

**PEDAGOGLARNING EHTIYOJLARGA ASOSLANGAN UZLUKSIZ
KASBIY RIVOJLANISH TIZIMI: ILG'OR TAJRIBALAR VA
RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI**

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA MATERIALLARI

**THE SYSTEM OF CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT
OF EDUCATORS BASED ON THEIR NEEDS: BEST PRACTICES AND
PROSPECTS OF DEVELOPMENT**

**MATERIALS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL
CONFERENCE**

**СИСТЕМА НЕПРЕРЫВНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО
РАЗВИТИЯ, ОСНОВАННАЯ НА ПОТРЕБНОСТЯХ ПЕДАГОГОВ:
ПЕРЕДОВОЙ ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ**

**МАТЕРИАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ**

GULISTON-2024

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI
VAZIRLIGI**

SIRDARYO VILOYATI PEDAGOGIK MAHORAT MARKAZI

**PEDAGOGLARNING EHTIYOJLARGA ASOSLANGAN UZLUKSIZ
KASBIY RIVOJLANISH TIZIMI: ILG‘OR TAJRIBALAR VA
RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA MATERIALLARI
*2024-yil 7-8-noyabr***

**“THE SYSTEM OF CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF
EDUCATORS BASED ON THEIR NEEDS: BEST PRACTICES AND
PROSPECTS OF DEVELOPMENT”
MATERIALS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL
CONFERENCE
*November 7-8, 2024***

**«СИСТЕМА НЕПРЕРЫВНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ,
ОСНОВАННАЯ НА ПОТРЕБНОСТЯХ ПЕДАГОГОВ: ПЕРЕДОВОЙ
ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ »
МАТЕРИАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ
*7-8 ноябрь 2024 г.***

GULISTON-2024

Pedagoglarning ehtiyojlarga asoslangan uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi: ilg'or tajribalar va rivojlanish istiqbollari. Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi.

Ushbu konferensiya to'plamida pedagogik mahorat markazi tomonidan tashkil etilgan – "Pedagoglarning ehtiyojlarga asoslangan uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi: ilg'or tajribalar va rivojlanish istiqbollari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumaniga kelib tushgan tezis va maqolalar o'rin olgan. Mazkur xalqaro ilmiy-amaliy anjumanda pedagoglarga yangi metodikalar o'rgatish, ularning malakasini oshirish, raqamli texnologiyalarni qo'llagan holda ta'lim samaradorligini oshirishga doir xalqaro va mahalliy ilmiy tadqiqotlarni to'plash, tajribalarni o'rganish, aniqlash, ta'lim samaradorligini ta'minlashda life-long learning – hayot davomida o'qish tamoyilining o'rni, o'qitish sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etish asosida oliy ta'lim muassasalari faoliyatining sifati hamda samaradorligini oshirish, ta'lim bosqichlari uzviyligini ta'minlashda masofaviy ta'lim sifatini tubdan oshirish va takomillashtirishga oid xorijiy tajribalar bo'yicha to'plangan materiallar joy olgan.

Ilmiy-amaliy konferensiya materiallaridan oliy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilari, umumiy o'rta ta'lim maktab o'qituvchilari, barcha tadqiqotchilar foydalanishlari mumkin.

Mas'ul muharrir: - G.Berdaliyeva – markaz direktori

Tahrir hay'ati:

- T.Mirzaqulov – filologiya fanlari doktori, professor;
- D.A.Abdurahimova – p.f.d.(DSc), professor;
- G.Berdaliyeva – pedagogika fanlari bo'yicha PhD, dotsent;
- A.Uralov – filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent;
- katta o'qituvchilar: I.Biybalayev, A.Nizamov, B.Atayeva, O.Shirinov, M.Nazarova, I.Abduraimov;
- A.Yo'ldoshev – geografiya fani metodisti

Taqrizchilar:

- A.Uralov – SVPMM Tillarni o'qitish metodikasi kafedrasini mudiri, f. f. d. (DSc), dotsent.
- U.Qlichev – O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Sirdaryo Akademik litseyi "Ijtimoiy-gumanitar" fanlar kafedrasini rahbari, tarix fanlari nomzodi. (PhD)

Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi Kengashining 2024-yil 31-oktabrda o'tkazilgan 7-sonli yig'ilishining qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

To'plamdan o'rin olgan maqolalarning saviyasi, sifati va ilmiy dalillarning haqqoniyligi hamda mazmuni uchun mualliflar mas'uldir.

© SVPMM, 2024

SO‘Z BOSHI

XXI asr fan-texnika, axborotlashtirish asri bo‘lishligi bilan bugungi jadallashib borayotgan ilm-fan yutuqlari kechagi oldimizga qo‘yilgan rejalarning natijasi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Bugungi kunda butun dunyoda ro‘y berayotgan globallashtirish sharoitida mamlakatimiz barqaror taraqqiy etib borish uchun har tomonlama modernizatsiyalashgan tizimli yondashuvni taqozo qilayotganligi munosabati bilan olib borilayotgan islohotlar samarasini yanada oshirish, davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish hamda hayotning barcha sohalarini liberallashtirish bo‘yicha ustuvor yo‘nalishlarni amalga oshirish maqsadida ko‘plab vazifalar amalga oshirilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2023-yil 11-sentabr kuni “O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash haqidagi PF – 158-sonli farmon imzolandi. Bu esa ta‘lim sohasida ham ko‘plab vazifalarni amalga oshirish shartini qo‘ydi.

Uchinchi Renessans davriga kelib yurtimizda ko‘plab ta‘lim muassasalari yangidan qurildi, ta‘mirlandi, eng zamonaviy o‘quv anjomlari bilan ta‘minlandi. Bu boradagi ishlar bugungi kunda ham jadal davom etmoqda, mustaqil fikr, intellektual jihatdan rivojlangan, o‘z dunyoqarashiga ega bo‘lgan yoshlarni tarbiyalash har doimgidek dolzarb bo‘lib qolmoqda. Ayniqsa, dunyo taraqqiyoti shiddati, unda kechayotgan voqealar rivoji barcha sohalar kabi ta‘lim-tarbiya jarayoniga ham yangicha yondashuv, innovatsiyalarni tatbiq etishni taqozo etmoqda. Avvalo bu, ta‘lim sifatini ta‘minlash eng muhim o‘rin tutadigan o‘qituvchi-pedagoglar saviyasini muntazam oshirib borish, jarayonga eng zamonaviy va ilg‘or axborot hamda ta‘lim texnologiyalarini joriy etish bilan bog‘liq muammolarda ko‘rinmoqda.

Muvaffaqiyatli ta‘lim tizimlarida o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratiladi. Misol tariqasida Norvegiyada o‘qituvchining yillik ish vaqtining 6 kuni malaka oshirish uchun ajratilsa, Yaponiyada bu ko‘rsatgich 10 kunni, Singapurda 12, Shanxayda 33 kunni tashkil etadi.

E‘tiborlisi, o‘quvchilarining ta‘limdagi yutuqlarini baholashga qaratilgan xalqaro PISA tadqiqotlarida Shanxay, Singapur, Yaponiya yuqori o‘ntalikka kirishini hisobga olsak, o‘qituvchining malaka oshirishi va o‘quvchilarining ta‘limdagi yutuqlari o‘rtasida uzviy bog‘liqlik bor.

Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirining 2024-yil 18-yanvardagi 16-sonli buyrug‘i 1-ilovasiga, shuningdek, Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirligi tasarrufidagi Sirdaryo viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi yillik ish rejasiga asosan tashkil etilayotgan xalqaro anjuman – *Pedagoglarning ehtiyojlarga asoslangan uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi: ilg‘or tajribalar va rivojlanish istiqbollari* masalasini hal etishni rejalashtirib, o‘z oldiga quyidagi vazifalarni qo‘ydi: *raqamli ta‘lim muhitida fanlararo integratsiyani qo‘llash imkoniyatlari; fanlararo integratsiyani qo‘llashning ta‘lim*

samaradorligiga ta'siri; ta'lim samaradorligini oshirishda kreativ va zamonaviy metodlarning ahamiyati; yangi avlod darsliklari: ilg'or tajribalar va rivojlanish.

Ta'lim tizimi tajribalari shuni ko'rsatmoqdaki, o'quv jarayonida internet tizimi va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini yangi bilimlarni egallash, saqlash, uzatish hamda amaliy qarorlar qabul qilish vositasiga aylantirish hisobiga kadrlarning sifat darajasini tubdan yaxshilashning imkoniyatlari tobora kengayib bormoqda. Endi xalq ta'limi tizimi xodimlari masofadan turib ham malaka oshirishlari mumkin. Buning uchun ularda telefon yoki kompyuter va internet bo'lishining o'zi kifoya qiladi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan masofaviy ta'limda foydalanish avvalo ta'lim sifati, ijtimoiyligi, ommabopligi hamda iqtisodiy jihatdan hammaga maqbul bo'lishligini ta'minlaydi. Bulardan tashqari masofaviy ta'limni bir qator afzalliklari hamda ijobiy jihatlari ham mavjud.

O'ylaymanki bugungi konferensiya a'zolari tomonidan ishlab chiqiladigan ilmiy maqolalar, ishlab chiqiladigan tavsiyalar maktabgacha va maktab ta'limi tizimini va rivojlantirishga hissa qo'shadi.

Markaz direktori G.Berdaliyeva

1-SHO'BA. UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHNI TA'MINLASHDA LIFE-LONG LEARNING – HAYOT DAVOMIDA O'QISH TAMOYILINING O'RNI

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QITUVCHILARINI UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH

Berdaliyeva Gulasal Abduqunduzovna

Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi direktori, (PhD), dotsent

Annotasiya: Uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi – bu zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatga erishishning muhim shartlaridan biri. Bu tizim kasbiy bilimlar, ko'nikmalar va tajribani muntazam ravishda yangilab borish, shuningdek, o'z sohasidagi yangiliklarni kuzatib, ularni amaliyotga tatbiq etishni o'z ichiga oladi. Bugungi tezkor o'zgaruvchan mehnat bozorida muvaffaqiyatli raqobatlashish uchun inson doimiy ravishda bilim va ko'nikmalarini rivojlantirib borishi kerak. Ushbu maqolada uzluksiz malaka oshirish tizimlari kontseptsiyasi, ularning zamonaviy tashkilotlardagi ahamiyati va xodimlar, ish beruvchilar va keng jamiyat uchun ta'siri o'rganiladi.

Kalit so'zlar: kasbiy rivojlanish, ahamiyati, raqamli texnologiyalar, tashkilotlar, malakali xodimlar

Kirish: Texnologiyalar, ish jarayonlari va talablar tez o'zgarayotgan davrda malaka va bilimlar eskirishi tabiiy holat. Uzluksiz rivojlanish tizimi bu muammoga qarshi samarali yechimdir. Har bir sohada yangilanish va rivojlanish bo'layotgani sababli, ishchi kuchi doimo zamon talabiga mos bo'lishi kerak. Misol uchun, raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, ma'lumotlar tahlili kabi yo'nalishlarda yangi ko'nikmalar tez orada talabga aylanishi mumkin. Shuningdek, uzluksiz kasbiy rivojlanish xodimlarga o'z ishlarida yuqori samaradorlikni ta'minlash imkoniyatini beradi. Malakali xodimlar o'z sohalarida samarali yechimlarni topib, yangi g'oyalar yaratish va amalga oshirishda faol ishtirok etadilar. Bu, o'z navbatida, kompaniyalar va tashkilotlarning raqobatbardoshligini oshiradi.

Uzluksiz kasbiy rivojlanishning asosiy jihatlari:

1. Ta'lim olish imkoniyatlari – Rivojlanish tizimining birinchi bosqichi doimiy ravishda yangi bilimlar olishdir. Bu maqsadda turli xil o'quv kurslari, seminarlar, konferensiyalar va o'quv dasturlari mavjud bo'lishi kerak. An'anaviy o'quv usullari bilan birga, onlayn platformalarda ta'lim olish ham juda keng tarqalgan bo'lib, bu jarayonni osonlashtiradi va qulay qiladi.

2. Ko'nikmalarni rivojlantirish – Bilimni nazariy jihatdan o'rganishdan tashqari, amaliyotda ham qo'llash muhimdir. Praktiki ko'nikmalarni o'zlashtirish xodimlarning o'z ish jarayonini yanada samarali tashkil qilishlariga yordam beradi. Bu borada treninglar va amaliy seminarlar alohida o'rin tutadi.

3. Tajriba almashish – Tajribali mutaxassislar va yangi xodimlar o'rtasida tajriba almashish rivojlanishning samaradorligini oshiradi. Mentorlik tizimi yoki professional guruhlar doirasida o'zaro bilim va ko'nikmalarni almashish, ishchi xodimlarning professional o'sishiga yordam beradi.

4. O‘z-o‘zini baholash va yangilanish – Inson o‘z faoliyatini doimo tahlil qilib, qaysi yo‘nalishlarda o‘zini takomillashtirish kerakligini aniqlashi kerak. Bu jarayon kasbiy rivojlanishda asosiy ahamiyatga ega. Shu bois, har bir kasbiy o‘stirish jarayoni o‘z-o‘zini baholash, qayta o‘rganish va yangi strategiyalar ishlab chiqishni talab etadi.

Rivojlanish uchun imkoniyatlar

Kompaniyalar o‘z xodimlarining doimiy kasbiy rivojlanishini ta‘minlash uchun zarur sharoitlar yaratishlari kerak. Buning uchun quyidagi yo‘nalishlar ko‘rib chiqilishi mumkin:

- O‘quv kurslarini tashkil qilish
- Xodimlar uchun kasbiy bilimlarni oshirish bo‘yicha muntazam treninglar va o‘quv kurslari tashkil etish orqali ularning malakalarini oshirish mumkin.
- Onlayn ta‘lim imkoniyatlarini kengaytirish
- Ko‘plab zamonaviy o‘quv platformalari onlayn kurslar orqali xodimlarga bilim olish imkonini beradi.

Bunday kurslar masofaviy ta‘limni qulay qiladi va xodimlarga vaqtni tejash imkonini yaratadi.

- Mentorlik dasturlarini joriy etish
- Tajribali mutaxassislar yangi kelgan xodimlarga yordam berishi, ularni kasbiy jihatdan o‘stirishi mumkin.

Bu tajriba almashish jarayonini tezlashtiradi va jamoaviy ruhni mustahkamlaydi.

Tahlil va natijalar.

Uzluksiz kasbiy rivojlanishning individual va tashkilotlarga ta‘siri.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish nafaqat shaxsiy taraqqiyot uchun, balki tashkilotlar uchun ham katta ahamiyatga ega. Bu jarayonning individual va tashkilotlarga bo‘lgan ta‘sirini quyidagi nuqtalarda ko‘rish mumkin:

Shaxsiy rivojlanishga ta‘siri

O‘z kasbiy o‘rningni mustahkamlash: Uzluksiz o‘rganish va rivojlanish insonning o‘z kasbida mutaxassis darajasiga erishishiga yordam beradi. O‘z kasbiy o‘rnini mustahkamlagan kishi yangi ish imkoniyatlariga ochiq bo‘ladi va turli lavozimlarga nomzod sifatida ko‘riladi.

Ishga bo‘lgan ishonchning oshishi: Yangi bilimlar va ko‘nikmalar orttirgan xodim o‘z vazifalarini samarali bajarish uchun zarur ishonchga ega bo‘ladi. Bu ishonch ish jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammolarni hal qilishda va innovatsiyalarni joriy etishda muhim ahamiyatga ega.

Shaxsiy rivojlanish va motivatsiya: O‘qish va yangi bilimlarni o‘zlashtirish jarayoni insonning shaxsiy motivatsiyasini oshiradi. Yangi yutuqlarga erishish istagi xodimni yanada faol va samarali bo‘lishga undaydi. Bu motivatsiya xodimni o‘z ustida ishlashga, yuqori maqsadlarga intilishga rag‘batlantiradi.

2. Tashkilotlarga ta‘siri

Kadrlar malakasini oshirish: Uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi tashkilot xodimlarining bilim va ko‘nikmalarini muntazam yangilashga xizmat qiladi. Bu esa, kompaniyaning bozor raqobatbardoshligini oshiradi. Yaxshi tayyorgarlikka

ega xodimlar tezroq va samaraliroq ishlashadi, bu esa umumiy biznes samaradorligini oshiradi.

Innovatsion g'oyalarni rivojlantirish: Xodimlar doimiy ravishda yangi bilimlarga ega bo'lib, o'z sohalaridagi yangiliklarni bilib borishadi. Bu tashkilot ichida yangi innovatsion g'oyalarni shakllantirishga, yangi mahsulot va xizmatlar yaratishga hissa qo'shadi. Innovatsiyalarni joriy etish esa tashkilotning rivojlanishi va o'sishi uchun muhimdir.

Kompaniya madaniyatini rivojlantirish: Uzluksiz ta'lim va rivojlanishga qaratilgan e'tibor tashkilotda o'zgarishlarga moslashuvchanlikni oshiradi va jamoaviy rivojlanish muhitini shakllantiradi. Bu, o'z navbatida, kompaniyada ijobiy madaniyatni yaratishga va xodimlarning tashkilotga bo'lgan sadoqatini kuchaytirishga yordam beradi.

Uzliksiz kasbiy rivojlanishni tashkil etishning usullari

Har bir tashkilot o'z xodimlari uchun uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini yo'lga qo'yishi lozim. Buning uchun bir qator usullarni qo'llash mumkin:

1. Ichki trening va seminarlardan foydalanish

Kompaniyalar o'z xodimlari uchun maxsus treninglar tashkil qilishi mumkin. Bu treninglar nafaqat xodimlarning yangi bilim va ko'nikmalarini oshiradi, balki ularning kompaniya faoliyatiga chuqurroq jalb qilinishini ham ta'minlaydi. Shu bilan birga, ichki seminarlar xodimlar o'rtasida tajriba almashish uchun samarali platforma yaratadi.

2. Professional sertifikatlash va o'quv dasturlari

Xodimlar malakasini oshirish va kasbiy rivojlanishini tasdiqlovchi sertifikatlarni olishga rag'batlantirish ham muhimdir. Sertifikatlash dasturlari xodimlarga o'z bilimlarini nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham mustahkamlash imkonini beradi. Bu nafaqat kasbiy rivojlanish uchun foydali, balki xodimning rezyumesida ham katta ahamiyatga ega bo'ladi.

3. Onlayn ta'lim platformalaridan foydalanish

Bugungi kunda onlayn ta'lim platformalari orqali o'quv kurslarini o'zlashtirish imkoniyati keng tarqalgan. Masofaviy ta'lim xodimlarga o'z vaqtini mustaqil rejalashtirish imkonini beradi, bu esa rivojlanish jarayonini tezlashtiradi. Coursera, Udemy, edX kabi platformalar keng miqyosda bilim olish imkonini beradi va xodimlarning kasbiy o'sishiga yordam beradi.

4. Mentorlik tizimini rivojlantirish

Katta tajribaga ega bo'lgan xodimlar yangi kelgan yoki kasbiy o'sishga intilayotgan hamkasblariga mentorlardan biri sifatida yordam bera oladi. Bu tizim tashkilotda o'zaro yordam va tajriba almashish jarayonini rivojlantirishga katta hissa qo'shadi.

Kasbiy rivojlanishdagi to'siqlar va ularni yengib o'tish yo'llari

Uzliksiz kasbiy rivojlanish ko'plab afzalliklarga ega bo'lsa-da, bu yo'lda turli to'siqlar ham mavjud bo'lishi mumkin. Quyida ba'zi to'siqlar va ularni yengib o'tish yo'llari keltirilgan:

Vaqt yetishmasligi: Ko'p xodimlar kasbiy rivojlanish uchun vaqt ajratishda qiyinchiliklarga duch keladi. Bunday holatda tashkilotlar o'quv dasturlarini

moslashuvchan qilib tashkil qilishi, masalan, qisqa modul kurslari yoki onlayn o'quv dasturlaridan foydalanish orqali vaqtni tejashga imkon yaratishi mumkin.

Motivatsiyaning yo'qligi: Ba'zi xodimlar yangi bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishga yetarli darajada rag'bat topa olmaydi. Bunday holatda, tashkilotlar xodimlarning motivatsiyasini oshiruvchi dasturlarni joriy qilishlari, mukofotlash tizimlarini yaratishlari mumkin. Shuningdek, har bir xodimga individual rivojlanish rejalari tuzish ham foydali bo'ladi.

Moliyaviy resurslarning cheklanganligi: O'quv kurslari va treninglar tashkil qilish ko'p hollarda moliyaviy xarajatlarni talab qiladi. Tashkilotlar ushbu muammoni hal qilish uchun xodimlarni o'zaro o'qitish va ichki treninglarni ko'proq joriy qilish orqali xarajatlarni kamaytirishlari mumkin.

XULOSA

Uzliksiz kasbiy rivojlanish tizimi – bu insonning kasbiy o'sishi va muvaffaqiyatga erishishining kalitidir. Bugungi kunda har qanday sohada raqobatbardosh bo'lish uchun muntazam ravishda yangi bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish zarur. Tashkilotlar va xodimlar birgalikda bu jarayonni samarali boshqarishlari mumkin bo'lsa, natijada ular yanada yuqori natijalarga erishadilar. Texnologiyalar va mehnat bozori tez o'zgarib borayotgan hozirgi davrda uzluksiz rivojlanish zamon talabidir va u insonning shaxsiy va kasbiy muvaffaqiyatini ta'minlovchi muhim omillardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Wareing, C. Buissink, D. Harper, M. Gellert Olesen, M. Soto, S. Braico, P. Van Laer, I. Gremion, L. Rainford (2017) Continuing professional development (CPD) in radiography: a collaborative European meta-ethnography literature review.
2. Jill Schostak, Mike Davis, Jacky Hanson, John F. Schostak, Tony Brown, Peter Driscoll, Ian Starke, Nick Jenkins (2010) 'Effectiveness of Continuing Professional Development' project: a summary of findings
3. Ashebir Mekonnen (2014) Practices and challenges of school based continuous professional development in secondary schools of kemashi zone
4. Daniel Desta, Desalegn Chalchisa, Girma Lemma (2013) School-based continuous Teacher Professional Development in Addis Ababa: An Investigation of Practices, Opportunities and Challenges <Special Issue: Study results of the Africa-Asia university dialogue for educational development network second phase>
5. Samar Aboulsoud, Helena Filipe (2019) Opening Editorial: CPD and Lifelong Learning: a call for an evidence based discussion

ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O'RNI

Uralov Azamat Begnarovich

*Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi tillarni o'qitish kafedrasini mudiri,
f.f.d(DSc), dotsent*

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'rni ochib berilgan. Ijodiy tafakkur sohibini, o'sayotgan, rivojlanayotgan va taraqqiyot sari yuz tutayotgan mamlakatimiz uchun zarur bo'lgan, ijodkor va mustaqil fikrlay oladigan shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazish ona tili ta'limi oldida turgan eng muhim va dolzarb vazifa ekanligi ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: o'zbek tili, pedagogika, pedagogik texnologiya, darslik, ta'lim

Абстрактный. В статье раскрывается роль современных педагогических технологий. Показано, что важнейшей и актуальной задачей, стоящей перед родным образованием, является воспитание творческого мыслителя, человека, способного мыслить творчески и самостоятельно, что необходимо нашей растущей, развивающейся и развивающейся стране.

Ключевые слова: узбекский язык, педагогика, педагогическая технология, учебник, образование.

Abstract. The role of modern pedagogical technologies is revealed in the article. It has been shown that the most important and urgent task facing mother tongue education is to bring up a creative thinker, a person who can think creatively and independently, which is necessary for our growing, developing and developing country.

Key words: Uzbek language, pedagogy, pedagogical technology, textbook, education

Maktab darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'rni katta. Chunki hozirgi yosh avlodning fikrlash doirasi zamonaviy texnikalar asrida rivojlanib bormoqda. Endilikda eski dars tizimi bilan bolani e'tiborini jalb qilib bo'lmaydi. O'qituvchilar ham bu kabi masalalarga jiddiy e'tibor qaratayapti.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalardan eng keng foydalanilayotgani bu ko'rgazmalilikdir. Bu o'quvchini faqat nazariy ma'lumot bilangina cheklanmay, balki uning tasavvur doirasini ham shakllantiradi. Chunki o'qituvchi har doim ham o'tayotgan narsasini o'quvchiga to'liq yetkazib bera olmaydi. Xuddi shu vaziyatda ko'rgazmali materiallar unga yordam beradi. Ko'rgazmali materiallar tanlashda ham o'qituvchi: o'quvchining yosh xususiyati; tanlangan ko'rgazmalarning o'tilayotgan mavzu maqsadi va vazifalariga mosligi; uning aniqligi va tushunarligi; ko'rgazmalarning rang-barangligi bilan o'quvchilarda qiziqish uyg'ota olish jihatlari e'tibor berish lozim.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalardan yana biri muammoga asoslangan ta'lim hisoblanadi. Bu texnologiya o'quvchilarning o'z fikrini bildirish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Bu texnologiyani o'rgangan o'quvchi real hayotdagi muammolarni yechishda ham shoshib qolmaydi.

Hamkorlikda o'rganish texnologiyasi ham zamonaviy pedagogik texnologiyalarning asosiylaridan biri hisoblanadi. Chunki o'quvchi fanni sevishi uchun, avvalo, fan o'qituvchisini sevishi kerak. Shuning uchun ham o'qituvchi o'z o'quvchilari bilan do'stona muhit yarata olishi kerak. Bu o'qituvchiga darsda o'quvchilarni erkin qatnashtira olish imkonini ham beradi.

Hozirgi texnika asrida o'qituvchi o'z darsida zamonaviy texnika va texnologiyalardan foydalanishi juda muhimdir. Bu usul darsning yanada qiziqarli va tushunarli bo'lishiga yordam beradi. Ayniqsa, bu texnologiya adabiyot darslarida katta yordam beradi. Biror asarni o'quvchilarga tushuntirganda ularga o'sha asar asosida yaratilgan videofilmlarni qo'yib berish orqali ularda bu asarning yanada esda qolishini va asar muhitiga tushish imkonini yaratish mumkin.

Ushbu texnologiyalardan samarali foydalanish orqali o'qituvchilar keyingi avlodni murakkab va tez rivojlanayotgan dunyoda muvaffaqiyatlar qozonishga tayyorlashlari mumkin. Bu texnologiyalardan samarali foydalanish o'qituvchilar uchun yetarli tayyorgarlik va qo'llab-quvvatlashni talab etadi. Umuman olib aytganda, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish o'quvchilar o'rtasida erkin fikrlashni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Faol ishtirok etishni, mustaqil va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradigan o'quvchilarga yo'naltirilgan o'quv muhitini yaratish juda muhimdir. Bunga erishish uchun, albatta, o'qituvchilarda yetarlicha yangi g'oyalar va ko'nikmalar zarur. O'quvchilar o'rtasida erkin fikrlashni rivojlantirish uchun o'quv muassasalarida zamonaviy texnologiyalardan foydalanishga yetarlicha sarmoya va imkoniyatlar yaratib berish lozim.

Bugungi kunda istalgan fan o'qituvchisining pedagogik dasturiy vositalarni yarata olishi va ularni mashg'ulotlarda unumli qo'llay olishi davr talabidir. O'zbek tili va adabiyoti darslarida foydalaniladigan elektron materiallarning sifati, samaradorligini oshirish yo'llarini o'rgatadigan yuqoridagi fan o'zbek tili va adabiyoti darslarining yanada yuqori saviyada tashkil etilishini ta'minlashga xizmat qiladi.

O'zbek tili o'qitish metodikasi fani egallangan bilimlarni pedagogik amaliyotga joriy qilish, ilg'or pedagogik texnologiyadan unumli foydalanishga yo'naltirilganligida. U ijodiy tafakkur sohibini shakllantirishning lisoniy-ta'limiy asoslarini o'rganadi.

Ijodiy tafakkur sohibini, o'sayotgan, rivojlanayotgan va taraqqiyot sari yuz tutayotgan mamlakatimiz uchun zarur bo'lgan, ijodkor va mustaqil fikrlay oladigan shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazish ona tili ta'limi oldida turgan eng muhim va dolzarb vazifa hisoblanadi.

Yangi zamonaviy texnologiyalarga asoslanib tuzilgan, ta'limning jahon andozalariga mos keladigan dastur va darsliklar yaratish davr talabidir. Aynan shu nuqtayi nazardan olganda, hozirgi o'zbek adabiy tili qurilishining ilmiy talqlari ham, lug'aviy – grammatik munosabatlar tizimi ham yangilandi va rivojlantirildi. Shu sabab, pedagogika institutlari hamda universitetlarini bitirib chiqayotgan yoshlar maxsus tayyorgarliksiz, ona tili mashg'ulotlarini talab darajasida

o'tkazishga qiynaladilar. Mazkur kitobda ona tili o'qitishning yangilangan mazmuni, texnologiyasini – ongli – verbal kognitiv ta'lim tizimiga tayanilgan holda izohlab berishga, bu haqida qisqacha tushuncha berishga harakat qilindi.

Uzluksiz raqobatchilikka tayangan bozor iqtisodiyoti tezkor, tadbirkor, sharoitga ko'ra ish tuta biladigan, maqsadga erishish vositalarini jadallik bilan yangilay oladigan faol shaxslarga muhtoj bo'ladi. Shuning uchun G'arb davlatlarida tarbiya tizimida bixevioristik yondoshuvdan kognitiv yondoshuvga qarab siljish sezilarli bo'ldi. Inson faoliyatini baholashda ta'limiy, o'rganilgan, o'zlashtirilgan – kognitiv o'tgan asrning 60-yillarigacha pedagogika va psixologiyada hukmron bo'lgan bixevioristik yondoshuvdan quyidagicha farqlanadi:

a) bixevioristik yondoshuvda inson xatti harakatlari tashqi muhit ta'siri bilan belgilanadigan, ko'p hollarda ongsiz reaksiyalar majmuasi sifatida tushuniladi;

b) kognitiv yondoshuvda bu xatti harakatlarda onglilik – ta'lim asosida hosil qilingan malaka va ko'nikmalar ustunligi tan olinadi.

Ko'rinib turibdiki, bixevioristik yondoshuvda inson va tarbiya sust, kognitiv yondoshuvda esa ular faoldir. Ma'lumki, bozor iqtisodiyotida yashash sharti insoniy faollikdir. Shuning uchun AQSh va G'arbda o'tgan asrning 60-yillaridayoq kognitivizm zudlik bilan pedagogika, didaktika tizimlariga kirib kela boshladi. Bu oqim o'sha davrda ancha ommalashgan ta'limning verbal (ya'ni kommunikativ muloqotda ta'lim oluvchining faolligi va o'zligini namoyon qilishga intilishi) usullari bilan birlashib, ongli verbal – kognitiv ta'lim yo'nalishini shakllantiradi. Mashhur pedagog – metodist D. Ozbel bu yo'nalishga asos solib, ta'lim jarayonida yetakchi usul – kashfiyot (ing. discovery) ekanligini alohida ta'kidladi. Kashfiyot ta'lim usulining mohiyati shundaki, ta'lim oluvchi har bir topshiriqni bajarish jarayonida yangi/ yangi materiallarni kashf etish yoki nimadir yaratish bilan shug'ullanadi. Shuning uchun ta'lim jarayonida onglilik yetakchilik qiladi.

Sho'ro pedagogikasi ijodkor shaxsni emas, balki bilimdon ijrochini tarbiyalashga qaratilganligi sababli, ongli verbal – kognitiv ta'lim usuli tarbiya tizimida ommalashtirilmadi. Istiqloq sharofati bilan bunday to'siqlar barham topdi va O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida "...ijodkor shaxsni tarbiyalash ta'lim tizimining bosh vazifasi..." – deb belgilandi. Jumladan, muhtaram Birinchi Prezidentimiz O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Birinchi chaqiriq IX sessiyasida so'zlagan nutqda shunday ta'kidlagan edilar: "O'qituvchining bosh vazifasi – o'quvchilarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilishdan iborat.

Shuning uchun bozor iqtisodiyoti sharoitida o'zini oqlagan va yuqorida sanab o'tilgan psixolingvistik omillar bizning ta'lim tizimimizga ham shaxdam kirib kelmoqda".

Ta'lim jarayonida tafakkur mahsulini voqelantirishning bunday pedagogik-psixologik omillari, usul va vositalari juda ko'p va rang-barangdir. Ulardan asosiylari sifatida, quyidagilarni sanab o'tishimiz mumkin:

– talaba, har bir mashg‘ulotda darslik talabi asosida unga berilgan, yetkazilgan bilimlarni takrorlash bilan emas, balki uning yo‘llanmasi bilan yangi bilim, ko‘nikma, malakalar va kompetensiya hosil qilishi, o‘zi uchun biror yangilikni kashf etishi lozim. Bu kognitivlikning bosh omilidir.

– talaba passiv tinglovchi (ko‘chiruvchi, takrorlovchi, bajaruvchi) emas, balki izlovchi, qiyoslovchi, kashfiyotchi, kreativ fikrlovchi bo‘lishi kerak. Shuning uchun uning og‘zidan (qalami ostidan) chiqqan har bir so‘z, fikr, hukm, bayon uning o‘ziniki (aytilgan, berilgan, eshitilganning takrori emas!) bo‘lmog‘i lozim. Albatta, talabadan tug‘ilgan bu fikr olamshumul kashfiyot yoki biror chigal muammoning yechimi bo‘lmasligi mumkin, lekin o‘qituvchi (darslik) bergan axborotning soddagina takrori ham emas. Bunday ta‘lim usuli (verballik) talabada Mustaqillik, mas‘uliyat, o‘z menligini anglash, ijod, bunyod qilish ruhini tarbiyalashga xizmat qiladi. Bunda talaba bilan tinglovchilar (jumladan, o‘qituvchi) orasidagi aloqa-munosabat (fikr almashtirish) juda ko‘p hollarda jonli og‘zaki munozara, qolaversa, bahs tusini oladi.

– o‘qituvchi (darslik) ning ta‘lim oluvchiga beradigan yo‘llanmasi shunday tuzilmog‘i lozimki, talabalarning izlanish va ijod mazmuni mohiyatan bir yo‘nalishda, lekin ular shaklan va mazmunan rang-barang bo‘lmog‘i kerak. Shundagina har bir ta‘lim oluvchi o‘zligini, ilmiy iqtidorini mumkin qadar erkinroq ifoda etish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Darsda musobaqa, bellashuv ruhi hukmronlik qiladi.

– talaba, dars jarayoni (uy vazifasini bajarish va uni tahlil etish)da o‘qituvchi yo‘llanmasi (darslik topshirig‘i) asosida izlanar, fikr qilar, muammoni topar, biror hukmga kelar ekan, o‘z fikrini asoslash, isbotlash va himoya qilishga intilmog‘i lozim. Mashg‘ulotning tashkil etilishi va o‘quv materiallari bunga keng yo‘l ochib bermog‘i, o‘rganuvchining yosh psixologiyasi va aqliy fiziologik qobiliyatiga mos tarzda bo‘lmog‘i zarur. Ta‘limning *onglilik* omili mana shularda namoyon bo‘ladi. Endilikda amaliyotga joriy etilgan Davlat ta‘lim standartlari asosida boshqa fanlar qatorida “Ona tili” o‘quv dasturi va shu dastur asosida yangi ona tili darsliklarining tuzilishi, ko‘rinishi, shakli, o‘quv topshiriqlari va materiallarini yuqorida sanab o‘tilgan omillar nuqtayi nazaridan psixolog va didakt sifatida ko‘zdan kechirish, yangi avlod darsliklarida, asosan, ongli verbal – kognitiv ta‘lim tamoyili ustivor bo‘lib borayotganligini ko‘rsatmoqda.

Bunday omillar asosida ma‘lum bir o‘quv predmetini to‘laligicha tizimli yo‘lga qo‘yish til o‘qitish metodikasi uchun yangilikdir. Zeroki, oldingi davrlarda bunday ta‘lim usulining elementlari muammoli ta‘lim sifatida ayrim mavzularni o‘rganish jarayonidagina qo‘llanilar edi. Hozirgi zamonaviy darsliklar esa ko‘proq shunday ta‘lim usuliga tayanadi. O‘z-o‘zidan tushunarliki, bunday yondashuv til o‘qitish metodikasi oldiga qator yangi vazifalarni qo‘yadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. “2022-2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo’yicha Milliy dasturni tasdiqlash to’g’risida” PF – 134-sonli Prezident farmoni. 2022-yil 11-may. “Milliy dastur”. – T. ; 2022-2026-yillar.
2. Abduqodirov A. Umumiy o’rta ta’lim maktablarida yangi axborot texnologiyalardan foydalanish muammolari. Uzluksiz ta’lim jurnali, 2002. 4-son.
3. Abrayeva M. O’quvchilarda nutqiy kompetensiyani shakllantirishda didaktik o’yinlardan foydalanish. – Toshkent, 2020.
4. Choriyev R. Yangi pedagogik texnologiyalar-ta’lim –tarbiya sifat va samaradorlik omili. – Toshkent , 2010.
5. Do’stmuhamedova Sh. A., Nishonova Z. T. va b. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2013.
6. Uralov A. O’zbek tili morfologiyasida nomutanosiblik. – Guliston: Ziyo nashr-matbaa, 2022.
7. Uralov A., Qambarov M. O’zbek tilini o’qitish metodikasi. O’quv qo’llanma. – Toshkent: MIF MSH, 2024.
8. Uralov A. Hozirgi o’zbek adabiy tili. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021.
9. Ziyodova T. U. O’qituvchi kitobi. Ona tili o’qituvchilari uchun metodik qo’llanma. – Toshkent; 2002.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA GIPERAKTIV BOLALAR BILAN ISHLASHNING PSIXOLOGIK YONDASHUVLARI

O.R.Avezov

Osiyo xalqaro universiteti professori, psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent.

Annotasiya: Mazkur maqolada kichik maktab yoshida bolalar psixikasida yuzaga keladigan giperaktivlik va uni oldini olish, hamda, diqqati tanqis bolalarga psixologik yordam ko'rsatish amaliyoti haqida tushunchalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Psixologik himoya, diqqat funksiyasi, giperaktivlik, psixik faoliyatning inertligi, diqqat, giperaktiv bola, impulsivlik mezoni, ta'sirning intensivligi.

Keywords: *Psychological protection, attention function, hyperactivity, inertia of mental activity, attention, hyperactive child, impulsivity criteria,, intensity of impact.*

Klyuchevyye slova: *Psixologicheskaya zauqita, funktsiya vnimaniya, giperaktivnost, inersiya psixicheskoy deyatelnosti, vnimaniye, giperaktivnyy rebenok, kriterii impulsivnosti, intensivnost vozdeystviya.*

Mavzuning dolzarbligi. Bozor iqtisodiyoti munosabatlari taraqqiy etayotgan hozirgi jamiyatda inson shaxsi rivojlanishiga alohida talablar qo'yiladi. Ta'lim tizimi oldiga o'quvchilarda shunday ko'nikmalarni shakllantirish vazifasi turibdiki, bu ko'nikmalar jadal rivojlanayotgan jamiyatga shaxs diqqatining barqarorlashuvini ta'minlashga xizmat qilishi lozim. Shuningdek, uzluksiz ta'lim tizimida yangi malakalarni egallashga imkoniyat yaratilishi talab etiladi. Bu jarayonda o'quvchida hayotiy vaziyatlar, holatlar, betaraf ob'yektlar, shaxsiy bilim va ko'nikmalar, muayyan faoliyatning egallanganlik darajasini baholash va tashxislash ko'nikmasi shakllangan bo'lishi lozim. Zamonaviy maktab o'quvchisi bilimlarni mustaqil egallashga tayyor bo'lishi kerak. Buning uchun u muqobil nuqtai nazarlarni baholay olishi, o'quv faoliyati sub'yekti sifatida bilimlar darajasi va sifatini tashxislay bilishi talab etiladi. O'quvchilar kichik maktab yoshidayoq potensial imkoniyatlarni o'zlashtirishlari uchun o'z diqqatlari bilan bog'liq ko'nikmalarini egallashlari lozim.

Shu o'rinda biz bugungi kunda psixologiyada asosiy masalaga aylanib borayotgan giperaktivlik tushunchasini kengroq yoritishga, hamda ular bilan olib boriladigan psixologik ishlarga ko'proq to'xtalishga harakat qilamiz.

Giperaktiv bolalarni hozirgi kunda deyarli har bir maktabda uchratishimiz tabiiy holga aylanib bormoqda. Bunday bolalar bilan mashg'ulotlarni tashkil qilishda psixologga maxsus ishlab chiqilgan korreksion-rivojlantiruvchi dasturni qo'llash tavsiya qilinishi mumkin. Giperaktiv bolalarga yordam berishda ularning ota-onalari va o'qituvchilari bilan ish olib borish hal qiluvchi ahamiyatga ega hisoblanadi.

Kattalarga bolaning muammolarini tushuntirish zarur, uning qiliqlari ataylab qilinmasligini anglatish, ularning yordam va qo'llab-quvvatlashsiz bunday bola o'zidagi bor qiyinchiliklarni yengib o'ta olmasligini ko'rsata olish kerak.

Psixolog giperaktiv bolalarning ota-onalariga tarbiyaviy ta'sir etishning aniq usullariga amal qilishlarini tushuntirishi kerak. Ular shuni esda tutishlari lozimki, bolani holatining yaxshilanishi «unga bo'lgan muloyim, xotirjam va izchil munosabatga bog'liqdir».

Bunday bolalarni tarbiyalashda ota-ona ikkita keskinlikka yo'l qo'ymasliklari kerak: haddan ziyod rahm - shafqat ko'rsatish va bir tomonidan esa uning oldiga u bajara olmaydigan ortiqcha aniqlik, shafqatsizlik va jazolar bilan uyg'unlashgan katta talablarni qo'ymaslik.

Psixolog M. Rotterning ko'rsatishicha, bunday bolalar maktabga chiqqach jiddiy qiyinchiliklarga duch keladilar. Chunki o'qish faoliyati diqqat funksiyasi rivojlanishiga yuqori talablarni qo'yadi. Shuning uchun ham giperaktiv bolalar maktab talablarini bajara olmaydilar.

Qoida bo'yicha o'smirlik yoshida ham bunday bolalarda diqqatning nuqsonlari saqlanib qoladi, lekin giperaktivlik yo'qoladi va ko'pincha faollikning susayishi, psixik faoliyatning inertligi va istakning yetishmasligi bilan almashadi. Bz quyida giperaktiv bolalarni jamoada tezda tanish uchun ularning bir qancha xususiyatlarini e'tiboringizga havola qilamiz.

Giperaktiv bolani jamoada qanday tanish mumkin?

Giperaktivlik mezoni:

Aktiv diqqatning tanqisligi:

1. *Diqqat, e'tibori tarqoq, mantiqiylik kuzatilmaydi, Diqqatini uzoq vaqt bir voqea, hodisa yoki hikoyada saqlab turolmaydi.*
2. *Unga murojaat qilgan vaqtda qulog'iga gap kirmaydi(diqqati tarqoqligi tufayli).*
3. *Topshirilgan vazifani katta ishtiyoq , zavq bilan boshlaganiga qaramasdan, ishini oxirigacha bajarolmaydi.*
4. *Tashkilotchilikda qiyinchilikka uchraydi*
5. *Ko'pincha narsalarini yo'qotib yuradi*
6. *Aqliy qobiliyatni talab qiladigan vazifalardan uzoqda yurishga qarakat qiladi*
7. *Xotirasi past, faromushxotir.*

Harakatchanlik mezoni:

1. *O'tirgan yerida doimiy harakatda bo'lishga harakat qiladi, qimirlayveradi.*
2. *Notinchlik, xavotir, jonsaraklik, tahlika belgilarini namoyon qiladi (stolda barmoqlarini taqillatmoq, kresloda o'tirganda harakatlanmoq, sababsiz yugurish, atrofdagilardan uzoqlashish, yashirinish).*
3. *Boshqa bolalarga nisbatan kamroq uxlaydi, hatto go'daklik davrida bu narsa namoyon bo'ladi*
4. *Juda ko'p gapiradi.*

Impulsivlik mezoni:

1. Savolni oxirigacha eshitmasdan javob bera boshlaydi
2. O'z navbatini kutmay suhbatga aralashadi, ko'p hollarda sukunatni buzib gap boshlaydi
3. Diqqat e'tiborini jamlay olmaydi
4. Doimo bajargan ishi uchun mukofot kutadi
5. O'z harakatlarini nazorat qilib, tartibga sololmaydi. Tartibini boshqarish va nazorat qilib qonun qoida doirasiga kiritish qiyin.
6. Yuklatilgan vazifalarni bajarishda o'zini turli xil tutadi va har xil ko'rsatkichlarni namoyon qiladi. (Ba'zi mashg'ulot va darslarda tinch, osoyishta, aktiv, namunali, ba'zilarida esa o'zini mutlaqo teskari tutadi).

Agar 7 yoshgacha bo'lgan bolada yuqorida ko'rsatilgan belgilardan 8 tagacha namoyon bo'lsa, psixolog yoki pedagog uni giperaktiv bolalar guruhiga kiritishi mumkin.

Ko'p hollarda mutaxassislar bolalarda giperaktialik holatlarini kuzatib, bu holat bilan qanday kurashish, yoki bu holatni "qanday korreksiya qilish mumkin?" degan savolga duch kelishadi. Axir giperaktiv bola – bu tashxis emas, balki holat sifatida qabul qilinadi. Ota – onalar esa bu holatga uncha e'tibor qaratmay, boladagi bu o'zgarishlarni uning yoshi xarakteriga, yoki sho'xligiga yoyishadi.

Bu holda mutaxassis kasb doirasida bo'lgan xushmuomalalik va nazokat bilan ota onaga bolaning bu holatini va bu holat keltirib chiqaradigan oqibatlarni tushuntirib uni psixolog yoki nervpotolog ko'rigidan o'tkazishni tavsiya qilishi shart. Chunki bu holatda bolaga mutaxassis yordami va korreksiya sining o'zni beqiyos.

Vaqtida yordam ko'rsatilgan holda bola va ota- onaning kelajak hayotlarida aks etishi mumkin bo'lgan holatlar bartaraf etiladi

Ko'pincha ota- onalarda bolaning o'ta harakatchanligi, tinib- tinchimas, jonsarakligi ham uni giperaktiv deb hisoblashga turtki bo'ladi. Lekin pedagog va ota onalar ko'p hollarda impulsivlik mezonini bolalarda namoyon bo'lishiga o'z e'tiborlarini qaratishmaydi.

Xo'sh, impulsivlik o'zi nima?

Impulsivlik – bu inson fe'l- atvori, xulqining o'ziga xos xususiyati bo'lib, bu holat insondagi ichki turtki tufayli vujudga keladigan g'ayri ixtiyoriy tashqi ta'sirlarga beriluvchanligida namoyon bo'ladi. Impulsiv inson o'z harakatlarini o'ylamasdan bajaradi, o'z imkoniyatlariga to'g'ri baho berolmaydi. U qanday tez va o'ylamasdan qaror qabul qilsa, xuddi shu tezlikda o'z qaroridan pushaymon bo'ladi.

Insondagi impulsivlik mezonini «Impulsivlik belgilari» anketasidan aniqlab bo'ladi. Bu anketa pedagoglar uchun qo'llanma sifatida ishlab chiqilib, psixologik va tibbiyot sohasiga xos bo'lgan terminlardan xoli. U pedagog mutaxassislarga anketa to'ldirish va xulosasini chiqarish, ya'ni interpretasiya qilishda hech qanday qiyinchilik tug'dirmaydi.

«Impulsivlik belgilari» anketasi

Impulsiv bola:

- Savol bergan vaqtda doimo tez va o‘ylamasdan javob beradi (noto‘g‘ri javob bo‘lsa-da).
- Kayfiyati o‘zgarib turadi.
- Ko‘p holatlar va narsalar uning jahlini chiqaradi, o‘zini nazorat qilolmaydi
- Tez va oson bajariladigan ishlar unga juda yoqadi.
- Salga xafa bo‘ladigan, jizzaki, ammo kek, gina saqlamaydi.
- Kayfiyatidan hamma narsadan charchaganligi, bezganligi ko‘rinib turadi.
- O‘ylamasdan tez qaror qabul qiladi
- Yomon ko‘rgan ovqatidan tez va qo‘pol yuz o‘girishi mumkin
- Mashg‘ulotlarda diqqatini yig‘ib ololmaydi
- Atrofdagilarning baland ovozigacha xuddi shu alfozda javob kaytaradi
- Hamma ish qo‘lidan kelishiga, barcha ishni bajara olishiga amin
- Ota- onasi va tarbiyachisiga o‘ylamasdan qo‘pollik qilishi mumkin.
- Serquvvat, serharakat, jaxldor. Ko‘p hollarda tana jarohati yetkaza oladi(tishlashi, tirnashi mumkin)
- U faqat harakat va quvvatga to‘la inson, o‘ylash qobiliyati sust
- O‘ziga e‘tibor talab qiladi, kutishni yoqtirmaydi
- O‘yinlarda umumiy qoidalarga rioya qilishdan bosh tortadi
- Gapirgan vaqtida asabiylashadi, ko‘p hollarda ovoz tembri ko‘tariladi, baqirishi mumkin.
- O‘yin yoki yaxshi ko‘rgan ishi bilan mashg‘ul bo‘lganda kattalarning topshiriq va iltimoslarini unutadi
- Tashkilotchilikni yoqtiradi. Lider bo‘lishga intiladi (o‘ta kibrli)
- Maqto‘vni yoqtiradi, tanqid, tanbeh jahlini chiqaradi, qabul qilmaydi

Bu anketa bo‘yicha ob‘yektiv ma‘lumotlarni olish uchun anketani tekshirilayotgan bolani yaqindan biladigan 2-3 odamga ko‘rsatib, javoblarning to‘g‘riligiga aniqlik kiritish kerak. Undan keyin barcha to‘g‘ri javoblarga 1 balldan qo‘yib, xulosa chiqarish lozim.

15 – 20 ball – yuqori impulsivlik darajasi

7 – 14 ball – o‘rtacha impulsivlik darajasi

1 – 6 gacha bo‘lgan ball – past impulsivlik darajasidan dalolat beradi.

Giperaktiv bolaga doimiy psixologik yordam zarur. U ham boshqa bolalar singari muvoffaqiyatlarga erishib, faol o‘quvchilar qatorida bo‘lishni qalbdan istaydi. Ammo hali buning uddasidan chiqolmaydi. Shuning uchun ham psixolog ota – onalar bilan bo‘lgan muloqot davrida giperaktiv bolalarga beriladigan barcha vazifa, shart va topshiriqlarni obdon o‘ylab topshirishlarini ta’kidlab o‘tishi lozim. Chunki giperaktiv bolalarning asosiy oltin qoidasi: *“faqat o‘zim qiziqadigan, qiziqarli ishni bajaraman, va bu ish bilan uzimga kerakli vaqtgacha*

shugullanaman”. Bu bolalar har bir ishga ana shu qoidaga rioya qilgan holda qo‘l urishadi. Shuning uchun ham bu bolalarning diqqatini doimo yo‘naltirmoq va har xil qiziqarli topshiriqlar bilan qiziqitirmoq katta ahamiyat kasb etadi. Demak bu bolalar charchaganini sezish bilanoq ularning diqqatini boshqa bir narsaga yo‘naltirish kerak.

Giperaktiv bolalarning o‘ynash va ish shart- sharoitlariga ham katta ahamiyat berish kerak. Televizor, yoki har zamon ochiladigan eshik, kompyuter ovozi, baland musiqa uning diqqatini doimo bo‘lib turadi. Bu joy tinch, sokin, diqqatini bo‘lmaydigan bo‘lishi shart. Vazifa, topshiriqlarni bajarish vaqtida uning oldida bo‘lish va kezi kelganda unga yordam qo‘lini cho‘zish foydadan xoli bo‘lmaydi.

Agar giperaktiv o‘gil yoki qizalog‘ingiz biror nojo‘ya ish qilib qo‘ysa, yoki sizga yoqmagan holatlar vujudga kelib qolsa unga uzun kirish so‘zidan iborat bo‘lgan pand nasihat o‘qimang. Esda tuting! U bu pand nasihat va o‘gitlarni oxirigacha eshitolmaydi va qabul qilmaydi. Undan ko‘ra bu bolalargan oldindan axloqiy qonun qoidalarini o‘yin misolida tushuntirib, ularga “mukofot” va “jazo” me‘zonlarini belgilang.

Yuqorida aytib o‘tilganidek, bolaga yuklatilgan talablar aniq, ravshan va uning bajarishi mumkin bo‘lgan talablar bo‘lishi lozim.

Giperaktiv bolalarni kechirim so‘rashga, iltimos qilishga va va‘da berishga majburlash mumkin emas. Ular bilan kelishuvga kelish va bu kelishuv qoidalarini birga ishlab chiqish shart.

Har bir kelishuv, talablarni bajarish va nazorat qilish ota- ona va pedagoglarning 2-3 haftadan ko‘proq vaqtini olishi mumkin. Lekin bir talab, topshiriq yoki vazifani bajarmasdan ikkichisiga hech qachon o‘tmang. Boshlangan ishni oxiriga yetkazishni giperaktiv bola faqat sizdan o‘rganadi, chunki u juda ta’sirchan va sezgir. Agarda sizning xulq atvoringizda o‘zida bo‘lgan kamchiliklarni sezib qolsa, u hech qachon siz uni ko‘rmoqchi bo‘lgan bola roliga kirmaydi. Chunki yashash, kurashish va kirishuvchanlikni u faqat sizdan o‘rganadi.

Shunday ekan, giperaktiv bolalar bilan ishlashda pedagogik jarayon bilan yonma- yon tarzda psixologik yondashuvni uyg‘un tarzda olib borish maqsadga muvofiqdir. Chunki boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining umumiy rivojlanish darajasi sensor etalonlarga asoslangan bo‘ladi. Turli rang-tasvirlar, narsa- buyumlarning shakli, hajmi, ta’mi, ramzlarni tanishtirish orqali ularda kuzatuvchanlik, sinchkovlik, sezgirlik va hushyorlik tarkib toptiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Авезов, О. Р. (2023, March). ЭКСТРЕМАЛ ВАЗИЯТЛАРДА СТРЕССБАРДОШЛИЛИК ТУШУНЧАСИ. In *E Conference Zone* (pp. 63-67).
2. Ravshanovich, A. O. (2024). PSIXOLOGIK XIZMATNING ASOSIY YO‘NALISHLARI. *O‘ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 3(28), 18-22.

3. Ravshanovich, A. O., & Tavakkal o'g'li, S. S. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA TA'LIM-TARBIYA BERISHDA IJODIY O'YINLARNING AMALIY AHAMIYATI. *Scientific Impulse*, 2(14), 344-347.
4. Gafurova, F. O., & Avezov, O. R. (2024). PSIXOLOGIYADA SHAXS IDENTIVLIGI MUAMMOSINI TADQIQ QILISH. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 19(2), 33-37.
5. Ravshanovich, A. O. (2024). PSIXOLOGIK XIZMAT KORSATISH PREDMETI, MAQSADI VA VAZIFALARI. *MASTERS*, 2(1), 52-55.
6. Avezov, O. R., & Ubaydullayeva, N. F. (2022). Logotherapy: how psychotherapy helps a person to find meaning in life. *Science and Education*, 3(4), 747-752.
7. Avezov, O. R., & Ubaydullayeva, N. F. (2022). Frankl logoterapiyasi va uning inson hayotidagi tutgan o'rni. *Science and Education*, 3(4), 753-759.
8. Avezov, O. R., & To, A. S. O. G. L. (2022). Ekstremal vaziyatlarda shaxsga psixologik ta'sir etishning o'ziga xos xususiyatlari. *Science and Education*, 3(4), 717-724.
9. Avezov, O. R. (2024). SPECIFIC CHARACTERISTICS OF PSYCHOLOGICAL EFFECTS ON PERSONS IN EXTREME AND EMERGENCY SITUATIONS. *JOURNAL OF CHILD PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY*, 7(1), 85-90.
10. Avezov, O. R. (2024). SPORT PSIXOLOGIYASI VA UNING BUGUNGI ISTIQBOLLARI. *INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION*, 3(30), 308-312.
11. Avezov, O. R. (2024). SPECIFIC CHARACTERISTICS OF PSYCHOLOGICAL EFFECTS ON PERSONS IN EXTREME AND EMERGENCY SITUATIONS. *JOURNAL OF CHILD PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY*, 7(1), 85-90.
12. Olimovna, H. N., & Avezov, R. (2024). "TARBIYASI QIYIN" O'SMIRLAR BILAN ISHLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *Scientific Impulse*, 2(17), 1183-1188.
13. Xasanova, S. J., & Avezov, O. R. (2024). O'SMIR SHAXSINI SHAKLLANISHIDA O'Z-O'ZINI ANGLASHNING PSIXOLOGIK JIHATLARI. *Scientific Impulse*, 2(17), 1179-1182.
14. Qobulova, D. M., & Avezov, O. R. (2024). KICHIK MAKTAB YOSHI O'QUVCHILARDA ART TERAPIYA ORQALI TASAVVUR VA IJODKORLIKNI RIVOJLANTIRISH. *Scientific Impulse*, 2(17), 1189-1194.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILAR FAOLIYATIDA PEDAGOGIK QOBILIYATLAR VA UNDA FOYDALANISH MAHORATI SHAKLLANTIRISH

Olimov Temir Hasanovich

*Osiyo xalqaro universiteti professori, pedagogika fanlari bo‘yicha
falsafa doktori (PhD), dotsent.*

Annotatsiya: ushbu maqolada qobiliyatlar faoliyatining muhim komponentlari bo‘lishi bilim, malaka, ko‘nikmalar bilan aynan bir narsa bo‘lmasa-da, ular bir-birlari bilan bog‘liqli, qobiliyatlar bilim, malaka, ko‘nikmalarning o‘zida ko‘rinmasligi, balki ularni egallash dinamikasida namoyon bo‘lashi, ya’ni boshqacha aytganda mazkur faoliyat uchun muhim bo‘lgan bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtirish jarayoni turli sharoitlarda qanchalik tez va chuqur, yengil va mustahkam amalga oshirishigizda namoyon bo‘lishi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: didaktik qobiliyat, akademik qobiliyat, bilim, malaka, ko‘nikma, tez va chuqur, yengil va mustahkam.

Qobiliyat – shaxsning individual psixik xususiyati bo‘lib, muayyan faoliyat yuzasidan layoqati va ishini muvaffaqiyatli amalga oshirishning subektiv shart-sharoitini ifodalovchi individual psixologik sifatlar yig‘indisidir. Qobiliyat insonning hayotiy faoliyati davomida shakllanadi. Taniqli olim Govard Gardner qobiliyatlarni intellektlar to‘plami deb ta’riflagan va u bilim, ko‘nikma, malakalarni egallash farqlarini aniqlashini ta’kilagan. Bizga ma’lumki, bilim bu ilmiy mutoalalar natijasidir Qobiliyat esa insonning psixologik va fiziologik tuzilishiga xos bo‘lgan xususiyat hisoblanadi. Qobiliyat bilim olish uchun shart-sharoit yaratadi. Tug‘ma qobiliyat zehn deb atalsada, iqtidor, iste’dod, donolik-insonning ijodiy faoliyati jarayonida erishiladigan qobiliyatlarning rivojlanish bosqichlari hisoblanadi. Qobiliyatlar shaxsning faqatgina ma’lum faoliyatidagina mavjud bo‘lgan sifatlari hisoblanib, ular har bir insonning qobiliyati turli sohalar bo‘yicha turkumlashadi.

Ijodkorlik bu sifat jihatidan yangi, original, takrorlanmas biror yangilikni paydo qiluvchi faoliyatdir. Ijodkorlik mahsuldor, evristik, kreativ turlarga bo‘linadi. Mahsuldor ijodkorlikda har qanday muammo muvaffaqiyatli hal qilinadi. evristik ijodkorlik jamiyatda ro‘y berayotgan kasbiy faoliyatga oid yangiliklarni o‘zlashtirishni anglatadi. Kreativ ijodkorlik yangi nazariyalarni yaratadi. Qobiliyat umumiy (aqliy faollik, tanqidiylik, tahlil qilish, diqqatni jamlash, e’tiborlilik), maxsus (tashkilotchilik, loyihalashtirish, matematik, ijodiy, badiiy, musiqiy) turlarga bo‘linadi. Qobiliyatning yuqori darajasi talant deb yuritiladi. Talant - biror faoliyatni muvaffaqiyatli mustaqil va mukammal bajarishni ta’min- laydigan noyob qobiliyatlar birikmasidir.

Odamning qobiliyatlari bilim va ko‘nikmalarni egallash uchun faqat imkoniyat hisoblanadi. Bu bilim va ko‘nikmalar egallanadimi yoki yo‘qmi,

bularning hammasi, juda ko'p sharoitlarga bog'liqdir. Bolada namoyon bo'lgan musiqa qobiliyati uning musiqachi bo'lishiga kafil bo'la olmaydi. Bolaning musiqachi bo'lishi unga maxsus ta'lim berilishi, qat'iylilik, salomatligining yaxshi bo'lishi, musiqa asbobi, notalar va boshqa sharoitlar bo'lishi kerak. Bularsiz qobiliyat taraqqiy etmay, so'lib ketishi ham mumkin. O'quvchida hali zaruriy ko'nikma va malakalar sistemasi hamda mustahkam bilimlar va tarkib topgan ish uslublari yo'qligiga asoslanib, jiddiy tekshirmay shoshilinch ravishda unda qobiliyatlar yo'q deb xulosa chiqarish pedagogning jiddiy xatosi bo'ladi. Bolalik paytida ma'lum qobiliyatlarning atrofdagilar tomonidan tan olinmaganligi, keyinchalik shu qobiliyat tufayli shon-shuhrat topgan odamlar ko'p.

Qobiliyatlar faoliyatining muhim komponentlari bo'lishi bilim, malaka, ko'nikmalar bilan aynan bir narsa bo'lmasa-da, ular bir-birlari bilan bog'liqdir. Qobiliyatlar bilim, malaka, ko'nikmalarning o'zida ko'rinmaydi, balki ularni egallash dinamikasida namoyon bo'ladi, ya'ni boshqacha aytganda mazkur faoliyat uchun muhim bo'lgan bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish jarayoni turli sharoitlarda qanchalik tez va chuqur, yengil va mustahkam amalga oshirishingizda namoyon bo'ladi. Xuddi shu yerda yuzaga chiqadigan fikrlar bizga qobiliyatlar haqida gapirish huquqini beradi.

Har qanday qobiliyat - shaxsga tegishli bo'lgan murakkab tushunchadir, u faoliyatning talablariga mos xususiyatlar tizimini o'z ichiga qamrab oladi. Har qanday faoliyat ham murakkab bo'lib, u kishiga turli-tuman talablar quyadi. Agar shaxs xususiyatlari tizimi shu talablarga javob bera olsa, kishi faoliyatni muvaffaqiyat bilan amalga oshirishda o'z qobiliyatini ko'rsata oladi, agar xususiyatlaridan qaysi biri rivojlanmagan bo'lsa, shaxs mehnatining muayyan turiga nisbatan kam qobiliyatli, deb xarakterlanadi.

Mana shuning uchun ham qobiliyat deganda birorta xususiyatning o'zini emas, balki inson shaxsining faoliyat talablariga javob bera oladigan va shu faoliyatda yuqori ko'rsatkichlarga erishishni ta'minlay oladigan xususiyatlar majmuasi yoki umumlashmasini tushunish lozim.

Agar boshqa bir odat bo'lgan shunday holatlarda faoliyat talablariga javob bera olmasa, unday paytda bu unga tegishli psixologik sifatlar boshqacha aytganda qobiliyatlar yo'q deb faraz qilishga asos bo'ladi. Bunday odam kerakli ko'nikma va bilimlarni umumiy egallab olmaydi degan xulosaga borilmaydi. Bularni egallash jarayoni cho'zilib ketadi, pedagogdan ko'p kuch va vaqt sarflashni talab qiladi.

Qobiliyatlar taraqqiyotining yuksak bosqichiga iste'dod deb ataladigan mezon yotadi. Iste'dod deb odamga qandaydir murakkab mehnat faoliyatini muvaffaqiyatli mustaqil va original tarzda bajarish imkonini beradigan qobiliyatlar uyushmasiga aytiladi. Iste'dod mahoratning dastlabki sharti bo'lib, lekin mahoratning o'zidan ancha uzoqdir. Mohir usta bo'lmoq uchun juda ko'p ishlash kerak. Iste'dod mehnatdan ozod qilmaydi, balki katta, ijodiy va zo'r mehnatni taqozo qiladi. Iste'dodli kishilar shubhasiz mehnat orqali olamga mashhur bo'lgan

mahorat darajasiga erishganlar. Haqiqiy mahorat inson iste'dodining faoliyatida nomayon bo'lishidir.

Qobiliyatlar murakkab tuzilishga ega bo'lgan psixik sifatlar yig'indisidan iboratdir. Qobiliyat sifatida namoyon bo'ladigan psixik sifatlar yig'indisining struktura natijasida konkret faoliyat talabi bilan belgilanadi va har xil turdagi faoliyatlar uchun turlicha bo'ladi, endi shulardan pedagogik qobiliyat va uning tuzilishini ko'rib chiqamiz.

Pedagogikada o'qituvchi qobiliyati - bu imkoniyatdir, uning mohirligi zaruriy darajasi faqatgina o'qitish va tarbiyalash jarayonida takomillashib boradi va yutuqlarga erishishida zamin yaratadi. Tug'ma qobiliyatlar zexn deyiladi. Iqtidor, iste'dod, daholik - insonning ijodiy faoliyati jarayonida erishiladigan qobiliyatlarning rivojlanish bosqichlari hisoblanadi. Qobiliyatlar xarakter kabi, shaxsning faqatgina ma'lum faoliyatidagina mavjud bo'lgan sifatlaridir.

Psixologiyada qobiliyat - insonning kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni qiyinchiliksiz, osonlik bilan mukammal egallashi va biror faoliyat bilan muvaffaqiyatli shug'ullanishiga aytiladi. U o'quvchining kasbiy faoliyatida ham yorqin namoyon bo'ladi.

Kasbiy faoliyatning ta'lim mazmunini belgilovchi sifatlari o'qituvchining ijodkorligida namoyon bo'ladi. Ijodkorlik - bu sifat jihatidan yangi, original va takrorlanmas biror yangilikni paydo qiluvchi faoliyatdir.

Mahsuldor ijodkorlikda belgilangan har qanday muammo muvaffaqiyatli hal qilinadi, ijod qilishga layoqatli bo'lgan o'qituvchilarning asosiy qismida bu jihatlar namoyon bo'ladi.

O'qituvchining o'tkir qobiliyat egasi bo'lishi haqida xalqimiz tomonidan ajoyib rivoyatlar yaratilganki bular hali-hanuz ta'lim - tarbiya ishida katta ahamiyatga ega bo'lib kelmoqda.

«Bir vaqtlar Mavlono Tanburiy degan ustod mashshoq o'tgan ekan. U kishi tambur, dutor, nay, changni shunday mahorat bilan chalar ekanki, eshitgan kishi erib, sel bo'lib ketarkan. Ustod ko'plab shogirdlar ham tayyorlagan ekan. Ammo shogird tanlashda qiziq bir odatlari bo'lib kim shogird bo'laman desa, qo'liga cho'p yo xassalarini tutqazar ekanlar. Bir boy «qobiliyati zo'r, muzikachi bo'ladi», deb ustoz Tanburiyga farzandini ko'rsatibdi. Tanburiy bergan hassani bola bir qarich-ikki qarich deb o'lchayotganini ko'rgan ustoz: «Yo'q bolangizdan mashshoq emas, bozinger - savdogar chiqadi» debdi. Yana bir kishining bolasi berilgan yog'ochni kesa boshlaganini ko'rgan ustoz undan musiqachi emas, duradgor usta chiqajagini aytibdi.

Shunday qilib, ustoz, shogird bo'laman deb kelgan bola sinash uchun berilgan cho'pni yerga tiqsa bog'bon, «qilich» qilsa sarboz bo'ladi, deb jo'natib yuboraveribdi. Keyin bolalarni yig'ib. qo'llariga cho'p berib poylab o'tiribdi. Ulardan biri yana qilich qilib o'ynabdi, ikkinchisi ot qilib minibdi. Faqat bir usti yupun bola cho'pni nayga o'xshatib chalaboshlabdi. Buni ko'rib Tanburiy bag'oyat xursand bo'libdi-da, bolani o'ziga shogird, ham o'g'il qilib olib, unga bor hunarini

qunt, sabr, matonat bilan o'rgata boshlabdi. Kechani-kecha, yozni- yoz, qishni-qish demay ta'lim beribdi. Bola ham zehnli ekan, ustozning aytganlarini darrov anglab olib, qayta- qaytatakrorlab keyinchalik mashhur naychi bo'lib etishibdi.

Qarang-a ustodning topqirligi, bilimi, donoligi, ustozlik mehri tufayli oddiy bir dehqon bolasi xalq orasida mashhur naychi bo'lib yetishibdi».

Olib borilgan ilmiy tadqiqotlarga asoslanib, o'qituvchining pedagogik qobiliyatlarini quyidagicha klassifikatsiya qilish mumkin.

1. Didaktik qobiliyat – murakkab bilimlarni o'quvchilarga tushuntira olishdir. Bunda o'qituvchining o'quv materialini, mavzu yoki muammoni talabalarga aniq va tushunarli qilib aytib berishi, ularda mustaqil ravishda faol fikrlashga qiziqish uyg'ota olishi lozim. O'qituvchi zarurat tug'ilgan hollarda o'quv materialini o'zgartirib soddalashtira olishi, qiyin narsani oson, murakkab narsani oddiy, tushunarsiz, noaniq narsani tushunarli qila olishi lozim.

2. Akademik qobiliyat – barcha fanlar yuzasidan muayyan bilimlarga ega bo'lishlik qobiliyati. Bunday qobiliyatlarga ega bo'lgan o'qituvchi o'z fanini o'quv kursi hajmidagina emas, balki ancha keng va chuqurroq biladi, o'z fani sohasidagi yangiliklarni kuzatib boradi.

3. Perseptiv qobiliyat – o'quvchilar holatini idrok qila olishi, bu o'quvchining, tarbiyalanuvchining ichki ma'naviy dunyosiga kira olish qobiliyati, o'quvchi shaxsini va uning vaqtinchalik ruhiy holatlarini juda yaxshi tushuna bilish, pedagogik intuitsiya va empatiya bilan bog'liq bo'lgan psixologik kuzatuvchanlikdir. Bunday o'qituvchi kichkinagina alomatlar, uncha katta bo'lmagan tashqi belgilar asosida o'quvchi ruhiyatidagi ko'z ilg'amas o'zgarishlarni ham fahmlab oladi.

4. Nutq qobiliyati – ixcham, ma'noli, ohangdor, muayyan ritm, temp, chastotaga ega bo'lgan nutq; shuningdek, o'qituvchi nutqining ja- rangdorligi, uning pauza, mantiqiy urg'uga rioya qilishidir. Qobiliyatli o'qituvchining nutqi darsda hamisha o'quvchilarga qaratilgan bo'ladi. O'qituvchi yangi materialni tushuntirayotgan, o'quvchining javobini tahlil qilayotgan, ma'qullayotgan yoki qoralayotgan bo'lsa ham uning nutqi hamisha o'zining ichki kuchi, ishonchi, o'zi gapirayotgan narsaga qaratilganligi bilan ajralib turadi. Fikrlar o'quvchi uchun aniq, sodda, tushunarli bo'ladi.

5. Tashkilotchilik qobiliyati–guruh yoki jamoani uyushtirish va uni boshqarish iste'dodi. Tashkilotchilik o'quvchilarni xilma-xil faoliyat turiga jalb qilish uchun asos hisoblanadi. Bu qobiliyat, birinchidan, o'quvchilar jamoasini uyushtirish, jipslashtirish, muhim vazifalarni hal etishga ruhlantirish bo'lsa, ikkinchidan, o'z shaxsiy ishini to'g'ri uyushtirish qobiliyatidir.

6. Obro'ga ega bo'lishlik qobiliyati– o'zining shaxsiy xususiyati, bilimdonligi, aqlfarosatligi, mustahkam irodasi bilan obro' orttirish qobiliyatidir. Fanda bu qobiliyat turi–avtoritar qobiliyat, deb ham yuritiladi.

7. Kommunikativ qobiliyatlar – muomala va muloqot o'rnatish, bolalarga aralashish qobiliyati, o'quvchilar bilan pedagogik nuqtai nazardan samarali o'zaro

munosabatlar o'rnata bilish, pedagogik nazokatning mavjudligidir

8. Diagnostik (psixologik va pedagogik tashxislay olish) qobiliyati –bu pedagogning muhim qobiliyatlaridan bo'lib, o'qitish jarayoni samaradorligi ko'p jihatdan unga bog'liq holdat namoyon bo'ladi. Psikologik tashxis – ta'lim oluvchilarning shaxsiy-individual xususiyatlari, ruhiy jarayonlari va holatlarini to'g'ri aniqlay olish, pedagogik tashxis –ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish imkoniyatlari va darajasini aniq, xolis baholay olish qobiliyatidir.

Qobiliyat, faoliyat jarayonida paydo bo'ladi va rivojlanadi. Pedagogik faoliyatning samarali bo'lishi uchun o'qituvchida qobiliyat bo'lishi lozimligini, uning quyidagi turlari mavjud bo'lmog'i va tarbiyalash lozimligi o'zbek pedagogi M.Ochilovning asarlarida ifodalangan. Jumladan:

1. Bilish qobiliyati - fanning tegishli sohalariga oid (matematika, fizika, biologiya, adabiyot va hokazolarga doir) qobiliyatdir. Bunday qobiliyatga ega bo'lgan o'qituvchi fanni o'quv kursi hajmidagina emas, balki ancha keng va chuqurroq biladi, o'z fani sohasidagi kashfiyotlarni hamisha kuzatib boradi, materialni ipidan ignasigacha biladi, unga nihoyatda qiziqadi, oddiy tadqiqot ishlarini ham bajaradi.

2. Tushuntira olish qobiliyati- o'quv materialini o'quvchilarga tushunarli qilib bayon eta olish, o'quvchilarda mustaqil ravishda faol fikrlashga qiziqish uyg'otish qobiliyatidir. O'qituvchi zarur hollarda o'quv materialini o'zgartira olishi, qiyin narsani oson, murakkab narsani oddiy, noaniq narsani tushunarli qilib o'quvchilarga yetkaza olishi darkor.

3. Kuzatuvchanlik qobiliyati - o'quvchining. tarbiyalanuvchining ichki dunyosiga kira olish qobiliyati, o'quvchi shaxsini va uning vaqtinchalik ruhiy holatlarini juda yaxshi tushuna bilish bilan bog'liq bo'lgan psikologik kuzatuvchanlikdir. Bunday o'qituvchi o'quvchining ruhiyatidagi ko'z ilg'amas o'zgarishlarni ham tez fahmlab oladi. O'quvchilar bunday o'qituvchi haqida: "Qaramayotganga o'xshaydi - yu, hamma narsani ko'rib turadi!", "O'quvchining xafa bo'lganligini yoki dars tayyorlamayotganligini ko'zidan biladi!", - deydilar.

4. Nutq qobiliyati – nutq yordamida, shuningdek, imo - ishora vositasida o'z fikr - tuyg'ularini aniq va ravshan ifodalash qobiliyati. Bu o'qituvchilik kasbi uchun juda muhimdir. O'qituvchining nutqi darsda hamisha o'quvchilarga qaratilgan bo'ladi. O'qituvchi yangi saboqni tushuntirayotgan, o'quvchining javobini tahlil qilayotgan yoki tanqid qilayotgan bo'lsa ham, uning nutqi hamisha o'zining ichki kuchi, ishonchi, o'zi gapirayotgan narsaga qiziqqanligi bilan ajralib turadi. Fikrning ifodasi o'quvchilar uchun aniq, sodda, tushunarli bo'ladi.

O'qituvchining bayoni o'quvchilar fikri va diqqatini maksimal darajada faolashtirishga qaratiladi: o'qituvchi o'quvchilar oldida savollar qo'yib, ularni asta – sekin to'g'ri javob berishga undaydi, o'quvchining diqqatini kuchaytiradi hamda fikrini faollashtiradi ("Mana bu yerga alohida e'tibor bering!", "o'ylab ko'ring!" kabi). Shuningdek, o'rinli qochiriq, hazil, yengilgina istehzo nutqni jonlantirib yuboradi va uni o'quvchilar tez o'zlashtiradi.

O'qituvchining nutqi aniq, jonli, obrazli, talaffuzi jihatdan yorqin, ifodali, his - hayajonli bo'lib, unda stilistik grammatik, fonetik nuqsonlar uchrasmaligi lozim. Bir xildagi cho'ziq, zeriktiradigan nutq o'quvchilarni juda tez charchatadi, ularni loqayd qilib qo'yadi. Ayrim o'quvchilar tez gapirishga, boshqalarini sekin gapirishga moyil bo'ladilar.

5. Tashkilotchilik qobiliyati - birinchidan, o'quvchilar jamoasini uyushtirish, jipslashtirish, muhim vazifalarni hal etishga ruhlantirishni, ikkinchidan, o'z ishini to'g'ri uyushtirishni nazarda tutadi.

6. Obro' orttira olish qobiliyati - o'quvchilarga bevosita emotsional - irodaviy ta'sir ko'rsatish va shu asosda obro' qozona olishdir. Obro' faqat shu asosdagina emas, balki o'qituvchining fanni yaxshi bilishi, mehribonligi, nazokatligi va hokazolar asosida ham qozoniladi. Bu qobiliyat o'qituvchi shaxsiy sifatlarining butun bir yig'indisiga, chunonchi, uning irodaviy sifatlariga, shuningdek, o'quvchilarga ta'lim hamda tarbiya berish mas'uliyatini his etishga, o'zining haq ekanligiga ishonishga, bu ishonchni o'quvchilarga yetkaza olish kabilarga ham bog'liq

7. To'g'ri muomala qila olish qobiliyati - bolalarga yaqinlasha olish, ular bilan pedagogik nuqtai nazardan juda samarali o'zaro munosabatlar o'rnatish, pedagogik nazokatning mavjudligini bildiradi.

8. Kelajakni ko'ra bilish qobiliyati - o'z harakatlarining oqibatini ko'ra bilishda, o'quvchining kelgusida qanday odam bo'lishini tasavvur qila olishida, tarbiyalanuvchida qanday fazilatlarini taraqqiy ettirish lozimligini oldindan aytib bera olishda ifodalanadi. Bu pedagogik optimizmga, tarbiyaning qudratiga bog'liqdir.

9. Diqqatni taqsimlab olish qobiliyati- o'qituvchi uchun diqqatning barcha xususiyatlari - hajmi, kuchi, ko'chuvchanligi, idora qilina olishi, safarbarligi kabilarning taraqqiy etishi bilan izohlanadi.

Demak, qobiliyatlar, umuman, jumladan pedagogik qobiliyatlar shaxsning faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish sharti hisoblangan bilim, ko'nikma hamda malakalarni egallash dinamikasida yuzaga chiqadigan farqlarda namoyon bo'ladigan individual- psixologik xususiyatdir. Agar shaxsning ma'lum sifatleri yig'indisi odamning pedagogik jihatdan asoslab berilgan vaqt oraliq'ida egallagan faoliyati talablariga javob bersa, bu narsa bizga mazkur faoliyatga nisbatan qobiliyati bor deb xulosa chiqarishga asos bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Olimov, T. H. (2019). Spiritual And Moral Aspects Of The Formation Of Civil Culture In Future Specialists Of Higher Education. *Theoretical & Applied Science*, (12), 662-665.

2. Olimov, T. H. (2020). The image of a modern teacher in the formation of civic culture among future highly educated specialists. *Pedagogical skill-*

Bukhara, 5.

3. Olimov, T. H. (2019). Development issues of civil society and culture in the work of Eastern thinkers. *Pedagogical skill-Bukhara, 2.*

4. Olimov, T. H. (2016). Formation of self-awareness in youth. *Social and humanitarian sciences in the educational system.-Tashkent, 4.*

5. Olimov, T. (2020). Bo'lajak oliy ma'lumotli mutaxasislarda fuqarolik madaniyatini shakllantirishning ayrim yo'nalishlari. *Fan, ta'lim va amaliyotning integrasiyasi, 1(1), 20-27.*

6. Olimov, T. The Role Of National Spirituality And Values In The Development Of Civil Culture In Future Specialists With Higher Education.

OILA MAHALLA VA TA'LIM MUASSASASI HAMKORLIGI

O.T. Shirinov

Sirdaryo viloyat pedagogik mahorat markazi Pedagogika va psixologiya ta'lim texnologiyalari kafedrası mudiri. Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (Ph.D.)

Annotatsiya: Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati qurish yo'lini tanlagan mamlakatimizda oila, mahalla va ta'lim muassasasi hamkorligi va unda shaxs tarbiyasiga katta ta'sir ko'rsatuvchi milliy qadriyatlar yil sayin qadr topib, nufuzi oshib bormoqda. Buning asosiy sababi davlatimiz tomonidan ijtimoiy institutlarga har tomonlama e'tibor qaratilayotganligidadir.

Abstract: In our country, which has chosen the path of building a legal state and a civil society, the cooperation of the family, the neighborhood and the educational institution, and the national values that have a great influence on the education of the individual in it, are gaining value and increasing in prestige every year. The main reason for this is that our state is paying all kinds of attention to social institutions.

Kalit so'zlar: Huquqiy davlat, fuqarolik jamiyati, oila, mahalla, milliy qadriyatlar.

Key words: Legal state, civil society, family, neighborhood, national values.

Ключевые слова: Верховенство закона, гражданское общество, семья, соседство, национальные ценности.

Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati qurish yo'lini tanlagan mamlakatimizda oila, mahalla va ta'lim muassasasi hamkorligi va unda shaxs tarbiyasiga katta ta'sir ko'rsatuvchi milliy qadriyatlar yil sayin qadr topib, nufuzi oshib bormoqda. Buning asosiy sababi davlatimiz tomonidan ijtimoiy institutlarga har tomonlama e'tibor qaratilayotganligidadir. Shu ma'noda olib qaralganda, ijtimoiy institutlar va uning muammolari bo'yicha ilmiy asoslangan tadqiqotlarning yuzaga kelishi dolzarb ahamiyatga molik bo'lib qolaveradi. Yosh avlodni tarbiyalashdek buyuk ishga Prezidentimizning ta'lim sohasiga alohida e'tiborlarini qaratganliklari har bir fan o'qituvchisidan o'z faoliyatiga jiddiy yondashishini talab etmoqda. Davlatimiz rahbarining qator qarorlari asosida yoshlar bilan ishlash negizida mahalla maktab va oilaning o'rni haqida fikr yuritilgan. Oila kabi mahalla ham jamiyatini shakllantirishning ajralmas qismidir. Vatanimiz tarixi guvohlik beradiki, O'zbek jamiyatida jamoa bo'lib yashashning sinalgan shakli mahalladir. „Mahalla" so'zi arabcha „Mahallun" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, aholi yashaydigan joy, guzar, uy-joy mavzelari degan ma'noni anglatadi. Mahalla shaharlar ichidagi kichik hududiy birlik bo'lib, o'tmishdan meros bo'lib kelmoqda. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida belgilanganidek — Oila jamiyatimizning asosiy bo'g'inidir. Haqiqatan ham oila bu jamiyatni tashkil etuvchi katta kuchdir. Jamiyat

mavjudligi mana shu oilaga tayanishi hech kimga sir emas. Oila jamiyatning ajralmas zarur qismidir. Oila va jamoatchilik bilan ishlash bo‘limida esa oila va o‘quv yurtining yoshlarga qo‘yadigan axloqiy talablarini ishlab chiqishga qaratilgan tadbirlar ko‘rsatiladi, ota-onalar va jamoatchilikning guruh hayotini va faoliyatini tashkil etishda qanday yordamlar berishlari belgilab chiqiladi, ota-onalar majlislari va ota-onalar uchun tashkil etiladigan suhbat, ma’ruza anjumanlarning mavzulari, kimning oilasiga borishi va boshqa bir qator ishlar aniqlashtiriladi. Ayniqsa, bu o‘rinda jamoatchilik bilan hamkorlik, chunonchi, ishlab chiqarish korxonalarida, turar joylarning oila va o‘quv yurtiga yordam beruvchi komissiyalari bilan aloqalar, ularni guruh hayotiga jalb qilish yo‘llari va shaklini belgilashda alohida e’tibor berish lozim. Guruh rahbari o‘z talabalari bilan o‘tkaziladigan har bir tadbiri uchun alohida reja tuzish ham tavsiya etiladi. Qat’iy dastur va darsliklari bo‘lgan har bir minutlik dars o‘zining barcha bo‘limlari va minutlarigacha hisobga olinib dasturlashtiriladi-yu, lekin negadir tarbiyaviy ishlar tajribasida ma’lum mavzudagi tarbiyaviy soat, bahslar, majlis, siyosiy axborot kabilar ko‘pincha hech qanday dastursiz, rejasiz o‘tkaziladi va bunday hollarni har qadamda uchratishimiz mumkin. Aslida esa tarbiyaviy tadbirning rejasini ishlab chiqish dars rejasidan ham ko‘ra murakkabroqdir. Bu xildagi reja uchun qo‘yiladigan talablar oldindan batafsil aniqlanib, uning reja uchun qo‘yiladigan talablar oldindan batafsil aniqlanib, uning mazmuni o‘ylab chiqilsagina samaradorlik tarbiyaviy tomoni yuqori bo‘ladi. Jamiyatning jadal rivojlanishi, faoliyat turlarining tobora murakkablashib borishi shaxs ongiga ko‘rsatayotgan ko‘rinmas ta’sirlarning kuchayishiga olib kelmoqda Mahalla — uzoq o‘tmish, mahalla — bugun, mahalla — kelajak. Bu halqa hayot davomiyligi asosini ta’minlab keladi. Ayniqsa, ming-ming yillardan buyon kokilini ikki daryo yuvib kelgan bizning zaminda shunday.

Bobolarimiz mahallaga esh bo‘lib, el dardini anglab o‘tdi, bugun biz shu muhitda yashab, farzandlarimizni elga qo‘shish niyatidamiz. Qit’alararo masofa ahamiyat kasb etmay qolgan, yangidan yangi madaniyatlar urchib borayotgan globallashuv davrida ertaga nevaralarimiz bu qutlug‘ an’anani davom ettirarmikan?

O‘zbekistondagi olimlar “mahalla insonni jamiyat bilan uyg‘un yashashga o‘rgatadigan, o‘zaro mehr-oqibat, bag‘rikenglik, do‘stlik, hamkorlik rishtalarini qaror toptirishga, inson kamoloti va jamiyat rivojini ta’minlashga xizmat qiladigan muhim vosita sifatida o‘z ahamiyatini yo‘qotgani yo‘q”, degan xulosada. O‘qituvchi ota-onalarning faol yordamisiz bolalarning barkamolligini ta’minlay olmaydi. Bu o‘rinda tarbiyachining o‘zini tarbiyalash lozimligini ham esdan chiqarmaslik kerak. O‘ziga nisbatan talabchan muallim ota-onalar bilan hamkorlikda o‘quvchilarda mustaqil fikrlash va harakat qilish, yangilikni sezish, tashabbuskorlik hamda ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirish maqsadida ularga qat’iy talablar qo‘yish uchun ma’naviy huquqqa ega bo‘ladi. Pedagog-olimlar

tadqiqotlarida isbotlanganidek, oilaviy tarbiyaga doir ishlar quyidagi sharoitlarda bajarilsa, uning samaradorligi yanada oshadi:

1. Maktab o'zining barcha ta'sirlari majmuini oilaviy tarbiya jarayoniga izchil yo'naltira olsa.

2. O'qituvchilar jamoasi oila bilan o'zaro hamkorligi davrida o'zlarining etik-pedagogik tarbiyaviy talablarini to'g'ri tashkil eta olsalar. 3. Xalq ta'limi bo'limi va muassasalar tashkilotchi ota-onalarni tarbiyaviy jarayonga torta olsalar. 4. O'qituvchilar tomonidan oilaviy tarbiyaga rahbarlik bolalar maktabga kelmasdan oldin boshlansa va bu ish ularning barcha o'quv yillarida davom ettirilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi. Bayon etilgan fikr va mulohazalar ota-onalarga tarbiyaga oid bilim berishda maktab asosiy rol vazifasini o'tashini eslatib o'tamiz. Buning uchun quyidagi umumiy xulosalarni chiqarish mumkin:

–mamlakatimizda oilaviy tarbiya samaradorligini oshirish, aholining umumiy madaniy saviyasini oshirish ma'lum darajada ota-onalar va katta yoshdagi kishilarning savodxonligiga bog'liq.

A. Avloniyning: " Tarbiya biz uchun yo hayot , yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir" iborasi oila ,maktab ,mahalla tamoyiliga aylanishiga erishildi. Hozirgi kunda bolalarning tarbiyasiga mahalla, jamoatchilik juda katta yordam ko'rsatmoqda. Jamoatchilikda yosh bolalarni tatbiq etish, sinfdan tashqari ishlar, tashkilotchilik bilan shug'ullantirish maqsadga muvofiq. Mahallaning yana foydali tomoni bu o'quvchilarni dasrdan tashqari vaqtlarida tarbiyasi qiyin bo'lgan o'smirlarni tarbiyalash va bolalar bilan yashash joylarida sport va madaniy ishlar olib borishdir

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. R. Mavlonova, K. Xoliqberdiyev, "Pedagogika". T: "O'qituvchi nashriyoti". 2002- yil

2. Ona tili o'qitish metodikasi / K. Qosimova, S. Matchonov, X. G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva, Sh. Sariyev. –T: "NOSHIR", – 2009

3. Abdullayeva, O. O. (2021). Abay ijodini o'rganishda savol va topshiriqlar ustida ishlash. Academic research in educational sciences

4. Abdullayeva, O. O. (2021). Ibroyim Yusupov ijodi asosida o'quvchilarnmg vatanparvarlik tuyg'ularini o'stirish. Academic research in educational sciences

5. Munavvarov A.K Pedagogika,Toshkent,"O'qituvchi"

6. Tursunov I.Nishonaliev U.Pedagogika kursi:Darslik, Toshkent "O'qituvchi"

7. G'aybullayev N.va boshqalar Pedagogika,Toshkent, 2000

8. Baranov S.P.va boshqalar Pedagogika, Toshkent, "O'qituvchi" 1990.

BILIMLARNI NAZORAT QILISHNING ASOSIY VAZIFALARI VA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARI

S.S.Nasriddinov, A.Mavlyanov

*Astraxan davlat texnika universiteti Toshkent viloyati filiali, t.f.d., professor;
f.-m.f.n., dosent*

Mazkur maqolada bilimlarni nazorat qilishning asosiy vazifasi, o'qituvchilar tomonidan talabalar bilimi, malaka va ko'nikmalarini nazorat qilishning asosiy maqsadi, bilimlarni intellektual baholashning turli metodlari kabilar haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'z va iboralar: bilim, ko'nikma, malaka, ijodiy qobiliyat, kompyuter texnologiyalari, nutq, xotira, diqqat, tasavvur, iroda, fikrlash, qobiliyat, sun'iy intellekt, monitoring, solishtirish, umumlashtirish, yaxlitlash, intensivlashtirish, optimallashtirish va boshqalar.

This article talks about the developmental task of knowledge control, the main goal of teachers to control students' knowledge, skills and abilities, various methods of intellectual evaluation of knowledge.

Key words and phrases: knowledge, competence, creative ability, computer technology, speech, memory, attention, imagination, will, thinking, ability, artificial intelligence, monitoring, comparison, generalization, rounding, intensification, optimization, etc.

Bilimlarni nazorat qilishning asosiy jumladan, rivojlantiruvchi vazifasi, talabalarning bilishga bo'lgan faolliklarini, ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda namoyon bo'ladi. Kompyuter texnologiyalari asosida amalga oshiriluvchi nazorat jarayonida talabalarda nutq, xotira, diqqat, tasavvur, iroda va fikrlash qobiliyatlarining rivojlanishi yaqqol seziladi. Nazorat qilishning rivojlantiruvchi vazifasi, shaxsning qobiliyati, moyilligi, qiziqishlari va ehtiyojlari kabi xususiyatlarining shakllanishiga ta'sir qilishi bilan muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, talabalar erishayotgan bilimlarni nazorat qilishda uning yo'naltiruvchi vazifasi ham mavjud bo'lib, o'qituvchi uning mohiyatini, alohida talaba yoki butun guruh tomonidan o'qitishning maqsadiga qay darajada erishilganligi, ya'ni o'quv material qanday miqdorda va qanchalik chuqur o'zlashtirilganligi bilan belgilanadi. Bunday nazorat tufayli o'qituvchi yo'l qo'yilgan xatoliklarni va kamchiliklarni o'rganib, talabalarning bilim, ko'nikma va malakalarini takomillashtirishda qanday yondashuvlarga urg'u berish lozimligini anglab oladi. Nazoratning yo'naltiruvchi vazifasi talabaning turli xususiyatlari bo'yicha o'z o'zini yaxshi bilishga, o'zi erishgan bilimlari, qobiliyati va imkoniyatlarini anglash va odilona baholashiga katta yordam beradi.

Talabalarni nazorat qilishning yana bir muhim vazifasi ularni tarbiya qilish bilan bog'liq bo'lib, o'qituvchi talabalarda o'qishga javobgarlikni, intizomni, sarajomlik va sarishtalikni, axloqiy his-tuyg'ularni tarbiyalaydi. Ularda mehnatga layoqatlilikni, g'urur va irodani hamda mehnatga nisbatan muntazam ko'nikmalarni shakllantiradi. Bunday jihat haqqoniy bo'lishi uchun internetning ta'lim resurslari talabgorlarining so'rovlari va talablariga to'la javob bera oladigan darajada bo'lishi shart.

Shuning uchun ham ekspertlar tomonidan ta'lim veb- saytlarning sifatlarini baholash kompyuter tashxisining haqqoniyligida muhim o'rin tutadi. Ta'limda veb-saytlarning sifati ta'lim jarayonining axborot fazosining rivojlanishiga ta'sir etuvchi eng muhim jihatlardan sanaladi. U mazkur fazoda ta'lim olishning sifatiga va mazkur tizimning madaniyatli tashkil etilganligi darajasiga bevosita ta'sir etadi.

Tashxis va monitoringni ta'limda joriy etishda mavjud metodologiyani qo'llash orqali axborotli o'qitish muhitining tashxisiy vazifasini aniqlash imkoniyati tug'iladi. Ayni paytda talabalar erishgan bilimlar, ko'nikma va malakalarni nazorat qilishning keng tarqalgan yo'li – testlar yordamida tekshirish bo'lib, u kompyuterning undan foydalanuvchi bilan o'tkazadigan muloqotiga asoslangan. Mazkur tizim o'qituvchining talaba bilan individual ishlash jarayonini mujassamlashtiruvchi sifatida dunyoga kelgan.

Ba'zan o'quv jarayonida sun'iy intellekt tizimining qo'llanilishi baholash jarayonining murakkabligi, xususan talabani baholash uchun unga katta miqdordagi axborotni qayta ishlashi, baholovchi va baholanuvchi orasidagi o'zaro ta'sir jarayonining murakkabligi bu masalani oson hal qilish imkoniyatini bermadi. Xususan, talaba bilim va malakasini kompyuterlashtirilgan holda nazorat qilish, talab qilinadigan bilimlar majmuasining sifatini aniqlash muammosini hal qilish lozimligini, busiz erishilgan bilimlarni baholash mezonlarini va ularning o'zlashtirilganlik darajasini aniqlash qobiliyatlarini belgilash mumkin emasligi oydin bo'ldi.

O'qituvchilar tomonidan talabalar bilimi, malaka va ko'nikmalarini nazorat qilishning asosiy maqsadi, ular erishgan yutuqlar va muvaffaqiyatlarni aniqlash, uni takomillashtirish yo'llarini ko'rsatish va shu asosda talabalarning faol ijodiy faoliyat ko'rsatishlari uchun sharoit yaratishdan iborat. Bu maqsad, birinchi navbatda, talabalar tomonidan o'quv materiallarini o'zlashtirish sifati bilan, ya'ni o'quv dasturida belgilangan bilim, ko'nikma va malakalarni egallash darajasi bilan bog'liq. Ikkinchi tomondan, nazoratning asosiy maqsadini aniqlashtirish, o'zaro va o'z-o'zini nazorat qilish bo'yicha yondashuvlarni o'rganish hamda o'zaro va o'z-o'zini nazorat qilishga bo'lgan ehtiyojning shakllanishi bilan bog'liq. Uchinchidan esa, bu maqsad talabalarda bajarilgan ish uchun javobgarlikning namoyon bo'lishi kabi shaxsning ijobiy sifatlarini tarbiyalashga qaratilgan bo'ladi.

Talabalarning bilimlarini intellektual nazorat qilish o'qituvchidan ziyraklikni, adolat bilan faoliyat yuritishni talab qiladi. Bilimlarni intellektual baholashning turli metodlari mavjud bo'lib, bular ichida keng tarqalgan metodlar: og'zaki yo'l bilan tekshirish; yozma-grafik usulda tekshirish; amaliy-laboratoriya mashg'ulotlarini bajarish orqali tekshirish.

Bilimlarni og'zaki usul bilan tekshirish metodi asosan ikki qismdan: birinchisi, tekshirish savollari va vazifalarini, ikkinchisi esa, qo'yilgan savol va vazifalarga javoblar, talablardan tashkil topadi. Bunda savol va topshiriqlarning mazmunini belgilashda, o'rganilayotgan o'quv material mazmuni bilan ilgari o'tilgan materiallar mazmuni orasidagi bog'lanishni tahlil qilish, o'tilgan mavzuni nazorat qilishda esa etakchi bilimlarni ajratish zarur bo'ladi. Savol va topshiriqlarning sifati talabalarning aqliy faoliyatlarining xarakteriga bog'liq bo'lganidan, ular talabalarning xotirasini faollashtirish, fikrlash (solishtirish, umumlashtirish, yaxlitlash va hokazo) va nutqini rivojlantirishga qaratilmog'i lozim.

Yozma-grafik usulda tekshirish, talabalarning nazariy bilimlarini; ularni masalalar va boshqa eksperimental topshiriqlarni bajarishda qo'llay olish ko'nikmasi va malakasini; ularda bu masalalar bo'yicha shakllangan ko'nikmalarni tekshirishni nazarda tutadi. Yozma-grafik ishlarni bajarish metodikasi quyidagi to'rt bosqichda bajariladi: nazoratni o'tkazishga tayyorgarlik; uni tashkil etish; o'tkazish; natijalarni tahlil qilish. Nazoratni tashkil etishda, nazorat etaplarining maqsadlarini belgilash, nazorat ob'ektlarining mazmunini tanlash, tekshirish vazifalarini tuzish lozim bo'ladi.

Amaliy-laboratoriya mashg'ulotlarini bajarish orqali tekshirish. Ushbu usul yordamida, talabalarning erishgan nazariy bilimlari asosida amaliy masalalarni echish, turli jadvallardan, formulalardan, chizmalar va o'lchash asboblariidan unumli foydalanish ko'nikmasi va malakalari tekshiriladi. Amalda masalalar echishda talabadan masalalarni echishning algoritmini tuzish talab etiladi, chunki bunday tekshirishda talaba faoliyatining mantiqiy ketma-ketligi to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligi ma'lum bo'ladi.

Shunday qilib, o'qituvchi tomonidan tekshirishning turli metodlari qay darajada muvaffaqiyatli ekanligi tanlanganligi, talabalar bilimlarini odilona baholashda muhim ko'rsatkichlardan sanaladi. Zamonaviy axborot texnologiyalari muhitida pedagogik jarayonlarni **quyidagicha samarali tashkil etish mumkin:** o'qituvchilar o'rtasida mehnat taqsimotini to'g'ri tashkil etish; masofaviy o'quv kurslari va elektron adabiyotlarning yaratuvchisi bo'lgan jamoaga o'qituvchilar, kompyuter dasturchilari va mutaxassislarining birlashuvi; pedagogik jarayonning tashkil qilinishini takomillashtirish va o'qituvchi faoliyati samaradorligining monitoringini olib borish.

Yangi zamonaviy axborot texnologiyalari asosida o'qituvchining **pedagogik faoliyati**: ta'limda texnologik asoslarning tez rivojlanishi bilan bog'liq b'lgan yangi kurslarni yaratish; o'quv kurslarini yaratish asosida o'qituvchilarning ko'nikma va malakalarini shakllantirish; masofaviy kurslarning ochiqligi tufayli ularning sifatiga bo'lgan talablarning va o'quv materiallari sifatini nazorat qilishga oid ehtiyojlarning qondirilishi; o'quv jarayonida talaba faoliyatining ustuvor mavqe tutishini, o'quv jarayoni salmog'ining o'qituvchidan talabaga ko'chishini ta'minlash; yangi kommunikasion texnologiyalardan foydalanish asosida, o'qituvchining har bir talaba bilan teskari aloqasining vujudga kelishini amalga oshirish.

O'qituvchida zamonaviy axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanish malakalarini shakllantirish. Bu borada o'qituvchi albatta axborot kommunikasion texnologiyaaridan foydalanishning afzalliklaridan xabardor bo'lishi kerak.

Bunday vazifalarni bajarish «Kadrlar tayyorlash milliy modeli»ni amalga oshirishning bosqichlarida belgilab berilgan, uning kelajakdagi istiqboli ilmiy asoslab berildi. Modelni amaliyotga tatbiq etish o'quv jarayonini texnologiyalashtirish bilan uzviy bog'liqdir. Ilmiy texnikaviy taraqqiyot ishlab chiqarishning ko'p sonli tarmoqlari bilan bir qatorda ta'lim sohasiga ham zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishni taqozo etmoqda. Shu bois, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da «o'quv-tarbiyaviy jarayonni ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalari bilan ta'minlash» zaruriyati e'tirof etildi, uning ikkinchi va uchinchi bosqichlarida bajariladigan jiddiy vazifalardan biri sifatida belgilandi.

Nima uchun bugungi kunda ta'limda axborot texnologiyalarini joriy etishning nazariy asosini yaratish va amaliyotga tatbiq etish zaruriyati paydo bo'ldi? Birinchidan, o'qituvchini o'quv jarayonining tashkilotchisi sifatida emas, balki bilimlarni egallash manbalaridan biriga aylanib qolayotganligini ta'kidlash mumkin. Ikkinchidan, ilmiy-texnik taraqqiyotning rivojlanayotgan bosqichida axborotlarning keskin ortib borayotganligi va ulardan o'qitish jarayonida foydalanish uchun vaqtning chegaralanganligi, shuningdek, talabalarni kasbiy faoliyatga mukammal tayyorlash talablari ta'lim tizimiga zamonaviy texnologiyalarni joriy etishni taqozo etmoqda.

Ta'lim tizimini isloh qilishning muhim yo'nalishlaridan biri –axborot va telekommunikasiya texnologiyalari bilan ta'lim jarayonini tizimli integratsiyalash va uni boshqarish hisoblanadi. Islohotlar jarayonida bosh vazifa qilib o'quv jarayonini tashkil etish, uning mazmunini tubdan yangilash, kompyuterlashgan muhitda o'qituvchining pedagogik faoliyati va talabalarning bilim olish jarayonini tashkil etish bilan belgilanadi. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da kadrlar tayyorlash tizimini mukammallashtirishning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida

ta'lim tizimining yaxlit axborot makonini yaratish alohida ta'kidlab o'tilgan. Unda ta'limning zamonaviy axborot texnologiyalari, kompyuterlashtirish va kompyuter tarmoqlari negizida rivojlanib borishi belgilangan.

Zamonaviy axborot texnologiyalarining ta'limni intensivlashtirish va optimallashtirish imkoniyatlari masofaviy malaka oshirishni tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun o'qituvchi kadrlari malakasini oshirishdan maqsad o'qituvchilarda zamonaviy axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanib bilim, ko'nikma va malakalarini hamda pedagogik mahoratlarini shakllantirishdir.

Bugungi kunda pedagogik ta'lim samaradorligini oshirish bilan bevosita aloqador bo'lgan bir qator, hozirgacha echimi topilmagan muammolar mavjud. Bu muammolar ta'lim sohasini axborotlashtirish, zamonaviy axborot texnologiyalari sohasida o'qituvchi kadrlar tayyorlash, o'qituvchilarning zamonaviy axborot-kommunikasiya texnologiyalardan foydalanish malakasining etarli emasligi bilan bog'liq. Bu muammolarning muhim qirralaridan biri sifatida o'qituvchilarning o'zlarida ta'limni zamonaviy axborot texnologiyalari bilan jihozlashga bo'lgan munosabatlarini ko'rsatish mumkin. Shu narsani ta'kidlash joizki, axborotlashtirish sharoitida o'qituvchining pedagogik mahorati yanada oshadi.

Hozirgi kunda barcha ta'lim muassasalari zamonaviy kompyuter va telekommunikasiya texnologiyalari asosida jihozlanmoqda. Bu o'z navbatida o'qituvchilarning o'z mehnat faoliyatlariga yangicha yondashuvlarini talab etadi. O'quv jarayonida yangi texnologiyalarni joriy etilishi, o'qituvchini texnik vositalar tomonidan siqib chiqishga emas, balki uning vazifalari, rolini o'zgartiradi, o'qituvchilik faoliyatini yanada serqirra kasbga aylantiradi. Kompyuter va zamonaviy axborot texnologiyalarining jadal sur'atda rivojlanishi endilikda hozirgi zamon o'qituvchisining pedagogik mahorati naqadar serqirra ekanligini namoyon etmoqda.

Hozirgi kunda **zamonaviy o'qituvchidan:** o'quv kurslari dizayneri: o'quv kurslarining yaratuvchisi; fasiliteytor: o'qitish metodlari bo'yicha maslahatchi; tyutor: o'quv kurslarini interfaol taqdim etish bo'yicha mutaxassis; invigilator: ta'lim natijalarini nazorat qilish usullari bo'yicha mutaxassis bo'lishni talab etmoqda. Zamonaviy texnologiyalar, masofaviy oliy pedagogik ta'limni yangicha tashkil qilinishiga zamin yaratadi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. -T.: 2020. Yangi tahrir.
2. Azizxo'jaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. - T.: TDPU, 2003. www.ziyouz.com kutubxonasi

3. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta'lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti. Ped. fanlari dokt. ilmiy dar. uchun diss. - T.: 305 b.
4. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab o'qituvchisining psixologiyasi.- T.: O'zbekiston, 1999,29 b.
5. Zagvyazinskiy V.I. Pedagogicheskoe tvorchestvo uchitelya. Biblioteka uchitelya i vospitatelya. - M.: Pedagogika, 1987, 160 s.
6. Kan-Kalik V.A., Nikandrov N.D. Pedagogicheskoe tvorchestvo: Biblioteka uchitelya i vospitatelya. -M .: Pedagogika, 1990, 144 s. \u / ^
7. Kuzmina N.V. Sposobnosti, odarennost, talant uchitelya. L.: Znanie, 1985, 32 s.
8. Pirmuxamedova M. Pedagogik mahorat asoslari.- T.: 2001.
9. Rachenko I.P. Diagnostika razvitiya pedagogicheskogo tvorchestva uchitelya. - Pyatigorsk, 1992,196 s.
10. Sayidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. nazariya va amaliyot. - T.: Moliya nashriyoti, 2003.
11. Turg'unov S.T., Maqsudova L.A. Pedagogik jarayonlarni tashkil etash va boshqarish. - T.: "Fan", 2009. - 168 b. www.ziyouz.com kutubxonasi
12. O'qituvchi ish faoliyatini baholash va uni rag'batlantirish mezonlari (Metodik tavsiyanoma). - T.: 1993. - 34 b.

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARINING IJTIMOIIY-GUMANITAR FAN O'QITUVCHILARINI UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Biybalayev Islombek Abdunazarovich

*Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi "Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar
metodikasi" kafedrası mudiri, Guliston davlat pedagogika instituti mustaqil
tadqiqotchisi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada umumta'lim maktablarining ijtimoiy-gumanitar fan o'qituvchilarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish metodikasini takomillashtirish masalalari tahlil qilingan. Ushbu mavzuning dolzarbligi ta'lim jarayonida o'qituvchilarning zamonaviy pedagogik yondashuvlarni o'zlashtirishi va o'z mahoratlarini doimiy yangilab borish zaruriyati bilan izohlanadi. Maqola doirasida xorijiy va milliy tajribalardan kelib chiqqan holda uzluksiz kasbiy rivojlantirish metodikasining nazariy asoslari ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda o'qituvchilarning ehtiyojlari va kasbiy rivojlanish jarayonidagi mavjud muammolar aniqlanib, zamonaviy texnologiyalar va reflektiv usullardan foydalanish imkoniyatlari o'rganilgan. Asosiy tahlil natijalariga asoslanib, kasbiy rivojlanish kurslarini optimallashtirish va o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirishga qaratilgan innovatsion tavsiyalar berilgan. Xulosa o'laroq, maqolada ijtimoiy-gumanitar fan o'qituvchilarining kasbiy rivojlanishini takomillashtirish orqali ta'lim sifatini yaxshilash imkoniyatlari ko'rsatib o'tilgan.

Аннотация. В данной статье анализируются вопросы совершенствования методики непрерывного профессионального развития учителей социально-гуманитарных наук общеобразовательных школ. Актуальность данной темы объясняется необходимостью освоения учителями современных педагогических подходов и постоянного обновления своих профессиональных навыков. В статье рассмотрены теоретические основы методики непрерывного профессионального развития на основе зарубежного и отечественного опыта. В исследовании определены потребности учителей и существующие проблемы в процессе их профессионального развития, а также изучены возможности использования современных технологий и рефлексивных методов. На основе анализа предложены инновационные рекомендации по оптимизации курсов повышения квалификации и повышению профессионального мастерства учителей. В заключении статьи представлены возможности улучшения качества образования через совершенствование профессионального развития учителей социально-гуманитарных дисциплин.

Abstract. This article analyzes the issues surrounding the improvement of continuous professional development methodology for social sciences and humanities teachers in general education schools. The relevance of this topic is explained by the need for teachers to master modern pedagogical approaches and

continuously update their professional skills. The article examines the theoretical foundations of continuous professional development methodology based on both foreign and national experiences. The study identifies the needs of teachers and the existing challenges within their professional development process, as well as explores the potential of using modern technologies and reflective methods. Based on the main analysis, innovative recommendations are provided for optimizing professional development courses and enhancing teachers' skills. In conclusion, the article presents opportunities for improving education quality by enhancing the professional development of social sciences and humanities teachers.

Kalit so'zlar: Uzluksiz kasbiy rivojlanish, Ijtimoiy-gumanitar fanlar, Metodika takomillashtirish, O'qituvchilar malakasi, Zamonaviy pedagogika, Reflektiv o'qitish, Ta'lim texnologiyalari, Innovatsion yondashuv, Ta'lim sifati, O'zbekiston ta'lim tizimi.

Ключевые слова: Непрерывное профессиональное развитие, Социально-гуманитарные науки, Совершенствование методики, Квалификация учителей, Современная педагогика, Рефлексивное обучение, Образовательные технологии, Инновационный подход, Качество образования, Система образования Узбекистана.

Keywords: Continuous professional development, Social sciences and humanities, Methodology improvement, Teacher qualification, Modern pedagogy, Reflective teaching, Educational technologies, Innovative approach, Education quality, Uzbekistan education system.

KIRISH

O'quvchilar ijtimoiy-gumanitar fanlar orqali keng dunyoqarash va madaniy ma'lumotlarga ega bo'ladi, bu esa ularni mustaqil va tanqidiy fikrlashga, tarixiy voqealarni chuqurroq tahlil qilishga undaydi.

Dolzarblik: Ijtimoiy-gumanitar fan o'qituvchilarining bilim va mahoratini muntazam yangilab turish, o'quv jarayonida sifatli darslarni tashkil etish zarurligi yildan yilga ortib bormoqda. Uzluksiz kasbiy rivojlantirish bu ehtiyojni qondirishga xizmat qiladi.

Maqsad: Ijtimoiy-gumanitar fan o'qituvchilarining bilim va amaliy ko'nikmalarini uzluksiz rivojlantirish bo'yicha metodikani takomillashtirish hamda uning ta'lim jarayonidagi rolini oshirish.

Vazifalar: Maqola davomida o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini yaxshilash uchun kerak bo'ladigan asosiy metodlarni tahlil qilish, ularni ta'lim jarayoniga qanchalik samarali integratsiya qilishni o'rganish, shuningdek, mavjud muammolar va ularning yechimlarini izohlash.

Ta'lim sohasidagi zamonaviy tendensiyalar va jamiyatning ijtimoiy-gumanitar bilimlarga bo'lgan talabining ortib borishi o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi va malakasiga yangicha talablar qo'ymoqda. Ijtimoiy-gumanitar fanlar (tarix, huquq, tarbiya va boshqalar) o'quvchilarning kengroq dunyoqarashga ega

bo'lishlari, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishlari, jamiyat va madaniyatni chuqurroq anglab yetishlari uchun muhim omil hisoblanadi. Shu bois, mazkur fanlar o'qituvchilari doimo o'z bilimlarini yangilab borishlari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion uslublarni egallashlari zarur.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish – o'qituvchilarning muntazam ravishda o'z bilim va ko'nikmalarini oshirishini ta'minlaydigan tizimli jarayon bo'lib, u nafaqat o'qituvchi sifatida rivojlanish, balki o'quvchilarning ta'lim sifatini oshirish uchun ham muhim omil hisoblanadi. O'zbekistonda ta'lim tizimining barqaror rivojlanishi va xalqaro talablarga mosligini ta'minlash uchun o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini takomillashtirish muhim vazifalardan biri sifatida belgilangan. Shu bilan birga, kasbiy rivojlanish jarayoni o'qituvchilar uchun nafaqat akademik bilimlarni, balki pedagogik mahoratni ham chuqurlashtirishga imkon beradi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi – ijtimoiy-gumanitar fan o'qituvchilarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonini tizimli o'rganish va bu sohada mavjud metodikalarning samaradorligini oshirish imkoniyatlarini ko'rib chiqishdan iborat. Xususan, o'qituvchilarning o'z faoliyatini chuqurroq tahlil qilishi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirishi, dars jarayonida interfaol va innovatsion yondashuvlarni joriy etishi uchun sharoit yaratish zarur.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Ijtimoiy-gumanitar fanlar o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanish ehtiyojlarini aniqlash.
2. Zamonaviy pedagogik metodikalar va texnologiyalardan foydalanish samaradorligini tahlil qilish.
3. Xorijiy mamlakatlarning ijtimoiy-gumanitar fanlar o'qituvchilarini kasbiy rivojlantirishdagi ilg'or tajribalarini o'rganish va ularni milliy tizimga tatbiq etish yo'llarini o'rganish.
4. O'zbekiston ta'lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlanishni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Ushbu tadqiqot natijalari o'qituvchilar malakasini oshirish bo'yicha yangi yondashuvlarni ishlab chiqish, ta'lim sifatini yanada yaxshilash va O'zbekiston ta'lim tizimini xalqaro tajriba asosida takomillashtirish imkonini beradi.

Xorijiy tajribalar: Xalqaro tajribadan misollar keltirish, masalan, Finlyandiya yoki Janubiy Koreyada o'qituvchilar kasbiy rivojlanishi uchun joriy etilgan strategiyalar.

Milliy metodikalar: O'zbekiston ta'lim tizimida uzluksiz kasbiy rivojlantirish dasturlarining joriy holati, ularning mavjud kamchiliklari va o'sish imkoniyatlarini tahlil qilish.

O'qituvchilar ehtiyojlarini aniqlash: Tadqiqotning asosiy manbasi sifatida so'rovnoma, intervyu va kuzatish usullarini qo'llash, ya'ni o'qituvchilarning o'zlari hozirgi metodikalardan qanday foydalanyapti va ularga qanday qo'shimcha bilimlar kerakligini aniqlash.

Zamonaviy texnologiyalarni qo'llash: Raqamli texnologiyalar va masofaviy ta'lim tizimlari orqali o'qituvchilar bilimni doimiy ravishda yangilash imkoniyatlarini o'rganish, masalan, onlayn kurslar va vebinarlar orqali malaka oshirish tajribasi.

Reflektiv o'qitish usullari: O'qituvchilarning o'z faoliyatini tahlil qilish va o'z ustida ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi usullarni tadqiq qilish.

Joriy muammolar va kamchiliklar: Ijtimoiy-gumanitar fan o'qituvchilarining kasbiy rivojlanishi jarayonidagi mavjud muammolar, masalan, yangi metodika va texnologiyalarni o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar, pedagogik amaliyotda innovatsiyalarning kamligi.

Yangi metodikalarning samaradorligi: Reflektiv va interaktiv o'qitish usullari, masalan, tahliliy dars tahlilini amalga oshirish va muammoli o'qitish usullari orqali o'qituvchilar malakasini oshirishdagi muvaffaqiyatlar.

Ta'lim sifatini oshirishda o'qituvchi tayyorgarligining o'rni: O'qituvchilar tomonidan zamonaviy pedagogik va metodik yondashuvlardan foydalangan holda dars sifatini yaxshilash natijalari.

O'qituvchilar malaka oshirish kurslarini diversifikatsiya qilish: Ijtimoiy-gumanitar fan o'qituvchilarining ehtiyojlariga moslashtirilgan, shu bilan birga an'anaviy va yangi yondashuvlarni o'z ichiga olgan maxsus dasturlar tashkil etish.

Raqamli platformalar va resurslardan keng foydalanish: Masalan, onlayn-kurslar, elektron darsliklar va virtual sinf xonalari orqali o'qituvchilar uchun uzluksiz ta'limni ta'minlash.

Pedagogik innovatsiyalarni joriy qilish: O'quv jarayonini interfaol va ijodiy yondashuvlar bilan boyitish, masalan, muammoli o'qitish, "case-study" (holat tahlili) kabi metodlarni qo'llash.

Xulosa

Maqola xulosasi o'qituvchilarning kasbiy rivojlanish metodikasini takomillashtirish muhimligi, ushbu jarayonni amalga oshirishda e'tibor qaratiladigan asosiy nuqtalar va istiqbollardan iborat bo'ladi:

Tadqiqot natijalarini umumlashtirish: Uzluksiz kasbiy rivojlanish metodikasi ijtimoiy-gumanitar fan o'qituvchilarining kasbiy ko'nikmalarini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi.

Ishlab chiqilgan takliflar va tavsiyalarning ta'lim tizimiga tatbiq etilishi: Xulosa qismida berilgan tavsiyalarning amaliy natijalari va ularni ta'lim tizimiga joriy etish imkoniyatlarini keltirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdullayeva, M. "Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ularning o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishidagi o'rni." Toshkent: "O'zbekiston Milliy Universiteti", 2022.

2. Karimov, A. "Pedagogik metodika va didaktika asoslari." Samarqand: "Samarqand Davlat Universiteti nashriyoti", 2021.
3. Vygotsky, L. S. "Thought and Language." Cambridge, MA: MIT Press, 1986. (Psixologik ta'limni uzluksiz rivojlantirish nazariyasi haqida)
4. Dewey, J. "Experience and Education." New York: Macmillan, 1938. (Ta'limda reflektiv yondashuv)
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PQ-4296-sonli qarori "Ta'lim tizimini rivojlantirish to'g'risida".
6. Rahimova, D., va Islomov, T. "O'zbekiston ta'lim tizimida innovatsion metodlarni qo'llashning o'ziga xos jihatlari." "Pedagogik yangiliklar jurnali", 2023-yil, №2, 56-61-betlar.
7. UNESCO. "Teaching and Learning: Achieving Quality for All." Global Monitoring Report, Paris, 2014.
8. Laurillard, D. "Teaching as a Design Science: Building Pedagogical Patterns for Learning and Technology." Routledge, 2012. (Ta'lim texnologiyalarining o'qitishda qo'llanilishi haqida)
9. Rizaeva, M. "Pedagogika va psixologiya asoslari." Toshkent: "O'qituvchi", 2019.
10. Darling-Hammond, L. "The Right to Learn: A Blueprint for Creating Schools that Work." San Francisco: Jossey-Bass, 1997. (O'qituvchilarning uzluksiz o'qishi va kasbiy rivojlanishi haqida)

MATEMATIKA O‘Q‘ITUVCHILARINI O‘QITISH JARAYONIDA MILLIY MAFKURANI SHALLANTIRISHGA TAYYORLASH

K.Eshkuvatov

Guliston davlat universiteti Matematika kafedrası dotsenti

Annotatsiya. Matematika fani, mantiqiy fikrlash hisoblashlar, matematika fanini rivojiga hissa qo‘shgan olim, allomalar. Ushbu maqolada pedagog kadrlarning roli va o‘rni rivojlanish istiqbollari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: matematika, ta‘lim, fikr o‘quv dasturi, davlat ta‘lim standarti, bilim, ko‘nikma, malaka, kompetensiya, kasbiy sifat, nazorat, metod, texnologiya va b.q.

Аннотация. Наука математика, логическое мышление, расчеты, ученые, внесшие вклад в развитие математики. В данной развития роли и роли педагогов в повышении качества образования.

Ключевые слова: математика, мысль, воспитание, обучение, учебная программа, государственный образовательный стандарт, знание, умение, квалификация, компетентность, профессиональное качество, контроль, метод, технология и т. д.

Abstract. Science of mathematics, logical thinking, calculations, scientists who contributed to the development of mathematics. This article talks about the prospects and role of pedagogues in improving the quality of education.

Key words: mathematics, thought, education, training, curriculum, state education standard, knowledge, skill, qualification, competence, professional quality, control, method, technology, etc.

Umumta‘lim maktablarini malakali zamon talabiga javob bera oladigan pedagog kadrlar bilan ta‘minlash, o‘qituvchilarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishning samarali tizimini yaratish pedagogik mahorat markazlarining vazifalaridan biridir. Har bir fan o‘qituvchisi milliy istiqlol mafkurasini o‘quvchilarda shakllantirish va rivojlantirish uchun o‘zi milliy istiqlol mafkurasi haqida, uning o‘zi o‘qitadigan fan bilan uzviyligi haqida keng qamrovli bilim, malaka, ko‘nikmaga ega bo‘lishi zarur.

Milliy mafkura avvalam bor o‘zligimizni, muqaddas an‘analarimizni anglash tuyg‘ularini xalqimizning ko‘p asrlar davomida shakllangan ezgu orzularini, jamiyatimiz oldida turgan oliy maqsad, vazifalarini kamrab olishi shart yoki "Men fikrimni ma‘rifatparvar bobomiz Abdulla Avloniyning "Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir“, degan chuqur ma‘noli so‘zlari bilan yakunlab barchangizni oldingizda turgan mana shunday o‘ta mas‘uliyatli va sharaflı vazifalarni bajarishda bor kuch g‘ayratingizni safarbar qilishga da‘vat etaman, degan edi. Bu qo‘yilgan maqsad va vazifalardan kelib chiqqan holda har bir fan o‘qituvchilari o‘zlarining ish rejalarida bu maqsad va vazifalarni aks ettirish zarur.

Matematika fani aniq fan. Bu fanni yaxshilab o'rganib olinsa, xotirada uzoq muddat saqlanib turaveradi. Misol va masalalarda faqat bitta to'g'ri javob bo'ladi. Yechimni topish juda ko'p yo'llar bo'lishi mumkin, lekin to'g'ri javob bitta. O'quvchini fikrlashga o'rgatadi, ya'ni fikrlarni bir nuktaga jamlab olib, yaxshi o'ylab ziyraklik bilan mushohada yuritishga o'rgatadi. Shunday qilib, matematika aqlni charxlab boradi, mantiqiy fikrlashga o'rgatadi, bolada fikrlash o'sgan sari unda aql rivojlanadi. U endi biror xulosa chiqarish uchun avval chuqur o'ylab mulohazalilik bilan ish o'rgana boshlaydi. Mulohazalik, fikr yuritish bosh miyadagi harakatsiz yotgan hujayralarni ishga tushiradi. Biz bilamizki, bosh miyadagi millionlab hujayralardan bor yo'g'i uch foizgina faoliyat ko'rsatadi, agar shu foizni mingdan bir ulushga oshirish iloji bo'lsa, inson aqli nimalarga qodir bo'lmas edi. Matematika aqlni gimnastika ekanini hisobga olsak, milliy maqkurani yoshlar ongiga singdirishning eng asosiy vositasi bo'lib, ularni fanni, milliy mafkurani egallashiga qiziqtiriladi, bilish faoliyatini faollashtiradi.

Matematikani asosiy tushunchalaridan biri funksiya tushunchasini o'qitishda Abu Rayhon Beruniy (973 - 1048) o'zining "Qonuni Ma'sudiy" (1037) asarida sinuslar va tangenslar jadvali, ulardan foydalanish, hamda chiziqli va kvadratik interpolyatsiyalash qoidalari, astronomiyadagi funksional bog'lanishlarning hamma jadvallari uchun qo'lanishi mumkin ekanligini ta'kidlagan. Bu esa uning funksiyalar umumiy qonuniyatini topishga harakat qilganligidan dalolat beradi. Tenglamalar mavzusini o'tishda Al - Xorazmiyning (783 - 850) matematika faniga qo'shgan hissasi, shu sababli Xorazmiyni "Hamma zamonlarning buyuk matematigi" deb atashi, uning "Al – Jabr val muqobala amallaridan qisqacha kitob" nomli asari hozirgi zamon algebrasining asosi hisoblanishi o'quvchilar ongiga singdirish maqsadga muvofiqdir.

UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHNI TA'MINLASHDA "LIFE-LONG LEARNING" TAMOYILI ASOSIDA O'QITISHNING SAMARADORLIGI

Haqnazarova Nilufar Quranboyevna

Mustaqil izlanuvchi, O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy ta'lim tizimi kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti

Annotatsiya. Maqolada "insonning butun hayoti davomida ta'lim olishi" ta'lim sohasidagi asosiy prinsiplar sifatida tadqiq qilingan. Shuningdek, uzluksiz kasbiy rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari, "life-long learning" tamoyili asosida o'qitishning samaradorligi ilmiy-pedagogik jihatdan asoslangan.

Kalit so'zlar: uzluksiz kasbiy rivojlanish, "hayot davomida o'qish" tamoyili, uzluksiz ta'lim, hayot davomidagi ta'lim tizimi.

Аннотация. В статье рассматривается «обучение на протяжении всей жизни человека» как главный принцип в сфере образования. Также научно и педагогически обоснованы основные направления непрерывного профессионального развития, эффективность преподавания по принципу «обучения на протяжении всей жизни».

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, принцип «обучения на протяжении всей жизни», непрерывное образование, система обучения на протяжении всей жизни.

Abstract. The article examines "learning throughout a person's life" as the main principles in the field of education. Also, the main directions of continuous professional development, the effectiveness of teaching based on the principle of "lifelong learning" are scientifically and pedagogically based.

Key words: continuous professional development, "lifelong learning" principle, continuous education, lifelong learning system.

KIRISH

Bugungi kunda mehnat bozorining tobora globallasuvi va texnologik yangiliklar natijasida odamlarning kasbiy malakalarini uzluksiz ravishda yangilab borishi hayotiy zaruratga aylangan. Xususan, "life-long learning" yoki uzluksiz ta'lim tamoyili shaxsiy va kasbiy rivojlanishda muhim omil bo'lib qolmoqda. Ushbu yondashuv nafaqat ma'lum bir kasb yoki sohada, balki butun umrlik o'rganish jarayonida qo'llaniladi. Insonning bilim olish ehtiyoji doimo o'zgarib turadi, shuning uchun yangi bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish zarurati ham doimiydir.

"Life-long learning" tamoyili, shuningdek, zamonaviy ta'lim tizimlarida innovatsion yondashuvlar va texnologiyalarni qo'llash orqali yanada samaraliroq bo'lishi mumkin. Bu tamoyilning asosiy maqsadi – insonning bilimlari va ko'nikmalarini doimiy ravishda oshirib borish va ularni ish bozorida muvaffaqiyatli qo'llashga yordam berishdir. Ushbu maqolada uzluksiz kasbiy rivojlanishni ta'minlashda "life-long learning" tamoyili asosida o'qitishning

samaradorligi, uning zamonaviy ta'lim tizimlariga ta'siri va istiqbollari haqida batafsil tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI

Life-long learning – hayot davomida o'qish. Hayot davomida o'qish shaxsiy rivojlanishga qaratilgan mustaqil ta'limning shakli hisoblanadi. Garchi hayot davomida o'qish standartlashtirilmagan bo'lsa-da, odatda, maktab, universitet yoki korporativ mashg'ulot kabi rasmiy o'quv muassasalaridan tashqarida ro'y beradigan o'qishni ta'riflash uchun ishlatiladi. Biroq, hayot davomida o'qish norasmiy ta'lim bilan cheklanishi shart emas. Bunga insonni o'zining shaxsiy sifatlarini rivojlantirish uchun ixtiyoriy tarzda bilimlarini oshirishini aytsak ham to'g'ri bo'ladi. Ushbu maqsadga erishish vositasi norasmiy ta'lim ham, rasmiy ta'lim ham bo'lishi mumkin. Ba'zi kontekstlarda "Hayot davomida o'qish" atamasi Lesli Uotkins tomonidan yaratilgan va professor Klint Teylor (CSULA va Temple City birlashgan maktab okrugi boshlig'i) tomonidan 1993-yilda qo'llanilgan "umr davomida o'rganuvchilar" atamasidan paydo bo'lgan. Ta'lim faqat bolalik yoki sinfda emas, balki butun hayot davomida va turli vaziyatlarda sodir bo'lishini tan oladi. Birinchi marta Hayot davomida o'qish 1962 yilda "pensiya o'rganish" bo'yicha tajriba sifatida The New School for Social Research (hozirgi New School University) da boshlangan. Keyinchalik, Amerika Qo'shma Shtatlari bo'ylab shunga o'xshash guruhlar tashkil etilgandan so'ng, ko'pchilik bir xil yoshdagi nafaqaga chiqmagan shaxslarni qamrab olish uchun "Hayot davomida o'qish" nomini tanladi. Henry Ford "o'qishni to'xtatgan har bir kishi, yoshi 20 da bo'ladimi yoki 120 da, o'qishni davom ettirayotgan kishi unga ko'ra yosh bo'ladi" deb aytgan.

Yurtimizda "hayot davomida o'qish" atamasi dastlab 2018 yillardan boshlab ilmiy adabiyotlarda qayd etila boshlandi. Bunda pedagoglarining uzluksiz ta'limi va uni tashkil etish tamoyillari, pedagogik mahorati va kasbiy rivojlanishiga yangicha qarashlar, katta yoshdagilarning mustaqil ta'limi, uni tashkil etishning usul va vositalari, shuningdek, an'anaviy va hayot davomida o'qitishning farqli jihatlar haqida batafsil yoritildi. Mualliflar ta'kidlashicha, uzluksiz ta'lim bir tomondan "hayot davomida o'qish"ni anglatga, boshqa talqini avval olingan ma'lumot, kattalarning o'ziga xos ehtiyojlari, shuningdek, ta'limiy faoliyat tajribasi va amaliy ko'nikmalariga ega bo'lgan kattalarni o'qitish texnologiyalariga e'tiborni qaratgan kattalar ta'limini nazarda tutadi. Bunda asosiy e'tibor mutaxassislarni o'zlarining ish joyida mehnat faoliyati xususiyatlarini hisobga olgan holda "takomillashtirish"ga qaratiladi. Shu bilan birga, kelajakda ularning uzluksiz kasbiy rivojlanishning manbalaridan foydalanish imkoniyatlari ham nazarda tutiladi. P.Jarvisning ta'kidlashicha, umrbod o'rganishbu doimo turli xil ijtimoiy vaziyatlarni boshdan kechiradigan jarayon bo'lib, bu ularning idrok etilayotgan mazmuni keyinchalik o'zgarib, butun hayotga qo'shib boradi. Bu jarayon odamning shaxsiyatiga xos bo'lgan tanani ham, ongni ham (bilim, ko'nikma, qarashlar, qadriyatlar, hissiyotlar va hislar) doimiy o'zgarishlarga va

tajriba orttirishga olib keladi. Ushbu tadqiqotda “life-long learning” tamoyilining ta’limdagi samaradorligini o’rganish uchun adabiyotlarni tahlil qilish va empirik ma’lumotlar asosida qiyosiy uslubdan foydalanildi. Ilmiy manbalar sifatida xalqaro va mahalliy ta’lim tizimlari, xalqaro tashkilotlarning hisobotlari, O’zbekiston ta’lim tizimi bo’yicha amaliyotlar o’rganildi.

Adabiyotlarni tahlil qilish jarayonida, “life-long learning” tamoyili qabul qilingan davlatlar va bu jarayonni yanada samaraliroq qilish uchun qo’llanilgan ta’lim texnologiyalari chuqur o’rganildi. Shuningdek, mazkur tamoyilning amaliyotda qanday natijalarga olib kelishi va ta’lim tizimining raqamli komponentlar bilan boyitilishi masalalari ko’rib chiqildi. Masalan, Yevropa va Osiyo davlatlarida qo’llanilgan uslublar qiyoslandi. O’zbekiston tajribasida esa, bu tamoyil qanday qo’llanilayotgani va uni kuchaytirish imkoniyatlari tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Pedagoglarning uzluksiz malakasini oshirish, ularni uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida umrbod o’qish (“life-long learning”) tamoyilini qo’llashga doir xorijiy va mahalliy ilmiy tadqiqot ishlarining tahlilini umumlashtirish hamda kuzatishlarimiz natijasida “hayot davomida o’qish” tushunchasiga quyidagicha ta’rif berdik: “Hayot davomida o’qish” (yoki butun umr davomida o’rganish) – bu yoshi va faoliyat sohasidan qat’iy nazar, insonning shaxsiy yoki kasbiy manfaatlariga asoslangan holda doimiy ravishda yangi bilimlarni izlash va to’plash konsepsiyasi. Amalda ushbu konsepsiya insonni shaxsiy o’sishga undaydi, shuningdek, mehnat bozorida raqobatbardoshlikni oshiradi. “Hayot davomida o’qish” – bu umrbod o’qitish faoliyati. Bu shaxsni rivojlantirishga yo’naltirilgan va ushbu rivojlanish uchun qulay sharoitlar yaratishga asoslangan. Har qanday (yosh, ijtimoiy va tashkiliy) cheklovlar yo’qligi sababli, ushbu global ta’lim yondashuvi tanlangan yo’nalish bo’yicha yangi bilim, ko’nikma va malakalarni doimiy ravishda o’zlashtirishni va natijada shaxsiy ta’lim tizimini nazarda tutadi. Bu jarayonda tugallangan ta’lim mavjud emas, u umr bo’yi davom etadi, shu bilan birga zamonaviy axborot jamiyatidagi barcha yangiliklar va o’zgarishlarga o’z vaqtida javob berishga imkon beradi. Uning konsepsiyasi – bu doimiy ravishda o’rganish va rivojlantirish, eskirgan g’oyalar va yondashuvlarni yangi usullar va ilg’or qarashlar bilan almashtirish, texnologik rivojlanishning barcha yutuqlaridan foydalanishni anglatadi. Ushbu konsepsiyaning dastlabki g’oyalari o’tgan asrning o’rtalarida paydo bo’lgan va hozirda turli sohalarning ko’plab xodimlari doimiy ravishda uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslarida qatnashadilar. Hayot davomidagi ta’lim – bu ham kasbiy, ham shaxsiy ehtiyoj va sabablarga ko’ra bilim va ko’nikmalarni doimiy ravishda yangilash konsepsiyasi. Uzluksiz ta’lim konsepsiyasi yoshi va faoliyat sohasidan qat’iy nazar o’rganish, shuningdek, har qanday ehtiyojlarni ro’yobga chiqarish va rivojlantirish imkoniyatini beradi. Ushbu konsepsiyani tushunish va hayot davomida o’qish iqtisodiyot va butun jamiyat uchun foydali ta’sir ko’rsatadi.

N.B.Kusheva va V.I.Terexovalar “hozirgi vaqtda umrbod ta’lim olish zarurati iqtisodiy tarmoqlar, bozorlar, globallashuv jarayonlari, texnologik yutuqlar va postindustrial iqtisodiyotga o’tish tezligining o’zgarishiga javobdir”, – deb hisoblaydilar.¹

Tahlillar natijalari ko’rsatadiki, uzluksiz ta’lim tamoyilining qabul qilinishi va amaliyotga tatbiq etilishi ta’lim tizimining sifatini sezilarli ravishda oshiradi. Jumladan:

1. Malaka oshirish: Mutaxassislarning malaka oshirish dasturlari orqali doimiy ravishda yangilanib borishi ish unumdorligini oshirdi. Jumladan, Yevropa Ittifoqining ko’pgina mamlakatlarida “life-long learning” tamoyiliga asoslangan dasturlar orqali ta’lim olganlar orasida kasbiy kompetentsiyalar va ish joyida muvaffaqiyat ko’rsatkichlari sezilarli darajada oshdi.

2. Raqamli ta’lim: Raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayonida keng qo’llanilishi ushbu jarayonning samaradorligini yanada oshirdi. Masalan, O’zbekistonning turli hududlarida masofaviy ta’lim usullarining joriy etilishi, ayniqsa, pandemiya davrida, keng imkoniyatlar yaratdi va ta’lim sifati oshdi.

3. Shaxsiy rivojlanish: Ta’limning bu turi nafaqat kasbiy rivojlanish, balki shaxsiy rivojlanishga ham katta ta’sir ko’rsatmoqda. Insonning yangi bilimlarni o’zlashtirishi va yangi ko’nikmalarni o’rganishi uning fikrlash qobiliyatini kuchaytiradi, ijodiy salohiyatini oshiradi va umumiy hayot sifatiga ijobiy ta’sir qiladi.

4. Ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanish: Ta’limdagi bu yondashuv jamiyatning iqtisodiy rivojlanishiga ham katta ta’sir ko’rsatadi. Innovatsion texnologiyalarni egallash va yangi bilimlarni hayotga tatbiq qilish orqali ishchilarning raqobatbardoshligi ortadi, bu esa umuman jamiyatning iqtisodiy ko’rsatkichlariga ham ijobiy ta’sir qiladi.

Yuqoridagilardan ko’rinadiki, xorij mutaxassislarining nuqtai nazariga ko’ra, hayot davomidagi ta’lim – bu klassik ta’lim doirasidan tashqariga chiqadigan ixtiyoriy tizim. Uzluksiz ta’lim norasmiy ravishda amalga oshiriladi va katta moliyaviy sarmoyalarni nazarda tutmaydi. Ya’ni, yangi sohada muvaffaqiyatga erishish xarajatlari uzliksiz ta’lim yoki to’liq oliy ma’lumot bilan taqqoslanmaydi. Kompyuter texnologiyalari tufayli masofadan turib baholarsiz va pedagoglarning qattiq nazoratisiz o’qish mumkin. Natijada, ta’lim oluvchi diplom olmaydi, ammo bunday ta’lim tizimi ko’proq imkoniyatni ta’minlaydi.²

¹ Кушева Н.Б., Терехова В.И. Концепция непрерывного образования взрослых как социальный институт инноваций // Интернет-журнал «Мир науки» 2016, Том 4, номер 3.

² Шахмарова Р.Р. Непрерывное образование – основа развития личности в современном обществе / Международный научно-исследовательский журнал № 05 (59), Часть 2. Май. – с 85-87.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonlari faqatgina malaka oshirish kurslarida o'z aksini topmasligi, aksincha pedagoglarimiz o'z ustida muntazam, kerak bo'lsa har kuni ilmiy adabiyotlar hamda internet manbaalaridan samarali foydalangan holda bilim, ko'nikma va malakalarni oshirib borishlari zarur.

Yuqoridagi tahlillar natijasida "life-long learning" tamoyilining uzluksiz kasbiy rivojlanishni ta'minlashda qanday muhim rol o'ynashi aniqlandi. Ushbu yondashuv shaxsiy va kasbiy rivojlanish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni doimiy ravishda yangilab borish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi bilan bu jarayon yanada qulay va samarali bo'lmoqda. O'zbekiston va boshqa davlatlar uchun bu yondashuv kelajakdagi rivojlanish va global raqobatbardoshlikni ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu tamoyilni kengroq joriy qilish uchun xalqaro tajribalardan foydalanish, davlat va xususiy sektordagi o'quv dasturlarini birlashtirish va raqamli texnologiyalardan unumli foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Чурекова Т.М. Теоретико-методологические основы непрерывного образования личности в инновационных образовательных учреждениях. Дисс. доктор педагогических наук, 2002. – с 397.
2. Ильин М.Э., Юн С.Г. Мир на пути к SMART-обществу: сб. науч. докл. междунар. образоват. форума, 9–10 окт. 2012, Москва, Крокус Экспо. – М., 2012. – С. 117-119.
3. Марданшина Р.М. Модели непрерывного образования в едином образовательном пространстве на рубеже XX-XXI веков. Дисс. кандидат педагогических наук.
4. Ждан А.А. Управление системой непрерывного образования российской федерации. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Москва.: 2009. – с 26.
5. Кущева Н.Б., Терехова В.И. Концепция непрерывного образования взрослых как социальный институт инноваций // Интернет-журнал «Мир науки» 2016, Том 4, номер 3. <http://mir-nauki.com/PDF/21PDMN316.pdf>.
6. Шахмарова Р.Р. Непрерывное образование –основа развития личности в современном обществе / Международный научно-исследовательский журнал № 05 (59), Часть 2. Май. – с 85-87.

МЕТОДОЛОГИЯ СОЗДАНИЯ МОДЕЛЕЙ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИИ ПО ОТНОШЕНИЮ К РАЗЛИЧНЫМ СФЕРАМ ЗНАНИЙ В ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗАХ

Агжанов Тимур, Мухаммет Сеитназарович

*Старший преподаватель Преподаватель кафедры электроэнергетики
независимый исследователь Нукусского горного института*

timurmuxammet@mail.ru

Аннотация. Данная работа посвящена разработке методологии создания моделей формирования компетенций в контексте различных сфер знаний. В условиях динамичного развития технологий и изменений на рынке труда образовательные системы сталкиваются с необходимостью адаптации своих программ к современным требованиям. Компетентностный подход становится ключевым в образовательной практике, что обуславливает важность разработки эффективных моделей, учитывающих специфику разных дисциплин. В работе проведён анализ существующих подходов к формированию компетенций, выявлены их преимущества и недостатки. Рассматриваются теоретические основы, методы и практические примеры, что позволяет создать интегративную модель формирования компетенций, учитывающую междисциплинарные связи. Особое внимание уделяется критериям и показателям оценки эффективности предлагаемых моделей. Результаты исследования могут быть полезны для образовательных учреждений, педагогов и исследователей, стремящихся к внедрению инновационных подходов в процесс обучения. Работа нацелена на создание гибких и адаптивных моделей, способных готовить специалистов, соответствующих вызовам современного общества.

Ключевые слова. Компетенции, моделирование, методология, технический вуз формирование знаний, образовательные технологии, критическое мышление, практическое применение.

The summary. This work is devoted to the development of a methodology for creating models of competency formation in the context of various fields of knowledge. In the context of the dynamic development of technologies and changes in the labour market, education systems are faced with the need to adapt their programmes to modern requirements. The competency approach is becoming key in educational practice, which makes it important to develop effective models that take into account the specificity of different disciplines. The work analyses existing approaches to the formation of competences and identifies their advantages and disadvantages. The theoretical foundations, methods and practical examples are considered, which makes it possible to create an integrative model of competence formation that takes into account interdisciplinary links. Particular attention is paid to the criteria and indicators for evaluating the efficiency of the proposed models. The results of the study can be useful for educational

institutions, educators and researchers seeking to introduce innovative approaches to the learning process. The work aims to create flexible and adaptive models capable of preparing specialists to meet the challenges of modern society.

Key words. Competencies, modeling, methodology, technical college knowledge formation, educational technology, critical thinking, practical use.

Введение. В современном мире, где быстро меняются технологии и требования рынка труда, формирование компетенций становится ключевым аспектом образовательного процесса. Компетенции — это не просто знания, но и навыки, умения и установки, которые позволяют успешно функционировать в различных профессиональных и социальных контекстах. Методология создания моделей формирования компетенций по отношению к различным сферам знаний направлена на системное и целенаправленное развитие этих навыков с учетом специфики каждой области. Это требует глубокого анализа потребностей, актуальных трендов и профессиональных стандартов, что позволяет адаптировать учебные программы к реальным условиям.

Актуальность исследования. Цель данной методологии — разработать структурированный подход к созданию моделей, которые могут быть адаптированы под разные сферы знаний. Это позволит образовательным учреждениям более эффективно готовить специалистов, соответствующих современным требованиям, и обеспечивать их конкурентоспособность на рынке труда. Разные области знаний требуют специфических компетенций. Например, в STEM-дисциплинах акцент на аналитические навыки, тогда как в гуманитарных на критическом мышлении. Разработка универсальных и специализированных моделей формирования компетенций позволит лучше учитывать эти различия. В современном мире важно не только усвоение отдельных знаний, но и их интеграция. Модели формирования компетенций могут помочь в создании междисциплинарных программ, что важно для подготовки специалистов, способных к комплексному анализу и решению проблем. Работодатели все чаще требуют от сотрудников наличия конкретных компетенций. Исследование в этой области поможет образовательным учреждениям адаптировать свои программы к требованиям рынка, обеспечивая конкурентоспособность выпускников. Учитывая достижения в области педагогики, психологии и нейронауки, необходимо интегрировать новые знания в создание моделей формирования компетенций. Это позволит повысить эффективность обучения и адаптировать подходы к различным категориям студентов.

Цели и задачи работы. Создание обоснованной методологии для формирования моделей компетенций, учитывающей специфику различных сфер знаний. Исследование и систематизация существующих моделей и подходов к формированию компетенций в разных областях. Формирование интегративной модели, которая учитывает междисциплинарные связи и

позволяет адаптировать компетенции к разнообразным образовательным контекстам. Провести обзор литературы по компетентностному подходу в образовании и выявить ключевые аспекты формирования компетенций.

Провести сравнительный анализ существующих моделей формирования компетенций в различных сферах знаний, выявив их преимущества и недостатки. Разработать критерии и показатели для оценки эффективности моделей формирования компетенций. Применить разработанные модели на практике в рамках конкретных образовательных программ, оценив их результативность. Сформулировать рекомендации для внедрения предложенных моделей в образовательный процесс. Собрать обратную связь от преподавателей и студентов для доработки моделей и методологии на основе практического опыта.

Результаты проведенного исследования показали, что:

1. Компетентностный подход: Он обеспечивает целенаправленное обучение, которое ориентировано на развитие у студентов не только теоретических знаний, но и практических навыков, необходимых для успешной профессиональной деятельности.

2. Разнообразие моделей: Существующие модели формирования компетенций варьируются в зависимости от специфики образовательной области. Это подтверждает необходимость разработки специализированных подходов, учитывающих уникальные характеристики каждой сферы.

3. Интеграция междисциплинарных связей: Формирование компетенций должно основываться на интеграции знаний из различных дисциплин, что способствует развитию критического мышления и способности к комплексному анализу.

4. Практическое применение: Эффективные модели требуют апробации в реальных условиях образовательных учреждений. Собранный обратная связь позволит доработать и улучшить предложенные подходы.

5. Компетентностный подход: Он обеспечивает целенаправленное обучение, которое ориентировано на развитие у студентов не только теоретических знаний, но и практических навыков, необходимых для успешной профессиональной деятельности.

6. Разнообразие моделей: Существующие модели формирования компетенций варьируются в зависимости от специфики образовательной области. Это подтверждает необходимость разработки специализированных подходов, учитывающих уникальные характеристики каждой сферы.

7. Интеграция междисциплинарных связей: Формирование компетенций должно основываться на интеграции знаний из различных дисциплин, что способствует развитию критического мышления и способности к комплексному анализу.

8. Практическое применение: Эффективные модели требуют апробации в реальных условиях образовательных учреждений. Собранная обратная связь позволит доработать и улучшить предложенные подходы.

Обзор источников, использованных в работе. Проблемам компетентностного подхода в обучении, его комплексного и многостороннего характера уделяется пристальное внимание в работах таких педагогов, как А.В. Баранников, А.Г. Бермус, Г.Б. Голуб, В.В. Краевский, О.Е. Лебедев, М.В. Рыжаков, П.Г. Щедровицкий. Основы компетентностного подхода в образовательном процессе сформулированы в трудах Л.О. Филатовой. [1 с 24] Компетентность включает в себя не только интеллектуальный элемент, но и развитие навыков. Компетенция подразумевает не только когнитивную и операционно-технологическую составляющую, но также и мотивационную, поведенческую, социальную. В нее входят результаты обучения, то есть навыки и знания, система ценностей индивида, предпочтения и т.д.

Компетенция предполагает использование имеющихся знаний и навыков в конкретной ситуации, в которой они могут оказаться полезны. Данное понятие содержит в себе основную сущность образования, его результат («стандарт на выходе»).

Необходима идентификация основных умений обучающегося в ходе образовательного процесса. Компетенции возникают не только в ходе непосредственно образовательного процесса, но и под воздействием окружающей среды, то есть под влиянием формальной, неформальной и внеформальной среды. В данном издании описаны методы и подходы к исследованию образовательных процессов, включая создание моделей формирования компетенций. «Методология и методы научного исследования» Л. В. Байбородова, А. П. Чернявская [2 с 71]. Ключевые компетенции – система универсальных знаний, умений, навыков, опыт самостоятельной деятельности и личной ответственности; компетенции широкого спектра использования, обладающие определенной универсальностью Балданова Е.А., Дондокова Н.Б. (2014) монография / Е.А. Балданова, Н.Б. Дондокова. – Чита: ЗаБИЖТ. [3 с 16]

Заключение. Методология создания моделей формирования компетенций по отношению к различным сферам знаний является важным и актуальным направлением в области образования. В условиях глобализации и быстрого технологического прогресса, образовательные системы должны адаптироваться к изменяющимся требованиям общества и рынка труда, что делает формирование компетенций неотъемлемой частью образовательного процесса. Результаты проведенного исследования показали, что:

Таким образом, дальнейшие исследования в этой области должны быть направлены на создание универсальных и адаптивных моделей, которые смогут успешно функционировать в разнообразных образовательных контекстах. Это, в свою очередь, обеспечит подготовку специалистов,

готовых к вызовам современного мира и способных внести значимый вклад в развитие общества.

ЛИТЕРАТУРА

1. Основы компетентностного подхода в образовательном процессе сформулированы в трудах Л.О. Филатовой (2013) ст 24

2. «Методология и методы научного исследования» Л. В. Байбородова, А. П. Чернявская (2016) ст 71

3. Балданова Е.А., Дондокова Н.Б. (2014) Формирование базовых компетенций у студентов вуза средствами иностранного языка: монография / Е.А. Балданова, Н.Б. Дондокова. – Чита: ЗаБИЖТ. Ст 16

4. Григг Н.С. Обсуждение книги Рассела и Маккаллуша «Образование в области гражданского строительства: подход к тематическому исследованию»./Журнал профессиональных вопросов инженерного образования и практики, ASCE - 2012, 118 (2), -С. 209-210.

5. Фитцсаймонс Н. Тематические исследования для студентов строительных специальностей. В ответе на вызовы инженерной практики. // Материалы конференции по гражданскому инженерному образованию,- 1979, вып. 1, -С. 560-562.

6. Фельдер Р.М. Продольное исследование успеваемости и удержания студентов инженерных специальностей. // Инженерное образование. 2005, 84 (4), -С. 361-367.

ВАЖНОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ ЖИЗНЕННЫХ НАВЫКОВ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Назарова Мавлюда

Сырдарьинский областной центр педагогического мастерства.

nazarova.mavluda@bk.ru

Аннотация: В статье «Важность формирования жизненных навыков на уроках английского языка» рассматривается интеграция жизненных навыков в обучении английскому языку, подчеркивается ее значимость в современном образовании. В статье подчеркивается, что занятия языком не ограничиваются лингвистической компетенцией, а служат платформой для развития важнейших жизненных навыков, таких как коммуникация, критическое мышление, сотрудничество, адаптивность и эмпатия. Также описываются стратегии развития вышеупомянутых навыков, включая проектные работы, ролевые игры, дебаты, рефлексивное письмо и аутентичные материалы. В ней также обсуждаются более широкие преимущества такого подхода, включая повышение мотивации учащихся, целостное развитие и лучшую подготовку к решению реальных задач и будущей карьере. Развивая эти навыки, занятия английским языком способствуют общему развитию учащихся, делая их более способными и адаптируемыми как в личном, так и в профессиональном контексте.

Ключевые слова: Жизненные навыки, преподавание английского языка, коммуникативные навыки, критическое мышление, сотрудничество, адаптивность, эмпатия, проектное обучение, ролевые игры, рефлексивное письмо, целостное развитие, испытания реального мира, мотивация учащихся, владение языком.

Annotatsiya: “Ingliz tili darslarida hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirishning ahamiyati” maqolasida ingliz tilini o‘qitishda hayotiy ko‘nikmalarning integratsiyalashuvi ko‘rib chiqilib, uning zamonaviy ta’limdagi ahamiyati ta’kidlangan. Maqolada til o‘rganish faqat lingvistik kompetentsiya bilan cheklanib qolmasligi, balki muloqot, tanqidiy fikrlash, hamkorlik, moslashuvchanlik va hamdardlik kabi muhim hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun platforma bo‘lib xizmat qilishi ta’kidlanadi. Ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirish orqali ingliz tili darslari o‘quvchilarning umumiy rivojlanishiga hissa qo‘shilishi, ularni shaxsiy hayot va professional jabhalarda yanada qobiliyatli va moslashuvchan bo‘lishlariga zamin yaratilishi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Hayotiy ko‘nikmalar, ingliz tilini o‘rgatish, muloqot qobiliyatlari, tanqidiy fikrlash, hamkorlik, moslashuvchanlik, hamdardlik, loyihaga asoslangan ta’lim, rolli o‘yinlar, hayotiy voqelik, motivatsiya, notiqlik.

Annotation: The article "The Importance of Formation of Life Skills in English Language Classes" explores the integration of essential life skills into English language teaching, highlighting its significance in modern education. It emphasizes that language classes are not limited to linguistic competence but serve

as platforms for developing crucial life skills such as communication, critical thinking, collaboration, adaptability, and empathy. The article outlines strategies for incorporating these skills, including project-based learning, role plays, debates, reflective writing, and authentic materials. It also discusses the broader benefits of this approach, including enhanced student motivation, holistic development, and better preparation for real-world challenges and future careers. By fostering these skills, English language classes contribute to the overall growth of students, making them more capable and adaptable in both personal and professional contexts.

Keywords: Life skills, English language teaching, communication skills, critical thinking, collaboration, adaptability, empathy, project-based learning, role plays, reflective writing, holistic development, real-world challenges, student motivation, language proficiency.

ФОРМИРОВАНИЯ ЖИЗНЕННЫХ НАВЫКОВ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В сегодняшнем динамичном и взаимосвязанном мире роль образования выходит за рамки простого приобретения академических знаний. Теперь перед школами стоит задача подготовить учеников к решению сложных реальных жизненных задач, развивая основные жизненные навыки, такие как общение, решение проблем, критическое мышление и командная работа. Уроки английского языка, которые когда-то были в основном сосредоточены на грамматике и словарном запасе, превратились в пространства, где ученики могут развивать эти жизненно важные способности. Поскольку язык является основополагающим инструментом общения и взаимодействия, преподавание английского языка обеспечивает естественную платформу для развития навыков, которые имеют решающее значение не только для академического успеха, но и для личностного и профессионального роста. Данная статья рассматривает пути эффективного решения проблем развития жизненных навыков на уроках английского языка, и то почему их интеграция имеет решающее значение для подготовки учащихся к требованиям современной реальности.

Образование заключается не только в передаче академических знаний в сегодняшнем быстро меняющемся мире. Оно также фокусируется на развитии важнейших жизненных навыков, которые помогают ученикам преодолевать личные, социальные и профессиональные проблемы. Уроки английского языка, традиционно рассматриваемые как пути обучения языковой компетенции, превратились в платформы для развития основных жизненных навыков. Интеграция жизненных навыков в преподавание английского языка имеет решающее значение, поскольку она повышает уровень владения языком и готовит учащихся к реальным ситуациям.

Что такое, жизненные навыки? Это набор способностей, которые позволяют людям эффективно справляться с требованиями и проблемами

повседневной жизни. Эти навыки включают общение, критическое мышление, решение проблем, сотрудничество, адаптивность и эмпатию. Уроки английского языка предоставляют прекрасную возможность развивать эти навыки, поскольку язык является инструментом общения и выражения, который лежит в основе многих жизненных навыков.

Никто не может отрицать важность коммуникативных навыков. Поскольку английский язык является глобальным, его освоение открывает двери к межкультурному общению. Уроки языка естественным образом развивают навыки аудирования, говорения, чтения и письма, которые являются ключевыми компонентами эффективного общения. Учащиеся практикуются в выражении идей, своих эмоций и взаимодействии с другими, тем самым улучшая свои межличностные навыки. Критическое мышление и решение проблем также являются навыками, которые следует развивать. Изучение языка — это больше, чем запоминание словарного запаса и правил грамматики; оно включает критическое мышление. Когда студенты анализируют тексты, участвуют в дебатах или решают языковые головоломки, они оттачивают свои способности решения проблем. Уроки английского языка, которые включают обсуждения реальных проблем, также побуждают студентов мыслить критически и формулировать обоснованные мнения.

Для процветания нации и всей страны развитие сотрудничества и командной работы в школах также является одной из важных задач современных учителей. Командная работа, такие как ролевые игры, дискуссии и проектная работа способствуют сотрудничеству. Студенты должны работать вместе, делиться идеями и приходить к общему мнению для достижения общих целей. Такого рода мероприятия должны отражать реальные жизненные ситуации, где требуется слаженная командная работа. Здесь уместно отметить, что при объяснении грамматики, в частности косвенной речи в английском языке, преподаватели испытывают трудности с подачей материала, студенты же в свою очередь испытывают трудности с ее освоением. Объяснить тему можно, предложив ситуации, в которых используется косвенная речь. Например, ситуация №1 «Когда родители не разговаривают друг с другом, и просят своего ребенка донести их слова», ситуация №2 «Сплетни. Соседи на лавочке», ситуация №3 «Тугоухая бабушка и внук смотрят телепередачу», ситуация №4 «Новости. Коротко о главном!»

В эпоху быстрых изменений жизненно важно быть адаптивным и гибким. Кроме того, изучение нового языка требует адаптивности. Учащиеся должны приспосабливаться к новым способам мышления и выражения идей. Кроме того, благодаря знакомству с различными культурами и точками зрения в материалах на английском языке учащиеся развивают открытость и гибкость в мышлении и действиях, которые являются бесценными жизненными навыками.

Такие навыки, как эмпатия и сострадание, также являются необходимыми, поскольку при изучении языка и литературного произведения следует чувствовать внутреннюю боль автора. Языковые классы, особенно те, которые посвящены литературе и повествованию, способствуют развитию эмпатии, помогая учащимся понимать различные точки зрения и опыт. Общаясь с персонажами из разных культурных и социальных слоев, учащиеся развивают эмоциональный интеллект, учатся ценить и уважать различия. Здесь уместно отметить, что на протяжении многих лет, даже десятилетий, проблема инклюзивного образования в нашей стране игнорировалась. Дети имеющие физические проблемы были изолированы и обучались в специальных школах, и это повлияло не только на них, но и на детей из общеобразовательных школ. Например, дети с ограниченными возможностями подвергались издевательствам и насмешкам со стороны сверстников. В обществе, где людей с особыми потребностями не воспринимают всерьез и не пытаются понять их боль и интересы, рассчитывать на сочувствие не приходится. Не секрет, что в нашей стране до сих пор не все жилые комплексы приспособлены для людей с физическими особенностями. Но ситуация начала меняться, когда на эту проблему обратил внимание сам президент страны, и теперь, когда происходят кардинальные изменения и реформа образования, дети с особенностями в физическом развитии обучаются в общеобразовательных школах. Это даст детям возможность столкнуться с проблемами и почувствовать боль других, увидеть другую точку зрения, и, если возможно, помочь. Это поможет нам воспитать сознательных людей, которые будут работать на благо родины и всего человечества.

Интеграция жизненных навыков в занятия по английскому языку дает многочисленные преимущества, такие как целостное развитие. Учащиеся не только улучшают свои языковые способности, но и развиваются как личности, способные справляться с различными жизненными трудностями. Этот целостный подход готовит учащихся к будущему академическому и карьерному успеху.

Когда учащиеся видят практическую значимость того, что они изучают, они более мотивированы, и участвуют с энтузиазмом, увлеченно и живо. Взаимодействие с реальными проблемами и работа над значимыми задачами повышает интерес учащихся к изучению языка. Следовательно, такой подход также повышает мотивацию.

Благодаря формированию жизненных навыков, которые развиваются в классе, улучшается социальное и эмоциональное благополучие учащихся. Развивая такие навыки, как сострадание, сотрудничество и эмоциональный интеллект, учащиеся выстраивают более крепкие отношения и улучшают эмоциональное здоровье. Это создает позитивную и благоприятную среду в классе.

Лучшая подготовка к работе происходит в умах учащихся путем развития жизненных навыков с детства. Многие жизненные навыки, которым учат на уроках английского языка, такие как общение, работа в команде и адаптивность, высоко ценятся на рынке труда. Учащиеся, обладающие этими навыками, лучше подготовлены к требованиям современного рынка работы.

Исходя из вышесказанного, можно сделать вывод, что формирование жизненных навыков на уроках английского языка является жизненно важным аспектом современного образования. Интегрируя общение, критическое мышление, работу в команде и другие необходимые навыки в изучение языка, преподаватели могут помочь учащимся не только достичь языковой компетенции, но и помочь учащемуся добиться успеха в реальной жизни. Таким образом, уроки английского языка становятся пространством для целостного развития, готовя учащихся как к академическим, так и к личным жизненным испытаниям. В конечном итоге акцент на жизненных навыках при обучении английскому языку приводит к воспитанию более уверенных в себе, всесторонне развитых и легко адаптирующихся людей, готовых преуспевать во все более взаимосвязанном мире, в мире где процветает самый гибкий, адаптивный и находчивый.

Используемая литература:

1. Brookfield, S. D. *Teaching for Critical Thinking: Tools and Techniques to Help Students Question Their Assumptions*. Jossey-Bass. 2012.
2. Chamot, A. U. *The Role of Learning Strategies in Second Language Acquisition*. Routledge. 2014.
3. Dewaele, J. M., Petrides, K. V., & Furnham, A. *Effects of Trait Emotional Intelligence and Sociobiographical Variables on Communicative Anxiety and Foreign Language Anxiety among Adult Multilinguals: A Review*. *Language Learning Journal*, 46(1), 68-89. 2018.
4. Dörnyei, Z., & Murphey, T. *Group Dynamics in the Language Classroom*. Cambridge University Press. 2019.
5. Elder, L., & Paul, R. *Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life*. Pearson Education. 2020.
6. Facione, P. A. *Critical Thinking: What It Is and Why It Counts*. Insight Assessment. 2020.
7. Goleman, D. *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. Bantam Books. 2006.
8. Harmer, J. *The Practice of English Language Teaching* (5th ed.). Pearson Longman. 2013.
9. Jacobs, G. M., & McCafferty, S. G. *Collaborative Learning: Socializing Second Language Learning*. *TESOL Quarterly*, 40(3), 675-683. 2006.
10. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. *Cooperative Learning in the Classroom: Strengthening Social Skills through Group Work*. Kagan Publishing. 2014.

11. Liaw, M. L. *Content-based Reading and Writing for Critical Thinking Skills in an EFL Context*. English Teaching & Learning, 31(2), 45-87.2007.
12. Richards, J. C. *Key Issues in Language Teaching*. Cambridge University Press. 2015.
13. Savignon, S. J. (2018). *Communicative Competence: Theory and Classroom Practice*. Addison-Wesley.
14. Zins, J. E., & Elias, M. J. *Social and Emotional Learning: Promoting the Development of the Whole Student*. American Educational Research Journal. 2007.

MALAKA OSHIRISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH USULLARI

K.Eshkuvatov

Guliston davlat universiteti Matematika kafedrası dotsenti

Annotatsiya. Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirishdan maqsad o'qituvchining ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirish, uning shaxsiy sifatlarini, kasb bilimlari va umumiy saviyasini takomillashtirish, pirovard maqsad esa, o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalash sifatini keskin oshirishdan iboratdir.

Kalit so'zlar: matematika, ta'lim, fikr o'quv dasturi, davlat ta'lim standarti, bilim, ko'nikma, malaka, kompetensiya, kasbiy sifat, nazorat, metod, texnologiya va b.q.

Аннотация. Целью переподготовки и повышения квалификации педагога является развитие творческих способностей педагога, повышение его личных качеств, профессиональных знаний и общего уровня, а конечной целью – резкое повышение качества преподавания и воспитания студентов.

Ключевые слова: математика, мысль, воспитание, обучение, учебная программа, государственный образовательный стандарт, знание, умение, квалификация, компетентность, профессиональное качество, контроль, метод, технология и т. д.

Abstract. The purpose of retraining and upgrading the qualifications of the teacher is to develop the creative capabilities of the teacher, to improve his personal qualities, professional knowledge and general level, and the ultimate goal is to sharply increase the quality of teaching and education of students.

Key words: mathematics, thought, education, training, curriculum, state education standard, knowledge, skill, qualification, competence, professional quality, control, method, technology, etc.

O'quv jarayonini yangilish, standart talablariga javob beradigan zamonaviy darslar tashkil etish, o'qituvchini ishga mas'ulliyat bilan yondashishga, kasbiy bilimdonlikka, zamonaviy pedagogik texnologiya va innovatsiyalar asosida ta'limni tashkil etishga yo'naltirishdan iborat. Bu esa qayta tayyorlash va malaka oshirish tizimini yangicha, zamonaviy talablarda tashkil etishni taqozo etadi.

"Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", talablari asosida milliy kadrlar tayyorlashni zamon talabi darajasiga ko'tarish, uning yangi tizimini barpo etish, yetuk o'qituvchi-kadrlar tayyorlash, o'qitishning yangi pedagogik texnologiya bilan ta'minlashni talab etmoqda.

Bugun kunda ana shunday islohatlarni oshirish uchun ta'lim muassasalari yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash, ularning kasbiy mahoratini oshirish, yuksak aql-zakovat salohiyatini shakllantirishdek olijanob ishlarni amalga oshirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yish kerak. Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirishdan maqsad o'qituvchining ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirish, uning shaxsiy sifatlarini, kasb bilimlari va umumiy saviyasini

takomillashtirish, pirovard maqsad esa, o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalash sifatini keskin oshirishdan iboratdir.

Malaka oshirish jarayonini yangicha va to'g'ri isloh etishda professor-o'qituvchilardan quyidagilar talab etiladi:

- mashg'ulotlarni yangicha munosabatda tashkil etish;
- fan va laboratoriya xonalarini standart talablari asosida jihozlash;
- ishchanlik muhitini yaratish;
- ko'rgazmali, tarqatma va didaktik materiallarni tayyorlash va ulardan unumli foydalanish;
- chet el ilg'or tajribalarini o'rganish va ularni mashg'ulotlarga qo'llash;
- internet tarmog'idan foydalanish;

Pedagoglarni malakasini oshirish tizimi uzluksiz ta'limning asosiy bo'g'ini hisoblanib, uni takomillashtirish vazifalari har bir rahbar hamda xodimdan katta mas'uliyat talab etadi. Uzluksiz malaka oshirish tizimini maktabdan boshlab, tuman (shahar) kesmida tashkil etilishi kerak. Malaka oshirishni quyidagicha shakillashtirish mumkin:

-maktab va tumanda ma'lum bir usullar asosida doimiy harakatdagi seminarlar nalar tashkil etish;

-malakali o'qituvchilarning ijodiy tajribalari taqdimotini pedagoglar jamoasida o'tkazish;

-maktabda innovatsion dastur asosida malaka oshirishni tashkil etish; har bir tuman metodika kabineti, metod birlashmalarda ijodiy guruhlar interfaol usullarni qo'llash bo'yicha trenerlar guruhini shakllantirish va hakoza.

Malaka oshirish tizimining samaradorligini oshirish omillari quyidagilardan iboratdir: malaka oshirishni o'qituvchining kasbiy darajasiga qarab tashkil etish; malakali o'qituvchilarni moddiy va ma'naviy rag'batlantirish;

-malaka oshirishning uzviyligini yo'lga qo'yish; malaka oshirishni xar bir xodimning kundalik ehtiyojiga aylantirish;

-malaka oshirishning maktab va tuman kesmida istiqbol rejasini ishlab chiqish; malaka oshirish jarayoniga innovatsion va yangi pedagogik texnologalari jorish va hakoza.

Demak, malaka oshirish kurslarida o'quv jarayonini mazmunan boyitish uchun yuqoridagilarga qat'iy amal qilish kerak.

Bugungi kunda malaka oshirish professor-o'qituvchilarining asosiy vazifalarini jarayonida ta'limning faol usullarini qo'llash, ya'ni zamonaviy pedagogik texnologiya hamda yangi axborot texnologiyalarni va milliy istiqloq g'oyasini fanlarni o'qitish jarayonida tatbiq etishga tta erbermoqdalar. Dolzarb muammolar bo'yicha davra suhbatlari, yangi dastur, dasrlik va davlat ta'lim standartlari asosida yaratilgan dars ishlanmalarini modellashtirish, ishchan o'yinlar, treninglar, dars jarayonida pedagogik masalalar (holatlar)ni yechish, bahs-munozaralar, tinglovchilar orasida turli ko'rik tanlovlar (orginal ko'rgazmali qurollar ko'rigi, metodik festivallar g'oyasi), mini-seminarlar, tajriba almashuvlar,

ilg'or o'qituvchilar ijodiy hisobotini tinglash, kurs ishlari himoyasini tashkil etish va hakoazolarni amalga oshirishdan iborat.

Kafedralar viloyat ta'lim muassasalari bilan bevosita hamkorlikda ish olib borishi kerak, bu esa hozirgi vaqtda yaratilgan yangi davlat ta'lim standartlari, takomillashtirilgan o'quv dasturlarini birgalikda amalga oshirishda katta samara beradi. Malaka oshirish markazlari internet tarmoqlaridan keng foydalanishni yo'lga qo'yishlari kerak, hamda malaka oshirishning masofadan turib o'qitishni tatbiq etish va takomillashtirilishi lozim. Bu esa barcha pedagog xodimlarning uzluksiz malakalarini oshirishda qulaylik yaratishning asosiy omillaridan hisoblanadi. Markazda ta'limning sifat va samaradorligini ta'minlash uchun o'qituvchining tayyorgarligi va ehtiyojiga mos ravishda tabaqalashtirilgan maqsadli, loyihali bloklar asosida o'quv jarayonini tashkil etish talab etiladi.

Pedagogning malaka oshirish kursi davomida olgan bilimlarini, chunonchi, ta'limga oid yangiliklar, samarali dars usullari va ilg'or tajribalarni amaliyotga tatbiq etish darajasini belgilash uchun quyidagi vazifalarni amalga oshirish lozim.

Markazda malaka oshirgan har bir rahbar va pedagogning kurs jarayonida malaka oshirish kursidan keyingi pedagogik faoliyati dasturining loyihasi yaratilab, bu dasturda pedagogning 3 yillik ish faoliyati davri qamrab olinishi kerak. Dasturga pedagogning malaka oshirishdan keyingi 3 yil davomida amalga oshiradigan barcha ishlari kiritiladi. Malaka oshirib qaytgan pedagog ta'lim muassasasidagi fan metobdirlashmasiga xisobot berishi, ochiq (namunaviy) darslarni tashkil etishi va kasbdoshlarining darslarini kuzatishlari lozim.

Pedagogning dars o'tish uslublari, jamoadagi, tuman (shahar) va viloyat miqyosidagi faolligi, ijodkorligi va izlanishlarida ro'y bergan o'zgarishlarga alohida e'tibor qaratilishi lozim. Pedagogning o'tgan darslari samarasi va jamoa a'zolarining pedagogga nisbatan munosabatida yuz bergan o'zgarishlari ham e'tiborga olinadi.

YEVKLID GEOMETRIYASI AKSIOMALARINING DEKART TALQINI VA ULARDAN KELIB CHIQUADIGAN NATIJALAR

Nafasov G'anisher Abdurashidovich, Abdimannab Eshmuratov

Guliston davlat universiteti "Matematika" kafedrası dotsenti, p.f.f.d (PhD)

E-mail: gnafov87@gmail.com

Guliston davlat universiteti "Matematika" kafedrası dotsenti, p.f.n

E-mail: eshmuratovabdimannab@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqola yevklid geometriyasi aksiomalarining dekart talqini va ulardan kelib chiqadigan natijalarga bag'ishlangan. Natijada bo'lajak matematika o'qituvchilarining mantiqiy kompetentsiyalarini rivojlantirishda samarali metodlarlari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: yevklid, nuqta, yarim yevklid, to'plam, to'g'ri chiziqli, affin koordinatalar, sikl, kesma.

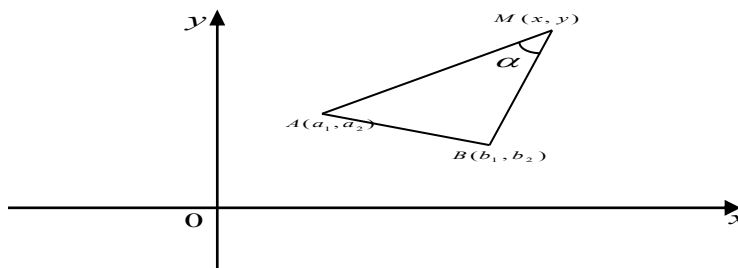
Аннотация: эта статья посвящена декартовой интерпретации аксиом евклидовой геометрии и вытекающим из них результатам. В результате сформулированы эффективные методы развития логических компетенций будущих учителей математики.

Ключевые слова: Евклид, точка, полувеклид, множество, прямая, аффинные координаты, цикл, поперечное сечение.

Abstract: This article is devoted to the Cartesian interpretation of the axioms of Euclidean geometry and the results resulting from them. As a result, effective methods for the development of logical competencies of future mathematics teachers have been formulated.

Key words: Euclid, point, semi-Euclidean, set, straight line, affine coordinates, cycle, cross section.

Ma'lumki, Yevklid tekisligidagi aylanaga turli xil ta'riflar berish mumkin. Masalan, berilgan nuqtadan bir xil masofada yotgan nuqtalar to'plami yoki berilgan kesma faqat to'g'ri burchak ostida ko'rinishdagi nuqtalar to'plamiga aylana deb ataladi. Endi shu ta'rifning ikkinchi qismining yarim Yevklid tekisligidagi ko'rinishidagi ko'rinishini aniqlaylik. Berilgan kesma uchlari $A(a_1, a_2)$ $B(b_1, b_2)$ ko'rinishidagi koordinatalarga ega bo'lsin. $M(x, y)$ esa $[A, B]$ kesma o'zgarish burchak ostida ko'rinishdagi nuqtalar to'plamining ixtiyoriy nuqtasi bo'lsin.

(AM) va (BM) to'g'ri chiziqlar $y=kx+b$ va $y=k_1x+b_1$ ko'rinishdagi tenglamalarga ega bo'lsin. Bu tenglamalarni Yevklid tekisligidagi ikki nuqtadan o'tuvchi to'g'ri chiziq tenglamsidan ham hosil qilish mumkin. Bu yerda

$$K = \frac{y - a_2}{x - a_1} \quad \text{va} \quad K_1 = \frac{y - b_2}{x - b_1}$$

bo'lib burchakka berilgan ta'rifga asosan

$$\alpha = k_1 - k = \frac{y - b_2}{x - b_1} - \frac{y - a_2}{x - a_1}$$

bo'ladi. Burchak o'zgarmas bo'lganligi uchun

$$\frac{y - b_2}{x - b_1} - \frac{y - a_2}{x - a_1} = \alpha$$

$$\alpha(x - b_1)(x - a_1) - (x - a_1)(y - b_2) + (x - b_1)(y - a_2) = 0$$

$$(b_1 - a_1) = \alpha x^2 + [(b_2 - a_2) - \alpha(b_1 + a_1)]x + \alpha a_1 b_1 - a_1 b_2 + a_2 b_1$$

$$y = \frac{\alpha}{b_1 - a_1} x^2 + \frac{[(b_2 - a_2) - \alpha(b_1 + a_1)]}{b_1 - a_1} x + \frac{\alpha a_1 b_1 - a_1 b_2 + a_2 b_1}{b_1 - a_1}$$

$$a = \frac{\alpha}{b_1 - a_1}, \quad b = \frac{(b_2 - a_2) - \alpha(a_1 + b_1)}{b_1 - a_1}, \quad c = \frac{\alpha a_1 b_1 - a_1 b_2 + a_2 b_1}{b_1 - a_1}$$

bu yerda,

ko'rinishidagi belgilashlar kiritsak,

$$y = ax^2 + 2bx + c \quad (1.1)$$

Hosil bo'ladi. Bu esa Yevklid tekisligidagi parabola tenglamasidir.

Yarim Yevklid tekisligida biror affin koordinatalar sistemasiga nisbatan koordinatalari (1.1) tenglamani qanoatlantiruvchi nuqtalar to'plamiga sikl deb ataladi. Ma'lumki, Yevklid tekisligidagi aylananing har bir nuqtasidagi egriligi o'zgarmas songa $1/R$ ga teng. Agar (1.1) parabolaning egriligini hisoblasak u ham o'zgarmas songa teng bo'ladi.

(1.1.1) § dagi yarim yevklid tekisligidagi harakatda sikl yana siklga o'tinshini ko'rsataylik. Harakat tenglamasini

$$\begin{cases} x_1 = x \\ y_1 = vx + y \end{cases} \quad (1.2)$$

ko'rinishida olaylik. (1.2) ni parabola tenglamasiga qo'ysak

$$vx + y = ax_1^2 + 2bx_1 + c \quad y = ax_1^2 + (2b - v)x_1 - c$$

yana sikl tenglamasi hosil bo'ladi.

Demak, sikl yarim yevklid geometriya asosiy tushunchalaridan biri ekan, chunki u galiley harakatiga nisbatan invariantdir.

Agar harakat tenglamasini

$$\begin{cases} x' = x + \frac{v}{2a} \\ y' = vx + y + \frac{v^2}{4a} \end{cases} \quad (1.3)$$

Ko'rinishida olsak bu harakat parabola nuqtalarini yana shu parabola nuqtalariga akslantiradi. Yevklid tekisligida har bir nuqtasidagi egriligi o'zgarmas bo'lgan chiziqlar aylana va to'g'ri chiziq bo'lsa, yarim yevklid tekisligida bunday xossaga ega bo'lgan chiziqlar sikl bilan to'g'ri chiziqdir.

Yevklid tekisligidagi aylananing biror yo'nalishga parallel bo'lgan vatarlariuning o'rtalari bitta to'g'ri chiziqqa tegishli bo'ladi. Bu to'g'ri chiziqning aylana bilan chegaralangan bo'lagi dastlabki vatarlarga qo'shma vatar deb ataladi [12]. Shunga o'xshash biror sikl beryl gan bo'lsa, maxsus yo'nalishga parallel bo'lmagan biror to'g'ri chiziqqa parallel to'g'ri chiziqlar to'plami siklni parallel vatarlarini hosil qiladi. Bu parallel vatarlarning o'rtalari bitta to'g'ri chiziqda yotadi. Aylana unga tegishli bo'lmagan nuqtadan o'tkazilgan o'rinmalarining uzunligi o'zoro teng. Shunga o'xshash siklga unga tegishli bo'lmagan biror nuqtadan o'tkazilgan o'rinmalarining uzunliklari o'zoro teng bo'ladi.

Yarim yevklid tekisligining aksiomalari sistemasiga to'xtashdan oldin yevklid geometriyasi aksiomalarini va ulardan kelib chiqadigan ba'zi natijalarni keltiraylik.

Bog'liqlilik aksiomalari va ulardan kelib chiqadigan natijalar Elementar geometriya aksiomalari besh guruhga bo'lib o'rganiladi.

I- guruh, sakkizta bog'liqlik aksiomalarini o'z ichiga oladi.

II-guruh, to'rtta tartib aksiomalaridan iborat.

III-guruh, beshta kongruentlik aksiomalaridan to'zilgan.

IV- guruh bitta o'zluksizlik aksiomasidan tashkil topgan.

V-guruh, bitta parallellik aksiomasini o'z ichiga oladi.

Bo'liqlilik aksiomalarida nuqta, to'g'ri chiziq va tekisliklarni o'zaro joylashishi xossalari haqida so'z yuritiladi va «tegishli» so'zi bilan ifodalaniladi.

Bunda «a nuqta a to'g'ri chiziqqa tegishli», «a nuqta a to'g'ri chiziqda yotadi» va «a to'g'ri chiziq a nuqtadan o'tadi» kabi jumlar teng kuchli, «a nuqta a tekislikka tegishli», «a nuqta a tekislikda yotadi» va «a tekislik a nuqtadan o'tadi» kabi jumlar teng kuchli deb hisoblanadi. Agar S nuqta a va b to'g'ri chiziqlarga tegishli bo'lsa, a va b to'g'ri chiziqlar S nuqtada kesishadi deyiladi. a to'g'ri chiziqning barcha nuqtalari a tekislikka tegishli bo'lsa a to'g'ri chiziq tekislikda yotadi yoki a tekislik a to'g'ri chiziq orqali o'tadi deb ataladi.

Q va R tekisliklarning har biri a to'g'ri chiziq orqali o'tsa, Q va R tekisliklar a to'g'ri chiziq bo'yicha kesishadi deyiladi.

Birinchi guruh quyidagi sakkizta aksiomalardan tashkil topgan:

I_1 aksioma. L va V nuqtalar qanday bo'lsin, bu nuqtalarning har biridan o'tuvchi s to'g'ri chiziq mavjud.

I_2 aksioma. Turli a va V nuqtalar qanday bo'lsin, bu nuqtalardan o'tuvchi bittadan ortiq bo'lmagan to'g'ri chiziq mavjud.

Bu ikki aksiomani quyidagicha ifodalash mumkin: Istalgan ikkita turli nuqtalar bu nuqtalardan o'tuvchi bitta va faqat bitta to'g'ri chiziqni aniqlaydi.

I_3 aksioma. Agar bir to'g'ri chiziqda kamida ikkita nuqta yotadi. Bir to'g'ri chiziqda yotmaydigan kamida uchta nuqta mavjud.

I_4 aksioma, a, b, c nuqtalar qanday bo'lsin, bu nuqtalarning har biridan o'tuvchi l tekislik mavjud. Har bir tekislikda kamida bitta nuqta yotadi.

I_5 aksioma. Bir to'g'ri chiziqda yotmaydigan a, b, c nuqtalar bo'lsin, bu nuqtalarning har biridan o'tuvchi bittadan ortiq bo'lmagan tekislik mavjud.

I_6 aksioma, d to'g'ri chiziqlarning A va V nuqtalari α tekislikda yotsa, d to'g'ri chiziqlar ham tekislikda yotadi.

I_7 aksioma, Q va R tekisliklar bitta umumiy S nuqtaga ega bo'lsa (tekisliklarning har birida yotuvchi nuqta), ularning yana kamida bitta umumiy D nuqtasi mavjud.

I_8 aksioma. Bir tekislikda yotmaydigan kamida to'rtta nuqta mavjud.

Bog'liqlilik aksiomalaridan bir necha natijalar kelib chiqadi. Bu natijalardan ba'zilarini keltiramiz.

1.3—teorema. Ikkita to'g'ri chiziqlar bittadan ortiq bo'lmagan umumiy nuqtaga ega. Ikkita tekislik yoki umumiy nuqtaga ega emas yoki umumiy to'g'ri chiziqlar ega. Tekislik va unda yotmaydigan to'g'ri chiziqlar bittadan ortiq bo'lmagan umumiy nuqtaga ega.

Isbot. Birinchi tasdiqlarning isboti I_2 aksiomadan kelib chiqadi. Ya'ni, teskarisini faraz qilamiz. a va b to'g'ri chiziqlar bir—biridan farqli bo'lib, umumiy S nuqtadan tashqari D nuqtaga ham ega bo'lsin. U holda, S, D nuqtalar a, b to'g'ri chiziqlarga tegishli ekanini kelib chiqadi. S va D nuqtalar a, b to'g'ri chiziqlarga tegishliligidan I_2 aksiomaga ko'ra a to'g'ri chiziqlar bilan b to'g'ri chiziqlar ustma —ust tushadi. Bu ziddiyat birinchi tasdiqlarni isbotlaydi.

Ikkinchi tasdiqlarni isbotlaylik. Q va R tekisliklar umumiy P nuqtaga ega bo'lsin deb faraz qilaylik. I_7 aksiomaga ko'ra Q va R tekisliklar R dan farqli umumiy Q nuqtaga ega bo'ladi. R va Q nuqtalardan o'tuvchi to'g'ri chiziqlar Q va R tekisliklarning har birida yotadi. Demak, a to'g'ri chiziqlar Q va P tekisliklarning umumiy nuqtalaridan tashkil topgan ekan. Bundan tashqari, a to'g'ri chiziqlar a va r tekisliklarning barcha umumiy nuqtalarini o'z ichiga oladi. Haqiqatdan ham Q va P tekisliklarning a to'g'ri chiziqlarida yotmaydigan umumiy R nuqtasi bor deb faraz qilaylik. U holda, Q va P tekisliklarning bir to'g'ri chiziqlarida yotmaydigan umumiy uchta R, Q, R nuqtalari mavjud bo'ladi. I_5 aksiomaga ko'ra Q va P tekisliklar ustma —ust tushadi. Shunday qilib, Q va P tekisliklar to'g'ri chiziqlar bo'yicha kesishar ekan. Tasdiqlar isbotlandi.

Uchinchi tasdiqlar esa I_6 aksiomadan kelib chiqadi. Haqiqatdan ham, tekislik va unda yotmaydigan to'g'ri chiziqlarning ikkita umumiy nuqtasi bo'lsin deb faraz qilsak, I_6 aksiomaga ko'ra to'g'ri chiziqlar tekislikda yotishi kelib chiqadi. Bu ziddiyat teoremaning uchinchi tasdiqlarini isbotlaydi. 1.3—teorema isbotlandi.

1.4—teorema. To'g'ri chiziqlar va unda yotmaydigan nuqta, hamda ikkita kesishuvchi to'g'ri chiziqlar orqali bitta va faqat bitta tekislik o'tadi.

Isbot. Birinchi tasdiqni isbotlaymiz. B nuqta a to'g'ri chiziqqa tegishli emas deb faraz qilaylik. 1_3 aksiomaga ko'ra a to'g'ri chiziqda kamida ikkita nuqta mavjud. Bu nuqtalarni r va Q deb belgilaylik. 1_4 aksiomaga ko'ra V, R, Q nuqtalardan o'tuvchi l tekislik mavjud. 1_6 aksiomaga ko'ra a tekislik a to'g'ri chiziq orqali o'tadi. 1_5 aksiomaga ko'ra bir to'g'ri chiziqda yotmaydigan V, R, Q nuqtalardan o'tuvchi tekislik yagona ravishda aniqlangani uchun a to'g'ri chiziq va B nuqtadan o'tuvchi Q dan boshqa tekislik mavjud emas.

Endi ikkinchi tasdiqni isbotlaymiz. a va b to'g'ri chiziqlar S nuqtada kesishadi deb faraz qilaylik. 1_3 aksiomaga ko'ra a to'g'ri chiziqda S dan farqli A nuqta, b to'g'ri chiziqda S dan farqli V nuqta mavjud. A, V, S nuqtalar bir to'g'ri chiziqda yotmaydi. 1_4 aksiomaga ko'ra A, V, S larning har biridan o'tuvchi a tekislik mavjud. 1_6 aksiomaga ko'ra p tekislik a va b to'g'ri chiziqlardan o'tadi. 1_5 aksiomaga ko'ra bu tekislik yagona.

1.4 —teorema isbotlandi.

1.5—teorema. Har qanday tekislik bir to'g'ri chiziqda yotmaydigan kamida uchta nuqtani o'z ichiga oladi.

Isbot. 1_8 aksiomaga ko'ra Q tekislikda yotmaydigan V nuqta mavjud. 1_3 aksiomaga ko'ra AV to'g'ri chiziqdan tashqarida S nuqta mavjud. A nuqta ABC va a tekisliklarning umumiy nuqtasi ekanidan, 1_7 aksiomaga ko'ra ularning yana kamida bitta umumiy D nuqtasi bor. Shunday qilib, Q tekislikda A nuqtadan tashqari D nuqta ham mavjud. 1_8 aksiomaga ko'ra LVP tekislikda yotmaydigan E nuqta mavjud. 1_4 aksiomaga ko'ra ABE tekislik mavjud, 1_7 aksiomaga ko'ra, ABE va Q tekisliklar A dan farqli umumiy F nuqtaga ega (1_6 aksiomaga ko'ra F nuqta AV to'g'ri chiziqda yotmaydi). F va nuqtalar AV to'g'ri chiziqda yotmasligidan, 1.4— teoremaning ikkinchi tasdig'iga ko'ra ular ABF va ABD tekisliklarning umumiy nuqtalari bo'la olmaydi, bu yerdan D va F nuqtalar har xil ekani kelib chiqadi. Shunday qilib, Q tekislikda uchta A, D, F turlicha nuqtalar mavjud ekan. 1.5 —teorema isbotlandi.

ADABIYOTLAR

1. P.S.Aleksandrov „Лекции по аналитической геометрии” Москва «Наука»1980 г
2. Dadajonov N.D. , Jurayev M.SH. Geometriya. 1-qism Toshkent. 1995 y
3. Yunusova D.I. Bo'lajak matematika o'qituvchisini innovatsion faoliyatga tayyorlash nazariyasi va amaliyoti: ped.dok.diss. – T.: TDPU. 2012. – 140 b.
- 4 Nafasov, G., Xudoyqulov, R., & Usmonov, N. (2023). DEVELOPING LOGICAL THINKING SKILLS IN MATHEMATICS TEACHERS THROUGH DIGITAL TECHNOLOGIES. *Евразийский журнал технологий и инноваций*, 1(5 Part 2), 229-233.
5. Nafasov, G. A. (2023). Determination of the Low Pressure Zone of the Water Conducting Tract of Reservoirs. *Genius Repository*, 25, 28-32.

6. Zakirova F.M., Xurramov B.S. Masofaviy o'qitish tizimini rivojlantirishdagi muammolar va yechimlar xususida tahliliy mulohazalar. // Современное образование. – М., 2021. – № 1 (98). – С. 19.

4. 5. Nafasov, G. A. (2023). Determination of the Low Pressure Zone of the Water Conducting Tract of Reservoirs. *Genius Repository*, 25, 28-32.

6. Nafasov, G. A. (2023). Determination of the Low Pressure Zone of the Water Conducting Tract of Reservoirs. *Genius Repository*, 25, 28-32.

7. Nafasov, G. (2019). Model of Developing Cognitive Competence at Learning Process Elementary Mathematics. *Eastern European Scientific Journal*, (1).

8. Abdurashidovich, N. G., Tagayevich, D. U., & Mirkomilovich, K. M. (2023). The Use of Technology in The Approximation of Didactic Units in The Training of Future Mathematics Shooters on The Basis of Innovative Education. *Genius Repository*, 24, 34-38.

9. Abdullayeva, B. S., & Nafasov, G. A. (2019). Current State Of Preparation Of Future Teachers Of Mathematics In Higher Education Institutions. *Bulletin of Gulistan State University*, 2020(2), 12-17.

10. Abdurashidovich, N. G. (2021). Theoretical Basis Of Development Of Cognitive Competence Of Students Of Higher Education Institutions In The Process Of Teaching Elementary Mathematics. *European Journal of Molecular and Clinical Medicine*, 8(1), 789-806.

11. Abdurashidovich, N. G., Muzaffarovich, U. N., Qosim o'g'li, N. Q., & Olimjon, D. (2023). Design in the process of teaching mathematics and its teaching methodology. *Genius Repository*, 25, 23-27.

12. Abdurashidovich, N. G. REQUIREMENTS FOR THE SELECTION OF CONTENT FOR HEURISTIC TASKS IN THE TEACHING OF ELEMENTARY MATHEMATICS TO FUTURE MATHEMATICS TEACHERS.

13. Abdurashidovich, N. G. REQUIREMENTS FOR THE SELECTION OF CONTENT FOR HEURISTIC TASKS IN THE TEACHING OF ELEMENTARY MATHEMATICS TO FUTURE MATHEMATICS TEACHERS.

**MOBIL TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA MALAKA OSHIRISH
TIZMINI TASHKIL ETISH MEKANIZMLARINI
TAKOMILLASHTIRISHNING ILMIY-PEDAGOGIK ASOSLARI**

Nomozov Hamdam Sobir o'g'li

Oliy ta'lim tizimi kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti

+99897954500 hamdambeknomozov@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezisda zamonaviy ta'limda mobil ta'limdan foydalanishning asosiy yo'nalishlari ko'rib chiqiladi. Qayd etilishicha, mobil telefonlar rahbar va pedagog kadrlar o'rtasida keng tarqalgan va ulardan foydalanish imkoniyati mavjud bo'lishiga qaramay, mahalliy oliy o'quv yurtlarida mobil ta'lim sust taqsimlangan. Ta'limda mobil ta'limdan foydalanishning asosiy afzalliklari va ayrim kamchiliklari tahlil qilingan. Mahalliy universitetlarning o'quv jarayoniga mobil ta'limni joriy etishning o'ziga xos shakllari va usullari keltirilgan. Rahbar va pedagog kadrlarning mashg'ulotlarda mobil texnologiyalardan foydalanishga texnik va psixologik tayyorgarligi tahlil qilinadi. Ko'pchilik zamonaviy universitet rahbar va pedagog kadrlari ta'limda mobil texnologiyalardan foydalanishga texnik va psixologik jihatdan tayyor va mobil ta'lim salohiyatidan samaraliroq foydalanishning yangi imkoniyatlarini ko'rib chiqish zarurligi haqida xulosa qilinadi.

Abstract. This thesis examines the main directions of using mobile education in modern education. It is noted that despite the fact that mobile phones are widespread among students and there is an opportunity to use them, mobile education is poorly distributed in local higher educational institutions. The main advantages and some disadvantages of using mobile education in education are analyzed. Specific forms and methods of introducing mobile education into the educational process of local universities are presented. The technical and psychological readiness of students to use mobile technologies in training is analyzed. It is concluded that most modern university students are technically and psychologically ready to use mobile technologies in education, and it is necessary to consider new opportunities for more effective use of mobile learning potential.

Kalit so'zlar: Mobil texnologiya, mobil trening, mobil ilova, mobil telefonlar, o'quvchilarning mobil ta'limga tayyorligi.

KIRISH

Mobil texnologiyalarning rivojlanishi va ta'limda mobil ilovalarning takomillashtirish. Ko'pgina oliy o'quv yurtlari rahbar va pedagog kadrlar uchun so'nggi yillarda ta'limda mobil texnologiyalar tadqiqot va qo'llashning eng muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi. Bugungi kunda mobil ta'lim ko'plab ta'lim tashkilotlari uchun strategik mavzudir. Yangi turdagi qurilmalar va ilovalarning paydo bo'lishi ta'limni o'zgartirmoqda, shuning uchun mobil ta'limdan to'g'ri foydalanish va amalga oshirishni ta'minlash muhim

ahamiyatga ega. So‘nggi bir necha yil ichida simsiz aloqaning takomillashtirilishi, mobil qurilmalarning funksional imkoniyatlarining kengayishi va ochiq kodli mobil platformalarning paydo bo‘lishi tufayli mobil texnologiyalar jadal rivojlanmoqda.

Hozirda mobil qurilmalardan nafaqat aloqa, balki ta‘lim va tijorat maqsadlarida ham foydalanish mumkin. Ushbu imkoniyatlarni qo‘llab-quvvatlash uchun turli xil mobil ilovalar ishlab chiqilmoqda [1]. Zamonaviy dunyoda mobil texnologiyalar inson faoliyatining tobora ko‘proq sohalarini qamrab oladi. Mobil ilovalar bozorining o‘sishi hayotning barcha jabhalarida, shu jumladan ta‘lim sohasida ham mobil tizimlardan foydalanish muhimligi, qulayligi va dolzarbligini ko‘rsatadi.

Ta‘limda axborot texnologiyalari instituti “Mobil ta‘lim” nomli maqolani e‘lon qildi, unda mobil qurilmalar zamonaviy o‘quvchilar hayotida muhim o‘rin tutishi qayd etildi. Hayotimiz haqiqati shundan iboratki, barcha o‘quvchilar darslik, o‘quv qo‘llanma, lug‘at kabi qog‘ozdagi an‘anaviy manbalardan o‘qish uchun foydalanishadi va deyarli barcha ma‘lumotlarni internetdan, bevosita kompyuter, mobil qurilmalar yordamida tortib olishadi.

Bu yuqoridagi qurilmalardan keng foydalanish zamonaviy o‘qituvchilarga ularni o‘quv jarayonini tashkil etishda yordamchi qilish imkonini beradi. Shunday qilib, m-Learning [2] deb nomlangan texnologiya mavjud edi. Shuningdek, YuNESKO hujjatlarida “Global ta‘lim-2030” dasturi doirasida shunday deyilgan: “Keyingi o‘n besh yil ichida mobil ta‘lim umumiy ta‘lim bilan yanada integratsiyalashib, rasmiy va norasmiy ta‘lim tizimida umumiy hodisaga aylanadi. Texnik va pedagogik innovatsiyalar o‘rtasidagi takomillashtirilgan bog‘liqlik sifatida mobil texnologiyalar umumiy ta‘lim ekotizimida aniq belgilangan.

Mobile Learning yoki m-Learning - bu pedagogika va ta‘limning yangi yo‘nalishi bo‘lib, u mobil texnologiyalar yordamida tashkil etiladi.

M-learning - bu mobil qurilmalar yordamida istalgan qulay vaqtda va istalgan joyda o‘rganish, bu ta‘rifni D. Kisko [3] bergan. V.Kuklevning qayd etishicha, mobil o‘qitish vaqt va joydan qat‘iy nazar, fanlararo va modulli yondashuvlarning pedagogik asosda maxsus dasturiy ta‘minotdan foydalangan holda mobil vositalar mavjudligini ta‘minlaydi.

Texnologiyaning o‘quvchilar tushunchasiga ta‘siri haqidagi xuddi shu fikrni. Xortonning bayonotlarida ham kuzatish mumkin, unda mobil ta‘limga quyidagi ta‘rif berilgan: “mobil ta‘lim – bu mobil texnologiyalar va qurilmalar yordamida bilim va ko‘nikmalarni egallashdir. har qanday joy va vaqt va bu rahbar va pedagog kadrlarning xatti-harakati to‘g‘rilaydi ”[4].

Yuqoridagi ta‘riflarni tahlil qilib, shuni xulosa qilamizki, mobil ta‘lim - bu o‘quv jarayonini tashkil etish shakli bo‘lib, unda jamiyat tomonidan ma‘lumotlarni to‘plash, saqlash, qayta ishlash va tarqatish uchun

foydalaniladigan mobil vositalar, usullar, qurilmalar va ishlab chiqarish jarayonlari o'quv vazifalariga erishish uchun foydalaniladi.

Mobil ta'limni o'rganish deb atash mumkin, bunda talaba o'quv resursidan doimiy foydalanish imkoniyatiga ega, shuningdek, o'qituvchi va sinfdoshlar bilan muloqot qilish imkoniyatiga ega.

OTMlarning o'quv jarayonida mobil ta'lim texnologiyasidan foydalanish quyidagilarga imkon beradi: test tizimi yordamida rahbar va pedagog kadrlar bilimi darajasini nazorat qilishni ta'minlash, shu orqali test va test sinovlarini soddalashtirish; ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari o'rtasida ta'lim mazmuni almashinuvini jadallashtirish, bu o'qituvchilar va rahbar va pedagog kadrlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar jarayonini soddalashtirish; ta'lim jarayonini faollashtirish va modernizatsiya qilish; taqsimlangan mobil ta'lim resursini tashkil etish; ta'lim jarayoni ishtirokchilarining joylashgan joyini ko'rsatmasdan, rahbar va pedagog kadrlarning birgalikdagi faoliyatini ta'minlash; mobil qurilmadan o'quv, uslubiy va ma'lumotnomalarning shaxsiy kutubxonasi sifatida foydalanish; rahbar va pedagog kadrlar bir-biri bilan va o'qituvchi bilan muloqot qilishlari va katta monitorlar orqasiga yashirinishlari mumkin; auditoriyaga bir nechta mobil qurilmalarni joylashtirish bir nechta stol kompyuterlariga qaraganda ancha oson; cho'ntak yoki planshet shaxsiy kompyuterlar va elektron kitoblar engilroq va fayllar, qog'ozlar va darsliklar va hatto noutbuklarga qaraganda kamroq joy egallaydi. Stilus yoki sensorli ekran yordamida tanib olish klaviatura va sichqonchani ishlatishdan ko'ra ko'proq ingl. Vazifalarni almashish va hamkorlik qilish imkoniyati mavjud; rahbar va pedagog kadrlar va o'qituvchilar elektron pochta orqali matn jo'natishlari, guruh ichidagi uzatish moslamalarini kesish, nusxalash va joylashtirish, simsiz tarmoq, masalan, Bluetooth yordamida bir-birlari bilan ishlashlari mumkin; mobil qurilmalardan istalgan joyda, istalgan vaqtda foydalanish mumkin, yangi texnik vositalar, masalan, mobil telefonlar, gadjetlar, o'yin qurilmalari va boshqalar ta'limga qiziqishini yo'qotgan pedagoglarni o'ziga jalb qiladi; Mobil qurilma orqali M-learning o'rganishni individual qiladi rahbar va pedagog kadrlar o'zlarining qiziqishlarini hisobga olgan holda trening mazmunini tanlash imkoniyatiga ega; moslashuvchanlik, mobil qurilmalar yordamida ma'lum bir ish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarga darhol kirish ish unumdorligini oshirishi talab bo'yicha kontentni zudlik bilan ta'minlash m-ta'limning xarakterli xususiyatlari hisoblanadi. [5] Bu foydalanuvchilarga ish soatlaridan keyin ta'lim olish imkonini beradi va birgalikda o'qitish va o'zaro hamkorlik qilish uchun sharoit yaratadi; Ta'limdagi so'nggi tendentsiya aralash ta'limdir, bu jarayonni yanada samarali va qiziqarli qiladi. U o'rganishning turli shakllarining afzalliklarini o'zida mujassam etgan va interfaol o'quv muhitidagi o'quv kontekstiga eng mos keladi. Mobil ta'lim boshqa turlar bilan birlashtirilishi mumkin, bu esa talabalar uchun interaktiv ta'lim

muhitini ta'minlaydi. Shu bilan birga, quyidagi mumkin bo'lgan kamchiliklarni ham qayd etish kerak: kichik mobil ekranlar qo'lda shaxsiy kompyuterlar ko'rsatilishi mumkin bo'lgan ma'lumotlarning miqdori va turini cheklaydi; mobil telefonlarni saqlash uchun cheklangan imkoniyatlar mavjud; Batareyalar muntazam ishlashi kerak, aks holda ma'lumotlar yo'qolishi mumkin; ular ish stoli kompyuterlariga qaraganda ancha ishonchli bo'lishi mumkin (garchi planshet shaxsiy kompyuterlari bu muammoni hal qiladi); grafika bilan ishlash, ayniqsa mobil telefonlar bilan ishlash qiyin, garchi 3G va 4G oxir-oqibat bunga imkon beradi; bozor, ayniqsa mobil telefonlar uchun tez o'zgarib bormoqda, shuning uchun qurilmalar juda tez eskirib ketishi mumkin; o'tkazish qobiliyati simsiz tarmoqlardan foydalanuvchi ko'p sonli foydalanuvchilar bilan kamayishi mumkin.[6] Shu munosabat bilan mobil ta'lim sohasining kelajagi mobil aloqa ishlab chiqaruvchilari, mobil aloqa xizmatlarini ko'rsatuvchi provayderlar, shuningdek, kadrlar tayyorlash sohasi mutaxassislarining birgalikdagi sa'y-harakatlarini taqozo etadi. Hozirgi vaqtda mobil ta'limning quyidagi toifalari mavjud: Texnologiyaga asoslangan mobil ta'lim - ba'zi o'ziga xos texnologik innovatsiyalar texnik imkoniyatlar va pedagogik imkoniyatlarni namoyish qilish uchun akademik muhitda joylashgan; miniatyura, lekin portativ elektron ta'lim (Miniature, but portable e-learning) - mobil, simsiz texnologiyalar va portativ texnologiyalar an'anaviy elektron ta'lim vositalarida allaqachon qo'llaniladigan yondashuvlar va echimlarni takrorlash uchun ishlatiladi. Masalan, virtual o'quv muhiti (VLE) kabi ba'zi elektron ta'lim texnologiyalarini mobil texnologiyalarga o'tkazish. [7]

XULOSA

Kelajakda oliy ta'lim muassasalari o'qituvchilari va talabalari ma'lum bir joyda va vaqtda o'qish va ta'lim olish imkoniyati bilan cheklanib qolmasligi kerak. Yaqin kelajakda mobil qurilmalar va simsiz texnologiyalar sinf ichida ham, tashqarisida ham o'rganishning kundalik qismiga aylanadi. Zamonaviy talabalarning aksariyati ta'limda mobil texnologiyalardan foydalanishga texnik va psixologik jihatdan tayyor va mobil ta'lim salohiyatidan yanada samarali foydalanishning yangi imkoniyatlarini ko'rib chiqish zarur. Bu muammoni hal etish oliy ta'lim muassasalarining o'quv jarayoniga mobil ta'lim strategiyalari, shakl va usullarini tatbiq etish bo'yicha ta'lim, ilmiy-tadqiqot va metodik ishlar bo'yicha olimlar va o'qituvchilardan tashkiliy sa'y-harakatlarni talab etadi.

Shunday qilib, bo'lajak o'qituvchilarni ijtimoiy-pedagogik o'zaro munosabatlarga tayyorlashda mobil pedagogik texnologiyalar va uslublar universitetning o'quv jarayoniga osonlik bilan kiritiladi. Ular kelajakdagi o'qituvchilarni ham, pedagogik profil talabalarini ham, malaka oshirish kurslari talabalarini ham ijtimoiy va pedagogik hamkorlikka tayyorlashda qo'llanilishi mumkin.

Mobil texnologiyalar va usullarni o'zlashtirish o'qituvchining kasbiy yo'naltirilgan shaxsini shakllantirishga yordam beradi, u muloqotga, o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlarga, maktab mikrosotsiumidagi vaziyatga ta'sir ko'rsatishga qodir, yordamni, vositachilikni tashkil qiladi, nizolarda moderator bo'lib ishlaydi. maktab o'quvchilari o'rtasida ijtimoiy-pedagogik o'zaro munosabatlarning zarur bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bazhenov RI Intellektual axborot texnologiyalari. Birobidjan: Sholem Aleyxem nomidagi PDU, 2011.176 b.
2. Bluestein M. MonoTouchni o'rganish. C # va yordamida iOS ilovalarini yarating. NET -Litr, 2014 yil.
3. Goloshchapov AL Google Android 3. platformasida mobil qurilmalarni dasturlash. - BHV-Peterburg, 2011 yil.
4. Grigsby D., Chernik V., Gardner LD Mobil qurilmalar uchun veb-saytlarni ishlab chiqish. - 2013 yil.
5. Kasyanova EV Masofaviy ta'limni dasturlashni qo'llab-quvvatlashning moslashuvchan usullari va vositalari // Novosibirsk, ISI SB RAS, 2007. p. 170.
6. Kuzmina NV, Shmeleva EA Universitetning kasbiy ta'lim muhitida bo'lajak o'qituvchining innovatsion salohiyatini rivojlantirish // Rossiya Ta'lim Akademiyasi. Xalqaro akmeologiya akademiyasi. Akmeologik tadqiqotlar markazi. - 2013 yil.-- S. 16.

PEDAGOGDA FUNKSIONAL SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISH DOLZARB PEDAGOGIK MUMAMMO SIFATIDA

Ilyosbek Bozorbayev

*Oliy ta'lim tizimi kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti,
tayanch doktorant e-mail: ibozorbayev@mail.ru Tel: +998947674121*

Abstract: Currently, the educational process is undergoing global changes. In particular, the rapid introduction of digital technologies and innovations into the education system requires a high level of functional literacy from the teacher. Therefore, this article discusses the scientific and theoretical foundations for the development of functional literacy of the teacher in the context of contextual learning and the impact of functional literacy of the teacher on the quality of education.

Keywords: functional literacy, contextual learning, quality of education, modern approaches, pedagogical competencies, problem-based learning, innovative technologies, practical knowledge.

Annotatsiya: Hozirgi zamon ta'lim jarayoni global o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Xususan, raqamli texnologiyalar va innovatsiyalar ta'lim tizimiga jadal sur'atlarda kirib kelishi pedagogdan yuqori darajadagi funksional savodxonlikni talab etmoqda. Shu bois, mazkur maqolada kontekstli o'qitish sharoitida pedagogda funksional savodxonlikni rivojlantirishning ilmiy nazariy asoslari hamda pedagogning funksional savodxonligi ta'lim sifatiga ta'sir ko'rsatishi muhokama qilingan.

Kalit so'zlar: funksional savodxonlik, kontekstli o'qitish, ta'lim sifati, zamonaviy yondashuvlar, pedagogik kompetensiyalar, muammoli o'qitish, innovatsion texnologiyalar, amaliy bilimlar.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchilarning funksional savodxonligi ta'lim jarayonining sifatini belgilovchi muhim omillardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Funksional savodxonlik – bu pedagogning nafaqat bilim va ko'nikmalari, balki ularni ta'lim amaliyotda qo'llash hamda uning keng qamrovli kasbiy (ilmiy) masalalar yechimini topishda foydalanish qobiliyatidir.

Asosiy qism. Funksional savodxonlik ilmiy adabiyotlarda keng ko'lamda tahlil qilingan tushuncha bo'lib, o'qituvchi tomonidan fanning nazariy asoslarini hayotiy vaziyatlarga tatbiq etish qobiliyatini anglatadi. Funksional savodxonlikka ega bo'lgan pedagoglar ta'lim oluvchilarga nafaqat dalillar va bilimlarni uzatish bilan cheklanib qolmasdan, ularni amalda qo'llash orqali muammolarga yechim topishga ham yo'naltiradi. Olib borilayotgan tadqiqot ishlari natijasi shuni ko'rsatmoqdaki, funksional savodxonlik ta'lim oluvchilarda mantiqiy fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodiy yondashuvlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Funksional savodxonlik darajasi yuqori bo'lgan shaxslarda mustaqil qaror qabul qilish, jamoa bilan ishlash va hayotiy vaziyatlarga innovatsion yondashish qobiliyatlari samarali shakllangan bo'ladi.

Kontekstli o'qitish – bu ta'lim jarayonida nazariy bilimlarni hayotiy vaziyatlar orqali o'zlashtirishni ta'minlovchi pedagogik yondashuvdir. Ushbu usul o'quv materiallarini hayotiy misollar, vaziyatlar va muammolar bilan bog'lash orqali ta'lim oluvchilarni nafaqat bilim darajasini oshiradi, balki ularni real kundalik hayot sharoitlariga tayyorlaydi. A.A.Verbitskiy kontekstli o'qitishda uchta (semiotik, imitatsiya, ijtimoiy) ta'lim modeli qatnashishini ta'kidlagan. Bular:

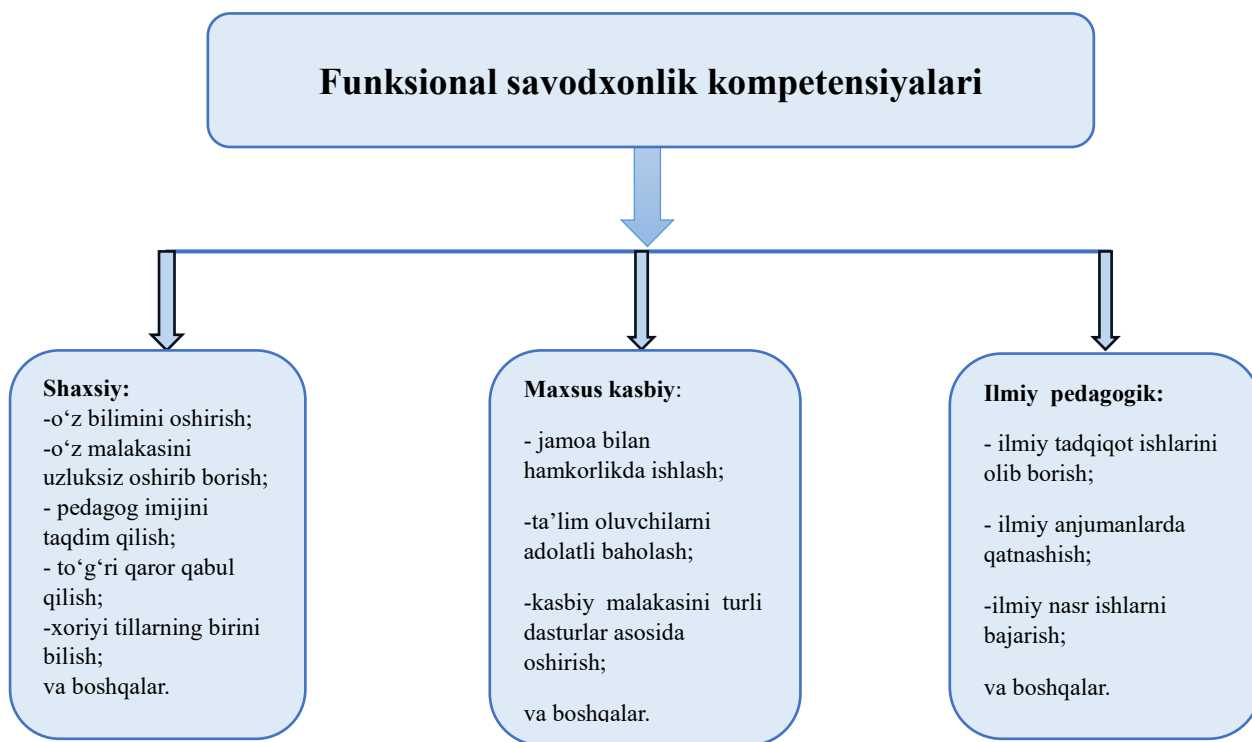
- semiotik ta'lim modelida mavzuga oid ma'lumotlar shaxsga og'zaki yoki yozma tekst, jadval yoki grafik tarzida taqdim qilinadi. Bu ma'lumotlar ta'lim oluvchi tomonidan mustaqil o'zlashtiriladi va yakuniy xulosa so'zli (yoki yozma) ko'rinishda bayon qilinadi;

- imitatsiya ta'lim modelida mavzuiga oid ma'lumot nazariy axborot ko'rinishida taqdim qilinadi. Ta'lim oluvchidan berilgan axborotni tahlil qilinishi va berilgan topshiriqqa mustaqil qaror qabul qilinishi kutiladi;

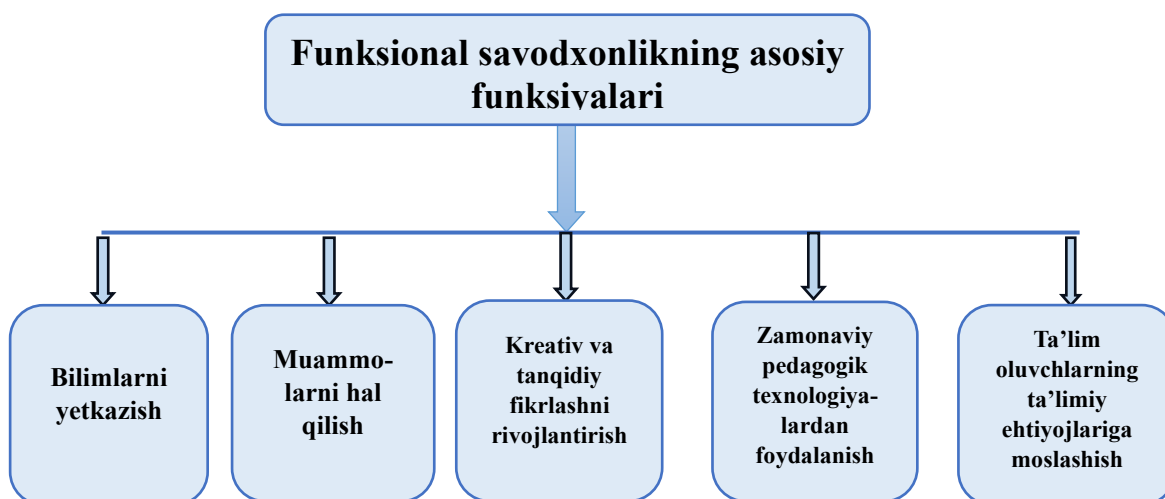
- ijtimoiy ta'lim modeli – bu kasbiy faoliyatning bir qismi bo'lib, talabalarning birgalikdagi faoliyat shakllanib, berilgan odatiy muammoli vaziyat yoki ma'lumotlar tahlil qilinadi va ular berilgan ma'lumotlarning amaliy ahamiyatini tushunishi va uning bajarilishi quyidagi faoliyatlar orqali qabul qilinadi: referat, loyiha ishi, tadqiqot ishini bajarishi shaklida [1].

Mazkur g'oyaga ko'ra shaxsning ta'lim muassasasida ta'lim olish faoliyati mazmunan uning kelgusi kasbiy faoliyatiga bilan uzviy bo'lgan o'quv muammoli vaziyatlar yug'indisidan iborat. Shu bois, ijtimoiy ta'lim modeliga ko'ra pedagogda funksional savodxonligini rivojlantiruvchi kontekstli o'qitish hal qiluvchi rol o'ynaydi va bu jarayonda pedagog o'zining amaliy bilim va ko'nikmalaridan foydalanib, o'quvchilarga ta'limni kundalik hayot ehtiyojlari bilan bog'lashni namoyish etadi.

Ta'lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biri pedagoglarning funksional savodxonligini oshirish bilan bog'liqdir. Funksional savodxonlikka ega pedagoglar o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi, bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi [2]. Pedagogni kasbiy rivojlantirishga qaratilgan funksional savodxonlik kompetensiyalari va uning funksiyalari 1- va 2-rasmlarda keltirilgan.

1-rasm. Funksional savodxonlik kompetensiyalari

2-rasm. Funksional savodxonlikning asosiy funksiyalari

Zamonaviy ta'lim jarayonida funksional savodxonlikning rivojlanishida raqamli texnologiyalarning o'рни katta. Raqamli ta'lim texnologiyalari pedagoglarga yanada kengroq imkoniyatlar yaratadi va o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faolligini oshiradi. Pedagoglar funksional savodxonlikni rivojlantirish uchun zamonaviy o'qitish texnologiyalaridan foydalanib, turli interaktiv vositalar yordamida kontekstli o'qitishni takomillashtirishi mumkin. Masalan, simulyatsiya, raqamli laboratoriyalar va ta'limiy dasturlar o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini shakllantirishda muhim vositalar bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa va tavsiyalar: Pedagogning funksional savodxonligi zamonaviy ta'lim jarayonining sifatini oshirishda asosiy omil hisoblanadi. Kontekstli o'qitish

va funksional savodxonlik o'zaro uzviy bog'langan bo'lib, bu pedagogik yondashuv orqali o'quvchilarni amaliy hayot sharoitlariga tayyorlash mumkin. Shu sababli, ta'lim jarayonida pedagoglarning funksional savodxonligini rivojlantirishga alohida e'tibor berilishi zarur, chunki bu ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarning amaliy bilimlarini mustahkamlash uchun kalit hisoblanadi.

1. Pedagoglarning funksional savodxonligini oshirish uchun doimiy ravishda malaka oshirish dasturlari tashkil etilishi va ularda raqamli texnologiyalardan foydalanish bo'yicha o'quvlar o'tkazilishi lozim.

2. Ta'lim jarayonida kontekstli o'qitishning amaliyotini kengaytirish uchun muammoli o'qitish usullarini keng qo'llash tavsiya etiladi, chunki bu usullar o'quvchilarning ijodiy va analitik ko'nikmalarini rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Вербицкий А.А. Контекстное обучение: теория и технологии. Москва: Изд-во МГУ. -2010
2. Маркова А.К. Формирование профессиональной функциональной грамотности учителей. Педагогика, 2018. 5(2), – 45-53.

ENHANCING FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN PROFESSIONAL DEVELOPMENT: INNOVATIONS AND STRATEGIES FOR QUALITY IMPROVEMENT

Akhbutayeva Feruza Gofurovna

*Doctoral student of Institute for Retraining and Professional Development of
Higher Education Personnel axbutayevaf@mail.ru*

Abstract. This article deals with problems of teaching foreign languages in professional development system. It is devoted to the analysis of the specifics of linguistic teaching, the directions, types and forms of foreign language teaching which raising it to a new level of quality, introducing advanced pedagogical and information technologies to it.

Абстракт. В данной статье рассматриваются проблемы преподавания иностранных языков в системе повышения квалификации. Оно посвящено анализу специфики лингвистического обучения, направлений, видов и форм обучения иностранному языку, которые поднимают его на новый уровень качества, внедряют в него передовые педагогические и информационные технологии.

Keywords: foreign languages, competence, linguistics, four language skills, self-development, professional development.

Ключевые слова: иностранные языки, компетентность, лингвистика, четыре языковых навыка саморазвитие, профессиональное развитие.

Introduction

Nowadays, modernizing the educational process in higher education institutions, developing the professional competence of teachers in improving the quality of the personnel training system, arming them with modern professional knowledge, qualifications and skills in the field, independently and creatively using scientific and technical innovations and development of skills to solve prospective tasks is considered one of the important tasks. Because globalization and rapid development of science and technology require rapid adaptation of specialists to modern requirements and professional innovations. This, in turn, forms a responsible attitude to one of the types of continuous education - the improvement of personnel qualifications and their retraining.

Significant changes are taking place in the education system of Uzbekistan. From this point of view, we started researching pedagogical problems within the topic by studying literature. During the research, the process of studying the literature made it possible to find out which aspects of the pedagogical problems of improving the lexical competence of pedagogues have been well resolved, and which issues have not been resolved.

The field of linguistics is one of the fields of science that many people are interested in. Linguistics is a field of science that talks about the ins and outs of language with its various branches. Phonology is a basic branch of linguistics that

discusses the problem of language sounds. Morphology is the second branch of linguistics that discusses the ins and outs of words and their formation. Syntax is a branch of linguistics that discusses the problems of phrases, clauses, and sentences. Discourse is also a branch of linguistics that discusses the paragraph level. Other branches of linguistics, namely semantics which discusses the issue of meaning, pragmatics which discusses meaning in context, and semiotics which discusses the meaning of signs. In addition, there are also branches of linguistics that are a combination of other branches of science, such as sociolinguistics which is a combination of linguistics and sociology, neurolinguistics which is a combination of linguistics and neuro, psycholinguistics which is a branch of linguistics from a combination of linguistics and psychology, lexicography which studies matters related to dictionary making, and there are still many more branches of science in linguistics (Yang & Hu, 2022).

Linguistic competence is needed by every individual because this skill is a model for developing ones' intellectual, character, and social abilities. Therefore, one should be able to improve the four language skills through language learning, namely speaking, listening, reading, and writing skills. Speaking and writing skills are productive skills. Listening and reading skills are receptive skills. To support improving linguistic competence, the learning design must be related to students' language intelligence (Cai et al., 2021; Allami & Naeimi, 2011; Bender, 2005). Gardner suggests that there are eight types of multiple intelligences, namely: verbal linguistic intelligence, logical mathematical intelligence, visual-spatial intelligence, musical-rhythmic intelligence, bodily-kinesthetic intelligence, interpersonal intelligence, intrapersonal intelligence, and naturalistic intelligence. Of the eight bits of intelligence, the most related to language skills is verbal-linguistic intelligence.

According to A.T. Khrolenko, "the presence of a significant number of research methods requires, firstly, clarification of the very concept of "method of linguistics", and, secondly, raises the question of their classification. Both of these questions are closely related to each other and have not yet been resolved by modern linguistics. It was noted that the term method is ambiguous: it denotes an aspect of the study, methodology, techniques, methods of description, etc. Naturally, with such an undifferentiated approach to the definition of methods, it is difficult to create any scientific classification of linguistic methods.

I.V. Arnold[1] emphasizes (along with others) and examines in detail such "methods and procedures of linguistic analysis": hypothetical-deductive method, opposition method, distributive analysis, distributive-statistical analysis, component analysis. As an independent research method, he singles out "the method of automatic text analysis using computers". As can be seen from all that has been said above, in modern linguistics there is no sufficiently clear understanding of the concept of the method of scientific research, there is no

complete clarity in the issue of distinguishing between research methods and other related phenomena.

The term “competence” was adopted in 1996 in Strasbourg with the Council of Europe as part of the research on teaching in the scope of communicatively oriented education to determine the level of foreign language acquisition in relation to foreign languages. At that time, “competence” was defined as the ability to perform some activity based on the knowledge, skills and abilities acquired in training.

G.Selevko gives the following description of competence: “...competency consists of knowledge, skills and abilities formed as a result of language education, it represents the integral characteristics of a person”.

The present day, the word competence means ability, competent ability, and competence and competence in education are education aimed at forming the ability to apply acquired knowledge, skills and qualifications in personal, professional and social activities is understood. The competence approach in language education is the ability of learners to use the language materials they learn and the information they receive in their life activities, to express their thoughts in this language independently orally and in writing, and to use lexical units in accordance with speech situations. It consists in forming the ability to use the language in a purposeful and practical way.

From this point of view, one of the indicators of the quality of education is competence. Competence is not only a set of knowledge and skills, but is characterized by the ability to mobilize the acquired knowledge and apply it in practice in specific situations. In order for a person to be able to engage in personal, social, economic and professional relationships, to take his place in society, to solve the problems he faces, to have a broad outlook and knowledge in all aspects, first of all, it is necessary to integrate the teaching of subjects, study in society and in order to engage in mutual communication, it is necessary to master a foreign language perfectly and to improve the competence of being able to use it effectively in communication.

As claimed by, the “National Encyclopedia of Uzbekistan”: “competence (lot.competo - I achieve, I am worthy) means a law, regulation or other document of a certain state body (local self-government body) or an official scope of powers, rights and duties defined by; it means knowledge and experience in one or another field”. Summarizing, taking into account the above descriptions, competence is a set of various interrelated abilities and characteristics of a person, necessary for effective work in a certain field.

The term of “Competence” In the “Explanatory Dictionary of the Uzbek Language” is also defined as follows: “competence (Latin competere - capable, to be worthy) the range of powers of a certain body or official defined in official documents, authority; is a person’s awareness of a certain area, the level of knowledge of this area”. Competence is the manifestation of an algorithm that

ensures effectiveness through human capabilities, and the goal-oriented action of a person as a specialist that fully demonstrates his capabilities.

According to B.Kh.Khodjaev,[2] competence is the ability to use acquired knowledge, skills and abilities in everyday and professional activities.

According to K.J.Riskulova, “competency” means a set of professional laws, principles, requirements, rules, duties, tasks and obligations, as well as personal deontological norms, necessary for the owner of this or that profession. Competence is related to a person’s practical activity, and it is the ability to demonstrate competence norms in work experience based on creativity based on the requirements of society. The main criterion of competence is determined by effective activity, training of competitive personnel. In contrast to the systematization of the results of a person’s cognitive activity, knowledge that exists in the form of concepts and ideas, competence is determined only in practice. In general, competence is the practical application of existing knowledge, skills, and abilities, the ability to provide missing knowledge, and the necessary knowledge, skills, and abilities that are characterized by the manifestation of one’s capabilities. In the National Encyclopedia of Uzbekistan, the term competence is derived from the Latin word “compete” and is defined as “I achieve”, “I am worthy”, and according to A.Belkin, it means having awareness, knowledge and experience in the field. In particular, G.Garfinkel [3] understands competence as a person’s knowledge, skills and experiences, social-professional, that is, compatibility with the professional position he occupies in society, ability to perform his duties and solve related problems. From his opinion in this regard, competence is assumed to be a persons possession of certain knowledge and skills and effective work in this or that situation.

Professor N. Muslimov [4] expresses the opinion that private competence is a competence related to the field in the process of mastering each academic subject in education, based on its specificity and content of the subject. In particular, learning English requires the formation of speech, linguistic, lexical, socio-cultural or discourse and strategic competencies in language learners. It should be noted that basic and private competencies are inextricably linked, and they will produce effective results only if they are formed while complementing each other.

In order for a person to be able to engage in personal, social, economic and professional relationships, to take his place in society, to solve the problems he faces, to have a broad outlook and knowledge in all aspects, first of all, it is necessary to integrate the teaching of subjects, study in society and in order to engage in mutual communication, it is necessary to master a foreign language perfectly and to improve the competence of being able to use it effectively in communication.[5]

Conclusion. In conclusion, the model of the formation and development of linguistic competence is the basis for many studies in the world of science. As the linguistic reserve of foreign language learners should be able to improve the four

language skills through language learning , namely speaking, listening, reading, and writing skills.

REFERENCES

1. Arnold V.I. Izbrannoe – 60. – M., 2000. 3-Izdaniye.
2. Jalolov J.J. “Chet tili o‘qitish metodikasi” Toshkent 1996-yil.
3. Garfinkel G. Issledovaniya po etnometodologii. — SPb.: Piter, 2007. — 335 s. — ISBN 5- 469-00033-8.
4. Muslimov N.A. “Tinglovchilarning kasbiy-pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirish muammolari”. Oliy ta’lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish jarayonlarini takomillashtirish mazmuni va ilg‘or xorijiy tajribalar. Xalqaro ilmiy anjuman materiallari. 14-15 oktyabr, -Tashkent, “Sano- standart” nashriyot, 2016. 10-12b.
5. Normatova D.I. Improvement of The Lexical Competence of pedagogues based on an integrative approach as an urgent pedagogical problem. Science and Innovation International Scientific Journal Volume 2 Issue 5 May 2023 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.uz

MALAKA OSHIRISH KURSLARIDA SMART TA'LIMNING O'RNI

A.Aliqulov

Bosh ilmiy – metodik markaz tadqiqotchisi

Abstract: This article, entitled "The role of SMART education in advanced training courses", is a new approach to the education system and is considered to be a direction that does not have a specific tariff, which can be achieved in the training of students using modern SMART technologies. highlights the role of high efficiency, deep acquisition of modern knowledge and skills, and some potential problems. In today's advanced technology era, we are talking about measures to widely use the latest devices in providing quality education. The interactive communication systems described in the article are modern software and technical means of direct communication with the audience during the lesson, and by means of them, direct information exchange is carried out between the teacher and the audience in real time. Such technology is called by different names, for example, systems that receive information from listeners, real-time response systems, testing systems, interactive communication systems, audience communication systems, etc. The article is intended for professors and teachers of professional development institutes and higher educational institutions.

Keywords: SMART training, SMART technologies, smart education, e-learning.

KIRISH

So'ngi paytlarda yangi raqamlashtirilgan ta'lim muhitini yaratish uchun so'ngi ilg'or texnologiyalarni joriy etish asosiy global muammoga aylandi. Har safar yangi texnologiyalar paydo bo'lganda ulardan ta'lim tizimida keng qo'llash, samarali tadbqiq qilishga doir ko'plab muammolar paydo bo'ladi. Ijtimoiy texnologiyalar va ko'plab ijtimoiy tarmoqlar ta'lim muhiti uchun platformalarga aylanib bormoqda. Xususan, ko'plab davlatlar hozirgi kunda SMART texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlar yordamida ta'lim berish va undagi yaratilishi kerak bo'lgan yangi metodlar haqida bosh qotirishmoqda. Ta'limda SMART texnologiyalar ta'lim muhitini, ta'lim mazmunini va ta'lim shaklini kengaytirish imkonini beradi. Raqamli darsliklar va SMART texnologiyalar qog'oz kitoblar o'nini bosmoqda va ta'limning potensial shakllari cheksiz tusga o'tmoqda.

Bugungi kunda dunyoning aksariyat universitetlarining texnologik jihozlari shunday chegaraga yetdiki, axborot bazasini yanada rivojlantirish sifat jihatidan yangi o'zgarishlarga sabab bo'lmaydi. Elektron ta'lim endi yangi narsa emas, unda noaniq qilinadigan ishlar yo'q. Tinglovchilar uchun erkin foydalanish mumkin bo'lgan ta'lim mazmuni, o'qituvchilar va tinglovchilarning fikr-mulohazalari, ular o'rtasida bilim almashinuvi, ma'muriy vazifalarni avtomatlashtirish - bularning barchasi texnologiyaga tegishli. Ammo keyin nima bo'ladi? Odamlar bu texnologiyalar bilan nima qilishadi, ular qanday ta'sir ko'rsatadi? Bu savollar allaqachon SMART ta'limda javobini topmoqda. SMART ta'lim zamonaviy

dunyoning chaqiriq va imkoniyatlariga javob beradigan ta'limning eng yuqori darajasini, kitobdan o'rganishdan faol ta'limga o'tishni ta'minlaydi, shuningdek, yoshlarga tez o'zgaruvchan muhitga moslashish imkonini beradi. SMART ta'lim - bu yaqinda juda mashhur bo'lgan ta'limni rivojlantirish strategiyasidir.

N.V.Dneprovskaya, E.A.Yankovskaya, I.V.Shevtsovaning tadqiqotlariga murojaat qilsak, SMART tushunchasi uni ta'limning metodik birlashtirishga imkon beruvchi ancha keng tushuncha ekanligini bilib olamiz. "Smart - bu tizim yoki jarayonning atrof-muhit bilan o'zaro ta'sirida namoyon bo'ladigan xususiyati bo'lib, tizim yoki jarayonga quyidagi qobiliyatlarni beradi:

- tashqi muhitdagi o'zgarishlarga darhol javob berish;
- o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish;
- mustaqil rivojlanish va o'z-o'zini nazorat qilish;
- natijalarga samarali erishish.

SMART ta'lim yoki aqlli ta'lim - bu butun dunyodan erkin foydalanish mumkin bo'lgan tarkibga ega bo'lgan interfaol ta'lim muhitida moslashuvchan ta'limdir. SMART ta'limini tushunishning kaliti - bu ochiq ta'lim resurslarida bilimlarning keng mavjudligi. Faqat odamlarga ba'zi ma'lumotlarni ko'rsatish orqali siz ularning e'tiborini jalb qilishingiz, bahs-munozarani, muhokamani qo'zg'atishingiz va shu bilan muayyan muammo bo'yicha yondashuvlar va nuqtai nazarlarning xilma-xilligini ko'rishingiz mumkin.

Yangi bilimlardan faol foydalanish SMART ta'lim falsafasini shakllantirish uchun asos bo'ldi.

SMART ta'limning asosiy yo'nalishi – o'rganishning ochiqligi yo'nalishi bo'lib, u o'rganish dunyoning istalgan nuqtasida har qanday talaba uchun ochiqligini nazarda tutadi. Elektron ta'limning asosiy g'oyalaridan biri o'quvchiga bilimni unga qulay shaklda berishdir. SMART ta'limning asosiy afzalligi - bu individual ta'lim yo'lini va uning interaktivligini yaratish ustuvorligidir, bu faqat innovatsion axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida amalga oshiriladi. Xususan, tinglovchining tayyorgarlik darajasi, bilimi, yoshi, shaxsiy qiziqishlari, psixologik profili va boshqa xususiyatlariga qarab moslashadigan tizimni qo'llash mumkin. Bundan tashqari, tizim tinglovchini aniqlagandan so'ng, masalan, kompyuterga asoslangan kirish testi orqali, ta'lim saytiga yuklangan ta'lim mazmuni ma'lumotlar bazasidan ushbu o'quvchiga mos keladigan ta'lim mazmunini avtomatik ravishda tanlashi mumkin. Buning uchun tizimga qo'shilgan barcha ta'lim mazmunini oldindan o'rnatilgan teglar bilan joylash kifoya. Bunday teglar o'quv mazmunini murakkabligi, taqdimot uslubi, dolzarbligi, tili va boshqalar b'yicha tasniflashi mumkin. Yuqoridagilardan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, so'ngi paytlarda tez-tez muhokama qilinayotgan muammo bu yangi imkoniyatlar va yangi texnologiyalar tufayli an'anaviy ta'lim tashkilotlari – maktablar va universitetlarning "kamayishiga" olib keladigan ta'lim sohasidagi o'zgarishlar muammosi asosiy masala bo'lib qolmoqda.

A.V. Nesterovning fikriga ko'ra, intellektual texnologiyalar turli toifadagi

foydalanuvchilarga faol va interaktiv shaklda individual ta'lim olish imkonini beradigan o'quv intellektual mahsulotlarini yaratishga imkon beradi. Ammo, shu bilan birga, aqlli muhit va aqlli kontentning yangi sharoitlarida bosqichma-bosqich rivojlanayotgan va allaqachon ommaviy ochiq onlayn kurslar va elektron raqamli ta'limni o'z ichiga olgan rasmiy ta'limning qulashi yoki tanazzulga uchrashi haqida gapirishga hali erta. O'quv rejalari va ta'lim dasturlari, shu bilan ochiq norasmiy ta'lim bilan o'zaro hamkorlik qilish uchun sharoit yaratadi. Shu bilan birga, o'qituvchining roli kamaymaydi, aksincha, funksionallik, asosiy pedagogik mahorat va malakalar o'zgaradi.

Zamonaviy oliy ta'lim doimiy ravishda yangi o'qitish va sinov usullarini taklif etilmoqda, tinglovchilarni kelajakdagi kasbining turli tafsilotlari bilan tanishtirish uchun yangi texnologiyalar joriy etilmoqda. Ta'limning doimiy o'zgarishga bo'lgan bunday qobiliyati bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash darajasini voqelik, ya'ni mehnat bozori va rivojlangan shaxsni tarbiyalash talablariga moslashtirish zarurati bilan bog'liq. Ijodiy imkoniyatlarni kashf etish, kasbiy o'zini o'zi yaratish va o'zini namoyon qilish jarayonini yakunlash, intellektual va ijtimoiy moslashuvchanlik darajasini oshirish - universitetning o'quv jarayonining bu barcha jihatlari Smart texnologiyalardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Ta'limda ancha vaqtdan beri mavjud bo'lgan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asta-sekin boshqa o'qitish usullari bilan to'ldirilmoqda. Aytishimiz mumkinki, oliy ta'limning axborot maydoni yangi ta'lim texnologiyalarini joriy etish tufayli mavjud: B.A.Abdrahmonova ta'kidlaganidek, o'quv jarayonini AKTDan foydalanish bilan muvofiqlashtirish qiyin va bu qiyinchiliklarni hech qanday tarzda yengib bo'lmaydi, balki doimiy ravishda o'sib bormoqda, ba'zan ekzotik shakllarni olish, masalan, butunlay norasmiy ta'lim jamoalarining global kompyuter tarmog'ini yaratish; "haqiqiy" ta'lim muassasalarini "virtual" ta'lim muassasalariga almashtirish. Natijada, o'quv jarayonida va tinglovchilarning kompetentsiyalarini rivojlantirish jarayonida Smart texnologiyalarning kontseptual dizayni faktini aytish mantiqan to'g'ri keladi.

Malaka oshirish kurslarida tahsil olayotgan tinglovchilarning kasbiy va universal kompetensiyalarini rivojlantirish nafaqat institutning o'quv jarayonida, balki Smart texnologiyalardan foydalanishni hisobga olgan holda amalga oshirilmoqda. Umumjahon kompetensiyalarga kelsak, Smart texnologiyalar, albatta, etarli aloqa, axborot kompetensiyasi va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi, chunki video tizimlar va nusxa ko'chirish doskalari tufayli kerakli faktlarni olish jarayoni sezilarli darajada tezlashadi. Shunday qilib, Smart texnologiyadan foydalanish tinglovchilarning uzluksiz o'z-o'zini rivojlantirishga yo'l ochib beradi va universitetning ta'lim muhiti asta-sekin Smart muhitga, ya'ni klassik va zamonaviy o'z ichiga olgan juda moslashuvchan va keng ko'lamli o'quv maydoniga aylanmoqda. Aqlli texnologiyalar analitik kompetentsiyani, ya'ni murakkab savollarga javob izlashga mantiqiy yondashish qobiliyatini, shuningdek, innovatsiyalarga ochiqlikni rivojlantiradi - bu

kompetensiya tilshunoslar bilan aloqalar sohasidagi mutaxassislar uchun zarurdir. Bugungi kunda har qanday ta'lim innovatsiyasining asosi asta-sekin Smart texnologiyalarga aylanib bormoqda, bu esa o'quv jarayonining turg'unlik holatiga o'tmasligiga imkon beradi. Shuni ta'kidlash kerakki, Smart kontsepsiyasi ta'limda tabiiy ravishda paydo bo'ldi: "Professional faoliyat va shaxsiy hayot jarayonini osonlashtiradigan turli gadjetlar (smartfon, aqlli uy, aqlli avtomobil, smartboard - interaktiv aqlli elektron doska) bunday imkoniyatni bizga keng ko'lamli jarayonlarda qo'lashni taqdim qildi. Biroq bu qurilmalarning barchasi Smart kontsepsiyasi ta'siri ostida o'zlarining qobiliyat darajasini sezilarli darajada oshirdi va ta'lim muhitini kengaytirish jarayoniga ta'sir ko'rsatishga muvaffaq bo'ldi - bu bilimlar, axborot texnologiyalari va amaliy qo'llanilishining butun maydoniga aylanmoqda.

Hozirgi kunda SMART texnologiyalarsiz ta'limni tasavur qilib bo'lmaydi, shuningdek u haqida va uning malaka oshirish kurslarida, ta'limda samarali qo'llanilishi haqida so'z borganda biz dastavval hozirgi zamon talablariga mos keladigan ta'lim tizimini tasavur qilamiz. Bu texnologiyalar asosida biz bir vaqtning o'zida juda keng qamrovli auditoriyaga sifatli ta'lim ulashish bilan bir qatorda sun'iy intellekt orqali ta'lim sifatini nazorot qilish, maruza vaqtida tug'ilgan bazi tushunmovchiliklarga o'sha vaqtning o'zida ham javob olish ham sinab ko'rish imkoniyatlariga ega bo'lishimiz bilan ajralib turadi. Endilikda xar-bir tinglovchiga ham talablar ortadi bularga misol qilib SMART texnologiyalardan bimalol foydalana olish, texnik va dasturiy vositalar bilan taminlaganligi hamda ma'lumotlarni tez tahlil qilib mantiqan fikirlashi ko'nikmalarini rivojlantirishi talab qilinadi

O'qituvchi va tilshunoslarni qayta tayyorlash interfaol uskunalar yordamida amalga oshiriladi, bu ma'ruzachiga nutq davomida to'g'ridan-to'g'ri taqdimot qilish, misollar va boshqa muhim faktlarga kerakli urg'u berishga yordam beradi. "Interfaol aqlli doskalarda siz maxsus marker bilan yozishingiz, o'quv materialini namoyish qilishingiz va ekrandagi tasvir ustidan yozma mulohaza yuritishingiz mumkin. Bunda "Smart Board" interaktiv doskada yozilgan barcha ma'lumotlar tinglovchilarga uzatiladi, magnitli tashuvchilarda saqlanadi, chop etiladi va darsda bo'lmagan o'quvchilarga elektron pochta orqali yuboriladi. "Smart Board" interaktiv doskasida ma'ruza davomida yaratilgan o'quv materiali o'rnatilgan videoregistrator yordamida yozib olinadi va uni ko'p marta ijro etirish mumkin". Interfaol doskalarning barcha imkoniyatlaridan foydalanish dasturiy ta'minot (Smart Notebook, Bridgit, SynhronEyes) ta'sirida amalga oshiriladi. Har bir dastur o'z resurslari va funksionalligiga ega: masalan, Smart Notebook matn va ma'lumotlar bilan har qanday ishni tashkil qiladi, SynhronEyes to'plami tinglovchilar ishini kuzatib boradi va bilim sinovi natijalarini doskada ko'rsatadi yoki material yuboradi. SMART texnologiyalar bilimga qiziqish va uni olish uchun motivatsiyani oshiradi, ijodiy fikrlashni shakllantiradi va bir muammoni hal qilishning turli usullarini taklif qilish qobiliyatiga ega. Bugungi kunda ta'limda

yangi texnologiyalar hatto 10-15 yil oldingiga qaraganda tez sur'atlar bilan yangilanmoqda, bu esa tajriba, ma'lumot, bilim va tajriba ko'nikmalarini almashish qiymatini oshiradi. SMART texnologiyalaridan foydalanmagan xar qanday sanoat, ishlab chiqarish bo'ladimi ta'lim sohasimi zamon talablariga javob bera olmaydi va tanazulga uchraydi.

ADABIYOTLAR:

1. Dneprovskaya, N. V. Ponyatiynie osnovi konsepsii smart-obrazovaniya / N. V. Dneprovskaya, Ye. A. Yankovskaya, I. V. Shevsova. Tekst: neposredstvenniy // Otkritoye obrazovaniye. 2015. № 6 (13). S. 43–51.
2. Kaporskaya, S. A. SMART-obrazovaniye v samostoyatelnoy rabote / S. A. Kaporskaya. Tekst: elektronniy // Molodej i nauka: sbornik materialov X Yubileynoy Vserossiyskoy nauchno-texnicheskoy konferensii studentov, aspirantov i molodix uchenix s mejdunarodnim uchastiyem. Krasnoyarsk: Sibir. federal. un-t, 2014. URL: <http://conf.sfukras.ru/sites/mn2014/directions.html> (data obrasheniya: 02.04.2021).
3. Abdraxmanova, B.A. Smart-texnologii v obrazovanii / [Elektronniy resurs]. – Rejim dostupa: <http://www.zkoipk.kz/b2/369-conf.html> (data obrasheniya: 22.04.2018).
4. Bolotov, V.A. Kompetentnostnaya model: ot idei k obrazovatelnoy programme [Tekst] / V.A. Bolotov // Pedagogika. – 2003. – № 10. – S. 8-14.
5. Smart-texnologii v visshem obrazovanii / [Elektronniy resurs]. – Rejim dostupa: <http://library.fa.ru/exhib.asp?id=199> (data obrasheniya: 21.04.2018).
6. Smart-texnologii izmenyat sistemu obrazovaniya / [Elektronniy resurs]. – Rejim dostupa: http://www.trainings.ru/library/education_experience/?id=14024 (data obrasheniya: 21.04.2018).

BOSHLANG‘ICH TA’LIM UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH KURSLARI JARAYONIDA DARSLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISH IMKONIYATLARI

Atayeva Baxrinisa Abduvaxidovna

*Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi Maktabgacha, boshlang‘ich va
maxsus ta’lim metodikalari kafedrasi mudiri v.v.b.*

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim uzluksiz rivojlanish kurslari jarayonida dars samaradorligini oshirish imkoniyatlari: trening asosida darslar tashkil etish, AKTdan foydalanish, didaktik materiallardan foydalanish, o‘zaro tajriba almashish haqida fikrlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, trening, AKT, didaktik materiallar, o‘zaro tajriba almashish.

Аннотация. В статье описываются возможности повышения эффективности уроков в рамках курсов непрерывного развития начального образования: организация уроков на основе обучения, использование ИКТ, применение дидактических материалов, обмен опытом.

Ключевые слова: начальное образование, обучение, ИКТ, дидактические материалы, обмен опытом.

Abstract. This article describes the possibilities of improving the effectiveness of lessons in the course of continuous development courses of primary education: organizing lessons based on training, using ICT, using didactic materials, and sharing experiences.

Keywords: primary education, training, ICT, didactic materials, exchange of mutual experience.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 21-iyun 2024-yil PQ – 231-son qaroriga ko‘ra o‘qituvchi faoliyati uzluksiz ravishda oshirib borilishi, ya’ni pedagog kadrlarni kasb bilimlari va ko‘nikmalarini chuqurlashtirish hamda yangilashni ta’minlash lozim bo‘ladi.

O‘qituvchi faoliyatini ijodiy ravishda takomillashtirib borish uni malaka oshirish kurslari jarayonida faolligini oshirish muhim masalalardan biridir.

Malaka oshirish kurslari jarayonini samarali tashkil etishga yo‘naltirilgan quyidagi omillarni sanab o‘tishimiz mumkin:

- Dars mashg‘ulotlarini trening asosida tashkil etish;
- Mashg‘ulot jarayonida AKT imkoniyatlaridan to‘liq foydalanish;
- Dars mobaynida didaktik materiallar namunalaridan (ko‘rgazmalilik, ta’limiy o‘yinlar, turli yo‘nalishdagi didaktik vositalar) unumli foydalanish;
- O‘zaro tajriba almashish imkoniyatini berish maqsadida ijodkor, ilg‘or ish tajribali o‘qituvchilarni mashg‘ulotlarga taklif etish.

Mashg'ulot jarayonini samarali tashkil etishda bugungi kunda trening asosida tashkil etish – nazariy ma'lumotni amaliy mashqlar orqali o'zlashtirishni ta'minlaydi, o'qitishni emas, ta'lim oluvchining mustaqil va faol o'rganishini nazarda tutadi, hamkorlikda ishlashga o'rgatadi.

Mashg'ulot jarayonida AKT imkoniyatlaridan dars taqdimotini infografika asosida yaratish o'tiladigan dars jarayonini mujassamlashtirgan holda tinglovchilarni savollar ustida ishlash, muammoli vaziyatlarni muhokama qilish, mavzu asosida amaliy, ijodiy ishlash yo'nalishlarini yuzaga keltirgan holdagi dars taqdimotlari yaratish lozim.

Interaktiv doska asosida darslar tashkil etishda tinglovchilarga berilgan mavzu asosida yozish, chizish, amaliy ish jarayonini sinab ko'rish imkoniyatlari amaliy tarzda tashkil etish ham dars samaradorligi oshirishning muhim omilidir. Multimediyalarni fan va mavzular yo'nalishidan kelib chiqqan holda tinglovchilar e'tiboriga havola qilish, ulardan foydalanish yo'llarini ko'rsatib yo'nalishlar berish orqali ham dars samaradorligiga erishimiz mumkin. Dars mobaynida mavzuga mos didaktik materiallar namunalaridan (ko'rgazmalilik, ta'limiy o'yinlar, turli yo'nalishdagi didaktik vositalar) unumli foydalanish orqali tinglovchilarda ijodiy ishlashga yo'naltirish imkoniyatini beramiz.

O'zaro tajriba almashish imkoniyatini berish maqsadida ijodkor, ilg'or ish tajribali o'qituvchilarni mashg'ulotlarga taklif etish orqali ham malaka oshirish jarayonini samarali bo'lishining muhim omillaridir

Mashg'ulotdan tashqari jarayonda esa:

- Tinglovchilar faoliyatini yangiliklar bilan boyitishga yo'naltirilgan mavzularda seminar-treninglar o'tkazish;
- Ijodkor, innavator o'qituvchilar bilan amaliy seminarlar tashkil etish;
- Ilg'or tajribali o'qituvchilar bilan uchrashuv va davra suhbatlari o'tkazish;
- "Ustoz-shogird" yo'nalishini kurs jarayonidagi tatbig'i asosida tajriba almashish;
- Kutubxonada metodik adabiyotlar bilan ishlash.

Bular bilan bir qatorda har bir kurs jarayonida har kurs yakunida tinglovchilarning ma'naviy-ma'rifiy dunyoqarashlarini kengaytirish va ish faoliyatlarida qo'llash imkonini beruvchi metodik tadbirlar jadval asosida kompyuter texnologiyasi asosida tashkil etib borilmoqda:

"Mening pedagogik falsafam" "Metodik g'oyalar festivali", "Men yaratgan mo'jiza", "Orginal ko'rgazmali qurollar", "Ochiq darslar festivali" tadbirlari asosida o'qituvchi birinchidan o'zining kasb mahoratini o'zgalarga namoyish etish orqali, qolganlarning ijodiy ish va yangiliklaridan o'zining kelgusi ijodiy-kasbiy mahoratini oshirish imkonini olmoqda.

Bu yo'nalishlar asosida o'qituvchi metodik adabiyotlar ustida ishlash bilan avvalo dunyoqarashi kengayadi, o'zaro tajriba almashish imkoniyatlari kengayadi, ijodiy yondashuv rivojlanadi, o'z ilmiy-metodik ishlarini namoyish etish va zaruriy yo'nalishlarini belgilash, o'z pedagogik mahoratini yuzaga chiqarish,

yangiliklarni dars jarayonida tatbiq etish yo‘llarini o‘rganish orqali kasbiy mahoratni shakllantirish imkoniyatlari vujudga kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 21-iyun 2024-yil PQ – 231-son qarori.
2. Azizxojayeva N.N., Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. O‘quv qo‘llanma. –T. Adabiyot jamgarmasi. 2006.
3. “Boshlang‘ich sinflarda o‘qitishning zamonaviy metodikasi” dasturi doirasida trening ishtirokchisi qo‘llanmasi. – Toshkent, 2023.

ИСКУССТВО И НРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

Иванова Тамара Николаевна

*Доцент кафедры методики преподавания языков
Сырдарьинского областного педагогического центра*

Аннотация: Ныне большое внимание уделяется системному подходу в эстетическом воспитании молодого поколения: совершенствуются, разрабатываются научно-педагогические и теоритические основы эстетического воспитания применительно к современным условиям. Это обеспечивается также средствами театра, кино, живописи, архитектуры, скульптуры.

Ключевые слова : образования, театр, музыка, традиция, спектакл.

Abstract : Nowadays, much attention is paid to a systematic approach in the aesthetic education of the younger generation: scientific, pedagogical and theoretical foundations of aesthetic education are being improved and developed in relation to modern conditions. This is also provided by means of theater, cinema, painting, architecture, sculpture.

Keywords : education, theater, music, tradition, performance.

Аксиома, не требующая доказательства: в будущем материальное производство будет более наукоемким, автоматизированным, безотходным и даже безлюдным. Автоматизация по-новому поставила проблему динамики работоспособности: человек постепенно становится наблюдателем и контролером заданных режимов работы с помощью системы управления. Человек за пультом — типичный модуль любой производственной среды. Пех-ника и технологии усложняются и делики производственную среду враждебной по отношению к человеку. Поэтому возникает необходимость защиты психики риботника, уменьшения затрачиваемой им энергии, экологизации производственной среды.

Известно, что процесс производства то наследия, русской и западноевропейской материальных благ есть источник для развития духовной культуры, которая не изменяется автоматически, а характеризуется относительной самостоятельностью и преемственностью в развитии, взаимовлиянием культур различных народов. В Узбекистане интенсивней становится обмен материальными и духовными ценностями между нациями. Культурная сокровищница все больше обогащается творениями, приобретающими интернациональный характер. В этой связи перед педагогической наукой встают чрезвычайно актуальные задачи - художественное образование и эстетическое воспитание молодежи.

Психологический портрет современного подрастающего поколения, к сожалению, далек от идеала. Развлекательный характер многих видов

массового искусства значительно снижает эстетический вкус, ориентирует на активизацию целей достижения личного благополучия. Приобщение подрастающего поколения к настоящим жизненным истинам - способ отказа от потребительской психологии, индивидуализма, позиции обывателя.

В качестве примера: психологи утверждают, что современная молодежная музыка травмирует психику, рождает состояние тревоги и агрессивности, нарушает функциональное равновесие полушарий головного мозга. Энергичное «потребление» подобных ритмов приводит к стиранию памяти накопленных знаний, выключает системы эстетических связей.

Мыслители Востока выразили ценные взгляды по разным аспектам воспитания:

Абу Аля ибн Сина требовал, исходя из призвания и таланта, установить для ребёнка вид искусства.

А.Навои - за стремление к знаниям, внимание к личности, активизацию жизни.

Абдулла Авлони считал, что самое важное в воспитании - нравственность.

Большую лепту в изучение влияния видов искусства (живопись, кино, театр, музыка, архитектура и др.) на формирование нравственного облика школьной и студенческой аудитории внесли учёные Узбекского научно-исследовательского института им. Кары Ниязова.

В школах, колледжах и университете нашей Сырдарьинской области педагоги ориентируют аудитории на фрагменты современной художественно-музыкально - театральной жизни нашего талантливого корпуса деятелей культуры.

Например, учащиеся посещают концерты и изучают факты творческой биографии певцов: Муножат Юлчиевой, Озодбека Назарбекова и др. Почти полностью знакомы с репертуаром Гулистанского драмтеатра. В воскресные дни молодежь посещает в Ташкенте - цирк, театр им. А. Навои (мюзикл «Бременские музыканты», балет «Чипполино», «Доктор Айболит») Просмотр театральных спектаклей мобилизует юных зрителей на глубокие мысли, чувства, выводы. Отражая фрагменты действительности, театр высвечивает незаметные, но существенные жизненные подробности, раздвигает рамки жизненного опыта, показывает общественную значимость поступков и действий человека. Зритель чувствует себя частью общества, как бы проектирует своё поведение на будущее, стремится к практической деятельности по законам красоты.

На примере комментария по поводу восприятия учащимся общеобразовательных школ Гулистана спектаклей из репертуара Государственного академического Большого театра имени А. Навои, хранителя и пропагандиста узбекского классического музыкального наследия, русской и западно-европейской оперной и балетной классики,

можно проследить особенности внеклассной работы.

Музыкальное сопровождение спектаклей, художественное оформление сцены, костюмы артистов несут характерологическую функцию. Учащимся импонирует романтическое звучание, их привлекают поэтическая устремленность в исполнении артистов на сцене, разные выразительные средства, способствующие пониманию психологического портрета персонажей действия, где торжествуют Ум, Красота и Добро. Театр - это средство приобщения юного поколения к пониманию хореографии, музыки и драматургического замысла на фоне замечательных сценических декораций, светозвуковых, ярких костюмов.

Сюжеты театральных представлений иллюстрируют: это- хорошо, а это- плохо: данный тип - носитель возвышенного, светлого, доброго, а тот - коварный, отвратительный и т.д. Как правило, учащиеся вдохновляются пластическими приемами передачи основного качества того или иного героя исполнителями. Затем в сочинениях выражают собственное отношение к персонажам: где-то дополняют, домысливают. Но это замечательный полёт мысли, фантазии!

Посещение театра предоставляет и возможность знакомства учащихся с театральными видами профессий: музыкальный руководитель, дирижёр, режиссёр - постановщик, балетмейстер, художник, концертмейстер, хормейстер, ведущий спектакля. Ребята с интересом узнают о функциях отделов, обеспечивающих предварительную подготовку спектакля: гримёрный, пошивочный, звукотехнический, художественно - декорационный цех и т.д.

С особым интересом учащиеся прочли в периодической печати о том, что один из дирижёров ГАБТа им. А. Навои Бобомурод Худойкулов, ученик замечательных педагогов Владимира Неймера и Назиры Шарафиевой, получил третью премию на международном конкурсе, дирижёров. Он представлял узбекскую школу дирижирования. В связи с этим у учащихся возникли вопросы: что такое хоровое, симфоническое дирижирование. Они выясняют значения терминов в толковых, музыкальных словарях. Так театр приобщает учащихся к самостоятельному изучению драматического, оперного и балетного искусства.

В летнее время многие учащиеся путешествовали в Шахрисабз, в Бухару, где познакомились с шедеврами древней архитектуры. Не оставили без внимания и Ташкентский международный фестиваль. К сожалению современный кинематограф ощущает диктат законов рынка. Вопросы творчества отодвигаются на второй план. Возникла проблема нравственной позиции «Коммерческого кино». Некоторые кинокритики считают, что всё-таки проявились знаки подвижек: художники не говорят, а показывают, не поучают, вступают в диалог со зрителем. Это позволяет надеяться, что кино обретёт глубокий перспективный творческий потенциал. Виды искусства

формируют в школьной и студенческой аудитории понимание жизненных ценностей, воспитывают личности в контексте системы нравственных ценностей способствующих утверждению высоких моральных качеств. Они регулируют поведение человека в обществе. С моралью имеет много точек соприкосновения право. Эта система жестко сформулированных правил, социального поведения, которые существуют в юридической форме - закона, указа, постановлении которые имеют общеобязательный характер.

ЛИТЕРАТУРА :

1. “Учитель Узбекистана” №42 (2844) от 18 октября 2024 года
2. Е. И. Литневская, В. А. Багрянцева. Методика преподавания русского языка в средней школе. Москва -2006

TARBIYA FANINI O‘QITISHGA QO‘YILADIGAN TALABLAR

Yunusmetova Nasiba Satimbekovna

Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazining Tarbiya fani metodisti

Annotatsiya: ushbu maqolada Tarbiya fanini o‘qitishga qo‘yiladigan talablar, darslarni samarali tashkil etishda pedagogik mahorat, innovasion metodikalar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Tarbiya fani, talab, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, fanining asosiy vazifasi, interfaol usullar

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar, ayniqsa O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida bayon etilgan ko‘rsatmalarni amalga oshirish va tayyorlanayotgan mutaxassislar sifatini jahon ta’limi andozalari talablariga mos bo‘lishini ta’minlash bugungi kunda ta’lim tizimi oldidagi eng dolzarb masalalardan hisoblanadi. O‘z o‘rnida mazkur masala va muammolar yechimi yo‘lida yurtimizda keng ko‘lamdagi ta’lim islohotlarini amalga oshirish, ta’lim jarayoniga axborot va zamonaviy, ilg‘or pedagogik texnologiyalarni joriy qilish, ta’lim va tarbiya sifatini tubdan yaxshilash kabi vazifalarni amalga oshirish ta’limga yangicha yondashuvni talab etadi. Zotan, ta’lim va tarbiyaning hayot talablari va bugungi taraqqiyotimizning muhim muammolari bilan birga o‘rganish, uni yanada boyitish, takomillashtirish va tushuntirish, targ‘ib etish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun, Tarbiya fanining asosiy vazifasi o‘quvchilarda yangicha dunyoqarash va mafkuraviy immunitet asoslarini, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish, yosh avlod qalbida g‘oyaviy bo‘shliq vujudga kelishiga yo‘l qo‘ymaslik, ularni ajdodlarning shonli kechmishi, fidokorligi va qahramonona hayoti ruhida tarbiyalashga qaratilgan. Ayniqsa, Axborot va globallashtirish asri deb atalayotgan bugungi kunda ushbu maqsadga erishish uchun o‘quv-tarbiyaviy jarayonni ilg‘or pedagogik texnologiyalar bilan ta’minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Barkamol avlodni tarbiyalash uchun ularning ijodiy qobiliyatini o‘stirish, mustaqil fikrlash malakalarini rivojlantirish zarur bo‘lganidek, o‘z o‘rnida pedagoglarda ham ta’lim-tarbiya jarayonini to‘g‘ri va muvaffaqiyatli tashkil etish mahoratini oshirish lozimligini hayotning o‘zi taqozo etmoqda. Shu bois bugungi kunda — Tarbiya fanini o‘qitishda quyidagi eng muhim talablar qo‘yilmoqda:

– har bir darsda tanlanadigan mavzuning ilmiy asoslanganligi, ya’ni darsdan ko‘zlangan maqsad hamda o‘quvchilar imkoniyatini hisobga olgan holda mavzu hajmini belgilash, uning murakkabligini aniqlash, o‘tgan darsdagi o‘tilgan mavzu bilan bog‘lash, o‘quvchilarga beriladigan topshiriq va mustaqil ishlarning ketma-ketligini aniqlash, darsda kerak bo‘ladigan jihozlarni belgilash va qo‘shimcha ko‘rgazmali qurollar bilan boyitish, axborot texnologiyalaridan

foydalangan holda darsda muammoli vaziyatni yaratish;
– Tarbiya fanini (1-4-sinflar), (5-6-sinflar), (7-8-9-sinflar), (10-11-sinflar) o‘qitish bo‘yicha interfaol usullarni qo‘llash, amalda qo‘llanilayotgan va yangi o‘quv qo‘llanmalarining mazmun-mundarijalarini o‘rganish va tahlil etish;
– dars mavzularini bayon etishda tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lgan muqaddas manbalarimizdan, ertak, rivoyat, hikoya, maqol va hikmatlardan, buyuk ajdodlarimizning boy meroslaridan, hozirgi zamon bolalar shoiri va yozuvchilarining asarlaridan qiziqarli tarzda tashkil etiladigan darslar orqali unumli foydalanish;
– shuningdek, fanlararo uzviylikka e‘tibor berish, amaliy, ijodiy mashg‘ulotlarni ko‘proq kiritish, bu borada mahoratli o‘qituvchilarning ijodiy ish tajribalaridan keng foydalanish. Tarbiya fanini o‘qitish jarayonida har bir pedagog ta‘lim muassasasining spetsifik xususiyatlarini hisobga olgan holda pedagogik faoliyatini o‘quvchilar jamoasining umumiy tayyorgarliklariga individual va differentsial yondoshgan holda tashkil etmog‘i va amalga oshirib bormog‘i lozim.

Pedagoglarning kasbiy rivojlanishi shaxsiy ko‘nikma va malakalarni takomillashtirish eng samarali mexanizm bo‘lib tarbiya fanlarini o‘qitilishida uzviylik va izchillikni ta‘minlaydi.

Malaka oshirish professor o‘qituvchilari o‘qitishning metodlari, texnologiyalarini shunday tanlashi kerakki, ular pedagoglarni tayyor metodikalar berib qolmasdan, ayni paytda, ularda turli manbalardan mustaqil ravishda foydalanish, metodlar bazasini shakllantirish, undan yangi ma‘lumotlar olishda foydalanish malakalariga ega bo‘lishlari lozim.

Bu talablar uzluksiz kasbiy rivojlanishda, pedagog faoliyatida ob‘ektiv va subektiv jarayonlar uyg‘unligi, integrativ ta‘limning metod va vositalarning bir-biri bilan bog‘liqligi, umumiy qonuniyatlari hamda tamoyillaridan foydalanib amalga oshiriladi.

Tarbiya fani o‘qituvchilarini keng doiradagi hamda mutaxassislikka doir yaratilgan dasturlarni mustahkam fundamental bilimga ega bo‘lgan, o‘z faoliyatida qo‘llay oladigan pedagogik kadrlar tayyorlash maqsadini qo‘yadi.

Tarbiya fani o‘qituvchilarini integrativ yondashuv asosida uzluksiz kasbiy rivojlanish kompetensiyalarini o‘quv rejasi va dasturlari tarkibiga kiruvchi har bir o‘quv modulini o‘qib o‘zlashtirishda ma‘ruza, amaliy mashg‘ulot, laboratoriya ishi, seminar, tajriba almashish darsi, trening, interfaol mashg‘ulotlar va boshqa shakllarda olib boriladigan o‘quv mashg‘ulotlarida yana nimalarga ehtiyoj sezayotgaliklari to‘g‘risida tadqiqot doirasida so‘rovnomalar olib boriladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, tarbiya fanini o‘qitish metodikasida fanlararo aloqalar va integrativ yondashuv pedagogikada mutlaqo yangi yo‘nalish emas, hozirgi vaqtda o‘qituvchilar o‘rtasida idrok etilayotgan bilimlarning izchilligi va yaxlitligini shakllantirish alohida ahamiyatga ega ekanligi yurtimiz hamda xorij olimlari tomonidan etibor qaratilgan bo‘lib, bugunda Integrativ ta‘lim

asosida maktab pedagoglarining kasbiy rivojlanishlariga katta e'tibor qaratish zarurati tug'ilmoqda.

Integrativ ta'lim asosidagi darslarning ko'pgina afzalliklariga qaramay, uni tayyorlashda ba'zi qiyinchiliklar paydo bo'lishi mumkin: Ushbu mavzularni o'rganish vaqtida dasturga mos kelmasligi mumkin, keyin esa mavzu bo'yicha o'xshash mavzularni aniqlash uchun rejalashtirishga o'zgartirishlar kiritish kerak bo'ladi.

Shu jihatdan, olib borilayotgan tadqiqot ishimizda tarbiya fani o'qituvchilarining kasbiy mahoratini uzluksiz oshirib borishda ularga metodik yordam berish ishlarni tashkil etish, metodik yordamni to'g'ri o'zlashtira olayotganliklarini o'rganish va nazorat qilish, ertangi ish faoliyatida amaliyotda qo'llay olishini tahlil qilmog'imiz lozim.

Malaka oshirish kurslari jaryonida professor-o'qituvchilar tomonidan berilayotgan ilmiy va amaliy metodik yordamlar tinglovchilarning kasbiy shaxsiy ish faoliyatidagi o'sishini rivojlanishni ilmiy-metodik kuzatuvni tashkil qilish, va o'rganilgan natijalar tahlili asosida ularga amaliy ko'mak berish va qo'llab-quvvatlash zaruriyati tug'ilmoqda.

Chunki har bir pedagog zimmasida bo'lgan yuksak ijtimoiy vazifa, faqatgina kasbiy rivojlanish emas, balki har taraflama barkamol, hayotiy vaziyatlarga tayyor bo'lish malaka oshirishda olgan bilimlarini ish faoliyatida qo'llay olishi bilan bog'liq.

Integrativ ta'lim asosida tarbiya fani o'quv mashg'ulotlari jaryonida amaliy metodik yordam berish va pedagoglarni qo'llab-quvvatlash, metodik ishlar mazmuni, vazifalari, funksiyalari va shakllarini sezilarli darajada mukammallashtirishni talab qiladi.

Aytish mumkinki, malaka oshirish kurslari jarayonida tinglovchilarning kasbiy rivojlanishlardagi muammolariga duch kelamiz.

Uzluksiz kasbiy rivojlantirishda bu muammolar tarbiya fani o'qituvchilarining talab-istaklaridan kelib chiqib, mashg'ulotlarni tashkil etish jarayonida bartaraf etiladi. Masalan: 9-sinfda 29-mavzu: "Frilanserlik – qo'shimcha daromad manbai" mavzusini o'qitishda "Bank" metodini qo'llash.

O'quvchilar uch guruhga bo'linadi va shunday nomlanadi

1-guruh : Xalq bank

2- guruh: Milliy bank

3-guruh: Aloqa bank

Har bir qatorning boshiga bank nomlari yozilgan konvertlar qo'yiladi.

Har bir guruhga o'zbek pullari rasmi bor kartochkalar tarqatiladi. Uning orqa qismiga oldindan fanizga aloqador savollar yozilgan bo'ladi.

(O'quvchilar soni xohishiy.

Masalan har bir guruhdan 10 tadan)

Savollarga javob bergan o'quvchilar o'zlarining bank konvertlariga pullarini qo'yishadi. Topolmagan o'quvchilar o'z joyida qolishadi.

Oxirida har bir guruhning konvertidagi pullarning soʻmmasi hisoblanib, koʻp pul toʻplagan guruh gʻolib boʻladi.

Kichik guruhlarda ishlashda hosil boʻladigan jarayonlar

Bir necha kishi birga ishlasa, ular kelishib olishlari kerak boʻladi. Xarakter, temperamentlar, shaxsiy xususiyatlar oʻzaro taʼsirga kirishib, konfliktli vaziyatlar yuzaga kelish ehtimoli bor. Oʻqituvchi bu haqida aniq tushunchaga ega boʻlishi kerak, chunki bunday jarayonlar topshiriq muvaffaqiyatli bajarilishiga taʼsir qiladi. Guruh tuzilishi jarayonlarida odatda kichik konfliktlar kelib chiqadi. Bu jarayonda oʻqituvchi quyidagilarga ahamiyat qaratishi zarur:

- Norasmiy liderlik uchun kurash

Guruhning bitta yoki bir nechta aʼzosi guruh lideri boʻlish uchun kurashadilar. Bunda avtoritet, bilimlar darajasi, ijtimoiy energiya asosiy kuch hisoblanadi. Bu kurash doim sodir boʻladi.

- Iyerarxiyada muhim oʻrin uchun kurash

Bunda guruh aʼzolari bir-biriga qanday iyerarxik munosabatda boʻlishlari hal qilinadi va guruhning eng zaifi ham aniqlanadi. Bu borada bir necha farqli omillar muhim rol oʻynaydi. Ular oʻquvchining bilim darajasi pastligi bilan emas, balki uning ijtimoiy statusi va yurish-turishi bilan bogʻliqdir.

- Guruhiy standart hosil boʻlishi

Bunda guruh ichida bir xil fikrlash va hissiyot vujudga kelishi tushuniladi. Barcha guruh aʼzolari amal qilishlari kerak boʻlgan xulqiy qoidalar paydo boʻladi va kimdir shu qoidalarni buzsa, guruh tomonidan jazolanadi. Shu kabi hech qayerda yozilmagan qoidalar paydo boʻladi, masalan “Kim, qaysi qismni toʻldirishi kerak va hk...”

- Juftliklar tuzilishi

Kichik guruh 6 kishidan koʻproq aʼzoldan iborat boʻlsa, juftliklar tuzilishi hosil boʻlishini kuzatish mumkin. Juftlik deganda, guruhning 2 ta aʼzosi qalinroq birlashadi va shu ravishda harakatlanadi. Sababi - umumiy kuchli tomonlar yoki umumiy zaif tomonlar ularni birlashtiradi.

- Rol tanlanishi

Rollar har xil boʻlib, aktiv va passiv turlarga boʻladi. Baʼzi rolga kishi oʻzi kirishib ketadi, baʼzilariga esa atrof-muhit undaydi. Masalan, norasmiy lider, eng qobiliyatli, oppozitsioner, eng yoqimtoy, nazoratchi, hech kimga qoʻshilmaydigan va h.k.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Oʻzbekiston Respublikasining “Taʼlim toʻgʻrisida”gi Qonuni. – QHMMB, 24.09.2020. 03/20/637/1313–son.

2.Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Xalq taʼlimi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” 29 apreldagi 2019 yildagi PF–5712–son Farmoni – QHMMB, 29.04.2019. 06/19/5712/3034–son.

3.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ilm–fanni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 2020 yil 29 oktyabrdagi PF–6097–son Farmoni QHMMB: 06/20/6097/1431–son 30.10.2020 y.

4.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim–tarbiya va ilm–fan sohalarini rivojlantirish chora–tadbirlari to‘g‘risida”gi 2020–yil 6–noyabrdagi PF–6108–son Farmoni – QHMMB, 07.11.2020. 06/20/6108/1483–son.

5.Abdullaeva B.S. Fanlararo alokadorlikning metodologik–didaktik asoslari (ijtimoiy gumanitar yunalishdagi akademik liseylarda matematika ukitish misolida). T, DPU, 2006

6.Abdullaeva M.N. Milliy goyaning ilmiy falsafiy asoslari. Monografiya. – Toshkent: Falsafa va xukuk, 2011. – S.67.

7.Shodmonova S.B. Yuldashev M.M. “Tarixiy tadkikotlarning metodologiyasi va zamonaviy usullari” ISBN 978–9943–25–913–3. Toshkent..“O‘zbekiston” 2019–y 82–b

PEDAGOGLARNING EHTIYOJLARGA ASOSLANGAN UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISH TIZIMI: ILG'OR TAJRIBALAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Abdug'aniyeva Gulnoza Mamatkari qizi

*Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Professional
ta'lim fakulteti 1-bosqich magistranti.*

Bugun har bir o'qituvchi va tarbiyachi, oliygoh domlasi ta'lim va ilm-fan sohasidagi eng so'nggi ijobiy yangiliklarni o'quv jarayonlariga tatbiq eta oladigan, chuqur bilim va dunyoqarash egasi, bir so'z bilan aytganda, zamonamiz va jamiyatimizning eng ilg'or vakillari bo'lishlari kerak.

Sh.M.Mirziyoyev

Annotatsiya- ushbu maqolada uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimi, pedagoglarning ilg'or tajribalari va rivojlanishi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar haqida ma'lumot, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan darslarda samarali foydalanish va ularning ahamiyati haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: "uzluksiz kasbiy rivojlanish", "ilg'or tajribalar", "pedagogik texnologiya", "texnologiya", "ta'limiy texnologiya".

Abstract- this article talks about the system of continuous professional development, best practices and development of pedagogues, information about modern pedagogical technologies, effective use of modern pedagogical technologies in classes and their importance.

Keywords: "continuous professional development", "best practices", "pedagogical technology", "technology", "educational technology".

KIRISH

Mamlakatimizdagi ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, o'zgarishlar tezligi avlodlar almashinuvi tezligidan ilgarilab borayotganligi uchun jamiyatimiz bugungi kunda ko'proq o'z ustida ishlaydigan, erkin fikrlaydigan, ijodkor va tashabbuskor insonlarga ehtiyoj sezmoqda. Bularning hammasi pedagoglarning uzluksiz malakasini va pedagogik salohiyatini oshirishni, kasbiy rivojlantirishni talab etadi.

Hozirgi davrda pedagoglarni uzluksiz kasbiy rivojlantirishda individual tarzda yondoshib pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishning zamonaviy talablari va innovatsion usullarini bilishi hamda ularga asoslanishi, ilg'or pedagogik tajribalarni va fantexnika yutuqlarini muntazam o'rganib borishi, ularni o'z faoliyatiga tadbiq etishi, pedagogik jarayonlar subyektlarining innovatsion faoliyatini tashkil etish va boshqarishning zamonaviy usullarini o'zlashtirgan bo'lishi zarur. Zotan, pedagogning o'z ishiga ustaligi, moslashuvchanligi, ma'naviyati va intellektual salohiyati nafaqat ta'lim sifatiga, balki mamlakatimiz taraqqiyotiga ta'sir etadi. Jamiyatimizda bo'layotgan o'zgarishlarda pedagog yetakchi rolda ekanligini anglash uning ijodiy va kasbiy mahoratini, malakasini

oshirishga katta e'tibor berishni talab etadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 17.01.2022 yildagi 25-son qaroriga asosan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xalq ta'limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo'llab-quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida" 2021-yil 25-yanvardagi PQ-4963-son qarori ijrosini ta'minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi:

Quyidagilarni nazarda tutuvchi Xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizom 1-ilovaga muvofiq tasdiqlansin: xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimining tuzilmasi (*Xalq ta'limi vazirligi, Kasbiy malaka va bilimlarni rivojlantirish bo'yicha tarmoq kengashi, xalq ta'limi tizimidagi hududiy boshqaruv organlari, umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'lim muassasalari, A. Avloniy nomidagi pedagoglarni kasbiy rivojlantirish va yangi metodikalarga o'rgatish milliy-tadqiqot instituti, Pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazlari, nodavlat ta'lim tashkilotlari, pedagogika yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalari*); xalq ta'limi tizimidagi rahbar, pedagog va mutaxassis xodimlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish jarayoniga tinglovchining alohida o'quv modullari bo'yicha o'qishi va ballarda ifodalanadigan o'zlashtirishini o'z ichiga olgan ta'limning kredit-modul tizimini joriy qilish tartibi; xalq ta'limi xodimlarining shaxsiy kasbiy salohiyatining individual va jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda hayot davomida o'sishi jarayonini qamrab olgan "Uzluksiz kasbiy ta'lim" maxsus elektron platformasi orqali kompetentlik darajasini oshirish va kasbiy mahoratini takomillashtirish mexanizmi; uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimida tinglovchilarning an'anaviy malaka oshirish bilan bir qatorda kasbiy o'qitishning uyg'unlashgan, ish jarayoni bilan birgalikda olib boriladigan, masofaviy va boshqa turlarini joriy etish tartibi; xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish kursi bitiruvchisining qayta tayyorlash va malakasini oshirish bo'yicha umumiy bilim va kasb tayyorgarligi darajasiga qo'yiladigan talablar.

Ta'lim tizimida uzluksiz malaka oshirish jarayonining barcha bosqichlari va yo'nalishlarida pedagog xodimni o'z kasbiy tajribalarini, professional kompetentligini anglashga, tahlil qilish va baholashga, ehtiyojlarni aniqlash va to'ldirishga yo'naltirish zarur. Mazkur jarayonda pedagog xodimning nafaqat kasbiy, balki shaxsiy-ijtimoiy maqomini o'stirish masalasiga ham jiddiy e'tibor qaratish kerak. Chunki, malaka oshirish jarayoni pedagog xodimlarning nafaqat kasbiy, shu bilan birga yashash tarzi va hayotiy muammolarini hal etishga ham qaratilishi kerak. Pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida pedagog xodimlarda kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan shaxsiy sifatlarni rivojlantirish uchun quyidagilarga e'tibor qaratish lozim.

Pedagoglarning uzluksiz malaka oshirish jarayonining asosiy maqsadi – rahbar va pedagog xodimlar shaxsiga va ularning kasbiy faoliyatiga qo'yilayotgan zamonaviy talablar bilan mavjud ijtimoiy-iqtisodiy shartsharoitlarda ular oldida

turgan ta'limni modernizatsiya qilish, yangilash hamda rivojlantirish bilan bog'liq muammolarni, shuningdek, rahbar va pedagog xodimlarning o'z kasbi va lavozimi yo'nalishidagi pedagogik va boshqaruv funksiyalarini bajarishga tayyorligining yetarli darajada emasligi o'rtasidagi nomuvofiqlikni bartaraf etishdan iborat bo'lishi zarur.

Pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida pedagog xodimlarda kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan shaxsiy sifatlarni rivojlantirish uchun quyidagilarga e'tibor qaratish lozim.

1. Malaka oshirishga qo'yilayotgan yangi ijtimoiy talablarni hisobga olgan holda rahbar va pedagog xodimning o'z faoliyatini qayta anglashi va baholashi. Bunda rahbar va pedagog xodimlar o'z faoliyatini tahlil qiladilar va baholaydilar, maqsad, vositalar va natijalar o'rtasidagi nomuvofiqliklarni, tushunmovchiliklarni hamda o'zini o'zi rivojlantirish yo'nalishlarini aniqlaydilar. Bunda faoliyatning odatiy stereotiplarini yo'qotish, yangi tushunchalar asosida o'zining shaxsiy va kasbiy faoliyati haqida tasavvur hosil qilish, eskirgan va samarasiz uslublar yordamida o'z faoliyatini amalga oshirish mumkin emasligini tushunib yetish nazarda tutiladi. Ular o'z faoliyatiga nisbatan refleksiv munosabatda bo'lishga o'tadi va avvalgi faoliyatini tanqidiy tahlil qilish asosida kasbiyshaxsiy rivojlanish jarayonining faollashuvi vujudga keladi.

2. Kasbiy faoliyat yo'nalishidagi tushunchalarni va yangiliklarni, shu bilan birga mavjud muammolarni anglashga nisbatan intilishning o'zgarishi. Bunda rahbar va pedagog xodimlar bilimi, ko'nikma va malakalarining yangilanishi, ma'naviy va madaniy salohiyatning rivojlanishi hamda axborotlar almashinuvi amalga oshadi, ularda kasbiy faoliyat yo'nalishidagi tushunchalarning o'zgarishi va ayni vaqtda shaxsiy o'zgarishlar vujudga keladi. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish yo'nalishidagi tajribalar boyiydi.

Uzluksiz malaka oshirish jarayonining samaradorligini ta'minlashda quyidagilarni inobatga olish zarur:

- mazkur jarayon tanqidiy va tahliliy xarakterga ega bo'lishi;
- zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish;
- ijodiy hamkorlikni ta'minlovchi refleksiv ta'limiy muhitni vujudga keltirish;
- subyekt-subyekt munosabatlarini rivojlantirish;
- shaxsiy imkoniyatlarni takomillashtirish uchun zarur psixologik muhitni vujudga keltirish;
- axborotlarning yangiligi va ishonchliligini ta'minlash.

Ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarni faol qo'llash, ta'lim sifat samaradorligini oshirish, tahlil qilish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarni o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan kunga kuchayib bormoqda. Buning asosiy sabablaridan biri an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari

qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi. Shuning uchun malakali boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda zamonaviy o'qitish metodlari, innovatsion, pedagogik va axborot texnologiyalarning o'рни va ahamiyati benihoya kattadir.

Innovatsiya (*ingl.innovation-kiritilgan yangilik, ixtiro*)-yangilanishni, o'zgarishni amalda joriy etish jarayoni va faoliyati. Ilmiy texnika yutuqlari va ilg'or tajribalarga asoslangan texnika, texnologiya, boshqaruv va mehnatni tashkil etish kabi sohalaridagi yangiliklar, shuningdek, ularning turli sohalar va doiralarda qo'llanishini aks ettiradi.

Amaliyotda "pedagogik texnologiya", "ta'limiy texnologiya" va "ta'lim berish texnologiyasi" kabi atamalarning keng qo'llanishi kuzatilmoqda. Avvalambor, aniq ifodani berish, ularni nima birlashtirishi, nima ajratib turishini tushunish uchun, "texnologiya va uning kelib chiquvchilari:"texnologik jarayon", "texnologik harakat", "texnologik xarita", "texnologik tartib" tushunchalarining mohiyatini aniqlash lozim. **"Texnologiya"** yunoncha so'zdan kelib chiqqan bo'lib, *"techne"-mahorat, san'at, malaka va "logos"-so'z, ta'limot* ma'nolarini anglatgan.

Ta'lim texnologiyasi mavjud sharoit va belgilangan vaqtda muayyan ta'limiy maqsad va ko'zlanayotgan natijalarga kafolatli erishishni vositali ta'minlovchi, muloqot, axborot va boshqaruvning eng qulay yo'l hamda o'qitish vositalarining tartibli yig'indisi (ta'lim berish texnologiyasining jarayon- bayonli jihati); bu yuzaga kelgan ta'limiy jarayon subyektlarining hamkoriy harakatlari, haqiqiy jarayon (ta'lim berish texnologiyasining amaliy jarayoni)tartibi.

"Pedagogik texnologiya"-pedagogik hodisa va ta'limni texnologiyalashtirish sohasida qo'llaniladigan tushuncha.

Pedagogik texnologiyaning YUNESKO tomonidan ma'qullangan ta'rifi:

Pedagogik texnologiya-bu ta'lim shakllarini optimallashtirish maqsadida texnik vositalar, inson salohiyati hamda ularning o'zaro ta'sirini inobatga olib, o'qitish, bilish va o'zlashtirishning barcha jarayonlarini aniqlash, yaratish hamda qo'llashning tizimli metodidir.

Fanni o'qitish uslubiyatidan farqli texnologiya:

"Qanday o'qitish kerak?" degan savolga javob bermay, balki ahamiyatli qo'shimcha bo'lgan natijaviy "Qanday o'qitish va o'quv jarayonini qanday qilib eng maqbul tashkil etish kerak?" degan savolga javob beradi; aniq sharoitlardan kelib chiqqan va ma'lum natijaga yo'nalgan aniq pedagogik g'oyaga loyihalanadi; o'z natijalarini qayta ishlab chiqarishi bilan farqlanadi; ta'lim oluvchilar va ta'lim beruvchiga yo'natirilgan darsning uslubiy ishlanmalaridan farqli o'laroq, ta'lim olishda ular o'z faoliyatlari hisobiga yutuq ta'minlanishiga yo'naltiriladi.

Ilg'or pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayonining unumdorligini oshiradi, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi, ularda bilimga ishtiyoq

va qiziqishni yuksaltiradi, bilimlarni mustahkamlash, o'zlashtirish, ulardan amaliyotda erkin foydalanish ko'nikma hamda malakalarini shakllantiradi.

Ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta'lim samaradorligini oshiradigan innovatsion usuldir. Masalan:

“Har kim har kimga o'rgatadi” metodi

“Har kim har kimga o'rgatadi” metodi o'quvchilarga o'rgatuvchiga aylanish, ma'lum bilimlarni o'zlashtirgch, o'rtoqlari bilan baham ko'rish imkonini beruvchi o'qitish uslubidir. Bu metodning maqsadi o'quvchilarga o'qitish jarayonida zarur bo'lgan axborot maksimumini berish, ayni paytda

Qo'llanilishi: o'quvchida axborot olish va berishga qiziqish uyg'otishdir. Shuningdek, axborot hajmini olgan o'quvchi ma'lum vaqt davomida iloji boricha ko'proq o'rtoqlariga yetkazadi.

-o'quvchilarda axborot olish va berishga qiziqish uyg'otish;

-axborotni diqqat bilan eshitish va eslab qolishga intilishni kuchaytirish; eshitgan axborotni boshqalarga ham yetkazish.

Afzalligi:

-o'z fikrini qisqa va lo'nda bayon etish;

-tinglash va eslab qolish darajasini rivojlantirish;

“Sinkveyn” metodi

-fanga yoki mavzuga bo'lgan qiziqish uyg'otish.

Bu metoddan foydalanganda o'qituvchi mavzuga mos bitta so'z tanlaydi va Sinkveyn tuziladi. Bunda keying so'zlar ma'nosiga qarab savol yoziladi va oxirida gap hosil qilinadi.

Quruvchilar so'ziga sinkveyn tuzishadi. Buning uchun ushbu gapda ishtirok etgan so'zlarga savollar beriladi:

1.Quruvchilar-kimlar?

2.Ko'rkam va chiroyli-qanday?

3.Bino-nima?

4.Qurdilar-nima qildilar?

5.Quruvchilar ko'rkam va chiroyli bino qurdilar.

Har bir so'z izohlanadi, savol beriladi, quruvchilik kasbi haqida ma'lumot beriladi.

Tarmoqlash (Klaster).

Qo'llanilishi: Mazkur metod turli xil g'oyalar o'rtasidagi aloqalar, fikrlash imkoniyatini beruvchi tuzilmani aniqlashni talab etadi. "Klaster" metodi aniq obyektga yo'naltirilmagan fikrlash shakli sanaladi. Undan foydalanish inson miya faoliyatining ishlash tamoyili bilan bog'liq ravishda amalga oshadi. Ushbu metod muayyan mavzuning ta'lim oluvchilar tomonidan chuqur hamda puxta o'zlashtirilguniga qadar fikrlash faoliyatining bir maromda bo'lishini ta'minlashga xizmat qiladi.

“Klaster” metodini o'tkazish texnologiyasi.

1-qadam

1-bosqich. Nimaniki o‘ylagan bo‘lsangiz shuni qog‘ozga yozing. Fikringizni sifati to‘g‘risida o‘ylab o‘tirmay, shunchaki yozib boring.

2-bosqich. Yozuvingizning orfografiyasi yoki boshqa jihatlariga e‘tibor bermang

2-qadam

3-bosqich. Belgilangan vaqt nihoyasiga yetmaguncha, yozishdan to‘xtamang. Agar ma‘lum muddat biror-bir g‘oyani o‘ylay olmasangiz, u holda qog‘ozga biror narsaning rasmini chiza boshlang. Bu harakatni yangi g‘oya tug‘ilgunga qadar davom ettiring.

3-qadam

4-bosqich. Muayyan tushuncha doirasida imkon qadar ko‘proq yangi g‘oyalarni ilgari surish hamda mazkur g‘oyalar o‘rtasidagi o‘zaro aloqadorlik va bog‘liqlikni ko‘rsatishga harakat qiling. G‘oyalar yig‘indisining sifati va ular o‘rtasidagi aloqalarni ko‘rsatishni cheklamang. Masalan: **“O‘zbekiston”** so‘zini quyidgicha tarmoqlarga ajratish mumkin: Tarmoqlash g‘oyasiga muvofiq ishlab chiqilgan **“Klaster”** metodi puxta o‘ylangan shakl bo‘lib, undan ta‘lim oluvchilar bilan yakka tartibda yoki guruh asosida tashkil etiladigan mashg‘ulotlar jarayonida foydalanish mumkin.

XULOSA

Jamiyatimizda ro‘y berayotgan tub o‘zgarishlar ta‘limning uzluksizligi va individuallashtirishini, demokratlashuvi va shaxsga yo‘naltirilishiga sabab bo‘lmoqda. Ta‘limda har qanday o‘zgarishlar bo‘lishidan qat‘iy nazar, pedagog jamiyat taraqqiyotining asosiy targ‘ibotchisi, bosh strateg va texnolog bo‘lib qolaveradi. E‘tiboringizga havola etilgan ilg‘or pedagogik texnologiyalar mashg‘ulotlar jarayonida o‘quvchilarni erkin fikr, mustaqil harakat, o‘zaro hamjihatlik, fikrlarga tayanib bahs-munozaraga kirishish, bilganlarini tahlil etish, jo‘shqinlik va faol harakat qilish orqali ko‘zlagan natijani qo‘lga kiritish mumkinligi e‘tirof etiladi. Bu kabi yutuqlarga zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish orqali erishish mumkin.

REFERENCES

1. [HTTP://LEX.UZ//RU/DOCS/-5828765](http://lex.uz//ru/docs/-5828765) XALQ TA‘LIMI XODIMLARINI UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH TIZIMINI TASHKIL ETISH TARTIBI TO‘G‘RISIDAGI NIZOMNI TASDIQLASH HAQIDA

2. МУСТАЕВ, Р. Д., УБАЙДУЛЛАЕВ, С. С., & НОСИРХОНЗОДА, А. Н. РОЛЬ СЕМЬИ, ОБЩИНЫ И ОБРАЗОВАНИЯ В РАЗВИТИИ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ДУХА У МОЛОДЕЖИ. *АКТУАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ*, 71.
3. МУСТАЕВ, Р. Д., УБАЙДУЛЛАЕВ, С. С., & НОСИРХОНЗОДА, А. Н. РОЛЬ СЕМЬИ, ОБЩИНЫ И ОБРАЗОВАНИЯ В РАЗВИТИИ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ДУХА У МОЛОДЕЖИ. *АКТУАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ*, 71.
4. МУСТАЕВ, Р. Д., УБАЙДУЛЛАЕВ, С. С., & НОСИРХОНЗОДА, А. Н. РОЛЬ СЕМЬИ, ОБЩИНЫ И ОБРАЗОВАНИЯ В РАЗВИТИИ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ДУХА У МОЛОДЕЖИ. *АКТУАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ*, 71.
5. BOYMURODOVA G., SATTOROVA X VA BOSHQALAR. T.."SHARQ" 2014.
6. MASHARIPOVA U., UMAROVA M., BAYNAZAROVA D., NABIYEVA M.ONA TILI.1-SINF.O‘QITUVCHILAR UCHUN METODIK QO‘LLANMA.T.: "SHARQ", 2014.
7. ISHMUHAMMEDOV R., ABDUQDIROV A. PARDAYEV A. TA'LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR.T.: ISTE'DOD 2008.
8. XUDOYBERDIYEVA J.R., PEDAGOGLARNING UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHI VA MALAKA OSHIRISHINING ZAMONAVIY TALABLARI: "FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES"

O'QUVCHILAR MA'NAVIYATINI BOYITISHDA ADABIYOT TA'LIMNING O'RNI

Axmirezayeva Klara

*Sirdaryo viloyati Boyovut tumani maktabgacha va maktab ta'limi bo'limi
tasarrufidagi 52-AFChO'SM maktabning ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi.*

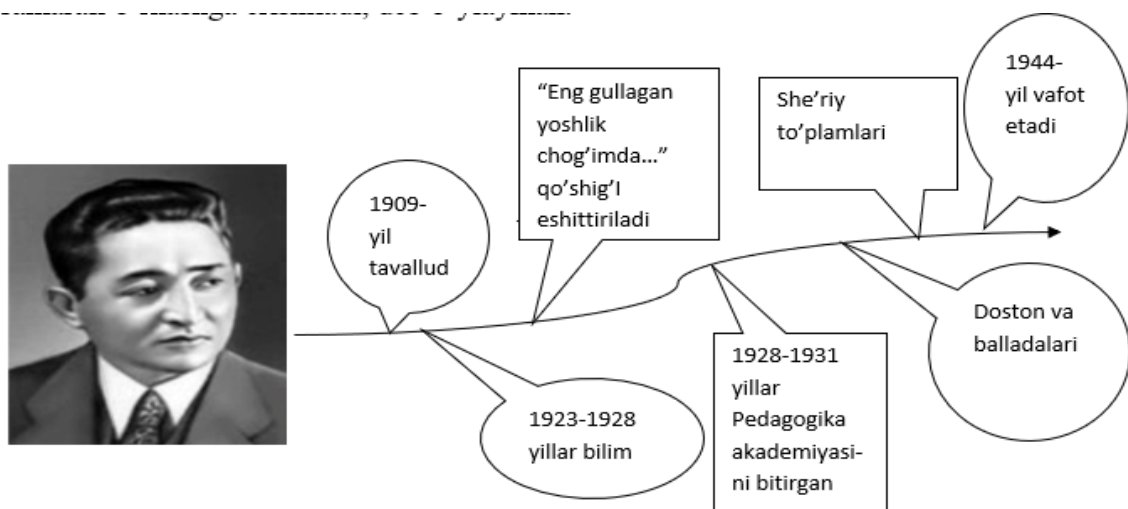
Annotatsiya. Mustaqillik ne'matlari bugun biz qatori barcha pedagoglarning yanada ijodkor bo'lib, barkamol avlodni tarbiyalashdek mas'uliyatli vazifani a'lo darajada bajarish pirovard maqsadimizga aylanmoqda. Ayni paytda, ta'limning globallashuvi, innovatsion texnologiyalarni bilish va amalda qo'llay olish bilan bir qatorda keng ko'lamli axborot oqimi ta'lim mazmunini muntazam yangilanib, o'quvchilarni badiiy asar o'qishga qiziqtirish usullari hamda badiiy asar mazmunini to'g'ri tushunib, xulosa chiqarish, qanday munosabat bildirish kabi masalalar bugungi yosh avlod tarbiyasining dolzarb mavzulariga aylanmoqda. Bu masalalarning yechimini bugungi zamon o'qituvchisi albatta, yechimini topishi lozim.

Kalit so'zlar: adabiyot, hikoya, badiiy asar, muallifning ijodiy maqsadi, o'quvchi munosabati, badiiy tahlil

Kirish. Adabiy ta'limning bugungi mazmunini chuqur anglash o'quvchi o'rganilayotgan badiiy asardan xulosa chiqarib, insoniy tuyg'ularni his etishi adabiy qahramonlar bilan birgalikda hayot kechirishi lozim. Bugun adabiyot ta'limini o'rganish bir qancha yangi metodlar bilan boyigan. Shu bilan birga bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan bu zamonda o'quvchilarning kompyuter bilan muntazam aloqada bo'lib uning foydali bo'lgan usullari (innovatsion, interfaol, interaktiv) metodlaridan ko'ra uning bema'ni tomonlari bilan o'rtoqlashayotgani, o'quvchini badiiy asar o'qishga qiziqtirolmayotganimiz, bunda o'quvchining badiiy asar o'qishga qiziqtirish usullarida unumli foydalana olmayotganimiz sabab deb o'ylayman. Adabiyot ta'limi dasturida BBB texnologiyasi, "Ven diagrammasi" "Tahlil metodi" va "Mening nazarimda..." kabi boshqa metodlar bilan boyigan. Lekin tobora yosh avlodning adabiyotga, badiiy asar o'qishga xohish-istaklari kamayib bormoqda. Quyida biz adabiy asarlarda o'quvchi ma'naviyatini boyitadigan, yangicha samara beradigan metodlarga e'tiborimizni qaratdik.

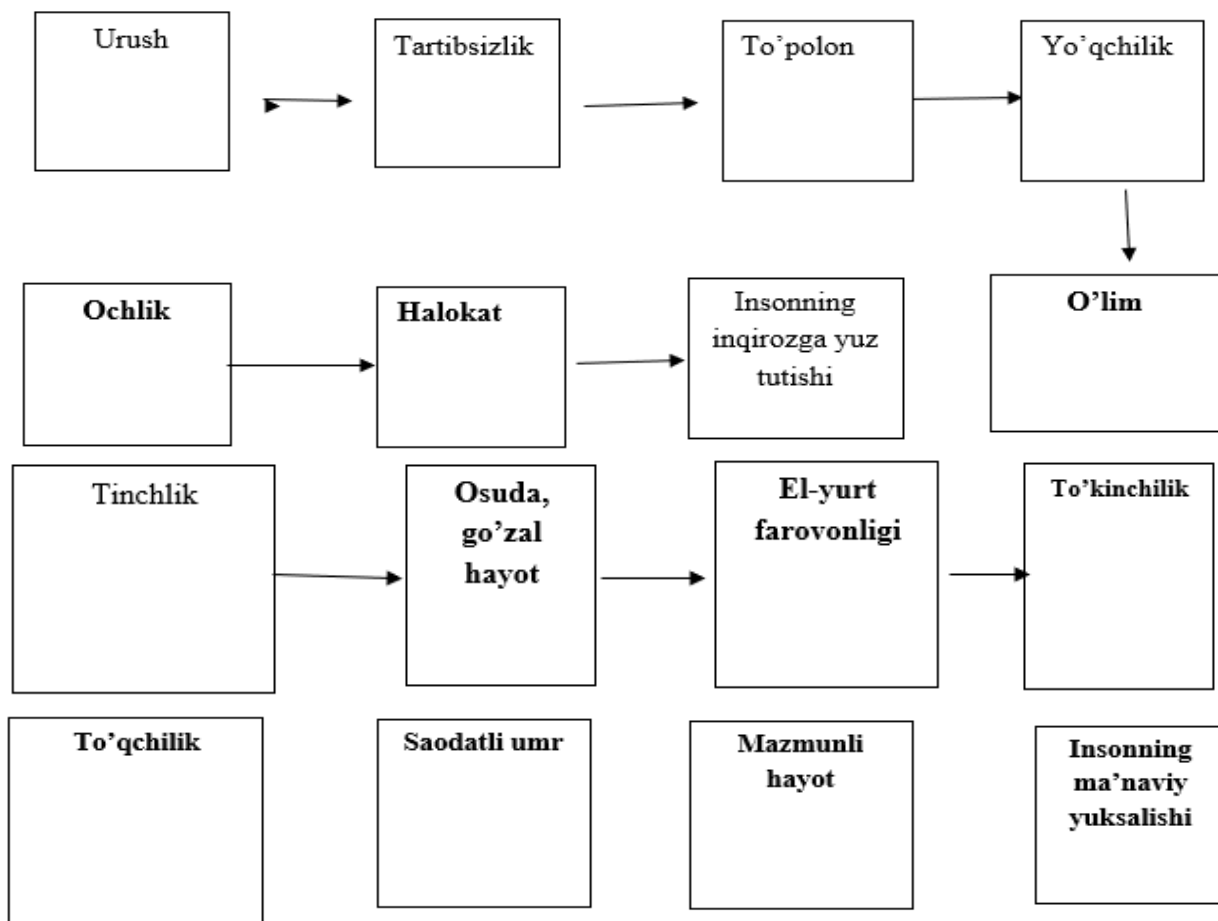
Maqolada "Blum taksonomiyasi", "Umr so'qmoqlari", "So'zli tasavvur" hamda "Illyustrativ badiiy detal" metodlari xususida so'zlashamiz.

Asosiy qism: "Umr so'qmoqlari" metodi orqali adiblar hayoti va ijodini samarali o'rnashga erishiladi, deb o'ylayman.

Bu metodda o'quvchilarga adiblar rasmi ko'rsatiladi va o'quvchilar adib hayoti va ijodiga doir o'zlari topib kelgan ma'lumotlarni izchillik bilan tasvirlash orqali umr so'qmoqlarini hosil qiladilar. Ma'lumot ayta olmagan o'quvchi so'qmoqni davom ettira olmaydi. Bu metod o'quvchilarni ijodiy fikrlab izlanishga, o'ylagan fikrini jamlab, to'g'ri ifodalay olishga o'rgatadi va keyingi safar jamoadagi sheriklari bilan baravar harakat qilishga undaydi.

“So‘zli tasavvur” metodi. Said Ahmadning “Ufq” romani “Qochoq” hikoyasini o'rganishda unumli foydalaniladi

**Tursunboyning
qochoq bo'lishiga
sabablar**

**Yolg'iz
farzandligi**

Xudbinligi

Qo'rqqoligi

**Erka bo'lib
o'sishi**

Chidamsizligi

Ba'dfe'lligi

**Oiladagi
noto'g'ri tarbiya**

“So‘zli tasavvur” metodi orqali A. Qahorning “Daxshat” hikoyasining matni ustida ishlash.

Qorong'ulik

Kuchli shamol

**Daxshatli
voqea**

Arvohlar

**Qabrlar va
qabriston**

**Uchqun
yog'dular**

**Dodxoga
turmushga
chiqishi daxshat**

**Tabiat tasviri
daxshat**

“Blum taksonomiyasi” metodi orqali badiiy asar matni ustida ishlash

Taksonomiya bosqichlari	Topshiriqlar
Bilim	Hikoya nomi, qahramonlari,mtasvirlangan voqea, muallifi, yozilgan vaqti haqida ma'lumot aytadi
Tushunish	Hikoyaning yakun topishi, xulosalanishi, qahramonlar taqdiri, tabiat tasviri sababinintushuntiradi
Qo'llash	Hikoya voqeasini o'zingizga nisbat berib ko'ring. Asardagi voqealar hayotda qanday kechgan bo'lar edi?
Tahlil	Mavjud sharoit qahramon tarbiyasiga qanday ta'sir o'tkazganini tahlil qiling

Mavzuni mustahkamlash uchun “Blum taksonomiyasi” metodi orqali amaliy ish qilinadi.

Rollar	Qilinadigan ishlar
Topag'on	Badiiy asar mohiyati va qahramon tarbiyati aks etgan tayanch so'zlarni topadi va tanlaydi, izohlaydi
Izquvar	Asardagi bosh va ikkinchi darajali qahramonlar xatti-

	harakatlari va o'ylarini turli chizma va sxema , grafik vosita hamda jadvallar vositasida ko'rsatmali aks ettiradi
Tadqiqotchi	Tayanch so'zlar va chizmalarga tayanib, bosh qahramonning psixologik portretini yaratadi va uning xatti- harakatlarini sababini ko'rsatadi, izohlaydi
Aloqachi	Asardagi voqea bilan hayot o'rtasidagi aloqani topadi va adabiy qahramonni nuqtayi nazari bilan baholaydi, munosabat bildiradi
Ajratuvchi	Asarning o'ziga xosligi, o'qimishlilikini ta'minlagan noyob so'z, birikma va ifodalarni topadi
Bezakchi	Bosh qahramon va yetakchi timsollar, ularning xatt-harakatlari, asar voqealari kechgan sharoitni aks ettiruvchi rasmlar chizadi
Taqdimchi (yetakchi)	Vaqtni nazorat qiladi, gurugda mavzuga doir ma'lumot to'playdi, vaziyatni kuzatadi. Guruh nomidan chiqish tayyorlaydi. (Taqdimot)

Bu metod orqali badiiy asarlarni chuqur tahlil qilishga, o'quvchini mavzuni eslab qolishga hamda ularni mustaqil hayotida qo'llay olish ko'nikmasiga ega bo'ladi

Xulosa qilib shuni ta'kidlash joizki, O'qituvchi adabiyot darslarida o'quvchilar ma'naviyatini boyitishni ustuvor vazifa deb bilgani holda, badiiy so'zlar yordamida go'zal sifatlar, ijobiy fazilatli yetuk shaxslarni tarbiyalashi lozim, deb o'ylayman

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Adabiyot. Darslik 8-sinf G'.G'ulom nashriyoti.Toshkent-2019;
2. Adabiyot . Darslik 7- sinf G'.G'ulom nashriyoti.Toshkent-2019;
3. Adabiyot. Darslik , 9- sinf, Toshkent. "O'zbekiston" NMIU 2019;
4. A. Qahhor, Hikoyalar. <https://Ziyouz.com>, uzbek nashri. 2013. 03.11
5. S.Ahmad "Ufq" trilogiyasi. G'.G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. Toshkent-1976.

**MAKTABGACHA TA'LIMDA KATTA YOSHDAGI
TARBIYALANUVCHILARNING TANQIDIY FIKRLASHINI
RIVOJLANTIRISHNING METODIK MODEL**

Abdurashidova E'zoza Rauf qizi

*Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi, maktabgacha ta'limni
muvofiqlashtirish bo'limi boshlig'i*

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada Maktabgacha ta'limda katta yoshdagi tarbiyalanuvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishning metodik modeli haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: rivojlanish, jarayon, tarbiyalanuvchilar, fikr, ta'lim, tarbiya, o'quv dasturi, davlat ta'lim standarti, bilim, ko'nikma, malaka, kompetensiya, kasbiy sifat, mantiqiy fikrlash, metod, texnologiya va b.q.

АННОТАЦИЯ. В данной статье говорится о методической модели развития критического мышления старших школьников в дошкольном образовании.

Ключевые слова: развитие, процесс, обучающиеся, мышление, воспитание, воспитание, учебная программа, государственный образовательный стандарт, знание, умение, умение, компетентность, профессиональное качество, логическое мышление, метод, технология и б.к.

ABSTRACT. This article talks about the methodical model of developing critical thinking of older students in preschool education.

Key words: development, process, learners, thought, education, education, curriculum, state educational standard, knowledge, skill, skill, competence, professional quality, logical thinking, method, technology and b.q.

Ta'limga doir davlat siyosati va uning maqsadlaridan kelib chiqqan holda maktabgacha ta'lim tashkilotidagi ta'lim va tarbiyaviy jarayon quyidagi tamoyillar asosiga qurilgan bo'lishi darkor, ya'ni:

ta'lim va tarbiya jarayonining gumanistik xarakteri, uning refleksiv faoliyatdan iboratligi, demokratizm g'oyalari asosida qurilganligi, uning xalqchilligi, milliy hamda umumbashariy qadriyatlar umumiyliqi asosida tashkil qilinganligi;

bola shaxsiga nisbatan muhabbat, uning shaxsiyati, erki va huquqlarini hurmat qilish darkorligi va bola aynan mana shunday muhitda tarbiya qilinishlari lozimligi;

bola shaxsini tarbiya qilish va unga ta'lim berish jarayoni mehr va nasihat, shaxsiy ibrat, erinmay tushuntirish va anglatish, ko'rsatish va namoyon etish, kontekstlilik, birgalikda amallar bajarish shart-sharoitida olib borilishi zarur;

Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi pedagogik jarayonda bola layoqat va

iste'dodlarini adekvat diagnostika qilish tizimi ishlashi, ularga e'tiborli bo'lish, ularni rivojlantirishni bosh maqsad qilib olish, ularga mos pedagogik shart-sharoitlarni tashqil qilish, shuningdek bola shaxsi, uning ruhiyati va intellektual qiziqishlarini nazarga olgan holda optimizm ruhida tarbiya jarayonini tashkil qilish darkor;

maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi pedagogik jarayon bola shaxsiga tegishli ehtiyoj va imkoniyatlarni nazarga olishi darkorligi, bola xarakteri, jinsi, layoqatlari, iste'dodi, yosh differentsiatsiyasi, individual jihatlari, psixologik holati kabilarni nazarga olgan holda tashkil qilinishi zarur;

maktabgacha ta'lim tashkilotidagi pedagogik jarayon boladagi eng yaxshi, ma'naviy, ijobiy sifat va fazilatlarni rivojlantirish asosiga qurilmog'i zarur va tarbiya jarayonida asosiy tarbiyaviy amallar o'yin, muloqot, shaxsiy ibrat, nasihat, so'zlashuv, suhbat, guruhlarda ishlash, interfaollik, ko'rgazmali qurollar va innovatsion ta'lim ta'minoti, AKT dan unumli va samarali foydalanish asosiga qurilmog'i lozim;

maktabgacha ta'lim tashkilotidagi pedagogik jarayonda maqsadga yo'naltirilganlik, ilmiylik, gumanizm, bola shaxsini hurmatlash, reja asosida harakat qilish, pedagogik bilimlarga asoslanish, uzviylik va uzluksizlik, majmuaviylik, tizimlilik, bola manfaatlarini anglash va uni ustun qo'yishlik tamoyillariga alohida e'tibor qaratish va ta'lim muhitida ularni qo'llash zarur.

Modellashtirish – biror narsaning modelini ishlamoq yoki yaratmoqdir.

S.I.Arxangelskiy modellashtirishni ma'lum bir tanishish usuli deb hisoblaydi, bu dunyodagi moddiy birligi tamoyiliga va umumiy rivojlanishning umumiy dialektik qonunlarining tirik va jonsiz tabiati mavjudligiga, universal aloqani va fenomenlarning o'zaro bog'liqligini aniqlashga asoslangan [28].

Eng umumiy ma'noda, model – bu tan olinishi kerak bo'lgan maxsus yaratilgan ob'ekt.

Hozirgi kunda ilmiy tadqiqotlarda maxsus qurilma yordamida modellashtirish ilmiy bilishning muhim usuliga aylandi va o'rganish ob'ektining o'ziga xos, o'ziga mos jihatlarni o'rganish uchun ishlatiladi.

G.Klaus modellashtirishni ushbu sohaning yoki boshqa hududning soddalashtirilgan va ko'rinadigan moddiy tuzilmasi shaklida ma'lum bir bilim sohasi faktlari, narsalari va munosabatlarini aks ettirish sifatida tasvirlaydi.

Shunday qilib, modellashtirish hisob-kitoblarni, kuzatuvlarni, modellar bo'yicha mantiqiy tahlilni amalga oshirishni talab qiladi, shuning uchun bunday tadqiqotlar natijalari haqiqiy narsalarda yuz beradigan hodisalarni aniqlash uchun ishlatilishi mumkin.

O'xshashlik nazariyasiga ko'ra, modellashtirish uchun ba'zi shartlar talab qilinadi.

1. Shu kabi hodisalar tizimlarda uchraydi va bir xil mantiqiy bog'liqliklar bilan ifodalanishi mumkin. Ushbu bog'liqliklar mutloqo yoki shartli ravishda bir xil bo'lishi kerak.

2. Ikki yoki undan ko'p to'plamlar elementlari bir-biriga mos keladigan bo'lsa, va bitta to'siq elementini o'zgartirishi boshqa to'siq elementlarining o'zgarishiga mos keladi

3. Modellash tirish bunday ob'ektlar va hodisalarning son jihatidan bir xil o'xshashlik mezonlariga ega bo'lishini zarur deb hisoblaydi.

4. O'xshashlikning sharti o'xshashlik mezonlarining umumiyligi va tengligi.

5. O'rganilgan obektning sifat va miqdoriy xususiyatlari o'rtasidagi munosabatlardan olingan moddiy modellash tirish [28, 72-73].

N.K.Zotovanning ta'kidlashicha, modellash tirish - bu o'rganilayotgan haqiqiy ob'ektni u yoki bu tarzda birlamchi ob'ektga o'xshash bo'lgan xuddi shunday idealiga almashtirish jarayonidir. Birinchi ob'ekt asli, ikkinchisi esa model deb ataladi. Modellash tirish jarayonida ba'zi dastlabki tahlilni soddalashtiradigan shartlar, taxminlar aniqlanadi. Shuningdek, modelni yaratishda modellash tirish nazariyasining asosiy tamoyillari hisobga olinadi: maqsadlilik, ob'ekt va modelning o'xshashligi, modelning tizimlilik, modellash tirishda ob'ektiv va subektivlikning birligi, kognitiv va shakllantiruvchi modellash tirish funksiyalari [91].

A.I.Vatulin o'z tadqiqotlarida "modellash tirish ob'ektning bilvosita amaliy yoki nazariy tadqiq usuli bo'lib, unda o'rganilayotgan ob'ekt emas, balki tadqiqotning ma'lum bosqichlarida uni o'rnini bosa oladigan, o'rganilayotgan ob'ekt bilan ma'lum bir ob'ektiv muvofiqlikda bo'lgan va yakuniy tahlilda modellash tirilayotgan ob'ekt haqida ma'lumot beradigan yordamchi sun'iy yoki tabiiy tizimdir" [58] deb ta'kidlaydi.

Modellash tirish tufayli pedagogik jarayon texnologik jihatdan rivojlanib boradi. Bunda modellash tirishning maqsadi - o'rganilayotgan pedagogik, konseptual tizimlarning sxematik ifodalanishida ko'rinadi.

N.A.Muslimov mutaxassis modeli tushunchasiga quyidagicha ta'rif beradi: mutaxassis modeli bu - ishlab chiqarish sohasida yuzaga keladigan muammoli vaziyatlarni muvaffaqiyatli hal etilishini ta'minlovchi, ma'lum sifatlarni ta'riflovchi hamda kasb egasining mustaqil bilim olishi va o'zini rivojlantirishini aks ettiruvchi andoza hisoblanadi [139].

Pedagogikada aniq, statistik modelni yaratish deyarli mumkin emas, bunga sabab pedagogik faoliyat odamlar o'rtasidagi o'zaro munosabatni ifodalovchi ijodiy jarayondir va har bir kishi o'zaro munosabatlarning individual muayyan yondashuvlari va usullarini talab qiladigan shaxsdir [74].

Model quyidagi xususiyatlarga ega bo'lishi kerak: qo'llashning soddaligi, oddiylig, bayonning aniqligi, ifodaliligi bilan eng muhim xarakteristikalarini qamrab olish. Ko'rinib turibdiki, pedagogik modellar maksimal darajada didaktik ob'ektlarni qamrab olishi va o'qitishning sharoitlari, mazmuni metodlari, shakllarini tasvirlash imkonini beradi [173].

Ushbu modelni ishlab chiqish uchun ilmiy yondashuvlarga tayanish zarur. Tadqiqotchi-pedagoglar ta'lim jarayonini takomillashtirishga nisbatan turlicha

yondashuvlarni taklif qiladilar (V.I.Andreev, V.P.Bespalko, O.V.Lesher, V.N.Xudyakov, N.L.Xudyakova va boshqalar). Ularning har biri o'zining ijobiy tomonlariga ega bo'lgan ilmiy bilishni tashkil qilishning muayyan turini aks ettiradi. Shu munosabat bilan bir qator tegishli metodologik yondashuvlarni tanlash muammosi yuzaga keladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari muammolarini tadqiq etishga nazariy metodologik yondashuvlarni tahlil qilish bizni tanqidiy fikrlashni rivojlantirish jarayonini kelgusida takomillashtirish *tizimli, aksiologik, shaxsga yo'naltirilgan va faoliyatli yondashuvlarning* majmui nuqtai nazaridan eng mahsuldor bo'lishiga ishontirdi. Ularga atroflicha to'xtalib o'tamiz.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish murakkab tashkil etilgan ob'ekt ekanligini hisobga olib, ta'limni boshqarish muammolari bo'yicha ishlarni tahlil qilish tizimli yondashuvni qo'llash maqsadga muvofiqligi to'g'risida xulosa qilishga imkon berdi.

Tizimli yondashuv ob'ektlarni tizimlar sifatida ko'rib chiqadi va uning yaxlitligi, amal qilish tamoyillari, ichki aloqadorligini ochib berishda ob'ektdagi turli aloqalar turlariga yo'naltiradi. Tizimli yondashuv ob'ektlar tarkibiy tuzilishi, ularni tashkil qiluvchi komponentlar orasidagi o'zaro bog'liqlik, komponentlar funksiyalari, ularning munosabatlarini ochib berishga imkon beradi. Bilish usuli bo'lgan tizimli yondashuv bilish ob'ektlari, ularning komponentlari, tarkibiy aloqalarni bir butunlikda ko'rib chiqishga yo'naltirilgan.

Tarbiyalanuvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish ning tadqiq qilinayotgan muammosiga tizimli yondashuvni jamiyat rivojlanishi darajasiga muvofiq ravishda maqsad va vazifalarni, shaxs ehtiyojlari va ta'lim vositalari, mazkur sohada tarbiyalanuvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish bo'yicha qo'yilgan maqsadlarga erishish uchun pedagogik vositalarni tanlash, tarbiyalanuvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish sohasida pedagogning arifmetik mahorati maqsad va vazifalari hamda darajasiga mos ravishda ta'lim vositalarini tanlash va nihoyat, tanqidiy fikrlashini rivojlantirishning samarali modelini ta'minlash kabi jihatlarni aniqlab olishni o'z ichiga olgan bilishni tashkil qilishning sifat nuqtai nazaridan yanada yuqori darajasini nazarda tutadi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi, PF-4947-sonli Farmoni. (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 27 iyuldagi "Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3151-son Qarori. (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda).

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi “ O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son Farmoni. (Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 09.10.2019 y., 06/19/5847/3887-son).
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6108-son Farmoni. (Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 07.11.2020 y., 06/20/6108/1483-son).

MAKTABGACHA TAYYORLOV YOSHDAGI BOLALARNING KOGNITIV RIVOJLANISHI JARAYONIDA TANQIDIY FIKRLASH TEKNOLOGIYASINI QO‘LLASH – PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Rayimqulova Maftuna Abduhakim qizi
Guliston davlat universiteti tayanch doktoranti
e-mail: rayimqulovamaftuna49@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha tayyorlov yoshidagi bolalarning bilish jarayonida tanqidiy fikrlash texnologiyasini qo‘llashning dolzarbligi, tanqidiy fikrlash texnologiyasi afzalliklari haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: tanqidiy fikrlash, kognitiv jarayon, fikrlash, kommunikativlik, tolerantlik.

Аннотация. В данной статье говорится о важности использования технологии критического мышления в познавательном процессе детей дошкольного возраста, преимуществах технологии критического мышления.

Ключевые слова: критическое мышление, познавательный процесс, мышление, коммуникативность, толерантность.

Abstract. This article talks about the importance of using critical thinking technology in the cognitive process of children of preschool age, the advantages of critical thinking technology.

Key words: critical thinking, cognitive process, thinking, communicativeness, tolerance.

Zamonaviy hayot yuqori darajadagi fikrlash, muloqot qilish, keng ijtimoiy va intellektual vaziyatlarga moslashish qobiliyatini talab qiladi. Zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifasi - bu bolani bir-biridan ajralib turadigan bilim va ko‘nikmalarni egallashni emas, balki ularni bir butun sifatida o‘zlashtirishni nazarda tutadigan ta’limga vakolatli yondashuvni amalga oshirishdir. Zamonamiz yangicha yondashuvlarni, nafaqat maktabda, balki maktabgacha ta’lim muassasalarida ham zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanishni talab qilmoqda. Bolalar bilan ishlashda men kompyuter ma’lumotlari, sog‘liqni saqlash texnologiyalari, aqliy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun mashqlar va o‘yinlardan foydalanish, loyiha faoliyati, tadqiqot faoliyati va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyalaridan foydalanish kabi texnologiyalardan foydalanaman. Innovatsiyalardan foydalanish tufayli bolalarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishi ortadi va buning natijasida bolaning bilim olishga bo‘lgan motivatsiyasi ortadi.

Tanqidiy fikrlash bolaning axborot kompetentsiyasini shakllantirishda ijobiy natijalarga erishish imkonini beruvchi innovatsion usullardan biri hisoblanadi. Bu axborot bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradigan, bolaning shaxsiy o‘sishi, uning individualligini rivojlantirish va fikrlash qobiliyatini rivojlantirish imkoniyatini beradigan yaxlit tizimdir. Tanqidiy fikrlash yangi, allaqachon tushunilgan g‘oyalar sinovdan o‘tkazilganda, baholanganda, ishlab chiqilganda va

bajarilgan ishlar asosida xulosalar chiqarilganda yuzaga keladi.

Tanqidiy fikrlash - bu fikrlashni qanday o'rgatish kerakligi haqidagi savolga javob beradigan maxsus o'qitish texnikasi. Bolaga tanqidiy fikrlash kerak, bu unga odamlar orasida yashashga yordam beradi.

Maktabga tayyorlov yoshidagi bolalarni tanqidiy fikrlashini rivojlantirishning maqsadi :

Bolalarni maktabga tayyorlang, bolalarning o'zini o'zi qadrlashini oshiring, ularga katta ma'lumotlar oqimidan kerakli narsani tanlashga o'rgating, asosli xulosalar chiqaring, tanqidiy fikrlashga o'rgating.

Tarbiyachining tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun texnologiya texnikasi va usullaridan foydalanish bolalarga mustaqil ravishda bilim olishga, o'z fikrlarini rivojlantirishga yordam beradi, o'z bilimlarini standart va nostandart vaziyatlarda qo'llashga imkon beradi, yangi savollar berish qobiliyatini rivojlantiradi, turli argumentlar, mustaqillik, mas'uliyat va hozirgi vaziyatga, monolog va dialogik nutqqa moslashish qobiliyatini rivojlantiradi.

Tanqidiy fikrlash texnologiyasi ta'lim natijalariga erishishga qaratilgan:

- bilimlarning turli sohalarida tobora ortib borayotgan va doimiy yangilanib turadigan axborot oqimi bilan ishlash qobiliyati;
- axborotni birlashtirishning turli usullaridan foydalanish, savollar bera olish, o'z gipotezasini shakllantirish, muammolarni hal qilish;
- turli tajribalar, g'oyalar va tasavvurlarni tushunish asosida o'z fikringizni ishlab chiqish;
- boshqalarga nisbatan o'z fikrlarini (og'zaki va yozma) aniq, ishonchli va to'g'ri ifodalash;
- o'z nuqtai nazarini yuzasidan bahslashadi va boshqalarning nuqtai nazarini hisobga olishni boshlaydi;
- mustaqil ravishda o'z ishlari bilan shug'ullanish qobiliyati (akademik harakatchanlik);
- mas'uliyatni o'z zimmasiga olish;
- birgalikda qarorlar qabul qilishda ishtirok etish;
- boshqa odamlar bilan konstruktiv munosabatlar o'rnatish;
- hamkorlik qilish va guruhda ishlash qobiliyati va boshqalar.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasining tuzilishi uch bosqichdan iborat:

1-bosqich - qiyinchilik (yangi bilimlarni olishga qiziqish uyg'otish);

Ushbu bosqich sizga quyidagilarga imkon beradi:

- bolaning berilgan mavzu yoki muammo bo'yicha bilimlarini yangilash va umumlashtirish;

- o'rganilayotgan mavzuga doimiy qiziqish uyg'otish;

- maktabgacha yoshdagi bolalarni guruhda va uyda faol bo'lishga undash.

Esda saqlash bosqichida o'rganilayotgan narsa haqidagi mavjud bilim va g'oyalar xotiradan "esga olinadi", yangilanadi, shaxsiy qiziqish shakllanadi va

muayyan mavzuni ko'rib chiqish maqsadlari aniqlanadi.

2-bosqich - mazmunni tushunish (yangi ma'lumotlarni olish);

Ushbu bosqich maktabgacha yoshdagi bolaga quyidagilarga imkon beradi:

- yangi ma'lumotlarni olish;

- tushunish;

- mavjud bilimlar bilan bog'lanish.

"Tushunish" bosqichining asosiy vazifasi "chaqiriq" bosqichida yaratilgan faollik va qiziqishni saqlab qolishdir. Ayni paytda bolalar ongli ravishda yangi bilimlarni allaqachon ma'lum bo'lgan narsalar bilan bog'lashadi.

Tushunish (yoki ma'noni anglash) bosqichida, qoida tariqasida, talaba yangi ma'lumotlar bilan aloqa qiladi. U tizimlashtirilmoqda. Bola o'rganilayotgan ob'ektning tabiati haqida o'ylash imkoniyatiga ega bo'ladi, eski va yangi ma'lumotlarni o'zaro bog'lashda savollarni shakllantirishni o'rganadi. Sizning shaxsiy pozitsiyangiz shakllantirilmoqda. Ushbu bosqichda bir qator texnikalardan foydalangan holda siz materialni tushunish jarayonini mustaqil ravishda kuzatishingiz juda muhimdir.

3-bosqich - aks ettirish (yangi bilimlarning tug'ilishi);

Ushbu bosqichda bola muammoga shaxsiy munosabatni shakllantiradi. Bu erda yangi olingan bilimlarni hisobga olgan holda o'z g'oyalarini faol qayta ko'rib chiqish amalga oshiriladi.

Bu yerda asosiylari:

- olingan axborotni yaxlit tushunish, umumlashtirish;

- har bir maktabgacha yoshdagi bolaning o'rganilayotgan materialga shaxsiy munosabatini shakllantirish.

Yangi tushunchalarni kiritish uchun o'zlarining birlamchi g'oyalarini faol ravishda qayta qurishlari bilan tavsiflanadi. Shunday qilib, yangi bilimlarni "o'zlashtirish" va uning asosida o'rganilayotgan narsa haqida o'z asosli g'oyasini shakllantirish sodir bo'ladi. O'z aqliy operatsiyalarini tahlil qilish bu bosqichning asosidir.

3-4 yoshli bolaning aqliy rivojlanishi allaqachon unga fikr harakati uchun xabar berishga harakat qilish uchun yetarlicha boy. Bolaning so'z boyligi va bilim bazasi allaqachon unga o'z fikrlarini to'g'ri ifoda etishga imkon beradi va "nima uchun" davrining balandligi savol berishga yordam beradi. Ammo o'quv jarayonining samaradorligi uchun to'g'ri texnologik usullarni tanlash, ularni muvaffaqiyatli birlashtirish va ularni allaqachon tanish bo'lgan an'anaviy o'qitish shakllari doirasiga moslashtirish muhimdir.

Tanqidiy fikrlash faol, ijodiy usullar sari qadamdir. Agar biz bolani g'ayrioddiy shaxs qilib tarbiyalamoqchi bo'lsak, uni shunchaki ma'lumotlar bilan to'ldirishimiz emas, balki uni tanqidiy fikrlashga undashimiz, ya'ni olingan ma'lumotlar asosida o'z xulosalarini chiqarishimiz, mulohaza yuritishimiz va to'g'ri savollar berishimiz kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Петрановская, Л.В. Мы готовим детей к позавчерашнему миру [Электронный ресурс] / Л.В. Петрановская. – Интернет-издание: Православие и мир. – Режим доступа: <https://www.pravmir.ru/lyudmila-petranovskaya-myi-gotovim-detey-k-pozavcherashnemu-miru/>.
2. Роберт, И.В. Теория и методика информатизации образования (психолого-педагогический и технологический аспекты) [Электронный ресурс] / И.В. Роберт. – Эл. изд. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2014. – 398 с.: ил. – Режим доступа: <http://znanium.com/catalog/product/538896> [Дата обращения 02 октября 2018]
3. Использование технологии развития критического мышления на уроках русского языка и литературы. Манина Наталья Валериевна. Методическая пособия. Вохма.2021. 5 стр.
4. Клустер, Д. Что такое критическое мышление [Текст] / Д. Клустер. // Критическое мышление и новые виды грамотности. – М.: ЦГЛ, 2005. – 80 с.

HARBIY PEDAGOG VA PSIXOLOGLARNI MALAKASINI OSHIRISH VA QAYTA TAYYORLASHDA IJTIMOIIY PSIXOLOGIK TRENING MASHG'ULOTLARINING AHAMIYATI

D.A.Abdurahimova

O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Akademiyasi Harbiy psixologiya va pedagogika kafedrası professori, p.f.d.(DSc), professor

Ushbu maqolada mudofaa vazirligi malaka oshirish tizimida o'quv mashg'ulotlarini tashkil qilishning o'ziga xos bo'lgan psixologik-metodik jihatlariga urg'u berilgan. Bunda ijtimoiy-psixologik treninglar asosida mashg'ulotlarni olib borish orqali tinglovchilarda ta'lim-tarbiya jarayonida o'z kursantlari bilan bo'ladigan ruhiy-emotsional yaqinlik, empatiya hissi va o'ziga bo'lgan ishonchni qaror toptirish ko'zda tutiladi.

Tayanch tushunchalar: psixologiya, harbiy, psixologik omillar, trening, mashg'ulot, nazorat, boshqarish.

Globalashuv – insoniyatning ongu shuuri, tafakkuri samarasi sifatida vujudga kelgan jahon miqyosidagi umumiy jarayon, u chegara va hududlarni bilmaydigan, tuzumlarni tan olmaydigan, uzluksiz kuchayib va rivojlanib borayotgan jarayondir. Ana shunday globalashuv davrida har qanday davlatning taraqqiy etishi, uni rivojlangan davlatlar qatoridan mustahkam o'rin olishi, birinchi navbatda, davlatning intellektual salohiyati, yosh avlod ta'lim-tarbiyasi va zamonaviy kadrlar tayyorlash tizimiga bog'liqdir.

Xalqaro munosabatlarning butun tizimi o'zgarib borayotgan sharoitlarda jahondagi harbiy-siyosiy vaziyat xalqaro va mintaqaviy xavfsizlikka xavf-xatar hamda tahdidlar ko'lami kengayib borayotganligi, geosiyosiy qarama-qarshilikning kuchayishi, mojarolar va tang vaziyatlarni kuch ishlatib hal etishga bo'lgan yondashuvning ustunlik qilishi, harbiylashtirish, xalqaro terrorizm va ekstremizm faollashganligi, axborot makoni va kibermakonda o'zaro kurash kuchayganligi, shuningdek, terrorizm, ekstremizm, narkotrafik va transchegaraviy jinoyatchilikning saqlanib turganligi Markaziy Osiyodagi vaziyatga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Jahonda ta'lim barqaror taraqqiyotni ta'minlaydigan asosiy omil sifatida e'tirof etiladi. Dunyoning bir qancha davlatlari o'zlariga butun hayot davomida sifatli ta'lim olishga imkoniyat yaratish jarayonini eng muhim vazifa sifatida belgilagan.

Shu maqsadda respublikamizning turli harbiy ta'lim muassasalarida o'qitiladigan fanlarning o'qitish metodikasini takomillashtirish, shu jumladan, harbiy ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-

bosqich tatbiq etish, ta'lim sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarni joriy etish hamda bo'lajak ofitser kadrlarni o'qitish va tarbiyalashda harbiy pedagogika va harbiy psixologiya fanlar tizimini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Dunyodagi rivojlangan davlatlar qanday qilib yuksak taraqqiyot va turmush farovonligiga erishmoqda? Ular eng avvalo, ilm-fan va ta'limga qaratgan ulkan e'tiborlari sabablidir.

Shu o'rinda, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti – Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondoni Shavkat Mirziyoev oliy majlisga murojaatnomasida, - **hammamizga ayonki, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu – ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir. Ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug' istiqboli, birinchi navbatda, ta'lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog'liq.**

Shaxsan men jonkuyar olimlarimiz buyuk ajdodlarimizning ilmiy an'analarini munosib davom ettirgan holda, ilm-fanni taraqqiyotimizning drayveriga aylantirib, mamlakat rivojiga xizmat qiladigan muhim kashfiyotlar yaratishlariga ishonaman.

Agar intilsak, astoydil harakat qilsak, har qanday baland marrani egallash qo'limizdan keladi. Biz ma'rifat borasida, ta'bir joiz bo'lsa, “iligi to'q” xalqmiz. Ilm-fanga intilish bizning qonimizda, bugungi til bilan aytganda, genimizda bor.

“Eng katta boylik – bu aql-zakovat va ilm, eng katta meros – bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik – bu bilimsizlikdir”,- deya ta'kidlaydilar.

Qurolli Kuchlar hayoti va faoliyatida, harbiy kadrlarni o'qitish va tarbiyalash qonuniyatlarini o'rganish hamda harbiy xizmat faoliyatiga harbiy xizmatchilarni tayyorlashda harbiy pedagogika va harbiy psixologiya fani alohida o'rin tutadi.

O'zbekiston Respublikasi Mudofaa tizimida hozirgi paytda harbiy xizmatchilar malakasi sifatini oshirishda ularni jangovar haqqoniylik sharoitiga nisbatan maksimal yaqinlashtirilgan ta'lim va tarbiyani amalga oshirish bo'yicha sezilarli ishlar olib borilmoqda.

Harbiy xizmatchilar, kursantlar ta'lim va tarbiyasini samarali tashkil etish maqsadida ko'pgina fanlarning, xususan harbiy xizmatni psixologik, pedagogik jihatlari, eng avvalo shaxsiy tarkibni jangovar va siyosiy tayyorgarligini o'rganuvchi fan - harbiy pedagogikaning yutuqlaridan foydalanilmoqda.

Malaka oshirish tizimining asosiy vazifasi doimiy ravishda harbiy-pedagog kadrlarning malakasini oshirish, harbiy-pedagoglarning o'z kasbiga xos bilim, saviya, ko'nikma, malakalarini, ma'naviyat va ma'rifatini oshirishga qaratilgan ijtimoiy-psixologik sohalarini rivojlantirib borishdan iborat. Malaka oshirish markazlari harbiy pedagog professor o'qituvchilari andragogika ta'limining o'ziga

xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, o'quv mashg'ulotlarini tashkil qilish jarayonida tinglovchilarning ijtimoiy-psixologik ehtiyojlarini bilish va hisobga olishlari muhim ahamiyatga ega.

Mazkur psixologik omillarni hisobga olgan holda, malaka oshirish tizimida ta'limning ilg'or shakl va usullarini qo'llash natijasida tinglovchilarda qator sifatlar rivojlantirib boriladi. Jumladan:

- yangiliklarni o'rganish, amalda qo'llashga qiziqishlari ortadi;
- kasbiy tayyorgarlik darajasi va mahorati ortadi;
- o'zgarishlarga bo'lgan munosabatlari shakllanadi;
- hamkorlikda ishlash ko'nikmalari ortadi;
- muloqotga kirishuvchanlik, moslashuvchanlik qobiliyatlari o'sadi;
- psixologik to'siqlarni yengish malakasi rivojlanadi;
- kursant o'rniga o'zlarini qo'ya bilib, buning o'ziga xos xususiyatlarini tushunishlari mumkin bo'ladi.

Shu bilan birga, malaka oshirish jarayonida andragogika ta'limiga xos bo'lgan muayyan salbiy holat va xususiyatlar namoyon bo'lishi mumkinligini ham hisobga olish zarur. Jumladan:

- tinglovchi roliga tayyor emasligi;
- o'quv jarayoniga psixologik tayyorgarlikning yetishmasligi;
- ularda tinglovchilik ko'nikmalarining yo'qligi;
- yangi axborot va bilimlarga qiziqish, ammo ularni qaerda va qachon qo'llashni bilmaslik;
- o'zi gapirish va o'rgatishga odatlanganligi sabab eshitish va tinglashga xalaqit berishi;
- ma'ruzachining ilmiy qarashlarini qabul qilmaslik, bunga xohishning yo'qligi;
- mashg'ulot jarayonida shaxsiy va kasbiy ambitsiyalardan chiqa olmaslik (bu ayniqsa rahbarlarga xos);
- o'qituvchi va shaxsiy tarkibning tanqid qilishidan hadiksirash;
- tez charchash, bundan diqqatning bo'linishi va uni jamlay olmaslik.

Keltirilgan salbiy psixologik omillarni bartaraf etish tinglovchilarning o'quv motivatsiyasini oshirish, ularda ma'lumot olishga qiziqishni kuchaytirish usullarini ishlab chiqish zaruratini keltirib chiqaradi. Bu yo'nalishdagi muammolarni o'rganish shuni ko'rsatdiki, malaka oshirish kurslarida har bir mashg'ulotning mazmuniga muvofiq bo'lgan zamonaviy inovatsion pedagogik texnologiyalar va psixologik treninglardan foydalanish ta'lim samaradorligini oshiradi.

Ruhiy jihatdan salomatlik har bir inson uchun muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, Vatan himoyachilariga ta'lim-tarbiya berishdek mas'uliyatli va murakkab bo'lgan faoliyatni amalga oshiruvchi o'qituvchi-pedagoglarning sog'lom ruhiy

hissiy holatlari o'quv faoliyatining samarasiga, harbiy jamoa kayfiyatiga ta'sir etmasdan qolmaydi. Shuning uchun ham malaka oshirishga kelgan tinglovchilarni nafaqat ilmiy- nazariy bilimlar bilan qurollantirish, balki psixologik treninglar orqali o'z ichki dunyosida kechayotgan o'zgarishlarni tushunish, ularni qiynayotgan shaxslararo munosabatlar, harbiylar jamoasi yoki oila bilan bog'liq bo'lgan muammolarini hal qilishda ko'nikma va malakalarini hosil qildirish maqsadga muvofiqdir.

Psixologik trening o'zi nima? Psixologik treninglar shaxsda mavjud bo'lgan yoki vujudga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni hal qilish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va malakalarni hosil qilish maqsadida turli xil o'yin va mashqlar orqali o'tkaziladigan mashg'ulot hisoblanadi. Trening ingliz tilidan olingan bo'lib, "mashq qilish", "takrorlash" ma'nolarini bildiradi. Psixologik trening haqida gap ketganda, bu atama ko'pchilik tomonidan "muammolarning yechimi topiladigan mashg'ulot" sifatida qabul qilinadi. Aslini olganda trening mashg'ulotlari kishilarning muammolarini hal qilmaydi, balki shu muammolarning asosini tahlil qila olish uchun lozim bo'lgan ko'nikma va malakalarni hosil qiladi. Treningga ta'rif berish yoki uni tushuntirishda turli mualliflar tomonidan turlicha yondashuvlar keltirilgan bo'lsa-da, ularning aksariyati trening mashg'ulotlari o'yin va mashqlar orqali amalga oshirilishiga va trening jarayonida ko'nikma va malakalar hosil etilishiga e'tibor qaratganlar.

1960 yillarda K.Rodjersning gumanistik psixologiya an'anasiga mos holda ijtimoiy va hayotiy ko'nikmalarni shakllantiruvchi treninglar o'tkazila boshlandi. Bu treninglar harbiy pedagoglar va menejerlarning kasbiy malakalarini va tayyorgarligini oshirish maqsadida amalga oshirilgan. Hayotiy ko'nikmalarni shakllantirish yuzasidan olib borilgan treninglarda ishtirokchilarga yo'naltirilgan uchta asosiy modeldan foydalanilgan.

Birinchi model hayotiy ko'nikmalarning yetti xil turini o'z ichiga olgan bo'lib, bular: muammolarni yecha olish, muloqot, o'ziga ishonchni saqlab turish, tanqidiy tafakkur, qat'iyatlilik, Men-konsepsiyasini rivojlantirish va o'zini boshqara olish ko'nikmalaridir.

Ikkinchi model treningning asosiy maqsadi sifatida hayotiy ko'nikmalarning to'rtta kategoriyasini o'z ichiga oladi. Bular: harbiy jamoalararo muloqot, salomatligini asrash, qaror qabul qilish va muammolarni yechish ko'nikmalaridir.

Uchinchi model o'z hissiyotlarini nazorat qilish, shaxslararo munosabat, o'zini tushunish, o'zini iqtisodiy himoya qilish, o'zini qo'llab-quvvatlash ko'nikmalarini hosil qilishga qaratilgandir.

Shundan kelib chiqqan holda treningning maqsadi va vazifalariga ham aniqlik kiritib olish mumkin. O'tkaziladigan psixologik treninglarning maqsadi quyidagicha bo'lishi kuzatiladi:

- harbiy xizmatchi shaxsda muloqotchanlik ko'nikmalarini hosil qilish;
- hayotdagi qarama-qarshiliklarni to'g'ri tushuna olish va tahlil qilishga o'rgatish;
- shaxsning ichki holati (ruhiyati)ni o'zgartirishga erishish;
- ofitser uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni hosil qilish;
- nostandardda vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qila olish ko'nikmasini hosil qilish.

Har qanday trening mashg'ulotlarini olib borishda samaradorlikka erishish uchun, eng avvalo, ishtirokchilar orasida samimiylilik, ochiqlik, o'zaro ishonch muhitini yaratish lozim bo'ladi. Bular amalga oshmasdan turib, treningdan ko'zlangan maqsadga erishib bo'lmaydi. Bunday muhitni yaratish esa trenerdan katta mahorat talab etish bilan birgalikda trening jarayonida qo'llaniladigan usullarga ham bog'liq bo'ladi. Bunday usullar sirasiga "ta'limning noan'anaviy usullari" deb nom olayotgan va bizning ta'lim tizimiga ham keng kirib kelayotgan usullar kiradi. Ular quyidagilardir:

- aqliy hujum;
- bahs-munozara;
- psixologik mashq va o'yinlar;
- rolli o'yinlar;
- psixogimnastik mashqlar;
- kartochkalar usuli;
- muammoli vaziyatlarni tahlil etish;
- guruhlariga bo'lish;
- sahna ko'rinishi;
- rolli o'yinlar.

Quyida trening mashg'ulotiga misol keltiramiz.

«Nazorat va boshqarish» mashqi.

O'qituvchilar ayrim kichik sinf bolalarida o'z-o'zini boshqara olmasliklari, o'quv faoliyatiga nisbatan mas'uliyatni his qilmasliklari to'g'risida ko'p gapirishadi. Ba'zi bir o'quvchi besaranjom, butun dars davomida harakatchan, boshqasi esa uning aksi – passiv va tormozlanuvchan, uchinchisi o'ziga ishonmaydi, hamma narsani tushunsa ham, bilsa ham javob berishga qo'rqadi.

Mashqning maqsadi: kursantlarni sinfiy boshqarish va nazorat qilishning samarali yo'lini tashkil qilish.

Qatnashchilardan xohishga ko'ra harbiy pedagog rolini o'ynovchi guruh yig'iladi. Qolgan guruh qatnashchilari kichik maktab yoshidagi o'quvchilar rolini o'ynashadi. Har bir o'quvchi psixologdan kartochka oladi, unda uning nima qilishi kerakligi, qanday javob berishi va shu kabilar yozilgan bo'ladi. Qatnashchilar

kartochkani o‘zi uchun o‘qib jim o‘tirishadi. Kartochkada shunday so‘zlar yozilgan bo‘lishi mumkin:

“O‘quvchi a‘lochi, o‘quv materialini yaxshi biladi va tashkilotchi. U harakatchan va tushunuvchan, lekin diqqati bo‘linuvchan”.

“O‘quvchi to‘polonchi, har darsda qo‘shnisiga tinchlik bermaydi”.

“Giperaktiv o‘quvchi bir daqiqa ham o‘tira olmaydi. Dars materialini qiyinchilik bilan o‘zlashtiradi”.

“Passiv, tormozlanuvchan o‘quvchi har doim oynaga qarab nimanidir o‘ylab o‘tiradi”.

“O‘zining kuchiga ishonmaydi. Javob berishga tayyor bo‘lsa ham hech qachon qo‘lini ko‘tarmaydi”.

Guruh sinfni tashkil qiladi. Har bir qatnashchi o‘z joyini egallab oladi. Dars sahnasi yaratiladi. Har bir o‘quvchi o‘zining rolini o‘ynaydi. Harbiy-pedagog rolini o‘ynayotgan qatnashchi 5–10 daqiqa iliq psixologik iqlimni tashkil qilishga harakat qilishi kerak.

O‘yindan so‘ng ushbu vaziyat muhokama qilinadi va “sinfdagi vaziyatni me’yorda ushlab turish va kutilmagan vaziyatlarda ham yaxshi natijalarga erishish uchun o‘qituvchi nima qilishi kerak?” kabi savollarga javob topishga harakat qiladilar. Ushbu mashqda o‘qituvchi o‘quvchilarini bir vaqtning o‘zida ham nazorat qilishi, ham boshqarishi xususida fikr almashinadi.

Guruh muhokamasidan so‘ng sinfni 5 daqiqada qanday tinchlantirish mumkinligi, vaziyatga yana qanday samarali va foydali usullarni qo‘llash mumkinligi xaqida psixolog tomonidan tavsiyalar beriladi.

Yuqorida keltirilgan fikrlardan kelib chiqqan holda shuni aytish joizki, malaka oshirish kurslarida ta’limning zamonaviy ilg‘or shakl va usullarini tadbiq qilish natijasida o‘quv mashg‘ulotlari mazmuni va metodlari takomillashtirib boriladi.

Ta’lim jarayonida ijtimoiy-psixologik trening muhim ahamiyatga ega bo‘lib, tinglovchi passiv holatdan aktiv holatga o‘tadi. Bunday mashg‘ulot orqali tinglovchi nafaqat dars mazmunini o‘zlashtiradi, balki pedagogik mahorati va qobiliyatlarini namoyon etishga muyassar bo‘ladi.

ADABIYOTLAR:

1. Nishonova Z.T. Psixologik xizmat. – T.: TDPU nashriyoti, 2005.
2. Zaxarov V.P., Xryaщeva N.Yu. Sotsialno-psixologicheskiy trening. – L.: Izd-vo LGU, 1989.
3. Vachkov I.V., Deryabo S.D. Okna v mir treninga. Metodologicheskie osnovy sub’ektnogo podxoda k gruppovoy rabote. – Sankt-Peterburg, “Rech”, 2004.
4. G‘oziev.E. Tafakkur psixologiyasi. T. “O‘kituvchi”, 2019y.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA EKOLOGIK MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH

Eshkuziyeva Mohira Raimqul qizi

*Sirdaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi Metodik xizmat ko'rsatish
bo'limi Maktabgacha ta'lim bo'yicha metodist.*

ANNOTATASIYA. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni rivojlantirish dolzarbligi hamda usulari haqida so'z boradi. Bundan tashqari ekologik madaniyatni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: ekologiya, parsial dastur, ekologik madaniyat, ekologik faoliyat, visual, amaliy, og'zaki, o'yinlar, fan va tabiatshunoslik, ekskursiyalar, ta'lim va tarbiya,

Bugungi kunda barchamizga ma'lumki, ekologik muammolar kun sayin globallashib boshmoqda. Bu muammolar O'zbekiston uchun ham dolzarbdir. Ekologik muammolarning aksariyat qismi ya'ni global isish, kislota yomg'iri, havo va suv ifloslanishi inson omili tufayli vujudga kelayotgani hech kimga sir emas. Bularning barchasiga jamiyatimizda ekologik madaniyatning yetishmasligi sababli kundan-kunga og'irlashishi mumkin.

Shu sababli ham ekologik madaniyatni rivojlantirishda eng avvalo ta'lim tizimimizning bosh bo'g'ini hisoblangan maktabgacha ta'limdan boshlash maqsadida "Ilk qadam" davlat o'quv dasturidagi Atrof-olam va tabiat bilan tanishtirish mashg'ulotlari **fan va tabiatshunoslik asoslari, ekologiyaga** o'zgartirildi. Chunki tabiatshunoslik tabiat ob'ektlari, hodisalari va jarayonlari haqidagi bilimlarning umumiylikini belgilaydi.

Maktabgacha yoshda bolalarga ekologik ta'lim va tarbiya berish bugungi kunning dolzarb muammosi hisoblanib, yoshligidanoq ekologik tafakkur va madaniyatni rivojlantirgan holdagina sayyoramizni va insoniyatni kattalashib borayotgan ekologik muammolardan olib chiqish mumkin bo'ladi.

Maktabgacha yoshda bolalarning umumiy madaniyatiga poydevor qo'yiladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil etiladigan ekologik faoliyatlar orqali bola o'simlik va havonot olami, jonli tabiatda mavjud tirik mavjudodlar, inson va tabiat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlari, sog'lomlashtiruvchi, kognitiv, estetik, amaliy kabi tabiat qadriyatlarinig xilma-xilligi, tabiat bizning uyimiz ekanligi haqidagi boshlang'ich bilimlarga ega bo'ladilar. Shunday ekan MTTlarida ekologik faoliyatni to'g'ri tashkil qilish, tushuntirishning samarali usul va vositalarini izlab topish muhim vazifa hisoblanadi.

Fan va tabiatshunoslik og'zaki tushuntirishga emas, balki voqelikni kuzatish va amaliy jarayonlarga asoslanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarga tabiat bilan tanishtirishda barcha didaktik tamoyillaridan foydalangan holda qurish va bu

materiallarni bolalarga yetkazishda barcha usullardan foydalanish kerak. Fan va tabiat markazini jihozlash, ko'rgazmali qurollarni saqlash tizimini ishlab chiqish, ekskursiyalar, tajribalar o'tkazish bularning barchasi tarbiyalanuvchilarda ekologik madaniyatini tarbiyalash vositalaridan bir qismi hisoblanadi. Tabiatshunoslikni o'qitish jarayonida jonli muhitni yaratish orqali ko'proq ma'lumot berish mumkin bo'ladi. Masalan: fan va tabiat burchagida akvarium yaratish, bolalar suv hayvonlarining harakatini, qanday ov qilishlarini, oziqlanish jarayonlarini, tana qismlarini ko'radilar. Tabiat bilan tanishtirish jarayonida tabiatga nisbatan insonparvarlik, hissiy-ijobiy, ehtiyotkorona va jonkuyar munosabatda bo'lishini tarbiyalash zarur.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining eng asosiy vazifasi bolalarga ekologik ta'lim va tarbiyasini muvaffaqiyatli tashkil etish uchun shunga munosib muhitni yaratish hisoblanadi. Boy ekologik muhit bolalarda ekologik tasavvur va ekologik madaniyatni samarali shakllanishining eng muhim shartidir.

Quyida ekologik ta'lim va tarbiya berishning **asosiy shakllari** keltirilgan:

- Faoliyat turlari (vizual, amaliy, og'zaki),
- Ekskursiyalar (kuzatuv),
- Ekologik bayram va hordiqalar,
- Kundalik hayotda bolalarni tabiat bilan tanishtirish,
- Bolalar o'yinlari.

Faoliyat bu insonlarning tashqi olamga faol munosabatining shakli hisoblanib,

Vizual usul – biron bir narsa yoki yuz berayotgan hodisani oddiy ko'z bilan ko'rish emas balki, asboblari orqali bevosita kuzatishdir. Masalan ekologiya mashg'ulotlarida rasmlarni ko'rish, modellarni namoyish qilish, slayd-shou va kuzatish ko'rinishida qo'llash mumkin. Bu usul orqali bolalarda atrof-olam haqida to'g'ri va aniq g'oyalarni shakllantirish mumkin.

Amaliy usul – bu tarbiyachi boshchiligida bolalarning olgan nazariy bilimlari asosida bir yoki bir necha amaliy ishlarni va ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan mashg'ulotlarning asosiy shakli hisoblanadi. Bu usulda bolalar tabiat bilan aloqa va munosabatlar o'rnatish orqali fikrlarini aniqlashtirish imkoniga ega bo'ladilar. Amaliy usullar o'yinlar, tajribalar, modellashtirishni o'z ichiga oladi.

Og'zaki usul – o'qigan hikoyalar, ko'rgan hodisalar va tinglagan narsalarimizni tahlil qilgan holda so'zlashish hisoblanib, asosan suhbat ko'rinishida tashkil etiladi. Bu usul har doim o'yin, tajriba, kuzatishdan oldin turadi va har qanday usulga hamroh bo'la oladi.

Ekskursiya – bu tabiiy sharoitda tabiat ob'yektlari, hodisalar, o'simliklar va hayvonlarni tanishtirish jarayoni. Ekskursiyada nafaqat tanishtirish balki ularning yashash sharoiti, rivojlanishini ham kuzatib borish mumkin. Bu esa bolalarda

tabiatdagi munosabatlar to'g'risida birlamchi g'oyalarning shakllanishiga yordam beradi.

Ekologik bayramlar va hordiq – maktabgacha yoshdagi bolalar uchun katta tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lib, axloqiy hamda ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir qiladi. Ekologik bayramlar va hordiq ota-onalar, tarbiyachi va mahalla hamkorligida tashkil etiladi.

Ekologik faoliyat turlarini mashg'ulotlarda to'g'ri qo'llash bo'yicha tavsiyalar:

- Bolalarga ta'lim va tarbiya berishning asosiy jarayoni mashg'ulot ko'rinishida tashkil etilgan bo'lib, mavzuga mos holda faoliyat turlarini to'g'ri tanlash lozim. Masalan: "O'simliklar" mavzusida visual va amaliy faoliyatni bog'lagan holda mashg'ulot o'tish. Bunda bola jonli ko'rgan narsalaridan ko'rgazma yasaydi yoki rasmini chizadi,

- Ekologik faoliyatni tashkil qilish davomida ekskursiyalarni ko'proq uyushtirish, zero ekologik madaniyatni shakllantirishning boshlang'ich nuqtasi bolalarning tabiat bilan aloqa o'rnatishidir,

- Ekskursiyalar davomida kuzatish jarayonlarini tashkil etish lozim, chunki tabiatdagi kuzatuvlar orqali bolalar tabiat ob'yektlarining turli xil belgilarini ajratib ko'rsatishga va eng ahamiyatli narsalarga yo'naltirishga, ular orqali o'simliklar, hayvonlarning jonsiz tabiat hodisalari bilan o'zaro bog'liqligini aniqlashga imkon beradi,

- Kuzatuv mavzulari va jarayonini to'g'ri tanlashda tabiiy narsalarning mavjudligi va kuzatuv mazmuniga ahamiyat berish,

- Tabiatda kuzatuvlar o'tkazish ta'limning bir qismigina bo'lib qolmay, ekologik madaniyatni shakllantirishga yordam berishi lozim,

- O'yin asosiy va yetakchi faoliyat turi hisoblanib, bolaning o'z-o'zi va atrofdagi dunyoni o'rganishning tabiiy usuli hisoblanadi. Shuni inobatga olgan holda bolalar o'yinini rivojlantirish va o'tkazish uchun shart-sharoitlar yaratish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Grosheva I.V, Mirziyoyeva Sh.Sh, Rizayeva X.U, Kuryayeva I.V, Nekrasova Y.A, Shivaldova N.S, Xaziyeva L.Z "Yer sayyorasi-umumiy uyimiz" ekologik ta'lim va tarbiya bo'yicha maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun parsial dastur. T-2022.

2. Bekchanova F. "Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik ta'lim berishda kuzatishning ahamiyati" Jamiyat va innovatsiyalar jurnali-2022.

3. Safarova G.H. "MTTda bolalarga ekologik tarbiya berishning shakllari va usullari" Экономика и социум №3(106)-2 2023.

4. www.google.uz.

5. www.chrome.uz.

YANGI BILIMLAR RIVOJLANISHIDA IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING AHAMIYATI

Samadov Jahongir Rustamqul o'g'li

Sirdaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi tarix, DHA fanlari metodisti

Annotatsiya. Ushbu maqolada ijtimoiy-gumanitar fanlar, umuminsoniy qadriyatlarni shakllanishida ijtimoiy-gumanitar fanlarning o'рни, jamiyatimiz uzluksiz ta'lim tizimida ijtimoiy-gumanitar fanlarning rivojlanishiga doir huquqiy hujjatlar, taklif va mulohazalarga atroflicha to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy-gumanitar fanlar, umuminsoniy an'ana va qadriyatlar, milliy o'quv dasturi, falsafa, sotsiologiya, estetika, etika, tanqidiy fikrlash.

Аннотация. В данной статье подробно рассматриваются социальные и гуманитарные науки, роль социальных и гуманитарных наук в формировании общечеловеческих ценностей, правовые документы, предложения и комментарии по развитию социальных и гуманитарных наук в системе непрерывного образования нашего общества.

Ключевые слова: социальные и гуманитарные науки, общечеловеческие традиции и ценности, национальная учебная программа, философия, социология, эстетика, этика, критическое мышление.

Annotation. In this article, social and humanitarian sciences, the role of social and humanitarian sciences in the formation of universal human values, legal documents, suggestions and comments on the development of social and humanitarian sciences in the continuous education system of our society are discussed in detail.

Key words: social and humanitarian sciences, universal traditions and values, national curriculum, philosophy, sociology, aesthetics, ethics, critical thinking.

KIRISH

Mamlakatimizda mustaqillik yillarida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilgan milliy davlatchilik va suverenitetni mustahkamlash, inson huquq va erkinliklarini, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik (tolerantlik) muhitini ta'minlash uchun muhim poydevor bo'ldi, xalqimizning munosib yashashi, fuqarolarimizning bunyodkorlik faoliyatini ro'yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratdi. O'zbekistonda uzluksiz ta'lim-tarbiya tizimini insonparvarlik yo'nalishida qayta qurish eng asosiy va markaziy muammolardan biridir. Yangi jamiyat qurish, avvalo, yoshlarga, ularning ma'naviy dunyosi, kasb mahoratiga bog'liq. Chunonchi, yosh avlodda milliy g'oyani, yuksak ma'naviy fazilatlarni shakllantirishda, milliy ong va sog'lom fikrni uyg'otish, ularni Vatan, xalq va istiqlool taqdiri uchun g'oyaviy kurashchanlik ruhida tarbiyalashda, yuksak ma'naviyatli komil inson bo'lib shakllanishida, shuningdek, xalqimizning

ma'naviy yuksalishi yo'lida o'zbekiston tarixi fanining ahamiyati katta. Ushbu fanning barcha oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlari hamda maktablarda o'qitilishi ham ana shu yuksak ahamiyat bilan belgilanadi.

Biroq qo'lga kiritilgan milliy davlat mustaqilligini saqlab qolish, uni siyosiy, iqtisodiy jihatdan yanada mustahkamlash va kelajagi buyuk davlatni barpo qilish mislsiz darajada murakkab va sharaflı bir vazifadir. Bu vazifaning qay darajada bajarilishi mamlakatimiz fuqarolarining ijtimoiy-siyosiy saviyasi, milliy ma'naviyatimizning nechog'lik ular ongida shakllanib, hayotiy dunyoqarashiga aylanishi bilan mushtarakdir. Yosh avlodga o'z ona tarixini bildirmasdan, tarixiy voqea va hodisalarni tahlil etmasdan, tarixiy bilim va tarbiya bermasdan uning ongida milliy o'zlik va vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirish mumkin emas. Ta'lim va tarbiyaning uzluksiz jarayoni insonparvarlik tamoyillari asosida rivojlanishining nazariy va metodik jihatlari shu sohada mehnat qilayotgan kadrlarning ongi va qalbidan zarur darajada o'rin olishi kerak. Ular ta'lim-tarbiyani O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi Qonuni va Kadrlar tayyorlash Milliy dasturini amalga oshirish bo'yicha belgilanadigan yaqin vaqt va uzoq davrga mo'ljallangan tadbirlarda, o'quv rejalari va dasturlari, test savollari tuzayotganlarida va boshqa shu kabi ta'limiy ishlarda ularning mazmuni insonparvarlik g'oyasi bilan sug'orilgan bo'lishiga asosiy e'tibor qaratishlari zarur.

Ta'lim va tarbiyani tashkil etishning o'quv-metodik, nazariy-metodologik jihatlari bo'yicha ish ko'radigan davlat muassasalari, ularning jamoalari, shuningdek, nodavlat strukturalar jamoalari o'z faoliyatlarini belgilayotganlarida insonparvarlik g'oyalariga qat'iy amal qilishlari uchun ham Davlat hujjatlarini yaratish zarurati tug'ilmoqda. Shuning uchun oliy ta'lim muassasalarida ularni o'qitadigan kadrlar har jihatdan o'z sohasining bilimdoni va mohir pedagog, o'qitish pedagogikasini mukammal egallagan bo'lishiga erishish kerak. Oliy o'quv yurtlarida o'qitilayotgan fanlarning umumiy soatlari miqdoridan universitet va pedagogika institutlarda kamida 35 foizini ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishga ajratilishi zarur. Ularni jahon standartlari darajasiga yetkazish muhim ahamiyatga ega. Oliy ta'limning davlat ta'lim standartini belgilab olish maqsadida "Gumanitar va ijtimoiy-iqtisodiy" fanlar bo'yicha ishchi guruhları tuzish zarur. Ishchi guruhidagi mutaxassislar bilan hamkorlikda "Bakalavr akademik darajasiga va ta'limning eng zaruriy mazmuniga qo'yiladigan talablar" mezonı ishlab chiqish kerak bo'ladi.

Ushbu me'yoriy hujjatda bakalavr uchun tayyorlanadigan fan sohalarida umumgumanitar va ijtimoiy-iqtisodiy fanlar bo'yicha bilim va saviyalariga qo'yiladigan talablar har bir fan sohalari bo'yicha alohida-alohida beriladi. Xuddi shuningdek, gumanitar va ijtimoiy-iqtisodiy fanlar turkumi bo'yicha ham eng zaruriy (minimal) talablar mazmuni har bir fan bo'yicha alohida-alohida bayon

etiladi.

Umumgumanitar va ijtimoiy fanlar o'z ichiga quyidagi fanlarni qamrab oladi:

- 1) falsafa (qadriyatshunoslik, jamiyatshunoslik, etika, estetika, mantiq);
- 2) o'zbekiston tarixi;
- 3) ma'naviyat asoslari;
- 4) milliy g'oya va mafkura;
- 5) sotsiologiya;
- 6) pedagogika va psixologiya;
- 7) dinshunoslik;
- 8) madaniyatshunoslik;

Mana shu fanlar bo'yicha namunaviy dasturlarni va darsliklarni qayta tayyorlashda nimalarga e'tibor berish kerak? Birinchi navbatda, ta'limning uzviyligiga va tarbiyaviy ahamiyatiga e'tibor berish kerak. Zero, "O'z tarixini bilmaydigan, kechagi kunini unutgan millatning kelajagi yo'q". Bizning qadimiy va go'zal diyorumiz nafaqat Sharq, balki jahon sivilizatsiyasi beshiklaridan biri bo'lganini xalqaro jamoatchilik tan olmoqda va e'tirof etmoqda. Bu tabarruk zamindan ne-ne buyuk zotlar, olimu ulamolar, siyosatchi va sarkardalar yetishib chiqqani, umumbashariy madaniyatning uzviy qismiga aylanib ketgan dunyoviy va diniy ilmlarning, ayniqsa, islom dini bilan bog'liq bilimlarning tarixan eng yuqori bosqichga ko'tarilishida ona yurtimizda tug'ilib kamolga yetgan ulug' allomalarning xizmatlari beqiyos ekani bizga ulkan g'urur va iftixor bag'ishlaydi. Shunday ekan, mustaqil O'zbekiston ta'lim tizimida Vatan tarixini mufassal, asosiy fan sifatida o'qitish bugungi hayotimizning eng dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qolishi – bu davr taqozosidir. Ijtimoiy-gumanitar fanlarning o'qitilishi zarurati shundaki, o'tmish tariximizni bilmasdan kelajakni qura olmaymiz. Bugungi yosh avlod onggiga xalqimizning istiqlol uchun asrlar davomida olib borgan kurashi, mustaqillikning mohiyati, uning buyuk ne'mat ekanligini singdirib, ular qalbida insonparvarlik, vatanparvarlik, sadoqat, mehr-muhabbat, burch va mas'uliyat tuyg'ularini singdirishda tarix, falsafa, ma'naviyat kabi ijtimoiy-gumanitar fanlarning salmog'i katta. Mazkur fanlar yosh avlodni ulug' xalqimizning milliy qadriyatlari va axloqiy sifatleri: halollik, poklik, odillik, insonparvarlik, rostgo'ylik, mehnatsevarlik va kamtarinlik, iymon va e'tiqodlilik ruhida tarbiyalamog'i lozim, ularda Vatan va xalq oldidagi burchga sadoqat hissini qaror toptirmog'i kerak.

Ijtimoiy fanlar yoshlar hayotida muhim o'rin tutadigan fanlar sirasiga kiradi. U kelajak avlodni kreativ fikrlashga, faol bo'lishga undaydi. Jamiyatda bo'layotgan barcha o'zgarishlarni keng idrok etishga imkon beradi va jamiyat hayotida faol ishtirok etishga undaydi. Ma'naviyatni yuksaltira borib yot g'oyalar ta'siriga tushmaslik, ularga qarshi kurashuvchan bo'lishga undaydi. Ijtimoiy fanlar

orqali siyosiy yetuklikka erishiladi. Tanqidiy fikrlash, har qanday masalaga to'g'ri ijodiy yondashish normalari shakllanadi. Nutq rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi va bu orqali yoshlarda ma'naviy va siyosiy yetuklik ortib boshqaruv qobiliyati shakllanadi. Ijtimoiy fanlar hayotda bo'layotgan turfa jarayonlarni anglashga o'rgatadi va kreativ fikrlash g'oyalarini o'rgatishda kuchli motivatsiya rolini o'ynaydi. Shubhasiz ijtimoiy fanlar o'sib kelayotgan yosh avlod tarbiyasida juda kerakli fanlardir. Ijtimoiy fanlarni o'qitish davlat siyosati darajasidagi masala desak, xato bo'lmaydi.

Xulosa qilib aytganda, uzluksiz ta'lim-tarbiya tizimini oldiga asosiy vazifalardan biri umuminsoniy va milliy, ma'naviy qadriyatlarga tayangan holda ta'lim va tarbiya mazmunini insonparvarlik g'oyasi bilan boyitish, demokratlashtirish uzviyligi, izchilligi va dunyoviyligini ta'minlashdan iboratdir. Ta'limni zamonaviylashtirishning markaziy masalasi yoshlarda yuksak axloq va fuqarolik sifatlarini shakllantirish, insonning or-nomusi, sha'ni va mas'uliyati kabi tuyg'ularni, vatanparvarlikni, ma'naviy-ruhiy fazilatlarni tarbiyalashdan iboratdir. Ta'limning o'quv va madaniy-tarbiyaviy vazifalari, shu jumladan, ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishning sifati samaradorligini oshirish yuzasidan qilinayotgan ishlar davlat ahamiyatiga ega bo'lgan ushbu muhim masalani hal qilishga qaratilmoqda. Ta'lim tizimimizni kadrlar tayyorlash milliy dasturi asosida qayta qurish, ijtimoiy-gumanitar fanlar mazmunini milliy istiqlol g'oyasi bilan boyitish bu vazifalarni nazariy va amaliy jihatdan tayyorlash va mustahkamlashga ajratilgan keng miqyosli tadbirlardir. Mutaxassislarning kasbiy, ixtisoslik tayyorgarligi millatning ma'naviy merosidan oziq olgan bo'ladi, ularning yuksak ma'naviy-axloqiy imkoniyatlari, keng dunyoqarashi va chuqur aql-idroki, yuksak ijtimoiy axloq me'yorlari bilan o'zaro muvofiq kelishi ta'minlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O'zbekiston strategiyasi". Toshkent: "O'zbekiston". 2021-yil.
2. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. <https://lex.uz/docs/-3107036>
3. M. Hamdamova. Ma'naviyat asoslari (Barkamol avlodni tarbiyalashda uzluksiz ta'limni insonparvarlashtirish texnologiyasi). T., "Fan va texnologiya", 2008, <https://www.ziyouz.com> kutubxonasi
4. Umarjonov, S.S. (2021). Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishda Faxriddin Roziyning ontologik qarashlarining o'рни va ahamiyati. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(9).

ZAMONAVIY KASB TANLASHNING JIXATLARI

I.B. Yusupov

Toshkent viloyati Oqqo'rg'on tuman 1-son kasb-hunar maktabi maxsus fan o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxsiy hayotdagi yutuqlar zamonaviy jamiyatda asosan uning kasbiy tanlovi bilan bog'liqligi muhokama qilinadi. Kasb tanlash - bu og'ir sharoitda omon qolish uchun, u allaqachon poydevor qo'ygan jixatdir. Tasavvur qiling, siz xozir yoshsiz, o'zingiz uchun kasb tanlash va zavq bilan ishlash juda qiyin, Shu bois sizga nima kerakligini tasvirlamoqchiman.

Kalit so'zlar: kasb, yosh avlod, mutaxassislik, ish, yo'nalish, tanlash, hunar, mehnat.

Bugungi jamiyatda shaxsning xayotdagi yutuqlari asosan uning kasbiy tanlovi bilan belgilanadi. Ba'zi manbalarda "kasb" so'zining ma'nosi, ta'rifi yo'q bo'lib, uning mazmuni "ish" tushunchasi bilan aks etgan, ishlash, qilish, qo'l bilan, tana kuchi bilan yoki aqliy jixatdan biror narsa qilish. Zamonaviy ma'lumotnomalarga ko'ra, "kasb"- bu inson mehnat faoliyatining shakllantiruvchi omilidir. Inson taraqqiyoti davomida aynan uning mehnat faoliyati hal qiluvchi ro'l o'ynagan. Ishlab chiqarish usuli va mehnat tabiati bo'yicha insoniyat shartli ravishda agrar, sanoat va postindustrial rivojlanish bosqichlaridan o'tdi. Tadqiqotchilar postindustrial jamiyatni bilimga asoslangan axborot jamiyati deb ham atashadi. Inson faoliyati tobora ko'proq moddiy ishlab chiqarish bilan emas, balki moddiy bo'lmagan mahsulot bilan texnologiyalar va kompyuter dasturlari yordamida kodlangan ma'lumotlar, bilimlar bilan bog'liq. Jamiyat hayotining "intellektualizatsiyalashuvi" paydo bo'lgan. Xalqaro tashkilotlar sezilarli darajada o'sishi va murakkablashgan axborot tizimlari maxsus axborot va telekommunikatsiya texnologiyalari yordamida uzatiladi. Zamonaviy jamiyat hayoti, uning taraqqiyoti sharoitida insoniyatning omon qolishi ko'p jihatdan yaratilgan texnologiyalarga bog'liq. Axborot davri zamonaviy shaxsning o'zini rivojlantirishga, ijodkorlikning o'ziga intilishini keltirib chiqaradi, axborot mahsulotlarini tobora ko'payib va kengayib borishiga yo'naltiradi va shu bilan birga axborot resursidan foydalanish qobiliyatini shaxsning ijtimoiy maqomida hal qiluvchi omil deb hisoblash mumkin. Ta'lim darajasi, ma'lumotni bilimga aylantirish qobiliyati, ijodiy faoliyat, axborot muhitida mustaqil va samarali harakat qilish qobiliyati zamonaviy insonning ijtimoiy mavqeining yangi tarkibiy qismidir.

Bugungi kunda o'sib kelayotgan yoshlarni o'ziga bo'lgan ishonchi, kuch-g'ayrati, keng dunyoqarashi bilan ajratib ham ko'rsatish zarur. Ushbu dunyoqarash

va zakovatlari esa ularni atrof-muhitga, tabiatdagi va jamiyatdagi hodisalarga qiziqishlaridan kelib chiqadi albatta. Bu esa o'z navbatida kasb tanlovchining olayotgan bilimlaridan, ko'nikmalaridan, malakalaridan, psixofiziologik imkoniyatlaridan, individual psixologik jixatlaridan fazilatlaridan va boshqa shaxsiy qirralaridan kelib chiqadi. Bugungi kunda o'z imkoniyatini to'g'ri baholay olgan insongina to'g'ri yo'lni tanlay oladi. Bu yoshlardagi tirishqoqlik, ilmga chanqoqlik, kuzatuvchanlik, o'zini sinab ko'rishga intilishi kabi jixatlarda yaqqol ko'zga tashlanadi.

Yoshlarda o'ziga xos ravishda ayrim kasblarga qiziqishlar shu kasb bilan bog'liq ayrim psixologik xususiyatlarda ko'rinadi. Misol tariqasida shuni aytish mumkinki, hozirda qaysi boladan so'rasangiz ko'proq men tadbirkor bo'laman, o'zimni ishimni yo'lga qo'yaman deb javob beradi. Tadbirkor va tadbirkorlik bu savdo sotiq, ishni tashkil etish, o'zini mehnati bilan kapital ishlash hisoblanadi. Lekin shunday ko'ringani bilan bolalarda ko'proq mashinaga ega bo'lish, puldor bo'lish, hamma narsani bemalol, xoxlagan vaqt sotib olish kabi tomonlar ko'zga tashlanadi. Buning ko'zga tashlanmas qiyinchiliklarini ular ko'ra olmaydilar va xayoliga xam keltirmaydilar. Shunday o'ziga xos bo'lgan tomonlar esa ularni qiziqtirib boradi. Yoshlarni shunday tomonlarga qiziqib borishi ular orasida tadbirkor bo'lishga havas uyg'otadi. Xuddi shuningdek, dasturchi kasbi yoki xisobchi bo'lish kabi tomonlar ham yoshlarni qiziqishlaridan kelib chiqadi. Har bir kasbni o'ziga xos bo'lgan psixologik tomonlari borki, bu yoshlarni doim o'ziga tortib turadi. Qiziqishini anglay olgan bolagina o'zi uchun kasbni to'g'ri tanlay oladi.

Yoshlardagi havas, qiziqish ularni shu kasbni egallashga intiltirib turadi. Zukko yoshlar shu kasbga tegishli bo'lgan bilimlarni eng avvalo kuzatishlar, so'rab bilishlar, kitoblardan o'qish orqali, hozirgi kunda esa internet orqali bilishga harakat qiladilar. O'zlari qiziqqan kasblari haqida ko'plab ma'lumotlar to'playdilar. Yoshlarni biror bir narsani yaratuvchanlik qiziqishi injenerlik yoki uni biror bir boshqa yo'nalishga yetaklaydi. Hozirda dunyoda ko'plab yangiliklar yaratilmoqdaki yoshlar va ularning diqqatlari doimo qiziqishlaridan kelib chiqqan holda shu obyektlarga qaratilmoqda. Har bir sohaning o'ziga xos bo'lgan qiziqarli tomonlari mavjuddir.

Pedagog ham bolalarga yetkazib berishi kerak bo'lgan bilimlarni sifatli, qiziqarli, yetib boradigan qilib darslarni o'tkazishga va o'sib kelayotgan yoshlar o'rtasidan yaxshi kadrlar yaratishni orzu qiladi. Pedagog tarbiyalagan bolalar o'z qiziqishlaridan kelib chiqqan holda jamiyatga ko'plab yangiliklar kiritishi mumkin bo'ladi. Pedagog esa shunday kadr yaratib bera olganidan faxrlanadi albatta. Demak, ko'rinib turibdiki, yoshlarni kasbga yetaklovchi ehtiyojlaridan biri uning qiziqishlari hisoblanar ekan. Bu esa insonni biror bir narsaga yetilib kelgan

ehtiyojlaridan kelib chiqadi. Bolalar o'sib borgan sari ma'lum bir taraqqiyot yo'lini bosib o'tadilar. Pedagogik sotsiologiyada aytilganidek bola tarbiyasiga o'z ta'sirini o'tkazayotgan omillar uni o'ylashga, o'z manfaatlari yo'lida mehnat qilishga majburlaydi. Yetilib kelayotgan yoshlardagi o'zgarish ularda ijtimoiy jarayonlarga va bu jarayonlardagi o'z o'rnini bilishga chorlaydi. Katta bo'layotgan, aql - farosatga ega farzand kelajagi haqida bosh qotiradi, hayol suradi, kelajagini rejalashtiradi. Bular esa unda ko'plab ehtiyojlarni paydo qiladi. Bolalik davridan o'smirlik va o'spirinlik davrlariga o'tib borayotgan farzandda psixologik va eng asosiysi anatomik-fiziologik o'zgarishlar yuz bera boshlaydi. Endi yoshlar asta-sekin o'zidagi tabiiy, ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy ehtiyojlar tizimini seza borishadi. Bu qator ehtiyojlardan yoshlarni kasb orqali o'zini ta'minlash ehtiyoji hisoblanadi. Bu ehtiyoj yoshlarni kasb tanlashga, o'z hayotini go'zal qilib yashashga majburlaydi. Aks holda ularda jamiyatga zid bo'lgan jarayonlar paydo bo'ladi.

Yoshlarni kasb egallashi nafaqat ularning ehtiyoji balki jamiyatning ham ehtiyoji hisoblanadi. Shuning uchun jamiyat o'z ishlab chiqaruvchilarini yaratishi zarur jarayonga aylanadi. Jamiyat ishlab chiqarish orqali yashaydi va hayot kechiradi. Jamiyat ehtiyojlari har doim o'zgargan xolda o'sib boradi. Uni qondirishning yagona yo'li kasb egalarini tarbiyalash, ularning qiziqishlaridan kelib chiqqan holda yangidan-yangi kasblarni yaratish va takomillashtirish hisoblanadi. Shuning uchun ham boshqa rivojlangan davlatlarda ko'plab yangi kasblar paydo bo'ladi va jamiyat ehtiyojlarini to'laroq qondirishga intiladi.

Jamiyatdagi ko'plab ehtiyojlar shu kasbga kerak bo'lgan kadrlarni yaratishni talab qiladi. Bu esa yoshlarda, ularning qiziqishlarida va maqsadlarida o'z aksini topadi. Jamiyatda yaratuvchanlikka, ijodkorlikka xos bo'lgan mehnat qadrlanadi. Jamiyat uchun yaratilayotgan mahsulotlar va ularni ishlab chiqarish ko'plab kasblarni paydo qiladi. Demak, ko'rinib turibdiki, inson va jamiyat ehtiyojlari uzviy ravishda bog'liq jarayonlar bo'lib xisoblanadi.

Haqiqatdan, shaxsdan kasb talab qiladigan psixologik xususiyatlar mavjudki, insonda bu xususiyatlar bo'lmasa u bu kasbda o'z yutug'iga ega bo'la olmaydi. Tadqiqotchilar bu xususiyatlarni aniqlash uchun maxsus testlar o'tkazib insonni shu kasbga layoqatini tahlil qiladilar. Kasblar o'zidagi faoliyatlarni bajarish uchun insondan ma'lum bir psixologik xususiyatlarni egasi bo'lishlarini talab qiladilar. Shuni ta'kidlab o'tish lozimki xotirani yaxshi bo'lishini, diqqatni yaxshi bo'lishini, hayol jarayonlardagi qonunlarni o'zlashtirgan bo'lishini, sezgirlikni yaxshi rivojlanganligi, ayrim faoliyatlarda sabr-toqat, tartiblilik, intizom, ijodiy yondosha olish, har xil holatlardan chiqib keta olish, halollik, mehnatsevarlik, boshqalarni hurmat qilish va ularni haq-huquqlarini yaxshi bilish, bilimlilik darajasini yuksakligi, rahbarlik qilish uchun kerak bo'lgan xususiyatlarni bilish, tijorat uchun kerak bo'lgan psixologik xususiyatlarga ega bo'lish kabi ko'plab tomonlar bu

jarayonlar uchun kerak bo'ladi.

Jamiyatda insonni qiziqtirgan ko'plab kasblar borki ular bir-biridan juda farqlanib turadi va insondan kasbga loyiq bo'lgan psixologik xususiyatlarni talab qiladi. Deylik pedagog uchun didaktik usul juda mos tushsa, aktiyor uchun xotiraning, hayolning va boshqa psixik jarayonlarning o'zni boshqacha hisoblanadi. Sanoatda ishlayotgan ishchi, injener, dizayner uchun o'ziga xos psixologik xususiyatlar kerak bo'ladi. Ya'ni dizayner uchun estetik did, hayol, tafakkurni egiluvchanligi, diqqat va juda nozik holdagi ranglarni ajrata olish kabi ko'plab xususiyatlar zarur bo'ladi. Xam og'ir, xam yengil sanoat uchun ko'plab xilma-xil kasb egalari kerak bo'ladi. Bular uchun ham kasb psixologiyasi o'ziga xos bo'lgan inson psixikasini qirralarini shu kasbga xos tomonlarini va shaxsda ularni rivojlantirish masalalarini ham o'rganib boradi.

Yoshlarning qiziqishi, maqsad va manfaatlari o'z dunyoqarashlariga kerak bo'lgan va mos tushadigan kasbni tanlashga, bu kasbga xos bo'lgan psixologik tomonlarni bilishga intilirib turadi.

Inson uchun eng zarur narsa — uning imidjiga, “o'ziga” ega bo'lish, uning barcha mumkin bo'lgan jismoniy va ma'naviy imkoniyatlarining zo'riqishi sharoitida sodir bo'ladi. Biz ta'lim olgandan so'ng, hayot uchun zarur bo'lgan hamma narsani deyarlik bilamiz.

Biroq, ko'pincha odam o'zi haqida, o'zining ijodiy imkoniyatlari haqida kam ma'lumotga ega, sog'lig'ini qanday saqlashni bilmaydi, kayfiyatni, ruhiy holatni boshqarmaydi, hayot yo'nalishini, qiymat ko'rsatmalarini tanlashda ba'zan xato qiladi.

Ko'rinib turibdiki, inson doimiy evolyutsiya, takomillashtirish uchun dasturlashtirilgan va agar uning biosotsial dasturi amalga oshirilmasa, muvaffaqiyatsizliklar yuzaga keladi: kasalliklar, stresslar, depressiv holatlar. Ta'lim olishda kasb va yo'nalishni tanlash kelajak uchun ish bo'lib, inson, jamiyat, sivilizatsiyaning ijodiy salohiyatini oldindan belgilab beradi, dunyoqarash, xulq-atvor, iqtisodiy va axloqiy ustuvorliklarni yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent 2023-yil
2. Kasb psixologiyasi F.R. Abduraxmonov, Z.E. Abduraxmonova. “Barkamol fayz media” nashriyoti, 2018.
3. Баева, Л. В. (2008) Информационная эпоха: метаморфозы классических ценностей. Астрахань.
4. Грязнова, Ю. Б. (2010) «Портфель карьер» —технология самоопределения и самоорганизации в обществе знаний» // Вестник Российского философского общества. №1. С. 61–67.

5. Даль, В. (1991) Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. М., 1989–1991. Т. 4.
6. Лапатухин, М. С., и др. (1981) Школьный толковый словарь русского языка. М.
7. Фейерабенд, П. (1986) Избр. труды по методологии науки. М.
8. Touraine, A. (1969) La Societe post-industrielle. Paris.

BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARIDA REBUSLARDAN FOYDALANIB DARSLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISH IMKONIYATLARI

Kulaxmetova Mavlyuda Pulatovna

*Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi Maktabgacha, boshlang'ich va
maxsus ta'lim metodikalari kafedrasi katta o'qituvchisi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf darslarida rebuslardan foydalanib darslar samaradorligini oshirish imkoniyatlari: dars jarayonida o'quvchilar e'tiborni jalb qilish, mantiqiy fikrlash, so'z boyligini rivojlantirish. Rebuslar orqali yangi so'zlar va iboralar bilan tanishish imkoniyatlari, kreativlikni rivojlantirish haqida fikrlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: rebus, kreativ, mantiq, vizual kontent

Abstract. Abstract. This article discusses the possibilities of increasing the effectiveness of lessons using rebuses in primary schools: attracting students' attention, logical thinking, and vocabulary development during the lesson. The article presents possibilities for learning new words and word combinations through rebuses and ideas to develop creative abilities.

Keywords: rebus, creativity, logic, visual content.

Boshlang'ich ta'lim – shaxs shakllanishi davrining eng muhim bosqichi. Bu davr bola ong ostida olamni anglash, tasavvur va bilimlar poydevorini tiklash pallasi bo'lgani uchun ham nozik e'tibor talab etadi. Ayni shu pallada bola o'zida "o'quvchi shaxsi"ni yaratadi, maktabga va ta'lim olishga nisbatan qiziqishni, mehrni tuyadi, ilm yo'lidagi kelgusi natijalar uchun kuch to'plashni boshlaydi. Bu esa, zamonaviy pedagogika oldidagi doimiy va murakkab masala sifatida darsliklarning g'oyaviy, tarbiyaviy va ma'rifiy saviyasiga jiddiy yondashishni talab etadi.

Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida o'qitish metodikasini takomillashtirish vazifasi belgilangan. Bugungi kunda o'quvchilarda zamonaviy ko'nikmalarni shakllantirishning asosiy maqsadi – yosh avlodni har tomonlama yetuk, jamiyatimiz taraqqiyoti uchun zarur bo'lgan barkamol insonlar etib shakllantirishdir.

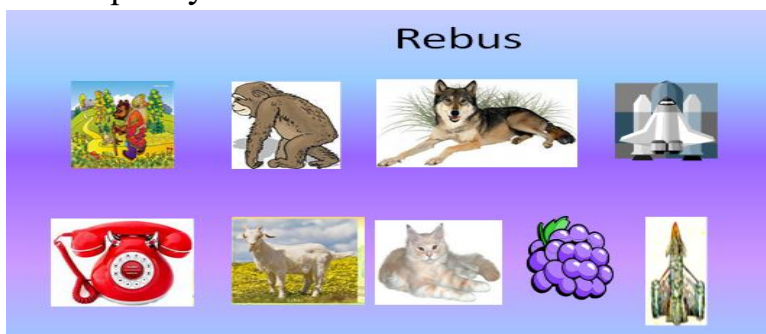
Maktab ostonasiga ilk qadam qo'yib boshlang'ich sinfga qabul qilingan bolaning faoliyatida rebuslardan foydalanish asosiy o'rinni egallaydi. Boshlang'ich sinf darslarida rebuslardan foydalanish o'quvchilarning e'tiborini jalb qilish va o'rganish jarayonini qiziqarli qilish uchun samarali usul hisoblanadi. Rebuslar vizual kontent bo'lib, ular orqali so'zlar yoki iboralarni tasvirlash mumkin. Bu usulning bir necha afzalligi bor:

1. E'tiborni jalb qilish: Rebuslar ko'zga tashlanarli va qiziqarli bo'lgani uchun

o'quvchilarning e'tiborini osonlik bilan jalb qiladi.

2. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish: Rebuslarni hal qilish o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini oshiradi.

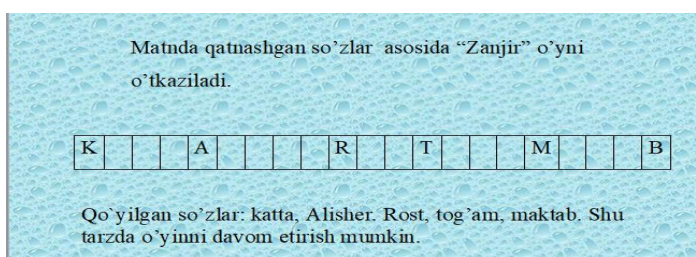
(Amir Temur)

3. So'z boyligini kengaytirish: Rebuslar orqali yangi so'zlar va iboralar bilan tanishish imkoniyatini beradi.

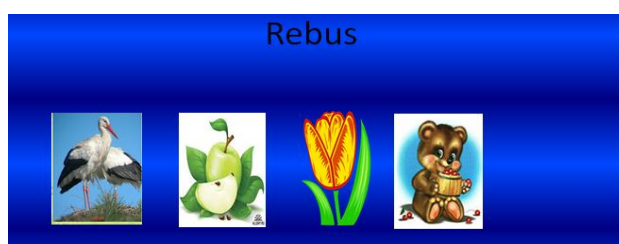
(Alisher)

4. Kreativlikni rivojlantirish: Rebuslarni yechish jarayonida o'quvchilar o'z kreativliklarini ishga solishadi.

Rebuslarni foydalanish usullari:

- Darajalarga moslashtirish: Rebuslarni o'quvchilarning bilim darajasiga mos ravishda tanlash. Boshlang'ich sinf uchun sodda va tushunarli rebuslar bo'lishi kerak.(1-sinf uchun)

- Gruppali ish: Oquvchilarni kichik guruhlarga bo‘lib, ularga rebuslarni hal qilishni taklif qilish. Bu jamoaviy ishlash qobiliyatini rivojlantiradi.

ULUG' AJDODLARIMIZ

- Mavzuga muvofiq: Rebuslarni dars mavzusiga moslashtirish, masalan, matematika, tabiat, ona tili va hokazo.

(Oy ona emish bolasi yulduz)

- Ta'lim vositasi sifatida: Rebuslarni dars jarayonida yangi materialni tushuntirish yoki qayd etishda foydalanish.

Xulosa qilib aytganda Bu kabi misollar orqali o'quvchilarning qiziqishi va faolligi oshadi. Rebuslardan foydalanish o'qitish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi.

Rebuslar bilan ishlash asosida o'quvchilar dunyoqarashi kengayadi, o'zaro tajriba almashish imkoniyatlari kengayadi, ijodiy yondashuv rivojlanadi, o'g'zaki so'z boyligi rivojlanadi, mantiqiy fikrlashga o'rganadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.
2. Azizxojayeva N.N., Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. –T. Adabiyot jamgarmasi. 2006.
3. “Boshlang'ich sinflarda o'qitishning zamonaviy metodikasi” dasturi doirasida trening ishtirokchisi qo'llanmasi. – Toshkent, 2023.
4. Aydarova. U.B. O'qish savodxonligi. 2-sinf uchun darslik. –Toshkent, Novda Edutainment, 2023.

INSON UCHUN HAYOT DAVOMIDA O'QIB – O'RGANISH VA O'Z-O'ZINI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI

Nazarova Mavluda

Sirdaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi, nazarova.mavluda@bk.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada hayot davomida o'qishning muhimligi, va ushbu ko'nikmani yosh avlodda shakllantirish kelajakda ijobiy ko'rsatkichlarga erishish va jamiyat rivojlanishiga omil bo'lishi haqida fikrlar keltirilgan. Maqolada o'z-o'zini rivojlantirish va hayot bilan hamnafas bo'lish dolzarb vazifalardan biri ekani va bu nafaqat ta'lim vakillariga, balki boshqa soha vakillariga ham kerak bo'lgan ko'nikma ekani haqida dalillar keltirilgan. Zamonaviy o'quvchilar uchun yangi metodikalarni qo'llagan holda darslarni tashkil qilish strategiyalari haqida ta'kidlangan. Shu bilan birga yosh avlodga ta'lim-tarbiya berishda AKTdan keng foydalanishning samarasi, avlodlar o'rtasidagi tafovut sabablari va uni qisqartirish usullar haqida so'z borgan.

Kalit so'zlar: o'z-o'zini rivojlantirish, hayot davomida o'qib – o'rganish, AKT savodxonligi, ijodiy yondashuv, Case-study.

Zamonaviy jamiyatning eng dolzarb muammolaridan biri bu umr davomida o'qish va mustaqil o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalariga ega bo'lgan shaxslarni tarbiyalashdir. Xo'sh, nima uchun bu muhim! Sababi, yoshi ulug' insonlar va yoshlar orasidagi tafovut, o'zgarishga intilmaslik, yangiliklarni rad qilish va konservatizm, egallab turgan lavozimiga nomutanosiblik va o'z ishidan norozilik hollari jamiyatimiz rivojini turli jabhalarda orqaga surmoqda. Keling, ularni alohida ko'rib chiqamiz.

Birinchi sabab - o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi yosh farqi. Taxminan yigirma besh yil muqaddam eski usul bo'yicha o'qigan, jim o'tirishga va ko'zga tashlanmaslikga, faqat qo'yilgan savolga javob berishga, ko'rsatmalarga amal qilishga, tashabbus ko'rsatmay, talab qilingan ishni bajarishga majbur bo'lgan inson, endilikda xuddi shunday tarzda, eskicha yondashuv bilan o'quvchilariga ta'lim berayotgan, hech qanday ishtiyoq va ilhomsiz ishlayotgan o'qituvchi va internet tarmog'i orqali kerakli ma'lumotlarni mustaqil ravishda topib, ularni o'zlashtirib, kezi kelganda o'qituvchisining xatolarini to'g'rilaydigan o'quvchi. Agar o'qituvchilarning o'rtacha yoshini oladigan bo'lsak, ularning bolaligi va yoshligi 90 yillarda to'g'ri keladi, demak bu davrda ularning ta'lim olish jarayoni gadgetlar, kompyuterlar, interaktiv doskalar va axborot texnologiyalarsiz o'tganligini tasavvur qilishimiz mumkin. Bu qat'iy tuzumda tarbiyalangan va jamoaviy fikrlashga o'rgatilgan avloddir. Eslatib o'taman, men hozir respublikamizdagi ta'lim tizimining holati haqida gapiryapman.

Lekin, bugungi kun bolasi axborot texnologiyalari olamida ulg'ayib, o'z hayotini zamonaviy qurilmalarsiz tasavvur qila olmaydigan shaxsdir. Shu sababdan an'anaviy usulda passiv ta'lim jarayoni tashkil qilingan, o'qituvchiga

yo'naltirilgan ta'limda, o'quvchi darsda zerikib qolyapti. Demak, o'qituvchi o'z ustida ishlab, mustaqil ravishda zamon bolasiga qiziq va tushunarli bo'lgan usulda mavzuni yetkazib berishi kerak. Bu esa oson ish emas, sababi zamonaviy o'quvchilarning tafakkuri o'zgacha. Ular "klip shaklda", ya'ni qisqa, parcha-parcha holda ma'lumot qabul qilishga o'rganishgan. Sababi, axborot texnologiyalari rivojlangan davrda, turli ma'lumotlar manbalari o'rtasida tez almashinish tufayli mavzularni yuzaki tushunish va ma'lumotni qisqa, tez sur'atda o'zlashtirishga moyillik, e'tiborni bir narsada uzoq muddat saqlab turmaslik, ammo shu bilan birga ko'plab axborotni qamrab olish ko'nikmalari rivojlangan. Bundan kelib chiqadi-ki, o'qituvchi tomonidan berilayotgan ma'lumotlar ham qisqa, yorqin, e'tiborni tortuvchi bo'lishi kerak. Ya'ni uzun, yozma, nazariy ma'lumotlardan dars jarayonida foydalanishdan yiroq bo'lish kerak va passiv o'rganish jarayoni uyga vazifa qilib berilgani ma'qul.

Keyingi sabab - o'zgarishni istamaslik, tor doirada fikrlash, qulay va yod bo'lib ketgan yo'lakdan yurish. Yoshi tufayli boshqalar uni tajribali inson sifatida qabul qilishiga o'rganib qolgan, "bilmayman" deb aytishga va o'zidan kichik bo'lgan odamdan yordam, maslahat so'rashga uyalib, natijada AKT yordamida bir zumda bitirish mumkin bo'lgan vazifa uchun bir ish kunini sarflaydigan xodimlar. Taraqqiyot olg'alab bormoqda, texnologiyalar rivojlanmoqda, lekin o'qituvchi hali ham qog'ozga yozadi va o'qiydi, faqat nazariy mashg'ulot o'tadi, tanish ko'rinishmi?

Navbatdagi sabab - o'qituvchilarning o'z lavozimlariga mos emasligi. Uzoq tarix bo'lmagan, pandemiya va majburiy masofaviy ta'lim bilan bog'liq voqealardan kelib chiqib, ijtimoiy tarmoqlarda tarqalgan online darslar tufayli jamoatchilik tomonidan o'qituvchilar bilimidagi ko'plab bo'shliqlar ko'zga yaqqol tashlanib qoldi. Ammo o'qituvchi berayotgan ma'lumotining to'g'riligiga amin bo'lmasa, lekin manbalarni qidirib, xatolari ustida ishlasa, bu bir masala, bilmaganini bilishga harakat qilmagan, o'tilgan jarayonni tahlil qilmaydigan inson, bu boshqa masala.

Keling, bu muammoni hal qilish yo'llarini ko'rib chiqaylik. Ba'zilar, yoshi katta o'qituvchilar konservativ, ular zamonaviy qurilmalardan foydalana olmaydilar, shuning uchun ularni yoshroq xodimlar bilan almashtirish kerak deyishlari mumkin. Ha, qisman, bunday yechim muammoni A nuqtadan B nuqtaga siljitishi mumkin, ammo o'z bilimini boyitish istagi yoshga bog'liq emasligini ham tushunishimiz zarur. Ya'ni, inson butun umri davomida izlanuvchan bo'lishi va o'z-o'zini rivojlantirish bilan shug'ullanishi mumkin, chunki yetuklikka intilish, ijodkorlik yoshga bog'liq emas, bu ichki motivatsiya. Bundan tashqari, tadqiqotlar shuni ko'rsatadi-ki, har qanday yoshda inson agar u buni xohlasa, o'z ijodkorligini oshirishi mumkin, bilim doirasini kengaytirib, yangiliklarga tafakkurini ochib berishi mumkin. Bu esa o'z o'rnida Altsgeymer, demensiya kabi yosh bilan bog'liq kasalliklarni oldini olishga yordam beradi.

Hech kimga sir emas-ki, inson ma'lumot unga kerakli ekanligini sezsa,

tushunsa, yangi narsalarni tezroq o'rganadi. Bu shuni anglatadi-ki, xodimlar zamonaviy texnologiyalarni o'rganishga majbur bo'lishlari kerak. Kompyuter va Internet tarmog'idan foydalanib darslarni tashkil qilishni talab qilish muhimdir. O'qituvchilar ko'rgazmali qurollar yoki tarqatma materiallarini yaratishlari uchun mahorat darslari, shuningdek, dars jarayonida AKTdan keng foydalanishlari uchun sharoit yaratish kerak.

Keyingi yechim - moddiy ta'minotni oshirish orqali kasb nufuzini oshirish. Keyin raqobatni yaratish, chunki raqobat bor joyda o'sish bo'ladi. Raqobatbardosh ish haqqini yaratish orqali o'qituvchilardan sifatli ishni talab qilish esa bilimli, o'z ishini sevgan, jonkuyar, ijodkor o'qituvchilar o'z iste'dod qirralarini ko'rsatishlari va billurdek porlashlariga olib keladi. Shu o'rinda men "Hech qachon taslim bo'lmang" kitobi muallifi, tadbirkor Jek Maning so'zlarini keltirmoqchiman. "Kelajak bilimlar raqobatidan iborat emas. Bu ijodkorlik musobaqasi,

bu tasavvurlar, bilim olish, mustaqil fikrlash musobaqasi". Bas shunday ekan, biz pedagoglar, o'quvchilarni izlanish, mustaqil o'rganish va xulosalar chiqarishga o'rgatishimiz kerak. Misol uchun, o'quvchiga shunday savol beramiz: "Agar siz nogironlar aravachasida zinapoyadan tushishga qiynalayotgan odamni ko'rsangiz nima qilasiz?" Javoblar har xil bo'ladi, kimdir "Men unga pastga tushishiga yordam beraman" deydi, kimdir faqat kuzatadi, kimdir aravacha tushishi qulay bo'lishi uchun taxtadan yo'lak qilishini aytadi. Lekin o'quvchilar, muammoning uzoq vaqtgacha xizmat qiladigan yechimi topish kerakligini tushunishlari kerak. Ya'ni, aravachani tushirishga yordam bersangiz, faqat bir marta yordam berasiz, boshqa safar esa bu insonning yonida bo'lmasligingiz mumkin. Ammo, siz nogironlar aravachasida harakatlanish uchun qurilma o'rnatangiz, imkoniyati cheklangan odam o'ziga kerak vaqtda begonalar yordamisiz harakatlanishi mumkin. Bu "Case-study" usuli, va undan foydalanish nafaqat muammoni tushunishga, balki uni boshqalarning ko'zi bilan ko'rishga, his qilishga, hamdardlikka o'rgatadi.

Garchi bir qarashda ushbu maqola o'qituvchilarga mo'ljallangandek tuyulsada, sizni ishontirib aytmogchiman-ki, bu oxir-oqibat barchaga tegishli, chunki o'qituvchi bolalarga va yoshlarga saboq beradi. Yoshlar esa bizning kelajagimiz! Chunki har bir bola katta bo'ladi va hayotda o'z yo'lini tanlaydi. Agar ijodkor, o'z ustida muntazam ishlovchi o'qituvchi jamiyat uchun erkin fikrlaydigan, bunyodkor shaxsni tarbiyalagan bo'lsa, bu butun insoniyatga foyda keltiradi.

"Kim o'rganishdan to'xtasa, u qariya! Xoh yigirma yosh bo'lsin, xoh sakson! O'rganishdan to'xtamagan inson esa, doimo yosh." - Genri Ford.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Metyu S. Prewett, Linda R. Elliott, Ashley G. Walvoord va Maykl D. Coover. A meta-analysis of vibrotactile and visual information displays for task performance enhancement. (2012)
2. Vlad Petre Glaveanu. Creativity is the new vocabulary. (2016)
3. L.S. Vyigotskiy. Воображение и творчество у подростка. (1994).
4. V. A. Dmitrieva. Социально-психологический анализ «клипового мышления» активных пользователей сети интернет как феномена современности. (2021)
5. <https://docplayer.com/111893593-Kollektivizaciya-i-eyo-posledstviya-v-uzbekistane.html>
6. <https://gigabaza.ru/doc/64170.html>
7. <https://www.papelesdelpsicologo.es/English/2901.pdf>
8. <https://www.scientificamerican.com/article/does-creativity-decline-with-age/>
9. <https://www.youtube.com/watch?v=Wz6ZRrP7Zgs>
10. <https://www.youtube.com/watch?v=uBnAdNFFp-g>
11. <https://www.youtube.com/watch?v=VrBysZzu6ko>

O'QUVCHILARNING KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH

Bekmatova Umida

Sirdaryo viloyati PMM Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi metodisti

Annotatsiya: Ushbu maqolada biologiya darslarida oquvchilar kompetentligini shakllantirishda rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyasidan foydalanish usullari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: rivojlantiruvchi ta'lim, o'quv topshiriqlari, fikriy operatsiyalar, ilg'or pedagogik texnologiya, pedagogik jarayon, interfaol usullar.

Rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalarini amaliyotda qo'llashda o'quv topshiriqlarini ishlab chiqishga alohida e'tibor qaratiladi, chunki o'quv topshiriqlari yordamida ta'lim oluvchilarda mustaqil, ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyati rivojlanadi. O'quv topshiriqlari nima va ularning muayyan turlari mavjudmi? - degan savolga quyidagicha javob berish mumkin:

O'quv topshiriqlari – o'rganilayotgan mavzu bo'yicha ta'lim oluvchilar tomonidan o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalar darajasini aniqlashga xizmat qiladigan ta'limiy vazifalar yig'indisi. O'quv materiallarini o'zlashtirishda ta'lim oluvchini faol harakatga undaydigan omil o'quv topshiriqlari hisoblanadi. Ko'zlangan maqsadlar tizimi ularning bajarilishini ta'minlovchi harakatlar tizimi bilan uzviy bog'lanadi. Shu sababli o'quv topshiriqlarini to'g'ri shakllantirish maqsadga muvofiqdir. O'quv topshiriqlarini shakllantirishda quyidagilarga e'tibor qaratiladi:

1. O'quv topshiriqlarining murakkablik darajasini aniqlay olish;
2. Darsning maqsadini inobatga olgan holda unga muvofiq o'quv topshiriqlari tizimini tuzish.

Rossiyalik tadqiqotchi D.Tollingerova tomonidan taklif etilgan o'quv topshiriqlari taksonomiyasidan rivojlantiruvchi ta'lim jarayonida samarali foydalanish mumkin. Quyida o'quv topshiriqlari taksonomiyasi keltiriladi:

I. Xotirada saqlash, qayta yodga tushirishni talab etuvchi topshiriqlar:

- 1) xabardor bo'lishga oid topshiriqlar;
- 2) alohida dalil, son, tushunchalarni yodga olishga doir topshiriqlar;
- 3) ta'rif, me'yori, qoidalarni yodga olishga oid topshiriqlar;
- 4) katta hajmdagi matn, bo'lim, she'r, jadval va boshqalarni yodga olishga oid topshiriqlar.

II. Raqamlar va ma'lumotlar bilan ishlashda oddiy fikriy operatsiyalarni bajarishni taqozo etuvchi topshiriqlar:

- 1) dalillar (o'lchash, tortish, hisoblash va b.)ni aniqlashga oid topshiriqlar;
- 2) dalillarni keltirish va ta'riflashga (hisoblash, sanab o'tish va b.) ga doir topshiriqlar;

3) harakatlar jarayoni va usullarini tashkil etish va tavsiflashga oid topshiriqlar;

4) ajratish va yig'ish (tahlil va sintez)ga doir topshiriqlar;

5) qiyoslash va farqlash (taqqoslash va bo'lish)ga oid topshiriqlar;

6) taqsimlash (kategoriyalashtirish va tasniflash)ga doir topshiriqlar;

7) dalillar o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik (sabab, oqibat, maqsad, vosita, ta'sir, foydalilik, vosita, usullar) ni aniqlashga oid topshiriqlar;

8) abstraktsiya, aniqlashtirish va umumlashtirishga doir topshiriqlar;

9) murakkab bo'lmagan (kattalik, o'lchamlari noma'lum bo'lgan) misollarni echish.

III. Raqamlar bilan ma'lumotlar bilan ishlashda murakkab fikriy peratsiyalarni bajarishni taqozo etuvchi topshiriqlar:

1) ko'chirish (biror joyga uzatish, shaklini o'zgartirish)ga oid topshiriqlar;

2) bayon qilish (sharhlash, ma'nosini tushuntirish, mohiyatini yoritish, asoslash)ga doir topshiriqlar;

3) induksiya (juz'iy xususiyatga tayangan umumiy xulosa chiqarish)ga oid topshiriqlar;

4) deduktsiya (umumiy holatga ko'ra xususiy xulosalar chiqarishga) doir topshiriqlar;

5) isbotlash (dalillashtirish) va tekshirishga oid topshiriqlar;

6) baholashga doir topshiriqlar

IV. Ma'lumotlarni e'lon qilishga oid topshiriqlar:

1) umumlashtiruvchi qisqacha ma'lumot, qoralama, mazmun va b.ni ishlab chiqishga doir topshiriqlar;

2) hisobot, ma'lum muammoga bag'ishlangan taqdimot, ma'ruzalarni tayyorlashga oid topshiriqlar;

3) mustaqil ravishda yozma ishlar, chizmalar, loyihalar va b.ni bajarishga doir topshiriqlar

V. Ijodiy fikrlashni talab etuvchi topshiriqlar:

1) amaliy takliflarni ishlab chiqarishga doir topshiriqlar;

2) muammoli masala va vaziyatlarni hal qilishga oid topshiriqlar;

3) savollarni qo'yish va masala yoki topshiriqlarni ifodalashga doir topshiriqlar;

4) shaxsiy kuzatishlarga asoslangan holda echimni topishga oid (sensor – sezgi, his qilishga asoslangan) topshiriqlar;

5) shaxsiy mulohazaga asoslangan holda echimni topishga doir (ratsional echimga asoslangan) topshiriqlar

Taksonomiya asosida o'qituvchilar turli murakkablikdagi o'quv topshiriqlarini shakllantirish va ular yordamida ta'lim oluvchi shaxsini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Shunday qilib, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim turlari orasida rivojlantiruvchi ta'lim o'z o'rniga ega. Rivojlantiruvchi ta'limni tashkil etishda o'qituvchi o'quv

topshiriqlarini to'g'ri tuza olish ko'nikmalariga ega bo'lishi muhim. Turli murakkablik darajasidagi o'quv topshiriqlaridan foydalanish o'quvchilarning o'quv faoliyati natijalarini xolis baholash imkonini beradi, shaxsning qobiliyatlarini rivojlantirish, ichki imkoniyatlarini to'la ro'yobga chiqarishga ko'maklashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Kompetensiyaviy yondasuvga asoslangan Davlat ta'lim standarti va oquv dasturi; Biologiya, Toshkent-2017 y
2. Tolipova J.O. Pedagogik kvalimetriya moduli bo'yicha o'quv qo'llanma. TDPU. Toshkent, 2017.
3. Shaxmurova G., Yunusova N., Po'latova Z.. "Biologiya o'qitish metodikasi" moduli, 2019 yil

FIZIKA DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH

Edilova Dilbar Sayfiddinova

Sirdaryo viloyati Mirzaobod tumani 4-umumta'lim maktabining fizika fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Yoshlar ta'lim-tarbiyasini to'g'ri, milliy manfaatdorlik nuqtai nazaridan qayta qurish jiddiy masala. Chunki ta'lim-tarbiya sifati va tarkibi har qanday mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasini belgilaydigan eng asosiy omillardan biridir.

Kalit so'zlar: Interfaol metodlar, usullar, yoshlar, "Yalpiy fikriy hujum" metodi, "Fikrlarning shiddatli hujumi" metodi, "6x6x6" metodi.

Bugungi kunda fan, madaniyat, axborot texnologiyalari jadallik bilan rivojlanib borayotgan mamlakatimizda ta'limni rivojlantirish eng asosiy masalaga aylanib bormoqda.

Darsni qanday tashkil etish, unda qanday metodlardan va usullardan foydalanish o'qituvchining ixtiyoriy yondashuviga bog'liq, bunda unga aniq qolip berilmaydi. Demak, ko'zlangan maqsadga erishmoqchi bo'lgan pedagog darsni shunday tashkil etsinki, toki o'quvchilar mavzuni qiynalmasdan tushunib olsin, fanga bo'lgan qiziqishi yanada kuchaysin. Bu esa o'z navbatida, o'qituvchining mahoratiga bog'liq, uning qo'llagan innovatsion texnologiyalariga bog'liq.

Bugungi kunda bir qator rivojlangan mamlakatlarda o'quvchilarning o'quv va ijodiy faolliklarini oshiruvchi hamda ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi pedagogik texnologiyalarni qo'llash borasida katta tajriba to'plangan bo'lib, ushbu tajriba asoslarini tashkil etuvchi metodlar interfaol metodlar nomi bilan yuritiladi.

Fizikani o'qitishning samarali vositasi sifatida kompyuterni ishlatish pedagogik texnologiyalarning imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytiradi: shaxsiy kompyuter entsiklopediyalari, interfaol kurslar, turli xil dasturlar, virtual eksperimentlar va laboratoriya ishlari talabalarning fizikani o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshirishi mumkin. Fizikani o'qitish fanning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish uchun yaxshi zamin hisoblanadi. Fizika darslarida axborot texnologiyalarini qo'llashning asosiy yo'nalishlaridan biri, menimcha, kompyuterda fizik laboratoriya tajribasini o'tkazishdir.

Fizika darslarida namoyish eksperimentisiz buni amalga oshirish mumkin emas, ammo ofisning moddiy bazasi har doim ham zamonaviy fizika kabinetining talablariga javob bermaydi. Va shuning uchun bu yerda kompyuter tajribasi yordamga keladi. Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

"YALPIY FIKRIY HUJUM" METODI

Ushbu metod J.Donald Filips tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, uni bir necha o‘n (20- 60) nafar o‘quvchilardan iborat sinflarda qo‘llash mumkin.

Metod o‘quvchilar tomonidan yangi g‘oyalarning o‘rtaga tashlanishi uchun sharoit yaratib berishga xizmat qiladi. Har bir 5 yoki 6 nafar o‘quvchilarni o‘z ichiga olgan guruhlariga 15 daqiqa ichida ijobiy hal etilishi lozim bo‘lgan turli xil topshiriq yoki ijodiy vazifalar belgilangan vaqt ichida ijobiy hal etilgach, bu haqida guruh a‘zolaridan biri axdorot beradi. Guruh tomonidan berilgan axborot (topshiriq yoki ijodiy vazifaning yechimi) o‘qituvchi va boshqa guruhlar a‘zolari tomonidan muhokama qilinadi va unga baho beriladi. Mashg‘ulot yakunida o‘qituvchi berilgan topshiriq yoki ijodiy vazifalarning yechimlari orasida eng yaxshi va o‘ziga xos deb topilgan javoblarni e‘lon qiladi. Mashg‘ulot jarayonida guruhlar a‘zolarining faoliyatlari ularning ishtiroklari darajasiga ko‘ra baholab boriladi.

FIKRLARNING SHIDDATLI HUJUMI” METODI

“Fikrlarning shiddatli hujumi” metodi Ye.A.Aleksandrov tomonidan asoslangan hamda G.Ya.Bush tomonidan qayta ishlangan. Metodning mohiyati quyidagidan iborat: jamoa orasida muayyan topshiriqlarni bajarayotgan har bir o‘quvchining shaxsiy imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishga ko‘maklashish, o‘quvchilarda ma‘lum jamoa tomonidan bildirilgan fikrga qarshi g‘oyani ilgari surish layoqatini yuzaga keltirishdan iborat. “Fikrlarning shiddatli hujumi” metodidan foydalanishga asoslangan mashg‘ulot quyidagi bosqichlarda tashkil etiladi:

Ruhiy jihatdan bir-biriga yaqin bo‘lgan o‘quvchilarni o‘zida biriktirilgan hamda son jihatdan teng bo‘lgan kichik guruhlarini shakllantirish.

“6x6x6” METODI

“6x6x6” metodi yordamida bir vaqtning o‘zida 36 nafar o‘quvchini muayyan faoliyatga jalb etish orqali ma‘lum topshiriq yoki masalani hal etish, shuningdek, guruhlarining har bir a‘zosi imkoniyatlarini aniqlash, ularning qarashlarini bilib olish mumkin. Bu metod asosida tashkil etilayotgan mashg‘ulotda har birida 6 nafardan ishtirokchi bo‘lgan 6 ta guruh o‘qituvchi tomonidan o‘rtaga tashlangan muammoni muhokama qiladi. Belgilangan vaqt nihoyasiga yetgach o‘qituvchi 6 ta guruhni qayta tuzadi. Qaytadan shakllangan guruhlarining har birida avvalgi 6 ta guruhdan bittadan vakil bo‘ladi. Yangidan shakllangan guruh a‘zolari o‘z jamoadoshlariga guruhi tomonidan muammo yechimi sifatida taqdim etilgan xulosani bayon etib beradilar va mazkur yechimlarni birgalikda muhokama qiladilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Fizika fanidan metodik qo‘lanma. Nurafshon 2020
2. Umumta‘lim fanlar metodikasi. 2014 yil

MATEMATIKA DARSLARIDA ILG'OR XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH

Gafforova Sarvinoz Asrorovna

Sirdaryo viloyati pedagogik mahurat markazi o'qituvchisi

E-mail: gafforivasarvinoz@gmail.com

Annotatsiya. Annotatsiya: Maqolada Yaponiya, Germaniya, Fransiya, AQSH kabi ilg'or xorijiy ta'lim tizimi tuzilmasi, tajribasi va zamonaviy ta'lim dasturlari qisqacha tahlil qilingan. Shuningdek ta'lim tizimidagi yutuqlari, ta'lim standartlari monitoring qilingan. O'zbekistonning ayni damdagi yutuqlari e'tirof etilgan.

Kalit so'zlar: mamlakat, ta'lim, tajriba. xorijiy tajriba, ta'lim inspeksiyasi, tuzilma, xalqaro baholash.

USE OF ADVANCED FOREIGN EXPERIENCES IN MATHEMATICS LESSONS

Abstract: The article briefly analyses the structure, experience and modern educational Programs of the advanced foreign education system such as Japan, Germany, France, USA also achievements in the education system, educational standards are monitored. The achievements of Uzbekistan at the same time are recognized. Keywords: country, education, experience, foreign experience, education structure, international evaluation.

Kirish (Introduction). Hozirgi kunda matematikani o'qitishning turli axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanib tashkil etish zamon talabi hisoblanadi. Matematika fanini o'qitishda turli dasturlar va saytlardan foydalanib tashkil etish ancha samarali usullardan biridir. Qadimdan bizda bilim olish qadrlangan. Bilimdon kishilar esa el- yurt ardog'ida bo'lganlar. Shuning uchun ham bilim olish va olingan bilimni mamlakatimiz xizmati yo'lida xizmat qildirish oliy insoniylik burchimizdir. Bu vazifalarni muvaffaqiyatli hal etishni muhim shartlaridan biri chet el maktabi va pedagogikasi tajribalari o'rganishdir.

MATEMATIKA DARSLARIDA XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH. Vatanimiz ta'limi keng qamrovli islohotlarni hamda qayta qurish ishlarini amalga oshirishdek murakkab jarayonni boshidan kechirdi va kechirmoqda. Ulardan ko'zda tutilgan maqsad maktab faoliyatini demokratlashtirish uning, insonparvarlik tamoyillarini rivojlantirish, shu asosida o'quv tarbiya ishlari mazmunini, uning shakl va uslubini kompleks yangilash va yanada takomillashtirishdan iboratdir. Yangilangan ta'lim to'la ma'noda yangicha tafakkur, sog'lom fikr demakdir. Hozirgi davrda ta'limning qadr -qimmati, obro va nufuziga teng darajada uning ijrochilarida tashabbuskorlik, fidoyilik va ishbilarmonlik ham bo'lmog'i zarur.

Xalqaro tajribalarini sinchkovlik va qunt bilan o'rganish orqali ta'lim tarbiyada qotib qolgan, o'z dolzarbligini yo'qotib borayotgan ish shakllari, uslublaridan xalos bo'lish bilan birga, uni munosib tarzda yangilashda qo'shimcha

boy manbalarga ega bo‘lamiz. Davlatimiz rahbari mamlakatda kadrlar muammosi mavjudligini barcha sohalarga islohotlar sur‘atiga mos zamonaviy mutaxassislar kerakligini aytgan edi. Shu maqsadda butun ta‘lim tizimi takomillashtirilmoqda. Maktabgacha ta‘lim rivojlantirilayotganini maktab saboqlariga puxta zamin bo‘lmoqda. Umumiy o‘rta ta‘lim sifati ilg‘or xalqaro tajriba va zamon talablari asosida yuksaltirilmoqda. Prezidentimiz shu yil yanvar oyida Oliy Majlisga yo‘llagan Murojaatnomada maktab o‘quv dasturlarini ilg‘or xorijiy tajriba asosida takomillashtirish, o‘quv yuklamalari va fanlarni qayta ko‘rib chiqish, ularni xalqaro standartlarga moslashtirish, darslik va adabiyotlar sifatini oshirish zarurligini takidlagi. Maktablarda moddiy-texnik ta‘minotini yaxshilash, o‘quv tarbiya jarayonida xalqaro zamonaviy pedagogik texnologiyalarini qo‘llash bo‘yicha vazifalarini belgilab berdi. Yurtimizda matematika, kimyo, fizika, va biologiya darslarining 10 foizigina amaliy mashg‘ulotga ajratilgan. Rivojlantirilgan davlatlarda bu ko‘rsatkich 30-50 foizni tashkil etadi. Shu bois xalq ta‘limi vazirligi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligiga o‘quv dasturlarida raqamli texnologiyalardan keng foydalanish, aniq fanlarda amaliy mashgu‘lotlar ko‘lamini oshirish vazifasi qo‘yildi. Bugungi kunda har qaysi xalq davlat va jamiyatning taraqqiyot darajasi, avvalambor uning inson kapitaliga, inson rivojida berayotgan e‘tibori bu yo‘ldagi say harakatlari bilan o‘lchanadi. Bugungi kunda ta‘lim mazmuniga bo‘lgan e‘tibor rivojlangan mamlakatlardagi shart – sharoitlarga yetib bormoqda. Buning isboti sifatida xorijiy mamlakatlarda ta‘lim tizimini tahlil qilib o‘tamiz. Yaponiya ta‘lim tizimi Yaponiya ta‘limida “iqtidorli o‘quvchi” tushunchasi yo‘q. chunki har bir o‘quvchi alohida iqtidor sohibidir. Ilg‘or mamlakatlar ichida Yaponiya ta‘limi o‘ziga xos yo‘nalishi yetakchi o‘rinni egallaydi. Jumladan, Yaponiya ta‘lim tizimining tarkibi quyidagicha: maktabgacha ta‘lim, boshlang‘ich maktab, kichik o‘rta maktab, yuqori o‘rta maktab, oliy ta‘lim tizimlariga kiruvchi oliy o‘quv yurtlari. Boshlang‘ich maktabda o‘qituvchilar bolalarni tanqidga, ya‘ni o‘z xulqining yomon jihatlari, maktabdagi kamchiliklarni tanqid qilishga o‘rgatishadi. Bundan ko‘rinib turibdiki, o‘qituvchi faqat ta‘lim berish bilan cheklanib qolmay, bolaning har tomonlama rivojlanishiga ta‘sir etadi. Yaponiya rivojlangan davlatlar ichida o‘qituvchining maoshi davlat rahbarlari orasida ham yuqori bo‘lgan yagona davlat. Majburiy ta‘lim muhiti. Ta‘limning bu pog‘onasi 6 yoshdan 15 yoshgacha bo‘lgan bolalarni o‘z ichiga oladi. Muhtoj oilalarning bolalariga moddiy yordam ko‘rsatiladi. Yuqori o‘rta maktab 10-11-12-sinflarni o‘z ichiga oladi, bunday maktablarning kunduzgi, sirtqi, kechki bo‘limlari mavjud. Yuqori bosqich o‘rta maktablarda butun o‘quv jarayonida o‘quvchilar 80 ta sinov topshirishadi. O‘quvchilar majburiy asosiy fanlardan tashqari o‘z xohishlariga ko‘ra ingliz tili, texnik ta‘lim va maxsus sinovlarga jalb etiladi. Universitetlariga yuqori va o‘rta maktabning yoki 12 yillik oddiy maktabni bitirgan o‘quvchilari qabul qilinadi. Universitetlarga qabul qilinish 2 bosqichga bo‘linadi: 1-bosqich turar joyda o‘tkaziladi, buning uchun yapon tili, matematika, fizika, kimyo, jamiyatshunoslik, tarix bo‘yicha test sinovlaridan

o'tkaziladi. Yaponiyada oliy ta'lim majburiy hisoblanadi va u kasb ta'limi bilan uzviy bog'liqdir. Yaponiyada bolalar tarbiyasida onalarning roli va mas'uliyati ayniqsa kattadir. Ular farzandlarining aqlli, dono va mehnatsevar bo'lib o'sishlari uchun oila sulolasi va davlat oldida o'zlarini ma'sul deb hisoblaydi.

Germaniya ta'lim tizimi: Germaniya jahon ma'rifat va madaniyat o'choqlaridan biri. Ushbu davlatda har bir fuqaro o'z shaxsini erkin rivojlantirish, o'z iqtidori moyilligi va qobiliyatiga qarab maktab, o'qish joyi va kasb tanlash huquqiga ega. Maktab ta'lim tizimi boshlang'ich va o'rta ta'lim muassalaridan iborat. Barcha davlat maktablarida o'qish bepul. Germaniyada maktab ta'limi quyidagi maktab tiplariga bo'linadi: boshlang'ich maktab; yo'nalish maktablari; asosiy maktab; real maktab; gimnaziya; umumiy maktab; maxsus maktab. Boshlang'ich maktab ta'lim tizimining poydevori hisoblanadi. Boshlang'ich maktabdan so'ng o'quvchilar yo'nalish maktabga o'tishadi. Asosiy yoki to'liq xalq maktabi boshlang'ich maktabni bitirib, real maktab yoki gimnaziyaga bormagan barcha o'quvchilar uchun majburiydir. Asosiy maktab o'qituvchilari o'zlarini o'qituvchi emas, ijtimoiy pedagog, deb his qiladi. Lekin asosiy maktabdagi o'quvchilar yomon o'zlashtirishiga qaramasdan kasbiy ta'lim olishiga majbur bo'lishadi. Real maktablar ikkinchi bosqichga qarashli bo'lib, odatda 5-10-sinflarni o'z ichiga oladi. Real maktab yuqori darajali kengaytirilgan umumiy ta'lim beradi va o'quvchilarni mustaqil fikrlash, mas'uliyat hissi, insonlarga rahbarlik qilish ko'nikmalariga yuqori talab qo'yadigan kasb egalari bo'lishi uchun kasbiy ta'lim kurslariga tayyorlaydi. Germaniya ta'limi o'ziga xos yo'nalishga juda murakkab tizimga ega. Germaniya davlatida taraqqiy etgan davlatlar orasidan o'rin olishda o'zini oqlab kelayotgan ta'lim tizimi mavjud.

Ta'limdagi muvaffaqiyat, aksariyat dadil harakat qiluvchilar tarafida bo'ladi. Dadil harakat, shijoat tufaylifdir. Shijoatni esa insonga, o'zbek milliy pedagogikasining mumtoz namoyondasi Abdulla Avloniy takidlaganlaridek maktab ilm- ma'rifat baxsh eta oladi.

Xulosa. Zamonaviy ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni o'quvchilarga yetkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, o'quvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko'nikma va malakalar darajasini baholash o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi. matematika fanini chuqur o'zlashtirishlari uchun ta'limning zamonaviy usullaridan keng foydalanish, o'quv jarayonini yangi pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish o'qitishning asosi hisoblanadi. Bunda zamonaviy pedagogik texnologiyalari bilan birga multimedia vositalari, turli elektron darsliklar, o'quv va uslubiy qo'llanmalar, tarqatma materiallar, virtual stendlar va yangi nashr etilgan zamonaviy adabiyotlardan foydalanish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Kodirov K., Nishonboev A., Mirzakarimova N. THE STUDY OF MATHEMATICAL HERITAGE OF AL-KHWARIZMI IN SECONDARY SCHOOLS// OF THE VII INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE CONFERENCE. MODERN PROBLEMS OF APPLIED MATHEMATICS.

2. Кодиров, К., Мирзакаримова, Н., & Зайнолобидинова, Х. (2023). Тригонометрика ниятларни математик индукция методи ёрдамида исботлашнинг афзаллиги. Евразийский журнал математической теории и компьютерных наук, 3(6), 40-43.

3. Mirzakarimova Nigora Mirzzakimovna. Some Ways to Solve Irrational Equations// EUROPEAN MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF MODERN SCIENCE.P.261-264 8. Мирзакаримова, Н. (2022).

4. Мирзакаримова, Н. (2022). Тригонометрика ниятларни математик индукция методи ёрдамида исботлашнинг афзаллиги. Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlaronlayn ilmiy jurnali,2(11), 431-435

UZLUKSIZ TA'LIM VA KASBIY RIVOJLANISHNI TA'MINLASH MAQSADIDA PEDAGOG KASBIY MAHORATINI BAHOLASHNI RIVOJLANTIRISH

Xalimov Zafar Xatamovich

*Bilimni baholash agentligi huzuridagi Ilmiy amaliy o'quv markazi bosh
mutaxassisi "TIQXMMI" Milliy tadqiqot universiteti doktoranti*

Annotatsiya: Hukumatimiz ta'lim sohasida pedagoglarning kasbiy mahoratini baholash ta'lim sifatini oshishida muhim rol o'ynamaydi deb hisoblaydi. Shu sababli, o'qituvchi kasbining barqaror rivojlanishiga asosi bo'lishi mumkin bo'lgan pedagoglar kasbiy mahoratini baholashning izchil tizimi mavjud emas. Balki pedagoglarning kasbiy bilim va ko'nikmalarini baholashni butunlay qamrab olmagan va ularga natijadan boshqa hech qanday xulosa bermaydigan attestatsiya tizimi ishlab kelmoqda. Ushbu tadqiqot O'zbekistonda joriy etilgan o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini baholash tizimini rivojlantirish haqida.

Kalit so'zlar: o'qituvchi, baholash, malaka oshirish, kasbiy rivojlanish

Аннотация: Наше правительство считает, что оценка профессиональных навыков педагогов в сфере образования не играет существенной роли в повышении качества образования. Поэтому отсутствует согласованная система оценки профессиональных навыков педагогов, которая могла бы стать основой устойчивого развития профессии учителя. Возможно, работает система аттестации, которая не полностью охватывает оценку профессиональных знаний и навыков педагогов и не дает им никаких выводов, кроме результата. Данное исследование о развитии системы оценки профессиональных компетенций педагогов, внедренной в Узбекистане.

Ключевые слова: преподаватель, оценивание, повышение квалификации, профессиональное развитие.

Abstract: Our government believes that the assessment of the professional skills of pedagogues in the field of education does not play an important role in improving the quality of education. Therefore, there is no consistent system of evaluating the professional skills of pedagogues, which can be the basis for the sustainable development of the teaching profession. Perhaps there is an attestation system that does not completely cover the assessment of professional knowledge and skills of pedagogues and does not give them any conclusions other than the result. This study is about the development of the system of evaluating the professional competencies of teachers introduced in Uzbekistan.

Key words: teacher, assessment, training, professional development

KIRISH

Respublikamizda ayni paytda birgina Vazirlar Mahkamasining 17.09.2021

yildagi “Maktabgacha, umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, professional va maktabdan tashqari ta’lim tashkilotlari pedagog kadrlarini attestatsiyadan o‘tkazish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi [572](#)-son qarori asosida pedagog kadrlarga malaka toifalarini berish maqsadida imtihonlar tashkil etib kelinmoqda.

Pedagogik kompetensiyani baholash ta’lim tizimida baholash(assessment)ning asl mohiyati tushunilmagani uchun muhim jarayon deb hisoblanmaydi. So‘nggi paytlarda ta’limda o‘quvchilarning yutuqlarini baholash ta’lim berishdan ham muhim vazifa etib belgilangan. Aslida, o‘qituvchilarning malakasi va faoliyatini baholash talim berish vazifasining o‘zi kabi muhimdir (Darling & Hammond, 2010). Pedagoglar talabalarning muvaffaqiyatga erishishlarida ta’sir qiluvchi hisoblanadi. Bundan tashqari, talim berishda muhim vazifa bajaruvchi o‘qituvchilar jamiyatning ijtimoiy o‘zgarishlarida hissasi katta (Okeke & Mtyuda, 2017).

Pedagoglar kasbiy mahoratini baholash nafaqat ularning o‘qitiladigan materialni qaydarajada o‘zlashtirganini bilish, balki o‘qituvchining mustaqil rivojlanishini rag‘batlantirishdir (Wilkerson & Lang, 2007). Bundan tashqari baholash natijalari o‘qituvchilarning malakasini oshirish yoki oshirmaslikka qaror qabul qilishga ham asos bo‘ladi. Ayni paytda ishlab turgan attestatsiyadan o‘tkazish imtihonida pedagogning mutaxassislik fani va kasb standarti bo‘yicha bilim darajasini aniqlash maqsadida 40 ta test topshirig‘i va pedagogik mahoratni aniqlash maqsadida ilg‘or pedagogik uslub va texnologiyalarni (“case study” uslubi, loyihalar uslubi, hamkorlikda o‘qitish, “amaliy o‘yin”, interfaol ta’lim uslubi va boshqalar) qo‘llash bo‘yicha 10 ta topshiriqlari pedagogning kasbiy mahoratini baholashni keng qamrab olmaydi. Aslida, pedagogik kompetensiyalarni baholashda tadbiiq qilinishi mumkin bo‘lgan yangicha tizimlar ta’lim sifatini oshirishda salmoqli hissa qo‘shadi.

Xalqaro miqyosda o‘qituvchining malakasini baholashga qiziqish ta’limda sifatga erishishga talabning ortganligi va o‘qituvchilik kasbining sharaflil kasb sifatida tan olinishi hisobiga ortib bormoqda (Roelofs & Sanders, 2007; Vermunt & Verloop, 1999). O‘qituvchilik kasbi inson hayotini rivojlantirishda muhim o‘rin va rolga ega bo‘lgan kasb sifatida qabul qilinmoqda. Jamiyatda o‘qituvchi rolining muhimligi o‘qituvchi kasbiy mahoratiga yuqori talablarni keltirib chiqarmoqda. O‘qituvchilarning malakasini baholash ularning kasbiy mahorati sifatini bilishning bir usuli hisoblanadi. Turli mamlakatlar, jumladan, O‘zbekistonda, o‘qituvchilar malakasini baholash sifatida pedagog kadrlar attestatsiyadan o‘tkaziladi. 5 yuz mingdan ko‘p bo‘lgan o‘qituvchisi bo‘lgan O‘zbekistonda ham kompetensiyani baholashga qaratilgan imtihonlar tashkil etish oson ish emas. Yana bir muammo nafaqat oson bo‘lmagan baholashni amalga oshirish, balki attestatsiya natijalarini tahlil qilish hamdir. Ommaviy attestatsiyada ko‘p sonli o‘qituvchilar uchun imtihonlar tashkil qilsih, test natijalarini tahlil qilish murakkab vazifalardir.

O‘zbekistonda kompetensiyaga asoslangan malaka imtihonlari tashkil etilganda qanday talablarga javob berishi muhimligi quyidagi savollarga javob

izlash orqali tadqiq etiladi:

- 1) Pedagoglarning malaka imtihonining maqsadlari nimadan iborat?
- 2) Pedagoglarning malaka imtihonida qanday kompetensiyalari o'lganadi?
- 3) Pedagoglarning malaka imtihonida qanday savollar qo'llaniladi?
- 4) Pedagoglarning malaka testi qanday tuzilishi kerak?
- 5) Pedagoglarning malaka imtihonlari natijasi qanday keying harakatlarni keltirib chiqaradi?
- 6) Pedagoglarning malaka imtihoni kasbiy rivojlanishda handay vazifa bajaradi?
- 7) O'qituvchilarning malaka sinovlarini o'tkazish uchun qanday dasturlar ishlab chiqilgan?
- 8) O'qituvchining malakasini oshirishda yangi dasturdan qanday natijalar kutiladi?

Uzluksiz ta'lim tanlov yoki imkoniyat emas, balki o'sib borayotgan inson ehtiyojlarining muammolarini hal qilish zarurati (Donaldson & oth., 2013). O'qituvchilar ta'limning asosiy tarkibiy qismi sifatida o'zlarini yangi bilim va ko'nikmalar bilan qurollantirishni talab qiladigan yangi muammolar va o'zgarishlarga duch kelishadi (Kabaday, 2016). O'qituvchilarning kasbiy mahorati fan, texnika, san'at taraqqiyoti, jamiyat va davr taraqqiyotiga muvofiq amalga oshirilishi kerak (Mulyasa, 2013). O'z ustida ishlayotgan o'qituvchilar uzluksiz ta'limni amalga oshirish hisobiga insoniyat sivilizatsiyasini yaxshiroq yo'nalishda qurish katalizatori sifatida qatnashishi mumkin.

O'qituvchining ish qobiliyati va kasbiy mahoratini baholash o'qituvchi faoliyatini yaxshilashga qaratilgan harakatlar va faoliyat tarzida amalga oshirilishi kerak. O'qituvchining malakasini baholash nafaqat o'qituvchilarning o'qitiladigan materialni qay darajada o'zlashtirganini aniqlash, balki o'qituvchilarning o'z-o'zini rivojlantirishini rag'batlantirishdir (Wilkerson & Lang, 2007, 17-18-bet).

Pedagoglarning kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarini baholash quyidagilarga imkon beradi:

- Pedagoglarning kasbiy vazifalarini bajarishda faoliyat samaradorligini oshirish (takomillashtirish vazifasida);
- Pedagoglarning ta'lim berishda o'qituvchilarning bilim olishlarini rivojlantirish (hisobdorlik vazifasida).

Pedagog o'qituvchiga vazifa sifatida qo'yilgan talablarga qanchalik javob berish bermasligini tekshirmaslik, ya'ni baholamaslik o'qituvchining o'z ustida ishlamasligiga va rivojlanishga harakat qilmasligiga olib keladi. Faqatgina o'z ustida ishlashni davom ettirayotgan o'qituvchilardangina butun umri davomida jamiyat va atrof-muhitga foydasi tegishi mumkin bo'lgan avlodi yetishib chiqadi.

O'qituvchining malakasi va samaradorligini aniqlash, statistikasini hisoblash va xaritalash turli yo'llar bilan amalga oshirilishi mumkin, jumladan: imtihon qilish, malaka oshirish kursini o'zlashtirishi, faoliyatini kuzatish, portfolio va

natijadorligi misolida (Wilkerson & Lang, 2007). Respublika miqyosida o'qituvchilarning kompetentsiyalarini baholash uchun testlar yaxshi yechimdir. O'qituvchining malakasi haqida aniq tasavvurlarga testlar o'tkazish orqali ega bo'lish mumkin. Standartlashtirilgan testlar aniq va hisobdor natijalarini beradi.

O'qituvchining malakasini baholash uning qanday kompetentsiyalarini baholash aniq ko'zda tutilganini talab qiladi (Roelofs & Sanders, 2007).

Umuman olganda, odamlar kompetensiyaning ma'nosi haqida allaqachon tasavvurga ega bo'lsalar ham, lekin aslida kompetensiya keng va xilma-xil ma'noli termindir (Vathanophas, 2007).

Mutaxassislar pedagoglarning malakasini turlicha izohlaydilar. O'qituvchining malakasi - bu ta'lim olishni osonlashtiradigan qobiliyatlar yig'indisidir (Carreker & Boulware, 2015). O'qituvchi kompetensiyasi nafaqat pedagogik kompetensiyaning, balki kasbiy kompetensiyaning ham ko'p qirrali tuzilishidir (Baumert va Kunter, 2006). O'qituvchi kompetensiyasiga quyidagilar kiradi: pedagogik kompetensiya, fan-didaktik kompetensiya, pedagogik-tashkiliy kompetensiya va o'z-o'zini aks ettirish kompetensiyasi (Hospesová & Tichá, 2000), Redding (Reeding, 2014) deb hisoblaganda va Carreker & Boulware (Carreker & Boulware, 2015) "O'qituvchilarning to'rtta shaxsiy kompetensiyasi bor, ya'ni: kognitiv kompetensiya, metakognitiv kompetensiya, motivatsion kompetensiya va hissiy / ijtimoiy kompetensiya" deydi. Ushbu kompetensiyalar o'qituvchining malakasini baholashda baholashning yo'nalishini aniqlik bilan tanlashni talab qiladi.

Kompetensiyaga asoslangan baholash natijalarining hisobi (xaritasi) o'qituvchilarning sifatli malaka oshirish dasturi dasturini tayyorlash uchun asos sifatida zarur. Aniq hisob kitob va tahlillarsiz ishlab chiqilgan treninglar va Malaka oshirish kurslari ko'p hollarda o'zini oqlamaydi (Silberman, 2006). Ko'pgina dasturlar aniq ehtiyojlar va tahlilisiz amalga oshiriladi (Goldstein & Ford, 2002: 10). Bu keyinchalik malaka oshirish kursining samarasiz bo'lishiga olib keladi.

Bilim, malaka va ko'nikmani rivojlantirishga asoslangan malaka oshirish kurslari hozirda ta'lim qatnashchilari o'rtasida ommalashib bormoqda (Acquah & oth., 2017). O'qituvchilarning malakasini oshirish uchun kompetensiyaga asoslangan treninglar juda zarur. O'qituvchilarning o'quv faoliyatida yetarlicha imkoniyatlar bilan ishtirok etishi kasbiy rivojlanish uchun juda muhimdir (Zineb & oth, 2017). Malaka oshirish mashg'ulotlari orqali o'qituvchilarning kasbiy kompetensiya standartlariga javob bermagan ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Pedagoglarning attestatsiya imtihoni ularning kasbiy rivojlanish ehtiyojlariga muvofiq o'quv dasturlarini tayyorlash va amalga oshirish uchun zarur ma'lumotlarni beraolishi kerak.

XULOSA

Ta'limda baholash bo'yicha izlanishlar, o'rganishlar va muhokamalar asosan ta'lim natijalarini baholashda olib boriladi, o'qituvchilarning malakasini baholash va tahlil qilish esa kamdan-kam hollarda muhokama qilinadi. Bu e'tibor qaratilishi

kerak bo'lgan zarur sohadir, chunki o'qituvchilar malaka attestatsiyasidan o'tkazilishi ularning faoliyatini baholashning muhim qismi hisoblanadi.

Kompetensiyaga asoslangan sifatli malaka oshirish kurslari va treninglar o'qituvchining malakasini to'g'ri baholashga bo'lgan ehtiyojni ham oshiradi. Ushbu baholash natijalari o'qituvchining kasbiy faoliyatida maqsadli qarorlar chiqazish uchun ham foydali. Pedagogning faoliyatiga to'g'ri baho berish baholash orqali ham amalga oshirilishi mumkin.

O'qituvchi faoliyatining samaradorligini o'lchash o'qituvchining o'zini rivojlantirish kabi muhimdir (Darling & Hammond, 2010, 12-bet). Shuning uchun pedagogning e'tibori nafaqat o'quvchilarning bilim o'zlashtirishlari va yutuqlarga erishishlariga emas, balki kasbiy pedagoik kompetentsiyalarni o'zlashtirishga ham qaratilgan bo'lishi kerak.

Test natijalari milliy, viloyatlar kesimida va individual o'qituvchining malakasi profilini taqdim etadi va o'qituvchilar malakasini oshirish dasturini tayyorlash uchun asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Aniq tahlillar asosida o'tkazilgan o'qituvchilarning malakasini oshirish dasturlari barqaror kasbiy rivojlanishni rag'batlantirish uchun muhimdir. Sifatli o'qituvchilar malakasini oshirish dasturi, o'tkazilgan kompetensiyaga asoslangan attestatsiya imtihonlari natijalari bo'yicha va past kompetensiyaga asoslangan o'qituvchilarning malakasini oshirishdan tashqari, o'qituvchilarni o'qib o'rganishda davom etadigan kadr bo'lishiga undashi mumkin. Ustozlar ilm-fan ehtiyojlari va rivojlanishiga ko'ra, o'quvchilarning ijodiy faolligini oshirish va har bir o'quvchini umrboqiy o'rganuvchi bo'lishiga ilhomlantirishi uchun kasbiy kompetensiyalarni yangilashda davom etmog'i zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. www.lex.uz
2. Acquah, P. C., Frimpong, E. B., & Borkloe, J. K. (2017). The Competency Based Training (CBT) concept of teaching and learning in the Technical Universities in Ghana: Challenges and the Way Forward. *Asia Pacific Journal of Contemporary Education and Communication Technology*, 3(2), 172c182.
3. Baumert, J., & Kunter, M. (2006). The COACTIV model of teachers' professional competence. Jerman: Center for Educational Research, Max Planck Institute for Human Development.
4. Carreker, S., & Boulware, R. (2015). The personal competencies through the eyes of the classroom teacher. Center on Innovations in Learning, Temple University, Philadelphia, PA.
5. Darling, L., & Hammond. (2010). Evaluating teacher effectiveness: how teacher performance assessments can measure and improve teaching. Washington: Center for American Progress.
6. Donaldson, G., et al. (2013). Teaching profession for the 21st century. Belgrade: Centre for Education Policy Svetožara Markovica 22/20.

7. Goldstein, I. L., & Ford, J. K. (2002). *Training in organizations: need assessment, development, and evaluation*. Belmont: Wadsworth Group.
8. Hospesová & Tichá, M. (2000). Developing mathematics teacher's competence. Research report supported by the Socrates Comenius project 87636-CP-1-2000-1-CZComenius-C31 and GACR 406/02/0829 and 406/05/2444.
9. Kabadayi, A. I. (2016). A suggested in-service training model based on turkish preschool teachersM conceptions for sustainable development. *Journal of Teacher Education for Sustainability*, 18(1), 5c15.
10. Mulyasa. (2013). *Uji kompetensi guru dan penilaian kinerja guru*. Bandung: Remaja Rosdakarya Offset.
11. Okeke, C. I., & Mtyuda, P. N. (2017). Teacher job dissatisfaction: implications for teacher sustainability and social transformation. *Journal of Teacher Education for Sustainability*, 19(1), 54c68.
12. Redding, S. (2014). *Personal Competencies in Personalized Learning*. Center on Innovations in Learning, Temple University.
13. Roelofs, E., & Sanders, P. (2007). Towards a framework for assessing teacher competence. *European journal of vocational training*, 40(1), 123c139.
14. Silberman, M. (2006). *Active learning: a handbook of techniques, designs, case examples, and tips*. San Francisco: Pleiffer.
15. Vathanophas, V. (2007). Competency requirements for effective job performance in Thai public sector. *Contemporary management research*, 3(1), 45
16. Wilkerson, J. R., & Lang, W. S. (2007). *Assessing teacher competency: five standards-based steps to valid measurement using the CAATS model*. United States: Corwin Press.
17. Zineb, et al. (2017). The application of the competency-based approach to assess the training and employment adequacy problem. *International Journal of Education (IJE)*, 5(1), 1c18.

MASOFAVIY TA'LIM TEXNOLOGIK TA'LIMNING YANGI SHAKLI SIFATIDA

Jonzoqova Sayora Anvarovna

Guliston davlat universiteti, Pedagogika va psixologiya kafedrasi o'qituvchisi

Email: mirzjamshid.003@gmail.com

Annatatsiya: Maqolada masofaviy ta'lim modeli, uning afzalliklari va kamchiliklari va an'anaviy modeldan farqli tomonlari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, masofadan turib talabalarning xususiyatlari va afzalliklari to'g'risida xulosalar chiqarildi.

Kalit so'zlar: *masofaviy ta'lim, oliy ta'lim, ta'lim xizmatlarini rivojlantirish, ilg'or texnologiyalar.*

Jarayoni samaradorligini oshirishni o'z ichiga olgan ijtimoiy innovatsiya masofaviy ta'limning eng muhim funksiyasini ta'kidlash kerak, ya'ni har bir inson uchun jismoniy va psixologik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda eng mos keladigan ta'lim shaklini tanlash imkoniyatlari kengayib bormoqda.

Masofaviy ta'lim modeli standart ta'lim modelidan an'anaviydan ko'ra moslashuvchanligi bilan farq qiladi. talabalarga ko'proq erkinlik beradi. - Shuningdek, zamonaviy texnologiyalardan faolroq foydalanishni ta'kidlash joizki, ular yordamida talabalar o'zlarining ehtiyojlarini qondiradigan individual o'quv rejasini tanlashlari mumkin, ham o'qitish vaqti, ham mazmuni bilan ta'limning ushbu modelidan foydalanishning qiyinchiliklari haqida unutmazlik kerak. Har bir universitet turli ta'lim resurslari va professor-o'qituvchilardan foydalanish imkonini beruvchi eng yangi texnologiyalarni sotib olishga qodir emas. Shuningdek, zamonaviy ta'limning "tayanch toshi" bo'lgan talaba va o'qituvchilar o'rtasida kompyuter tayyorgarligi darajasini ham unutmang. Shunday qilib, universitet kompyuter va axborot uskunalari bilan yetarli darajada jihozlangan bo'lsa ham, ushbu texnologiyalarni engish uchun kadrlar kerak. Ushbu turdagi mashg'ulotlardan foydalanish o'quvchilarning psixologik xususiyatlari bilan ham murakkablashadi. Ta'limda o'quvchi va o'qituvchi o'rtasida "jonli" aloqa zarur, ular o'rtasidagi aloqa zarur, buning yordamida o'quvchini o'rganishga va ma'lum ta'lim maqsadlariga erishishga undash mumkin. Shu sababli, inson psixologiyasi, shuningdek, ushbu modeldan foydalanish qulayligi bilan bog'liq hal qilinmagan muammolar hali ham ko'p. Ammo bularning barchasi bilan mumkin bo'lgan ortiqcha va foyda aniq.

Bugungi kunda masofaviy ta'lim juda tez rivojlanmoqda va bu haqda faqat universitetda klassik ta'limni qo'llab-quvvatlash sifatida gapirish mumkin emas. O'z -o'zidan ko'rinib turibdiki, masofaviy ta'lim axborot-raqamli texnologiyalarni rivojlantirish bilan birga, kelajakda butun ta'lim tizimining ajralmas qismiga aylanadi. Bu talaba ta'lim muassasasidan qanchalik uzoqda bo'lishidan qat'i nazar, yangi bilimlarni olish imkoniyatini soddalashtiradi va shu bilan o'quv jarayonini

individuallashtirishga imkon beradi. O'quv jarayonida egallangan turli ko'nikma va malakalarning rivojlanishi ham seziladi. Ular orasida turli xil ma'lumotlar bazalari bilan erkin o'zaro ta'sir o'tkazish, qo'shma natijalarga erishish uchun o'quv jamoasi a'zolari bilan muloqot qilish imkoniyati va boshqalar mavjud.

Masalan, AQSh va Xitoy kabi davlatlarni olaylik. Bu yirik davlatlar oliy ta'limni ta'lim tizimini rivojlantirish maqsadi sifatida belgilagan. Shu munosabat bilan, kelajakda o'z intellektual mehnatining samarasini berish imkoniyatiga ega bo'lgan juda ko'p sonli odamlarni tayyorlash kerak. Axborot tizimlaridan foydalanish muammoni hal qilishda yordam beradi. Aynan shuning uchun masofaviy ta'lim modeli Rossiyaning chekka hududlaridagi ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni hal qilishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va shu bilan mamlakatimizning poytaxt shaharlaridan chet elliklarning orqada qolishini bartaraf etishga imkon beradi.

Bugungi kunda mamlakatimizda ta'lim xizmatlari bozorida bilim olishning masofaviy modelini shakllantirish va mustahkamlash amalga oshirilmoqda. - Shubhasiz, iste'molchilar ushbu turdagi ta'limga tayyormi yoki bu ta'lim talablarini qondira oladimi, degan savollar tug'iladi.

Masofaviy ta'lim texnologiyasini o'rganayotganda biz masofaviy ta'lim talabalarining sotsiologik tadqiqotini o'tkazdik. Bu internet so'rovi edi. Jami 160 nafar respondent bilan suhbat o'tkazildi.

Asosan, masofaviy ta'lim yo'nalishi bo'yicha o'quvchilarning yoshi 25 yoshdan 35 yoshgacha (39,9 foiz), 25 yoshgacha bo'lgan yosh toifasida 36,6 foiz, 35 yoshdan 45 yoshgacha – 20,1 foiz va 45 yoshdan oshganlar 3,4 foizni tashkil etadi.

Asosan, bular o'rta maxsus (26,3%) yoki oliy ma'lumotli (25,2%) mavjud ma'lumotga ega bo'lgan shaxslardir. Maktabdan so'ng darhol masofadan turib oliy ma'lumot oladigan talabalar unchalik ko'p emas, atigi 3,4%, bu masofaviy ta'lim talabasi allaqachon ma'lumotga ega bo'lgan shaxs degan nazariyani tasdiqlaydi.

Respondentlarning aksariyati 63,1 foizi o'qishdan tashqari masofadan turib ishlaydi yoki 25,1 foizi uy yumushlari bilan shug'ullanadi. Boshqa ta'lim muassasasida parallel ravishda o'qiyotgan talabalar 6,7%. Talabalar tanlagan mutaxassislik u yoki bu tarzda ularning ishi bilan bog'liq 46,5%. 15,1% o'z ishlariga mutlaqo aloqasi yo'q. Ehtimol, bunday odamlar kelajakda o'zlari yo'naltirilgan mutaxassislikni tanlaydilar.

Respondentlarning 61,5% javob berganidek, talabalar masofaviy ta'lim modelini yoqtirishadi. Javob berganlarning 11,8 foizi yoqmaydi, 26,7 foizi javob berishga qiynalgan. Menga ta'limning bu modeli yoqadi, chunki u ish yoki o'qish bilan birlashtirilishi mumkin va boshqa ta'lim shakllariga nisbatan arzonroqdir.

Talabalarning fikricha, masofaviy ta'lim tizimi ularda 92,9 foiz tashkilotchilik, 63,4 foiz harakatchanlik va 53,2 foiz vaqtni boshqarish qobiliyatini singdiradi.

Aniqlanishi mumkin bo'lgan ijobiy xususiyatlar orasida birinchi o'rinni o'qitishning erkinligi va moslashuvchanligi egallaydi respondentlarning 96,3 foizi shunday javob berdi. Ikkinchi o'rinda fanlarni individual sur'atda o'qitish 81,5%, uchinchi o'rinda har qanday shaxs uchun o'qitishning mavjudligi 21,6%. Qolgan javoblar quyidagicha taqsimlandi: ijtimoiy tenglik – 18,3%, ta'lim jarayonining texnologik samaradorligi – 9,9%, muloqot tezligi – 6,7% va ijodkorlik – 4,9%.

Masofaviy ta'limning asosiy kamchiligi - amaliy mashg'ulotlarning etishmasligi. Ko'p odamlarga yozma javob shakli va o'qituvchi va talaba o'rtasidagi haqiqiy aloqaning yo'qligi to'sqinlik qiladi. Ushbu tizimning kamchiliklariga qaramay, respondentlarning atigi 21,6 foizi ta'lim shaklini sirtqi ta'limga o'zgartirishni xohlaydi. Qolgan talabalar masofaviy ta'limni boshqasiga o'zgartirishni xohlamaydilar.

Shunday qilib, masofaviy ta'lim talabasi - o'rta yoki oliy ma'lumotga ega bo'lgan 25 yoshdan 35 yoshgacha bo'lgan shaxs, degan xulosaga kelish mumkin. Tanlangan ta'lim orqali ishlash va kasbiy bilim darajasini oshirish, kamroq - asosiy ish profiliga bog'liq bo'lmagan ta'lim olish. Masofaviy ta'lim tizimida talabalarning fikricha, masalan, amaliy mashg'ulotlarning yo'qligi ko'rinishida kamchiliklar mavjud, ammo baribir, iloji bo'lsa, respondentlar ta'lim shaklini o'zgartirmagan bo'lardi. Asosiy afzalliklar o'qishni mehnat, erkinlik va o'qitishning moslashuvchanligi bilan uyg'unlashtirish qobiliyatida ifodalanadi.

ADABIYOTLAR:

1. Mirzayev Jamshid Turdaliyevich. "Social and psychological opportunities of information and psychological security in adolescents" International Conference on Developments in Education. Hosted from Bursa, Turkey. <https://econferencezone.org> July 15th 2022 45-48 p

2. Мирзаев, Д., & Наргулова, А. (2022). «Лечение интернет-зависимости. Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы» Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы 1(1), 498–500. извлечено от

3. Мирзоев, Д. (2022). "Internet qaramligini shakllanishning sabablari, mexanizmlari va diagnostikasi." Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы, 1(1), № 1 (2022) 500–503. извлечено от

4. Jamshid Turdaliyevich Mirzayev. Yoshlar ijtimoiy hulq-atvoriga internet muloqoti ta'sirining psixologik jihatlari. Tashkent Medical Academy Volume 4 | TMA Conference | 2023 Integration of Science, Education and Practice in Modern Psychology and Pedagogy: Problems and Solutions. Volume 4 | TMA Conference | 2023. May 6. 812-816 p.

5. Mirzayev Jamshid Turdaliyevich. "Psychological aspects of influence of the internet - communication on the social behavior of the youth" /

INTELLECTUAL EDUCATION TECHNOLOGICAL SOLUTIONS AND INNOVATIVE DIGITAL TOOLS. International scientific-online conference. 2023. Part 18. JUNE 3rd. 1295-1300 p.

6. Mirzayev Djamshid Turdalievich/ PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INTERNET-COMMUNICATION IN SOCIAL SOCIETY OF YOUTH. The results of the study of Internet addiction on the method of Kimberly-Yang. NEUROQUANTOLOGY | October 2022 | VOLUME 20 | ISSUE 12 | PAGE 3409-3416| DOI: 10.14704/NQ.2022.20.12.NQ77350

7. Mirzayev Djamshid Turdalievich / Psychological aspects of the influence of internet communication on the social behavior of young / PEOPLE SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 3 ISSUE 4 APRIL 2024 ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ B volume 3 issue 4 – 359p

8. Mirzaev Jamshid Turdalievich. Psychological aspects of the influence of internet communication on the social behavior of young people. Science and innovation international scientific journal. VOLUME 3 ISSUE 4 APRIL 2024 ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ. 174-177 p

O'YIN TEXNOLOGIYALARI YORDAMIDA BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUVCHILARNI QIZIQISHINI ANIQLASH YO'LLARI

Tilavova Sayora Bekmuratovna, Sidiqova Munavvarxon

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Boshlang'ich ta'lim fakulteti

o'qituvchisi, Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda o'yin texnologiyalaridan foydalanish va bu texnologiyadan foydalanishning foydali tomonlari haqida so'z boradi. Bundan tashqari dars jarayonida qo'llanilishi mumkin bolgan samarador o'yinlardan ham namunalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, o'yin, bola, predmet, rol, didaktika, ijodiy faoliyat, yutuq, faol, metod.

Ta'limda bugun o'zgarishlar va islohatlar avj olmoqda va o'quvchini darsga jalb qilish uning qiziqishlarini aniqlab olish va yoki uni hayron qoldirish oson bo'lmay qoldi. Eng oson va samarali usul esa bolani o'yin texnologiyalari orqali darsga jalb qilish va qiziqishlarini aniqlash. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi.

O'qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Bugungi kunda ta'limda «Aqliy hujum», «Fikrlar hujumi», «Tarmoqlar» metodi, «Sinkveyn», «BBB», «Beshinchisi ortiqcha», «6x6x6», «Bahs-munozara», «Rolli o'yin», FSMU, «Kichik guruhlarda ishlash», «Yumaloqlangan qor», «Zigzag», «Oxirgi so'zni men aytay» kabi zamonaviy texnologiyalar qo'llanmoqda. Boshlang'ich ta'limda o'yin ijodiy faoliyatning bir 196 shaklidir. Bunda o'quvchi ijtimoiy va moddiy borliqni bilish hamda anglash asosida emotsional -xissiy, intellektual-axloqiy rivojlanadi. O'yinlar, ularning inson taraqqiyotidagi o'rni haqida psixologiya, etnografiya, madaniyat, pedagogika fanlarida bir qator tadqiqot ishlari olib borilgan. XIX asrning oxirida nemis olimi K.Gross o'yinlarni tizimli o'rganishga harakat qilgan bo'lsa, nemis psixologi K.Byuller o'yinlarni «qoniqish hosil qiluvchi» faoliyat sifatida tadqiq etadi. L.S.Vigotskiy, A.N.Leontyevlar fikricha, o'yinlarni nazariy jixatdan ijtimoiy tabiatiga ko'ra ma'lum faoliyatiga yo'naltirilganligi bilan bog'lab, tadqiq etgan bo'lsalar, D.B.Elkonin shaxs xulqini boshqarishni tarkib toptirib, uni takomillashtiruvchi

faoliyat sifatida talqin etadilar. Lekin o'yinlarni yagona va eng muhim asosiy xususiyati uning ta'limdagi ahamiyatliligidir.

O'yinlarda bolaning xulqi erkin shakllanadi va ijtimoiylashadi. O'yinlarning eng muxim jihati uning ikki tomonlama xarakterga egaligi bo'lib, uning dramatik san'atga ham mosligidir. Bir tamondan o'yin ishtirokchilar uni amalga oshirishda muayyan nostandart vazifalar bilan bog'liq xaqiqiy faoliyatni bajarsalar, ikkinchi tamondan esa o'yinlar bu faoliyatning aksariyat paytlarida ma'suliyatni his etgan holda haqiqiy vaziyatlardan chetga chiquvchi shartli xususiyat ham kasb etadilar.

Demak, o'yinlarning ikki tomonlama vazifani bajarishi uning rivojlanuvchi natijaga ega bo'lishiga sabab bo'ladi. O'yin faoliyati elementlaridan ta'lim jarayonida keng foydalaniladi. Ular ishbop o'yinlar, dedaktik o'yinlar, rol o'yinlar, kompyuter o'yinlari shular jumlasidandir. Ishbop o'yinlar kasb faoliyati predmeti yoki ijtimoiy mazmunini qaytadan yaratish shakli bo'lib, amaliyotning ana shu turiga xos munosabatlar tizimini modellastirishdir. Ishbop o'yinlarni o'tkazishda uning qatnashuvchilari faoliyatini maxsus (o'yin tarzida) imitatsiya modelida rivojlantirishdan iboratdir. O'yinlarning xarakteriga ko'ra o'quv jarayoni o'yinlari tadqiqotchilik o'yinlari, boshqaruv va attestatsiyaga doir o'yinlar turiga bo'linadi. O'quv jarayoniga doir o'yinlar o'quv predmetlar bo'yicha istiqbolda kasbiy faoliyatini to'g'ri tashkil etish va shaxsni maqsadga muvofiq shakllantirishga shart-sharoitlar yaratadi. Ana shu shart-sharoitlar natijasida olingan yangi bilimlar kelgusi kasbiy faoliyatni to'g'ri yo'lga qo'yishga yordam beradi.

Ma'lumki, ta'lim hamkorlikka asoslanib, jamoaviy xarakter kasb etadi; kasbga xos faoliyat qoidalar va jamoaning ijtimoiy qoidalariga mos holda amalga oshadi. Ana shu ma'noda ta'limning didaktik va tarbiyaviy ahamiyati o'zaro birlashib, o'yin faoliyati shaklida o'quvchilarning faolligi ortadi. Ishbop o'yinlarda tavsiya etilgan muammoli topshiriq maqsadga muvofiq dialogik muloqot asosida ishtirokchilarni rag'batlantiradi, qiziqishlarini orttiradi, emotsional ruh paydo qiladi. 197 Didaktik o'yinlar ta'limiy maqsadlarni amalga oshiradigan va ularga moslashtirilgan bo'ladi. Didaktik o'yinlar tizimidan birinchi marta maktabgacha jarayonida foydalanishga doir F.Fribil va M.Montisorilar ishlab chiqqan bo'lsa, boshlang'ich ta'lim uchun O.Dikroli tadqiqotlar olib borgan. 60-70 yillardan boshlab faqat boshlang'ich ta'limda emas, umumiy o'rta ta'limda ham foydalanila boshladi. 80-yillarda ayniqsa, ishbop o'yinlar keng tarqala boshlandi. Ishbop o'yinlarning asosiy xususiyati o'yin rejasining o'quv maqsadiga yo'nalganligidadir. Chunki o'quv maqsadi o'yin vazifalari doirasida etiladi. Demak, o'yinlar bolalarning asosiy faoliyat turi bo'lib, u orqali kichik maktab yoshdagi o'quvchilar hayotni, borliqni, tevarak-atrofni o'rganadilar va unga moslashadilar. O'yin paydo bo'lishi uchun quydagilar muhim sanaladi: o'yin ishtirokchilari bilan bo'lgan muloqatdan qoniqish hissining paydo bo'lishi;

tabiiylik, emotsional hissiyotning vujudga kelishi;

o'yin davomida o'yuvchilarning o'zining tabiiy ehtiyojlarini qondirishga harakat qilishi va hokazolardir. Ijtimoiy -psixologik ahamiyati jihatidan o'yinlar asosan ikkita vazifani bajaradi;

Boshlang'ich sinflarda interfaol metodlar va ta'limiy o'yinlardan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijodiy izlanish va mantiqiy fikrlash doiralarini kengaytirish bilan birga ularni darslarda o'rganganlarini hayot bilan bog'lashga, qiziqishlarini oshirishga yordam beradi. O'qituvchilarning bunday zamonaviy talablar asosida yaratilgan sharoitlardan samarali foydalanib, darslarni ilg'or pedagogik hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etilishi ta'lim-tarbiya jarayonini sifatini kafolatlaydi.

Ushbu jarayonlarda esa qaysi o'quvchining qaysi yo'nalishga qobiliyati borligini aniqlab olish mumkin. Kimdur aqliy o'yinlarga qobiliyatli bo'lsa 198 kimdur jismoniy o'yinlarga yoki yana kimdur mantiqiy fikrlab topiladigan o'yinlarda faol bo'ladi. Shunga qarab bolaning qobiliyatini rivojlantirib boorish kerak. Ana o'shanda erkin fikrlovchi, katta-katta dunyoga mashhur rassom, shoir, yozuvchi, dasturchi, tikuvchi va hokazo kasb va hunarlarning eng ustasi faranglarini etishtirib tarbiyalashga turtki bo'ladi degan umiddaman.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. N.G.Dilova (2021). O'qituvchi-o'quvchi hamkorligini vujudga keltirishning pedagogik ahamiyati. Science and Education. Vol. 2, Issue 10, 567-576 betlar.

2. Дилова Н.Г. (2019). Влияние технологии сотрудничества на успеваемость учащихся начальных классов. International scientific review of the problems and prospects of modern science and education.С. 63-64.

3. Дилова Н.Г. (2012). Возможности организации учебного процесса на основе педагогического сотрудничества. Молодой ученый. Т. 46, N

4. Usmonova Q.S. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tankidiy fikrlashni shakllantirishda pedagogic-psixologik integratsiya va uzluksizlik.

М УАЛЛИМ ХЕМ УЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИ . 2023/3 .370-375-b
<https://lib.cspi.uz/index.php?newsid=7951>

5. Usmonova Q.S. Boshlang'ish ta'limda Filandiya ta'lim tizimini imkonoyatlari . Международный научный журнал № 4 (100), часть 2 «Научный импульс» Ноябрь, 2022./4. 899-903-b

6. Usmonova Q.S Development of Steam International Assessment Program in Primary Education. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE. 30th Apr 2023. 242-244

**BUGUNGI BOSHLANG‘ICH TA‘LIM OLDIGA QO‘YILGAN MUHIM
TALABLAR, BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARNI MUSTAQIL
FIKIRLASHGA O‘RGATISHDA MODULLI TALIM
TEXNOLOGIYALARI.**

Tashpulatova Dilorom Mukimovna, Bozorboyeva Sarvinoz Hamrobekovna

CHDPU boshlang‘ich ta‘lim fakulteti o‘qituvchisi,

CHDPU boshlang‘ich ta‘lim fakulteti talabasi

Annotatsiya: Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarni mustaqil fikirlashga o‘rgatishda modulli talim texnologiyalari, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etishga tayyorlash bugungi boshlang‘ich ta‘lim oldiga qo‘yilgan muhim talablar bayyon qilingan.

Kalit so‘z: Boshlang‘ich sinf, modulli, zamonaviy, mustaqil, amaliyotga joriy etish, muhim talablar,

O‘zbekiston o‘zining mustaqilligiga erishgach, o‘sib kelayotgan yosh avlodni barkamol tarbiyalash masalasi davlat miqyosidagi ustuvor masala etib belgilandi, bu yo‘nalishda respublika Prezidentining ko‘plab qarorlari, Farmonlari qabul qilinib muhim islohotlar amalga oshirildi va yanada mukammal holda davom ettirilmoqda. Bolaning ongi va tafakkuri endi shakllanib kelayotgan boshlang‘ich sinflarda o‘qituvchining mahorati, uning zamonaviy texnologiyalarni ta‘lim jarayoniga mohirona tadbiq eta olishi, ta‘limning yangi-yangi yo‘l va usullarini izlashi, ilg‘or pedagogik tajribalardan ijodiy foydalana olishi juda muhimdir. Shuning uchun ham boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini mustaqil fikirlashga o‘rgatishda modulli ta‘lim texnologiyasidan foydalanish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etishga tayyorlash bugungi boshlang‘ich ta‘lim oldiga qo‘yilgan muhim talablardan biridir. Chunki zamonaviy pedagogik texnologiyalar, birinchidan, o‘quvchilarni bilim, ko‘nikma va malakalarni oson va qiziqib o‘rganishlari uchun imkoniyat yaratasa, ikkinchidan, o‘qituvchining ham professional o‘sishiga, ham ma‘naviy rivojlanishiga yordam beradi.

O‘quvchini mustaqil fikirlashga o‘rgatish qachondan boshlanadi? degan savol tug‘ilishi tabiiy. Buning uchun insonning fikrlash jarayonining shakllanish bosqichlarini bilish lozim. Insonning fikrlash jarayoni hayotni, insonlarni, ular orasidagi munosabatlarni, tabiatni sezgilar yordamida kuzatish jarayonida shakllana boradi. Bola dunyoga kelgandan boshlab hayotni, kattalar faoliyatini, tabiatdagi voqea va hodisalarni ko‘rib, kuzatib, ularni o‘ziga o‘zlashtira boshlaydi va natijada unda tasavvurlar paydo bo‘ladi, nutq shakllanadi. Shuning bilan birgalikda bola sezgilari yordamida to‘plagan ma‘lumotlari asosida ko‘plab tasavvur boyliklariga ega bo‘ladi va uni tushunishga, anglashga intiladi. Shuning uchun ularda ko‘plab savollar paydo bo‘ladi. Masalan, osmonda nima bor? Nega kecha va kunduz bo‘ladi? Qushlar nega uchadi? Nega men kichkinaman? Nega ranglar xilma-xil? Nega yomg‘ir, qor yog‘adi? Ular qaerdan paydo bo‘ladi? Bulut-chi? va hokazo. Bir onaning uch yarim yashar bolasi haqida so‘zlab berganlari: "Bir

kun bolam menga shunday savol berdi:

-Ona nega bizning burnimiz har xil? Meniki yassi, sizniki tik, opamniki yana boshqacha? Nima deyishni bilmasdan,

-Shunday yasashganda bolam, dedim.

- Kim yasagan, do‘xtirlarmi? Ular kesib-kesib yopishtirishadimi?

- Yo‘q, bolam, xudo yasagan.

- Xudo qanday yasaydi?

Xullas, bolam meni savol-javobda yengdi. Nima deb tushuntirishni bilmadim. Bolamni chalg‘itishga harakat qildim. Bolam esa savol berishini to‘xtatmas edi. Darhaqiqat, maktabgacha tarbiya yoshida bolalar ota-onalariga tinimsiz savollar yog‘diradilar. Ana shunday paytda bolaning savollariga chidam bilan javob berish uning fikrlashiga, voqea, hodisalarni anglashiga yordam beradi, nutqining o‘rishiga sabab bo‘ladi. Ko‘pincha ba‘zi ota-onalar bu savollarga befarq qaraydilar yoki javob berishni lozim topmaydilar. Uni urishib tashlaydilar. Bu esa bolaning fikrlash jarayonini susaytiradi, uni befarqlikka yo‘llaydi. Hamma narsa mening uchun emas, mening bilishim shart emas deb o‘ylaydi, hamma voqea va hodisalarga befarq bo‘lib qoladi. Bolaning nutqi maktab ta‘limiga tayyorgarlik bosqichida kattalar bilan muloqatga kirishib kishilarning fikrini uqib olish va to‘g‘ri idrok qilish darajasida shakllana boradi. U eshitgan va ko‘rganlari to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni tushuna oladi. O‘zidagi axborotlarni muayyan tartibda bayon qila biladi, aqliy faoliyat operasialaridan o‘rinli foydalanadi. (Ularni taqqoslaydi, oydinlashtiradi, guruhlariga ajratadi, haqli xulosa chiqarishga harakat qiladi). Shunday qilib unda fikrlash bosqichi paydo bo‘ladi. Maktabgacha yoshdagi bolaning fikrlash darajasi maktabdagi ta‘lim-tarbiya jarayonida takomillashadi. O‘quvchining fikrlash darajasining takomillashuvida o‘qituvchining roli beqiyosdir. O‘qituvchi o‘quvchilarni ta‘lim jarayonining faol subektiga aylantirmog‘i lozim. O‘quvchilarni o‘rganayotgan materiallari ustida fikr yuritishga, o‘zining fikrini erkin bayon etishga o‘rgatish ayniqsa muhim. Bunda ta‘lim jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanish katta samara beradi. Pedagogik texnologiyalar asosida tashkil qilingan darsda o‘quvchi faol qatnashadi, o‘qituvchi va o‘rtoqlari bilan erkin muloqotga kirishadi. Ayniqsa shaxsga yo‘naltirilgan texnologiya o‘quvchilarni ta‘lim jarayonining sub’ektiga aylantiradi. O‘quvchilarni o‘quv materiallari ustida erkin fikr yuritishga imkoniyat yaratadi. Bu sohada modulli ta‘lim texnologiyasining o‘rni beqiyosdir. Shuningdek, ta‘lim jarayonida didaktik o‘yinlardan foydalanish ham katta samara beradi. Didaktik o‘yinlar bolada o‘qish motivini rivojlanishiga yordam beradi.

O‘yin vositasida o‘quvchilarning bilim o‘zlashtirish jarayoni qulaylashadi, turli xil predmetlar bilan munosabatda bo‘lishga o‘rganadi, shuningdek, ularda muomala madaniyati shakllanadi. Muhimi, didaktik o‘yinlar jarayonida bolada o‘z kuchiga ishonch shakllanadi, erkin harakat qilishga, o‘z fikrlarini erkin bayon qilishga o‘rganadi, mustaqil fikrlar bildirib boshlaydi.

Masalan, “Suratdagi xatoni top” o‘yinida bola suratni mustaqil kuzatadi. Qish manzarasi tasvirlangan suratda daraxtning gullayotgani ham chizilgan bo‘lsa, buni bola mustaqil topadi. Shu joyda uning tafakkuri ham ishga tushadi. Ya’ni o‘rganganlari asosida har bir faslning o‘ziga xosliklarini esga oladi va qishda daraxt gullamasligini asoslaydi. Xuddi shuningdek, “Bo‘lishi mumkin emas”, “Matndagi xatoni top” o‘yinlari, rebus, boshqotirma kabilar o‘quvchilarning fikrlash jarayonini faollashtiradi va mustaqil fikrlashga o‘rgatadi. Shuningdek, darslikdagi rasm ustida ishlashga doir mashqlar ham o‘quvchilarning mustaqil fikrlashga o‘rgatadi. Bola rasimga o‘z munosabatini bildiradi, savol-javoblarda faol ishtirok etadi, rasm asosida hikoya yozish topshirig‘i berilsa, u o‘z tasavvurlari asosida hikoya yozadi.

Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida bolani mustaqil fikrlashga o‘rgatish imkoniyatlari keng va undan oqilona foydalanish yaxshi samara beradi. O‘quvchini matn ustida ishlashga yo‘llash mustaqil fikrlashga o‘rgatishning eng samarali usullaridan biridir. Boshlang‘ich sinflar uchun tayyorlanadigan darsliklar ham matn oxirida beriladigan mashqlar, savol va topshiriqlar asosida o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga yo‘llashi lozim. Masalan, “‘‘She’rni kim aytayapti?”, “She’rga siz qanday qo‘shimcha qila olasiz?”, “Hikoya (yoki ertak) qahramoni bilan do‘stlashishni xohlaysizmi?”, “Hikoya qahramoniga qanday maslahat berasiz?” , “Ertak voqealari ichida bo‘lishni xohlaysizmi?”, “Unda kim bo‘lib qatnashishni xohlaysiz?” kabi savollar, “Matnni qismlarga bo‘ling va har bir qismga sarlavha qo‘ying”, “O‘qituvchi yordamida matn rejasini tuzing”, “Reja asosida matnni qayta hikoya qiling”, “Matndagi qahramonlarni almashtirib qayta hikoya qiling” va boshqa shu kabi topshiriqlarni berish o‘quvchilarning tafakkurini rivojlantirishga va mustaqil fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkunki, bizning yurtimizda boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ko‘p e‘tibor berilmoqda. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari jivojlanib yetuk inson bo‘lib, kamolga yetishlari uchun ko‘plab imkoniyatlar yaratib berilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Газуль С.М., Ананченко И.В., Кияев В.И. Совершенствование образовательного процесса в вузе: активные методы обучения и гибридные информационные системы на основе виртуализации // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 2; URL: www.science-education.ru/122-20856 (дата обращения: 16.08.2015).

2. Usmonova Q.S . Boshlangich sinf o‘quvchilarida tankidiy fikrlashni shakllantirishda pedagogic-psixologik integratsiya va uzluksizlik. М УАЛЛИМ ХЕМ УЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИ . 2023/3 .370-375-b <https://lib.cspi.uz/index.php?newsid=7951>

3. Usmonova Q.S. Boshlang'ish ta'limda Filandiya ta'lim tizimini imkonoyatlari . Международный научный журнал № 4 (100), часть 2 «Научный импульс» Ноябрь, 2022./4. 899-903-b

4.Usmonova Q.S Development of Steam International Assessment Program in Primary Education. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE. 30th Apr 2023. 242-244 s

5.Usmonova Q.S. Use of Foreign Experiences and World Pedagogy in Elementary Education Teaching . Diversity Research: Journal of Analysis and Trends . Volume 1, Issue 5, August 2023 . 27-29 s

6. Usmonova Q.S Inklyuziv ta'limni boshlang'ich sinflarda joriy etishning ahamiyati va samaradorli. . М УАЛЛИМ ХЕМ УЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИ 2024/5 353-356 -b . <https://lib.cspu.uz/index.php?newsid=10731>

7. Usmonova Q.S Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ta'limning keyingi turlariga tayyorlash asoslari va tizimi. М УАЛЛИМ ХЕМ УЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИ. № 1/3 2024 522-525 b.

8.Usmonova Q.S Cooperative Education In Training Primary Class Teachers. Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments. 2024/5/18 s 264-268

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TANQIDIY FIKRLASH QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISH

Tursunova Sarvinoz Telman qizi

CHDPU Boshlang'ich ta'lim fakulteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolani har tomonlama takomillashtirishda bilim zinapoyasiga olib boradigan mahorat - bu ko'nikmalarni shakllantirish, tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiruvchi metod va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga yo'l ochadigan o'qitish va ta'lim texnologiyasini egallash, o'zlashtirish va takomillashtirilishi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Tanqidiy, fikr, jarayon, metod, vosita, usul, bilim, ko'nikma.

XXI asr maktabining maqsadi – yuksak mas'uliyatli, zukko, axloqiy madaniyatli, hayotga moslashuvchan, vatanparvar yoshlarni shakllantirishdan iborat. Bo'lajak o'qituvchilar ana shu maqsadni amalga oshirish uchun moslashtirilgan mutaxassislar bo'lishi kerak. Prezidentimiz Murojaatnomasida : “Ta'lim XXI asr bo'sag'asida poytaxtga aylanmoqda. Uning o'zi mazmun jihatidan strategik resurslar bilan raqobatlasha oladi. Mamlakatning rivojlanish darajasi shu orqali baholanadi” – deya sifatli ta'limga alohida e'tibor qaratmoqda. Mashhur faylasuf K.D.Ushinskiy shunday deydi: “Agar biz har tomonlama barkamol shaxsni tarbiyalamoqchi bo'lsak, u kishini chuqur o'rganishimiz kerak”. Bu g'oya bugungi kunda o'qituvchi faoliyati tushunchasiga o'xshaydi. Shuning uchun o'quvchining shaxsiy tuzilishi bilan uning asosiy xususiyatlari va fazilatlarini aniqlash muhim ahamiyatga ega.

Tanqidiy fikrlash texnologiyasining maqsadi tanqid qilish emas, balki tanqidiy fikrlashga o'rgatishdir. Ushbu texnologiya dars tizimida uch bosqichga bo'lingan: **I. Ularning qiziqishlarini uyg'otish.** Bu bosqichda oquvchilarni darsga psixologik tayyorlagan holda qiziqishlarini oshirishning turli uslub va usullari korib chiqiladi. Masalan: “Quvonch doirasi”, “Tilaklar zanjiri” yoki qiziqarli savollar berish orqali o'quvchilarni darsga jalb qilish.

II. Ma'noni ajratish. Faol o'rganish. Ushbu bosqichni amalga oshirishning bir necha yo'li mavjud. Ular bashorat qilish jadvali, o'ylash, juftlashtirish, almashish, bilish, bilishni xohlash, men nimani o'rganganimni, savol berishga o'rgatish, tengdoshlarni o'rganish, guruhni bashorat qilish, guruh tadqiqoti va boshqalar. Ushbu usul va usullardan foydalanish bu davrni eng ajoyib davrga, ya'ni o'z-o'zini o'rganish, o'z-o'zini anglash, bilish qobiliyatini rivojlantirish, ijodiy faoliyatni uyg'otish, bir so'z bilan aytganda, mustaqil ish davriga aylantiradi.

III. Hayajon. O'qishning xulosasi. Talaba o'z olgan bilimlaridan foydalanib qaror qabul qiladi, agar unga guruh tomonidan berilgan topshiriqlar bolsa, isbotlaydi, korsatadi, baholaydi yoki “Insho, besh qatorli she'r yozish” usullaridan foydalanadi.

Zamonaviy oqitish jarayonida ijobiy samara ko'rsatuvchi usullardan biri bu

“guruhlarga ijodiy topshiriqlar berish”dir. Boshlang‘ich sinflarda asosiy vazifa o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishdir. Bu muammoni hal etishda mening asosiy maqsadim – ta’limning yangi metod va usullarini qo‘llash orqali bolaning yoshligidanoq dunyoga o‘z qarashini shakllantirishga keng yo‘l ochishdir. Shu munosabat bilan o‘z faoliyatini tashkil etish, ijodkorlikni singdirishning quyidagi sinovdan o‘tgan turlarini olish mumkin: tanqidiy fikrlash, texnologiyasi (strategiyalari), qiziqishni uyg‘otish strategiyasi, guruhlash, dunyo bo‘ylab navigatsiya, ma’noni farqlash strategiyasi, o‘ylantiruvchi, venn diagrammasi, viritmoq, aqliy hujum strategiyasi:, insho yozing, besh qatorli she’r, muallif kreslosi.

Tanqidiy fikrlash dasturi o‘quvchining erkin so‘zlashi, o‘z fikrlarini muhokama qilish, do‘stlarining fikrini tinglash, muammolarni yechish yo‘llarini topish, muammolarni yechishda yordam berishga qaratilgan dasturdir. Tanqidiy fikrlash – o‘quvchilarning darsga qiziqishini oshirgan holda erkin fikrlash va o‘z fikrlarini o‘rganish, xulosalar chiqarish qobiliyatidir. Tanqidiy fikrlash – o‘quvchining o‘z fikrini tanqidiy tekshirish, tahlil qilish, solishtirish, tartibga solish, saralash, o‘quvchi bilganlarini tizimlashtirish, mustaqil va hamkorlikda tekshirish, isbotlash, xulosa chiqarish qobiliyatidir. Ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishda o‘quvchilarni ijodiy ishga jalb etish, ularning faoliyati va qiziqishlarini moslashtirish maqsadida turli usullardan foydalanish mumkin. Ijodiy ishlar o‘quvchilarni fikrlashga, qiziqishlarini uyg‘otishga, ijodkorlikni oshirishga, faolligini rag‘batlantirishga olib keladi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishdan maqsad barcha yoshdagi o‘quvchilarni har qanday mazmunni tanqidiy ko‘zdan kechirishga va ikkita fikrdan birini tanlashda ongli qaror qabul qilishga o‘rgatishdir. Vaziyatga qarab o‘zgarib turadigan fikrlashni tasavvur qilamiz. Bola ma’lum bir vaziyatga tushib qoladi va u darhol kuzatishga, tahlil qilishga, ma’lumotlarni qayta ishlashga kirishadi, xulosalar chiqaradi, qarorlar qabul qiladi, mas’ulitga ega bo‘ladi. Bu tanqidiy fikrlash. Tanqidiy fikrlash tanqidiy fikrlash emas, balki tanqidiy fikrlashdir. Ushbu dasturdan so‘ng, bu vaziyatda ma’lum yutuqlarga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Alisher Navoiy asarlari tilining izohli lug‘ati. III. – Toshkent: Fan, 1984. – b. 201.
2. Hoshimov K., Nishonova S., Inomova M., Hasanov R. Pedagogika tarixi. – T.: “O‘qituvchi”, 1996.
3. Hasanova A. O‘quvchi yoshlar tarbiyasida rag‘batlantirish va tanbeh mezonlari. – T.: “O‘zbekiston”, 1996
4. Usmonova Q.S. Boshlang‘ich ta’limda Filandiya ta’lim tizimini imkonoyatlari. Международный научный журнал № 4 (100), часть 2 «Научный импульс» Ноябрь, 2022./4. 899-903-b

5.Usmonova Q.S Development of Steam International Assessment Program in Primary Education. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE. 30th Apr 2023. 242-244 s

6.Usmonova Q.S. Use of Foreign Experiences and World Pedagogy in Elementary Education Teaching . Diversity Research: Journal of Analysis and Trends . Volume 1, Issue 5, August 2023 . 27-29 s

7. Usmonova Q.S Inklyuziv ta'limni boshlang'ich sinflarda joriy etishning ahamiyati va samaradorli. . М УАЛЛИМ ХЕМ УЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИ 2024/5 353-356 -b . <https://lib.cspu.uz/index.php?newsid=10731>

8. Usmonova Q.S Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ta'limning keyingi turlariga tayyorlash asoslari va tizimi. М УАЛЛИМ ХЕМ УЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИ. № 1/3 2024 522-525 b.

9.Usmonova Q.S Cooperative Education In Training Primary Class Teachers. Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments. 2024/5/18 s 264-268

ZAMONAVIY METODLARDAN TABIIY GEOGRAFIYA DARSLARIDA FOYDALANISH

*Mavlonqulova Shahlo Sherzod qizi, Mamajonova Xurshida Komiljon qizi
Guliston davlat pedagogika instituti, Pedagogika fakulteti 2-bosqich talabasi*

E-mail: shahlomavlonqulova@gmail.com

Guliston davlat pedagogika instituti, Pedagogika fakulteti 2-bosqich talabasi

E-mail: mamajonovaxurshida@gmail.com

Annotasiya: Har bir bo'lajak o'qituvchi o'quv va tarbiyaviy faoliyatini muvoffaqiyatli olib borishi uchun ta'lim-tarbiya jarayonini mazmun mohiyatini bilishi, ta'lim tarbiya jarayonida dars va dars turlarini, darsni unumli va foydali to'g'ri tashkil qilish darsga doir bo'lgan metodlarni ishlab chiqish va bu metodlarni qo'llay olishni bilishlari shart va bu hozirda zamonaviy ta'limning asosi hisoblanadi. Ushbu maqolada Tabiiy geografiya metodlaridan foydalanish imkoniyatlariga doir malumotlar aytib o'tilgan.

Abstract: In order for every future teacher to successfully carry out educational and educational activities, it is necessary to know the essence of the educational process, to organize lessons and lesson types in the educational process, and to organize the lesson effectively and usefully. It is necessary to develop relevant methods and know how to use these methods, and this is now the basis of modern education. This article provides information on the possibilities of using natural geography methods.

Kalit so'zlar: Texnologiya, pedagogik texnologiya, pedagogik texnologiya tasnifi, pedagogik texnologiya darajalari, pedagogik texnologiya mezonlari, nazaryalar, kommunikatsion, metodlar, jahon andozalari, milliy rivojlanish.

Key words: Technology, pedagogical technology, classification of pedagogical technology, levels of pedagogical technology, criteria of pedagogical technology, theories, communication, methods, world models, national development.

Mavzusining dolzarbligi. Hozirgi kunda hukumatimiz tomonidan olib borilayotgan uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish, yangi avlod darsliklarini yaratish va uzluksiz ta'lim tizimini modernizatsiyalash, bugungi kundagi mamlakatimizda o'sib kelayotgan yosh avlod shaxsini har tomonlama barkamol avlod darajasida taminlash ma'naviyan yetuk, o'zligini anglashi, jismonan ruxan sog'lom avlod bo'lib o'sishi, va shu bilan birgalikda vatanparvarlik va fidoiylilik kabi yuksak hislatlarni rivojlantiradi.

O'qituvchi barkamol avlod ta'lim tarbiya jarayoni uchun javobgar shaxs bo'lib u nafaqat ma'naviy-axloqiy madaniyati bilan atrofdagilarga o'rnak bo'lishi shu bilan birgalikda pedagogik mahoratni nomoyonda eta olishi yetuk o'qituvchi sifatida kelajak avlod uchun ma'lakali kadrlarni tayyorlay olishi o'z ishiga munosib hissa qo'shishi zarur.

Binobarin pedagogik jarayonning mohiyatini anglamagan, bolaga nisbatan chuqur hurmatga ega bo'lmagan o'qituvchi ta'lim tarbiya samaradorligi va inson

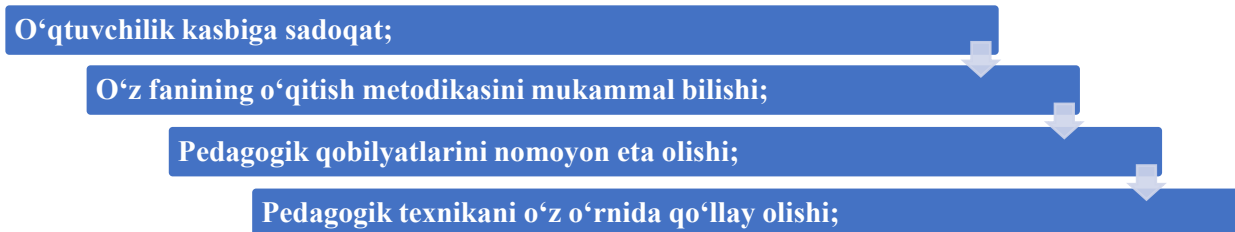
kamolotini taminlovchi fikriga ham ega bo'lmaydi. Yuksak pedagogik mahoratga ega bo'lgan o'qituvchi bolani tushuna olishi, unga nisbatan insonparvar munosabatda bolishi, har qanday pedagogik vaziyatni to'g'ri baholay olishi, yuzaga kelgan ehtimolli ziddiyatlarni o'z vaqtida bartaraf eta olishi, pedagogik vaziyatda doim ilg'or jamiyat taraqqiyotida hamda pedagogik jarayonda o'quvchilar ongiga singdirilayotgan g'oyalarni hayot bilan bog'lay olishi lozim. Unga misol tariqasida Tabiiy fanlar yokida Geografiya kabi bir qancha fanlarni ham nazariy ham amaliy tarizda bir biriga bog'lay olishimiz zarur yani nazariy tarizda o'rgangan narsalarimizni ochiq osmon ostida tabiat qo'ynida va shuningdek turli ekskursiya va laboratoriya sharoitlarida taxlil qila olishimiz tushuniladi.

Hozirgi kundagi darsliklar kommunikatsion axborot texnologiyalari qanchalik rivojlangan bo'lmasin pedagogik amaliyot va ta'lim tarbiyaning muvaffaqiyati o'qituvchining bilimiga va kasbiy faolyatiga bog'liqdir. Shu nuqtiy nazardan O'zbekiston Respublikasining birinchi prizidenti Islom Abdug'aniyevich Karimov "Tarbiyachilarning o'ziga zamonaviy bilim berishi ularni ma'lumotini malakasini oshirish kabi paysalga solib bolmaydigan dolzarb masalalarga duch kelmoqdamiz. Menimcha ta'lim tarbiya tizimini oshirishdagi asosiy muommo shu yerda. O'qituvchi o'quvchilarimizga zamonaviy bilib bersin deb talab qilamiz. Ammo zamonaviy bilim berish uchun avvalo murabbiylarimizning o'zlari zamonaviy bilimga ega bo'lishlari kerak "deb takidlab o'tadi

Darxaqiqat shuni aytib o'tishimiz lozimki mustaqillikdan so'ng yokida mustaqillik yillarida har yili yalpi ichki mahsulotning 10-12 % ta'limga yokida O'zbekiston Respublikasining davlat budjetining 60% ijtimoiy sohaga yo'naltirilganligi belgilandi, ushbu mablag'ning 35 % puxta talim tarbiya olish uchun yo'naltirilgan hisoblanadi.

Shu tariqa pedagogik mahorat egasi bo'lish uchun o'qituvchi yani pedagog o'z o'quv predmetini davir talabi asosida bilishi, pedagogik pisixalogik bilimlarga ega bo'lishi, hamda insoniylik, fidoiylik, izlanuvchanlikni o'zida tadbiq topdirish lozim, o'z kasbiga qiziqishi, pedagogik fikirlashi, mulohazalariga ishonchi va qat'iy irodasi chuniladi.

Pedagogik mahoratni tashkil etuvchi komponentlar

Hozirgi zamon fan va texnikasi jadal sur'atda rivojlanayotgan zamonaviy axborot texnologiyalarining salmog'i keskin oshayotgan bir davirda o'qituvchi pedagogik mahoratini takomillashtirish muhim ahamiyat kasib etadi. Shuning uchun o'qituvchi faqat o'z fanini bo'yicha emas, balki o'z faniga yaqin bo'lgan

sohalardagi yangiliklarni bilishi talab etiladi.

Hozirgi kundagi muhim vazifalardan biri bolalarni fanga qiziqtirish, ularni e'tiborini darsga jalb qila olish, dunyo qarashini kengaytirish, fikirlash darajasini yaxshilash uchun turli xil metodlar mavjud yoki ulardan foydalanishimiz, yoki qo'llashimiz mumkin. Yana shuni aytish kerakki metodlardan to'g'ri va samarali foydalanish bolalarda fanga bolgan mehr, muhabbat va qiziqishni shakillantira oladi. Hozirda ta'lim jarayonida o'nlab balki yuzlab metodlarning turlari mavjud ularga misol qilib aytishimiz mumkin. Ko'rgazmali metodlar, amaliy metodlar, so'z orqali ifodalaniladigan metodlar mavjud, namunali bayon qilish metodi, reproduktiv metodi, tushuntirish ish rasimlar metodi, tadqiqot metodi, qisman izlanish metodi, B.B.B metodi, baliq skelet metodi, qor bo'ron metodi, dumoloq stol metodi, kabi metodlarning bir qancha turlari mavjud.

Bolalarni dunyo qarashlarini rivijlantirish, fikirlash darajasii kengaytirish va tafakkur qila olishini shakillantirish uchun o'z navbatida amaliy va tajribiy metodlarni ahamiyati alohida o'ringa egadir. Hozirgi kunda maktablarimizda tashkil qilingan Tabiiy fanlarni o'qitishda biz ko'plab tabiiy amaliy va tajribiy metodlardan foydalanamiz. Tabiiy fanlarda o'qitishda turli xil metodlardan foydalanish o'quvchilarda hozirgi zamon talablari, ta'lim sohasidagi jahon andozalari va milliy rivojlanish andozalariga mos keladigan geografik madaniyatni yani geografik dunyo qarashni, tafakkur va bilimlarni, ularni hayotda va kasbiy faoliyatda qo'llay olishni ko'nikma va malakalarni (kompetentlikni) shakillantirishdan iboratdir.

O'quvchilarda Yer sayyorasi va uning hududiy qismlari haqida yaxlit bilimlarni shakillantirish, tabiiy, ijtimoiy iqtisodiy hamda ekologik hodisa va jarayonlarni tushunishi uchun ilmiy-metalogik zamin yaratish, tabiatdan oqilona foydalanish va uni muhofaza qilish borasida hayotiy ko'nikmalarni shakillantirish, ularni taxliliy fikirlashga o'rgatish, olgan nazariy bilimlari asosida amaliy ko'nikmalarni shakillantirishga qaratilgan amaliy metodlarning bir guruxi ishlab chiqilgan.

Tabiiy geografiyani o'qitishda quyudagi gurux metodlarini kirgazishimiz lozim:

- Tatqiqot metodlari;
- Kuzatish metodlari;
- Amaliy metodlar;
- Tajribiy metodlar;

Amaliy yoki tajriba metodlardan foydalanish va u metodni to'g'ri yo'naltira olish bolada tabiatga mehr muhabbat, uni asrash avaylash nafaqat tabiiy boyliklari bilan bir qatorda tabiatni asrash kabi ko'nikmalarni shakillantiradi.

Amaliy metodlar bu-darsda olgan nazariy bilimlarini amaliyotda o'qituvchi bilan birgalikda qo'llab ko'rishdur. Bu jarayon bolada

-Yerning o'z o'qi va Quyosh atrofidagi harakat mohiyatini, ularning tabiatga ahamiyatini, quyosh sharqdan chiqib g'arbga botishi qaysi tomon sharq qaysi tomon g'arb ekanligi kabi amaliy metodlar qo'llash bolada ko'nikma va tushuncha

hosil qiladi.

-Tabiiy hodisalar va jarayonlarni, tun va kun, yil fasillari almashinishini kuzatish

-Globus va geografik kartalar xaritalar bilan ishlash daraja tori, meridianlar va parallelarning mohiyatini tushunish, geografik joylar geografik obektlarning joylashgan o'rnini toppish, izlash, ko'rish aniqlash bolada hududlarning geografik o'rinlarini chuqur eslab qolishga imkon beradi.

-O'qtuvchi bilan birgalikda dala maydonida ufq tomonlarini aniqlash, kun va tunga qarab oriyentir aniqlash bolada fanga qiziqishni shakillantiradi.

-kuzatuvchi o'qtuvchi bilan birgalikda kichik suv havzalarida o'lchash ishlarini olib boorish yoki kichik suv havzalari founasini o'rganish.

-Termometir yoki boshqa havo bosim asboblari yordamida iqlimning quruq yoki issiqligi ,harorat darajasini o'rganish iqlimning insonga qandey tasiri borligini tushuntirish.

-Foydali qazilma turlari ularning shakillari bilan ham qisqacha tanishish

Tabiiy va ijtimoiy -iqtisodiy jarayonlarni kuzatish va tahlik qilish kichik davlat hudud viloyat shahar gaeografiyasini o'rganish tabiati aholisi va xo'jaligi haqida tizimli bilimlarni hosil qilish kichik kichik gurux ekskursiyalarni tashkil qilish va uni fan bilan bog'lash ,jamiyat va tabiat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning mohiyati va xususiyatlari,sabab oqibatlarini tushuntirish va yechim yo'llari haqida to'g'ri tushuncha hosil qilish, yosh avlodning ekalogik madanyatini, milliy boyliklariga nisbatan ehtiyotkorona ruxda o'stirish o'quvchilarda Vatanga muhabbat, milliy iftihor, fuqorolik masulyatlari ruhida tarbiyalaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-son farmoni. <http://lex.uz/docs/5841063>

2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. "O'zbekiston" 2017 y.

3. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollarga bag'ishlangan majlisidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. Xalq so'zi gazetasi. 2017 yil 16 yanvar.

4. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar Strategiyasi. O'zbekiston qonun hujjatlari to'plami, 2017 y.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 12 iyundagi PQ-3052-sonli "Sog'liqni saqlash organlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi qarori.

6. Ahmadaliyev A., Qosimov A. Innovatsion faoliyat va ilg'or pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2011.-60 b.

7. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar – Toshkent, 2008.-34b

8. A.Musurmanova ,Umumiy pedagogika

9.Tolipo'v.O',Usmonboyeva .M, "Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari"

BO'LAJAK INFORMATIKA O'QITUVCHILARINI METODIK TAYYORLASHDA WEB TEXNOLOGIYALARNING O'RNI

Ergashev Baxtiyor Baxriddinovich

Guliston davlat universiteti, Axborot texnologiyalari kafedrası o'qituvchisi

Abstract. The article describes recommendations for replacing web technologies in the methodological training of future computer science teachers. The issues of training competent, competitive personnel capable of using web technologies in their professional activities are considered.

Keywords: computer science, information and communication technologies, web technologies, future teacher, Web 2.0 and Web 3.0 technologies.

Annotatsiya. Maqolada bo'lajak informatika o'qituvchilarini metodik tayyorlashda web texnologiyalarning o'rniga oid tavsiyalar bayon qilingan. Kasbiy faoliyatda Web texnologiyalardan foydalanishga qodir, kompetentli, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash haqida mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: informatika, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, Web texnologiyalar, bo'lajak o'qituvchi, Web 2.0 va Web 3.0 texnologiyalar.

Аннотация. В статье описаны рекомендации по замене веб-технологий в методической подготовке будущих учителей информатики. Рассмотрены вопросы подготовки компетентных, конкурентоспособных кадров, способных использовать веб-технологии в профессиональной деятельности.

Ключевые слова: информатика, информационно-коммуникационные технологии, веб-технологии, будущий учитель, технологии Web 2.0 и Web 3.0.

Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarda ta'lim sohasida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda yuqori texnologik, ta'limiy kompetentsiyalarni rivojlantirishga alohida e'tibor berilmoqda. Jumladan, YUNESKO hujjatlarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, xususan Web texnologiyalar ta'lim olish uchun zamonaviy texnologiya sifatida xizmat qilishi mumkinligi, bunda Web texnologiyalar o'quv jarayoniga oqilona joriy etilgan bo'lishi va yangi ta'lim modellari bilan birga qo'llanishi lozimligi ko'rsatib o'tilgan. Kasbiy faoliyatda Web texnologiyalardan foydalanishga qodir, kompetentli, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash, oliy ta'lim muassasalarida zamon talablariga mos ta'lim tizimini yaratish, fanlarni o'qitishning mavjud shakl, metod, vositalari qatoriga Web texnologiyalarni kiritish va ulardan samarali foydalanish metodikasini yaratish, Web texnologiyalarni qo'llash kompetentligi tarkiblarini aniqlash, uning shart-sharoitlari, mazmunini takomillashtirish dolzarb masalalardan biridir.

Mamlakatimizda ham ta'lim tizimida Web texnologiyalardan foydalanish, jamiyatni axborotlashtirish, ta'limni internetlashtirish, Internet texnologiyalarini rivojlantirish, Web 2.0 va Web 3.0 texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha bir qator ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda.

Xorijiy tajribalarni o'rganish jarayonida tadqiqotchi I.Rozinaning tadqiqotlarini alohida ajratib keltirish mumkin. Uning tadqiqot ishlarida "informatika ta'limini internetlashtirish" tushunchasini ta'lim jarayonida Web 2.0 va Web 3.0 xizmatlarining qo'llanilishi bilan izohlaydi [1]. Web 2.0 va Web 3.0 xizmatlarining rang-barangligi informatika ta'limini mazkur texnologiyalar vositasida reallashtirishning ko'p sonli variantlaridan birini tanlash imkoniyatini taqdim qiladi. Shu tariqa bugungi kunda tarmoq pedagogik hamjamiyatlarining shakllanishi nihoyatda dolzarb bo'lib bormoqda. Ta'lim jarayonida Web-texnologiyalardan foydalanish bo'yicha E.Patarakin [2], M.Nimatulayev [3], T.Vezirov [4] kabi xorijiy tadqiqotchilarning ishlarida bir qator tasniflar berilgan.

Tadqiqotchilar fikrlarini taqqoslab o'rganish natijasida, Web texnologiyalarning ta'limdagi o'rni ko'p qirrali bo'lib, uni quyidagicha tasniflash mumkin:

- axborot, jumladan talabaga zarur bo'lgan o'quv materiallarini tez etkazib berish;
- ijtimoiylashuv, kommunikativ va axborot texnologiyalarini qo'llash kompetentsiyalarini shakllantirish va rivojlantirish;
- shaxsning o'z-o'zini rivojlantirishi;
- shaxsiy qobiliyatlarni yuzaga chiqarish va rivojlantirish vositasi;
- ta'lim muhitining ochiqligini, adaptivligini ta'minlash.

Web texnologiyalar ta'lim jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatib, u talaba shaxsiga yo'naltirilgan ta'limni tanlashga imkoniyat beradi, hamkorlikda ishlash usullarni ta'minlashga, tajriba olish va almashish maqsadida turli ijtimoiy tarmoq jamoalarida qatnashish, shuningdek Web 2.0 va Web 3.0 xizmatlarining ko'p qismi ularni ta'lim tizimining deyarli barcha darajalarida qo'llash imkoniyatini beradi.

Bo'lajak informatika o'qituvchilarini metodik tayyorlash tizimida Web-texnologiyalardan foydalanish masalasini tadqiq etishda OTMning tegishli bakalavriat ta'lim yo'nalishi davlat ta'lim standarti, o'quv rejasiga kiritilgan umumkasbiy va ixtisoslik fanlari, ularning mazmuni, "Informatika o'qitish metodikasi" kursining mazmuni, o'qitish holati tahlil etildi va xorij adabiyotlari o'rganildi.

"Informatika o'qitish metodikasi" kursi doirasidagi ta'lim jarayonida kompyuter, Internet va intranet kabi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari o'rganiladi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida o'quv-tarbiya ishlarini tashkil etishga bog'liq mashg'ulotlarga alohida e'tibor berildi. Shuningdek, "Axborot tizimlari va texnologiyalari" kursida Internet va uning xizmatlari hamda masofaviy ta'lim texnologiyalari bilan bog'liq barcha turdagi mashg'ulotlar mazmuni o'rganib chiqildi.

Bo'lajak informatika o'qituvchilarini tayyorlash ta'lim yo'nalishlari o'quv fanlari mazmunida Web texnologiyalar tushunchasi, uning imkoniyatlari, o'quv jarayonida Web texnologiyalardan foydalanish metodikasi, metodik tayyorlash

tizimida umumkasbiy va mutaxassislik fanlari mazmunida o'z aksini topmaganligi aniqlandi.

Hozirgi vaqtda internet va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish bilim va ko'nikmalari har bir o'qituvchining axborot madaniyati tarkibiga kirishini e'tiborga olib, OTMda "Informatika o'qitish metodikasi" kursini o'rganish davomida bo'lajak informatika o'qituvchilarida Web texnologiyalarni qo'llash kompetentligini shakllantirishga alohida e'tibor berish kerak.

Ta'limni axborotlashtirish sharoitida Web texnologiyalarning o'rni va ahamiyati, bo'lajak informatika o'qituvchilarini metodik tayyorlash tizimida Web texnologiyalardan foydalanish holatining tahlili, mamlakatimiz va xorijda o'rganilganligi haqidagi ma'lumotlar ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil etildi hamda Web-texnologiyalar asosida bo'lajak informatika o'qituvchilarini metodik tayyorlash tizimini takomillashtirishning motivatsion, tarkibiy, o'quv-metodik, tashkiliy hamda ta'lim natijalarini baholash omillari bilan belgilash mumkinligi tadqiqot ishlarida ko'rib chiqildi.

Web 2.0 va Web 3.0 texnologiyalarning bo'lajak informatika o'qituvchilari faoliyati mazmuniga ta'sirining quyidagi asosiy jihatlari ajratib berildi:

- Web 2.0 va Web 3.0 texnologiyalarning "Informatika o'qitish metodikasi" kursi mazmuniga kirishi munosabati bilan bo'lajak informatika o'qituvchilari mavjud texnologiyalar sohasida etarlicha ilmiy, metodik va maxsus bilimlarni egallashi;

- bugungi kunda bir qator ta'limiy, metodik va ma'lumotli saytlarning yaratilganligi va o'quv jarayoniga joriy etilayotganligi tufayli bo'lajak informatika o'qituvchilari o'z kasbiy faoliyatlarida ulardan samarali foydalanish ko'nikmalariga ega bo'lishi;

- kunduzgi va masofali ta'lim rivojining zamonaviy tendentsiyalari bo'lajak informatika o'qituvchilari oldiga o'zining Web 2.0 va Web 3.0 texnologiyalariga asoslangan tarmoq ta'lim resurslarini yaratish usul va vositalariga oid malakalarga ega bo'lishi.

Ko'rsaib o'tilgan ushbu maqsadlarga erishish uchun pedagogika OTMning umumkasbiy fanlari, jumladan, "Informatika o'qitish metodikasi" kursi mazmuniga Web texnologiyalarning kiritilishi tavsiya etiladi. Bundan bo'lajak informatika o'qituvchilarini tayyorlash tizimini takomillashtirishda Web texnologiyalarning didaktik imkoniyatlarini o'zlashtirishga bo'lgan zaruriyat bilan Web texnologiyalardan foydalanishga doir o'quv-uslubiy ishlanmalarning mavjud emasligi o'rtasidagi ziddiyatlar yuzaga keladi. Ushbu qarama-qarshilikni hal qilish uchun Web texnologiyalar sohasidagi ta'lim mazmuni va tuzilmasini asoslash hamda ushbu metodikaga mos keluvchi o'quv-uslubiy resurslarni yaratish maqsadga muvofiqdir.

Bo'lajak pedagog kadrlarni metodik tayyorlash tizimida Web texnologiyalarni qo'llash kompetentligini shakllantirish, taklif etilayotgan texnologiyani amalda qo'llash natijasida talabalar ta'lim tizimi rivojining xalqaro tendentsiyalarini, uning

zamonaviy holatini va uni takomillashtirish dolzarb vazifalardan biridir. Buning natijasida Web texnologiyalar asosida ta'lim jarayonini loyihalash, Web texnologiyalarni o'quv, ilmiy-pedagogik faoliyatida qo'llash bo'yicha motivatsiyasini shakllantirish, masofali malaka oshirish, tarmoqli ta'lim resurslarini ishlab chiqish va qo'llash usullarini egallash, ta'lim jarayonini axborotlashtirish muammolarini tahlil qilish va ularni bartaraf etish yo'llarini aniqlash kabi qobiliyatlarni o'z ichiga olgan metodik kompetentlikka ega bo'ladilar.

ADABIYOTLAR:

1. Розина И. Н.. Теория и практика обучения педагогической коммуникации в образовательной информационно-коммуникационной среде: автореф.дис. ... док.пед.наук: – М., 2005. – 50 с.

2. Патаракин Е.Д. Социальные сервисы Web 2.0 в помощь учителю // Учебно-методическое пособие. М.: 2007. - 64 с.

3. Ниматулаев М.М. Подготовка учителей информатики в педвузе к использованию Web-технологий в профессиональной деятельности: дисс. ...канд.пед.наук:. – М., 2002. – 182 с.

4. Везиров Т.Т. Формирование профессиональных умений будущих учителей математики и информатики на основе Web-технологий: дисс.... канд.пед.наук. – Перм, 2014. – 194 с.

USTOZ SHOGIRD TIZMI ASOSIDA TALABALARNI METODIK TAYYORLASH MEXANIZMLARI

Dehqanova Muborakxon G'iyoziddin qizi

CHDPU, Maxsus pedagogika kafedrası o'qituvchisi.

Annottatsiya: Ushbu maqolada Eshitishda nuqsoni bo'lgan farzandlari bor ota onalar uchun daktilemani oson usulda o'rgatishlari uchun ko'rsatmalar berilgan.

Abstract: This article provides guidelines for parents of hearing-impaired children to teach typing in an easy way.

Kalit so'zlar: eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar, daktilema, individual, yondoshuv, o'ng qo'l qoidasi.

Key words: hearing-impaired children, typing, individual, approach, right-hand rule.

Zamonaviy ta'limning asosiy xususiyatlaridan biri – bilim paradigmasidan kompetensiyaga o'tish deb hisoblanishi kerak. O'qishga bilimga asoslangan yondashuvni kompetensiyaga asoslangan yondashuv foydasiga rad etish yangi jahon standartlariga e'tibor qaratgan holda zamonaviy ta'lim tizimini modernizatsiya qilishning dolzarb muammolari bilan bog'liq.

Mamlakatimizda ustoz-shogirdlik bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ko'plab ta'lim va biznes tashkilotlari ustoz-shogirdlikni tizimning strategik muhim elementi deb bilishadi. Ular talabalar va ustozlarni nafaqat ta'lim orqali olingan bilim, ko'nikma va malakalarni yetarli darajada egallash qobiliyatini, balki mustaqil ravishda yangi ko'nikma va malakalarni shakllantirish qobiliyatini rivojlantirish vazifasini ta'kidlaydi. Natijada ustoz-shogirdlik modellarining o'zi o'zgarishda: ustoz-shogirdlik munosabatlari ishtirokchilarining mumkin bo'lgan tarkibi, ustoz-shogirdlik ko'lam, o'zaro aloqa jarayonining o'zi va uning yordami bilan hal qilingan muammolar doirasi kengaymoqda.

Ustoz-shogirdlik – bu ishonch va sheriklikka asoslangan norasmiy o'zaro boyituvchi muloqot orqali tajriba, bilim, ko'nikma, malaka, meta-kompetensiya va qadriyatlarni shakllantirish uchun universal texnologiya.

Ustoz-shogirdlik shakli – bu asosiy faoliyat va ishtirokchilarning pozitsiyasi bilan belgilanadigan muayyan rolli vaziyatda bo'lgan ustoz juftlik yoki yakka guruh ishini tashkil etish orqali maqsadli modelni amalga oshirish usuli.

Ustoz-shogirdlikni amalga oshirish shartlariga qarab quyidagi shakllarga bo'linadi: “shogird – shogird”, “o'qituvchi – o'qituvchi”, “talaba – shogird”, “ish beruvchi – shogird”, “ish beruvchi – talaba”. Ushbu shakllarning har biri o'qitish kasbiy faoliyat bosqichini va tizimning uchta ishtirokchisining dastlabki asosiy talablarini hisobga olgan holda qisman o'zgartirilgan yagona ustoz-shogirdlik

metodologiyasidan foydalangan holda ma'lum bir qator vazifalar va muammolarni hal qilishni o'z ichiga oladi.

Ustoz-shogirdlikning turli shakllarining xususiyatlarini sifatli taqdim etish uchun ustoz-shogirdlik yordamida hal qilingan muammolar vazifasini va har bir alohida holatda mavjud bo'lgan tizimni alohida ko'rib chiqish kerak.

Oliy ta'lim muassasasi talabasining quyidagi muammolari ustoz-shogirdlik yordamida hal qilinadi:

- * o'qish va o'z-o'zini rivojlantirish uchun past motivatsiya, yomon akademik ko'rsatkichlar, yuqori sifatli o'zini o'zi boshqarishning yo'qligi;

- * ta'lim trayektoriyasini tanlash va kelajakda kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan ongli pozisiyaning yo'qligi;

- * o'quv dasturi doirasida yuqori sifatli o'zini o'zi anglashning mumkin emasligi;

- * faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish uchun shart-sharoitlarning yo'qligi;

- * ijodiy rivojlanish, martaba va boshqa imkoniyatlar vektorlarini o'z-o'zini tanlash istiqbollari to'g'risida past xabardorlik;

- * identifikatsiya inqirozi, yo'q qilish yoki qiymat va hayotiy pozisiyalar va yo'nalishlarning past darajasi;

- * gorizontaal va vertikal ijtimoiy harakatga to'sqinlik qiladigan ziddiyat, rivojlanmagan muloqot qobiliyatlari;

- * meta-fan ko'nikmalari va meta-kompetensiyani shakllantirish uchun shart-sharoitlarning yo'qligi;

- ta'lim dasturlariga, iqtidorli talabalarni rivojlantirish dasturlariga kirishning yuqori chegarasi;

- * hissiy barqarorlikning pasayishi, kelajak uchun aniq istiqbollarning yo'qligi va muntazam ravishda sifatli qo'llab-quvvatlash fonida o'smirlikning umumiy qiyinchiliklari bilan bog'liq psixologik inqirozlar;

- * (yangi) ta'lim jamoasida moslashish muammolari: psixologik, tashkiliy va ijtimoiy.

Ayni paytda davlat ta'lim standartlari faqat vaqtning qiyinchiliklariga javob bermaydigan va ishlab chiqarish yoki biznes vakillarini jalb qilishni talab qiladigan asosiy va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish zarurligini to'liq qamrab oladi. Shu munosabat bilan, kompetensiya yondashuvi doirasida yangi vazifa – meta-kompetensiyalarni shakllantirish aniqlanishi kerak.

Ta'limni individuallashtirish o'quv jarayonini shunday tashkil etishni nazarda tutadi, bunda har bir yangi vazifani bajarish talabalardan mustaqil ishlashni va o'z fikrlarini oshirishni talab qiladi. Shu bilan birga, barcha talabalar yoshi va individual farqlarini hisobga olgan holda tarbiyaviy ishlarga jalb qilinadi va belgilangan vazifalarga mustaqil ravishda erishadi.

Bunga erishish uchun har bir shogird bajarilishi mumkin bo'lgan vazifani olishi kerak, uni bajarish ma'lum bir keskinlikni talab qiladi, chunki faqat mashaqqatli mehnatda zarur shaxsiy fazilatlar rivojlanadi.

Ta'limni individuallashtirish akademik muvaffaqiyatsizlikning oldini olishning samarali vositasidir. Tajriba shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyatsizlikning sababi ko'pincha barcha talabalar o'rganilayotgan materialning mohiyatini tashkil etuvchi muhim, asosiy masalalar, namunalar, sabab-oqibat munosabatlarini tushunmaydilar. Vaqt o'tishi bilan sezilmasdan, dastlab kichik bo'shliq asta-sekin chuqurlashadi, unga yangi bo'shliqlar qo'shiladi. Shunday qilib, asta-sekin shogird faoliyati muvaffaqiyatsiz bo'ladi.

Ta'limni individuallashtirish o'quv jarayonini shunday tashkil etishni o'z ichiga oladi, bunda ustoz har bir shogirdining yuqori darajadagi o'quv (aqliy, kognitiv, mehnat) faoliyatiga erishadi, guruhning barcha shogirdlari o'z imkoniyatlarini to'liq darajada ishlaydi. Biroq har bir talabaning o'quv faoliyatining yuqori darajadagi faolligi zarurligini ta'kidlab, ustoz har bir shogirdini yaxshi bilish, doimiy ravishda "zaif" darajasini "o'rtacha", "o'rtacha" darajasini "kuchli" darajasiga ko'tarish, "kuchli"ning qobiliyatlari va qiziqishlarini rivojlantirish kerak.

Ko'pgina ustozlar pedagogik kuzatuvlarning kundaliklarini yuritadilar, unda ular o'z shogirdlarining eng xarakterli shaxsiy fazilatlarini, ularning kasbiy va ijtimoiy yetuklik ko'rsatkichlarini qayd etadilar. Bunday kuzatuvlarni qayd etish va tahlil qilish o'quv jarayonini individuallashtirish darajasini oshirishga imkon beradi.

"Ustoz-shogird" an'anasi hamkorlikning eng kamida uchta sub'yekti: shogird, ustoz va ish bergan tashkilot manfaatlarini ifoda etadi. Yosh mutaxassis bilimlar oladi, malaka va ko'nikmalarini, o'z kasbiy darajasi, qobiliyatini oshiradi, kasbiy (malakaviy) rivojlanadi, ustoz butun adaptasion muhit bilan konstruktiv munosabatlar qurishni o'rganadi, o'zi ishlayotgan soha, tizim, tashkilot haqida axborotga ega bo'ladi. Bu orqali tashkilot kadrlar tayyorlashning madaniy va kasbiy darajasini yaxshilaydi, hamkasblar o'rtasidagi munosabatlar ochiqlashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Dehqonova, M. (2023). Korreksion mashg'ulot rahbari ostida ritmika harakatlarni takrorlash va uning samaradorligi. *Молодые ученые*, 1(1)
2. Dehqanova, M. (2023). O'quvchilarning mustaqil fikrlash jarayonlarining dinamikasi. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 2(10 Part 3), 173-176.
3. Farangis, I. (2023). Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar lug'atining o'ziga xos xususiyatlari. *Prospects of development of science and education*, 1(16), 53.
4. Saparovna, G. A., Abdumajitovna, A. S., Sirojovna, I. O., Qizi, D. M., & Azizovna, E. N. (2023). The Uniqueness of Inclusive Higher Professional Education in Uzbekistan. *Journal of Advanced Zoology*, 44.

KOGNITIV TERAPIYA VA UNING RIVOJLANISHI: KOGNITIV XATTI-HARAKAT TERAPIYASINING ASOSIY TUSHUNCHALARI VA PSIXOLOGIK MUAMMOLARNI HAL QILISHDAGI O'RNI

Toshtemirova Mohinabonu Bahodir qizi

Guliston davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kognitiv terapiya va uning rivojlanishi, ayniqsa, kognitiv xatti-harakat terapiyasining (KXHT) asosiy tushunchalari va psixologik muammolarni hal qilishdagi o'rni tahlil qilinadi.

Аннотация: В статье рассматривается когнитивная терапия и её развитие, а также основные концепции когнитивно-поведенческой терапии (КПТ) и её роль в решении психологических проблем.

Abstract: This article examines cognitive therapy and its development, specifically focusing on the fundamental concepts of Cognitive Behavioral Therapy (CBT) and its role in addressing psychological issues.

Kalit so'zlar. Kognitiv terapiya, kognitiv xatti-harakat terapiyasi, Aaron T. Beck, psixologik muammolar, ruhiy salomatlik, depressiya, xavotir, OKB.

Ключевые слова: Когнитивная терапия, когнитивно-поведенческая терапия, Аарон Т. Бек, психологические проблемы, психическое здоровье, депрессия, тревога, ОКР.

Keywords: Cognitive therapy, Cognitive Behavioral Therapy, Aaron T. Beck, psychological issues, mental health, depression, anxiety, OCD.

Kognitiv terapiya — ruhiy salomatlik va inson xulqini boshqarishga yo'naltirilgan psixoterapevtik yondashuv bo'lib, 20-asrning 60-yillarida Aaron T. Beck tomonidan ishlab chiqilgan. Kognitiv terapiya psixologiyada yangi davr boshlanishini belgiladi va ko'plab ruhiy muammolarni hal qilishda samarali vositaga aylandi. Beckning tadqiqotlari va kognitiv terapiyaga asos solishi natijasida keyinchalik Kognitiv Xatti-Harakat Terapiyasi (KXHT) shakllandi. Ushbu terapiya kognitiv va xatti-harakat terapiyasining integratsiyasi bo'lib, psixologik muammolarni kognitiv va xulqiy omillar orqali hal qilishga yo'naltirilgan.

Kognitiv terapiyaning tarixi va rivojlanishi:

Kognitiv terapiyaning rivojlanishida bir necha muhim bosqichlar mavjud. 20-asrning o'rtalarida Aaron Beck o'zining tadqiqotlarida ruhiy muammolar, xususan depressiya, odatda insonning o'z-o'ziga nisbatan salbiy fikrlar bilan bog'liqligini aniqladi. Beckning "Kognitiv uchburchak" deb ataydigan tushunchasi shaxsning hissiyotlari, fikrlari va xatti-harakatlari o'zaro bog'liqligini ta'kidlaydi. U insondagi depressiv va xavotirli holatlarning asosiy sababini salbiy fikrlash tarzida deb hisobladi.

Keyinchalik, Albert Ellis tomonidan rivojlantirilgan Ratsional Emotsional Xatti-Harakat Terapiyasi (REXHT) ham kognitiv terapiyaning rivojlanishida katta

rol o'ynadi. Ellisning yondashuvi, xuddi Beck kabi, insonning fikrlash uslubi va e'tiqodlariga asoslanadi. Ushbu terapiya insonning nojo'ya e'tiqodlarini aniqlash va ularni ratsional, konstruktiv fikrlar bilan almashtirishga yordam beradi.

Kognitiv xatti-harakat terapiyasi, ko'p hollarda "KXHT" deb qisqartiriladi, ikki asosiy tushunchaga tayanadi: kognitiv va xatti-harakat. Quyida ularning asosiy komponentlarini ko'rib chiqamiz:

1. Kognitiv komponent:

KXHTda insonning fikrlash usuli, ya'ni uning ichki fikrlari va e'tiqodlari uning his-tuyg'ulari va xatti-harakatlariga qanday ta'sir qilishini tahlil qilishga alohida e'tibor qaratiladi. Masalan, insonda muayyan holat yoki voqealarga nisbatan shakllangan salbiy fikrlar ularni turli ruhiy holatlarga, jumladan, xavotir yoki tushkunlikka olib kelishi mumkin. KXHTda bu salbiy fikrlar aniqlanadi va ularga muqobil ravishda sog'lom, realistik fikrlar shakllantiriladi.

2. Xatti-harakat komponenti:

Xatti-harakat komponenti esa insonning o'zini qanday tutishi va o'zining ichki dunyosiga qanchalik moslashganligi bilan bog'liq. Terapiyada insonda salbiy fikrlar asosida rivojlanadigan salbiy xatti-harakatlar aniqlanadi. KXHTda bemor o'zining qo'rquvlarini yengish uchun kichik vazifalar bajarib, xulq-atvorini o'zgartirish orqali qadam-baqadam rivojlanadi.

3. Kognitiv buzilishlar:

Beck kognitiv buzilishlar tushunchasini rivojlantirdi va bu holatlarni aniqlash orqali terapiya jarayonida bemorning fikrlashidagi xatolarni tuzatishga yo'naltiriladi. Kognitiv buzilishlar ichida "barcha yoki hech nima" tarzidagi fikrlash, ya'ni vaziyatlarga nisbatan keskin xulosa chiqarish, o'z-o'ziga nisbatan haddan ziyod tanqidiy fikrlar kabilar mavjud.

4. Kognitiv uchburchak:

KXHTda shaxsning fikrlari, his-tuyg'ulari va xatti-harakatlari o'zaro bog'liqligi e'tirof etiladi. Bu uchala element bir-biriga ta'sir ko'rsatadi va terapiyada shu uchburchak orqali shaxsning muammolari aniqlanadi va hal etiladi.

KXHT ko'plab ruhiy muammolarni samarali davolashda keng qo'llaniladi. Terapiyaning amaliyoti depressiya, xavotir, stress, obsessiv-kompulsiv buzilishlar va boshqa psixologik muammolar bilan kurashishda yaxshi natijalar beradi.

1. Depressiyani davolash:

KXHT depressiyani davolashda samarali bo'lgan usullardan biri sifatida ko'riladi. Depressiv holatdagi bemor ko'pincha hayotga nisbatan salbiy fikrlarga ega bo'ladi, bu esa o'z navbatida uning his-tuyg'ulari va xatti-harakatlarini ham salbiy tarzda shakllantiradi. KXHT orqali bemorning bu salbiy fikrlari va e'tiqodlari o'zgartiriladi, ularga mos ravishda konstruktiv fikrlar shakllantiriladi.

2. Xavotir va qo'rquvni yengish:

Xavotirli holatlar va fobiyalar ham KXHT orqali davolanadi. Ushbu usulda bemor o'zining qo'rquviga yuzlanib, asta-sekin uni yengish usullarini o'rganadi. Terapevt bilan birgalikda xavotirni keltirib chiqaruvchi o'ylarga muqobil ratsional

fikrlar topiladi, bemor esa o'z qo'rquvini kichik vazifalar bajarish orqali yengishga harakat qiladi.

3. Obsesiv-kompulsiv buzilishlarni davolash:

KXHT obsesiv-kompulsiv buzilishlarda (OKB) bemorning takrorlanuvchi fikr va xatti-harakatlarini o'zgartirishga yordam beradi. Masalan, tozalikka qattiq e'tibor beruvchi insonlar har safar ma'lum bir faoliyatni bajarishga ehtiyoj sezadi. KXHT esa bunday bemorlarni o'z xulq-atvorlarini nazorat qilishni o'rgatadi va ularning kompulsiv harakatlariga nisbatan ratsional fikrlarni shakllantiradi.

4. Stress va travmatik holatlarga munosabatni yaxshilash:

KXHT stress va travmatik hodisalar bilan bog'liq holatlarda ham samarali bo'ladi. Ushbu terapiya jarayonida inson stressli vaziyatlarga o'z munosabatini o'zgartirish va salbiy xotiralardan qutulish usullarini o'rganadi. Bu orqali inson o'zining hayotidagi stress va murakkab vaziyatlarga qanday qarashni va ulardan qanday xalos bo'lishni tushunib boradi.

Kognitiv xatti-harakat terapiyasining muhim afzalliklaridan biri — bu terapiyaning nisbatan qisqa muddatda yuqori samaradorlikka erishish imkoniyatini yaratishidir. Kognitiv xatti-harakat terapiyasi bemorga o'z fikrlari va xulqini nazorat qilishni o'rgatadi, shu bilan birga salbiy fikrlar o'rniga konstruktiv fikrlarni shakllantirishga yordam beradi. Bu terapiya yuqori moslashuvchan bo'lib, turli yoshdagi va turli turdagi psixologik muammolarga ega bemorlar uchun moslashadi. Shuningdek, terapiyaning boshqa afzalliklaridan biri shuki, u bemorga kundalik hayotidagi salbiy vaziyatlarni ham samarali boshqarishni o'rgatadi.

Shu bilan birga, kognitiv xatti-harakat terapiyasi ba'zi cheklovlariga ham ega. Barcha bemorlar uchun ham terapiya teng darajada samarali emas. Masalan, og'ir depressiya yoki murakkab travmalar bilan yuzlashayotgan bemorlar uchun kognitiv xatti-harakat terapiyasi yetarli darajada natija bermasligi mumkin. Ba'zi hollarda bu bemorlar uchun kompleks terapevtik yondashuv, masalan, dori-darmonlar bilan birgalikda qo'llanilishi zarur. Shu bilan birga, kognitiv xatti-harakat terapiyasi vaqt va muntazam ishtirokni talab qiladi, bu esa uzoq muddatli yoki jadvali tor bemorlar uchun qiyinchilik tug'dirishi mumkin.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki kognitiv terapiya, xususan, kognitiv xatti-harakat terapiyasi ruhiy salomatlik va psixologik muammolarni hal qilishda muhim o'rin tutadi. Beck tomonidan yaratilgan va rivojlantirilgan kognitiv xatti-harakat terapiyasi turli ruhiy muammolarni, jumladan, depressiya, xavotir, stress, va obsesiv-kompulsiv buzilishlar kabi holatlarni davolashda samaradorlik ko'rsatmoqda. Terapiya bemorlarning salbiy fikrlarini konstruktiv fikrlarga o'zgartirishga yordam berib, ularning hayot sifati va ruhiy salomatligini yaxshilashga qaratilgan. Shu bilan birga, kognitiv xatti-harakat terapiyasi bemorga kundalik hayotda mustaqil ravishda ruhiy salomatlikni boshqarish ko'nikmalarini beradi. Ushbu yondashuvning rivoji davom etib, psixoterapiya sohasida dolzarbligini saqlab kelmoqda va bu terapiyaning tadqiqotlarga asoslangan

yondashuvi uni zamonaviy ruhiy salomatlikni mustahkamlashda keng qoʻllanilishiga yordam bermoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Beck, A. T. (1967). **Depression: Clinical, Experimental, and Theoretical Aspects**. New York: Harper & Row.
2. Beck, J. S. (2011). **Cognitive Behavior Therapy: Basics and Beyond** (2nd ed.). New York: Guilford Press.
3. Ellis, A. (2004). **Rational Emotive Behavior Therapy: It Works for Me – It Can Work for You**. New York: Prometheus Books.
4. Dobson, K. S., & Dozois, D. J. A. (2019). **Handbook of Cognitive-Behavioral Therapies** (4th ed.). New York: Guilford Press.
5. Hofmann, S. G., et al. (2012). **The Efficacy of Cognitive Behavioral Therapy: A Review of Meta-analyses**. *Cognitive Therapy and Research*, 36(5), 427-440.
6. Leahy, R. L. (2017). **The Worry Cure: Seven Steps to Stop Worry from Stopping You**. New York: Harmony.
7. Clark, D. A., & Beck, A. T. (2010). **Cognitive Therapy of Anxiety Disorders: Science and Practice**. New York: Guilford Press.
8. Wright, J. H., et al. (2006). **Learning Cognitive-Behavior Therapy: An Illustrated Guide**. Washington, DC: American Psychiatric Publishing.

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA IJTIMOIIY-IQTISODIY FANLARNI O'QITISHDA RAQAMLI TA'LIMNING O'RNI

Biybalayev Islombek Abdunazarovich, Qurbontoyev O'tkirbek O'ktam o'g'li
Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi "Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar
metodikasi" kafedrası mudiri,
Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi akademik faoliyatni
muvofiglashtirish bo'limi bosh mutaxassisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida ijtimoiy-iqtisodiy fanlarni o'qitishda raqamli ta'limning o'rni va ahamiyati yoritilgan. Raqamli texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarga interaktiv va vizual ta'lim olish imkonini berib, bilim va ko'nikmalarni chuqurroq egallashga yordam beradi. Shuningdek, maqolada raqamli ta'limning afzalliklari, uchraydigan qiyinchiliklar va ularni bartaraf etish choralari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim, ijtimoiy-iqtisodiy fanlar, raqamli texnologiyalar, interaktiv ta'lim, o'quv jarayoni.

Аннотация: В данной статье освещена роль и значение цифрового образования в преподавании социально-экономических предметов в общеобразовательных школах. Использование цифровых технологий предоставляет учащимся возможность получать интерактивное и визуальное обучение, что способствует более глубокому усвоению знаний и навыков. Также в статье обсуждаются преимущества цифрового образования, возникающие трудности и меры по их устранению.

Ключевые слова: цифровое образование, социально-экономические предметы, цифровые технологии, интерактивное обучение, учебный процесс.

Abstract: This article highlights the role and importance of digital education in teaching socio-economic subjects in general education schools. The use of digital technologies provides students with the opportunity to receive interactive and visual learning, helping them to acquire knowledge and skills more deeply. The article also discusses the advantages of digital education, potential challenges, and ways to address them.

Keywords: digital education, socio-economic subjects, digital technologies, interactive learning, educational process.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalar tez rivojlanib, an'anaviy ta'lim jarayonini sifatli o'zgartirishda muhim omilga aylanmoqda. Ayniqsa, umumiy o'rta ta'lim maktablarida ijtimoiy-iqtisodiy fanlarni o'qitishda raqamli ta'limning o'rni dolzarbdir. Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar talabalarga zamonaviy jamiyat va iqtisodiyotning rivojlanish jarayonlari haqida bilim beradi. Bu fanlarni o'qitishda raqamli vositalar va usullardan foydalanish nafaqat ta'lim sifati, balki o'quvchilarni global iqtisodiy va ijtimoiy muhitga moslashishga ham tayyorlaydi.

Raqamli ta'lim texnologiyalari interaktiv vositalar orqali o'quv jarayonini qiziqarli va tushunarli qiladi. Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar murakkab nazariy va amaliy bilimlarga asoslanadi. Masalan, iqtisodiy modellar, moliyaviy hisobotlar va statistik ko'rsatkichlarni tushuntirish ko'pincha o'quvchilarga qiyin tuyuladi. Biroq, raqamli ta'lim texnologiyalari yordamida ushbu tushunchalarni grafikalar, diagrammalar va simulyatsiyalar orqali vizual tarzda ko'rsatish mumkin. Masalan, interaktiv taqdimotlar va video darslar o'quvchilarning tushunchalarni chuqurroq o'zlashtirishiga ko'maklashadi. Shuningdek, o'quvchilarga statistik ko'rsatkichlar va iqtisodiy o'zgarishlarni real vaqt rejimida kuzatish imkonini beruvchi onlayn vositalardan foydalanish orqali fanlar amaliy jihatdan yanada boyitiladi.

Har bir o'quvchining bilim darajasi va o'qish uslubi turlicha bo'ladi. Raqamli ta'lim texnologiyalari o'quvchilarga individual yondashuvni qo'llash imkoniyatini beradi. Masalan, maxsus platformalar yordamida o'quvchilar o'z tempida o'rganishlari va dars materiallarini mustaqil ravishda o'zlashtirishlari mumkin. Shuningdek, raqamli vositalar yordamida o'quvchilar uchun turli xil testlar va mashqlar taqdim etilishi, ularning bilim darajasi muntazam nazorat qilinishi mumkin. Bu jarayon har bir o'quvchining qobiliyatiga mos ta'lim berishga imkon yaratadi va ularning o'z-o'zini rivojlantirishiga yordam beradi.

Raqamli ta'lim platformalari o'quvchilarga keng ko'lamli o'quv materiallari va ilmiy manbalarga kirish imkoniyatini beradi. Masalan, elektron kitoblar, ilmiy maqolalar, ta'limga oid video va podkastlar kabi resurslar internet orqali tezkor ravishda foydalanishga imkon yaratadi. Ijtimoiy-iqtisodiy fanlarni o'qitishda bu alohida ahamiyatga ega, chunki zamonaviy iqtisodiy va ijtimoiy hodisalar tez-tez o'zgarib turadi. Raqamli resurslardan foydalanish o'quvchilarni global iqtisodiy jarayonlar va xalqaro siyosat haqida kengroq tushuncha hosil qilishga undaydi.

Raqamli ta'lim platformalari o'quvchilar o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish imkonini beradi. Masalan, turli onlayn forumlar, guruh loyihalari va jamoaviy tadbirlar yordamida o'quvchilar birgalikda ish olib borishlari, bir-birlari bilan fikr almashishlari mumkin. Bu esa ijtimoiy-iqtisodiy fanlarda, xususan, iqtisodiy tahlil va tadqiqotlarda muhim o'rin tutadi. O'quvchilar onlayn muhokamalarda ishtirok etish yoki birgalikda tahliliy ishlarni bajarish orqali jamoaviy ish ko'nikmalarini rivojlantirishadi. Ayniqsa, xalqaro raqamli platformalar orqali boshqa mamlakatlardagi tengdoshlari bilan o'zaro hamkorlik o'quvchilarni xalqaro iqtisodiy jarayonlarni tushunishga undaydi.

Raqamli ta'lim texnologiyalari, ayniqsa, pandemiya kabi favqulodda holatlarda ta'lim jarayonini uzluksiz davom ettirishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, o'quvchilar masofaviy darslar orqali uy sharoitida o'qishni davom ettirishlari mumkin. Raqamli platformalar yordamida o'qituvchilar dars materiallarini yetkazish, nazorat ishlari va testlarni o'tkazish, shuningdek, o'quvchilar bilan onlayn muloqot qilish imkoniga ega bo'ladilar. Bu esa ta'lim jarayonining uzluksizligini ta'minlab, o'quvchilarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytiradi.

An'anaviy ta'limda darsliklar, o'quv materiallari va boshqa vositalar ko'p mablag' talab qiladi. Raqamli ta'lim texnologiyalari esa ko'plab o'quv resurslarini raqamli formatda taklif qilib, bosma kitoblarga bo'lgan ehtiyojni kamaytiradi. Masalan, elektron kitoblar, onlayn platformalardagi resurslar va videodarslar yordamida o'quv materiallari osonlik bilan yangilanib, o'quvchilarga yetkazilishi mumkin. Bu esa ta'lim xarajatlarini qisqartirishga yordam beradi.

Bu muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirilishi lozim:

1. **O'qituvchilarni malaka oshirish:** O'qituvchilarga raqamli texnologiyalardan samarali foydalanishni o'rgatish uchun maxsus kurslar tashkil etish zarur. Ular darslarni interaktiv va texnologik jihatdan rivojlangan tarzda o'tkazishni o'rganishlari kerak.
2. **Infratuzilmani rivojlantirish:** Maktablar raqamli ta'lim uchun zarur bo'lgan texnologiyalar bilan jihozlanishi lozim. Bunga internet tarmog'i, zamonaviy kompyuterlar, planshetlar va boshqa texnik vositalar kiradi.
3. **Raqamli adabiyotlar va o'quv materiallari yaratish:** O'quvchilar uchun ijtimoiy-iqtisodiy fanlarga oid raqamli darsliklar, elektron resurslar va virtual simulyatsiyalar tayyorlanishi muhim. Bu materiallar milliy va xalqaro standartlarga mos kelishi kerak.

XULOSA

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida ijtimoiy-iqtisodiy fanlarni o'qitishda raqamli ta'limning o'rni juda katta. Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarni nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy ko'nikmalar bilan ham ta'minlaydi. Bu esa ularni kelajakda muvaffaqiyatli mutaxassis va fuqarolar sifatida shakllantirishga yordam beradi. Shu sababli, raqamli ta'lim vositalarini kengroq joriy etish va o'qituvchilarni bu borada qo'llab-quvvatlash mamlakatimiz ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri bo'lishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Khokhlova, O. V. "Digital technologies in the education system: trends and prospects." *Journal of Educational Studies*, vol. 23, no. 4, 2020, pp. 45-59.
2. Qodirov, F. "Raqamli ta'lim va uning o'quv jarayoniga ta'siri." *Ta'lim va fan*, 2022, no. 3, pp. 15-22.
3. Kulikov, P. A. "Smart education in the modern world: Concepts and challenges." *European Journal of Education Studies*, vol. 7, no. 1, 2021, pp. 101-115.
4. Azizova, S. B. "Raqamli texnologiyalar yordamida maktablarda ijtimoiy-iqtisodiy fanlarni o'qitishning yangi usullari." *O'zbekistonda ta'lim islohotlari*, 2021, no. 2, pp. 33-38.
5. Siemens, G. "Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age." *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, vol. 2, no. 1, 2005, pp. 3-10.

6. National Research Council. *Education for Life and Work: Developing Transferable Knowledge and Skills in the 21st Century*. National Academies Press, 2012.
7. Karimov, O. "Ijtimoiy-iqtisodiy fanlarni raqamli platformalar yordamida o'qitishning ahamiyati." *Milliy ta'lim jurnali*, 2020, no. 4, pp. 55-60.
8. OECD. *The Future of Education and Skills: Education 2030*. OECD Publishing, 2018.

ПУТИ РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГА В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Юнусметова Насиба Сатимбековна

Методист по воспитанию отдела методической службы центра педагогического мастерства Сырдарьинской области

Аннотация : в данной статье рассмотрены пути педагогов по повышению своего профессионального мастерства, совершенствованию педагогического мастерства и эффективной организации уроков.

Ключевые слова : информационные технологии, саморефлексия, профессиональная успешность, самоанализ, планирование саморазвития, анализ, самокорректировка, самопроявление.

Внедрение новых современных информационных технологий ставят перед наукой и практикой задачу существенных изменений в системе образования. Соответственно, изменения в образования делают необходимым повышение квалификации и профессионализма учителя и его профессиональной компетентности. В Национальной программе по подготовке кадров провозглашен приоритет профессионального образования и воспитания, повышения их качества. Для этого необходимо активизировать поиск и внедрение эффективных инновационных педагогических технологий в учебно-воспитательный процесс, в практику воспитания и формирования личности учителя. Одним из приоритетных условий для успешности педагога – это привычка к саморефлексии, которая необходимая для педагогической деятельности. Психологические особенности педагога: его характер, тип мышления, темперамент - в значительно меньшей степени влияют на качество его профессиональной успешности, чем способность к самоисследованию и внутренняя честность перед самим собой. Человек, умеющий видеть свои недостатки, недоработки, никогда не остановится в развитии. Одним из главных условий успешной педагогической деятельности - это личностная зрелость преподавателя. Такой педагог, сохраняя свои личные границы, будет открытым всему новому, неизведанному. Он знает и принимает себя самого, что позволяет ему узнать и принять своих воспитанников. [1;15С]. Современный педагог находится в постоянном внутреннем движении и поддерживает в своих студентах стремление к открытиям, знаниям, исследованиям. Он уверен в себе и потому верит и в своих воспитанников. У него нет необходимости все знать, он всегда готов организовать увлеченные поиски ответов на любые вопросы. Какими же должны быть мы - современные, востребованные временем, преподаватели профессионального образования? Быть современным педагогом трудно - но вполне возможно. Главное, педагог должен осознавать себя зрелой личностью, уметь видеть свои ошибки, недочеты, недостатки и быть готовым к постоянному обучению и самообразованию. Для современного педагога очень важно никогда не останавливаться на достигнутом, необходимо обязательно двигаться вперед. Изменение социально-экономических условий

жизни современного общества, обновление системы образования требуют качественно нового уровня профессионализма специалистов и, в частности, специалистов-педагогов, работающих с детьми. В этой связи особое значение приобретает проблема подготовки высококвалифицированных кадров, готовых теоретически и практически решать профессиональные задачи, умеющих создавать, применять и корректировать систему профессиональной деятельности. Сегодня общество выдвигает принципиально новые требования к личности и деятельности педагога, одно из них - сформированность его профессионального мастерства. Общественное положение, профессиональный престиж педагога в немалой степени зависят и от него самого: от его жизненной позиции, человеческих качеств, эрудиции и качества выполняемой им педагогической деятельности, которая является далеко не простой. Пристальное внимание к личности педагога, его профессионально-личностному развитию и деятельности всегда было характерно для отечественной науки и практики (Н.К. Крупская, А.С. Макаренко, Н.И. Пирогов, В.А. Сухомлинский, Л.Н. Толстой, К.Д. Ушинский, С.Т. Шацкий и др.). [2;10С]

Компетентность включает в себя не столько полный запас знаний о предмете: дат, фактов, конкретной информации, сколько личностную зрелость, собственную позицию, умение делать выбор, принимать решение, брать на себя ответственность и осознавать происходящее. Важно понимать, что компетентность - это не абстрактная точка в развитии профессионала или человека, наоборот, - это в большей мере процесс: процесс роста, постоянного обучения, расширения, углубления, систематизации собственных знаний и умений. Под профессиональной компетентностью понимается совокупность профессиональных и личностных качеств, необходимых для успешной педагогической деятельности. Профессионально компетентным можно назвать такого педагога, который на достаточно высоком уровне осуществляет педагогическую деятельность, педагогическое общение, достигает стабильно высоких результатов в учебно-воспитательном процессе. Развитие профессиональной компетентности - это развитие творческой индивидуальности, формирование восприимчивости к педагогическим инновациям, способностей адаптироваться в меняющейся педагогической среде. От профессионального уровня преподавателя напрямую зависит социально-экономическое и духовное развитие общества в целом. Изменения, происходящие в современной системе образования, делают необходимостью повышение квалификации и профессионализма педагогических работников и мастеров производственного обучения, т. е. их профессиональной компетентности. Основная цель современного образования - соответствие актуальным и перспективным потребностям личности, общества и государства, подготовка разносторонне развитой личности гражданина своей страны, способной к социальной адаптации в обществе, началу трудовой деятельности, самообразованию и самосовершенствованию. Свободно мыслящий, прогнозирующий результаты

своей деятельности и моделирующий образовательный процесс преподаватель является гарантом достижения поставленных целей. [3;106 С]

Исходя из современных требований образования, можно определить основные пути развития профессиональной компетентности педагога:

1. Работа в предметно-цикловых комиссиях, творческих группах;
2. Научно-исследовательская деятельность;
3. Инновационная деятельность, освоение новых педагогических технологий;
4. Различные формы педагогической поддержки;
5. Активное участие в педагогических конкурсах профессионального мастерства;
6. Обобщение собственного педагогического опыта и др.

Но не один из перечисленных способов не будет эффективным, если педагог сам не осознает необходимости повышения собственной профессиональной компетентности. Отсюда вытекает необходимость мотивации и создания благоприятных условий для педагогического роста. Необходимо создать те условия, в которых педагог самостоятельно осознает необходимость повышения уровня собственных профессиональных качеств. Анализ собственного педагогического опыта активизирует профессиональное саморазвитие педагога, в результате чего развиваются навыки исследовательской деятельности, которые затем интегрируются в педагогическую деятельность. [4;43С]

Развитие профессиональной компетентности - это динамичный процесс усвоения и модернизации профессионального опыта, ведущий к развитию индивидуальных профессиональных качеств, накоплению профессионального опыта, предполагающий непрерывное развитие и самосовершенствование. Можно выделить этапы формирования профессиональной компетентности:

1. самоанализ и осознание необходимости;
2. планирование саморазвития (цели, задачи, пути решения);
3. анализ, самокорректировка, самопроявление.

Формирование профессиональной компетентности - процесс циклический, так как в процессе педагогической деятельности необходимо постоянное повышение профессионализма, и каждый раз перечисленные этапы повторяются, но уже в новом качестве. Вообще, процесс саморазвития обусловлен биологически и связан с социализацией и индивидуализацией личности, которая сознательно организует собственную жизнь, а значит, и собственное развитие. Процесс формирования профессиональной компетентности так же сильно зависит от среды, поэтому именно среда должна стимулировать профессиональное саморазвитие. [6; 35-385С]

Таким образом, в социальной жизни востребована личность, обладающая не только значительным объёмом предметных знаний, но и владеющая целым комплексом социальных и интеллектуальных умений, позволяющих ей быстро адаптироваться к условиям изменяющейся действительности, а также к потоку информации, нарастающему с каждым

днём. Всё это влечёт за собой системное изменение и совершенствование образования. Сегодня от сотрудников требуются не только тщательное выполнение должностных инструкций, но и заинтересованное участие работников в новшествах на каждом рабочем месте, способность делать то, что не предусмотрено должностной инструкцией. Особое значение имеет наличие у работника разносторонних профессиональных навыков и способностей их развивать, а также приобретать новые [5]. Компетентностный подход - это приоритетная ориентация на формирование у персонала комплекса компетенций, необходимых для инновационной деятельности организации. В этой связи в ходе формирования системы непрерывного профессионального образования персонала особое внимание уделено инновационно-ориентированному профессиональному образованию. Последнее представляет собой совокупность образовательных программ разного уровня, а также сети научных, образовательных и инновационных структур и механизмов управления ими [7; 104-105С]. Реализация компетентностного подхода в техническом и профессиональном образовании способствует достижению его основной цели - подготовке квалифицированного специалиста соответствующего уровня и квалификации, обладающего интегрированными знаниями, умениями и навыками, конкурентоспособного, свободно владеющего своей профессией и ориентированного в смежных областях деятельности, способного к эффективной работе по специальности, готового к постоянному профессиональному росту, социальной и профессиональной мобильности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Зимняя, И.А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. — 2003. — № 5.
2. Маркова, А.К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя /А.К. Маркова // Советская педагогика. — 1990. — № 8. — с. 12-16
3. Митина, Л.М. Управлять или подавлять: выбор стратегии профессиональной жизнедеятельности педагога Л.М. Митина. — М.: Сентябрь, 1999. — 192 с.
4. Байденко В.И. Компетентностный подход к проектированию государственных образовательных стандартов профессионального образования (методологические и методические вопросы): Методическое пособие. Изд. 2-е. - М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2005. - 114 с.
- 5.Верстакова Ю.В., Симоненко Е.С. Управление инновациями: теория и практика: учебное пособие - М.: Эксмо, 2008 г - 432 с.
6. Лаптева, И.Д. К вопросу о педагогической компетентности / И.Д. Лаптева //Педагогическое образование и наука. - 2007. - №4.-С.35-38.

BOSHLANG'ICH SINF DARSLARIDA KROSSVORDLARDAN FOYDALANIB DARSLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

Kulaxmetova Mavlyuda Pulatovna

Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'quvchilar topqirlik mashqlarini maroq bilan ko'rib bilimlarini oshirishga, boshqotirmalar, krossvordlar, rebuslar bular barchasi bolalar uchun qiziq ekanligi va bulardan qay jarayonda foydalansak bolalarimiz yanada topqir, zukko, bilimdon bo'lishi haqida fikrlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar : boshqotirmalar, krossvordlar, rebuslar , internet

Abstract.. This paper argues that students can improve their knowledge by doing thinking exercises, that rebuses, puzzles and crosswords are interesting for children, and that using them in the learning process will help students develop resourcefulness and intelligence and improve their knowledge.

Keywords: rebuses, crosswords, Internet.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son Farmoniga ko'ra ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan tadbirlar belgilandi. Unga ko'ra boshlang'ich sinflarda informatika fanini o'rganish asosida mustaqil fikrlashga, mantiqiy tafakkurni shakllantirishga hamda zamonaviy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan. Buni amalga oshirishda darslarda va darslardan tashqari mashg'ulotlarda krossvordlardan foydalanish muhim omil sanaladi.

O'quvchilar jurnallarda, internet tarmoqlarida berib borilayotgan topqirlik mashqlarini maroq bilan ko'rib bilimlarini oshirishga odatlanishgan. Boshqotirmalar, krossvordlar, rebuslar bular barchasi bolalar uchun qiziq. Biz bulardan qay tarzda foydalansak ma'qul, qay jarayonda foydalansak bolalarimiz yanada topqir, zukko, bilimdon bolalar bo'lib borishadi.

Biz bu boshqotirma va krossvordlardan o'tayotgan fanimizni mavzusiga bog'lasak maqsadga muvofiq bo'ladi, ana o'shanda bolalar mavzuni chuqur bilish bilan unga qiziqishi ham ortib boradi, o'tilgan mavzular bolalarni xotirasida yaxshiroq qoladi.

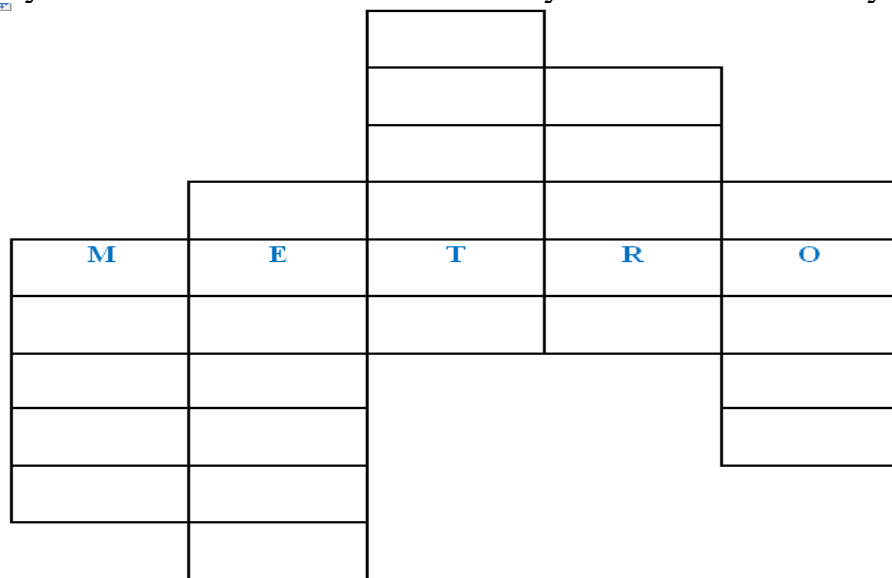
Krossvord bu xotirani rivojlantirishga yordam beradigan, fikrlash madaniyatini o'rgatadigan, yetishmayotgan ma'lumotlarni izlashga o'rgatadigan intellektual o'yin. Krossvordni yechishda bola olingan bilimlarni mustahkamlaydi, bu esa materialni samarali o'rganishga yordam beradi.

Bolalar uchun krossvordlarni tanlashda bolaning yosh imkoniyatlarini hisobga olishi kerak, shundagina krossvord yechish unga foyda keltiradi, keyingi o'rganishni osonlashtiradi, shuningdek, qiziqarli va foydali mashg'ulotga aylanadi.

Boshlang'ich ta'lim jarayoni bolaning mantiqiy fikrlash salohiyati, aqliy rivojlanishi, dunyoqarashi, kommunikativ savodxonligi va o'z-o'zini anglash salohiyatini shakllantirishga, jismonan sog'lom bo'lishga, moddiy borliq

go‘zalliklarini his eta olishga, go‘zallik va nafosatdan zavqlana olish, milliy urf-odatlarini o‘ziga singdirish va ardoqlash, ularga rioya qilishga o‘rgatadi.

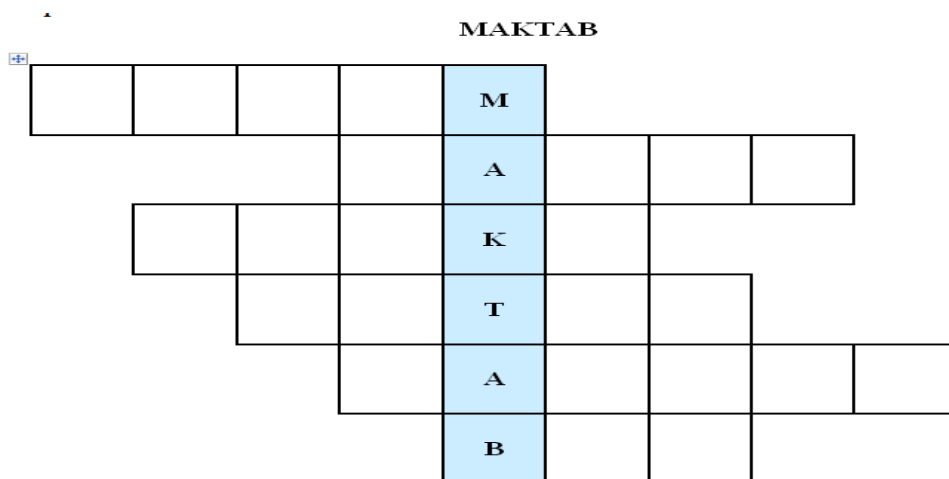
Quyida bolalarni yosh va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda tuzilgan krossvordlardan namunalar keltirilmoqda, unda dars va sinfdan tashqari o‘tkazilgan mavzu asosida amalga oshirish imkoniyati mavjud. Rasmlar asosidagi krossvordlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga mos bo‘lib, ulardan kataklarga to‘g‘ri joylashtirish masalasi so‘raladi. Darslar jarayonida va darsdan tashqari o‘qish jarayonlarda ushbu krossvordlardan foydalanish uchun tavsiya qilayapmiz.

Активация
Чтобы активировать раздел "Пазлы"

Ushbu mashina nomlarini topib to‘g‘ri joylashtirsak metro so‘zi kelib chiqadi.

Активация
Чтобы активировать раздел "Пазлы"

Ushbu rasmdagi o‘quv qurollarini to‘g‘ri joylashtirsaniz “Maktab” so‘zi krossvordni kelib chiqadi.

Xulosa qilib aytganda, biz krossvordning o‘ziga xos xususiyatlari va o‘ziga xos qoidalariga ega ekanligini bilib oldik.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-son Farmoni
2. Xalq ta’limi jurnali. 2021-yil 3-maxsus soni.47-48-betlar.
3. Gulxan jurnali. 2023-yil 12-son.
4. T. G‘affarova, E Shodmonov, G Eshturdiyev. O‘qish kitobi. 1-sinf uchun darslik. T.: “Sharq”, 2019.
5. G‘afforova T. va boshq. O‘qish kitobi: 2-sinf uchun darslik– T.: “Sharq” 2018.

ПРЕИМУЩЕСТВА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Ёкубов Дониёр Маруфжон угли

*Методист русского языка отдела методических услуг Центра
педагогического мастерства Сырдарьинской области*

Аннотация. Статья посвящена анализу преимуществ использования цифровых технологий в преподавании русского языка. Рассматриваются различные инструменты и методы, которые значительно расширяют возможности образовательного процесса, делая его более интерактивным, доступным и персонализированным. В статье освещены такие аспекты, как наглядность и визуализация материала, доступ к разнообразным образовательным ресурсам, индивидуализация обучения, развитие критического мышления, а также повышение мотивации учащихся через геймификацию. Особое внимание уделено использованию мультимедийных презентаций, образовательных платформ, онлайн-курсов, тестов, приложений для проверки знаний и автоматической обратной связи. В заключение подчеркивается важность цифровизации в образовательной практике, которая способствует более эффективному освоению материала и развитию ключевых навыков, необходимых для успешной учебы и жизни в информационном обществе.

Ключевые слова: цифровые технологии, русский язык, мультимедийные презентации, интерактивное обучение, геймификация, образовательные платформы, персонализированное обучение, критическое мышление.

Abstract. The article is dedicated to analyzing the advantages of using digital technologies in teaching the Russian language. Various tools and methods are discussed that significantly expand the possibilities of the educational process, making it more interactive, accessible, and personalized. The article highlights aspects such as the visualization of material, access to diverse educational resources, personalized learning, the development of critical thinking, and the enhancement of student motivation through gamification. Special attention is given to the use of multimedia presentations, educational platforms, online courses, tests, applications for knowledge assessment, and automatic feedback. The conclusion emphasizes the importance of digitalization in educational practice, which facilitates more effective mastery of the material and the development of key skills necessary for successful learning and life in the information society.

Keywords: digital technologies, Russian language, multimedia presentations, interactive learning, gamification, educational platforms, personalized learning, critical thinking.

ВВЕДЕНИЕ

Цифровизация образования оказывает значительное влияние на развитие педагогической практики, создавая новые возможности для преподавания и

обучения. В частности, использование цифровых технологий на уроках русского языка дает учителям и ученикам множество преимуществ, обеспечивая более высокий уровень вовлеченности и эффективности учебного процесса. Это особенно важно, учитывая значимость русского языка как одного из ключевых предметов в школьной программе.

В данной статье рассмотрим, как цифровые технологии влияют на процесс обучения русскому языку, какие инструменты и методы используются, а также какие преимущества они предоставляют как учителям, так и ученикам.

1. Интерактивность и наглядность: новые способы подачи материала

Одним из главных достоинств цифровых технологий является возможность сделать обучение более интерактивным и наглядным. Традиционные методы преподавания, такие как устные объяснения и письменные задания, могут быть дополнены или заменены мультимедийными средствами, которые делают уроки более разнообразными и доступными для восприятия.

Мультимедийные презентации с текстами, изображениями, анимациями и видео значительно улучшают восприятие учебного материала. Например, сложные грамматические правила или синтаксические структуры можно визуализировать с помощью схем и диаграмм, что позволяет ученикам быстрее осознавать взаимосвязи между различными элементами языка. Видеоуроки и анимации, которые поясняют, как правильно строить предложение или использовать знаки препинания, делают процесс обучения более наглядным и понятным.

Применение:

- для объяснения правил грамматики и орфографии учитель может использовать мультимедийные презентации, где слайды с текстом будут чередоваться с графическими элементами, например, с иллюстрациями, которые визуализируют примеры.

- видео с объяснениями принципов построения сложных предложений или разбором литературных произведений помогает учащимся лучше понять текст и его структуру, а также увидеть, как эти элементы применяются на практике.

Преимущества:

- повышение наглядности.
- увеличение вовлеченности учащихся в процесс, особенно для визуалов.
- упрощение усвоения сложных и абстрактных понятий, таких как синтаксис или структура текста.

2. Доступ к образовательным ресурсам: разнообразие материалов

Цифровые технологии открывают доступ к огромному количеству разнообразных образовательных материалов, которые можно использовать на уроках русского языка. Электронные учебники, онлайн-курсы, базы данных с текстами и литературными произведениями, интерактивные тесты и грамматические упражнения позволяют разнообразить подход к обучению и делать его более гибким.

Применение:

-электронные учебники и интерактивные платформы — такие как Яндекс.Учебник или образовательные ресурсы от «Репетитор» и «Учи.ру», предоставляют доступ к учебным материалам, которые можно использовать для закрепления знаний.

-литературные онлайн-ресурсы, такие как «ЛитРес» или «Книги.ру», дают возможность читать классические произведения русской литературы, что удобно для подготовки к урокам и для индивидуальных занятий.

-грамматические тесты и упражнения на платформе Quizlet или LearningApps дают возможность учащимся практиковаться в реальном времени, немедленно получая обратную связь и рекомендации по исправлению ошибок.

Преимущества:

-доступ к обновленным учебным материалам.

-возможность работать с разнообразными источниками и текстами, что обогащает учебный процесс.

-упрощение поиска информации для самостоятельного изучения.

3. Персонализированное обучение: учет индивидуальных особенностей учащихся

Цифровые технологии открывают широкие возможности для персонализированного обучения, что особенно важно для школьников с различным уровнем подготовки. Благодаря онлайн-платформам и специализированным программам учитель может создавать задания, соответствующие конкретным потребностям и возможностям каждого ученика.

С помощью цифровых инструментов можно:

-проектировать задания для учеников с разными уровнями знаний, позволяя тем, кто не успевает за программой, пройти дополнительные упражнения, а более подготовленным ученикам — углубить свои знания.

-использовать адаптивные программы, которые подстраиваются под способности ученика и предлагают задачи соответствующей сложности.

Применение:

-платформы типа Khan Academy или Stepik предлагают курсы по русскому языку, которые можно использовать для самостоятельного обучения, а также для более углубленного изучения отдельных тем.

-использование интерактивных тестов и приложений, таких как Quizlet, помогает каждому ученику работать в своем темпе, получая индивидуальную обратную связь по выполнению заданий.

Преимущества:

-индивидуальный подход к каждому ученику.

-повышение уровня мотивации, так как ученик может работать в своем собственном темпе.

-легкость в отслеживании и анализе прогресса учащихся.

4. Развитие навыков критического мышления и анализа

Цифровые технологии не только облегчают усвоение фактического

материала, но и помогают развивать более глубокие навыки, такие как критическое мышление, умение анализировать информацию и работать с текстами.

Использование онлайн-ресурсов позволяет ученикам развивать навыки работы с большими объемами информации, быстро находить нужные данные, а также анализировать и интерпретировать тексты. Применение технологий на уроках русского языка дает возможность учащимся учиться не только грамматике, но и навыкам построения аргументации, анализа произведений, работы с источниками.

Применение:

- использование онлайн-анализаторов текста, таких как Grammarly или LanguageTool, помогает студентам выявлять и исправлять ошибки в своих текстах, а также учит их обращать внимание на стиль и структуру произведений.

работа с литературными произведениями в цифровом формате позволяет учащимся легко переходить к различным частям текста и делать акценты на ключевых моментах, что важно при анализе произведений.

Преимущества:

- развитие навыков анализа и критического подхода к материалу.
- повышение грамотности и качества текстов, как письменных, так и устных.
- развитие способности работать с различными видами информации, что необходимо для успешной жизни в информационном обществе.

5. Геймификация и вовлеченность

Одним из наиболее эффективных способов повышения интереса к обучению является геймификация — использование игровых элементов в учебном процессе. Этот подход делает процесс обучения не только более увлекательным, но и более эффективным.

Игровые элементы могут быть использованы как для освоения теоретических знаний, так и для практики навыков. Веб-сервисы, такие как Kahoot! или Quizlet, позволяют создавать викторины и игровые задания, которые мотивируют учеников к активному участию.

Применение:

- создание онлайн-игр, направленных на повторение грамматических правил, составление предложений или исправление ошибок.
- организация командных соревнований, где учащиеся соревнуются в том, кто быстрее и правильнее выполнит задания по русскому языку.

Преимущества:

- увлекательный способ повторения и закрепления материала.
- повышение уровня мотивации учащихся.
- улучшение запоминания и усвоения учебного материала через игровой процесс.

6. Обратная связь и автоматическая проверка знаний

Цифровые технологии позволяют наладить быструю и качественную обратную связь. Онлайн-платформы и приложения позволяют проводить

тестирование и автоматическую проверку знаний, что значительно сокращает время на проверку работ и дает возможность ученикам сразу же узнать о своих ошибках.

Применение инструментов для проверки позволяет:

- мгновенно проверять задания по грамматике, лексике, орфографии и пунктуации.

- автоматически отслеживать результаты тестов и мониторить успехи каждого ученика в реальном времени.

Применение:

- платформы, такие как Google Forms, позволяют создавать тесты с автоматической проверкой.

- виртуальные учителя и чат-боты, такие как ChatGPT или Edukate, могут предоставлять ученикам консультации и помощь в режиме реального времени.

Преимущества:

- мгновенная обратная связь.

- уменьшение нагрузки на учителя.

- возможность индивидуальной работы с каждым учеником.

Заключение

Использование цифровых технологий на уроках русского языка имеет неоспоримые преимущества. Они делают процесс обучения более разнообразным, увлекательным и персонализированным, открывая новые возможности как для преподавателей, так и для учащихся. Мультимедийные презентации, интерактивные платформы, онлайн-курсы, тесты и игры — все эти инструменты помогают создать более эффективную и динамичную образовательную среду. Цифровизация образования способствует развитию не только знаний по предмету, но и важнейших навыков, таких как критическое мышление, работа с информацией и коммуникация, которые так важны для успешной учебы и жизни в современном мире.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Прокопенко, И. С. «Цифровизация образования: как новые технологии меняют учебный процесс» // *Журнал "Образование и наука"*. - 2021. - № 8. - С. 13-25.

2. Смирнов, В. Л. «Использование информационно-коммуникационных технологий на уроках русского языка» // *Педагогика и психология образования*. - 2020. - Т. 17, № 3. - С. 42 - 49.

3. Бенашвили, С. Р. «Интерактивные технологии в преподавании русского языка: опыт и перспективы» // *Русский язык в школе*. - 2022. - № 1. - С. 55 - 61.

4. Герасимова, О. В. «Мультимедийные технологии как средство повышения мотивации учащихся» // *Научно-методический журнал для учителей русского языка и литературы*. - 2021. - № 4. - С. 80 - 84.

5. **Иванова, Е. А.** «Персонализированное обучение в условиях цифровизации образования» // *Современные образовательные технологии*. - 2022. - Т. 4, № 6. - С. 36-41.

6. **Медведева, Н. В.** «Цифровые ресурсы в обучении русскому языку: возможности и перспективы» // *Образование и информационные технологии*. - 2023. - Т. 5, № 2. - С. 112-118.

7. **Репетитор, И. А.** «Образовательные платформы: новый подход к обучению школьников» // *Электронное образование*. - 2021. - Т. 3, № 7. - С. 22-28.

8. **Иванов, П. В., Смирнова, О. К.** «Геймификация образовательного процесса: как игровые элементы повышают мотивацию» // *Технологии и игры в образовательном процессе*. - 2022. - С. 105-115.

9. **Kahoot!** «Геймификация и обучение: опыт использования игровой платформы в школьном обучении» // <https://kahoot.com/ru/> (дата обращения: 12.10.2023).

O'QUVCHILARDA TABIIY ILMIY SAVODXONLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

Dilorom Xudayqulovna Alimova

Toshkent amaliy fanlar universiteti Pedagogika fakulteti o'qituvchisi

Ilmdan yaxshiroq xazina bo'lmas, Qo'lingdan kelgancha tera olsang, bas.

Abu Abdullo Rudakiy

Annotatsiya: Ushbu maqolada tabiiy fanlarni o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish, dars samaradorligini oshirish yo'llari haqida ma'lumotlar keltirilgan va mavulardan namunalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: tabiiy fan, karotin, ksantofill, antotsian, ksantofill

Abstract: This article provides information on the use of modern pedagogical technologies in teaching natural sciences and ways to improve the effectiveness of lessons. Examples of topics are also presented.

Keywords: natural science, carotene, xanthophyll, anthocyanin, xanthophyll

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 – yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlari belgilangan. O'quvchilarning bilim va malakasini umumiy ravishda tahlil qilish mamlakatdagi ta'lim sifati darajasini belgilaydi.

Tabiiy fanlarni o'qitishda o'quvchilarning ilmiy-tabiiy dunyoqarashlarini shakllantirish va kengaytirish, mantiqiy fikrlashga o'rgatishda har bir dars mavzuyini bayon qilishga e'tibor beriladi. Ta'lim jarayonida turli xil pedagogik texnologiyalar va innovatsion usullarni qo'llanilish darsni yanada samarali bo'lishiga uni yanada tushunarli, qiziqarli bo'lishiga olib keladi bu esa dars-mashg'ulotlarning samaradorligini oshiruvchi omillardan hisoblanadi. Dars jarayonida turli topshiriqlar, tarqatmalar didaktik o'yinlardan foydalanish darsni yanada jozibali bo'lishiga omil bo'ladi. O'quvchilar topshiriqlarni individual bajarish jarayonida ularning aqliy faoliyati jalb etiladi, o'z bilimi, kuchi va qobiliyatiga bo'lgan ishonch ortadi. Buning natijasida har bir shaxs o'z imkoniyati darajasida rivojlanadi. Shu tarzda tashkil etilgan bilish faoliyatida vaqtdan unumli foydalaniladi. Pirovard natijada ta'lim samaradorligi ortadi.

Bu o'z-o'zidan o'quvchilarimizning darslarga qiziqishlarini oshirish va o'qituvchilarning har tomonlama ta'lim tarbiyaga e'tiborini kuchaytirishni talab etadi. Shu bilan bir qatorda ta'limdagi o'zgarishlar bugungi davrda yurtimiz kelajagining mustahkam poydevori hisoblanadi.

Bugun biz siz bilan tabiiy-ilmiy savodxonlik va o'quvchilarning tabiiy ilmiy savodxonligini oshirishda turli topshiriqlar va ulardan foydalanish yo'llari haqida

Tabiiy-ilmiy savodxonlik – shaxsning tabiiy fanlar rivoji va ularning yutuqlaridan foydalanish bilan bog'liq masalalarda faol fuqarolik pozitsiyasini egallash qobiliyati va uning tabiiy-ilmiy g'oyalarini o'rganishga tayyorligini

anglatadi. Tabiiy-ilmiy savodxonlikka ega bo'lgan shaxs tabiiy fanlar va texnologiyalarga oid muammolarni ilmiy dalillarga asoslangan holda muhokama qilishda ishtirok eta oladi. Misol tariqasida Xalqaro baholash dasturlari tadqiqotlariga tayyorgarlik ko'rish tabiiy fanlarni (fizika, kimyo, biologiya, geografiya) o'qitish jarayonida fanlararo integratsiyani kuchaytirish, fanni turli sohalarga va hayotiy jarayonlarga bog'lab o'qitish talab etiladi.

Hodisalarni ilmiy jihatdan tushuntirish kompetensiyasi o'quvchilarning ilmiy bilimlarni qo'llab, turli hodisalarni tushuntirish va ilmiy asosda izohlash qobiliyatini anglatadi. Bu kompetensiya o'quvchilarning turli kontekstlarda ilmiy mantiq va dalillarga asoslangan tushuntirishlarni taqdim etish qobiliyatini baholaydi.

Fanni yanada mukammal o'rganishda, mavzularni yaxshiroq tushunishda har bir mavzu ustida chuqurroq tahlil jarayonini o'tkazish darsni yanada chiroyli chiqishiga, samarali bo'lishini ta'minlaydi. Misol tariqasida 4-sinf tabiiy fandan bir ikkita mavzuga to'xtalib o'tsak.

4-sinf tabiiy fanidan "Kuzgi burglar" mavzusini o'tishda o'quvchilarni burglar haqidagi ma'lumotlarni yanada mukammal bilishi uchun quyidagi savol va topshiriqlardan foydalanishimiz maqsadga muvofiq deb o'ylayman. O'quvchilarga quyidagi tipdagi savol va topshiriqlar ham tayyorlab ularning bilimlarini oshirsak bo'ladi.

Kuzgi barglar

1. Kuzda tabiatda qanday jaryon sodir bo'ladi? Bilganlaringizni batafsil yozing. Kuz fasli haqida qanday ma'lumotlarga egasiz?

Javob:

2. Xlorofil yo'qolishi hisobiga barglar qanday tusga kiradi? Barglarning ranglarini o'zgarish jarayonini kuzatganmisiz.

Javob:

3. **Karotin** moddasi barglarga qanday rang beradi.

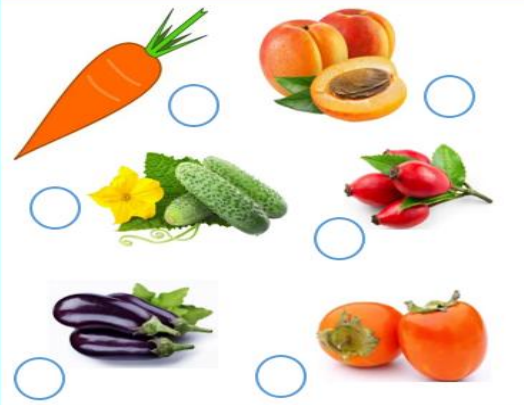
- A) Qizil rang
- B) Olov rang
- C) Yashil rang
- D) To'q yashil rang

4. **Ksantofill** moddasi tufayli barglar qanday tusga kiradi.

- A) Qizil rang

- B) Olov rang
- C) Yashil rang
- D) Sariq rang

5. **Karotin** moddasini yana qaysi sabzovot va meva turlarida ko‘rishimiz mumkin? Rasmga qarab ularni belgilang va nomlarini yozing.

<u>Karotin ko‘p uchraydigan sabzovot va mevalarni belgilang</u>	<u>Karotin ko‘p uchraydigan sabzovot va meva nomlari yozing</u>
	

6. **Antotsian** moddasi ko‘payganda barglar rangi o‘zgaradi. Quyida keltirilgan rasmlarni qaysi biri **antotsian** moddasini ko‘payishi oqibatida sodir bo‘lgan?

1. **Ksantofill** moddasi tufayli barglar rangi o‘zagaradi. Quyida berilgan rasmlardan qaysi biri **ksantofill** moddasi tufayli shu rangga kirgan deb o‘ylaysiz. Ksantofill moddasi tufayli o‘zgargan bargni belgilang.

Bu tarzdgai savol – javob orqali o‘quvchilarda hodisalarni ilmiy jihatdan tushuntirish kompetensiyasini shakllanadi.

Hodisalarni ilmiy jihatdan tushuntirish kompetensiyasi o‘quvchilarning ilmiy bilimlarni qo‘llab, turli hodisalarni tushuntirish va ilmiy asosda izohlash qobiliyatini anglatadi. Bu kompetensiya o‘quvchilarning turli kontekstlarda ilmiy

mantiq va dalillarga asoslangan tushuntirishlarni taqdim etish qobiliyatini baholaydi.

Yana shuni aytishimiz mumkinki hozirgi zamon mutaxassisida bu bilimlarni tahlil qilish, ulardan yangi ma'lumotlarni hosil qila olish, xalq tili bilan aytganda "kosa tagidagi nimkosa"ni ko'ra olish kompetensiyasi birinchi o'ringa ko'tarilayapti. Xalqaro baholash tadqiqotlarida beriladigan topshiriqlarni berish jarayonida o'zgarishlarni ta'lim tizimida aks ettirish, maktab o'quvchilarining haqiqiy hayotda kerak bo'ladigan hodisalarni tahlil qilish, ulardan xulosa chiqarish va muloqotga kirishish ko'nikmalarini qay darajada egallayotganini, ta'lim tizimining bu o'zgarishlarga qanchalik moslashayotganini aniqlab bilib olamiz. Buning uchun esa har birimiz o'z fanimizga mas'uliyat bilan qarab fidokorona mehnat qilishimiz darkor.

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki: ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning ikki muhim ko'rsatkichi – sifat va samaradorlik, aynan o'qituvchining salohiyati mahoratiga uzviy bog'liq. O'qituvchi tajriba va malakasining uyg'unligi muvaffaqiyatlar garovi ekanligi sir emas. O'qituvchining ijodkor va tashabbuskor bo'lishi lozimligini buyuk nemis pedagogi A.F.Distervergning fikri ham tasdiqlaydi: ***"Noqobil o'qituvchi haqiqatni shunchaki aytadi-qo'yadi, yaxshisi esa uni topishga o'rgatadi"***. Har bir pedagog pedagogik faoliyat yuritar ekan, berayotgan ta'lim-tarbiyasining yanada samarali bo'lishi uchun o'z ustida muttasil ishlashi, bilimini, mahoratini oshirishi, o'quvchilar bilan bo'ladigan munosabatlarni puxta o'ylab, ularning ko'ngliga ozor yetkazmasdan ish olib borishi lozim.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. International scientific journal science and innovation special issue «modern tendencies of teaching physics in the environment of information and innovative technologies: problems and solutions» april, 2024| issn: 2181-3337 | scientists.uz 72-73-str.
2. Y. V. Malikova. Tabiiy fanlar. 4-sinf I-qism. Toshkent. Novda. 2023-yil. 17-18-betlar.
3. Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya nomli ilmiy masofaviy onlayn konferensis 33 bet
4. Marshal cavendish education materiallari. Pisa kompetensiyalarini shakllantirish orqali o'quvchilarning tabiiy-ilmiy fanlar bo'yicha savodxonligini oshirish. 2024 y.
5. <http://www.ziyonet.uz>. - axborot ta'lim portal

2-SHO‘BA. TA’LIM SIFATINI OSHIRISH VA TAKOMILLASHTIRISHGA OID XORIJIY TAJRIBALAR

SAID AHMAD VA OZOD SHARAFIDDINOV ESSELARIDA BADIY TASVIR VOSITALARINING ISHLATILISHI

Nasridinova Gulbahor O‘ktam qizi

*Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi metodik xizmat ko‘rsatish bo‘limi
ona tili va adabiyot fani metodisti, g0069489@gmail.com*

Annotatsiya: Maskur maqolada o‘zbek adabiyotida esse janrida badiiy tasvir vositalarining ishlatilishi masalasi Said Ahmad va Ozod Sharafiddinov esselari misolida yangicha bir tamoyili asosida tatqiq etilgan. Adiblarning yozgan esselari o‘ziga xos uslubga, mahoratga va qarashlarga ega ekanligi ilmiy asoslangan. Shundan kelib chiqib, yozuvchilarning esselarini, essenavislik badiiyatini va obrazlilik masalasini tahlillar asosida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Trop(ko‘chim), metafora, sinekdoxa ,ekspressivlik, xarakter,uslub, obrazlilik.

Annotation: In this article, the issue of the use of artistic image tools in the essay genre in Uzbek literature is investigated based on a new principle, based on the example of the essays of Said Ahmad and Ozod Sharafiddinov. It is scientifically proven that essays written by writers have their own style, skills and views. Based on this, the essays of writers, the art of essay writing and imagery.

Keywords: Trope, metaphor, synecdoche, expressiveness, character, style, imagery.

Essenavslkda badiiy tasvir vositalarining qo‘llanilishi masalasi alohida o‘rganilishi talab etiladigan jihatlardan biridir. Nasrning roman, qissa, hikoya singari janrlarida badiiy tasvir vositalarining qo‘llanilishi bo‘yicha ko‘plab tadqiqotlarning mavjudligi ushbu masala esselarda ham ko‘rib chiqilishida ehtiyojni asoslaydi. Said Ahmad ijodida esse va badi‘alar salmoqli o‘rin tutadi. Adibning “Yo‘qotganlarim va topganlarim” xotira-esselari to‘plangan kitobiga yigirma oltita essesi kiritilgan. Adib ularning har birida badiiy tasvir vositalaridan unimli foydalangan. Shu jihatdan Ozod Sharafiddinov esselarida qahramonlarning xarakterini ko‘rsatishda, mavjud jamiyat haqida ham kitobxonga tasavvur berishda badiiy tasvir unsurlariga tayangan. Ma‘lumki, badiiy asar tilining ta’sirchan bo‘lishi til birliklarining to‘g‘ri tanlanishi, matn mazmuniga mos tushushi va asarda yozuvchi ko‘zlagan maqsadni amalga oshirishda muayyan uslubiy vazifani bajarishga bog‘liq. Yozuvchi til birliklaridan foydalanishda asar mavzusidan kelib chiqib, o‘zi tasvirlayotgan shaxsning xarakter xususiyati, harakat-holatini aniq ifodalaydigan, kitobxon ko‘z o‘ngida gavdalandiradigan so‘z va iboralarni qo‘llashga intiladi. Badiiy asarda matn ruhiga mos keluvchi til birliklarining qo‘llanilishi asar tilining jozibador, ta’sirchan bo‘lishini ta’minlaydi. Said Ahmad va O. Sharafiddinov esselarida XX asr o‘zbek adabiyotining yorqin namoyondalari bilan bog‘liq voqea-hodisalari qalamga olinadi. Mavzu qoidasiga ko‘ra tasvirlanayotgan davr va qahramon xarakterini ochib berishga xizmat qiluvchi

badiiy tasvir va ifoda vositalari tanlab olinadi. Bu esa badiiy uslubga xosdir. O'zbek tilida ko'chma ma'no tashuvchi badiiy tasvir vositalari ko'p. Ular badiiy uslub jilolarining turli qirralarini ko'rsatish bilan birga ona tilimizning naqadar boy va nafis ekanligini namoyon qiladi. Tilning jozibadorligi va adabiyotning rang-barangligi bir qator badiiy tasvir vositalariga bog'liqdir. Ma'lumki, nutq jarayonida biz so'zlarni o'z ma'nosida yoki ko'chma ma'noda qo'llashimiz mumkin. So'zning odatdagi ma'nosidan o'zga ma'noda qo'llanishi semantik sathdagi og'ish sanaladi. Ko'chma ma'no beruvchi so'zlar trop (ko'chim) deb ham yuritiladi. Badiiy adabiyotda troplarning metafora, metonimiya, sinekdoxa, kinoya singari turlari mavjud. Badiiy asarlarda bo'lgani kabi ko'chimlar esseda ham badiiy bo'yoqdorlikni oshirishda, ta'sirlilik darajasini yuzaga chiqarishda, obrazlilikni kuchaytirishda muhim unsur vazifasini bajaradi. Troplar tarkibiga kiruvchi badiiy tasvir vositalarining asosiylaridan biri metaforalarning esselarda ishlatilishi muhimdir. Metafora usulidagi ma'no ko'chishida narsa-hodisalar orasidagi o'xshashlik inobatga olinadi. Adabiyotshunos D.Quronov "metaforani yashirin o'xshatish deb ataydi. Bunga sabab shuki, metaforada o'xshatilayotgan narsa tushirib qoldirilgani holda o'xshayotgan narsa uning ma'nosini bildiradi",³ deydi. Metaforalarni lisoniy va xususiy-mullif metaforalariga ajratamiz. Lisoniy metaforaga atash, nomlash vazifasini bajaruvchi ko'chma ma'no tashuvchi so'zlar kiradi. Misol uchun uzukning ko'zi, insonning ko'zi, shunga o'xshash. Xususiy-muallif metaforalariga esa ijodkorning o'zi tomonidan yaratilgan obrazli tasvirlash xususiyatiga ega bo'lganlari kiradi. Bu usuldagi metaforalarda qahramonning his-tuyg'ulari ta'sirchan, yorqin bo'yoqda beriladi. Masalan, Said Ahmadning Oybekka atab yozgan xotirasida qahramonining hikoyalarini saviyasini roman darajasida deb o'tirmaydida, "Ulardan "Qutlug' qonning hidi kelib turardi"⁴, deb qo'ya qoladi. Aynan hid so'zi Said Ahmad esselarida ikki marta tasvirlovchi vosita vazifasini bajargan. Ikkinchi ma'nosi salbiy kuchga ega bo'lib unda G'.G'ulomga nisbatan uyushtirilgan fitnalar tasvirlangan, "Maqoladan o'ttiz yettinchi yilning qo'lansa hidi burqusib turardi"⁵, bu gaplardan muallif qatag'on, bir-birini ustidan yolg'on ayblar to'qib qamatish kuyiga tushib qolgan davr koloritini eslatayotganini ko'rish mumkin. Said Ahmad Abdulla Qahhor shaxsiyatini ko'rsatishda quydagicha yo'l tutadi. "Abdulla Qahhor qahri qattiq, mehri yumshoq ustoz edi"⁶. Bu gapda ham metafora usulida ma'no ko'chishi yuz bergan, bu hodisa "qahri qattiq", "mehri yumshoq" birikmalari tasirida bo'lgan. Said Ahmad Said Zunnunova vafotidan keyingi xayollarini tabiat uning jiyda daraxtining gullari misolida ko'rsatadi. "Ko'chamizdagi bir tup jiyda shoirani qumsab har bahor gullaydi. Uning beg'ubor hidlari shoirani qidirib, hovlimizda bir-ikki aylanib, yana allaqayerga bosh olib ketadi"⁷. Bu yerda - qumsab, qidirib, aylanib, bosh olib-so'zlari jiyda guliga qiyosan aytilib, metaforaning harakat o'xshatishini hosil qilgan. Said Ahmad O.Sharafiddinovning gapga ustaligini "Ozod ham gapning qon

³Quronov D. Adabiyotshunolikka kirish. -T. :Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004. 127-bet.

⁴Said Ahmad. Yo'qotganlarim va topganlarim. -T. :Sano-standart, 2014. 9-bet.

⁵O'sha kitob. 75-bet.

⁶O'sha kitob. 145-bet.

⁷O'sha kitob. 202-bet

bosimini tomir ushlaymay turib biladi”,⁸so‘zlar yordamida badiiy tasvirini berib, kitobxonga tanitadi. Bu ishni amalga oshirgan kuch esa “gapning qon bosimi” degan metafora birikmasidadir. Said Ahmad essellarida metaforalar badiiy tasvirning to‘laqonli chiqishida, ekspressivlikni kuchaytirishda muhim ahamiyat kasb etagan.Shunday ekan, tasviriy vositalar badiiy asar tilining jozibador, ta’sirchan bo‘lishini taminlashda, personajlar nutqini individuallashtirishda, voqea-hodisalarning real tasvirini berishda muhim uslubiy vosita hisoblanadi. Endi aynan bu masalani Ozod Sharafiddinov essellarida qanday foydalanilgani haqida to‘xtalamiz.“Uning butun vujudidan she’r quyulib kelayotganga o‘xshardi”⁹.Muallif G‘.G‘ulom talantini, she’r yozishdagi mahoratini yuqoridagi quyilib kelardi jumlasida tasvirini berolgan. Muallif xuddi shunday badiiy tasvir vositalarini Sarvar Azimov siymosini ko‘rsatganda ham ishlatgan.“ Uning butun vujudidan salobat yog‘ilib turardi”¹⁰,”Adabiyotimizga ming rahmat ko‘zimizdagi og‘ir pardalarni olib tashladi”,¹¹ deb O.Sharafiddinov zamon undagi insonlar onggi, ma’naviyatini og‘ir pardalar olib tashlandi birikmasi yordamida tasvirlagan. O.Sharafiddinov sakson yoshli Said Ahmadni ummumiy ahvolini gapirganda uning yoshiga nisbatan shijoatligi, ijodidagi yangi burulishlarning yuz berib turganini “Qanday qudrat ilhom bulog‘ining ko‘zini ochib yubordi”¹²deb o‘xshatish qiladi. Bu yerda bulog‘ning ko‘zi ko‘chma ma’noda qo‘llangan bo‘lib yuzaga chiqmay turgan iste’dod birdan ko‘rinib qolishi berkitilgan buloq to‘siqlari olinganda birdan otilib chiqayotgan suvga o‘xshatilgan.O.Sharafiddinov shoira Zulfiya ijodi va shaxsiyatini ochib berishda qo‘llagan. “Ko‘pgina she’rlarida Zulfiya opa o‘zining “kemtik baxti ”haqida gapirardi”¹³. Aynan shu tushuncha shoira taqdiriga ishora tarzida tasvirlangan baxtiga o‘xshatish qilinayapti. Muallif bu yerda shoiraning umr yo‘ldoshidan erta ajralganini va bu ayriqlik azoblari she’rlarida ham bilinayotganini tasvirini bergan. O.Sharafiddinov Abdulla Oripovni o‘ziga yaqinligini “Abdullajon, o‘ylab qarasam, mening hayotimga ancha singib ketgan ekan” gaplarida “singib ketgan ekan” birikmasini qo‘llab, oralaridagi yaqinlikni ko‘chma ma’noda beradi.“Abdulla bilan o‘rtamizdagi munosabatlar tez orada oddiy domla shogirdlik munosabatlari doirasidan o‘sib chiqdi”¹⁴. Bu gapda o‘sib chiqdi birikmasi ham munosabatlar yaqinligi, oralaridagi mehr-muhabbat shakllanganining tasvirini beradi. “Shunday qilib, she’riyatimiz oqshomida yangi yulduz paydo bo‘ldi ”¹⁵, bu parchada muallif A.Oripovni adabiyot olamiga kirib kelishini yangi yulduzga o‘xshatgan. O.Sharafiddinov ijodida ham metafora usulidagi ma’no ko‘chishiga oid misollar ko‘plab vaziyatni, shaxslarni tasvirlashda maromiga yetib ishlatilgan. Troplarining yana bir turi sinekdoxa bo‘lib, bu ma’no ko‘chish usuli o‘xshashlikka yoki aloqadorlikka ham qaratilgan bo‘lib, asosan ularda miqdoriy belgi yetakchilik qiladi. Butun narsaning nomini uning

⁸Said Ahmad. Yo‘qotganlarim va topganlarim. -T. :Sano-standart, 2014. 268-bet.

⁹Sharafiddinov O. Ijodni anglash baxti. -T. :Sharq, 2004, 262-bet.

¹⁰Sharafiddinov O. Ijodni anglash baxti. -T. :Sharq, 2004. 454-bet

¹¹O‘sha kitob. 275-bet.

¹²O‘sha kitob. 365-bet.

¹³O‘sha kitob. 371-bet.

¹⁴O‘sha kitob. 386-bet.

¹⁵O‘sha kitob. 382-bet.

qismi nomi bilan aksincha esa qism nomini butun narsaning nomi bilan atashga aytiladi. Adabiyotshunos D. Quronov “Adabiyotshunoslikka kirish ”kitobida sinekdoxa usulida ko‘chadigan birikmalar haqida shunday deydi: “Badiiy asarlarda atoqli otlarning turdosh ot ma’nosida qo‘llanilishi ham sinekdoxaning bir ko‘rinishi deb qaraladi”¹⁶.Shu qoydadan kelib chiqib unga mos keladigan misolni Said Ahmadning G‘.G‘ulomga atab yozganlarida uchratamiz. “G‘afur aka O‘zbekistondagi bedilxonlarning eng zo‘ri hisoblanadi”¹⁷ .

Esselarda badiiy tasvir vositalarining ishlatilishi essening badiiy asar bo‘lib shakllanishida muhim bir vazifani bajargan desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Said Ahmad va O.Sharafiddinovlar esselarida qo‘llanilgan badiiy tasvir vositalari shaxslar va jamiyatdagi biror hodisa yoki holatni ifodalaganda ham, qahramonlarining hamda o‘zlarining ichki dunyosi va ma’naviy takomilini yoritganda ham so‘zni g‘oyatda tabiiylik bilan qo‘llashida asqotgan. Natijada biz esselarni o‘qiganimizda hayot hodisasi yuz berayotgan jarayonni ko‘rib turgandek bo‘lamiz. Har ikkala ijodkarlarimiz tasvirida tilimiz o‘zining qudratini, keng imkoniyatini, boyligini, go‘zalligini namoyon etgan bo‘lib, har qanday nozik tushunchani, nozik ma’noni ham ifodalashga qodir ekanligini yana bir bor ko‘rsatdi. Said Ahmad va O.Sharafiddinov hayotiy haqiqatlarni, ijodkorlar nutqini adabiy-badiiy davraga olib kirishi adabiyotimiz taraqqiyotiga juda katta hissa qo‘shdi. Ijodkorlarning tilning nihoyatda rangdor va tiniq ifodalashi natijasida essedagi aytilayotgan fikrlarni tezda yorqin anglaymiz.Bu natijani albatta, badiiy tasvir vositalarni ishlatilishidagi o‘rni belgilaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Quronov D.Adabiyotshunoslikka kirish.-T.:Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti,2004.
- 2.Said Ahmad. Yo‘qotganlarim va topganlarim.-T.:Sano-standart,2014.
- 3.Sharafiddinov O. Ijodni anglash baxti.-T.:Sharq, 2004
- 4.Sharafiddinov O.Zamondoshlar xotirasida ,-T.:Sharq,2019.
5. [https\\kh-davron.uz](https://kh-davron.uz). Esse-erkin ijod. Shukur Xolmirzayev bilan suhbat.2018.29.09.

¹⁶Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. –T. : A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, -2004. 131-bet.

¹⁷Said Ahmad. Yo‘qotganlarim va topganlarim. -T. :Sano-standart, 2014. 38-bet.

TABIIY FANLARDA LOYIHA ISHLARINI BAJARISHDA FANLARARO INTEGRATSIYA

Rahmonov Ulfat Ubaydullayevich

*Navoiy viloyati Pedagogik mahorat markazi fizika va astronomiya fani
metodisti, mustaqil tadqiqotchi*

e-mail: ulfatrahmonov775@gmail.com, Tel: (99) 190 79 99

Annotatsiya: Ushbu maqolada tabiiy fanlar sohasida loyiha ishlarni amalga oshirishda fanlararo integratsiyaning ahamiyati tahlil qilinadi. Fanlararo yondashuv turli fanlardan, masalan, biologiya, kimyo, fizika, va geografiya bilimlarini birlashtirish orqali loyiha ishlarni yanada samarali va keng qamrovli qilishga imkon beradi. Maqolada integratsiyaning asosiy bosqichlari, afzalliklari va muammolari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, ko'p fanli loyiha ishlarda o'zaro bilim almashinuvi orqali yangi g'oyalar va innovatsiyalarni yaratish imkoniyati ta'kidlangan. Fanlararo integratsiya loyihalar samaradorligini oshiruvchi muhim vosita sifatida qaraladi.

Kalit so'zlar: Fanlararo integratsiya, tabiiy fanlar, loyiha ishi, biologiya, kimyo, fizika, matematika, innovatsiya, o'zaro bilim almashinuvi, ilmiy tadqiqot, ko'p fanli yondashuv.

Hozirgi zamon ilm-fani fanlararo yondashuvni talab qiladigan murakkab muammolarni hal qilishga qaratilgan. Ayniqsa, tabiiy fanlar sohasida loyiha ishlar amalga oshirilayotganda turli fanlarning bilimlarini birlashtirish va o'zaro bog'lash zarurati sezilarli darajada ortib bormoqda. Masalan, atrof-muhitni muhofaza qilish, iqlim o'zgarishi, energetika va biotexnologiya kabi sohalarda ko'p qirrali yondashuvlar talab etiladi. Fanlararo integratsiya orqali loyihalar yanada keng qamrovli, chuqur va innovatsion bo'lib, an'anaviy yondashuvlardan farqli ravishda turli fanlar o'rtasidagi bog'liqlikni ochib beradi.

O'quvchilarning o'rganish va o'zlashtirish yo'llari turlicha bo'lganligi sababidan o'qituvchilar har bir o'quvchining o'ziga xos kuchli va kuchsiz tomonlarini inobatga olgan holda o'qitish usullarini tanlashiga to'g'ri keladi. Ushbu tushunchalar ta'limda yaxlit yondashuvni rag'batlantirish orqali ta'lim olish sohalariga ta'sir ko'rsatdi. Ta'lim olish sohalari o'quvchilarning axborotni qayta ishlash va ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim hisoblanadi.

Tabiiy fanlarda integratsiyalashgan darslar va loyiha ishlarini tashkil etishning nazariy va amaliy asoslari ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan yondashuvlardan biridir. Bu yondashuv bir nechta fanlarni yoki mavzularni bir-biri bilan bog'lab, o'quvchilarda ko'nikmalar va tushunchalarni yanada mustahkamroq shakllantirishga imkon beradi.

Integratsiyalashgan yondashuvning mohiyati shundaki, integratsiyalashgan darslar o'quvchilarni bir mavzuni ko'p fanlar nuqtai nazaridan o'rganishga undaydi. Masalan, biologiya va kimyo fanlari orasidagi integratsiya o'quvchilarga moddalar almashinuvi yoki hujayra jarayonlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Pedagogik jihatdan esa, integratsiyalashgan darslarning asosiy maqsadi o'quvchilarda mantiqiy, tahliliy fikrlash, fanlararo bog'lanishlarni tushunish va ko'nikmalarni hayotiy vaziyatlarga qo'llashni rivojlantirishdir. Ko'plab intellektual yondashuvlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonida integratsiyalashgan darslar ko'p

intellektual yondashuvlar nazariyasiga asoslanadi, ya'ni turli intellektual qobiliyatlarni (matematik, til, san'at va boshqalar) rivojlantirishga yordam beradi.

Integratsiyalashgan yondashuvning amaliy ahamiyati loyiha asosida o'qitish, fanlararo ko'nikmalarni rivojlantirish, ilmiy-tadqiqot ko'nikmalari, innovatsion texnologiyalarni qo'llashdan iborat.

Loyiha asosidagi o'qitish, o'quvchilar turli loyihalarda ishtirok etib, nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash imkoniga ega bo'lishadi. Masalan, biologiya darsida o'simliklar fotosintezi bo'yicha o'rganilgan nazariy ma'lumotlarni bog'da amaliy sinovlar orqali mustahkamlash mumkin.

Fanlararo ko'nikmalarni rivojlantirish, masalan, fizik va kimyo jarayonlari bo'yicha o'tkaziladigan loyihalarda o'quvchilar fizik jarayonlar uchun zarur bo'lgan matematik hisob-kitoblarni kimyo bilan bog'laydi, bu esa yanada chuqurroq tushunchalar shakllanishiga olib keladi.

Ilmiy-tadqiqot ko'nikmalari, loyiha ishlarini tashkil qilish orqali o'quvchilarga ilmiy-tadqiqot asoslarini o'rgatish va ularni mustaqil izlanishga yo'naltirish mumkin. Bu o'quvchilarga mustaqil ishlash, manbalar bilan ishlash, izlanishlar olib borish kabi ko'nikmalarni rivojlantirish imkonini beradi.

Innovatsion texnologiyalarni qo'llash, integratsiyalashgan darslar va loyihalarda zamonaviy texnologiyalarni, masalan, simulyatsiyalar, laboratoriya qurilmalari va onlayn manbalarni qo'llash orqali ta'limning samaradorligini oshirish mumkin.

Bu yondashuv o'quvchilarni kelajakda zamonaviy kasb-hunarlar uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarga tayyorlashga yordam beradi. Integratsiyalashgan darslar nafaqat fanni o'rgatish, balki amaliy hayotda qo'llash ko'nikmalarini shakllantirishni ham maqsad qiladi.

Tabiiy fanlarda loyiha ishlarini tashkil etishda integratsion yondashuvning asosiy tamoyili ko'p tarmoqli bilimlarni bir-biriga bog'lash orqali o'quvchilarning ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Bu yondashuv muammoga asoslangan ta'lim, amaliy yondashuv, jamoaviy ishlash, yangi texnologiyalarni qo'llash, tanqidiy va tahliliy fikrlashni rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

Muammoga asoslangan o'qitish, (Problem-Based Learning, PBL) integratsiyalangan loyiha ishlari o'quvchilarni aniq muammolarni hal qilishga yo'naltiradi. Masalan, suv ifloslanishini tadqiq qilish loyihasi ekologiya, kimyo va geografiya bilimlarini birlashtirishi mumkin.

Amaliy yondashuv asosida loyiha ishlari amaliyotga yaqinlashtiriladi. Masalan, o'quvchilar ilmiy kuzatishlar, eksperimentlar va daliliy ma'lumotlar asosida o'z tadqiqotlarini amalga oshiradilar. Bu esa ular uchun olingan bilimlarni real hayotga qo'llash imkonini beradi. Bu orqali o'quvchilar kelajakda duch keladigan muammolarni samarali hal qilish uchun muhim hisoblanadi.

Loyiha ishlari o'quvchilarning jamoaviy ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Har bir a'zo o'zining mutaxassisligiga mos yo'nalishda ishlaydi va umumiy maqsadga erishish uchun hissa qo'shadi. Bunda jamoadagi har bir a'zo aniq vazidasidan kelib chiqqan holda mustaqil muammoni hal qilish ko'nikmasi rivojlanadi.

Zamonaviy ta'limda yangi texnologiyalarni qo'llash muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarga dasturiy ta'minot, internet ma'lumotlari va simulyatsiyalar yordamida o'quv loyihalarini amalga oshirish imkoniyatlari beriladi. Zamonaviy dunyo endi odamlarni bilganlari uchun emas, balki bilganlari asosida nima qila olishlari uchun mukofotlaydi. Shu sababli, o'quvchilar nafaqat ilmiy bilimlar bo'yicha dunyoda yetakchilik qilishadi, balki ular, olimlar kabi fikr yuritish qobiliyatlari bo'yicha ham ustunlik qiladilar.

Integratsiyalangan yondashuv tahliliy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun qulay muhit yaratadi. Bu yondashuv orqali o'quvchilar muammoni har xil yo'llar bilan yechish yo'llarini ko'rib chiqishadi. Integratsion yondashuv tabiiy fanlar darslarini yanada qiziqarli, boy va samarali qilish imkonini beradi. Bu orqali o'quvchilarning nafaqat ilmiy bilimlari, balki muammolarni hal qilish, hamkorlik qilish va amaliy ko'nikmalari ham rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Axmedova, D. Fanlararo integratsiya va uning zamonaviy tadqiqotlardagi o'rni. 2019. Tabiiy Fanlar Jurnali, 12(3), 45-57.
2. Xolmurodov, A. Loyihalarda fanlararo yondashuvning samaradorligi: Nazariya va amaliyot. 2020. Oliy Ta'lim Va Ilmiy Tadqiqotlar Markazi, 25(1), 23-34.
3. Nasriddinov, S. (2021). Tabiiy fanlar sohasida fanlararo integratsiyaning ahamiyati. Toshkent Universiteti Nashriyoti.
4. Smith, J., & Brown, T. (2018). Interdisciplinary Approaches in Natural Sciences: Theory and Practice. Cambridge University Press.
5. **O'zbekiston Milliy axborot agentligi <https://uza.uz>.**

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АУТЕНТИЧНЫХ МАТЕРИАЛОВ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Жолдасбаева Арзайым

Докторант НДПИ,

Annotatsiya: Ta'limda yangi yondashuv, bilimga asoslangan yondashuvdan kompetensiyaga o'tish yangi terminologik apparatning rivojlanishiga olib keldi. Muvaffaqiyatli muloqot qilish uchun insonning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish juda muhimdir. Kommunikativ kompetentsiyaning ko'p qirrali tuzilishi nafaqat yaxshi til tayyorgarligini, balki o'rganilayotgan tilda so'zlashuvchi xalqning tarixi, madaniyati va etnopsixologiyasini bilishdan ham dalolat beradi. Boshqa tilda so'zlashuvchilar bilan to'liq va muvaffaqiyatli muloqot qilish uchun haqiqiy shaxsni rivojlantirish va takomillashtirish kerak.

Annotation: A new approach in education to develop communication skills of a person for successful communication. The multifaceted structure of communicative competence indicates not only good language preparation, but also knowledge of the history, culture and ethno psychology of the people who speak the language being studied. In order to successfully communicate with speakers of another language, it is necessary to develop and improve the real personality.

Аннотация: Новый подход в образовании, переход подхода к компетентностному привели к разработке нового терминологического аппарата. Для успешного общения очень важно развивать коммуникативные способности человека. Многогранная структура коммуникативной компетентности свидетельствует не только о хорошей языковой подготовке, но и о знании истории, культуры и этнопсихологии народа, говорящего на изучаемом языке. Чтобы полноценно и успешно общаться с носителями другого языка, необходимо развивать и совершенствовать настоящую личность.

Kalit so'zlar: nazariya, kompetentsiya, nutq qobiliyatini rivojlantirish, haqiqiy materiallar, til o'rganish, muloqot

Ключевые слова: теория, компетентность, развитие разговорных навыков, аутентичные материалы, изучение языка, общение

Keywords: theory, competence, speaking skill development, authentic materials, language learning, communication

В условиях изучения иностранного языка усиливается необходимость включения в содержание обучения элементов языковой культуры народов.

В рамках данного подхода речь идёт о необходимости насыщения предметного содержания речи страноведческими материалами с ориентацией на диалог культур. Аутентичные материалы играют решающую роль в изучении языка, предоставляя учащимся реальный языковой ввод и культурный контекст. Они предлагают учащимся познакомиться с подлинными использованием языка, включая естественный словарный запас, идиоматические выражения и культурные нюансы, что помогает улучшить понимание и беглость речи [1; 171]. Ряд исследований по данной проблеме послужил стимулом определения обязательности внедрения аутентичных

материалов для формирования коммуникативной компетенции старших школьников на уроках иностранного языка. Аутентичный материал – это устные и письменные тексты, а также другие предметы культуры, являющиеся реальным продуктом носителей языка не предназначенные для учебных целей, не адаптированные для нужд учащихся с учетом их уровня владения языком [2; 102].

Е.Н. Соловова относит к аутентичным материалам различные объявления на иностранном языке, новости радио и телевидения, различные инструкции и объявления, выступления актеров, рассказы собеседников, разговоры по телефону, а также к ним относятся фильмы, песни, видеоклипы [3; 444]. *Отечественная теория и методика преподавания иностранных языков богата своей историей и традициями. Мы можем с уверенностью сказать о том, что методическая наука вышла на новый уровень, запрашиваемый социокультурным состоянием общества, стремящегося к всеобщей глобализации и интеграции. Данные экономические условия развития общества и прагматические процессы обусловили, полифункциональность иностранного языка в жизнедеятельности современного человека. С одной стороны, язык является средством общения, увеличения культурных и этнических контактов, развития потенциала профессиональной самореализации учащегося. С другой стороны, иностранный язык служит огромным подспорьем в усвоении накопленного мирового духовного опыта, способом ознакомления с культурой страны изучаемого языка, возможностью для полноценного культурного и духовного роста каждого человека. В теории и практике лингвистического образования сложился обширный опыт разработки и внедрения (в том числе в общеобразовательной школе) эффективных подходов, методов и моделей обучения. В частности, можно выделить следующие подходы: развивающий (Р.П. Мильруд), лингвострановедческий (Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров), социокультурный (В.В. Сафонова), личностно-деятельностный (И.А. Зимняя); такие методы, как сознательно-практический (Б.В. Беляев), коммуникативный (И.Л. Бим, Е.И.Пассов), активизации резервных возможностей личности и коллектива (Г.А.Китайгородская); личностно-позиционно-деятельностную модель обучения (И.Б.Ворожцова). Ключевым дидактическим подходом в компетентностной образовательной парадигме является коммуникативный подход, обусловленный задачей развития ключевых качеств личности, необходимых для плодотворной деятельности в рамках межкультурного диалога, что порождает необходимость становления культуры общения на иностранном языке. Особая значимость развития культуры коммуникации на иностранном языке приобретает в контексте подготовки учащихся к общению на иностранном языке. Без должного уровня развития культуры коммуникации представляется затруднительным вступить в продуктивное общение с представителями страны пребывания, следовательно адаптироваться к новым социальным условиям и интегрироваться в иноязычную среду, что негативным образом отражается на качестве образовательного процесса. Таким образом,*

культура коммуникации является одновременно и целью обучения учащихся иностранному языку, и средством достижения этой цели [4; 44].

В основе культуры коммуникации лежит коммуникативная компетенция. У истоков концепции коммуникативной компетенции стоят этно-лингвист Д.Хаймс, лингвисты Н.Хомский, С. Савиньон. В отечественной науке концепцию коммуникативной компетенции разрабатывали М.Н. Вятютнев, И.Л. Бим, И.А.Зимняя.

Под коммуникативной компетенцией современными учеными понимается «феноменальная категория, отражающая нормативные знания семантики языковых единиц разных уровней, овладение механизмами построения и перефразирования высказывания, умение порождать дискурс любой протяженности, соотносясь с культурно-речевой ситуацией, включающей параметры адресата, места, времени и условий общения, умение реализовать в иноязычной речи различия между родным и иностранным языком, осуществлять сознательный и автоматический перенос языковых средств из одного вида речевой деятельности в другой [5; 269].

Технология обучения в сотрудничестве способствует созданию условий для интерактивной учебной деятельности учащихся в различных коммуникативных ситуациях. Активное взаимодействие учащихся в парах или группах обеспечивает практическое применение языка в ситуациях, моделирующих реальную действительность. Данная технология развивает у учащихся желание саморазвития и совершенствования своих языковых и творческих способностей. Для успешного взаимодействия в различных коммуникативных ситуациях можно прибегать к использованию метода ролевого общения.

Одной из возможностей формирования такой личности является использование реальных текстов в образовательном процессе. Одним из главных коммуникативных компонентов содержания обучения является аутентичный материал, через который учащиеся усваивают новые знания, ценности, носителей изучаемого языка. Отражение в аутентичных материалах живой реальной жизни вызывает интерес учащихся, готовность вступать в дискуссию, а успешное понимание ведет к повышению мотивации в дальнейшем изучении языка.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Gulnara A., Bibisanem A. Methodology of developing writing skill through authentic materials //Eurasian Journal of Academic Research. – 2024. – Т. 4. – №. 5-1. – С. 171-173.
2. Куприянов Б.В., Дынина С.А. Современные подходы к определению сущности категории «педагогические условия»//Вестник Костромского гос университета им. Н.А. Некрасова, 2001. - № 2. -С. 101-104
3. Настольная книга преподавателя иностранного языка: Справ. пособие/

Е.А. Маслыко, П.К. Бабинская, А.Ф. Будько, С.И. Петрова. – Мн.: Выш. шк., 2004. – 522 с.

4. Бастрикова Е.М. Коммуникативная компетенция как лингводидактический феномен / Русская и сопоставительная филология: Лингвокультурологический аспект / Казан. гос. ун-т. Филол. фак-т. – Казань: 2004. – С.43-48.

5. Hymes, D. On Communicative Competence / D. Hymes; in J. B. Pride and J. Holmes (eds.). – New York: Harmondsworth: Penguin, 1972. – P. 269-293

CORPUS-BASED TYPOLOGY: EXPLORING UNIVERSALS AND DIVERSITY IN LANGUAGE USE

Radjabova Gulnoza Giyosiddinovna

Senior teacher, Uzbekistan State World Languages University

Tashkent, Uzbekistan

E-mail: rad.gulnoza@gmail.com, +998981307779

Abstract. Linguistic typology has traditionally focused on comparing the structural features of languages to identify universal patterns and differences across the world's languages. This approach, while productive, has been largely based on abstract systems and features such as word order and case marking. In recent years, a new branch of linguistic typology, corpus-based typology (CBT), has emerged. CBT seeks to answer typological questions by examining real language use in corpora, shifting the focus from abstract language systems to usage patterns. CBT is concerned with identifying universal patterns of language use and exploring the diversity of language use across different linguistic communities. This article discusses the core principles of corpus-based typology, including its contributions to our understanding of linguistic universals and diversity, the role of corpora in typological research, and the challenges involved in constructing and analyzing cross-linguistic corpora. The discussion is supplemented with case studies that demonstrate the potential of CBT to broaden the scope of traditional typological research.

Key Words: *Corpus-based typology, linguistic universals, language diversity, language processing, communicative functionality, corpus linguistics, typology databases, spoken corpora.*

Introduction

Linguistics, as a scientific discipline, seeks to understand the complexities of human language by studying both its universal and language-specific properties. One of the subdisciplines devoted to this pursuit is linguistic typology, which aims to classify languages according to shared structural features and to account for the ways in which they vary. Traditional linguistic typology, developed within the structuralist tradition, has relied heavily on abstract models of language systems to draw generalizations about linguistic universals and language diversity.

The modern approach to linguistic typology, however, has expanded beyond the focus on structural features. Typologists now seek answers to broader questions, such as *what is where and why?* (Bickel, 2007, 2015). This expansion includes exploring aspects of language use in relation to cultural diversity, migration history, language acquisition, and even psycholinguistic and neurocognitive factors (Radjabova G.(b), 2022, 2021). In line with these developments, a new approach known as corpus-based typology (CBT) has emerged, drawing on corpora—large collections of spoken or written language data—to answer typological questions.

The aim of this paper is to explore the principles of corpus-based typology, the ways in which it contributes to our understanding of language universals and diversity, and the challenges that researchers face in implementing this

methodology. We also present a number of case studies and projects that exemplify the contributions of CBT to linguistic typology.

Methodology

Traditional Typology and Corpus-Based Approaches

Traditional linguistic typology is centered around the comparison of languages based on specific features, such as word order, case marking, and the number of grammatical genders. These features are treated as abstract properties of languages, which are then compared to identify cross-linguistic similarities and differences. Descriptive grammars and expert knowledge of specific languages serve as the primary data sources for these comparisons, with findings often presented in typological databases such as the World Atlas of Linguistic Structures (WALS) (Dryer & Haspelmath, 2013).

Corpus-based typology (CBT) differs from traditional approaches by focusing on actual language use, as captured in corpora. The core research goal of CBT is to establish explanations for language patterns by considering how languages are used in real-world communicative contexts. This involves studying usage patterns across languages to determine whether certain features are universal or vary based on specific linguistic, cultural, or communicative factors.

CBT has two main objectives. First, it seeks to contribute to explanations of language use patterns by referencing the communicative functionality and processing constraints of language. Second, CBT investigates the emergence of linguistic systems from entrenched patterns of usage, aiming to identify both universal patterns and diversity in language use across linguistic communities.

Corpus Data in Typology

Corpora provide a rich source of data for studying language in use. Corpus data is particularly well-suited to investigating questions about language processing and communicative functionality because it represents authentic language as produced by speakers in real communicative settings. In typology, corpora are used to investigate a wide range of linguistic phenomena, from word order patterns to discourse structures and speech processing mechanisms.

One prominent example of a typological corpus is the Universal Dependencies (UD) project, which provides a system of consistent, cross-linguistic annotation for parts of speech, morphological features, and syntactic dependencies. Currently, over 90 languages have been annotated using the UD framework, making it a valuable resource for cross-linguistic comparison. Other corpora used in typological research include the Multi-CAST corpus, which consists of spoken, monologue narrative corpora for investigating reference and discourse, and SCOPIC, which focuses on social cognition during discourse production (Haig & Schnell, 2015; Barth & Evans, 2017; Radjabova G, 2024).

Results

Universals and Diversity in Language Use

One of the primary goals of corpus-based typology is to uncover universal patterns of language use and to explore the diversity of language use across linguistic communities. The universals that emerge from CBT are often related to processing constraints and communicative functionality. For example, Zipf's Law

of Abbreviation, a well-established linguistic universal, posits that the more frequent a word is, the shorter its form tends to be. This correlation has been confirmed in written corpora from over 1,200 languages (Bentz & Ferrer-i-Cancho, 2016), and it applies to both spoken and signed languages.

Recent work in CBT has also identified universals in spoken language processing. Seifart et al. (2018) conducted a cross-linguistic study using spoken corpora from nine languages and found that pauses and slowing of speech rate tend to occur before nouns rather than verbs. This pattern is likely due to the greater difficulty involved in planning nouns, which are typically less predictable and compete with pronouns as referential expressions. Similarly, Himmelmann (2014), Radjabova (2023), found that pauses and disfluencies are more likely to occur before lexical formatives (nouns and content words) than grammatical elements (function words), a pattern that appears to be universal across languages.

These findings suggest that certain patterns of language use, such as the distribution of pauses and speech rate variations, are governed by universal cognitive mechanisms related to speech planning and processing. At the same time, CBT has revealed significant variation in how different languages implement these patterns, reflecting the diversity of linguistic communities and the communicative needs of their speakers.

Challenges in Corpus Building and Research Design

Despite the potential of CBT to reveal new insights into language universals and diversity, researchers face several challenges in constructing and analyzing cross-linguistic corpora. One of the main challenges is ensuring that corpora are representative of the languages and communities being studied. Many existing corpora are skewed toward written language, particularly in major world languages, which limits their usefulness for studying spoken language use in under-researched languages.

Another challenge is the complexity of cross-linguistic comparison. While corpora provide rich data for studying language use, the linguistic features and structures that are of interest to typologists may not be easily comparable across languages. For example, word order patterns in one language may not correspond directly to word order patterns in another language, making it difficult to draw meaningful comparisons. Additionally, differences in the availability of language resources, such as descriptive grammars and expert knowledge, can affect the quality and reliability of corpus data.

To address these challenges, researchers have developed innovative corpus-building methods that prioritize spontaneous language production and the inclusion of lesser-studied languages (Radjabova G.(a), 2022). For example, the Multi-CAST corpus includes data from a wide range of languages, many of which are spoken in small, understudied communities. By focusing on spontaneous language production, these corpora provide a more accurate representation of how languages are used in everyday communication, contributing to a deeper understanding of linguistic diversity.

Discussion

Corpus-based typology offers a new perspective on linguistic universals and

diversity by focusing on actual language use rather than abstract systems. The findings from CBT have expanded our understanding of how languages function in real communicative contexts, revealing both universal patterns of language processing and significant variation in how these patterns are implemented across languages.

One of the key contributions of CBT is its focus on the communicative functionality of language. By examining how languages are used in real-world interactions, CBT sheds light on the relationship between linguistic structures and their communicative purposes. For example, the universal patterns of pausing and speech rate variation observed in Seifart et al.'s (2018) study suggest that certain features of language use are shaped by cognitive constraints on speech planning. At the same time, the diversity of pausing patterns across languages highlights the flexibility of linguistic systems in adapting to the communicative needs of different communities.

CBT also has the potential to challenge existing typological generalizations. Traditional typological approaches often rely on broad categorizations of languages based on a small set of features, such as word order or case marking. In contrast, CBT allows for a more fine-grained analysis of language use, which can reveal patterns that are not captured by traditional typological models (Radjabova G., 2018). For example, the preference for introducing new referents in intransitive constructions, as postulated by Du Bois (1987), has been confirmed in many languages, but recent work by Haig and Schnell (2015) has shown that this pattern is not as rigid as previously thought, suggesting that linguistic universals may be more flexible than traditional typology has assumed.

Conclusion

Corpus-based typology is an emerging field that offers a powerful new approach to studying linguistic universals and diversity. By focusing on real language use as captured in corpora, CBT provides insights into the communicative and cognitive factors that shape language systems. Although CBT faces several challenges, including issues related to corpus design and cross-linguistic comparability, the findings from CBT have the potential to enrich our understanding of both universal and language-specific patterns of language use.

In the future, corpus-based typology is likely to play an increasingly important role in typological research, as more cross-linguistic corpora become available and computational tools for corpus analysis continue to develop. Through this approach, linguists can continue to uncover new insights into the ways in which languages function and vary, contributing to a deeper understanding of the complexities of human language.

References

1. Barth, D., & Evans, N. (2017). Multilingual and multiparty language use. In M. Everaert & S. Musgrave (Eds.), *The Oxford handbook of linguistic typology* (pp. 610-625). Oxford: Oxford University Press.
2. Bickel, B. (2007). What is typology for? In *Linguistic Typology*, 11(1), 215-234.

3. Bickel, B. (2015). Typology in the 21st century: Major currents in the contemporary study of language universals and diversity. *Annual Review of Linguistics*, 1, 279-298.
4. Bentz, C., & Ferrer-i-Cancho, R. (2016). Zipf's law of abbreviation as a language universal. *Journal of Quantitative Linguistics*, 23(3), 243-257.
5. Dryer, M. S., & Haspelmath, M. (Eds.). (2013). *The World Atlas of Linguistic Structures online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. Retrieved from <https://wals.info/>
6. Giyosiddinovna, Radjabova Gulnoza. "Features of written corpora exploited in creating language teaching materials." *Xalqaro Ilmiy-amaliy Konferensiyalar* 1.1 (2024): 172-176.
7. Giyosiddinovna, Radjabova Gulnoza. "The integration of corpus linguistics and language teaching." *International Scientific Conferences with Higher Educational Institutions*. Vol. 3. No. 08.05. 2023.
8. Giyosiddinovna, Radjabova G. "Methodological Characteristics of Corpus Technologies in Teaching Foreign Language." *International Journal on Integrated Education*, vol. 5, no. 1, 2022, pp. 157-163, doi:[10.31149/ijie.v5i1.2645](https://doi.org/10.31149/ijie.v5i1.2645).
9. Giyosiddinovna, Radjabova G. "The Implementation of Spoken Corpora in Creating Teaching Materials." *International Journal on Integrated Education*, vol. 4, no. 5, 2021, pp. 349-354.
10. Himmelmann, N. (2014). Phrasing and intonation. In B. Vaux (Ed.), *The Cambridge handbook of phonology* (pp. 245-268). Cambridge: Cambridge University Press.
11. Haig, G., & Schnell, S. (2015). Annotations using GRAID: A proposed interlinear format for representing referential discourse. *Linguistics Vanguard*, 1(1), 3-11.
12. Radjabova Gulnoza Giyosiddinovna. (2022). Corpus-based approach in teaching foreign languages. *Conferencea*, 100–103. Retrieved from <https://www.conferencea.org/index.php/conferences/article/view/1236>
13. Radjabova G.G. Corpus technologies in teaching academic writing.//O'zbekistonda xorijiy tillar. — 2023. — № 1 (48). — B. 92-103. <https://doi.org/10.36078/1679549918>
14. Radjabova, G. G. (2018). The role of assessment in teaching English. *Иностранные языки в Узбекистане*, (3), 74-80.
15. Seifart, F., Meyer, C., & Schikowski, R. (2018). Pauses and speech rate before nouns and verbs in speakers of nine languages. *Frontiers in Psychology*, 9, 170.
16. Stefanowitsch, A. (2020). *Corpus linguistics. A guide to the methodology*. Language Science Press.
17. *The British National Corpus*, version 3 (BNC XML Edition). (2007). Distributed by Bodleian Libraries, University of Oxford, on behalf of the BNC Consortium. <http://www.natcorp.ox.ac.uk>.
18. Zipf, G.K. (1935). *The psycho-biology of language: An introduction to dynamic philology*. MIT Press.

INKLYUZIV TA'LIMDA MAXSUS PEDAGOG FAOLIYATI

Alimova Gulmira Kabuljanovna, Mo'minov Sulton Akbar o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi, Ixtisoslashtirilgan pedagogika va inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'limi boshlig'i,

O'zbekiston Respublikasi Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi, Ixtisoslashtirilgan pedagogika va inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'limi bosh mutaxassisi

Annotatsiya. Umumta'lim maktablarida tashkil etilgan inklyuziv ta'lim hamda boshlang'ich tayanch korreksion sinflarda faoliyat olib boradigan maxsus pedagoglar ish faoliyati, qanday korreksion rivojlantiruvchi mashg'ulotlar olib borishi, har bir alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga psixologik xususiyatlaridan kelib chiqib yondashish texnologiyalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, korreksion mashg'ulotlar, maxsus pedagog, individual ta'lim dasturlari, inklyuziv guruhlar, inklyuziv ta'lim sinfi, boshlang'ich tayanch korreksion sinfi, yordamchi texnologiyalar.

Abstract. The work of special pedagogues working in inclusive education and elementary correctional classes organized in general education schools, how to conduct correctional and developmental activities, and the technologies of approaching children with special educational needs based on their psychological characteristics are highlighted.

Key words: Inclusive education, correctional training, special pedagogue, individual educational programs, inclusive groups, inclusive education class, primary correctional class, assistive technologies.

Kirish.

Davlatimiz tomonidan bugungi kunda nogironligi bo'lgan shaxslar va alohida ta'lim ehtiyojli bolalarni ijtimoiy hayotga yo'naltirish, ular uchun shart-sharoitlar yaratish hamda ta'lim-tarbiyasiga alohida e'tibor qaratmoqda.

Bularning yaqqol namunasi sifatida yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risida qonuniga alohida inklyuziv ta'lim haqida modda kiritilishidir. **Ta'lim to'g'risida qonunning 20-moddasida Inklyuziv ta'lim:**

Inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan. Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim tashkil etiladi. Inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.

Undan tashqari 2023-yil 1-may kuni "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi to'g'risida"gi Konstitutsiyaviy qonun 2023-yil 30-aprel kuni o'tkazilgan O'zbekiston Respublikasi referendumida umumxalq ovoz berish orqali qabul qilingandi. Ushbu dub o'zgarish barcha sohalar qatorida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'limini ham chetlab o'tmadi. Unga ko'ra Konstitutsiyaning 50-moddasida "Ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim

ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanadi" jumlasining kiritilishi diqqatga sazovordir.

Xususan maktabgacha, umumta'lim hamda maktabdan tashqari ta'lim tizimida inklyuziya orqali alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'z sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda umumta'lim maktablarida bilim olishi, do'stona muhitni, teng huquqligining kafolatlanishi, turli xil zo'ravonlik hamda kamsitishlikka yo'l qo'ymaslik, shu bilan birga bir sinfda bir xil sharoitda ta'lim-tarbiya olishi ko'zda tutilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-sonli qarori hamda ushbu qarorni ijrosini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida" 2021-yil 12-oktabrdagi 638-sonli qarorlariga muvofiq:

inklyuziv ta'lim tizimini joriy qilish, boshlang'ich tayanch korreksion sinflarni ochish va ixtisoslashtirilgan guruhlarini tashkil etish natijalarini hisobga olgan holda ijobiy tajribani respublikaning boshqa hududlariga bosqichma-bosqich tatbiq etish;

ta'lim-tarbiya sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning bosh maqsadi har tomonlama rivojlangan barkamol insonni tarbiyalashdan iboratligi hamda ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini ilg'or, ilmiy-uslubiy jihatdan asoslangan yangi va zamonaviy korreksion rivojlantiruvchi metodikalar bilan ta'minlash zarurligi;

bugungi pedagog ta'lim jarayonida o'qitishning zamonaviy usullarini qo'llashi, metodik usullarni tanlash jarayonida ham sog'lom ham alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalarni darsning didaktik vazifasini hisobga olish vazifalari yuklatilgan.

Qolaversa, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2019-yil 13-maydagi 391-sonli qaroriga asosan:

maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rivojlanishida jismoniy yoki psixik nuqsonlari bo'lgan bolalar va rivojlanishida nuqsonlari bo'lmagan bolalarning bir tashkilotda birgalikda o'qishi va tarbiyalanishiga qaratilgan inklyuziv guruhlar tashkil etilishi mumkinligi;

inklyuziv guruh 2 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun o'ziga xos ehtiyojlari bor bolani jamiyatga moslashtirishni ta'minlash, bolaning qonuniy vakillariga maslahat-metodik ko'maklashish, o'ziga xos ehtiyoji bor bolalarning bunday zaiflikka ega bo'lmagan bolalar bilan birga o'qishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish maqsadida tashkil etilishi;

maktabgacha ta'lim tashkilotidagi inklyuziv guruhlariga qabul qilish uchun rivojlanishida jismoniy yoki psixik nuqsonlari bo'lgan bolalar qo'shimcha ravishda psixologik-tibbiy-pedagogik komissiyaning belgilangan tartibda berilgan xulosasini taqdim etishi;

umumiy turdagi maktabgacha ta'lim tashkilotida rivojlanishida jismoniy yoki psixik nuqsonlari bo'lgan, shu jumladan nutqida nuqsoni bo'lgan

tarbiyalanuvchilar bilan korreksion-pedagogik mashg'ulotlarni o'tkazish uchun defektolog shtat birligi kiritilishi;

mashg'ulotlar maxsus pedagogika sohasida oliy ma'lumotga yoki pedagogika bo'yicha oliy ma'lumotga ega bo'lgan va maxsus pedagogika sohasida kasbiy qayta tayyorlovdan o'tgan defektolog tomonidan o'tkazilishi;

3 — 7 yoshdagi inklyuziv guruhlardagi rivojlanishida jismoniy yoki psixik nuqsonlari bo'lgan tarbiyalanuvchilar bilan shug'ullanishi;

maktabgacha ta'lim tashkilotidagi inklyuziv guruhlar yosh prinsipi bo'yicha to'ldirilishi;

kamida 3 ta inklyuziv guruh tashkil etish;

3 yoshdan katta bo'lgan bolalar uchun mo'ljallangan inklyuziv guruhlar rivojlanishida jismoniy yoki psixik nuqsonlari bo'lgan bolalarning toifasiga qarab to'ldirilishi hamda ko'pi bilan 25 nafar bola, shu jumladan rivojlanishida jismoniy yoki psixik nuqsonlari bo'lgan ko'pi bilan 3 nafar bolani tashkil etishi;

maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inklyuziv guruhlarda bo'lish davri, korreksion ishlari muddati psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya tomonidan belgilanishi ko'rsatilgan.

Undan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta'lim sifati va samaradorligini yanada oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2024-yil 30-sentabrdagi PF 152-sonli farmoniga muvofiq:

maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining 2025-yil 1-yanvardan boshlab tajriba-sinov tariqasida har bir tuman (shahar)dagi bittadan umumiy turdagi davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim guruhlarini ochish to'g'risidagi tashabbusi qo'llab quvvatlashi;

inklyuziv ta'lim guruhlarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan tarbiyalanuvchilar bilan ta'lim-tarbiya va korreksion-pedagogik ishlarni olib borayotgan tarbiyachi, yordamchi- tarbiyachilar hamda o'qituvchi-defektolog (logoped)larga alohida mehnat sharoitlari uchun lavozim maoshlari va bazaviy tarif stavkalariga nisbatan bir nafar bola uchun 10 foiz, ikki nafar bola uchun 20 foiz, uch nafar bola uchun esa 30 foiz miqdorida qo'shimcha haq to'lash tartibi joriy etilishi belgilangan.

Yangiliklarni ta'lim jarayoniga olib kirish va joriy etish bugungi kunda har bir pedagogning asosiy vazifasi deb qarashi, bunday mas'uliyatli vazifani ado etish uchun o'qituvchidan izlanuvchanlik, samimiylik, oddiylik, yuksak prinsipiiallik, do'stona munosabat, talabchanlik, o'zgalar taqdiri uchun qayg'urish kabi sifatlarni o'ziga singdirib borish talab etilishini anglashi zarur.

Darhaqiqat, zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayonining unumdorligini oshirish barobarida o'quvchilarda mustaqil fikrlash jarayonini shakllantiradi, bilimlarni mustahkam o'zlashtirish, ulardan amaliyotda foydalanish ko'nikma va malakalarini shakllantiradi.

Asosiy qism.

Pedagog har bir dars uchun reja tuzishda aniq maqsadni ko'zlaydi. Bu esa kutilayotgan natijaga erishish mezonini hisoblanadi. Pedagogik texnologiyalardan maxsus ta'limda ham foydalanish bugungi kunda talabga va ehtiyojga aylandi. Hozirgi vaqtda o'quvchilar ma'ruza ko'rinishidagi yoki an'anaviy darslardan ko'ra

interfaol uslublarni o'z ichiga qamragan, pedagogik texnologiya va texnik vositalar bilan jihozlangan darslarga ko'proq qiziqishadi. Bu esa maktabda inklyuziv ta'lim va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar bolalarining yosh va individual xususiyatlari, aqliy rivojlanishi darajasi, somatik va asab-ruhiy sog'lig'i holatiga muvofiq tashkil etilgan dars va mashg'ulotlarda ast qotadi.

Inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflardagi o'quvchilarga individual ta'lim dasturlarini o'zlashtirishga yordam ko'rsatish maxsus pedagoglar va tyutorlar (yordamchi pedagog xodimlar) tomonidan amalga oshiriladi. Har bir inklyuziv ta'lim sinflari yoki boshlang'ich tayanch korreksion sinflar ochilgan maktab uchun alohida maxsus pedagog shtat birliklari ajratiladi.

O'quvchilar bilan individual ta'lim dasturlarini o'zlashtirish, maxsus pedagoglar tomonidan ta'lim jarayonidagi barcha darslarda, sinfdan tashqari va boshqa tadbirlarda amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasi umumta'lim maktablarida tashkil qilingan inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarda hamda maxsus yordam ko'rsatish xonalarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar bilan korreksion-pedagogik ishlarni olib boruvchi va muvofiqlashtiruvchi asosiy mutaxassis hisoblanishi belgilangan.

Undan tashqari maxsus pedagoglar boshqa pedagoglar bilan birgalikda inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar o'quvchilari bilan ishlash rejasini tuzadi va ularni sinfga uyg'unlashtirishi, korreksion ta'limni olib borishi, mashg'ulotlarning mazmuni va metodlarini tanlashi, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga korreksion-pedagogik, tibbiy yordam ko'rsatilishini muvofiqlashtirishi, boshqa mutaxassislar bilan hamkorlikda umumiy mashg'ulotlarni, kichik guruhlarda va alohida-alohida mashg'ulotlarni olib borishi belgilangan.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim oladigan maktabgacha va umumta'lim maktablarida faoliyat yuritadigan maxsus va boshlang'ich, fan o'qituvchilari pedagogik texnologiyalardan foydalanishda bir qancha **talablarni e'tiborga olishlari zarur:**

o'quv dasturida o'rganilishi rejalashtirilgan mavzuga mos ravishda ta'lim jarayonining ta'lim-tarbiyaviy, korreksion va rivojlantiruvchi maqsadlarini belgilay olishi;

ko'zlangan maqsadga muvofiq natijalarga erishish uchun vazifalar belgilash va belgilangan vazifalarni bajarish yo'nalishida tashkil etiladigan faoliyatni oldindan rejalashtirish, amalga oshirish yo'l-yo'riqlarini va qo'llaniladigan pedagogik rivojlantiruvchi texnologiyalarni tanlash;

pedagogik jarayonda foydalaniladigan didaktik vositalarni tanlash va oldindan tayyorlash;

o'quvchilarning mustaqil ta'lim jarayoni natijalariga qiziqishini shakllantirish va rag'batlantirish asosida innovatsion faoliyatni tashkil etish;

o'quvchilarning shaxsiy qiziqish hamda imkoniyatlarini inobatga olib, individual yondashuvni tashkil eta olishi;

maktab, oila va mahallaning o'zaro aloqasini ta'minlash;

vazifalarning mazmun va mohiyatiga ko'ra o'quvchilarning imkoniyatlarini

oldindan aniqlashtirish va vujudga kelishi mumkin bo'lgan vaziyatlarni ko'ra olish asosida bajariladigan vazifalarni imkoniyatlarga ko'ra istiqbolli rejalar tuzib borish;

darsda usul va vositalarni tizimli qo'llash rejasini tuza olishi;

ta'lim jarayonini texnik vositalardan unumli foydalanib o'quvchining bilim darajasini boyitib borishi;

ta'limni ruhiy jarayonlarni rivojlantirish bilan birgalikda olib borishi;

pedagog kasbiy mahoratiga ega bo'lgan holda o'quvchilarda shaxsiy sifatlarni kashf qila olish;

o'quvchilarning o'quv, mehnat va o'yin faoliyatlarini nazorat qilish va muvofiqlashtirish.

O'qituvchining didaktik vositalarni darsda samarali qo'llay olishi uning kasbiy malakasini belgilab beradi. Yetarli darajada didaktik vositalar bilan qurollangan va ulardan samarali, o'z o'rnida mahorat bilan foydalana olgan pedagog har doim malakali, ilg'or ustoz hisoblanadi.

Pedagogik texnologiyalardan foydalanish alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarda quyidagi shaxs xususiyatlarini rivojlantirishga yordam beradi:

o'quvchilarning imkoniyatlarini hisobga olib berilgan topshiriqlar ularda fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi;

o'zidagi muammolardan uyalmay, fikrlarini erkin bayon etishga o'rganadilar;

jamoada ishlash malakasini egallaydi;

guruhdagilar yordamini qabul qilish va ularga yordamga shay turish malakasi shakllanadi;

jarayonning oddiydan murakkabga tomon borishiga ko'ra turli topshiriqlarni mustaqil bajarishga o'rganadi;

o'z-o'zini va o'rtog'larini to'g'ri baholashga odatlanadilar.

ta'lim oluvchilarning xatti-harakatlarining natijalarini hamda o'rganilishi rejalashtirilgan mavzuni o'zlashtirishga tayyorgarligini oldindan his eta oladi;

ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oldindan ko'rish ko'nikmalari shakllanadi;

o'quvchilarda ijobiy o'quv motivlarini shakllantirish va vaziyatlarga ko'ra o'qituvchilik uslublaridan oqilona foydalanish ko'nikmasi hosil bo'ladi;

o'quvchilar bilan o'zaro til topishish, ya'ni muloqotga oson kirishish ko'nikmasi hosil bo'ladi;

o'quvchilar bilan hamkorlikda faoliyat ko'rsatishga undash ko'nikmasi rivojlanadi;

axborotlar to'plash, tahlil qilish, obyektiv baholash, qayta ishlash va axborotlar almashinish ko'nikmasi shakllanadi;

insonning boshqa insonga, jamiyatga, atrof-muhitga munosabatini belgilovchi huquqiy va ma'naviy mezonlarni bilishni boshlaydi;

sog'lom turmush tarzi va unga amal qilish zaruriyati to'g'risida tasavvurga ega bo'ladi;

ta'lim muassasalarida o'quv mashg'ulotlarini tashkil etishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish va boshqarishni boshlaydi;

shaxslararo va tabiat bilan bo'lgan munosabatlarda faol va adolatli hamda

muhabbatli bo'лади;

o'zligini anglash, o'zini va boshqalarni hurmat qilish, o'zini-o'zi boshqara olish va o'z imkoniyatlarini erkin namoyon qilishga harakati uyg'onadi;

oldindan aniqlanayotgan vaziyatlarga nisbatan to'g'ri munosabatda bo'lish ko'nikmasi uyg'onadi, o'zgalar muvaffaqiyatini oqilona baholash, moddiy va ma'naviy rag'batlantirishni tushuna boshlaydi.

Maxsus yordam ko'rsatish xonalarida ishlash

Inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar ochilgan maktablarda o'quvchilarga individual ta'lim dasturlarini o'zlashtirish, rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan omillarni aniqlash, ularga turli ko'rinishdagi psixologik yordam berish maqsadida maxsus yordam ko'rsatish xonalari tashkil etiladi.

Maxsus pedagoglar maxsus yordam ko'rsatish xonalarida o'quvchilar bilan korreksion-pedagogik ishlarni olib boradi va muvofiqlashtiradi. Maxsus yordam ko'rsatish xonalari ta'lim samaradorligi va bolalarning ehtiyojlariga mos keladigan jihozlar va o'quv materiallari bilan jihozlanadi.

mashg'ulotlarning mazmuni va metodlarini tanlaydi;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga korreksion-pedagogik, tibbiy yordam ko'rsatilishini muvofiqlashtiradi;

boshqa mutaxassislar bilan hamkorlikda umumiy mashg'ulotlarni, kichik guruhlarda va alohida-alohida mashg'ulotlarni olib boradi;

zarurat bo'lganda o'quvchilar bilan qo'shimcha yakka tartibda mashg'ulotlar tashkil etadi.

Inklyuziv ta'lim amaliyotida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'limi rivojlantirish uchun quyidagilarga e'tibor berish kerak:

ta'lim jarayonida barcha bilan birdek munosabatda bo'lish;

hamma bilan bir xil hurmat va e'tibor qarata olish;

yordamchi qurilmalarni qanday foydalanish ko'nikmalariga ega bo'lish;

o'quvchilar ichki dunyosini tushunadigan tajribaga ega bo'lishi kerak.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari bo'ladimi yoki umumta'lim maktablarida tashkil qilingan inklyuziv guruhlar hamda inklyuziv ta'lim sinflarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'lim-tarbiya olishi uchun mas'ul tarbiyachi, o'qituvchilar, maxsus pedagog hamda ota-onalar dars, mashg'ulotlar vaqti bo'ladimi yoki uy sharoitida ham vaqtini samarali tashkil qilishi lozimligini sezish mumkin.

Barcha jarayonlarda maxsus pedagogik texnologiyalarni qo'llash, interfaol usullardan mashg'ulot jarayonida foydalanish, didaktik o'yinlar hamda doimiy ko'rgazmali qurollardan foydalanish zaruratini qo'yadi.

Agar siz pedagog yoki ota-ona bo'lsangiz, albatta, bolani qiziqish va shaxsiy qobiliyatlaridan kelib chiqib yondashing. Shunda erishilgan natija yuqori bo'лади.

Xulosa.

Maxsus pedagog mashg'ulotlarni o'quvchining qiziqish va qobiliyatlaridan kelib chiqib olib borishi. Har bir bosqich alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni motivatsiyalarini oshiradigan, rag'batlantiruvchi so'zlardan foydalangan, o'z-o'ziga ishonchni shakllantirishga yordam beradigan bo'lishi kerak.

Dars mavzulari bolaning imkoniyatlariga qarab tahlil qilinib, bosqichma-bosqich o'qitilishi, mashg'ulotlar yakunida uning muvaffaqiyati uchun og'zaki va yozma ravishda fikr bildirilishi kerak.

Asosiy urg'u shaxsiyatga emas, balki xatti-harakatlardagi xato va kamchiliklarga qaratilishi zarur. Uning bajarilishiga mos topshiriqlar berilishi, u muvaffaqiyatsizlikka uchraganida uni tashlab ketmasdan, sa'y-harakatlarini qadrlash kerak. O'tkazilgan izlanishlarda oila va yaqinlardan yordam olinishi zarur. Doim alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar haqidagi muhim ma'lumotlarni faqat ularning ota-onasi berishini unutmaslik, bu esa maxsus pedagoglarning ish faoliyatiga zamin bo'lishini yodda saqlash zarurligini anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta'lim sifati va samaradorligini yanada oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2024-yil 30-sentabrdagi PF 152-sonli farmoni;

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabr "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi №-638-sonli qarori.

4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2019-yil 13-maydagi 391-sonli qarori;

5. S.Mo'minov, Sh.Axmedova, G.Alimova "Inklyuziv sinfdagi maxsus o'qituvchining alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan o'quvchilar bilan ishlash metodikasi" nomli metodik qo'llanma, Toshkent, 2022-yil.

OLIIY TA'LIM TIZIMIDA RAHBAR FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY TAJRIBALAR O'RNI VA AHAMIYATI

Nasrullayev To'lg'injon Ismatulla o'g'li

Oliy ta'lim tizimi kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti

tulg'inismatullayevich1144@gmail.com

Annotatsiya. Bu tezis innovatsion faoliyatni rivojlantirishda xorijiy tajribalar tushunchasini o'rganishga va rahbari oliy ta'lim tizimida o'z innovatsion faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan strategiyalar va dasturlarni o'rganishga bag'ishlangan. Mavzu ilmiy tadqiqotda muhim ahamiyatga ega bo'lib, oliy ta'limning yangi texnologiyalar va xorijiy tajribalarni qabul qilishning ahamiyati haqida nazariy tushunchalarni ta'minlaydi. Annotatsiya davlatlararo hamkorlik, rivojlantirilayotgan mamlakatlarning ta'lim tizimlarini mustahkamlash va o'zaro ta'sirlashishni o'rganish uchun muhim bo'ladi. Tezisda xorijiy tajribalar va ulardan olingan o'rgangan darslar rivojlanishga ko'maklashish, shuningdek, innovatsion faoliyatni oshirishga qaratilgan strategiyalar va dasturlarni tahlil qilish uchun muhimdir.

Abstract. This thesis is dedicated to the study of the experience of providing in the development of innovative activity and to the study of strategies and programs aimed at the development of the leader's innovative activity in the higher education system. The topic has an important enterprise in scientific research, providing theories about the importance of higher education adopting new technologies and experiences. The abstract will be important for inter-company cooperation, improvement of education systems of developing countries and study. Opportunities for analysis of strategies and programs to facilitate the production of experiences and lessons learned in the thesis, planning of innovative activities.

Kalit so'zlar. Texnologiya integratsiyasi, o'quv dasturlarini ishlab chiqish, pedagogik innovatsiyalar, raqamli ta'lim vositalari, fanlararo dasturlar, talabalarning ishtiroki, institutsional o'zgarish, tadqiqot innovatsiyasi, tadbirkorlik ta'limi, onlayn ta'lim platformalari.

Kirish: Ushbu tezisda xorijiy tajribalar oliy ta'lim muassasalari rahbariyatidagi innovatsion faoliyatni qanday yaxshilashi mumkinligini o'rganadi. U xalqaro tushunchalar orqali innovatsiyalarni ilgari surish uchun yetakchilar tomonidan ishlab chiqilgan strategiya va dasturlarni tekshiradi.

Ahamiyati: Mazkur tezisda oliy ta'lim tizimiga yangi texnologiyalar va xorijiy tajribalarni integratsiyalashga qo'shgan nazariy hissassi bilan ahamiyatlidir. Unda xalqaro hamkorlikning ahamiyati va uning ta'lim tizimlariga ta'siri haqida so'z boradi.

Maqsadlar: xorijiy tajribalarni o'rganishni kuchaytirish, innovatsiyalarni rivojlantirish strategiyalarini tahlil qilish va xalqaro hamkorlik orqali ta'lim tizimini mustahkamlashga qaratilgan.

Oliy ta'lim muassalarida xorijiy hamkorlik aloqalarining asosiy maqsadi bo'lib ta'lim xizmatlari bozorini kengaytirish uchun oliy o'quv yurtlarining harakatlarini birlashtirish, bitiruvchilarning raqobatbardoshligini oshirish, talabalarning akademik mobillik huquqlarini amalga oshirish hisoblanadi.

Hamkorlik aloqalari doirasida tashkil etilgan yangicha boshqaruv tuzilmalari mazkur oliy o'quv yurtlarining kadrlar, metodik, axborot, intellektual va ilmiy resurslarini birlashtirish hamda muvofiqlashtirishga imkon beradi.

Yuqoridagi hamkorlik aloqalari namunalari qatorida LINK - Learning International Network) – Xalqaro ta'lim tarmog'ini keltirish mumkin, bu hamkorlik aloqalari biznes-ta'lim sohasida xalqaro darajadagi oliy ta'lim xizmatlarini ko'rsatish bilan shug'ullanadi. Bu hamkorlik aloqalari tarkibiga kiruvchi tashkilotlar tomonidan 1999 yilda Ochiq ta'lim hamkorlik aloqalari tuzilgan bo'lib, uning asosiy vazifalari qatorida hamkorlik aloqalari a'zosi sanalgan banklar faoliyatini rivojlantirish, shuningdek, boshqaruv kompetentligi standartlarini shakllantirish hamda tarqatish ko'rsatib o'tiladi. Hozirgi kunda LINK faqatgina ta'lim muassasalari dasturlari bo'yicha yiliga 9000 nafar menejrlarni tayyorlab yetishtiradigan Rossiya Federatsiyasida Biznes-maktablarning eng yiriklaridan biri hisoblanadi. Bu hamkorlik aloqalari faoliyat boshlanganidan beri to shu kungacha 75000 nafardan ortiq kishi o'z malakalarini oshirganlar.

Ta'lim sohasining biznes va ishlab chiqarish bilan hamkorlik aloqalariga misol bo'la oladigan namuna sifatida Amerika Qo'shma Shtatlarida muvaffaqiyatli faoliyat yuritib kelayotgan ikkita eng mashhur va eng keksa konsorsiumlarni – O'rnatilgan Hamkorlik bo'yicha Qo'mita va Five College Incorporation (Besh kollej birlashmasi) konsorsiumlarini ko'rsatish mumkin. O'rnatilgan Hamkorlik bo'yicha Qo'mita Big Ten (Katta O'nlik) sport konferensiyalarini hamda Chikago universitetini o'z ichiga oladi. Five College Incorporation (Besh kollej birlashmasi) hamkorlik aloqalari esa Amxyorst kolleji, Gempshir kolleji, Maunt-Xoliok kolleji, Smit kolleji va Amxyorst shahridagi Massachusetts universitetini o'z tarkibiga olgandir. Ta'lim sohasidagi mana shunday muvaffaqiyatli hamkorlik aloqalari safiga Ogayoning beshta kollejining hamkorlik aloqalarini ham kiritishimiz mumkin bo'lib, u o'z safiga Oberlin kolleji, Ueslian universiteti, Kenon kolleji, Vuster kolleji va Denison universitetini oladi. Ularning hamkorlik aloqalari akademik va ma'muriy resurslarni qanchalik birlashtirish lozim bo'lsa, inson omili va moddiy aktivlarni shunchalik ajratish uchun a'zo kollejlari va universitetlarning resurslarini birlashtirdilar.

Yana bir ahamiyatli tomon shundaki, ta'lim va ishlab chiqarishning hamkorlik aloqalari tuzilmaviy birliklarining har biri o'zining qandaydir avtomatlashtirilgan vositalaridan foydalanadi va ularning hammasini yagona avtomatlashtirilgan tizimga keltirish mushkuldir. Bu yerda hamkorlik aloqalari ichidagi jarayonlar va tizimlarning yagona biznes-makonga va biznes-modelga birlashtirish ochiq-ravshan bo'lib ko'rinadi, lekin oddiyginasiga mana shunday mexanik "biriktirib" qo'yish natijasida deyarli barcha bo'g'inlar muammolar manbaiga aylanadilar. Hamkorlik aloqalari bo'linmalari ishlari haqida aniq axborotlarni doimiy ravishda olishga ko'nikib qolgan menejer uchun bunday vaziyatdagi hamkorlik aloqalari "to'liq beboshlik" girdobiga tushgan korxona bo'lib tuyuladi. Bu yerda garchi hamkorlik aloqalari ishtirokchilarining barcha xodimlari zarur ishlarni bajarayotgan va boshqaruvchilarga axborotlar o'z vaqtida berib borilayotgan bo'lsada, lekin yagona standartlarning yo'qligi soni doim oshib boruvchi ko'plab ichki muammolarni keltirib chiqaraveradi. Aynan mana shu

muammolar OTM va ishlab chiqarish o'rtasidagi hamkorlik aloqalari faoliyatidagi asosiy muammolar o'zagini tashkil etadi.

OTM va ishlab chiqarish o'rtasidagi hamkorlik aloqalari faoliyatidagi jarayonlarni jadallashtirish uchun boshqaruvchilar ko'pincha emotsional asosda hamkorlik aloqalarida tezda tartibni yuzaga keltirishga ishonch bildiriladigan "qimmat, lekin kerakli" samarali avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimi haqida qarorni qabul qilishlari mumkin. Lekin shuni e'tiborga olish lozimki, inson resurslari, jumladan, boshqaruv kuchlarining ma'lum bir urinishlarisiz biron-bir biznes-jarayonlarni yagona ko'rinishga va bir xillikka keltirishda hech qanday yangi tizim samara bermaydi. Chunki, har bir individual tuzilma yangiliklarni joriy qilish davomida o'zining hisobdan chiqarib tashlanishi yoki qayta o'zgartirilishiga qarshi himoya instinktini qo'llashga o'tib oladi. Shuning uchun hamkorlik aloqalari faoliyatidagi mana shunday muammolarni hal qilish uchun yuqori malakali, yetuk mutaxassislarning mavjud bo'lishi talab qilinadi.

Ta'limning asosiy maqsadi talabanning keyingi innovatsion faoliyatiga asos bo'lish va shu bilan birgalikda mamlakatda innovatsion rivojlatirishga hissa qo'shish omillariga asoslangan bo'lishi kerak.

Xulosa

Bu tezisda innovatsiyalar va o'quv jarayonlarini rivojlantirish bo'yicha tajribalar, strategiyalar va muvaffaqiyatlar ustida qurilgan. Oliy ta'lim tizimlarida innovatsiyalarni kengaytirish va o'zgartirishga qaratilgan qadriyatli strategiyalar va dasturlarni tahlil qilish maqsadida amalga oshirilgan. Bu mavzu o'quv jarayonlari, texnologiyalar integratsiyasi, tadbirlar, va global muhitda o'zaro ta'sirlashishga qaratilgan maslahatlar va dasturlar ustida nazariy va amaliy yuzaga chiqishlarni ta'minlaydi.

Oliy ta'lim tizimlarida yangiliklar o'rnatish va ularga o'zgartirish qilish uchun qadriyatli usullarni o'rganishga bag'ishlangan. O'quv jarayonlari, texnologiyalar integratsiyasi, va global muhitda innovatsiyalar va o'zgarishlar ustida amaliy yuzaga chiqishlar taqdim etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Oxunov Alisher Oripovich. TTA. 1.1 Kredit modul tizimi va o'quv jarayonini tashkil etish. Xorijiy davlatlardagi kredit ta'lim tizimlari.
2. M.Mutalipova, M.Imomov. "Ta'limda ilg'or xorijiy tajribalar" – moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. Toshkent – 2017
3. Muhitdinova N.K. Sovershenstvovaniye teoretiko-metodologicheskix osnov innovatsionnogo razvitiya natsionalnoy ekonomiki v usloviyax globalizatsii. Tashkent – 2016. -250 s.
4. Kurbanbayeva N. Analiz probelov v sfere nauki i texnologiy i innovatsiy (NTI) v O'zbekistane. –T. 2020. –S.25
5. Otajonov Sh. Salaxadjayev R. Innovatsionnoye ekonomicheskoye razvitiye O'zbekistana: tendensii i perspektivi/[https://review.uz/post/ innovatsionno-ekonomicheskoe-razvitiye-uzbekistana-tendencii-i-perspektiv](https://review.uz/post/innovatsionno-ekonomicheskoe-razvitiye-uzbekistana-tendencii-i-perspektiv)
6. Otajonov Sh.I. Innovatsiya faoliyati infratuzilmasini boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari samaradorligini oshirish. Iqtisodiyot fanlari

doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. –Toshkent, 2018.- 22 b.

7. Sadikov A.M. Novaya strategiya razvitiya O‘zbekistana: formirovaniye, prioriteti, realizatsiya / Monografiya. –T, 2019. -536 s.

8. Parmenter, David. Key performance indicators: developing, implementing, and using winning KPIs. USA 2007.

9. N.I. Arxipova, I.M. Pomortseva, N.A. Tatarinova Algoritm otsenki kachestva personala na baze pokazateley effektivnosti KPI. Statya 2014.

10. Arxipova N.I., Pomortseva I.M., Sedova O.L. Kadrovaya politika kak faktor strategicheskogo razvitiya universiteta // Vestnik RGGU. 2013. № 6 (107). S. 43.

FIZIKA TA'LIMI VA TANQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARI

Bagbekov B.B.

Xorazm viloyati PMM Fizika va astronomiya fani metodisti

Annotatsiya: Fizika fanlari o'quvchilarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Fizika soha sifatida tabiat qonunlari va ularni tavsiflovchi matematik formulalarni tushunishdan iborat emas; Bu asosda tadqiqot, muammolarni hal qilish va analitik fikr yuritish tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Fizika ta'limi, tanqidiy fikrlash, muammolarni yechish malakalari, so'rovga asoslangan ta'lim, kontseptual tushuncha, faol ta'lim, ilmiy fikrlash, STEM ta'limi, pedagogik strategiyalar, yuqori tartibli fikrlash, eksperimental ta'lim, kognitiv qobiliyatlar, interaktiv ta'lim, fizika o'quv dasturi, analitik fikrlash, amaliy faoliyat, kontseptual fizika, hamkorlikda o'rganish, baholash texnikasi, fizika masalalarini yechish, tanqidiy tahlil, reflektiv fikrlash, formativ baholash

Kirish

Fizika ta'limi o'quvchilarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda asosiy rol o'ynaydi. So'rov, tajriba va tahlilga asoslangan fan sifatida fizika o'quvchilarni murakkab muammolarni hal qilish uchun mantiq, aql va ijodkorlikni qo'llashga chaqiradi. Tabiiy hodisalarni tushunishdan tashqari, fizika ta'limi hayotning turli jabhalarida qimmatli bo'lgan analitik tafakkurni tarbiyalaydi. Ushbu maqola fizika ta'limi va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganadi, fizikani o'rganish mantiqiy fikrlash, muammolarni hal qilish va oqilona qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishga urg'u beradi.

Fizikani tanqidiy fikrlash uchun asos sifatida tushunish. Fizika faqat tenglamalar va nazariy tushunchalar haqida emas; bu tizimli so'rovlar orqali olamni tushunishning bir usuli. Bu o'quvchilarni narsalar qanday va nima uchun sodir bo'lishi kabi asosiy savollarni berishga undaydi. Masalan, Nyutonning harakat qonunlarini tushunish formulalarni yodlashdan ko'proq narsani o'z ichiga oladi. Bu o'quvchilardan harakat va kuchlar ortidagi tamoyillarni tushunishni, real vaziyatlarni tahlil qilishni va berilgan ma'lumotlar asosida natijalarni bashorat qilishni talab qiladi.

Savollarni o'rganish va gipotezalarni sinab ko'rish jarayoni tanqidiy fikrlash uchun markaziy o'rinni egallaydi. O'quvchilar dalillarni baholashni, sabab-oqibat munosabatlarini tan olishni o'rganadilar. Fizikada eksperiment o'tkazishga urg'u berilishi bu fikrni yanada mustahkamlaydi, chunki o'quvchilar natijalarni tahlil qilishlari, nomuvofiqliklar haqida fikr yuritishlari va kuzatishlari asosida xulosa chiqarishlari kerak. Fizika ta'limining ajralmas qismi bo'lgan ushbu ilmiy usul muammolarga mantiqiy va tizimli yondashish odatini tarbiyalaydi - tanqidiy fikrlashning asosiy xususiyatlari.

Fizikadan masalalar yechish: analitik fikrlashning kaliti. Muammolarni yechish fizikaning markazida bo'lib, uni analitik fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun kuchli vositaga aylantiradi. Fizika masalalari ko'pincha

o'quvchilardan murakkab tizimlarni oddiyroq komponentlarga ajratish, turli o'zgaruvchilarning o'zaro ta'sirini tushunish va yechim topish uchun matematik vositalardan foydalanishni talab qiladi. Bu jarayon yuqori darajadagi abstraktsiya va kontseptual fikrlashni o'z ichiga oladi, bu esa o'quvchilarni eslab qolishdan tashqari fikrlashga undaydi.

Masalan, energiyani tejash bilan bog'liq masalani hal qilishda o'quvchilar energiya turli shakllarini aniqlashlari, energiya almashinuvini hisobga olishlari va tegishli matematik modellarni qo'llashlari kerak. Bunday mashqlar o'quvchilarni muammoni hal qilishda tizimli yondashuvni shakllantirishga o'rgatadi, bu erda ular ma'lum va noma'lumlarni aniqlashlari, to'g'ri formulalarni tanlashlari va ularni hal qilishning maqsadga muvofiqligini tanqidiy baholashlari kerak. Ushbu tizimli muammolarni echish usuli nafaqat fizikada qo'llaniladi, balki turli sohalarga ham o'tkazilishi mumkin, bu esa o'quvchilarni boshqa fanlar va kundalik hayotdagi muammolarni hal qilish uchun yaxshi jihozlaydi.

Fizika ta'limi orqali mantiqiy fikrlashni kuchaytirish. Mantiqiy fikrlash fizika ta'limi rivojlanishiga yordam beradigan yana bir muhim jihatdir. Jismoniy printsiplar va ularning qo'llanilishini o'rganish orqali o'quvchilar mantiqiy dalillarni qurishni, binolarni tushunishni va to'g'ri xulosalar chiqarishni o'rganadilar. Misol uchun, erkin jism diagrammasini tahlil qilayotgan o'quvchilar ob'ektga ta'sir qiluvchi turli kuchlarning ta'sirini mantiqiy ravishda xulosa qilishlari kerak, bu ularga yechimga olib keladigan bosqichma-bosqich argument yaratishga yordam beradi.

Fizika, shuningdek, o'quvchilarni mantiqiy xatolarni tan olishga va taxminlarga shubha qilishni o'rgatadi. Natija bashoratga zid bo'lsa, o'quvchilar o'zlarining taxminlari, usullari va modellarining haqiqiylikini qayta ko'rib chiqishlari tavsiya etiladi. So'roq va tekshirishga urg'u berish, tanqidiy fikrlashning muhim elementi bo'lgan dalillarga asoslangan fikrlashni qadrlaydigan fikrlashni rivojlantiradi. Bu jarayon orqali o'quvchilarda asosli va noto'g'ri dalillarni farqlash qobiliyati shakllanadi, bu ko'nikma nafaqat ilmiy izlanishda, balki turli hayotiy sharoitlarda oqilona qarorlar qabul qilishda ham zarurdir.

Ilmiy savodxonlikni tarbiyalashda fizika ta'limining o'rni. Fizika ta'limi muammoni yechish va mantiqiy fikrlashni tarbiyalash bilan bir qatorda, bugungi dunyoda tobora muhim ahamiyat kasb etayotgan ilmiy savodxonlikka ham hissa qo'shadi. Fizikani chuqur tushunish o'quvchilarga ilmiy ma'lumotni iqlim o'zgarishi, texnologik yutuqlar yoki tibbiy tadqiqotlar bilan bog'liq bo'ladimi, tanqidiy talqin qilishga yordam beradi. Ilmiy nazariyalar qanday ishlab chiqilishi va sinovdan o'tkazilishini o'rganish orqali o'quvchilar ma'lumotni yanada oqilona iste'molchilarga aylanadilar va ilmiy asoslangan jamiyatning murakkabliklarida harakat qilish uchun yaxshiroq jihozlanadilar.

Shunday qilib, fizika ta'limi odamlarga haqiqiy dunyo muammolari bo'yicha ongli qarorlar qabul qilish imkonini berishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Masalan, energiya samaradorligi va qayta tiklanadigan energiya manbalari tamoyillarini tushunish barqaror amaliyotlar bo'yicha munozaralarda qatnashish uchun juda muhimdir. Xuddi shunday, elektromagnit nurlanish haqidagi bilim odamlarga yangi aloqa texnologiyalarining xavf va foydalarini tanqidiy baholashga yordam

beradi. Fizika ta'limi orqali rivojlangan tanqidiy fikrlash qobiliyatlaridan foydalangan holda bunday mavzularni tahlil qilish qobiliyati o'quvchilarga ijtimoiy muammolar bilan yanada chuqurroq shug'ullanish imkonini beradi.

Xulosa

Fizika ta'limi tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish uchun kuchli katalizatoridir. Bu o'quvchilarni mantiq, dalillar va tizimli fikrlashni qadrlaydigan fikrlashni tarbiyalash bilan birga murakkab muammolarni tahlil qilish, baholash va hal qilishga o'rgatadi. Fizikani o'rganish orqali o'quvchilar muammoni yechish ko'nikmalariga ega bo'ladilar, mantiqiy fikrlashni kuchaytiradilar va ilmiy jihatdan savodli bo'lib, ongli qaror qabul qilishga qodir bo'ladilar. Dunyo tobora murakkab va o'zaro bog'liq bo'lib borar ekan, fizika ta'limi orqali rivojlantiriladigan ko'nikmalar har qachongidan ham muhimroq bo'lib, odamlarni qiyinchiliklarni ravshanlik va ishonch bilan hal qilishga yordam beradi. So'rov va tanqidiy tahlilning ahamiyatini ta'kidlab, fizika ta'limi o'quvchilarni nafaqat akademik muvaffaqiyatga tayyorlaydi, balki ularni jamiyatning o'ychan, faol a'zosi bo'lishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sadriddinov N "Fizika o'qitishning uslubiy asoslari" Toshkent "O'zbekiston" 2006
2. Hake, R. R. (1998). "Interaktiv jalb qilish va an'anaviy usullar: Kirish fizika kurslari uchun mexanika test ma'lumotlari bo'yicha olti ming o'quvchi so'rovi." Amerika fizika jurnali.
3. Redish, E. F. (2003). Fizika to'plami bilan fizikani o'qitish. Jon Wiley & Sons.
4. Wieman, C. va Perkins, K. (2005). "Jismoniy ta'limni o'zgartirish". Bugun Fizika.
5. McDermott, L. C. va Redish, E. F. (1999). "Resurs maktubi: PER-1: Fizika ta'limi bo'yicha tadqiqotlar." Amerika fizika jurnali.

ОСНОВНЫЕ ПУТИ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГА

Юнусметова Насиба Сатимбековна

*Старший преподаватель Сырдарьинского областного педагогического
центра*

Аннотация: в данной статье рассмотрены пути педагогов по повышению своего профессионального мастерства, совершенствованию педагогического мастерства и эффективной организации уроков.

Ключевые слова : информационные технологии, саморефлексия, профессиональная успешность, самоанализ, планирование саморазвития, анализ, самокорректировка, самопроявление.

Внедрение новых современных информационных технологий ставят перед наукой и практикой задачу существенных изменений в системе образования. Соответственно, изменения в образования делают необходимым повышение квалификации и профессионализма учителя и его профессиональной компетентности. В Национальной программе по подготовке кадров провозглашен приоритет профессионального образования и воспитания, повышения их качества. Для этого необходимо активизировать поиск и внедрение эффективных инновационных педагогических технологий в учебно-воспитательный процесс, в практику воспитания и формирования личности учителя. Одним из приоритетных условий для успешности педагога - это привычка к саморефлексии, которая необходимая для педагогической деятельности. Психологические особенности педагога: его характер, тип мышления, темперамент - в значительно меньшей степени влияют на качество его профессиональной успешности, чем способность к самоисследованию и внутренняя честность перед самим собой. Человек, умеющий видеть свои недостатки, недоработки, никогда не остановится в развитии. Одним из главных условий успешной педагогической деятельности - это личностная зрелость преподавателя. Такой педагог, сохраняя свои личные границы, будет открытым всему новому, неизведанному. Он знает и принимает себя самого, что позволяет ему узнать и принять своих воспитанников. [1;15С]. Современный педагог находится в постоянном внутреннем движении и поддерживает в своих студентах стремление к открытиям, знаниям, исследованиям. Он уверен в себе и потому верит и в своих воспитанников. У него нет необходимости все знать, он всегда готов организовать увлеченные поиски ответов на любые вопросы. Какими же должны быть мы - современные, востребованные временем, преподаватели профессионального образования? Быть современным педагогом трудно - но вполне возможно. Главное, педагог должен осознавать себя зрелой личностью, уметь видеть свои ошибки, недочеты, недостатки и быть готовым к постоянному обучению и самообразованию. Для современного педагога очень важно никогда не останавливаться на достигнутом, необходимо обязательно двигаться вперед. Изменение социально-экономических условий жизни современного общества, обновление системы образования требуют качественно нового уровня профессионализма специалистов и, в частности,

специалистов-педагогов, работающих с детьми. В этой связи особое значение приобретает проблема подготовки высококвалифицированных кадров, готовых теоретически и практически решать профессиональные задачи, умеющих создавать, применять и корректировать систему профессиональной деятельности. Сегодня общество выдвигает принципиально новые требования к личности и деятельности педагога, одно из них - сформированность его профессионального мастерства. Общественное положение, профессиональный престиж педагога в немалой степени зависят и от него самого: от его жизненной позиции, человеческих качеств, эрудиции и качества выполняемой им педагогической деятельности, которая является далеко не простой. Пристальное внимание к личности педагога, его профессионально-личностному развитию и деятельности всегда было характерно для отечественной науки и практики (Н.К. Крупская, А.С. Макаренко, Н.И. Пирогов, В.А. Сухомлинский, Л.Н. Толстой, К.Д. Ушинский, С.Т. Шацкий и др.). [2;10С]

Компетентность включает в себя не столько полный запас знаний о предмете: дат, фактов, конкретной информации, сколько личностную зрелость, собственную позицию, умение делать выбор, принимать решение, брать на себя ответственность и осознавать происходящее. Важно понимать, что компетентность - это не абстрактная точка в развитии профессионала или человека, наоборот, - это в большей мере процесс: процесс роста, постоянного обучения, расширения, углубления, систематизации собственных знаний и умений. Под профессиональной компетентностью понимается совокупность профессиональных и личностных качеств, необходимых для успешной педагогической деятельности. Профессионально компетентным можно назвать такого педагога, который на достаточно высоком уровне осуществляет педагогическую деятельность, педагогическое общение, достигает стабильно высоких результатов в учебно-воспитательном процессе. Развитие профессиональной компетентности - это развитие творческой индивидуальности, формирование восприимчивости к педагогическим инновациям, способностей адаптироваться в меняющейся педагогической среде. От профессионального уровня преподавателя напрямую зависит социально-экономическое и духовное развитие общества в целом. Изменения, происходящие в современной системе образования, делают необходимостью повышение квалификации и профессионализма педагогических работников и мастеров производственного обучения, т. е. их профессиональной компетентности. Основная цель современного образования - соответствие актуальным и перспективным потребностям личности, общества и государства, подготовка разносторонне развитой личности гражданина своей страны, способной к социальной адаптации в обществе, началу трудовой деятельности, самообразованию и самосовершенствованию. Свободно мыслящий, прогнозирующий результаты своей деятельности и моделирующий образовательный процесс преподаватель является гарантом достижения поставленных целей. [3;106 С]

Исходя из современных требований образования, можно определить

основные пути развития профессиональной компетентности педагога:

7. Работа в предметно-цикловых комиссиях, творческих группах;
8. Научно-исследовательская деятельность;
9. Инновационная деятельность, освоение новых педагогических технологий;
10. Различные формы педагогической поддержки;
11. Активное участие в педагогических конкурсах профессионального мастерства;
12. Обобщение собственного педагогического опыта и др.

Но не один из перечисленных способов не будет эффективным, если педагог сам не осознает необходимости повышения собственной профессиональной компетентности. Отсюда вытекает необходимость мотивации и создания благоприятных условий для педагогического роста. Необходимо создать те условия, в которых педагог самостоятельно осознает необходимость повышения уровня собственных профессиональных качеств. Анализ собственного педагогического опыта активизирует профессиональное саморазвитие педагога, в результате чего развиваются навыки исследовательской деятельности, которые затем интегрируются в педагогическую деятельность. [4;43С]

Развитие профессиональной компетентности - это динамичный процесс усвоения и модернизации профессионального опыта, ведущий к развитию индивидуальных профессиональных качеств, накоплению профессионального опыта, предполагающий непрерывное развитие и самосовершенствование. Можно выделить этапы формирования профессиональной компетентности:

4. самоанализ и осознание необходимости;
5. планирование саморазвития (цели, задачи, пути решения);
6. анализ, самокорректировка, самопроявление.

Формирование профессиональной компетентности - процесс циклический, так как в процессе педагогической деятельности необходимо постоянное повышение профессионализма, и каждый раз перечисленные этапы повторяются, но уже в новом качестве. Вообще, процесс саморазвития обусловлен биологически и связан с социализацией и индивидуализацией личности, которая сознательно организует собственную жизнь, а значит, и собственное развитие. Процесс формирования профессиональной компетентности так же сильно зависит от среды, поэтому именно среда должна стимулировать профессиональное саморазвитие. [6; 35-385С]

Таким образом, в социальной жизни востребована личность, обладающая не только значительным объёмом предметных знаний, но и владеющая целым комплексом социальных и интеллектуальных умений, позволяющих ей быстро адаптироваться к условиям изменяющейся действительности, а также к потоку информации, нарастающему с каждым днём. Всё это влечёт за собой системное изменение и совершенствование образования. Сегодня от сотрудников требуются не только тщательное выполнение должностных инструкций, но и заинтересованное участие

работников в новшествах на каждом рабочем месте, способность делать то, что не предусмотрено должностной инструкцией. Особое значение имеет наличие у работника разносторонних профессиональных навыков и способностей их развивать, а также приобретать новые [5]. Компетентностный подход - это приоритетная ориентация на формирование у персонала комплекса компетенций, необходимых для инновационной деятельности организации. В этой связи в ходе формирования системы непрерывного профессионального образования персонала особое внимание уделено инновационно-ориентированному профессиональному образованию. Последнее представляет собой совокупность образовательных программ разного уровня, а также сети научных, образовательных и инновационных структур и механизмов управления ими [7; 104-105С]. Реализация компетентностного подхода в техническом и профессиональном образовании способствует достижению его основной цели - подготовке квалифицированного специалиста соответствующего уровня и квалификации, обладающего интегрированными знаниями, умениями и навыками, конкурентоспособного, свободно владеющего своей профессией и ориентированного в смежных областях деятельности, способного к эффективной работе по специальности, готового к постоянному профессиональному росту, социальной и профессиональной мобильности.

Список литературы

1. Зимняя, И.А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. — 2003. — № 5.
2. Маркова, А.К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя /А.К. Маркова // Советская педагогика. — 1990. — № 8. — с. 12-16
3. Митина, Л.М. Управлять или подавлять: выбор стратегии профессиональной жизнедеятельности педагога Л.М. Митина. — М.: Сентябрь, 1999. — 192 с.
4. Байденко В.И. Компетентностный подход к проектированию государственных образовательных стандартов профессионального образования (методологические и методические вопросы): Методическое пособие. Изд. 2-е. - М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2005. - 114 с.
5. Верстакова Ю.В., Симоненко Е.С. Управление инновациями: теория и практика: учебное пособие - М.: Эксмо, 2008 г - 432 с.
6. Лаптева, И.Д. К вопросу о педагогической компетентности / И.Д. Лаптева //Педагогическое образование и наука. - 2007. - №4.-С.35-38.
7. Поташник М.М., Моисеев А.М. Управление современной школой (В вопросах и ответах): Пособие для руководителей образовательных учреждений и органов образования - М.: Новая школа, 1997. - 352 с.

ЗНАЧЕНИЕ АУДИРОВАНИЯ В РАЗВИТИИ НАВЫКОВ И УМЕНИЙ У СТУДЕНТОВ ИЗУЧАЮЩИХ РУССКИЙ ЯЗЫК

Рахимова Фируза Шавкатовна

Старший преподаватель кафедры Филиал АГТУ в Ташкентской области Кафедра « Социально-гуманитарные и общепрофессиональные дисциплины»

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы использования и улучшения навыков аудирования в работе студентов в коммуникативной деятельности в обучении языковой сфере, а также использовании в деятельности метода аудирования.

Ключевые слова: Речевая деятельность, коммуникативная компетенция, обучение языкам, аудирование, современные технологии

Annotation: The article discusses the use and improvement of listening skills in the work of students in communicative activities in teaching the language field, as well as the use of the listening method in activities.

Key words: Speech activity, communicative competence, language teaching, listening, modern technologies

Аудирование — это сложный активный процесс речемыслительной деятельности, требующий детального изучения как с точки зрения функционирования механизмов восприятия, так и развития аудитивных умений и навыков. Аудирование составляет основу общения, с него начинается овладение устной коммуникацией. При этом процесс восприятия происходит в определенном нормальном темпе, свойственном для иностранного языка, из разных источников при естественных помехах речевого и неречевого характера. Для начального этапа обучения представляется важным аудирование с пониманием основного содержания и извлечением конкретной информации. Будучи тесно связано с другими видами речевой деятельности, аудирование играет важную роль в изучении иноязычного языка. Аудирование составляет основу общения, с него начинается овладение устной коммуникацией. При этом процесс восприятия происходит в определенном нормальном темпе, свойственном для иностранного языка, из разных источников при естественных помехах речевого и неречевого характера. Для начального этапа обучения представляется важным аудирование с пониманием основного содержания и извлечением конкретной информации. Будучи тесно связано с другими видами речевой деятельности, аудирование играет важную роль в изучении иноязычного языка. Обучение аудированию представляется весьма актуальным, так как аудитивная компетенция является важным компонентом в профессиональной деятельности будущего специалиста в любой области. В настоящей работе аудитивная компетенция понимается как способность воспринимать и понимать иноязычную речь на слух на основе приобретенных знаний, аудитивных навыков и умений. Умение воспринимать и понимать речь на слух становится все более важным в эпоху современных технологий, так как оно способствует формированию межкультурной, информационной и профессиональной компетенций. В речевом общении

человек получает значительную долю информации по слуховому каналу — как при непосредственном общении (при контакте с 5 окружающими, в процессе обучения на семинарских занятиях и лекциях, участвуя в конференциях и дискуссиях), так и через технические каналы связи (с помощью радио и телевидения, в режиме онлайн). При этом процесс восприятия и понимания речи на слух может происходить с наличием или отсутствием зрительного ряда (в записи или «вживую»). Значение аудирования как вида речевой деятельности особенно возрастает в связи с нарастающим интересом к русскому языку в международном образовательном пространстве и растущей возможностью обучаться в вузах за рубежом, общаться с носителями языка в различных сферах деятельности. Аудирование вносит свой вклад и в достижение образовательной цели, обеспечивая детям возможность понимать высказывания, как бы элементарны они не были, на языке другого народа. Через аудирование идет усвоение лексического состава языка и его грамматической структуры. В процессе овладения аудированием обучающиеся встречаются с трудностями лингвистического плана: фонетическими, грамматическими, лексическими. Им трудно понимать на слух разницу в звуках, словах и предложениях. Понимание речи на слух тесно связано с говорением — выражением мыслей средствами изучаемого языка. Важная роль в центральной регуляции говорения принадлежит динамическим стереотипам, возникающим благодаря многократному слуховому восприятию. А правильность говорения РКИ контролируется двумя путями: через слух и через ощущения собственных речевых движений.

Для формирования аудитивной компетенции в равной степени целесообразно развивать как перцептивно-фонетические навыки, так и аудитивные умения, учитывающие определенный уровень понимания звучащей иноязычной речи. Задачи исследования:

- дать анализ основополагающих методических теорий формирования и развития навыков и умений аудирования;
- исследовать механизмы восприятия речи на слух и их функционирование;
- уточнить понятие «аудирование»;
- исследовать аудирование как учебную деятельность, а также как компонент устно-речевого общения;
- определить коммуникативные цели аудирования;
- классифицировать виды учебного аудирования и аудитивные навыки и умения;
- исследовать особенности восприятия речи на слух у студентов, изучающих второй иностранный язык, а также в условиях трилингвизма;
- проанализировать особенности и трудности восприятия и понимания иноязычной, в частности русской, речи на слух;
- разработать типологию учебных заданий для обучения аудированию с учетом уровней понимания текста и аудитивных навыков и умений;
- разработать комплекс заданий для обучения аудированию, интегрированный в программу обучения русскому языку студентов-

языковедов;

- провести педагогический эксперимент по проверке методики формирования навыков и умений аудирования с учетом механизмов восприятия и стратегий аудирования у студентов-языковедов, владеющих языком на уровне В2

Соответственно, мы различаем следующие виды учебного аудирования:

- 1) интенсивное аудирование, подразумевающее полное и точное понимание звукового сообщения;
- 2) экстенсивное аудирование, предполагающее умение понимать звуковые тексты большой длительности и содержание звучащего текста в целом;
- 3) выборочное аудирование с извлечением определенной информации;
- 4) интерактивное аудирование как компонент устно-речевого общения;
- 5) критическое аудирование, подразумевающее ответную реакцию слушающего на звуковое сообщение;

Основной целью интенсивного аудирования является анализ звукового сообщения на основе полного понимания звучащего текста. В процессе интенсивного аудирования формируются слухо-произносительные и лексикограмматические навыки аудирования — например, различение и распознавание определенных звуков, слов и грамматических структур, сегментирование фраз в речевом потоке, распознавание акцентно-ритмической модели слова. С этой целью используются различные виды заданий: диктант, повторение определенных звуков, слов; распознавание знакомых слов; распознавание звукового образа незнакомых слов с последующим уточнением значения слова в словаре; перевод или толкование определенных лексических единиц. При выполнении учебных заданий в рамках интенсивного аудирования задача преподавателя — определить то, насколько точно и полно обучающиеся восприняли и поняли информацию (звуки, грамматические структуры, лексические единицы и т. д.). На данном этапе восприятие и понимание звукового сообщения осуществляется на уровне перцепции — как на уровне сегментного, так и на уровне супraseгментного восприятия. В процессе экстенсивного аудирования слушающий охватывает большой объем информации, прослушивая звучащий текст. Функционирование механизма внимания для экстенсивного вида аудирования играет основополагающую роль, поскольку слушающий вынужден удерживать внимание на звуковом сообщении в течение длительного периода времени. Внимание слушающего прежде всего должно быть направлено на содержание звукового сообщения в целом. Предполагается, что для успешного восприятия и понимания звучащего текста слушающий использует подход «сверху вниз», опираясь на оперативные единицы информации, хранящиеся в долговременной памяти. Процесс восприятия и понимания звукового сообщения происходит на уровне общего понимания текста. Цель слушающего — определить главные идеи звучащего текста и понять логику изложения текста.

Следовательно, чтобы получать необходимые знания и информацию в достаточном объеме при посещении лекций и семинаров, студенты должны владеть аудитивными навыками и умениями.

Литература

1. Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам: Теория и практика : учебное пособие для преподавателей и студентов. М. : Филоматис, 2006. 480 с.
2. Гурвич П. Б. Обучение неподготовленной речи. — ИЯШ, 1964, № 1. С.3–10.
3. Щукин А. Н. Методика преподавания русского языка как иностранного- Москва: Русский язык, 1990. Стр. 351.
4. Баннов А. Учимся думать вместе: материалы для тренинга учителей. — М.: ИНТУИТ.РУ, 2007.
5. Гин А. Приемы педагогической техники. — М.: Вита-Пресс, 2003
- Вербицкий А. А. Современные тенденции развития и обучения. Москва, 1983.
6. Смолкин А. И. Методы активного обучения. Москва, 1991.
7. Акбарова Д.А. Аудирование как вид коммуникативной деятельности., УЗГУМЯ// международная конференция// - 2022г.
8. Елухина, Н.В. Обучение аудированию в русле коммуникативно-ориентированной методики /Н. В. Елухина // Иностранные языки в школе. — 1989. — №2.

АДАПТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ В ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Акбарова Дилором Ахатовна

*Ст.преподаватель кафедры «Педагогика и психология»
Ташкентского университета социальных инноваций*

Аннотация: в статье с позиций современности анализируются методы оптимального обучения иностранным языкам. Уточняется, какими навыками и умениями должен обладать преподаватель, который строит уроки в соответствии с оптимальной, интенсивной методикой. Делается вывод о том, что должен учитывать преподаватель при выборе того или иного метода обучения. Рассматривается процессе реформирования образования обучение иностранному языку как коммуникативное, социокультурное и личностное развитие учащихся, формирование и совершенствование у обучающихся иноязычной коммуникативной компетентности в совокупности всех её составляющих, а также развитие индивидуальности в диалоге культур, способности обучающегося осуществлять коммуникативный акт.

Ключевые слова: интенсивное обучение, методика обучения иностранным языкам, диалог, активность, мотивация, деятельностный и личностно ориентированный подходы, компетентность, культура.

Annotation: The article analyzes the methods of optimal teaching of foreign languages from the standpoint of modernity. It clarifies what skills and abilities a teacher should have who builds lessons in accordance with an optimal, intensive methodology. It is concluded that a teacher should take into account when choosing a particular teaching method. In the process of reforming education, foreign language teaching is considered as a communicative, socio-cultural and personal development of students, the formation and improvement of students' foreign language communicative competence in the totality of all its components, as well as the development of individuality in the dialogue of cultures, the ability of the student to carry out a communicative act.

Keywords: intensive training, methods of teaching foreign languages, dialogue, activity, motivation, activity and personality-oriented approaches, competence, culture.

Как мы знаем, в нынешний век развития общества происходит поэтапная реновация всех сфер человеческой жизни, в том числе и сферы образования. Создается всё более новые и модернизированные тенденции обучения, несомненно, охватывающие все области знаний, включая гуманитарные науки. Однако, следует отметить, что, начиная со второй половины прошедшего века, наибольшим изменениям подверглось иноязычное образование. Как следствие, появилось много концепций модернизации обучения иностранным языкам, касающихся образования разного уровня и образовательных учреждений разных типов. Мотивация к изучению иностранного языка в современном мире высока и обусловлена следующими тенденциями:

1.Прогрессирующее увеличение объёма межкультурного

взаимодействия, появление и возрастание проблем глобального масштаба, которые возможно решить только в результате взаимодействия и сотрудничества, как в условиях поликультурного государства, так и в условиях межкультурного и интернационального общения, ставит перед образованием следующую цель: сформировать у подрастающего поколения разностороннее мышление и высокий уровень коммуникативной культуры. Отсюда следует, что в сфере образования активно обсуждается роль иностранного языка в успешной социализации и развитии коммуникативной культуры личности, свободно владеющей иностранным языком.

2. В век технологического прогресса и широкого развития компьютерных технологий одной из важнейших задач обучения иностранному языку принято считать формирование общекультурной и ценностно-мировоззренческой компетентности. Обучение языку в этом случае рассматривается с двух сторон – во-первых, это способ раскрытия индивидуальности и самобытности собственной культуры, а во-вторых, это средство познания картины мира, овладения ценностями и культурой других народов.

3. В настоящее время личностное развитие обучающихся в процессе иноязычного обучения является основополагающим, поэтому деятельностный и личностно ориентированный подходы считаются приоритетными. Причиной этого является то, что в процессе реформирования образования обучение иностранному языку стало рассматриваться как коммуникативное, социокультурное и личностное развитие учащихся, формирование и совершенствование у обучающихся иноязычной коммуникативной компетентности в совокупности всех её составляющих, а также развитие индивидуальности в диалоге культур, способности обучающегося осуществлять коммуникативный акт, решать коммуникативную задачу.

4. Высоко ценится индивидуальный подход педагога к каждому ученику. Данный подход помогает учащимся осознать себя как личность, выявить в себе возможности, стимулирующие самореализацию. Следует отметить, что на основе данного подхода получили разработку такие методы обучения, как обучение в сотрудничестве, метод проектов, метод ведения языкового портфеля, интенсивные методы и многие другие. Подробнее остановиться на рассмотрении интенсивных методов обучения иностранным языкам, так популярных в наше время. Для начала, отметим, что интенсивное обучение иностранным языкам основывается на некоторых важнейших принципах современного обучения: коммуникативном, функциональном и ситуативном. Есть и специальные принципы, которые также обязательно задействованы при обучении, построенном на использовании интенсивных методов: принцип активности речи и коммуникативной активности, принцип поэтапно концентрической организации предмета и процесса обучения, а также личностно-ролевой принцип [1, с. 26]. В разработку интенсивных методов обучения внесли свой вклад такие известные исследователи, как Г.А. Китайгородская и М.К. Апетян. Г.А. Китайгородская, доктор педагогических

наук, возглавляет Центр интенсивных методов обучения. Ей принадлежит огромная заслуга в популяризации данных методов на территории Российской Федерации, а также за её пределами. Не менее важный вклад в методологию обучения при- внесла М.К. Апетян, работы которой основываются на опыте применения интенсивных методов обучения иностранному языку детей младшего школьного возраста. В чём же заключается интенсивная методика обучения иностранным языкам? Во-первых, согласно данной методике сам процесс обучения должен быть в наибольшей степени приближен к процессу реального общения, то есть темы и ситуации общения должны быть отобраны таким образом, чтобы они представляли интерес для учеников. Тем самым создаётся психологически комфортная атмосфера для общения на иностранном языке. Большую часть работы на уроке уделяется диалогам и полилогам, героями которых могут быть чудачки, донкихоты, сказочники, принцессы и принцы и т. д. Главное условие заключается в том, чтобы диалоги таких героев строились на юморе и иронии, в том числе самоиронии. Конечно, данные диалоги и полилоги могут затрагивать серьёзную проблематику, однако, проблемы должны быть актуальными для подрастающего поколения. В этом случае появятся такие герои, судьбы и мысли которых неоднозначны и требуют рефлексии. Такой рефлексивный опыт очень полезен для учеников, воплотившихся в данных героев. Только в этом случае можно будет говорить о мотивации к обсуждению данных проблем на иностранном языке, а также к изучению языка в принципе. В качестве результата, ученики уже не будут испытывать психологические трудности или барьеры при общении на иностранном языке с иностранцами, так как в процессе обучения ученик «понял» изучаемый язык, употребив ранее выученные фразы и конструкции в неподготовленных, импровизированных ситуациях. В этом случае, у обучающихся формируется некоторый набор коммуникативных умений, а язык согласно данному методу выступает не как цель, а как средство общения, успешной коммуникации [2, с. 32]. Г.А. Китайгородская предлагает следующую организацию урока, построенного в соответствии с данной методикой. Диалог или полилог является основным учебным текстом каждого урока – микроцикла, рассчитанного на 10–12 часов аудиторных занятий. Каждый текст-полилог содержит не менее 150 новых лексических единиц, а также определённые грамматические явления, отобранные для данного урока. Домашнее задание выступает здесь формой самоконтроля, показывающего степень усвоения данной темы. Домашние задания также, как и в традиционной методике, могут делиться на устные и письменные. Важным критерием здесь, однако, является наличие интереса у обучающихся к выполнению данного вида заданий. Задания на практику устной речи построены на анализе языковых средств и нахождении подходящего для урока текста так, чтобы данные языковые средства могли решить какую-либо, но очень конкретную, языковую задачу. Например: «Составьте для учителя/старосты список класса, указав возраст, данные о городе/стране рождения, хобби каждого, а также то, кем бы хотели стать в будущем». Во время выполнения письменных заданий

также практикуются употребление языкового материала, грамматических правил и конструкций. Важным по-прежнему остаётся сама формулировка задания. Например: «Ответьте, пожалуйста, на вопросы о своих хобби и ежедневных занятиях. Это поможет учителю узнать вас лучше» (задание может предполагать практику употребления временных форм глагола) и т. д. Важно отметить, что в данном случае объём заданий на каждый день должен не превышать 1–2 письменных заданий, 1–2 устных таким образом, чтобы самостоятельная работа учащегося не занимала более 40 минут. Одной из наиболее примечательных особенностей данной методики является ориентация на произвольное запоминание, которая происходит за счёт того, что учащиеся, по сути, даже не осознают, что они учатся, так как в классе создаётся иллюзия реальной живой коммуникации. Г.А. Китайгородская предлагает и некоторые формы контроля:

1. Основной контроль знаний в целом и усвоения данной тематики в частности предлагается проводить в конце каждого урока.

2. Контроль знаний грамматики осуществляется по мере прохождения какого-либо грамматического материала.

3. Аудирование как отдельная форма контроля.

В этом случае, ученикам предоставляется запись для прослушивания, а также следующие типы заданий: «Изложите, пожалуйста, краткое содержание текста на родном языке» или «Подумайте, как мог бы закончиться данный диалог» [3, с. 46]. Какими навыками и умениями должен обладать преподаватель, который строит уроки в соответствии с интенсивной методикой? В первую очередь, это умение чётко и доступно формулировать задания. Поскольку в некоторых случаях задания могут звучать «непривычно» для обучающихся, следует чётко объяснить, что именно требуется, при необходимости перейти на родной язык для лучшего понимания. Далее, умение организовывать и поддерживать непринуждённое неформальное общение, как бы «удаляя» чёткие переходы от одного задания к другому таким образом, чтобы не нарушалась логика в оформлении структуры урока. Ну и последнее, немаловажное умение педагога заключается в способности повысить количество минут живой коммуникации на уроке с помощью применения методов и форм коллективного сотрудничества. В заключение хотелось бы добавить, что в отличие от многих инновационных методик обучения иностранному языку, интенсивное обучение уже полностью сформировалось, но воспринимается педагогами как специфическая форма и система обучения, во многом отличная от традиционной методики обучения иностранным языкам. Более того, в её рамках разработаны новые принципы выборки и организации языкового материала, среди которого ведущими являются следующие: деятельностный, личностно-ролевой, а также ситуативно-тематический. Но данная методика представляет собой один из примеров качественного изменения традиционного подхода к обучению иностранным языкам, так как основная цель данной методики – любыми доступными способами мотивировать учеников на выполнение конкретных устных и письменных заданий.

Использование интенсивной методики обучения иностранным языкам достаточно интересный и продуктивный способ образования. Изучение языка в неформальной и непринуждённой обстановке, выполнение заданий, тематика и форма которых представляют живой интерес для учащихся, способствует развитию интереса учащихся к изучению языка и культуры изучаемого языка. В конце концов, «на сегодняшний день существует огромный выбор методик обучения иностранному языку. Каждый имеет как достоинства, так и недостатки. Главная задача преподавателя иностранного языка – суметь выбрать подходящий метод для своего контингента обучающихся. Для выбора подходящего метода, преподаватель должен учитывать следующее: ученик должен чувствовать себя комфортно и свободно, быть мотивирован на изучение и использование иностранного языка; ученик должен выступать инициатором, быть активным участником учебного процесса; ученик должен осознавать, что изучение иностранного языка в большей степени зависит от него самого, от его интересов; преподавателю необходимо стимулировать речевые, когнитивные и творческие способности ученика; должны предусматриваться различные формы работы в классе (индивидуальная, групповая), стимулирующие активность, самостоятельность и творчество обучающихся» [4, с. 61].

Список литературы

1. Апетян М.К. Применение интенсивных методов обучения иностранному языку детей младшего школьного возраста // Молодой ученый. – 2013. – №11. – С. 569–571.
2. Бим И.Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и проблемы школьного учебника. – М., 1977.
3. Денисова Л.Г. Место интенсивной методики в системе обучения иностранным языкам в средней школе. – М., 1995. – С. 3.
4. Китайгородская Г.А. Методика интенсивного обучения иностранным языкам. – М., 1986.
5. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М., 1991.
6. Акбарова Д.А. Функциональные задачи преподавания русского языка как иностранного / Международная практическая конференция/ **Вопросы эффективного использования обучения иностранному языку в развитии инновационной деятельности в системе образования / - 2022**
7. Рогова Г.В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / Г.В. Рогова [и др.]. – М., 1991. – С. 6.
8. Петренко М.А. Инновационные методы обучения иностранному языку / М.А. Петренко, Г.М. Чопсиева // Мир науки и инноваций. – 2015. – Т. 6. – №2 (2). – С. 55–61.
9. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: Базовый курс лекций: Пособие для студентов пед. вузов и учителей. – М.: Просвещение, 2002.

КУЛЬТУРОВЕДЧЕСКИЙ ПОДХОД ЯЗЫКОВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В ОБУЧЕНИИ СТУДЕНТОВ ИНОЯЗЫЧНОМУ ЯЗЫКУ

Акбарова Дилором Ахатовна

Ст.преподаватель кафедры «Педагогика и психология» Ташкентского университета социальной инновации

Аннотация: В данной работе исследуется процесс формирования межкультурной компетенции в иностранном языке студентов языкового вуза, также рассматриваются условия, проблемы, цели, принципы, содержание и технология формирования у студентов языкового вуза межкультурной компетенции (МКК) на изучаемом ом языке как втором иностранном на основе культуроведческого подхода. Объектом данного исследования является процесс формирования межкультурной компетенции в японском языке как втором иностранном у студентов языкового вуза.

Ключевые слова: обучение, условия работы, второй язык проблемы, цель изучения, принципы, содержание и технология формирования у студентов, культуроведческий подход.

Annotation: This paper examines the process of formation of intercultural competence in a foreign language of students of a language university, also examines the conditions, problems, goals, principles, content and technology of formation of intercultural competence (MCC) among students of a language university in the studied language as a second foreign language on the basis of a cultural approach. The object of this research is the process of formation of intercultural competence in Japanese as a second foreign language among students of a language university.

Keywords: training, working conditions, second language problems, purpose of study, principles, content and technology of formation of students, cultural approach.

В профессиональной подготовке студентов вуза в настоящее время имеет место обучение языку на фоне культуры с использованием аутентичных материалов, неадаптированных текстов. Цель обучения иностранным языкам в языковом вузе формулируется не только как «обучение языку», но и как «обучение языку и культуре». В настоящее время глобальной целью овладения иностранным языком считается формирование поликультурной языковой личности обучаемого способной стать «медиатором (транслятором) культуры». Цель обучения иностранным языкам, состоявшая в формировании и развитии навыков и умений, необходимых преимущественно для учебного общения и обучения образцовой учебной речи на иностранном языке, была расширена за счет необходимости формирования межкультурной компетенции как комплексной способности к осуществлению культурно обусловленной речевой деятельности в ситуациях межкультурного общения. С некоторых пор вузы включили в свою программу обучение второму иностранному языку. В свете наметившихся изменений в преподавании иностранных языков вопрос преподавания второго иностранного языка приобретает

особую значимость. Проблемы и особенности преподавания второго иностранного языка нашли отражение в работах таких ученых, как Б. А. Лапидус, Н. В. Баграмова, Н. В. Барышников, Н. Д. Гальскова, С. Г. Терминасова, Л. Н. Яковлева, Э. Н. Соловцова, Л. Б. Чепцова. Преподавание второго иностранного языка, как было доказано в этих работах, должно производиться на качественно иной основе, нежели первого, и с учетом уже сложившейся у обучаемых системы знаний языкового и культуроведческого характера [1, с. 6]. Кроме того, как утверждают ученые, занимающиеся такой новой дисциплиной, как этнолингводидактика, соотнести собственную культуру с культурой народа изучаемого языка может лишь тот студент, который знает и любит национальную культуру. Соответственно, при обучении второму иностранному языку вместо биполярной цепочки «исходная культура — первая иноязычная культура» необходимо выстраивать у студентов триполярную конструкцию «исходная культура — первая иноязычная культура — вторая иноязычная культура». Изучение второго иностранного языка, несомненно, должно способствовать формированию поликультурной языковой личности обучаемых, поскольку, как известно, чем больше языков и культур изучают студенты, тем выше становится их способность к пониманию и терпимому отношению к представителям этих культур (39: 166). Практическая сторона данного вопроса ждет своего исследования. В свете процессов глобализации и возрастающей роли международных связей в различных сферах жизни общества возросла потребность в специалистах, способных не просто бегло и правильно объясняться на иностранном языке, но и достигать взаимопонимания с представителями других культур. Кроме того, все возрастающая тенденция к проявлению в обществе настроений этноцентризма, особенно в среде молодежи, вызывает опасения и требует проведения массовой образовательной политики, направленной на формирование поликультурной языковой личности, терпимой к представителям других национальностей и способной участвовать в межкультурном общении. В соответствии с точкой зрения большинства перечисленных исследователей, формирование поликультурной языковой личности в рамках обучения второму иностранному языку подразумевает определенную степень сформированности качеств «первичной языковой личности», а также качеств «вторичной языковой личности», развитых в процессе обучения первому иностранному языку. В качестве положительного фактора, влияющего на обучение межкультурному общению на втором иностранном языке, рассматривается предварительное овладение основами межличностного общения в рамках родной культуры, а также межкультурного общения с представителями первой иноязычной культуры. Тем не менее, в результате проведения констатирующего эксперимента был выявлен низкий уровень сформированности умений межкультурного общения не только на втором иностранном, но и на первом иностранном и родном языках. Приступая к изучению восточного языка, человек сталкивается с новой этнопсихолингвистической реальностью, которая,

помимо всего прочего, реализуется и в необычном графическом воплощении. Весьма сложно идет усвоение и активизация непривычных грамматических категорий, тесно и весьма сложно связанных в изучаемом языке не только с оппозицией «письменная-устная» и «официальная-неофициальная» речь, но и со многими социолингвистическими закономерностями. В связи с этим необычайно важным представляется целенаправленное и планомерное знакомство студентов с культурой страны, в частности, с правилами поведения, общения и экстралингвистическими реалиями[5, с. 61].

Обучение межкультурному общению предполагает прежде всего обучение осуществлению культурно обусловленной речевой деятельности общения на японском языке как деятельности, на которую влияют культурные ценности и нормы общающихся. Соответственно представляется целесообразным разработать коммуникативно-направленную методику обучения японскому языку как второму иностранному с ориентацией на обучение речевой деятельности в ситуациях межкультурного общения. В своем стремлении соответствовать современным требованиям общества и каждого конкретного индивида система преподавания иностранных языков в вузе характеризуется поиском и утверждением новых подходов к обучению иностранным языкам. Обучение второму иностранному языку и культуре традиционно осуществляется в рамках коммуникативно-когнитивного, компетентностно-деятельностного, сознательно-сопоставительного, социокультурного и других подходов. С учетом всего вышесказанного представляется необходимым разработать основы культуроведческого подхода к обучению японскому языку как второму иностранному в языковом вузе, который базируется на фундаментальных положениях различных наук (лингвокультурологии, социолингвистики, лингвострановедения, этнолингвистики), важных для формирования поликультурной языковой личности в процессе обучения изучаемому языку как второму иностранному. В связи со всем вышесказанным в настоящее время остро требуется разработка основных теоретических положений обучения японскому языку как второму иностранному в языковом вузе на основе культуроведческого подхода и подготовка методических рекомендаций и практических пособий. Последнее положение и обуславливает актуальность исследования и выбор темы: «Культуроведческий подход к обучению студентов языкового вуза изучаемому языку как второму иностранному». [7, с. 16].

Для решения поставленных задач и проверки гипотезы использованы следующие методы научного исследования:

- изучение лингвистических работ, рассматривающих понятия «речевая деятельность», «общение (в том числе межкультурное)», «дискурс», «вторичная языковая личность»; методической литературы, описывающей принципы, содержание, цели, способы, приемы, упражнения для обучения речевой и неречевой деятельности на иностранном языке; культурологических источников (культуроведческой литературы, художественной литературы, интернет-страниц, фильмов), содержащих сведения о трех соизучаемых языках и культурах;

- дидактический анализ отечественных и зарубежных программ и пособий по изучаемому языку как второму иностранному;
- социологические методы исследования трудностей и потребностей студентов, изучающих японский язык как второй иностранный (анкетирование, интервью);

В настоящее время особенно остро ощущается потребность в специалистах, способных на адекватном уровне осуществлять межкультурное общение с представителями других культур. В связи с этим социальным заказом в методике преподавания иностранных языков в языковом вузе, готовящем потенциальных участников диалога культур, наблюдается разнообразие подходов к обучению языкам и соответствующим им культурам, а также к формированию МКК во втором иностранном языке. Наиболее подходящим для цели формирования МКК в изучаемом как втором иностранном языке в рамках данного исследования признается культуроведческий подход. Культуроведческий подход базируется на данных многих наук, и, в частности, лингвострановедения, социолингвистики, лингвокультурологии и этнолингвистики.

Смысл обучения иностранному языку как второму иностранному в языковом вузе в единстве трех своих аспектов — формирования иноязычной коммуникативной компетентности (коммуникативно-деятельностный аспект), формирования межкультурной компетенции (культурно-деятельностный аспект), ориентации внимания обучающего на формирование поликультурной языковой личности (личностно-формирующий аспект) достигается за счет освоения культурного компонента содержания обучения на основе технологии формирования МКК на японском языке, направленной на соизучение русского, японского и английского языков, соответствующих им культур, а также изучение особенностей МКО на изучаемом языке. Экспериментальная проверка методики и технологии формирования МКК в иноязычном языке как втором иностранном у студентов языкового вуза на основе культуроведческого подхода показала, что она может использоваться в процессе обучения иностранному языку как второму на начальном этапе обучения.

В заключении можно сказать, что функциональная сторона культурного компонента содержания обучения представляет собой знания, навыки и умения межкультурной компетенции, включающей в нашем понимании следующие частные компетенции: сопоставительно-лингвистическую, культурно-дискриптивную, дискурсивную и компенсаторную, которые основаны на принципах культуроведческого подхода, где реализуются в целеполагании, в постановке задач обучения и учения, в отборе культурного компонента содержания обучения и в технологии формирования МКК. Технология формирования МКК включает в себя приемы формирования межкультурной компетенции, средства, способы и формы, а также систему упражнений для формирования МКК.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Андрейчина К. Вопросы учета национальной культуры при составлении учебного словаря: Автореф. дис. .канд. пед. наук.- М.,1978.
2. Акбарова Д.А. Креативные подходы в изучении иностранного языка// Межд.конф./Проблемы языка и стиля в сми:анализ, классификация, сравнения.//УЖиМКУз, 30.11.2022.
3. Баграмова Н.В. Индивидуализация процесса обучения иностранному языку на начальном этапе в языковом вузе// Методика обучения иностранным языкам в школе и вузе. Межвузовский сборник научных трудов.- СПб, 1991,- с.
4. П.Беляев Б.В. Очерки психологии обучения иностранным языкам. Пособие для преподавателей и студентов. М., 1965.
5. Бим И.Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и проблема школьного учебника.- М.: Русский язык, 1997.-288 с.
6. Бодиева Н.Ф. Использование материалов краеведения при обучении монологической устной речи студентов 3-его курса языкового факультета (на материале англ. яз.): Автореф. дис. .канд. пед. наук.- Л., 1991. -16 с.
7. Брагина А.А. Лексика языка и культура страны: изучение лексики в лингвострановедческом аспекте. М.: Русский язык, 1986. - 152 с.
8. Воробьев Г.А. Развитие социокультурной компетенции будущего учителя иностранного языка (поиск эффективных путей) // ИЯШ. 2003. - №2. - С.30-36.
9. Глухов Б.А., Щукин А.Н. Термины методики преподавания русского языка как второго иностранного. М., 1993. - 371 с.
10. Китайгородская Г.А. Методическая основа интенсивного обучения иностранным языкам. М.: Изд-во МГУ, 1986. - 175 с.

INTERYER DIZAYN VA UNING ASOSIY ELEMENTLARI

Agibayeva Shaxzoda Baxtiyor qizi

GulDU Interyer dizayn loyihalash yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada biz interyer dizayn haqida va uning asosiy elementlari haqida ma'lumotlarga ega bo'lamiz.

Annotation. In this article, we will have information about the interior design and its main elements.

Аннотация. В этой статье мы получим информацию о дизайне интерьера и его основных элементах.

Kalit so‘zlar. Ichki dizayn, issiq ranglar, sovuq ranglar, loft, boho.

Keywords. Interior design, warm colors, cold colors, loft, boho.

Ключевые слова. Дизайн интерьера, теплые тона, холодные тона, лофт, бохо.

Interyer dizayn (ichki dizayn) — bu binolar ichki makonini qulay, funksional va estetik jihatdan jozibador qilish san'ati va ilmi. Dizayn orqali makonlar insonlar hayoti va ish faoliyati uchun qulay muhit yaratishga qaratilgan. Interyer dizaynda ranglar, mebel, yoritish, tekstura va dekoratsiya kabi ko'plab elementlar o'zaro uyg'un holda ishlatiladi. U hayot sifatini yaxshilash va foydalanish qulayligini ta'minlash maqsadida makonni rejalashtirish, tashkil etish va loyihalashni o'z ichiga oladi.

Interyer dizaynning asosiy maqsadi — bu makonni insonning ehtiyojlari va istaklariga mos holda tashkil qilish. Har bir xonada funksionallik va estetik go'zallik birgalikda bo'lishi kerak. Yashash, ish, dam olish va boshqa faoliyatlar uchun makonlar shunday quriladi va bezatiladi, toki ular maksimal qulaylik yaratib, ruhiy va jismoniy farovonlikka hissa qo'shadi.

Ichki dizaynning asosiy elementlari:

1. Bo'sh joy: har qanday dizaynning asosi bo'sh joydir. Dizaynerlar xonaning o'lchamlari va shaklini, shuningdek, bo'sh joydan optimal foydalanish usullarini hisobga olishlari kerak.

2. Chiziqlar va shakllar: gorizontaal, vertikal va diagonal chiziqlar ma'lum kayfiyat va vizual effektlarni yaratishi mumkin. Shakllar (geometrik yoki organik) ham kosmosni idrok etishga ta'sir qiladi.

3. Rang: ranglar atmosfera va hissiy kayfiyatni yaratadi. Issiq ranglar (qizil, sariq) issiqlik, energiya tuyg'usini uyg'otadi, sovuq ranglar (ko'k, yashil) esa dam olish va xotirjamlikni ta'minlaydi.

4. Yorug'lik: yoritish ichki dizaynda asosiy rol o'ynaydi. Tabiiy va sun'iy yoritish turli xil vizual va funktsional effektlarni yaratadi.

5. To'qimalar va materiallar: materiallar va to'qimalarning hilma-xilligi (yog'och, metall, mato) interyerga chuqurlik va xarakter qo'shadi. Ular elementlar o'rtasida kontrast yoki uyg'unlik yaratishi mumkin.

6. Mebel va dekor: mebel, aksessuarlar va dekorativ elementlarni tanlash ichki makonni yaratishni yakunlaydi. Ular uslubda birlashtirilishi, funktsional bo'lishi va umumiy tushunchaga mos kelishi kerak.

7. Muvozanat va simmetriya: dizayn muvozanatli bo'lishi kerak-mebel,

ranglar va dekorning joylashuvidagi muvozanat kosmosda uyg'un tuyg'u yaratish uchun muhimdir.

Zamonaviy interyerlarda tez - tez ishlatiladigan asosiy ichki dizayn uslublarining batafsil tavsifi:

1. Zamonaviy uslub

Zamonaviy interyer uslubi dizaynga minimalist yondashuv, oddiy va toza chiziqlardan foydalanish, shuningdek ortiqcha dekorning yo'qligi bilan ajralib turadi. Uslub funktsionallik, qulaylik va vizual yengillikka asoslangan.

- Ranglar palitrasi: oq, kulrang, qora kabi neytral ranglar, yorqin ohanglar aksanlari bilan.

- Mebel: mebel oddiy va funktsional bo'lib, minimal dekorativ elementlarga ega. Shisha, metall, yog'och kabi materiallar ko'pincha ishlatiladi.

- Materiallar: tabiiy materiallar (yog'och, tosh) sanoat (metall, beton) bilan birlashtirilgan.

- Urg'u: minimalist aksessuarlar va dekoratsiya, noyob va zamonaviy san'at asarlariga e'tibor.

2. Klassik uslub

Klassik uslub nafislik va simmetriyadir. U qadimgi Rim va Yunoniston me'morchiligidan, shuningdek, Yevropa aristokratiyasining ichki qarorlaridan ilhomlangan.

- Ranglar palitrasi: bejiviy, oltin, krem, Bordo, chuqur yashil va jigarrang kabi issiq, o'chirilgan ohanglar.

- Mebel: o'yilgan elementlar, qimmatbaho matolar (Baxmal, ipak) va antiqa buyumlar bilan mebel.

- Materiallar: marmar, yog'och, billur, baxmal, gobelenlar.

- Urg'u: mebel joylashuvidagi simmetriya, Markaziy lampalar (qandillar), devor va shiftdagi qoliplar va bezaklar ko'rinishidagi tafsilotlar.

3. Skandinaviya uslubi

Ushbu uslub soddaligi, funktsionalligi va tabiatga yaqinligi bilan mashhur. Skandinaviya dizayni tabiiy materiallardan foydalangan holda yorqin, qulay va amaliy joylarni yaratishga intiladi.

- Ranglar palitrasi: qora yoki boshqa qarama-qarshi aksanlar qo'shilgan yengil soyalar (oq, kulrang, pastel ranglar).

- Mebel: minimalist dizaynga ega oddiy, funktsional mebel, ko'pincha yog'ochdan yasalgan.

- Materiallar: yog'och, zig'ir, paxta, jun. Tabiiy va ekologik toza materiallardan foydalanish.

- Urg'u: o'simliklar, geometrik naqshli to'qimachilik, adyol va yostiq kabi qulay tafsilotlar.

4. Loft

Loft-bu sanoat binolarini turar-joy binolariga aylantirish natijasida paydo bo'lgan sanoat uslubi. U ochiq joylar va qo'pol, ajratilmagan materiallar bilan ajralib turadi.

- Ranglar palitrasi: kulrang, jigarrang, g'isht, qora, metall.

- Mebel: mebel zamonaviy yoki antiqa bo'lishi mumkin. Asosiy e'tibor eski va yangining kombinatsiyasiga qaratilgan.

- Materiallar: g'isht, metall, beton, yog'och. Ko'pincha ochiq tuzilmalar (quvurlar, nurlar) qoldiriladi.

- Urg'u: katta derazalar, minimal bo'limlar, ochiq tartiblar. Neon belgilar, rasmlar, grafitlar ko'pincha ishlatiladi.

5. Ekologik uslub

Ushbu uslub tabiatdan ilhomlangan va ekologik toza materiallar va yechimlardan foydalanishga qaratilgan. Ekologik uslub atrof-muhit bilan uyg'unlik tuyg'usini yaratishga qaratilgan.

- Ranglar palitrasi: tabiiy soyalar-yashil, jigarrang, bej, qum, kulrang.

- Mebel: tabiiy materiallardan (yog'och, Rattan, bambuk) tayyorlangan, ba'zida qayta ishlangan materiallardan foydalaniladi.

- Materiallar: yog'och, tosh, paxta va zig'ir kabi mato. O'simliklardan faol foydalanish.

- Urg'u: ko'p miqdorda tirik o'simliklar, tabiiy matolardan foydalanish, plastik va sintetik materiallarni minimallashtirish.

6. Minimalizm

Minimalist ichki uslub soddaligi, funksionalligi va keraksiz tafsilotlarning yo'qligi muhimligini ta'kidlaydi. Bu har bir element ma'lum bir funktsiyani bajaradigan va o'z o'rnida joylashgan uslubdir.

- Ranglar palitrasi: ko'pincha bu kulrang soyalar qo'shilgan qora va oq gamma. Ba'zan rangli aksanlar qo'shiladi, lekin cheklangan miqdorda.

- Mebel: qo'shimcha tafsilotlar va bezaklarsiz silliq yuzalarga ega eng oddiy mebel.

- Materiallar: shisha, metall, yog'och, ba'zan beton.

- Urg'u: minimal dekor miqdori, katta bo'shliqlar, maksimal bo'sh joy va yorug'lik.

7. Boho (Boho)

Ushbu uslub eklektik va boy muhit yaratish uchun turli madaniyatlar va davrlarning elementlarini birlashtiradi. Boho turli xil to'qimalar, ranglar va shakllarni, erkin ruhni va nostandart yechimlarni afzal ko'radi.

- Ranglar palitrasi: yorqin va to'yingan ranglar: Bordoviy, binafsha, to'q sariq, yashil, oltin.

- Mebel: antiqa mebellar, qo'lda ishlangan buyumlar, shuningdek etnik motivlarga ega elementlar.

- Materiallar: turli xil naqshli to'qimachilik (gilamlar, choyshablar), tabiiy materiallar (yog'och, teri, jun).

- Urg'u: ko'plab aksessuarlar, o'simliklar, kitoblar, san'at asarlari, qo'lda ishlangan lampalar, makrame va to'quv anjomlari.

8. Yuqori texnologiyalar

Ushbu uslub zamonaviy texnologiyalar va yuqori sifatli materiallarga qaratilgan. U ko'pincha shahar kvartiralar va ofislarida ishlatiladi, bu soddaligi va ishlab chiqarilishini ta'kidlaydi.

- Ranglar palitrasi: metall va shisha yuzalar, kulrang, oq va qora ranglar

yorqin, sovuq ranglarga urg‘u beradi.

- Mebel: metall, shisha va plastmassadan foydalangan holda oddiy, funktsional mebel.

- Materiallar: metall, shisha, plastmassa. Silliq yuzalar va zamonaviy materiallar.

- Urg‘u: innovatsion texnologiyalar, o‘rnatilgan jihozlar, minimal bezaklar va aksanlar.

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki ushbu uslublarning har biri o‘ziga xos xususiyatlarga ega va aholining didi va afzalliklarini aks ettiruvchi o‘ziga xos muhit yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ching, F. D. K. (2012). Interior Design Illustrated. John Wiley & Sons.
2. Pile, J. F. (2003). Interior Design. 4th ed., Prentice Hall.
3. Mitton, M. (2011). Interior Design Visual Presentation: A Guide to Graphics, Models, and Presentation Techniques. John Wiley & Sons.
4. Ballast, D. K. (2013). Interior Designa Reference Manual: Everything You Need to Know to Pass the NCIDQ Exam. 6th ed., Professional Publications, Inc.
5. Brooker, G., & Stone, S. (2010). Basics Interior Architecture 01: Form and Structure: The Organisation of Interior Space. AVA Publishing.
6. Fiell, C., & Fiell, P. (2005). Design of the 20th Century. Taschen.
7. Lawlor, A. (2014). The Fundamentals of Interior Design. Bloomsbury Publishing.
8. Rybczynski, W. (1986). Home: A Short History of an Idea. Penguin Books.
9. Baker, F. (2001). Color Theory and Application. McGraw-Hill.

MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING O'QUV-USLUBIY TA'MINOTI HAQIDA TUSHUNCHALAR

Abdurashidova E'zoza Rauf qizi

*Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi, maktabgacha ta'limni
muvofiqlashtirish bo'limi boshlig'i*

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha katta yoshdagi bolalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning o'quv-uslubiy ta'minoti va pedagogik shart-sharoitlari haqida tushunchalar haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: rivojlanish, jarayon, tarbiyalanuvchilar, fikr, ta'lim, tarbiya, o'quv dasturi, davlat ta'lim standarti, bilim, ko'nikma, malaka, kompetensiya, kasbiy sifat, mantiqiy fikrlash, metod, texnologiya va b.q.

Аннотация. В данной статье говорится о понимании учебно-методического обеспечения и педагогических условий развития критического мышления у детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: развитие, процесс, обучающиеся, мышление, воспитание, воспитание, учебная программа, государственный образовательный стандарт, знание, умение, умение, компетентность, профессиональное качество, логическое мышление, метод, технология и б.к.

Abstract. This article talks about the understanding of educational and methodological support and pedagogical conditions for the development of critical thinking in children of preschool age.

Key words: development, process, learners, thought, education, education, curriculum, state educational standard, knowledge, skill, skill, competence, professional quality, logical thinking, method, technology and b.q.

Maktabgacha katta yoshdagi tarbiyalanuvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish bo'yicha o'quv-uslubiy ta'minoti quyidagi xususiyatlarga ega:

- majmua arifmetika darslari doirasida amalga oshiriladi;
- majmua katta maktabgacha yoshdagi bolalarni qamrab oladi;
- majmua ikki funksiyali, ya'ni arifmetik bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishga ham, tarbiyalanuvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga ham yo'naltirilgan.

Biz o'quv-uslubiy majmuani kelajakdagi ta'lim jarayonining tizimli tavsifini ta'minlaydigan barcha o'quv-uslubiy hujjatlar yig'indisi deb hisoblaymiz. O'quv-uslubiy majmua kelajakdagi o'quv jarayoni uchun loyiha bo'lib, bu loyiha qanchalik yaxshi yakunlansa, amaliyotga tatbiq etilganda maqsadlarga muvaffaqiyatli erishish ehtimoli shunchalik yuqori bo'ladi. Biz ishlab chiqqan bifunksional o'quv-uslubiy majmua quyidagilarni o'z ichiga oladi: ish dasturi, tarqatma materiallar to'plami, bifunksional o'quv materiallarini ishlab chiqish, tarbiyalanuvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishning metodlari tavsifi va ularni amaliy qo'llash ko'rgazmasi.

O'quv materialining asosiy vazifalari deb quyidagilarga qaraymiz: o'quv motivatsiyasini rivojlantirish; o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmalarini takomillashtirish; o'z faoliyatini rejalashtirish, muayyan muammoni hal qilishning yangi usullarini topish; fikrlashning moslashuvchanligini shakllantirish; ko'pchilikni qoniqtiradigan yechimlarni topish qobiliyati.

Biz kognitiv harakatlar sifatida quyidagilarni aniqladik: tahlil/sintez; induksiya/deduksiya; taqqoslash; tasniflash; umumlashtirish/spesifikatsiya qilish; refleksiya. Biz quyidagi shakllanish darajalarini taklif qilamiz: faoliyatning umumiy me'yoriy usulini o'zgartirish, ya'ni ta'limning noan'anaviy shakllaridan foydalanish; savollar berish va muammolarni aniqlashtirish, gipotezalarni shakllantirish, sinovdan o'tkazish, mazmunning kamchiliklari va afzalliklariga ishonchli dalillar.

Tuzilgan o'quv-uslubiy materiallarni o'quv jarayoniga muvaffaqiyatli tadbiq etish uchun quyidagi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish zarur: tarbiyalanuvchilar jamoasida qulay psixologik muhit (hamkorlik, o'zaro tushunish va o'zaro hurmat muhiti) yaratish; axborot texnologiyalarini qo'llab-quvvatlash (o'quv jarayonida kompyuter texnologiyalari elementlaridan foydalanish); mavzu-axborotni boyitish mavjudligi (o'rganilayotgan muayyan mavzu bo'yicha qo'shimcha o'quv material, diagrammalar, jadvallar, grafiklar, ish kartalari va boshqalarning mavjudligi).

Yuqoridagilarni umumlashtirib, quyidagilarni xulosa qilishimiz mumkin: ishlab chiqilgan bifunksional o'quv majmuasi o'quv jarayonini real hayotga yaqinlashtirishga, shuningdek, muhim shaxsiy fazilatlarni rivojlantirishga yordam beradi: o'z faoliyatingizni rejalashtira olish, aniq narsalarni ko'rib chiqish va undan chetga chiqmaslik, vazifa hal etilgunga qadar, o'z nuqtai nazarangiz uchun javobgar bo'ling va xatolaringizni to'g'rilay bilish, boshqalarni tinglang va turli fikrlarga bag'rikeng bo'lish, ko'pchilikni qoniqtiradigan echimlarni topa bilish.

O'quv-uslubiy majmuani ishlab chiqishda biz quyidagi tamoyillarga amal qildik.

- *mavjudlik tamoyili*: tarbiyalanuvchilarning yosh rivojlanishini hisobga olgan holda faoliyatini tashkil etish, tarbiyalanuvchining individual rivojlanish darajasini hisobga olgan holda didaktik jarayonni amalga oshirish;

- *ravshanlik tamoyili*: mavzuga singdirilganda yuzaga keladigan fikrlash jarayonlarini tasavvur qilish imkonini beradigan har xil turdagi klasterlarni (diagrammalar, jadvallar, modellar va boshqalar) yaratish;

- *tizimlilik tamoyili*: muayyan mehnat qoidalarini o'zlashtirishga va arifmetik bilimlarni o'zlashtirishga yordam beradigan maqsadli "ko'p" ta'lim faoliyatini tashkil etish;

- *faollik tamoyili*: ta'limning noan'anaviy shakllari yordamida tarbiyalanuvchilarning bilim va ijodiy faoliyatini rivojlantirish;

- *o'zgaruvchanlik tamoyili*: muayyan muammoning yechimini tanlash qobiliyati aqliy faoliyatni kuchaytiradi, mustaqil faoliyat uchun qulay shart-sharoitlarni yaratadi;

- *shaxsga yo'naltirilgan yondashuv*: shaxsiyat, umumiy va maxsus qobiliyatlarni rivojlantirish. Tarbiyachi-pedagog va tarbiyalanuvchi teng huquqli ta'lim sub'ektlari hisoblanadi.

Mazkur o'quv-uslubiy majmua amalga oshirilayotgan o'quv mashg'ulotlarining didaktik maqsadi quyidagicha shakllantiriladi: arifmetika darslarida tarbiyalanuvchilarda arifmetik bilim, ko'nikma va malakalarni bir vaqtda shakllantirish bilan bir vaqtda tanqidiy fikrlashni shakllantirish. Tarbiyalanuvchilarning tanqidiy fikrlashini shakllantirish bo'yicha o'quv-uslubiy majmua arifmetika bo'yicha o'quv materiallarini o'z ichiga oladi. Ushbu o'quv-uslubiy majmuaning ahamiyati uni sinovdan o'tkazish va tizimlashtirishdadir.

O'yin metodidan keng foydalanish bir qator afzalliklarga ega. O'yin bolalar hayotida muhim o'rin tutadi. Bu tabiiy holat bo'lib, bola tanasining ehtiyoji, bolalarning birgalikdagi faoliyatida aloqa vositasidir. O'yin barcha aqliy jarayonlar eng faol davom etadigan ijobiy hissiy fonni yaratadi. Bu bolaning individual xususiyatlarini ochib beradi, uning bilim va g'oyalar darajasini aniqlash imkonini beradi.

O'yin faoliyati jozibador, chunki bu jarayonda u bolalarning qiziqishlari, istaklari, so'rovlari, ijodiy intilishlarini qondirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratadi. Bundan tashqari, ularga g'ayrioddiy, ba'zan sirli muhit yoqadi, bu o'yinga o'ziga xos joziba bag'ishlaydi. Quvonch, shuningdek, o'yin jamoaviy harakat va jamoaviy muloqot qilish imkoniyatini ochib beradi.

T.I.Kuzmina va G.V.Tomskiylarning ishlarida maktabgacha ta'lim-tarbiya ishlarini takomillashtirishga xizmat qiluvchi o'yin vositalari tarbiyalanuvchilar jamoasini shakllantirishga, tarbiyalanuvchilar o'rtasidagi munosabatlarga ta'sir etishi ta'kidlangan. Kollektiv o'yinda ishtirok etish turli yoshdagi bolalarni bir-biriga yaqinlashtiradi, o'g'il bolalar va qizlar o'rtasidagi o'rtoqlik munosabatlarini mustahkamlaydi, ba'zan muvaffaqiyatga erishgan bolalar va orqada qolganlar o'rtasida yuzaga keladigan qarama-qarshiliklar yumshatiladi. O'yin barcha bolalar o'rtasida o'zaro hurmat va yordam asosida do'stona aloqalarni mustahkamlashga yordam beradi. Didaktik o'yinlar tarbiyachi va tarbiyalanuvchi munosabatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi [257].

Maktabgacha ta'limda bolaning har tomonlama kamol topishining manbalari ikki turdagi faoliyatdir. Birinchidan, har qanday bola insoniyatning o'tmish tajribasini o'zlashtirganidek, zamonaviy madaniyat bilan tanishish tufayli rivojlanadi. Bu jarayon bolani jamiyat hayoti uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalar bilan o'zlashtirishga qaratilgan ta'lim faoliyatiga asoslanadi. Ikkinchidan, rivojlanish jarayonida har qanday bola ijodiy faoliyat tufayli o'z qobiliyatlarini mustaqil ravishda amalga oshiradi. Ta'limdan farqli o'laroq, ijod allaqachon ma'lum bilimlarni o'zlashtirishga qaratilgan emas. Didaktik o'yinlar bolada mustaqillikning namoyon bo'lishiga, o'z-o'zini anglashiga, yangisini yaratishga qaratilgan o'z g'oyalarini amalga oshirishga yordam beradi.

Demak, o'quv faoliyatida ta'lim va tarbiyaviy vazifalar qandaydir ko'nikmalarni egallash, u yoki bu qoidani o'zlashtirish maqsadida hal qilinadi. Ijodiy faoliyatda bolaning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish uchun izlanish va ijodiy vazifalar hal qilinadi. Shuning uchun, agar o'quv faoliyati jarayonida umumiy o'rganish qobiliyati shakllansa, u holda o'yinlarning ijodiy faoliyati doirasida yangi yechimlarni izlash va topishning umumiy qobiliyati, istalgan natijaga erishishning noodatiy usullari, yangi yondashuvlar taklif qilingan

vaziyatni hisobga olgan holda shakllantiriladi.

Mamlakatimizdagi zamonaviy maktabgacha ta'limning bugungi ahvoli haqida gapiradigan bo'lsak, asosiy o'rinni hamon ta'lim-tarbiya faoliyati egallab turganini ta'kidlash lozim. Ikki asosiy o'quv fanlari - til va arifmetika bo'yicha ta'lim berishda bolalar deyarli har doim o'quv va tarbiyaviy masalalarni, ham mazmunan, ham tipik muammolarni hal qilishadi. Ularning maqsadi bir xil turdagi har bir keyingi vazifaga bolalarning izlanuvchanlik faoliyati natijasida tanqidiy fikrlashini rivojlanishini ta'minlashdir. Bu ma'lum bir turdagi arifmetik masalalarni yechishda ko'nikma shakllanishi bilan bog'liq. Bunday holda, bola bu turdagi muammolarni hal qilish yo'lini izlamaydi, chunki u buni allaqachon biladi, lekin uni qo'llaydi. Agar boshqa tomondan, ma'lum bir turdagi har bir keyingi muammoni hal qilishda, bolalar yana yechim izlashni rivojlantirsa, bu ular ushbu turdagi muammolarni hal qilish usulining asosini tashkil etgan bilimlarni yomon o'zlashtirganligini anglatadi.

Maktabgacha ta'limda bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish bo'yicha faoliyatning ustunligi, bizning fikrimizcha, bolalarning intellektini, birinchi navbatda, tanqidiy fikrlashni sezilarli darajada rivojlantirishga to'sqinlik qiladi. Bolalar tayyor yechimga ega bo'lgan va qoida tariqasida faqat bitta yechimga ega bo'lgan muammolarni hal qilishga o'rganadilar. Shuning uchun, bolalar muammoning yechimi bo'lmagan yoki aksincha, ko'plab yechimlarga ega bo'lgan vaziyatlarda yo'qoladi. Bundan tashqari, bolalar allaqachon o'rganilgan qoida asosida muammolarni hal qilishga o'rganadilar, shuning uchun ular qandaydir yangi yo'lni topish uchun mustaqil harakat qiladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi, PF-4947-sonli Farmoni. (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 27 iyuldagi "Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3151-son Qarori. (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda).
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni. (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 09.10.2019 y., 06/19/5847/3887-son).
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohasini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-son Farmoni. (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 07.11.2020 y., 06/20/6108/1483-son).

O'QUVCHILARDA KRITIK (TANQIDIY) FIKRLASH DARAJASINI OSHIRISHDA INTERFAOL TEST METODLARIDAN FOYDALANISH USULLARI

D.B.Jonibekov

Guliston davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. O'quvchilarni o'qitishda ularning dunyoqarashini kengaytirish, bilimlarni keng va oson o'zlashtirish maqsadida pedagogik texnologiyalarning usul, vosita va shakllarini to'g'ri tanlab, ulardan foydalanish muhim sanaladi. Shu bois, ushbu maqolada o'quvchilarda kritik ya'ni tanqidiy fikrlash hamda 4K modeli asosida o'qitishda ularning IQ(intellectual question) darajasini oshirishda interfaol test metodlaridan foydalanish usullarini dars mashg'ulotlarida samarali qo'llash shakllarini ko'rib chiqamiz.

Kirish. Ta'lim va tarbiya jarayonida o'quvchi va talaba yoshlarning egallagan bilimlari va soda, aniq, ko'p vaqt talab etmasdan, o'quvchi va talabalarning o'z fikr-mulohazalarini erkin bayon etishlari, olgan bilimlarining qay darajada tushunganligi, erkin ijodiy fikr yuritishlari uchun test metodlarini takomillashtirish, beriladigan savollarning javob variantlari ichida o'quvchi va talabalarning tanlagan variantiga to'ldiruvchi izohlar qoldirishi va agar berilgan javob variantlari ichida kamchilik yoki xatoliklar bor degan fikrda bo'lsa, albatta bu haqida ham o'zlarining javob variantlarini taklif qilishlari va berilgan javob variant asosli bo'lsa albatta qo'shimcha rag'batlantiruvchi ballar berib boriladi.

Bu test metodini "Mening fikrim" testi, ya'ni o'z nomidan anglab olish mumkinki, bunda o'quvchi va talabalarning olgan bilimlarini mustahkamlash va o'rgangan amaliy-ko'nikma va malakalari haqida o'qituvchi pedagoglarga ancha samarali foyda beradi.

Tesning baholash usuli. Test tuzilishi xalqaro PISA (*inglizcha - Programme for International Student Assessment*) standartlariga javob beruvchi test metodidir.

Ma'lumot o'rnida PISA testi haqida qisqacha ma'lumot bersak. PISA testlari Hozirgi zamon mutaxassisida bu bilimlarni tahlil qilish, ulardan yangi ma'lumotlarni hosil qila olishdir. Xuddi shu o'zgarishlarni ta'lim tizimida aks ettirish, maktab o'quvchilarining haqiqiy hayotda kerak bo'ladigan hodisalarni tahlil qilish, ulardan xulosa chiqarish va muloqotga kirishish ko'nikmalarini qay darajada egallayotganini, ta'lim tizimining bu o'zgarishlarga qanchalik moslashayotganini aniqlash maqsadida o'tkaziladi.

Metodlar. O'zbekiston 2022-yilda uch yo'nalish: O'qish, matematik savodxonlik va tabiiy-ilmiy savodxonlik yo'nalishlari bo'yicha testlarda qatnashishdi. Kelgusida esa 2025-yilda ham ishtirok etishi belgilangan. Testlarda asosiy e'tibor o'quvchilarning mazkur yo'nalishlar bo'yicha: Eng asosiy tushunchalarni bilishi; bazaviy bilim va ko'nikmalarni egallagani; ulardan hayotiy vaziyatlarda foydalana olishiga qaratiladi.

Testlar sinovlari odatda to'rt xil sinov usulidan foydalaniladi:

- ✓ bir javobli testlar;
- ✓ bir nechta javobli testlar;
- ✓ qisqa yoki batafsil javob yoziladigan;

✓ biror muammoning yechimi bo'yicha o'quvchi fikri (odatda bunday savollarda tekshiruvchida umumiy javoblar bo'ladi, o'quvchi javobi test tuzivchi javobiga aynan mos kelishi talab qilinmaydi, o'quvchi ijodkorligi qo'llab quvvatlanadi) yoziladigan test shakllarida tuziladi.

Yuqorida ko'rinib turibdiki, biz taklif qilayotgan test metodi xalqaro PISA standartiga to'la javob beruvchi texnologiyadir. Bu test metodi ko'proq maktab o'quvchilari uchun olinadigan PISA testlari sifatida foydalanish mumkin bo'lsada, kollej va akademik litsey hamda Oliy ta'lim muassasasi o'quvchi va talabalarining o'tilgan seminar yoki amaliy mashg'ulot darslarida joriy baholash bosqishlarida, ma'ruza mashg'ulotlarida esa didaktik o'yin texnologiyasi sifatida foydalanib, tinglovchilar bilan qulay muloqot, darsni boshlashda qiziqtiruvchi, diqqatni fanga va uning atrofida bo'layotgan jarayonlarga jalb etish mumkin.

O'yinli texnologiyalardan foydalanishning asosini o'quvchi va talabalarning faollashtiruvchi va jadallashtiruvchi faoliyatini tashkil etadi. O'yin olimlar tadqiqotlariga ko'ra mehnat va o'qish bilan birgalikda faoliyatning asosiy turlaridan biri hisoblanadi. Psixologlarning ta'kidlashlaricha, o'yinli faoliyatning psixologik mexanizmlari shaxsning o'zini namoyon qilish, hayotda o'z o'rnini barqaror qilish, o'zini o'zi boshqarish, o'z imkoniyatlarini amalga oshirishning fundamental ehtiyojlariga tayanadi. O'yin bilish va uning bir qismi (kirish, mustahkamlash, mashq, nazorat) tarzida tashkil etiladi.

O'yinlar turli maqsadlarga yo'naltirilgan bo'ladi. Ular *didaktik, tarbiyaviy, faoliyatni rivojlantiruvchi* va *ijtimoiylashuv* maqsadlarda qo'llanadi. *O'yinning didaktik maqsadi* bilimlar doirasi, bilish faoliyati, amaliy faoliyatida bilim, malaka va ko'nikmalarni qo'llash, malaka va ko'nikmalarni rivojlantirish, mehnat ko'nikmalarini rivojlantirishni kengaytirishga qaratilgan bo'ladi. *O'yinning tarbiyaviy maqsadi* mustaqillik, irodani tarbiyalash, muayyan yondashuvlar, nuqtai nazarlar, ma'naviy, estetik va dunyoqarashni shakllantirishdagi hamkorlikni, kollektivizmni, jamoaga kirisha olishni, kommunikativlikni tarbiyalashga qaratilgan bo'ladi.

Natija. Ushbu testda, har bitta savolning to'g'ri tanlangan javob variant uchun 1 ball va nima uchun bu variantni tanlaganiga ta'limiy, ijodiy, mantiqiy yoki o'zining fikrlash qobiliyati bilan izoh bera olsa va/yoki berilgan savolda va variantlar qatorida kamchilik yoki o'zining boshqa javob variantini taklif qilsa va bu asosli tarzda isbotlansa, u holda yana 1 ball beriladi, Demak, har bitta savol uchun beriladigan javob variantiga maksimum 2 ball olishi mumkin. Bunday baholash tizimi esa, o'z navbatida o'quvchi va talabalarning tavakkalchilik bilan yuqori baho bilan baholanmasligini oldini oladi va mustaqil fikrlashga o'rgatib, o'quvchi va talabalarning o'z usitida mustaqil ishlashlariga undaydi.

Testdan namuna:

“Mening fikrim” testi

_____ - sinf/guruh (tagiga chizing)

Fan

nomi:

Informatifa

va

AT.

F.I.SH

1. Uchlik sanoq sistemasida nechta raqam qatnashadi?

- A) 2 ta
 B) 1, 2,3 raqamlari qatnashadi
 C) 4 ta
 D) O'zingizning javob variantingiz yoki tanlagan variantingizga to'ldiruvchi izoh bo'lsa yozing:
- 2. Triadaga mos keluvchi sanoq sistema(X_n)larini ko'rsating?**
 A) X_2, X_6, X_8
 B) X_9, X_{15}
 C) X_{10}, X_{16}
 D) O'zingizning javob variantingiz yoki tanlagan variantingizga to'ldiruvchi izoh bo'lsa yozing:
- 3. Triada usuli orqali 721_8 ikkilikdagi qiymatini toping**
 A) 111010001
 B) 100010111
 C) 100111010
 D) O'zingizning javob variantingiz yoki tanlagan variantingizga to'ldiruvchi izoh bo'lsa yozing:
- 4. 49_{10} sonini 13 lik sanoq sistemasidagi qiymatini hisoblang.**
 A) 2A
 B) 3B
 C) 3,10
 D) O'zingizning javob variantingiz yoki tanlagan variantingizga to'ldiruvchi izoh bo'lsa yozing:
5. Shifrlangan axborotni 4 ta belgi o'ngga surib yeching: rchpchj=?
 A) vatan
 B) maktab
 C) varoq
 D) O'zingizning javob variantingiz yoki tanlagan variantingizga to'ldiruvchi izoh bo'lsa yozing:
6. $1+0=1$; $1-0=1$; $1+1=10$; $10+10=100$; $100-11=1$. Ushbu amallar qaysi sanoq sistemasida bajarilgan?
 A) ikkilik sanoq sistemasi
 B) o'nlik sanoq sistemasi
 C) A va B javoblar to'g'ri
 D) O'zingizning javob variantingiz yoki tanlagan variantingizga to'ldiruvchi izoh bo'lsa yozing:
7. Axborot miqdorini aniqlang.
 A) 1 kilobayt (KB)= 2^{10} bayt
 B) 2048 KB=1 terabayt (TB)
 C) 2^{20} MB=1PB;
 D) O'zingizning javob variantingiz yoki tanlagan variantingizga to'ldiruvchi izoh bo'lsa yozing:
8. Elektron pochta manzili to'g'ri ko'rsatilgan javobni toping
 A) info@xtv.uz
 B) udu@exat.uz

C) maktab@gmail.com

D) O'zingizning javob variantingiz yoki tanlagan variantingizga to'ldiruvchi izoh bo'lsa yozing:

9. robocontest.uz platformasiga qanday kirish mumkin?

A) Brauzer orqali ziyonet.uz web manzilini qidiruvga berish orqali

B) Googlega "ziyonet" deb yozish orqali

C) Yandexga "ziyonet" deb yozish orqali

D) O'zingizning javob variantingiz yoki tanlagan variantingizga to'ldiruvchi izoh bo'lsa yozing:

10. URL nima ekanligini tushuntiring.

A) Internetning ba'zi qismlaridan foydalanishga imkon beruvchi va foydalanuvchilarga turli xizmatlarni ko'rsatuvchi firmalardir.

B) Web-sahifalar majmui

C) Internetga murojaat qilishning eng oddiy va qulay usuli bo'lib, u takrorlanmas manzilni ifodalaydi.

D) O'zingizning javob variantingiz yoki tanlagan variantingizga to'ldiruvchi izoh bo'lsa yozing:

Xulosa. Ta'limdagi didaktik o'yinlar o'quvchi va talabalarning darsdagi faolligini ta'minlaydi. Yangi ilmiy nazariy bilimlarni beraolmasada ammo yosh avlodning darsdagi qiziqishini bilim olish jarayonini fikrlash qobiliyatini, analiz va sintez (taqlil va umumlashtirish) ga o'rgatadi, ularning qobiliyat va iqtidorlarini, og'zaki va yozma nutqini rivojlantiradi, mustaqil fikrlashga o'rgatadi.

Didaktik o'yin texnologiyalarining shakl va vositalari o'rganildi, darslarini tashkil etishda didaktik o'yin texnologiyalardan foydalanish usullari tadqiq etildi, Informatikadan darslarni tashkil etishda didaktik o'yinlardan foydalanish metodikasi yaratildi va bu bo'yicha IQ (aqliy bilish darajasi)ni aniqlashda mobil ilova dasturi yaratildi, hamda foydalanish bo'yicha ko'rsatmalar berildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avliyoqulov N.X., Musaeva N. Pedagogik texnologiyalar. Toshkent-2008-yil

2. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. T., 2008-yil

3. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S. "Ilg'or pedagogik texnologiyalar" – O'qituvchi, 2007

4. Omonov X.T., Xattobov M.B. "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat" T., 2016

DIDAKTIK O'YINLAR TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILI SIFATIDA

Boychayeva Sharifa Saidkulovna

*Sirdaryo pedagogika mahorat markazi Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi
boshlang'ich ta'lim metodisti, telefon: 90 252 12 10*

Annotasiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini bilim saviyasini oshirishda didaktik o'yinlardan foydalanish, didaktik o'yinlarning asosiy turlari, o'quvchilar o'yin vaqtida qiziqish bilan harakat qilishi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: didaktika, nutq o'stirish, qobiliyat, usul, bolalar, o'yin, ta'lim-tarbiya, kompyuter, tafakkur, ijodiy qobiliyat.

Abstract: This article discusses the use of didactic games to improve the level of knowledge of elementary school students, the main types of didactic games, and the fact that students act with interest during the game.

Keywords: didactics, speech development, ability, method, children, game, education, computer, thinking, creative ability.

Ta'lim o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyati bo'lib, shu jarayonda shaxsning taraqqiyoti, uning ma'lumoti va tarbiyasi ham amalga oshadi. Dars jarayonlarida o'qituvchi o'z bilimi, ko'nikma va malakalarini mashg'ulotlar vositasida o'quvchilarga yetkazadi, o'quvchilar esa berilgan ma'lumotlarni o'zlashtirib borishi natijasida undan foydalanish qobiliyatiga ega bo'ladi. O'rganish jarayonida o'quvchilar o'zlashtirishning turli ko'rinishlaridan foydalanishadi, ya'ni o'zlashtirilayotgan ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash hamda amaliyotga tatbiq etishda o'ziga xos tafovutlarga tayanadi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning dars paytidagi hamkorligi, ta'lim oluvchilarning mustaqil ishlashi ularni yanada bilim ba'zasini boyitishga omil bo'ladi deb o'ylayman. Shu maqsadda biz siz bilan ta'lim jarayonini o'quvchilar bilimini yanada oshirishda didaktik o'yinlarning o'rni haqida suhbatlashim o'tmoqchimiz.

Ta'lim jarayonida o'yinli texnologiyalar didaktik o'yinli dars shaklida foydalaniladi. Ushbu darslarda o'quvchlarning bilim olish jarayoni o'yin faoliyati orqali birlashtiriladi. Shu sababli o'quvchlarning ta'lim olish jarayoni o'yin faoliyati bilan uyg'unlashgan darslar **didaktik o'yinli darslar** deb ataladi.

Didaktik o'yinlardan foydalanishda kafolatli natijani ko'zlab, zamonaviy hamda samarali yo'llarni ajratilib olinadi. O'quv-tarbiya jarayonlarini tashkil etishda ham an'anaviy usullardan farqli o'laroq, yangicha pedagogik yondashuvlarni o'zlashtirish va ta'lim jarayonida qo'llash zamon talablaridan biri hisoblanadi. Dars jarayonida yangicha muhitni shakllantirish, zamonaviy ko'rgazmalardan, interfaol metodlardan foydalanib mazmunli olib borish zarur. o'

Didaktik o'yinlar texnologiyalari o'quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan. Ular o'quvchi shaxsidagi ijodiy imkoniyatlarni ro'yobga chiqarish va rivojlantirishning amaliy yechimlarini aniqlash va amalga oshirishda katta ahamiyatga ega.

Didaktik o'yinlarning asosiy turlari: Intelektual (aqliy) va harakatli hamda

aralash o'yinlardan iborat. Bu o'yinlar ishtirokchilarda aqliy, jismoniy ahloqiy, psixologik, estetik, badiiy, tadbirkorlik, mehnat va boshqa ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ta'lim – tarbiya jarayonida asosan o'quvchilarda ta'lim olish motivlarini, ularning turli yo'nalishdagi qobiliyat va qiziqishlarini oshiradigan, biror kasbga moyilliklarini ko'rsatadigan didaktik o'yinlardan foydalaniladi.

Didaktik o'yinlar intellektual metodlarning tarkibiy qismlaridan biri sifatida o'quvchini ichki imkoniyatlarini ishga tushirishga, o'ylashga, erkin fikr yuritishga, muloqotga, ijodkorlikka yetaklaydi. Ayniqsa unda atrof – muhit, hayotga bo'lgan qiziqish ortadi, uchragan qiyinchilik, to'siqlarni qanday yengish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Didaktik o'yinlar nazariy, amaliy jismoniy, roli, ishchanlik va boshqa yo'nalishlar bo'yicha, turlari bo'yicha ajratiladi. Didaktik o'yinlar o'quvchilarda tahlil qilish, mantiqiy fikrlash, tadqiq qilish, hisoblash, o'lchash, yasash, sinash, kuzatish, solishtirish xulosa chiqarish, mustaqil qaror qabul qilish, guruh yoki jamoa tarkibida ishlash, ahloq odob o'rgatish, yangi bilimlar o'rgatish va boshqa faoliyat turlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan o'yinlarga ajratiladi.

Didaktik o'yinlardan amalda foydalanish orqali boshqa usullar yordamida erishish qiyin bo'lgan ta'lim –tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirish ko'zda tutiladi. Turli o'quv fanlariga oid didaktik o'yinlar mavjud bo'lib, ular shu fanlarni sifatli o'rgatish maqsadlariga xizmat qiladi.

Umumiy o'yinlar nazariyasiga, mavjud barcha o'yin turlarini tasniflashda ularni funksional, mavzuli konstruktiv, didaktik, sport va harbiy o'yinlariga ajratiladi. Bularning orasida ta'lim-tarbiya vazifalarini amalga oshirish imkoniyatini berishi bilan alohida o'ringa ega. O'yinlar kichik yoshdagi o'quvchilarni asosiy faoliyat shakli hisoblanadi. Bu esa pedagog va psixolog olimlar tomonidan shu yosh davridagi o'yinlarning ta'lim-tarbiyaviy ahamiyatini o'rganish va yanada oshirish bo'yicha izlanishlar olib borilishiga sabab bo'ldi.

Boshlang'ich sinf darslarida bolalarni darsga qiziqtirishimiz uchun turli ta'limiy o'yinlardan foydalansak maqsadga muvofiq bo'ladi. Chunki bola o'yin orqali fanga qiziqib boradi va shu fanni yaxshi o'zlashtiradi. Yana darsda turli tarqatma vositalaridan ham foydalanish yaxshi natijalarni beradi.

“Bir so'z” ta'limiy o'yini. Bu o'yin orqali o'quvchilarning nutqi, bilim faoliyati, tezkorligi oshadi. O'qituvchi birorta rasm ko'rsatadi va o'quvchilar shu rasmga nisbatan bilganlarini bir og'iz so'z bilan aytishadi. bu yerda bo'lishi mumkin, meva turlari, har xil xomashyo, yoki shaxslar bo'lishi mumkin. Bu didaktik o'yin turidan yangi darsni o'tishdan oldin, yoki mavzuni mustahkamlashdan oldin ham foydalanish maqsadga muvofiq deb o'ylayman. Misol tariqasida keltiramiz.

Ulug' allomalarimiz haqida o'quvchilarimiz qanday ma'lumotga ega ekan, ular javoblari yozib boriladi va oxirida xulosalar qilinadi.

	Alisher Navoiy	1441-yilda tug'ilgan	Hirotda	Buyuk o'zbek shoiri	Davlat arbobi	Otasi G'iyosiddin Bahodir
	15 yoshida shoir sifatida tanilgan.	Do'sti Husayn Boyqaro	«Xamsa»	Navoiy viloyati	Navoiy ko'chasi	Alisher Navoiy teatri

Ushbu tarqatmali ta'limiy o'yinda bolalar qiziqib vazifalarni bajarishadi. Umuman olganda ta'limiy o'yinlar boshlang'ich sinflarda ta'limning samarali bo'lishiga, o'quvchilarning uquv-bilish faoliyatini muvoffaqiyatli boshqarishga, fanlardan nazariy bilimlarni oson egallashlariga, ulaning bilim olishga bo'lgan qiziqishlarini oshirib boradi. Har bir ta'limiy o'yinning o'ziga xos ko'ngilochar tomoni bor. Bir nechta o'quv fanlarining kognitiv elementlarini o'z ichiga olgan o'yinlar mavjud.

Didaktik o'yin qanchalik mohirona tuzilgan bo'lsa, didaktik maqsad shunchalik mohirona yashiringan bo'ladi. O'quvchi beixtiyor o'ynab, o'yinga kiritilgan bilimlar bilan ishlashni o'rganadi. Eng yaxshi didaktik o'yinlar o'z-o'zini o'rganish prinsipi asosida tuzilgan, va o'quvchini bilim va ko'nikmalarni egallashga yo'naltiradi.

O'yin nafaqat bola uchun zavq va quvonchdir, bu o'z-o'zidan juda muhimdir, uning yordami bilan biz uning e'tiborini, xotirasini, tafakkurini, tasavvurini rivojlantira olamiz mumkin. O'yin orqali bolaning yangi bilim, ko'nikmalarni egallashi, qobiliyatlarni rivojlantirishi jarayonlari davom etadi.

Didaktik o'yinlar ta'limning ko'rgazmaliligini, o'qituvchining nutqini va bolalar harakatini o'z ichiga oladi, buning natijasida idrokda (ko'rish, eshitish, teri sezgisi belgilarida) birlik tug'iladi. Bu esa o'qituvchining aytganlarini bolalarning o'ylab olishiga va o'sha aytilganlarni ifodalab berishlariga, ya'ni didaktik o'yinlar qoidalarini o'quvchilarning o'zlari bajarishlariga imkon beradi. Didaktik o'yinlarning bu tarzda tuzilish xususiyatlari o'quvchilar faoliyatini tahlil qilish imkoniyatini beradi. Shuning uchun ham barcha bolalar o'yin vaqtida qiziqish bilan harakat qiladilar. Didaktik o'yinli mashg'ulotlar orqali o'quvchi-o'quvchlar yangi bilimlar, yangi ma'lumotlar bilan tanishadilar.

Shunday qilib, yuqoridagilardan quyidagi xulosalar chiqarishimiz mumkinki, boshlang'ich ta'limda didaktik o'yinlardan foydalanish o'quvchilarni muloqot qilish ko'nikma va malakalarini, o'zaro yordam ko'rsatish ko'nikmalarini rivojlantiradi, tafakkur doirasini kengaytiradi, nutq faoliyatini kengaytiradi va o'quvchilarning bilim saviyasini oshirishga xizmat qiladi, olgan bilimlarini hayotda qo'llay olish qobiliyatlari rivojlanib boradi deb o'ylayman.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Atayeva N., Salayeva M., Hasanov S. Umumiy pedagogika. T., 2013 y.
2. Avliyaqulov N., Musaeva N. Pedagogik texnologiyalar. T., 2008 y.
3. Zunnunov A., Maxkamov U., Didaktika (Ta'lim nazariyasi). O.O'Yu uchun qo'llanma. T., Sharq, 2006y.

4. Mavlonova R. , Vohidova N. , Rahmonqulova N. Pedagogika nazariyasi va “Science and Education” Scientific Journal / ISSN 2181-0842 May 2022 / Volume 3 Issue 5 www.openscience.uz 746 tarixi. „Fan-texnologiya“ T., 2010y.

5. Mahmudov A.X. Uzluksiz ta’lim jarayoniga kompetentlik yondoshuvini joriy qilishning didaktik asoslari // Uzluksiz ta’lim. 2012y.

6. Boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilarida inovasion faoliyat ko‘nikmalarini rivojlantirish yo‘llari. //Uzluksiz ta’lim, 2010

7. Shodiyeva Gulruh Xayrulloevna, “Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida didaktik o‘yinlardan foydalanishning metodik imkoniyatlar” .308- bet. BuxDUPI 1-bosqich magistranti.

ATOM YADROSI DARSLARIDA TASAVVUR QILISH QIYIN BO'LGAN JARAYONLARNI VIRTUAL SIMULYATSIYALAR YORDAMIDA BAJARISH USULLARI

A.U.Jumaniyazov, X.Miraxmedov

SVPMM fizika va astronomiya fani metodisti,

Mirzaobod tumani 1-IDUM fizika va astronomiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ta'lim jarayonida tasavvur qilish qiyin bo'lgan jarayonlarni tushuntrishida virtual simulyatsiyalar tajribalarining yangi bilimlar manbai, fizikaviy nazariyalarning fundamental asoslari, o'qitish usuli, o'rganilayotgan hodisalarni vizuallashtirish – illustrasiya qilish, o'quvchilarning fizikaviy tafakkurini rivojlantirish, amaliy malaka va ko'nikmalarni rivojlantirish vositalari ekanligi maqolada yoritib berishga harakat qilingan.

Annotation: In the explanation of processes that are difficult to imagine in the educational process, virtual simulation experiences are a new source of knowledge, fundamental principles of physical theories, teaching method, visualization of studied phenomena - illustration, development of students' physical thinking, practical skills and training The article tried to clarify that they are means of skill development.

Kalit so'zlar: Neytron, praton, elektron, atom yadrosi, virtual laboratoriyalari, eksperimental tajriba, simulyatorlar, fizikaviy qonuniyat, jarayon, fizikaviy tushuncha, dars, fizik hodisa.

Keywords: Neutron, proton, electron, atomic nucleus, virtual laboratories, experimental experience, simulators, physical law, process, physical concept, lesson, physical phenomenon.

Fizika eksperimental fandir. Fizika - fani va fizika - o'quv predmeti o'rtasida chambarchas bog'liqlik mavjud bo'lganligi sababli, fizikani o'qitish jarayoni tajribaga asoslangan bir nechta fundamental qoidalar asosida o'quvchilar uchun yangi fizik tushunchalar va nazariyalarni izchil shakllantirishdan iborat. Bu jarayon davomida tajriba asosida asosiy fizik qonunlarni o'rnatishning induktiv tabiati va o'quvchilar uchun qulay bo'lgan matematik apparatdan foydalanib, shu yo'l bilan o'rnatilgan qonunlardan xulosalar chiqarishning deduktiv xarakteri o'z aksini topadi.

Xozirgi kunda amaliy topshiriqlar, laboratoriya ishlarini bajarishda hamda tasavvur qilish qiyin yani jarayonni tushunishdagi masalan qo'l bilan ushlab ko'rishni ilojisi yoq, eshitishni ilojisi yoq bo'lgan hollarda biz simulyatorlardan foydalanishimiz lozim.

Fizikadan o'quv jarayonida virtual simulyatsiyalardan foydalanish bizga quyidagilarga imkon beradi:

- o'rganilayotgan hodisalarni pedagogik jihatdan o'zgartiriladigan shaklda ko'rsatish va shu bilan ularni o'rganish uchun zarur eksperimental bazani yaratish;
- fanda o'rnatilgan qonun va qonuniyatlarni o'quvchilar uchun qulay shaklda ko'rsatish va ularning mazmunini o'quvchilarga tushunarli qilish;
- o'qitishning ko'rgazmaliligini oshirish;

· o'quvchilarni fizik hodisalarni o'rganishning eksperimental usuli bilan tanishtirish;

· o'quvchilarning fizika fanini o'rganishga qiziqishini oshirish;

· bilim va eksperimental ko'nikmalarni shakllantirish.

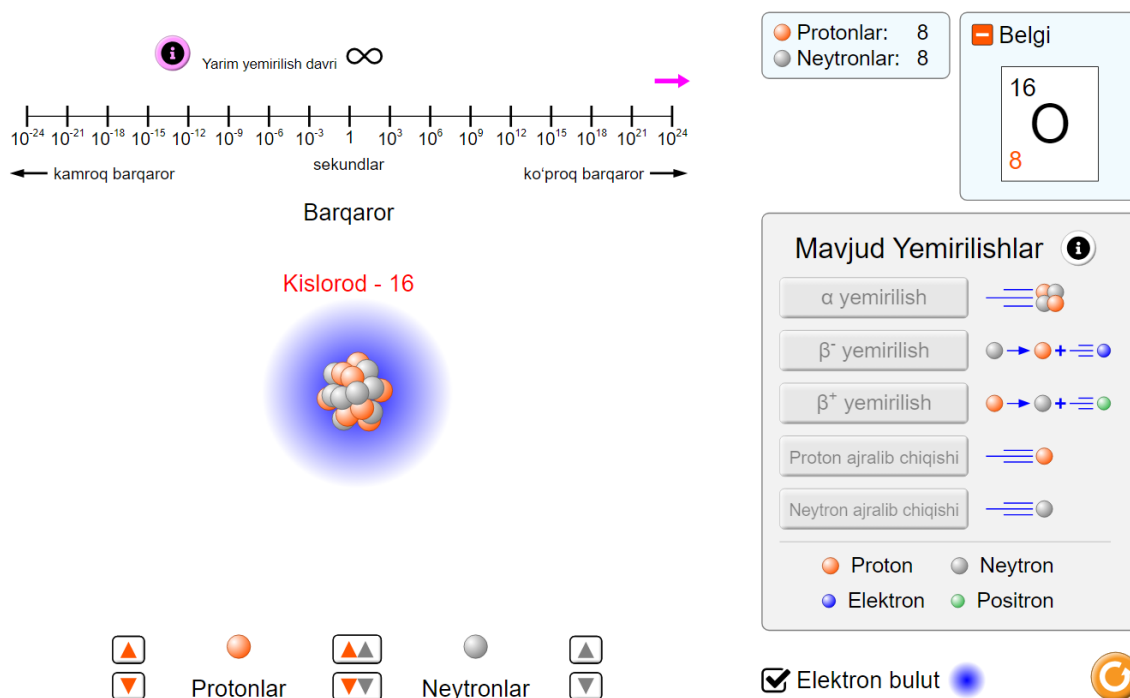
· frontal laboratoriya ishi;

· ustaxonalar;

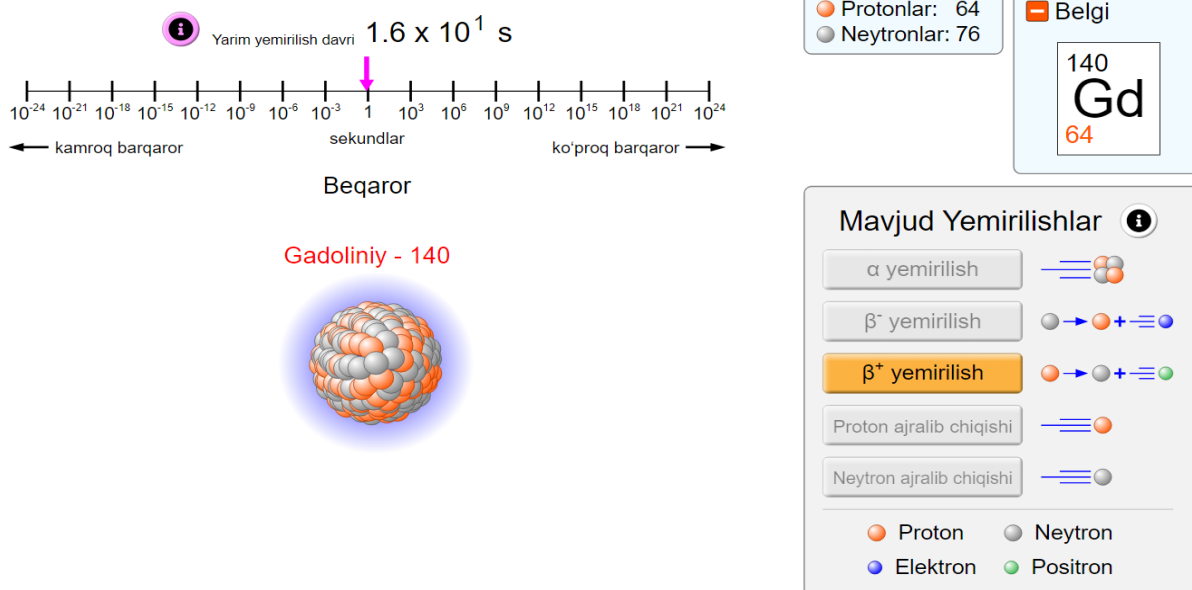
· uyda kuzatishlar va tajribalar;

Yadro fizikani amaliy tushuntrishni iloji yo'q bo'lganligi uchun biz Phet va boshqa virtual simulyatsiyalardan foydalangan holda o'rgatsak maqsadga muvofiq bo'ladi. Quyidagicha tajribalarni ko'rsatishimiz mumkin:

1-rasm

2-rasm.

Quyidagi tajriba orqali yadro yaratishning amaliy xususiyatlarini o'rganishimiz mumkin. Bunda neytron, praton va elektron zarrachalarining atom yoadro tuzilishida o'rnini anglashimiz mumkin, ya'ni D.I. Mendeleyevning davriy sistemasi elementlarining tarkibiy qismi, tartib raqamini ahamiyati nimaga asoslanib shakllanganligini bilib olishimiz mumkin.

Ko'rgazmali eksperiment o'qitish usuli sifatida illustrativ usullarga mansub. Virtual eksperimentda asosiy boshlovchi o'qituvchi hisoblanmaydi, bu jarayonlarni o'rganish uchun bizga virtual simulyatsiylarning dasturiy taminoti yetarli hisoblanadi. Virtual simulyatsiylarning sezilarli kamchiligi yo'q - o'quvchilar qurilmalar bilan ishlamaydilar (garchi ularning ba'zilar ko'rgazmalar tayyorlashda ishtirok etishmaydilar).

Maktab fizika kursining har bir mavzusidan majburiy ko'rgazmalar ro'yxati dasturda mavjud. U birinchi navbatda, zamonaviy fizikaning eksperimental bazasini tashkil etuvchi tajribalarni o'z ichiga oladi, ular fundamental deb ataladi, bular, birinchi navbatda, Galiley, Kavendish, Shtern, Ersted, Faraday, Gers, Stoletov va boshqalar. Ulardan ba'zilar maktab sharoitida yetarlicha ishonchlilik bilan namoyish etilishi mumkin, boshqalari esa murakkab va qimmatbaho jihozlarni talab qiladi (Lebedev, Milliken, Rezerford tajribalari) va shuning uchun ularni faqat kino, televizor yoki kompyuter texnologiyalari yordamida modellashtirish mumkin. Ayniqsa atom modeli, yadro tuzilishi, yemirilish, birikish kabi hodisalarini tushuntirishga katta yordam beradi.

Bu tajribalarni sahnalashtirish imkon qadar aniq, tushuntirish esa o'ylangan bo'lishi va tajribaning nafaqat fizik mohiyatini, balki uning fizika fanlari tizimidagi o'rnini ham aks ettirishi kerak.

O'rganilgan fizik hodisalar va nazariyalarni texnika, texnologiya va kundalik hayotda qo'llashnilishini ko'rsatish. Bunday tajribalarni namoyish qilish nafaqat fizika va texnika o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatish, balki o'quvchilarni zamonaviy texnologik jamiyat sharoitida hayotga tayyorlash uchun ham zarurdir. Texnik va texnologik xarakterdagi ob'ektlar bilan tanishish fizikani o'rganish motivatsiyasini shakllantirishga yordam beradi, o'quvchilarning ilgari o'rganilgan jismoniy hodisalar haqidagi bilimlarini chuqurlashtirish va tizimlashtirishga imkon beradi.

Jismoniy hodisalar va nazariyalarga kognitiv qiziqishni qo'zg'atish va faollashtirish uchun. Samarali ko'rgazmali eksperiment o'quvchilarning faol kognitiv faoliyatiga turtki bo'lishi mumkin, ayniqsa muammoli xarakterga ega bo'lsa. (Masalan, po'lat ignaning suv yuzasida suzishini namoyish qilish suyuqlikning sirt qatlamining xususiyatlarini o'rganish uchun asos bo'lishi mumkin bo'lgan muammoli vaziyatni yaratadi).

Tasavvur qilish qiyin bo'lgan mavzularni virtual simulyatsiyalar orqali dars mashg'ulotlarini tashkil etishning boshqa uslubiy talablari quyidagilardan iborat:

1. O'quvchilar tajriba o'tkazishga tayyor bo'lishlari shart emas. Eksperiment g'oyasi, uning borishi va olingan natijalar o'quvchilar uchun tushunarli bo'lishi kerak. Shu maqsadda o'qituvchi o'rnatish sxemasini, uning barcha tarkibiy qismlarini tushuntirishi, o'lchov vositalariga yoki kuzatilgan ta'sir sodir bo'lgan elementlarga e'tibor berishi kerak.

2. Iloji bo'lsa, tajribalar bir nechta usullarda o'tkazilishi kerak (ayniqsa, bu o'quv materialini chuqurroq o'zlashtirishga hissa qo'shsa).

3. Darsdagi virtual simulyatsiyalar soni juda ko'p bo'lmasligi kerak. Virtual simulyatsiyalar o'quv materialini o'rganishga hissa qo'shishi va darsdagi asosiy maqsaddan chalg'itmasligi kerak.

4. Agar uskuna imkon bersa, ko'rgazmali tajribalar miqdoriy nisbatlarni o'rnatish bilan amalga oshirilishi kerak.

5. O'quv materialini o'rgatish jarayonida ko'rgazmali blok o'quvchilar oldida yig'ilishi kerak. Faqat juda murakkab uskunalar ishlatilsa, o'rnatishni oldindan yig'ish mumkin (shuning uchun tayyor stendlardan foydalanmaslik kerak).

6. O'rnatish imkon qadar ishonchli bo'lishi kerak.

7. O'rnatish muvaffaqiyatsiz bo'lsa, nosozlikni topish va tezda bartaraf etish va ijobiy natijaga erishish uchun tajribani takrorlash kerak. Agar berilgan sharoitda buning iloji bo'lmasa, o'quvchilarga rad etish sababini tushuntirish kerak va keyingi darsda namoyishni takrorlashni unutmaslik lozim.

8. Maktab sharoiti uchun mavjud bo'lgan ko'rgazmali eksperiment tegishli kino kliplar yoki kompyuter animatsiyalari namoyishi bilan almashtirilmasligi kerak.

Simmulyatsiya texnikasi ikkita talabga javob berishi kerak:

- tajriba usuli iloji boricha ilmiy usulga mos kelishi va ishonchli natijalar berishi kerak;

- tajriba davomida o'rnatishning kutilgan va muhim tarkibiy qismlarining maksimal ko'rinishiga erishish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bugaev A.I. Metodika prepodavaniya fiziki. Teoreticheskie osnovy. - M.: Prosveshchenie, 1981.- 288s.

2. Xoroshavin S.A. Fizicheskiy eksperiment v sredney shkole.-M.: Prosveshchenie, 1988. - 175 s.

3. Niyazxonova B.E. Dars jarayonida internet axborot resurslaridan foydalanishning tashkiliy-uslubiy jihatlari.

4. Avliyoqulov N.X. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari. - T.:Muallif, 2001.

5. Ahmedjonov O.I. va boshqalar. Fizikadan test namunalari va izohlari. Oliy o'quv yurtiga kiruvchilar uchun. -Toshkent: Ibn Sino, 1993. -208- b.

6. Bozorova S., Norov Sh. Fizika darslarida ta'lim samaradorligini oshirish usullari// Xalq ta'limi. -2003. №4. 9 0 -9 1-b.

7. Boltayeva M.L. Fizika ta'limi jarayonida talabalarning mustaqil o'quv faoliyatini rivojlantirish / Ped.fan.nom. ... diss. -Toshkent, 2004. - 177-b.

Elektron ta'lim resurslari:

1. <https://phet.colorado.edu/>

2. <https://crocodile-physics.software.informer.com/>

3. [RNDr. Vladimír Vaščák – osobní stránky učitele z Moravy \(vascak.cz\)](http://RNDr.Vladimír.Vaščák-osobní-stránky-učitele-z-Moravy(vascak.cz)),

**FANLARNI O‘QITISHDA INNOVATSION PEDAGOGIK
TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH (Geografiya fani misolida)**

Ahmadqulov Saidjon Rauf o‘g‘li, Raimjonova Ra‘no Akrom qizi

Guliston davlat pedagogika insituti o‘qituvchisi

Email: saidjonahmadqulov5@gmail.com

Guliston davlat pedagogika insituti 3-bosqich talabasi

Email: raimjonovarano3@gmail.com

Annotatsiya. Har bir rivojlanayotgan mamlakatning tub asosini qaraydigan bo‘lsak albatta uning tub asosida sifatli ta‘lim turganini ko‘ramiz. Shuni ham aytib o‘tish joizki sifatli ta‘lim o‘qituvchining qanchalar qobiliyatli ekanligi va darslarda turli xil eng kerakli metodlardan foydalanganligi ham muhim ahamiyatga ega. Bu kabi metodlar o‘z mohiyatiga ko‘ra Tabiiy geografiya fani bo‘yicha ta‘lim oluvchilarda o‘quv-bilish faolligini oshirish, ularni kichik guruh va jamoada ishlash, o‘rganilayotgan mavzu, muammolar bo‘yicha shaxsiy qarashlarini dadil, erkin ifodalash, o‘z fikrlarini himoya qilish, dalillar bilan asoslash, tengdoshlarini tinglay olish, g‘oyalarni yanada boyitish, bildirilgan mavjud mulohazalar orasidan eng maqbul yechimni tanlab olishga rag‘batlantirish imkoniyatiga egaligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Annotation. Today, in developed countries, a lot of experience has been accumulated on the application of pedagogical technologies that increase the educational and creative activity of students, guarantee the effectiveness of the educational and educational process, the basis of which is interactive methods. Such methods are of particular importance in their essence due to the fact that they have the opportunity to increase educational and cognitive activity in students of Geography, encourage them to work in a small group and team, boldly, freely express their personal views on the topic under study, problems, defend their opinions, substantiate them with arguments, listen to peers, enrich ideas.

Kalit so‘zlar:Tabiiy geografiya, interfaol metodlar, Venn diagrammasi, Yelpig‘ich metodi , BBB metodi

Kay words:Natural geography, interactive methods, Venn diagram, fan method, BBB method.

O‘zbekiston, Rossiya va boshqa qator MDH davlatlari ta‘lim tizimiga XX asrning 90-yillaridan boshlab «Yangi pedagogik texnologiyalar», «Ilg‘or pedagogik texnologiyalari», «Maktab texnologiyalar», «Axborot texnologiyalari» va boshqa shunga o‘xshash tushunchalar kirib keldi.

XX asrga kelib fan texnikaning yuksak darajada rivojlanish munosabati bilan ta‘lim tizimida xam qator muammolar vujudga keldi. Bunday muammolarga avvaldan kafolatlangan natijalarni olishga yo‘naltirilgan ta‘lim texnologiyalarni loyihalashtirish va amalga oshirish kiradi.

Shu maqsadda XX asrning 50-70- yillarida AQSh da B.Blum, D.Kratvoll, N.Gronlund, Dj.Kerol, Dj.Blok, A.Anderson va boshqa olimlar tomonidan rejalashtirilgan natijalarni olishni kafolatlaydigan, qayta takrorlanadigan pedagogik siklni o‘z ichiga olgan texnologiyalar ishlab chiqildi. Mazkur texnologiyalar so‘ngra Yevropada qo‘llanila boshlandi. Pedagogik texnologiyalar bo‘yicha ilmiy

jurnallar nashr qilina boshlandi Bolalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish, mehnat qobiliyatini faollashtirish, kuzatuvchanlik, mantiqiy fikr yuritishda interfaol metodlar samarali hisoblanadi, Geografiya darslarida foydalaniladigan texnologiyalar guruhiga: Didaktik o'yin texnologiyasi, muammoli ta'lim texnologiyasi, modulli ta'lim texnologiyasi, hamkorlikda o'qitish texnologiyasi, loyihalash texnologiyasi va an'anaviy ta'lim texnologiyalari kiradi. Interfaol inglizcha interakt so'zidan olingan bo'lib, inter- hamkorlikda akt- harakat qilmoq ma'nosini bildiradi. Ta'limning interfaol metodi XX asrning oxiri va XXI asrning boshlaridan pedagogik adabiyotlarda keng ishlatilmoqda va ta'lim sohasida foydalanilmoqda. Uning asosiy maqsadi yagona bo'lib, o'quvchilarni mustaqil bilim olishga qiziqtirish, o'z ustida ko'proq ishlash, qo'shimcha adabiyotlarni o'qish, zamon bilan hamnafas ta'lim-tarbiyaga, mustaqil fikr yurita oladigan komil insonni voyaga yetkazishga hizmat qiladi. Interfaol o'qitishning asosiy mohiyati – o'qitish jarayonida barcha o'quvchilar bilish jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi, ular muhokama etilayotgan muammolarni, voqea va hodisalarning rivojini tushunadi, muammoli vaziyatlarni anglaydi, uni hal etish yo'llarini izlab, eng maqbul variantni tavsiya etadi. O'quv materialini o'rganish, muammoni hal etish bo'yicha turli variantdagi yechimni tavsiya etishga asoslangan bilish jarayonida o'quvchilarning hamkorligi har bir o'quvchiga, guruh muvaffaqiyati uchun o'z ulushini qo'shishga, ular o'rtasida fikr, axborot va tajriba almashinuviga zamin tayyorlaydi. Ushbu hamkorlik samimiy, qulay ijtimoiy psixologik, o'zaro yordam muhitida sodir bo'lganligi uchun, o'quvchilar nafaqat yangi bilimlarni o'zlashtiradilar, balki o'zining bilish faoliyatlarini rivojlantiradi, uni yuqori darajaga ko'tarib, hamkorlikka kirishishga imkon beradi. O'qitish jarayonida interfaol usullarni qo'llash jarayonida o'quvchilarning o'zaro muloqotga kirishishini tashkil etish va boshqarishni taqoza etadi, bunda o'quvchilar hamkorlikda izlanib umumiy, shu bilan bir qatorda har bir o'quvchi uchun ahamiyatga molik bo'lgan muammoni hal etishga kirishib ular o'rtasida bir-birini tushunish, hamkorlikda ishlash va hamjihatlik vujudga keladi. Interfaol usullardan foydalanilgan darslarda bitta o'quvchining ustunlik qilishi, uning o'z fikrini o'tkazishiga yo'l qo'yilmaydi. Interfaol usullar qo'llanilganida o'quvchilar tanqidiy fikr yuritish, axborot manbalari va vaziyatni tahlil qilish, murakkab muammoli vaziyatlarni hal etish, o'rtoqlarining fikrini tahlil qilib, asoslangan xulosalar chiqarish, munozarada ishtirok etish, boshqa shaxslar bilan muloqotga kirishish ko'nikmalarini egallaydi. O'qitishning interfaol metodlarining quyidagi xususiyatlari mavjud: - Insonning muhim hayotiy ehtiyoji bo'lgan muloqot – o'qitish jarayonining barcha bosqichlarida qo'llaniladi. - O'qitish jarayonida o'quvchilarga o'z kuchi, bilimi, iqtidorini namoyon etishga teng imkoniyatlar beriladi. - O'quvchilarning kichik guruhlarda hamkorlikda ishlashida ijtimoiy-psixologik jihatdan qulay muhit yaratilib, muloqotda bosqichma-bosqich va samarali ishtirok etishga zamin tayyorlanadi. - O'quvchilar muloqotda faol ishtirok etishlari uchun faqat eshitishlari shart emas, balki eshitganlarini tahlil qilish, fikr yuritish, fikrlarning asosli va tushunarli bo'lishiga erishish lozimligini anglaydilar. O'quvchilar bilan hamkorlikda, kichik guruhlarda ishlashi orqali qo'yilgan vazifalarni talab darajasida bajarish, olingan natijalarni tahlil qilish, ularning

to'g'riligini tekshirib ko'rish, taqdim etish va boshqa guruhlar tomonidan e'tirof etishlariga erishishlari lozim. Interfaollik daraja qancha yuqori bo'lsa, ta'lim berish jarayoni shuncha natijali bo'ladi. Intrafaol metodlar qo'llanilish xususiyatiga ko'ra ikki guruhga ajratiladi: a) grafikli organayzerlar b) og'zaki bayonli.

Tabaqalashtirilgan o'qitish texnologiyasi (Episheva, Dushina). Ushbu texnologiya ham geografiya ta'limida ilgaritdan qo'llanib kelinadi. Ushbu usulni qo'llaganda sinf o'quvchilari qobiliyatiga va qiziquvchanligiga ko'ra ma'lum bir guruhlariga bo'linadi. Bunda o'quv maqsadlari tabaqalashtiriladi, har bir guruh uchun o'quv jarayonini ta'minlaydigan texnologiya ishlab chiqiladi. Mazkur texnologiyani regional geografiya fanlarini o'rganishda qo'llash yaxshi natija beradi. Masalan, Evropadagi rivojlangan davlatlar iqtisodiy geografiyasini o'rganishda har bir guruh ma'lum bir davlatni o'rganishi mumkin.

O'quvchilarni o'quv faoliyatini shakllantirish texnologiyasi (Suxov, Rom, Dronov, Dushino va boshqalar). Bunda o'quv faoliyati o'quvchilarni faolligini oshirishni maxsus, alohida shakli sifatida ko'riladi.

Ushbu texnologiyada o'quvchilar bilimlarni ma'lum bir o'quv topshiriqlarni bajarish orqali olishadi. Ushbu texnologiyani qo'llash quyidagi bosqichlardan iborat: ma'lum bir ma'lum bir mavzu yoki bo'lim bo'yicha topshiriqlar tizimi tuziladi (masalan, Shimoliy Amerika iqlimi; Xitoyning qishloq xo'jaligi; Yaponiya transporti va hokazolar); O'qituvchi va o'quvchilar faoliyatini tashkil qilish loyihasini ishlab chiqish; mavzu bo'yicha o'quvchilar bilimini tekshirish uchun test topshiriqlarini tuzish; dars o'tish, o'quvchilar bilimini baholash. Mazkur texnologiyalarga o'quvchilar faoliyatini faollashtirish texnologiyasini ham kiritisa bo'ladi. O'quvchilar faoliyatini faollashtirish va jadallashtirish geografiko'yinlar texnologiyasi, muammoli o'qitish texnologiyasi, o'quv materiallarini chizmal, belgili va kartografik modellardan foydalanish orqali amalga oshiriladi. Geografiya o'yinlar texnologiyasi, geografiya ta'limida juda kengqo'llaniladi va o'zining qiziqarliligi, bilimlarni o'quvchilar tomonidan oson o'zlashtirishlari bilan ajralib turadi.

Geografik o'yinlar texnologiyasi barcha geografiya predmetlarini o'rganishda qo'llanimshi mumkun. Muammoli o'qitish texnologiyasi ham geografiya ta'limida yangi Emas. U ilgaridan qo'llanilib kelinadi. Bunda asosiy vazifa bo'lib ma'lum bir mavzu bo'yicha muammoli savollar yoki topshiriqlar tizimini ishlab chiqish va uni o'quvchilarga tushuntirishdir. Masalan relefni shakllanishi va rivojlanishi; atmosfera yog'inlarini hosil bo'lishi: qishloq xo'jaligini tabiat zonalari bo'yicha ixtisoslashuvi, sanoat tarmoqlarining joylashuvi va hokazolar.

Modul texnologiyasi geografiya ta'limida endi rivojlanib kelmoqda. Darslik, bo'lim, mavzu ayrim modullarga bo'linadi. Har bir modulda o'quvchilar albatta Egallashi lozim bo'lgan bilimlar tizimi aniqlanadi. Masalan, geografikkoordinatalar mavzusini quyidagi modullarga bo'lishimiz mumkin: Ekvator, bosh meridian, parallellar, meridianlar, daraja to'ri, geografikkenglik, geografikuzunlik, geografikkoordinatalar. Bunda o'quvchilar albatta bilishi shart bo'lgan bilimlarga parallel, meridian, kenglik, uzunlik, geografikkoordinata kiradi. Mazkur texnologiyani geografiya predmetlarining barchasida qo'llash mumkin.

Mazkur texnologiya o'qituvchi va o'quvchini birgalikdagi faoliyatini yengillashtiradi va jadallashtiradi.

Didaktik o'yin texnologiyasi, muammoli ta'lim texnologiyasi, modulli ta'lim texnologiyasi, hamkorlikda o'qitish texnologiyasi, loyihalash texnologiyasi va an'anaviy ta'lim texnologiyalari kiradi.

Bundan tashqari reyting, jamoa, rivojlantiruvchi, shaxsga yo'naltirilgan, mualliflik, didaktik maqsadlarni yiriklashtirish, mantiqiy tayanch konspektlar va boshqa texnologiyalar mavjud.

Ta'lim texnologiyalarining ko'p qismi geografiya ta'limida ilgaritdan o'qitish metodikasi sifatida qo'llanib kelingan. Metodika bilan texnologiya bir-biriga juda yaqin, bir-birini to'ldiradi. Masalan, jahon siyosiy xaritasini ma'ruza usulida o'rganish texnologiyasi, Quyosh tizimi mavzusini tushuntirish usulida o'rgatish texnologiyasi va hokazolar.

Demak, olib geografiya fani yangi ta'lim texnologiyalarini qo'llash uchun juda katta imkoniyatlarga ega, ammo mazkur texnologiyalarni qo'llash bo'yicha ilmiy-metodik ishlar boshqa fanlarga qaraganda sust borilmoqda. Geografiya fanini o'zlashtirish uchun o'qitishning ilg'or va zamonaviy usullaridan foydalanish, yangi infarmatsion pedagogik texnologiyalarni tadbqiq qilish muhim ahamiyatga egadir. Yangi pedagogik texnologiyalarga bag'ishlangan adabiyotlarda bir qator o'qitish usullari haqida so'z yuritilmoqda. Bu usullar innovatsion uslublar sifatida taqdim etilmoqda. Shulardan Geografiya darslarida mustaqil ishlarni tashkil etishda qo'llanilishi mumkin bo'lgan ayrim uslub va usullarga to'xtalib o'tamiz.

1. Modulli ta'lim texnologiyasi. Bu o'quvchilarda darslik, ilmiy-ommabop va qo'shimcha adabiyotlar bilan mustaqil ishlash ko'nikmalari, ijodiy va mustaqil fikrlashni rivojlantirish maqsadida qo'llaniladi. Modulli ta'lim texnologiyasining o'ziga xos jihati o'rganilayotgan mavzu bo'yicha o'quvchilarning mustaqil va ijodiy ishlashiga imkon beradigan modulli dastur tuzishdir.

2. Hamkorlikda o'qitish texnologiyasi. Uning asosiy g'oyasi o'quv topshiriqlarini faqat birgalikda bajarish emas, balki o'quvchilarni hamkorlikda o'qishga o'rgatish, ular o'rtasida hamkorlik, o'zaro yordam va fikr almashinuvini vujudga keltirish.

3. Muammoli ta'lim texnologiyasi. Muammoli vaziyat yaratish, savollar qo'yish, masala va topshiriqlarni taklif qilish, muammoli vaziyatni yechishga qaratilgan muhokamani uyushtirish va xulosalarning to'g'riligini tasdiqlash.

4. Didaktik o'yinlar texnologiyasi. Dars jarayonida turli didaktik o'yinlarni qo'llash va ular orqali darsda jonlanish, faol harakat va qiziqish uyg'otish.

5. Interfaol uslub texnologiyasi. O'quvchilarning ijodkorligiga tayanish, darsda erkin bahs-munozara sharoitini yaratish. Buning uchun sinf kichik guruhlariga bo'linadi va dars davomida shu guruhlar bilan ishlanadi. Yuqorida sanab o'tilgan o'qitishning innovatsion uslublarida o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro hamkorligi asosida ta'lim samaradorligini oshirish, o'quvchilarda mustaqil fikrlash, mustaqil mulohaza yuritish, o'z fikrini bil

Xulosa

Xulosa qilib aytganda yuqoridagi metodlar yordamida amaliy mashg'ulotlar samarali va qiziqarli o'tadi. Muayyan bir fikrga, mantiqiy qoidalar bo'yicha

dalildan natijaga kelish Ta'limdan tashqari "Elpig'ich" texnologiyasi tarbiyaviy xarakterdagi qator vazifalarni amalga oshirish imkonini beradi. - jamoa, guruhlarda ishlash mahorati; - muammolar, vaziyatlarni turli nuqtai nazardan muhokama qilish mahorati; - Murosali qarorlarni topa olish mahorati; - o'zgalar fikriga hurmat; - xushmuamalaklik; - ishga ijodiy yondoshish; - faollik; - muammoga diqqatning jamlay olish mahorati Bu texnologiya ham hozirgi kunda juda keng qo'llanilib kelinayotgan texnologiyalardan biri bo'lib, bu texnologiya ya'ni "Elpig'ich" mavzuni kamchilik hamda afzalliklarini ochib berishga xizmat qiladi. Ushbu texnologiyaning yana bir muhim, aytish lozim bo'lgan tomonlaridan biri bu texnologiya o'quvchilarni mavzu yuzasidan xulosa chiqarishga o'rgatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistinning taraqqiyot strategiyasi. PF, 2022 y.
2. Azizxo'jayeva N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat - Toshkent, 2003.-24-38b.
3. Avliyakov N.X. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari. Toshkent, 2010.-18b. Ahmadaliyev A., Qosimov A. Innovatsion faoliyat va ilg'or pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2011.-60 b.
4. Geografiya o'quv fanidan umumta'lim maktablari uchun Davlat ta'lim standarti (5-9 sinflar). Toshkent, 2014.
5. Ishmuhammedov R. Bolalarni tarbiyalash va sog'lomlashtirish ishlarida pedagogik texnologiya. Toshkent, UDAP. 2014.-28b
6. Ishmuhammedov R., Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. Toshkent, 2005.-52b.
7. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar - Toshkent, 2008.-34b
8. Karimova V.M. Auditoriyada bahs-munozarali darslarni tashkil etishning psixologik texnologiyasi. T.: 2010.-52b.

“TA’LIM SIFATINI OSHIRISHDA PEDAGOG KADRLARNING ROLI VA O’RNI RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI”

S.B.Isayeva

Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi Ta’lim sifati nazorati bo’limi boshlig’i

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim sifatini oshirishda pedagog kadrlarning roli va o’rni rivojlanish istiqbollari haqida so’z yuritiladi. Professor-o’qituvchilarning ilmiy-tadqiqot faoliyati samaradorligini oshirish, iqtidorli talaba-yoshlarni ilmiy faoliyat bilan shug’ullanishga keng jalb etish. Oliy ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish, xalqaro standartlar darajasiga mos oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash uchun zarur sharoitlar yaratish borasida amalga oshirilishi lozim bo’lgan ishlar yuzasidan fikrlashildi.

Kalit so’zlar: rivojlanish, jarayon, ta’lim, fikr, ta’lim, tarbiya, o’quv dasturi, davlat ta’lim standarti, bilim, ko’nikma, malaka, kompetensiya, kasbiy sifat, nazorat, metod, texnologiya va b.q.

Аннотация. В данной статье говорится о перспективах развития роли и роли педагогов в повышении качества образования. Повысить эффективность научно-исследовательской деятельности профессоров и преподавателей, привлечь талантливых студентов и молодёжь к занятиям научной деятельностью. Обсудили работу, которую необходимо провести для кардинального улучшения системы высшего образования, создания необходимых условий для подготовки высокообразованных специалистов на уровне международных стандартов.

Ключевые слова: развитие, процесс, образование, мысль, воспитание, обучение, учебная программа, государственный образовательный стандарт, знание, умение, квалификация, компетентность, профессиональное качество, контроль, метод, технология и т. д. To increase the efficiency of research activities of professors and teachers, to attract talented students and young people to engage in scientific activities. They discussed the work that should be done to fundamentally improve the higher education system, to create the necessary conditions for the training of highly educated specialists at the level of international standards.

Abstract. This article talks about the prospects for the development of the role and role of pedagogues in improving the quality of education.

Key words: development, process, education, thought, education, training, curriculum, state education standard, knowledge, skill, qualification, competence, professional quality, control, method, technology, etc.

Har bir inson har kuni qiladigan ishini xuddi birinchi marta qilayotgandek qilishi kerak. Shundagina ishda rivojlanish bo’ladi.

SH.M.Mirziyoyev

O’zbekiston Respublikasining “[Ta’lim to’g’risida](#)”gi va “[Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to’g’risida](#)”gi qonunlari hamda O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari

to'g'risida" 2017-yil [20-apreldagi PQ-2909-son qarori](#) talablari asosida ta'lim sifatini ijtimoiy-iqtisodiy sohalarda olib borilayotgan islohotlar talablariga muvofiq yuksak darajaga ko'tarish, shuningdek uzluksiz ta'lim tizimida ta'lim sifatini nazorat qilishni yanada takomillashtirish, kadrlar tayyorlash sifati va o'quv jarayoni samaradorligining xolisona baholanishini nazorat qilish sohasida davlat siyosatini amalga oshirish maqsadida Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023-yil 27-martdagi "Davlat oliy ta'lim muassasalarida Ta'lim sifatini nazorat qilish bo'limi faoliyatini takomillashtirish to'g'risida"gi buyrug'i asosida Ta'lim sifatini nazorat qilish bo'limining asosiy vazifalari belgilab berilgan.

Xalqaro tajribalar o'rganilgan holda Malaka oshirish muassasalariga yangi tarzda qo'shilgan bo'limlardan biri bo'lib, ta'lim sifatini ta'minlash uchun, avvalo, boshqaruv samaradorligini oshirish muhim omil ekanligi aniqlandi. Shu nuqtayi nazardan kelib chiqib, samarali boshqaruvni tashkil qilish uchun ayni vaqtda zamonaviy menejerlarni tayyorlash zarurati yuzaga kelgan. Bunday xilma-xillik sharoitida tegishli kasbiy malakaga ega bo'lgan, sifatli va muvaffaqiyatli demokratik muloqotni amalga oshiruvchi hamda pedagog xodimlarining kasbiy takomillashuvi va rivojlanishi ustida ish olib boruvchi, ota-onalar bilan ishonchga asoslangan hamkorlik o'rnatilgan olish xususiyatiga ega bo'lish orqali yanada samaradorlikka erishish mumkin. Maktab menejeri doimiy ravishda yetakchi va ta'lim jarayonining tashkilotchisi rolini o'ynaydi, shu sababdan ular shaxslararo munosabatlar va boshqaruv sohasida yaxshi tayyorgarlik ko'rishi juda muhimdir. Maktab menejerining asosiy vazifalaridan biri, albatta, xodimlar o'rtasida ijobiy muhitni shakllantirish, sifatli muloqot ko'nikmalari va usullaridan foydalangan holda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ziddiyatli vaziyatlarni hal qilish, xodimlarni rag'batlantirish, kichik yutug'i uchun ham e'tirof etish, ularga shaxsiy namuna bo'lish yaxshi ish natijalari uchun zarur shartdir.

Universitetda ta'lim sifatini nazorat qilish boshqaruv tizimining ajralmas qismi hisoblanib, uning asosiy vazifasi ta'lim sifatini davlat ta'lim standartlari talablariga muvofiqligini ta'minlash o'quv jarayonlarining samaradorligini oshirish maqsadida nazoratni tashkil etish bo'yicha maqsadli va kelishilgan chora-tadbirlarni amalga oshirishdan iborat.

Ta'lim tizimida o'quv-tarbiya jarayonlari, professor-o'qituvchilar tarkibi, kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish sifatini nazorat qilish bo'yicha davlat siyosatini amalga oshirish sohasida:

- o'quvchilar, talabalar va tinglovchilar bilimlarining O'zbekiston Respublikasi davlat ta'lim standartlari, davlat talablari va malaka talablariga muvofiqligini tizimli ravishda tahlil qilish;
- pedagog kadrlarga lavozim va malaka toifalarini berish uchun normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqish;
- pedagog kadrlarga malaka toifalarini berish jarayonini tashkil etish jadvallari tuzish va tasdiqlash;

- ta'lim sohasidagi boshqaruv organlari hamda mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlarining pedagog kadrlarga mos ravishda lavozim va malaka toifalarini berishni tashkil qilish va o'tkazish borasidagi faoliyatini muvofiqlashtirish va nazorat qilish;

- pedagog kadrlarga lavozim va malaka toifalarini berish davriyligi haqidagi ma'lumotlar bazasini shakllantirish;

- pedagog kadrlarga lavozim va malaka toifalari berishni tashkil etish;

- lavozim va malaka toifalariga ega bo'lgan pedagog kadrlarga belgilangan namunadagi malaka toifalariga oid sertifikatlar berish;

- pedagog kadrlarning nazorat sinovlari natijasi bo'yicha lavozim va malaka toifalariga oid sertifikatlar berilganligi to'g'risidagi ma'lumotlarni Davlat inspeksiyasining rasmiy veb-saytida e'lon qilib borish;

- kadrlar tayyorlash sifatini nazorat qilishda ish beruvchilarning ta'lim tashkilotlarida kadrlar tayyorlash sifati bo'yicha takliflari asosida mutaxassislik malaka talablarini takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish;

- davlat ta'lim standartlari, davlat talablari va malaka talablarini, shuningdek ular asosida ta'limning barcha turlari bo'yicha ishlab chiqilgan o'quv reja va dasturlarini ekspertizadan o'tkazish;

- ta'lim tashkilotlarida o'quv-tarbiya hamda kadrlar tayyorlash sifati monitoringini tashkil etish va amalga oshirish;

- uzluksiz ta'lim tizimida tashkil etiladigan fan olimpiadalari, bellashuvlar va turli ko'rik-tanlovlarni xolis va adolatli o'tkazilishini nazorat qilish, natijalarini tahlil etish;

- ta'lim sifatini baholash sohasida xalqaro hamkorlikni yo'lga qo'yish;

Tinglovchilar bilimlarining O'zbekiston Respublikasi davlat ta'lim standartlari, davlat talablari va malaka talablariga muvofiqligini tahlil qilish, ta'lim tashkilotlari reytingini aniqlash sohasida:

- o'quvchilar, talabalar va tinglovchilar bilimlarini aniqlash maqsadida nazorat materiallarini ishlab chiqish;

- nazorat ishlarini o'tkazish, natijalarni tahlil qilish, ta'lim sifatiga ta'sir ko'rsatgan omillarni aniqlash, shu jumladan ta'lim tashkilotlarida umumta'lim fanlari va kasbiy fanlar bo'yicha tanlab olish asosida bitiruvchilarning ta'lim tayyorgarligi darajasi va o'qitish sifati monitoringini o'tkazish orqali ta'lim sifatiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash;

- o'quvchilar, talabalar va tinglovchilar o'rtasida ta'lim sifatini oshirish, davlat ta'lim standartlari, davlat talablari va malaka talablarini bajarish

- darajasini o'rganishga qaratilgan intellektual ko'rik-tanlovlar, musobaqalarni tashkil etish;

- ta'lim va kadrlar tayyorlash sifati monitoringini olib borish va nazorat qilish bo'yicha tashkiliy-huquqiy va metodik ko'rsatmalarni ishlab chiqishni tashkil etish;

- zamonaviy axborot-telekommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan holda ta'lim va kadrlar tayyorlash sifati monitoringini olib borish;

- ta'lim tashkilotlarida o'qitish va kadrlar tayyorlash sifatini o'rganish maqsadida ijtimoiy so'rovlarni o'tkazish;

- ta'lim sifatini baholash natijalari bo'yicha tahliliy ma'lumotlar tayyorlash;

- ta'lim sifatini baholash natijalari asosida ta'lim va kadrlar tayyorlash sifatining umumiy holati bo'yicha ta'lim tashkilotlari reytingini aniqlash;

Pedagog kadrlar sifati nazorati, ta'lim hujjatlarini legallashtirish, tan olish va nostrifikatsiya qilish bosh boshqarmasi

- Uzluksiz ta'lim tizimi pedagog kadrlari sifati nazorati bo'limi

- Nodavlat ta'lim muassasalari faoliyatini litsenziyalash va ta'lim sifati nazorati bo'limi

- Ta'lim to'g'risidagi hujjatlarni legallashtirish, tan olish va nostrifikatsiyalash qilish bo'limi

- Ta'lim va fan sohasi rasmiy hujjatlariga apostil qo'yish bo'limi

Ta'lim sifatini monitoring qilish bosh boshqarmasi

- Nazorat materiallari bankini shakllantirish va sinovlarni tashkil etish bo'limi

- Uzluksiz ta'lim tizimida kadrlar tayyorlash monitoringini olib borish va sifatini nazorat qilish bo'limi

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi, PF-4947-sonli Farmoni. (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda).

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 27 iyuldagi "Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3151-son Qarori. (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda).

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni. (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 09.10.2019 y., 06/19/5847/3887-son).

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohaslarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-son Farmoni. (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 07.11.2020 y., 06/20/6108/1483-son).

SIRDARYO VILOYATI SHAROITIDA GELIOISSIQXONALARDA QUYOSH ENERGIYASIDAN SAMARALI FOYDALANISH

A.U.Jumaniyazov, O.I.Jo'rayeva

*SVPMM fizika va astronomiya fani metodisti Aniq va tabiiy fanlar metodikasi
kafedrasi o'qituvchisi*

Annotatsiya: Qo'yilgan masalani hal qilishda gelioissiqxona tizimining murakkab shaffof to'siqlardagi qisman nur yutuvchi qatlamida quyosh energiyasining o'tishi, yutilishi va uning issiqlikka aylanishining fizik modelidan hamda son qiymatlari tadqiq qilishda issiqlik texnikasining nazariy va amaliy uslublaridan foydalanildi. Bajarilgan hisobiy tadqiqotlar asosida konstruktiv va issiqlik-texnikaviy parametrlari optimallashtirilgan, yarim tsilindr shaklidagi bir va ikki qavatli shaffof plyonka to'siqli kichik o'lchamli gelioissiqxonaning tajribaviy pilot nusxasining loyihasi tayyorlandi.

Kalit so'zlar: Gelioissiqxona, quyosh nurlanishi, issiqlik-texnikaviy, shaffof plyonka, pilot nusxa, polietilen plyonka, quyosh nurlanishi, yoqilg'i-energetika, energiya manbalari.

Annotation: The physical model of solar energy transmission, absorption, and its conversion into heat in a partially absorbing layer of complex transparent barriers of a heliocentric system, as well as theoretical and practical methods of thermal engineering in the study of numerical values, are used to solve the problem. Based on computational studies, the design of an experimental prototype of a semi-cylindrical one- and two-layer transparent film barrier with optimized structural and thermal engineering parameters is prepared.

Keywords: solar greenhouse, solar radiation, thermotechnical, transparent film, prototype, polyethylene film, solar radiation, fuel and energy, energy sources.

O'zbekiston Respublikasi Sirdaryo viloyati hududida issiqxona xo'jaliklarini rivojlantirish uchun qulay ob-havo sharoiti mavjud. Bu hududlarda mavjud issiqxonalarda 1 kg sabzovot mahsulotlarini yetishtirish uchun 11-13 kg shartli yonilg'i sarflanadi, u me'yoriy qiymatdan 1,3 marta yuqoridir. Zamonaviy issiqxonalarda o'rtacha 1m² ekin maydoniga yil davomida 4GJ issiqlik yoki 80 kW/h elektr energiyasi sarflanadi. An'anaviy energetika resurslarining cheklanganligi va organik yoqilg'ilarning tannarhi ortib borayotganligi hamda ekologik muhit o'zgarishlari issiqxonalarda muqobil bo'lgan mahalliy energiya manbalarini qidirish va ulardan unumli foydalanish zaruratini keltirib chiqardi. Keyingi yillarda dunyoda, shu jumladan Respublikamizda ham muqobil energiya manbalaridan keng miqyosida foydalanishni joriy etishga qaratilgan dasturlar qabul qilingan, ilmiy-tadqiqot va konstruktorlik ishlari olib borilmoqda. Halq xo'jaligining turli sohalarida yoqilg'i - energetika resurslarini tejamkorlik bilan ishlatish va atrof - muhitning musaffoligini saqlab qolish hozirgi zamon ilmiy - texnikaviy taraqqiyotining asosiy muammolaridan biridir. Bu muammolarni hal qilishda no'an'anaviy energiya manbalarini izlash va ularni an'anaviy yoqilg'i-energetika manbalari bilan birga foydalanish maqsadga muvofiqdir. Sirdaryo iqlim sharoitida no'an'anaviy energiya manbalari ichida quyosh energiyasi alohida ahamiyatga ega. Bu energiya turi bitmas-tugalmas zahiralariga ega bo'lib, ekologik tozaligi bilan xarakterlidir.

Energetika resurslarining cheklanganligi va organik yoqilg'ilarning tannarxi ortib borayotganligi hamda ekologik muhit o'zgarishi issiqxonalarda muqobil bo'lgan energiya manbalaridan foydalanish zaruratini keltirib chiqaradi. Magistrlik dissertatsiya ishi tadbirkorlar, dexqonlar va shaxsiy tomorqa egalari tomonidan qurilgan issiqxonalarda, quyosh energiyasidan samarali foydalanish hisobiga kunduz kuni hosil qilingan ortiqcha issiqlik jamlamasi issiqxona ustiga qo'shimcha shaffof yorug'likni yaxshi o'tkazuvchi ikkinchi qoplamni yopish bilan issiqlik isrofini kamaytirish evaziga hamda issiqxonada ishlatiladigan tuproq osti akumulyatorlarini ishlatish hisobiga erishish mumkin. Bunda issiqxonaning isitishini 1/3 muddatga qisqartirish va mavsum davomida ikki marta xosil etishtirish, hamda organik yoqilg'i sarfini ikki martagacha kamaytirish mumkin. Bu texnologiya Respublikamiz va shu jumladan Sirdaryo viloyati aholisini qish va erta bahorda sabzovot mahsulotlariga bo'lgan talabini to'la qondirishda muxim ahamiyatga egadir. Mamlakatimiz hududida issiqxona xo'jaliklarini rivojlantirish uchun qulay ob-havo sharoiti mavjud. Mamlakatimizdagi issiqxonalarni isitish uchun sarflanadigan yoqilg'i hamma harajatlarining 50-60 % ni tashkil qiladi. Halq xo'jaligining turli sohalarida yoqilg'i - energetika resurslarini tejamkorlik bilan ishlatish va atrof - muhitning musaffoligini saqlab qolish hozirgi zamon ilmiy - texnikaviy taraqqiyotining asosiy muammolaridan biridir. Bu muammolarni hal qilishda no'anaviy energiya manbalarini izlash va ularni an'anaviy yoqilg'i-energetika manbalari bilan birga foydalanish maqsadga muvofiqdir. O'zbekiston iqlim sharoitida noan'anaviy energiya manbalari ichida quyosh energiyasi alohida ahamiyatga ega.

Sirdaryo viloyati sharoitida o'rganilayotgan tajribaviy gelioissiqxonani foydalanish natijalarini tahlil qilish asosida:

- qishki isitish mavsumi davomida texnik isitish tizimi bo'lmagan gelioissiqxonalarda ochiq ob-havo sharoitida kunduz paytlari havo muhitining harorati asosan me'yoriy haroratga yaqin, bulutli ob-havoli sharoitda va kechqurunlari esa me'yoriy haroratdan ancha past bo'lishi aniqlandi.

Qishloq xo'jaligida gelioissiqxonalar va ulardan Sirdaryo sharoitida foydalanish gelioissiqxonalar samaradorligini oshirish uchun asosiy bo'lgan quyosh nurlanishi energiyasi va atrof - muhit haroratining har qanday o'zgarishlari sharoitida ularning ichida o'simliklarning normal rivojlanishi uchun me'yoriy harorat rejimlarini ta'minlashga erishish zarur. Issiqxonalar dehqonchiligi amaliyotida bu masalani hal qilishda vaqtga bog'liq ravishda o'zgaruvchan tashqi meteorologik faktorlar ta'sirida shakllanadigan ularning ichki real issiqlik rejimlarini hisoblash uchun ilmiy asoslangan uslublarni ishlab chiqish va uni tadbiq qilish hamda shu asosda ularning konstruktiv va issiqlik-texnikaviy parametrlarini optimallashtirish imkoniyatlari mavjud.

Ochiq va issiq iqlimli kunlarda quyosh radiatsiyasidan kelayotgan kunduzgi issiqlik issiqxona isrofini to'liq qoplashi mumkin bo'lganda ham issiqxona isitish tizimi ulangan bo'ladi, chunki isitish tizimini davriy ravishda uzish va ulash maqsadga muvofiq emas. Natijada issiqxona ichida qizish vujudga keladi, bu esa o'simliklarni o'sishda va kompleksning texnikaviy - iqtisodiy ko'rsatkichlariga salbiy ta'sir qiladi.

Shaxsiy va tadbirkor xo'jaliklarida quriladigan kichik o'lchamli issiqxonalar, issiqxona komplekslaridan farqlanib, quyoshdan hosil bo'lgan kunduzgi ortiqcha issiqlikni jamlash, issiqxona ustiga qo'shimcha qoplam yopish bilan issiqlik isrofining miqdorini kamaytirish mumkin. Bunday imkoniyatdan foydalanib issiqxonani isitish mavsumini 1/3 muddatga qisqartirish mumkin. Qolgan vaqtlarda (kechqurun) texnik isitish sistemasidan qisman foydalanish mumkin. Fermer, arenda, shaxsiy, tadbirkorlik xo'jaliklaridagi issiqxonalarda o'simlikning rivojlanish samaradorligini oshirish va optimal rivojlanishini amalga oshirish yordamida bir isitish mavsumi davomida 2 marta hosil etishtirish mumkin. Gelio issiqxonalaridagi o'simliklarning yaxshi rivojlanishi uchun kerak bo'ladigan (kunduz kunlari 24-25⁰C dan yuqori bo'lmagan, kechqurunlari 15-16⁰C kam bo'lmagan) harorat jarayoni yaratish talab qilinadi, bunday issiqxonalarda mavsum davomida ikki marta hosil olishga imkoniyat yaratadi.

Issiqxonani isitish uchun ketadigan yonilg'i harajatlari, hamma harajatlarning 50-60 % ini tashkil qiladi. Bu masala respublikamizni energetikasini tejashdagi dolzarb muammolardan biridir. Shu boisdan issiqxonalarda kechadigan issiqlik jarayonlarining sutkaviy nobaqarorligini hisobga olgan holda ularning asosiy parametrlarini optimallashtirish orqali quyosh energiyasidan foydalanish samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan ilmiy tadqiqotlar issiqxonalar sabzavotchiligini rivojlantirish va mazkur sohadagi energiya tejamkorligini ta'minlashning dolzarb masalalaridan biridir. Ammo, yuqorida qayd etib o'tilgan masalalarini yechishga hozirgi vaqtgacha e'tibor berilmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Садыков Т.А. Исследование температурного режима и тепловых процессов в солнечной теплице. Автореф.дисс.канд.техн.наук. Ашхабад. 1966, 31с.
2. Ниязов Ш.К. Исследование тепловых режимов пленочной теплицы с солнечным и низкотемпературным подпочвенным обогревом. Автореф. дисс.к.т.н. Ашхабад.1981.25с.
3. Якубов Ю.Н. Аккумуляция энергии солнечного излучения. Ташкент: ФАН. 1981. 105 с.
4. Байрамов Р.Б., Рубакова Л.Э. Микроклимат теплиц на солнечном обогреве. Ашхабад: 1983. 84 с.

TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA XALQARO TAJRIBALARDAN FOYDALANISH

Qodirqulov Nodirbek Xamroqul o'g'li

Sirdaryo viloyati PMM fanlarni rivojlantirish bo'limi bosh mutaxassisi

Annotatsiya: Maqolada AQSH, Fransiya, Yaponiya kabi ilg'or xorijiy ta'lim tizimi tajribasi va zamonaviy ta'lim dasturlari qisqacha tahlil qilingan. O'zbekistonning ayni damdagi yutuqlari e'trof etilgan.

Kalit so'zlari: mamlakat, ta'lim, tajriba, xorijiy tajriba, ta'lim tuzulmasi, xalqaro baholash

Abstract: The article briefly analyses the experience of advanced foreign educational programs in the USA, France and Japan. The current achievements of Uzbekistan are outlined.

Keywords: Country, education, experience, foreign, experience, educational system, international evaluation.

Аннотация: В Статье кратко анализируется опыт передовых зарубежных Образовательных программ США, Франции, и Японии, освещаются современные достижения Узбекистана.

Ключевые слова: Страна, образование, Опыт, зарубежный опыт, система образования международная оценка.

Mamlakatimizda bugungi kunda ta'limga katta e'tibor qaratilmoqda, keng qamrovli islohatlar amalga oshirilmoqda. Islohatlardan ko'zlangan maqsad umumta'lim maktablari faoliyatini demokratlashtirish insonparvarlik, vatanparvarlik, tamoyillarini rivojlantirish shu asosida o'quv tarbiya ishlarini mazmunini, uning shakl va uslubini kompleks yangilash va yanada takomillashtirishdan iboratdir. Hozirgi davirda ta'limning qadr-qimmat, obro va nufuziga teng darajada fidoiylilik bo'lishi zarur. Ta'limdagi yutuqlar doimo astoyidil harakat qiladigan fidoiy xizmat qiluvchilar tarafida bo'ladi. Fidoiylilik shijoat insonning yetuklikka komil inson bo'lib yetilishida asosiy ozuqa hisoblanadi. Ota bobolarimiz ilimli kishilar bo'lishgan el-yurt hurmatida ardog'ida bo'lganlar. Shuning uchun ham bilim olish va olingan ilimni vatanimizning rivojlanishi yo'lida foydalanishimiz oliy insoniylik burchimizdir. Bu ishlarni muvaffaqiyatli hal etishni muhim shartlaridan biri chet el ta'lim tizimi tajribalarini o'rganishdir.

Xalqaro tajribalarni qunt bilan o'rganish orqali ta'lim tarbiyada qotib qolgan, o'z dolzarbligini yo'qotib borayotgan ish usullari va uslublaridan xolos bo'lish bilan birga, munosib tarzda yangilashda yangi manba va bilimlarga ega bo'lamiz. Prezidentimiz mamlakatda kadrlar muammosi mavjudligini barcha sahalarga islohatlar sur'atiga mos zamonaviy mutaxassislar kerakligini aytgan edilar. Shu maqsadda butun ta'lim tizimi takomillashtirilmoqda. Maktabgacha ta'lim rivojlanayotgani maktab saboqlariga puxta zamin bo'lmoqda. Umumiy o'rta ta'lim sifati ilg'or xalqaro tajriba va zamon talablari asosida yuksalmoqda. Bugungi kunda Respublikamizda Prezident maktablari, ixtisoslashgan ijod maktablari, Temurbeklar maktablari kabi zamonaviy ta'lim maskanlari barpo 178 etildi, ularda xalqaro tajribalar yo'lga qo'yilgani kelajakda yetuk kadrlar yetishib chiqishidan dalolat beradi. 2019-yil 26-noyabrda Prezidentimizning "Zamonaviy maktab" larni

tashkil etish chora tadbirlari to'g'risidagi qarori qabul qilindi. Qarorga muvofiq 2030-yilga qadar umumta'lim maktablarining 50 foizini "Zamonaviy maktab" larga aylantirishning asosiy parametrlari belgilandi. Prezidentimiz tegishli vazirlik va tashkilot rahbarlariga maktabgacha va maktab ta'limi o'quv dasturlarini ilg'or xorijiy tajriba asosida takomillashtirish, o'quv yuklamalari va fanlarni qayta ko'rib chiqish, ularni xalqaro standartlarga moslashtirish, darslik va adabiyotlar sifatini oshirish zarurligini takidladilar, maktablarda moddiy-texnik taminotni yaxshilash, o'quv tarbiya jarayonida xalqaro zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash bo'yicha vazifalarni belgilab berdilar.

Mamlakatimizda Fizikz, kimiyo, bialogiya va matematika darslarining 10-12 foizigina amaliy mashg'ulotga ajratilgan rivojlangan davlatlarda esa bu ko'rsatkich 45-50 foizni tashkil etadi. Bugungi kunda har qaysi xalq davlat va jamiyatning taraqqiyot darajasi, uning inson kapitaliga, inson rivojiga berayotgan e'tibori bu yo'ldagi say harakatlari bilan o'lchanadi. Bugungi kunda ta'lim mazmuniga bo'lgan e'tibor rivojlangan mamlakatlardagi shart sharoitlarga yetib bormoqda buni isboti sifatida biz xorijiy mamlakatlar ta'lim tizimini tahlil qilib o'tamiz.

Amerika Qo'shma Shtatlari ta'lim tizimi: Amerikada o'rta ta'lim 12-yil bo'lib boshlang'ich, o'rta va quyi maktablarga bo'linadi. Aksariyat qismi davlat maktablaridan iborat bo'lib ular o'quvchilarning 83 foizi ta'lim olishadi, Amerikada YIM 8.1 foizi har yili ta'limga ajratiladi. O'quvchilarning 17 foizi xususiy maktablarda tahsil oladi. Amerika maktablarining o'ziga xos usullaridan biri ular xar bir o'quvchining hisobot kartasi yuritilishidir. Unda o'quvchi 10-xil xatti-xarakati bo'yicha baholanadi. Ota-onalar ushbu karta orqali farzandlarining bilim darajasini kuzatib tanishib boradi kamchiliklarni aniqlab uni tuzatishga harakat qilishadi.

Fransiya ta'lim tizimi: Fransiya ta'lim tizimiga ko'ra bola 6-7 yoshida tayyorlov sinfga boradi, keyin shu maktabda 4-yil boshlang'ich sinfga o'qiydi. Bu boshlang'ich sinflar odatda alohida boshlang'ich maktab sifatida faoliyat ko'rsatadi hamda ularning nazorati tizimli va qattiq holda bo'ladi.

Keyingi bosqich o'rta ta'lim kollej deb ataladi. U yerda bola 4-yil o'qiydi va yakunida to'liqsiz maktab bitiruvchisi degan hujjat oladi. Keyingi 3 yil davomida turli yo'nalishdagi litseylarda o'qiydi hamda yakunida bakalavr imtihonini topshirib uning natijasiga qarab OTM larga qabul qilinadi. Fransiya ta'limida xususiy maktablarda 48 foiz o'quvchi talim oladi davlat maktablarida ta'lim oluvchi o'quvchilar 52 foizni tashkil qiladi. Fransiya maktablarida o'quvchilar ko'proq texnika va texnologiya fanlariga ko'proq jalb etiladi.

Fransiyada maktablar ko'proq turli firmalar, konsernlar, korxonalar bilan uzviy aloqada ishlab chiqarish bilan birgalikda olib boriladi. Yaponiya ta'lim tizimi: Yaponiya ta'limida iqtidorli o'quvchi tushunchasi yo'q, chunki har bir o'quvchi iqtidor sohibi. Ilg'or mamlakatlar ichida Yaponiya ta'limi o'ziga xos yo'nalishi yetakchi o'rin egallaydi. Yaponiya ta'limi 179 quydagicha: maktabgacha ta'lim, boshlang'ich maktab, kichik o'rta maktab, yuqori o'rta maktab, oliy ta'lim o'quv yurtlari. Boshlang'ich maktabda o'qituvchilar bolalarni tanqidga, ya'ni o'z xulqining yomon jixatlarini, maktabdagi kamchiliklarni tanqid qilishga o'rgatadi.

Bundan ko‘rinib turibdiki, o‘qituvchi faqat ta’lim berish bilan cheklanib qolmay, bolaning har tamonlama rivojlanishiga tasir etadi.

Yaponiya rivojlangan davlatlar ichida o‘qituvchining maoshi davlat rahbarlari orasida ham yuqori bo‘lgan yagona davlat. Majburiy ta’lim muhiti ta’limning bu pog‘onasi 6-yoshdan 15-yoshgacha bo‘lgan bolalarni o‘z ichiga oladi. Muhtoj oilalarning bolalariga moddiy yordam ko‘rsatiladi. Yaponiya o‘rta maktablarining saviyasi AQSH o‘rta maktablari saviyasidan bir muncha yuqori turadi. Yuqoridagilardan ko‘rinib turibdiki yaponiyada ta’lim tizimi ham shaklan, ham mazmunan yuksak uyg‘unlik kasb etgan. Ibrat olsa, o‘rgansa arziydigan jihatlari ko‘p. Yaponiya faqat milliy an‘analar bilan cheklanib qolmay jahondagi AQSH, Fransiya, Finlandiya va Germaniya kabi taraqqiy etgan mamlakatlarning ilg‘or pedagogik ish tajribalari ham ijobiy o‘zlashtirilgan. Bunday tajribalar Respublikamiz ta’lim tizimini yanada yuqori pog‘onaga ko‘tarishda qo‘l kelishi shubhasizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Musurmonova O.K. “Pedagogik mahorat” Toshkent 2006-yil 2 nashr.
2. Yo‘ldoshev J.F. “Xorijda ta’lim” (metodik qo‘llanma) Toshkent. 1995-yil.
3. R. Ilashova Amerika maktablarida “Boshlang‘ich ta’lim” jurnali. 2019-yil 5-son.
4. Nosirov.A. “Fransiyada ta’lim sifati qanday nazorat qilinadi” Boshlang‘ich jurnali. 2019-yil.
5. Abdukarimov.H.A. “Umumiy pedagogika” Toshkent 2014-yil 1-son.

TUPROQNING KISLOTALILIGINI MUSTAQIL ANIQLASHDA O‘QUVCHILARNIG TABIIY-ILMIY SAVODXONLIK BILIMLARINI RIVOJLANTRISH

Toshxo ‘jayeve Musabek Abdug‘offor o‘g‘li

*Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi metodik xizmat ko‘rsatish bo‘limi
kimyo fani metodisti*

musobektoshxojoye@gmail.com, +99899 477-62-63

Annotatsiya: Xalqaro maydonlarda va dunyo miqyosida yuz berayotgan voqea-hodisalardan kelib chiqadigan bo‘lsak, biz uchun ham, ya’ni mamlakatimiz milliy iqtisodiyotini jadal sura’tlarda rivojlantirish va nihoyasida yaqin yillarda jahonning yetuk taraqqiy etgan mamlakatlari qatoridan joy olish, davlatimiz, butun xalqimiz oldida turgan asosiy vazifadir. Har qanday taraqqiy etgan malakatning shu kunga qadar yetib kelguncha bosib o‘tgan yo‘liga nazar tashlaydigan bo‘lsak, faqat bir narsani guvohi bo‘lamiz, ya’ni ushbu mamlakatlarda ta’lim sohasida izchillik bilan olib borilayotgan samarali islohatlardir.

Kalit so‘zlar: kengaytirilgan haqiqat, fanni o‘rganish, STEAM, Globallashuv, pH ko‘rsatkich, lakmus qog‘ozi

Annotation: Judging from the events taking place in international arenas and on a global scale, for us as well, that is, the rapid development of our country’s national economy and, finally, to take a place among the most developed countries of the world in the near future, our state and all our people are facing is the main task. If we look at the progress of any advanced qualification up to this day, we can witness only one thing, namely, the effective reforms in the field of education in these countries.

Keywords: Augmented reality, science learning, STEAM, Globalization, pH indicator, litmus paper

Yashil makon – sog‘lom havo, musaffo obi hayot va ko‘rkam tabiiy manzara uyg‘unligidir. Bu loyiha zamirida zamonaviy imorat va korxonalar, avtomobil va turli rusumdagi mashinalar, logistika va texnika vositalari qurshovida qolgan makonga asl tabiatni tuhfa etish, ko‘chat ekish va bog‘ yaratish yotadi. Yashil makon – inson ruhiyati doim izlaydigan, topsa qalbi orom topadigan, bag‘rida vujudi olam-olam zavqqa to‘ladigan benazir ne‘mat, mislsiz sarvat. Odamzot yaralibdiki, vujudi tabiatning go‘zal ma’volarini izlaydi. Yam-yashil o‘rmonlar, ko‘m-ko‘k daraxtzorlar, maysalarni qamragan qir-u adirlar, o‘simliklari yashnagan dalalar shoirilar, adiblar, olimlar, fozillar ijodining ilhom manbaidir. Atoqli shoirimiz Hamid Olimjon uni qamrab olgan yashil tabiatdan zavqlanib: Ko‘m-ko‘m, ko‘m-ko‘k, ko‘m-ko‘k, deya hayqirgani bejiz emas. O‘zining eng mashhur she‘rini derazasining oldida bir tup o‘rik gullaganida bitgani ostida ramzlar yashirin. Yashil tabiat inson qalbiga jo‘shqinlik bag‘ishlaydi. Tibbiyot mutaxassislarining fikricha, yashil tabiatga boqish inson ko‘zini ravshanlashtiradi. Yashil tabiatda albatta tuproqning ro‘li beqiyosdir. Tuproq - bu tuproq, toshlar, cho‘kindi jinslar, shuningdek, geologik muhitning bir qismi bo‘lgan va urning sirt qatlamlarini tashkil etadigan har xil ko‘p komponentli shakllanishlar.

Tuproqlarning eng muhim xususiyatlari mineral tarkibi va tuzilishidir. Jismoniy parametrlardan donador tarkibi, g'ovakliligi, namligi, harorati, issiqlik o'tkazuvchanligi, bo'shashmasligi va zichligi farqlanadi. Tuproqdagi suv tarkibiga qarab, plastika, shishish, namlik, yopishqoqlik va suv o'tkazuvchanlik xususiyatlari ajralib turadi.

Tuproqning mustahkamligi uning siqilish, taranglik, qirqish, kesish va qazishga qarshi turish qobiliyati bilan belgilanadi. Tuproq - bu tabiiy ravishda er yuzida paydo bo'lgan va mineral va organik moddalar, suv va havodan iborat bo'lgan mustaqil tabiiy tanadir. Ba'zi ekinlar va mevali daraxtlarni muvaffaqiyatli etishtirish uchun siz ularni ekishni rejalashtirgan tuproq turini bilishingiz kerak.

Tuproqning muhitini mustaqil ravishda aniqlash orqali turli xil ekinlar va daraxtlarni yaxshi o'sib unishi uchun qulay sharoit yaratish mumkin.

Daraxtlar bizning hayotimiz uchun juda muhim, qimmatli va zarur o'simliklardir, chunki ular bizga hayotiy ikkita muhim narsani taqdim etadi: oziq-ovqat va kislorod. Darhaqiqat, bizni yashashimiz uchun kerakligidan tashqari, daraxtlarning ko'plab katta foydalari bor.

Shunday qilib, daraxtlar barcha tirik mavjudotlarning omon qolishi uchun muhim manbadir. Shu sababli, butun dunyodagi hukumatlar va ko'plab tashkilotlar o'rmonlar kesilishining oldini olish va daraxt ekishning afzalliklarini aytib berish choralari ko'rmoqda. Daraxtlarning inson hayoti uchun ahamiyati haqida bir nechta muhim fikrlarni ko'rib chiqaylik.

Daraxtlar karbonat angidridni havodan yutib oladi va hayotimizni ta'minlash uchun o'zlaridan kislorod chiqaradi. Bu sikl tabiat tomonidan boshqa tirik mavjudotlarni saqlab turish uchun yaratilgan. Bundan tashqari, daraxtlar nafas olayotgan karbonat angidrid issiqxona gazlaridan biridir. Bu va boshqa issiqxona gazlari atmosferaga chiqarilganda, qatlam hosil qilib, quyoshdan kelgan issiqlikni yerda ushlab qoladi va fazoga qayta chiqib ketishiga to'sqinlik qiladi. Bu esa atmosfera haroratining ko'tarilishiga va keyingi o'rinda global isishga olib keladi.

Shunday qilib, ko'proq daraxt ekish havoni tozalaydi, global isish ta'sirini kamaytiradi. Daraxtlar sog'lom ekotizimga hissa qo'shadi. Hayvonlar, hasharotlar, qushlar va zamburug'lar daraxtlarda o'z uylarini quradilar va turli xil ekotizimni yaratadilar. Bu muvozanatli muhit, o'z navbatida, odamlarning yaxshilanishiga hissa qo'shadi. Daraxtlar hosil berib oziq-ovqat zanjirining quyi pog'onasida joylashadi. Ular fotosintez jarayoni orqali turli oziqa moddalari hosil qiladi va butun ekotizimga katta hissa qo'shadi. Bundan tashqari, daraxtlar turli kasalliklarimizni tabiiy ravishda davolash uchun ishlatiladigan dori-darmonlarga boy. Daraxtlar yomg'ir suvini qabul qilib, quruqlikda ushlab turadilar. Bu drenajlarda toza suv oqishini va isrof bo'lishini oldini oladi. Shu bilan birga, ular suv havzalari vazifasini bajaradilar va suv toshqinlarini bir muddat ushlab turadilar, keyin ularni asta-sekin yer va atmosferaga chiqarib yuboradilar.

Shunday qilib, ular bir joyning suv asosini saqlaydi va bizni suv qatlami bilan ta'minlaydi. Daraxtlarning ildiz tizimi tabiat tomonidan shunchalik yaxshi tuzilganki, tuproqni yomg'ir va suv toshqini paytida ter ostidan yuvib ketishiga yo'l qo'ymaydi, shuning uchun daraxtlar ko'chki va tuproq eroziyasini oldini oladi. Daraxtlar bizga toza havo, suv va oziq-ovqat beradi. Uning ko'klamzorligi

va yangiligi biz uchun stressni yengillashtiruvchi vazifasini ham bajaradi.

Daraxtlar yozda va yomg'ir paytida salqin shiyponlarni ham ta'minlaydi. Yashil daraxtlar bilan o'ralgan muhitda katta bo'lgan bolalarda xotira yaxshi rivojlanadi, ko'kalamzor bilan yaqin bo'lgan bemorlar tezroq tuzalib ketadilar. Daraxtlar meva beradi, ular ko'plab mamlakatlarga eksport qilinadi, bu esa iqtisodiy o'sishga yordam beradi. Daraxt yetishtirish va mahsulotlarini sotish odamlarga tirikchilik qilishiga yordam beradi. Daraxtlar insoniyatni yog'och va qog'oz bilan ta'minlaydi. Shuningdek, u yozda tabiiy sovutgich vazifasini bajaradi, shuning uchun salqilnashtirishga sarflanadigan to'lovlarini kamaytiradi va atrof-muhitni tabiiylikda saqlaydi. Demak tuproq tarkibini aniqlash, uning unumdorligini oshirish uchun o'quvchilar bilan birgalikda uy sharoitida olib borish mumkin bo'lgan tajribalar o'tkazish muhim hisoblanadi.

Tuproq – bu tirik organizm. Hamma tirik mavjudotlar singari, u ham tug'ilishni saqlab qolish uchun ovqatga muhtoj. Buning uchun odamlar turli xil o'g'itlarni yaratdilar. Daraxtlar yoki daraxtlarni ekishdan oldin ular qaysi tuproq ular uchun eng maqbul bo'lishini o'rganish kerak. Maqolamizda biz tuproqning kislotaliligini mustaqil ravishda aniqlashni ta'riflaymiz, chunki bu ko'rsatkich qishloq xo'jaligi ekinlarini rivojlantirishga jiddiy ta'sir ko'rsatadigan indikator hisoblanadi.

Tuproqdagi kislotalik darajani qanday aniqlash mumkin?

Sirka

Uzum sharbati

Ko'rsatkichlar chiziqlari

Qizil karam orqali aniqlash mumkin.

Boshqa yo'llar

Tashqi ko'rinish

Yovvoyi begona o'tlar haqida

Tuproqdning kislotalik darajasni kamaytrish

Tuproqdagi kislotalik turlari.

Tuproqning kislotaligi aniqlash, tuproqni tahlil qilishning muhim ko'rsatkichlaridan biridir.

Uch turdagi muhit mavjud:

bir oz kislotali tuproq, ($\text{pH} > 7$ dan yuqori);

neytral tuproq, ($\text{pH} = 7$ ga teng);

kislotali ($\text{pH} < 7$ dan past tuproqlar).

Tuproqdagi ohak miqdori kislotalik darajasiga ta'sir qiladi. Kichik miqdordagi ohak bilan yerni kislotaliligini pasaytirish mumkin.

Bu juda muhim! Kislota ko'rsatkichi 1 metr masofadan farq qilishi mumkin. Shuning uchun ekinlarni ekishdan oldin har 2 metrdan namunalarni oling, bu pH darajasini aniqroq aniqlashga yordam beradi. Ko'plab ekinlar uchun neytral yoki bir oz kislotali tuproq ko'proq mos keladi. Uy sharoitida tuproqning kislotalik darajasini qanday aniqlash mumkin?

O'simliklarni unumli tuproqga ekish uchun siz uyda tuproqning kislotalilik darajasini aniqlashni bilishingiz kerak.

Sirka yordamida aniqlash.

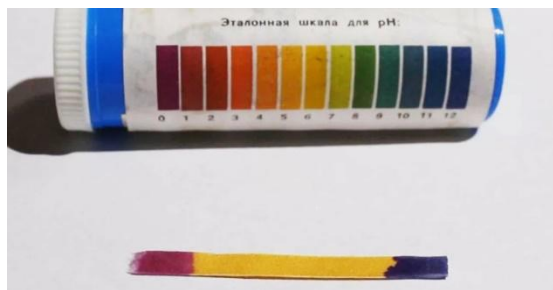
Tuproqning pH ni aniqlashning eng oson usuli sirkani qo'llashdir. Buning uchun bir hovuch tuproqqa bir necha tomchi sirka eritmasidan tomizing. Agar u tuproqda kichik pufakchalar paydo bo'lganini ko'rsangiz, u neytral yoki kislotali emas, ya'ni o'simliklar ekish uchun juda mos keladi.

Uzum sharbati yordamida aniqlash.

pH ni shu tarzda tekshirish uchun bir stakan uzum sharbati va tuproqning bir qismi bo'lishi kerak. Tuproqni shisha ichiga tushirish va reaksiyani kuzatish kerak: agar sharbatning rangi o'zgarishni boshlasa, yuzada pufaklar paydo bo'ladi, bu tuproqning neytralligini ko'rsatadi.

Ko'rsatkichlar chiziqlar yordamida aniqlash.

Ko'rsatkich chiziqlari yordamida uyda tuproqning kislotalilik darajasini tekshirishni hamma bilmaydi. Bu juda qulay usuldir, chunki ular har qanday ixtisoslashtirilgan do'kon yoki dorixonada xarid qilinishi mumkin.

Lakmus qog'oz maxsus reagent bilan singdirilgan, rangi pH bilan farq qiladi. Odatda, mahsulot sizning pH darajasini belgilashingiz mumkin bo'lgan ranglar ko'lamini ko'rsatadi.

Bilasizmi? Bir choy qoshiq tuproqdagi mikroorganizmlar soni butun sayyoramiz aholisining soni bilan bir xil.

Eksperiment uchun bir hovuch tuproqni bir nechta qatlamlarda quritish va tozalangan distillangan suv bilan idishda eritish kerak. Shundan so'ng, idishni chayqatish kerak, shunda tuproqdagi tuzlar suvda yaxshi eriydi. Lakmus qog'ozini bir necha soniya botirib qo'yish kerak. Ko'p o'tmay uning rangi o'zgaradi va pH darajasini jadvaldan aniqlash mumkin bo'ladi. Shuningdek, sizga tuproq kislotaligining ahamiyati, turli tuproqlarning o'g'itlar tizimi, ekishdan oldin tuproqni zararsizlantirish va tuproqni qanday deoksidlanish haqida bilishingiz kerak.

Qizil karam yordamida aniqlash. Qizil karam yordamida yerdagi tuproqning

kislotaligini qanday aniqlash mumkinligini ko'rib chiqamiz. Buning uchun, tuproqni yaxshilab maydalaymiz. Qizil karamning rangi o'garishi orqali kislotalilik darajasini bilib olamiz.

Qizil karamni 10 daqiqa davomida distillangan suvda qaynatish kerak. Shundan keyin siyohrang eritma hosil bo'ladi. Binafsha eritma neytral pHga ega. Biz amaliyotga o'tamiz. Buning

uchun bir chashka sharbatni ichiga tuproq soling va yaxshilab aralashtring. Keyin taxminan 30 daqiqa kutib turing va sharbatning rangiga qarang. Agar binafsha rang o'zgarib, tuproqning pH qiymati neytral hisoblanadi. Sharbat pushti bo'lsa, u nordon tuproq deganidir ya'ni kislotali. Ko'k yoki yashil rangning mavjudligi tuproqning betarafligini ko'rsatadi. Agar rang porloq yashil bo'lsa - tuproq yuqori ishqoriy muhitga ega.

Boshqa yo'llar

pH darajasini aniqlash uchun boshqa usullar mavjud. Ularni ko'rib chiqing.

Tashqi ko'rinish

pH darajasini tashqi ko'rinishdagi bo'lishi mumkinligini aniqlashga harakat qiling. Chuqurlikdagi suvning zanglagan soyali va kamalak plyonasiga ega ekanligi va uni so'rib olingandan so'ng yuzaga jigar rangli cho'kma borligini sezangiz, bu tuproqning yuqori kislotaligini ko'rsatadi.

Bu juda muhim! Turli sabablarga ko'ra kislotalilik o'zgarishi mumkin

bo'lgan har qanday tashqi omillardan ta'sirlanib, har mavsumda uni tekshirishga va kerak bo'lganda zarur ko'rsatkichlarga erishish uchun chora-tadbirlar ko'rishga to'g'ri keladi. Bundan tashqari, kislotali yerning belgisi - sayoz chuqurlikda oq qatlamlar mavjudligi.

Yovvoyi begona o'tlar haqida. Tuproqda o'sadigan begona o'tlar pH darajasini belgilashingiz mumkin. Urug', otquloq, jo'yak o'simliklari, xirmoni nordon tuproqqa yaxshi ta'sir qiladi. Noqulay kislotali tuproq quyidagi begona o'tlarni yaxshi rivojlanishiga imkon beradi: alfalfa, alpinist, yog'och bit, burdok, o'rik qafas, dogroz. Yalpiz, yoncha ishqoriy tuproqda yaxshi o'sadi.

Tuproqdning kislotalik darajasni kamaytrish. Agar siz tuproqning kislotalilik darajasini pasaytirishni istasangiz, u kuzda tuproqqa yaxshilab ishlov berish, ohakni yoki yog'och kulini sepish kerak. Ishqoriylikni kamaytirish uchun yerga ba'zi organik moddalarni kiritish kerak: chirigan barglar, qarag'ay chirindilari.

Bilasizmi? Faqat 1 kun ichida yer maydoni 5 sm yuqori qatlamini yo'qotishi mumkin. Bu kuchli shamollarga bog'liq.

Xulosa

Tabiiy bilimlardan foydalanish, shuningdek, ijtimoiy faoliyatni, motivatsiyani va tanqidiy fikrlashni rag'batlantirishi mumkin, jismoniy harakatga urg'u beradi, shunda o'quvchilar o'rganishda faol bo'lishlari va o'qituvchilar o'rganish tajribasiga ega bo'lish uchun yangi strategiyalarni o'rganishlari mumkin.

Bundan tashqari, hozirgi davrda ta'lim o'qituvchilar va o'quvchilarni doimiy ravishda tez rivojlanib borayotgan XXI asr ko'nikmalariga erishish uchun texnologiyani integratsiyalashda tezlashtiradi. STEAM yondashuvi fanlararo va transdisiplinerni qamrab oluvchi mavzuni loyihalash orqali kengaytirilgan haqiqatdan foydalanishni o'rganishda qo'llaniladi. Faoliyat o'quvchilarga loyihani amalga oshirish va tushunchalar, bilimlar va materiallarni topish imkonini beradigan vaziyat; muammo berishdan boshlanadi. Keyin o'quvchilar bilimlarni real hayotda qo'llaydilar. STEAM shuningdek o'quvchilarga o'zaro bog'liq bo'lgan bilimlarning turli nuqtai nazaridan o'rganish imkonini beradi, masalan, o'quvchilar yashayotgan muhitga yaqin madaniyatni o'z-o'zini anglash, ijtimoiy munosabatlar yoki o'zaro ta'sirlar, tanqidiy fikrlash, rivojlanish, istiqbolli yoki

istiqbolli va axloqiy bilimlar va talabalar uchun mazmunli tajribalar. STEAM shuningdek, ilmiy sohadagi va ijtimoiy sohadagi murakkab dunyoni tushunish uchun intrapersonal ko'nikmalarni, e'tiqodlar, munosabat va malakalarni qayta shakllantirishi mumkin. Bundan tashqari daraxtlar hayotimizda katta ahamiyatga ega va u atrof-muhitga uzluksiz xizmat ko'rsatadi. Biz ularni qandaydir tarzda himoya qilmaganmiz va ehtimol shuning uchun ham bugungi kunda bizga global isish, kuchli ifloslanish va o'rmonlarning kesilishining boshqa salbiy ta'siri ta'sir qilmoqda. Odamlar bu sayyorada omon qolishi uchun daraxtlarga yaxshi munosabatda bo'lish va parvarish qilish kerak. Biz boshqalarni ko'proq daraxt ekishga undashimiz kerak. Bu o'zimizning farovonligimiz uchun va buni qanchalik tez anglasak, biz uchun shuncha yaxshi bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Arifin.S, Vahyudin.V va Herman.T (2020). Kontekstli guruh tomonidan boshqariladigan kashfiyotlarni o'rganishning o'quvchilarning matematik tushunchasi va fikrlashiga ta'siri. Jurnal Prima Edukasia. <https://doi.org/10.21831/jpe.v8i2.33059>
2. Arvanitis, T. N., Petrou, A., Knight, J. F., Savas, S., Sotiriou, S., Gargalakos, M. va Gialouri, E. (2009). Jismoniy nuqsonlari bo'lgan o'quvchilar tomonidan qo'llaniladigan ilm-fan ta'limi uchun mobil kengaytirilgan haqiqat tizimini inson omillari va sifatli pedagogik baholash. Shaxsiy va hamma joyda hisoblash. <https://doi.org/10.1007/s00779-007-0187-7>
3. Badmus Taofeek, O. va Omosewo Ester, O. (2018). Afrikada STEM, STEAM va STREAM ta'lim evolyutsiyasi: bilimlar bo'shlig'ining oqibatlari. STEM ta'limida tadqiqotlar bo'yicha xalqaro jurnal, 2(2), 99–106.
4. Bassachs, M., Canabate, D., Serra, T., & Bubnys, R. (2020). STEAM yondashuvlari orqali boshlang'ich ta'limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish. Ta'lim fanlari, 10(384), 1–14.
5. Conner, L. D. C., Tzou, C., Tsurusaki, B. K., Guthrie, M., Pompea, S., & Teal-Sullivan, P. (2017). Fanda keng ishtirok etish uchun STEAMni loyihalash. Ijodiy ta'lim, 08(14), 2222–2231. <https://doi.org/10.4236/ce.2017.814152>

O'QUVCHILARNING TARIXIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH

Berdikulova Munira

Sirdaryo pedagogik mahorat markazi Uzluksiz kasbiy ta'limni tashkil etish bo'limi bosh mutaxassisi

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada o'quvchilarning tarixiy tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan fikr va mulohazalar, xususan milliy o'zlikni anglash, umuminsoniy va milliy qadriyatlar, nazariy asoslar va tahlillar keltirib o'tilgan. Shuningdek o'quvchi yoshlarning tarixiy bilimlari tahlil qilinib, ta'lim va tarbiya jarayonida yoshlarda tarixiy tafakkurni shakllantirish bo'yicha taklif va tavsiyalar berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Tarixiy tafakkur, tarixiy ong, milliy qadriyatlar, rivojlanish bosqichlari, ta'lim islohatlari, ilg'or texnologiyalar.

DEVELOPMENT OF STUDENTS' HISTORICAL THINKING

Abstract: In this scientific article, the thoughts and opinions aimed at developing the student's historical thinking, in particular, the understanding of national identity, universal and national values, theoretical bases and analyzes, suggestion and recommendations were given on the formation of historical thinking in the process of education and upbringing.

Key words: Historical thinking, historical consciousness, stages of development of national values, educational reforms, advanced technologies.

РАЗВИТИЕ ИСТОРИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ

Аннотация: В данной научной статье представлены мысли и мнения, направленные на развитие исторического мышления студентов, в частности, понимания национальной идентичности, общечеловеческих и национальных ценностей, теоретических основ и анализов. Также были проанализированы исторические знания студентов, даны предложения и рекомендации по формированию исторического мышления в процессе обучения и воспитания.

Ключевые слова: Историческое мышление, историческое сознание, этапы развития национальных ценностей, образовательные реформы, передовые технологии.

Insoniyat yaralibdiki ma'lum bir tarixga asoslanadi. Tarixsiz kelajak ham mavjud emas. Zaminimiz azaldan buyuk allomalar, mutafakkirlar yurti bo'lib kelgan. Avvalambor yurtimizda tarixiy tafakkurni shakllantirish uchun qilinayotgan ishlar, olib borilayotgan islohatlar beqiyos. Shu o'rinda tarixga nazar soladigan bo'lsak Abu Rayhon Beruniy, Al Xorazmiy, Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Ahmad Farg'oniy, Hakim Termiziy kabi allomalarimiz ilm-fan rivoji uchun o'zining misli ko'rinmas asarlarini yozib qoldirgan. Shu o'rinda ta'kidlash lozimki ilm-fan rivoji uchun harakat qilgan buyuk shaxslar jadidchilik harakati a'zolari bo'lgan. Abdulla Qodiriy, Abdurauf Fitrat, Cho'lpon, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy kabi bir qator jadidlarimiz istiqbolli kelajagimiz uchun kurash olib borganlar. O'sha davrda mustamlakachilik zulmining asosiy sabablari bu zamonaviy ilm-fan yutuqlaridan bexabarlik deb qaradilar. Shu bois ham ular barcha muammolar yechimi ta'lim islohati deb hisobladilar va yosh avlodga ta'lim tarbiya berishga

asosiy e'tiborlarini berdilar. Ayni vaqtda ular yangi maktablar, kutubxonalar ochdilar, darsliklar, o'quv qo'llanmalari nashr etdilar va ommaga tadbiq qildilar. Yoshlarni ilm-fanga bo'lgan qiziqishini yanada oshirish maqsadida turli xil ilm-fan kengashlarini ham olib bordilar. Shu asnoda ular ilm-fanga o'zlarining beqiyos hissalarini qo'shdilar.

Dunyodagi o'rganilishi lozim bo'lgan, kashf qilinishi kerak bo'lgan barcha narsalarning ildizi tarix bilan chambarchas bog'liq. Misol tariqasida matematika fanini oladigan bo'lsak undagi ilk bilimlarni o'zlashtirmasdan turib, murakkab masalalarni bajarishni uddasidan chiqib bo'lmaydi. Huddi shuning uchun ham tarix fanining o'ziga tegishli bo'lgan bilimlarini har bir yosh avlod ongiga va albatta boshlang'ich egallanayotgan bilimlari qatoriga qo'shish lozim. Nafaqat insoniyat tarixi balki, har qanday yaratilayotgan yangi kashfiyotlar tarixi ham juda muhim. Biz yoshlar tarix fanini o'rganar ekanmiz, ushbu fanni oddiy bir fan sifatida emas balki o'z o'tmishimizga bo'lgan qiziqish sifatida o'rganmog'imiz lozim.

Hozirgi kunda yetishib chiqayotgan yosh pedagoglarimiz ham tarix fanini chuqurroq o'rganishi muhimdir. Ushbu sohaning o'z bilim beruvchilari uchun ham individual ta'lim berish usullarini yaratish muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy yondashuvga ega malakali pedagoglarimiz tomonidan dars olayotgan yosh o'quvchilarimiz aniq fanlar qatorida tarix fanidan ham o'z bilimlarini oshirib borishlari kerak. O'z fikrini erkin namoyon qila oladigan, o'quvchilarning tarixga bo'lgan qiziqishlarini oshira oladigan malakali o'qituvchilar har qanday o'quvichining tarixiy tafakkurining oshishiga o'z hissasini qo'shish bilan bir qatorda, uning yanada rivojlanishiga o'z hissasini qo'sha oladi albatta. Ta'lim tizimida olib borilayotgan islohatlardan kelib chiqib, dars jarayonida o'quvchilar tafakkurini yanada rivojlantirish maqsadida ilg'or innovatsion texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiq bo'lar edi. Intektual ta'lim resurslari ham bundan mustasno emas. Matnli materiallar, video materiallar, audio materiallar va shu kabilar o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini yanada oshiradi.

Shu o'rinda ta'kidlash joizki, O'zbekiston inson sha'ni, qadri ulug'lanadigan adolatli, erkin va farovon, tinchlik hukum surgan ilg'or texnologiyalar davrida o'zining misli ko'rinmas ta'lim islohatlarini ilgari surib rivojlanayotgan davlatdir. Ayni kunda o'quvchilar tarixiy tafakkurini yanada rivojlantirish uchun ta'limda izchil o'zgarishlar bo'lmoqda, yangiliklar kiritilmoqda.

Milliy manaviyatimizni rivojlantirish, uni xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz hayotiga singdirishda ijtimoiy-gumanitar fanlarning ham ahamiyati katta. Afsuski, hozirgi paytda bu fanlar rivoji zamondan ortda qolmoqda. Xususan, biz uchun nihoyatda dolzarb bo'lgan tarix fani ham bundan mustasno emas.

Tarixga oid ilmiy-tadqiqot ishlari, asosan, bayonchilik publisistik usulda olib borilmoqda. Natijada olis va yaqin o'tmishdagi ko'pgina voqealarning mazmun-mohiyati, ularni yuzaga keltirgan omillar va tarixiy qonuniyatlar ochilmasdan qolmoqda.

Bir haqiqatni barchamiz chuqur anglab olishimiz kerak: milliy tarixni xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimizga milliy ruhda yetkazish, ularning qalbiga, shururiga singdirish kerak. Aks holda uning tarbiyaviy ta'siri bo'lmaydi.

Ma'lumki el-yurtimiz o'zining qadimiy o'tmishi davomida qancha-qancha

unitilmas voqealarni, turli sinov va qiyinchiliklarni, zafarli davrlar bilan birga, fojiali kunlarni ham boshidan kechirgan. Lekin bir haqiqatni ta'kidlash kerakki, Vatanimiz hududida mavjud bo'lgan har bir davlatchilik tuzumi, har qanday ijtimoiy jarayon - u g'alaba yoki mag'lubiyat bo'ladimi, yuksalish yoki tanazzul bo'ladimi - barcha-barchasi xalqimiz bosib o'tgan murakkab tarixiy yo'lning uzviy va ajralmas qismidir. Shuning uchun ham biz tariximizning barcha bosqichlarini yaxlit holda qabul qilib, har tomonlama chuqur o'rganishimiz zarur.

O'tmishdagi yutuq va g'alabalardan kuch-quvvat olib, xato va mag'lubiyatlaridan xulosa va saboq chiqarib yashaydigan xalq o'zining taraqqiyot yo'li va kelajagini to'g'ri belgilay oladi.

Biz yoshlarimizni tarixdan saboq olish, xulosa chiqarishga o'rgatishimiz, ularni tarix ilmi, tarixiy tafakkur bilan qurollantirishimiz zarur. Buning uchun, avvalo, O'zbekiston tarix fanini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini samarali amalga oshirishimiz lozim.

O'zbek tilining davlat tili maqomini amalda kuchaytirish, xorijda va yurtimizda uni o'rganish bo'yicha zamonaviy texnologiyalarni ishlab chiqarish dolzarb vazifadir.

Xalqimiz, ayniqsa, yoshlar o'rtasida kitobxonlik darajasini oshirish borasidagi ishlarni yanada kuchaytirish zarur.

Albatta keying yillarda "Besh muhim tashabbus" doirasida bu yo'nalishda ko'p ishlarni amalga oshirdik. Lekin bugun ularni yangi bosqichga ko'tarishni vaziyatning o'zi talab etmoqda.

O'quvchilarda tarixiy tafakkurni shakllantirish uchun tarixiy ong, tarixiy xotira tushunchalarini ham o'rgatib borishimiz lozim. Tarixiy ong, tarixiy xotira tushunchalarining ayrim nazariy jihatlariga fikrimizni qaratishimiz kerak bo'ladi. Tarix insoniyat egallagan bilimlardan biri sifatida ijtimoiy-hayotning turli jabhalarini qamrab oladi. Tarix insoniyat hayotining umumiy tafsilotidir. Agar tarixni keng ma'noda tushunadigan bo'lsak, tarixit tadqiqot va izlanishlar doirasi cheksizdir. Ammo tarixda alohida shaxs tarixiy vaziyatga ko'rinadi va sezilarli ta'sir eta olmaydi.

Diniy nuqtai nazardan qaraganda, tarixiy taraqqiyot, aynan tarixdan tashqarida yotadigan, ammo unga hal qiladigan darajada ta'sir etkazadigan kuchlarga bog'liq. Ammo ko'pgina hollarda ijtimoiy o'zgarishlarning ibtido sababchisi sifatida, ba'zida buyuk shaxs, ba'zida amorf massa, "braun harakati" ko'rinishlarida inson tarixiy harakatning dalili bo'lib keldi. Tarix fan sifatida alohida shaxsning ham, umuman jamiyatning ham ma'naviy rivojlanishining ajralmas unsure hisoblanadi.

Tarix nafaqat insoniyat faoliyati va merosi, balki bu insoniyatning muayyan vaqt oralig'idagi harakatlari va voqealar majmuidir. Tarix shu bilan birga vaqt uyg'unligidir, u faqat vaqtda mavjuddir. Tarixiy ongda aks etgan tarixiy taraqqiyot, uning ziddiyatlari ala-quroq ko'rinishi insoniyat tafakkurini doimo band qilib kelgan.

Tarixiy ong tushunchasi tarix falsafasining bosh mavzusidir. Insoniyatning tarixiy ongi uzoq yo'lni bosib o'tgan o'z genezisiga ega. Tarixiy ong "Afrotida" dengiz ko'pigidan paydo bo'lganidek" birdaniga paydo bo'lgan

emas. Uning shakllanishi insoniyat iqtisodiy va siyosiy taraqqiyoti bilan birgalikda boradi. Ijtimoiy ong, siyosiy mafkura, huquqiy ong ahloq, din, fan, san'at falsafa shakllarida mavjud bo'ladi. Lekin tarixiy ong ijtimoiy ongning turli xil shakllarida uning bir unsuri, bir parchasi sifatida chiqadi va ularning evolutsiyasi va xilma-xilligi bilan belgilanadi.

Tarixiy ongning rivojlanishi qadimgi, o'rta asrlar bosqichlarida uni nazariy tahlili uchun ilmiy asos unsurlari paydo bo'ldi, bu davrda ilmiy nazariy jihatdan tarixiy ongni tahlil qilish tarixni fan sifatida teologik mafkura ta'siridan xalos bo'lishi bilan dastlabki qadamlar qo'yildi.

Shuningdek biz o'quvchi yoshlarning tarixiy bilimlarini yanada oshirish uchun milliy qadriyatlarimiz, an'ana va urf odatlarimiz haqida ularga tushuncha berishimiz, ularning ongida tariximizga bo'lgan muhabbatni oshirishimiz lozim. Milliy qadriyatlar millatning tarixi, yashash tarzi, ma'naviyati hamda madaniyati bilan chambarchas bog'liq holda namoyon bo'ladi.

O'zbek xalqining asrlardan asrlarga o'tib kelayotgan milliy qadriyatlari ham uzoq tarixiy jarayonda shakllangan. Jumladan, o'zi tug'ilib o'sgan ona yurtiga ehtirom, o'z taqdirini mana shu yurtsiz tasavvur qila olmaslik, o'tgan ajdodlar xotirasiga sadoqat, kattalarga doimiy hurmat ko'rsatish, har qanday sharoitda ham hayo va andishani saqlash, turmushda poklikka alohida e'tibor berish singari ko'plab fazilatlar bizning milliy qadriyatlarimiz asosini tashkil etadi. Xalqimiz o'zi tug'ilib o'sgan yer-zaminga qattiq bog'langan, uni e'zozlashni bolaligidan o'rganib, his qilib o'sadigan millat sanaladi. Demak, xalqimizning o'z yurtiga cheksiz sadoqati, ehtiromi bilan bog'liq milliy an'ana va qadriyatlari uning boy tarixi bilan izohlanadi. Xuddi shuningdek, xalqimizning kattalarga hurmat, kichiklarga izzat ko'rsatish, mehmondo'stlik, yordamga muhtojlarga shafqatli bo'lish, hayo, ibo va mehr-oqibat, ahli ayolini — oilasini asrash, maishiy turmushda poklikni yuksak qadrlash singari an'ana va qadriyatlari ham hayotning uzoq sinovlaridan o'tgan o'lmas ma'naviy merosimiz sanaladi.

Xulosa qilib aytganda, hozirgi kunda yoshlarga berilayotgan imkoniyatlar, ta'lim islohotlari kundan-kunga yangilanib rivoj topib bormoqda. Yoshlarga berilayotgan keng imkoniyatlardan unumli foydalangan holda, biz yoshlar ham o'z tarixiy tafakkurimizni, tarixiy madaniyatimizni yanada oshirib borishimiz lozim. Yangi O'zbekistonning yoshlar uchun berilayotgan imkoniyatlardan keng foydalanib, o'z vatanimizning butun dunyo oldidagi obro'-e'tiborini yanada yuksaltirishga, uning mavqeini ko'tarishga intilmog'imiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shavkat Mirziyoyev Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri. - Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022. - 440 bet.
2. R. Raxmonov, F. Fayziyev. Yoshlar dunyoqarashi shakllanishida tarixiy ong va tarixiy xotira. T.: - O'zbekiston. 2008. 18-bet.
3. История Узбекистана. Под.ред. В.Л.Гентшке и др. -Т.: Университет, 2002, 4- стр.
4. Tulenov J.T., Gafurov E. "Falsafa. T. "O'qituvchi " 1991-y. 60-bet.

QOLIPLASH USULIDA YARATILGAN BADIY ASARLAR

Djabborova Mashhura Jo 'raqulovna

Sirdaryo viloyat Pedagogik mahorat markazi o'zbek tili metodisti

Annotatsiya: Ushbu maqolada qoliplash usulida yaratilgan asarlar haqida ma'lumot beriladi. Sharq va o'zbek adabiyoti namoyondalari tomonidan qoliplash usulida yaratilgan asarlarda qoliplash usulining qay shaklda qo'llanilishi borasida ham fikrlar yuritiladi.

Kalit so'zlar: syujet, qoliplash, kompozitsion vositalar, obramleniya, syujet unsurlari.

Annotation: This article provides information about works created using the molding method. There are also opinions on the use of the molding method in works created using the molding method by representatives of Eastern and Uzbek literature. In works created by representatives of Eastern and Uzbek literature in the form of molding, opinions are also given about the form in which the molding method is used

Keywords: plot, molding, compositional means, framing, plot elements

Qoliplash usulida yaratilgan asarlar o'ziga xos murakkablikka ega bo'lganligi sababli u darajada ko'p emasligini alohida ta'kidlash zarur.

Bunday asarlar sirasiga Hind eposi "Panchatantra"ni shu usulida yozilgan asarlarning eng sarasi sifatida keltirish mumkin. "Panchatantra" asarining juda ko'p variantlari Hindistonda tarqalgan. Eron shohi Xusrav Anushiravon binni Kubod Sosoniy VI asrda bu kitobni fors tili, ya'ni pahlaviy tiliga tarjima qildirgan. Keyinchalik olim Abdulloh ibn al-Muqaffa tomonidan pahlaviy tilidan arab tiliga o'g'irgan. Uning fors tilidagi rivoyatlari XVI asrda turk tiliga "Humoyunnoma" "Shohona kitob" nomi bilan tarjima qilingan. "Panchatantra" ("Kalila va Dimna")ning birinchi tarjimasi XIII asrga mansub bo'lib, uning yagona nushasi London kutubxonasida saqlanadi. "Panchatantra" eposi 60 ta tilga tarjima qilingan, uning 200 varianti mashhur va butun dunyo adabiyotida "Panchatantra" asarining ta'sirini kuzatamiz¹⁸. Hindlarning yana bir asari "Maxabxarat" ("Bharata avlodlari jangnomasi") – qadimgi hind qahramonlik eposi. Dastlabki namunasi miloddan avvalgi X-VIII asrlarda yuzaga kelgan "Mahabxarat". 25 ming misradan iborat she'riy qo'shiqlardir. Aytilishicha, u avval "prakrit" (xalq) tilida og'izdan og'izga ko'chib yurib, keyinchalik sanskrit tilida yozma adabiyotga kirib kelgan. Asar qahramonlaridan biri afsonaviy avliyo Vyasa uning muallifi sanaladi. Epos turli hajmdagi 18 kitobdan iborat bo'lib, hind adabiyotidagi an'anaviy syujet ichida syujet uslubida yaratilgan. "Harivansha" ("Hariy sulolasi") nomli 19 kitob keyinchalik ilova sifatida kiritilgan. "Mahabharat"dagi ba'zi rivoyat va qahramonlar veda adabiyotida ham uchraydi. Syujetlar asosan afsona va rivoyatlardan iborat bo'lib, vaqt o'tishi bilan ular yangilanib, o'zgarib, asarning hajmi kattalashib borgan. Jumladan, "Shakuntala qissasi", "Rama qissasi", "Shiva haqidagi qissa", "Nala qissasi", "Shoh Shiva haqidagi qissa", "Savitriy qissasi"

¹⁸ <https://gomus.info/encyclopedia/cat-k/kalila-va-dimna-uz/>

kabi rivoyatlar xalq og‘zaki ijodidan kirib kelgan. “Mahabharat”da tasvirlangan manzaralar, jang epizodlarining, asar personajlarining badiiy ifodasi asrlar mobaynida hind adiblarini ilhomlantirib kelgan. “Bugungi kunda Hindistonda har bir millatning o‘z “Mahabharat”i mavjuddir. Jumladan, Andhra Pradesh xalqining “Andhra Mahabharat” eposi buyuk “Mahabharat”ning tarjimasi emas, balki andhra xalqining “Mahabharat” eposidan ta’sirlanib yaratgan yangi asaridir, shu bois uning nomi ham shtat nomi bilan bog‘liq. “Mahabharat” jahonning ko‘pgina tillariga tarjima qilingan, shu jumladan, “Janglar qissasi Mahabharata yoki Bharata avlodlari jangnomasi” S. Yo‘ldoshev tarjimasida o‘zbek tilida chop etilgan”¹⁹.

Keyingi qoliplash usulida yaratilgan manba bu “Ming bir kecha”– o‘rta asr arab adabiyoti yodgorligi. Asosan, XV asrda yaratilgan arab tilidagi ertaklar toplami. Tadqiqotchilarning xulosalariga kora, “Ming bir kecha” to‘plamidagi ertak va hikoyatlarni uch asosiy guruhga ajratish mumkin: qadimgi davrga mansub hind-eron, o‘rta davrga mansub Bog‘dod va so‘nggi davrga mansub Misr ertaklari. “Ming bir kecha”ning eng qadimiy asosi hind-eron ertaklaridan iborat eroncha “Hazor afsona” to‘plami bo‘lib, u 8-asrda fors tilidan arab tiliga tarjima qilingan. O‘sha davridayoq “Ming kecha” nomini olgan ushbu tarjima matni saqlanib qolmagan, uning aniq tarkibi haqida ham hech qanday ma’lumot yo‘q”²⁰.

Arab olimi Ibn an-Nadimning yozishicha, bog‘dodlik adib al-Jahshiyoriy 942-yil mazkur “Hazor afsona”ga o‘xshatib “Ming kecha” nomli ertaklar to‘plamini tuzishga kirishgan, biroq 480 ta to‘plagan paytda vafot etgan. IX-X asrlarga mansub, hind-eron va arab Bog‘dod, Basra kabi shaharlarda yaratilgan ertaklaridan iborat “Ming kecha” to‘plami XII – XIII asrlarda Misrda yangidan yangi mahalliy ertaklar bilan boyigan. Majmuaning “Ming kecha” o‘rniga “Ming bir kechak” deb atala boshlanishi ham shu davrga to‘g‘ri keladi. Nemis olimi Litmann bu o‘zgarishni turkchada noaniq ko‘plikni anglatadigan “Bin bir” ming bir iborasi bilan bog‘laydi. Keyinchalik esa “Ming bir” iborasi to‘plamdagi kechalarning aniq miqdori ma’nosida qabul etilgan va to‘plamni shu nomga moslash uchun unga qo‘shimcha materiallar kiritilgan XVII asrda asar hozirgi tugallangan shaklga keldi.

Buyuk mutafakkir Alisher Navoiyning bir qancha manbalarni – tazkira, tarix, lug‘at, badiiy va ilmiy asarlarni juda yaxshi bilgani haqida ma’lumotga ega bo‘lamiz. Shu tarzda Alisher Navoiyning “Sab’ai sayyor” asarini qoliplash usulida yaratishida ustozlari Firdavsiy, Ganjaviy, Dehlaviy asarlari bilan birgalikda fors tiliga o‘girilgan qoliplash usulida yozilgan “Panchatantra” asaridan ilhom olgan deyish mumkin.

“Navoiy “Sab’ai sayyor” asarini 1484-yilda yozib tugatadi. Bu doston ishqiy-sarguzasht doston hisoblanadi. Doston xalq og‘zaki ijodi namunalaridan bo‘lmish ertak kabi “hikoya ichida hikoya” usulida yozilgan. “Sab’ai sayyor”, “Bahrom va Dilorom” haqidagi qoliplovchi hikoya va shu hikoya syujet chizig‘iga bog‘langan yettita mustaqil hikoyalardan iboratdir. Dostonni qoliplovchi hikoyasi bo‘lmish Bahrom va Dilorom hikoyasi sarguzashtiga bir necha asrlik tarixga ega bo‘lgan

¹⁹ <http://www.hozir.org/zbekiston-respublikasi-olij-va-rta-mahsus-talim-vazirligi-tosh-sharq.univer..html.page=45>

²⁰ <https://ctik.ru/uz/dreams/issledovatel'skii-proekt-po-literature-otrazhenie-istorii/>

Bahrom Go'r afsonasi asos qilib olingan. Bu afsona sosoniylardan bo'lgan shoh Varaxran nomi bilan bog'liq. Dariy tilida "Varaxran", ya'ni "Bahrom" ma'nosini bildirgan"²¹.

Bahrom Go'r haqidagi rivoyat va afsonalar "Xudoynamak" va "Shohnoma" lardan o'rin olgan. Afsona va rivoyatlardan shu bilan birgalikda yozma manbalardan foydalangan. Firdavsiy "Shohnoma"da Bahrom Go'r to'g'risida doston yaratadi. Bu doston yozma adabiyotdagi birinchi yozma doston bo'ldi.

"Shohnoma" buyuk fors-tojik shoiri Abulqosim Firdavsiy shoh asari.

"Taxminan 963-yil [Abd al-Mu'ayyad Balxiy](#) nasriy "Shohnoma" yozgan. U bilan ayni vaqtda Mas'ud Marvaziy va Abu Ali Balxiylar "Shohnoma" bitganlar. Balxiy asarida [Firdavsiy](#) "Shohnoma"sida tilga olinmagan [Narimon](#), [Som](#), [Og'ush](#), [Vahodan](#), [Kayshikan](#) nomlari bilan bog'liq lavhalar mavjud bo'lgan. Marvaziy o'z "Shohnoma" sini birinchi odam va birinchi podshoh [Kayumarsdan](#) boshlab, [somoniylar](#) davlatining oxirgi davri tasviri bilan tugallaydi. Bu borada to'plangan katta tajriba va yig'ilgan salmoqli material asosida somoniy hukmdorlar buyrug'i va homiyligida [Abu Mansur Daqiqiy](#) nazmiy "Shohnoma"ga qo'l urgan. Biroq u [Zardusht](#), [Gushtasp](#) va [Arjasp](#) dostonlarini – jami 1000 bayt yozgan-da, fojiali ravishda o'ldirilgan"²².

Daqiqiy boshlagan ishni [Abulqosim Firdavsiy](#) nihoyasiga yetkazgan: 50 podshohlikdan iborat, 4 ta sulola misolida [Eron](#) va [Turon](#) xalqlarining qariyb to'rt ming yillik tarixi yuksak mahorat bilan qalamga olingan 60 ming bayt (120000 misra)dan iborat muazzam "Shohnoma" ustida u 30 yildan ortiq vaqt ishlagan. U eng qadimgi davrlardan boshlanib, sosoniylar shohi [Yazdigard III](#)-davrida [arablarning](#) Eronga bostirib kirishi bilan yakunlangan. Firdavsiy "Shohnoma"si o'zidan keyingi [Sharq adabiyotiga](#) kuchli ta'sir ko'rsatgan, unga javoban ko'plab "Shohnoma"lar yozilib, o'ziga xos [shohnomanavislik](#) an'anasi vujudga kelgan.

Bahrom Go'r haqida turli millatlar tomonidan aytilgan hikoya, afsona va rivoyatlar vujudga kelishi ularning yozma manbalarda aks etishiga zamin yaratdi. Va mana shu afsona va rivoyatlardan foydalangan shoir o'zining "Shohnoma" sida Bahrom Go'r haqida doston yaratishiga asos bo'ldi. Firdavsiy dostonida Bahromning shohlik tarixi va u bilan bog'liq bir qancha afsona, rivoyatlarni keltiradi. Firdavsiy vafotidan so'ng, "Shohnoma" jiddiy o'zgarishlar va buzilishlarga duch keldi. Bizgacha yetib kelgan fors tilidagi eng qadimgi "Shohnoma" ro'yhati 1276-1277-yillarga to'g'ri keladi. Shunday qilib, bu asar Firdavsiy vafotidan 250 yil o'tgach tuzilgan.

Firdavsiydan keyin Bahrom Go'r haqida birinchi bo'lib maxsus doston yozgan shoir Nizomiy Ganjaviy hisoblanadi. U yaratgan asar nomi "Haft paykar" ("Yetti go'zal") bu doston 1196–yilda Alovuddin Ko'rpa Arslonning topshirig'iga ko'ra yozilgan. "Haft paykar "Bahrom va Fitna sarguzashtlariga bag'ishlangan asardir. Ganjaviy o'z dostoniga Bahrom Go'r haqidagi syujetni qoliplovchi hikoya sifatida keltiradi va Firdavsiy tomonidan tanlangan epizodlarni aynan

²¹ www.abdwap.top/mp3/mp3/Alisher-Navoiyning-Sab'ai-sayyor-dostoni.html.pg43

²² www.abdwap.top/mp3/mp3/Alisher-Navoiyning-Sab'ai-sayyor-dostoni.html.pg4

qaytarmasdan o'ziga xos shaklda, yangi usul va yangi badiiy vositalar bilan boyitadi.

“Haft paykar “dostoni Bahrom va Fitna haqidagi qoliplovchi hikoya va shu hikoyaning kompozision silsilasiga bog‘langan yetti mustaqil hikoyadan tashkil topgan. Nizomiy Bahrom va Fitna haqidagi qoliplovchi hikoya yaratishda Firdavsiy “Shohnoma” sidan ijodiy ilhom oldi. Qoliplovchi hikoyaning markaziy masalasi sifatida shoh va davlatni boshqarish masalasini qo‘yadi. Nizomiy fikricha, basharti mamlakat boshlig‘i odillik va fuqaroparvarlik bilan ish olib borsa, yurt obod, xalq farovon. Mabodo u aysh-ishratga, xudbinlikka berilsa, davlatda zulm avj oladi, xarob bo‘ladi, uning siyosiy mustaqilligi xavf ostida qoladi. Ganjaviy Bahrom obrazida ikki Bahromni yaratdi. Biri odil va oqil bo‘lsa, biri xudbin va ayyor podshoh obrazini yaratadi. Ijobiy xislatlarga ega bo‘lgan Bahromni olqishlaydi, salbiy illatlarga qaram bo‘lgan Bahromni qoralaydi, hattoki o‘limga hukm qiladi. Nizomiy hikoyaga Xavarnaq qasri, Simnor fojiasi, Xavarnaq devoriga ishlangan yetti go‘zal, Bahromning yetti qasr qurdirishi, yetti shohning qizlariga uylanishi, vazir Rostaravshanning xiyonati cho‘pon yordami bilan fosh etilishi kabi yangi epizodlar asar qimmatini oshishiga xizmat qildi.

Nizomiyni qoliplovchi hikoyasida juda ko‘p yangiliklar mavjud. Uning dostonidagi hikoyalar umuman boshqacha yangi hikoyalardir. Xalq og‘zaki ijodi namunalari asosida yozilgan yetti hikoyaning asosiy mavzusi sevgi bo‘lib, har xil sarguzashtlarni boshidan kechirgan oshiqlar murod –maqsadiga yetishadi. Barcha hikoyalar xalq ertaklari yakuni singari ko‘tarinki ruhda yaxshilik bilan tugaydi. “Firdavsiy hikoyalarida Bahrom voqeada bevosita qatnashsa, Nizomiy hikoyalarida Bahrom tinglovchi sifatida ko‘rsatiladi, u hikoyalardan, ayniqsa, asirlar sarguzashti hikoyasidan o‘ziga kerakli xulosa chiqarib, o‘z faoliyati va xislatlaridagi kamchilliklarni yo‘qotishga harakat qiladi. Zero, shoirning maqsadi ham odil podshoh qiyofasini yaratish edi”²³.

Yuqorida keltirilgan asarlar qatorida Gulxaniyning “Zarbulmasal” asari ham qoliplash usulida yaratilgan asarlar sirasiga kiradi.

“Zarbulmasal” so‘zi arabcha “zarb” va “masal” so‘zlarining birikmasidan hosil boigan qo‘shma so‘z bo‘lib, adabiy atama sifatida masal, maqol, matal keltirib so‘zlamolikni anglatadi. Fors adabiyotida Ubayd Zokoni, XIX asr o‘zbek adabiyotida Nozil Xo‘jandiy, Sulaymonqul Rojiy kabilar maqollar keltirib, “Zarbulmasal” nomlari bilan asarlar yaratganlar. Gulxaniy asari, ham garchand “Zarbulmasal” deb atalsa-da, ko‘pgina o‘ziga xos xususiyatlarga ega majoziy asardir. “Zarbulmasal” syujeti hikoyachilik asosiga qurilganligi bilan o‘zbek adabiyotidagi Rabg‘uziy va Xoja qissa-hikoyatlariga, undagi majoziylik, qushlar, hayvonlar tilidan so‘zlash; pandnamolik xususiyati jihatidan esa, Sharqda keng tarqalgan «Kalila va Dimna» asariga yaqinlashadi. “Zarbulmasal” majoz asosiga qurilgan qissa bo‘lib, unda turmush voqea-hodisalari, turli ijtimoiy toifaga mansub kishilarning fe‘l-atvorlari, bir-biriga munosabatlari qushlar, hayvonlar tilida bayon qilinadi.

Xullas, asarda xalq maqollari va naqlari (300 dan ortiq) katta o‘rin

²³ www.abdwap.top/mp3/mp3/Alisher-Navoiyning-Sab'ai-sayyor-dostoni.htmlpg7.

tutganligi, asosiy voqea-hodisalar qushlar-hayvonlar timsollari orqali ifodalanganligi, bosh qoliplovchi hikoya hisoblangan Boyo'g'li va Yapaloqqush hikoyasi bilan bog'lanib ketuvchi katta va kichik masal-hikoyalar ham keltirilganligi uchun adib uni "Zarbulmasal" deb nomlagan.

Nizomiydan keyin Xusrav Dexlaviy Bahrom Go'r haqidagi "Hasht behisht"("Sakkiz jannat") dostonini yozdi. Bu dostonida ham shoh Bahromning sarguzashtlarini tasvirlovchi qoliplovchi hikoya va yetti malikaning hikoyasi mavjud. qildi. Navoiyning "Sab'ai sayyor" dostoni Firdavsiy, Nizomiy, Xusrav Dehlaviy singari salaflarining adabiy an'alarini chuqur egallash orqali yaratildi. Bu doston mazmuni bilan ham, badiiy jihatdan ham butunlay yangi asar sifatida maydonga keldi.

"Sab'ai sayyor" dostoni, 4 oy mobaynida yozildi. Navoiy "Sab'ai sayyor" dostonini yozishda Ashrafning "Haft paykar" dostonidan ham foydalangan. Bu haqida shoir "Muhokamatul-lug'atayn" asarida quyidagi ma'lumotlarni yozadi:

"Yana chun "Sab'ai sayyor" rasadin zamirim bog'labtur, Ashraf "Haft paykar" ning yetti hurvashin peshkamiga yarog'labtur". . . deydi.

Ammo bu doston matni haligacha noma'lum bo'lib kelmoqda.

Keyingi qoliplash usulida yaratilgan asarlardan biri A. Navoiyning "Lison ut tayr" asarini ham keltirsak bo'ladi. Bu asar shoirning hayotining so'nggi yillarida yozilgan dostonidir.

"Lisonut-tayr" dostonida Navoiy tirik mavjudot va ilohiyot haqidagi qarashlarini, inson, tabiat hamda hayot to'g'risidagi fikrlarni qushlar tili va ularning xatti-harakatlari, sarguzashtlari vositasida majoz shaklida ifodalaydi. Shoir bu asarni o'zi yoshligida sevib o'qigan F. Attorning "Mantiqut-tayr" asariga javoban yozgan. Bu doston yuqorida keltirilgan asarlar singari qoliplash usulida yaratilgan asardir. Navoiy "Lisonut-tayr" asarining asosiy qoliplovchi hikoyasi Hudhud boshchiligidagi qushlarning odil shoh sifatida Simurg'ni qidirishlari jarayonida har xil hikoya, masal bilan bir qatorda turli munozaralar keltiriladi. Bu vositalar qoliplovchi hikoyatning mazmunini ochib berish uchun illyustratsiya vazifasini o'taydi. Bunday hikoyalar asarda 63 ta berilgan.

Keltirilgan hikoyalarning bir qanchasi diniy mavzuda bo'lib ularda shayxlar, payg'ambarlar, zohidlar hayoti bilan bog'liq afsonalar, sarguzashtlar, hadislar keltirilgan.

Navoiy hajm jihatdan turli bo'lgan hikoyatlarda o'zining naqadar yuksak mahoratga ega ekanligini ko'rsatadi. U har bir hikoya ma'nosiga mos badiiy vosita va uslubni tanlagan. Hikoya qahramonini juda qisqa bayonda aniq chiqishiga harakat qiladi. "Lisonut-tayr" dostonida shoir xalq og'zaki ijodiga xos, ya'ni ertaklarda uchraydigan qoliplash usulidan mohirona foydalanganligini asarni o'qib-o'rganish jarayonida va yuqorida aytib o'tilgan fikrlar orqali ham bilib olishimiz mumkin.

Aytilgan fikrlarning hammasi "Lisonut-tayr" kompozitsiyasi, mazmunini ochishda qo'llanilgan badiiy usullar, obrazlar va vositalar Navoiyning yuksak badiiy mahorati namunasidir.

Yuqorida tahlilga tortilgan qoliplash usulida yaratilgan asarlar o'bek adabiyotining eng sara namunalaridir. Mahoratli ijodkorlarning qoliplash usulidan

mohirona foydalanganligi milliy adabiyotimizning yutug'idir. Faqat zamonaviy adabiyotda emas, balki XX asr o'zbek adabiyotida ham ushbu usuldan foydalanib sara asarlar yaratilgan. Xususan, Abdulla Qahhorning "O'tmishdan ertaklar", Asqad Muxtorning "Chinor", O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" kabi asarlari shular jumlasidan.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.T.Boboyev "Adabiyotshunoslik asoslari" T.O'zbekiston-2002
- 2.Adabiyot nazariyasi I tom O'z F.A akademigi M.K.Nurmuhammedov tahriri ostida T-1978
- 3.N.N.Mallayev "So'z san'atning gultoji" T.G'.G'ulom Adabiyot va san'at nashriyoti -1991-yil
- 4.I.Sulton "Adabiyot nazariyasi".T.O'qituvchi -2005
- 5.O'z ME.Birinchi jild .Toshkent ,2000-yil
- 6.[https://ru.m.wikipedia.org<wiki](https://ru.m.wikipedia.org/wiki)
- 7.<https://www.wikiwand.com>
- 8.<https://iibrary.ziynet.uz>

TA'LIM SIFATI: MUAMMOLAR, YECHIMLARI, ISTIQBOLLARI, XORIJ TAJRIBALARI

S.S.Nasriddinov, A.Mavlyanov, F.S.Saidova
Astraxan davlat texnika universiteti Toshkent viloyati filiali
t.f.d., professor; f.-m.f.n., dosent; talaba

Annotatsiya: Maqolada ta'lim sifatini oshirish, ilm-fanning eng so'ngi yutuqlarini amaliyotga joriy etish orqali ijodkor, kasb-hunarli, ijodiy va mustaqil fikr yurita oladigan, tashabbuskor va tadbirkor, o'z javobgarligini his etadigan yoshlarni tayyorlash vazifalarini amalga oshirish haqida fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim sifati, globallashuv, zamonaviy, strategiya, o'zlashtir, funksiyalar, tamoyillar, tahlil, klassifikasiya, induksiya.

Annotation: The article contains ideas about improving the quality of education, implementing the tasks of training creative, professional, creative and independent thinking, initiative and entrepreneurial young people who feel their responsibility by implementing the latest achievements of science.

Key words: quality of education, globalization, modern, strategy, master, functions, principles, analysis, classification, induction.

Hozirda respublikamiz iqtisodiyotida erishilgan yutuqlarni atroflicha tahlil qilish, mavjud muammo va kamchiliklarni bartaraf etish hamda rivojlantirish yo'llarini xorij tajribalaridan samarali foydalanish asosida ta'lim sifatini yanada oshirish masalalari dolzarb hisoblanadi.

Globallashuv sharoitida mamlakatimiz oliy ta'lim tizimida malakali mutaxassislarni tayyorlash tizimini bugungi kun talablari darajasida qayta tashkil etish maqsadida mazkur ta'limning xalqaro andozalaridan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki, dunyoning rivojlangan va bozor iqtisodiyoti amal qilayotgan mamlakatlarning deyarli barchasi yangi mexanizmning keskin o'zgarishlariga moslasha oladigan va har qanday sharoitda raqobatlasha oladigan malakali mutaxassislarni tayyorlash borasida zamonaviy ta'lim tizimiga ega. Shuning uchun ham bugungi kunda respublikamizda ta'lim sifatini oshirish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

Ushbu masalalarni hal etish maqsadida, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining **"2019-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini innovasion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"**gi PF-5544-son farmonida barcha darajada ta'lim sifatini oshirish, ilmiy tadqiqot va ishlanmalarning ilmiy salohiyatini mustahkamlash, tajriba-konstruktorlik va texnologik ishlar natijalarini keng joriy etish uchun ta'lim, ilm-fan va tadbirkorlikni integrasiya qilishning ta'sirchan mexanizmlarini yaratish; o'quv-tarbiya jarayoniga yangi ta'lim dasturlarini, zamonaviy pedagogik texnologiyalarini joriy etish orqali OTMlarida ta'lim sifatini yanada yaxshilash asosiy vazifalar etib belgilandi.

Shu bilan bir qatorda, 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning 5 ta ustuvor yo'nalishi bo'yicha **Harakatlar strategiyasida:** OTMlardagi ta'lim jarayonini takomillashtirish bo'yicha takliflar tayyorlash; innovasion va texnologik g'oyalarni har tomonlama rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, professor-o'qituvchilar, yosh olimlar va talabalarning

innovasion texnologiyalarni yaratish borasidagi tashabbuskorligini oshirish yuzasidan aniq choralar ko'rish; o'quv mashg'ulotlarini talabalarni innovasion fikrlashga yo'naltiradigan o'qitish texnologiyalari va interfaol uslublarni joriy etish asosida tashkil etish, asosiy e'tiborni talabalarning mustaqil ta'lim olishi bilan bog'liq mexanizmlarni amalga oshirishga qaratishga alohida e'tibor qaratildi

Bu o'z navbatida, ta'lim sifatini oshirish, ilm-fanning eng so'ngi yutuqlarini amaliyotga joriy etish orqali ijodkor, kasb-hunarli, ijodiy va mustaqil fikr yurita oladigan, tashabbuskor va tadbirkor, o'z javobgarligini his etadigan yoshlarni tayyorlash vazifalarini amalga oshirishni taqozo etadi. Ushbu vazifalarni samarali hal etish: ta'lim muassasalari rahbarlarining boshqaruviga, u erda yaratilgan muhit va shart-sharoitlarga, yuritiladigan hujjatlar holatiga, pedagog va talabalar faoliyati kabilarga bog'liq. Bularni amalga oshirmay turib ta'lim sifatiga erishib bo'lmaydi.

Umuman olganda bugungi kunda ta'lim sifatini oshirishda nimalarga ko'proq e'tibor berish muhim degan savol ko'ndalang turibdi. Bunga davr talablarini inobatga olib, quyidagilarga bog'liq deb **javob berishimiz mumkin:**

- **birinchidan**, ta'lim muassasasi rahbarining boshqaruv qobiliyatiga, uning boshqaruv turlari, funksiyalari, tamoyillari va metodlaridan xabardorligiga; ta'lim jarayoniga tizimli, texnologik, kompetensiyaviy yondasha olishiga;

- **ikkinchidan**, ta'lim muassasasida normativ, me'yoriy-huquqiy hujjatlarning mavjudligi va yuritilishiga;

- **uchinchidan**, ta'lim muassasasida yaratilgan muhitga;

- **to'rtinchidan**, ta'lim muassasasidagi moddiy-texnik baza hamda zaruriy shart-sharoitlar (tashkiliy, psixologik, pedagogik, metodik)ning mavjudligiga;

- **beshinchidan**, talabalarning yosh va psixologik xususiyatlari, oilaviy sharoiti, imkoniyatlari, ehtiyojlari va qiziquvchanligi, ta'lim yo'nalishini to'g'ri tanlaganligiga;

- **oltinchidan**, pedagoglarning ijtimoiy, uslubiy va ixtisoslik bilimlarga egaligiga; ularda bilish, tushuntira olish, kuzatuvchanlik, nutq, tashkilotchilik, muomala qila olish, kelajakni ko'ra bilish qobiliyatlari hamda fikrlashning algoritmik usullari (tahlil qilish, sintez, taqqoslash, solishtirish, klassifikasiyalash, umumlashtirish, induksiya, deduksiya, abstraksiyalash, tarif berish, asoslash, xulosa chiqara oladigan)ning **rivojlanganligiga;**

- **ettinchidan**, talabalarning o'zlashtirganlik darajalarini aniqlovchi mezon va ko'rsatkichlarning ishlab chiqilganligi hamda monitoringining olib borilishiga;

- **sakkinchidan**, ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishga yo'naltirilgan ilmiy-tadqiqot ishlarining yo'lga qo'yilganligiga;

- **to'qqizinchidan**, talabalar bilimini xolisona baholashning yangi tizimi yaratilganligiga;

- **o'ninchidan**, talabalarning o'zlashtirgan bilimlaridan kelajak faoliyatlarida qay darajada foydalana olishlariga;

- **o'n birinchidan**, malakali mutaxassis sifatida ish bilan ta'minlanishi va boshqalarga.

Ushbu bog'liklardan kelib chiqqan holda quyidagilar amalga oshirish muhim hisoblanadi:

- **birinchidan**, pedagoglarning o'z faoliyati davomida yuritadigan normativ

hujjatlari (o'quv dasturi, kalendar, shaxsiy ish va reyting rejalari)ni optimallashtirish. Natijada pedagogning ishi ancha engillashadi, barcha hujjatlar bir tizimga keltiriladi, ular turli hajmdagi hujjatlarni ko'tarib yurishmaydi. O'quv dasturi strukturasi optimallashtiriladi, unga o'quv jarayonini loyihalash bo'limi kiritiladi, shu bilan bir qatorda mustaqil ta'lim bo'limi kiritilib, barcha mustaqil ta'lim shakllari (seminar, laboratoriya va amaliy ishlar kabi) jamlanadi;

- **ikkinchidan**, talabalarining o'quv-bilish kompetensiyasini, mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadida fanlar o'rtasidagi integratsiyani takomillashtirishga yo'naltirilgan, pedagog ma'ruzalarini amaliyot bilan bog'laydigan, fan, texnika, texnologiya va ishlab chiqarishning eng so'nggi yutuqlari, yangiliklarini o'z ichiga oluvchi o'quv va uslubiy qo'llanmalarining yangi avlodini yaratish. Har bir o'tiladigan fan – hayot, turmushdagi yangiliklar va o'zgarishlar, voqea va hodisalar, jarayonlar bilan bog'liq holda o'tilishi amalga oshiriladi. Zamonaviy elektron ma'ruzalar ishlab chiqiladi. Albatta, bunda talabalarining fanga bo'lgan motivatsiyasi, pedagogga bo'lgan hurmati, kelajakka bo'lgan ishonchi o'sadi va takomillashadi. Fan sohalaridan kelib chiqib, masalan, fizika fani bo'yicha: tibbiyot-fizikasi, transport fizikasi, engil sanoat-fizikasi kabi o'quv va uslubiy qo'llanmalar yaratiladi, afsuski, bunday qo'llanmalar bugungi kunda deyarli yo'q;

- **uchinchidan**, o'quv jarayonini tashkil etish, boshqarish, loyihalash va modellashtirish mexanizmlarini takomillashtirish. Mazkur jarayon - bugungi kun talablari asosida tashkil etiladi va boshqariladi, fanlardan o'tiladigan mavzular loyihalanib, modullarga ajratilib, so'ngra muammoli o'qitish texnologiyalari asosida talabalarga etkazish. Mavzuni loyihalash quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi: umumiy maqsadlar (davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlariga mos); pedagog maqsadlari (ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi); o'quv maqsadlari sohalari (kognitiv, psixomotor, affektiv)ni o'z ichiga olgan talaba maqsadlari; asosiy vazifalar; o'qitish shakli (jamoaviy, guruhli, individual); o'qitish texnologiyalari (loyihalash, modulli, muammoli, evristik); interfaol usullar (aqliy hujum, keys-stadi, T-sxema, faollashtiruvchi savol kabilar); o'qitish vositalari (mashg'ulot, pedagog va talabalar uchun alohida-alohida); o'qitish joyi (jihozlangan, kompyuterli auditoriyalar); muammoli

topshiriq turlari (og'zaki, yozma va test); nazorat turlari (kuzatish, suhbat, savol-javob); baholash turlari (yaxshi, o'rtacha va past o'zlashtirgan); dars bosqichlari (tashkiliy, asosiy, yakuniy); mustahkamlash; uyga vazifa; shu bilan bir qatorda, modellashtirishning matematik, jadvalli va grafikli usullaridan ko'proq foydalaniladi;

- **to'rtinchidan**, o'quv mashg'ulotlarini "tahlil-muammo-echim-natija" klasteri asosida tashkil etish. Bunda pedagog o'z fanidan kelib chiqib, mavzu bo'yicha tahliliy ma'lumotlarni beradi, dolzarbligini asoslaydi, muammolarni aniqlaydi, ularning echimini tushuntiradi, qanday natijalar olinishini ko'rsatib beradi. Shundagina o'quv mashg'uloti talaba uchun qiziqarli bo'ladi;

- **beshinchidan**, pedagoglarning o'z ustida ishlash mexanizmlarini takomillashtirish. Ularning ortiqcha ishlar bilan band bo'lib qolishi oldi olinadi. Pedagogning kasbiy bilimdonligi va qobiliyati mezonlari (**ijtimoiy, uslubiy**,

ixtisoslik, bilish, tushuntira olish, kuzatuvchanlik, nutq, tashkilotchilik, tashabbuskorlik, kelajakni ko'ra bilish kabi qobiliyatlari)ni aniqlash mexanizmlari takomillashtiriladi hamda uning monitoringgi olib boriladi;

- **oltinchidan**, talabalarining malaka talablarini o'zlashtirganlik darajalarini aniqlovchi mezon va ko'rsatkichlarni ishlab chiqish. Bunda ularning kasbiy sifatleri (mustaqillik, ijodkorlik, tadbirkorlik, tashabbuskorlik) hamda fikrlashning algoritmik usullari (tahlil qilish, solishtirish, taqqoslash, klassifikasiyalash, umumlashtirish, asoslash, xulosa chiqarish, amaliyotga joriy etish) kabi omillarga alohida e'tiborni qaratiladi;

- **ettinchidan**, ilmiy-tadqiqot ishlari bilan shug'ullanuvchilar ishini engillashtirish maqsadida dissertasiya strukturasini optimallashtirish. Natijada, ilmiy-tadqiqot ishlari bilan shug'ullanuvchilar faoliyatidagi muammo, qiyinchilik va to'siqlar olib tashlanadi. Bunda dissertasiya strukturasini quyidagicha bo'ladi: tadqiqot ishining tahlili, tahlil asosida aniqlangan muammolar, muammoni echishga qaratilgan maqsad va vazifalar, maqsad va vazifalarni amalga oshirishga yo'naltirilgan metod, texnologiya va vositalar, tadqiqotning ilmiy yangiligi, tadqiqotning amaliy ahamiyati, olingan natijalar va ularning amaliyotga tadbiri, ilmiy xulosalar va takliflar. Shu bilan bir qatorda foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatiga 10-15 yil deb chegara qo'yish bekor qilinadi. Chunki, bugungi kunda barcha sohalar bo'yicha, ayniqsa, pedagogika sohasida allomalarimizning, buyuk mutafakkurlarimizning o'z zamonlarida amalga oshirgan ishlaridan foydalanmaslikning iloji yo'q;

- **sakkizinchidan**, talabalarining bilimlarini baholashda barcha baholash tizimlaridan voz kechib "yaxshi, o'rtacha va past o'zlashtirgan" tizimni kiritish. (Izoh: a'lo bu ideal tushuncha. 2 baho qo'yish yoki o'zlashtirmadi deyish noto'g'ri, chunki biz maktabgacha, umumiy o'rta, profita'lim, qolaversa oliy ta'limda yoshlarimizni shuncha yillar nimaga o'qitdik). Bu bilan talabalarda qo'rquv, ikkilanish, ishonsizlik kabilar yo'qoladi, ularning pedagogga bo'lgan hurmati oshadi, kelajakka ishonch tuyg'usi uyg'onadi.

Shu bilan bir qatorda, ta'lim sifati o'quv jarayonida qo'llanilayotgan zamonaviy pedagogik texnologiyalarni turli yo'nalish va maqsadlarda qo'llanilayotganligiga ham bog'liq. Bu texnologiya har tomonlama puxta o'ylangan pedagogik loyihalashtirish, o'quv jarayonini tashkil qilish hamda talaba hamda pedagog uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish orqali hamjihatlikda ishlab chiqilgan **modeldir**. Bu texnologiyaning asosiylari sifatida **loyihalash, modulli va muammoli o'qitish texnologiyalarini** olish mumkin.

Bular ichida loyihalash va modulli o'qitish texnologiyalari o'quv jarayonida "vositachi" sifatida ishtirok etadi. Bilimlarni talabalarga etkazish uchun esa **muammoli o'qitish texnologiyasidan** foydalanish ta'lim sifatini oshirishda muhim hisoblanadi. Bu texnologiya talabalar ijodiy tafakkuri va qobiliyatlarini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega bo'lib, ularga bilimlarni amaliy faoliyatida samarali o'zlashtirishga yordam beradi, muammolarni echa bilish, mustaqil izlanishga o'rgatish, ijodiy tajribaga ega bo'lish va uni rivojlantirish, o'quv jarayoni vazifalarini tahlil qilish imkoniyatlarini ochib beradi.

Shunday qilib, OTMLarida ta'lim sifatini oshirish muammolariga qaratilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy boshqaruvga asoslangan, ilm-fanning muayyan sohasini egallashda talabalarning ijtimoiy hayotda munosib o'rin topishi uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlar yaratilgan, ilg'or xorij tajribalaridan hamda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalardan foydalanilgan, bilimlarni mustaqil o'zlashtirishga yo'naltirilgan, nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalarda qo'llashga o'rgatishni va baholash tizimini o'zida qamrab olgan o'quv jarayoni samarali hisoblanadi. Bu o'z navbatida, mazkur jarayon mazmunini ilmiy jihatdan takomillashtirishga hamda ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli Farmoni. (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda, 20-son, 354-modda, 23-son, 448-modda, 37-son, 982-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 31.07.2018 y., 06/18/5483/1594-son; 11.12.2019 y., 06/19/5892/4134-son).
2. Turg'unov S.T. Ta'lim tizimi: boshqaruv tamoyillari va yangicha yondashuvlar // J. Kasb-hunar ta'limi. - T., 2006. - № 3, - B. 2-4.
3. Inoyatov U. Ta'lim sifatini nazorat qilish va boshqarish // J. Kasb-hunar ta'limi. T., - 2004. - № 1, - B. 2-5.
4. Abduqudusov O.A. Oliy ta'lim muassasalari raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash yo'lida. //J. Kasb-hunar ta'limi.- 2000. - № 1. - S.22-23.
5. Turg'unbaev R. Ta'limda izchillik va uzviylik haqida // J. Pedagogik ta'lim. -T., - 2006. - № 1. - B. 37-39.
6. Xaydarov B., va b.q.lar. Ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. Trenerlar uchun qo'llanma. Toshkent. ADB. – 2002.
7. Avliyokulov N.X. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari.- Buxoro: Matbaa, - 2001. - 68 b.
8. Azizxo'jaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.-Toshkent, - 2003. - 300 b.
9. Xidirov Sh.M., va b.q.lar. Oliy ta'limi sifatini oshirishda ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy etishning o'rni // Oliy ta'limi tizimi kadrlarining ehtiyojiga asoslangan malaka oshirish va qayta tayyorlash tizimi istiqbollari. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. - T., - 2005. - B. 124-125.
10. Mavlyanov A., va b.q.lar. Ilg'or pedagogik texnologiya bo'yicha o'quv mashg'ulotini loyihalash. Zamonaviy ta'lim. 2016. №2. B.25-29.

AHOLI MIGRATSIYASINING IJOBIY VA SALBIY JIHATLARI: MUAMMO VA YECHIMLAR

Yaxshiboyeva Muhayo G'ulom qizi, Mansurov Abdulaziz Akbarjonovich

Guliston davlat pedagogika instituti talabasi,

Ilmiy rahbar: Guliston davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya. Migratsiya uzluksiz ijtimoiy jarayon sifatida doimiy yuz berib borganligi uchun ham uni baholab borish, tartibga solish va boshqarish zarurati yuzaga keladi. Shundan kelib chiqib uning ijobiy va salbiy jihatlari, muammolarini aniqlagan holda yechimlarini taqdim etish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Maqolada shu boradagi fikrlarga alohida to'xtalib o'tiladi.

Kalit so'zlar: migratsiya, fuqaroning huuqlari, mehnat migratsiyasi, tashqi migratsiya, mayatiksion migratsiya.

Kirish. Aholi migratsiyasi aholini bir hududdan ikkinchi hududga ko'chib kelishi yoki aholining ma'lum qismi asosan o'qish, ishlash maqsadida o'zlariga yaqin hududga bormoqda. Hozirda mehnat migratsiyasi kishilik jamiyati taraqqiyotining migratsiyasining o'ziga munosib ish va yuqori daromad topish maqsadida amalga oshirilgan alohida turi hisoblanadi.

Xalqaro maydonda glaballashuv jarayonlarining tobora shiddat bilan rivojlanib borishi bugungi kunda inson huquqlarining, erkinligining muhofaza qilish hamda uning kafolatlarini kuchaytirish masalasi dolzarb vazifaga aylanib bormoqda. Har bir shaxsning o'z davlat hududida, butun jahon bo'ylab ko'chib yurishi, yashash joyini to'sqinliklarsiz o'zgartira olish huquqining mustahkamlanib borishi inson huquqlarining mavjudligi va amalda ta'minlanganligi inson erkinligini belgilovchi muhim ijtimoiy-siyosiy mezonlardan biri bo'lib xizmat qiladi.

MUHOKAMA

Aholining yashash joyini o'zgartish maqsadida bir manzildan ikkinchisiga ko'chishi (harakati) aholi migratsiyasidir. Bazan, adabiyotlarda aholining qishloqdan shaharga yoki aksincha shahardan qishloqqa borib ishlab qaytishini mayatniksimon migratsiya deb ataydi. Bu to'g'ri emas, albatta. Chunki qishloqdan shaharga yoki shahardan qishloqqa ishga kelib kechqurun uyga qaytishda, migratsiyaning eng muhim sharti bajarilmaydi- aholi yashash joyi o'zgartirilmaydi. Shuning uchun bu jarayonning aholining mayatniksimon harakati deb atash muvofiqdir. Professor V.A. Iontsevning fikriga ko'ra, migratsiya aholining takror barpo bo'lishiga bevosita ta'sir o'tkazishi mumkin, ya'ni demografik jarayon sifatida faqatgina ko'chishlar yoki qaytmaydigan migratsiya shaklida yuzaga chiqishi mumkin va faqat ushbu shaklda demografiya predmetiga kiradi. Migratsiya demografik jarayonlarga bevosita ta'sir o'tkazishi bilan birga, u mamlakatning demografik rivojlanishiga ham bilvosita ta'sir o'tkazishi mumkin.

Respublika tashqi migratsiyasining yana bir oqimi uzoq xorij mamlakatlariga, xususan Koreya Respublikasi va Yaponiyaga yo'naltirilgan. Ko'p yillardan buyon Koreya Respublikasi asosiy sheriklardan biri bo'lib kelmoqda. Bu mamlakatga 20 yil davomida ishga qariyb, 50 ming kishi jo'natilgan bo'lib, uzoq xorijga rasmiy

ravishda ishga yuborilganlarning umumiy sonidan asosiy qismni tashkil qiladi. 1995-yil O'zbekiston va Koreya Respublikalari o'rtasida imzolangan kelishuvga muvofiq, O'zbekistonliklar - Sanoat Stajirovka Dasturi asosida aholini ixtiyoriy ko'chirish davlat dasturlarini amalga oshirib kelmoqda. 1995-2007 yillar oralig'ida - Sanoat Stajirovka Dasturi asosida Koreya Respublikasida 19 mingta O'zbekistonliklar ish bilan ta'minlanishi uchun sharoit yaratildi. 2003- yildan boshlab Koreya hukumati xorijdan ishchi kuchini yollashda - Bandlikka Ruxsat berish Tizimi (Employment Permit System-YeRS) asosida faoliyat ko'rsata boshladi.

Mehnat migrantlarining 3/5 qismi o'rta maxsus ma'lumotga ega shaxslar bo'lib, so'nggi yillarda bu ko'rsatkich muntazam ortib bordi. So'nggi 10 yilda bu ko'rsatkich 2 barobarga ortdi. Bu esa o'rta ma'lumotli migrantlar ulushining deyarli 2 barobar kamayishiga olib keldi. Dinamikaning bunday o'sishiga asosiy sabab tashqi migratsiyada 30 yoshgacha hamda kasb-hunar kollejlari bitiruvchisi bo'lgan yoshlar ulushining keskin ortib borishi bilan izohlanadi.

Ma'lumotlarga ko'ra, dunyoning turli mamlakatlarida o'rtacha 232 million nafar migrant yashaydi. Ularning aksariyati sayyoramizning shimoliy mamlakatlari hissasiga to'g'ri keladi. Shuningdek, pandemiya sharoiti, ya'ni choralarining joriy qilinganligi va davlatlararo transport qatnovlarining cheklanganligi tufayli muhojirlarning mehnat bozoridagi ish o'rinlarining keskin kamayishi va ish haqi miqdorining tushishi kabi qiyinchiliklarga sabab bo'ldi. Pandemiyaning va boshqa favqulodda vaziyatlarning aholi migratsiyasiga salbiy ta'siri shundan iboratki, aksariyat mehnat muhojirlari iqtisodiyotning norasmiy sektorida vaqtincha va huquqlari himoyalanganmagan ishlarda faoliyat yuritishiga olib keladi. Ko'pgina mamlakatlarda ushbu toifadagi insonlar o'sha davlatdagi milliy mehnat qonunchiligiga amal qilmaganligi sababli, pandemiya kabi favqulodda vaziyatlarda ularning ijtimoiy va iqtisodiy himoya choralaridan foydalana olmaslik xavfi yuqori bo'lgan. Pandemiya paytida ba'zi mamlakatlarda mehnat muhojirlariga nisbatan diskriminatsiya, ishdan bo'shatish, mehnat tashvishga solayotgan mintaqaviy va mahalliy nizolar, ishsizlik, qashshoqlik kabi muammolar zamirida yanada ahamiyatli bo'ldi.

UNISEF tomonidan o'tkazilgan tadqiqodlarda ota-onalarning migratsiyasi, xususan, bolaning ta'lim olishiga, sog'ligiga, ovqatlanishiga ijtimoiy holatiga salbiy ta'sir o'tkazib, tushkunlik (depressiya) holatini keltirib chiqarishi aniqlangan. O'zbekistonda so'nggi yillarda tashqi mehnat migratsiyasi tizimini tartibga solish borasidagi islohotlar O'zbekiston yangi hukumatining asosiy vazifasiga aylandi. Mamkakatimiz rahbari qo'shni davlatlar bilan hamkorlik aloqalarini rivojlantirish jarayonida mehnat migratsiyasiga ham e'tibor qaratmoqda. Davlat rahbari bu borada quyidagi fikrlarni bildirib o'tadi; - ... davlat tashrifi chog'ida mehnat migratsiyasi bo'yicha muhim kelishuvga erishdik. Bizning bu boradagi pozitsiyamiz aniq, odam qayerda bo'lsa ishlashi, oilasi, bola-chaqasini boqishi kerak.

XXI asr boshlarida dunyo hududlarida xalqaro migratsion jarayon kuchaydi. Mutaxassislar xalqaro migratsiyada ishtirok etayotgan aholini asosan olti guruhga ajratganlar;

1.Oilaviy va boshqa sabablarga ko'ra, doimiy yashash maqsadida bir davlatdan ikkinchi davlatga ketgan immigrantlar.

2.Migrant- mehnatkashlar.

3.Nolegal immigrantlar.

4.Qochoqlar.

5.Talabalar, stajor-tadqiqodchilar, ilmiy xodimlar va o'qituvchilar.

6.Turli maqsadda ko'chib yuruvchilar-turistlar, dam oluvchilar, anjumanga qatnashuvchilar.

Aholi migratsiyasining yuqorida sanab o'tilgan salbiy jihatlari bilan bir qatorda ijobiy jihatlari ham mavjud bo'lib ularga quyidagilarni kiritishimiz mumkin. Xususan, talabalarining o'qish maqsadida chet davlatlariga borib chet davlatlarning ilg'or tajribalarini o'rganib kelishi. Ilmiy xodim va o'qituvchilarning o'z malakalarini oshirib qaytishlari bularga misol bo'la oladi. Mamlakatimizda migrantlar huquqlarini kafolatlash yuzasidan qator ijobiy ishlar amalga oshirib kelinmoqda. Buning yaqqol misoli sifatida tashqi migratsiyani tartibga solish maqsadida 10 dan ortiq normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinganligini keltirib o'tishimiz mumkin. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6012 Farmoni bilan tasdiqlangan "Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasining Milliy Strategiyasi"da migrantlarning huquqlarini hurmat qilish va himoya qilish masalalari bo'yicha xalqaro hujjatlarga qo'shilishi masalalarini ko'rib chiqish, mehnat migrantlari va ular oila a'zolarining huquqlarini himoya qilish, mehnat huquqlarini himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish bo'yicha BMT shartnomaviy organlari va Xalqaro mehnat tashkilotining tavsiyalarini milliy qonunchilikka implementatsiya qilish, migratsiya sohasidagi munosabatlarning barqarorligini ta'minlash, mehnat migrantlari huquqlariga oid xalqaro standartlarni milliy qonunchilikka implementatsiya qilish nazarda tutuvchi qonun loyihasini ishlab chiqish vazifasi ilgari surildi.

O'zbekiston aholisining asosiy qismi Rossiya va Qozog'istonda ishlaydi. Ammo so'nggi yillarda mehnat migratsiyasi geografiyasi o'zgara boshladi - AQSH, Turkiya, Qozog'iston, Saudiya Arabistoni, Janubiy Koreya hamda Birlashgan Arab mamlakatlariga ishchi kuchi oqimining barqaror o'sish tendensiyasi kuzatilmoqda.

Shu bilan birga mehnat migratsiyasi salbiy oqibatlarini namoyon qilmoqda; 1) Odatdagi turmush tarzining buzulishi; 2) Oilaviy ajrimlarda farzandlarning yetim o'sishi; 3) Ko'pgina mehnat migrantlarining mehnat imkoniyatlaridan samarasiz foydalanishi; 4) Eng serg'ayrat va ishchan ish kuchining respublikadan chiqib ketishi; 5) Respublika mehnatga layoqatli aholisining bir qismidan mahrum bo'lish xavfi.

XULOSA

Aholi migratsiyasining oldini olish maqsadida aholini "Bandlik va mehnat munosabatlari" vazirligi ish olib bormoqda. Aholi migratsiyasini kamaytirish uchun ko'proq ish o'rinlari yaratilmoqda. Tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishi uchun bir qancha qulayliklar yaratilmoqda.

Foydanilgan adabiyotlar

1.Inqiroz ichidagi inqiroz; COVID-19 va xalqaro migratsiya.

2.<https://revive.uz/post/inqiroz-ichidagi-inqoroz-covid-19> va xalqaro igraysiya.

3.Dilshoda Turg'unboyeva-Tashqi mehnat migratsiyasining demografik jarayonlarga ta'siri (BMI)Andijon 49 bet.

4.Young-bum Park. South Korea; Balancing Demnad with strict controls www.migrationinformation.com.

Akbarjonovich M. A. MIGRATSIYA JARAYONINING TAHLILI VA MUAMMOLI JIHATLARI //IQRO JURNALI. – 2023. – T. 2. – №. 1. – C. 628-631.

MANSUROV A. Development stages of migration from a historical point of view //UzMU xabarleri. – 2024. – T. 1. – №. 1.1. – C. 108-111.

Akbarjonovich M. A. Migratsiyani keltirib chiqaruvchi sabablar //образование наука и инновационные идеи в мире. – 2023. – Т. 24. – №. 2. – С. 32-34.

SO‘ROVGA ASOSLANGAN TA’LIM: INNOVATSION PEDAGOGIK YONDASHUV

Qalandarova Matluba Sabirovna

Xorazm viloyati pedagogik mahorat markazi, metodik xizmat ko‘rsatish bo‘limining kmyi fani metodisti

Annatatsiya. Ushbu maqola so‘rovga asoslangan ta’lim (Inquiry –Based Learning) tizimining nazariy asoslari, amaliy qo‘llanilishi, afzalliklari va amaliyotga tadbiq qilishdagi muammolarni tahlil qiladi. So‘rovga asoslangan ta’lim o‘quvchilarni mustaqil izlanish va muammolarini tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Maqolada IBL modelining afzalliklari, amaliy misollari hamda bu yondashuvning ta’lim tizimida joriy etilishi bilan bog‘liq ba’zi cheklovlar muhokama qilinadi. Bu yondashuv o‘quvchilarning bilim olish jarayonini faolroq va samaraliroq qiladi,

Annotation.(Abstract). This article analyzes the theoretical foundations, practical applications, advantages, and challenges of implementing inquiry-based learning (IBL). Inquiry-based learning helps students develop independent research and problem-analysis skills. The article discusses the benefits of the IBL model, practical examples, and certain limitations associated with integrating this approach into the education system. This approach makes the learning process more active and effective for students.

Keywords: Inquiry-based learning, constructivism, scientific research, independent thinking, pedagogy, innovative education, active teaching.

Kalit so‘zlar: So‘rovga asoslangan ta’lim, konstruktivizm, ilmiy izlanish, mustaqil fikrlash, pedagogika, innovatsion ta’lim, faol o‘qitish.

Kirish. So‘ngi yillarda ta’lim sohasida innovatsion yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shular orasida so‘rovga asoslangan ta’lim (Inquiry-Based Learning-IBL) tizimi o‘z o‘rniga ega. So‘rovga asoslangan ta’lim-talabalarning mavzu yuzasidan faol izlanishi va savollarga javob topish jarayoniga qaratilgan yondashuv. Ushbu pedagogik model Jon Dyu va Jerom Brunerning konstruktivistik ta’lim nazariyalariga asoslangan. Konstruktivizmga ko‘ra, o‘quvchilar bilimlarini o‘zlari izlanish, muammoni yechish va o‘zaro munozara qilish orqali o‘rganadilar. IBL modelida muammoni tushunishga harakat qiladi, ilmiy manbalarni tahlil qiladi va o‘z topilmalari asosida xulosalar chiqaradi. Bu yondashuv an’anaviy darsliklardan bilim olishdan ko‘ra ko‘proq tahliliy yondashuvga e’tibor qaratadi va o‘quvchilarda mustaqil fikrlash va izlanish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan [1]

ASOSIY QISM

1. So‘rovga asoslangan ta’limning nazariy asoslari.

So‘rovga asoslangan ta’lim-talabalarning mavzu yuzasidan faol izlanishi va savollarga javob topish jarayoniga asoslangan yondashuvdir. Ushbu pedagogik model Jon Dyu va Jerom Brunerning konstruktivistik ta’lim nazariyalariga asoslangan ular ta’limda izlanish jarayoniga e’tibor qaratish muhimligini ta’kidlaydi [1],[2]

2. So'rovlariga asoslangan ta'limning afzalliklari.

So'rovga asoslangan ta'limning asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

a.Mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv:O'quvchilar o'zlari izlanib,yangi bilimlarni kashf qiladilar.Bu esa ularni tanqidiy fikrlashga undaydi.[3]

b.Ko'p yo'nalishli ko'nikmalarni rivojlantirish:IBL jarayonida o'quvchilar nafaqat izlanuvchanlikni o'zlashtiradilar balki muloqat,jamoa bo'lib ishlash va muammoni hal qilish ko'nikmalarini ham o'rganadilar.

c.Faollik va ishtirokchilik:Bu yondashuvda o'qituvchi yo'l boshchi sifatida o'quvchilarning izlanishlarini boshqaradilar,lekin bilimni o'rganish jarayoni bevosita o'quvchiga bog'liq bo'ladi.Bu esa o'quvchilarning ta'lim jarayoniga yanada faol ishtirok etishiga yordam beradi.[2]

3. Amaliy qo'llanilishi va namunalar.

So'rovga asoslangan ta'limning muvaffaqiyatli misollari ko'plab rivojlangan ta'lim tizimlarida ko'rinadi.Masalan,Finlyandiya ta'lim tizimi,Singapur ta'lim tizimi bu yondashuvni keng qo'llab, o'quvchilarni o'zlariga kerakli bilimlarni topishga va ilmiy izlanishga undaydi.Shu bilan birga,AQSh dagi STEAM dasturlari (Science,Technology,Engineering,Mathematics)ham so'rovga asoslangan ta'lim uslubini keng ko'llamoqda[3].Bu yo'nalish o'quvchilarning ilmiy qobiliyatlarini rivojlantirish va zamonaviy kasblarga tayyorlash uchun samarali ekanligini ko'rsatmoqda. Dars davomida muammoli savol o'rta tashlanadi.

Masalan Dars davomida muammoli savol o'rta tashlanadi.

(quyidagiga o'xshash savollar)

-Tabiiy fanlar bo'yicha: "Iqlim o'zgarishi sayyoramizdagi biologik" xilma-xillikka qanday ta'sir ko'rsatadi?[1-6 sinf tabiiy fan darslik 2021-2022 yil]

Ushbu savol o'quvchilardan iqlim o'zgarishi, uning sabablari va oqibatlar haqida o'rganishni,biologik xilma-xillikning kamayishiga oid dalillarni topishni talab qiladi.

-Ijtimoiy fanlar bo'yicha:"Zamonaviy texnologiya"lar yoshlar orasidagi ijtimoiy muloqatga qanday ta'sir ko'rsatmoqda?[ZiyoNET]

Bu savol texnologiyalar rivojlanishining jamiyatga ta'sirini tahlil qilishga undaydi va o'quvchilarni ilmiy maqolalar, statistik ma'lumotlar asosida tadqiqot olib borishga undaydi

-Matematika bo'yicha:Parabolik o'q uzish burchagi va masofasi o'rtasidagi bog'liqlik qanday matematik model orqali izohlanadi?[10-sinf Fizika darslik.2022 yil]

Bu savol o'quvchilarda o'q uzish va trayektoriya aniqlash ,mo'ljalga aniq olish ko'nikmalarini fizik va matematik qonuniyatlar asosida mustahkamlashni talab qiladi.

-Biologiya fani bo'yicha:Nima uchun asalarilar populyatsiyasining kamayishi bizning oziq-ovqat zanjirimizga va atrof muhit uchun xavf tug'diradi?[2017-yil zoologiya darslik]

Ushbu savol o'quvchilarni quyidagi izlanishlarga undaydi:Asalarilarning changlanishdagi o'rni muhim ekani,populyatsiyaning kamayishiga qanday omillar ta'sir qilayotgani(pestitsidlar,iqlim o'zgarishi,yashash muhitining yo'qolishi),Asalari kamaygan taqdirda oziq-ovqatdagi salbiy ta'sirini qanday

bartaraf etish,qaysi yo'l bilan .Bu savol o'quvchilarda olimlardek fikrlash izlanish muammoga yechim topish kabi xususiyatlarni shakllantiradi.

-Kimyo faniga oid :Plastik va atrof -muhit:Nega plastik materiallar tabiiy sharoitda tez parchalanmaydi va bu atrof-muhit uchun qanday oqibatlarga olib keladi?[9-sinf kimyo darsligi2029-yil]

Bu savol orqali o'quvchilar plastiklarning kimyoviy tarkibini,bilologik parchalanishni va atrof-muhit muammolarini o'rganadilar va shu bilan birga o'quvchilarda ekologik madaniyat ham shakllanadi. O'quvchi muammoni tushunishga harakat qiladi,ilmiy manbalardan ma'lumot izlaydi tahlil qiladi va o'z topilmalari asosida xulosalar chiqarishadi .

4.So'rovga asoslangan ta'limning cheklovlari va muammolari.

Shu bilan birga ,IBLTizimi hamma o'quvchilar uchun har doim mos bo'lavermaydi.Ushbu ta'lim yondashuvi ko'proq vaqt talab qiladi va har bir o'quvchining individual o'zlashtirish darajasini va qiziqishlari bilan bog'liq muammolar paydo bo'lishi mumkin.IBL jarayonida o'quvchining izlanish ko'nikmalari kam rivojlangan bo'lsa jarayon samarali bo'lmasligi mumkin.[ScienceWeb]

XULOSA

So'rovga asoslangan ta'lim yondashuvi an'anaviy ta'lim tizimidan farq qilgan xolda o'quvchilarni dars jarayonida aktivlashtiradi va zamonaviy ta'lim tizimida muhim o'rin egallaydi. O'quvchilarda mustaqil fikrlash,muammoni tahlil qilish va ijodiy yondashuvlarni rivojlantiradi.Ushbu yondashuvning afzalliklari bilan bir qatorda,uni joriy etishda pedagogik yondashuvlar va resurslar ko'p vaqtni ,sinchkovlikni talab qiladi.Biroq IBL o'quv jarayonida o'quvchilarning faolligi va ishtirokini kuchaytirishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Dewey,j.(1938).Experience and Education.New York:Macmillan.
- 2.Bruner,J.(1960)The process of Education.Cambridge,MA:Harvard University Press.
- 3.Harlen,W.(2015).Working with Big Ideas of Science Education.Hatfield:Association for Science Education.
- 4.7-sinf Zoologiya darsligi.2017-yil.
- 5.10-sinf Fizika darligi 2022-yil.
- 6.9-sinf Kimyo darsligi 2019-yil.
- 7.1-6 sinf tabiiy fan darsligi 2021-2022-yil
- 8.ZiyoNet,Science Web metodologiyaga oid manblar.

ZAMONAVIY O'QUV JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISHDA FRAKTAL PEDAGOGIKA

Kayumova Gulshan Asrorovna, Ibrohimova Zulayxo Ergash qizi
gulshan.kayumova@mail.ru, zuli117@mail.ru

Annotasiya: Maqolada fraktal pedagogika texnologiyasining o'ziga xos tamoyillari va xususiyatlari asosida zamonaviy o'quv jarayonini takomillashtirishning muammoli ta'lim o'qitish metodi va o'qituvchining o'zini-o'zi shaxsiy va kasbiy rivojlantirishining protsessual tarkibiy qismlari mohiyati yoritilgan. Fraktal pedagogika tamoyillari davlat ta'lim standartlarida ko'zda tutilgan kasbiy yo'nalishning talab qilingan bilimi, malaka va ko'nikmalarini egallashida o'z-o'zini tarbiyalash, faoliyatini o'zi tashkil etishi, o'z-o'zini rivojlantirish, ta'lim jarayoni ishtirokchilarining bir-biriga bo'lgan ishonchini hosil qilish orqali muammolarni mustaqil hal qilish va pedagogik hamkorlik texnologiyalariga asoslangan. Fraktal pedagogika tamoyillari asosida o'quv jarayonini tashkil qilish talabalarning o'zlashtirish ko'rsatkichlarini oshirishda o'z samarasini beradi.

Abstract: The article describes the problem-based teaching method of improving the modern educational process based on the unique principles and features of the fractal pedagogy technology and the procedural components of the teacher's personal and professional development. The principles of fractal pedagogy are self-education, self-organization of activities, self-development in the acquisition of the required knowledge, skills and abilities of the professional direction provided for in the state educational standards. , based on the technologies of independent problem solving and pedagogical cooperation by creating mutual trust of the participants of the educational process. Organization of the educational process based on the principles of fractal pedagogy is effective in increasing students' mastery.

Kalit so'zlar: fraktal, fraktal pedagogika, konseptual model, protsessual tarkibiy qism, o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini tarbiyalash, muammoli o'qitish.

Key words: fractal, fractal pedagogy, conceptual model, procedural component, self-development, self-education, problem-based teaching.

Kirish. Hozir axborot texnologiyalari rivojlanayotgan bir davrda interaktiv ta'lim usullari, kreativ metodlar, pedagogik texnologiyalardan foydalanib o'quv jarayonini tashkil etish, innovatsion texnologiyalarni o'quv jarayonida qo'llash, hamda ta'lim tizimida axborot texnologiyalaridan foydalangan holda ta'lim jarayonini tashkil etishga bo'lgan talab va qiziqishlar ortib bormoqda. Zamonaviy ta'lim jarayoniga kreativ yondashuvlarning rivojlanishiga qadar ta'lim oluvchilar mavjud bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy pedagogik texnologiyalar o'quvchi va talabalarni mustaqil ravishda egallashi lozim bo'lgan bilim, malaka va ko'nikmalarni o'zlashtirishiga, tahlil qilishlariga va xulosani o'zlari chiqarishlariga o'rgatadi. Ta'lim beruvchi ushbu jarayonda ta'lim oluvchilarni shaxs sifatida rivojlanishi, o'z-o'zini shakllantirishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga shart-sharoitlar yaratadi, boshqaradi, yo'naltiradi, ko'nikma hosil qiladi, ta'lim jarayonida ta'lim oluvchi asosiy bo'g'in hisoblanadi.

Respublikamiz ta'lim tizimida kredit-modul tizimi tadbiq qilinayotgan bir davrda pedagogika sohasining rivojlanishi zamonaviy bosqichga ko'tarilishi bilan ajralib turadi. Fraktal pedagogikaning ta'lim tizimida qo'llanilishi ta'lim jarayoni ishtirokchilarining ijodiy o'zaro ta'sirini, ijtimoiy-madaniy ongini shakllantirishga xizmat qiladi. Fraktal pedagogika tushunchasi fraktallar nazariyasidan kelib chiqqan. U tabiiy-ijtimoiy fanlar, informatika va axborot texnologiyalari, arxitektura, radiotexnika, iqtisodiyot va moliya sohalarida keng qo'llaniladi. Fraktal pedagogika – o'z-o'zini yaratish uchun insonning ichki harakatlari mexanizmidir. Fraktal pedagogika fraktal tushunchaning mazmuni, tizim va jarayonlarni o'z-o'ziga o'xshashligi bilan asoslanadi. Fraktal pedagogikaning konseptual asoslari fraktalning geometrik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda fanlar doirasida mazmuniy, tarkibiy, malakaviy hamda boshqa mutaxassislik fanlari bilan bo'g'liqligini rekursiv tabiatiga asoslanib ta'lim jarayonini modeli sifatida qarash mumkin.

Fraktal pedagogikaning konseptual g'oyalarini ta'lim jarayonida shaxsning ichki potensialini rezonansli qo'zg'atish zarurligini asoslashda ifodalangan. Ta'lim sifatini baholash usullarini, talablarning o'z-o'zidan ortishi, statistik aloqalarning mavjudligi, boshqaruv subyektlari va obyektlari o'rtasida chiziqli bo'lmagan munosabatlarni yaratishdan iborat. Bu o'xshash bir qancha masalalar yechimini topishda fraktal pedagogika qonunlarini aks ettiruvchi nochizlilik, aniqlik, ochiqlik, fraktal uyg'unlik, ierarxik bilim, inson tabiatida bo'lgan hukmronlik va ishonch, rezonans ta'sir o'tkazish, golografik proyeksiya, refleksiv o'zaro ta'sir hamda holizm tamoyillar to'plamiga amal qilish kerak [1].

Fraktal pedagogika tamoyillari davlat ta'lim standartlarida ko'zda tutilgan kasbiy yo'nalishning talab qilingan bilimi, malaka va ko'nikmalarini egallashida o'z-o'zini tarbiyalash, faoliyatini o'zi tashkil etishi, o'z-o'zini rivojlantirish, ta'lim jarayoni ishtirokchilarining bir-biriga bo'lgan ishonchini hosil qilish orqali muammolarni mustaqil hal qilish va pedagogik hamkorlik texnologiyalariga asoslangan.

Ta'lim muhitidagi shaxslararo o'zaro ta'sirlarni fraktal uyg'unlik tamoyiliga asoslangan fraktal o'zaro ta'sirlar natijasida ko'rib chiqish tavsiya etiladi. Zamonaviy o'quv jarayonini takomillashtirishda shaxsiy va kasbiy o'z-o'zini rivojlantirish jarayonining fraktal metodikasi deganda, bu jarayonni fraktallar nazariyasi nuqtai nazaridan ko'rib chiqishga asoslangan o'qituvchining o'z-o'zini rivojlantirishini shaxsiy va kasbiy ilmiy va pedagogik jihatdan asoslovchi g'oyalar va dunyoqarash pozitsiyalari majmui tushuniladi. Zamonaviy o'quv jarayonida o'qituvchining shaxsiy va kasbiy o'z-o'zini rivojlantirish jarayonini fraktal tashkil integrativ-ekologik yondashuv zamonaviy ekologik sharoitda o'qituvchining o'z-o'zini rivojlantirishini fraktal tashkil etish mohiyatini yaxshiroq tushunish imkonini beradi [3].

O'qituvchining shaxsiy va kasbiy o'z-o'zini rivojlantirishning protsessual tarkibiy qismlarining o'ziga xos mazmuni, shuningdek, ushbu jarayonning har bir tarkibiy qismida o'z-o'zini tashkil etishning asosiy konseptual fraktali takrorlanishi 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Fraktal tamoyillarga asoslangan o'qituvchining shaxsiy va kasbiy o'z-o'zini rivojlantirishining zamonaviy o'quv jarayoni

Protsessual tarkibiy qismlari	Protsessual tarkibiy qismlarning mohiyati
Motivatsion komponent	O'z-o'zini rivojlantirishga ehtiyojlar va omillar
Loyihalash komponenti	O'z-o'zini rivojlantirishning istalgan natijasining subyektiv qiyofasi sifatida belgilash, maqsad omillar bilan o'qituvchi tomonidan belgilanadi.
Amaliy faoliyat komponenti	O'qituvchining tanlangan texnologiyalar asosida o'z-o'zini rivojlantirish natijalariga erishish bo'yicha harakatlari (vazifalarni hal qilish shartlari, shakllari, usullari va vositalari tizimi) tizimini yaratish.
Refleksiv komponent	O'z-o'zini rivojlantirish natijalarini baholash, tashqi va ichki mezonlari bo'yicha amalga oshirish.
Hissiy va kuchli irodali komponent	Zamonaviy o'quv jarayonida o'z-o'zini boshqarish, shaxsiy va kasbiy rivojlantirish.

Integral kasbiy-rivojlantiruvchi ta'lim muhiti o'qituvchining shaxs va mutaxassis sifatida o'z-o'zini rivojlantirish uchun cheksiz imkoniyatlar yaratadigan ochiq tizim. Integral ta'lim muhiti fraktal tuzilishini ochib beradi, o'z-o'zini tashkil etuvchi fraktal shakllanishiga aylanadi. Konseptual fraktallar algebraik yoki matematik o'xshashlikka ega bo'lmagan holda, ijtimoiy-madaniy amaliyot shaklida ifodalanadi. Konseptual fraktal o'xshashlikni tushunchalar yoki aqliy tipdagi loyihalar shaklida namoyon qiladi [2].

Raqamlilashtirish va ta'limning globallasuvi natijasida o'qituvchilarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishi uchun amalda cheksiz imkoniyatlarni aniqlaydi. Bunday sharoitda fraktal metodologiya o'z-o'zini rivojlantirishning mohiyatini, uning mexanizmlari va protsessual asoslarini chuqurroq anglashga imkon beradi. O'qituvchining shaxsiy va kasbiy o'z-o'zini rivojlantirishning metodologik asoslari fraktallar nazariyasi qonunlaridan foydalangan holda o'qituvchining malakasini oshirish trayektoriyalarini qurish uchun asosiy ko'rsatma bo'la oladi. Bunday qarash o'qituvchining mutaxassis sifatida o'z-o'zini rivojlantirish jarayonini integratsiyalashgan ta'lim tizimini sezilarli darajada yaxshilaydi[20].

Zamonaviy o'quv jarayonini takomillashtirishda o'qituvchining o'z-o'zini rivojlantirishini professional shaxs sifatida qo'llab-quvvatlashning asosiy vazifalari quyidagilardir:

1. Fraktal metodologiya asosida shaxsiy va kasbiy rivojlanish trayektoriyasini loyihalash va amalga oshirishda maslahat yordamini ko'rsatish;
2. O'qituvchiga o'z-o'zini rivojlantirish jarayonini tashxislashda va uning natijalarini tahlil qilishda yordam berish.

O'quv jarayonida fraktal pedagogikaning o'ziga-o'zi o'xshashlik, kasriylik, nomuntazamlik, fraktal o'lcham va masshtablashtirish xususiyatlariga tayangan holda ma'ruza, seminar, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarida hamda mustaqil ta'limni tashkil qilishda o'qituvchi va talabalarning faoliyati.

O'quv jarayonida o'qituvchining faoliyati.

Ma'ruza mashg'ulotida:

- fraktallarning geometrik xususiyatlaridan kelib chiqib, fanlar doirasida mazmuniy, tarkibiy, malakaviy hamda boshqa mutaxassislik fanlarini bilan bog'liqligini rekursiv tabiatiga asoslanib ta'lim jarayonini modeli sifatida qarash;

- manaviy ijodkor shaxs sifatida rivojlantirish;

- fikrlashning pozitivligi va ratsionalligi, konstruktiv va ijodiy dominantning mavjudligi;

- muammoli-ijodiy vazifalar tizimi va materialni o'zlashtirish jihatlari bilan bog'liq materialni translyasiya qilishda dinamik vizuallashtirishning turli shakllari orqali talabaning qiymat-semantik sohasiga motivatsion ta'sirni bosqichma-bosqich kuchaytirish;

- mustaqillik, tashabbuskorlik va o'ziga xos g'oyalarni rag'batlantirish, buzg'unchi motivatsiyani aniqlashi va yo'q qilish;

- shaxsning bilimga nisbatan qiymat-semantik munosabatiga yo'naltirilgan psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash dasturini yaratish

Seminar, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarida:

- mantiqiy (chap yarim shar) va majoziy (o'ng yarim shar) fikrlashning funksional birligiga asoslangan ekologik jihatdan sog'lom ikki yarim sharli fikrlaydigan, ya'ni insonga dunyo, ilm, fan, mavzuning yaxlit tasavvurini yaratishga yordam beradigan fikrlash turini rivojlantirish;

- talaba shaxsining ichki resurslari, tabiat tomonidan unga xos bo'lgan potentsial imkoniyatlarni aniqlash;

- idrokning asosiy sezish imkoniyatlari orqali ijodiy o'zaro ta'sirini rivojlantirish;

- o'quv jarayoni ishtirokchilari o'rtasidagi aloqa tizimi, jamoaviy tadqiqot faoliyatida funksional majburiyatlarni taqsimlash;

- talabalarni ijodkorlikka e'tiborini kuchaytirish, ijodiy muammolarni hal qilish uchun g'oyalarni izlash.

Mustaqil ta'limda:

- talabalarining qiziqishlari, qadriyatlari va motivlarini hisobga olib, ijtimoiy, intellektual va ijodiy faoliyatga jalb etish;

- talabaning qobiliyat, moyilligini hisobga olgan holda individual rivojlanish trayektoriyasini loyihalash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, bilim olish faoliyatining individual va jamoaviy natijalari uchun rag'batlantirish.

O'quv jarayonida talabaning faoliyati.

Ma'ruza mashg'ulotida:

- talabaning ma'naviy ijodkor shaxs sifatida rivojlanishi;

- fikrlashning pozitivligi va ratsionalligi, konstruktiv va ijodiy dominantning mavjudligi;

- fikrlarning jasorati, o'ziga xosligi, moslashuvchanligi, hissiy sezgirlik, xatti-harakatlar va faoliyatni moslashish strategiyalari;

- muammoli-ijodiy vazifalar tizimi va materialni o'zlashtirish jihatlari bilan bog'liq materialni o'zlashtirish, dinamik vizualizatsiyaning turli shakllari orqali o'z-o'zini rivojlantirishi;

- mustaqillik, tashabbuskorlik va o'ziga xos g'oyalarni shakllanishi, buzg'unchi motivatsiyalardan xolos bo'lishi;

- talaba o'z bilimiga nisbatan qiymat-semantik munosabatiga yo'naltirilgan dastur asosida ishlashi.

Seminar, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarida:

- dunyo, ilm, fan, mavzuning yaxlit tasavvurini yaratishga yordam beradigan fikrlash turini rivojlanishi;

- talaba o'zida aniqlangan tabiiy xususiyatlarga tayangan holda potensial imkoniyatlarni namoyish etishi;

- idrokning asosiy sezish imkoniyatlari foydalanib ijodiy qobiliyatlartining rivojlanishi;

- fikrlarning jasorati, o'ziga xosligi, moslashuvchanligi, hissiy sezgirlik, hatti-harakatlar va faoliyatni moslashish strategiyalari;

- jamoaviy tadqiqot faoliyatida funksional majburiyatlaridan kelib chiqib bilim va ko'nikmalarni egallashi;

- ijodkorlik e'tibori, ijodiy muammolarni hal qilish uchun g'oyalarni izlashi.

Mustaqil ta'limda:

- talabalar o'z qiziqishlari, qadriyatlari va motivlaridan kelib chiqqan holda ijtimoiy, intellektual va ijodiy faoliyatlarini rivojlantirishi;

- o'z-o'zini hurmat qilish, o'zini-o'zi qabul qilish va o'z bilimini yetarli darajada baholash, talabaning o'z bilimlari bilan bog'liq harakatlarni ixtiyoriy tartibga solish;

- fikrlarning jasorati, o'ziga xosligi, moslashuvchanligi, hissiy sezgirlik, hatti-harakatlar va faoliyatni moslashish strategiyalari;

- erishilgan natijalarning yetishmasligini anglash va ularni yaxshilash istagi, o'zini namoyon qilish, erishilgan yutuqlarini takomillashtirish va atrof-muhitga aksiologik moslashish zarurati.

O'qitish usullari – o'qituvchi va talabalarning ta'lim muammolarini hal qilishga qaratilgan birgalikdagi faoliyati usullari. Qabul qilish – bu usulning ajralmas qismi yoki alohida tomoni.

Muammoli o'qitish usuli mohiyatini o'qituvchi tomonidan ta'lim oluvchilarni o'quv ishlarida muammoli vaziyatni vujudga keltirish va o'quv vazifalarini, muammolarini va savollarini hal qilish orqali yangi bilimlarni o'zlashtirish bo'yicha ularning bilish faoliyatini boshqarishni tashkil etadi.

Muammoli o'qitish usuli maqsadi – nafaqat ilmiy bilishning natijalarini sinchliklab tahlil qilish, o'rganishdan iborat bo'lmay, ta'lim oluvchining bu natijalarini olish jarayonini o'rganishdan, bilish faoliyatini va uning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishdan iborat.

Muammoli o'qitish usulining bosqichlari:

- muammoli vaziyat;

- o'quv muammosi;

- o'quv muammosini yechish uchun izlanish;

- muammoni yechishda fan (mavzu) bo'yicha kalitli tezauruslarni aniqlash;

- muammoning yechilishi.

Muammoli o'qitish usulining umumiy funksiyalari:

- talabalar tomonidan aqliy faoliyat usullari va bilimlar tizimini o'zlashtirish;
- talabalarning bilish mustaqilligini va aqliy qobiliyatlarini rivojlantirish;
- ajratilgan tezauslarga nisbatan muammoli topshiriqlarni yaratish;
- didaktik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish.

Muammoli vaziyat belgilari:

Muammoli o'qitish usulining texnologiyasi:

- ijodiy usul;
- qisman ijodiy usul;
- materialni muammoli bayon qilish usuli;
- shakllangan bilimlarni o'zlashtirilganligini nazorat etish va vizuallashtirish;
- o'quv axborotlarining bayonini muammoli boshlash.

Muammoli o'qitish usuli darajalari:

- o'qituvchi o'zi muammoni qo'yadi, uni shakllantiradi, va talabalarni mustaqil ravishda uning yechilish yo'lini qidirishga yo'naltiradi, hamda ajratilgan tezauslarni o'zlashtirsa (60%) minimal darajada bilimga ega bo'ladi va vizuallashtirishda tanlangan fraktal shaklning rangi bilan faqrlanadi;

- o'qituvchi faqat muammoli vaziyatni yuzaga keltiradi, talabalar esa muammoni mustaqil shakllantiradilar, yechadilar, tezauslarni o'zlashtirish hamda shakllangan bilimlarini hamkorlikda muhokama qiladilar;

Xulosa. Shunday qilib, olib borilgan tadqiqot natijasida nafaqat zamonaviy o'quv jarayonida o'qituvchining shaxsiy va kasbiy o'z-o'zini rivojlantirish bo'yicha fraktal metodikasi, balki muammoli o'qitish usulini takomillashtirish fraktallarining

o'z-o'zini rivojlantirish va bu jarayon amalga oshiriladigan muhit tasnifi ham ishlab chiqildi.

Zamonaviy o'quv jarayonida o'qituvchining shaxsiy va kasbiy o'z-o'zini rivojlantirishning fraktal mohiyatini to'liq tavsiflashni talab qilmaydi, balki bu muammoni yangi nuqtai-nazardan tushunish imkoniyati sifatida qaraladi. Taqdim etilgan fraktal metodika o'rganilayotgan obyekt kelajakda turli tadqiqotlar o'tkazish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Маджуга А.Г. Концептуально-теоретические основы фрактальной педагогики как новой области социально-гуманитарного знания/А.Г. Маджуга, И.А. Синицина, Э.В. Филипенко // Научный диалог. 2015. №12(48). С.450–459.

2. Анарова Ш.А., Қаюмова Г.А. Фрактал педагогика, афзалликлари ва тамойиллари. «Ахборот коммуникация технологиялари ва дастурий таъминот яратишда инновацион ғоялар» Республика илмий-техник конференцияси маърузалар тўплами 2021 йил 1-том. Самарканд-2021. –Б.24-28.

3. Qayumova G.A. Modeling of an auto-mated educational information system based on the principles of fractal pedagogy. International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences. Vol. 11 | No. 7. Flippin-2022. -5p.

TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILARNING BILIMLARINI RASH MODELI ASOSIDA BAHOLASH

Q.A.Amonov, A.B. Normurodov

*O'zbekiston respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi
huzuridagi Bilim va malakalarni baholash agentligi huzuridagi Ilmiy-o'quv
amaliy markazi, 100084, Toshkent sh., Bog'ishamol k., 12, kvant.ph@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilarning bilimlarini ularning qobiliyat darajalariga mos bo'lgan turli xil qiyinlik darajasidagi test topshiriqlari orqali Rash modeli asosida baholash mumkinligi biologiya fani misolida o'rganildi.

Kalit so'zlar: Rash modeli, qobiliyat darajasi, qiyinlik darajasi, Rayt xaritasi.

Kirish. Ta'lim sohasida qilinayotgan o'zgarishlar va islohotlar avvalambor davr talablariga javob beradigan salohiyatli yoshlarni tarbiyalash va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, shaxsga yo'naltirilgan kompetensiyaviy bilimlarni berish va o'z navbatida mazkur bilimlarni o'lchashning ratsional, obyektiv hamda shaffof shakllarini yo'lga qo'yishni ham nazarda tutadi. Bunda ta'lim muassasalarida joriy bilimlarni baholashni takomillashtirish, uning xolis, shaffof va haqqoniy bo'lishini ta'minlash, ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir. Umumiy o'rta ta'lim muassasalari va oliy ta'lim tizimidagi mavjud muammolarni hal qilish va ta'lim sifatini yaxshilash borasida turli xil yondashuv mavjud bo'lib, ulardan biri o'quvchilarning bilimini xolis va haqqoniy baholash muammosidir. Ta'lim jarayonida o'quvchilarni bilimlarini to'g'ri o'lchash nafaqat ularning oliy o'quv yurtlariga kirish uchun, balki shaxs sifatida o'z qobiliyati bo'yicha kasb va hunar tanlashida ham ahamiyatlidir.

Umuman olganda o'lchashlar tanlangan obyektidan, va o'lchov vositalaridan xoli bo'lishi kerak. Bundan tashqari sinaluvchilarning bilim va ko'nikmalarini aniqlash uchun o'tkaziladigan pedagogik o'lchashlarda standart testlar va bir o'lchovli shkalalardan foydalanish talab etiladi [1-3]. Bir o'lchovlilik – o'rganilayotgan obyektning faqat bitta xususiyatini o'lchash yoki tavsiflashni bildiradi, ya'ni ajratib olingan biror bir xususiyatni ma'nosini talqin qilish imkoniyatini beradi [4]. Baholash jarayoni nafaqat umumiy o'rta ta'lim va oliy ta'lim muassasalarida, balki maktabgacha ta'lim tizimidan boshlab tayanch doktoranturagacha bo'lgan barcha ta'lim jarayonida to'g'ri qo'llanilishi muhim ahamiyatga egadir. Test sinovlarida turli xil sinaluvchilarning qobiliyat darajalariga mos bo'lgan turli xil qiyinlik darajadagi test topshiriqlari mavjud bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Obyektiv o'lchovlarni amalga oshirish uchun oddiy sanashdan uzluksiz o'lchov shkalasiga o'tish talab etiladi, chunki sanash bu o'lchov hisoblanmaydi. Masalan, predmetlarning miqdorini sanash mumkin, ammo ularning aniq xususiyatlari massasi, hajmi, tarkibi kabi kattaliklari bir xil emasligi tufayli bir xil miqdorni bildirmaydi. Bu kabi nomutanosiblikni bartaraf etish uchun hajm tushunchasi kiritilishi va uning qiymatini uzluksiz shkalada joylashtirish lozim. Uning birligi shkalaning ixtiyoriy qismida bir xil ma'noga ega bo'lishi lozim. Test sinovlarida ham ballar sinaluvchilarning balini sanash bilan aniqlanganda, uning bali bir balga o'sishi qobiliyatini ham bir balga oshirishini anglatmaydi, ya'ni xom

ballarni sanash matematik tilda o'zgaruvchilar orasidagi bog'lanish chiziqli emasligini bildiradi [5-6].

Shuning uchun chiziqli bo'lmagan shkaladan mavhum chiziqli shkalaga o'tish muhim [7]. Bu kabi bog'liqliklarni hamda obyektiv o'lchashlarni amalga oshirish uchun Daniyalik matematik olim Jorg Rash o'zining modelini yaratdi [8]. Bu modelda test topshiriqlarining invariantlik va bir o'lchovlilik xususiyatlari hisobga olingan. Chiziqli mavhum shkalaga esa Rash modelida logit birliklari orqali o'tiladi. Rash modelining yana bir muhim xususiyati shundaki u shunchaki ma'lumotlarni tahlil qilish uchun statistik usul emas, balki u o'lchovning nimaligini, ta'lim tizimida o'lchovlarni qanday sifatli amalga oshirish, sinaluvchilarning qobiliyatni baholash imkoniyatini ham beradi [7-14]. Qobiliyat deganda Rash modelida umumiy intellektual qobiliyatni emas, balki tadqiqot qilinayotgan yashirin xususiyat nazarda tutiladi.

Ushbu maqolada sinaluvchilarning qobiliyat darajasini aniqlashda Rash modelidan foydalanish va uning afzalliklari o'rganildi va tahlil qilindi.

Tadqiqot usullari

Biologiya fanidan o'quvchilarning bilimlarini Rash modeli asosida baholash maqsadida Qoraqolpog'iston Respublikasi, Toshkent shahri va viloyatlarda tanlab olingan maktab, ixtisoslashtirilgan davlat umumta'lim maktablari va akadimek litseylarning 11- sinf bitiruvchilari ishtirokida test sinovlari o'tkazildi va ularning natijalari asosida statistik tahlili amalga oshirildi.

Biologiya fanidan ilmiy tadqiqot uchun o'tkazilgan test sinovlarida umumiy elementli 4 ta test variantdan foydalanildi. Har bir foydalanilgan test varianti 48 ta test topshirig'i mavjud bo'lib ularning 38 tasi yopiq va 10 tasi qisqa javobli ochiq test topshiriqlaridan iborat. Ushbu test topshiriqlarini bajarish uchun o'quvchilarga ajratilgan vaqt javoblar varaqasini bo'yash bilan birgalikda 120 daqiqani tashkil etdi. Test sinovida Respublika miqyosida jami 418 nafar 11- sinf bitiruvchilari qatnashdilar va ularning natijalari tahlil qilindi.

O'quvchilarning natijalarini tahlil qilish uchun zamonaviy test nazariyasi (item response theory-IRT) foydalanildi. Zamonaviy test nazariyasi matematik model bo'lib, yashirin xarakteristikalar (bilim, stress, munosabat) uni namoyon qiluvchilari (kuzatilgan natija, javoblar) bilan bog'liqligini ifodalaydi. U instrumentdagi savollarning, bu savollarga javob berayotgan shaxslarning va uning asosida yashirin xarakteristikalar xususiyatlari orasidagi bog'liklikni o'rnatadi. Zamonaviy test nazariyasi yashirin xarakteristika va o'lchov savollarini kuzatib bo'lmaydigan kontinuumda tartiblashgan deb hisoblaydi. Shuning uchun uning asosiy vazifasi shaxsning o'sha kontinuumdagi joyini aniqlashdir.

Zamonaviy test nazariyasi parametrlari tajriba va modellarni moslashtirish orqali topiladi. Rash modeli bo'yicha bu parametrlar – yashirin qobiliyat va test topshirig'ining qiyinligidir. Rash modeliga ko'ra, dixotomik elementlarga individual javoblar ehtimoli shaxsning qobiliyat darajasi va test topshirig'i qiyinligi bilan aniqlanadi. Buni quyidagi matematik formula orqali ifodalanadi [8]:

$$P(X_{is} = 1|\theta_s, b_i) = \frac{e^{\theta_s - b_i}}{1 + e^{\theta_s - b_i}}, \quad (1)$$

bu yerda, $X_{is} = 1$ s-o'quvchining i test topshirig'iga to'g'ri javob berish ehtimolligi, θ_s -qobiliyat o'zgaruvchisi, b_i –topshiriq qiyinlik darajasi. Yuqorida ta'kidlanganidek, zamonaviy test nazariyasi parametrlari tajriba va modellarni moslashtirish orqali topiladi. Bizning holimizda tajriba bu biologiya fanidan o'tkazilgan test sinovlari natijalaridir. Test topshiriqlarning xususiyatlarini statistik tahlil qilish uchun mo'ljallangan maxsus dasturdan foydalanildi.

Natijalar va ularning muhokamasi

Rash modeli asosida aniqlangan test topshiriqlarining qiyinlik darajalarini o'quvchilarning qobiliyat darajalariga qanchalik mosligi tahlil qilindi. Respublika miqyosida tanlab olingan maktab, ixtisoslashtirilgan davlat umumta'lim maktablari va akadimek litseylarning 11- sinf bitiruvchilari o'rtasida biologiya fanidan ilmiy tadqiqotlar uchun o'tkazilgan test sinovi natijasiga ko'ra o'quvchilarning o'rtacha qobiliyat darajalari (–2,70: 2,63) logit birligi oralig'ida, test topshiriqlari o'rtacha qiyinlik darajalari esa (–3,15: 2,95) oraliqda taqsimlanganligi aniqlandi.

Xuddi shuningdek test variantlarining ishonchlilik koeffitsiyenti – α (Kronbax alfa koeffitsiyenti), test variantlarining o'rtacha qiyinlik darajasi (O'QD) kabi statistik kattaliklar 1 – jadvalda keltirilgan.

1–variantda 2 va 3 logit birligi oralig'ida sinaluvchilarning qobiliyat darajasiga mos test topshiriqlari mavjud emasligi aniqlandi. Xuddi shuningdek 2 – va 4 – variantda -3 va -2 logit birlik oraliqda test topshiriqlarining qiyinlik darajasiga mos qobiliyat darajasi mavjud emasligi aniqlandi. Statistik tahlil natijalariga asoslanib Biologiya fanidan ilmiy tadqiqotlar uchun o'tkazilgan test sinovi natijalari bo'yicha test variantlarining ishonchlilik koeffitsiyenti – α (Kronbax alfa koeffitsiyenti) 0,9 ga teng bo'ldi. Kronbax alfa koeffitsiyentining bu qiymati ushbu test variantlarining ichki muvofiqligi "a'lo" ekanligini ko'rsatadi (1 - jadval).

Sinaluvchilar barcha test topshiriqlariga to'g'ri javob bergan, yoki barcha test topshiriqlariga noto'g'ri javob bergan test topshiriqlarining bo'lishi test natijalari ishonchliligiga hamda validligiga salbiy ta'sir qiladi. Talabgorlar test topshiriqlarining barchasiga to'g'ri yoki noto'g'ri javob berishi natijasida mazkur test topshiriqlarining qiyinlik darajalari bo'yicha xatoliklari juda katta bo'ladi.

1-jadval

	Nomi	1 – variant	2 – variant	3 – variant	4 – variant
	Qobiliyat darajalari	(–1,95:2,44)	(–1,90:2,45)	(–2,70:2,63)	(–1,84:2,23)
	Qiyinlik darajalari	(–3,15:1,85)	(–2,14:2,95)	(–2,69:2,46)	(–2,90:2,95)
	α	0,90	0,90	0,90	0,89
	O'QD	-0,09	0,18	-0,21	0,06

Xulosa

Ta'lim jarayonida Rash modelidan foydalanish o'quvchilarning bilimlarni baholash, qobiliyat darajasini obyektiv o'lchash, test topshiriqlarining qiyinlik darajasini aniqlash, umumiy elementli test variantlaridan foydalanish orqali turli xil test topshiruvchilar guruhlarini natijalarini solishtirish, o'quvchilarning o'quv dasturini va ta'lim muassasalari samaradorligini baholash mumkin bo'ladi. Rash modeli bilan baholash xom ball bilan baholashga nisbatan standartlik, validlik va ichonchlilikni aniqroq talqin qilish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Baker, Frank (2001). The Basics of Item Response Theory, ERIC Clearinghouse on Assessment and Evaluation, University of Maryland, College Park, MD.
2. Hambleton, R.K., Swaminathan, H., & Rogers, H.J. (1991), Fundamentals of item response theory. Newbury Park, CA: Sage
3. Ivailo Partchev (2004), A visual guide to item response theory, FriedrichSchiller-Universitat" Jena
4. M.Dj. Ermamatov, A.R. Sattiyev, A.B. Normurodov, Z.O. Olimbekov, A.A. Baratov. Fizika fanidan o'tkazilgan test sinovi natijalari: rayt xaritasi, ichki va tashqi moslik statistikalari, rash modeli bilan moslik, Axborotnoma, 1, 2023, 4-62 betlar.
5. T.G. Bond and C.M. Fox, Applying the Rasch Model: Fundamental Measurement in the Human Sciences, 2nd ed. (Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, NJ, 2007).
6. B. D. Wright and M. H. Stone, Best Test Design (MESA Press, Chicago, 1979)
7. A.B. Normurodov, I.A. Boyxonov. Rayt xaritasi, ichki va tashqi moslik statistikalari: biologiya fanidan o'tkazilgan test sinovi natijalari. Axborotnoma, 2023, 2, 56-83 betlar
8. G. Rasch, Probabilistic Models for Some Intelligence and Attainment Tests (Danmarks Paedagogiske Institut, Copenhagen, 1960).
9. Baker, Frank (2001). The Basics of Item Response Theory, ERIC Clearinghouse on Assessment and Evaluation, University of Maryland, College Park, MD
10. Hambleton, R.K., Swaminathan, H., & Rogers, H.J. (1991), Fundamentals of item response theory. Newbury Park, CA: Sage
11. Ivailo Partchev (2004), A visual guide to item response theory, FriedrichSchiller-Universitat" Jena
12. Rasch G. Probabilistic models for some intelligence and attainment tests, Copenhagen, Danish Institute for Educational research, 1960.
13. Wright, B. D., & Stone, M. H. (1979). Best test design. Chicago, IL: Mesa Press.
14. Maja Planinic, William J. Boone, Ana Susac, and Lana Ivanjek, Rasch analysis in physics education research: Why measurement matters, Physical review physics education research 15, 020111 (2019).

TA'LIMNING TEXNOGEN SIVILIZATSIYA DAVRIDA MIGRATSIYASINING IJOBIY VA SALBIY JIHATLARI

Mansurov Abdulaziz Akbarjonovich

Guliston davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya. Bugungi insoniyatning texnologik taraqqiyoti insoniyatning o'z yashash manzilgohlarini belgilashda va o'zgartirib borishiga olib kelmoqda. Demak, bu ikki jarayon ham o'zaro ta'sirlashuvi ortidan har biri alohida rivojlanib bormoqda. Shu sababidan dunyo hamjamiyatida ba'zi bir cheklovlar qo'yish orqali, texnologiyaning onglilashib borishini nazoratga olishga harakatlarni ham kuzatish mumkin. Chunki, texnologik taraqqiyot insonning biologik faolligini cheklash bilan birga borliqdagi faol liderlik roliga ham putur yatkazishi mumkinligi bo'yicha qo'rquvlar mavjud. Bugungi odamlarning ko'chishi texnogik taraqqiy etgan hududlarga yo'nalgan bo'lsa, kelajakda undan qochish bilan xarakterlanishi mumkin. Maqolada muallifning shu doirasidagi fikrlari bayon etiladi.

Kalit so'z: emigratsiya, imigratsiya, aholi migratsiyasi, texnologik rivojlanish, migratsion harakat, sivilizatsiya, texnoetik madaniyat, kiberxavfsizlik.

Ushbu maqoladagi asosiy muammo insoniyatning o'sish sur'atlariga mutanosib ravishda taraqqiy etayotgan texnologik rivojlanish va uning insoniyat hayotiga keng ko'lamda ta'sir etib borishi bilan bog'liq. Chunki texnologiya bugungi kunda sanoatning asosiy sohalaridan inson omilini jadallik bilan qisqartirib bormoqda. Shundan kelib chiqib, insoniyatning migratsion harakatini ham muqarrar qilib qo'ymoqda. Negaki sanoatning texnologiyalashuvi ortidan odamlar zavodlarga endi kerak bo'lmay qolishi bilan birga, avvaldan shug'ullanib kelgan ko'pchilik kasblaridan borgan sari maxrum etib borilmoqda. Soha mutaxassislari hattoki, ayrim kasblarni bugungi kunda tanlamaslik kerak deya uqtirishmoqda. Ular kelajakda texnologik taraqqiyot tufayli kerak bo'lmay qolishi mukin²⁴.

Shunday sharoitda, texnologik yutuqlardan foydalanish, uni jadallashtirib borish va uning axloqiy jihatlariga e'tibor berish ko'zda tutiladi. Sivilizatsiya - Moddiy va ma'naviy madaniyatning ijtimoiy taraqqiyotida erishilgan muayyan bosqichi sifatida qaralar ekan, u o'z navbatida madaniyat so'zining sinonimi hisoblanadi. Insoniyat doimiy ravishda qaysidir yutuqlarga erishib kelgan va ushbu yutuqlar jamiyatning muvaffaqiyati sifatida baholanishi, sivilizatsiyaning yaratilishi sifatida qabul qilinadi. Texnogen sivilizatsiya – insoniyat faoliyati natijasi sifatida texnologiya taraqqiyotida erishilgan muayyan bosqichidagi yutuqlarga aytiladi. Insoniyatning bu borada erishayotgan natijalari hayratlanarli bo'lishi bilan birga, fanda unga falsafiy muammo sifatida qarash ham shakllanib bormoqda. Texnologik yutuqlarni yanada olg'a siljitish mumkin bo'lgan bir vaziyatda, uning axloqiy jihatlarini, insoniyat taqdiriga uning kelajagiga ta'sirini hisobga olgan holda yondashuvni talab etilmoqda. Buning ijobiy tarafdin beqiyos yutuqlar, yengilliklar, samaradorlik tuhfa etishini inobatga olish bilan birga

²⁴ https://uz.tgststat.com/chat/@magistratura_qabul2020/183608

yuqoridagi muammo keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan jihatlarini inobatga olish zarur. Yulo Vooglayd ta'limda texnologiyalashuv haqida so'z yuritib, "markazida elektron qurilmalardan foydalanish bo'lgan o'quv jarayoni butun ta'lim va tarbiyalash tizimini tubdan o'zgartirdi. Bu o'zgarishlar qanday natijalar-u oqibatlariga olib kelishi hozircha ma'lum emas. Elektron qurilmalar kuchli o'rganish vositasi bo'lib, ulardan kelishi mumkin bo'lgan ta'sirni qancha kam bashorat qilib hisobga olsak, ular shunchalik xavfli bo'ladi"²⁵ deya xulosa beradi. Balki shuning uchun ham jamiyatda ushbu qurilmalardan foydalanish madaniyatining shakllanishiga ko'proq e'tibor qaratish zarurdir. "Texnoetik madaniyat" – bu texnika va texnologiyani yaratish va foydalanishda axloqiy mas'uliyatni shakllantirish, unga axloqiy baho beradigan madaniyat turi hisoblanadi²⁶.

Texnogen sivilizatsiya insoniyatning ilmiy yuksalib borishiga olib kelmoqda. Bu esa, ishchi kuchiga nisbatan talabni kamaytirishi bilan birga, yangi va zamonaviy kasblarning shakllanishini ham yuzaga keltiradi. Muhandis dasturchi, robototexnik, kiberxavfsizlik bo'yicha mutaxassis, blokchayn- muhandisi, barqaror energiya muhandisi²⁷ kabi sohalarga ehtiyoj oshib borishi haqida xulosalar mavjud bo'lsa, kopirayterlar (60%), dizaynerlar (54%), buxgalterlar (40%), tahlilchilar (35%), marketologlar (30%), kuryerlar (28%) va taksi haydovchilari - 26%, logistiklar, sotsiologlar, dasturchilar, moliyachilar, kadrlar bo'yicha mutaxassislar, shuningdek, jurnalistlar, psixologlar, o'qituvchilar va hatto shifokorlar oldida turgan vazifalarni 22 foizgacha aniq bajarishi mumkinligi²⁸ bois ushbu kasblarga nisbatan ham talabning kamayib borishiga olib keladi, degan farazlar mavjud. Shundan kelib chiqib, odamlar o'zlarining kelajak uchun tanlayotgan kasblarini doimiy yashash hududida keyinchalik ham qanchalik kerak bo'lib qolishini hisobga olgan holda tanlashlari maqsadga muvofiqdir. Qaysidir kasbni tanlash bilan mutaxassisning, o'zini shu jamiyatning bir vakiliga aylantiradi va shaxs sifatida siyosiy lashib boradi. Agar texnologik taraqqiyotni kuzatadigan bo'lsak, u odamlarni qaysidir hududlarga chorlashi bilan birga, inson omilining kamayib borishi orqali qaysidir yuqorida sanab o'tilgan kasblarni kelajakda keraksizga aylantiradi, jamiyatdan begonalashtiradi va komfort hududlariga qamaydi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, texnologik taraqqiyotning migratsiyaga va aholining ko'chib borishi va kelishiga bundan keyingi davrda kuchli ta'sir etishini kuzatish mumkin. Lekin, bugungi kunda dunyo bo'ylab ko'chib yuruvchi muhojirlar soni ortib bormoqda. Odamlar tug'ilgan joylarida yashashni xohlashmaydigan bo'lib borishmoqda, ular hayot kechirish uchun yaxshi sharoitlarni qidirmoqdalar. Hukumatlar ham ushbu vaziyatdan kelib chiqib yangi muammolar uchun yechim qidirishmoqda: ba'zilarida ishchi kuchi, aholi yetishmaydi, boshqalari esa, aksincha, aholi ko'p. Demografik muvozanatni saqlash va mehnat bozoridagi vaziyatni nazorat qilish

²⁵ Юло Вооглайд Ватандошлик дастури [Матн]: илмий-оммабоп / — Тошкент: "Azon kitoblari", 2023. — 203 б.

²⁶ Alimjonova G.I. Oliy texnik ta'lim muassasalari talabalarining texnoetik madaniyatini rivojlantirish mexanizmi. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. Farg'ona. 2023 yil. — 56 b.

²⁷ https://uz.tgstat.com/ru/chat/@magistratura_qabul2020/183608

²⁸ <https://yoshlarovozi.uz/oz/news/suniy-intellekt->

uchun migratsiya nima ekanligini, uning sabablari va qanday oqibatlariga olib kelishi mumkinligini bilish kerak. Lekin ushbu masalaning asosan ijobiy jihat bilan qabul qiluvchi jamiyatga ta'siri haqida to'xtalib o'tilgan edi. Demak, migratsiya hukumat va jamiyatlarda pirovardida asosan ijobiy natijasi bilan ahamiyatli hisoblanadi.

Umuman olganda, jarayonga ta'sir qiluvchi omillarni chaqiruvchi va chiqaruvchi omillarga bo'lish mumkin. Bunda odamlar yaxshi sharoitlarni izlab, yomon sharoitdan qochib begona hududlarga borib qolishadi. Chiqaruvchi omillarga, qurolli to'qnashuvlar, urushlar, ekologik ofatlar kiradi. Bunday hollarda, odamlarda shunchaki boshqa tanlovlari yo'q holatda – majburiy muhojirlar o'z hayotlarini va sog'lig'ini saqlab qolishga qaror qilishadi.

Odamlarni ko'chishga majbur qiladigan asosiy omillar iqtisodiy omillar bo'lishi bilan birga texnologiyalashuv ham hisoblanadi. Aksariyat muhojirlar yuqori maoshli ish topish uchun boshqa mintaqaga yoki mamlakatlarga sayohat qilishadi. Ammo bu odamlarning ushbu maqsadni ko'zlab ko'chaga chiqishining yagona sababi emas. Ularning aksariyati nafaqat pul ishlashni, balki yangi manzilgohlarida doimiy qolishni ham ko'zlashadi. Majburiy migratsiya ular uchun albatta turli afzalliklarni taqdim etadi.

Sof ekologiya, yuqori yashash sharoitlari, ishonchli ta'minlangan jamoat xavfsizligi, siyosiy erkinliklar mavjudligi, sifatli ta'lim, texnologiyalashuv, infratuzilmaga ega hududlarning barchasi migrantlarni o'ziga jalb qilishi tabiiy va ular asosan mana shunday hududlarga qarab intiladilar.

Mamlakat yoki ma'lum hududiy birlik ichidagi qishloqdan shaharlarga, bir mintaqadan boshqasiga ko'chish ichki migratsiya deb ataladi. Masalan, mamlakatimiz miqyosida kuzatiluvchi harakat jarayoni: qishloqlardan - tuman markazlariga, tumanlardan - viloyat markazlariga, viloyatlardan – poytaxtga intilish. Bundan hulosa shunday bo'ladiki, mamlakatdagi hududlarning texnologik infratuzilmasi, ichki iqtisodiy sharoiti va resurslarning o'ta nomutanosib taqsimlanganligidan dalolat beradi. Bu birinchi navbatda salbiy xabar berishi bilan birga, mamlakatning markaziy qismlarini katta sur'atlar bilan taraqqiyotiga olib keladi.

Xulosa qilib aytganda, texnologik taraqqiyot insonning biologik faolligini cheklash bilan birga borliqdagi faol liderlik roliga ham putur yatkazishi mumkinligi bo'yicha qo'rquvlar mavjud. Bugungi odamlarning ko'chishi texnogik taraqqiy etgan hududlarga yo'nalgan bo'lsa, kelajakda undan qochish bilan xarakterlanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. https://uz.tgstat.com/chat/@magistratura_qabul2020/183608
2. Юло Вооглайд Ватандошлик дастури [Матн]: илмий-оммабоп / — Тошкент: “Azon kitoblari”, 2023. — 203 б.
3. Alimjonova G.I. Oliy texnik ta'lim muassasalari talabalarining texnoetik madaniyatini rivojlantirish mexanizmi. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. Farg'ona. 2023 yil. – 56 b.
4. https://uz.tgstat.com/ru/chat/@magistratura_qabul2020/183608
5. <https://yoshlarovozi.uz/oz/news/suniy-intellekt->

6. Mansurov Abdulaziz Akbarjonovich. (2023). MIGRATSIYA JARAYONINING TAHLILI VA MUAMMOLI JIHATLARI. *IQRO* , 2(1), 628–631. Retrieved from <http://wordlyknowledge.uz/index.php/iqro/article/view/386>

7. Akbarjonovich M. A. MIGRATSIYANI KELTIRIB CHIQUARUVCHI SABABLAR //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 24. – №. 2. – С. 32-34.

8. Akbarjonovich, M. A. (2023). Historical Analysis of Population Migration. *International Journal on Orange Technologies*, 5(4), 68-70. Retrieved from <https://journals.researchparks.org/index.php/IJOT/article/view/4292> More Citation Formats

INKLYUZIV TA'LIMDA DARSLARNI TASHKIL ETISHNING ZAMONAVIY METODLARI

Usarov Jabbor Eshbekovich, Umarov Eldor Do'syarovich
Chirchiq davlat pedagogika universiteti professor,
Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Samarqand filiali assistenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim jarayonida nogiron bolalarga ingliz tilini o'rgatish sohasidagi tajribaning qisqacha mazmuni berilgan bo'lib, bunda asosan o'yin texnologiyasi orqali o'qitish tizimi ko'rsatib berilgan. Dars jarayonida yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali o'qituvchi jarayonni yangi nuqtai nazardan ko'rib chiqilishiga ishonch hosil qilishi, shaxsni shakllantirishning psixologik mexanizmlarini o'zlashtirishi va yaxshi natijalarga erishishi mumkin.

Abstract. This article gives a summary of the experience in the field of teaching English to disabled children in the process of inclusive education. By using new pedagogical technologies in the course of the lesson, the teacher can make sure that the process is viewed from a new perspective, master the psychological mechanisms of personality formation and achieve good results.

Kalit so'zlar: kompetentlik, texnologiya, ingliz tili, Internet, nogiron, individual, inklyuziv, kompensatsion, differensial, individual, loyiha usuli, motor, intellektual, korreksion, monoton, gigiyena, sxema, AKT, mikroiklim, kognitiv.

Key words: competence, technology, English language, Internet, disabled, individual, inclusive, compensatory, differential, individual, project method, motor, intellectual, correctional, monotonous, hygiene, scheme, ICT, microclimate, cognitive.

Kirish. Yurtimizda chet tillarini chuqur o'qitishga keng e'tibor qaratilib, ta'lim tizimini yanada takomillashtirish maqsadida bir qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, oliy ta'lim muassasalari faoliyatining sifati hamda samaradorligini oshirish, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat'iy hayotiy nuqtai nazarga ega yoshlarni tarbiyalash" kabi vazifalar belgilangan. Bunda, bo'lajak o'qituvchilarda faoliyat motivlari asosida kasbiy kompetentlikni rivojlantirish, o'quv jarayonida chet tillarini o'qitish texnologiyasidan foydalanishga o'rgatish tizimini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

So'ngi yillarda nafaqat ta'lim sohasida, balki barcha sohalarda chet tillarining ayniqsa ingliz tilining roli muhim ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy dunyoni Internetsiz (muloqot, ish) tasavvur etish mumkin emas va bu sohada to'liq huquqli faoliyat yuritish uchun tilni bilish juda muhimdir. O'rta maktabda tillarni o'rgatishning asosiy va yetakchi maqsadi - bu butun o'quv jarayonini belgilaydigan kommunikativ maqsad. Hozirda nogiron bolalarni normal rivojlanayotgan o'quvchilar bilan teng ravishda o'qitish tajribasi faol shakllantirilmoqda. Ushbu turdagi ta'lim amaliyoti har bir o'quvchining individualligini qabul qilish g'oyasiga asoslanadi, shuning uchun jarayon nogiron bolaning ehtiyojlarini qondiradigan tarzda tashkil etilishi kerak.

Shu bois mazkur jarayonning maqsadi jismoniy imkoniyati cheklangan bolalarni o'quv jarayoniga jalb etish va ularning natijalarini yaxshilash uchun ingliz tilini o'qitishning zamonaviy texnologiyalarini o'rganishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Inklyuziv ta'lim darslarni rejalashtirish va tashkil etishda N.M. Pasenkovaning quyidagi kuzatilishi kerak bo'lgan maxsus didaktik tamoyillarga asoslanadi:

- pedagogik optimizm tamoyili;
- erta pedagogik yordam tamoyili;
- ta'limning tuzatuvchi va kompensatsion yo'nalishi tamoyili;
- ta'limning ijtimoiy moslashuv yo'nalishi tamoyili;
- tafakkur, til va muloqotni maxsus ta'lim vositasi sifatida rivojlantirish tamoyili;
- ta'lim va tarbiyada faoliyat yondashuvi tamoyili;
- differensial va individual yondashuv tamoyili;
- maxsus pedagogik rahbarlik zarurligi tamoyili. [1]

Yuqorida sanab o'tilgan tamoyillarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan birgalikda qo'llab, imkoniyati cheklangan bolalarga chet tilini o'rgatishda yaxshi natijalarga erishishimiz mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari o'qituvchilar tomonidan tobora ko'proq talab qilinmoqda, shuning uchun o'yin va aloqa-axborot texnologiyalari amaliyotda qo'llaniladi. Ushbu texnologiyalarga , loyiha usuli, o'yin va hamkorlik texnologiyasi kiradi.

Quyida biz o'yin texnologiyasini ko'rib chiqamiz:

O'yin texnologiyasi.

O'yin texnologiyalari - bu o'quvchilarning dars jarayoniga bo'lgan qiziqishini oshirib, ta'lim sifatini yuqori darajaga ko'tarish imkonini beradigan ta'lim shakli hisoblanadi. O'yin texnologiyasining qiziqarliligi ma'lumotni eslab qolish, takrorlash, mustahkamlash yoki o'zlashtirishning monoton faoliyatini ijobiy hissiy rangga aylantiradi va o'yin harakatining emotsionalligi bolaning barcha aqliy jarayonlari va funksiyalarini faollashtiradi. O'yinning yana bir ijobiy tomoni shundaki, u yangi vaziyatda bilimlardan foydalanishga yordam beradi, talabalar tomonidan o'zlashtirilgan material o'ziga xos amaliyotdan o'tadi, o'quv jarayoniga rang- baranglik va qiziqish uyg'otadi.

Darsning turiga va maqsadiga qarab, o'yinlar juda xilma-xil bo'lishi mumkin. Ular o'quv materialini mustahkamlash jarayonida ham, ma'lum bir mavzuni o'rganishning dastlabki bosqichida ham taklif qilinishi mumkin [2].

Birinchi navbatda, o'yinlarni faoliyat turlari bo'yicha jismoniy (motor), intellektual (aqliy), mehnat, ijtimoiy va psixologik o'yinlarga ajratib olish kerak. Shuningdek, nogiron bolalar uchun o'yinlarni tanlashda quyidagi talablarni inobatga olish kerak:

- o'yinning bolaning yoshiga yoki uning hozirgi rivojlanish darajasiga muvofiqligi;
- nuqson tuzilishini hisobga olish;
- asta-sekin murakkablashadigan o'yin materialini tanlash;
- o'yin mazmuni va bolaning bilim tizimi o'rtasidagi bog'liqlik;

darsning korreksion maqsadga muvofiqligi;
faoliyatni o'zgartirish tamoyilini hisobga olish;
yorqin, ovozli o'rinchoqlar va qo'llanmalardan foydalanish;
o'rinchoqlar va yordamchi vositalarning gigiyena talablariga muvofiqligini inobatga olish va xavfsizligini ta'minlash [3].

Quyida keltirilgan "Animals" o'yini inklyuziv ta'lim jarayonida bolaning nafaqat leksik bilim darajasini oshiradi, balki xotirani, diqqatni rivojlantiradi:

"Animals"

Bu o'yinning vazifasi o'quvchilarni turli hayvonlar nomiga to'be'li bilan shaxs olmoshlarini qo'llash natijasida ularning nutqiy faolligini oshirishdan iboratdir.

O'quvchilar aylana shaklida turib olishadi. Har bir ishtirokchi hayvon niqobini kiyadi. Bolalar o'z hayvonlariga nom berishadi va to'pni doiradagi har qanday ishtirokchiga uzatishadi. Masalan:

I'm a monkey. You are a cat.

I'm a cat. You are a dog [4].

Turli mashqlar va o'yinlar bolaga o'rganilayotgan materialni osonroq va tezroq eslab qolishga yordam beradi. Bu esa lingvistik dunyoqarashning kengayishiga olib keladi: chet tili og'zaki va yozma nutqni o'zlashtirish uchun zarur bo'lgan elementar lingvistik tasvirlarni o'zlashtirishga yordam beradi.

Bugungi kunda turli xil nogironligi bo'lgan ko'plab bolalar uchun ta'lim olishning yagona yo'li bu - masofaviy ta'limdir. Biroq o'quvchini dars jarayoni uchun zarur jihozlar va shart- sharoitlar bilan ta'minlashning o'zi yetarli emas. Buning uchun o'quvchining barcha yosh, psixofizik xususiyatlarini hisobga olgan holda darsni to'g'ri rejalashtirish muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Nogiron bolalar, asosan, ko'proq muloqotda bo'lishadi, shuning sababli iloji boricha, darsga kommunikativ yo'nalish berish kerak. Bu esa o'quvchiga tengdoshlari bilan muloqot qilishni osonlashtiradi, o'z fikrlarini ikkala nutqida (ona tili va ingliz tili) ham ifodalaydi.

Ingliz tili darslarida AKTdan foydalanishning asosiy maqsadlari:

-tilni o'rganish uchun motivatsiyani oshirish;

-nutq kompetensiyasini rivojlantirish: haqiqiy xorijiy matnlarni tushunish qobiliyati, shuningdek, ma'lumotlarni izchil asosli bayonotlarda yetkazish qobiliyati;

lingvistik bilimlar hajmini oshirish;

-o'rganilayotgan til mamlakatining ijtimoiy-madaniy o'ziga xosligi haqidagi bilimlar hajmini kengaytirish;

-ingliz tilini mustaqil o'rganish qobiliyati va tayyorgarligini rivojlantirish [5].

Tahlil va natijalar. Asosiy muammo – o'quvchi diqqatini jamlash va yangi materialni sifatli taqdim etishdir. Nogiron bolalar har xil bo'lganligi sababli, ularning kompensatsion imkoniyatlariga hisobga olgan holda materialni taqdim etish kerak. Masalan, eshitish qobiliyati buzilgan, diqqat va nutqida buzilishlar bo'lgan bolalar vizual materialni yaxshiroq o'rganishadi - bu rasmlar, taqdimotlar, elektron kitoblar va topshiriqlar; katta bosqichda - kichik sxemalar, ma'lumot jadvallari, komikslar ko'rinishidagi moslashtirilgan matnlar [6].

O'quvchilarga chet tillarini o'qitishning maqsadi va vazifalari quyidagilardan iborat:

- ularda nutqiy faollik rivojlanadi;
- ingliz tiliga bo'lgan qiziqishlarini o'stiradi;
- ingliz mamlakatlari madaniyatiga bo'lgan qiziqishlarini oshirish.

Inklyuziv sinfda dars beradigan chet tili o'qituvchisining asosiy vazifasi muvaffaqiyatga erishish vaziyatini yaratish va har bir o'quvchi chet tilini o'rganishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarni bartaraf etishdan, sinfdagi barcha o'quvchilarning o'quv natijalariga erishishiga va ularning imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradigan qulay mikroiklimni yaratishdan iboratdir.

Har bir bola ta'lim olish imkoniyatiga ega va har bir o'qituvchi o'rganish jarayonida yetarli psixologik va pedagogik yordamni tashkil etish uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishi kerak.

Bugungi kunda, zamonaviy amaliyotda umumta'lim maktablarida chet tillarini o'qitish jarayoniga inklyuzivlikni joriy etishning ma'lum ijobiy tajribasi mavjud.

Misol uchun, ba'zi maktablar Daun sindromi bo'lgan bolalarga chet tilini o'rgatish mas'uliyatini o'z zimmalariga oladilar. Va ular kutilgan natijaga erishadilar.

Xulosa va takliflar. Shunday qilib xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, inklyuziv ta'lim

- bu alohida ta'limga muhtoj bolalarni o'qitish jarayonining yangi texnologiyalar asosida amalga oshirish hisoblanadi. Aslini olib qaraganda, chet tili maktab fanlarining ichida eng qiyin va murakkab fanlardan biridir. Inklyuziv ta'lim sharoitida esa ushbu o'quv fanini o'qitish alohida e'tibor va o'quv jarayonini puxta o'ylangan holda tashkil etishni talab qiladi. Darhaqiqat, nogiron bolalarning aksariyati chet tilini o'rganishda qiyinchiliklarga duch keladi: kognitiv jarayonlarning yetishmasligi, eshitish qobiliyatining buzilishi, nutqning buzilishi, aqliy zaiflik – bular o'z navbatida o'rganish jarayonini sezilarli darajada murakkablashtiradigan omillardir. Ammo bir narsani tan olish kerakki, zamon shiddat bilan rivojlanayotgan bir paytda barchaga birdek sifatli ta'lim berish murakkablashib bormoqda. Ana shu jarayonda, birinchi navbatda nogiron bolalar uchun ta'lim maqsadi yuqori ta'lim darajasiga erishish emas, balki psixofizik to'siqlarni bartaraf etish va sog'lom insonlar orasida yashash imkoniyatini berishdir. Bu borada o'qituvchi, psixolog va ota-onalarning hamkorlikda ish olib borishlari uzoq vaqt davomida mutlaqo imkonsiz bo'lib tuyulgan yuqoridagi imkoniyatlarni amalga oshirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Аюпова М.Й. Логопедия: дарслик/ М.Й.Аюпова; Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги. — Т.: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти, 2007. —560 б.

2. Вопросы инклюзивного образования. Часть 3. Обучение детей с нарушениями речи и интеллекта. Практическое пособие. /Под редакцией Е.В. Коневой. – Ярославль, 2013. – 73 с.

3. Власова, В.К. Проектирование и реализация содержания педагогического образования на основе интеграции информационных потоков: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Власова Вера Константиновна. - Казань, 2013. - 357 с.

4. Джураев Р.Х. Таълимда интерфаол технологиялар. –Т.: Қори Ниёзий номидаги ЎзПФИТИ, 2010.;

5. Джураев Р.Х. Таълим жараёнларида масофали ўқитишдан фойдаланиш эволюцияси // Олий таълим муассасаларининг ўқув жараёнида илғор педагогик ва замонавий ахборот коммуникация технологияларининг жорий этилиши: амалиёт ва истиқболлар. Конференция материаллари. –Т.: ЎзМУ, 2019. –Б.4-8.

6. Екжанова Е.А., Стребелева Е.А. Коррекционно-развивающее обучение и воспитание. Программа дошкольных образовательных учреждений компенсирующего вида для детей с нарушением интеллекта - М.: Просвещение, 2005. - 272 с.

7. Ишмухамедов Р, Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар. –Т.: Истеъдод, 2008.

TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA XALQARO BAHOLASH DASTURLARIDAN SAMARALI FOYDALANISH YO'LLARI

Isayeva G.P, A.Yuldashev, M.Yo'ldosheva

Guliston davlat pedagogika instituti v.b.professori

Guliston davlat pedagogika instituti dotsenti

Guliston davlat pedagogika instituti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola uzluksiz ta'limning asosiy bo'g'ini bo'lgan umumta'lim maktab o'quvchilarining bilim olishi, ko'nikma va malakalarining shakllanishida xalqaro baholash dasturlaridan samarali foydalanish yo'llari yoritilgan.

Kalit so'zlari: bilim, ko'nikma, malaka, tushunish, qo'llash, tahlil, baholash, yaratish, xalqaro, baho, axloq, ijodkor, kreativ, o'quvchi, global, daraja, hamkorlik.

Uzluksiz ta'limning asosiy bo'g'ini bo'lgan umumta'lim maktab o'quvchilarining bilim olishi, ko'nikma va malakalarining shakllanishi va o'qish, tushunish darajasining o'sishi, o'z bilimini amalda qo'llay olishi, mustaqil fikrini bildirish jarayonida ta'lim sifatini baholovchi xalqaro dasturlardan foydalanish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir.

Umumta'lim maktabning asosiy bo'g'ini bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilarini aqlan etuk, axloqan pok, jismonan baqquvat, manaviy yuksak ijodkor, kreativ yondoshuvchi, erkin fikrlovchi shaxsni tarbiyalash vazifalari amalga oshirish darkor. Bu, o'z o'rnida, ta'lim tizimini tubdan isloh qilishni taqozo etadi. Mukammal va xalqaro standartlarga raqobatbardosh ta'lim tizimi davlatimizning kelajakdagi intellektual rivojlanishini belgilab beradi.

Globallashuv jarayonlari nafaqat jamiyatga, balki yoshlarga ham katta ta'sir ko'rsatmoqda. Bugun zamonaviy bilimlar va ma'lumotlarni o'zlashtirmagan o'quvchi raqobatbardosh mutaxassis bo'lishi mushkul. Shu o'rinda zamonaviy bilimlar va ma'lumotlarni o'zlashtirgan o'quvchi – kelajagini belgilaydi va jamiyatda o'z o'rnini topishga yordam beradi.

Ta'lim sifatini oshirishda xalqaro baholash dasturlaridan samarali foydalanish uzluksiz ta'limda foydalanish, shu jumladan, umumta'lim maktabning asosiy bo'g'ini bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilarini baholashda samarali foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Blum taksonomiyasi. 1956 yilda Bendjamin Blum kognitiv o'rganish darajasini tavsiflovchi tizim yaratdi. Blum o'quv materialini bilan tanishishning 6 darajasini ta'kidlaydi. Bular quyidagilardan iborat. Bilim, tushunish, qo'llash, tahlil, baholash, yaratish.

Bilim. O'quvchi vchi o'rgangan ma'lumotni eslab qoladi va takrorlaydi (masalan, muayyan sohaning atamalari va asosiy tushunchalarini eslab qoladi). Darajaga mos keladigan fe'llar: aniqlash, ta'riflash, tanlash, bilish, nomlash.

Tushunish. O'quvchi faktlar va g'oyalarni tushunishni namoyish etadi. Ularni tizimlashtirishi, solishtirishi mumkin. U matnni o'z so'zlari bilan aytib berishi, boshqa tinglovchiga tushuntirishi mumkin. Darajaga mos keladigan fe'llar: hikoya qilish, tushuntirish, izohlash, misol keltirish.

Qo'llash. O'quvchi bilimlarni amalda qo'llashi, shu kabi va boshqa turdagi vazifalarni hal qilish uchun bilimlardan foydalanishi mumkin. Darajaga mos keladigan fe'llar: qo'llash, o'zgartirish, qurish.

Tahlil. O'quvchi o'quv materialini mustaqil ravishda tahlil qilishi, mantiqiy xatolar yoki zaif dalillarni ko'rishi mumkin. Darajaga mos keladigan fe'llar: solishtirish, tahlil qilish, xulosa chiqarish

Baholash. O'quvchi o'quv materialining sifatini baholashi, uning qiymati haqida xulosa chiqarishi mumkin. Darajaga mos keladigan fe'llar: baholash, taqqoslash, tanqid qilish.

Yaratish. O'quvchi mavjud o'quv materiallari asosida yangi materiallarni yaratishi mumkin. Darajaga mos keladigan fe'llar: o'zgartirish, qayta qurish, umumlashtirish.

Gane ta'limotining 9 ta darajalari. Robert Gane bixeviorizm (insoniylik xulq-atvori) tamoyillariga asoslangan tuzilmani taklif qilgan.

E'tiborini jalb qilish. Yorqin tasvir, yo'lantiradigan savol va unutilmas statistik raqamlardan foydalanish mumkin.

Maqsadlar haqida gapirish. Onlayn kursning kirish qismida erishiladigan natijalarni tavsiflash lozim. Maqsadga erish ko'rsatkichlarini aniqlash lozim.

Mavjud bilimiga murojat qilish. Yangi ma'lumot berishdan oldin, tinglovchilar bilgan ma'lumotlar haqida so'rash lozim va yangi ma'lumotlar bilan bog'lovchi "ko'priq"ni qurish lozim. Yangi ma'lumot tinglovchilarga ma'lum bo'lgan ma'lumot bilan bog'lansa, uni eslab qolish osonroq bo'ladi

Kontentlarni bo'lish. Yangi kontentni oson bo'lgan kichik bilimlar tizimi sifatida taqdim etish lozim.

Qo'shimcha ma'lumot berish. Mashg'ulot jarayonida olingan bilimlardan tashqari qanday maqolalar, kitoblar, videolarni tavsiya qilish haqida o'ylab ko'rish lozim.

Mashg'ulotdagi faollik. Tinglovchilarni 1,5 soatlik onlayn ma'ruzada o'tirishga majbur qilish mumkin. Ammo bunday mashg'ulotlar salmoqli natija bermaydi.

Teskari aloqa bilan ta'minlash. Tinglovchilar tomonidan bajarilgan vazifalar yuzasidan teskari aloqa o'rnatish lozim. Chat va boshqa aloqa kanallari orqali iloji boricha tezroq savollariga javob berish lozim.

Samaradorlikni baholash. Tinglovchilar bilimini shaffof va tushunarli mezonlarga mosligini tekshirish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarning o'quv-bilish darajasi, tushunish, mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini PIRLS baholash dasturi talablari asosida shakllantirishda quyidagi jihatlarni e'tiborga olish lozim. O'quvchilar diqqatini o'rganilayotgan masalani tahlil qilishda qo'llanilgan metodning aniq, tushunarli, keng qamrovli hamda o'quvchi tomonidan mustaqil qo'llay olishi lozim. Ularda bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishni dars maqsadi deya baholamaslik, balki darsda qo'yilgan maqsad va vazifalarni yanada samarali hal qilishga, o'quvchi qobiliyatini ochib beradigan imkoniyat deb qaralsa maqsadga muvofiqdir. O'quvchilar umumiy va yakka tartibda ham mustaqil xulosa chiqaradigan, yangi vaziyatlarda o'quvchini ijodkorlikka undovchi topshiriqlar berishga darslarning asosiy mahsuli

sifatida qarash hazarda tutishi, yangi axborotlar bilan ishlash, yig'ish, tanishish, tahlil va talqin qila olish ko'nikma va malakalarini shakllantirishning muhim jihati sifatida qaralishi kerak.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining PIRLS baholash dasturida o'quv-bilish, tushunish ko'nikma va malakalarini shakllantirish jarayonlarini takomillashtirish strategiyalarini isloh qilish hamda uni amalga oshirish mexanizm va bosqichlarini loyihalashtirishni nazariy-ilmiy-amaliy jihatdan asoslash muhim hisoblanadi. Bu davlat, jamiyat va shaxs ehtiyojlarining rivojlanish darajasi bilan o'quvchilarda o'quv-bilish jarayoni bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish jarayonlari sub'yektlari (o'quvchi va o'qituvchilar)ning shaxsiy xislatlari va kasbiy qobiliyatlarini rivojlantirish darajasi va ilmiy, uslubiy ta'minot o'rtasidagi nomuvofiqlikni bartaraf etish bilan bog'liq.

Boshlang'ich ta'lim tizimiga mos keladigan xalqaro baholash dasturi asosida boshlang'ich sinf o'quvchilari bilim olish, ko'nikma va malakalarini shakllantirishga qaratiladi. Bular quyidagilar:

Aniqlash - berilgan matndagi izlash, tushunmagan joylarini so'rash, o'qituvchidan maslahat olish, bilimlarini boyitish, mavzuga oid o'z fikrlarini boyitish;

topish – matnda berilgan o'tmishdagi va hozirgi hodisalar, eski va yangi ma'lumotlar o'rtasida o'zaro aloqalarni o'rnatish asosida topish, u yoki bu fikrlarga tanqidiy yondashish, ishonchsizlik va murakkablikka qarama-qarshi tura olish, bahsli jarayonlarda o'z o'rnini egallash hamda o'zining mustaqil va shaxsiy fikriga ega bo'lish;

hamkorlik – kichik va katta guruhda tanish va notanish vaziyatlarda ishlay olish, mavzuni o'rganilayotganda aniq mustaqil yechim qabul qila olish, kelishmovchiliklarni ijobiy hal etish, o'z mas'uliyatini, majburiyatini anglash, yodda tutish va bajarish;

jarayonni boshqarish – matnda asosiylarini, o'ziga keragini toppish, aniqlashga kirishish, javobgarlik va mas'uliyatni his qilish, guruh yoki jamoaga kirishimli bo'lish, jamoani samarali natijaga olib chiqishda o'z hissasini qo'shish, o'z ishini tashkil etish va boshqarish;

moslashish – berilgan matnda eng keraklisini ajratib aniqlashda va izlashda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, qiyinchiliklarni yengish, yangi yechimlarni topish.

Ilmiy izlanishlar jarayo'nida xalqaro baholash dasturi asosida boshlang'ich sinf darslarida o'quvchilarining tushunchalarini tahlil qilish natijasida boshlang'ich ta'lim tizimiga mos keladigan vazifalar berilishi kerakligini kiritish. Berilgan matnlarga aniqlik kiritiladi, tushunmagan joylarini so'raydi, o'qituvchidan maslahat oladi, bilimlarini boyitadi, o'z fikrlarini ifodalaydi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida izlash, o'ylash, jarayonni boshqarish, moslashish orqali bilimlar hosil bo'ladi, ko'nikma malakalari shakllanib boradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari matndagi eng muhim, eng keraklisini aniqlash va o'rganish, matndagi eng keraklisini aniqlashga erishish bo'yicha maqsadni qo'yish va rejalashtirishni o'rganish;

eng keraklisini topishni o'rganish;

topshiriqni jamoada ishlash ko'nikmalarini takomillashtirish, o'z qarashlarini aytish;

umumiy natijaga erishish uchun o'z hissasini qo'shish;

topshiriqni aniqlashda o'ziga javobgarlikni olish;

- mustaqil ijodiy ishlar ko'nikmasini singdirish;

- to'g'ri xulosalar chiqarish;

- g'oyalar va ma'lumotlarni sharhlash va birlashtirish;

bilim va ko'nikmalarni real vaziyatlarda qo'llashni o'rganish;

o'zini-o'zi nazorat qilish ko'nikmalarini singdirish kabi vazifalarni amalga oshirishni taqozo etadi.

PIRLS baholash dasturi o'quvchining tayanch bilimlari asosi bo'lgan o'quv-bilish darajalarini baholab, solishtirib boradi. O'quv-bilish darajasi bevosita o'qish ko'nikmalariga bog'liq bo'lib, ta'lim jarayonida o'quvchilarning kitob o'qish va uni tushunish malakalarini shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

PIRLS baholash dasturi bo'yicha topshiriqlar yaratish, butun dunyo o'quvchilari qiziqishi va qobiliyatlarini tahlil qilish natijasida o'quvchilarning umumiy yoshi, umumiy saviyasi va umumiy qiziqishlaridan kelib chiqib o'qish va tushunish darajasini baholash bo'yicha matnlar tanlanadi, topshiriqlar ishlab chiqilishi natijasida nostandartlik, xilma-xillik, takrorlanmas voqealarga munosabat bildirish natijasida o'quvchilarning kreativ fikrlash qobiliyati shakllanadi.

Butun dunyo ta'lim tizimining PISA, PIRLS kabi xalqaro baholash dasturlari asosida ta'lim mazmunini belgilashi ta'limda yangicha yondashuvlar, o'sish, o'zgarish, yangilanish jarayonlarini paydo qilmoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'qish, tushunish, anglash, fikrlash, kreativ yondoshuvdan tashqari, matndan gap bo'laklarini topishga orgatilsa, oquvchilarda yanada bilim, ko'nikma va malakalari takomillashib boradi.

PIRLS baholash dasturi o'qish maqsadlari va tushunish jarayonlarida o'quvchi ishtirokini o'rganadi. Biroq, ular bir-birlaridan yoki o'quvchilar yashaydigan va o'rganadigan matnlardan ajratilgan holda tahlil etilmaydi. O'qish savodxonligi insoniyatning qiziqishlari, ehtiyojlari va o'qish sabablari bilan bevosita bog'liq. Umumiy holda, bu sabablar shaxsiy qiziqish va zavq uchun o'qish, jamiyatda ishtirok etish uchun o'qish va bilim olish uchun o'qish kabi jihatlarni o'z ichiga oladi. Yosh kitobxonlar uchun bu jihatlari muhim ahamiyatga ega.

Boshlang'ich sinflarda o'qish fanini o'qitishning asosiy maqsadi milliy hamda jahon adabiyotining nodir namunalarini o'qitish orqali o'quvchilarning ma'naviy-ahloqiy dunyosi, adabiy-estetik didini shakllantirish hamda ularda mustaqil fikrlash, obrazli tafakkurga oid bilim, ko'nikma, malakalarni hosil qilish va rivojlantirish, o'quvchilarni badiiy adabiyotga qiziqitirish, asarlarni o'rgatish jarayonida olam va inson tabiati, milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar, shuningdek, kitobxonlik madaniyatini shakllantirish orqali o'quvchilarning ma'naviyatini, dunyoqarashini kengaytirib, mustahkamlab borishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar

^[1] Г.У.Солдатова, Т.А.Нестик, Е.И.Рассказова, Е.Ю.Зотова. Цифровая компетентность подростков родителей. Результаты всероссийского исследования/М.: Фонд Развития Интернет, 2013.—144 с.

^[2] Puentedura R. "Learning technology and the SAMR model: Goals, process, andprectise" Society for Information Technology & Teacher Education International Conference, Mar 05, 2017, 2.

PISA XALQARO BAHOLASH DASTURLARINING MAQSADI, ASOSIY YO'NALISHLARI VA MAZMUNI

*Nurmatova Shaxnozaxon Shavkatbek qizi, Bozorboyeva Sarvinoz Hamrobekovna
CHDPU boshlang'ich ta'lim fakulteti o'qituvchisi,
Boshlang'ich ta'lim fakulteti 3-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada PISA tadqiqotida tabiiy-ilmiy savodxonlik kompetensiyalari va savodxonlik yo'nalishi bo'yicha topshiriq turlari, mazmun sohasi, konteks, ilmiy bilish turlari shu bilan birgalikda qamrov doirasi qiyosiy tahlili yoritib berilgan.

Kalit so'z: PISA, tabiiy-ilmiy, savodxonlik, konteks, tahlil, ilmiy bilish, tadqiqot, topshiriq, tur, yo'nalish, xalqaro, baholash.

Tabiiy fanlar qamrov doirasi (science framework) tabiiy fanlar bo'yicha savodxonlikni baholash vositalarining asosini tashkil etadi. PISA–2015 tadqiqotida tabiiy fanlar ustuvor yo'nalish bo'lgan. Mazkur fanlar bo'yicha savodxonlik konsepsiyasi avval ishlab chiqilgan tabiiy fanlar doiralarida takomillashtirilgan (OECD, 2006, 2004, 1999). PISA–2006 tabiiy fanlar qamrov doirasi 2006-2009-va 2012-yillarda o'tkazilgan tadqiqotlarda mazkur fanlar yo'nalishning asosini tashkil etgan. PISA– 2015 tabiiy fanlar qamrov doirasi PISA-2006 tabiiy fanlar qamrov doirasining yanada kengaytirilishi, takomillashtirilishi hisobiga yaratildi.

Pedagogika fani bilimlarni o'z vaqtida nazorat qilish va baholashning didaktik vazifalari borligini alohida uqtiradi. Ushbu vazifalar quyidagilardir:

- o'zlashtirishni nazorat qilish va baholash natijalariga qarab davlat ta'lim standartlari qanday bajarilayotganligi nazorat qilinadi va vazifalar belgilanadi;
- bilimlarni nazorat qilish va baholash natijasida o'quvchilarda bilimlar yanada kengayadi. Bu bilan ta'lim muassasalari oldida turgan ta'limiy maqsad bajariladi;
- ta'lim sohasida yaxshi natijalar yoshlar tarbiyasiga ham ta'sir ko'rsatadi, ularda ko'tarinki ruh, o'z kuchiga bo'lgan ishonch va qiziqish paydo bo'ladi. Shuning uchun ham ta'lim natijalarini nazorat qilish va baholash ta'lim tizimining ajralmas qismidir.

Xalqaro baholash dasturlari bo'yicha xorijiy mamlakatlarda chop etilgan adabiyotlarning didaktik tahlili, o'quvchilar tomonidan o'qish, matematik va tabiiy-ilmiy savodxonlik bo'yicha namoyish etadigan bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalar 6 darajada nazorat qilinishi va baholanishini ko'rsatdi. Fan o'qituvchilari bu darajalarning o'ziga xos xususiyatlarini anglagan holda, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarni mazkur darajalarning ketma-ketligiga amal qilgan holda oddiydan murakkab topshiriqlar asosida baholashni loyihalashi lozim. Mazkur darajalarning mantiqiy bog'liqligi o'quvchilarning bilim, ko'nikma, malaka, tayanch, fanga oid xususiy kompetensiyalarning kognitiv, funksional va intellektual mega kompetensiyalar darajasiga ko'tarilishini ta'minlaydi.

Mashg'ulotda o'quvchilar o'quv faoliyatining tashkil etilishi, boshqarilishi va natijasiga baho berish, o'quvchilarda umumiy va xususiy tushunchalar, ko'nikma va malakalarni shakllantira olishi lozim.

Tabiiy fanlar bo'yicha savodxonlik deganda shaxsning tabiiy fanlarga oid g'oyalarni bilishi, faol fuqaro sifatida tabiiy fanlar bilan bog'liq muammolarni hal qila olishi tushuniladi.

Tabiiy fanlar bo'yicha savodxon bo'lgan shaxs tabiiy fanlar va texnologiyalarga oid muammolarni ilmiy dalillarga asoslangan holda muhokama qilishda ishtirok eta oladi.

Bu savodxonlik asosi bizning maktablarimizda fizika (astronomiya elementlari bilan birga), biologiya, kimyo va geografiya fanlari o'qitilish jarayonida berilishi ko'zda tutilgan.

Tabiiy fanlar bo'yicha savodxonlik deganda shaxsning tabiiy fanlarga oid g'oyalarni bilishi, faol fuqaro sifatida tabiiy fanlar bilan bog'liq muammolarni hal qila olishi tushuniladi.

Ilmiy tadqiqotlarni loyihalash va baholash kompetensiyasi quyidagilar:

- berilgan muammoni ilmiy tadqiq etish usullarini baholash;
- ma'lumotlarning obyektivligi va ishonchliligini ta'minlashda qo'llaniladigan usullarni tavsiflash va baholash;
- berilgan muammoni ilmiy tadqiq etish usulini taklif etish;
- ilmiy tadqiq etishi mumkin bo'lgan savollarni farqlash;
- berilgan ilmiy tadqiqotda o'rganilayotgan muammoni aniqlash.

XX asrning 50-yillarida ta'lim, fan va madaniyat masalalari bo'yicha Birlashgan Millatlar tashkilotining tashkil etilishi munosabati bilan aholining savodxonligi muammosi xalqaro miqyosda o'rganilishi boshlangan. YUNESKOning 1958-yildagi X sessiyasida "...matnlarni tushungan holda o'qiy oladigan va kundalik hayotining qisqa bayonini yoza oladigan odamgina savodli, faqat o'qish ko'nikmasiga ega bo'lgan odam esa yarim-savodli", deb hisoblash tavsiya etildi. Jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti 70-yillariga kelib, "savodxonlik" tushunchasi kengayishini taqozo etdi. 1965-yilda Tehronda bo'lib o'tgan Butunjahon ta'lim vazirlari kongressida "funksional savodxonlik" atamasidan foydalanish taklif qilindi hamda unga "insonning munosabatlarga kirishish, tashqi muhitga moslashish va unda faoliyat yuritish qobiliyati" kabi ta'rif berildi.

Ko'plab pedagogik tadqiqotlarda funksional savodxonlik insonning hayoti davomida doimiy ravishda oladigan bilim, ko'nikma va malakalarni keng qamrovli hayotiy masalalar yechimini topishda va o'z faoliyatining turli sohalarida duch keladigan ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarda qo'llay olish qobiliyati, axborotlashtirish va doimo o'zgaruvchan dunyoda mediasavodxonlik hamda iqtisodiy-siyosiy savodxonliklarga egalik darajasi deb qaraganlar.

PISA tadqiqotlarida tabiiy fanlar savodxonligi talablari va topshiriqlari.

O'quvchilar tabiiy fanlar bo'yicha savodxonlik kompetensiyalarini quyida keltirilgan ilmiy bilish turlari aks etgan baholash vositalari yordamida namoyish etadilar:

- fizik sistemalar (fizika va kimyo), tirik sistemalar (biologiya), Yer va Koinot haqidagi (geografiya, geologiya, astronomiya) fanlarning mazmunini bilish;
- ilmiy ma'lumot (bilim)lar olish uchun qo'llaniladigan turli xil metodlarni, shuningdek, standart tadqiqot jarayonlarini bilishga oid metodologik bilim;

- epistemik bilim, ya'ni bizning ilmiy tasavvurlarimiz ilmiy tadqiqot metodlari imkoniyatlarini tushunishimiz natijasiga aylanishi, ularning asoslanishi, shuningdek, faraz, gipoteza va kuzatish kabi tushunchalarning mazmunmohiyatini bilish. Tabiiy fanlar mazmuniga oid bilimlar o'quvchilarning fandagi asosiy g'oyalar va nazariyalar, jumladan, koinot tarixi va miqyosi, moddaning zarrachalardan tuzilganligi, evolutsiya haqida bilimga ega ekanliklari va tushunishlarini ifodalaydi.

Fanning mazmuniga oid bilimlar deganda o'quvchilarning tabiat haqida fan tomonidan aniqlangan faktlar, qonuniyatlar, g'oyalar, nazariyalarni bilishlari tushuniladi.

Ilmiy bilish turi(bilish)

fanning mazmuniga oid bilimlar - fandagi asosiy tushunchalar, nazariyalar, qonuniyatlar;

- metodologik bilimlar- ilmiy tadqiqot metodlari va tadqiqot jarayonlari;
- epistemik bilimlar- ilmiy tadqiqot metodlarining imkoniyatlari va tadqiqotlarning ahamiyati.

Metodologik bilim. Olimlar tomonidan ilmiy bilimlarni shakllantirish maqsadida qo'llaniladigan ilmiy tadqiqot metodlari haqida bilishga "metodologik bilim" deyiladi. Bu empirik tadqiqotlar asoslanadigan muhim jihat, bu – tajriba o'tkazishni bilish. Xatoliklar va noaniqliklarni kamaytirish uchun qayta o'lchash, o'zgaruvchi kattaliklarni nazorat qilish va ma'lumotlarni uzatish hamda taqdim etishning standart metodlarini bilish shular jumlasidan sanaladi.

Epistemik bilim. Fanda ilmiy bilimlar shakllanishi uchun zarur bo'lgan muayyan tuzilmalarning ahamiyati hamda asosiy jihatlarini anglash "epistemik bilim" deb ataladi (Duschl, 2007). Bunday bilimga ega bo'lgan shaxslar ilmiy nazariya va gipoteza yoki ilmiy fakt va kuzatish o'rtasidagi farqni misollar bilan tushuntira oladilar.

Xulosa qilib shuni ta'kidlab o'tmoqchimizki, PIRLS tadqiqotida O'zbekiston Respublikasining ishtirok etishi ta'lim sifatini oshirish, xalqaro miqyosda mamlakat nufuzini mustahkamlash bilan birga, o'quvchilar bilimini xalqaro talablar darajasiga olib chiqishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 1. O'zbekiston Respublikasining "Kadrlar tayyorlash milliy dasturida"gi Qonuni // Oliy Ta'lim: Meyoriy-huquqiy va uslubiy hujjatlar to'plami. - Toshkent .: 2004.

2. Toshboyeva, S. Q., Hamidov, S. X., & Qurbanova, L. M. (2021). Elektrolitik dissotsiyanish nazariyasini o'qitishni AKT asosida takomillashtirish. *Science and Education*, 2(3).

3. Elektron kutubxona ma'lumotlari www.ziynet.uz

4. Nurmatova, S. (2023). PEDAGOGIK AMALIYOTDA UY TA'LIMINING RIVOJLANISH RETROSPEKTIVASI. *Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi*, (7), 549-553.

5. Shavkatbekovna, N. S. (2023). FORMATION STRATEGIES OF POSITIVE ATTITUDES TOWARDS THE LESSON IN FOREIGN COUNTRIES. *International Journal of Pedagogics*, 3(12), 126-131.
6. Shavkatbekovna, N. S. (2023). History of the Development of Home Education in The Countries of The World. *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*, 1(1), 13-18.
7. Shavkatbekovna, N. S. (2023). INKLYUZIV TALIMDA DARSLARNI TASHKIL ETISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI. *Science and innovation*, 2(Special Issue 5), 212-216.
8. Nurmatova, S., & Ilhomova, D. (2024). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINING DARSGA IJOBIY MUNOSABATLARINI SHAKLLANTIRISHDA BOLALAR ADABIYOTINING ROLI. *Interpretation and researches*.

OILA BUZILISHINING AYOLLAR RUHIYATIGA TA'SIRINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Turdikulova Gulchexra Mamaraxim qizi

Guliston davlat universiteti, Pedagogika va psixologiya kafedrası, Magistr

Email: gulixmatova526@gmail.com

Annotatsiya: Bugungi kunda oilaviy ajrimlar ortib bormoqda. Bu ajrimlar har ikkala tomon uchun ham jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Ayol psixologiya alohida o'rganiladigan nozik mavzu hisoblanadi. Oilaviy ajrimni boshidan kechirgan ayolning ruhiyati, uning dunyoqarashi o'ziga xos, e'tibor qaratish lozim bo'lgan soha hisoblanadi. Oilaviy ajrimlar jamiyatimiz barqarorligiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Oila, nikoh shartlari, ajrim motivlari, ajrim turlari, ajrim sabablari, oilaviy ajrim oqibatlari.

Abstract: Today, family disputes are increasing. These rulings have serious implications for both parties. Woman psychology is a sensitive topic that is studied separately. The psyche of a woman who has experienced a family breakup, her worldview is a special area that should be paid attention to. Family disputes seriously affect the stability of our society.

Key words: Family, conditions of marriage, reasons for divorce, types for divorce, causes for divorce, consequences of family divorce.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlarning tub negizi va mohiyati oilaga, uning sub'ektlari tarbiyasi va ta'siriga borib taqaladi. Chunki davlatimizda, birinchidan, oila qadriyat darajasiga ko'tarilgan tushuncha, ikkinchidan, davlat va jamiyatning asosiy negizi, uchunchidan islohotlar samarasi ro'yobga chiqaruvchi omillar avvalo oilada vujudga keladi va shakllanadi. Har bir oilaning o'ziga xos va mos muammolari mavjud bo'lib bu muammolarni oiladagi shirin tashvishlar deb ataymiz. Mana shu shirin tashvishlarni g'am g'ussali tashvishlarga aylantirishimiz biz va shu xonadon a'zolarining o'ziga bog'liq bo'lgan muammolaridir.

Ma'lumki, oilaviy ajrim sabablari har bir mamlakatning geografik joylashuvi, madaniyati, urf-odati, dini, axloqi hamda aholining bilim va qashshoqlik darajasi, shuningdek, turli iqtisodiy, ijtimoiy, psixologik, ichki va tashqi stress kabi omillar ta'sir qiladi.

K.Trent va S.Soutx kabi olimlar 1989-yilda alohida omillarning ajrashishlarga ta'sirini chuqur tahlil qilishdi, buning natijasida dunyo bo'yicha ajrashishlar darajasidagi tafovut sabablari o'rganildi. Ushbu tadqiqot jarayonida 66 ta mamlakatdan tarkib topgan tanlanmadan foydalanib, ayollarning mehnat bozorida ishtirok etishi, nikoh yoshi, diniy qarashlari, er-xotin o'rtasida ajrashish qarorida jinslar nisbatining ahamiyatlilik darajasi aniqlandi.

Yosh, davr va kogorta. 1980-yillarda olimlar oilaviy ajrimlarning vaqt (yosh davrlari) bilan bog'liq jihatlariga e'tibor qaratishgan. Deyarli barcha tadqiqotlarda oila qurishdagi yosh oilaviy ajrimlarga kuchli ta'sir qilishi, turli yosh davrlariga tegishli insonlarda ham nikohga nisbatan umumiy qarashlar shakllanishiga alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek, olimlar insonlarning ajrashish vaqtidagi yoshini ham tahlil qilish muhimligini ta'kidlashgan, bunday yondashuv katta yoshdagi

insonlarning nikohi yoshlarnikiga nisbatan mustahkamroq bo'lishi bilan izohlanadi.

Farzandlar. Farzand ko'rish oila qurishda ko'zda tutilgan asosiy maqsadlardan biridir. Dastlab, olimlar oilada farzand borligi, ayniqsa, ularning kichik yoshda bo'lishi ajrashish ehtimolini kamaytiradi, degan fikrni ilgari surgan. Keyinroq aniqlanishicha, ikkinchi va undan keyingi farzandlar Italiya va Ispaniyada oilani mustahkamlasa, Daniyada ajrashish xavfini oshirgan. Demak, farzandlarning oila mustahkamligiga ta'siri jamiyatda shakllangan ma'naviy va madaniy qadriyatlarga qarab o'zgarishi mumkin.

Bandlik va daromad. Bu mavzudagi dastlabki tadqiqotlar nikohdagilarning biri daromad keltiruvchi ish bilan band bo'lib, ikkinchisi ro'zg'or bilan shug'ullanganida ajrashish xavfi minimal darajaga tushishini aniqlashgan. Ayollarning pul resurslari ko'payishi natijasida ajrashish xavfi ortishi "erkinlik samarasi" deb yuritiladi. Rafiqaning pul resurslari evaziga oilaning mustahkamlanishi esa "daromad samarasi" deyiladi. Ko'pchilik olimlar «daromad samarasi»dan «erkinlik samarasi» yuqori bo'lib, ijobiy taraflarining kamayishiga olib keladi, deb hisoblashgan. Biroq zamonaviy tendensiyalar ko'p mamlakatlarda nikohdagilarning ikkalasi ham band bo'lishi oilaviy daromadni ko'paytirishi va nikoh barqarorligini oshirishini ko'rsatmoqda. Bundan tashqari, erkak kishining maoshi yuqori bo'lishi ajrashish ehtimolini kamaytirishi, ayol kishining maoshi yuqori bo'lishi esa bu havfni oshirishiga dalillar keltirilgan. Aslida, ayolkishining bandligi va daromad darajasi nikoh sifatini pasaytirmaydi, faqatgina nomunosib, muammoli nikohdan chiqib ketish yo'lidagi to'siqlarni kamaytiradi. Ushbu fikrni empirik tekshirish maqsadida olimlar tadqiqotlarida nikoh sifati yoki baxt o'lchovlari tushunchalarini kiritishgan. Daromaddagi keskin ko'tarilish yoki kamayish, krizis davri kabi o'zgarishlar ham ajrashish xavfini orttiradi. Turmush o'rtoqlarning diniy qarashlari turlicha bo'lishi ham oila mustahkamligiga salbiy ta'sir qiladi.

Migratsiya. Nikoh barqarorligiga jiddiy ta'sir ko'rsatayotgan jarayonlardan yana biri migratsiyadir. Oila notanish sharoitlarda qo'shimcha sinovlarga uchraydi va yot ta'sirlarga bardoshi kamayishi mumkin. Aniqlanishicha, daromad topish uchun ba'zan oila boshlig'i, ba'zan turmush o'rtog'ining yangi ishga o'tishi nikohni xavf ostida qoldirar ekan. Shu o'rinda, tarixdan bir misol keltirib o'tsak: Umar ibn Xattob (r.a.) xalifalik davrlarida, kechasi birovga bildirmasdan, shaharni aylanib, odamlarning holidan xabar olib yurar ekanlar. Kunlardan bir kuni bir hovlida ayol kishining hijron haqida bayt aytayotganini eshitib qoladilar. Surishtirsalar, u ayolning eri harbiy istehkomga ketgan ekan. Hazrati Umar odam yuborib, qizlari Hafsa onamizdan: "Ayol kishi ersiz qancha sabr qila oladi?", – deb so'ratibdilar. U kishi: "To'rt oy", – deb javob beribdilar. Shundan keyin hazrati Umar askarlikda hech kimni to'rt oydan ko'p ushlab turmaslikka farmon bergan ekanlar. Hozirgi paytda ayrim kishilarning ishlab pul topish maqsadida, chet davlatlarda, oilasini tashlab, oylab, hattoki yillab yurishlari oilalarning buzilishiga sabab bo'lmoqda.

Biologik va sog'liq bilan bog'liq omillar. Salomatlik va nikohdan ajrashishga oid tadqiqotlarning aksariyati er-xotin va bolalar sog'ligi uchun ajrashish qanday

salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligi masalalariga bag'ishlangan. Shu bilan birgalikda, salomatlikning o'zi ajrashishga sabab bo'lishi to'g'risida ham ilmiy ishlar mavjud. Masalan, bir qator olimlar spirtli ichimliklar va noqonuniy psixotrop dori vositalariga mukkasidan ketish, oilada psixik kasallikka chalingan yoki nogiron farzandning dunyoga kelishi oqibatida ajrashish xatarini oshirishini aniqlashgan. Masalan, Rossiyada alkogolizm ajrashishlar darajasining ortishiga, tug'ilish kamayishi va o'lim darajasi oshishiga sabab bo'lmoqda. Kundalik hayotning bir-xilligi. O'zaro munosabatlarning boshida barcha narsa g'ayrioddiy, ehtirosli va qizg'in his-tuyg'ularga boy bo'lib tuyuladi. Ular bir-biri bilan go'yoki birinchi marta tanishayotganga o'xshaydi. Ularga hech kim zarar yetkaza olmaydi, chunki ular haligacha bir-biri bilan muloqot qilishdan zavqlanadi. Keyinchalik tashvish va muammolar paydo bo'la boshlaydi. Bunga, asosan, bir xil hayot tarzi va ish tartibi sabab bo'ladi. Uzoq davom etadigan bir xillik inqirozning yuzaga kelishiga dastlabki sabab bo'ladi. Kimlar uchun bu vaziyat xursandchilik, kimlar uchun esa yoqimsiz. Agar oilada er-xotinning hayoti xilma-xil va kutilmagan kichik voqealardan iborat bo'lmasa, ular bir-biridan zerikadi. Keyin esa do'stlar davrasi, uydan tashqari va boshqa muhitdan qiziqarli narsalarni qidirishni boshlaydi. Tushunmovchilik va xiyonatlar paydo bo'ladi. Bu hodisalardan, asosan, ayollar azob chekadi, chunki erkaklar o'z harakatlarini bir muncha erkin amalga oshiradi. Ayol kishining farzandlari oldidagi mas'uliyati bunga yo'l qo'ymaydi.

Hissiyotlar sovishi. Oilaviy munosabatlarning rivojlanishida jinsiy munosabatlar hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi. Jinsiy aloqa tobora er-xotinlik burchiga aylanadi. Ayol kishi ko'pincha uy yumushlari va boshqa turli masalalar bilan band bo'lib, erining ehtiyojlariga e'tibor bera olmay qoladi. Ba'zida ayollar o'ziga qaramay qo'yadi. Erga bu holat yoqmaydi va "boshqa ayolni" qidirishga tushadi. Oilaviy munosabatlardagi inqirozlardan yana biri shundan boshlanadi.

Ma'lumki, o'zbek oilalarida ajralishlar miqdori boshqa millatlar, masalan rus oilalarinikiga qaraganda ikki marta kam. Lekin har bir ajralishgan oilaga to'g'rikeladigan «tirik yetim» bolalar soni o'zbek oilalarida 2-2,5 martaga ko'p. Shu bilan birga, «ajralish madaniyati»ning quyi saviyada ekanligi va o'ziga xos milliy xususiyatlari bilan ifodalanishi o'zbek oilalarida ko'proq salbiy oqibatlarga olib keladi. Shunga ko'ra ajralishlarning salbiy asoratlari o'zbek oilalarida boshqa millatlar oilalaridagiga nisbatan kuchliroq ifodalanadi.

Shuning uchun ham hozirgi vaqtda ajralish muammosini ilmiy asosda o'rganish masalalariga alohida e'tibor berilmoqda. Bu o'rinda ajralish omillari va sabablarini aniqlash muhim ahamiyatga ega. Chunki aksariyat hollarda mahallalarda nikohni bekor qilish borasida o'tkaziladigan sud ishlarida ajralmoqchi bo'lgan oila buzilishining asl sababini aniqlab, nikohni bekor qilish ishlarida oddiy xatolarga yo'l qo'yilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirzayev Jamshid Turdalievich. "Social and psychological opportunities of information and psychological security in adolescents" International Conference on Developments in Education. Hosted from Bursa, Turkey. <https://econferencezone.org> July 15th 2022 45-48 p

<https://econferencezone.org/index.php/ecz/article/view/1279>

2. Мирзаев, Д., & Наргулова, А. (2022). «Лечение интернет-зависимости. Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы» Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы 1(1), 498–500. извлечено от

<https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5217>

3. Мирзоев, Д. (2022). “Internet qaramligini shakllanishning sabablari, mexanizmlari va diagnostikasi.” Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы, 1(1), № 1 (2022) 500–503. извлечено от

<https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5218>.

4. Jamshid Turdaliyevich Mirzayev. Yoshlar ijtimoiy hulq-atvoriga internet muloqoti ta'sirining psixologik jihatlari. Tashkent Medical Academy Volume 4 | TMA Conference | 2023 Integration of Science, Education and Practice in Modern Psychology and Pedagogy: Problems and Solutions. Volume 4 | TMA Conference | 2023. May 6. 812-816 p. <https://cyberleninka.ru/article/n/yoshlar-ijtimoiy-hulq-atvoriga-internet-muloqoti-ta-sirining-psixologik-jihatlari/viewer>

5. Mirzayev Jamshid Turdaliyevich. “Psychological aspects of influence of the internet - communication on the social behavior of the youth” / INTELLECTUAL EDUCATION TECHNOLOGICAL SOLUTIONS AND INNOVATIVE DIGITAL TOOLS. International scientific-online conference. 2023. Part 18. JUNE 3rd. 1295-1300 p.

<https://interonconf.org/index.php/neth/article/view/5386>

6. Mirzayev Djamshid Turdaliyevich/ PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INTERNET-COMMUNICATION IN SOCIAL SOCIETY OF YOUTH. The results of the study of Internet addiction on the method of Kimberly-Yang. NEUROQUANTOLOGY | October 2022 | VOLUME 20 | ISSUE 12 | PAGE 3409-3416| DOI: 10.14704/NQ.2022.20.12.NQ77350

<https://www.proquest.com/openview/c0c46eae7bf0e04fd82a955955a4dd/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2035897>

7. Mirzayev Djamshid Turdaliyevich / Psychological aspects of the influence of internet communication on the social behavior of young / PEOPLE SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 3 ISSUE 4 APRIL 2024 ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ B volume 3 issue 4 – 359p <https://doi.org/10.5281/zenodo.11032109>

8. Mirzaev Jamshid Turdaliyevich. Psychological aspects of the influence of internet communication on the social behavior of young people. Science and innovation international scientific journal. VOLUME 3 ISSUE 4 APRIL 2024 ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ. 174-177 p <https://doi.org/10.5281/zenodo.11032109>

9. Вишневский А.Г. Избранные демографические труды. – Т.1. – Москва: Наука, 2005. –120 с.

10. Тышкевич В.П Основные направления исследований семейного домохозяйства современной социальной рыночной экономике на примере Германии. – Москва: МАКС-Пресс, 2009. – С. 211-212.

BOSHLANGICH TA'LIMDA EKOLOGIK ONG VA BARQAROR RIVOJLANISH DASTURI

Eshmanova Nodira Nazarqulovna, Ibragimova Yulduz Abdumalik qizi

CHDPU Boshlang'ich ta'lim fakulteti o'qituvchisi,

Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayonida ekologik ongni shakllantirish va barqaror rivojlanishni qo'llab-quvvatlash masalalari ko'rib chiqilgan. Ekologik ta'lim orqali o'quvchilarda tabiatni asrash va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish ko'nikmalari rivojlantirilishi mumkin. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ekologik ta'lim amaliyotlari va innovatsion metodlar maqolada batafsil yoritilgan.

Kalit so'zlar: Ekologik ong, barqaror rivojlanish, ekologik ta'lim, tabiatni muhofaza qilish, ekologik mas'uliyat

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы формирования экологического сознания и поддержки устойчивого развития в образовательном процессе. Через экологическое образование у учащихся могут развиваться навыки охраны природы и рационального использования природных ресурсов. В статье подробно освещены практики экологического образования и инновационные методы, реализуемые в Республике Узбекистан.

Ключевые слова: Экологическое сознание, устойчивое развитие, экологическое образование, охрана природы, экологическая ответственность

Abstract: This article discusses the issues of fostering environmental awareness and supporting sustainable development in the educational process. Through environmental education, students can develop skills in preserving nature and using natural resources efficiently. The article provides a detailed overview of the practices of environmental education and innovative methods implemented in the Republic of Uzbekistan.

Keywords: Environmental awareness, sustainable development, environmental education, nature conservation, environmental responsibility

Kirish. Dunyoda ekologik muammolar tobora o'sib bormoqda, bu esa ta'limda ekologik ongni shakllantirish va barqaror rivojlanish tamoyillarini yanada dolzarb masalaga aylantirdi. Insonlar ko'pincha shunday savollar berishadi: "Biz kelajak uchun qanday tabiat qoldiramiz?", "Resurslarni shu kabi iste'mol qilsak, kelajak avlodlar nimadan foydalanadi?". Bu savollarga javob berish uchun ta'lim tizimi ekologik mas'uliyatni shakllantirish jarayonida muhim rol o'ynaydi.

1. Barqaror rivojlanish tushunchasi va ta'limdagi roli (boyitilgan)

Bugungi kunda "barqaror rivojlanish" degan so'z faqat mutaxassislar og'zida emas, balki kundalik hayotimizda ham keng qo'llanilmoqda. Har qanday maktab yoki oliy ta'lim muassasasida bu tushuncha haqida gap ketganda, "Biz tabiatni muhofaza qilish bilan shug'ullanmasak, kelajakda nimalarga duch kelamiz?" degan savol ko'tariladi. Ta'lim barqaror rivojlanishni qo'llab-quvvatlash orqali jamiyatni ekologik muammolarni anglashga va ularni hal qilishda faol ishtirok etishga undaydi. Barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan ta'lim – bu nafaqat

ekologik, balki iqtisodiy va ijtimoiy muvozanatni saqlash mas'uliyatini ham o'z ichiga oladi. O'zbekiston Respublikasida qabul qilingan barqaror rivojlanish dasturlari maktablarda ham, universitetlarda ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Yana ko'p hollarda yoshlar "Nima uchun barqaror rivojlanish biz uchun muhim?" degan savollar bilan murojaat qilishadi, va bu savolga javob shunday bo'ladi: "Tabiatni hozirgi holatda saqlasak, bu bizning farzandlarimiz uchun ham foydali bo'ladi."

2. Ekologik tarbiya va ta'limning asosiy tamoyillari

Ekologik tarbiyaning asosiy tamoyillaridan biri – inson va tabiat o'rtasidagi bog'liqlikni anglash. Ko'pchilik bu bog'liqlikni tushunish uchun savol beradi: "Insonning har bir harakati tabiatga qanday ta'sir qiladi?" O'zbekiston Respublikasida ekologik ta'limni rivojlantirish maqsadida ishlab chiqilgan qonunlar va dasturlar ekologik mas'uliyatni shakllantirishning zarurligini ta'kidlaydi. Yoshlarga ekologik muvozanat haqida bilim berish bilan birga, ularga resurslarni tejash, chiqindilarni qayta ishlash va suvni iqtisod qilish kabi amaliy ko'nikmalarni o'rgatish zarur. Pedagoglar va o'quvchilar ko'pincha "Nega tabiatni himoya qilish juda muhim?" degan savolga duch kelishadi. Bu savolning javobi oddiy: "Tabiatni himoya qilish orqali biz kelajak avlodlarga toza va sog'lom atrof-muhitni taqdim eta olamiz."

3. O'zbekistonda ekologik ongni shakllantirish bo'yicha ta'lim amaliyoti

O'zbekiston Respublikasida ekologik ta'limni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Maktablarda o'quvchilar "Tabiatni asrash uchun nima qilishimiz kerak?" degan savol bilan tez-tez murojaat qilishadi. Javob esa shunday: "O'zimizning atrof-muhitimizga e'tiborli bo'lishimiz va tabiatga zarar yetkazmaslik uchun harakat qilishimiz kerak." O'zbekistonda ekologik ongni shakllantirishga qaratilgan turli tadbirlar, shu jumladan tabiat muhofazasi bo'yicha ko'rgazmalar, ekologik ekskursiyalar, ekofestival va o'quv loyihalar o'tkaziladi. Yoshlar ushbu tadbirlarda qatnashib, ekologik muammolar haqida o'z fikr-mulohazalarini bildiradilar va "Biz o'z hissamizni qanday qo'shishimiz mumkin?" degan savollar bilan qiziqishadi. Bunga javoban, o'quv dasturlarida barqaror rivojlanish va ekologik mas'uliyatning o'rni haqida keng tushunchalar beriladi.

4. Ekologik ong va barqaror rivojlanish ta'limining zamonaviy metodlari

Bugungi kunda ekologik ta'lim zamonaviy texnologiyalar bilan chambarchas bog'liq. O'quvchilar "Texnologiyalar bizga ekologik masalalarni qanday hal qilishda yordam beradi?" deb ko'p savol berishadi. Bu savolga javob sifatida raqamli texnologiyalarning ekologik ta'limda o'quvchilarni global muammolar bilan tanishtirish va ularga yechim topishda yordam berishi mumkinligi ta'kidlanadi.

Masalan, geografik axborot tizimlari (GIS) va ekologik modellashtirish o'quvchilar uchun o'rganish jarayonini jonli va interaktiv qiladi.

Bundan tashqari, ekologik ta'limni yanada qiziqarli qilish uchun amaliy mashg'ulotlar, o'quvchilarni tabiatga sayohatlarga olib chiqish, ekologik o'yinlar va videoroliklar yordamida o'quvchilarni jalb qilish mumkin. O'quvchilar ekologik darslarda "Biz qanday qilib tabiatni himoya qilishimiz mumkin?" degan savollar bilan faol qatnashadilar va ushbu darslardan katta motivatsiya olishadi.

Xulosa

Shunday qilib, ta'limda ekologik ongni shakllantirish va barqaror rivojlanishni targ'ib qilish bugungi kundagi dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Har bir inson "Nima uchun biz tabiatni himoya qilishimiz kerak?" degan savolni o'ziga beradi, va bu savolga berilgan to'g'ri javob jamiyatning kelajagi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ekologik ta'lim loyihalari va dasturlar ushbu sohada sezilarli o'zgarishlarni olib kelmoqda. Keyingi yillarda bu jarayonlar yanada innovatsion yondashuvlar va yangi texnologiyalar bilan boyib borishi kutilmoqda. Ekologik ongni shakllantirish faqatgina ta'lim muassasalarining vazifasi emas. Bunda har bir inson, jamiyat va hukumat organlari ham birgalikda harakat qilishlari lozim. "Tabiatni himoya qilish kimning vazifasi?" degan savolga javoban, barchamizning mas'uliyatimiz ekani aytiladi. Ta'lim orqali o'quvchilarga tabiatga hurmat va ehtiyotkor munosabatni o'rgatib, ularda ekologik mas'uliyat tuyg'usini shakllantirish – kelajak uchun eng muhim sarmoyadir. Shuningdek, ekologik ong va barqaror rivojlanishni rag'batlantirishda ijtimoiy va ekologik adolat masalalari ham muhim o'rin tutadi. Barqaror rivojlanish faqat ekologik muammolarni hal qilish emas, balki jamiyatdagi tenglik va imkoniyatlarni kengaytirishni ham o'z ichiga oladi. O'zbekistonda bu yo'nalishda amalga oshirilayotgan ishlar ham milliy darajadagi barqaror rivojlanishga xizmat qiladi.

Kelgusida, ekologik ta'limda innovatsion yondashuvlar, o'quv dasturlarining yanada takomillashtirilishi va jamiyatda ekologik madaniyatni yuksaltirish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirilishi zarur. Bu harakatlarning barchasi o'quvchilarning ekologik mas'uliyatini oshirish va ularni tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga o'rgatish orqali barqaror kelajakni qurishga qaratilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2030 yilgacha bo'lgan barqaror rivojlanish maqsadlarini amalga oshirish to'g'risida"gi farmoni. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasining "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida"gi qonuni. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2013.
3. Qodirov, A. (2021). Ekologik tarbiya va barqaror rivojlanish. Tashkent: O'qituvchi nashriyoti.
4. Usmonova Q.S . Boshlangich sinf o'quvchilarida tankidiy fikrlashni shakllantirishda pedagogic-psixologik integratsiya va uzluksizlik. М УАЛЛИМ ХЕМ УЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИ . 2023/3 .370-375-b <https://lib.cspi.uz/index.php?newsid=7951>
5. Usmonova Q.S. Boshlangich ta'limda Filandiya ta'lim tizimini imkonoyatlari . Международный научный журнал № 4 (100), часть 2 «Научный импульс» Ноябрь, 2022./4. 899-903-b
6. Usmonova Q.S Development of Steam International Assessment Program in Primary Education. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE. 30th Apr 2023. 242-244 s
7. Usmonova Q.S. Use of Foreign Experiences and World Pedagogy in

8. Elementary Education Teaching . Diversity Research: Journal of Analysis and Trends . Volume 1, Issue 5, August 2023 . 27-29 s

9. Usmonova Q.S Inklyuziv ta'limni boshlang'ich sinflarda joriy etishning ahamiyati va samaradorli. . М УАЛЛИМ ХЕМ УЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИ 2024/5 353-356 -b . <https://lib.cspu.uz/index.php?newsid=10731>

10. Usmonova Q.S Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ta'limning keyingi turlariga tayyorlash asoslari va tizimi. М УАЛЛИМ ХЕМ УЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИ. № 1/3 2024 522-525 b.

INTELLEKTUAL RIVOJLANISHIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING ERTAK TERAPIYA USULIDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYASI

Shoyusupova Shaxzoda Shoxrux qizi, Sidikova Munavvarxon

CHDPU Boshlang'ich ta'lim metodikasi o'qituvchisi,

CHDPU Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilarining intellektual rivojlanishiga ertak terapiyasi usulining ta'sirini o'rganishga qaratilgan. Ertak terapiyasi bolalarda nafaqat tasavvur va hissiyotni rivojlantiradi, balki ularning axloqiy va ijtimoiy qobiliyatlarini ham shakllantiradi. Maqolada ertak terapiyasi texnologiyasi orqali kichik yoshdagi o'quvchilarda dunyoqarashni kengaytirish, muammolarni hal qilish, shaxsiy qarorlarni qabul qilish, hayotiy qiyinchiliklarga moslashish kabi qobiliyatlarni rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda pedagogik amaliyotda qo'llanilishi mumkin bo'lgan maxsus texnikalar, o'yinlar va mashqlar misolida ushbu texnologiyaning ta'sirchanligi ko'rsatilgan. Olingan natijalar esa boshlang'ich ta'limda ertak terapiyasini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun metodik tavsiyalarni ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: intellektual rivojlanish, ertak terapiyasi, boshlang'ich ta'lim, pedagogik texnologiya, metodik tavsiyalar, ertak qahramoni

Annotation: This article focuses on studying the impact of fairy tale therapy methods on the intellectual development of primary school students. Fairy tale therapy not only enhances children's imagination and emotional capacity but also helps shape their moral and social skills. The article analyzes how fairy tale therapy technology can be used to develop young learners' worldview, problem-solving skills, decision-making abilities, and adaptability to life challenges. Through specific techniques, games, and exercises applicable in educational practice, the effectiveness of this technology is demonstrated. The results obtained are valuable for developing methodological recommendations to implement fairy tale therapy successfully in primary education.

Keywords: intellectual development, fairy tale therapy, primary education, pedagogical technology, methodological recommendations, fairy tale character

Hozirgi zamonaviy ta'lim tizimida boshlang'ich sinf o'quvchilarining intellektual rivojlanishini samarali yo'lga qo'yish o'ta muhim hisoblanadi. Bolalik davrida ularning tafakkuri, his-tuyg'ulari va axloqiy qarashlari shakllanadi va bu jarayonda ertak terapiyasi kuchli pedagogik vosita sifatida ajralib turadi. Ertak terapiyasi nafaqat bolalarning tasavvurini boyitadi, balki ularning mantiqiy fikrlash qobiliyatini, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini va turli vaziyatlarda to'g'ri qarorlar qabul qilish mahoratini rivojlantirishga yordam beradi.

Ertaklar orqali bolalar hayotiy qiyinchiliklarga moslashishni, shaxsiy his-tuyg'ularini ifoda etishni va ijtimoiy muhitda o'z o'rnini topishni o'rganadilar. Shu bilan birga, ertaklar yordamida o'quvchilar turli xarakterlar va vaziyatlar bilan tanishib, o'zlarining ichki olamini tushunishga imkon yaratadilar. Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi – boshlang'ich sinf o'quvchilarining intellektual rivojlanishida ertak terapiyasining ta'sirini o'rganish va uni amaliyotga tatbiq

etishning samarali usul va texnologiyalarini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotda bolalarning psixologik va hissiy ehtiyojlarini qondiradigan metodik yondashuvlar orqali ertak terapiyasining ahamiyati ochib beriladi. Shuningdek, ushbu texnologiyaning boshlang'ich ta'lim jarayonida qanchalik muvaffaqiyatli qo'llanilishi, uning natijalarini ta'minlash imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Ertak terapiyasi — bolalar tafakkuri va hissiy dunyosini boyitish, ularning intellektual va axloqiy rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan samarali pedagogik usuldir. Ertaklar bolalarning dunyoqarashini kengaytiradi, ular hayotiy vaziyatlarni, qiyinchiliklarni va yechimlarni tushunib olishga o'rganadilar. Ertak terapiyasi usulining asosiy nazariy tamoyillari psixolog Albert Ellisning "rasmiy o'z-o'zini anglash" va Carl Jungning arxetiplar nazariyasiga asoslanadi, bunda ertaklardagi obrazlar bolalarning o'zini tanishiga yordam beradi.

Ertak terapiyasining rivojlanishi: Ushbu terapiya usuli dastlab psixoterapiya va psixologik ta'lim tizimida keng qo'llanilgan bo'lsa-da, keyinchalik pedagogikaga joriy qilinib, bolalarning rivojlanish jarayonlarida muhim o'rin egalladi. Bugungi kunda esa ertak terapiyasi boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zini anglash, muammolarni tahlil qilish, va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali vosita sifatida foydalaniladi.

Boshlang'ich Sinf O'quvchilarining Intellektual Rivojlanishi

Boshlang'ich ta'lim bosqichi bolalarning intellektual va axloqiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Bu davrda bolalarning fikrlash qobiliyatlari, mustaqil fikr yuritish va muammolarni hal qilish ko'nikmalari rivojlanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ko'pincha tasavvuriy, hissiy tajribalarni boshdan kechirish orqali dunyoni o'rganadilar, va aynan ertak terapiyasi orqali ular uchun qiziqarli, mantiqiy va ijodiy fikrlash uchun yangi imkoniyatlar yaratiladi. Masalan, qahramonlarning ijobiy va salbiy tomonlarini tahlil qilish orqali ular o'zlariga xos qobiliyat va fazilatlarni rivojlantirish imkoniyatini topadilar.

Ertak Terapiyasini Qo'llash Texnologiyalari va Usullari

Ertak tanlash va uni moslashtirish: O'quvchilar uchun ertaklarni ularning yoshiga va qiziqishlariga mos tarzda tanlash muhim. Masalan, kichik yoshdagi o'quvchilar uchun qisqa va sodda ertaklar, kattaroq yoshdagilar uchun esa murakkabroq syujetga ega ertaklar mos keladi. Bu usul orqali bolalar ertak qahramonlari bilan o'zlarini solishtirish, muammolarni hal qilish jarayonida o'z nuqtai nazarlarini o'rganishga o'rganadilar.

Dramalashgan o'yinlar: Ertak terapiyasida dramalashgan o'yinlardan foydalanish orqali bolalar o'zlarini qahramon o'rniga qo'yib, vaziyatlarni o'zlari hal qilishni o'rganadilar. Masalan, ular ertakdagi asosiy muammoni sahnalashtirib, turli xil yechimlarni topish, ijodiy yondashish va shaxsiy his-tuyg'ularini ifoda etishga intiladilar. Bu usul ularning mantiqiy fikrlash va qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Personajlarni tahlil qilish: Ertakdagi qahramonlar va ular o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qilish orqali o'quvchilar o'zlarining axloqiy va ijtimoiy qobiliyatlarini rivojlantirishadi. Masalan, qahramonning yaxshi va yomon fazilatlari haqida muhokama qilish bolalarga to'g'ri va noto'g'ri xatti-harakatlarni ajratish imkonini beradi.

Ertak terapiyasini qanday to'g'ri ishlatish kerak?

Farzandingiz bilan gaplashadigan asosiy mavzuni aniqlang. Sizning muammoyingiz nima? Bu har qanday narsa bo'lishi mumkin: bola qorong'ilikdan qo'rqadi, o'yinchoqlar tashlaydi, janjal qiladi, ota -onasi bilan qasam ichadi, bolalar bog'chasiga bormoqchi emas, mushukni ranjitadi.

Ertak qahramoni bilan kelish. Agar u dastlab "yomon" bo'lsa (u bezorilik qilgan, jang qilgan, itoat qilmagan), demak bu sizning bolangiz bo'lmasligi kerak. Bosh qahramon o'g'lingiz yoki qizingizga o'xshab qolsin. Agar siz qahramonga o'zingizga singdirmoqchi bo'lgan sifatni bersangiz (masalan, u juda muloyim yoki hamma zaiflarning himoyachisi), siz bolangizni bosh qahramonga aylantirasiz.

Tafsilotlar muhim. Bolaning atrofidagi haqiqatni, fe'l -atvorini, odatlarini iloji boricha aniq tasvirlashga harakat qiling.

Endi - syujet. Bu oddiy bo'lishi kerak. Masalan, qahramon noto'g'ri ish qildi, bu esa atrofdagilarni qattiq xafa qildi. Biri keldi va qandaydir tarzda uni jazoladi. Qahramon xatolarini tushundi, tuzatdi, ko'ngli to'ldi, hamma xursand bo'ldi, ayniqsa ota-onasi. Ertak terapiyasi psixoterapevt va psixologlar usuli bo'lishiga qaramay, ota -onalar ham bu uslubni qo'llashlari mumkin. Bu umuman qiyin emas, lekin ajoyib natijalar beradi! Agar siz qanday qilib o'ralgan uchastkalarni o'ylab topishni bilmasangiz, xavotir olmang: bu umuman talab qilinmaydi. Siz bolangiz uchun eng yaxshi ertak terapevtisiz, chunki sizdan boshqa hech kim uning muammolari va tajribalarini yaxshi bilmaydi. Va yozma yordam uchun siz har doim kitoblarga va internetga murojaat qilishingiz, ushbu mavzu bo'yicha boshqa ertaklarni o'qishingiz va keyin o'zingiznikini o'ylab topishingiz mumkin.

Ertak terapiyasida arziyas narsalar haqida yolg'on gapirishni yaxshi ko'radigan bola "yolg'onchi quyon" ertakini o'qishi kerak;

beparvo va o'ynoqi - "Dunnoning sarguzashtlari";

xudbin va ochko'z bola uchun "Baliqchi va baliq haqida" ertakini tinglash foydali bo'ladi;

qo'rqoq va qo'rqinchli - "Qo'rqoq quyon" ertagi va boshqalar.

Qahramonning bola bilan o'xshashligini aniq ko'rsatma - chaqaloq o'zi xulosa chiqaradi.

Bolaning yosh muammolarini jazo kabi samarasiz usulga murojaat qilmasdan, terapevtik ertaklar yordamida hal qilishga harakat qiling.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mansurovich, S. S. (2022). METHODOLOGY OF ORGANIZING PHYSICAL EDUCATION LESSONS THROUGH DIGITAL TECHNOLOGIES. EUROPEAN JOURNAL OF MODERN MEDICINE AND PRACTICE, 2(4), 107111.

2. Salixov, S. M., & Salixov, T. M. (2022). Musobaqa oldi sportdagi stress va tayyorgarlikning psixologik tomonlari. Science and Education, 3(4), 1039-1044.

3. Salixov, S. M., & Nosirova, L. S. (2022). Hissiy irodaviy boshqaruv namoyon bo'lishining yosh va jins xususiyatlariga bog'liq o'zgarishi. Science and Education, 3(4),

4. Xaydarov .I.F Xalilova .I.N. Umumam psixalogiya.2009

5. Shoyusupova, S. (2024). TECHNOLOGY OF PROFESSIONAL SKILLS DEVELOPMENT OF PRIMARY EDUCATION STUDENTS. *Web of Teachers: Inderscience Research*, 2(9), 87-91.

RAQAMLI PSIXOLOGIYA VA IJTIMOY TARMOQLARNING RUHIY SALOMATLIKKA TA'SIRI

Ahmadv O'ktamjon Zokirjon o'g'li
Toshkent amaliy fanlar universiteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada biz raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlarning inson hayoti va salomatligiga ijobiy va salbiy ta'sirlarini bilib olamiz.

Annotation. In this article, we will learn about the positive and negative effects of digital technologies and social networks on human life and health.

Аннотация. В этой статье мы узнаем о положительном и отрицательном влиянии цифровых технологий и социальных сетей на жизнь и здоровье человека.

Kalit so'zlar: Stress, xavotir, depressiya.

Keywords: Stress, anxiety, depression.

Ключевые слова: Стресс, тревога, депрессия.

Bugungi dunyoda raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlar insonlarning hayoti, turmush tarzi va ruhiy salomatligiga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Deyarli barcha yosh toifalari ijtimoiy tarmoqlar orqali bir-birlari bilan muloqotda bo'lishadi, yangiliklar, qiziqishlar va turli xil kontentlar bilan o'rtoqlashadi. Lekin raqamli psixologiya mutaxassislari ijtimoiy tarmoqlarning foydalanuvchilarga qanday ta'sir ko'rsatishini o'rganib, uning ruhiy salomatlikka ijobiy va salbiy jihatlarini aniqlashmoqda. Ushbu maqolada ijtimoiy tarmoqlar ta'sirini tushunish, foydali va zararli tomonlarini yoritish va salbiy ta'sirlarni kamaytirish yo'llari haqida so'z yuritiladi.

Ijtimoiy tarmoqlarning ruhiy salomatlikka salbiy ta'siri:

1. Stress va xavotir

Ijtimoiy tarmoqlar uzluksiz axborot manbai sifatida har kuni ko'plab yangilik va kontentlarni foydalanuvchilarga yetkazadi. Bu esa insonlarni ko'pincha ma'lumotlar oqimida qolishiga sabab bo'ladi. Har doim biror yangi xabar yoki yangilikni o'tkazib yuborish qo'rquvi (ing. *Fear of Missing Out*, FOMO) insonlarda xavotir va stressni kuchaytiradi. Bundan tashqari, doimiy ravishda boshqalarning muvaffaqiyatlari, sayohatlari yoki quvonchli daqiqalarini kuzatish, inson o'z hayotini ularnikiga taqqoslashiga olib keladi. Bu esa o'z-o'zidan ruhiy tushkunlik va tashvishlarni keltirib chiqarishi mumkin.

2. Depressiya va o'zini past baholash

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy tarmoqlarda odamlar ko'pincha o'z hayotlarining eng yaxshi qismlarini ko'rsatishga harakat qilishadi. Bu esa boshqalarda o'z hayotlarini ideal ko'rinishda namoyish etilayotgan hayot bilan solishtirishga olib keladi va natijada insonlarda o'z hayotidan norozi bo'lish, qoniqmaslik hislari paydo bo'ladi. Uzoq muddat davomida bunday taqqoslashlar o'z-o'zini past baholashga, depressiyaga va ruhiy tushkunlikka olib kelishi mumkin. Ayniqsa, yoshlar va o'smirlar bunga ko'proq ta'sirchan bo'lib, ular ko'pincha jamiyatning qabul qilingan ideal talablari asosida o'zlarini baholashadi.

3. Uyqu va fiziologik muammolar

Tadqiqotlarda ko'rsatilishicha, uyqu oldidan ekran bilan uzoq muddat muloqot qilish uyqu sifatiga va miqdoriga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ko'zlarga va miyaga keltirilgan charchoqlar insonlarning uyqu sifati pasayishiga olib keladi. Qolaversa, uyquni buzadigan ko'k nurni chiqaradigan ekranlardan kechasi foydalanish melatonin ishlab chiqarilishini pasaytiradi va uyqu bilan bog'liq muammolarni kuchaytiradi. Uzoq muddat davomida uyqu yetishmasligi inson ruhiyatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

4. Raqamli qaramlik

Ijtimoiy tarmoqlarga qaramlik - bu shaxsning vaqtining katta qismini ijtimoiy tarmoqlarga bag'ishlashi va undan uzila olmaslik holatidir. Qaramlik ortishi bilan insonning real hayotdagi munosabatlarga e'tibori kamayishi, ijtimoiy izolyatsiya va o'zini yakkalangan holda his qilishi kuzatiladi. Shuningdek, bu holat shaxsning boshqa sohalarda muvaffaqiyatga erishishiga ham to'sqinlik qilishi mumkin.

Ijtimoiy tarmoqlarning ruhiy salomatlikka ijobiy ta'siri:

1. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va yordam

Ko'pgina odamlar uchun ijtimoiy tarmoqlar muloqot uchun imkoniyat yaratadi. Ushbu platformalarda yordam va qo'llab-quvvatlash guruhlar, ruhiy salomatlik bo'yicha maslahatchilar bilan bog'lanish imkoniyati mavjud. Masalan, ruhiy muammolarni yengib o'tishga oid hamjamiyatlar, ruhiy salomatlik bilan bog'liq resurslar va maslahatlar insonlarni o'zlarini yolg'iz his qilmaslikka undaydi.

2. Ma'lumot olish va ta'lim

Ijtimoiy tarmoqlar insonlarni ruhiy sog'liqni mustahkamlash va o'z-o'zini rivojlantirishga oid ko'plab foydali ma'lumotlar bilan tanishtiradi. Shu tariqa odamlar stressni kamaytirish, meditatsiya va mindfulness kabi texnikalardan foydalanish bo'yicha bilimlarga ega bo'lishlari mumkin. Bu ruhiy muammolarni tushunish va ularni yengish bo'yicha foydali vosita hisoblanadi.

3. Ijodiy rivojlanish va o'z ifodasi

Ijtimoiy tarmoqlar san'atkorlar, ijodkorlar va yozuvchilar uchun o'z ijodini namoyish etish va tanqidchilar bilan muloqot qilish imkoniyatini yaratadi. Ushbu platformalar shaxsning o'zini ifoda etishi, o'z ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirishi va o'ziga nisbatan ishonch hosil qilishiga yordam beradi. Shu tariqa, ijtimoiy tarmoqlardan o'z ifodasini topish insonning o'zini yaxshi his qilishiga, xursandchilik va mamnunlik keltirishiga sabab bo'lishi mumkin.

Ijtimoiy tarmoqlar foydalanishini muvofiqlashtirish:

Raqamli psixologiyada ta'kidlanishicha, ijtimoiy tarmoqlar bilan muvozanatli foydalanish ruhiy salomatlik uchun juda muhimdir. Quyidagi tavsiyalar ijtimoiy tarmoqlardan foydalangan holda ruhiy sog'liqni saqlashga yordam beradi:

- Foydalanish vaqtini cheklash: Har kuni qancha vaqt ijtimoiy tarmoqlarga sarflanayotganini kuzatib borish va muayyan vaqt limitlari qo'yish.

- Uxlash oldidan tarmoqlardan foydalanmaslik: Uyquga bir necha soat qolganda ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishni to'xtatish, bu uyqu sifatini yaxshilaydi.

- Pozitiv va qo'llab-quvvatlovchi kontent tanlash: Ma'lumotlarga ta'sirchan bo'lmash uchun, ijtimoiy tarmoqlarda tanlangan kontent va kuzatilayotgan akkauntlarning ruhiy salomatlikka foydali ekanligiga ishonch hosil qilish.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki ijtimoiy tarmoqlar raqamli psixologiyani asosiy tarkibiy qismi bo'lib, ular zamonaviy jamiyatda katta rol o'ynaydi. Ijtimoiy tarmoqlarning inson ruhiyatiga ijobiy va salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, va bu ta'sir insonning foydalanish usuli va uslubiga bog'liqdir. To'g'ri va muvozanatli foydalanish orqali ijtimoiy tarmoqlar inson ruhiy salomatligini qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida xizmat qilishi mumkin. Shu bilan birga, raqamli psixologiya sohasi kelgusida ijtimoiy tarmoqlar va ruhiy salomatlik o'rtasidagi bog'liqlikni yanada chuqurroq o'rganishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Twenge, J. M., & Campbell, W. K. (2018). *iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy – and Completely Unprepared for Adulthood*. New York: Atria Books.

2. Rosen, L. D., Whaling, K., Carrier, L. M., Cheever, N. A., & Rokkum, J. (2013). "The media and technology usage and attitudes scale: An empirical investigation." *Computers in Human Behavior*, 29(6), 2501-2511. DOI: 10.1016/j.chb.2013.06.006.

3. Kross, E., et al. (2013). "Facebook Use Predicts Declines in Subjective Well-Being in Young Adults." *PLoS ONE*, 8(8): e69841. DOI: 10.1371/journal.pone.0069841.

4. Primack, B. A., Shensa, A., Sidani, J. E., Whaite, E. O., Lin, L. Y., Rosen, D., & Miller, E. (2017). "Social Media Use and Perceived Social Isolation Among Young Adults in the U.S." *American Journal of Preventive Medicine*, 53(1), 1-8. DOI: 10.1016/j.amepre.2017.01.010.

5. Bányaí, F., Zsila, Á., Király, O., Maraz, A., Elekes, Z., Griffiths, M. D., & Demetrovics, Z. (2017). "Problematic Social Media Use: Results from a Large-Scale Nationally Representative Adolescent Sample." *PLOS ONE*, 12(1): e0169839. DOI: 10.1371/journal.pone.0169839.

“TARIX” FANI O‘QITUVCHILARINING KASBIY BILIM VA KO‘NIKMALARINI RIVOJLANISHIDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV

Abduraimov Ikrom

Sirdaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi o‘qituvchisi

Annotatsiya. O‘zbekistonda maktab ta’limi samaradorligini oshirish, ilg‘or xalqaro tajribalarni joriy qilish bugungi kunda muhim ahamiyat ega. Shundan kelib chiqqan holda “Tarix” fani o‘qituvchilarining malaka oshirish jarayonida siyosiy ijtimoiy kompetensiyalarini oshirish ta’lim sifatiga bevosita ijobiy ta’sir etadi.

Kalit so‘zlar: Tarix, ta’lim, kompetentlik, pedagog, multimedia, texnologik, didaktika, interfaol.

Tarixiy taraqqiyotning yangi bosqichiga qadam qo‘ygan O‘zbekistonda davlat va jamiyat turmushining barcha yo‘nalishlarida bo‘lgani kabi, umuman ilm-fan, xususan, tarix fani sohasida ham milliy yuksalish talablari hamda xalqaro miqyosda kechayotgan jarayonlarga mutanosib ravishda tub va keng qamrovli o‘zgarishlarga katta ehtiyoj bori takidlanib Vazirlar Mahkamasining O‘zbekistonda 2021-2030 yillarda tarix fanini rivojlantirish konsepsiyasi”²⁹ loyihasi e’lon qilindi. Konsepsiya yaratish zaruriyati jahonda tarix fanining rivojlanishi, yangi tarixiy bilimlarning ortishi, o‘tmishdagi voqealarga jamoatchilik qiziqishi kuchaygani hamda chuqur bilim va ko‘nikmalarga ega, ijodiy va tizimli fikrlaydigan tarixchi mutaxassislar, o‘qituvchi va ilmiy xodimlar yangi avlodini chiqarish, olingan ilmiy natijalarni ta’lim-tarbiya, targ‘ibot-tashviqot ishlarida ta’sirchan qo‘llash, jamiyatda milliy o‘zlikni anglash hissini mustahkamlashda xizmat qiladigan tarixiy tafakkurni tarbiyalash bilan bog‘liq ekani aytiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmonida³⁰ pedagoglarni tayyorlashning metodik ta’minoti qoniqarsizligi, shuningdek, davlat ta’lim standartlari kompetensiyaviy yondashuvga asoslanganligiga qaramasdan, o‘qitish va baholash metodlari, shuningdek darsliklar va boshqa o‘quv materiallarini asosan axborotni yodlash va bayon qilishga qaratilgan bo‘lib, tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish ko‘nikmalari va boshqa malakalarni rivojlantirishga to‘sqinlik qilayotgani qayd qilindi. Ushbu hujjatda uzoq istiqboldagi maqsadli vazifalardan kelib chiqib, xalq ta’limi tizimini rivojlantirish uchun:

o‘quv muddatlarini o‘zgartirmagan holda o‘quvchilar tomonidan o‘zlashtirish kompetentligini kengaytirishni ta’minlovchi zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish;

ta’lim tizimi mazmunini sifat jihatidan yangilash, shuningdek malakali professional pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish;

²⁹ Ўзбекистон Республикасида тарих фани соҳасини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси 17.03.2021ID-31751

³⁰ <https://lex.uz/ru/search/nat?searchtitle>

pedagogika yo‘nalishidagi oliy ta‘lim muassasalarini ta‘limning kredit tizimiga bosqichma-bosqich o‘tkazish, pedagogika, didaktika, amaliy pedagogik psixologiya, metodika kabi fanlarga alohida e‘tibor qaratgan holda, o‘quv materiallarini va pedagogik baholash mezonlarini ishlab chiqish orqali pedagog kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish;

ta‘lim berishning zamonaviy nazariyalarini o‘zlashtirishni, pedagogik psixologiyani tushunish, ta‘lim berishga kompetentlik hamda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar asoslarini egallashni ko‘zda tutgan holda pedagoglarni tayyorlash va qayta tayyorlash markazlari faoliyatini qayta ko‘rib chiqish;

pedagoglar uchun pedagogik faoliyatga moyillik va ijodkorlik qobiliyatlarini aniqlash va baholash imkoniyatini beruvchi metodlarni ishlab chiqish;

pedagog xodimlarning malaka talablarini, shuningdek yangilangan ta‘lim standartlarini joriy etish uchun egallanadigan ko‘nikmalarni aniqlashning yangi usullarini joriy etish;

o‘quvchilarni ma‘naviy-axloqiy tarbiyalash, bolaning jismonan sog‘lom va baquvvat shakllanishini ta‘minlash;

rivojlangan mamlakatlarning ilg‘or tajribasini o‘rgangan holda umumta‘lim muassasalarida o‘quvchilar o‘rtasida zo‘ravonlik(bulling)ning oldini olishga qaratilgan dasturlarni joriy etish;

yoshlar ma‘naviyatini yuksaltirish, ular o‘rtasida kitobxonlikni keng targ‘ib qilish belgilab berilgan.

“Tarix” fani o‘qituvchilari kasbiy bilim va ko‘nikmalarini rivojlanishida umum e‘tirof etilgan kompetensiyalardan foydalanish amaliyotda ijobiy samara beradi. Kompetesiya bilim olish, tajriba, qadriyatlar, moyillikka asoslangan umumiy qobiliyat sifatida faqat bilim yoki ko‘nikma bilan chegaralanmaydi. Vakolatli bo‘lish, o‘rganish yoki o‘qishni anglatmaydi. Ma‘lum bir sohada muvaffaqiyatli faoliyat uchun bilim, ko‘nikma, shaxsiy fazilatlar va amaliy tajribani qo‘llash qobiliyatini anglatadi.

Rivojlangan davlatlar tajribasida, jumladan, Yevropa Kengashining “Yevropada o‘rta ta‘lim” loyihasi doirasida mazkur Kengash tomonidan 1996 yilda Bernda o‘tkazilgan “Yevropa uchun tayanch kompetensiyalar” simpoziumida zamonaviy bitiruvchilarning quyidagi 5 ta muhim kompetensiyalari belgilangan bo‘lib, u o‘qituvchidan o‘quvchiga mazkur ko‘nikmalarni singdirishga qaratilgan kompetensiyani talab qiladi. Ular quyidagilar: ³¹

Siyosiy va ijtimoiy kompetensiyalar: O‘ziga javobgarlikni olish, qaror qabul qilishda ishtirok etish, ziddiyatlarni zo‘ravonliksiz hal qila olish;
Ko‘p millatli jamiyatda yashash kompetensiyalari: Tafovutlarni ehtirossiz qabul qilish, o‘zgalarni hurmat qilish, boshqa madaniyat vakillari bilan o‘zaro munosabatga kirishish;
Bir va undan ortiq tilda og‘zaki va yozma muloqot qila olish;
Axborotlashgan jamiyatda yashash kompetensiyalari:

³¹ OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education «Synergies for Better Learning». OECD publishing, PARIS CEDEC. 2013. 148-p.

Yangi texnologiyalarni bilish, ularni qo'llay olish, ommaviy axborot vositalari orqali tarqatilayotgan ma'lumot, reklamalarga tanqidiy munosabatda bo'lish;

Butun hayoti davomida uzluksiz ta'limni kasbiy tayyorgarlik kontekstida mustaqil o'zini o'zi o'qitish qobiliyati.

Tarix fan o'qituvchilarining metodik tafakkuri va ijodining asosiy asoslarini shakllantirishda mavzuni o'qitish metodikasini o'rganish jarayonida metodik mahsulotlar yaratish bo'yicha mustaqil amaliy ishlarni tashkil etish orqali amalga oshiriladi:

tarixdan milliy o'quv dasturlari, darsliklar, o'quv-uslubiy majmualar, darslar va sinfdan tashqari mashg'ulotlar tahlili;

ta'lim mazmunini mantiqiy va tizimli tahlil qilish va tanlash; tarixdan o'quv-uslubiy majmuani ishlab chiqish, tematik rejalashtirish, dars va sinfdan tashqari ishlar;

multimedia taqdimotlarini yaratish, interfaol doska uchun vazifalar ishlab chiqish;

tarix darslaridan vaziyatlar ishlab chiqish, aniq metodik vazifalarni hal etish sifatida tarixiy obrazlar va tasavvurlarning shakllantirish;

tarixiy tushunchalarni shakllantirish, kartografik bilim va ko'nikmalarni shakllantirish va boshqalar.

Tarix fanidan texnologik integratsiyaning asosiy yo'nalishlarini aniqlaymiz:

ilmiy maktablar madaniy muhitida ta'lim va tarbiyani birlashtirish orqali ilmiy ta'limni shakllantirish;

ta'limni nafaqat o'qitishning auditoriya tizimi orqali, balki bo'lajak tarix o'qituvchilariga u yoki bu texnologiyalar (ta'lim texnologiyalari ta'lim muassasalariga taklif etiladi, o'quvchilar yoki bo'lajak tarix o'qituvchilari tomonidan tanlanadi) taklifini erkin tanlashda shakllantiriladigan qiziqishlar bo'yicha guruhlarda amalga oshirish;

asosiy va qo'shimcha ta'limning fan, ishlab chiqarish, madaniyatning turli bo'limlarini rivojlantirishga ko'maklashuvi; aniq fanning ta'lim oluvchi uchun qiziqarli bilim sohalari bilan integratsiyasi (mashg'ulot ta'lim oluvchi uchun shaxsiy ahamiyatli bog'liq sohalardagi dialogni qurish shaklida olib boriladi);

fanlararo hamkorlikning yangi tamoyillarini ishlab chiqish uchun axborot texnologiyalaridan foydalanish; ilmiy ta'limning ajralmas tashkil etuvchilari sifatida fan, madaniyat, ta'limning integratsiyasi muammolari bo'yicha ilmiy-pedagogik tadqiqotlarni o'tkazish; mintaqaning fan, ishlab chiqarish, madaniyati muammolarining ko'p qirraligini ochib beruvchi o'quv adabiyotlarini yaratish zarurati tug'ilmoqda.

Aytish joizki, ta'lim mazmunini va uning maqsadlarini belgilashda kompetentli yondashuvning to'liq ilmiy metodik ta'minlanmaganligi amaliyotda ko'p uchrayotgan muammolardan biri bilimlarning kompetensiyalarga aylantirishdagi muammolar sababli maktab o'qituvchilarining Vatanga sadoqat, mas'uliyat, tadbirkorlik va boshqa fazilatlar haqida bilimlari ularning odatlariga

aylantirish murakkab kechmoqda. Bilim, ko‘nikma, malaka, kompetensiya, fazilat, odat kategoriyalari orasida pedagogik transformatsiyaning yetishmasligi oqibatida yoshlarning Vatanga sadoqat, mas’uliyat, tadbirkorlik, mehr-oqibat haqida so‘zlari bilan yoshiga mos amallari orasida nomutanosibliklar namoyon bo‘layapti.

Bugungi kunda “Tarix” fanining o‘qituvchi-trenerlarining ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish borasida ikki vazifa turadi: birinchisi, tarix fanini o‘qitish metodikasiga oid bilimlar bilan tanishtirish va ana shu bilimlarni mahorat bilan qo‘llash malakasi – ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirish; ikkinchisi, “Tarix” fani o‘qituvchilarini tarbiyaviy ishlarni tashkil etish masalasi bo‘yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishga tayyorlash. Chunki “O‘zbek xalqi va davlatchiligi tarixi bo‘yicha butunlay yangicha, milliy manfaatlarimizga mos ilmiy yondashuvlar asosidagi teran turkum asarlar”ni tayorlashni amalga oshirish tobora rivojlanib, o‘zgarib boruvchi ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirish uzluksiz jarayondir. Shunday ekan, har bir “Tarix” fani o‘qituvchisi mana shu ijtimoiy kompetensiyalar majmuasini maktab o‘quvchilarining yosh xususiyatlariga mos ravishda o‘rgatishning ijtimoiy-pedagogik kompetensiyalariga ega bo‘lishi zarur. “Tarix” fanini o‘qitish metodikasini o‘rganish “Tarix” fani o‘qituvchilarida ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishi ularni umumpedagogik tayyorgarlik darajalarini oshirib, mustaqil faoliyatda kompetentli, ijodiy faoliyatga tayyorlaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrda gi “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”³² gi 1059-sonli Qarorida yoshlarimizning shaxsiy va ijtimoiy farovon, baxtli hayot qura olishlari uchun zarur bo‘lgan aniq fazilatlar majmui belgilab berildi. Bu haqda Qarorning 2-bandida Konsepsiya va uni amalga oshirish chora-tadbirlar rejasini amalga oshirishning ustuvor yunalishlaridan biri etib “yoshlarda

- Vatanga sadoqat,
- tadbirkorlik,
- irodalilik,
- mafkuraviy immunitet,
- mehr-oqibatlilik,
- mas’uliyatlilik,
- bag‘rikenglik,
- huquqiy madaniyat,
- innovatsion fikrlash,

-mehnatsevarlik kabi muhim fazilatlarni bolalikdan boshlab bosqichma-bosqich shakllantirish”³³ ta’kidlangan. Bu davlatimizning yoshlar tarbiyasiga yondoshishda maqsadli innovatsion yondoshuv bo‘lib, tarbiya jarayonini ilmiy asosga qurilishini va o‘qituvchilarni ana shu ijtimoiy kompetensiyalar bilan qurollantirilishini talab qiladi.

“Tarix” fani o‘qituvchisidan:

bolaga insoniy, mehrli, samimiy munosabatda bo‘lish;

³² <https://lex.uz/ru/search/nat?searchtitle>

³³ <https://lex.uz/ru/search/nat?searchtitle>

uning huquq va erkinliklarini hurmat qilish;
bolaga uning kuchi yetadigan va oqilona, adolatli talablarni qo'yish;
tarbiyalanuvchining holatini, hatto u o'ziga qo'yilgan talablarni bajarishdan bosh tortgan paytda ham tushunish;
uning o'zi bilan o'zi bo'lish huquqini hurmat qilish;
bolani tarbiyaning maqsad va vazifalariga qiziqtirish;
bilim, ko'nikma, kompetensiya va fazilatlarni majburiy shakllantirmaslik;
bolaning or-nomus va qadr-qimmatini qadrlash kabi ijtimoiy kompetensiyalarni talab etadi.

“Tarix” fanini o'qitishda sodir bo'luvchi statuslar transformatsiyasi sababli “Tarix” fani o'qituvchisi - o'qituvchi-trenerga qo'yiladigan ijtimoiy kompetensiyalar soni va sifati ham boyiydi. Ya'ni:

ma'naviy-axloqiy tarbiyaning mazmun, yo'nalishlari, texnologiyalari;
o'quvchilarni oilada, dars hamda sinfdan va maktabdan tashqari ishlar jarayonida tarbiyalash metodikasi;

oilada, sinfdan, maktabdagi tarix darslari jarayonlarini integral diagnostika qilish;

milliy pedagogik meros hamda yangi pedagogik texnologiyalarni amalda qo'llay bilish malaka va ko'nikma va kompetensiyalari;

“Tarix” darslarida maktab, o'quvchilarning tarixiy manbalardan samarali foydalanish;

“Tarix” darslarida o'quvchilarning individual xususiyatlarini, yoshi, bilim darajasi, dunyoqarashi, tarbiyalanganlik darajasi, motivatsiya va ruhiy holatlariga asoslana olishlari;

kreativlik, keys, vitagen va iverent texnologiyalaridan foydalanish orqali tarix fanining identiv maqsadlari va natijalari tengligiga erishish;

ma'naviy-axloqiy tarbiyaning suggestiv texnologiyasi taqozo qiluvchi pedagogika nazariyasi va tarixi, pedagogik mahorat, o'qituvchi odobi, etika, estetika, tarix, falsafa, psixologiya, adabiyot fanlaridan xabardor bo'lishlari kerak.

Bu esa o'qituvchi-trenerning ijtimoiy kompetensiyalari tarkibiy qismi bo'lgan ota-onalar bilan pedagogik hamkorligiga ham yangi talablar qo'yadi. Bu “Tarix” fani bo'yicha mashg'ulotlarning har bir mavzusida ota-onalar uchun metodik, ma'naviy tarbiyaviy tavsiya, ko'rsatmalar berib borish, ota-onalar uchun sinflar kesimida metodik qo'llanmalar ishlab chiqish va boshqalarda namoyon bo'ladi.

O'qituvchi o'quvchilarga darslikda berilgan misollar bilan cheklanib qolmasdan, maktab, sinf, o'quvchilar hayotidan olingan real, hayotiy keys-misollardan foydalanishni tavsiya etadi. Eng muhimi – tanlangan keysning o'rgat(n)ilayotgan fazilatga bog'langan bo'lishi shart. Ushbu vitagen tajriba, misollar o'quvchilar qiziqishini oshiradi. Dars-mashg'ulotlarning jozibadorligini, samarasini oshiradi.

Darslikning metodik apparati o'zining variativligi bilan ajralib turadi. Darslarda an'anaviy va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalaniladi. Har bir mavzuni o'rganishda dunyo, O'zbekiston tarixi bilan birgalikda jahon halqlari tarixi haqida ma'lumotlar beriladi.

“Tarix” fani o‘qituvchisi “Tarix” darslarida O‘zbekiston tarixi bilan birgalikda Jahon halqlari tarixini o‘rganish orqali ijtimoiy siyosiy bilimlari, ma’naviy-axloqiy kompetensiyalar to‘g‘risidagi bilimlar va ijtimoiy malakalarni rivojlantiradi. “Tarix” fani o‘qituvchisi o‘quvchilarga zamonaviy umuminsoniy siyosiy- ijtimoiy, xayotiy malakalar bilan birgalikda eng avvalo milliy o‘zlikni anglash, tariximiz bilan fahirlanish shakllantiradi. Shu sababli uning ijtimoiy kompetensiyalari strukturasida milliy ma’naviy-axloqiy qadriyatlar, xulq, odob normalari tarixiy va zamonaviy namunalar asosida tushuntirish, ko‘rsatish va o‘rgatish alohida o‘rin egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasida tarix fani sohasini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi 17.03.202y1ID-31751
2. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent.: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b.
3. Mavlonova R., Rahmonqulova N., Normurodova B. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. – T.: Tib-kitob, 2010 y.
4. Ishmuxammedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. – T.: Fan va texnologiya, 2010 y.
5. Kolosnikova I.A., Богытко N.M. i dr. Vospitatelnaya deyatelnost pedagoga. Uchebnoe posobiya. M.: Akademiya, 2006 – 333 s.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabr “O‘zbekiston Respublikasi Oliy Ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son Farmoni.
7. OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education «Synergies for Better Learning». OECD publishing, PARIS CEDEC. 2013. 148-p
8. Kukushin V.S. Teoriya i metodika vospitaniya. – Rosov-na-Donu.: Feniks, 2006.
9. “Pedagogika” fanidan ma’ruzalar matni.(tuzuvchi M.Inomova). T.: TDPU 2000.
10. Quronov M. Mafkura, ta’sirchanlik va uslub: Ma’ruza matni /Ma’sul muharrir: A.Boltaev.-T.: “Ma’naviyat”, 2000. – 12 b. 5-bet.
11. Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabr 1059-sonli Qarori.
12. “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy qilish choralari to‘g‘risida”. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori.

ILG'OR TAJRIBALAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARIGA ERISHISHDA QR-KOD LARDAN FOYDALANISH QANCHALIK SAMARALI? QR-KODNI QANDAY YARATAMIZ?

Nortoshov O'tkir Rayimkulovich

**Sirdaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi Metodik xizmat ko'rsatish
bo'limi tasviriy san'at va chizmachilik fani metodisti
@nortoshovu.gmail.com +998941687128**

Annotatsiya. Bugungi kunda yangi darsliklarimizda har bir mavzumizni tushintirish yoki amaliy bajarish jarayonlari bo'yicha QR-kodlar qo'yilgan. Ijtimoiy tarmoqdan mavzumizga doir ma'lumotlar qidirsak, juda ko'plab ma'lumotlar topiladi, lekin biz uchun zarur bo'lganini saralash yoki o'quvchi yoshlarning ongi va dunyoqarashiga salbiy ta'sir etmaydigan ma'lumotlarni tezkor topish bu QR-kodlar bilan juda oson va qulay. O'zimiz tayyorlagan manbalarni targ'ibot qilish uchun ham samarali yechim xisoblanadi. Siz bu sehrli kvadratlarni dars yoki mavzuni mazmun jihatidan to'ldirish, mavzuga ta'alluqli video, animatsiya yoki test materiallarni joylashtirish uchun ishlatilishi mumkin. Shuning uchun ham QR-KODni qanday yaratishni bilishimiz zarur.

Kalit so'zlar; QR-kod, QR-kod yaratuvchi servislar, QR-kod yaratuvchi dasturlar.

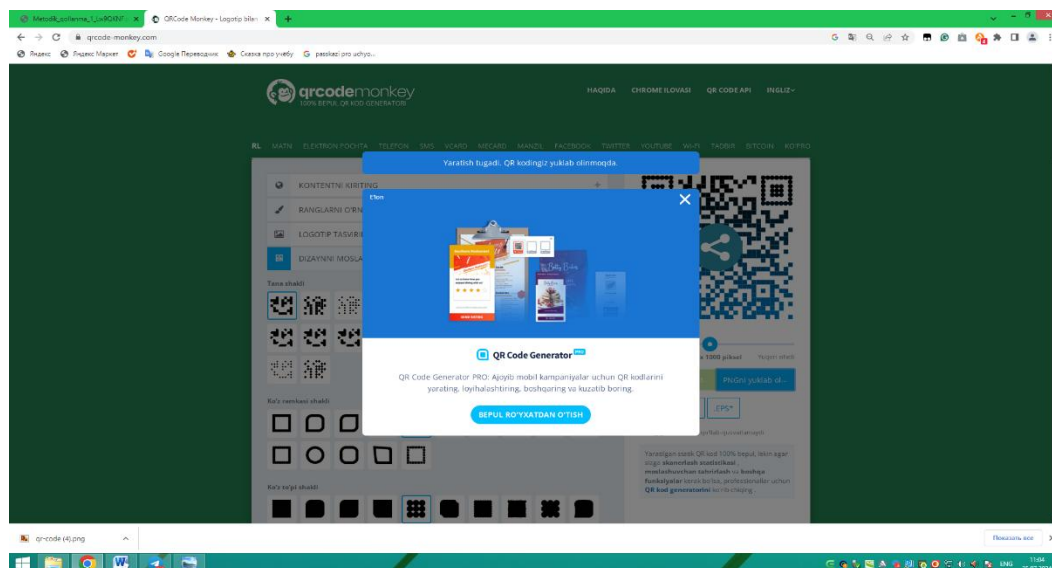
KIRISH

QR-koddan foydalanish, yaratish uchun u haqida qisqacha bo'lsada ma'lumotga ega bo'lishimiz kerak. QR-kodlar (Quick Response - ingliz tilida "tezkor reaksiya", "tezkor sadojavob") QR-kod - ikki o'lchamli shtrix kod bo'lib, mazkur shtrix kod oq va qora piksel (nuqtalar)dan iboratdir. Ushbu piksel nuqtalar bir necha yuz belgilarni kodlash imkonini beradi, ya'ni 7089 ta raqam, 4296 ta harf yoki 1812 ta belgini o'z ichiga olishi mumkin.

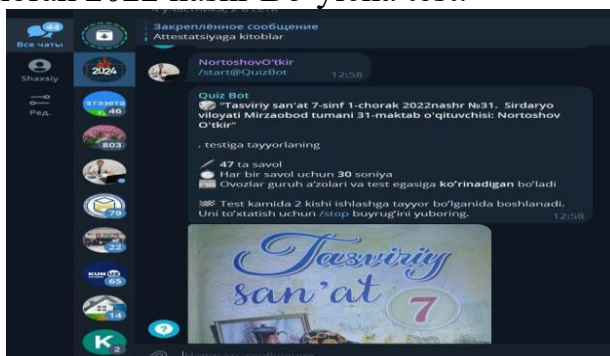
Kodlanadigan matn-oddiy matn, Internet manzili, telefon raqami, ma'lum bir joyning geolokatsiyasi yoki koordinatasi, ma'lumot taqdim etuvchi insonning tashrif kartochkasi ham bo'lishi mumkin. QR-kodlarni vizuallashtirish odatda zamonaviy smart telefonlar yordamida amalga oshiriladi. Bunda smartfon kamerasi QR-kodga qaratiladi va zarur internet resursga yoki saytga ortiqcha harakatlarsiz o'tish imkonini bo'ladi. QR-kodlardan foydalanish katta hajmdagi giperhavolalarni terish, yozib olish yoki zarur axborot manbasiga tezkor murojaat qilish imkoniyatini yaratadi. Jumladan, kompyuter monitoridagi reklama, jurnal sahifasidagi e'longa QR-kod qo'shib qo'yilsa uni o'qiydigan o'quvchi yoki shu tovarni iste'molchisi ortiqcha harakatlarsiz internetga joylashtirilgan sayt hamda ijtimoiy tarmoq sahifalariga tezkor o'tishi va ma'lumotni olishi mumkin.

Ta'lim sohalarida foydalanishda biz izlayotgan mavzu ijtimoiy tarmoqa yuzlab topilishi mumkin, lekin qaysi biri aynan mavzumizga ta'luqli yoki o'quvchilarimizning yosh va psixologik jihatlariga mosligini saralash ham anchagina vaqt talab etadi. QR-KOD lardan foydalanish esa oldindan tayyorlangan yoki ko'rib chiqilgan manbalarga tez va oson o'tishimizni ta'minlab beradi.

Misol uchun tasviriy san'at darsligidan 6-sinf o'quvchilariga 1-chorak yakuni bo'yicha test ishlash kerak bo'lsa <https://t.me/quizbotdatest/34> Ushbu xavola "telegram" ijtimoiy tarmog'idagi test botida "Guruhda testni boshlash" tugmasini bosib va o'zingiz xoxlagan guruhga testni yuboring !

Tasviriy san'at 6-sinf 1-chorak 2022 nashr Bo'yicha test.

Tasviriy san'at darsligidan 7-sinf o'quvchilariga 1-chorak yakuni bo'yicha test ishlash kerak bo'lsa <https://t.me/quizbotdatest/35> Ushbu xavola "telegram" ijtimoiy tarmog'idagi test botida "Guruhda testni boshlash" tugmasini bosib va o'zingiz xoxlagan guruhga testni yuboring !

Tasviriy san'at 7-sinf 1-chorak 2022 nashr Bo'yicha test.

QR-KODLARNI O'QISH.

QR-kodlarni o'qish uchun smartfonga maxsus dastur o'rnatiladi. Agar foydalanayotgan smartfoningizda QR-kod o'qiydigan bironta dastur o'rnatilgan bo'lsa, u holda yangisini o'rnatishga ehtiyoj bo'lmaydi. QR-kodlarni o'qish uchun mo'ljallangan "tekin" dasturiy ta'minotlardan namunalar:

QR-KOD YARATISH. (manzil/internet sahifa)

QR-kod yaratuvchi servislar:	QR-kod yaratuvchi dasturlar:
1. QR-kod onlayn generatori qrcode.tecit.com/ru – *.PNG bichimda yaratiladi. QR-kodingizni tekin yarating ru.qrcode-generator.com Rasmlar – *.JPG, *.EPS, *.SVG bichimlarda taqdim etiladi QRCode-Monkey www.qrcodemonkey.com Rasmlar-*.PNG, *.EPS, *.SVG, *.PDF bichimlarda taqdim etiladi. QR-code yaratish algoritmi: QR-kod yaratish uchun internetdan www.qrcoder.ru sayti ishga tushiriladi. 1.Brauzerdan QR-kodga aylantirilishi rejalashtirilgan manzil ko'chirib olinadi. 2. «Sayt»dagi «vvedite tekst dlya kodirovaniya» oynasiga kodlanadigan matn yoki internet sahifa («URL-manzili», «URL») qo'yiladi. DAVOM ETAMIZ... ...SAYTDAGI SERVISDA: 3. «Sozdat QR-kod» («Create QR Code»)ctrl+enter) tugmachasi bosiladi.	QR Code Studio QR-kodlarni (Windows, Mac OS) operatsion tizimi o'rnatilgan kompyuterlarda tekin yaratiladi. Dastur tez va qulay QR-kod yaratadi. Tayyor kodlar (BMP, GIF, JPG, PNG, TIFF) bichimida yoki axborot almashish buferiga saqlanishi mumkin.

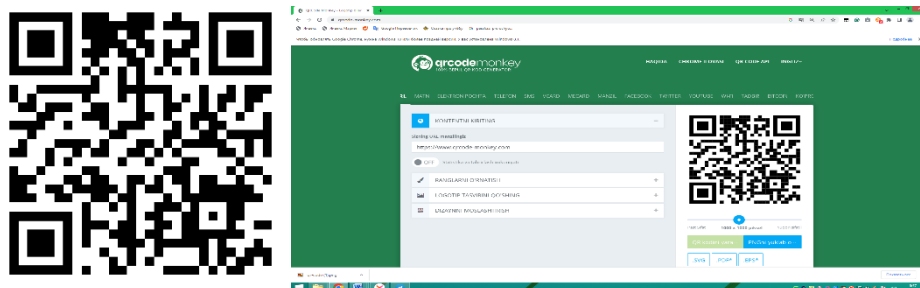
4. “ZDES BUDET VASh QR-CODE” oynasida yaratilgan QR-kod paydo bo‘ladi. 5. Yaratilgan QR-kod rasmining ustiga sichqonchani olib boring, va uni kompyuter buferiga ko‘chirib olinadi. 6. Ko‘chirib olingan QR-kodni dars ishlanmasini tayyorlaydigan dasturingiz yoki matn muharriringiz sahifalariga joylashtirishingiz mumkin.	

Havolani QR kodiga aylantirish qo‘lda kiritish zaruriyatini yo‘qotib, havola almashish jarayonini soddalashtiradi.

Topshiriq: 1. Smartfoningizga Qr-code o‘qish dasturini o‘rnatib;

2. Mazkur sahifalarga joylashtirilgan Qr-code larni o‘qiting.

<https://www.qrcode-monkey.com>

Telefon raqam:

Nortoshov Utkir Rayimkulovich +998941687128

XULOSA

Bugungi kunda yangi O‘zbekistonda ilm-ma’rifatga alohida e’tibor qaratilgani o‘laroq, butun ta’lim tizimida xususan amaliy fanida ham o‘z isbotini topmoqda, shundan kelib chiqib zamonaviy o‘qitish tendensiyalarini xisobga olib QR kodlarini yaratiladi, bunda barcha sinfda keltirilgan zamonaviy bilim ko‘nikmalarni egallab borishlari maqsadga muvofiqdir. Darslik kitoblarda berilgan QR kodlarni to‘laonli his qilish va uni amalda bajarish va o‘quvchilarga ayni shu mavzuni to‘la to‘kis o‘rganishga imkon yaratadi. Shu sababli, hammamiz uchun zamonaviy bilimlarni o‘zlashtirish, chinakam ma’rifat va yuksak madaniyat egasi bo‘lish uzluksiz hayotiy ehtiyojga aylanishi kerak. Zero, sa’nat-tabiati, jamiyat va inson mohiyati haqidagi turli bilimlar, ma’lumotlar majmuasi, kishilarning ongini, bilimini, madaniyatini oshirishga qaratilgan ta’lim - tarbiyadir.

ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. <https://www.qrcode-monkey.com>
2. QR-КОД -қандай яратилади?-2019 Таржимонлар РТМ Методистлари-Д.М. Сайфуров, Р.А. Алимов

MATEMATIKA DARSLARIDA TENGLAMALAR SISTEMASINI YECHISHNING SUN'IY USULLARI

Nafasov G'anisher Abdurashidovich, Abdimannab Eshmuratov

Guliston davlat universiteti "Matematika" kafedrası dotsenti, p.f.f.d (PhD)

E-mail: gnafasov87@gmail.com

Guliston davlat universiteti "Matematika" kafedrası dotsenti, p.f.n

E-mail: eshmuratovabdimannab@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqola kognativ yondashuv asosida bo'lajak matematika o'qituvchilarining matematika darslarida tenglamalar sistemasini yechishning sun'iy usullari yordamida mantiqiy kompetentsiyalarini rivojlantirishning metodikasiga bag'ishlangan. Natijada bo'lajak matematika o'qituvchilarini mantiqiy kompetentsiyalarini rivojlantirish samarali metodlari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: sistema, kvadrat tenglama, kognativ, mantiqiy kompetentsiya, mantiqiy taffakur, rivojlantirish, viyet teorema.

Аннотация: данная статья посвящена методике развития логических компетенций будущих учителей математики с помощью искусственных методов решения систем уравнений на уроках математики на основе познавательного подхода. В результате сформулированы эффективные методы развития логических компетенций будущих учителей математики.

Ключевые слова: система, квадратное уравнение, познавательная, логическая компетентность, логическое мышление, развитие, теорема Виета.

Abstract: this article is devoted to the methodology of developing the logical competencies of future mathematics teachers using artificial methods for solving systems of equations in mathematics lessons based on a cognitive approach. As a result, effective methods for the development of logical competencies of future mathematics teachers have been formulated.

Key words: system, quadratic equation, cognitive, logical competence, logical thinking, development, Vieta's theorem.

Ba'zan matematika darslarida elementar usullar bilan yechilmaydigan yoki yechilshi murakkab bo'lgan tenglamalar sistemasini juda ko'p uchraydi. Shuning uchun tenglamalar sistemasining tuzilishiga qarab turli xildagi yechishning "sun'iy" usullarini qo'llashga to'g'ri keladi.

O'quvchilar tenglamalar sistemasini yechishga urinmasdan turib, qaysi usul bilan osonroq yechilishini olishi kerak.

a)Yordamchi noma'lumlar kiritib yechish. Ba'zan tenglamalar sistemasini soddalashtirgandan keyin noma'lumlarga nisbatan ikkinchi yoki uchunchi darajali tenglamalar sistemasini hosil bo'lishi mumkin. Bunday hollarda yordamchi noma'lumlar kiritib yechish ancha qulay bo'ladi.

$$\begin{cases} \frac{x^2}{y^2} + \frac{y^2}{x} = \frac{9}{2} \\ \frac{1}{x} + \frac{1}{y} = \frac{3}{2} \end{cases}$$

1-misol: tenglamalar sistemasini yeching.

Yechish: Sistemani soddalashtiramiz:

$$\frac{x^3 + y^3}{xy} = \frac{9}{2}, \quad \frac{x + y}{xy} = \frac{3}{2}. \quad \text{Bundan } 2(x^3 + y^3) = 9xy, \quad 2(x + y) = 3xy \text{ hosil bo'ldi.}$$

$$2(x + y)(x^2 - xy + y^2) = 9xy, \quad 2(x + y) = 3xy \text{ yoki } 3xy(x^2 - xy + y^2) = 9xy. \quad \text{Natijada}$$

$$\begin{cases} x^2 - xy + y^2 = 3 \\ 2(x + y) = 3xy \end{cases}$$

Bu sistemaga $x + y = u$, $xy = p$ belgilashlar kiritib, $\begin{cases} u^2 - 3p = 3 \\ 2u = 3p \end{cases}$ sistemani hosil qilamiz, bundan $u^2 - 2u - 3 = 0$ bo'ladi. $u_1 = 1$, $u_2 = -1$. Bularni 2-tenglamaga qo'yib, $p_1 = 2$, $p_2 = \frac{2}{3}$ larni topamiz. Bulardan

$$\begin{cases} x + y = 3 \\ xy = 2 \end{cases} \quad \begin{cases} x + y = 1 \\ xy = -\frac{3}{2} \end{cases} \text{ sistemalar hosil bo'ladi. Bularni alohida-alohida yozsak,}$$

$$(2, 1); (1, 2); \left(\frac{-3 - \sqrt{33}}{6}, \frac{-3 + \sqrt{33}}{6}\right), \left(\frac{-3 + \sqrt{33}}{6}, \frac{-3 - \sqrt{33}}{6}\right).$$

Ba'zi tenglamalar sistemasini "maxsus muhokama" yuritish bilan yechish mumkin.

$$\begin{cases} x + y + z + u = 6 \\ x + y + z - u = 2 \\ x + y - z + u = 2 \\ x - y + z + u = 4 \end{cases}$$

2-misol: sistemani yeching.

Yechish: To'rtala tenglikni qo'shsak $4x + 3y + 3z + 3u = 14$. Buni $x + (x + y + z + u) = 14$ deb yozamiz. Sistemaning 1-tenglamasiga ko'ra $x + 3 \cdot 6 = 14$ yoki $x = -4$ ning qiymatini 2 va 3- tenglamalar 4-tenglamalarni qo'shsak, $2x + 2u = 6$ yoki $u = 7$, sistemaning ixtiyoriy tenglamasidan z ni topish mumkin: $-4 + 6 + z + 7 = 6$, $z = -3$. Demak, sistemaning yechimlari $(-4; 6; -3; 7)$.

Ba'zi tenglamalar sistemasi soddalashtirilganidan keyin Viyet teoremasiga teskari ko'rinishda keladi. Bunday sistemalarni shu teoremaga asoslanib, yechish juda oson bo'ladi.

$$\begin{cases} \sqrt[3]{y} - \sqrt[3]{x} = 2 \\ xy = 27 \end{cases} \text{ tenglamalar sistemasini yeching.}$$

Yechish: Sistemani quyidagi ko'rinishda yechamiz:

$$\begin{cases} \sqrt[3]{y} - \sqrt[3]{x} = 2 \\ \sqrt[3]{xy} = 3 \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} \sqrt[3]{y} - \sqrt[3]{x} = 2 \\ \sqrt[3]{y} \cdot (-\sqrt[3]{x}) = -3 \end{cases}$$

Bunda $\sqrt[3]{y}$ va $\sqrt[3]{x}$ lar qandaydir kvadrat tenglamaning masalan z ga nisbatan tuzilgan keltirilgan kvadrat

tenglamaning ildizlari bo'lsin. U holda $z_1 = \sqrt[3]{y}$, $z_2 = -\sqrt[3]{x}$ yoki, $z_1 = -\sqrt[3]{x}$, $z_2 = \sqrt[3]{y}$, Viyet teoremasiga asosan $z^2 - 2z - 3 = 0$ tenglamani tuzamiz. Bundan $z_1 = 3$, $z_2 = -1$. U holda $y_1 = z_1^3 = 27$, $x_1 = -z_2^3 = 1$ va $x_2 = -z_1^3 = -27$, $y_2 = z_2^3 = 1$. Bulardan $(1; 27)$, $(-27; 1)$.

Bir jinsli tenglamalar sistemasini yechish ikki o'zgaruvchili ikkinchi darajali bir jinsli tenglamalar sistemasi deb,

$$\begin{cases} a_1x^2 + b_1xy + c_1y^2 = d_1 \\ a_2x^2 + b_2xy + c_2y^2 = d_2 \end{cases} \text{ ko'rinishdagi sistemaga aytiladi.}$$

Bu sistemani yechish uchun birinchi tenglamani d_2 ga ikkinchisini $-d_1$ ga ko'paytirib, ikkala tenglamani qo'shsak $Ax^2 + Bxy + Cy^2 = 0$ hosil bo'ladi. $y \neq 0$ deb, y^2

$\frac{x}{y} = t$ deb belgilash kiritib yechamiz.

“Sun’iy usullar” bilan yechiladigan tenglamalar sistemasi.

Sistemani tashkil etgan birinchi darajali tenglamalar soni sistemadagi noma'lumlar soniga teng bo'lsa, bunday sistemani algebraik qo'yish yoki o'rniga qo'yish usuli bilan yechish (agar u yechimga ega bo'lsa) mumkin. Ammo ba'zi 1-darajali tenglamalar sistemasini yechishda “maxsus muhokama” yuritish ya'ni o'sha sistemani yechishga xos “sun’iy usul” qo'llash, sistemani osongina yechishga yordam beradi.

1-misol: Tenglamalar sistemasini yeching.

$$\begin{cases} x + y = 6 \\ x + z = 5 \\ y + z = 3 \end{cases}$$

Yechish: Barcha tenglamalarni qo'shsak $2(x+y+z) = 14$ yoki, $x+y+z = 7$. Bu tenglamadan yuqoridagi tenglamalarni galma-gal ayirsak, $z = 1$, $y = 2$, $x = 4$.

Javob: $(4, 2, 1)$;

2-misol: Tenhlamalar sistemasini yeching.

$$\begin{cases} 2x - y - z - u = 4 \\ -x + 2y - z - u = -2 \\ -x - y + 2z - u = -8 \\ -x - y - z + 2u = -5 \end{cases}$$

Yechish: Barcha tenglmarni qo'shsak:

$-(x+y+z+u) = -11$ yoki $x+y+z+u = 11$.

Hosil bo'lgan tenglamani sistemadagi har bir tenglamaga galma-gal qo'shish bilan $x = 5$, $y = 3$, $z = 1$, $u = 2$ lar aniqlanadi.

Javob: $(5, 3, 1, 2)$.

Misollar.

$$\begin{cases} x + y - z = 1 \\ x - y + z = 3 \\ -x + y + z = 5 \end{cases}$$

1. tenglamalar sistemasini yeching.

Yechish: Barcha tenglamalarni qo'shsak, $x+y+z=9$ bo'ladi. Bu tenglamadan yuqoridagilarni galma-galdan ayirsak, $x=2$, $y=3$, $z=4$ ekanligi kelib chiqadi.

2-misol: Tenglamalar sistemasini yeching.

$$\begin{cases} x + y + z = 2 \\ x + y - z = 6 \\ x - y + z = -4 \end{cases}$$

Yechish: Barcha tenglamalarni qo'shsak, $3x+y+z=4$ hosil bo'ladi. Hosil bo'lgan tenglamani sistemadagi har bir tenglamadan galma-galdan ayirsak, $x=1$, $y=3$, $z=-2$ lar aniqlanadi.

Javob: (1,3,-2)

3-misol: Tenglamalar sistemasini yeching.

$$\begin{cases} x + y + z - u = 4 \\ x + y - z + u = 2 \\ x - y + z + u = 8 \\ -x + y + z + u = 6 \end{cases}$$

Barcha tenglamalarni qo'shsak, $2x+2y+2z+2u=20$ yoki $x+y+z+u=10$ bo'ladi. Hosil bo'lgan tenglamani sistemadagi har bir tenglamadan galma-galdan ayirsak, $x=2$, $y=1$, $z=4$, $u=3$ lar hosil bo'ladi.

Javob: (2,1,4,3).

4-misol:

$$\begin{cases} x + y + z + u = 2 \\ x + y + z - u = -6 \\ x + y + z + u = 8 \\ -x + y + z + u = 4 \end{cases}$$

Yechish: Barcha tenglamalarni qo'shsak, $2x+4y+2z+2u=8$ yoki $x+2y+z+u=4$ bo'ladi. Hosil bo'lgan tenglamani sistemadagi har bir tenglamadan galma-galdan ayirsak, $x=-11$, $y=2$, $z=-3$, $u=-6$.

Javob: (-11,2,-3,-6)

Yordamchi noma'lum kiritish yo'li bilan yechiladigan tenglamalar sistemasi.

Ba'zan tenglamalar sistemasi soddalashtirilgandan keyin maxrajdan qutqarib, qavslar ochilsa va o'xshash hadlar ixchamlansa, tenglamada noma'lumga nisbatan 2,3- darajali hadlar hosil bo'lishi mumkin. Bunday hollarda ham, berilgan tenglamani yordamchi noma'lumlar kiritish bilan 1-darajali tenglamalar sistemasiga keltirib osongina yechish mumkin.

1-misol: Tenglamalar sistemasini yeching.

$$\begin{cases} 2y = 9 - \frac{2y}{x} \\ 3y = 6 - \frac{2y}{x} \end{cases}$$

Yechish: Tenglamani umumiy maxrajga keltirsak,

$$\begin{cases} 2xy = 9x - 2y \\ 3xy = 6x - 2y \end{cases} \text{ ikkinchi darajali sistema hosil bo'ladi.}$$

Ammo berilgan sistemani tashkil etuvchi har qaysi tenglama hadlarini $y \neq 0$ ga bo'lsak,

$$\begin{cases} \frac{9}{y} - \frac{2}{x} = 2 \\ \frac{6}{y} - \frac{2}{x} = 3 \end{cases} \text{ sistema hosil bo'ladi.}$$

Bu sistemada $\frac{1}{y} = u$, $\frac{1}{x} = v$, deb belgilasak, ushbu

$$\begin{cases} 9u - 2v = 2 \\ 6u - 2v = 3 \end{cases} \text{ sistema hosil bo'ladi. Bu sistemani yechsak: } u = -\frac{1}{3}, v = -\frac{5}{2}, u \text{ va } v$$

ning qiymatini o'rniga qo'ysak, $\frac{1}{y} = -\frac{1}{3}$, dan $y = 3$ $\frac{1}{x} = -\frac{5}{2}$ dan $x = -\frac{2}{5}$

Javob: $(-\frac{2}{5}, -3)$

2-misol: Tenglamalar sistemasini yeching.

$$\begin{cases} \frac{3}{x+y+z} + \frac{6}{2x-y} + \frac{1}{y-3z} = 1 \\ \frac{6}{x+y+z} + \frac{4}{2x-y} - \frac{1}{y-3z} = 3 \\ \frac{15}{x+y+z} - \frac{2}{2x-y} - \frac{3}{y-3z} = 5 \end{cases}$$

Yechish: $\frac{1}{x+y+z} = u$, $\frac{1}{2x-y} = v$, $\frac{1}{y-3z} = t$ deb belgilasak, ushbu

$$\begin{cases} 3u + 6v + t = 1 \\ 6u + 4v - t = 3 \\ 15u - 2v - 3t = 5 \end{cases} \text{ yordamchi sistema hosil bo'ladi. bu sistemani yechsak: } u = -\frac{1}{6},$$

$\frac{1}{v} = 4$, $t = -1$ u, v, t ning qiymatlari o'rniga qo'yilsa,

$$\begin{cases} \frac{1}{x+y+z} = \frac{1}{6} \\ \frac{1}{2x-y} = \frac{1}{4} \\ \frac{1}{y-3z} = -1 \end{cases} \text{ yoki } \begin{cases} x+y+z = 6 \\ 2x-y = 4 \\ y-3z = -1 \end{cases} \text{ sistema hosil bo'ladi. Bu sistemani yechib, } x=3,$$

$y=2$ va $z=1$ aniqla-nadi.

Javob: (3,2,1)

Tenglamalar sistemasini yeching.

$$\begin{cases} \frac{5}{x} - \frac{2}{y} = 12 \\ \frac{3}{x} + \frac{1}{y} = 5 \end{cases}$$

Yechish: $\frac{1}{x} = u$, $\frac{1}{y} = v$ deb belgilasak, ushbu

$$\begin{cases} 5u - 2v = 12 \\ 3u + v = 5 \end{cases} \text{ yordamchi sistema hosil bo'ladi.}$$

Bu sistemani yechsak, $u=2$, $v=-1$ hosil bo'ladi, u va v ning qiymatlari o'niga

qo'yilsa, $\frac{1}{x}=2, \Rightarrow x=\frac{1}{2}$ va $\frac{1}{y}=-1 \Rightarrow y=-1$ hosil bo'ladi.

Javob: $(\frac{1}{2}, -1)$

$$\begin{cases} \frac{3}{2x} + \frac{2}{3y} = 2.5 \\ \frac{9}{x} - \frac{3}{6y} = 1.5 \end{cases}$$

2-misol:

Yordamchi sistema hosil bo'ladi.

Yechish: $\frac{1}{2x}=p$, $\frac{1}{6y}=q$, deb belgilasak, ushbu

$$\begin{cases} 3p + 4q = 2.5 \\ 18p - 3q = 1.5 \end{cases} \quad 18p=3, \quad 27q=13.5, \quad \frac{1}{2x}=\frac{1}{6}, \quad \frac{1}{6y}=\frac{1}{2}$$

$$p=\frac{1}{6}, \quad q=\frac{1}{2} \quad x=3 \quad y=\frac{1}{3}$$

Javob: $(3, \frac{1}{3})$

ADABIYOTLAR

1. Абдуллаева Б.С. Академик лицей о'қувчиларининг математик тафаккурларини ривожлантириш (умумлаштирувчи дарслар мисолида): Дис....пед.фан.ном.– Тошкент: ТДПУ,2002. – 146б.
2. Abdullayeva, B. S., & Nafasov, G. A. (2019). Current State Of Preparation Of Future Teachers Of Mathematics In Higher Education Institutions. *Bulletin of Gulistan State University*, 2020(2), 12-17.
3. Yunusova D.I. Bo'lajak matematika o'qituvchisini innovatsion faoliyatga tayyorlash nazariyasi va amaliyoti: ped.dok.diss. – T.: TDPU. 2012. – 140 b.
- 4 Nafasov, G., Xudoyqulov, R., & Usmonov, N. (2023). DEVELOPING LOGICAL THINKING SKILLS IN MATHEMATICS TEACHERS THROUGH DIGITAL TECHNOLOGIES. *Евразийский журнал технологий и инноваций*, 1(5 Part 2), 229-233.
5. Nafasov, G. A. (2023). Determination of the Low Pressure Zone of the Water Conducting Tract of Reservoirs. *Genius Repository*, 25, 28-32.
6. NAFASOV, G. A., SAYFULLAYEV, B., & NAZIROV, Q. (2024). MATEMATIKA DARSLARIDA O 'QUVCHILARNING KREATIV YONDOSHUVLAR ASOSIDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILYATINI RIVOJLANTIRISH. *News of the NUUZ*, 1(1.5. 2), 144-146.
7. Nafasov, G. A. (2023). Determination of the Low Pressure Zone of the Water Conducting Tract of Reservoirs. *Genius Repository*, 25, 28-32.

8. Nafasov, G. A. (2023). Determination of the Low Pressure Zone of the Water Conducting Tract of Reservoirs. *Genius Repository*, 25, 28-32.
9. Nafasov, G. (2019). Model of Developing Cognitive Competence at Learning Process Elementary Mathematics. *Eastern European Scientific Journal*, (1).
10. Abdurashidovich, N. G. (2021). Theoretical Basis Of Development Of Cognitive Competence Of Students Of Higher Education Institutions In The Process Of Teaching Elementary Mathematics. *European Journal of Molecular and Clinical Medicine*, 8(1), 789-806.
11. Abdurashidovich, N. G., Muzaffarovich, U. N., Qosim o'g'li, N. Q., & Olimjon, D. (2023). Design in the process of teaching mathematics and its teaching methodology. *Genius Repository*, 25, 23-27.
12. Abdurashidovich, N. G. REQUIREMENTS FOR THE SELECTION OF CONTENT FOR HEURISTIC TASKS IN THE TEACHING OF ELEMENTARY MATHEMATICS TO FUTURE MATHEMATICS TEACHERS.

3-SHO‘BA. TA’LIM JARAYONINI INNOVATSION RAQAMLI TEKNOLOGIYALAR YORDAMIDA TAKOMILLASHTIRISH

TA’LIM JARAYONIDA INNOVATSION YONDASHUVLARDAN FOYDALANISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

D.E.Toshtemirov

*Guliston davlat universiteti, Pedagogika va psixologiya kafedrası mudiri, p.f.n.,
dotsent*

Abstract. The article presents recommendations regarding the specifics of using innovative approaches in the educational process. It provides information on the content, composition and implementation of innovative approaches, comments on the changes that will occur as a result of introducing innovative processes into the education system.

Keywords: educational process, innovative approach, competence, educational competence, future specialist.

Annotatsiya. Maqolada ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlardan foydalanishning o‘ziga xos xususiyatlariga oid tavsiyalar bayon qilingan. Innovatsion yondashuvlar mazmuni, tarkibi va joriy etilishiga oid ma’lumotlar, innovatsion jarayonlarning ta’lim tizimiga joriy etilishi natijasida bo‘ladigan o‘zgarishlar haqida mulohazalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim jarayoni, innovatsion yondashuv, kompetentlik, o‘quv-bilish kompetentsiyasi, bo‘lajak mutaxassis.

Mamlakatimizda bugungi kunda har tomonlama kamol topgan, yuksak kasbiy madaniyatga, ijodiy, ijtimoiy faollikka ega bo‘lgan, jamiyat, davlat, oila oldida o‘z javobgarligini his etadigan kadrlarni tarbiyalash masalasiga alohida ahamiyat berilmoqda. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev: “Hayotning o‘zi va xalqning talablari bizning oldimizga amaliy echimini topish lozim bo‘lgan yangi va yanada murakkab vazifalarni qo‘ymoqda” – deb ta’kidlagan [1].

Ta’lim tizimida innovatsion yondashuv asosida talabalar o‘quv-bilish kompetentligini rivojlantirishga xizmat qiluvchi yangi texnologiyalar va metodlarni ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Ta’lim jarayonini innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish natijasida pedagogik tizimning tamomila o‘zgarishi, o‘quv jarayonining o‘zgarishi, pedagogik nazariyaning o‘zgarishi, o‘qituvchi faoliyatining o‘zgarishi, talaba faoliyatining yangilanishi, pedagogik texnologiyaning o‘zgarishi, ta’lim mazmunining yangilanishi, o‘qitish shakl, metod va vositalarining o‘zgarishi, ta’lim tizimi boshqaruvning o‘zgarishi, ta’lim maqsadi va natijalarning o‘zgarishi yuzaga keladi [2].

Innovatsion jarayonlarning ta’lim tizimiga joriy etilishi natijasida yangi g‘oyalarning tug‘ilishi, yaratuvchanlik, yangilik kiritish, yangiliklarni hayotga tadbiq etish, muayyan sohalardagi yangiliklarning turg‘un xizmat qilishi kabi bosqichlari mazmuni, ta’lim sohasidagi innovatsion jarayonlarning stixiyali va tizimli turlari, innovatsion jarayonlar qonuniyatlari takomillashtirib boradi.

Ta'lim jarayoniga yo'naltirilgan innovatsion yondashuvlar bir necha tarkibiy tuzilishga ega bo'lib, quyidagilardan tarkib topadi:

Motivatsion-maqсадli yondashuv – turli xil ta'limiy yangiliklarning yaratilishi, amaliyotga tatbiq etilishi, ilg'or xorijiy ta'limiy yangiliklar va ularni o'zlashtirish, mahaliy shart-sharoitlarni hisobga olib, amaliyotda ulardan foydalanishga doir bilim, ko'nikma, malakalarni tezkor egallashga yo'naltirish, o'z faoliyatlarida ta'limiy yangiliklarni faol qo'llash bo'yicha tavsiyalar berish.

Faoliyatli yondashuv – o'z faoliyati davomida orttirgan tajribalari, qobiliyatlari, imkoniyatlariga asosan ta'limiy yangiliklardan foydalanishda samaradorlikka erishish.

Kompetentli yondashuv – mustaqil ravishda bilimlarni egallash faoliyatini tashkillashtirish, refleksiya, ijodkorlik, jismoniy va ruhiy jihatdan o'zini boshqara olish ko'nikmalarini egallash, o'z-o'zini uyushtirish va rivojlantirish kabi qobiliyat va layoqatlarni shakllantirish.

Tizimli yondashuv – shaxsning rivojlanishida ma'lum bir tartibga solingan, harakatdagi va yagona boshqaruvdagi umumiy maqsadni jipslashtiruvchi va muhit bilan yaxlitlik o'zaro harakatlarini amalga oshirish.

Texnologik yondashuv – yangiliklarni qo'llashda ko'zlangan natijalarga erishish uchun bajariladigan harakatlarni muvofiqlashtirish, bosqichma-bosqich amalga oshirish.

Kreativ yondashuv – har qanday muammoli vaziyatni echimini tezkor topish qobiliyatini o'stirish, yangi tajribalarni egallash, harakatning yangi usullarini topish, tashabbus ko'rsatish, yangi g'oya yoki takliflar ishlab chiqish va ilgari surish.

Kompetentlik tushunchasi nazariy bilimlar va kasbiy ko'nikmalarni, shaxsiy sifatlarni faoliyatda samarali qo'llay olishni ifodalaydi.

Zamonaviy ta'lim jarayonida bo'lajak mutaxassislar kompetentligining asosi sifatida talabanning o'quv-bilish kompetentligi nazarda tutiladi. O'quv-bilish kompetentligi kasbiy va maxsus kompetentliklar rivojlanishining samaradorligini ta'minlaydi, bu esa uning rivojlanishini zamonaviy ta'limning ustuvor vazifasi deb hisoblashga imkon beradi. O'quv-bilish kompetentligi talabanning mustaqil bilish faoliyati sohasidagi, shu jumladan, mantiqiy, uslubiy, umumiy o'quv faoliyati elementlari, haqiqiy kognitiv ob'ektlar bilan bog'liq bo'lgan kompetentliklar majmui sifatida qaraladi.

O'quv-bilish kompetentsiyasi deganda talabalarning mustaqil bilish faoliyatiga tayyorligi, o'quv-bilish kompetentsiyasi ostida esa bu kompetentsiyani egallash, o'z-o'zini rivojlantirish, kasbiy shakllantirish istagi tushuniladi [3].

O'quv-bilish kompetentligi tarkibiy komponentlar asosida rivojlanadi:

motivatsion komponent – talabalarning o'z o'quv ehtiyojlari, maqsadlari va faoliyat mazmuni va natijasi haqidagi tasavvurlarini anglashni o'z ichiga oladi; o'quv faoliyatiga faol qo'shilishga, yangi narsalarni o'rganishga yo'naltirish; kompetentlikni namoyon etishga ijobiy turtki beradi;

kognitiv komponenti – bilish faoliyatining vositalari va natijalarini tahlil qilishni ta'minlaydi uning shakllanishining barcha bosqichlarida tahlil qilish, sintez qilish, taqqoslash va umumlashtirish qobiliyati talab qilinishini ko'rsatadi;

faoliyat komponenti – bilish vazifalarini, umumiy ilmiy va xususiy-sub'ekt bilish faoliyati usullarini, umumiy ta'lim ko'nikmalarini mustaqil hal etishga tayyorlik; talabalarning o'quv-bilish faoliyatini maqsadga muvofiq belgilash, rejalashtirish, tahlil qilish, aks ettirish, o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini egallashlari;

kreativ komponent – talabalarning ishlab chiqarish faoliyati ijodiy ko'nikmalariga egaligi, voqelikdan bevosita bilim olish qobiliyati, nostandart vaziyatlarda harakat usullariga egaligi, muammolarni echishning turli usullarini o'z ichiga oladi, ya'ni tadqiqot ko'nikmalaridan foydalanish bilan bog'liq bilish vazifalarini mustaqil hal qilishga tayyorligini ifodalaydi.

Talabalar o'quv-bilish kompetentligining eng muhim sifatlari mustaqillik, bilish faoliyati, o'quv jaranidagi kamchiliklarni bartaraf qilishga tayyorlik va vazifa bo'yicha qaror qabul qilishda samaradorlik hisoblanadi. Mustaqillik darajasining oshishi talabaning o'z faoliyatining motivlari, maqsadlari, usullarini anglashiga va talabaning pedagogik ta'sir ob'ektidan o'z faoliyatining sub'ektiga aylanishiga yordam beradi. Bu sifatlarni shakllantirish talabalarning o'quv-bilish faoliyati natijasida yuzaga keladi, shu sababli talabalarning o'quv-bilish faoliyatini faollashtirish muhim ahamiyatga ega sanaladi.

Innovatsion yondashuv asosida bo'lajak mutaxassislarning o'quv-bilish kompetentligini rivojlantirish kasbiy tayyorgarlik jarayonida talaba shaxsining rivojlanishida asosiy o'rinni egallaydi. Kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida bo'lajak mutaxassisga bilimga bo'lgan motivatsion va qadriyat munosabatini, mavzuga bo'lgan ishtiyoqini uzatishni amalga oshira olishi kerak, shu bilan talabalarning ma'lum ijobiy munosabatini modellashtiradi. Buning uchun, birinchi navbatda, bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilari kasbiy malakaga ega bo'lishi kerak, shuningdek, o'qitiladigan sohasidagi maxsus bilim va ko'nikmalar, ilmiy mavzu sohasida chuqur bilim va keng bilim berish, nostandart fikrlash, innovatsion taktika va strategiyani egallash, ijodiy muammolarni hal qilish usullari; psixologik, pedagogik, kommunikativ va ijtimoiy-tashkiliy kompetentlik sifatlariga ega bo'lishlari talab qilinadi.

Innovatsion yondashuv asosida bo'lajak mutaxassislarning o'quv-bilish kompetentligini samarali rivojlantirish muayyan tartibda pedagogik shart-sharoitlar mavjudligini taqozo etadi.

Innovatsion yondashuv asosida ta'lim jarayonini tashkil etish uchun quyidagi pedagogik shart-sharoitlar muhim ahamiyatga ega hisoblanadi:

Huquqiy-me'yoriy ta'minot – umumiy va kasbiy fanlar uchun ajratilgan o'quv soatlari, o'quv dasturi, ishchi o'quv dasturi, va barcha o'quv-me'yoriy hujjatlar.

Ilmiy-pedagogik ta'minot – malakali, etakchi professor-o'qituvchilar, o'z sohasini chuqur biladigan metodistlar, mas'uliyatli texnik xodimlar.

Metodik-texnik ta'minot – didaktik vositalar majmuasi (ma'ruza matnlari, taqdimot slaydlari, tarqatma materiallar, ish qog'ozlari, o'quv topshiriqlari, amaliy ko'rsatmalar, nazorat-sinov savollari, jihoz, mexanizm, qurilma, asbob-uskunalar).

Axborot – dasturiy ta'minot – ta'lim jarayonini avtomatlashtiruvchi vositalar (internet tarmog'iga ulangan zamonaviy kompyuterlar) ta'lim platformasi, elektron

darslik mobil ilovalari, o'quv qo'llanma va o'quv-uslubiy majmualar dasturlari, videomateriallar [4].

O'qitish vositalari talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish bo'yicha uslubiy tavsiyalar, test topshiriqlari, hisoblash vazifalari, kompyuter va multimedia vositalari, internet texnologiyalari [4].

Innovatsion yondashuv asosida bo'lajak mutaxassislar o'quv-bilish faoliyatining tashkil etilishi natijasida turli sohalarga kompetentli, kasbiy layoqatga ega soha mutaxassislari tayyorlanishiga asos bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – T.: O'zbekiston, 2017. – 10 b.

2. Raximov Z.T. Innovatsion yondashuv professional ta'lim tizimi rivojlanishining muhim omili sifatida G'G' Ta'lim, fan va innovatsiya. Ma'naviy-ma'rifiy, ilmiy-uslubiy jurnal. – Toshkent, 2021. – № 4. – 8.

3. Muslimov N.A., Raximov Z.T., Hamidov J.A. Kasb ta'limi metodikasi. Darslik. Toshkent "Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi", 2020. 282 b.
D.E.Toshtemirov. O'quv jarayonida raqamli texnologiyalar: nazariya va amaliyot. Monografiya. Guliston: "Universitet", 2024. - 180 b.

PEDAGOGLAR UCHUN ELEKTRON TA'LIM MUHITIDA O'QUV DASTURLARINI ISHLAB CHIQISH VA TAKOMILLASHTIRISH

Nizamov Akmal Shoxobiddinovich

Guliston davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: nizamovakmal0088@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada elektron ta'lim muhitida pedagoglar uchun o'quv dasturlarini ishlab chiqish va takomillashtirish jarayonlari tahlil qilinadi. Elektron ta'lim dasturlarining samaradorligini oshirish, pedagoglarni raqamli muhitda ishlashga moslashtirish va ta'lim jarayoniga zamonaviy texnologiyalarni qo'llash masalalari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari raqamli vositalardan foydalanishni rivojlantirish uchun metodik qo'llab-quvvatlash va uzluksiz o'quv dasturlari zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar. Elektron ta'lim muhiti, o'quv dasturlarini ishlab chiqish, raqamli savodxonlik, pedagoglarning moslashuvi, zamonaviy ta'lim texnologiyalari.

РАЗРАБОТКА И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕБНЫХ ПРОГРАММ В СРЕДЕ ЭЛЕКТРОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЛЯ ПЕДАГОГИ

Низамов Акмаль Шохобиддинович

**Независимый научный сотрудник Гулистанского государственного
педагогического института**

E-mail: nizamovakmal0088@gmail.com

Аннотация. В данной статье анализируются процессы разработки и совершенствования учебных программ для педагогов в электронной образовательной среде. Рассматриваются вопросы повышения эффективности электронных учебных программ, адаптации педагогов к работе в цифровой среде и применения современных технологий в образовательный процесс. Результаты исследования показывают необходимость методической поддержки и непрерывных учебных программ для развития навыков использования цифровых инструментов.

Ключевые слова. Электронная образовательная среда, разработка учебных программ, цифровая грамотность, адаптация педагогов, современные образовательные технологии.

DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF CURRICULUM IN ELECTRONIC LEARNING ENVIRONMENT FOR EDUCATORS

Nizamov Akmal Shohobiddinovich

Independent researcher of Gulistan State Pedagogical Institute

E-mail: nizamovakmal0088@gmail.com

Abstract. This article analyzes the development and improvement of educational programs for teachers in the electronic learning environment. It

examines the issues of enhancing the effectiveness of e-learning programs, adapting teachers to work in a digital environment, and integrating modern technologies into the educational process. The study's results indicate the need for methodological support and continuous training programs to advance the skills required for effective use of digital tools.

Keywords. Electronic learning environment, curriculum development, digital literacy, adaptation of pedagogues, modern educational technologies.

Kirish (Introduction). Bugungi kunda raqamli ta'lim jarayonlarining rivojlanishi pedagoglar uchun yangi ko'nikmalarni o'rganishni talab etmoqda. Elektron ta'lim muhitida o'quv dasturlari ishlab chiqish, pedagogik vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish, o'quvchilar bilan samarali muloqot o'rnatish uchun muhim hisoblanadi. Ushbu maqolada elektron ta'lim muhitida o'quv dasturlarini ishlab chiqishning ahamiyati, jarayonida duch kelinadigan muammolar va ularni takomillashtirish usullari o'rganiladi.

Adabiyotlar tahlili (Literature review). Elektron ta'lim muhitida pedagogik o'quv dasturlarini ishlab chiqish va takomillashtirish sohasidagi ilmiy manbalar quyidagi asosiy yo'nalishlarga taqsimlanadi: elektron ta'lim samaradorligini oshirish, pedagoglarni raqamli ta'lim muhitiga moslashtirish, ilg'or metodlarni qo'llash, hamda xalqaro tajribani o'rganish. Quyida ushbu mavzulardagi asosiy adabiyotlar va ularning tadqiqotga qo'shgan hissalarini tahlil qilinadi.

1. Elektron ta'lim muhiti samaradorligini oshirish. O'zbekistonda raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish masalalari bo'yicha bir qator tadqiqotlar olib borilgan. Shu jumladan, B. B. Kolosova va N. N. Ponomaryova (2020) elektron ta'limning asosiy afzalliklarini ochib beradi. Ularning fikriga ko'ra, elektron ta'lim vositalari o'quvchilar bilan yanada moslashuvchan va shaxsiylashtirilgan o'zaro aloqani yaratishda muhim o'rin tutadi. Mualliflar ta'lim sifatini oshirish uchun pedagoglarning texnologik tayyorgarligini mustahkamlash zarurligini ta'kidlaydilar, chunki texnologiyaga moslashishdagi qiyinchiliklar elektron ta'limning samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

2. Elektron o'quv dasturlarini ishlab chiqish yondashuvlari. A. Anderson (2019) tomonidan olib borilgan tadqiqotda elektron ta'lim dasturlarini loyihalash metodikasi yoritilgan. Anderson o'quv dasturlarining raqamli pedagogik dizayn yondashuviga urg'u beradi, bunda o'quvchilarning ehtiyojlari hisobga olinadi. Muallif elektron ta'lim dasturlarida interaktiv va vizual elementlardan foydalanish o'quv jarayonining samaradorligini oshirishini ta'kidlaydi. Ularning tadqiqotlari pedagoglar uchun elektron muhitda o'quv dasturlari yaratishda individuallashtirish va raqamli vositalardan foydalangan holda ko'nikmalarni rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

3. Raqamli texnologiyalar va pedagogik o'zgarishlar. Siemens va Downes (2005) konektivizm nazariyasiga asoslanib, elektron ta'lim muhiti orqali bilim olish jarayonida ijtimoiy tarmoqlar va aloqalar muhim o'rin tutishini ta'kidlaydi. Ushbu nazariyaga ko'ra, bilimlarning o'zlashtirilishi turli axborot tarmoqlaridagi ko'nikmalar orqali amalga oshiriladi. Elektron o'quv dasturlari va onlayn hamkorlik orqali o'quvchilar tarmoqlar va resurslardan foydalangan holda

bilimlarni kengaytirish imkoniga ega bo'ladilar. Bu esa pedagoglarga ta'lim mazmunini yangicha usulda taqdim etish imkoniyatini beradi.

4. Pedagoglarni raqamli muhitga moslashtirish. I. V. Rubtsov va V. A. Yasvin (2021) pedagoglarni elektron muhitda ta'lim berishga moslash jarayonini o'rgangan. Ularning tadqiqotlariga ko'ra, pedagoglarning raqamli ko'nikmalarini rivojlantirish uchun maxsus tayyorgarlik dasturlari kerak. Mualliflar ta'kidlaydiki, pedagogik xodimlarni raqamli muhitga moslashtirish jarayoni nafaqat texnik bilimlarni, balki yangi pedagogik yondashuvlarni ham o'z ichiga oladi.

5. Xalqaro tajriba va ilg'or amaliyotlar. UNESCO (2017) tomonidan olib borilgan xalqaro tadqiqotlarda raqamli ta'lim texnologiyalarining ta'lim jarayoniga integratsiyasi, shu jumladan, pedagoglarni elektron muhitda ta'lim berishga moslashtirish masalalari o'rganiladi. UNESCO raqamli savodxonlikni oshirish va yangi texnologiyalarni qo'llash bo'yicha aniq yo'nalishlarni belgilaydi. Bu tadqiqotlar elektron o'quv dasturlarini loyihalashda yangi metodlarni keng joriy qilishni taklif etadi va bu orqali ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi.

Maqsad: Ushbu maqolada pedagoglarga elektron ta'lim muhitida o'quv dasturlarini ishlab chiqish va takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan ko'rsatmalar va tavsiyalar berishdir.

Metodologiya (Methodology). Maqolani yozishda aralash metodologiya qo'llanilgan bo'lib, sifatli va miqdoriy tahlillar o'tkazildi. O'quv dasturlari, pedagoglar va ta'lim jarayonlari haqidagi so'rovnoma natijalari tahlil qilindi va ilg'or tajribalar o'rganildi. Elektron ta'lim vositalari bilan ishlashda pedagoglar duch kelayotgan qiyinchiliklarni aniqlash uchun intervyular o'tkazildi va so'nggi yillarda elektron ta'limdagi tendensiyalar o'rganildi.

Tadqiqot obyekti va subyekti: O'zbekiston pedagoglari va ta'lim muassasalaridagi elektron ta'lim muhitida qo'llanilayotgan dasturlar.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Tadqiqot natijalari elektron ta'lim muhitida o'quv dasturlarini ishlab chiqishda pedagoglarning quyidagi muammolarga duch kelayotganligini ko'rsatdi:

Texnik qiyinchiliklar. Ba'zi muassasalarda zarur texnik vositalarning yetishmasligi.

Pedagogik moslashuv. Elektron muhitda ta'lim berish uchun pedagoglar o'z yondashuvlarini o'zgartirishlari talab qilinmoqda, bu esa moslashuv jarayonini qiyinlashtiradi.

Tajriba va ko'nikma yetishmovchiligi. Ko'pgina pedagoglar elektron dasturlarni ishlab chiqish va ularni o'quvchilar uchun maqbul shaklda taklif qilish uchun maxsus treninglarga muhtoj.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, elektron muhitda o'quv dasturlarini yaratishda ilg'or xorijiy tajribalar, yangicha metodika va zamonaviy raqamli vositalardan foydalanish samarali hisoblanadi.

Muhokama (Discussion). Natijalar shuni ko'rsatadiki, pedagoglar uchun elektron ta'lim muhitida ishlash texnik va metodologik yordamni talab etadi. Ushbu muammolarni yechish uchun maqsadli o'quv dasturlari, maxsus seminarlar va treninglar tashkil etish kerak. Pedagoglarni raqamli muhitga moslashuvini

tezlashtirish uchun zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va dasturlarni takomillashtirish muhimdir.

Tajriba va amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, ko'p hollarda pedagoglarning dasturiy bilimlari yetishmovchiligi sababli ularning o'quv dasturlari o'quvchilarga kerakli darajada foyda keltirmaydi. Shu bois, pedagoglarni o'rgatish uchun uzluksiz o'qitish va o'z-o'zini rivojlantirish dasturlarini yo'lga qo'yish zarur.

Xulosa (Conclusion). Elektron ta'lim muhitida o'quv dasturlarini ishlab chiqish va takomillashtirish bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, bunday dasturni muvaffaqiyatli ishlab chiqish uchun pedagoglar texnik ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak. Shu sababli pedagoglar uchun maxsus o'quv dasturlarini yaratish zarur. Bu nafaqat ular uchun elektron muhitda samarali ishlashni ta'minlaydi, balki ta'lim jarayonining sifatini oshirishga yordam beradi. Shuningdek, ilg'or xorijiy tajribalar va innovatsion yechimlardan foydalanish, ta'lim muhitida raqamli savodxonlikni oshirish ham muhimdir.

Tavsiyalar (Recommendations). Pedagoglar uchun muntazam ravishda elektron ta'lim bo'yicha treninglar va seminarlar tashkil etish.

Elektron o'quv dasturlarini ishlab chiqishda zamonaviy pedagogik va texnologik yondashuvlarni qo'llash.

Elektron ta'lim muhitida ishlash uchun zarur texnik resurslarni ta'minlash.

Pedagoglar tomonidan ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish va o'quv jarayonida joriy qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. B. B. Kolosova & N. N. Ponomaryova (2020). *Elektron ta'lim samaradorligini oshirish omillari*. Ta'lim Texnologiyalari Jurnal, 45(3), 213-221.
A. Anderson (2019). *Digital Pedagogy: Curricular Design and Application in E-Learning Environments*. Journal of Educational Innovation, 32(2), 105-117.

2. G. Siemens & S. Downes (2005). *Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age*. E-Learning Journal, 1(1), 29-41.

3. V. Rubtsov & V. A. Yasvin (2021). *Pedagoglarni raqamli ta'lim muhitiga moslashtirish: Metodik yondashuvlar va vositalar*. Raqamli Ta'lim Jurnal, 14(2), 88-95.

4. UNESCO. (2017). *Digital Literacy in Education: Best Practices and Recommendations*. UNESCO Publishing.

O'QUV JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING O'RNI VA AHAMIYATI

M.B.Niyozov, G.B.Niyozova

Guliston davlat pedagogika instituti, e-mail: niyozov_info@bk.ru

Abstract: This article focuses on the role of digital technologies in the development of today's development, their importance in the interesting and effective organization of training sessions in the field of education.

Key words: digital technology, educational process, electronic education, educational system, digitization.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bugungi kunda raqamli texnologiyalarning taraqqiyot rivojlanishidagi o'rni, ularning ta'lim sohasida o'quv mashg'ulotlarini qiziqarli va samarali tashkillashtirishda muhim ahamiyati xususida to'xtalib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: raqamli texnologiya, o'quv jarayoni, elektron ta'lim, ta'lim tizimi, raqamlashtirish.

Kirish. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanib boryapti va har bir sohada zamon bilan hamqadam odimlashni taqozo etmoqda. Axborot olish va foydalanish tezligi juda yiriklashgan hozirgi davrda ta'lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish ta'lim sifatini oshirish va ijtimoiy faol yoshlarni tarbiyalashda katta ahamiyatga ega. Ta'lim sohasida fan va texnologiyalari integratsiyasining mexanizmlarini ishlab chiqish, uni o'quv jarayoniga joriy etish, yuqori malakali kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, ularning intellektual qobiliyatlarini namoyon etishi va ma'naviy barkamol shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur shart-sharoit yaratish, sohada sog'lom raqobat muhitini shakllantirish, jahon miqyosidagi raqobatbardoshligini ta'minlash bugungi kun ta'lim tizimining dolzarb vazifalaridan hisoblanadi. Ta'lim tizimini raqamlashtirishda o'qituvchidan raqamli ta'lim kontentidan (elektron darsliklar, o'quv veb-saytlari, media ilovalarini yaratish) foydalanib o'quv mashg'ulot jarayonlarni tashkillashtirish tavsiya etiladi. Pedagogik texnologiyaning asosini axborot texnologiyasi tashkil etadi. Chunki, ta'lim jarayonlari texnologiyasining tarkibi o'quv axborot olish va uni qayta ishlashdan tashkil topadi. Bugungi kunda ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talab bu sifatli bilim berishdir.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalar imkoniyatlaridan keng miqyosda foydalanishda har xil manbalarda turli ko'rinishlarda: "Raqamli ta'lim", "Elektron ta'lim", "Axborotlashgan ta'lim", "Masofali ta'lim", "Virtual ta'lim", "Ta'limda multimedia texnologiyalari" va boshqa shakllarda bir-biriga sinonim bo'lgan ko'rinishlarda uchraydi. Bularning barchasini umumiy ma'noda – ta'lim jarayonini yuqori sifatli axborot va o'quv-uslubiy ta'minot bilan ta'minlashga imkon beradigan elektron va masofaviy o'qitish texnologiyalaridan foydalangan holda ta'lim resurslarini to'plash, tizimlashtirish, saqlash va undan foydalanishga mo'ljallangan raqamli texnologiyalar va vositalar to'plamidir. Oldingi yillarda ta'lim jarayonida raqamli ta'lim muhiti sifatida elektron ta'lim resurslaridan, xususan, elektron darslik, elektron o'quv materiallari, elektron nashrlar, elektron majmualar, multimedia vositalaridan foydalanishga katta e'tibor qaratilgan bo'lsa, endilikda to'g'ridan-to'g'ri masofali ta'lim tizimida xam keng

foydalanish yo'lga qo'yilmoqda.

Adabiyotlar taxlili: ta'lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanishning nazariy va metodik asoslari, elektron ta'lim resurslarini yaratish va qo'llash usullari bo'yicha mamlakatimiz olimlari A.Abduqodirov, M.Aripov, F.Zakirova, U.Begimqulov, S.G'ulomov, M.Lutfillaev, M.E.Mamarajabov, S.Tursunovlar, D.Mamatov, B.Mo'minov, N.Kayumova, M.Fayzieva va B.Suropov kabi olimlar ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishgan. Xorijiy mamlakatlarda E.S.Polat, A.Andreev, I.Zaxarova, V.V.Kuznetsov, M.P.Lapchik, B.Andresen, M.Burns, M.Hendersonlarning tadqiqotlarida o'z aksini topgan.

U.Begimkulov tomonidan pedagogik ta'lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti mavzusidagi ilmiy ishida ta'lim jarayoniga zamonaviy masofaviy kurslar yaratishning kontseptual pedagogik asoslarini muxumligini quyidagicha asoslash mumkin:

1 O'quv jarayonining markazida tinglovchining mustaqil bilim olish faoliyati turadi

2 Tinglovchi bilimlarni mustaqil egallashi, turli axborot manbaalari bilan ishlashi va ulardan foydalanish malakasiga ega bo'lishi muhim hisoblanadi.

3 bilimlarni mustaqilegallash passiv harakterga ega bo'lmasligi aksincha tinglovchi faol bo'lishi faoliyatga jalb qilinishi kerak.

4 Tinglovchilarni kompyuter tarmoqlari orqali o'qitish yangi pedogogik texnologiyalarni talab qiladi. Bunday pedogogik texnologiyalar loyixalar metodi, muammoli o'qitish metodlarini keltirib chiqarishi mumkin.

5 Masofaviy o'qitish tinglovchining o'qituvchi bilan faol muloqatdan tashqari boshqa tinglovchilar bilan xam muloqatni nazarda tutadi.

Muhokama: Bugungi kunda raqamli ta'limning mamlakatimiz ta'lim tizimida o'rni beqiyos bo'lib, bunda ta'lim oluvchilarning fanni o'zlashtirishlari bilan bir qatorda, ular bir vaqtning o'zida qanday o'qiyotganini, fanlarni qanday o'rganayotganini, vazifalarga qiziqishi, o'z darajasidagi muammolarga fikr bildirishlarini kuzatish mumkin. Buning natijasida ta'lim oluvchilarning mustaqil o'rganish, shaxsiy o'rganishga moslashish va o'z ustida ishlash kabi qobiliyatlari yanayam rivojlanadi. Dars jarayonlarini raqamli kontentda jonli olib borish va darslarda interfaol topshiriqlarni berish ta'lim oluvchilarning o'zlari qiziqqan sohada kompetensiyalarini rivojlanishiga ham yordam beradi.

Raqamli ta'lim elektron ta'lim mazmuniga bepul kirishni nazarda tutib, u har bir ta'lim oluvchining qobiliyatlarini hisobga olgan holda o'quv jarayonini individuallashtirishga keng imkoniyatlarni yaratadi.

Ta'lim jarayonlarini raqamlashtirish maqsadlari:

- ta'lim faoliyatining ochiqligi va shaffofligini ta'minlash;
- ta'lim tizimida o'quv, ilmiy, ma'naviy va tashkiliy jarayonlarni avtomatlashtirish;
- tahliliy ma'lumotlarni sahklantirish va qaror qabul qilish jarayonini optimallashtirish va tezlashtirish;
- ta'lim sub'ektlari faoliyati samaradorligini monitoring qilish;
- ta'lim jarayonini boshqaruvchi (ish beruvchi), pedagog va ta'lim oluvchilar o'rtasida uzviylikni ta'minlash;

- ta'lim jarayonida byurokratik to'siqlar yuzaga kelishini oldini olish va moliyaviy harajatlarni qisqartirish;

- Boshqaruv jarayoni uchun sarf qilinadigan vaqtni qisqartirish va mehnat samaradorligini oshirish.

Raqamlashtirish ta'lim va boshqaruv uchun yangi imkoniyatlar yaratib, ma'lumotlar yig'ish va tahlil qilish, o'zaro hamkorlik va muloqot qilishni osonlashtirdi. Raqamlashtirishning afzalliklari samaradorlikni oshirish, talabalar faolligini oshirish, shaxsga qaratilgan ta'lim va yangi o'qitish usullaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, raqamlashtirish universitetlar, o'quv dasturlari, professor-o'qituvchilar, xodimlar va resurslarni boshqarishni osonlashtiradi. Raqamlashtirishning asosiy afzalliklaridan biri - bu talabalarning faolligini oshirish imkoniyatlaridir. Onlayn ta'lim platformalari, ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalar kabi raqamli vositalardan foydalangan holda universitetlar o'quvchilarni motivatsiya va yo'lda ushlab turadigan interaktiv hamda qiziqarli ta'lim tajribalarini yaratishi mumkin. Shuningdek, raqamlashtirish universitetlarga o'yin va virtual haqiqat kabi yangi o'qitish usullaridan foydalanish imkonini beradi. Bu usullardan talabalarga murakkab tushunchalar va nazariyalarni tushunishni osonlashtiradigan interaktiv ta'lim tajribasini yaratish uchun foydalanish mumkin. Talabalarning o'zlashtirish ko'rsatkichlarini oshirish, ularda zarur kompetensiyalarni shakllantirish orqali ishga joylashish ko'rsatkichlarini ko'paytirish hamda turli vositalar orqali ma'lumotlarni yetkazish va tushuntirish usullarini qo'llagan universitetlar nufuzi oshishi hamda ularda mazkur imkoniyatlar orqali qo'shimcha foyda olishi uchun shart-sharoitlar yaratilishi orqali boshqalarga nisbatan ustunlik shakllanadi.

Xulosa: Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, raqamli texnologiyalardan foydalanish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri bo'lib, barcha sohalarda o'zining ijobiy samaralarini ko'rsatib kelmoqda. Raqamli texnologiyalarni o'quv jarayoniga tatbiq qilinishi esa dars samaradolligini ortishiga hamda talabalarni qiziqishi, motivatsiyasi va ularning dars mashg'ulotlarida faolligini oshirishda muhim vositalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduqodirov A.A., Toshtemirov D.E. Ta'lim muassasalarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish metodikasi. Monografiya. Guliston: "Universitet", 2019. - 232 b.

2. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning nazariy asoslari. Monografiya. –T.: Fan, 2007. -160 b.

3. Niyo'zov M.B. Effectiveness of web technology teaching computer science and information technologies // Middle European Scientific Bulletin Volume 12, May 2021, Pages 435-439

4. Niyo'zov, M. B. (2021, May). TECHNOLOGIES OF ELECTRONIC INFORMATION AND EDUCATIONAL RESOURCES. In" ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 24-26).

5. НИЁЗОВ, М., & НИЁЗОВА, Г. (2023). ЎҚУВ ЖАРАЁНИДА ЭЛЕКТРОН ТАЪЛИМНИНГ ИМКОНИЯТЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ. *Journal of Pedagogical and Psychological Studies*, 1(1), 128-133.

TA'LIM JARAYONINIDA BULUTLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Mavlyanov Mo 'minjon Akramovich

*Guliston davlat pedagogika instituti "Aniq va tabiiy" fanlar kafedrası
o'qituvchisi*

Annotatsiya.

Hozirgi vaqtda ta'limni axborotlashtirish jamiyatning izchil rivojlanishining zaruriy shartidir. Ta'limni sifat darjasini yuqoriga chiqarish bugungi dolzarb masalalardan biridir.

Ma'lumki axbarot texnologiyalarini rivojlanishi bir joyda turib qolmaydi, Kundan – kunga yangi texnologiyalar jamiyatning turli soxalariga kirib kelmoqda. Xususan bulutli texnologiyalarham shular jumlasidandir. Ushbu maqolada bulutli texnologiyalarni ta'limni sifatini oshirishda qo'llash haqidadir.

Kalit so'zlar. Bulutli texnologiyalar, bulutli xisoblash, Google disc, Masofaviy o'qitish, Dictionary.

Bugungi kunda respublikamizda amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi hozirgi ilmiy-texnika taraqqiyoti davrida va erkin demokratik jamiyatga moslashgan, ijtimoiy munosabatlarga kirisha oladigan, faol, ma'naviy yetuk va har tomonlama bilimdon komil insonni tarbiyalashdan iborat. Bulutli texnologiyalarni ta'lim sohasiga tatbiq qilishda asosiy maqsadlarni biz quyidagi uch qismga bo'lib olsak bo'ladi:

- **Samaraliroq**
- **Qulayroq**
- **Arzon**

Bulutli texnologiyalar keying o'n yilda juda keng tarqalmoqda, Bulutli hisoblash yoki bulutli texnologiyalar - bu shunday serverlar to'plami yoki ma'lumotlar bazasiki, masofadan turib Internet orqali turli yangiliklar yoki xizmatlarni taqdim etuvchi vositadir. Ta'limga bulutli texnologiyalar va xizmatlarni joriy etish jarayoni - zamonaviy akademik tadqiqotlarning istiqbolli yo'nalishi hisoblanadi.

Hozirgi vaqtda «bulutli texnologiyalar» ning quyidagi toifalarga ajratilgan:

- Shaxsiy (xususiy)
- Ommaviy – Gibril
- Klan (jamo)

Bugungi kunda biz bulutli hisoblash (cloud computing) deb ataydigan hisoblash tarmog'i jadallik bilan rivojlanmoqda. Axborot texnologiyalari sohasidagi Google (GoogleDrive), Yandex (Yandex disk), Microsoft (OneDrive), Apple (iCloud), DropboxInc, Cisco, Oracle va boshqa ko'plab yirik kompaniyalar bugun o'z bulutli xizmatlar spektrini kengaytirishga katta e'tibor qaratishmoqda. Ko'plab xizmatlarbulutli tarmoqqa kiritilmoqda va foydalanuvchilar ular orasidan o'ziga kerakli xizmatlarni bulutdan olish imkoniyati yaratilgan. Dunyo miqyosida keng rivojlangan va rivojlanishda davom etayotgan bulutli hisoblash tizimlari O'zbekistonda ham bugunrivojlanishda davom etmoqda. Masalan, Huawei kompaniyasi bilan hamkorlikda yaratilgan Ma'lumotlarni qayta ishlash markazi (MQIM) ning ishga tushirilishi O'zbekistonda ham bulutli xizmatlarni rivojlantirish uchun katta ishlar olib borilayotganligini ko'rsatadi.

Bulutli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tadbiiq etishni quyidagi usullarini misol qilib olsak bo'ladi:

- **Ma'lumotlar bazalari va hujjatlarni saqlash:** Bulutli texnologiyalar yordamida katta hajmdagi o'quv materiallari, hujjatlar va ma'lumotlar xavfsiz saqlanadi va ularga internet orqali istalgan vaqtda, istalgan joydan kirish mumkin. Bu, ayniqsa, o'quvchilar va o'qituvchilar uchun katta qulaylikdir.

- **Onlayn ta'lim platformalari:** Google Classroom, Microsoft Teams yoki Zoom kabi xizmatlar bulutli texnologiyalar asosida ishlaydi. Ushbu platformalar orqali masofaviy ta'lim osonlashadi, o'qituvchilar ma'ruzalarni o'tkazish, vazifalarni topshirish va baholash imkoniyatiga ega bo'lishadi.

- **O'quv resurslari va dasturlarni taqdim etish:** Bulutli texnologiyalar orqali talabalar va o'qituvchilar o'quv dasturlariga, simulyatsiyalarga yoki texnik resurslarga masofadan kirishlari mumkin. Masalan, dasturlashni o'rganuvchilar uchun bulutli muhitda kod yozish va ishga tushirish imkoniyatlari mavjud.

- **Talabalarni kuzatish va baholash tizimlari:** Bulutli platformalar orqali talabalar faoliyatini kuzatish, baholash va ma'lumotlarni saqlash osonlashadi. Bu esa o'qituvchilarga har bir talabaga individual yondashish imkonini beradi va natijalarni aniq baholashni ta'minlaydi.

- **Kooperatsiya va loyihalar ustida ishlash:** Talabalar o'rtasida hamkorlikni osonlashtirish uchun bulutli texnologiyalar muhim ahamiyatga ega. Talabalar birgalikda loyihalar ustida ishlashlari, materiallarni baham ko'rishlari, hujjatlarni tahrir qilishlari va yangilashlari mumkin.

- **Ma'lumotlarni tahlil qilish va ta'lim jarayonini optimallashtirish:** Bulutli texnologiyalar yordamida ta'lim jarayonida yig'ilgan katta ma'lumotlarni tahlil qilish va o'quv jarayonlarini optimallashtirish mumkin. Bu o'quvchilarning individual ehtiyojlariga mos ta'lim dasturlarini yaratishga yordam beradi.

Ta'limga suniiy intellektga asoslangan bulutli texnologiyalarni tadbiiq etish:

- Bulutli AI yordamida personalizatsiya qilingan ta'lim tizimlari yaratilmoqda. **Smart Sparrow, DreamBox, Carnegie Learning** kabi platformalar har bir talabaning individual o'zlashtirish darajasini tahlil qiladi va shunga qarab mos o'quv materiallarini taqdim etadi.

- **AI yordamida** har bir o'quvchiga moslashuvchan darslik va topshiriqlar tanlab beriladi, bu esa ta'limni yanada samarali qiladi.

Bulutli texnologiyalar asosidagi bunday vositalar ta'lim sifatini oshirish, o'qitish jarayonini moslashuvchan va samarali qilishda juda muhim ahamiyatga ega.

XULOSA

Bulutli texnologiyalarda ta'lim jarayonini yanada interaktiv, qulay va moslashuvchan qilish uchun ishlatiladi. Bunday vositalar yordamida o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasida onlayn hamkorlik, resurslarga istalgan joydan kirish imkoniyati, dars jarayonlarini avtomatlashtirish va ma'lumotlar bazasini boshqarish osonlashadi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Романова И. Облачные технологии и их применение // Молодой ученый. - 2016. - № 17.1. - с. 109-112.
2. Склейтев Н. Облачные вычисления в образовании: Аналит. записка, сентябрь, 2010. М.: Институт ЮНЕСКО по информационным технологиям в образовании, 2010.
3. O. U. Avlayev, S. N. Jo'rayeva, S.P. Mirzayeva "Ta'lim metodlari" o'quv uslubiyo qo'llanma, "Navro'z" nashiriyoti, Toshkent – 2017.

IMPROVING THE EDUCATION PROCESS WITH INNOVATIVE DIGITAL TECHNOLOGIES

Jumabayeva Nargiza Odilbekovna

*Foreign philology faculty Urgench state pedagogical institute
choqqam@gmail.com*

Abstract. The research emphasizes how technological factors and historical context both impact the research topic. Technology plays a crucial role in facilitating the transformation and improvement of education, while the prevailing context is a significant driver in encouraging the integration of new technologies into the education system and the enhancement of education. Furthermore, the study pinpoints three key areas of focus in the field: physical education, digital transformation, and professional development in the context of digital technology promotion. This research provides a well-defined framework for the application of digital technology in education, offering valuable guidance for scholars and educators interested in the theoretical and practical aspects of digital technology in education.

Keywords: *Digitalization, education, technology in education, personalized learning, digital literacy, infrastructure*

INTRODUCTION

The research emphasizes how technological factors and historical context both impact the research topic. Technology plays a crucial role in facilitating the transformation and improvement of education, while the prevailing context is a significant driver in encouraging the integration of new technologies into the education system and the enhancement of education. Furthermore, the study pinpoints three key areas of focus in the field: physical education, digital transformation, and professional development in the context of digital technology promotion. This research provides a well-defined framework for the application of digital technology in education, offering valuable guidance for scholars and educators interested in the theoretical and practical aspects of digital technology in education. Over the past two decades, digital technology has made significant progress in education, particularly in expanding the scope of learning by extending educational time and space, and creating new, sustainable learning environments. Although there have been various research efforts to consolidate the use of digital technology in education, earlier studies have typically focused on specific aspects, such as its application in higher education or its role during the pandemic. While these studies offer useful insights into the practical use of digital technology in certain educational contexts, they do not provide a comprehensive exploration of the broader mechanisms and internal logic behind its implementation in education. Moreover, the relatively short timeframes of these studies limit their ability to offer a full understanding of the broader dynamics and evolution of digital technology in education. Some research offers general overviews of digital education from an educational standpoint, but lacks a detailed understanding of technological advancements and changes. Therefore, this study aims to take a systematic,

scientific approach to gather relevant research from 2000 to 2022, with the goal of understanding the internal logic and development trends of digital technology in education and recognizing its significant contribution to the sustainability of education over time and space. In summary, the study aims to address the following questions:

What has been the distribution of research productivity in the field of digital technology education applications since the turn of the century, in terms of authorship, geographic regions, institutions, and journals?

What trends have emerged in research on the application of digital technology in education over the past two decades?

What are the current research frontiers in the application of digital technology in education?

While the term "digital technology" has become widely used, scholars have yet to reach a consensus on a unified definition, as its meaning is closely tied to specific contexts. In the field of educational research, Selwyn's (2016) definition is widely accepted. Selwyn offers a comprehensive perspective on various digital technologies and their applications in education, illustrating his points through ten specific cases, including immediate feedback in classes, the orchestration of teaching, and community-based learning. Through these examples, Selwyn argues that digital technology encompasses a range of devices and platforms associated with digital tools, such as tablets, smartphones, computers, and social media platforms like Facebook and YouTube. Additionally, he suggests that accessing the internet through portable devices at any location represents an extension of digital technology use. The evolving nature of digital technology has profound implications for education. In the 1990s, the focus of digital technology in education was primarily on understanding the complexities of digital spaces, digital culture, and educational methodologies, with a particular emphasis on e-learning. However, the widespread adoption of mobile devices since the early 2000s has significantly expanded the scope of digital technology. Mobile learning devices, such as smartphones and tablets, along with social media platforms, have become integral elements of digital technology. In recent years, the increasing application of artificial intelligence (AI) in education has further enriched the concept of digital technology. Tools like ChatGPT, for example, are recognized as innovative educational technologies with the potential to transform the future of education. Pinto and Leite (2020) conducted an extensive survey on the use of digital technologies in education, identifying three key categories: technologies for assessment and feedback, mobile technologies, and Information Communication Technologies (ICT). Their classification provides a broad yet concise framework for understanding the different aspects of digital technology. In line with the established definitions of digital technology in educational research, this study adopts the characterizations proposed by Selwyn (2016) and Pinto and Leite (2020) as foundational criteria for analysis. These criteria encompass a wide range of digital technologies, including ICT, mobile tools, eXtended Reality (XR) technologies, assessment and feedback systems, Learning Management Systems

(LMS), publishing and sharing tools, collaborative systems, social media, interpersonal communication tools, and content aggregation tools.

METHODS AND RESULTS

Research on the econometric properties of various aspects of human production and life has been ongoing, yet it has lacked systematic theoretical guidance, leading to a degree of disorganization. In 1969, British scholar Pritchard introduced the concept of "bibliometrics," which later developed into a distinct field within scientific quantification research. Initially, Pritchard defined bibliometrics as "the application of mathematical and statistical methods to books and other communication media," though this definition was somewhat imprecise. To address this, Hawkins expanded Pritchard's definition in 2001, describing bibliometrics as "the quantitative analysis of the bibliographic characteristics of a body of literature." De Bellis further refined the goals of bibliometrics, stating that its purpose is to analyze and identify patterns within literature, such as the most productive authors, institutions, countries, and journals in various scientific disciplines, as well as trends in literary production over time and collaboration networks. Garfield (2006) added that bibliometric research enables the study of the history and structure of a field, the flow of information, the impact of journals, and citation trends over extended periods. These definitions highlight bibliometrics as a unique method for assessing specific research fields. This study employs CiteSpace, VOSviewer, and Charticulator for data analysis and visualization, with each tool offering distinct strengths that complement one another. CiteSpace and VOSviewer utilize set theory and probability theory to provide various visualization views, such as keyword co-occurrence and co-authorship networks. Both tools are user-friendly and produce visually engaging outputs, making them two of the most popular bibliometric tools in the field (Chen, 2006; van Eck & Waltman, 2009). VOSviewer was primarily used in this study to perform the performance analysis, while Charticulator was employed to refine the visualizations, particularly the chord diagram for country collaboration, based on tabular data exported from VOSviewer. CiteSpace played a crucial role in generating keyword maps and conducting burst word analysis, further enhancing the study's bibliometric mapping efforts.

DISCUSSION

The field of research on the application of digital technology in education has experienced considerable growth since the beginning of the 21st century, as evidenced by analyses of authorship, country/region contributions, and institutional engagement. This expansion reflects both the increasing incorporation of digital technologies in educational environments and a growing scholarly focus on optimizing their use. The distribution of authorship in this field reveals the intellectual framework and depth of digital technology education research. A leading figure is Neil Selwyn, whose high citation rate highlights the significant influence of his work. Selwyn's focus on the role of digital technology in higher education and educational sociology has been particularly impactful. His research on the spatiotemporal extensions of education through digital tools offers important insights into the complex ways in which technology enhances and

transforms learning processes. Other key contributors to the field, such as Henderson and Edwards, focus on diverse areas, including the role of digital technologies during the COVID-19 pandemic and their application in early childhood education. This diversity of research interests emphasizes the broad scope of digital technology education research, which spans pedagogical innovations, technological adaptations, and policy considerations. On the international stage, the United Kingdom, particularly England, stands out as a major contributor, with 92 published papers and a high citation count. Australia and the United States follow closely, forming a strong axis of English-speaking research in this field. The high concentration of scholarly output in these countries is often linked to significant investments in research and development, advanced technological infrastructure, and a strong presence of higher education institutions engaged in innovative research. China's inclusion among the top contributors is noteworthy, as it is the only non-Western country with a significant presence in the field. This suggests a growing interest and capacity for research on digital technology in education. However, the lower average citation per paper for Chinese publications may indicate that while the country is emerging as an active participant, its research has yet to achieve the same level of international recognition as that of Western nations. The use of a chord diagram to analyze collaborations between countries highlights dense connections among the United States, China, and the United Kingdom. These strong international collaborations are crucial for addressing global educational challenges and shaping the future of digital technology in education through shared knowledge and resources.

CONCLUSION

The use of digital technology in education spans multiple technical and educational domains and continues to grow rapidly due to ongoing technological advancements. This study employed bibliometric techniques to systematically review the field's development, focusing on leading contributors, national institutions, key publications, and evolving trends. The quantitative analysis provided several key insights into the current state and future directions of research on digital technology applications in education.

Key Findings: The research field of digital technology applications in education has entered a phase of rapid growth, particularly accelerated by the COVID-19 pandemic, which led to a surge in publications. Prominent authors such as Selwyn, Henderson, and Edwards, as well as countries like England, Australia, and the United States, have made significant contributions to the field. There is also a notable increase in international collaboration, with higher education institutions in the UK and Australia playing a pivotal role in driving research at the institutional level.

Key Journals Journals such as *Education and Information Technologies*, *Computers & Education*, and the *British Journal of Educational Technology* have become prominent platforms for disseminating research on digital technology in education. These publications, which focus on educational technology, facilitate the sharing of knowledge and advancements in this field. Over two decades, research on digital technology applications in education has evolved through

several stages: from initial development and critical exploration to a phase of accelerated transformation. The field is now approaching maturity, with technological innovation and societal changes being key drivers of educational transformation and progress. The pandemic has given rise to three key areas of emerging research: physical education, digital transformation, and professional development supported by digital technologies. These research hotspots reflect the core challenges faced by the education system as it integrates new technologies. As technological breakthroughs redefine the traditional boundaries of education in terms of time and space, these new challenges require continuous problem-solving, contributing to the ongoing evolution of the field. Practical Implications: This study offers several practical implications for both scholars and practitioners: Framework for New Researchers: The research presents a clear framework of the existing literature, serving as a guide for newcomers to the field and providing insights into its developmental trajectory. Identifying Research Hotspots: By highlighting current research trends and emerging topics, the study offers valuable guidance for scholars looking to explore future research directions.

Core Journals: An extensive analysis of published literature identified Sustainability as a promising open-access journal that frequently publishes research on digital technology in education. This insight can assist scholars in selecting appropriate outlets for their work. Overall, the study provides a comprehensive overview of the research field and offers strategic insights for future scholarly exploration.

References

1. Alabdulaziz MS (2021) COVID-19 and the use of digital technology in mathematics education. *Educ Inf Technol* 26(6):7609–7633. <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10602-3>
2. Arif TB, Munaf U, Ul-Haque I (2023) The future of medical education and research: is ChatGPT a blessing or blight in disguise? *Med Educ Online* 28. <https://doi.org/10.1080/10872981.2023.2181052>
3. Banerjee M, Chiew D, Patel KT, Johns I, Chappell D, Linton N, Cole GD, Francis DP, Szram J, Ross J, Zaman S (2021) The impact of artificial intelligence on clinical education: perceptions of postgraduate trainee doctors in London (UK) and recommendations for trainers. *BMC Med Educ* 21. <https://doi.org/10.1186/s12909-021-02870-x>
4. Barlovits S, Caldeira A, Fesakis G, Jablonski S, Koutsomanoli Filippaki D, Lázaro C, Ludwig M, Mammana MF, Moura A, Oehler DXK, Recio T, Taranto E, Volika S(2022) Adaptive, synchronous, and mobile online education: developing the ASYMPTOTE learning environment. *Mathematics* 10:1628. <https://doi.org/10.3390/math10101628>
[Article Google Scholar](#)
5. Baron NS(2021) Know what? How digital technologies undermine learning and remembering *J Pragmat* 175:27
37. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2021.01.011> [Article Google Scholar](#)

6. Batista J, Morais NS, Ramos F (2016) Researching the use of communication technologies in higher education institutions in Portugal. <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-0571-6.ch057>
7. Beardsley M, Albó L, Aragón P, Hernández-Leo D (2021) Emergency education effects on teacher abilities and motivation to use digital technologies. *Br J Educ Technol* 52. <https://doi.org/10.1111/bjet.13101>
8. Bennett S, Maton K(2010) Beyond the “digital natives” debate: towards a more nuanced understanding of students’ technology experiences *J Comput Assist Learn* 26:321–331. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2729.2010.00360.x>
[Article Google Scholar](#)
9. Buckingham D, Burn A (2007) Game literacy in theory and practice 16:323–349 [Google Scholar](#)
10. Bulfin S, Pangrazio L, Selwyn N (2014) Making “MOOCs”: the construction of a new digital higher education within news media discourse. In: *The International Review of Research in Open and Distributed Learning* 15. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v15i5.1856>
11. Camilleri MA, Camilleri AC(2016) Digital learning resources and ubiquitous technologies in education *Technol Knowl Learn* 22:65–82. <https://doi.org/10.1007/s10758-016-9287-7>
[Article Google Scholar](#)
12. Chen C(2006) CiteSpace II: detecting and visualizing emerging trends and transient patterns in scientific literature *J Am Soc Inf Sci Technol* 57:359–377. <https://doi.org/10.1002/asi.20317>
[Article Google Scholar](#)
13. Chen J, Dai J, Zhu K, Xu L(2022) Effects of extended reality on language learning: ameta-analysis *Front Psychol* 13:1016519. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1016519>
[Article PubMed PubMed Central Google Scholar](#)
14. Chen J, Wang CL, Tang Y (2022b) Knowledge mapping of volunteer motivation: a bibliometric analysis and cross-cultural comparative study. *Front Psychol* 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.883150>
15. Cohen A, Soffer T, Henderson M(2022) Students’ use of technology and their perceptions of its usefulness in higher education: International comparison *J Comput Assist Learn* 38(5):1321–1331. <https://doi.org/10.1111/jcal.12678>
[Article Google Scholar](#)
16. Collins A, Halverson R(2010) The second educational revolution: rethinking education in the age of technology *J Comput Assist Learn* 26:18–27. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2729.2009.00339.x>
[Article Google Scholar](#)
17. Conole G, Alevizou P (2010) A literature review of the use of Web 2.0 tools in higher education. Walton Hall, Milton Keynes, UK: the Open University, retrieved 17 February
18. Creely E, Henriksen D, Crawford R, Henderson M(2021) Exploring creative risk-taking and productive failure in classroom practice. A case study of

the perceived self-efficacy and agency of teachers at one school Think Ski Creat
42:100951. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2021.100951>

[Article Google Scholar](#)

19. Davis N, Eickelmann B, Zaka P(2013) Restructuring of educational systems in the digital age from a co-evolutionary perspective J Comput Assist Learn 29:438–450. <https://doi.org/10.1111/jcal.12032>

[Article Google Scholar](#)

20. De Belli N (2009) Bibliometrics and citation analysis: from the science citation index to cybermetrics, Scarecrow Press. <https://doi.org/10.1111/jcal.12032>

21. Domínguez A, Saenz-de-Navarrete J, de-Marcos L, Fernández-Sanz L, Pagés C, Martínez-Herráiz JJ(2013) Gamifying learning experiences: practical implications and outcomes Comput Educ 63:380–392. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.12.020>

MAKTAB INFORMATIKA O'QITUVCHISINING METODIK TAYYORGARLIGINI SHAKLLANTIRISHDA KASBIY KOMPETENTLIKNING O'RNI

M.Berdibaev, M.Babanazarova

*Nuqs davlat pedagogika instituti katta o'qituvchisi,
Innovatsiya instituti assistent o'qituvchisi*

Summary: In the thesis, the role of professional competence in the formation of methodical preparation of students in increasing their creative activity is considered. Pedagogical and psychological tasks that students should solve in the process of creative thinking on the basis of competence are defined in the thesis.

Key words: competence, special competence, social competence, personal competence, individual competence.

O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasiga ko'ra O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturiga asosan O'zbekistonda ta'lim tizimini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari belgilab olindi. Qo'yilgan maqsadlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi ta'lim sohasi uchun pedagogik kadrlarni tayyorlash sifatiga, ularning kasbiy kompetentligiga bevosita bog'liqdir. Chunki yoshlar tarbiyasi, ularning o'z vataniga sadoqatli, vatanparvar, hozirgi jamiyatda izlanuvchan, kommunikativ, faol yoshlarni tarbiyalay olishni faqat kompetentli o'qituvchigina amalga oshirishi mumkin.

Uzluksiz ta'limni takomillashtirishning asosiy omili o'qituvchilarga bog'liq bo'lib, ular o'z zimmlariga hozirgi jadal va tezkor o'zgarishlarni amalga oshirish majburiyatini olishlari zaruriy shart bo'lib, ular yangi muammolarni hal qila olish qobiliyatiga ega bo'lishlari zarur. Bu muammoni hal qilishga jamoatchilikni va otionalarni safarbar qilish kerak bo'ladi.

Aynan ana shu muammo hozirgi zamon o'qituvchisining kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish eng dolzarb muammo ekanligini ko'rsatadi.

Kompetentsiya – inglizcha “competence” lug'aviy jihatdan bevosita “qobiliyat” ma'nosini ifodalaydi. Mazmunan esa “faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish”ni yoritishga xizmat qiladi.

Kompetentsiyalarning yig'indisini (sohasida samarali faoliyat zarur bo'lgan bilim va tajribaning mavjudligini) kompetentlik deb ataydi.

Kasbiy kompetentsiya – ma'lum sohadagi professional vazifalarni bajarishda xodimning amaliy tajribalari hamda egallagan bilim, ko'nikma va malakalari asosida samarali harakatlanish qobiliyatidir.

Informatikada kompetentlik bilim va amaliy tajribalarning yig'indisi yoki aniq ish joyi, yoki bajarilayotgan ishning o'zgarib turadigan talablariga mos ta'sir qilishga imkon beradigan umumiy va kasbiy tayyorgarlik darajasidir.

Kompetentlik va kompetentsiyalar o'rtasida to'g'ri va inversion bog'liqliq mavjud. N.A.Muslimov ilmiy izlanishlarida kasbiy kompetentsiyalarning bir qancha turlarini ko'rsatadi:

- maxsus kompetentsiya – o‘z kasbiy faoliyatini etarli darajada yuqori egallash; keyingi kasbiy rivojlanishni loyihalashtira olish;
- ijtimoiy kompetentsiya – hamkorlikdagi kasbiy faoliyatni egallash, o‘z mehnati natijalariga ijtimoiy javobgarlik;
- shaxsiy kompetentsiya – mustaqil shaxsiy aks etish va mustaqil rivojlanish usullari, shaxsning kasbiy deformatsiyalariga qarshi turish vositalarini egallash;
- individual kompetentsiya – kasb doirasida individuallikni mustaqil qo‘llash va rivojlantirish usullarini egallash, individual – kasbiy o‘rish, mustaqil ishlarni tashkil qilish va mustaqil reabilitatsiya qilishga tayyorlik;
- asosiy kompetentsiyalar – moslashish va mahsuldor faoliyat uchun zarur bo‘lgan shaxsning madaniyatlararo va sohalararo bilim, qobiliyat va ko‘nikmalari [1].

SHu o‘rinda rus pedagog olimi YU.K.Babanskiy “kompetentlik” va “kompetentsiya” tushunchalarini o‘ziga xos tarzda talqin qiladi va quyidagi qismlarga ajratadi:

1. O‘z-o‘zini anglash kompetentsiyasi – o‘qituvchining dunyoqarashi, tasavvuri bilan bog‘liq, ravishda namoyon bo‘ladi. U pedagog sifatida atrof-muhitdagi voqea va hodisalarni mohiyatini ko‘radi va tushunadi, bo‘nga o‘zini yo‘naltiradi, o‘z fikrini asoslay oladi, vaziyatga qarab muammo echimini topa oladi.

2. Umummadaniy-milliy va umuminsoniy qadriyatlarga ega bo‘lish kompetentsiyasi – mamlakatning hayotida ishtirok etishi, milliy urf-odatlariga hurmat, ijtimoiy ko‘nikmalarga ega bo‘lishi, ilm fanning yangiliklarini inson hayotidagi o‘rni va bu ma’lumotlarni tushuntira olishi.

3. O‘quv, biluv jarayoni kompetentsiyasi – o‘qituvchining mustaqil bilish faoliyati, mantiqiy fikrlashi, o‘quv-biluv faoliyatini baholashi, bilim va ko‘nikmalarini tahlil qila olishi.

4. Ma’lumotga ega bo‘lish kompetentsiyasi – pedagogik faoliyati, o‘z faniga doir ma’lumotlarni egallash ko‘nikmasi.

5. Muloqatchanlik kompetentsiyasi – til bilishi, turli xil insonlar bilan muloqatda bo‘lishi, jamoada o‘ziga xos o‘rinda turishi.

6. Ijtimoiy-foydali mehnat kompetentsiyasi – jamiyat rivojidagi ishtiroki, ijtimoiy foydali mehnat qilishi, iqtisodiy va huquqiy ko‘nikmalarga ega bo‘lishi.

7. O‘z ustida ishlash kompetentsiyasi – jismoniy, ma’naviy, intellektual jihatdan o‘zini-o‘zi rivojlantirib borishi [2].

Endilikda har bir pedagog umumiy va kasbiy kompetentlikga ega bo‘lishigina emas, pedagogik nazariyani, kontseptsiyani va innovatsion texnologiyalarni faol, ijodiy tarzda o‘zlashtirishi ham kerak. SHundagina har bir bo‘lajak informatika kasbiy kompetentlikni egallab, kasbiy va metodik malakani o‘zlashtirgan holda psixologik-pedagogik tayyorgarlik tajribasida mustaqil ta’limning funktsiyalarini hamda o‘z kasbiy faoliyatini mustaqil loyihalash usullarini tatbiq etib boradi.

Xulosa qilib aytganda, faqat bizning davlatimizdagina o‘qituvchilarga juda katta e’tibor qaratilgan. Bugun o‘qituvchi e’tiborda va hurmatda. Ana shu hurmatni yo‘qotmaslik o‘qituvchining o‘zini qo‘lida. Kompetentsiya ham, kompetentlik ham

mutaxassisning kasbiy pedagogik faoliyatiga tayyorlik darajasi, sifatining integral tavsiflari bo'lib hisoblanadi.

Kompetentsiya o'qituvchining informatika tayyorlik darajasi me'yorini, kompetentlik esa mutaxassisda, avvaldanoq, shakllantirilgan, bilimlarga asoslangan, maktabdagi haqiqiy ta'limiy, tarbiyaviy faoliyati va ish tajribasi bilan mustahkamlangan, amaliy jihatdan tayyorgarligini belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirish. – T.: Fan, 2014. -124 b.
2. Babanskiy YU.K. Izbrannyye nauchnyye trudy.-M.: Pedagogika, 1989.- 574 s.
3. Berdibaev, M. (2019). THE INDEPENDENT WORK OF FUTURE TEACHERS OF MATHEMATICS AS A METHOD OF FORMING PROFESSIONAL COMPETENCY. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(4).

ZAMONAVIY TA'LIMDA IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING INNOVATSION YONDASHUVLARI

Omonjon Begiyev, Xoliqulov Shohruh

Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi "Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi" kafedrası katta o'qituvchisi, IIV Sirdaryo akademiy litseyi tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta'limda ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishda qo'llanilayotgan innovatsion yondashuvlar tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari ta'lim samaradorligini oshirishda elektron resurslar, interfaol usullar va raqamli texnologiyalarning ahamiyatini ko'rsatdi. Shuningdek, bu yondashuvlarning o'quvchilarni mustaqil va kreativ fikrlashga undashda muhim rol o'ynashi ta'kidlangan. Ushbu yondashuvlar ta'lim sifatini oshirishda keng imkoniyatlarga ega.

Абстрактный. В статье проанализированы инновационные подходы, применяемые в преподавании социально-гуманитарных наук в современном образовании. Результаты исследования показывают значимость электронных ресурсов, интерактивных методов и цифровых технологий для повышения эффективности образования. Также подчеркивается важная роль этих подходов в стимулировании учащихся к самостоятельному и креативному мышлению. Эти подходы обладают большими возможностями для улучшения качества образования.

Abstract. This article analyzes innovative approaches applied in teaching social and humanitarian sciences in modern education. The research findings demonstrate the importance of electronic resources, interactive methods, and digital technologies in enhancing educational effectiveness. It also highlights the significant role of these approaches in encouraging students to engage in independent and creative thinking. These methods provide extensive opportunities for improving the quality of education.

Kalit so'zlar. Ijtimoiy-gumanitar fanlar, Innovatsion yondashuvlar, Zamonaviy ta'lim, Interfaol usullar, Raqamli texnologiyalar, Ta'lim samaradorligi, Kreativ fikrlash, Mustaqil ta'lim, O'qitish metodlari.

Ключевые слова. Социально-гуманитарные науки, Инновационные подходы, Современное образование, Интерактивные методы, Цифровые технологии, Эффективность образования, Креативное мышление, Самостоятельное обучение, Методика преподавания.

Keywords. Social and humanitarian sciences, Innovative approaches, Modern education, Interactive methods, Digital technologies, Educational effectiveness, Creative thinking, Independent learning, Teaching methods.

Kirish (Introduction).

Bugungi kunda ta'lim sohasida ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishda innovatsion yondashuvlar tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. O'quv jarayonida texnologiyalarni joriy etish, yangi o'quv metodlaridan foydalanish va interaktiv ta'lim usullari yoshlarning bilim olishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shaxsning intellektual va ma'naviy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun ijtimoiy-gumanitar fanlar orqali dunyoqarashni kengaytirish, tanqidiy va kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish muhimdir. Ushbu maqolada zamonaviy ta'limda ijtimoiy-gumanitar fanlarga oid innovatsion yondashuvlar, ularning ahamiyati va samaradorligini oshirish imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Materiallar va uslublar (Methods).

Mazkur maqola tadqiqotida ijtimoiy-gumanitar fanlar sohasidagi zamonaviy ta'lim yondashuvlari o'rganildi. Tadqiqotda quyidagi uslublardan foydalanildi:

1. Adabiyotlarni tahlil qilish usuli. Zamonaviy ta'lim tizimida qo'llanilayotgan innovatsion texnologiyalar va interfaol o'qitish usullari to'g'risida ilmiy adabiyotlar o'rganildi.

2. Ta'lim jarayonidagi amaliy kuzatish usuli. O'qituvchi va o'quvchilar bilan interaktiv metodlarni qo'llash jarayonida kuzatishlar olib borildi.

3. So'rovnoma va intervyu. Ijtimoiy-gumanitar fanlar o'qituvchilari va talabalar bilan zamonaviy o'qitish yondashuvlari to'g'risida so'rovnomalar o'tkazildi.

Natijalar (Results).

Tadqiqot natijalariga ko'ra, ijtimoiy-gumanitar fanlarda innovatsion yondashuvlardan foydalanish quyidagi afzalliklarni beradi:

1. Ta'limning samaradorligi oshadi. Ta'limda elektron darsliklar, virtual simulyatsiyalar va multimedialardan foydalanish orqali o'quvchilarning fanga qiziqishi va bilimni o'zlashtirish darajasi oshgan.

2. Talabalar o'rtasida interaktivlik kuchayadi. Guruhli munozaralar, "case study" (vaziyatlarni tahlil qilish), rolli o'yinlar va boshqa interfaol usullar o'quvchilar o'rtasida o'zaro fikr almashishni kuchaytirib, tanqidiy va kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

3. O'qitish jarayoni moslashuvchan bo'lib boradi. O'quvchilar individual xususiyatlariga moslashtirilgan ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Masofaviy ta'lim va onlayn platformalar orqali o'quvchilar ta'lim olish jarayonida qulayliklarga ega bo'ladilar.

Munozara (Discussion).

Tadqiqot natijalari innovatsion yondashuvlar, xususan, raqamli texnologiyalar va interfaol usullardan foydalanish ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishda samaradorlikni oshirishda katta ahamiyatga ega ekanini ko'rsatdi. Shu bilan birga, innovatsion yondashuvlar talabalarning mustaqil va ijodiy fikrlashini rivojlantirishga yordam beradi. Lekin o'qitish jarayonida har bir yondashuvni o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslash zaruriyati, shuningdek, pedagoglarning malakasi va tajribasi innovatsion yondashuvlarning muvaffaqiyatli qo'llanishi uchun muhim omil bo'lib qolmoqda. Shu bois, o'qituvchilarni zamonaviy texnologiyalardan foydalanish bo'yicha doimiy ravishda o'qitish va malakasini oshirish kerak.

Xulosa (Conclusion).

Zamonaviy ta'limda ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishda innovatsion yondashuvlardan foydalanish o'quv jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Yangi uslublar o'quvchilarni fanga qiziqtirish bilan birga ularning fikrlash qobiliyatini ham rivojlantirishda katta rol o'ynaydi. Shuningdek, ushbu yondashuvlar ta'lim jarayonida o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasida interaktivlikni kuchaytirib, ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Shu bois, ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishda innovatsion texnologiyalarni joriy etish va o'qituvchilarni yangi usullarga tayyorlash zamonaviy ta'limning asosiy vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov, I. A. (2017). *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.
2. Shonazarov, H. (2021). *Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishda innovatsion texnologiyalarni joriy etish usullari*. Ta'lim va Fan Jurnal, 3(2), 45-52.
3. Bekmurodov, I., & Zokirov, S. (2019). *Ta'lim tizimida raqamli texnologiyalar: Muammolar va imkoniyatlar*. O'zbekiston Ta'limi, 6(4), 10-18.
4. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
5. Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. New York: Macmillan.
6. G'afurov, N., & Tursunova, M. (2020). *Interfaol metodlarni ta'lim jarayonida qo'llashning samaradorligi*. O'zbekiston Ta'limi, 5(1), 60-67.
7. UNESCO (2021). *Digital Learning for Developing Skills in the 21st Century*. UNESCO Publishing.
8. Rahimov, A. (2018). *Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishda kreativ va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish*. Ta'lim va Rivojlanish, 4(3), 22-29.
9. Brown, A., & Green, T. (2020). *Digital Media in Teaching and Learning*. Routledge.
10. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. New York: Longman.

INFORMATIKA FANINING KASBIY FAOLIYATDAGI O'RNI

Murodova Shaxodat Shamurzayevna

*Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universitetining
tayanch doktoranti*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada informatika fanining inson hayoti va kasbiy faoliyatidagi o'rni, uning umumta'lim maktablarida o'qitilish zarurlari haqida qisqacha fikr yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *informatika fani, kasb-hunar, bilim, ko'nikma.*

Umumta'lim maktabi o'quvchilarini kasbga yo'naltirish bugungi kunning muhim masalalaridan biri sanaldi. Chunki mamlakat taraqqiyoti va millat kelajagini yoshlar belgilaydi. Umum ta'lim maktabi o'quvchilariga 8-9-sinflardan o'z oldilariga maqsad qo'yib, ma'lum bir kasb yoxud hunarni egallashga intilishlari zarurligini anglatish hamda bu masalada to'g'ri tavsiyalar berish kerak. Zero, ***“O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi” da ta'lim sohasini tubdan isloh qilish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish asosiy maqsad qilib olingan.***³⁴

Shu maqsaddan kelib chiqqan holda o'quvchi-yoshlarni kasbga yo'naltirishda bugungi kunning talablarini inobatga olish hamda kelajak taraqqiyotini ham chamalay bilish shart. Zotan, fan-texnika kundan kunga jadal suratlarda rivojlanib bormoqda.

Fan-texnika tez suratlarda taraqqiy etib borar ekan, umum ta'lim maktabi o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirishda ularga to'liq ma'lumotlar berish, kelajakni oldindan ko'ra olishni ham uqtirish muhim. O'quvchilarning kasb tanlashlarida mustaqillikka o'rgatish, ularga zarur maslahatlar va yo'nalishlarni berish kerak. O'quvchilar kasb tanlashda quyidagilarga ahamiyat qaratishsa, maqsadga muvofiq bo'ladi:

- qiziqish va qobiliyatlarini aniqlash va ularni inobatga olish;
- kabsning kelajakdagi iqtisodiy-moliyaviy tomonlarini hisobga olish;
- mamlakatdagi ishlab chiqarish turlarini o'rganish;
- kasbning kelajakdagi ijtimoiy ahamiyatini bilish;
- kasblar xarakteristikasi-professiogrammadan xabardor bo'lish;
- kasbni onglilik va mustaqillik asosida tanlash imkoniyatiga ega bo'lish.

Biror kabsni tanlagan maktab o'quvchisi shu kasbni egallash uchun ma'lum bir fanlar bilan chuqur shug'ullanadi. Tanlagan sohasi uchun kerakli fanlarni puxta o'zlashtirishga harakat qiladi hamda shu fanlarni katta e'tobor bilan o'qiydi. Biroq maktab o'quv dasturlarida mavjud bo'lgan barcha fanlar o'quvchilarga hayotda, mehnat faoliyatida kerak bo'ladigan fanlar sanaladi. Xususan, ona tili fani nutqiy

³⁴O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi 2019-yil 8-oktabrdagi Farmoni // O'za axborot agentligi. 2019-yil 10-oktabr.

ko'nikmalarni shakllantiradi, lingvistik bilimlarni beradi. Bu fanni yaxshi o'zlashtirgan o'quvchi kelajak hayotida, ish jarayonida hech qanday lingvistik muommolarga duch kelmaydi. Shu kabi inson hayoti va mehnat faoliyati uchun muhim bo'lgan fanlardan biri informatika fanidir. Informatika fani dunyoning deyarli barcha davlatlari o'rta maktablarida maxsus fan sifatida o'qitiladi va bu fanga bo'lgan ehtiyoj yuqori darajada turadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 17-dekabrda "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori tasdiqlandi. Va DTSga muvofiq keladigan dastur ishlab chiqildi. DTSda informatika ta'limidan asosiy maqsad "O'sib kelayotgan avlodni zamonaviy axborot texnologiya vositalari bilan ishlash malakalari, mustaqil, mantiqiy va algoritmik fikrlash qobiliyatini rivojlantirishdan va olgan bilimlarini hayotda tatbiq etishga o'rgatishdan iborat" deb belgilangan.

Informatika fanini o'qitishning asosiy vazifalari "Inson kamoloti va jamiyat taraqqiyotida informatika va axborot texnologiyalarining ahamiyatini anglash;

- o'quvchilarga axborot-kommunikatsion texnologiyalari va ularni qo'llash haqida bilimlar berish;
- kompyuterda masalalar yechish texnologiyalari va asosiy bosqichlarni ketma-ketlikda to'g'ri bajarishga o'rgatish;
- algoritmik tuzilmalar, algoritmlash va dasturlash asoslari haqida bilim berish;
- kompyuterning dasturiy ta'minoti va ularning imkoniyatlarini ajrata bilish hamda amaliyotda qo'llay olishga o'rgatish;
- o'quvchilarni aqliy rivojlantirish, mantiqiy fikrlash qobiliyatini, mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini shakllantirish;
- fanlar integratsiyasini inobatga olgan holda o'quvchilarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni, kreativlikni shakllantirish; axborot-kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanish madaniyatini o'rgatib borish;
- ta'lim-tarbiya olishning keyingi bosqichlarida davom ettirishlari, ongli ravishda kasb tanlashga zarur bo'lgan tayanch kompetensiyalarni shakllantirishdan iborat" deb belgilangan.

Shu maqsad va vazifalardan kelib chiqqan holda informatika ta'limiga bo'lgan e'tiborni yanada oshirish, fanning o'quvchi-yoshlarga chuqur o'rgatilishi uchun sifatli bilim berish, har bir darsni samarali o'tkazishga erishish lozim. Buning uchun, avvalo, informatik o'qitish metodikasini takomillashtirish darkor. Informatika fanini qanday va qay uslubda o'tish, o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalarni puxta o'zlashtirishlari uchun samara beradigan metodlardan foydalanish kabi masalalar informatika metodikasining eng dolzarb masalalaridan hisoblandi.

Informatika o'qitish metodikasi fanidan M. Z. Ziyoxo'jayev, A. A. Abduqodirov, F. M. Zokirov, A. G'. Xayitov, M. E. Mamarajabov, I. Isoqov, D. B. Abdurahimov, S. I. Qulmamatov, D. E. Toshtemirov, S. Q. Tursunov kabi olimlar ilmiy-tadqiqot ishlari olib borishgan.

Informatika fanida dars mashg'ulotlari asosiy vosita sanaladi. Ta'limning

ma'lum bir qismi to'g'arak mashg'ulotlarida yoxud mustaqil ravishda o'zlashtiriladi. Biroq asosiy bilim, ko'nikma hamda malakalar dars davomida egallanadi.

Darsda hosil qilinadigan bilim va ko'nikmalar o'quvchilarga maktabdan keyingi ta'limda: kasb-hunar ta'limi, oliy ta'limda kerak bo'ladi. O'quvchilar qaysi sohani tanlashmasin, qaysi kasb egasi bo'lishmasin informatika fanidan egallagan bilim va ko'nikmalari ular uchun eng zarur *kompetensiya* bo'lib qolaveradi. Chunki hozirgi kunda barcha sohada (ilm-fan, ishlab chiqarish, savdo-sotiq) kompyuter, axborot texnologiyalari vositalarisiz ishlash imkonsiz bo'lib bormoqda. Tez va sifatli faoliyat yuritish uchun ham kompyuter, AKT ning imkoniyatlaridan unumli foydalanish orqali natijalarga erishilmoqda. Ijtimoiy hayotda ham kompyuter, AKT ning o'rni beqiyos. Bu vositalarsiz hayotni tasavvur etish qiyin. Har bir inson hayotini oson va zavqli o'tkazish uchun AKT vositalaridan muntazam foydalanmoqda.

Xullas, informatika fani ta'lim tizimining qaysi bo'g'inida o'rgatilmasin, ijtimoiy hayot, ishlab chiqarish, kundalik turmush uchun muhim masalalarni oson va jadallik bilan hal etishni o'rgatadi. Informatika imkoniyatlari kengligi, qulaylik yaratishi, tezlikni ta'minlashi bilan boshqa fanlardan ustunlikka ega. Inson qaysi kasb egasi bo'lishidan qat'iy nazar kompyuter va AKT vositalarini yaxshi bilsa, o'z xizmat vazifasini to'liq va kutilganidek bajaradi. Bu esa informatika faniga e'tiborni oshirish darkorligini anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Qonun, qaror, farmonlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 2019-yil 8-oktabrdagi Farmoni // O'zA axborot agentligi. 2019-yil 10-oktabr.
2. Vazirlar Mahkamasining "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori, 2017-yil 6-aprel.
3. Umumiy o'rta ta'limning informatika fanidan davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturi. T.: 2017-yil.

Ilmiy maqolalar

1. Mammatjonova A. S. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish chora- tadbirlari. Toshkent: 2022.

Ilmiy risola, darslik va o'quv qo'llanmalar

2. Aripov M. M., Lutfullayev M. X., Informatika va axborot texnologiyalari. Toshkent: Universitet, 2017. O'quv qo'llanma.
3. Aripov M., Begalov B., Begimqulov U., Mamarajabov M., Axborot texnologiyalari. Toshkent: Noshir, 2009

Foydalanilgan internet saytlari

4. www.ziyonet.uz
5. www.pedagog.uz
6. uz.m.wikipedia.org.

TA'LIMDA INNOVATSIYALARNI QO'LLASH DAVR TALABI

Surmaxon Ismoilova

“UNIVERSITY OF ECONOMICS AND PEDAGOGY” NOTM

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası dotsenti

Annotatsiyasi. Ta'lim-tarbiya jarayonidagi innovatsiyalar, ilg'or pedagogik texnologiyalar, yangiliklar, dars o'tishning interfaol usullaridan dars jarayonida foydalanish, har bir o'qituvchi o'z faoliyatining innovatsiyalar asosida tashkil etsa, ya'ni darslarni yangi pedagogik texnologiyalar asosida olib borsa, o'quvchini qiziqishi ortadi va darsda o'qituvchi yuqori samaradorlikka erishadi. Ushbu maqolada biz komil insonni tarbiyalash, ta'lim jarayonida ularni faollashtirish yo'llari, yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash masalalari bugungi kunning dolzarb masalalardan biri ekanligini ko'ratib berishga harakat qildik.

Kalit so'z: innovatsiya, motivatsiya, innovatsion faoliyat, interfaol usul, bilim, ko'nikma, vaziyat, muammo, radikal innovatsiya, modifikatsiyalangan innovatsiya, kombinatsiyalangan innovatsiya.

Kirish. Ta'limdan asosiy maqsad bolalarga bilim berishgina emas, balki bilim olish yo'llarini o'rgatish, ularni ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish demakdir. Yangicha ta'lim-tarbiya faoliyatining mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o'tishi bilan kengayib borishi natijasida uning shakl va usullari ham takomillashib bormoqda. Hozirda inson faoliyatining asosiy yo'nalishlari shu faoliyatdan ko'zda tutilgan maqsadlarni to'liq amalga oshirish imkoniyatini beruvchi yaxlit tizimga, ya'ni innovatsion texnologiyalarni qo'llash orqali olib borilmoqda. Shu asosda ta'lim-tarbiya sohasida so'nggi davrda pedagogik texnologiyaga amal qila boshladi. Zamonaviy pedagogik texnologiya ta'lim-tarbiya jarayonining mavjud qonuniyatlariga, mamlakatimiz rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlariga, tarixiy taraqqiyot tajribalariga asoslanadi. Pedagogik texnologiyani yaratish milliylik va umuminsoniylik tamoyillariga, insonparvarlik va demokratiya prinsiplariga, ijodkorlik va tashabbuskorlikka tayanadi.

Prezidentimiz tomonidan 2022 yilning 20 dekabr kuni yo'llangan Murojaatnomada ko'tarilgan masalalar dolzarbligini, muammolar va ularning yechimi hamda intellektual va emotsional zalvoriga ko'ra Yangi O'zbekistonning 2023 yildagi rivojlanish konsepsiyasini belgilab berdi va Murojaatnomasining bosh mavzusi ta'lim siyosati bo'ldi.

Shu bois, birinchi navbatda, e'tiborni Yangi O'zbekiston uchun eng katta investitsiya bo'lgan ta'limni qo'llab-quvvatlashga qaratamiz.

«Najot - ta'limda, najot - tarbiyada, najot - bilimda. Chunki, barcha ezgu maqsadlarga bilim va tarbiya tufayli erishiladi».

Ma'rifatparvar jadid bobolarimizning bu so'zlari deputat va senatorlarimiz, siyosiy partiyalar, mahalliy kengashlar, butun davlat apparati, keng jamoatchilikning amaliy harakatiga aylanishi kerak. Shu bois, maktablarda ta'lim sifati hamda jamiyatda o'qituvchi kasbining nufuzini oshirish, muallimlarning sharoitlarini yaxshilash 2023 yildagi eng asosiy vazifalarimizdan biri bo'ladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Ta'lim-tarbiya jarayonidagi innovatsiyalar, ilg'or pedagogik texnologiyalar, yangiliklar, dars o'tishning interfaol usullar o'z-o'zidan yoki yuqoridan buyruq, ko'rsatma bilan ta'lim jarayoniga kirib kelmaydi. Bu o'qituvchi faoliyati va uning motivatsiyasiga bog'liq bo'lgan jarayondir. Agar har bir o'qituvchi o'z faoliyatining innovatsiyalar asosida tashkil etsa, ya'ni innovatsion faoliyat yuritsa, o'quv jarayonida sifat ko'rsatkichlariga erishish kafolatlanadi. Shu o'rinda «innovatsion faoliyat» nima?- degan savol tug'iladi.

“Innovatsion faoliyat” tushunchasiga ta'rif berishdan oldin innovatsiya tushunchasiga to'xtalib o'tmoqchi bo'ldik.

Lug'aviy jihatdan **“innovatsiya”** tushunchasi ingliz tilidan tarjima qilinganda (“innovation”) “yangilik kiritish” degan ma'noni anglatadi. Mazmunan esa tushuncha negizida “innovatsiya” tushunchasi **muayyan tizimning ichki tuzilishini o'zgartirishga qaratilgan faoliyatni** ifodalaydi.

Innovatsiyalarning asosiy ko'rinishlari quyidagilar sanaladi:

- yangi g'oyalar;
- tizim yoki faoliyat yo'nalishini o'zgartirishga qaratilgan aniq maqsadlar;
- noan'anaviy yondashuvlar;
- odatiy bo'lmagan tashabbuslar;
- ilg'or ish uslublari.

Ta'lim innovatsiyalari – ta'lim sohasi yoki o'quv jarayonida mavjud muammoni yangicha yondashuv asosida yechish maqsadida qo'llanilib, avvalgidan ancha samarali natijani kafolatlay oladigan shakl, metod va texnologiyalar.

Ta'lim innovatsiyalari “innovatsion ta'lim” deb ham nomlanadi. “Innovatsion ta'lim” tushunchasi birinchi bor 1979 yilda “Rim klubi”da qo'llanilgan.

Ta'lim innovatsiyalari bir necha turga ajratiladi. Ular:

1. Faoliyat yo'nalishiga ko'ra: pedagogik jarayonda yoki ta'lim tizimini boshqarishda qo'llaniladigan innovatsiyalar.

2. Kiritilgan o'zgarishlarning tavsifiga ko'ra: radikal, modifikatsiyalangan hamda kombinatsiyalangan innovatsiyalar.

3. O'zgarishlarning ko'lamiga ko'ra: tarmoq (lokal), modul va tizim innovatsiyalari.

4. Kelib chiqish manbaiga ko'ra: jamoa tomonidan bevosita yaratilgan yoki o'zlashtirilgan innovatsiyalar.

Talabalarda ijodiy izlanish, kichik tadqiqotlarni amalga oshirish, muayyan farazlarni ilgari surish, natijalarni asoslash, ma'lum xulosalarga kelish kabi ko'nikma va malakalarni shakllantirishga xizmat qiladigan ta'lim **muammoli ta'lim** deb ataladi.

Muammoli ta'limning ilk g'oyalari amerikalik psixolog va pedagog J.Dyui (1859-1952 yy.) tomonidan asoslangan. U 1894 yilda Chikagoda o'qitish o'quv rejasi bo'yicha emas, balki o'yin va mehnat asosida olib boriladigan tajriba maktabini tashkil etgan.

J.Dyui muammoli ta'limning asosi sifatida quyidagi yo'nalishlarni belgilagan:

- 1) ijtimoiy;
- 2) konstruktiv;

- 3) badiiy ifodaviy;
- 4) ilmiy-tadqiqot.

Muallif ko'rsatilgan yo'nalishlarda ta'limni tashkil etish uchun quyidagi vositalardan foydalangan:

- 1) so'z;
- 2) san'at asarlari;
- 3) texnik qurilmalar;
- 4) o'yinlar;
- 5) mehnat.

O'tgan asrning 60-yillarida esa muammoli ta'lim L.Rubinshteyn, M.I.Maxmutov, V.Okon, I.Ya.Lerner kabi tadqiqotchilarning qarashlari negizida yanada rivojlangan. S.L.Rubinshteynning "Tafakkur muammoli vaziyatdan boshlanadi" degan g'oyasi muammoli ta'limning psixologik asosi sifatida qabul qilingan.

M.N.Skatkin muammoli ta'lim turlarini quyidagilarga bo'ladi:

1. Bilimlarni muammoli bayon qilish (muammoli ma'ruza).
2. Muammoli topshiriqlarni hal qilish (muammoli amaliy mashg'ulot).
3. Kichik ilmiy tadqiqotlarni olib borish (muammoli tajriba).

Muammoli ta'limning asosini **muammo** (yun. "to'siq", "qiyinchilik") yoki **muammoli vaziyat** tashkil etib, muammoli TT ularning yechimini topishga xizmat qiladi. Ko'p holatlarda muammo va muammoli vaziyat sinonimlardek qabul qilinadi. Aslida esa ular bir-biridan farq qiladi.

Muammoning **tarkibiy qismlari**:

- 1) ma'lum bilimlar;
- 2) noma'lum bilimlar;
- 3) mavjud tajriba.

Pedagogik muammo – hal qilinishi zarur, biroq, hali yechish usuli noma'lum bo'lgan pedagogik xarakterdagi masala.

Muammoni qo'yish quyidagi **bosqichlarda** kechadi:

1. Muammoni izlash.
2. Muammoni qo'yish.
3. Muammoni hal qilish.

Ta'lim jarayonida muammoni qo'yish bir necha sathda kechadi.

MUHOKAMA

Eng avvalo «faoliyat» tushunchasini izohlash kerak. Faoliyat bu-ijtimoiy hodisa bo'lib, shaxsiy, guruh, milliy yoki umuminsoniy ehtiyojlarga javob beruvchi maqsad sari yo'naltirilgan harakatdir. Faoliyat o'z maqsadiga ko'ra har xil turlarga bo'linadi. Masalan: tadbirkorlik faoliyati, pedagogik faoliyat, o'quv-biluv faoliyati, boshqaruv faoliyati, innovatsion faoliyat va h.k.

«Innovatsion faoliyat» bu-ma'lum doiradagi muammolarni yechish uchun yangilikni kiritishga yo'naltirilgan harakatgina emas, balki har qanday vaziyatdagi muammolarni yechish uchun motivatsion tayyorgarlikka ega bo'lish hamdir.

Boshqa faoliyat turlari kabi innovatsion faoliyat ham o'zining berilgan madaniy shakliga, sub'ektlariga, maqsadlariga, vositalariga va o'zining amalga

oshish shart-sharoitlariga ega. Innovatsion faoliyatni ma'lum bir ijtimoiy amaliyot maydonida ko'rib chiqish zarur. Bu amaliyotning konkret sub'ekt nuqtai nazaridan, amaldagi an'anaga nisbatan jiddiy o'zgarishlarga olib keladigan yangi faoliyatni innovatsion deb hisoblash mumkin.

Innovatsion faoliyat bu yangi ijtimoiy talablar bilan an'aviy me'yorlarning mos kelmasligi, yohud amaliyotning yangi shakllanayotgan me'yorini yuzaga kelgan me'yor bilan to'qnashuvi natijasida vujudga kelgan kompleks muammolarni yechishga qaratilgan faoliyatdir.

Innovatsion faoliyatning asosiy xususiyatlari quyidagilar: ijodiy faoliyat texnologiyasini egallash; avval egallagan bilim va ko'nikmalarni yangi vaziyatlarga ko'chira olish; muammolarni ajrata olish; ob'ektning yangi funksiyalarini ko'ra bilish; muqobil yechimlar topa olish; o'z-o'zini va o'z faoliyatini tasnifiy olish bilim va ko'nimalari.

Innovatsion faoliyatni amalga oshirish tajribasi kishilar hayotida hammabop bo'ladigan holdagina haqiqiy innovatsion hisoblanadi.

Agar innovatsion faoliyat yuqorida sanab o'tilgan shart va talablarga mos kelsa, u holda uning asl mazmuni amalda yangi texnologiyaning paydo bo'lishi demakdir. Bunday sharoitda innovatsion faoliyatda yangiliklarning tashkiliy boshqaruvini rasmiylashtirish zarur va ular o'zgarayotgan amaliyotda mustahkamlanib qolishi kerak.

Innovatsion faoliyat natijasi innovatsiya sifatida yuzaga kelgan kashfiyotlarni-ixtiroga, ixtironi-loyihaga, loyihani-texnologiyaga aylantirishga yo'naltirilgan faoliyatdir. Belgilangan ketma-ketlik oldindan berilgan.

Innovatsion faoliyatda yangiliklar akademik ilm mantiqi bo'yicha tug'ilmaydi, balki rivojlanish jarayonining modifikatsiyalari qo'llab-quvvatlanishi natijasida rivojlanayotgan amaliyot mulohazasidan paydo bo'ladi.

Maxsus innovatsion faoliyat davrida innovatsiyalar ta'limning turli sohalariga kiritiladi. Innovatsion faoliyatning infra tuzilmasini innovatsion faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan xizmatlarni innovatsion faoliyat sub'ektlariga taklif etuvchi tashkilotlar tashkil etadi. Demak, malaka oshirish institutlari, tuman (shahar) metodika kengashlari, maktab metod birlashmalari o'qituvchilar innovatsion faoliyat yuritishlari uchun zarur bo'ladigan xizmatlarni tashkil etishlari kerak.

NATIJARAR

O'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlash bir necha bosqichda, uzluksiz malaka oshirish orqali amalga oshiriladi. Dastlab o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga psixologik jihatdan tayyorligini shakllantirish kerak. Bunda o'qituvchi yetakchi didaktik prinsiplardan quyidagilarni bilish kerak: pedagogik ko'nikmalarni egallashga ehtiyoj bilan o'z faoliyatini o'zgartirishga ehtiyoj o'rtasidagi mutunosiblik; pedagogik jarayondan sub'et va ob'ektning birgalikdagi ijodiyoti; yangi, shu davrgacha ma'lum bo'lmagan vaziyatlardan chiqib keta olish.

Ikkinchi bosqichda psixologik-pedagogik bilimlar va pedagogik mahorat shakllantiriladi. O'quv-tarbiya jarayoni va uning natijalari pedagogik innovatsiyalarning ta'lim tizimiga kirib kelishi va qo'llanishiga bog'liq.

Innovatsiyalar esa innovatsion faoliyat davrida tom ma'noda ta'lim jarayoniga kiritiladi.

Davr talabi asosida dars o'tish, darslarda sifat va samaradorlikka erishish, yosh avlodni ham ma'nan, ham jismonan yetuk qilib tarbiyalash bugungi kun o'qituvchisining oldida turgan mas'uliyatli vazifalardan bir.

Ta'lim tizimida DTS ishlab chiqarilib, yangi darsliklar avlodi yaratilgan, dastur va metodik qo'llanmalar, tavsiyalar ishlab chiqilgan bugungi kunda asosan o'qituvchi faoliyatiga bog'liq bo'lib qolmoqda. Chunki o'qituvchi faoliyati yangilanmasa ta'limda samaradorlikka erishib bo'lmaydi. Ma'lumki, pedagogik faoliyat mutlaqo tug'ma talant emas, yoki nasldan-naslga o'tuvchi xususiyat emas, balki uning asosida izlanish, ijodiy mehnat yotadi.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ta'limda o'quvchilarga ma'lum bilimlar tizimini yetkazib, ularni faqat eslab qolishning o'zi bugungi kunda yetarli bo'lmay qoldi. Zamonaviy bilim olishda motivatsiya uyg'otish, mustaqil bilim olish ishtiyoqini hosil qilish, integratsiya asosida ta'lim berish dolzarb vazifalardandir. Innovatsion faoliyat ana shunday talabni ro'yobga chiqarishga qaratilgan ta'lim tizimidir. Innovatsion faoliyatning asosiy talabi – o'quvchilarning puxta bilim olishi, bilimlarni o'zlashtirishda faollik ko'rsatishi, mustaqil fikrlashi, ta'limda aniq samarador natijaga erishishdir.

Yuksak ma'naviyatga ega bo'lgan, barkamol, sog'lom avlodni tarbiyalab, yoshlarga ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalar asosida ta'lim berish mamlakatimizning ta'lim sohasidagi amalga oshirilayotgan ustuvor vazifalardan biridir. Shuningdek, komil insonni voyaga yetkazishda boshlang'ich ta'lim, shubhasiz, poydevor vazifasini o'taydi. O'qish darslarida bolani qalban yuksak, ma'naviy boy qilib tarbiyalashda ajdodlarimiz yaratgan betakror asar durdonalaridan foydalangan holda bilim berish hamda odob-axloq qoidalariga o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Buning uchun birinchi navbatda, o'quvchini o'qish, bilim olishga ishtiyoqini o'stirish, ularning ma'naviy dunyosini boyitish zarur. Shundagina ertangi kunning ishonchli egasi bo'lgan farzandlarni munosib tarbiyalagan bo'lamiz

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Азизхўжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. - Т.: ТДПУ, 2006.
2. Йўлдошев Ж., Усмонов С. Педагогик технология асослари. - Т.: Педагог, 2004.
3. Мадиярова С.А. ва б. Педагогик технология ва педагогик маҳорат - Т.: "Iqtisod-moliya", 2009.
4. Сайидахмедов Н., Очилов А. Янги педагогик технология моҳияти ва замонавий лойиҳаси. - Т.: РТМ, 1999.
5. Толипов Ў., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари. - Т.: Фан, 2006

ИННОВАЦИОННЫЕ ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ДЛЯ СОЗДАНИЯ ОНЛАЙН ПРЕЗЕНТАЦИЙ

Нишионов Акмал Обидович, Хамракулов Хамидулло Тургунбоевич
доцент кафедры прикладных наук и информационных технологий центра
педагогического мастерства Ферганской области

Тел.: +99833 591 91 97, e-mail: akmal7x@mail.ru,

старший преподаватель кафедры методики точных и естественных наук
центра педагогического мастерства Ферганской области

Тел.: +99890 533 59 35, e-mail: khamidullo.khamrakulov@mail.ru

Аннотация. В наше время, когда цифровые технологии проникают во все сферы жизни, создание онлайн презентаций становится все более востребованным. Современные программные решения предоставляют широкие возможности для создания динамичных, интерактивных и привлекательных презентаций, которые способны увлечь и вдохновить аудиторию. В этой статье мы рассмотрим ключевые аспекты использования цифровых технологий для создания эффективных онлайн презентаций.

Abstract. Nowadays, when digital technologies penetrate all spheres of life, creation of online presentations is becoming more and more popular. Modern software solutions provide ample opportunities for creation of dynamic, interactive and attractive presentations that can captivate and inspire the audience. In this article, we will consider the key aspects of using digital technologies to create effective online presentations.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, цифровые технологии, мультимедийная презентация, виртуализация, медиакомпетенция, 3D-модели, видеоконференция, чат, инфографика.

Keywords: information and communication technologies, digital technologies, multimedia presentation, virtualization, media competencies, 3D models, video conference, chat, infographics.

Введение. Всестороннее освоение цифровых технологий населением и учащимся общеобразовательных школ является одним из важных условий успешной реализации стратегии «Цифровой Узбекистан – 2030», развития цифровых технологий и широкого внедрения их в систему образования.

В успешной реализации этих задач важно внедрение инновационных цифровых технологий в процесс повышения потенциала педагогических кадров.

ЛИТЕРАТУРНЫЙ АНАЛИЗ И МЕТОДОЛОГИЯ

Основная цель постановления Президента Республики Узбекистан ПП-51 от 1 февраля 2024 года «О дополнительных мерах поддержки деятельности по подготовке квалифицированных специалистов в сфере цифровизации» заключается в стимулировании в сфере цифровых технологий приобретения современных знаний, повышение уровня владения иностранным языком молодых кадров, работающих в этом направлении, обучение профессиям, пользующимся повышенным спросом в сфере экспорта ИТ-услуг на рынке труда, а также негосударственное образование в

этом направлении, направленное на поддержку деятельности организаций. На основании данного положения с 1 марта 2024 года негосударственные организации образования будут получать единовременную субсидию в размере до 75-кратного размера базовой расчетной суммы при устройстве выпускника на работу в организацию, экспортирующую ИТ-услуги, и до 105 раз при трудоустройстве молодого выпускника с инвалидностью в такую организацию по программе холдинга, порядок покрытия до 60% затрат на обучение и получение данных сертификатов для молодых людей, имеющих международные ИТ-сертификаты, расходы. Для получения международных ИТ-сертификатов для молодых людей с уровнем владения английским языком B2 и выше введена процедура полного покрытия.

В вышеупомянутых решениях, наряду с предоставлением льгот молодежи, определен ряд важных задач, успешная реализация которых играет важную роль в обеспечении полного освоения студентами цифровых технологий. Также данные решения служат развитию навыков и квалификации педагогов образовательных учреждений по использованию цифровых технологий в образовательном процессе.

РЕЗУЛЬТАТ И ИХ ОБСУЖДЕНИЕ

Многие знают, что люди воспринимают информацию по-разному. Одним проще что-то объяснить, показывая картинки, другие хорошо воспринимают сказанное на слух, для третьих и вовсе нужны средства, которые бы задействовали их ощущения, например обоняние или осязание.

Что такое презентация?

Презентация – это в первую очередь визуальное средство передачи информации, но в ней также можно использовать и музыку, дополнять слайды видео, создавать особую атмосферу, то есть задействовать несколько типов восприятия.

С помощью презентации можно, например, рассказать о результатах своей работы, продемонстрировать проект, привлечь инвесторов, продать товары и услуги и т.д. Сейчас, когда конкуренция особенно сильна, и каждый стремится привлечь внимание к своему продукту или идее, навык составления презентации становится необходимым, чтобы выделиться и достичь успеха.

В прошлом презентации часто представляли собой статичные слайды с текстом и изображениями. Они были ограничены линейным повествованием и не позволяли аудитории активно взаимодействовать с материалом.

Современные программные решения для презентаций предлагают революционный подход, позволяя создавать интерактивные, динамичные и привлекательные форматы. Они позволяют использовать анимацию, видео, 3D-модели, голосовой ввод, опросы, игры и многое другое, чтобы увлечь аудиторию и сделать презентацию более запоминающейся.

В современном мире презентации должны быть не просто передачей информации, но и увлекательным опытом для аудитории. Интерактивные решения позволяют создавать презентации, которые не только информируют,

но и развлекают, вовлекают, а также способствуют лучшему запоминанию информации.

Ниже приведены некоторые эффективные способы визуализации и представления контента.

Использование инфографики. Инфографика - мощный инструмент для визуального представления сложной информации. Она позволяет сделать данные более понятными и привлекательными для зрителей. Например, диаграммы, графики, карты и схемы могут предоставить ясный и запоминающийся обзор данных, делая презентацию более интерактивной и увлекательной.

Анимация и видео. Анимация и видео могут сделать презентацию более динамичной и увлекательной. Они могут быть использованы для демонстрации процессов, иллюстрации идей, а также для добавления эмоционального компонента. В виде роликов можно представить результаты исследования, показать применение технологий или продемонстрировать работу с продуктом.

Визуальные метафоры. Визуальные метафоры могут помочь сделать сложные идеи более доступными. Например, вместо того, чтобы просто перечислить преимущества нового продукта, вы можете использовать метафору, чтобы сравнить его с чем-то знакомым. Это может быть образ, который ассоциируется с качествами продукта. Например, сравнивать новый программный продукт с "легким как перышко" интерфейсом.

Фотографии и изображения. Фотографии и изображения могут использоваться для привлечения внимания и иллюстрации ваших идей. Они могут быть использованы для создания визуальной истории, демонстрации продукта или услуги, а также для передачи эмоций и ощущений.

Важно помнить, что эффективная визуализация должна быть не только привлекательной, но и соответствовать теме презентации. Избегайте перегрузки слайдов графикой и изображениями, так как это может отвлекать аудиторию от ключевых идей.

Следует также отметить, что для достижения намеченной цели важно повысить активность аудитории. Что нам нужно сделать, чтобы добиться этого?

Интерактивные опросы. Интерактивные опросы - это эффективный способ сделать презентацию более динамичной и заинтересовать аудиторию. Используя инструменты для проведения опросов, вы можете получить мгновенную обратную связь от слушателей, узнать их мнение и вовлечь их в процесс презентации. Например, вы можете использовать опросы для проверки понимания материала, сбора идей, или для проведения голосования по какому-либо вопросу.

Игры и викторины. Игры и викторины - это отличный способ сделать презентацию более запоминающейся и увлекательной. Они могут быть использованы для проверки знаний, предоставления дополнительной информации, а также для повышения уровня вовлеченности аудитории. Например, вы можете использовать викторину, чтобы проверить знания о

представленном продукте или услуге, а также поощрять правильные ответы бонусными очками или призами.

Чат и комментарии. Включение в презентацию чата или возможности оставлять комментарии позволяет установить более тесную связь с аудиторией и получить от нее мгновенную обратную связь. Это может быть особенно полезным для онлайн презентаций, где участники могут задавать вопросы и делиться своими мыслями в реальном времени. Чтобы убедиться, что все вопросы и комментарии получают ответ, вы можете назначить модератора чата, который будет отслеживать посты и отвечать на них.

Видеоконференции. Видеоконференции - это не просто способ показать себя на экране, а мощный инструмент для создания более интерактивного опыта для аудитории. Включив в презентацию видеочат, вы можете установить непосредственный контакт с участниками, получить их отклик и сделать презентацию более живой и интересной. Видеоконференции также позволяют установить более тесную связь с аудиторией и сделать презентацию более личной.

Важно отметить, что не все инструменты подходят для каждой презентации. Выбор подходящих инструментов зависит от целей презентации, аудитории и контекста. Важно также не перегружать презентацию излишним интерактивом, так как это может отвлекать аудиторию от ключевых идей.

Этапы эффективной разработки онлайн-презентации выполняются в следующем порядке:

Планирование и подготовка. Прежде чем приступить к созданию презентации, важно четко определить ее цели и целевую аудиторию. Определите ключевые идеи, которые вы хотите донести, и выберите подходящий стиль и формат подачи. Соберите все необходимые материалы, включая текст, изображения, видео и интерактивные элементы. Планируйте время на разработку каждого этапа, чтобы избежать спешки и стресса.

Выбор программного обеспечения. На рынке представлено множество программных решений для создания онлайн презентаций. Выберите инструмент, который соответствует вашим потребностям и бюджету. Например, если вам нужно создать профессиональную презентацию с интерактивными элементами, стоит рассмотреть платные программы с более широкими возможностями. Для простых презентаций можно использовать бесплатные онлайн-сервисы или предварительно установленные программы на компьютере.

Создание контента. При создании контента для презентации используйте яркие и запоминающиеся визуальные элементы, такие как инфографика, видео, анимация и фотографии. Оптимизируйте текст для лучшего восприятия, делайте его кратким и ясным. Используйте заголовки и подзаголовки, чтобы структурировать информацию и сделать презентацию более читаемой.

Тестирование и доработка. После завершения создания презентации обязательно протестируйте ее, чтобы убедиться, что все элементы работают

корректно и презентация воспринимается аудиторией так, как вы задумали. Обратите внимание на скорость загрузки презентации, качество звука и видео, а также на удобство использования интерактивных элементов. Внесите необходимые изменения и дополнения до публикации презентации.

Оптимизация рабочего процесса при разработке онлайн презентаций позволяет сэкономить время и ресурсы, а также создать более эффективный и привлекательный результат.

Ниже приведены ТОП-5 программ, в которых мы посоветовали бы вам делать презентации.

Figma подойдет для создания индивидуального дизайна презентации. Но использовать ее я рекомендую только тем, у кого есть знания и навыки дизайнера. Можно шарить, делать вместе, работать онлайн, сохранять целиком всю презентацию в PDF, отдельные слайды в PNG, JPEG или демонстрировать прямо из программы.

А вот Canva прекрасно подойдет для людей, у кого опыта в дизайне нет. Там огромное количество уже готовых шаблонов, а потом можно быстро и просто оформить красивую презентацию.

Google Презентации. В них меньше возможностей для дизайна, но для простых информативных презентаций сервис подойдет отлично. Кроме того, можно работать над проектом совместно и онлайн.

PowerPoint – это классика, это база. В программе можно сделать красивую и стильную презентацию. Программа подходит для Windows, Keynote и даже для macOS. Однако есть у PowerPoint существенный минус — шарить и работать онлайн нельзя.

Photoshop, Illustrator. Слайды презентации можно сделать и в графических программах, там набор инструментов и возможностей для креатива больше. Но, опять же, подойдет этот вариант уже опытным пользователям.

Prezi.com – это то веб-сервис, с помощью которого можно создать интерактивные мультимедийные презентации с нелинейной структурой. Сервис для создания презентаций Prezi.com предлагает большое количество возможностей для визуализации презентаций, посредством использования видеоматериалов, графики и др.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение, хочется отметить, что современные цифровые технологии открывают безграничные возможности для создания онлайн презентаций, которые выделяются своей интерактивностью, визуальной привлекательностью и эффективностью. Использование новых платформ, инструментов и методов позволяет создавать презентации, которые не только передают информацию, но и вовлекают аудиторию, делая ее активным участником процесса.

Эффективность. Современные инструменты и технологии значительно упрощают и ускоряют процесс создания презентаций, предоставляя широкий выбор готовых шаблонов, анимаций и визуальных элементов. Это позволяет

сэкономить время и усилия, сосредоточившись на создании качественного контента.

Креативность. Интерактивные элементы, видео, анимация и инфографика открывают новые возможности для творческого выражения и привлекают внимание аудитории, делая презентацию более живой и запоминающейся.

Вовлеченность. Интерактивные опросы, викторины, игры и другие элементы позволяют установить более тесную связь с аудиторией, сделать презентацию более динамичной и интересной, а также улучшить восприятие и запоминание информации.

Список литературы

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 1-fevraldagi “Raqamli texnologiyalar xalqaro markazini tashkil etish bo‘yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-25-son farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 1-fevraldagi “Raqamlashtirish sohasida malakali mutaxassislar tayyorlash faoliyatini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-51-son qarori.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 24-maydagi “Raqamli xizmatlar qamrovi va sifatini oshirish hamda soha, tarmoq va hududlarni raqamli transformatsiya qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-162-son qarori.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6079-son farmoni.

5. M.Aripov, B.Begalov va boshqalar. Axborot texnologiyalari. O‘quv qo‘llanma- T.: “Noshir”, 2009y.

6. Данчул А.Н. Информатика: учебник. М.: РАГС, 2014. – 253 с.

7. Могилев А.В., Пак Н.И., Хеннер Е.К. Информатика: учеб. пособие для студ. пед. вузов. М.: Академия, 2014. – 162 с.

8. Практическая информатика: учебное пособие для средней школы. Универсальный курс. М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2013. – 142 с.

9. Романов В.П., Курбаков К.И., Партыка Т.Л., Попов И.И. Основы информатики: учебное пособие. М.: Экзамен, 2014. – 326 с.

10. Симонович С.В. Информатика: базовый курс. СПб.: Питер, 2015.-128 с.

11. Зимина Е.В. Статистический анализ фактов проявления социального иждивенчества и паразитизма / Е.В. Зимина, Е.И. Нефедьева // Baikal Research Journal. – 2020. – Т. 11. – № 1. – С. 1-13.

12. Кульнина Е.А. Компьютерные презентации в обучении: доступно, интересно и эффективно / Е.А. Кульнина // Новая наука: Теоретический и практический взгляд. – 2016. – № 8 (88). – С. 70-72.

13. Охотина Д.А. Геймификация как один из методов повышения эффективности обучения персонала поколения «Y» / Д.А. Охотина, И.Г. Носырева // Global and Regional Research. – 2020. – Т. 2. – № 3. – С. 46-54.

14. Douglas E. Comer. Computer Networks and Internets (6th Edition). Pearson. USA, 2014. 672-pages.

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Н.К. Кучкарова

*Институт переподготовки и повышения квалификации кадров системы
высшего образования 2-курс докторанта*

nazirabobojonova476@g.mail.com

Аннотация. Использование инновационных методов и средств обучения на занятиях английским языком способствует повышению мотивации и интереса учащихся, развитию социокультурной компетентности и коммуникативных навыков. Преимущества включают элементы развлечения и игры, погружение в англоязычную культуру, практику говорения и общения с носителями языка, а также развитие толерантности и уважения к различиям. Инновационные методы обучения должны быть поддержаны образовательными учреждениями для эффективного изучения английского языка и развития социокультурной компетентности учащихся.

Ключевые слова: инновационные методы, обучение английскому языку, мотивация, социокультурная компетентность, коммуникативные навыки.

Введение

В данной статье рассматривается важность и эффективность использования инновационных методов и средств обучения на занятиях английским языком для развития социокультурной компетентности учащихся. Современное общество ставит перед учащимися все более высокие требования, включая не только владение языком, но и способность адаптироваться к различным социокультурным ситуациям. Поэтому, важно использовать инновационные методы и средства обучения, которые помогут учащимся лучше понять и освоить социокультурные аспекты английского языка.

Основная часть

Одним из таких методов является использование мультимедийных презентаций. Они позволяют визуализировать материал, представить учащимся различные аспекты культуры и обычаев стран, где английский язык является официальным или широко используется. Мультимедийные презентации могут содержать фотографии, видео, аудиозаписи, что позволяет учащимся не только услышать и прочитать информацию, но и увидеть ее визуально. Это способствует более глубокому и эмоциональному восприятию материала, а также развитию эстетического вкуса и культурного понимания.

Рольевые игры также эффективны для развития социокультурной компетентности учащихся на занятиях английским языком. Во время игры учащиеся могут вживаться в роли представителей других культур, что помогает им лучше понять и принять особенности других народов. Рольевые игры способствуют развитию коммуникативных навыков, умению работать в команде, а также повышают мотивацию учащихся к изучению английского языка.

Онлайн-платформы и коммуникационные технологии также являются эффективными средствами обучения английскому языку и развития социокультурной компетентности. Они позволяют учащимся общаться с носителями языка, изучать культуру и традиции других стран, а также развивать навыки чтения, письма, говорения и слушания. Благодаря онлайн-платформам и коммуникационным технологиям учащиеся могут получить доступ к аутентичным материалам, таким как фильмы, музыка, новости, что способствует более полному и глубокому погружению в англоязычную культуру.

Образовательное учреждение играет важную роль в формировании и совершенствовании социокультурной компетентности учащихся. Учителя должны быть готовыми к использованию инновационных методов и средств обучения, постоянно совершенствовать свои знания и навыки, чтобы эффективно преподавать английский язык и развивать социокультурную компетентность учащихся. Также важно создать стимулирующую и поддерживающую обстановку в классе, где учащиеся будут чувствовать себя комфортно и свободно выражать свои мысли и идеи.

Использование инновационных методов и средств обучения на занятиях английским языком имеет множество преимуществ. Во-первых, они помогают сделать уроки более интересными и привлекательными для учащихся. Традиционные методы обучения, основанные на чтении учебника и выполнении упражнений, могут быть скучными и монотонными. Использование мультимедийных презентаций, ролевых игр и онлайн-платформ позволяет внести элементы развлечения и игры в учебный процесс, что способствует повышению мотивации и интереса учащихся к изучению английского языка.

Во-вторых, инновационные методы и средства обучения позволяют учащимся лучше понять и освоить социокультурные аспекты английского языка. Мультимедийные презентации, содержащие информацию о культуре и обычаях англоязычных стран, помогают учащимся получить представление о жизни и традициях других народов. Ролевые игры позволяют учащимся вживаться в роль представителей других культур и лучше понять их особенности. Онлайн-платформы и коммуникационные технологии позволяют учащимся общаться с носителями языка и изучать аутентичные материалы, что способствует более глубокому погружению в англоязычную культуру.

В-третьих, использование инновационных методов и средств обучения способствует развитию коммуникативных навыков учащихся. Ролевые игры, онлайн-платформы и коммуникационные технологии предоставляют учащимся возможность практиковать говорение, чтение, письмо и слушание на английском языке. В процессе игры или общения с носителями языка учащиеся учатся выражать свои мысли и идеи на английском языке, развивают свою речевую подвижность и уверенность в общении.

Наконец, использование инновационных методов и средств обучения способствует развитию межкультурной компетенции учащихся. Они

помогают учащимся понять и принять различия в культуре и обычаях других народов, развивают их способность к толерантности и уважению к различиям. Учащиеся, используя инновационные методы и средства обучения, становятся более открытыми и готовыми к взаимодействию с представителями других культур.

В целом, использование инновационных методов и средств обучения на занятиях английским языком играет важную роль в развитии социокультурной компетентности учащихся. Они помогают учащимся лучше понять и освоить социокультурные аспекты английского языка, развивают их коммуникативные навыки и межкультурную компетенцию. Образовательное учреждение должно поддерживать использование инновационных методов и средств обучения, а также создавать стимулирующую и поддерживающую обстановку в классе для эффективного изучения английского языка и развития социокультурной компетентности учащихся.

Вывод

В заключение, использование инновационных методов и средств обучения на занятиях английским языком является важным фактором для развития социокультурной компетентности учащихся. Мультимедийные презентации, ролевые игры, онлайн-платформы и коммуникационные технологии позволяют учащимся лучше понять и освоить социокультурные аспекты английского языка, развить коммуникативные навыки и межкультурную компетенцию. Образовательное учреждение играет важную роль в формировании и совершенствовании социокультурной компетентности учащихся, поэтому важно обеспечить поддержку и стимулирование учащихся в процессе изучения английского языка.

Литературы

1. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press.
2. Thornbury, S., & Meddings, L. (2009). *Teaching Unplugged: Dogme in English Language Teaching*. Delta Publishing.
3. Ur, P. (1996). *A Course in Language Teaching: Practice and Theory*. Cambridge University Press.
4. Willis, J., & Willis, D. (2007). *Doing Task-Based Teaching*. Oxford University Press.
5. Yule, G. (2010). *The Study of Language*. Cambridge University Press.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA SHAXSGA YO‘NALTIRILGAN TA’LIMNING ASPEKTLARI

Dusmuradov Quvonch

*Oliy ta’lim tizimi kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini
oshirish instituti, tayanch doktorant E-mail:*

quvonchdusmuradov1993@gmail.com Tel: +998903229346

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar asosida shaxsga yo‘naltirilgan ta’limning aspektlari tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar yordamida ta’lim jarayonini individualizatsiya qilish, pedagoglarning raqamli ko‘nikmalarini oshirish va interaktiv o‘qitish metodlarining ahamiyati ko‘rsatiladi. Malaka oshirish jarayonida raqamli vositalarni qo‘llashning afzalliklari va muammolari o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: *raqamli texnologiyalar, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, malaka oshirish, ta’lim samaradorligi, zamonaviy tendensiyalar, pedagog ko‘nikmalari, o‘qitish metodlari.*

Abstract. This article analyzes the aspects of person-oriented education based on digital technologies. The importance of individualization of the educational process with the help of digital technologies, improvement of digital skills of pedagogues and interactive teaching methods is shown. The advantages and problems of using digital tools are studied in the process of professional development.

Key words: *digital technologies, person-oriented education, professional development, educational efficiency, modern trends, pedagogic skills, teaching methods.*

Абстрактный. В данной статье анализируются аспекты личностно-ориентированного образования на основе цифровых технологий. Показана важность индивидуализации образовательного процесса с помощью цифровых технологий, совершенствования цифровых навыков педагогов и интерактивных методов обучения. Преимущества и проблемы использования цифровых инструментов изучаются в процессе повышения квалификации.

Ключевые слова: *цифровые технологии, личностно-ориентированное образование, профессиональное развитие, эффективность образования, современные тенденции, педагогическое мастерство, методы обучения.*

Mamlakatimizda “Raqamli O‘zbekiston - 2030” Strategiyasiga muvofiq, raqamli texnologiyalarni jadal joriy etish va ularni keng qo‘llash bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. Bu jarayonda shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim paradigmasi, raqamli ma’lumotlardan samarali foydalanish imkoniyatlarini taqdim etadi va ta’limning yuqori sifatini ta’minlashga qaratilgan[1]. Raqamli texnologiyalarni joriy etish yordamida o‘qitish jarayonida individual ehtiyojlarni hisobga olish, pedagoglarning raqamli ko‘nikmalarini oshirish, shuningdek, intellektual salohiyatli innovatsion metodlarni qo‘llash ta’lim samaradorligini oshirishga yordam beradi. Bu maqsadlar erishiladigan rivojlanish maqsadlari bilan bog‘liq bo‘lib, ta’lim jarayonini yanada sifatli va zamonaviy qilish imkonini yaratadi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning asosiy tamoyillaridan biri har bir ta'lim oluvchining individual ehtiyojlari va qobiliyatlariga mos keladigan ta'lim yondashuvlarini taqdim etishdir. Raqamli texnologiyalar bu yondashuvni yanada samarali amalga oshirishga yordam beradi, chunki ular ta'lim jarayonini individualizatsiya qilishda yangi imkoniyatlarni yaratadi. Raqamli texnologiyalarni joriy etish, ta'lim oluvchilarning o'qish jarayoniga faolroq jalb etilishiga, ularning qiziqishlari va ehtiyojlariga mos o'quv materiallarini tanlash imkoniyatini beradi.

A.A.Verbitskiy ta'kidlaganidek, shaxsga yo'naltirilgan ta'limning asosiy maqsadi ta'lim oluvchini ta'lim jarayonida faol ishtirok etishga, o'z bilimlarini shakllantirishga va shaxs sifatida rivojlanishga undashdir[2].

Raqamli infratuzilma va pedagoglarning raqamli ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari shaxsga yo'naltirilgan ta'limni joriy etishda dolzarb hisoblanadi. S.A. Mamatov fikriga ko'ra, "raqamli ta'limni joriy etish jarayonida pedagoglarni tayyorlash va raqamli infratuzilmani rivojlantirish ustuvor vazifadir." [3]. Raqamli texnologiyalarning ta'lim sohasida qo'llanishi pedagoglar va ta'lim muassasalari uchun yangi vazifalarni yuzaga keltiradi. Masalan, pedagoglar raqamli vositalar yordamida ta'lim oluvchilarning o'qish jarayonidagi muvaffaqiyatlarini kuzatish, baholash va tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Buning natijasida, ular ta'lim oluvchilarning individual ehtiyojlarini yaxshiroq tushunib, ta'lim jarayonini samarali tashkil etish uchun zarur chora-tadbirlarni amalga oshirishi mumkin.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim (individualized learning) – bu ta'lim jarayonida har bir tinglovchini o'zining individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va qiziqishlariga mos ravishda rivojlantirishni ko'zda tutadi. Bu yondashuvning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

O'quv jarayonining ta'lim oluvchining o'ziga xos qobiliyatlariga moslashtirilishi. Ta'lim oluvchilar o'zlarining individual tezliklariga mos ravishda o'rganishlari mumkin. Bu, o'z navbatida, ta'lim oluvchilarning o'z-o'zini boshqarish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Raqamli texnologiyalar bu jarayonni yanada osonlashtirib, har bir ta'lim oluvchiga o'z o'qish jarayonini shaxsiylashtirish imkoniyatini yaratadi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, ta'lim oluvchilarga o'z o'qish jarayonlarini boshqarish, muammolarni mustaqil hal qilish va o'z maqsadlariga erishish imkoniyatlarini beradi. Bu yondashuv, ta'lim oluvchilarning o'z-o'zini boshqarish va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi, shuningdek, raqamli texnologiyalar orqali ularning o'rganish jarayoni yanada qulay va interaktiv bo'ladi.

Raqamli texnologiyalar yordamida ta'lim jarayonini interaktiv va qiziqarli qilish maqsadida yangi metodlar qo'llanilishi mumkin. M.P. Kolesnikova ta'kidlaganidek, "Raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlarni qo'llash imkoniyatini beradi, bu esa ta'lim oluvchilarning individual ehtiyojlariga mos ravishda ta'limni tashkil etishga yordam beradi.

Raqamli texnologiyalar shaxsga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirishda bir qator afzalliklarni taqdim etadi:

Masofaviy ta'limni qo'llash: Ta'lim olishning keng imkoniyatlarini ochadi, ta'lim oluvchilar istalgan vaqtda va joyda o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Vazifalarni avtomatlashtirish: Ta'lim oluvchilarga bir qator vazifalarni bajarishni avtomatlashtirish yoki soddalashtirishga yordam beradi, bu esa o'qitish jarayonini yanada samarali qiladi.

Ma'lumotlarga kirish: Kerakli ma'lumotlarga istalgan joydan kirishni ta'minlaydi va manbalar bilan ishlashda muhim ko'nikmalarni rivojlantiradi.

So'nggi yillarda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va raqamli texnologiyalarni qo'llash bo'yicha yangi tendensiyalar shakllandi, bu esa ta'lim jarayonini yanada innovatsion va samarali qilishga xizmat qiladi.

O'zbekistonda shaxsga yo'naltirilgan ta'limni joriy etishda bir qator muhim masalalar mavjud.

Raqamli ta'limni rivojlantirish uchun strategiyalar va rejalar ishlab chiqish zarur. Ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etishning maqsadlari va vazifalari aniq belgilanishi lozim. Bu, o'z navbatida, ta'lim jarayonini yanada samarali va sifatli qilish imkonini beradi.

Raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayonida qo'llanishi uchun jamiyatda raqamli madaniyatni rivojlantirish zarur. Ta'lim oluvchilarni raqamli madaniyatga o'rgatish, ularni raqamli vositalardan samarali foydalanishga tayyorlash muhim ahamiyatga ega. Bu, o'z o'rnida, ta'lim jarayonining individualizatsiyasini va ta'lim oluvchilarning qobiliyatlarini yanada yaxshilashga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalar asosida shaxsga yo'naltirilgan ta'limni rivojlantirish:

a) **Onlayn va masofaviy ta'lim:** Ta'lim oluvchilarga istalgan vaqtda o'qish imkonini beradi, o'qitish samaradorligini oshiradi.

b) **Interaktiv materiallar:** Multimedia va simulyatsiyalar yordamida ta'lim jarayonini qiziqarli va samarali qilish imkonini beradi.

c) **Nazorat va baholash:** Statistik vositalar orqali o'quvchilarning rivojlanishini kuzatish va ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi.

Raqamli texnologiyalar yordamida ta'lim oluvchilar o'rtasida hamkorlikni rag'batlantirish va o'zaro tajriba almashish imkoniyatlari yaratiladi. Bu jarayon, ta'lim oluvchilarning malakalarini oshirishda bir-biridan o'rganishlariga yordam beradi va ta'lim jarayonini boyitadi. Yangi texnologiyalar, masalan, virtual va kengaytirilgan haqiqat, shuningdek, sun'iy intellekt, o'qitish samaradorligini oshirishga va o'quvchilarni jalb qilishga yordam beradi.

Raqamli texnologiyalarni malaka oshirish dasturlari bilan birlashtirish, ta'lim oluvchilarga zamonaviy bilim va ko'nikmalarni egallash imkonini beradi hamda ularning professionallik darajasini oshiradi. Shuningdek, ta'lim oluvchilarning ehtiyojlariga mos keladigan shaxsiy o'qitish rejalarini yaratish orqali malaka oshirish jarayonini individualizatsiya qilish mumkin. Bu yondashuv, ta'lim jarayonida ta'lim oluvchilarning o'ziga xos ehtiyojlarini inobatga olishni ta'minlaydi.

Xulosa

O'zbekistonda raqamli texnologiyalarni ta'lim tizimida qo'llash shaxsga yo'naltirilgan ta'limning afzalliklarini oshiradi, ta'lim oluvchilarni jarayonga jalb etadi va pedagoglarning rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi. Biroq, muammolar va dolzarb masalalarni hal qilish zarur.

Hamkorlikni kuchaytirish ta'lim sifatini oshirish va kelajak avlodni zamonaviy bilimlar bilan ta'minlashda muhimdir. Ushbu maqolada keltirilgan fikrlar, shaxsga yo'naltirilgan ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun asosiy yo'nalishlarni belgilaydi, kelgusi o'zgarishlar esa jamiyat va iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 05.10.2020 yildagi PF-6079-son Farmoniga, "RAQAMLI O'ZBEKISTON — 2030" STRATEGIYASINI TASDIQLASH VA UNI SAMARALI AMALGA OSHIRISH CHORATADBIRLARI TO'G'RISIDA

2. Вербицкий, А.А. Школьное образование и личностно ориентированное обучение. Москва-2005

3. Маматов, С.А. Цифровое образование: проблемы и решения. Ташкент-(2021).

OLIV TA'LIM MUASSASALARI RAHBAR KADRLARINING INNOVATSION TADBIRKORLIGINI TAKOMILLASHTIRISH METODOLOGIYALARI VA KONSEPSIYALARI

Normatova Fotima Ismoilovna

*Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy ta'lim tizimi
kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti doktoranti*

Anotatsiya. O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasining amalga oshirilishi natijasida iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohada, shu jumladan qishloq xo'jaligi, energetika, agrar, qurilish, ta'lim, sog'liqni saqlashda innovatsion va texnologik rivojlanishni ta'minlash va rag'batlantirish borasida katta yutuqlarga erishilmoqda va Bundan ko'zlangan asosiy maqsad: Turli sohalarda yosh olimlar safini kengaytirish, kichik tadbirkorlikni yanada faollashtirib innovatsion faolligini oshirish orqali hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy jadal o'sishini rivojlantirish ko'zda tutilgan.

Annotation. As a result of the implementation of the innovative development strategy of the Republic of Uzbekistan, economic sectors and social spheres, including agriculture, great progress is being made in terms of ensuring and stimulating innovative and technological development in energy, agriculture, construction, education, and health care and The main goal: to expand the ranks of young scientists in various fields, to increase the innovative activity of small businesses by increasing the socio-economic activity of the regions

Kalit so'zlar: innovatsion, strategiya, iqtisodiyot, ijtimoiy, energetika, agrar, ta'lim, tadbirkorlar.

Keywords: innovative, strategy, economy, social, energy, Agrarian, education, entrepreneurs.

Kirish. Bugungi kunda oliy ta'lim institutlari va talabalarning innovatsion tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishi nafaqat O'zbekistonda balki xorijiy davlatlarda ham, xususan Koreya Respublikasida ham keng tatbiq etilgan amaliyotlardan hisoblanadi. Shuningdek, eng katta asosiy e'tibor oliy ta'lim muassasalarida tahsil oluvchi talaba va yosh olimlar tomonidan olib borilayotgan loyihalarga qaratilmoqda. Universitet tomonidan yaratilayotgan texnologiya va innovatsiyalarni iqtisodiy rivojlanishda hissasi juda yuqori ko'rsatkichlarni ko'rsatib turadi. Yoshlar o'rtasida Innovatsion kichik va o'rta biznes faoliyatini yo'lga qo'yish shular jumlasidandir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 - 2026-yillarda O'zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasini amalga oshirish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida" 2022-yil 6-iyuldagi PQ-307-son qarori ijrosini ta'minlash, shuningdek, 2022 - 2026-yillarda O'zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasini amalga oshirish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi: Innovatsion texnologiyalari yanada rivojlantirish va ularga bo'lgan ehtiyojini yanada kengaytirishga turtki bo'ldi. Yoshlar o'rtasida tadbirkorlikni oshirish yuzasidan ko'plab chora tadbirlar va turli hil o'quv qo'llanmalar yaratildi.

Mazkur o'quv qo'llanmani yaratishdan asosiy maqsad magistratura bosqichida tahsil olayotgan talabalarini innovatsion va tadbirkorlik faoliyatning asosiy vositasi sifatida transfer g'oyasini, bilimlar va texnologiyalarni uzatish mohiyatini hamda transfer jarayonida foydalaniladigan modellar, uslublar va dastaklarni o'rgatish, bo'lajak pedagog va rahbar xodim bo'lib tayyorlanadigan magistratura talabalariga ular faoliyat olib boradigan ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalarida yangiliklarni izlash, uni joriy etish, amalda qo'llash, innovatsiyalarni boshqarish, innovatsion-tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish va rivojlantirish ishlarini amalga oshirishni yo'lga qo'yilgan shuningdek, texnologiyalarni tijoratlashtirish va transfer qilish bo'yicha amaliy tavsiyalar bilan yordamlashishdan iboratdir. O'quv qo'llanmada, zamonaviy oliy ta'lim muassasalari faoliyatining asosiy xususiyatlari va modellari, innovatsion – tadbirkor universitetlar konsepsiyasining nazariyasi va metodologiyasi, yangi O'zbekiston sharoitida oliy ta'lim muassasasida yoshlarga innovatsion-tadbirkorlik muhitini rivojlantirish yo'nalishlari bayon etilgan va bosqichma bosqich yoritilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 - 2026-yillarda O'zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasini amalga oshirish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida" 2022-yil 6-iyuldagi PQ-307-son qarori ijrosini ta'minlash, shuningdek, 2022 - 2026-yillarda O'zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasini amalga oshirish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qabul qildi va shu qarorlar yuzasidan turli xil tadbirlar o'tkazildi. Jumladan yoshlarni iqtisodiy va kichik bizneslarga tayyorlash maqsadida INNOWEEK tadbirlari o'tkazish yo'lga qo'yildi.

- "INNOWEEK"dan ko'zlangan maqsadlar:
- Davlat organlari, erkin iqtisodiy va kichik tadbirkorlik sub'ektlari, texnopark va xususiy tadbirkorlik muassasalari va shu bilan birgalikda, iqtisodiyotning real sektorlari bilan ilmiy akademik va sanoat ilmiy tadqiqotchilik muassasalari o'rtasidagi hamkorlikni chet elning yetakchi sarmoyador fondlari, innovatsion markazlari va boshqa tashkilotlari ishtirokida mustahkamlash;
- O'zbekiston va boshqa rivojlangan mamlakatlarda texnologiyalar transferi jarayonini, shuningdek, iqtisodiyot va xususiy tadbirkorlikni hamda kichik biznesni real sektor korxonalarida ishlab chiqishni amalga oshirish natijalari bilan amaliy tanishib chiqishni ta'minlash orqali ichki innovatsion g'oyalar, texnologiyalar va loyihalarni tijoratlashtirish uchun shart-sharoitlar yaratish;
- Innovatsion g'oyalarni, texnologiyalar va loyihalashda va ishlab chiqishda va joriy etishda sarmoyalarni keng jalb etish, davlat va xususiy sektorlardagi yutuq va ilm-fanni ichki va tashqi bozorlarda almashishni amalda samarali tatbiq etish;
- Sanoat korxonalarini jadal takomillashtirishga, ilmiy-tadqiqot muassasalari, xususiy tadbirkorlar va investorlar o'rtasida kooperatsiya aloqalarini kengaytirishga yo'naltirilgan mintaqaviy va xalqaro aloqalarni rivojlantirish;
- Xalqaro investitsion forumlar, davra suhbatlari, seminarlar, bahs-munozaralar, mahorat darslari va boshqa tadbirlarni o'tkazish;
- Ilmiy tadqiqotlar, innovatsion va ixtirochilik g'oyalari, texnologiyalari va loyihalari uchun doimiy faoliyat ko'rsatadigan va to'ldirilgan axborot bankini

yaratish kabi bir necha samarali usullarni qamrab oladi. Bunda islohotlarning barchasi yoshlarni ko‘proq innovatsion loyihalar yaratishga va innovatsion texnologiyalar bo‘yicha o‘z ustida ko‘proq ishlashga chorlaydi

Xulosa o‘rnida aytib o‘tish joizki, Har bir ta‘lim yo‘nalishlarining o‘ziga xosligidan kelib chiqqan holda innovatsion tadbirkorlikni va kichik biznesni ishlab chiqarish korxonalarining rivojlantirish uchun maxsus byurolari va texnoparklar davlat byudjeti va ishlab chiqarish korxonalari tashkil qilinishi lozim.

Foydalangan adabiyotlar

1. OLIY TA‘LIM MUASSASALARIDA INNOVATSION TADBIRKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH (o‘quv qo‘llanma)

NIZAMOV A.B., RAXMATOV Sh.A

2. OLIY TA‘LIM MUASSASALARIDA “INTEGRATSIYA UCHBURCHAGI” VA INNOVATSION-KORPORATIV HAMKORLIKNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI A.X.Alinazarov, D.A.Qayumov, O.I.Dadamirzayev

3. <https://lex.uz/docs/-6102462>

THE PROCESS OF FORMING THE ICT COMPETENCE OF A FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Ergasheva M

Methodist of the Syrdarya Regional center of Pedagogical Mastery

Abstract: *Creation of pedagogical concept is a creative and abstract process, since in the pedagogical science does not have clear rules for working on a fundamental idea. As is known, the author's conceptual idea cannot be repeated in practice. Working on the theoretical and methodological as the basis of the model, we relied on cultural, competency-based, systemic and activity approaches in education.*

Keywords: *methodology, information, competence, technology, competence, mathematics.*

Research methods. In order to form ICT competence for future primary school teachers, we have developed an educational and methodological complex of discipline "Theoretical Foundations of Elementary Mathematics". We assume that the emphasis on sign-symbolic and algorithmic activity in solving mathematical problems contributes to the formation the ability to analyze, synthesize and visualize information, which has a positive impact on the formation of ICT competence. The process of forming the ICT competence of a future primary school teacher is multicomponent and represents a multilevel model. Based on the works of G.V. Sukhodolsky, A.N. Dakhina, V.M. Mikheev [1], devoted to the modeling method in pedagogical science, having studied the experience of existing educational models, such as modern educational technologies - "System of educational information", "System of creative tasks", "Modeling", "Educational research", "Scientific research", "Design of the environment", "Construction" (V.A. Bukhvalov), S. Papert's system "Use of computers in the educational process", the technology of complete assimilation (B. Bloom, J. Carroll), methodical system of intensive learning (V.F. Shatalov) [2], we can state that one of the basic principles of pedagogical modeling is consistency, the essence of which is to introduce additional submodels into the system. Today, the question of the effectiveness of pedagogical models. As A.N. Dahin: "For deductive models that accurately describe the behavior of a system of any nature, there is no complete and final information about this system" [3]. That is why the justification of pedagogical validity is an important part of pedagogical modeling.

As a result of pedagogical design, we have developed a dynamic model, designed to study a multidimensional, bearing stochastic character, the object of pedagogical reality (see figure). Applying the principle of fragmentary-subject modeling, we relied on the following aspects of pedagogical reality: the creation of a target model, the application of an integrated approach to modeling, the conceptual, criterial, and quantitative justification of the model [5].

The purpose of the discipline "Theoretical Foundations of Elementary Mathematics" has a conceptual framework that implies the formation of readiness students to perform labor functions. Pragmatic goal defined unified philosophical origins of scientific knowledge, in particular

mathematics and informatics. According to Yu.V. Viktorova, mathematical problems contribute to the development of certain coding styles (verbal-speech, visual, sensory-emotional, subject-practical) [1], which imply the ability to process, visualize information, implement information models, transmit information of associative sense, which is a sufficient basis for the formation of the components of the ICT competence of the future primary school teacher identified by us. classes [5]. The presented model solves the following didactic tasks: studying the requirements of the professional standard; studying the requirements of the Federal State Educational Standard of HE. The social level of the sphere of educational services:

1. Studying the requirements of employers in the region.
2. Studying the results of measuring the level of mathematical preparation training of future primary school teachers.
3. Studying the pedagogical experience of leading primary school teachers.

The goal is to develop the ICT competence of future primary school teachers. the object of cognitive activity (the future primary school teacher) and positively influencing the deepening of ideas about the symbolic language, methods of information modeling, sign-symbolic ways of presenting information;

- axiological, aimed at understanding the connection between mathematics and

- informatics with a system of value priorities of the information society, deepening ideas about the role of symbolic language, information modeling in the knowledge of the world, intellectual and social and cultural development;

- praxeological, aimed at the formation of a system of educational and methodological skills, skills for solving various methodological and pedagogical problems that meet the requirements of society for mathematical and informational training at school;

- professional and personal, focused on the ability to form a comfort zone in the course of professional activities, use, develop and correct such psychological components as professional memory, attention, thinking, working capacity, emotionality, a set of moral qualities;

- communicative, focused on the ability to use mathematical language as a means of scientific, technical, professional and pedagogical communication, the necessary socio-cultural characteristics. Traditionally, the content of a mathematics course for future teacher's elementary general education includes a system of actually necessary discipline knowledge. This is definitely the foundation of high level qualifications. Results and discussions. The implementation of the project is reflected in the technological block and is based on the creation of an educational environment based on the principles of humanization in education. When implementing the course "Theoretical Foundations of Elementary Mathematics", we draw parallels between mathematics and informatics. For example, when studying number systems, we encode information (we encrypt letters using a binary code); when studying relations in mathematics, we must we build a graph, familiarity with this

concept helps in decoding information. Having studied the fundamental works in the field of pedagogical technologies studies (V.P. Bespalko, A.M. Novikov, etc.) and the principles of the qualimetric approach in pedagogy, we have defined and filled levels of formation of ICT competence of future primary school teachers: elementary, sufficient, advanced (see table). Beshenkov S.A., Matveeva V.A. Bulletin of RUDN University. Series: Informatization of education. 2020. Vol. 1

References

1. Viktorova YuV. Formirovanie IKT-kompetentnosti uchashchihsya 9-h klassov v processe obucheniya matematike [Formation of ICT competence of 9th grade students in the process of teaching mathematics]. Dissertation of the Candidate of Pedagogical Sciences. Ekaterinburg; 2016.
2. Bespalko VP. Slagaemye pedagogicheskoy tekhnologii [Components of educational technology]. Moscow: Pedagogika Publ.; 1989.
3. Suhodol'skij GV. Strukturno-algoritmicheskij analiz i sintez deyatel'nosti [Structural and algorithmic analysis and synthesis of activities]. Leningrad: LGU Publ.; 1976.
4. Buhvalov VA. Metodiki i tekhnologii obrazovaniya [Methods and technologies of education]. Riga; 1994.
5. Holina LI, Abaskalova NP, Dahin AN. Modelirovanie i neopredelyonnost' pedagogicheskikh rezul'tatov [Modeling and uncertainty of pedagogical results]. Vestnik Novosibirskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta [Bulletin of the Novosibirsk State Pedagogical University]. 2015;6(28):101–110.

PEDAGOGIK VOSITA SIFATIDAGI INSTRUMENTAL TIZIM VA UNING DASTURIY TA'MINOTINI ISHLAB CHIQISH

Dots.Ibrohimova Z.E, Dots.Kayumova G.A, Mamadaliyev A.M

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

Samarqand filiali, Samarqand, Uzbekiston Zuli117@mail.ru

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari

universiteti, Toshkent, Uzbekiston gulshan.kayumova@mail.ru

Annotatsiya. Bizga ma'lumki maktablarda boshlang'ich va o'rta ta'lim 9 yillik o'quv jarayonidan iborat bo'lib, shu davr mobaynida turli fanlar bo'yicha mutaxassis o'qituvchilar dars olib boradi. Lekin ularning hammasi ham dars o'tishning to'g'ri va samarali metodikasiga ega emas. Shu ma'noda ularga yordam berish, o'quvchilarning fanlarga bo'lgan qiziqishini oshirish, o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlari, o'qituvchilarning fanlar bo'yicha taqvimiy ish rejalarini o'zida mujassam etgan ma'lumotlar tizimini yaratishda zamonaviy kompyuter va dasturlarning keng imkoniyatlaridan foydalaniladi. Instrumental tizim har bir o'quvchi uchun alohida kompyuterga yuklanadi va u o'quvchilar uchun himoyalangan rejimda ishlaydi. Bunda instrumental tizimga kirish jarayonida o'quvchilar ism, familiyalari bo'yicha ro'yxatdan o'tadilar va faqat birinchi darajadan foydalanishga ruxsat etiladi. Foydalanuvchilarda ortiqcha qiyinchiliklar paydo bo'lmasligi uchun instrumental tizimni yaratishda ixchamlik va qulayliklarga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar. Instrumental tizim, pedagogik vosita, PL/SQL, Transact-SQL, UNIX, C#, Klient/Server, Oracle, Ingres, Informix, Sybase.

Abstract. As we know, primary and secondary education in schools consists of a 9-year educational process, during which specialist teachers teach in various subjects. But not all of them have the correct and effective method of teaching. In this sense, to help them, to increase the interest of students in subjects, to create an information system that incorporates indicators of students' mastery, calendar work plans of teachers in subjects, a modern computer and a wide range of programs are used. The instrumental system is loaded on a separate computer for each student and it works in the protected mode for students. In this case, in the process of entering the instrumental system, students are registered by their first and last names and are allowed to use only the first level. In order to avoid unnecessary difficulties for users, special attention was paid to compactness and convenience in creating an instrumental system.

Keywords. Instrumental system, pedagogical tool, PL/SQL, Transact-SQL, UNIX, C#, Client/Server, Oracle, Ingres, Informix, Sybase.

Kirish. Ta'lim oluvchilarning bilimlarini xolisona nazorat qilish va baholash mahorati psixologik-pedagogik jihatdan o'qitish (dars berish) va tarbiyalash mahorati bilan uzviy bog'liqdir.

Pedagog ta'lim oluvchilarning bilimlari va mahoratlarini xolisona baholash prinsiplari, metodlari va mexanizmlarini bilishi, standartlashtirilgan testlarni ishlab chiqish, ta'lim oluvchilarning o'zlashtirishini nazorat qilishning turli shakllarini samarali qo'llash mahoratiga ega bo'lishi kerak. Yuqorida bayon qilingan talablar

ta'lim turidan qati nazar zamonaviy pedagogka qo'yiladigan umumiy talablar sanalib, ulardan tashqari, pedagog kadrlarga ta'lim turiga ko'ra alohida (xususiy) talablar qo'yiladi. Jumladan, umumiy o'rta ta'lim pedagog kadrlariga qo'yiladigan talablarga ko'ra, o'qituvchi quyidagilarni bilishi va ulardan foydalana olishi kerak:

- umumiy o'rta ta'lim davlat ta'lim standarti (umumiy qoidalar) shuningdek, o'qitilayotgan predmet bo'yicha o'quv dasturi talablari;
- umumiy o'rta ta'lim to'g'risidagi normativ-huquqiy va direktiv hujjatlar;
- sinflar va kabinetlar (laboratoriyalar)ni tegishli o'quv-laboratoriya anjomlari bilan jihozlash bo'yicha talablar;
- o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etish va sifatini ta'minlash prinsiplari;
- o'quv predmetlarining mazmuni va ularni o'qitishdagi izchillik asoslari;
- o'quvchilarning umumiy va yosh psixologiyasi;
- o'qitishning interfaol metodlari;
- o'quvchilarni milliy mustaqillik g'oyalari asosida ma'naviy-axloqiy tarbiyalash metodologiyasi;
- o'quvchilar o'rtasida kasbga yo'naltirish ishlarini olib borish shakl va metodlari;
- o'quvchilar va ularning ota-onalari bilan muomalada etika va estetika normalari;
- sinfdan tashqari (darsdan tashqari) ishlarni tashkil etish va o'tkazish metodikasi;
- belgilangan sanitariya-gigiena normalari.

Amalda bu umumiy va xususiy talablar pedagoglar malakasini oshirishning o'quv reja va dasturlari asosida ro'yobga chiqariladi. O'quv-reja va dasturlarning mazmuni mana shu – pedagog kadrlarning tayyorlanganligiga qo'yiladigan talablar asosida shakllantiriladi.

Uch darajali instrumental tizim pedagog-o'qituvchilarga qo'yilgan talablarni bajara olishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Berilganlar bazasini tashkil etishning uch turi mavjud: tashqi, global mantiqiy va fizikaviy tashkil etish. Ular qoidaga ko'ra, bir-biridan keskin farq qiladi.

Tashqi tashkil etish ma'lumotlarning shunday tasavvuri bilan bog'langanki, amaliy dastur yaratuvchilar yoki oxirgi foydalanuvchilar tushunadilar[1].

Global mantiqiy ma'lumotlarni tashkil etish – bu umumiy tashkil etish yoki berilganlar bazasining kontseptual modeli, bular bazada har xil tashqi tashkil etuvchilar mumkin qadar olinadi. Bunday ma'lumotlarni mantiqiy tasavvur etish ma'lumotlarni fizikaviy tashkil etishga nisbatan to'laligicha bog'liq emas. U ma'lumotlarni tasvirlash tilida to'lib ketish sohalarining borligi va yangi yozuvlar qo'shish va eskilarini olib tashlash elementlarining borligi bilan dasturning bir qismi bo'ladi[2].

Fizikaviy tashkil etish – bu ma'lumotlarni fizikaviy tasavvur qilish va eslab qolish tuzilmalarida joylashtirish. U ishlatiladigan fizikaviy qidiruv indikatorlariga, ko'rsatkichlarga, zanjirlarga va boshqalarga bog'liq va administrator tomonidan

aniqlanadi. Berilganlar bazasi tuzilishini loyihalashda va xizmat ko'rsatishda yangi tushuncha-ma'lumotlar bazasi administratori kiritiladi.

Ushbu instrumental tizimni yaratishda PostgreSQL relyatsion berilganlar bazasini boshqarish tizimlaridan foydalaniladi. Bu berilganlar bazasini boshqarish tizimi bo'lib, o'z navbatida katta hajmdagi ma'lumotlarni ham tez va sifatli ishlash imkonini beradi.

Berilganlar bazasi dunyosi tobora kengayib bormoqda. Bu jarayon har xil kompyuter muxitlarida faoliyat ko'rsatuvchi axborot tizimlarini yaratishda qo'llanuvchi yagona standart til yaratishni talab qiladi. Standart til bir komandalar to'plamini bilgan foydalanuvchilarga ularni shaxsiy kompyuter tarmoq ishchi stantsiyasi yoki katta EHM da ishlashlaridan qat'iy nazar ma'lumotni yaratish, izlash va uzatishga imkon beradi[3].

SQL (Structured Query Language) ma'nosi Tarkiblangan so'rovlar tili. Bu relyatsion ma'lumotlar bazalarida ishlashga imkon beradigan tildir. Bu til ifodalarining xususiyati shundan iboratki ular ma'lumotlarni qayta ishlash protseduralariga emas, balki natijalariga yo'naltirilgandir. SQL tili ma'lumotlar qayerda joylashganini, qanday indekslar va hatto amallarning eng effektiv ketma-ketligini qo'llash kerakligini aniqlaydi. Ushbu detallarni berilganlar bazasiga so'rovlarda ko'rsatish shart emas[4].

SQL tili IBM kompaniyasida BBBT DB2 yaratish jarayonida ishlab chiqilgan bo'lib, keng ko'lamda RISC protsessorli mashinalarda UNIX tizimlar asosida, hamda meynfreymlarda, superkompyuterlar asosida qurilgan katta hisoblash tizimlarida qo'llanilgan[5].

"Klient-Server" texnologiyasiga ko'ra, foydalanuvchi EHM (Klient) lar so'rovlari maxsus ma'lumotlar serverlarida (Server) qayta ishlanadi, foydalanuvchi EHM larga faqat so'rovni qayta ishlash natijalari qaytariladi[6].

Tabiiyki Server bilan muloqot qilish uchun yagona til kerak va bunday til sifatida SQL tanlangan. Shuning uchun hamma zamonaviy relyatsion BBBT versiyalarida (DB2, Oracle, Ingres, Informix, Sybase, Postgre, Rdb) va hattoki norelyatsion MBBT versiyalarida (masalan, Adabas) "Klient/Server" texnologiyasi va SQL tilidan foydalanadi.

NATIJALAR

Yaratilayotgan loyihalar, dasturlar yoki dasturlar paketining qay darajada qulayligi va avzalligi alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu uch darajali instrumental tizim ham bir qancha qulaylik va afzalliklarga ega:

a) Fanning nazariy qismi. Bunda fanning nazariy qismida o'tiladigan mavzular ketma-ketligi va har bir mavzuga oid savollar joylashgan. ITda fan o'qituvchisining taqvimiy rejasi mavjud bo'lib, bu bazadan foydalanish uchun maxsus tugmadan foydalaniladi.

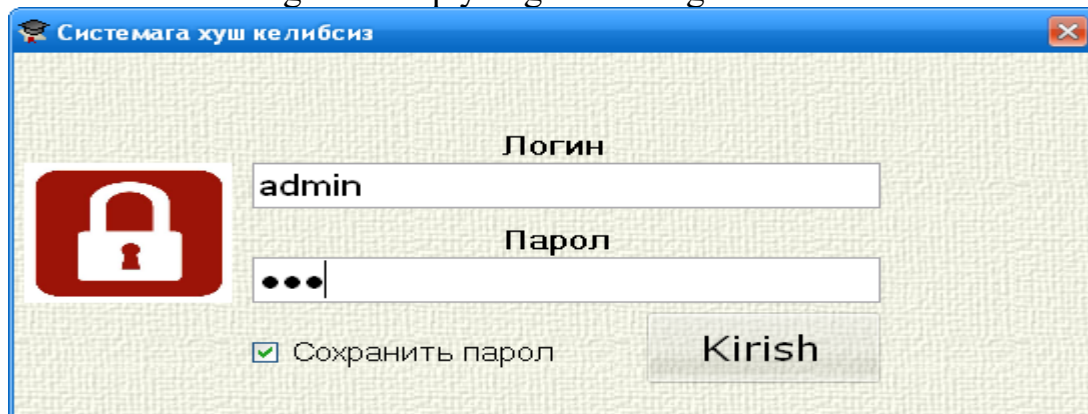
b) Amaliyotga doir masalalar. Bu yerda o'quvchilar bilimini mustahkamlash va mavzularni o'zlashtirishini tekshirish uchun har bir mavzuga oid mantiqiy va qiziqarli masalalar va ularning echilish yo'llari ko'rsatilgan.

v) Oraliq nazorat savollari. Dars jarayonida oraliq nazorat savollari matn ko'rinishda beriladi. Bu bo'limda oraliq nazoratlar ketma-ketligi va ularni tashkil etuvchi biletlar joylashgan. O'qituvchi oraliq nazoratni tarqatma biletlar shaklida

olmoqchi bo'lsa, buni "saqlash" buyrug'i orqali kerakli matn muharririga tashlab, "chop etish" buyrug'i orqali amalga oshiradi.

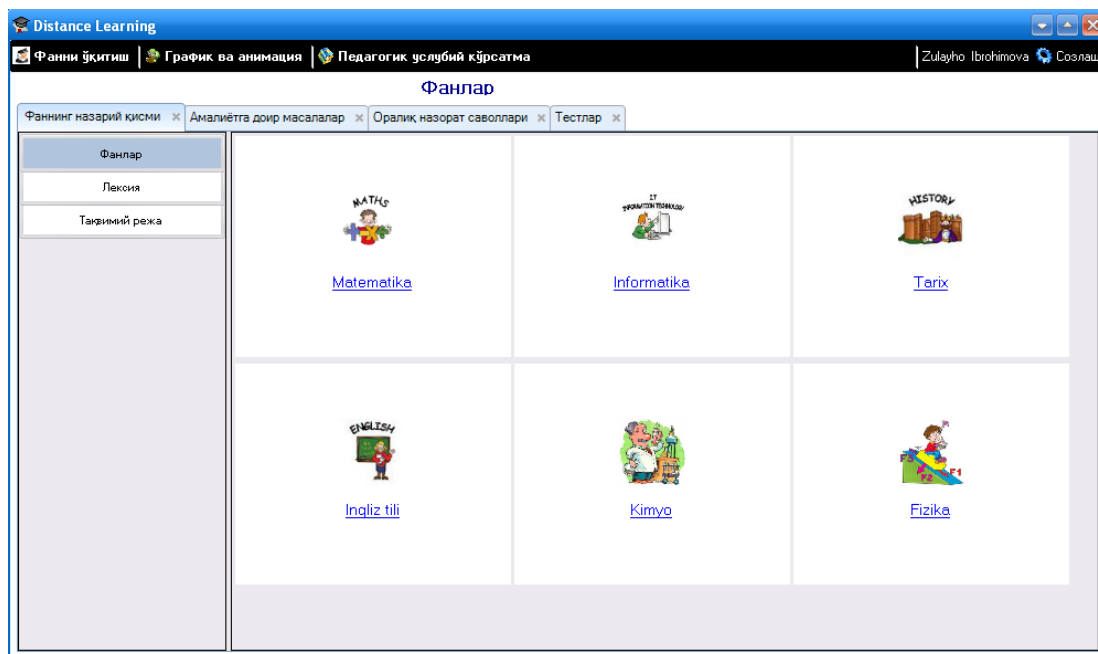
g) Testlar. Testlash jarayoni C# programmalash muhitida yaratilgan test olishga mo'ljallangan muhit orqali amalga oshiriladi. Har bir tanlanadigan faylda choraklar ketma-ketligi va ular bo'yicha test savollari joylashgan. Test-programma usuli kompyuterlar tarmog'i orqali boshqarilib, o'quvchilarni aniq baholashni ta'minlaydi.

Instrumental tizimga kirish quyidagicha amalga oshiriladi:

1-rasm. Tizimga kirish

Bu yerda foydalanuvchi sifatida kelgan o'quvchi yoki o'qituvchilarning instrumental tizimdan foydalanish imkoniyatlari turlicha. Foydalanuvchilar tizimdan foydalanishlari uchun avval administrator orqali ro'yxatdan o'tishlari kerak. Buning uchun tizimning asosiy oynasidan "sozlash" buyrug'ini tanlaymiz

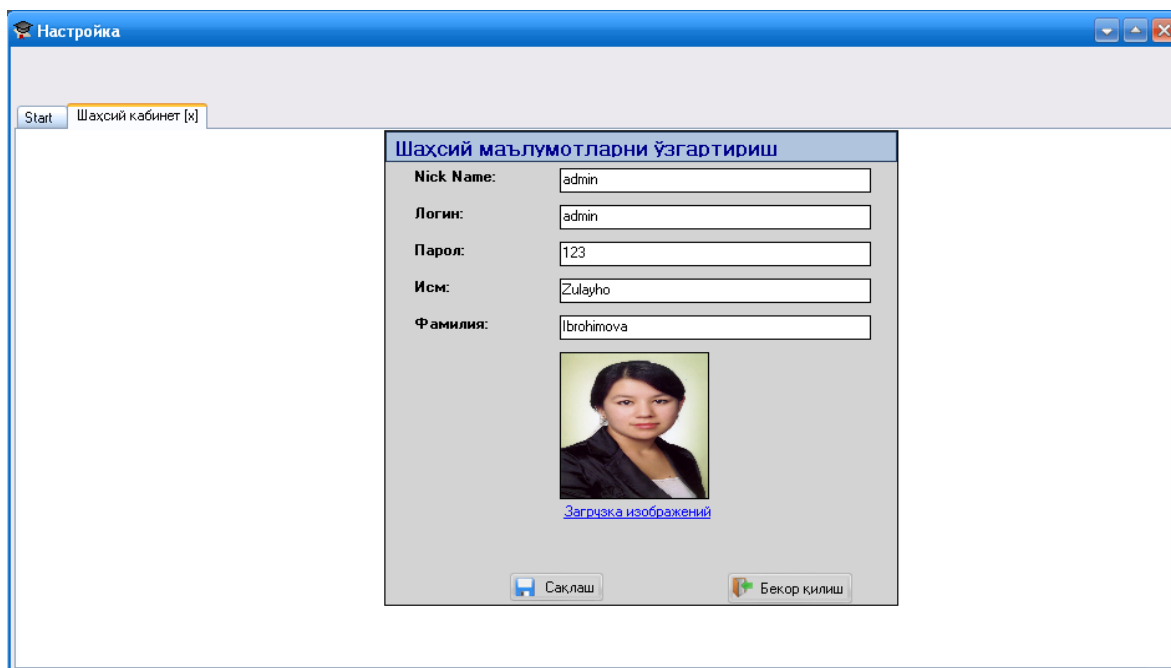

2-rasm. Fanlar bo'limi

"Sozlash" bo'limida shaxsiy kabinetni sozlash, programmani sozlash, yangi foydalanuvchilarni qo'shish yoki oldingilarini o'zgartirish, yangi fan kiritish yoki o'zgartirish, sinflar ro'yxatini ko'rish va o'zgartirish ishlari amalga oshiriladi.

Har bir bo'limga kirganda quyidagilar hosil bo'ladi:

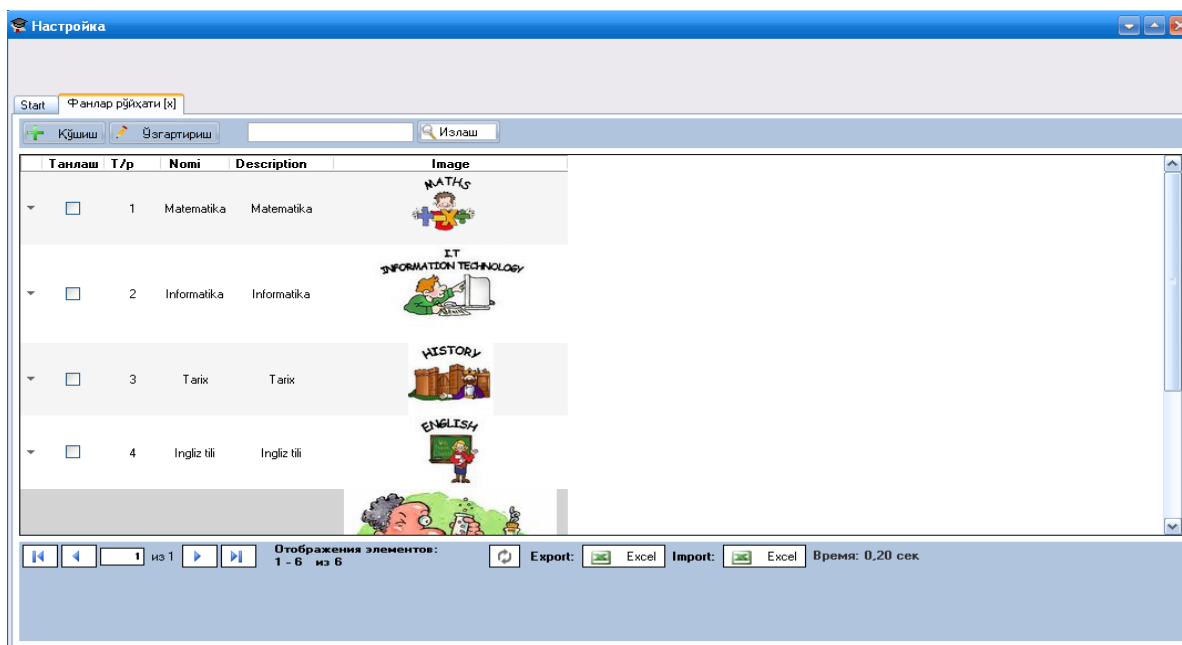
Shaxsiy kabinet:

3-rasm. Shaxsiy kabinet

Bu yerda foydalanuvchi turi sifatida administrator, direktor, o'qituvchi, o'quvchi yoki xodim bo'lib ro'yxatga qo'shiladi. Shunga ko'ra tizimdan qay darajada foydalanish mumkinligiga ruxsat beriladi.

Fanlar:

Танлаш	T/p	Nomi	Description	Image
☐	1	Matematika	Matematika	MATHS
☐	2	Informatika	Informatika	IT INFORMATION TECHNOLOGY
☐	3	Tarix	Tarix	HISTORY
☐	4	Ingliz tili	Ingliz tili	ENGLISH

4-rasm. Fanlar ro'yxati

Fanning nazariy qismi. Bu bo'limda fanni tanlash, mavzular ketma-ketligidan ixtiyoriy mavzuni ko'rish va o'zgartirish, hamda taqvimiy rejadan foydalanish imkoniyatlari mavjud.

2. „Leksiya“ bo‘limida matematika fani bo‘yicha mavzular ketma-ketligi berilgan, ulardan keraklisi tanlanib, shu mavzuga oid ma’lumotlarga ega bo‘linadi.

Танлаш	T/p	Мавзу	Content	Синф	Аналиётга доир масалалар	Видео/Анимация
☐	1	Чексиз o'ni kasrlar va haqiqiy sonlar	Чексиз o'ni kasrlar va haqiqiy sonlar	6-синф	Арифметика	
☐	2	O'ni kasr haqida tushuncha	O'ni kasr haqida tushuncha	6-синф	N/A	
☐	3	O'ni kasrlarning xona birliklari	O'ni kasrlarning xona birliklari	6-синф	N/A	
☐	4	O'ni kasrlarni taqqoslash	O'ni kasrlarni taqqoslash	6-синф	N/A	
☐	5	O'ni kasrlarning asosiy xossalari	O'ni kasrlarning asosiy xossalari	6-синф	N/A	
☐	6	O'ni kasrlarni qo'shish	O'ni kasrlarni qo'shish	6-синф	Jadvalni to'ldirish	
☐	7	O'ni kasrlarni ayirish	O'ni kasrlarni ayirish	6-синф	N/A	
☐	8	O'ni kasrlarni natural songa ko'paytirish	O'ni kasrlarni natural songa ko'paytirish	6-синф	N/A	
☐	9	O'ni kasrni o'ni kasrga ko'paytirish	O'ni kasrni o'ni kasrga ko'paytirish	6-синф	N/A	
☐	10	O'ni kasrni 10 ga, 100 ga, 1 000 ga, ... ko'paytirish	O'ni kasrni 10 ga, 100 ga, 1 000 ga, ... ko'paytirish	6-синф	N/A	
☐	11	O'ni kasrlarni natural songa bo'lish	O'ni kasrlarni natural songa bo'lish	6-синф	N/A	
☐	12	O'ni kasrni o'ni kasrga bo'lish	O'ni kasrni o'ni kasrga bo'lish	6-синф	N/A	
☐	13	O'ni kasrlarni yaxitlash	O'ni kasrlarni yaxitlash	6-синф	N/A	
☐	14	Oddiy kasrni o'ni kasrga aylantirish	Oddiy kasrni o'ni kasrga aylantirish	6-синф	N/A	
☐	15	Чексиз daviy o'ni kasrlar haqida tushuncha	Чексиз daviy o'ni kasrlar haqida tushuncha	6-синф	N/A	
☐	16	Daviy kasrni oddiy kasrga aylantirish	Daviy kasrni oddiy kasrga aylantirish	6-синф	N/A	
☐	17	Natural va butun sonlar	Natural va butun sonlar	6-синф	Juft va toq sonlar(mantiqiy masalalar)	
☐	18	Арифметик амаллар	Арифметик амаллар	5-синф	Qoldiq bo'lish.Goldiqning xossalari	
☐	19	Oddiy kasrlar.	Oddiy kasrlar	5-синф	N/A	
☐	20	Noma'lum qo'shiluvchini topish	Noma'lum qo'shiluvchini topish	5-синф	N/A	
☐	21	Noma'lum ko'paytuvchini topish	Noma'lum ko'paytuvchini topish	5-синф	N/A	
☐	22	O'ni kasrlar	O'ni kasrlar	5-синф	N/A	
☐	23	Protzent	Protzent (foiz)	6-синф	Protzentga doir masalalar	

5-rasm. Fanning nazariy qismiga oid materiallar

Mavzuga oid ma’lumotlarning pastli qismidan „video“ oynasini ochsak, shu mavzu bo‘yicha elektron darsliklarni ko‘rishimiz mumkin.

O'ni sanoq sistemasi

Hozirgi zamon rus tilida, shuningdek, boshqa ko'p xalqlarning tillarida milliongacha bo'lgan barcha sonlarning nomlari quyidagi 37 ta sonning nom bildiruvchi 37 ta so'zdan tuziladi: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90, 100, 200, 300, 400, 500, 600, 700, 800, 900, 1000 (o'zbek tilida esa bu sonlarni atash uchun quyidagi 20 ta sonning otini bildiruvchi 20 ta so'z kerak bo'ladi: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90, 100, 1000, masalan, to'qqiz yuz o'n sakkiz ming yetti yuz qirq ikki). Oradan ancha o'tgandan keyin sonlar oilasiga nol qo'shiladi. Dastlab "nol" so'zi sonning yo'qligini bildirgan (lotincha nullum so'zining tom ma'nosi "hech narsa" den Haqiqatdan, agar 3 dan 3 ni ayirsak hech narsa qolmaydi.

Raqam- bu sonlarni ifodalash uchun ishlatiladigan shartli belgidir.

Masalan. 326 soni 3, 2 va 6 raqamlaridan tashkil topgan uch xonali sonidir. Hozir biz foydalanayotgan sanoq sistemasida o'nta raqam 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6 bo'lganligi uchun u o'ni sanoq sistemasi deyiladi. Ikkilik sanoq sistemasida esa faqat ikkita 0 va 1 raqamlari mavjud va barcha sonlar shu ikki raqam orqali ifodalanadi.

7-rasm. Fanga oid video darsliklar

Фанни ўқитиш | График ва анимация | Педагогик услубий кўрсатма | Zulayho Ibrohimova

Лексия

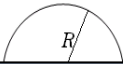
Фаннинг назарий қисми | Аналиётга доир масалалар | Оралиқ назорат саволлари | Тестлар | Қўриш [x]

0-айлана маркази дейлади;
 R -айлана радиуси;
 d -айлана диаметри.
 Айлана uzunligini hisoblash formulalari:

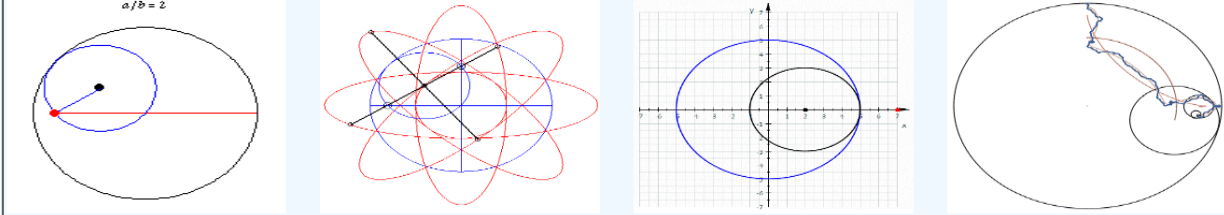
$d = 2R \quad l = \pi d \quad l = 2\pi R$

Ко'риниб турibdiki ikkita radius bitta diametr ga teng.

Айлана yoyi:

Видео

Xuddi shuningdek, „aylana uzunligi va doira yuzi“ mavzusiga kirilganda, aylana va doiraga oid animatsiyalarni ko‘rishimiz mumkin.

8-rasm. Grafik animatsiyalar

XULOSA

Pedagogik uslubiy ko‘rsatmalar ITning eng yuqori darajasi bo‘lib, pedagog-o‘qituvchilar uchun mo‘ljallangan va u o‘z ichiga quyidagilarni oladi:

- Ish reja bazasi. Fanning taqvimiy ish reja bazasidan iborat.
- Test natijalari bazasi. O‘quvchilarning shaxsiy va fanni o‘zlashtirish darajasiga oid berilganlar bazasidan iborat.
- Tavsiyalar majmuasi. Pedagogika, psixologiya va yangi pedagogik texnologiyalarga oid tavsiyalardan iborat. Ushbu tavsiyalar o‘qituvchilarning pedagogik mahoratlari va malakalarini oshirishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- “Знакомство с Visual Studio 2005 Team System”. Р. Хандхаузен.: Питер 2006.
- “Microsoft Visual C# 2008 Базовый курс”: Карли Уотсон ,Кристиан Нейгел, Якоб Хаммер Педерсен , Джон Д. Рид, Морган Скиннер, Эрик Уайт.: "Диалектика" Москва • Санкт-Петербург • Киев 2009г.
- Анатолий Постоит “Visual Studio.NET: Разработка приложений баз данных” Санкт-Петербург “БХВ-Петербург” 2003.
- Экспозито Д. Знакомство с технологией Microsoft ASP.NET 2.0 Ajax Москва 2007.
- Дж.Боуман, С.Эмерсон, М.Дарновский “Практическое руководство по SQL ”, 2002.
- “Использование SQL Server 7.0” Stephen Wynkoop.: Москва Санкт-Петербург Киев 2001.

INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING ILMIY NAZARIY ASOSLARI

A.U.Yuldashov, M.M. Fayzullayev, S.R.Ahmadqulov

Guliston davlat pedagogika institute "Tabiiy fanlar" kafedrası o'qituvchilari.

E-mail: fayzullayevmanas@gmail.com

Annotasiya: Yoshlar bizning kelajagimiz, ularga qancha ta'lim bersak, yurtimiz shuncha rivojlanadi. Kelajakda O'zbekiston yuksak darajada taraqqiy etgan iqtisodiy bilangina emas, balki bilimdon, ma'naviy jihatdan yetuk farzandlari bilan ham jahonni qoyil qoldirishi lozim. Ushbu maqolada o'quvchilarda mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda pedagogik texnologiyalardan foydalanishga doir ma'lumotlar tahlil qilingan.

Abstract: Young people are our future, the more we educate them, the more our country will develop. In the future, Uzbekistan should impress the world not only with its highly developed economy, but also with its educated, spiritually mature children. This article analyzes data on the use of pedagogical technologies in the development of logical thinking in students.

Kalit so'zlar: Texnologiya, pedagogik texnologiya, pedagogik texnologiya tasnifi, pedagogik texnologiya darajalari, pedagogik texnologiya mezonlari.

Key words: Technology, pedagogical technology, classification of pedagogical technology, levels of pedagogical technology, criteria of pedagogical technology.

Mavzusining dolzarbligi. Pedagogik texnologiya tushunchasi keng ko'lamli, serqirra tushuncha bo'lib, u ta'lim-tarbiya amaliyotini rivojlantirish ehtiyojlari asosida kelib chiqqan va hozirda pedagogika, psixologiya fanlarida o'z o'rniga ega. Ta'lim-tarbiya faoliyatining mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o'tishi bilan kengayib borishi natijasida uning shakli va usullari ham takomillashib bormoqda. Hozirda inson faoliyatining asosiy yo'nalishlari shu faoliyatdan ko'zda tutilgan maqsadlarni to'liq amalga oshirish imkonini beruvchi yaxlit tizimga, ya'ni texnologiyaga aylanib bormoqda. Shu asosda ta'lim-tarbiya sohasida so'nggi davrda pedagogik texnologiya amal qila boshladi.

Ishlab chiqarishdagi texnologiyalarda turli materiallarga ishlov berish tegishli kasb ustalari tomonidan amalga oshiriladi. Pedagogik texnologiyada esa ishlov beriladigan material (o'quvchi) ta'lim oluvchining aqliy, ruhiy, ahloqiy sifatлари bo'lib, ularga o'qituvchi, tarbiyachi tomonidan ma'lum maqsadlarga erishishi yo'lida har turli ta'sirlar o'tkaziladi.

Hozirgi zamon ilm-fan taraqqiyoti, axborot muhitining kengligi, ijtimoiy-iqtisodiy sohalarining rivojlanish sur'ati – ta'lim tizimiga davr talabi nuqtai-nazaridan yangicha qarashni, uni jamiyat talablari va shaxs ehtiyojini hisobga olgan holda jahon standartlari darajasiga ko'tarish, ta'lim jarayoniga pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy etishni taqazo etmoqda.

Respublika uzluksiz ta'lim tizimi uchun dastlabki pog'ona bo'lgan umumiy o'rta ta'lim tizimining tabiiy geografiya ta'limida ushbu muammo dolzarbligi bilan alohida ajralib turadi.

Umumiy o'rta ta'lim tizimida ta'lim-tarbiya jarayoniga pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy etishdan maqsad – ijtimoiy-iqtisodiy sharoit talablariga

moslasha oladigan, har sohadan xabardor, ma'naviy barkamol shaxsni o'qitish, tarbiyalash jarayonini tezlashtirish hamda ularning tayyorgarlik sifatini nazorat qilishning ishonchli, bir maromga keltirilgan tizimini ishlab chiqishdan iborat. Uning mahiyati esa, ta'lim-tarbiya jarayonini jadallashtirish, o'quvchilarning aqliy-ijodiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, natijalarini ob'yektiv baholay olish, ko'zlangan natijalarga erishishni kafolatlashga qaratilgan pedagogik jarayonni anglatadi.

Texnologiya tushunchasi 60-yillarda Amerika va G'arbiy ta'limni isloh qilish bilan bog'liq ravishda kirib keldi. B.Blum, J.Koroll, P.Y.Galperin, V.I.Davidov, N.A.Menchinskaya, Z.I.Kalmikova, L.I.Zankov texnologiyalari mashhur.

Ta'lim texnologiyasi, pedagogik texnologiyalar nazariyasining umumiy asoslari mohiyatini to'laqonli anglash uchun mazkur iboraning lo'g'aviy ma'nosini tushunib olish taqazo etiladi. «Texnologiya» yunoncha so'z bo'lib, «techne» - mahorat, san'at, «logos» - tushuncha, ta'limot ma'nosini anglatadi.

Pedagogik texnologiya tushunchasi XX asrda paydo bo'lib, quyidagi rivojlanish bosqichlaridan o'tib kelmoqda:

- Dastlab bu tushuncha 1940-1950-yillar o'rtalarigacha «ta'limda texnologiya» deb qo'llanilib, o'quv jarayonida audio vizual texnika vositalarida foydalanishni ifoda qilgan.

- Pedagogik texnologiya tushunchasi dastlab XX asrning o'rtalarida AQSH da qo'llanila boshlagan. Bunda «texnologiya» va «ta'lim texnologiyasi» ifodalari faqat texnika vositalari yordamida o'qitishga nisbatan qo'llanilgan.

- 1950 yillar o'rtasida 1960-yillargacha «ta'lim texnologiyasi» ifodasi qo'llanilib, bunda programmashtirilgan ta'lim nazarda tutilgan.

- 1979 yilda AQSH Pedagogik kommunikatsiyalar va texnologiyalar assotsiyasi tomonidan kompleks, integrativ jarayon deb ta'riflangan.

- 1980 yillarni boshidan pedagogik texnologiya deb ta'limning kompyuterli va axborot texnologiyalarini yaratishga aytilgan.

«Ta'lim texnologiyasi» iborasining ma'nosi (inglizcha «an educational technology») ta'lim jarayonini yuksak mahorat, san'at darajasida tashkil etish to'g'risida ma'lumot beruvchi fan, ta'limot ma'nosini anglatadi. Ayni vaqtda ta'lim texnologiyasi tushunchasining ta'rifi hamda mohiyati borasida yagona g'oya, fikr mavjud bo'lmay, balki, bu nazariya mohiyatini yoritilishiga nisbatan turli yondashuvlar, ya'ni, V.P.Bespalko, I.P.Volkov, V.M.Shepel, V.M.Klarin, G.K.Selevko, V.M.Maxanov va boshqa pedagog-didaktikachilar tomonidan berilgan ta'riflar mavjud. Pedagogik texnologiya atamasiga shu muammo bo'yicha izlangan har bir olim o'z nuqtai-nazaridan kelib chiqqan holda ta'rif bergan. Hali bu tushunchaga to'liq va yagona ta'rif qabul qilinmagan. Ushbu ta'riflarning ichida eng maqsadga muvofiq'iq berilgan ta'rif sanaladi.

Pedagogik texnologiya – o'qitish shakllarini optimallashtirish maqsadida o'qitish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonida inson salohiyati va texnik resurslarni qo'llash, ularning o'zaro ta'sirini aniqlashga imkon beradigan tizimli metodlar majmuasidir.

Pedagogik texnologiyalar quyidagi belgilariga ko'ra tasnif qilinadi:

- Qullanish darajasiga ko'ra;
- Falsafiy asosi bo'yicha;
- Asosiy rivojlantiruvchi omili bo'yicha;
- O'zlashtirish konsepsiyasi bo'yicha;
- Shaxsiy belgi sifatlariga ko'ra o'ynalganligi bo'yicha;
- Mazmuni xususiyatlari bo'yicha;
- Boshqaruv turi bo'yicha;
- Ko'p qo'llaniladigan metodlari bo'yicha;
- Bolaga yondashuv bo'yicha;
- Ta'lim oluvchilar toifalari bo'yicha.

Pedagogik texnologiyalarni umumpedagogik, xususiy (o'quv fanlari) va kichik texnologiyalardan iborat uchta darajaga ajratiladi.

➤ **Umumpedagogik texnologiya** – turli darajadagi tizimlarni ifodalaydi. U ayrim hududdagi, tumandagi ta'lim muassasidagi yoki ta'limning ayrim pog'onasidagi barcha ta'lim-tarbiya jarayoniga tegishli bo'ladi.

➤ **Xususiy texnologiya** – ta'lim-tarbiya mazmunining ayrim yo'nalishlarini amalga oshirish usullari va vositalari majmuasini o'z ichiga oluvchi pedagogik tizimlarni qamrab oladi.

➤ **Kichik texnologiyalar** - o'quv-tarbiya jarayonining ayrim qismlarini o'z ichiga oladi. U ayrim didaktik va tarbiyaviy maqsadlarni hal qilish bilan shug'ullanadi.

Pedagogik texnologiyalarning asosiy mezonlarini quyidagicha belgilash mumkin:

- Ma'lum ilmiy asosga, kontsepsiyaga tayanish.
- Tizimli, o'quv-tarbiya jarayoni va uning qismlarini o'zaro mantiqiy bog'liqligi.
- Samaradorligi, ta'lim standartlariga erishishning kafolatlashi, sarflash talab qilinadigan vaqt, kuch va vositalarning me'yor darajasida ekanligi.
- Boshqalar tomonidan qayta amalga oshirish mumkinligi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-son farmoni. <http://lex.uz/docs/5841063>
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. "O'zbekiston" 2017 y.
3. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollarga bag'ishlangan majlisidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. Xalq so'zi gazetasi. 2017 yil 16 yanvar.
4. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar Strategiyasi. O'zbekiston qonun hujjatlari to'plami, 2017 y.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 12 iyundagi PQ-3052-sonli "Sog'liqni saqlash organlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi qarori.

O'QUVCHILARNING DASTURLASHGA OID ALGORITMIK FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHDA MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Murtazoyeva Sevara Mustafo qizi

*Navoiy viloyati Pedagogik mahorat markazi Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi
Informatika va AT fani metodisti*

murtzoyevasevara654@gmail.com, +998 94 375 15 15

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilarning dasturlashga oid algoritmik fikrlashini rivojlantirishda muammoli ta'lim texnologiyasidan foydalanishga oid taklif va tavsiyalar keltirilgan.

Annotation. This article presents proposals and recommendations for the use of problem-based learning technology in the development of students' algorithmic thinking about programming.

Аннотация. В данной статье представлены предложения и рекомендации по использованию технологии проблемно-ориентированного обучения в развитии алгоритмического мышления учащихся о программировании.

Kalit so'zlar: o'quvchi, dasturlash, algoritmik fikrlash, muammoli ta'lim, muammoli topshiriq, muammoli vaziyat.

Keywords: Reader, Programming, Algorithmic Reasoning, Problem Learning, Problem Assignment, Problem Situation.

Ключевые слова: читатель, программирование, алгоритмическое мышление, проблемное обучение, постановка задачи, проблемная ситуация.

Bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablarida Informatika va AT fanini o'qitish metodikasini takomillashtirish, zamonaviy innovatsion texnologiyalar asosida o'qitish samaradorligini oshirish, fanga oid didaktik materiallarning imkoniyatlaridan foydalangan holda o'quv mashg'ulotlarning samaradorligini oshirish mexanizmlarini ishlab chiqishga alohida e'tibor qaratilmoqda [1].

Shu bois uzluksiz ta'lim tizimida informatika turkumiga kiruvchi fanlarni, xususan, dasturlash texnologiyasini o'qitish metodikasini takomillashtirishga oid yangicha yondashuvlarni ishlab chiqish davr talabiga aylanmoqda.

Shu bilan birga dasturlash tillarining takomillashuvi tufayli o'quvchilarning dasturlashga oid algoritmik fikrlashini rivojlantirishda muammoli ta'limdan foydalanish metodikasini takomillashtirish zarurati paydo bo'lmoqda [2].

Muammoli ta'lim texnologiyasini joriy etishning nazariyasi va amaliyotiga oid dastlab J.Dyui, S.L.Rubinshteyn, D.N.Bogoyavlenskiy, N.A.Menchinskaya, A.M.Matyushkin, A.A.Matyushkina kabi, bundan so'ng M.A.Danilov, M.N.Skatkin, V.T.Kudryavsev, Y.K.Babanskiy, M.I.Maxmutov, I.Y.Lerner kabi olimlar tomonidan tadqiqotlar olib borgan.

Shu bilan birga, bugungi kunda uzluksiz ta'lim tizimida muammoli ta'limdan foydalanish metodikasiga oid tadqiqotlar mamlakatimiz va Mustaqil davlatlar hamdo'stligida A.A.Abduqodirov, F.I.Zakirova, D.I.Yunusova, J.O.Tolipova, D.M.Maxmudova, M.A.Goncharova, N.V.Reshetnikova, S.I.Brizgalova,

G.K.Selevko, YE.YE.Rudnitskaya, L.V.Pilipets, A.M.Galimov, O.A.Prusakova, D.N.Butorin, kabi olimlar tomonidan tadqiq etilgan.

Ularning ilmiy tadqiqotlarida o'quvchilarning muammoli tafakkurini shakllantirish, muammoli o'qitishda kompyuter modellaridan foydalanish, informatika kursida axborot texnologiyalari bo'yicha muammoli ta'limning o'quv-uslubiy ta'minotini ishlab chiqish va uni ta'lim jarayonida qo'llashga oid izlanishlar olib borilgan.

Jumladan, YE.YE.Rudnitskayaning tadqiqotida o'quvchilarning muammoli tafakkurini shakllantirishning didaktik modelini yaratgan. U ta'lim mazmunini, o'qitish usullarini, o'quv jarayonini tashkil etish shakllarini va muammoli ko'nikmalar tizimini shakllantirish uchun maqbul shart-sharoitlarni ta'minlaydigan vositalarni tanlash mezonlarini ishlab chiqqan [3]. L.V.Pilipetsning tadqiqotida boshlang'ich sinflarda fizika fanini paradokslardan foydalangan holda muammoli o'qitish texnologiyasi ishlab chiqilgan [4]. A.M.Galimovning ishlarida tabiiy fanlarni o'qitish samaradorligini oshirishda muammoli ta'lim texnologiyasiga asoslangan kompyuter modellari ishlab chiqilgan. Shu bilan birga, muammoli ta'limda kompyuter ta'limi modellaridan samarali foydalanishning didaktik shartlari majmui ishlab chiqilgan va asoslangan [5].

Bu kabi fikrlar O.A.Prusakovaning ilmiy izlanishlarida ham uchraydi. Uning tadqiqotida tayanch maktabda axborot texnologiyalarini o'qitishda muammoli vaziyatlarning yuzaga kelish mexanizmlari va asosiy xarakteristikalar (hayotiylik, qiyinchilik, noaniqlik, samaradorlik, dinamiklik) aniqlangan hamda ta'limni axborotlashtirish sharoitida boshlang'ich sinflarda axborot texnologiyalarini muammoli o'qitishning didaktik tamoyillari alohida ajratib ko'rsatilgan, ularning mazmuni va o'ziga xos jihatlari aniqlashtirilgan [6]. Shu bilan birga, D.N.Butorinning tadqiqotlarida o'quvchilarning mehnat unumdorligi darajasini oshirish imkonini beruvchi maxsus tarmoq ITSDan foydalangan holda informatika o'quvchilarini muammoli o'qitish metodikasini amalga oshirishga yondashuv asoslab berilgan. Shuningdek, muammoli vaziyatlarni hal qilishda, o'quv jarayonini an'anaviy va masofaviy rejimlarda boshqarish uchun kiritilgan algoritmlardan foydalangan holda o'qitishni individuallashtirish, intellektual ta'lim tizimlari yordamida amalga oshirilishi mumkin bo'lgan muammoli vaziyatlarning turlari, shuningdek, ularni shakllantirish bosqichlari ishlab chiqilgan [7].

Yuqorida qayd etilgan olimlarning ishlarida ta'lim muassasalarining ta'lim va tarbiya jarayonida muammoli ta'lim texnologiyasidan foydalanish orqali o'quvchi-o'quvchilarning ijodiy qobiliyatini, algoritmik fikrlashini rivojlantirish mumkinligini ilmiy asoslab bergan.

Shu bois, umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarning dasturlashga oid algoritmik fikrlashini rivojlantirishda muammoli ta'lim texnologiyasidan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Buning uchun dastlab muammoli ta'lim texnologiyasi tushunchasiga aniqlik kiritish lozim.

Xususan, V.Okon muammoli ta'lim tushunchasiga "muammoli vaziyatlarni tashkil etish, muammolarni shakllantirish, muammolarni yechishda o'quvchilarga zarur yordam ko'rsatish, bu yechimlarni tekshirish va nihoyat, o'zlashtirilgan

bilimlarni tizimlashtirish va mustahkamlash jarayonini boshqarish kabi harakatlar majmui” deb ta’rif beradi [8].

Ilmiy tadqiqot natijalarini tahlil qilish asosida M.I.Maxmutov “muammoli ta’lim” tushunchasiga quyidagicha ta’rif beradi: “Muammoli ta’lim” – rivojlantiruvchi ta’lim turi bo’lib, u ta’lim oluvchilarning tizimli mustaqil izlanish faoliyatini, fanning tayyor xulosalarini o’zlashtirish bilan uyg’unlashtiradi va bunda metodlar tizimi maqsad qo’yish hamda muammolilik tamoyilini hisobga olgan holda tuziladi. Bunda o’qitish va ta’limning o’zaro ta’siri jarayoni o’quvchilarning bilimlarni mustaqil shakllantirishiga, ilmiy tushunchalar va faoliyat usullarini o’zlashtirish jarayonida o’quv motivlari, aqliy (shu jumladan ijodiy) qobiliyatlarning barqarorligiga qaratilgan muammoli vaziyatlar tizimi bilan belgilanadi [9].

G.K.Selevko ta’rifiga ko’ra, muammoli ta’lim - muammoli masalani o’z ichiga olgan vaziyatlarni yaratishga asoslangan va maktab o’quvchilarining faol aqliy faoliyatiga hissa qo’shadigan usullar bo’lib, bilimlarni rivojlantirishni, tahlil qilishni, alohida fakt va hodisalarning asl mohiyatini, ularni tartibga soluvchi qonuniyatlarni ko’ra bilishni talab qiladigan murakkab masalalarni izlash va hal etishdan iborat [9].

J.O.Tolipova muammoli ta’limni “o’qituvchi tomonidan pedagogik ta’sir ko’rsatishning eng muqobil variant yordamida, fikr yuritish qonuniyatlariga tayangan holda, o’quvchilarning bilimlarni o’zlashtirish jarayonida fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va bilish ehtiyojini qondirish maqsadiga yo’naltirilgan, shaxsning umumiy va maxsus rivojlanishiga zamin tayyorlaydigan jarayon” deb ta’riflaydi [10].

Keltirilgan ta’riflar asosida shuni aytish mumkinki, muammoli ta’lim – bu rivojlantiruvchi ta’lim turlaridan biri bo’lib, uning mazmuni turli murakkablikdagi muammoli topshiriqlar tizimidan iborat bo’lib, ularni bajarish jarayonida o’quvchilar yangi bilim va harakat usullarini o’zlashtiradilar. Bu jarayonda ularning tasavvur, kognitiv motivatsiya, algoritmik va samarali fikrlash kabi ijodiy qobiliyatlari shakllanadi.

Shu bilan birga muammoli ta’lim deganda muammoli topshiriqlar va vaziyatlarni shakllantirishga asoslangan holda muammoli vaziyatlarni hamda vazifalarni shakllantirish, bu muammolarni hal qilishda o’quvchilarni nazorat qilish, yechimlarni tekshirish, olingan bilimlarni tizimlashtirish va mustahkamlash jarayonini boshqarish kabi o’zaro bog’liq harakatlar majmui tushuniladi.

Muammoli ta’limda o’qituvchi bilimlarni tugallangan shaklda yetkazmaydi, balki o’quvchi oldiga vazifa qo’yadi, uni qiziqtiradi, hal qilish vositalarini topish istagini uyg’otadi. Bu vositalar va usullarni izlashda o’quvchi yangi bilimlarni egallaydi. Mazkur jarayonda o’quvchilarda mantiqiy va algoritmik fikrlash shakllanadi.

Algoritmik fikrlashni rivojlantirishning eng samarali usullaridan biri bu muammoli ta’limdir, chunki u ijodiy faoliyatga yaqin bo’lib, gipoteza, dalillar va eksperimentlardan foydalanish bilan tavsiflanadi.

Bu borada bir qator tadqiqotchi olimlar, jumladan, V.Okon, I.Y.Lerner, M.I.Maxmutov, T.V.Kudryavsev algoritmik hamda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun muammoli ta'lim usulini taklif qiladi.

Ularning fikrlariga ko'ra, muammoli vaziyatlar fanning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda hosil qilinadi. Shu bilan birga o'quvchilarning egallagan bilimlariga mos ravishda muammoli vaziyat yaratiladi. Bunda o'quvchilar faktlarga qarama-qarshi bo'lgan xulosaga keladi. Shu bilan birga, hosil bo'lgan qarama-qarshilikni bartaraf etish uchun qo'shimcha ma'lumot talab etiladi. Muammoli vaziyatning bunday ko'rinishi o'quvchilarda katta qiziqish uyg'otadi. Shu sababli bu jarayonda samaradorlik yuqori hisoblanadi.

Muammoli usullar muammoli vaziyatlarni yaratishga, bilimlarni yangilashni, tahlil qilishni, alohida faktlar ortidagi hodisalar va qonuniyatlarni ko'rish qobiliyatini talab qiladigan murakkab masalalarni topish va hal qilishdan iborat bo'lgan o'quvchilarning faol bilish faoliyatiga asoslanadi.

O'qituvchi muammoli vaziyat yaratadi, o'quvchilarni uni yechishga yo'naltiradi, yechim izlashni tashkil qiladi. Yechim topish jarayonida o'quvchi yangi bilimlarni o'zlashtiradi, u harakat qilishning yangi usullarini o'rganadi.

O'qituvchilar va o'quvchilarning o'zaro munosabatlarini turiga qarab, muammoli ta'limni shartli ravishda to'rtta darajasini ajratib ko'rsatish mumkin (dasturlash sohasida qo'llanilishi):

1. Mustaqil bo'lmagan faoliyat bosqichi. Bunda o'qituvchi tomonidan takrorlanuvchi jarayonlarga oid nazariy bilimlar va turli masalalarning dastur kodi o'quvchilarga taqdim etiladi. Ushbu nazariy ma'lumotlarni va dastur kodlarini berishda kompyuterning taqdimotli dasturlardan va video darslardan foydalaniladi.

2. Yarim mustaqil faoliyat bosqichi. Ushbu bosqichda takrorlanuvchi masalalarning dastur kodini bir qismi berilmay taqdim etiladi. Bunda o'quvchilar dasturlashga oid mustaqil fikr yuritish va muammoli vaziyat hosil qilish asosida dastur kamchiligini topishga harakat qiladi.

3. Mustaqil faoliyat bosqichi. Bu jarayonda o'quvchilar o'zlashtirgan bilimlaridan yangi vaziyatlarda foydalanadi. Bunda o'quvchilar o'rtacha murakkablikdagi dasturlar tuzadi, o'qituvchi tomonidan tavsiyalar deyarli berilmaydi.

4. Ijodiy faoliyat bosqichi. Bu jarayonda ijodiy yondashuv, algoritmik va mantiqiy fikrlashni talab qiladigan mustaqil ishlarni bajarish, berilgan muammoni yechishning yangi yo'llarini topish, mustaqil isbotlash amalga oshiriladi. Ushbu bosqichda o'qituvchi bergan topshiriqqa o'quvchilar o'zlari yechim izlaydi va bu jarayonga ijodiy yondashadi.

Dasturlashni o'qitishda taklif etilayotgan yondashuv muammoli vaziyatlarni shakllantirish bilan bog'liq. Bunday usul dasturlashni o'qitish sifati samaradorligini yanada oshiradi, o'quvchilarning dasturlashga oid algoritmik fikrlashini rivojlantirishda ma'lum darajada xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Норбеков А.О. Педагогика олий таълим муассасаларида компьютер таъминоти фанини ўқитиш самарадорлигини ошириш методикаси //

Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тайёрланган Диссертация. – Қарши, 2021. – 171 б.

2. Tokhirov F.J. Algorithmic Thinking of Students in Program using Electronic Learning Resources Principles in Development // Kresna Social Science and Humanities Research. – 2022. – Т. 3. – С. 93-94.

3. Рудницкая Е.Е. Формирование проблемного мышления студентов // Дисс... на соиск. учен. степ, канд. пед. наук. – Киров, 1999. – 198 с.

4. Пилипец Л.В. Проблемное обучение физике на основе парадоксов и софизмов учащихся 7 - 9 классов // Дисс... на соиск. учен. степ, канд. пед. наук. – Тобольск, 2010. – 170 с.

5. Галимов А.М. Дидактические условия применения компьютерных моделей в процессе проблемного обучения // Дисс... на соиск. учен. степ, канд. пед. наук. – Казань, 1999. – 198 с.

6. Прусакова О.А. Учебно-методическое обеспечение проблемного обучения информационным технологиям в основной школе // Дисс... на соиск. учен. степ, канд. пед. наук. – Рязань, 2012. – 177 с.

7. Буторин Д.Н. Методика проблемного обучения студентов информатике на основе сетевой интеллектуальной обучающей системы // Дисс... на соиск. учен. степ, канд. пед. наук. – Красноярск, 2008. – 230 с.

8. Оконь В. Основы проблемного обучения. – М.: Просвещение, 1968. – 326с.

9. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий. Т. 1. – М.: Народное образование, 2005.

10. Tolipova J.O. Biologiyani o‘qitishda pedagogik texnologiyalar // Oliy ta’lim muassasalari o‘quvchilari uchun darslik. – Toshkent: “Nizomiy nomidagi TDPU”, 2011. – 159 б.

RAQAMLI VOSITALARNING TA'LIMDAGI O'RNI VA ROLI

Yo'ldoshev Abdurauf Suyunboy o'g'li, Xidiraliyev Komil Esanovich
Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi
geografiya va IBA fani metodisti,
Guliston davlat universiteti "Ekologiya va geografiya" kafedrasida dotsenti, g.f.n.

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli vositalarning mazmun mohiyati ochib berilgan. Shuningdek, raqamli vositalarning ta'limdagi o'rnini misollar asosida yoritilgan. Raqamli vositalar va ulardan foydalanish mexanizmlari va yo'llariga e'tibor berilgan.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiya, ta'limda raqamli texnologiya, bulutli texnologiya, axborot texnologiyalari, vositalar, jarayonlar, ta'limda foydalanish.

Abstract: This article explains the content of digital tools. It also highlights the role of digital tools in education using examples. Particular attention is paid to digital tools, as well as the mechanisms and methods of their use.

Key words: digital technologies, digital technologies in education, cloud technologies, information technologies, tools, processes, use in education.

Kirish. "Axborot texnologiyalari sohasida ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va ularni IT-industriya bilan integratsiya qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Prezident qarorida (2020-yil 6-oktabr, PQ-4851-son) quyidagi fikr va mulohazalar bildirib o'tilgan. "Axborot texnologiyalari sohasidagi kadrlarni tayyorlash tizimini takomillashtirish "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasini muvaffaqiyatli amalga oshirish, raqamli texnologiyalarni rivojlantirish va aholining kundalik hayotiga keng joriy etishni ta'minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Axborot texnologiyalari sohasidagi kasbga tayyorlash va qayta tayyorlash tizimining samaradorligini oshirish bo'yicha ko'rilayotgan choralar davlat organlari va tarmoq tashkilotlarini malakali IT-mutaxassislar bilan ta'minlash uchun mustahkam zamin yaratmoqda" [1].

Ushbu doirada agar e'tibor beradigan bo'lsak, Muhammad al-Xorazmiy nomidagi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yo'nalishiga oid fanlarni chuqurlashtirib o'qitishga ixtisoslashtirilgan maktab va bir qator xorijiy universitetlar filiallari faoliyati yo'lga qo'yilib, tuman va shaharlarda raqamli texnologiyalarga o'qitish markazlari bosqichma-bosqich tashkil etilmoqda. Shu bilan birga, respublikaning mehnat bozorida malakali kadrlar yetishmovchiligi axborot texnologiyalari sohasidagi o'quv dasturlari va uslublarini takomillashtirish, ta'lim muassasalarining IT-kompaniyalar bilan o'zaro hamkorligini kuchaytirishni taqozo etmoqda.

Raqamli texnologiyalarga o'tish davr talabi sifatida, nafaqat moddiy ishlab chiqarishda, balki nomoddiy sohada-jumladan ta'limda ham keng qo'llanilmoqda. Raqamli texnologiyalarga o'tish deganda, kompyuterlar va bilimlarga asoslangan holda jamiyat va iqtisodiyot rivojlanishining butunlay yangicha turini barpo etishni tushunamiz. Raqamli texnologiyalarga o'tish jarayonining asosiy tarkibiy qismlari sifatida ma'umotlar bilan ishlashni amalga oshirib beradigan mobil ijtimoiy

tarmoqlar, bulutli texnologiyalar, sensor tarmoqlar, buyumlar interneti hamda sun'iy intellekt texnologiyalarini misol sifatida ko'rsatish mumkin [2].

Usullar. Raqamli texnologiyalar joriy etilgan ta'lim tizimi o'ziga xos vositalarni talab etadi. Bunday vositalar rolini multimediyalar, kodoskop, kompyuter, noutbuk, internetga ulangan televizorlar, telefon liniyalar, smart doska, proyektorlar bajarib beradi. Bugun ular bilan ta'lim tizimining qurollantirilishi o'quvchilarga dars mashg'ulotlarini sifatli o'tilishini ta'minlaydi. Bugungi pandemiya sharoiti ta'lim tizimida raqamli texnologiyalar qo'llanilishi yaxshi samara berishini isbotladi. Televideniya orqali berib borilgan onlayn darslar raqamli ta'limga o'tishning bir debochasi sifatida qabul qilsak bo'ladi. Bu jarayon o'quvchiga uydan chiqmay turib ham ta'lim olish mumkinligini isbotlab berdi.

Raqamli texnologiyalar joriy etilgan har qanday mashg'ulotlarda, quyidagi usullardan foydalanish maqsadga muvofiqdir:

✓ Aktiv (faol) usul. Bu usulni mashg'ulot jarayonida faollashuviga, ma'lum bir holat va voqeylikga nisbatan fikrlashga-mulohaza yuritishga undaydi;

✓ Passiv (nofaol) usul. Bu usul mashg'ulot jarayonida talabalarda o'rganilayotgan mavzu bo'yicha bir tomonlama tushuncha hosil bo'lishiga olib keladi;

✓ Interaktiv (interfaol) usul. Bu usulni maqsadi mashg'ulot jarayonida o'qituvchi va talabalarni birgalikdagi faol hatti-harakatlariga asoslanadi [3].

Tahlil va natijalar

Darvoqe, raqamli ta'limga o'tishning quyidagi afzalliklari to'g'risida gapirishimiz lozim:

✓ o'quvchilar xohlagan joyida va xohlagan vaqtda ta'lim olish imkoniga ega bo'ladi;

✓ o'quvchilar mutaxassis yetishmaydigan uzoq qishloqlarda ham fanlarni tanlash va uydan turib ta'lim olish imkoniga ega bo'ladi;

✓ internetdan axborot olish va undan foydalanish madaniyati shakllanadi;

✓ ta'lim tizimini yangi bosqichga ko'taradi;

✓ vaqt va mablag' sarfini keskin kamaytiradi;

✓ "raqamli dunyo" da yo'qolib qolmaslik va yaxshi ish topishda ustunliklarga ega bo'ladi.

Respublikamizda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishlar va bardavom etayotgan uzluksiz ta'lim tizimidagi islohotlar ta'lim jarayonlarini tashkil etish va boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishni, zamonaviy talablarga mos keladigan, demokratik tamoyillarga asoslangan kredit-modul tizimi asosida ta'limni tashkil etishni taqozo etdi. Demak shunday ekan ayrim toifa tadqiqotchilarning texnologiya talaba o'qishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi degan fikriga qo'shila olmaymiz. Bugungi ta'lim global inqilob darajasiga ko'tarilgan bir vaqtda, jahon bo'ylab ta'lim standarti asosida, sinflarda o'qitish va o'qitishni o'zgartiradigan XXI asr ta'lim texnologiyalari kirib keldi.

Bugun mamlakatimizning barcha hududlarida ham internet tezligi yetarli emas. Bu esa o'z navbatida raqamli ta'lim tizimiga o'tishga to'sqinlik qiladi. Buni bartaraf etish uchun esa hukumat darajasidagi katta ishlarni amalga oshirish talab etiladi. WiFi zonalar IT parklar ochilishi raqamli ta'lim tizimini yuksalishiga

xizmat qiladi. Raqamli ta'limning joriy etilishi o'qituvchilar orasida ishsizlikni keltirib chiqarishi ehtimolini yuzaga keltiradi, ammo buni ham bartaraf etish imkoni mavjud. Buning uchun o'qituvchilarni raqamli texnologiyalar bilan ishlash qobiliyatini oshirish va internet orqali turli ochiq kurslar tashkil etish orqali bandligini ta'minlash mumkin. Bunda nafaqat respublikamizdagi, balki chet eldagi qator ta'lim oluvchilarni ham jarayonga jalb etish imkoni bo'ladi. Bu o'z navbatida mustaqil mablag' topish imkonini bersa, ikkinchidan o'qituvchini o'z ustida ko'proq ishlashi va raqobat tufayli ta'lim sifatini yanada ortishiga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar taraqqiy etgan asrda eng muhim omil bu ma'lumotlar hisoblanadi.

Munozara. Bugungi kunda, zamonaviy raqamli texnologiyalar o'z qamroviga saralangan innovasion metodlar, o'qitish vositalari va shakllariga ega manbalarga asoslangan ta'lim shakli bo'lib, u talabaga ta'lim uchun qo'l keluvchi ma'lum bir standartlar va qoidalar asosida o'quv sharoitlari va o'zaro muloqatni ta'minlab beruvchi elektron vositadir. So'nggi yillarda respublikamizning barcha oliy ta'lim muassasalari kredit-modul tizimi asosida o'qishni tashkil qilishar ekan, o'quv kreditlari talabalarning kasbiy tayyorgarlik holatiga o'quv kursining qo'shayotgan hissasini ifodalovchi miqdoriy tavsifga ega ko'rsatkichlari bilan baholanadi.

Raqamli texnologiyani o'zi nima degan savolga quyidagicha javob beramiz: bu-xo'jalik yuritishning bir zamonaviy shakli bo'lib, unda ishlab chiqarish va boshqarishning asosiy omili sifatida raqamli ko'rinishdagi katta ma'lumotlar majmui va ularni qayta ishlash jarayoni xizmat qiladi. Olingan natijalarni amaliyotda ishlatish esa an'anaviy xo'jalik yuritish shakllariga nisbatan ancha katta samaradorlikka erishishga imkon beradi. Misol sifatida turli xildagi avtomatik ishlab chiqarish jarayonlarini, 3D-texnologiyasini, bulutli texnologiyalarni, masofaviy meditsina xizmatlari ko'rsatishni, aqlli texnologiyalar yordamida mahsulot yaratish va uni yetkazib berishni, turli xildagi tovarlarni saqlash va ularni sotish jarayonlarini keltirish mumkin [4].

Raqamli texnologiyalarni o'zlashtirish insoniyat tarixidagi boshqa innovatsiyalarga qaraganda tezroq sodir bo'lmoqda, yigirma yil ichida raqamli texnologiyalar rivojlanayotgan mamlakatlar aholisining qariyb 50 foizini qamrab olishga va ularning yordami bilan jamiyatlarni o'zgartirishga muvaffaq bo'ldi. Masalan, sog'liqni saqlash sohasida sun'iy intellektdan foydalanishga asoslangan ilg'or texnologiyalar inson hayotini saqlab qolish, kasalliklarni aniqlash va umr ko'rish davomiyligini oshirishga xizmat qilmoqda. Ta'lim sohasida virtual o'quv muhiti va masofaviy ta'limning ta'minlanishi talabalarga boshqa imkoniyatga ega bo'lmagan dasturlarda qatnashish imkonini berdi. Bundan tashqari, blokcheynga asoslangan tizimlardan foydalanish orqali davlat xizmatlaridan foydalanish qulay bo'ladi, ularni ta'minlovchi institutlar mas'uliyatini oshiradi va sun'iy intellektdan foydalanish natijasida jarayonlar kamroq byurokratik bo'ladi. Katta ma'lumotlar, shuningdek, yanada moslashuvchan va aniq siyosat va dasturlarga olib kelishi mumkin.

Xulosa. O'rnida shuni takidlash lozimki, dunyo globallashtirish jarayonida raqamli texnologiyalarni o'rganishda va rivojlantirishda zamonaviy raqamli ta'lim texnologiyalarining o'рни beqiyosdir. Talabalarni faoliyatiga, ularni xalqaro

standartlarga mos kadr etib tarbiyalashda muhim o‘rin tutadi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar an’anaviy o‘qitish va o‘qitish amaliyotlarini o‘zgartirish, ta’limni har qanday yoshdagi o‘quvchilar uchun yanada qulayroq, interaktiv va qiziqarli qilish imkoniyatiga ega. Shuningdek, u o‘qituvchilarga o‘quvchilar ta’lim rivojlanishini kuzatish, ta’lim natijalarini baholash va yanada interaktiv va qiziqarli o‘quv, ta’lim muhitini yaratishda yordam berishi mumkin.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanib boryapti va har bir sohada zamon bilan hamqadam odimlashni taqozo etmoqda. Axborot olish va foydalanish tezligi juda yiriklashgan hozirgi davrda ta’lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish ta’lim sifatini oshirish va ijtimoiy faol yoshlarni tarbiyalashda katta ahamiyatga ega. Biz ilgari ta’lim dasturlarini an’anaviy usuli ya’ni ma’ruzani yirik hajmli kitoblar va qo‘llanmalar orqali amalga oshirilgan shaklida olib borganmiz. Bu esa o‘z navbatida ta’lim sifatining u qadar yuqori bo‘lishini ta’minlamagan. Hozirda ta’lim sifatini ko‘tarishda ta’limni raqamlashtirish jarayoni boshlangan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Innovatsion ta’lim texnologiyalari va metodlari: darslik/ Sh.Sh.Olimov, Sh.X.Samiyeva, N.X.Aslanova, F.J.Ro‘ziyev.- Buxoro: “Sadriddin Salim Buxoriy” Durдона, 2022. -240 b.
2. Ishmuhamedov R., Yuldashev M. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar.T.: “Nihol” nashriyoti, 2013, 2016.
3. IshmuhamedovR., AbduqodirovA., PardaevA. Ta’limda innovatsion texnologiyalar (ta’lim muassasalari pedagog-o‘qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar).-T.: Iste’dod, 2008.
4. M.M.Xolmuxammedov “Professional ta’lim tizimini zamonaviy yondashuvlar asosida modernizatsiya qilish”. Uzluksiz ta’lim ilmiy-uslubiy jurnal. 2021. 6-son.

TA'LIMNI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA BO'LAJAK MUHANDISLARNI O'QITISHDA MASOFAVIY TA'LIMNING NAZARIY ASOSLARI

*Kayumova Gulshan Asrorovna, Usmonov Akbar Ibrohim o'g'li
Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU dotsenti, gulshan.kayumova@mail.ru,
Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU kata o'qituvchisi,
akbar.usmonov.93@mail.ru*

Annotasiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim tizimida ta'limni raqamlashtirish sharoitidabo'lajak muhandislarni o'qitishda masofaviy ta'limning o'rni, ahamiyati va nazariy asoslari keltirilgan. Elektron ta'limning asosiy pedagogik tamoyillari hamda masofali ta'lim tizimida ishlashi davomida o'qituvchilar tomonidan hal qilinadigan masalalarni tartiblash masalalariga yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: elektron ta'lim, masofaviy ta'lim, ta'limni raqamlashtirish, kompetensiya, ijodiy kompetentlik, motivatsiya, kreativ yondasuv, mobil ta'lim platformasi.

Abstract: This article presents the role, importance and theoretical foundations of distance education in the education of future engineers in the conditions of digitization of education in the higher education system. The main pedagogical principles of e-learning and the issues of ranking issues solved by teachers during the operation of the distance education system are highlighted.

Key words: electronic education, distance education, digitization of education, competence, creative competence, motivation, creative approach, mobile educational platform.

Kirish. Bugungi kunda texnika va texnologiyalar kun sayn shiddat bilan yangilanib borayotgan bir davrda jamiyatni dunyoqarashi va zamonga moslashuvini tubdan o'zgartirishi odatiy hol bo'lib bormoqda. Bunday o'zgarishlar ta'lim jarayoniga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Mamlakatimizda so'nggi yillarda ta'lim tizimini tubdan isloh qilish va ta'lim sifatini baholash hamda ta'limni raqamlashtirishni rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda. Ta'lim tizimini raqamlashtirishda, ta'lim oluvchilarni masofadan o'qitishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish orqali mutaxassislarning zamonaviy bilimlarini kengaytirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Yevropa va boshqa rivojlangan mamlakatlarda ta'lim jarayoniga masofaviy ta'lim (Moodle, Ilias, Coursera, Dokeos va boshqalar) shakllarini keng tadbiq etish, elektron ta'lim muhitida (e-learning) oliy ta'limning uzluksizligi va amaliy yo'naltirilganligi, ta'lim oluvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, kasbiy kompetensiyalar tizimini shakllantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalar negizida yaratilgan zamonaviy masofaviy o'qitish vositalaridan foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish katta ahamiyat kasb etmoqda.

Oliy ta'lim muassasalarida raqamlashtirish va raqamli texnologiyalar vositasi yordamida ta'limni tashkil etish talabalarning dars mashg'ulotlarga faol qatnashishi, mavzularni to'liq o'zlashtirishi, kelajakdagi kasbiga mehrining oshishi va turli kompetensiyalarini rivojlanishiga sabab bo'ladi.

Ta'limni raqamlashtirish ta'lim tizimidagi o'rni beqiyos bo'lib, bunda o'quvchilar va talabalarning fanni o'zlashtira olishi emas, balki ular bir vaqtning o'zida qanday o'qiyotganini, fanni qanday o'rganayotganini, vazifalarga qiziqishi, o'z darajasidagi muammolarga fikr bildirishlarini kuzatish mumkin. Buning natijasida o'quvchilarning o'zlari mustaqil o'rganishi, shaxsiy o'rganishga moslashishi va o'z ustida ishlashi kabi qobiliyatlari rivojlanadi. Dars jarayonlari raqamli kontentda jonli olib borish va darslarda interfaol topshiriqlarni berish, virtual loyihalarida o'rganish talabalarni yanada fikrlashlarini o'stiradi. O'zi qiziqqan sohadagi kasbiy kompetensiyalari rivojlanadi [1].

Ta'limni raqamlashtirish sharoitida ta'lim jarayonida o'qituvchi masofadan turib muloqot qilish usullarini o'zlashtirishi kerak. Bu esa o'qituvchiga o'quv materiallarini yaratish, to'ldirish, tahrirlash va nashr etish kabi ishlarni ham bajarish imkonini beradi. Buning natijasida ma'ruzalar tashkil qilishning shakli o'zgaradi. An'anaviy ta'limdagi ma'ruzada talabaga oldindan ma'lum bo'lmagan axborotlar beriladi, elektron ta'limda esa barcha o'quv materiallari axborotni uzatishning turli formatlari ko'rinishida tartiblangan holda ta'lim oluvchilarga taqdim etiladi. Shuning uchun endi o'qituvchi ma'ruzaga ijodiy yondashgan holda, talabalarga tayyorlanish uchun axborot manbalarini berishi yoki talabalarning o'zlari qo'shimcha axborot manbalarini izlab topishlari mumkin bo'ladi. Keyin ma'ruza yuzasidan muhokama o'tkaziladi. Muhokama jarayonida talabalarning ma'ruza yuzasidan fikrlari ko'rib chiqiladi va umumiy xulosaga kelinadi. O'qituvchi talabalarga mustaqil ish mavzularini ham beradi[3].

Yuqoridagilardan kelib chiqib, John Anderson va Robert McCormicklar tomonidan elektron ta'limning asosiy pedagogik tamoyillari ishlab chiqilgan³⁵. Bu tamoyillarni ko'rib chiqishdan oldin aytishimiz mumkin-ki, o'qituvchi elektron ta'limda nafaqat ta'lim jarayoniga, balki ta'lim oluvchilarga materialni qay tarzda yetkazib berishga ham ahamiyat berishi lozim.

1-tamoyil. O'quv dasturiga mos kelishi kerak. Pedagogik kontentlar qo'yilgan maqsad, fan mazmuni, talabalarning ish faoliyati, baholash mezoniga bog'liq holda o'quv dasturlariga muvofiq tuzilishi kerak.

2-tamoyil. Kiritish. Pedagogik faoliyatda ta'lim oluvchilar ijtimoiy kelib chiqishi, yashash joyi va jinsidan qat'iy nazar ta'lim olish huquqiga ega bo'lishi kerak.

3-tamoyil. Talabalarni jalb etish. Pedagogik faoliyatda ta'lim oluvchilarni ta'lim olishga jalb qilish va ularning fanga bo'lgan qiziqishini ularni rag'batlantirib borish kerak.

4-tamoyil. Innovatsion yondashuvlar. Pedagogik faoliyatda maqsadga erishish uchun raqamli texnologiyalardan samarali foydalangan holda o'quv jarayonini innovatsion tarzda amalga oshirish kerak.

5-tamoyil. Samarali o'qitish. Pedagogik faoliyatda ta'lim oluvchiga o'zining xohishiga ko'ra o'quv jarayonini tanlash imkonini berish hamda ta'lim jarayoniga

³⁵ http://www.xplora.org/ww/en/pub/insight/thematic_dossiers/articles/quality_criteria/equality2.htm

raqamli materiallarni taqdim etishning samarali yo'llarini taqdim etishni ta'minlashi kerak.

6-tamoyil. Shakllantirish bahosi. Pedagogik faoliyatda ta'lim sifatini yaxshilash maqsadida talabalar ishlashi uchun tezkor teskari aloqani ta'minlash; talab etiladigan kriteriyalar yoki samaradorlik standartlarini tushungan holda ekspert baholash uchun imkoniyatlar yaratish; mos kriteriyalar va standartlar asosida o'z-o'zini baholash uchun imkoniyatlar yaratish asosida shakllantirish bahosini ta'minlash mumkin.

7-tamoyil. Yakuniy baholash. Pedagogik faoliyatda yakuniy baholash ishonchli bo'lishi, o'qituvchilar, talabalar va ota-onalarga tushunarli tarzda yetkazilishi, yutuqlar darajasini aniqlashi, talabaga salbiy hissiy ta'sir ko'rsatmasdan yetkazilishi kerak.

8-tamoyil. Muvofiqlik, izchillik va oshkoralik. Pedagogik faoliyat maqsadga, mazmunga, talabalar faolligi va baholashga (mavjud bo'lgan joylarda) izchil mos kelishi va ochiq, shaffof bo'lishi kerak. Foydalanuvchilar nima qilishi kerakligini aniq bilishi kerak.

9-tamoyil. Foydalanish qulayligi. Elektron ta'lim ochiq, tushunarli bo'lishi va qo'llash uchun yo'riqnoma talab etmasligi (o'qituvchiga ham, talabaga ham), o'quvchi yoki o'qituvchi uchun tegishli ko'rsatmalar berilishi kerak.

10-tamoyil. Iqtisodiy samaradorlik. Texnologik yechimlar asosli, ochiq va arzon bo'lishi kerak.

Bundan ko'rinib turibdi-ki, elektron ta'limning pedagogik xususiyatlarini o'rganib chiqish davomida, o'quv jarayonining shaffofligi, hamma uchun ochiqligi, o'qish va ishni bir vaqtda olib borish mumkinligini ko'rish mumkin. Elektron ta'limning keltirilgan pedagogik tamoyillari asosida ta'limni raqamlashtirishning asosiy mazmunini kengroq yoritiladi.

Masofali ta'lim tizimida o'qituvchi faoliyatini aniqlash uchun avvalo o'qituvchining kasbiy faoliyati doirasida yechilishi lozim bo'lgan masalalarni ko'rib chiqish va tartiblashtirish kerak bo'ladi. Kuzatishlar davomida masofali ta'lim tizimida o'qituvchilar faoliyati davomida yechiladigan masalalar tartibi yaratiladi.

1-jadval.

Masofali ta'lim tizimida ishlashi davomida o'qituvchilar tomonidan hal qilinadigan masalalarni tartiblash

	Faoliyat ko'rinishi	Hal qilinadigan masalalar
	Uslubiy	masofali ta'lim kursi uchun o'qitish tarkibini tanlash; masofali ta'limda o'qitish maqsadlari, masalalarini tartiblash va vositalarini aniqlash; masofali ta'lim jarayonining uslubiy ta'minotini ishlab chiqish; masofali ta'limning pedagogik texnologiyalarini o'rganish va ishlatish; masofali ta'limni qo'llashda nazorat tizimini

		tanlash va amalga oshirish.
	Tashkiliy	masofali o'quv jarayoni doirasida ta'lim oluvchilar bilan hamkorlik jarayonini tashkillashtirish; darsdan tashqari vaqtlarda (masofali olimpiadalarda, konkurslarda,) ta'lim oluvchilar bilan hamkorlik jarayonini tashkillashtirish; ta'lim jarayonini masofali ta'limni qo'llagan holda hujjatli ta'minlash; masofali ta'limda tijoratni qo'llash (marketing, menejment, ta'lim xizmatlari reklamasi).
	Psixolo-pedagogik	masofali ta'limda ta'lim oluvchilarning faoliyatini ijtimoiy-psixologik tarzda tartibga solish; masofali ta'limda ta'lim oluvchilar shaxsini tarbiyalash va shakllantirish.
	Fanni o'qitish muammolari	darslarni onlayn va offlayn rejimlarda o'tkazish; ta'lim oluvchilar, hamkasblar, administratsiya, boshqa tashkilot vakillari, ota-onalar bilan kasbiy muloqot;
	Shaxs rivojlanishining muammolari	masofali ta'lim sohasida malaka oshirish; virtual pedagogik tadbirlarda ishtirok etish; ilmiy-tadqiqot ishida ishtirok etish.

Masofali ta'limni uzluksiz ta'limda ta'limning boshqa turlaridan farq qilmaydigan ta'lim tizimi sifatida ko'rish zarur. Masofali ta'lim kunduzgi ta'lim kabi maqsad va vazifalarni o'ziga qo'llagan holda quriladi. Biroq ushbu o'quv jarayonida o'quv materialini uzatish va tashkillashtirish, o'quv jarayoni qatnashchilarining o'zaro harakati boshqa xil ko'rinishda bo'ladi. Masofali ta'limda o'quv jarayonini tashkillashtirishning didaktik yondashuv (prinsip)lari spesifik usullar, Internet tarmog'i imkoniyatlari va xizmatlari bilan amalga oshiriladi. Boshqa tomondan, masofali ta'limni uzluksiz ta'limning bir tizimi sifatida ko'rish mumkin. Yana boshqa tomondan esa, masofali ta'limni tizim komponentalarini (maqsadi, tarkibi, usullari, tashkiliy shakli va ta'lim metodlari) ishlab chiquvchi pedagogik loyihalash bosqichi va Internet tarmog'ida o'quv jarayonini amalga oshirish bosqichi kabi komponentalar birligi sifatida ko'rib chiqish mumkin.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, masofali ta'lim tizimida o'qituvchi faoliyatini ikki bosqichga bo'lish mumkin:

Ta'lim oluvchilarning o'quv faoliyatini masofali formatda tashkillashtirish.

Masofali kursni ishlab chiqish.

Ta'lim oluvchilarning o'quv faoliyatini masofali formatda tashkillashtirish bosqichida o'qituvchi bir qancha uslubiy va tashkiliy masalalarni yechadi. Masofali kursni ishlab chiqish bosqichida kommunikativ va texnik masalalar ko'rib chiqiladi.

Oliy ta'lim tizimida ta'limni raqamlashtirish sharoitida mobil ta'lim platformasi asosida bo'lajak muhandislarni ijodiy kompetentligini rivojlantirish masalalari ko'rib chiqildi. Smart Education Learning System mobil ta'lim

platformasidan foydalanish bilan talabalarning ijodiy fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish tizimi uzluksiz kreativ ta'limning ko'p bosqichli tizimini rivojlantirish bilimlar va ko'nikmalar tuzilmasini optimallashtirish, mustaqil ta'limni kuchaytirish, darslarni talab darajasida o'tkazish va o'quv materialini talabalarga tushunarliroq shaklda taqdim etish uchun yangi imkoniyatlar ochadi. Bu tadqiqot talabaning ta'lim ehtiyojlari va rag'batlarini ortib borayotgan kreativ o'quv jarayonining imkoniyatlari bilan uyg'un birlashtirishga imkon berdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Muslimov N. va boshq. Pedagogika / Nopedgogik OTM uchun). – T.: TDPU. 2013. 95 b
2. Shokirova Ch.T. Talabalarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish va dasturiy nazorat asosida o'qitish samaradorligini oshirish. Diss. ... ped.fan.nom. Andijon., 2009 – 132 b.
3. Қодиров Х.Ш. Касб таълими ўқитувчиларининг билим ва кўникмаларини шакллантиришда ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш методикасини такомиллаштириш пед. фан. ф.докт.... дис. Т.:–2017.

TA'LIM JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR, INTERNET VA KOMPYUTERGA QARAMLIK

*Sheraliyev Sarvarbekh Jumali o'g'li, Salimboyeva Farangiz Dilshod qizi
Guliston davlat universiteti Psixologiya va ijtimoiy
fanlar fakulteti talabalari*

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda ta'lim jarayonini raqamli texnologiyalar asosida tashkil qilish va rivojlantirish uchun Toshkent shahar, Yangiheyot tumani, 304-maktab va International center MCHJda ma'lum muddat davomida olib borilgan tadqiqotimiz natijasi bilan tanishishingiz mumkin. Shuningdek, maqolada ta'lim jarayonida texnologiyalarni qo'llashda to'siq bo'ladigan omillar haqida ham yoritib berilgan. Internetdagi qaramlik muammosi, tarmoq ichida va tashqarisida bo'lgan aloqa tahlili ko'rib chiqiladi. Internetga qaramlikning shakllanishiga hissa qo'shadigan ijtimoiy-psixologik sabablar va omillar batafsil tavsiflanadi. Ta'lim uslublari va oila a'zolari bilan munosabatlarning tabiatiga alohida e'tibor qaratiladi. Kompyuterga qaramlik bu asrda tobora kuchayib borayotgan tsivilizatsiya tahdididir. Ko'rinib turibdiki, texnologiya juda tez sur'atlar bilan rivojlanib borayotgani ko'p foyda keltiradi. Biroq, tanganing boshqa tomoni ham borki, bu ba'zi xavflarni keltirib chiqaradi. Harbiy yoki ekologik tahdidlardan tashqari, texnologiyaning rivojlanishi, ayniqsa, kompyuter, noutbuk, telefon va Internetga ulanishning oson va tobora kengayib borayotgani aqliy va hatto jismoniy salomatlikka tahdid soladi.

Kalit so'zlar: *Kompyuterga qaramlik, Zamonaviy texnologiyalar ta'siri, qaramlikning belgilari, qaramlikning oqibatlarini, qaramlikni davolash.*

Kirish. Raqamli texnologiyalar, ya'ni IT (Information Technology), kompyuterlar, internet, smartfonlar, planshetlar, programmalash tillari, tizimlar va boshqa o'zaro aloqador qurilmalar kabi texnik vositalar orqali ma'lumotlar yig'ilish, saqlash, tahlil qilish, o'zgartirish va tarqatish imkoniyatlarini ta'minlovchi texnologiyalar jamlanmasidir. Raqamli texnologiyalar bugungi kunda ko'plab sohalarda ishlatilmoqda, masalan, biznes, siyosat, madaniyat, ta'lim, tibbiyot va boshqa sohalarda. Raqamli texnologiyalar ta'lim sohasida ham juda keng qo'llanilmoqda, chunki ular o'rganish jarayonini osonlashtirish, o'quvchilarga tajriba yaratish, va o'quv jarayonini ko'p tizimlash imkoniyatlarini ta'minlaydi. Mavzuning dolzarbligi. O'zbekistonda ta'lim jarayonini raqamli texnologiyalar asosida tashkil qilish va rivojlantirish maqsadida 2018 yilning 28 fevralida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan «Ta'lim sohasini rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-3544-sonli Qarori qabul qilindi. Bu qaror bilan raqamli texnologiyalar asosida ta'lim jarayonini rivojlantirish va modernizatsiyalash bo'yicha quyidagi vazifalar belgilangan: - O'quv jarayonini raqamli texnologiyalar asosida tashkil etish va bu sohada ilg'or kadrlarni tayyorlash; - Ta'lim sohasida raqamli texnologiyalar va innovatsion usullarni rivojlantirish; - O'quv dasturlarini raqamli formatda tashkil etish; - Maktab o'quvchilariga xususiy kompyuter sinflarini tashkil etish; - O'quv materiallarini raqamli formatda tayyorlash va tarqatish; - O'quv jarayonida interaktiv usullarni joriy etish; - O'quv jarayonini monitoring qilish va baholash

tizimini rivojlantirish. [1] Bundan tashqari, 2018 yilning 14 noyabrda «Ta'lim klasterlari rivojlanishini ta'minlash choratadbirlari to'g'risida»gi PQ-4010-sonli farmon bilan ta'lim klasterlarining rivojlanishini ta'minlash choratadbirlari belgilangan. Bu farmon bilan, ta'lim klasterlarining rivojlanishini ta'minlash uchun, ularning faoliyatini tashkil etish, o'quv-tarbiya jarayonini rivojlantirish, talabalarning kasbiy tayyorligini oshirish, innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanishga imkon berish, yoshlarni qiziqishlarini engil qilish, ta'limning xalqaro standartlarga mos kelishini ta'minlash va ta'limda innovatsion usullarni joriy etish kabi muhim masalalar keltirilgan. [2]

Materiallar va tadqiqot metodlari. Ta'limda raqamli texnologiyalarni ishlatish uchun bir nechta yo'llar mavjud: 1. Interaktiv ta'lim dasturlari: Interaktiv ta'lim dasturlari, o'quvchilarning o'zlarining o'rganish yo'nalishlarini tanlash va ularga mos keladigan ta'lim usullarini ishlatish imkonini beradi. Bu dasturlar o'quvchilar uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni, ko'nikmalarini va ko'nikmalarni tushuntirish uchun animatsiyalar, videolar, audio va boshqa mulohazalar ishlatish huquqini beradi. 2. Raqamli darsliklar: Raqamli darsliklar o'quvchilarga ularning o'rganish jarayonida yordam berish uchun katta yordamchi bo'lib xizmat qiladi. Raqamli darsliklar o'quvchilarga ma'lumotlarni osonlashtirish va ularga mos keladigan ta'lim usullarini ishlatish imkonini beradi. 3. Onlayn ta'lim platformalari: Online ta'lim platformalari, o'quvchilarga o'zlarining o'rganish jarayonida o'zlarining ko'nikmalariga mos keladigan ta'lim usullarini ishlatish imkonini beradi. Bu platformalar o'quvchilar uchun onlayn darslar, testlar, topshiriqlar va boshqa ta'lim materiallari ko'rsatish imkonini beradi. 4. Virtual ta'lim: Virtual ta'lim o'quvchilarga o'zlarining o'rganish jarayonida o'zlarining ko'nikmalariga mos keladigan ta'lim usullarini ishlatish imkonini beradi. Virtual ta'lim o'quvchilar uchun online darslar, interaktiv topshiriqlar va boshqa ta'lim materiallarini taqdim etadi. Bu bo'yicha olib borayotgan ilmiy tadqiqotimiz natijalari bilan keyinchalik tanishtirib o'tamiz. 5. Ta'limning boshqa sohalarida raqamli texnologiyalardan foydalanish: Raqamli texnologiyalardan foydalanish ta'limning boshqa sohalarida ham keng qo'llanilmoqda, masalan, o'quvchilar o'zlarining ta'lim materiallarini yozish, o'quvchilarning o'zlarining ishlarini tuzish va o'zlarining ma'lumotlarini saqlash uchun mos keladigan dasturlarni ishlatish imkonini beradi.

Hozirgi jamiyatimizning eng ko'zga ko'ringan xususiyatlaridan biri Internetning ommalashgani va keng tarqalishi hisoblanadi. Bir tomondan, Internet jamiyatda muloqot qilish va axborotni tarqatishning juda muhim vositasi sifatida insonning turmush tarziga katta ta'sir ko'rsatadi. Boshqa tomondan, kompyuter texnologiyasining rivojlanishi inson va jamiyat uchun bir qator noqulay potentsial tahdidlarga olib keladi. Bugungi kunda bunday tahdidlardan biri, internetga qaramlik yoki internetga tobeklik deb ataladi, tibbiy, psixologik, pedagogik adabiyotlarda va yangi texnologiyalarni qo'llash bilan bog'liq sohalarda jadal muhokama qilinib ommaviy e'tiborni tortmoqda.

Internetga qaramlik muammosiga birinchi bo'lib psixoterapevtlar duch kelishdi. Internetga qaramlik hodisalarini psixologik o'rganishni boshlab bergan olim klinik psixolog K. Yangni oloshimiz mumkin. Internetga qaramlikni o'rganishimga brinchi sababni paydo bo'lishiga deb yozgan edi u: "Internetga

qaram bo'lgan brinchi tadqiqot obektim qiz do'stimning eri bo'lib unda onlayn suhbatlarga qaramlik boshlangan edi. Do'stim eri bilan ajrashishmoqchiligi haqida gapirganda menda qiziqish o'yg'ondi bu holatni o'rganishga sababi ko'pchilik odamlarda allaqachon Internetga qaramlik boshlangan edi, giyohvand moddalar, spirtli ichimliklar, qimor yoki boshqa qaramlik belgilari xulq-atvorida ko'rinadimi shunisi qiziqish o'yg'otdi". Boshqa psixoterapevtlar ham o'z amaliyotida bunday muammolarga duch kelayotganini kuzatish mumkin edi. O'sha davrda 3000 ta amerikaliklardan olingan so'rovnomada mutaxassislarining fikriga ko'ra, ulardan 73% internetdan foydalanish bilan bog'liq muammolarga duch kelganligi aytilgan. Shveytsariyalik psixiatrlarning o'tkazilgan so'roviga ko'ra, ularning 74 tasida Internetga qaramlik kasalli bor deb tan olishga tayyor bo'lishgan va bunday bemorlarni davolash istiqbollarini muhokama qilishni boshlab yuborishgan. Internetga qaramlik xalqaro hodisa ekanini e'tirof etish shundan boshlanadi. Internetga qaramlik nafaqat AQShda, balki Rossiyada, Xitoyda va boshqa mamlakatlarda, keng tarqalgan bo'lib har qanday hududda toppish mumkin edi. Dunyoda Internet foydalanuvchilarining 2% dan 15% gacha qaramlik belgilarini kuzatish mumkin.

Internetga qaramlik jamiyatda keng tarqalgan holat bo'lsa-da, bu hodisani tasvirlash uchun hali standart termin yo'q, chunki ko'plab olimlar Internetga qaramlikning alohida turi sifatida aniqlashning qonuniyligini shubha ostiga olishadi.

KOMPYUTERGA QARAMLIKNING BELGILARI

Kompyuterga qaramlik Internetga kirish, kompyuter o'yinlari, filmlar va seriallar bilan mustahkam aloqaga ega. Kompyuter faqat biz turli maqsadlarda foydalanadigan vositadir. Biroq, bu o'z-o'zidan muammo emas. Biz ishlayotganda, o'qishda, o'ynashda yoki dam olishda ushbu turdagi vositadan foydalanishimiz mumkin. Muammo ayni paytda paydo bo'ladi Kompyuter, Internet, kompyuter o'yinlari hayotimizda eng muhim o'rinni egallaydi va biz ular bilan ko'p soatlar, hatto kuniga bir necha soat vaqt o'tkazamiz. Ushbu turdagi belgisi har doim ham hal qiluvchi omil emas kompyuterga qaramlik. Ko'pgina odamlarning kasbiy faoliyati kompyuter va Internet bilan chambarchas bog'liq.

Kompyuter monitori bilan tez-tez va uzoq muddatli aloqada bo'lgan miyani qo'llab-quvvatlash uchun Extra focus Good Game Labs - to'liq konsentratsiya uchun parhez qo'shimchasiga murojaat qilish kerak.

Agar odam ishlatsa, giyohvandlik haqida gapirishimiz mumkin kompyuter majburiy ravishda, kirish uchun kuchli va uzluksiz ehtiyojni his qiladi kompyuter va Internet, bu uning farovonligiga ta'sir qiladi. Bu asosiy belgisi kompyuter oldida o'tkazgan vaqt hissini yo'qotish bilan birga. Giyohvand odam o'zining oldingi manfaatlarini chetga surib qo'yadi, asta-sekin oddiy ijtimoiy hayotdan uzoqlashadi. Ko'pincha kompyuter o'yinlari, filmlar yoki seriallar haqida obsesif fikrlar, fantaziyalar yoki orzular paydo bo'ladi.

Ba'zan odam kompyuterga qaram bo'lgan u ixtiyoriy ravishda barmoqlarini harakatga keltiradi, yozishga taqlid qiladi yoki haqiqiy suhbatlar paytida onlayn suhbatlarda ishlatiladigan yorliqlardan foydalanadi. Alomat kuchli giyohvandlik -

bu qo'rquv hujumlari, tashvish yoki hatto kirish imkoni bo'lmaganda tajovuzkorlik. kompyuter.

KOMPYUTERGA QARAMLIKNI DAVOLASH

Kompyuterga qaramlikni davolash shunga o'xshash muomala boshqa giyohvandlik (alkogolizm, qimor o'yinlari). Dastlabki bosqichda psixolog buni ko'pincha inkor qilgan odamni o'zi ekanligini anglaydi kompyuterga qaram bo'lgan, bu unga va uning qarindoshlariga haqiqiy xavf tug'diradi. Keyin terapiya yordamida giyohvandlar kompyuter va Internetdan to'g'ri foydalanishni o'rganadilar. Kun rejasini batafsil tayyorlash kirish imkonini beradi kompyuter muayyan vaqtlarda, bir vaqtning o'zida qaram kishiga boshqa vazifalar va o'yin-kulgilarni taqdim etadi.

Foydalanilgan adabyotlar

1. Mirzayev Jamshid Turdalievich. "Social and psychological opportunities of information and psychological security in adolescents" International Conference on Developments in Education. Hosted from Bursa, Turkey. <https://econferencezone.org> July 15th 2022 45-48 p

<https://econferencezone.org/index.php/ecz/article/view/1279>

2. Мирзаев, Д., & Наргулова, А. (2022). «Лечение интернет-зависимости. Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы» Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы 1(1), 498–500. извлечено от

<https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5217>

3. Мирзоев, Д. (2022). "Internet qaramligini shakllanishning sabablari, mexanizmlari va diagnostikasi." Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы, 1(1), № 1 (2022) 500–503. извлечено от

<https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5218>.

4. Jamshid Turdalievich Mirzayev. Yoshlar ijtimoiy hulq-atvoriga internet muloqoti ta'sirining psixologik jihatlari. Tashkent Medical Academy Volume 4 | TMA Conference | 2023 Integration of Science, Education and Practice in Modern Psychology and Pedagogy: Problems and Solutions. Volume 4 | TMA Conference | 2023. May 6. 812-816 p. <https://cyberleninka.ru/article/n/yoshlar-ijtimoiy-hulq-atvoriga-internet-muloqoti-ta-sirining-psixologik-jihatlari/viewer>

5. Mirzayev Jamshid Turdaliyevich. "Psychological aspects of influence of the internet - communication on the social behavior of the youth" / INTELLECTUAL EDUCATION TECHNOLOGICAL SOLUTIONS AND INNOVATIVE DIGITAL TOOLS. International scientific-online conference. 2023. Part 18. JUNE 3rd. 1295-1300 p.

<https://interonconf.org/index.php/neth/article/view/5386>

6. Mirzayev Djamshid Turdalievich/ PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INTERNET-COMMUNICATION IN SOCIAL SOCIETY OF YOUTH. The results of the study of Internet addiction on the method of Kimberly-Yang.

<https://www.proquest.com/openview/c0c46eae7bf0e04fd82a955955a4dd/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2035897>

7. Mirzayev Djamshid Turdalievich / Psychological aspects of the influence of internet communication on the social behavior of young / PEOPLE SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 3 ISSUE 4 APRIL 2024 ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ B volume 3 issue 4 – 359p <https://doi.org/10.5281/zenodo.11032109>

8. Mirzaev Jamshid Turdalievich. Psychological aspects of the influence of internet communication on the social behavior of young people. Science and innovation international scientific journal. VOLUME 3 ISSUE 4 APRIL 2024 ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ. 174-177 p <https://doi.org/10.5281/zenodo.11032109>

9. Sheraliyev.S.J <https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/548>

10. <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/5627>

11. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=-78089kAAAAJ&citation_for_view=-78089kAAAAJ:9yKSN-GCB0IC

YOSHLARNING INNOVATSION FAOLIYATI IJTIMOIIY RIVOJLANISH MEXANIZMI SIFATIDA

Mirzavev Djamshid Turdaliyevich

Guliston davlat universiteti Pedagogika va psixologiya kafedrası, PhD

Email: mirzjamshid.003@gmail.com

Annatatsiya: Ijtimoiy sohada innovatsion yoshlar loyihalaridan foydalanishning dolzarbligini taqdim etadi. O'zbekistondagi zamonaviy innovatsion loyihalarining asosiy yo'nalishlari.

Kalit so'zlar: *innovatsiyalar, yoshlar, ijtimoiy xizmatlar, kraudsorsing, innovatsion loyiha.*

Davlat va munitsipal boshqaruvning asosiy yo'nalishlaridan biri ijtimoiy soha va uni rivojlantirishdir. Ijtimoiy sohaning holati ko'p jihatdan mehnat resurslarini takror ishlab chiqarish jarayonlarini, ularning miqdori va sifatini, ishlab chiqaruvchi kuchlarning ilmiy-texnikaviy rivojlanish darajasini, jamiyatning madaniy va ma'naviy hayotini belgilaydi. Davlatning ijtimoiy sohasini muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun bu borada innovatsiyalarni joriy etish zarurati bor. Innovatsiyalarni joriy etish har doim juda katta xavflar bilan bog'liq. Xatarlarni yumshatish uchun ilmiy-texnikaviy va innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash sohasida maxsus davlat siyosatini yaratish va amalga oshirish bilan bog'liq ustuvor vazifa paydo bo'ladi. Davlat uchun ushbu sohadagi texnologik yutuqning asosiy vositasi investitsiya hajmini innovatsiyalar tomon yo'naltirishdir.

Mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ko'p jihatdan aholi turmush darajasini oshirishning asosiy vositasi bo'lgan ijtimoiy innovatsiyalar belgilaydi. O'zbekistonda ijtimoiy innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlashga katta ehtiyoj bor. Innovatsion faoliyatni rivojlantirish uchun qulay baza yaratish maqsadida -ijtimoiy sohada innovatsion markazlar faol tashkil etilmoqda.

Ijtimoiy innovatsiyalar markazi ijtimoiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash infratuzilmasi hisoblanadi. Ular innovatsion platformalarda tizimli ravishda ishlamoqda. Bunday markazlar ijtimoiy sohada innovatsion yechimlar uchun ma'lum bir katalizator bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Biz ijtimoiy sohadagi innovatsion markazlarning eng muhim vazifalarini qayd etamiz:

1. Ijtimoiy loyihalarini rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash;
2. Ijtimoiy yo'naltirilgan notijorat tashkilotlarni qo'llab-quvvatlash;
3. Kichik va o'rta biznesning ijtimoiy tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha tajriba almashish;
4. Ijtimoiy mavzularda amaliy mashg'ulotlar o'tkazish;
5. Ijtimoiy tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish.

Innovatsiyalarni rivojlantirishda yoshlar ishtirokining dolzarbligini A.Stanevskiyning ("Imkoniyatlar texnologiyasi" innovatsion loyihalarini ilgari surish dasturini ishlab chiquvchisi) ta'kidlashicha: "Yoshlar kelajak tashuvchilaridir bu masalaga munosabatni o'zgartirish jamiyat va davlatning maqsadidir".

Ta'lim va ijtimoiy tarkibiy qismlarning "birlashtiruvchilari" deb atash

mumkin, bunda yoshlar ijtimoiy rivojlanishning innovatsion strategik resursi sifatida qaraladi, ularning amalga oshirilishi davlatdagi iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy jarayonlarning rivojlanishiga qo'shimcha turtki beradi. Muayyan toifadagi fuqarolarning so'rovlariga javob beradigan va ehtiyojlarini qondiradigan har bir innovatsion loyiha o'z maqsad va vazifalariga ega. Ammo ularni bitta asosiy maqsad birlashtiradi: ijtimoiy normalar va huquqlarga rioya qilish, fuqarolarni ijtimoiylashtirish, kam himoyalangan ijtimoiy guruhlarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan real mexanizmlarni yaratish va amalga oshirish.

Loyiha faoliyatiga asos bo'lgan asosiy tamoyillar:

1. Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, tegishli idora va tuzilmalar, ishbilarmon doiralar bilan hamkorlik yaxshi natijalarga erishish istiqbollarini beradi;

2. Muayyan loyiha yo'naltirilgan maqsadli auditoriya ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda loyiha faoliyatini loyihalashga yordam beradi;

3. Internetdan foydalanish loyihalarning maksimal shaffofligini ta'minlaydi. Har bir qiziqqan internet foydalanuvchisi qiziqqan loyiha saytiga tashrif buyurishi va uning qoidalari bilan tanishishi mumkin. Qiziqqan foydalanuvchilar o'zaro hamkorlik qilish uchun loyiha ishlab chiquvchilardan fikr-mulohazalarini olish imkoniyatiga ega.

Ushbu tamoyillarni amalga oshirishga misol sifatida, masalan Sirdaryo viloyati Guliston shaharchasida jamoat joylarini yaratish bo'yicha taklif etilayotgan ijtimoiy loyihalar, ular yoshlar siyosatining tubdan yangi yo'nalishlari va loyihalarini amalga oshirish imkonini beradi, shu jumladan: yoshlar antikafesini yaratish, mavsumiy ochiq kinoteatr ochish, tadbir turizmining yangi yo'nalishlarini rivojlantirish.

Yoshlar salohiyatidan innovatsion shakllarda foydalanish imkonini beruvchi texnologiyalardan biri bu kraudsorsing texnologiyasidir. Davlat kraudsorsingi vakolatiga aholi tomonidan turli davlat tashabbuslari kiradi: innovatsion loyihalar, takliflar va dolzarb masalalar bo'yicha muhokamalar. Munozaralar ovoz berish va fikrlarni to'plash rejimida o'tkaziladi, ular keyinchalik muayyan echimlarni izlash uchun ishlatiladi (masalan, Internet orqali fikrlarni to'plash, keyin esa olingan takliflar bo'yicha muhokama uchrashuvi tashkillashtirish). Eng katta yoshlar faolligi ijtimoiy tarmoqlarda kuzatilmoqda: "Telegram" va "Instagram", bu erda ma'lum bir jamoalar bloglar mavzular yaratish mumkin. Ushbu virtual uyushmalar doirasida muhokamalar, so'rovlar o'tkazilib, faol odamlar ham innovatsion loyihalarda ishtirok etishga jalb qilinmoqda. Shunga ko'ra, kraudsorsing Internetda o'zini namoyon qilish, ya'ni yoshlarni loyiha faoliyatiga jalb qilish uchun ajoyib imkoniyatga ega bo'ladi, chunki yoshlar Internetda jamlangan aholining eng faol qatlami hisoblanadi.

Yoshlarning innovatsion loyihalarini moliyalashtirish manbalari masalasi dolzarbligicha qolmoqda. Albatta yosh avlodning innovatsion faoliyatini davlat moliyaviy qo'llab-quvvatlaydi. Bundan tashqari asosiy iste'molchi va manfaatdor tomon bo'lganligi sababli, biznes hamjamiyati ushbu jarayonga qo'shiladi deb taxmin qilinadi. Ehtimol innovatsion loyiha xususiyatiga qarab, uchinchi shaxslarning xususiy moliyalashtirishi va ishlab chiquvchilarning o'zlarining

moliyaviy ishtiroki va xalqaro moliya institutlari, xayriya tashkilotlari va fondlarning mablag‘larini jalb qilish orqali qo‘llab quvatlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirzayev Jamshid Turdalievich. “Social and psychological opportunities of information and psychological security in adolescents” International Conference on Developments in Education. Hosted from Bursa, Turkey. <https://econferencezone.org> July 15th 2022 45-48 p

<https://econferencezone.org/index.php/ecz/article/view/1279>

2. Мирзаев, Д., & Наргулова, А. (2022). «Лечение интернет-зависимости. Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы» Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы 1(1), 498–500. извлечено от

<https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5217>

3. Мирзоев, Д. (2022). “Internet qaramligini shakllanishning sabablari, mexanizmlari va diagnostikasi.” Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы, 1(1), № 1 (2022) 500–503. извлечено от

<https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5218>.

4. Jamshid Turdalievich Mirzayev. Yoshlar ijtimoiy hulq-atvoriga internet muloqoti ta’sirining psixologik jihatlari. Tashkent Medical Academy Volume 4 | TMA Conference | 2023 Integration of Science, Education and Practice in Modern Psychology and Pedagogy: Problems and Solutions. Volume 4 | TMA Conference | 2023. May 6. 812-816 p. <https://cyberleninka.ru/article/n/yoshlar-ijtimoiy-hulq-atvoriga-internet-muloqoti-ta-sirining-psixologik-jihatlari/viewer>

5. Mirzayev Jamshid Turdaliyevich. “Psychological aspects of influence of the internet - communication on the social behavior of the youth” / INTELLECTUAL EDUCATION TECHNOLOGICAL SOLUTIONS AND INNOVATIVE DIGITAL TOOLS. International scientific-online conference. 2023. Part 18. JUNE 3rd. 1295-1300 p.

<https://interonconf.org/index.php/neth/article/view/5386>

6. Mirzayev Djamshid Turdalievich/ PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INTERNET-COMMUNICATION IN SOCIAL SOCIETY OF YOUTH. The results of the study of Internet addiction on the method of Kimberly-Yang. NEUROQUANTOLOGY | October 2022 | VOLUME 20 | ISSUE 12 | PAGE 3409-3416| DOI: 10.14704/NQ.2022.20.12.NQ77350

<https://www.proquest.com/openview/c0c46eae7bf0e04fd82a955955a4dd/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2035897>

7. Mirzayev Djamshid Turdalievich / Psychological aspects of the influence of internet communication on the social behavior of young / PEOPLE SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 3 ISSUE 4 APRIL 2024 ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ B volume 3 issue 4 – 359p <https://doi.org/10.5281/zenodo.11032109>

8. Mirzaev Jamshid Turdalievich. Psychological aspects of the influence of

internet communication on the social behavior of young people. Science and innovation international scientific journal. VOLUME 3 ISSUE 4 APRIL 2024
ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ. 174-177 p
<https://doi.org/10.5281/zenodo.11032109>

TA'LIM JARAYONLARIDA VIRTUAL MUHITNING O'RNI VA UNDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI

Abulfayziyev Sardor Rashidovich

GulDU, magistranti abulfayziyevs94@gmail.com

Annotatsiya: Shiddat bilan rivojlanib borayotgan ushbu raqamli davrda dunyoda sodir bo'layotgan tez o'zgarishlarga, ayniqsa, bilim sohasiga katta e'tibor qaratilayotgan rivojlanayotgan mamlakatlar uchun hamqadam bo'lish muhimdir. Buning uchun ta'lim tizimiga yangicha texnologiyalarni olib kirishimiz, xususan, har bir ta'lim jarayoniga o'zgartirishlar kiritilishi kerak. Internet tez ta'limda innovatsiyalar dvigateliga aylanmoqda. Raqamli o'rganish, raqamli kontent, onlayn o'quv qo'llanmalari, tahlil va baholash, masofaviy ta'lim va boshqalar kundan-kunga mashhur bo'lib bormoqda. Xususan rivojlangan mamlakatlarning ko'pchiligi allaqochon ta'limga raqamli texnologilarni joriy etib bo'lgan desak adashmagan bo'lamiz.

Shu bois ushbu maqolada elektron axborot-ta'lim resurslari yaratish bosqichlarida va multimediya asosida o'qitishni tashkil etish masalalari tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: Elektron muhitda masofaviy ta'lim, Raqamli ta'lim, raqamli kontent, AKT, texnologiya, multimediya vositalarining imkoniyatlari, intellektual, onlayn, virtual, o'qitish metodikasi, multimediyaning fandagi o'zni, Virtual ta'lim muhiti, Virtual ta'lim jarayonini boshqaruvchi tizimlar.

Annotation: In this digital era it is important to keep pace with rapid changes that are taking place in the world, especially for developing countries with strong emphasis on knowledge sector. For this, changes ought to be introduced in our education system and specifically in the teaching-learning process. Internet is fast becoming an engine of innovation in education. Digital Learning, digital content, online tutorial, examination and assessment, distance learning etc. are getting more popular day by day.

Therefore, this article examines the stages of creating electronic information-educational resources and the issues of organizing education based on multimedia.

Key words: Distance education in the electronic environment, Digital education, digital content, ICT, technology, possibilities of multimedia tools, intellectual, online, virtual, teaching methodology, role of multimedia in science, Virtual educational environment, Virtual education process management systems.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21-maydagi "Elektron hukumat" tizimi doirasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish sifatini yaxshilash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4328-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Elektron hukumat" tizimi va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish doirasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasida idoralararo va idoraviy axborot tizimlari, ma'lumotlar bazalari, dasturiy mahsulotlarni yaratish va joriy etish bo'yicha loyihalarni ishlab chiqish, kompleks ekspertizadan o'tkazish, tasdiqlash, amalga oshirishni muvofiqlashtirish va postmonitoring tartibini tushuntirish maqsadida tashkil etiladi.

Elektron va masofaviy texnologiyalar-ta'limning axborot va kommunikatsiya texnologiyalari qo'llangan variantlaridir. Elektron ta'lim (E-Learning) - avval "Elektron ta'lim" atamasi kompyuter yordamida o'qitish deb tushunilgan, biroq axborot texnologiyalari rivoji bilan bu tushuncha yanada kengaytirildi. Bugungi kunda elektron ta'lim ko'pgina ta'lim texnologiyalarini qamrab olmoqda, ularni shartli ravishda, 2 xil turga, ya'ni sinxron va asinxron turlarga bo'lish mumkin.

Sinxron elektron ta'lim- masofaviy ta'lim hisoblanadi, lekin bu real vaqtda amalga oshiriladigan ta'limdir. U oddiy kunduzgi ta'limga o'xshaydi, farqi shundaki, ishtirokchilar bir-biridan uzoq masofada bo'ladi. Kundan-kunga keng tarqalib borayotgan vebinarlar mazkur ta'lim shaklining eng yorqin ko'rinishidir. Ma'ruzalarni tashkillashtirishda maxsus dasturiy ta'minotlar qo'llaniladi.

Asinxron elektron ta'lim - bu talaba barcha kerakli ma'lumotni onlayn manbalardan yoki elektron axborot tashish vositalari (CD, DVD yoki flashkartalar)dan olishi va materialni o'zlashtirish sur'ati va jadvalini o'zi mustaqil tashkil etishdir. Asinxron elektron ta'lim tizimiga barcha turdagi CD-kurslar va elektron o'qitish kurslari, ostkastlar vaskrinkastlar kiradi. Bugungi kunda elektron ta'lim ko'pchilik OTMlarda ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lib qolgan, u shuningdek, malaka oshirish kurslarini tashkil etishda ham o'z o'rnini topgan, ba'zi korporatsiyalarda bo'linmalar mavjud bo'lib, ularning vazifasi xizmatchilar uchun elektron kurslar tashkil etishdir.

Masofaviy ta'lim texnologiyalari - masofaviy ta'lim bu E-Learningga qaraganda kengroq tushunchadir, u interfaol mustaqil ta'limning va qo'llab quvvatlashning intensiv maslaxat sintezi hisoblanadi. Shunday qilib, elektron ta'lim masofaviy ta'limning bir bo'lagi hisoblanadi. Masofaviy ta'lim asosiy o'quv materialini o'quvchilarga yetkazib berish va o'quv jarayonida o'quvchi va o'qituvchi orasida interfaol ishlashni ta'minlaydi.

Bunda qo'llanmalarni yetkazib berish kompyuter va Internetsiz ham amalga oshirilishi mumkin.

Masofaviy ta'limning afzalliklari masofaviy texnologiyalardan foydalangan holda o'qitishning juda ko'p ijobiy tomonlari mavjud. Yashash joyidan turib, o'qish imkoniyati - chekka qishloqlarda yashovchilarda katta shaharlarga borib, universitetga kirib-o'qish imkoniyati har doim ham bo'lavermaydi. Masofaviy ta'lim texnologiyalari ularga o'z shahridan ketmasdan turib, o'qish imkoniyatini yaratib beradi. O'qish va ishni birga qo'shib olib borish - o'quvchilar ishdan ajralmagan holda ta'lim olish imkoniga ega bo'ladilar, bu, ayniqsa, malaka oshirish yoki ikkinchi oliy ma'lumot oluvchilarga juda qo'l keladi. Sifatli texnologiyalar va o'quv mazmunini egallash-talaba sifatli o'quv materiallari yordamida o'qitilishi, o'qituvchi bilan muloqat qilishi va o'z individual o'quv rejasini tuzishi mumkin.

Baholashning xolisligi-masofaviy ta'lim texnologiyalari bilim sifatining doimiy nazorati, natijalarning baholanishi, inson omilidan xoli bo'lgan xolis avtomatlashtirilgan baholash joylarda moddiy manfaatdorlikni yo'qotishni ko'zda tutadi.

Kompyuterlarni ta'lim tizimida qo'llash g'oyasi ancha ilgari paydo bo'lgan bo'lgan bo'lsada, ta'lim tizimining barcha sohalarida axborot texnologiyalarini qo'llash multimedia qurilmalari bilan jihozlangan kompyuterlar paydo bo'lgach

to'liq ma'noda amaliyotga joriy etilib boshlandi.

Multimedia vositalarini ta'limda qo'llash quyidagilarga imkoniyat yaratadi:

- ta'limning gumanizasiyalashuvini ta'minlash;
- o'quv jarayonining samaradorligini oshirish;
- ta'lim oluvchining shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish (o'zlashtirganlik, bilimga chanqoqlik, mustaqil ta'lim olish, o'zini o'zi tarbiyalash, o'zini o'zi kamol toptirishga qaratilgan qobiliyatlilik, ijodiy qobiliyatlari, olgan bilimlarini amaliyotga qo'llay olishi, o'rganishga bo'lgan qiziqishi, mehnatga bo'lgan munosabati);
- ta'lim oluvchining kommunikativ va ijtimoiy qobiliyatlarini rivojlantirish;
- kompyuter vositalari va axborot elektron ta'lim resurslari yordamida har bir shaxsning alohida (individual) ta'lim olishi hisobiga ochiq va masofaviy ta'limni individuallashtirish va differensiyalash imkoniyatlari sezilarli darajada kengayadi;
- ta'lim oluvchiga faol bilim oluvchi subyekt sifatida qarash, uning qadrgimmatini tan olish;
- ta'lim oluvchining shaxsiy tajribasi va individual xususiyatlarini hisobga olish;
- mustaqil o'quv faoliyatini olib borish, bunda ta'lim oluvchi mustaqil o'qib va rivojlanib boradi;
- ta'lim oluvchilarda, o'zlarining kasbiy vazifalarini muvaffaqiyatli bajarish uchun hozirgi tez o'zgaruvchan ijtimoiy sharoitlarga moslashuviga yordam beradigan zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini hosil qilish.

Multimedia vositalari yordamida shaxsga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirish jarayoni zamonaviy, ko'ptarmoqli, predmetga yo'naltirilgan multimediali o'quv vositalarini ishlab chiqishni va foydalanishni talab etadi. Ular tarkibiga keng ma'lumotlar bazasi, ta'lim yo'nalishi bo'yicha bilimlar bazasi, sun'iy intellekt tizimlari, ekspert-o'rgatuvchi tizimlar, o'rganilayotgan jarayon va hodisalarning matematik modelini yaratish imkoniyati bo'lgan laboratoriya amaliyotlari kiradi.

O'qituvchi endi ilm-fan, texnika va axborot sohasida erishilgan yutuqlarga mos kelmasligi kerak emas: ta'lim sifatini kutish zaruriyati bu taraqqiyotning tez va professional o'sishiga erishish zarurligini anglatadi.

Mazkur shartlar, birinchi navbatda informatika va axborot texnologiyalari fani o'qituvchilarini innovatsiyalarga o'rgatish uchun virtual ta'lim muhiti salohiyatini o'rganishning dolzarbligi va ahamiyatini belgilaydi.

Darsliklardan foydalanilgandagi singari, multimedia vositalarini qo'llashda ham ta'lim strategiyasi ta'lim jarayonida o'qituvchi nafaqat axborotlarni taqdim etish, balki ta'lim oluvchilarga ko'maklashish, qo'llab-quvvatlash va jarayonni boshqarib borish bilan shug'ullangandagina mazmunan boyitilishi mumkin. Odatda, chiroyli tasvirlar yoki animasiyalar bilan boyitilgan taqdimotlar oddiy ko'rinishdagi matnlarga qaraganda ancha jozibali chiqadi va ular taqdim etilayotgan materiallarni to'ldirgan holda zaruriy emosional darajani ta'minlab turishi mumkin. Multimedia vositalari har xil ta'lim yo'nalishlari (stillari) uyg'unligida qo'llanilishi va ta'lim olish hamda bilimlarni qabul qilishning turli ruhiy va yoshga doir xususiyatlariga ega bo'lgan shaxslar tomonidan foydalanilishi

mumkin.

Xulosa. Shunday fikr ham mavjudki, fanning asosiy vazifalaridan biri - axborot tizimlari nima, ular qanday o'rinni egallaydi, qanday tuzilmaga ega bo'lishi lozim, qanday ishlaydi, uning uchun qanday qonuniyatlar xos ekanligini aniqlashdir. Yevropada informatika sohasida quyidagi asosiy ilmiy yo'nalishlarni ajratib ko'rsatish mumkin: tarmoq tuzilmasini ishlab chiqish, kompyuterli integratsiyalashgan jarayonni ishlab chiqarish, iqtisodiy va tibbiy informatika, ijtimoiy sug'urta va atrof-muhit informatikasi, professional axborot tizimlari. Multimedia tizimining paydo bo'lishi ta'lim, fan, san'at, kompyuter treninglari, reklama, texnika, tibbiyot, matematika, biznes, ilmiy tadqiqot kabi bir qancha kasbiy sohalarda revolyutsion o'zgarishlar yuzaga kelishiga olib keldi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev SH.M. "Elektron hukumat" tizimi doirasida axborotkommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish sifatini yaxshilash chora-tadbirlari to'g'risida". T.: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21-maydagi PQ-4328-son qarori
2. Mirzayev Jamshid Turdaliyevich. "Social and psychological opportunities of information and psychological security in adolescents" International Conference on Developments in Education. Hosted from Bursa, Turkey. <https://econferencezone.org> July 15th 2022 45-48 p
3. <https://econferencezone.org/index.php/ecz/article/view/1279>
4. Мирзаев, Д., & Наргулова, А. (2022). «Лечение интернет-зависимости. Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы» Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы 1(1), 498–500. извлечено от
5. <https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5217>
6. Мирзоев, Д. (2022). "Internet qaramligini shakllanishning sabablari, mexanizmlari va diagnostikasi." Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы, 1(1), № 1 (2022) 500–503. извлечено от
7. <https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5218>.
8. Jamshid Turdaliyevich Mirzayev. Yoshlar ijtimoiy hulq-atvoriga internet muloqoti ta'sirining psixologik jihatlari. Tashkent Medical Academy Volume 4 | TMA Conference | 2023 Integration of Science, Education and Practice in Modern Psychology and Pedagogy: Problems and Solutions. Volume 4 | TMA Conference | 2023. May 6. 812-816 p. <https://cyberleninka.ru/article/n/yoshlar-ijtimoiy-hulq-atvoriga-internet-muloqoti-ta-sirining-psixologik-jihatlari/viewer>
9. Mirzayev Jamshid Turdaliyevich. "Psychological aspects of influence of the internet - communication on the social behavior of the youth" / INTELLECTUAL EDUCATION TECHNOLOGICAL SOLUTIONS AND INNOVATIVE DIGITAL TOOLS. International scientific-online conference. 2023. Part 18. JUNE 3rd. 1295-1300 p.
10. <https://interonconf.org/index.php/neth/article/view/5386>

11. Mirzayev Djamshid Turdalievich/ PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INTERNET-COMMUNICATION IN SOCIAL SOCIETY OF YOUTH. The results of the study of Internet addiction on the method of Kimberly-Yang. NEUROQUANTOLOGY | October 2022 | VOLUME 20 | ISSUE 12 | PAGE 3409-3416| DOI: 10.14704/NQ.2022.20.12.NQ77350

12. <https://www.proquest.com/openview/c0c46eaeba7bf0e04fd82a955955a4dd/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2035897>

13. Mirzayev Djamshid Turdalievich / Psychological aspects of the influence of internet communication on the social behavior of young / PEOPLE SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 3 ISSUE 4 APRIL 2024 ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ B volume 3 issue 4 – 359p <https://doi.org/10.5281/zenodo.11032109>

14. Mirzaev Jamshid Turdalievich. Psychological aspects of the influence of internet communication on the social behavior of young people. Science and innovation international scientific journal. VOLUME 3 ISSUE 4 APRIL 2024 ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ. 174-177 p <https://doi.org/10.5281/zenodo.11032109>

JISMONIY TARBIYA VA SPORT SOHASIDA AXBOROT TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Xudoyqulova Zarifa Ummatqulovna

Guliston davlat universiteti, Pedagogika va psixologiya kafedrasi o'qituvchisi

Annatsiya: Maqolada axborot texnologiyalarining ta'rifi, jismoniy tarbiya va sport sohasida qo'llaniladigan axborot texnologiyalari tahlili, ularning qisqacha tavsifi berilgan. Ushbu sanoatning hozirgi rivojlanish bosqichini baholashda mualliflarning ta'kidlashicha, ko'plab yo'nalishlarga va ularning to'g'ridan-to'g'ri qo'llanilishiga qaramay, hatto ushbu maqolada tasvirlangan ishlanmalar keng miqyosda tarqalmaydi. Biroq sportning barcha sohalarida barcha bosqichlarda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish bo'yicha ishlar olib borilmoqda. Bu ishlanmalar nafaqat sport sohasida, balki maktab va universitetlarda jismoniy tarbiya sohasida ham amalga oshirilmoqda.

Kalit so'zlar: axborot texnologiyalari, mahsulot, Dartfish dasturi, "Valeology student" kompyuter dasturi.

Zamonaviy dunyoda inson hayotining barcha jabhalarida global o'zgarishlar ro'y bermoqda. Bu o'zgarishlarda fan-texnika taraqqiyotining jadal rivojlanishi va jahon hamjamiyatining sanoatlashgan mamlakatlarini keng ko'lamda axborotlashtirish muhim o'rin tutadi.

Axborot texnologiyalari - bu kompyuter texnikasi yordamida axborotni boshqarish imkonini beruvchi qurilmalar, metod va usullarning o'zaro bog'liqligi. Bular kompyuterlar va dasturlar, turli qurilmalar va aloqa tizimlaridir.

Zamonaviy texnologiyalarni joriy etishning tashkiliy, ilmiy, uslubiy va moddiy-texnikaviy jihatlari bilan bog'liq qiyinchiliklarga qaramay, ular qator mutaxassislarni qiziqtirmoqda; Chunki an'anaviy usullardan axborotni ancha samarali to'plash, qayta ishlash va uzatish imkonini beruvchi yangi axborot texnologiyalaridan foydalanishga o'tish, yuqori malakali sportchilar, murabbiylar va hakamlarni tayyorlash usullari va tashkiliy shakllarini sifat jihatidan o'zgartirish zarur shuningdek, aholi bilan jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish ishlarini olib borishda ham qulaydir.

Hozirgi kunda O'zbekistonda jamiyat hayotining turli sohalarini, shu jumladan sportni axborotlashtirish jarayoni davom etmoqda.

Tadqiqotimizning maqsadi: O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport sohasida axborot texnologiyalaridan foydalanishni o'rganish.

Vazifalar:

- jismoniy tarbiya va sportda axborot texnologiyalaridan foydalanishning asosiy yo'nalishlarini belgilash;

bu sohada axborot texnologiyalarini qo'llashni o'rganish.

Bizga ma'lumki, sportda axborot texnologiyalaridan foydalanishning asosiy yo'nalishlari quyidagilar bilan bog'liq:

o'quv jarayonining barcha darajalarini murakkablashtirish va mustahkamlash bilan

shaxsning rivojlanishi va zamonaviy axborot jamiyatida insonning qulay hayotga bo'lgan ehtiyoji bilan.

Sportda axborot texnologiyalarini qo'llash sohalarini aniqlash mumkin. Shunday qilib, kompyuter va axborot texnologiyalaridan foydalaniladi:

mashg'ulotlar va raqobatbardosh vaziyatlarning modellarini yaratish;

sport tashkilotlarida tashkiliy-o'quv jarayonini axborot-uslubiy ta'minlash va boshqarish va boshqalar uchun;

jismoniy holati va salomatligi monitoringini tashkil etishda;

raqobat natijalarini qayta ishlashni avtomatlashtirish vositasi sifatida;

boshqaruv jarayonlarini avtomatlashtirish, ishtirokchilarning jismoniy, funktsional, aqliy va psixologik holatini kompyuter sinovidan o'tkazish va o'quv va o'quv faoliyati natijalarini tuzatish vositasi sifatida;

sport sohasidagi reklama va tadbirkorlik faoliyatida.

Bugungi kunda yirik sport musobaqalarini tashkil etishni zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanmasdan tasavvur etib bo'lmaydi.

Musobaqalarni o'tkazish jarayonida yaratilgan ma'lumotlar bazalari onlayn rejimda sharhlovchilar va jurnalistlar axborot terminallarining ishlashini ta'minlaydi. Ommaviy axborot vositalari (OAV) vakillari tanlov yakunlanganidan keyin bir necha soniya ichida yakuniy ma'lumotlarni, shuningdek, tanlov ishtirokchilari to'g'risidagi eng to'liq va ishonchli ma'lumotlarni olishlari kerak. Zamonaviy sport musobaqalarining ko'rinishi bevosita ana shu talablarning bajarilishiga bog'liq.

Musobaqa natijalarini statistik qayta ishlash uchun maxsus dasturlarga ega kompyuterlardan foydalaniladi. Bu, ayniqsa, sportchining faoliyati ekspert hakamlar tomonidan baholanadigan sport turlari uchun juda muhimdir. G.P.Pochekueva o'yinchi yoki jamoaning sport o'yinlaridagi faoliyatini baholashga imkon beruvchi dastur algoritmini tavsiflaydi. Tabiiyki, bu usullar Dartfish dasturi kabi zamonaviy emas.

Dartfish - bu murabbiylar va sportchilar tomonidan kerakli natijaga erishish uchun foydalaniladigan video tahlil dasturi. Bu dasturdan hamma foydalanishi mumkin: murabbiylar, sportchilar, talabalar, o'qituvchilar va sport shifokorlari. Bu dastur raqamli video grafiklardan foydalanadi. Dartfish dasturi olimpiadalarda, Evropa va Jahon chempionatlarida qo'llaniladi.

Jahon chempionatida, o'yindan tashqari, bir futbolchining o'yinda nechi kilometr yugurganini ko'rsatadilar. Ushbu hisob ikki yo'l bilan amalga oshirilishi mumkin. Birinchisi, krossovkalardagi chip. Shunga o'xshash chiplarni allaqachon do'konda sotib olish mumkin, ular yurish tezligini, masofani, qadamlar sonini va yoqilgan kaloriyalar sonini aniqlashga imkon beradi. Misol uchun, Nike 2006 yilda Apple bilan hamkorlikda Nike + iPod qo'shma mahsulotini chiqardi. Apple chip ishlab chiqardi, uning ma'lumotlari iPod uchun maxsus taklif yoki Nike tomonidan ishlab chiqarilgan Sportbandga uzatildi. Nike shuningdek, chip uchun joy bo'lgan maxsus krossovkalarni ham chiqardi. Ikkinchi yo'l - butun maydonni qamrab oladigan va uning ichidagi harakatni yozib oladigan maxsus kameralar mavjud. Bu kameralardan olingan ma'lumotlar maxsus dasturiy ta'minot yordamida yig'iladi va tahlil qilinadi, so'ngra natija beriladi.

Axborot texnologiyalarining asosiy hajmi o'quv jarayonini boshqarishni soddalashtirish imkonini beruvchi avtomatlashtirilgan tizimlar va amaliy dasturiy

mahsulotlarni yaratishga bag'ishlangan. Shuningdek, sportchilarning texnik tayyorgarligi sifatini oshirishga ham e'tibor qaratish lozim. Buning uchun tizimlarni ishlab chiqish kompyuterga ma'lumotlarni kiritish va zarur biomexanik parametrlarni hisoblashni avtomatlashtirish imkonini beruvchi dasturiy-apparat tizimlarini yaratish yo'nalishida amalga oshiriladi. Bu vosita harakatlarida o'qitish samaradorligini oshirish va xatolardan qochish imkonini beradi. Sportchi haqida ma'lumot to'plash uchun asbob-uskunalar tenzometr platformasi, elektromagnitografiya va videoregistrator bo'lishi mumkin.

Axborot texnologiyalarini joriy etishning dastlabki bosqichida o'quv jarayonini rejalashtirish maqbul o'quv vositalarini qidirish va saqlash imkonini beradigan ma'lumotlar bazasini boshqarish tizimlarini yaratish yo'lidan bordi. Hozirgi vaqtda sportchining tayyorgarligini aniqlashni optimallashtirish maxsus ekspert tizimlari va dasturlarini yaratish yo'lida. Og'ir atletikachilar, o'rta masofaga yuguruvchilar, sakrash sportchilari va otish bilan shug'ullanadigan sportchilarning sport mashg'ulotlarini boshqarish uchun ekspert tizimlari allaqachon ishlab chiqilgan.

Mikrokompyuter asosida chang'i sporti mashg'ulotlarida murabbiyning ishini ko'proq qilish imkonini beradigan oddiy dasturlar yaratilgan.

Ularning soddaligiga qaramay, cho'ntak mikrokompyuteri hisob-kitoblarni tez va samarali bajaradi. Taklif etilayotgan dasturiy ta'minot to'plami yosh koeffitsientini hisobga olgan holda chang'i sportida sportchilarning natijalarini rejalashtirish, ba'zi yuk parametrlarini, metabolik rejimlarning chegaralarini va boshqalarni hisoblash imkonini beradi.

Zamonaviy texnologiyalar sport muxlislariga barcha aniq tafsilotlarni va butun rasmni ko'rishga yordam beradi. Bir necha yil avval sportchilarning xatolarini faqat murabbiy yoki hakam tasdiqlay olardi, endilikda esa har qanday harakat muayyan qismlarga bo'linib, har bir inson zamonaviy raqamli texnologiyalar yordamida real harakatni tahlil qila oladi. Masalan, tennis bilan mashhur bo'lgan Hawk-Eye majmuasi, garchi u snuker, kriket va futbolda ham qo'llanilsa ham, hakamlar ishini engillashtirish uchun ixtiro qilingan, chunki oddiy kameralar kuchsiz bo'lgan juda ko'p holatlar mavjud edi. Tennisda Hawk-Eye o'yin maydonida to'pning zarbasini nazorat qiladi va kompleks bergan natijalarga ko'ra, bahsli vaziyatda hakam to'p tashqariga chiqdimi yoki yo'qligini aniqlay oladi. u o'yin maydoniga tegdi. Ushbu dastur soatiga 150 km dan yuqori tezlikda uchayotgan to'pni taniy oladi va bu to'pda chiplar yoki dizaynga boshqa qo'shimchalar yo'qligiga qaramay. Futbolda Hawk-Eye to'pning darvoza chizig'ini kesib o'tganligini tekshiradi. Agar to'p bu chiziqni kesib o'tsa, asosiy hakamning bilaguzuki ushbu dasturdan signal oladi. Futbol muxlisleri ushbu tizimning joriy etilishini anchadan beri kutishgan, chunki o'yinni televizorda ko'rgan odamlar golni ko'rgan holatlar bo'lgan, ammo uchrashuvning bosh hakami bo'lmagan, chunki uni ko'rishning iloji bo'lmagan. kamera yordamisiz. Hawk-eye tizimi birinchi marta 2013-2014 yilgi mavsumda Angliya futbol chempionatida qo'llanilgan. Ba'zi mashhur sportchilar bunday tizimlarga qarshi, chunki ular raqobatdan inson omili kabi jihatni olib tashlashadi. Hakamlarning xatolari dramatik bo'lib, sportchilar va tomoshabinlarning noroziligiga sabab bo'lishi

mumkin va bunday komplekslarning kiritilishi sportni emotsionallikdan mahrum qilishi mumkin.

Shuni ham unutmangki, natijani tuzatish uchun ba'zi sport turlarida axborot texnologiyalaridan foydalaniladi. Misol uchun, atletikada sakrash yoki fotosuratda tugatish uzunligini o'lchash.

Axborot texnologiyalaridan foydalanishning yana bir sohasi jismoniy madaniyatni sog'lomlashtirish dasturlarini ishlab chiqish bilan bog'liq. Ushbu yo'nalishdagi dasturlarni boshqarish dasturlariga ajratish mumkin (kompyuter foydalanuvchi bilan fikr-mulohazalar asosida o'zaro aloqada bo'ladi: u topshiriqlar beradi, ularning bajarilishini nazorat qiladi va test natijalariga ko'ra tegishli tavsiyalar beradi, ya'ni "Shaxsiy trener" vazifasini bajaradi diagnostika (mutaxassisga tezda ruxsat bering va maslahat (tashxis bilan bir qatorda foydalanuvchiga -aniqlangan salomatlik va jismoniy faollik darajasiga mos keladigan ma'lum tavsiyalar to'plami taklif etiladi.

Ayni paytda aholining jismoniy madaniyatini rivojlantirish, yoshlarni sportga ko'proq jalb etish maqsadida "Maktab o'quvchilari valeologiyasi" kompyuter dasturi ishlab chiqilmoqda. Uning maqsadi o'smirlar va bolalar uchun valeologik monitoring natijalarini to'plash, tahlil qilish va saqlashdir.

Ushbu sohada axborot texnologiyalari rivojlanishining hozirgi bosqichini baholaganda shuni e'tirof etish kerakki, sohalarning ko'pligiga va ularning bevosita qo'llanilishiga qaramay, bu ishlanmalar keng tarqalmagan. Biroq sportning barcha yo'nalishlari va barcha bosqichlarida zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish bo'yicha ishlar olib borilmoqda. Bu ishlanmalar nafaqat sport sohasida, balki maktab va oliy o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya sohasida ham amalga oshirilmoqda.

Shunday qilib, tadqiqotimiz davomida biz aholining sport va jismoniy tarbiyasida axborot texnologiyalaridan foydalanishni ko'rib chiqdik. Albatta, zamonaviy dunyo sharoitida jamiyatni axborotlashtirish kundan kunga kuchayib bormoqda. Biroq, bugungi kunda eng zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda malakali murabbiy va hakamlar hamda professional sportchilarni tayyorlash qiyinchilik tug'dirmayapti. Ammo bundan tashqari, ishimiz davomida biz bir muammoga duch keldik: hamma ham biladiki, O'zbekistonning barcha sport-maktablari, universitetlari va seksiyalari zamonaviy axborot uskunalarini sotib olishga qodir emas. Garchi universitetlardagi modernizatsiya sur'atlari hayratlanarli bo'lsada, lekin bizning fikrimizcha, ular hali ham yuqori sifatli zamonaviy ta'lim talablariga etarli darajada javob bermaydi.

axborot texnologiyalari sohasida yangi innovatsiyalarni faol rivojlantira boshladi. 2014-yilda Sochida bo'lib o'tgan qishki Olimpiya o'yinlari yorqin misol bo'lib, mamlakatimiz nafaqat tadbirning yuqori saviyada tashkil etilganligi va tomoshabopligini, balki sportchilar va murabbiylarning yuksak professional mahoratini ham namoyish etdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirzayev Jamshid Turdalievich. "Social and psychological opportunities of information and psychological security in adolescents" International Conference

on Developments in Education. Hosted from Bursa, Turkey. <https://econferencezone.org> July 15th 2022 45-48 p

2. <https://econferencezone.org/index.php/ecz/article/view/1279>

3. Мирзаев, Д., & Наргулова, А. (2022). «Лечение интернет-зависимости. Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы» Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы 1(1), 498–500. извлечено от

4. <https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5217>

5. Мирзоев, Д. (2022). “Internet qaramligini shakllanishning sabablari, mexanizmlari va diagnostikasi.” Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы, 1(1), № 1 (2022) 500–503. извлечено от

6. <https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5218>.

7. Jamshid Turdaliyevich Mirzayev. Yoshlar ijtimoiy hulq-atvoriga internet muloqoti ta'sirining psixologik jihatlari. Tashkent Medical Academy Volume 4 | TMA Conference | 2023 Integration of Science, Education and Practice in Modern Psychology and Pedagogy: Problems and Solutions. Volume 4 | TMA Conference | 2023. May 6. 812-816 p. <https://cyberleninka.ru/article/n/yoshlar-ijtimoiy-hulq-atvoriga-internet-muloqoti-ta-sirining-psixologik-jihatlari/viewer>

8. Mirzayev Jamshid Turdaliyevich. “Psychological aspects of influence of the internet - communication on the social behavior of the youth” / INTELLECTUAL EDUCATION TECHNOLOGICAL SOLUTIONS AND INNOVATIVE DIGITAL TOOLS. International scientific-online conference. 2023. Part 18. JUNE 3rd. 1295-1300 p.

9. <https://interonconf.org/index.php/neth/article/view/5386>

10. Mirzayev Djamshid Turdaliyevich/ PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INTERNET-COMMUNICATION IN SOCIAL SOCIETY OF YOUTH. The results of the study of Internet addiction on the method of Kimberly-Yang. NEUROQUANTOLOGY | October 2022 | VOLUME 20 | ISSUE 12 | PAGE 3409-3416| DOI: 10.14704/NQ.2022.20.12.NQ77350

11. <https://www.proquest.com/openview/c0c46eacba7bf0e04fd82a955955a4dd/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2035897>

12. Mirzayev Djamshid Turdaliyevich / Psychological aspects of the influence of internet communication on the social behavior of young / PEOPLE SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 3 ISSUE 4 APRIL 2024 ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ B volume 3 issue 4 – 359p <https://doi.org/10.5281/zenodo.11032109>

13. Mirzaev Jamshid Turdaliyevich. Psychological aspects of the influence of internet communication on the social behavior of young people. Science and innovation international scientific journal. VOLUME 3 ISSUE 4 APRIL 2024 ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ. 174-177 p <https://doi.org/10.5281/zenodo.11032109>

TALABALARI SHAXSINI SHAKLLANISHIDA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING TA'SIRI

Mirzavev Djamshid Turdaliyevich

Guliston davlat universiteti, Pedagogika va psixologiya kafedrası, PhD

Email: mirzjamshid.003@gmail.com

Annatatsiya: Bugungi dunyoda biz doimo ommaviy axborot vositalari bilan to‘qnash kelamiz. Ular bizning hayotimizga mustahkam kirib borib, uning bir qismiga aylandi. Bu nafaqat inson ruhiyatiga, balki uning turmush tarziga ham ta’sir qiladi. Insoniyat tom ma’noda Internetga “sho’ng’idi”. Bugungi kunda ommaviy axborot vositalaridan foydalanish har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirishning zarur sharti hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: ommaviy axborot vositalari, televidenie, radio, gazetalar, jurnallar, Internet portallari, talabalarining ta’siri, shaxsiyat rivojlanishi, ommaviy axborot vositalariga ta’sir qilish.

Abstract: In today’s world, we are constantly confronted with mass media. They have become a part of our life. It affects not only the human psyche, but also his lifestyle. Humanity literally "immersed" in the Internet. Today, the use of mass media is a necessary condition for the formation of a comprehensively developed personality.

Key words: mass media, television, radio, newspapers, magazines, Internet portals, influence of students, personality development, exposure to mass media.

Bo‘lib o‘tgan siyosiy o‘zgarishlar, totalitar sotsialistik davlatdan demokratiyaga o‘tish munosabati bilan mamlakatimizda ommaviy axborot vositalarining jamoat instituti sifatidagi roli ancha oshdi.

Bugungi dunyoda biz doimo ommaviy axborot vositalari bilan to‘qnash kelamiz. Ular bizning hayotimizga mustahkam kirib borib, uning bir qismiga aylandi.

Ommaviy axborot vositalari (OAV) deganda jamiyat xilma-xil kundalik xabarlar, siyosiy, dunyoviy, madaniy va ma’rifiy xarakterdagi axborotni oladigan manbalar tushuniladi. Ommaviy axborot vositalariga televidenie, radio, gazeta, jurnal, internet portallari kiradi.

Talaba shaxsini shakllantirishga ta’siri muammosiga to‘xtaladigan bo‘lsak. Talaba yoshlar bu ta’sirga boshqa ijtimoiy guruhlariga qaraganda ko‘proq moyil bo‘lishadi. Nima uchun bunday bo‘lishiga? Buning bir qancha sabablari bor:

1. Qabul qilish darajasi oshadi

2. Talabalar ma’lumotni ishtiyoq bilan iste’mol qiladilar, doimo yangi narsalarni o‘rganishga intiladilar, nafaqat o‘z ona shahri, mamlakatida, balki butun dunyoda sodir bo‘layotgan voqealardan xabardor bo‘lishni xohlashadi.

Ommaviy axborot vositalari yosh avlodning bunday qiziqishidan faol foydalanmoqda, o‘z axborotlarida tajovuzkor ritorikadan foydalanmoqda, bu esa jamiyatda tashvish darajasini oshirishga olib keladi va shu orqali yoshlar ongini manipulyatsiya qilishga intiladi.

Muammoning rivojlanishi:

Talabalar shaxsini barkamol rivojlantirish muammosi, o‘quvchi shaxsini

shakllantirish jarayonida ijtimoiy institutlarning rolini taqsimlash E. P. Proxorov, V. L. Inozemtsev, I. I. Zasurskiy, I. D. Lapteva, V. D. Popova, A. V. Kiryakova, E. N. Pletneva ilmiy ishlarida etarlicha e'tibor berilgan.

Talabalarning "to'rtinchi hokimiyat" tomonidan manipulyatsiyaga moyillik darajasini pasaytirish uchun ularga ma'lumotni tanqidiy idrok etish, axborot materialini tanlash va tahlil qilish qobiliyatini o'rgatishimiz kerak. Bu jarayonda ta'lim muassasalari muhim rol o'ynashi kerak. Biroq, yurtimiz universitetlarida ushbu komponentga deyarli e'tibor berilmaydi. Xorijiy universitetlar bunday ta'lim tajribasiga ega, ammo O'zbekistonda ularni qabul qilishga intilish kamroq kuzatilayabdi.

Har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirishning zarur shartidi ular jamiyatdagi axborot jarayonining turli bosqichlari va jihatlariga ta'sir ko'rsatishidadir, ammo zamonaviy dunyoda axborot oqimi shunchalik xilma-xil va qarama-qarshidirki, uni mustaqil ravishda saralash shaxsning imkoniyatlariga og'irlik qiladi.

Ommaviy axborot vositalarining jamiyatga ta'siri olimlarni o'tgan asrning 20-yillaridan boshlab qiziqтира boshladi. Minglab yoki millionlab odamlarni jiddiy qarorlar qabul qilishga qanday ta'sir qilish va ishon tirish haqida savollar bergan birinchi nazariyalar tashviqot nazariyalari edi. Eng yorqin va izchil natijalar Xarold Lassvell va Valter Lippmanning asarlarida taqdim etilgan. Keyinchalik ta'sir nazariyalari rivojlanishning boshqa darajasiga o'tganiga qaramay, ko'plab targ'ibot nazariyalari rad etilgan bo'lsa-da ba'zi bayonotlar eksperimental ma'lumotlar va xulosalar hali ham jamiyat uchun dolzarb bo'lib qolmoqda.

Valter Lippman o'zining "Ijtimoiy fikr" asarida odamlarning boshlarida chizilgan tashqi dunyo va rasmlar borligini yozib o'tgan.

Har bir inson koinotdagi barcha ma'lumotlarga ega bo'la olmaydi, shuning uchun uning faqat bir qismiga ega bo'lib, u mavjud bo'lgan ma'lumotlarga muvofiq dunyoning butun rasmini shakllantiradi. Bu jamiyatning har bir a'zosi tomonidan bir xil idrok etiladigan ob'ektiv dunyo yo'qligini anglatadi. V.Lippman ommaviy axborot vositalarining ta'siri ostida inson ongining nomukammalligini tan oldi. Uning fikricha, jamiyat qiyin paytlarda masalan harbiy harakatlar yoki favqulodda vaziyat paytida, barqaror tuzilma emas uni qo'rquv hissi engadi shuning uchun kommunikator uni boshqarishga qodir.

Ta'sir nazariyalari rivojlanishining keyingi bosqichi cheklangan effektlar nazariyasi bo'ldi. Pol Lazarsfeld ko'plab tajribalarga asoslanib, ommaviy axborot vositalari bilvosita "fikir yetakchilari" orqali jamoatchilikka ta'sir qilishi haqida muhim xulosalar qildi. Har bir jamoada asosiy oqimdan ko'ra aniq masalalarda ko'proq vakolatli odamlar bor, shuning uchun ularning fikri uning uchun obro'li hisoblanadi.

Jamoatchilik fikrini shakllantirish mumkin emas, balki faqat mavjud munosabatlarni mustahkamlash degan xulosaga kelishdi. Karl Xovland ko'p izlanishlar olib borib, ommaviy axborot vositalarining ommaga ta'siri ahamiyatsiz degan xulosaga keldi. Istalgan natijalarga erishish uchun jamiyatning tor qatlamlariga ta'sir o'tkazish kerak.

Ommaviy axborot vositalarining jamoatchilikka ta'siri nazariyalari rivojlanishining hozirgi bosqichida juda ko'p sonli tadqiqotlar tomonidan muvaffaqiyatli tasdiqlangan ko'plab nazariyalar mavjud. Ammo ommaviy axborot vositalarining ta'siri nima va jamiyatimizda bu ta'sirning rivojlanish istiqbollari qanday ekanligi haqida mutaxassislar o'rtasida yakdillik yo'q. Ommaviy axborot vositalarining ta'sirining kuchi bo'yicha yagona standartlarning yo'qligi, ta'sir muayyan sharoitlarga va jamiyatdagi mavjud vaziyatga qarab judayam kichikdan kuchlilikgacha o'zgarishi mumkin degan xulosaga olib keladi. Ma'lumki, kataklizmlar davrida, hatto individualizm hukmron bo'lgan jamiyatda ham shaxslarning manfaatlari asosiy fonga o'tadi, jamiyat birlashadi, osonlik bilan boshqariladi. Siyosiy va iqtisodiy vaziyat barqaror bo'lgan jamiyatda qaror qabul qilishga ta'sir qilish ancha qiyin.

So'nggi yigirma yilliklar yangi aloqa texnologiyalarining jadal rivojlanishi bilan ajralib turdi. Elektron pochta, Internet, raqamli televidenie hayotimizga mustahkam kirib borib ko'pincha an'anaviy ommaviy axborot vositalarini ikkinchi planga o'tkazdi. Muloqotni bir tomonlama bo'lishni to'xtatdi, unda interaktivlik elementlari paydo bo'ladi. Ommaviy axborot vositalarining ta'siri masalasi yangi nuqtai nazardan namoyon bo'ladi. Jamiyatning har bir a'zosi uchun mavjud bo'lgan axborot miqdori bir necha barobar ortib bormoqda, yangiliklarni tarqatish jarayoni tez va rang-barang ko'rinishga kirmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirzayev Jamshid Turdalievich. "Social and psychological opportunities of information and psychological security in adolescents" International Conference on Developments in Education. Hosted from Bursa, Turkey. <https://econferencezone.org> July 15th 2022 45-48 p

<https://econferencezone.org/index.php/ecz/article/view/1279>

2. Мирзаев, Д., & Наргулова, А. (2022). «Лечение интернет-зависимости. Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы» Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы 1(1), 498–500. извлечено от

<https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5217>

3. Мирзоев, Д. (2022). "Internet qaramligini shakllanishning sabablari, mexanizmlari va diagnostikasi." Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы, 1(1), № 1 (2022) 500–503. извлечено от

<https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5218>.

4. Jamshid Turdalievich Mirzayev. Yoshlar ijtimoiy hulq-atvoriga internet muloqoti ta'sirining psixologik jihatlari. Tashkent Medical Academy Volume 4 | TMA Conference | 2023 Integration of Science, Education and Practice in Modern Psychology and Pedagogy: Problems and Solutions. Volume 4 | TMA Conference | 2023. May 6. 812-816 p. <https://cyberleninka.ru/article/n/yoshlar-ijtimoiy-hulq-atvoriga-internet-muloqoti-ta-sirining-psixologik-jihatlari/viewer>

5. Mirzayev Jamshid Turdaliyevich. “Psychological aspects of influence of the internet - communication on the social behavior of the youth” / INTELLECTUAL EDUCATION TECHNOLOGICAL SOLUTIONS AND INNOVATIVE DIGITAL TOOLS. International scientific-online conference. 2023. Part 18. JUNE 3rd. 1295-1300 p.

<https://interonconf.org/index.php/neth/article/view/5386>

6. Mirzayev Djamshid Turdalievich/ PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INTERNET-COMMUNICATION IN SOCIAL SOCIETY OF YOUTH. The results of the study of Internet addiction on the method of Kimberly-Yang. NEUROQUANTOLOGY | October 2022 | VOLUME 20 | ISSUE 12 | PAGE 3409-3416| DOI: 10.14704/NQ.2022.20.12.NQ77350

<https://www.proquest.com/openview/c0c46eae7bf0e04fd82a955955a4dd/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2035897>

7. Mirzayev Djamshid Turdalievich / Psychological aspects of the influence of internet communication on the social behavior of young / PEOPLE SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 3 ISSUE 4 APRIL 2024 ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ B volume 3 issue 4 – 359p <https://doi.org/10.5281/zenodo.11032109>

8. Mirzaev Jamshid Turdalievich. Psychological aspects of the influence of internet communication on the social behavior of young people. Science and innovation international scientific journal. VOLUME 3 ISSUE 4 APRIL 2024 ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ. 174-177 p
<https://doi.org/10.5281/zenodo.11032109>

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ ЛИЧНОСТИ РОДИТЕЛЕЙ КАК ФАКТОР КОНСТРУКТИВНОГО ОТНОШЕНИЯ РОДИТЕЛЕЙ К ДЕТЯМ

Пулатова Мадинабону

Магистр университета Bucheon in Tashkent первого курса

Annotation: this article covers the psychological well-being of the parental individual as a factor in the constructive attitude of parents towards children. The psychological well-being of the parent individual plays an important role in building constructive relationships with children. In the upbringing of children in the family, special attention was paid to the psychological health of parents, their attitude towards children and their role in the formation of values.

Keywords: psychological, parent, person, generation, constructive, children, upbringing, socialization, psychology of family relations, culture of upbringing, family relations.

Аннотация: в данной статье рассматривается психологическое благополучие родительской личности как фактор конструктивного отношения родителей к детям. Психологическое благополучие родительской личности играет важную роль в построении конструктивных отношений с детьми. При воспитании детей в семье особое внимание уделялось психологическому здоровью родителей, их отношению к детям и их роли в формировании ценностей.

Ключевые слова: психологический, родитель, личность, поколение, конструктив, дети, воспитание, социализация, психология семейных отношений, культура воспитания, семейные отношения.

Как известно, в сегодняшний день личность родителей и их психологическое благополучие играют важную роль в развитии детей. Психологическое благополучие напрямую влияет на то, как родители выстраивают конструктивные отношения со своими детьми. В этой статье анализируются связи между психологическим состоянием родителей, их самочувствием и отношениями с детьми.

Семья, как школа воспитания, жизненного опыта и житейской мудрости, влияет на все аспекты жизни человека. В отличие от других учебных заведений, семья служит образцом для подражания на протяжении всей жизни человека. Семья с важнейшими ценностями - вниманием и заботой - формирует будущее государства. Поэтому глава нашей страны Ш.М.Говоряд об основных задачах государственной политики в отношении семьи, Мирзиёев отметил: "первая задача должна состоять в том, чтобы еще больше укрепить благородные для нас основы семьи, создать в домах атмосферу мира, гармонии и взаимоуважения, наполнить духовно - просветительскую работу конкретным содержанием"[1]. Семья-важный социальный институт, помогающий детям овладевать определенными культурными ценностями и духовно-нравственными нормами. Он обеспечивает детям необходимые условия для осуществления их деятельности, саморазвития.

Семья также способствует развитию социальных связей, объединяя

детей в различные группы, молодежные организации, трудовые и культурные объединения. Этот процесс помогает детям приобретать социальные навыки, выражать свое мнение и активно участвовать в жизни общества.

Таким образом, семья-это не только основа личностного развития, но и важный инструмент в приобщении детей к общественной жизни. Поддержка их культурного и нравственного развития необходима для будущего общества.

Всегда следует помнить, что семья играет важную роль в воспитании ребенка и формировании его личности. Через свое поведение и ценности родители учат ребенка, как вести себя в жизни. Все это способствует формированию личности ребенка и подготавливает его к полноценному участию в жизни общества.

Родители отражают свое личностное развитие в воспитании детей. Их поведение служит образцом для подражания для детей, поэтому важно, чтобы родители хорошо понимали, как они себя ведут. В семейной среде дети учатся социальным навыкам, прививают культуру и ценности. Семья, с одной стороны, уникальна и консервативна, а с другой-динамична и соприкасается с внешним миром. Это взаимодействие важно для формирования личности ребенка. Опыт и ценности, приобретенные в семье, по мере взросления ребенка отражаются в его социальных отношениях и жизненных позициях. В целом семья для ребенка-это его первое учебное заведение, основной источник его личности и первый этап приобретения социального опыта. Ценности и навыки, сформированные в условиях семьи, занимают одно из главных мест в жизни ребенка. [2]

Роль семьи в формировании личности ребенка очень важна, так как в семье усваиваются нравственные нормы, эмоционально-ценностные представления. Семья представляет ребенку понятия добра и зла, красоты и уродства. Ребенок развивает навыки общения с близкими в семье и учится эмоциональным связям, таким как сочувствие, понимание, и признательность. Этот процесс важен для формирования социальных навыков ребенка.

Таким образом, в семейной среде ребенок овладевает практическим гуманизмом, который приобретает большое значение в его дальнейшем общении с окружающими и успехе в общественной жизни. Семья, следовательно, выступает прочным фундаментом в формировании нравственных основ личности ребенка.[3]

Семья создает безопасную и комфортную среду для ребенка, что позволяет ему развиваться личностно и осваивать новые роли. В этой среде ребенок осознает свои сильные и слабые стороны, развивает навыки принятия решений и учится преодолевать трудности.

В результате ребенок приобретает навыки, необходимые для успешного функционирования в обществе. Семья обеспечивает эмоциональную поддержку и возможности развития ребенка посредством передачи знаний, ценностей и навыков.

В современном обществе без семьи будет очень сложно добиться

полноценной социальной адаптации и успеха. Семейная среда помогает детям овладеть основными навыками-говорить, читать, писать-которые станут основой для дальнейшего обучения и успеха в жизни.

Родители, делясь с детьми своими знаниями и опытом, тратят время и силы на подготовку их к интеллектуальному развитию и изучению нового. Этот процесс очень важен для будущего детей.[4]

Семья также передает важные ценности в формировании личности ребенка. Такие ценности, как честность, трудолюбие, уважение, доверие и ответственность, служат для обеспечения гармоничного и этичного поведения в обществе. Родители служат образцом для подражания своим детям, демонстрируя эти ценности через свое поведение.

Процесс обучения и передачи ценностей происходит не только через непосредственное обучение, но и через общение и взаимодействие внутри семьи. Родители вносят значительный вклад в личностное развитие ребенка, вовлекая детей в развитие критического мышления и аналитических навыков, выполняя совместные задачи и обсуждая проблемы. Этот процесс играет важную роль в успешной адаптации ребенка в обществе и формировании его мировоззрения.[5] Поэтому поддержка и развитие семейных отношений должны быть приоритетом для общества. Семья, а не только отдельные личности, является важным фактором в обеспечении благополучия общества в целом.

Психологическое благополучие родителей-это их внутреннее равновесие, эмоциональное состояние и психическое здоровье. Психологическое благополучие также связано с личностным развитием, самосознанием и социальными отношениями. Несколько факторов важны для поддержания хорошего психологического состояния родителей:

Самосознание: важно, чтобы родители чувствовали себя хорошо, осознавая свои эмоции, потребности и способности. Это также положительно сказывается на их детях.

Управление стрессом: родителям важно знать методы управления стрессом. Принятие здоровых решений в стрессовых ситуациях позволяет им конструктивно относиться к своим детям.

Социальная поддержка: родителям необходимо получать поддержку от друзей, семьи и общества. Это помогает им оставаться психологически сильными.

Конструктивные отношения-это отношения между родителями и детьми, основанные на взаимном уважении, понимании и поддержке. Основные характеристики этих отношений:

Открытость и общение: родителям важно открыто общаться со своими детьми. Это позволяет детям свободно выражать свои мысли, и родители лучше понимают их потребности.

Эмоциональная поддержка: родителям необходимо обращать внимание на эмоции своих детей. Принятие и помощь своим эмоциям укрепляет чувство уверенности в своих детях.

Установление норм: для конструктивных отношений родители должны

устанавливать нормы и правила для своих детей. Это создает безопасную и стабильную среду для детей.

Короче говоря, существует тесная связь между психологическим благополучием личности родителей и установлением конструктивных отношений с детьми. Сохраняя свое психологическое состояние, родители оказывают положительное влияние на своих детей и вносят большой вклад в их развитие. Поэтому предоставление родителям возможности психологической поддержки и саморазвития важно для создания успешного и здорового будущего для детей.

Список литературы

1. Мирзиёев Ш. М. Танқидий таҳлил, катъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. –Б.43.
2. Батчаева Х.Х . Этнопедагогическое пространство семьи. / Сб. матер. Всерос. науч.-практ. конф. Т. 1. Майкоп, 2004. –С.132-133.
3. Чернилевский Д. В. Духовно-нравственные ценности образовательной системы России XXI века./ Д. В. Чернилевский — М.: РИО МГТА, 2003. – С.35.
4. Farhodjonova N. F. THE IMPORTANCE OF THE SPIRITUAL HERITAGE OF THE JADIDS IN THE DEVELOPMENT OF SOCIETY //Экономика и социум. – 2022. – №. 10-2 (101). – С. 33-35.
5. Abduhamidovich R. S. O ‘ZBEKISTONDA MILLIY TA’LIM TIZIMINI CHET EL TA’LIM TIZIMI ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO ‘NALISHLARI //Conferencea. – 2023. – С. 97-101.

4-SHO‘BA. IQTIDORLI O‘QUVCHILARNI ANIQLASH VA ULAR BILAN ISHLASH USULLARI

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA “TARBIYA” FANINI O‘QITISHDA O‘QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH.

G.A.Nazarqulova, Sh.Ummatova

Guliston davlat universiteti (PhD), dotsent

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Annatation. This article analyzes the pedagogical foundations of developing independent thinking and critical thinking in elementary school students, as well as the pedagogical aspects of developing students' mental abilities through the subject of "Education"

Key words: school, child, thinking, ability, education, independent thinking

Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarni o‘qitish jarayonida keng ko‘lamli yangi kognitiv qobiliyatlar rivojlanadi. Jumladan, mahsuldor aqliy faoliyat asosida yotgan bir qator qobiliyatlar intensiv rivojlanadi. Boshlang‘ich maktab yoshida tafakkurni rivojlantirishning eng samarali usuli maktab muammolarini hal qilishdir. Shunday qilib, vazifalarning shartlarini tushunish chuqurlashadi: bolalar ularda berilgan ma‘lumotlarning muhim va muhim bo‘lmagan munosabatlarini aniqlay oladilar, natijada muammoni qurish va hal qilish tamoyilini kashf etadilar. O‘qituvchilarning ko‘plab kuzatuvlari va psixologlarning tadqiqotlari shuni ko‘rsatdiki, maktabning boshlang‘ich sinflarida o‘qishni o‘rganmagan va aqliy faoliyat usullarini o‘zlashtirmagan bola odatda o‘rta sinflarda muvaffaqiyatsizlikka uchraydi. Ushbu muammoni hal etishning muhim yo‘nalishlaridan biri boshlang‘ich sinflarda bolalarning har tomonlama aqliy rivojlanishini ta‘minlaydigan shart-sharoitlarni yaratishdir. Bu barqaror kognitiv qiziqishlarni, aqliy faoliyat ko‘nikmalarini, aqliy fazilatlarni, ijodiy tashabbus va muammolarni hal qilish yo‘llarini izlashda mustaqillikni shakllantirish bilan bog‘liq.

Mustaqil fikrlashni rivojlantirish, xususan, muammoli vaziyatni bolaning o‘ziga xos tasavvurida namoyon bo‘ladi, har bir o‘quvchining aqliy faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda individual yondashuvni talab qiladi. Maqsadga erishish yo‘llarini topishda fikrlash va faoliyatda mustaqillikni shakllantirish bolalarning atipik, nostandart muammolarni hal qilishni o‘z ichiga oladi, ular ba‘zan to‘g‘ri bo‘lsa-da, lekin har xil darajada optimal bo‘lgan bir nechta echimlarga ega. Bunday muammolarni hal qilish faol, izlanishli fikrlashni rivojlantirishga hissa qo‘shishi uchun uni o‘ziga xos tarzda tashkil etish kerak. Aqliy rivojlanish, fikrlashni rivojlantirish kichik yoshdagi maktab o‘quvchilarining shaxsini, xususan, uning kognitiv sohasini rivojlantirishning muhim jihati hisoblanadi. Inson tafakkuri turli hodisalar, hodisalar, narsalar, narsalar o‘rtasidagi aloqalar va munosabatlarni faol izlash bilan tavsiflanadi.

Mamlakatimizda Vazirlar Mahkamasi 2020 yil 7-iyuldagi «Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida «Tarbiya» fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 422-son qarorni qabul qildi. Ushbu qarorga ko'ra yagona «Tarbiya» fani 1–9 sinflarda – 2020-2021 o'quv yilidan, 10–11-sinflarda esa – 2021-2022 o'quv yilidan boshlab ajratilgan umumiy soatlar doirasida «Odobnoma», «Vatan tuyg'usi», «Milliy istiqlol g'oyasi va ma'naviyat asoslari» hamda «Dunyo dinlari tarixi» fanlarini birlashtiradi. Mazkur fan o'quvchilarni ijtimoiy muvaffaqiyatli hayotga tayyorlash, ularda faol fuqarolik pozitsiyasi, ma'suliyat, majburiyat, huquqiy ong va madaniyat, teran dunyoqarash, sog'lom e'tiqod, ma'rifatparvarlik, bag'rikenglik kabi fazilatlarni shakllantirish maqsadida yo'lga qo'yildi.

Yangi yondashuvlar o'qituvchidan darsni yangicha metod va texnologiyalar asosida o'tishni taqozo etadi. Bolalar darslikda berilgan mavzularni o'qish jarayonida ulardan mavzuga oid o'z fikri bayon etish jarayonida tafakkur qiladi, tafakkur operatsiyalarining analiz, sintez qilish asnosida hukm va xulosa chiqarish ko'nikmalari rivojlanadi. Bu esa o'z navbatida bolalarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Dars jarayonida o'z fikrini bayon etadi. Boshlang'ich sinflarda "Tarbiya" fani o'quvchilarga axloqiy qadriyatlar va o'zini tutish ko'nikmalarini o'rgatish bilan birga, ularning mustaqil fikrlashini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada pedagogik texnologiyalar orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlashini qanday rivojlantirish mumkinligi haqida so'z yuritamiz.

Zamonaviy ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, tanqidiy tahlil qilishga, o'z fikrini ifoda etishga va o'zaro muloqotga qodir shaxslar etib tarbiyalashdir. Boshlang'ich sinflarda "Tarbiya" fani o'quvchilarning axloqiy-ma'naviy qarashlarini shakllantirish, ijtimoiylashuvini ta'minlash, ularning ijtimoiy mas'uliyat hissini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada "Tarbiya" fanini o'qitishda o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik texnologiyalar muhokama qilinadi.

Mustaqil fikrlash o'quvchilarga ma'lumotlarni faol ravishda o'zlashtirish, ularni tahlil qilish, ularning o'zaro bog'liqligini anglash, o'z xulosalarini chiqarish, fikrlarini aniq va tushunarli tarzda ifoda etishga imkon beradi. Mustaqil fikrlash o'quvchilarning tanqidiy qarashini rivojlantiradi, ularga ijtimoiy muammolarni hal qilishda faol ishtirok etishga yordam beradi.

Mustaqil fikrlashni rivojlantirishda quyidagi pedagogik texnologiyalar muhim rol o'ynaydi:

* Muammoli o'qitish: O'quvchilarga o'zlari uchun qiziqarli va muhim bo'lgan muammolarni hal qilishga yordam beradi. Ular muammoni tahlil qilish, uni hal qilish uchun mumkin bo'lgan variantlarni topish, o'zlarining fikrlarini himoya qilish va bir-birlarining fikrlarini tinglashga o'rganadilar.

* Loyiha usuli: O'quvchilarni mustaqil ravishda loyihalar ishlab chiqishga va ularni amalga oshirishga undaydi. Ular ma'lumot to'plash, uni tahlil qilish,

xulosalar chiqarish, natijalarini taqdim etish kabi jarayonlarni mustaqil ravishda amalga oshiradilar.

* **Guruhiy ishlar:** O'quvchilarni birgalikda ish olib borishga, o'zaro muloqot qilishga, fikrlarini almashishga, bir-birlarini tinglashga va birgalikda qarorlar qabul qilishga o'rgatadi.

* **Suhbat va munozara:** O'quvchilarga o'z fikrlarini erkin ifoda etishga, boshqalarni tinglashga, muhokama qilishga, tanqidiy fikrlashga va o'z fikrlarini himoya qilishga imkon beradi.

* **Rol o'ynash o'yinlari:** O'quvchilarga turli xil ijtimoiy rollarni bajarishga, boshqalarga ta'sir ko'rsatishga, o'zlarining fikrlarini ifoda etishga va o'zaro muloqot qilishga imkon beradi.

* **Kreativ ishlar:** O'quvchilarning tasavvurini, xayoliy fikrlashini, o'ziga xoslikni rivojlantiradi, ularga o'zlarining fikrlarini ijodiy tarzda ifoda etishga imkon beradi.

"Tarbiya" Fanini o'qitishda Texnologiyalardan foydalanish Misollari

* **"Oila"** mavzusini o'qitishda o'quvchilarga "Ideal oila qanday bo'lishi kerak?" degan muammoni taklif qilish mumkin. Ular muammoni tahlil qilish, uni hal qilish uchun variantlarni topish, o'zlarining fikrlarini himoya qilish va bir-birlarining fikrlarini tinglashga o'rganadilar.

* **"Do'stlik"** mavzusini o'qitishda o'quvchilarga "Haqiqiy do'st nima?" degan savolga javob berish uchun "Do'stlik" mavzusida loyiha ishlab chiqishni taklif qilish mumkin. Ular ma'lumot to'plash, uni tahlil qilish, xulosalar chiqarish, natijalarini taqdim etish kabi jarayonlarni mustaqil ravishda amalga oshiradilar.

* **"Xulq-atvor"** mavzusini o'qitishda o'quvchilarni "Odamlar bir-birlariga qanday munosabatda bo'lishlari kerak?" mavzusida suhbatga jalb qilish mumkin. Ular o'z fikrlarini erkin ifoda etishga, boshqalarni tinglashga, muhokama qilishga, tanqidiy fikrlashga va o'z fikrlarini himoya qilishga o'rganadilar.

Tarbiya fani va uning maqsadlari.

Tarbiya fani, avvalo, o'quvchilarda axloqiy tushunchalarni shakllantirishga qaratilgan. O'qituvchi, o'quvchilarga muhim qadriyatlarni o'rgatishda ularga qiziqarli va amaliy yondashuvlarni taqdim etishi zarur. O'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish uchun:

O'qitish jarayonida faol ishtirok etish.

O'z fikrlarini ifoda etishga rag'batlantirish.

Tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish.

Mustaqil fikrlashni rivojlantirish texnologiyalari

1. Muammoli Ta'lim Texnologiyalari

Muammoli ta'lim texnologiyalari o'quvchilarni real hayotdagi muammolarni hal qilishga undaydi. Misol uchun, o'qituvchi "O'zingizni qanday yaxshilashingiz mumkin?" mavzusida muammoli vaziyatlar yaratadi. O'quvchilar, bir-birlari bilan fikr almashib, muammoni hal qilishga harakat qilishadi.

2. O'yin Texnologiyalari

O'yinlar orqali o'quvchilarning qiziqishini oshirish va fikrlashlarini rivojlantirish mumkin. O'yinlar, o'quvchilarga ijtimoiy ko'nikmalarni, hamkorlikni va mustaqil qaror qabul qilishni o'rgatadi. Masalan, "Jamo o'yini" da o'quvchilar guruhlariga bo'linib, biror vazifani bajarishlari kerak.

3. Loyihalash Metodlari

Loyihalash metodlari o'quvchilarga o'z bilimlarini amalda qo'llash imkoniyatini beradi. O'quvchilar loyiha asosida ishlash orqali o'zaro muloqotda bo'lib, birgalikda fikr yuritadilar. Bu jarayonda, o'quvchilar ijodiy yondashuv va muammoni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

4. Interaktiv Darslar

Interaktiv darslar, o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida faol muloqotni ta'minlaydi. O'qituvchi savollar berish, muhokamalarga jalb qilish va o'quvchilarni fikrlarini ifoda etishga undash orqali mustaqil fikrlashni rag'batlantiradi.

5. O'z-o'zini Baholash

O'quvchilarga o'z bilimlarini baholash imkoniyatini berish, ularning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. O'z-o'zini baholash texnologiyalari yordamida o'quvchilar o'z fikrlarini tahlil qilish va qobiliyatlarini aniqlash imkoniyatiga ega bo'lishadi.

Amaliy Misollar

"Xayrli ish" mavzusida o'qituvchi muammoli vaziyat yaratishi mumkin: "Siz yordamga muhtoj kishini ko'rdingiz, lekin vaqt yo'q". O'quvchilar, bu vaziyatda qanday qaror qabul qilishlari kerakligini muhokama qilishadi. Bunday vaziyatlar, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rag'batlantiradi.

Bundan tashqari, "Beshlik" o'yini orqali o'quvchilar axloqiy qadriyatlar bo'yicha bir-birlari bilan raqobatlashadilar va shu bilan birga, o'z fikrlarini ifoda etishga o'rganadilar. Loyihalash jarayonida esa, o'quvchilar o'zlarining qiziqishlariga mos keladigan mavzuda loyiha ishlab chiqadilar.

O'qituvchilar uchun tavsiyalar

1. Yaratuvchanlikni rag'batlantirish: O'qituvchilar o'quvchilarning ijodiy fikrlarini qabul qilib, ularni rag'batlantirishlari kerak.

2. Qiziqarli mavzular tanlash: Dars mavzulari o'quvchilarning qiziqishini oshirishga xizmat qilishi lozim.

3. Baholash Usullarini O'zgartirish: An'anaviy baholash tizimidan tashqari, o'z-o'zini baholash va jamoaviy baholash usullaridan foydalanish.

4. Doimiy O'zgarish: O'qituvchilar pedagogik metodlarini va yondashuvlarini doimiy ravishda yangilab borishlari zarur.

XULOSA

Boshlang'ich sinflarda tarbiya fanini o'qitishda o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish uchun pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish muhimdir. O'qituvchilar, o'quvchilarning qiziqishini oshirib, ularga o'z fikrlarini ifoda etish imkoniyatini berish orqali, ularning rivojlanishiga katta hissa

qo‘shishlari mumkin. Bunday yondashuvlar, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini yanada oshirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR:

1. Nazarqulova G. O‘quvchi shaxsini kamol toptirishda mustaqil ta’limni o‘rni. Respublika ilmiy nazariy anjumani materiyallari. BuxDPI 26-may. 499-501-bet.
2. Ishmuxammedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. – T.: Fan va texnologiya, 2010.
3. Quronov M. Mafkura, ta’sirchanlik va uslub: Ma’ruza matni / Ma’sul muharrir:
4. A. Boltayev. – T.: —Ma’naviyat, 2000. – B. 12, B. 5.
5. Nazarqulova G. Mustaqil ta’limda qo‘llanadigan samarali metodlar. Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiyallari to‘plam. 19-20 may 2023-yil. 356-360-bet.

TA'LIM JARAYONIDA IQTIDORLI O'QUVCHILAR BILAN ISHLASHNING PSIXOLOGIK JIHATLARI

Shoira Fayzieva

*Guliston davlat universiteti Pedagogika va psixologiya kafedrası v.b.dotsenti,
psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'lim jarayonida iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash, ularda intellektual ijodiy salohiyatini rivojlantirish jarayonining psixologik jihatlari to'g'risidagi ma'lumotlar bayon qilingan. Maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida tahsil olayotgan iqtidorli o'quvchilarning ta'lim jarayonlarini tashkillashtirish va takomillashtirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, iqtidorli o'quvchilar uchun maxsus dasturlarning yaratilish tarixi, nazariyasi va tajribalari bayon etilgan. Bundan tashqari maqolada umumta'lim maktablari yuqori sinf iqtidorli o'quvchilari uchun jadallashtirilgan ta'lim tizimi asosida olib boriladigan dars va darsdan tashqari mashg'ulotlar uchun tavsiyalar ham berilgan.

Kalit so'zlar: iqtidor, intellekt, aqliy rivojlanishi, o'zligini anglashi, qobiliyatlarini namoyon etish, intellektual ijodiy salohiyat, qobiliyat, iste'dod, qiziquvchanlik, yuqori imkoniyat, bilish jarayonlari, ta'lim, tarbiya, jadallashtirilgan ta'lim, maxsus dastur, shaxs xususiyatlari.

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF WORKING WITH GIFTED STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract. This article provides information on the psychological aspects of the process of working with gifted students in the educational process, the development of their intellectual and creative potential. The article describes the issues of organizing and improving the educational processes of gifted students studying in general secondary schools. Also, the history, theory and experiences of the creation of special programs for gifted students are described. In addition, the article also provides recommendations for classes and extracurricular activities conducted on the basis of the accelerated education system for gifted students of high schools of general education.

Keywords: talent, intellect, mental development, self-awareness, ability to express, intellectual creative potential, ability, talent, curiosity, high potential, cognitive processes, education, upbringing, accelerated education, special program, personality traits.

KIRISH

Iqtidorli o'quvchi bilan qanday ishlash kerak? Bu — ko'pchilik o'qituvchilar oldida muammo bo'lib kelayotgan savol. Har bir sinfda iqtidorli bolalar bor. U qanday bola? Iqtidorli bola — ziyrak, qiziqqon, xotirasi kuchli, e'tiborli, mantiqiy fikrlaydigan, ko'p savol berib, bilishga intilayotgan, turli masalalarni tez va oson yecha oladigan o'quvchidir. Aqliy sog'lom bolalarni oddiy, iqtidorli va o'ta iqtidorli guruhlariga ajratish mumkin.

2022 — 2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturda ijodkor va iqtidorli o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash tizimini joriy etish, o'quvchilarning qiziqishi va qobiliyatlarini aniqlash bo'yicha yagona elektron

platforma yaratish hamda har bir 5 — 11-sinf o'quvchisi uchun elektron "Ish daftari"ni joriy etish belgilangan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Hozirgi kunda ushbu muammolarni bartaraf etish uchun iqtidorli bolalar bilan ishlashning maxsus dasturlari yaratilmoqda, ko'pgina davlatlarda differensial ta'lim (o'quvchining o'zlashtira olish imkoniyatiga qarab ta'limni tashkil etish) yo'lga qo'yilgan. Kompleks-o'quv dasturlari iqtidorli bolalarning erkin ijod qilishlari uchun imkon yaratmoqda. Amerika Qo'shma Shtatlari (AQSH) da bunday bolalar uchun alohida kurslar tashkil qilinib, o'qituvchi va o'quvchi orasida tuzilgan individual "o'quv shartnoma"lari vaqtni tejashga, iqtidorli bolalar uchun esa individual tarzda faoliyat yuritishga keng imkon bermoqda. Psixologik tadqiqot va maxsus kuzatishlarning ko'rsatishicha, yuqori aqliy qobiliyatlarga ega bolalar, aksariyat hollarda, oddiy bolalarga nisbatan birmuncha muvaffaqiyatli bo'lishadi: ta'limni o'zlashtirishlarida muammolar kuzatilmaydi, tengdoshlari bilan yaxshi muloqotda bo'lishadi, yangi sharoitga tezda moslashishadi. Bunda yoshligidan singib ketgan qiziqish va mayllari bolaning kasb tanlashi va muvaffaqiyatlarga erishishida puxta zamin bo'lib xizmat qiladi. Bunday bolalarning ta'limni oson o'zlashtirishidagi yuqori imkoniyatlari inobatga olinganligi va ijodiy rivojlanishi uchun sharoitlar yaratilmaganligi sababli ayrim muammolar tug'ilishi mumkin [3].

Aksariyat ota-onalar, shuningdek, pedagoglar ham ba'zan turli xil testlarga sidqidildan ishonishadi, ular iste'dodni kashf qilish imkonini beradi, deb bilishadi. Testlardan keng foydalanadilar hamda so'ngra bolalarni osongina, hatto yuzakilarcha "iqtidorli" va "iqtidorsiz"ga ajratib qo'yishadi. Shuni bilish va esda tutish kerakki, qandaydir bir metodika yordamida buni amalga oshirish mumkin emas, negaki, bu kompleks, juda uzoq vaqt davom etadigan, eng asosiysi, alohida professional yetuklikni, sezgirlikni, nazokatlikni talab etadigan jarayondir. Bugungi kunda amalda bo'lgan favqulodda qobiliyatga ega bolalarni kashf qilish diagnostika tizimi — bu juda murakkab tizim bo'lib, ba'zan mutaxassislarining o'zlari uchun ham ziddiyatli jarayondir. Ko'plab mutaxassislar shundan haqqoniylik bilan ta'kidlaydilarki, taxminlardagi ko'p sonli xatoliklar nafaqat takomillashmagan testlar bilan, balki, iqtidor fenomenining o'zining murakkabligi va ko'pqirraliligi bilan izohlanadi [4].

Oddiy kishilar tushunchasida iqtidor testi faqatgina aqliy salohiyatni aniqlovchi IQ testlari bilan assotsiatsiyalanadi. Har bir iste'dod uchun har qanday holatda, aytib o'tganimizdek, turli ko'rinishdagi testlar mavjud. Ulardan eng ko'p tarqalganlari — Ketell, Aitxauer, Ravenning intellektni aniqlash testlari, Gilford, Garrensning ijodiy salohiyatini aniqlash testlari, D.Bogoyavlenskayaning "kreativ maydon" metodi,

Ye.Tunik testi, Jonson so'rovnomasi va boshqa ko'plab testlar butun psixologlar tomonidan keng foydalanilmoqda. Ularni qo'llashning o'ziga xos nozik tomonlari ham mavjud. Masalan, intellektual iqtidor universal shaxsiy xarakteristika sifatida ko'rib chiqilmasligi kerak. Taniqli amerikalik olim P.Torrens o'z o'quvchilarini kuzatar ekan, shunday xulosaga keldiki, ijodiy faoliyatda (gap ijodkorlik iqtidori haqida bormoqda) yaxshi o'qiydigan bolalar ham, IQ yuqori darajada bo'lgan bolalar ham muvaffaqiyat qozonavermaydilar. Aniqrog'i, bu

shartlar ishtirok etishi mumkin, ammo yagona shart bo'la olmaydi. Ijod uchun boshqa nimadir zarur. Ba'zi amaliyotchilar fikricha, boshqa amaliy va ob'ektiv metodlar ham bor. Masalan, kuzatuv, bolani hech narsa qilmasdan, faqatgina uzoq vaqt kuzatsangiz qandaydir individualliklarini farqlaysiz. Uning iste'dodliligini tahlil qilish uchun faqatgina o'ziga tegishli bo'lgan qandaydir xususiyatlarini namoyon qilish yoki har tomonlama kuzatuv yo'li bilan olingan yaxlit xarakteristika zarur. Kuzatuvning afzalligi yana shundan iboratki, u tabiiy sharoitlarda olib borilishi, bu esa kuzatuvchiga yanada nozik jihatlarni payqash imkonini berishi mumkin. Diagnostikada tabiiy eksperimentning ham takrorlanmas o'rni bor, masalan, odatiy maktab darsida yoki to'garak mashg'ulotlarida tadqiqot uchun zarur vaziyat yaratilganida, bu bola uchun mutlaqo odatiy hol bo'lishi hamda u o'zining maxsus kuzatilayotganini sezmasligi ham mumkin. bunday holatda asosiysi va eng muhimi, bola iqtidori belgilarini kuzatish va rivojlanishini o'rganish zarurligi g'oyasi hisoblanadi. Biografik metod iste'dodni namoyon qilish va o'rganishda katta qiziqish uyg'otadi. Hayot yo'lini o'rganish ayni damda sinovdan o'tayotgan xususiyatlarni tushuntirishga samaraliroq yondashuv bo'lgani singari kelajagini taxmin qilish usuli sifatida ham keng tarqalgan. Biografik metodlar bevosita bolaga mo'ljallangan, ota-onalar, tarbiyachilar, pedagoglar uchun alohida so'rovnomalar, shuningdek, ular bilan suhbat va intervyulardan iborat bo'lishi mumkin. Ota-onalarga beriladigan savollar taxminan quyidagi tarzda bo'lishi mumkin: "Bola qandaydir bir buyumdan g'ayriodatiy tarzda foydalangan holat bo'lganmi?", "Bolangiz o'z o'yinlari, ermaklarini o'ylab topadimi?"

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quv jarayonlarini tashkil etish bo'yicha olib borilgan kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, iqtidorli o'quvchilarning bilish jarayonlarini rivojlantirish uchun dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarda katta imkoniyatlar mavjud. Ular quyidagilardan iborat:

I. Dars mashg'uloti jarayonida o'quvchi fan doirasida bilim va ko'nikma va ma'lum ma'noda malakaga ega bo'ladi. O'quvchining bunday ehtiyojlari namunali tashkillashtirilgan dars mashg'ulotlari va ta'lim dasturlari orqali qondiriladi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida tahsil olayotgan yuqori sinf iqtidorli o'quvchilarining ta'limini tashkil etish va rivojlantirish muammosiga bag'ishlangan ishlar kundan – kunga ko'payib bormoqda, lekin, yuqorida aytilganidek, ularning ayrimlaridagina iqtidorli o'quvchilarning talab va ehtiyojlariga mos keladigan maxsus ta'lim dasturlari mavjud.

Muammoning maqsad va vazifalaridan kelib chiqib adabiyot fani bo'yicha iqtidorli o'quvchilar uchun bilish jarayonlarini rivojlantirish asosiga tuzilgan maxsus dastur ishlab chiqildi [5]. Bu dastur maktabning metod birlashma yig'ilishida muhokama qilinib, ma'qullanishi va rahbariyat tomonidan tasdiqlanishi zarur. Dasturni ishlab chiqishda maktablarning adabiyot fani bo'yicha yillik o'quv rejasi maxsus dastur asosida kengaytirildi. Dars mashg'ulotlari uchun adabiyot fanidan umumiy o'rta ta'limning o'quv dasturi asosida rejadagi mavzular va qo'shimcha kiritilgan mavzular (8-sinfda 10 ta mavzu, 9-sinfda 12 ta mavzu) mazmunan yangi pedagogik texnologiyalar va axborot texnologiyalari

(mashg'ulotlarda foydalanilgan yangi pedagogik va axborot texnologiyalarining mazmuni o'quv-uslubiy qo'llanmada keltirilgan [5] asosida chuqurlashtirildi va boyitildi.

Binobarin, o'quvchilarda badiiy adabiyotni o'qish va tushunish malakasini shakllantirish – didaktik, psixologik va metodik tamoyillarga tayanishni taqozo etadi. Chunki, o'quvchining badiiyatni his qilish holati, uning ruhiyati bilan bog'lansa, badiiy asarni o'qib o'rganish jarayonida undan hayotiy xulosalar chiqarish, ma'naviy saboq olishga, ong va hissiyotining ta'lim maqsadiga ko'ra rivojlanishi didaktika bilan bog'lanadi; o'quvchining adabiy tahlil talablarini o'rganishi, adabiy asarning qurilishi va janriga oid bilimlarni o'zlashtirib, badiiy ijod qonuniyatlari talablariga moc tarzda bu bilimlarga tayanib, amaliy ish yuritishi, ijodiy fikrlashi – metodika bilan bog'lanadi.

Bir qancha tadqiqot ishlarida ta'lim dasturining samaradorligi tegishli aqliy saviyadagi bolalarning ehtiyojlari va imkoniyatlariga muvofiq bo'lishi zarurligi ta'kidlanadi [6, 7, 8].

Shu maqsaddan ham taklif etilgan ta'lim dasturida adabiyot fani bo'yicha maxsus metodikalar asosida saralangan o'quvchilarning fan sohasidagi mashg'ulotlarni o'zlashtira olish va bajara olish ehtiyoji hamda imkoniyatlari inobatga olinadi.

Aksariyat tadqiqotchilar iqtidorli o'quvchilar ta'limining u yoki bu aniq vazifalarining ustunlik qilishiga qarab, dasturlarni turkumlarga ajratishgan. Rivojlantiruvchi dasturlar iqtidorli o'quvchilarning nafaqat yuqori bilish ehtiyojlari va imkoniyatlariga mos kelishi, balki ularning mustaqillikka bo'lgan intilishlarini ham qondirish imkonini yuzaga chiqarishi kerak. Bunda iqtidorli bolalar uchun ta'lim jarayonining avval aytib o'tilgan ro'yxatda qayd qilingan ko'plab talablari ham inobatga olinadi. Odatda, bunday dasturlar "ochiq turdagi" muammolarni o'rganishni ko'zda tutadi, ular yangi g'oyalarni ilgari surishni rag'batlantiradi, usul va ko'nikmalarni rivojlantiradi, turli-tuman nostandart materiallardan foydalanish ko'nikmasini shakllantiradi, bolalarni o'z ishlarini turlicha mezonlar yordamida baholashga o'rgatadi.

XULOSA

Demak, yoshlarning intellektual-ijodiy salohiyatini rivojlantirishni to'g'ri yo'lga qo'yish uchun o'quvchilar ijodiy faoliyatini amalga oshiruvchi tadbirlarni belgilab ularni ikki guruhga ajratamiz:

1. "Intellektuallar" guruhi

- 1) "Zakovat", "Iqtidor", "Imkon" kabi intellektual o'yinlarni o'tkazish;
- 2) "Eng yaxshi tarixchi, matematik, dasturlovchi, fizik, biolog, filolog ... va hokazo" nomlarda tanlovlar o'tkazish;
- 3) Ilmiy yo'nalishdagi ishlarni tashkil etish, ilmiy anjumanlar o'tkazish;
- 4) "Yosh dasturlovchilar", "Yosh astronomlar", "Yosh ixtirochilar", "Yosh konstruktorlar", "Yosh texniklar", "Yosh radiotexniklar", "Yosh iqtisodchilar" kabi klublarni tuzish.

2. "Ijodkor va iste'dodli yoshlar" guruhi

- 1) "Eng yaxshi she'r, rasm, foto, kashta, so'zana va hokazo" nomlarda tanlovlar o'tkazish;

- 2) “Quvnoqlar va Zukkolar” klublari jamoalari bellashuvlarini o‘tkazish;
- 3) “Eng yaxshi hamshira, hisobchi, oshpaz, chilangar, suvchi, hosilot, terimchi va hokazo” nomlarda tanlovlar o‘tkazish;
- 4) “Yosh musavvir”, “Yosh musiqashunos”, “Yosh kitobxon”, “Yosh ijodkor” kabi klublarni tuzish;
- 5) Ijodkor yoshlarning ijodiy kechalari va ko‘rgazmalarini tashkil etish;
- 6) Umumxalq bayramlari, xalqaro va milliy bayram kunlari munosabati bilan tadbirlar majmuini ishlab chiqish va amalga oshirish.
- 7) Buyuk mutafakkirlarimizning tavallud kunlariga bag‘ishlangan bayram kechalarini sahnaviy ko‘rinishlarini uyushtirish;
- 8) Mustaqil ravishda biror bir mavzuga bag‘ishlangan badiiy kompozitsiyalar tayyorlash;
- 9) Badiiy havaskorlik to‘garaklarining ishini jonlantirish va musobaqa tariqasida o‘tkazilishini tashkil etish;
- 10) Ijodiy ishlar majmuasini ommalashtirish.

REFERENCES

1. Davletshin M.G. va boshqalar. Qobiliyat va uning diagnostikasi. - T.:O‘qituvchi, 1997.
2. Do‘stmuhamedova SH.A.,Nishanova Z.T. va boshqalar.Yosh davrlari va pedagogik psixologiya – Toshkent:” O‘qituvchi”, 2013
3. Sh.Fayzieva. Social and Psychological Aspects of Preventing and Eliminating Harassment and Violence Against Women in the Family. SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 3 ISSUE 3 MARCH 2024 UIF-2022: 8.2 | ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ
4. Sh.Fayzieva Positive-psychological Characteristics of Addressing Harassment and Violence Against Women in the Family: Empowerment, Resilience, and Healing. American Journal of Interdisciplinary Research and Development, Vol. 33 (2024)
5. Rajabov O.X. Adabiyot fanidan iqtidorli o‘quvchilar bilan darsdan tashqari olib boriladigan to‘garak mashg‘ulotlarini o‘tkazish yuzasidan metodik tavsiyalar (8-9 sinflar uchun) // O‘quv-uslubiy nashr. – T.: “Mumtoz so‘z”. 2011. – B. 64.
6. Лейтес Н.С. Психология одаренности детей и подростков / Под ред. Н. С. Лейтеса. — М: Изд. Центр Академия, 1996. — 416 с.
7. Шумакова Н.Б. Междисциплинарный подход к обучению одаренных детей // Вопросы психологии. – 1996. - № 3. – С. 34-43.
8. Gifted Development at Schools: Research and Practice. Ed. By Laszlo Balogh, Laszlo Toth. University of Debrecen. Department of Educational and Psychology. — 2001. — 236 p.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA IQTIDORLI BOLALAR BILAN ISH YO'LLARI

Atayeva Baxrinisa Abduvaxidovna

*Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi Maktabgacha, boshlang'ich va
maxsus ta'lim metodikalari kafedrasi mudiri v.v.b*

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinflarda iqtidorli o'quvchilarni aniqlash vositalari, iqtidorli bolalar bilan ishlash yo'llari va hamkorlik ishlari haqida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, iqtidor, iqtidorli bola, iste'dod, iste'dodli bola, ijodkorlik, hamkorlik.

Abstract. This article describes identifying gifted students in primary schools, ways of working with talented children and co-operation.

Key words: primary school, talent, talented child, gift, gifted child, creativity, co-operation.

Iqtidor—bu inson psixikasining butun umr davomida tizimli rivojlanuvchi sifati bo'lib, insonning boshqa odamlarga nisbatan bir yoki bir necha sohada yuqori natijalarga erishish imkoniga ega ekanligi bilan belgilanadi.

Psixologik lug'atda "iqtidor" tushunchasi quyidagicha ta'riflanadi

1. iqtidor bu — faoliyatning muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta'minlaydigan qobiliyatlarning o'ziga xos uyg'unlashuvidir;

2. iqtidor bu — insonning imkoniyatlari doirasi, faoliyatlari darajasi va o'ziga xosligini belgilaydigan umumiy qobiliyatlar;

3. iqtidor bu — aqliy potentsial, ta'lim olish qobiliyati va bilish imkoniyatlarining bir butun individual xarakteristikasi;

4. iqtidor bu — tabiat tomonidan in'om etilgan qobiliyatlar, qobiliyatlar tabiiy asoslarining o'ziga xosligi va ularning namoyon bo'lishi darajalari;

5. iqtidor bu — iste'dodlilik, faoliyatda yuqori natijalarga erishish uchun ichki imkoniyat va sharoitlarning mavjudligi.

Ushbu tavsiflardan kelib chiqqan holda, shuni ta'kidlash mumkinki, iqtidor asosida umumiy intellektual va insonning bilish imkoniyatlarini belgilaydigan, tabiat tomonidan in'om etilgan qobiliyatlar, biror bir faoliyatda (masalan, ta'lim, ijodiy, kasbiy, ilmiy) muvaffaqiyatga erishishni ta'minlaydigan maxsus qobiliyatlar yotadi.

Kadrlar tayyorlashda dolzarb va katta iqtidorli yo'nalishlardan biri-maktab o'quvchilari orasidan iqtidorli, zukko bolalarni aniqlab, ularni alohida dasturlar asosida o'qitish, xalq xo'jaligi uchun malakali mutaxassislar yetishtirishdir.

O'zbek avlodini jahonga ko'z-ko'z qiladigan isonlar bu iste'dodli, qobiliyatli, zukko, malakali, o'z ishining ustasi bo'lgan yoshlardir.

Dono, tetik, aqli raso bolalarni sinf o'quvchilari orasidan asosli ravishda tanlashimiz va ularni layoqat yonalishlari, qobiliyatlariga qarab u yoki bu sohaga,

kasbga yo'naltirishimiz kerak.

Iqtidorli yoshlar eng avvalo quyidagi vositalar bilan aniqlanadi:

- 1) psixologik testlar
- 2) topshiriqlar berish
- 3) suhbatlar o'tkazish

Iqtidorli bolalar bilan ishlashda quyidagilarga e'tibor berish kerak

1. Maktab rahbari va maktab psixologi bilan hamkorlikda bevosita ish olib borish.
2. Iqtidorli o'quvchilarning mustaqil fikr bildirishi, ijodkorligini namoyon etishi uchun imkoni boricha sharoit yaratib berish.
3. Iqtidorli o'quvchilarning mustaqil fikr bildirishi, ijodkorligini namoyon etishi uchun imkoni boricha sharoit yaratib berish.
4. Iqtidorli o'quvchilarni turli xil "Umid", "Kamolot", "Kamalak", "Kelajak ovozi" kabi jamg'rmalar tomonidan o'tkaziladigan musobaqalarda faol qatnashishiga yordam berish.
5. Iqtidorli o'quvchilarni ixtisoslashgan sinflarga, maxsus fan to'garaklariga, klublarga jalb qilish.
6. Iqtidorli o'quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirishda maktab psixologi, fan o'quvchilari va ota – onalar hamkorligini kuchaytirish.
7. Iqtidorli o'quvchilarni doimiy rag'batlantirish (ijod namunalari ko'rgazmalarni tashkil etish, faxriy yorliqlar berish).

Boshlang'ich sinflarda iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashda quyidagi reja orqali amalga oshirish samarali natijalarni beradi:

- iqtidorli o'quvchilarni aniqlash, ularning shaxsiy anketalarini tuzish, ya'ni psixologik test mantiqiy fikrlash qobiliyati, dunyoqarashini aniqlash uchun, fanlarga bo'lgan iqtidorini aniqlovchi topshiriqlar berish, suhbatlar uyushtirish lozim;
- iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash bo'yicha maxsus reja va mukammal dastur ishlab chiqish, har bir o'quvchini iqtidori va iste'dodidan kelib chiqqan holda individual tarzda ish olib borish;
- iqtidorli o'quvchilarni iqtidori bo'yicha tashkil etilgan to'garaklarga qo'shimcha mashg'ulotlarga jalb qilish;
- iqtidorli o'quvchilarni fanlar yo'nalishida o'qituvchilarga biriktirgan holda mashg'ulotlar tashkil etish;
- iqtidorli o'quvchilarni fan olimpiyadalari, tanlovlar, musobaqalarga jalb qilish;
- iqtidorli o'quvchilarning qiziqishlariga qarab, ularning kichik ilmiy ijodiy ishlariga yo'naltirish;
- iqtidorli o'quvchilar ijodiy ish namunalarining ko'rgazmalar tashkil etish;
- iqtidorli o'quvchilar faoliyatining monitiringi natijalari asosida ularni rag'batlantirish.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlashda ularning psixo-fiziologik qobiliyatlari albatta inobatga olinishi va hamkorlikda ishlash imkoniyatlariga keng e’tibor qaratish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Богоявленская Д.Б., Богоявленская М.Е., Одаренность: природа и диагностика. М. ЦНПРО, 2013.
2. Davletshin M.G. va boshqalar. Qobiliyat va uning diagnostikasi. - O‘qituvchi, 1997.
3. R.B.Yormatov, “Iqtidorli o‘quvchilarni tarbiyalash va rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish” 54-bet. 2017-yil.
4. “Iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlash masalasiga doir mulohazalar” <https://baxtiyor.uz>.
5. “Boshlang‘ich sinflarning iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlash” <https://fayllar>.

IQTIDORLI O'QUVCHILARNI ANIQLASH VA ULAR BILAN ISHLASH USULLARI

Gafforova Sarvinoz Asrorovna

Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi o'qituvchisi

E-mail: gafforivasarvinoz@gmail.com

Annotatsiya. Iqtidorli o'quvchi va talabalarni kashf qilishda ular turli hil shart sharoitlarda bo'ladilar. Shuni ham nazardan chetta qoldirmasligimiz lozimki iqtidorli va iste'dodli o'quvchilarni faqatgina o'zlashtirish ko'rsatkichi yuqori, a'lo baholarga o'qiydigan o'quvchilar orasidan izlamasligimiz lozim. Shunday o'quvchilar borki ularning hulqi og'ishgan bo'ladi, fanlardan o'zlashtirish ko'rsatkichi past, qandaydir bir o'zgacha atmosferada yashaydilar. Ular bilan psixologichiski va do'stona suhbatlashib iqtidorlarini aniqlashimiz ham mumkin.

Annotation. When discovering talented students and students, they are in different conditions. We should also not leave aside the view that we should not look for gifted and talented students only among those who have a high mastering performance and are studying for excellent grades. There are students whose hulks will be deviated, the index of assimilation from the sciences is low, they live in some special atmosphere. We can also identify their talents by talking to them psichologichiski and amicably.

Kalit so'zlar: mamlakat, ta'lim, tajriba. xorijiy tajriba, ta'lim inspeksiyasi, tuzilma, xalqaro baholash.

Keywords: country, education, experience. foreign experience, educational inspection, structure, International Assessment.

KIRISH (INTRODUCTION).

So'nggi yillarda mamlakatimiz ta'lim tizimida amalga oshirilgan islohotlar, insonparvarlik, shaxsga yo'naltirilgan va rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalariga qaratilayotgan e'tibor iste'dodli, iqtidorli o'quvchilarga munosabatni o'zgartirdi. Zero, innovatsion texnologiyalar davriga o'tishni intellektual salohiyatni saqlamasdan va ko'paytirmasdan amalga oshirib bo'lmaydi, chunki bu mamlakat iqtisodiy rivojlanishining hal qiliuvchi omillaridan biridir. Binobarin, iqtidorli bolalarni barvaqt aniqlash, o'qitish va tarbiyalash, ularning salohiyatini ro'yobga chiqarishni ta'minlaydigan shart-sharoitlarni yaratish ta'lim tizimini rivojlantirishning istiqbolli yo'nalishlaridan biridir. Qanday bolalar iqtidorli deb ataladi? Ularni qo'llabquvvatlash uchun nima qilish mumkin? Iqtidorlilik – bu insonning boshqa odamlarga nisbatan bir yoki bir necha faoliyat turlarida yuqori (g'ayrioddiy, ajoyib) natijalarga erishish imkoniyatini belgilaydigan psixikaning butun hayoti davomida muntazam ravishda rivojlangan sifati. Bunday masalalar bo'yicha katta tajriba to'plangan. 1975-yildan buyon iqtidorli bolalarning Butunjahon kengashi mavjud bo'lib, u shunday bolalarni o'rganish, o'qitish va tarbiyalashni muvofiqlashtiradi, xalqaro konferensiyalar tashkil etadi. Iqtidorli

bolalar kattalarning yordamiga, alohida e'tibor va yo'l-yo'riqlarga muhtoj emas degan fikr bor.

Biroq...

Iqtidorli bolalarni aniqlash metodikasi quydagi tartibda

I bosqich– dars mashg'ulotlari doirasida o'tkaziladi. Ushbu bosqichda o'z faningizga qiziqish ko'rsatishga harakat qiling.

II bosqich– sinfdan tashqari ish shakllari. Bunda bolaning o'zini to'liq namoyon qilish, o'z iste'dodini ochish imkoniyati mavjud.

III bosqich– yakuniy bosqich. Ushbu bosqichda fanga qiziqish va ijodkorlik ko'rsatgan o'quvchilarning tor doirasi bilan ishlanadi. Ushbu bosqichning ish shakllari dizayn va tadqiqot faoliyati, tanlovlarda, olimpiadalarda ishtirok etishdir. turli darajadagi Ta'limning nostandart shakllari Maslahatlashuvlar (individual va guruh) Iqtidorli o'quvchilar bilan kerak bo'lganda individual maslahatlar o'tkaziladi bu o'quvchining ilmiy-amaliy konferensiya, olimpiada va boshqa intellektual musobaqalarga tayyorlanishiga yordam berishga taalluqlidir Agar kerak bo'lsa ma'lum kunlarda guruh maslahatlashuvlari o'tkaziladi. Guruh maslahatlarida o'quvchilar bilan loyihalash va tadqiqot faoliyatini tashkil etish, imtihon topshirishga tayyorgarlik ko'rish mumkin.

OLIMPIADA

Iqtidorli doirasida bolalarni o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash fan olimpiadalariga qatnashishini ta'minlash va yo'naltirish. Fan olimpiadasi bolaning fanga bo'lgan qiziqishi chuqurligini aniqlash, muayyan fan yo'nalishini o'rganish bo'yicha maxsus qobiliyatlarni aniqlash usullaridan biridir. Tadqiqot faoliyati O'quvchilarning ilmiy-tadqiqot faoliyati har bir bolada o'z-o'zini aglashni rivojlantirish bilan ijodiy shaxsni shakllantirishga yordam beradi. O'quvchida hech bo'lmaganda ba'zi iste'dodlarni boshqan kechirish, sinab ko'rish, aniqlash va yangilash imkonini beradi. O'qituvchining vazifasi ijodiy muhitni yaratish, saqlash va rivojlantirishdir. Iqtidorning shakllanish darajasi Haqiqiy iqtidor– psixologik xususiyat yoshi va ijtimoiy me'yorlarga nisbatan ma'lum bir fan sohasida yuqori darajadagi ishlashda namoyon bo'ladigan aqliy rivojlanishning yuqori va tayyor ko'rsatkichlari bo'lgan bola. Potensial iqtidorlik– faoliyatning ma'lum bir turida yuqori yutuqlarga erishish uchun faqat ma'lum aqliy qobiliyatlarga ega bo'lgan, ammo ularning funksional yetishmovchiligi tufayli ma'lum bir vaqtda o'z imkoniyatlarini amalga oshira olmaydigan bolaning psixologik xususiyati. Iqtidorning namoyon bo'lish shakllari Aniq iste'dod bolaning faoliyatida, shu jumladan, noqulay sharoitlarda juda aniq namoyon bo'ladi. Yashirin iste'dod (yashirin shaklda namoyon bo'ladi). Bolaning yashirin qobiliyatligining sabablari kattalar tomonidan uning tarbiyasi va rivojlanishidagi xatolarida, uning boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatlarida, madaniy muhitning o'ziga xos xususiyatlarida (xulq-atvor me'yorlarini o'zlashtirishda) yotadi.

Maqsadlar– mening kelajagim

Maqsad: Ulkan marralarga erishishga hissa qo'shadigan maqsadlarni shakllantirish.

Ishtirokchilar soni: 15-20 kishi **Vaqt:** 20-40 daqiqa

- O'qituvchi o'quvchilarga oldiga qo'ygan maqsadlar ro'yxatini shakllantirishni taklif qiladi.

- Maqsadlar 3-5 tadan oshmasligi kerak.

- Keyin o'quvchilar maqsadlarni vaqt ketma-ketligida tartibga soladilar.

- Ular bu vazifani bajarib bo'lgach, kelajakdagi maqsadlar ro'yxatini qayta ko'rib chiqadilar va o'zaro fikr almashadilar.

- O'quvchi yana o'z maqsadlarini qaytadan ko'rib chiqadi va o'zgarishsiz qolgan maqsadlar uchun rejalar tuziladi. O'z-o'zini taftish qilish

- O'qituvchi o'quvchining bajara olmagan ishlarini eslashni taklif etadi.

- Hafta, oy, yil davomida rejalashtirgan ishlarining qanchasiga ulgurganliklari taqsimotini tayyorlash topshiriladi.

- Bajarilmagan qolgan ishlar sababi va izohini yozing topshiriladi.

- Rejalar ichida ishtiyoq bilan amalga oshirilgan ishlar ro'yxatini tuzish taklif etiladi.

- Bajarishga imkon bor-u, ammo yetarli bilim va malaka bo'lmagan ishlar ro'yxati alohida guruhlanadi.

Iqtidorli o'quvchilar bilan ishlaydigan o'qituvchilarga qo'yiladigan talablar Moslashuvchanlik, individual dasturlarni ishlab chiqish uyushma jamoasida hissiy jihatdan xavfsiz muhitni yaratish bolalarda eng yuqori darajadagi aqliy jarayonlarning rivojlanishini rag'batlantirish ta'lim uchun turli usullardan foydalanish o'quvchining shaxsiyati va qadriyatlarini hurmat qilish, va uning ijobiy o'zini o'zi qadrlashini shakllantirish o'quvchilarning ijodiy qobiliyati va tasavvurlarini rag'batlantirish hisoblanadi.

XULOSA

O'quvchilarning sinfdan va maktabdan tashqari ijodiy faoliyatini tashkil etishda maktabning intellektual, moddiy texnik vositalaridan ko'proq foydalanish, fan to'garaklari, sport va turli hildagi o'quvchi o'zi qiziqadigan yo'nalishlar bilan band qilishi zarur bo'adi bunda sinf raxbarining o'rni juda muhim ro'l o'ynaydi. O'quvchi va talaba yoshlarga yaratilayotgan shart sharoitlar shu jumladan iqtidorli o'quvchilarga yaratilayotgan shart sharoitlar haqida ko'rsatmalar berishi lozim.

Har bir iqtidorli o'quvchi va talabani kashf qilishdan oldin u bilan individual ishlashi, muamolari va o'zining qiziqqan hobbylariga alohida e'tibor berish lozim. Iqtidorli o'quvchilar o'z o'zidan paydo bo'lmaydi ularga ma'lum bir turtki zarur hisoblanadi. O'sha turtki siz, men, yoki atrof –olam bo'lishi mumkin. Har bir o'quvchida iqtidor bor. Uni namoyon eta olishi ma'lum bir vaqt va mehnat talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Pedagogik mahorat R.D.Suleymanova Toshkent-2023
2. Internet manbalari arxiv-uz
3. M.Asqarova, S.Matchonov, M.Xudoyberganova, F.Qodirova, X.G‘ulomova, A.Boymatova, M.Bozorova, O‘.Ro‘ziboyeva “Kichik yoshdagi bolalar nutqini o‘stirish”. Toshkent “O‘ZBEKISTON” – 2001-yil

IQTIDORLI O'QUVCHILARNI ANIQLASHDA QO'LLANILADIGAN ZAMONAVIY USULLAR VA ULARNI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA YONDASHUVLAR

Mashrapova Sabina Turobjonovna

Toshkent shahar 324-sonli eksperimental davlat maktabgacha ta'lim tashkiloti direktori

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy o'qitish metodlari, iqtidorli o'quvchilarni aniqlashda qo'llaniladigan zamonaviy usullarni amaliyotga tadbqiq etish bo'yicha yondashuvlar hamda ularni tarbiyalash va rivojlantirish tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: o'qitish metodlari, iqtidorli o'quvchilar, interfaol o'qitish, yondashuvlar, ta'lim tizimi.

Аннотация: В данной статье анализируются современные методы обучения, подходы к практической реализации современных методов, используемых для выявления одаренных учащихся, их обучения и развития.

Ключевые слова: методы обучения, одаренные ученики, интерактивное обучение, подходы, образовательная система.

Abstract: This article analyzes modern teaching methods, approaches to the practical implementation of modern methods used to identify gifted students, their learning and development.

Keywords: teaching methods, gifted students, interactive learning, approaches, educational system.

KIRISH

Iqtidorli o'quvchilarni aniqlash va ular bilan ishlash ta'lim tizimi uchun muhim ahamiyatga ega. Chunki bunday o'quvchilar jamiyat rivojlanishida katta o'rin tutadi. Ular tabiiy yoki g'ayrioddiy qobiliyatlari bilan ajralib turadi, ilmiy, ijodiy va texnik sohalarda muvaffaqiyatga erishish ehtimollari yuqori. Ammo bu qobiliyatlarni erta aniqlash va ularni rivojlantirish uchun maxsus metodlar talab qilinadi. Ushbu maqola iqtidorli o'quvchilarni aniqlashda ishlatiladigan asosiy usullarni o'rganadi va ularni rivojlantirish uchun eng samarali usullardan foydalanishni taklif etadi. Ushbu maqolaning maqsadi - iqtidorli o'quvchilarni aniqlashda qo'llaniladigan zamonaviy usullar va ularni rivojlantirish bo'yicha yondashuvlarni tahlil qilishdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI

Hozirgi kunda zamonaviy o'qitish metodlari orqali iqtidorli o'quvchilarni tarbiyalash va rivojlantirishda axborot texnologiyalari yordamida o'qitishni tashkil etish, ta'lim berishning yangi uslublaridan foydalanish nihoyatda dolzarb masalaga aylandi. Ma'lumki, interfaol (interaktiv) tushunchasi inglizcha "interact" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "inter" – o'zaro, "act" – ish ko'rmoq, ishlamoq ma'nolarini anglatadi. Interfaol o'qitish, avvalo, muloqotli o'qitish bo'lib, jarayonning

borishida o'qituvchi va o'quvchi orasida o'zaro ta'sir amalga oshiriladi. Interfaol o'qitishning mohiyati o'quv jarayonini shunday tashkil etishki, unda barcha o'quvchilar bilish jarayoniga jalb qilingan bo'lib, erkin va hamkorlikda fikrlash, tahlil qilish va birgalikda natijaviy fikrni hosil qilish imkoniyatlariga ega bo'ladilar.

Iqtidorli o'quvchilarni aniqlashda quyidagi asosiy metodlardan foydalaniladi:

1. Test metodlari – IQ testlar, qobiliyat va ko'nikmalarni o'lchash uchun foydalaniladigan psixologik testlar yordamida o'quvchilarning iqtidor darajasi baholandi. Ushbu testlar orqali bolalarning analitik fikrlash, ijodkorlik, texnik bilimlar va matematik ko'nikmalari tahlil qilindi.

2. Pedagogik kuzatuv – o'qituvchilarning o'quvchilarga bo'lgan kundalik kuzatuvlari asosida, ularning o'quv jarayonidagi ishtiroki, fanlarga bo'lgan qiziqishi va faolliklari o'rganildi. Ushbu kuzatuvlar orqali iqtidorli o'quvchilar ajratib olindi.

3. Suhbat metodlari – o'quvchilar va ularning ota-onalari bilan individual suhbatlar o'tkazilib, ularning bilim olishga bo'lgan qiziqishlari, motivatsiyasi va qo'llab-quvvatlash darajasi aniqlashga harakat qilindi.

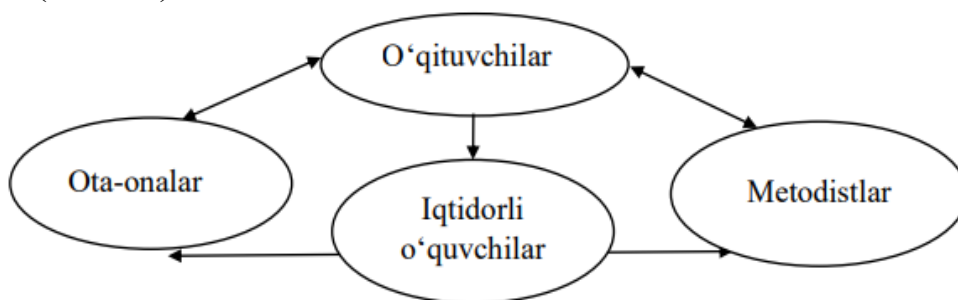
4. Portfolio tahlili – o'quvchilarning o'quv jarayonida yaratilgan ijodiy ishlar va ilmiy loyihalari tahlil qilindi. Bu orqali ularning real yutuqlari va potentsiali baholandi.

Har bir metod iqtidorni har xil jihatlaridan baholashga imkon beradi. Test metodlari o'quvchilarning kognitiv salohiyatini aniqlashda yordam bersa, pedagogik kuzatuv va suhbat metodlari ularning muloqot va ijodiy qobiliyatlarini ochib beradi.

O'quvchilarning iqtidorini rivojlantirishning samarali ishlashini ta'minlovchi pedagogik shart-sharoitlari quyidagicha olinsa, maqsadga muvofiq bo'ladi:

– o'quvchilarni ijodiy-amaliy topshiriqlar tuzish va yechish ko'nikmalarining hosil bo'lishini ta'minlovchi ijodiy faoliyatga jalb etish; – o'quvchilar ijodiy iqtidorining monitoringini olib borish;

– pedagoglar va iqtidorli o'quvchilarning ijodiy potensialini integratsiyalashni ta'minlash (1- rasm)

1-rasm. O'quvchilar ijodiy faoliyatini integratsiyalash

Iqtidorli o'quvchilarning ota-onalari bilan suhbatlashganda, ular

farzandlarining barcha sohalarda birinchi bo'lish kabi xohishlarini ta'kidlaydilar. Masalan, ona mening farzandim qobiliyatli bo'lsa-yu, nima uchun o'qishni xohlamaydi, degan savolni berishi mumkin. Ba'zida shunday holatlar bo'ladiki, ota - onalar bolani haddan tashqari biror-bir mashg'ulot bilan shug'ullanishga majbur qilishlari, bolada ana shu faoliyatga nisbatan nafratni uyg'otishi mumkin, chunki ayni vaqtda bola boshqa mashg'ulotlarga qiziqayotgan bo'lishi mumkin. Biror muddat vaqt o'tsa, bolaning o'zi ixtiyoriy ravishda bu mashg'ulotga qiziqib qoladi [2.70b]

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Iqtidorli o'quvchilarni aniqlashda ko'p qirrali metodlardan foydalanish zarur. IQ testlar faqat bir tomonlama bilimlarni baholaydi, lekin ularning ijodiy yoki liderlik qobiliyatlarini aniqlash uchun yetarli emas[1.242b]. Pedagogik kuzatuv orqali o'qituvchilar o'quvchilarni sinfdagi xulq-atvoriga qarab baholaydilar. Bu jarayonda iqtidorli o'quvchilar ko'proq ijodiy ishlar qilishga intilishi, masalalarni tez yechishga harakat qilishi aniqlangan. Suhbat metodlari orqali o'quvchilarning o'zlariga bo'lgan ishonchi va motivatsiya darajasi ham oshkor bo'ldi. Ular o'zlarini qaysi sohada yaxshi his qilishlarini aniqlash, shuningdek, ota-onalarning qo'llab-quvvatlashi bu jarayonda muhim o'rin tutishini ko'rsatdi. Portfolio tahlili iqtidorli o'quvchilarni amaliy yondashuvlar asosida aniqlashda juda samarali usul ekanligi aniqlandi, chunki o'quvchilarning ijodiy yutuqlari va loyiha ishlari ularning qobiliyatini yuksak darajada ko'rsatdi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, iqtidorli o'quvchilarni aniqlashda qo'llaniladigan metodlarning hamkorlikda ishlashi samarador ekanligi ko'rsatildi. Yagona testlar orqali bunday o'quvchilarni to'liq baholash qiyin, chunki har bir bolaning qobiliyati va salohiyati turlicha bo'lishi mumkin. Shu sababli ko'p qirrali yondashuvlar, jumladan, psixologik testlar, pedagogik kuzatuv va ijodiy yutuqlar tahlili birgalikda qo'llanilishi kerak. Bundan tashqari, iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashda individual yondashuv muhim ekanligi qayd etildi. Har bir o'quvchining o'ziga xos qobiliyatlari bor va ular bilan ishlashda mos usullarni qo'llash zarur. Misol uchun, ijodkor bolalar uchun badiiy va musiqiy loyihalar, texnik qobiliyatlarga ega bo'lganlar uchun ilmiy-tadqiqot ishlarini qo'llash tavsiya etiladi.

XULOSA

Iqtidorli o'quvchilarni aniqlash va ular bilan samarali ishlash ta'lim tizimining rivojlanishi uchun muhimdir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ko'p qirrali usullar va individual yondashuv orqali ularning qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin. Shu bilan birga, o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlash va ularni ijtimoiy hayotga tayyorlash maqsadida motivatsion va qo'llab-quvvatlash usullarini joriy qilish zarur.

Darhaqiqat, iqtidorli o'quvchilarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda o'quv jarayonni tashkil etishda ularning mustaqilligi, tashabbuskorligi va mas'uliyatlarini oshirish imkoniyatlarini izlash o'qituvchilarning muhim vazifalaridan biridir. Iqtidorli o'quvchilar muayyan o'quv predmetlari yoki

ularning qismlarini o‘z xohishlariga ko‘ra chuqurroq o‘zlashtirishga erishadilar. Ular turli bilimlar va axborotlarni tez, chuqur o‘rganishni xohlaydilar va o‘zlarining o‘quv harakatlarini rejalashtiradilar. Shularni hisobga olgan holda iqtidorli o‘quvchilarga mustaqil izlanish, o‘zlarini qiziqtirgan savollarga javob topishga ko‘maklashadigan pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish ehtiyoji mavjud.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. H.T. Omonov, N.X. Xo‘jayev, S.A. Madyarova, E.U. Eshchonov “Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat”, Toshkent – 2009
2. Rahmatova F.G‘. Iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlashning nazariy-texnologik jihatlarini. Uslubiy qo‘llanma. Samarqand-2019. – S. 46–48, 66–68.
3. Войтенко Т. Обучение через саморазвитие и самовоспитание // Ж. Директор школы. – М., 2000. – №3. – С. 76–86.
4. Karimova M., Tuychieva R. The pedagogical basics of training students for professional, Moral and educational function // Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2019. – T. 1. – № 10. – PP. 311–317.

IQTIDORLI O‘QUVCHILARNI ANIQLASH VA ULAR BILAN ISHLASH USULLARI

Turdiboyev Olim Rahmatulla o‘g‘li

*Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi metodik xizmat ko‘rsatsh bo‘limi
metodisti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtidorli o‘quvchilarni aniqlash va ular bilan ishlash usullari muhokama qilinadi. Maqolada iqtidorli o‘quvchilarni aniqlashning turli metodlari, ular bilan ishlashning samarali yondashuvlari va bu jarayonda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan qiyinchiliklarga e‘tibor qaratiladi. Adabiyotlar tahlili asosida iqtidorli o‘quvchilar ta’limining zamonaviy tendensiyalari va xalqaro tajribalar o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: iqtidorli o‘quvchilar, identifikatsiya, differensiatsiya, individuallashtirilgan ta’lim, rivojlantirish dasturlari

МЕТОДЫ ВЫЯВЛЕНИЯ И РАБОТЫ С ОДАРЕННЫМИ УЧАЩИМИСЯ

Аннотация: В этой статье обсуждаются методы выявления и работы с одаренными учащимися. В статье рассматриваются различные методы выявления одаренных учащихся, эффективные подходы к работе с ними и возможные трудности в этом процессе. На основе анализа литературы изучаются современные тенденции образования одаренных учащихся и международный опыт.

Ключевые слова: одаренные ученики, идентичность, дифференциация, индивидуализированное образование, программы развития

WAYS TO IDENTIFY AND WORK WITH GIFTED STUDENTS

Abstract: This article discusses ways to identify and work with gifted students. The article will focus on various methods of identifying gifted readers, effective approaches to working with them and the difficulties that may arise in this process. Based on the analysis of literature, modern trends and international experiences of the education of gifted students are studied.

Keywords: gifted students, identification, differentiation, individualized education, development programs

KIRISH

Iqtidorli o‘quvchilarni aniqlash va ular bilan ishlash zamonaviy ta’lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Har bir bola o‘ziga xos qobiliyat va iste’dodga ega, ammo ba’zi o‘quvchilar o‘z tengdoshlaridan sezilarli darajada ilgarilab ketadilar. Bunday o‘quvchilarni o‘z vaqtida aniqlash va ularning potensialini to‘liq ochish uchun zarur sharoitlarni yaratish muhim ahamiyatga ega [1].

Iqtidorli o'quvchilar masalasi ko'plab olimlar va pedagoglarning e'tiborini tortgan. Renzulli [2] iqtidorni uch halqali model sifatida tasvirlaydi: o'rtachadan yuqori qobiliyat, vazifaga sodiqlik va ijodkorlik. Gagné [3] esa iqtidorni tug'ma qobiliyat sifatida, iste'dodni esa rivojlangan mahorat sifatida ko'radi.

USULLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Ushbu tadqiqot adabiyotlar tahlili metodologiyasiga asoslangan. O'zbek, rus va xorijiy manbalardan olingan ma'lumotlar tahlil qilindi. Asosiy e'tibor iqtidorli o'quvchilarni aniqlash usullari, ular bilan ishlash metodikasi va mavjud muammolarga qaratildi.

Iqtidorli o'quvchilarni aniqlash usullari:

1. Standartlashtirilgan testlar: IQ testlari, kreativlik testlari, maxsus qobiliyatlar testlari [4].
2. O'qituvchi va ota-onalar kuzatuvlari [5].
3. Portfolio metodi: o'quvchining ishlari va yutuqlari to'plami [6].
4. Nomzodlarni tavsiya qilish tizimi [7].

Iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash usullari:

1. Individuallashtirilgan ta'lim dasturlari [8].
2. Chuqurlashtirilgan o'quv dasturlari.
3. Tezlashtirilgan o'qitish [3].
4. Ijodiy va tadqiqot loyihalari.

NATIJALAR

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, iqtidorli o'quvchilarni aniqlashda kompleks yondashuv eng samarali hisoblanadi. Bitta usul bilan cheklanish noto'g'ri natijalar berishi mumkin. Masalan, faqat IQ testlariga tayanish ijodiy qobiliyatlarga ega bo'lgan o'quvchilarni e'tibordan chetda qoldirishi mumkin [4].

Iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashda individuallashtirilgan yondashuv muhim ahamiyatga ega. Har bir o'quvchining qiziqishlari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda o'quv dasturini moslashtirishga e'tibor qaratish lozim [8].

TAHLIL VA MUHOKAMA

Iqtidorli o'quvchilarni aniqlash va ular bilan ishlash jarayonida bir qator muammolar mavjud:

1. Iqtidorni baholash murakkabligi: Iqtidor ko'p qirrali tushuncha bo'lib, uni to'liq baholash uchun turli metodlardan foydalanish zarur.
2. Madaniy va ijtimoiy omillar ta'siri: Turli madaniyatlarda iqtidorga bo'lgan qarashlar farq qilishi mumkin. Bu esa iqtidorli o'quvchilarni aniqlashda qiyinchiliklar tug'diradi.
3. Resurslar cheklanganligi: Ko'pincha maktablarda iqtidorli o'quvchilar bilan alohida ishlash uchun yetarli resurslar mavjud emas.
4. O'qituvchilarning tayyorgarligi: Ko'p hollarda o'qituvchilar iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash uchun maxsus tayyorgarlikka ega emaslar [5].
5. Psixologik muammolar: Iqtidorli o'quvchilar ko'pincha emotsional va ijtimoiy muammolarga duch keladilar.

Iqtidorli o'quvchilarni aniqlash va ular bilan ishlash jarayonida yuqorida keltirilgan muammolardan tashqari, quyidagi masalalarga ham e'tibor qaratish lozim:

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ba'zi sohalarda, ayniqsa aniq fanlar va texnologiya yo'nalishlarida, iqtidorli qizlarni aniqlash va qo'llab-quvvatlashda muammolar mavjud. Bu holat gender stereotiplar, ijtimoiy bosim va o'ziga ishonchning yetishmasligi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Ba'zi iqtidorli o'quvchilar bir vaqtning o'zida o'qishda qiyinchiliklarga ham ega bo'lishlari mumkin (masalan, disleksiya yoki autizm spektri buzilishi bilan). Bunday o'quvchilarni aniqlash va ular bilan ishlash alohida yondashuvni talab etadi.

Ko'p hollarda iqtidorli o'quvchilar o'zlarining potentsiallarini to'liq namoyon etmaydilar. Bu holat ta'lim dasturlarining yetarli darajada qiziqarli va murakkab emasligi, tengdoshlar bosimi yoki muvaffaqiyatsizlikdan qo'rqish kabi omillar bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Iqtidorli o'quvchilarni rivojlantirishda oila va maktab o'rtasidagi samarali hamkorlik muhim rol o'ynaydi. Ammo ko'p hollarda bu hamkorlik yetarli darajada yo'lga qo'yilmagan.

An'anaviy baholash tizimlari ko'pincha iqtidorli o'quvchilarning haqiqiy imkoniyatlarini to'liq aks ettirmaydi. Bu esa ularning motivatsiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Iqtidorli o'quvchilarning intellektual rivojlanishi ko'pincha ularning ijtimoiy-emotsional rivojlanishidan oldinda bo'ladi. Bu esa tengdoshlar bilan munosabatda qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin.

Ko'p millatli jamiyatlarda turli madaniy va lingvistik guruhlariga mansub iqtidorli o'quvchilarni aniqlash va ular bilan ishlash qo'shimcha qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi [7].

Ushbu muammolarni hal qilish uchun kompleks yondashuv zarur. Bu jarayonda ta'lim muassasalari, oilalar, jamiyat va davlat birgalikda harakat qilishi lozim. Iqtidorli o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash uchun maxsus dasturlar ishlab chiqish, o'qituvchilar malakasini oshirish, moslashuvchan ta'lim muhitini yaratish va individuallashtirilgan yondashuvni keng joriy etish muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, iqtidorli o'quvchilar ta'limida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish lozim. Masofaviy ta'lim, virtual laboratoriyalar, sun'iy intellekt asosidagi o'qitish tizimlari iqtidorli o'quvchilarning bilim olish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirishi mumkin.

Xalqaro tajribani o'rganish va mahalliy sharoitlarga moslashtirish ham muhim ahamiyatga ega. Singapur, Finlyandiya, Janubiy Koreya kabi mamlakatlarda iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash bo'yicha samarali tizimlar mavjud bo'lib, ularning tajribasini o'rganish va qo'llash maqsadga muvofiq.

Iqtidorli o'quvchilar ta'limini rivojlantirish nafaqat alohida shaxslar, balki butun jamiyat va davlat kelajagi uchun ham muhim ahamiyatga ega ekanligini

unutmaslik lozim. Shu sababli, bu sohaga investitsiya kiritish va uni rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri bo'lishi kerak.

XULOSA

Iqtidorli o'quvchilarni aniqlash va ular bilan ishlash murakkab, ammo muhim vazifadir. Bu jarayonda quyidagi jihatlariga e'tibor qaratish lozim:

1. Kompleks yondashuvdan foydalanish: Iqtidorli o'quvchilarni aniqlashda turli usullarni birgalikda qo'llash zarur.
2. Individuallashtirilgan ta'limni rivojlantirish: Har bir iqtidorli o'quvchining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda o'quv dasturlarini moslashtirish lozim.
3. O'qituvchilar malakasini oshirish: Iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash bo'yicha maxsus dasturlar ishlab chiqish va amalga oshirish zarur.
4. Psixologik qo'llab-quvvatlash: Iqtidorli o'quvchilarning emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga alohida e'tibor qaratish lozim.
5. Resurslarni ko'paytirish: Iqtidorli o'quvchilar ta'limini rivojlantirish uchun zarur moliyaviy va moddiy-texnik resurslarni ajratish muhim.

Iqtidorli o'quvchilarni o'z vaqtida aniqlash va ular bilan to'g'ri ishlash nafaqat bu o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi uchun, balki butun jamiyat taraqqiyoti uchun ham muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Sharipov, S. (2018). O'zbekistonda iqtidorli yoshlar bilan ishlash tizimi. Toshkent: "Ma'rifat" nashriyoti.
2. Renzulli, J. S. (1978). What makes giftedness? Reexamining a definition. *Phi Delta Kappan*, 60(3), 180-184.
3. Gagné, F. (2005). From gifts to talents: The DMGT as a developmental model. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of giftedness* (2nd ed., pp. 98-119). Cambridge University Press.
4. Sternberg, R. J. (2010). Assessment of gifted students for identification purposes: New techniques for a new millennium. *Learning and Individual Differences*, 20(4), 327-336.
5. Abdullayeva, B. (2019). Iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashda o'qituvchilarning roli. *Xalq ta'limi*, 3, 45-51.
6. VanTassel-Baska, J. (2006). A content analysis of evaluation findings across 20 gifted programs: A clarion call for enhanced gifted program development. *Gifted Child Quarterly*, 50(3), 199-215.
7. Ford, D. Y. (2013). *Recruiting and retaining culturally different students in gifted education*. Prufrock Press Inc.
8. Tomlinson, C. A. (2001). *How to differentiate instruction in mixed-ability classrooms* (2nd ed.). Association for Supervision and Curriculum Development.

IQTIDORLI O'QUVCHILAR BILAN ISHLASH USULLARI VA SHAKLLARI

K.B.Masharipov

Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi, texnologiya fani metodisti.

Email: masharipovk65@gmail.com.tel.+998972786465

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtidorli o'quvchilarni izlash, ular bilan ishlash usullari va shakllari, iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashda nimalarga e'tibor berilishi, umumiy o'rta ta'lim maktablarida iqtidorli o'quvchilar uchun alohida klublar tashkil etish va turli tanlovlar, olimpiadalar o'tkazish va uning natijalari bo'yicha fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Iqtidor, intellektual, original, texnik ijodkorlik, modulli texnologiya.

Аннотация: В данной статье рассматривается поиск одаренных учеников, методы и формы работы с ними, на что обращать внимание при работе с одаренными учениками, организация отдельных клубов одаренных учеников в общеобразовательных школах и проведение различных конкурсов, олимпиады и их результаты.

Ключевые слова: Талант, интеллектуальность, оригинальность, техническое творчество, модульные технологии

Annotation: This article examines the search for gifted students, methods and forms of work with them, what to pay attention to when working with gifted students, the organization of individual clubs of gifted students in secondary schools and the holding of various competitions, Olympiads and their results.

Keywords: Talent, intelligence, originality, technical creativity, modular technologies

Iqtidor nima-?. Iqtidor (arabcha qodir bo'lmoq, qila olmoq) – shaxsning ijodiy xususiyati va aqliy faoliyatini anglatadigan tushuncha. Iqtidor shaxs faoliyatida turli ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Chunonchi, ilmiy, badiiy, texnik ijodkorlikda, sport va kasb mahoratida yaqqol ko'rinadi.

Iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash usullari va shakllari, avvalambor, maktabning barcha o'quvchilari bilan ishlash usullari va shakllari bilan organik ravishda birlashtirilishi va shu bilan birga o'ziga xosligi bilan ajralib turishi kerak.

Xususan, "aqliy hujum" tematik va muammoli mini-kurslaridan barcha variantlarda foydalanish mumkin: rolli treninglar, ilmiy-amaliy ish yoki ijodiy testlar shaklida tadqiqot qobiliyatlari va badiiy faoliyatni rivojlantirish va boshqalar.

Iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashning tashkiliy shakllari masalasini hal qilishda maktab sharoitida bunday o'quvchilarni barcha fanlardan o'qitish uchun maxsus guruhlarga ajratish maqsadga muvofiq emas deb tan olinishi kerak. Iqtidorli o'quvchilar boshqa o'quvchilar bilan birga sinflarda o'qishlari kerak. Bu

iqtidorli bolalarning yanada ijtimoiy moslashuvi uchun sharoit yaratadi va shu bilan birga ma'lum vaqtgacha yashirin bo'lgan iqtidorni aniqlash, barcha o'quvchilarning har xil turdagi loyiha faoliyati, ijodiy vazifalarini bajarish uchun imkon qadar rivojlanishi uchun sharoit yaratadi.

Ta'limni rivojlantirish tizimi:

- 1) Faoliyat printsipi;
- 2) Uzlaksizlik printsipi;
- 3) Dunyoni yaxlit tasavvur qilish printsipi;
- 4) Minimax printsipi;
- 5) Psixologik qulaylik printsipi;
- 6) O'zgaruvanchik printsipi;
- 7) Ijodkorlik printsipi;

Maktablarda quyidagi ta'lim texnologiyalari keng qo'llaniladi:

- Kooperativ ta'lim texnologiyasi;
- Pedagogik ustaxonalar texnologiyasi;
- Loyihani o'qitish;
- Modulli texnologiya;
- To'liq assimilyatsiya texnologiyasi;
- Muammoli assimilyatsiya.

Sinfdan tashqari ishlarning shakllari va usullari orasida iqtidorli o'quvchilarni aniqlash va rivojlantirish uchun turli xil tanlovlar, to'garaklar, o'quvchilarni maktabdan tashqari turli Olimpiada va tanlovlarda ishtirok etishga jalb qilish va o'quvchilarning darsdan tashqari tadqiqot ishlari tizimi keng imkoniyatlarga ega.

Iqtidorli o'quvchilarning rivojlanishiga va yashirin qobiliyat va qobiliyatlarni aniqlashga ta'sir etuvchi muhim omil bu maktabdagi darsdan tashqari o'quv ishlari tizimidir. O'quv dasturlarini ixtisoslashtirishning yettita prinsipi, turli yoshdagi iqtidorli o'quvchilarga nisbatan:

1. Iqtidorli o'quvchilar uchun o'quv dasturining mazmuni bilimlarni fikrlash tuzilmalari bilan birlashtiradigan eng muhim muammolar, g'oyalar va mavzularni batafsil, chuqur o'rganishni ta'minlashi kerak.

2. Iqtidorli o'quvchilar uchun o'quv dasturi o'quvchilarga mavjud yuillimlarni qayta ko'rib chiqish va yangilarini yaratishga imkon beradigan samarali fikrlashni, shuningdek uni amaliy qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirishni o'z ichiga olishi kerak.

3. Iqtidorli o'quvchilar uchun o'quv dasturi ularga doimo o'zgarib turadigan, rivojlanayotgan bilimlar va yangi ma'lumotlar bilan tanishish, ularga bilim olish istagini uyg'otish imkoniyatini berishi kerak.

4. Iqtidorli o'quvchilar uchun o'quv dasturi tegishli manbaalarning mavjudligi va ulardan erkin foydalanishni ta'minlashi kerak.

5. Iqtidorli o'quvchilar uchun o'quv dasturi ularning tashabbuskorligini, o'qish va rivojlanishda mustaqilligini rag'batlantirishi kerak.

6. Iqtidorli o'quvchilar uchun o'quv dasturi ularning ongi va o'zo'zini anglashini rivojlantirishga, boshqa odamlar, tabiat, madaniyat va boshqalar bilan aloqalarni tushunishga yordam berishi kerak.

7. Iqtidorli o'quvchilar uchun o'quv dasturi ilgari belilangan prinsiplarni muvofiq baholanishi kerak. Shu bilan birga, bolalarning murakkab fikrlash jarayonlariga, ularning ijodkorlik va ijro etish qobiliyatiga alohida e'tibor beriladi.

Yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini rivojlantirishning maqsadi:

- yoshlarning intellektual salohiyatini rivojlantirish va uni muhofaza qilishdan iboratdir;

- ilm-fan va davlat hokimiyati hamjihatligidagi say-harakati, shuningdek ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, intellektual zahiralarni muhofaza qilish va rivojlantirish:

- intellektual ijodiy salohiyatni rivojlantirish ishlarini tartibga solish;
- yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini rivojlantiruvchi psixologikpedagogik tashkiliy uslubiy asoslarini yaratish.

Beliglangan maqsadlarni amalga oshirish uchun quyidagi vazifani belgilab olamiz:

- iqtidorli o'quvchilarni izlash mexanizmi, psixologik-pedagogik, tashkiliy-uslubiy asoslarini yaratish borasidagi kamchiliklarni aniqlash.

- intellektual ijodiy salohiyatni oshirishda tarbiya jarayonining xususiyatlarini o'rganish.

- yoshlarning mustaqil faoliyat turlarini o'rganish.

- yoshlarning ma'naviy intellektual ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish manbalarini yaratish.

- yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini oshirish usullarini ishlab chiqish.

- yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini nazariy va amaliy jihatdan o'rganib chiqish;

- fanning turli sohalaridagi mutaxassislar intellektual salohiyatini oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish;

- ta'lim menejmenti sohasida innavatsion takliflarni o'rganish va ularni ta'lim tizimiga tadbiq etish;

- bo'lajak rahbar kadrlarning intellektual salohiyatini oshirish va ko'maklashuvchi yuridik malakani (xorijiy) o'rganish va me'riy-huquqiy mexanizmlarini joriy etish.

Iqtidorli bola quyidagi xususiyatlarni ham o'zida mujassam etadi:

- Ijodiy, original fikrga ega;

- yumor, hazilni tushunadi;

- biror narsani bilishga nisbatan cheksiz intilish va qiziquvchanlik;

- boy tasavvurga ega (ijodiy, tasviriy, musiqiy faoliyatda namoyon bo'ladi); ko'p hollarda o'z tengdoshlaridan mustaqilligi bilan ajralib turadi, kattalar bilan muloqotga intiladi.

Agar bola iqtidorli bo'lsa, u holda:

- uning qiziqishi, ijodkorlikni, fikrlar originalligini qo'llabquvvatlash kerak;
- bolaning o'z sevimli mashg'ulot yoki o'yin turini tanlashiga va o'z fikrini bayon etishiga imkon berish lozim;
- bola sizga emas siz unga moslashishingiz kerakligini unutmaslik kerak;
- tengdoshlari va kattalar bilan munosabatlardagi muammolarni bartaraf etishda yordam berish kerak;
- o'zi kabi har tomonlama rivojlangan do'stlari bo'lishiga ahamiyat berish kerak;
- bolani har doim ham g'olib bo'lishiga ortiqcha intilmaslik lozim, aks holda boshqa bolalar, tengdoshlari uni yomon ko'rib qolishlari mumkin;
- boladan har doim va hamma sohada birinchi bo'lishini, maktabda esa a'lochi bo'lishi kerakligini talab qilish noto'g'ri, chunki maktabda a'lo baholarga o'qish har doim ham iqtidorli bo'lishga bog'liq emasligi isbotlangan.

Demak, yoshlarning intellektual-ijodiy salohiyatini rivojlantirishni to'g'ri yo'lga qo'yish uchun o'quvchilar ijodiy faoliyatini amalga oshiruvchi tadbirlarni belgilab ularni ikki guruhga ajratamiz:

1. "Intellektuallar" guruhi

- 1) "Zakovat", "Iqtidor", "Imkon" kabi intellektual o'yinlarni o'tkazish;
- 2) "Eng yaxshi tarixchi, matematik, dasturlovchi, fizik, biolog, filolog ... va hokazo" nomlarda tanlovlar o'tkazish;
- 3) Ilmiy yo'nalishdagi ishlarni tashkil etish, ilmiy anjumanlar o'tkazish;
- 4) "Yosh dasturlovchilar", "Yosh astronomlar", "Yosh ixtirochilar", "Yosh konstruktorlar", "Yosh texniklar", "Yosh radiotexniklar", "Yosh iqtisodchilar", "Yosh robototexniklar" kabi klublarni tuzish.

2. "Ijodkor va iste'dodli yoshlar" guruhi

- 1) "Eng yaxshi she'r, rasm, foto, kashta, so'zana va hokazo" nomlarda tanlovlar o'tkazish;
- 2) "Quvnoqlar va Zukkolar" klublari jamoalari bellashuvlarini o'tkazish;
- 3) "Eng yaxshi hamshira, hisobchi, oshpaz, chilangar, suvchi, hosilot, terimchi va hokazo" nomlarda tanlovlar o'tkazish;
- 4) "Yosh musavvi", "Yosh musiqashunos", "Yosh kitobxon", "Yosh ijodkor" kabi klublarni tuzish;
- 5) Ijodkor yoshlarning ijodiy kechalari va ko'rgazmalarini tashkil etish;
- 6) Umumxalq bayramlari, Xalqaro va Milliy bayram kunlari munosabati bilan tadbirlar majmuini ishlab chiqish va amalga oshirish.
- 7) Buyuk mutafakkirlarimizning tavallud kunlariga bag'ishlangan bayram kechalarini sahnaviy ko'rinishlarini uyushtirish;
- 8) Mustaqil ravishda biror bir mavzuga bag'ishlangan ba adiiy kompozitsiyalar tayyorlash;
- 9) Badiiy havaskorlik to'garaklarining ishini jonlantirish va musobaqa tariqasida o'tkazilishini tashkil etish;
- 10) Ijodiy ishlar majmuasini ommalashtirish.

Bundan tashqari yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini muntazam rivojlantirish ishlarini amaliyatga tadbiq etish uchun har bir pedagog har bir darsda o'quvchilarning ijodiy faoliyatini kuzatib borishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Davletshin M.G. va boshqalar.Qobiliyat va uning diagnostikasi. - T.:O'qituvchi, 1997.
2. SH.A.Do'stmuhamedova,Nishanova Z.T. va boshqalar. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya – Toshkent:" O'qituvchi", 2013.
- 3.Заполянская С.Ш. Методы и формы работы с одоренными учащимся. Министерство образования Республики Беларусь.2024
4. Nishonova Z.T. Mustaqil ijodiy fikrlash. – Toshkent: Fan.- 2003
- 5.Ушаков Д. В. Психология интеллекта и одаренности»: Институт психологии РАН; Москва; 2011

ARXITEKTURADA FOYDALANILADIGAN ME'YORIY USLUBLAR

Agibayeva Shaxzoda Baxtiyor qizi

GulDU Interier dizayn loyihalash yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada biz arxitekturada foydalaniladigan uslublar va ularning funktsiyalari bilan tanishib chiqamiz.

Annotation. In this article, we will get acquainted with the styles used in architecture and their functions.

Аннотация. В этой статье мы познакомимся со стилями и их функциями, используемыми в архитектуре.

Kalit so'zlar. Burutalizm, Хай-тек, rampalar.

Keywords. Burutalism, Hay-Tek, ramps.

Ключевые слова. Бурутализм, хай-тек, пандусы.

Arxitektura - bu binolar va boshqa jismoniy inshootlarni loyihalash san'ati va fanidir. U funksionallik va estetikadan barqarorlik va texnologiyagacha bo'lgan ko'plab jihatlarni o'z ichiga oladi. Arxitektura ming yillar davomida rivojlangan bo'lib, madaniy, ijtimoiy va texnologik o'zgarishlarni aks ettiradi. Masalan, qadimgi yunon ibodatxonalari, gotika soborlari va zamonaviy osmono'par binolar turli uslublar va davrlarni ifodalaydi.

Arxitekturada turli me'moriy uslublar mavjud. Arxitekturada tartibga soluvchi uslublar binolarning funksionalligi, xavfsizligi va estetik yaxlitligini ta'minlashga yordam beradigan belgilangan standartlar, qoidalar va dizayn tamoyillariga ishora qiladi. Mana bir necha asosiy me'moriy uslublar va ularning vazifalari bilan tanishib chiqamiz:

1. Modernizm.

Modernizm uslubi klassik arxitektura, san'at va adabiyotning eskirgan me'yorlari va kanonlariga reaksiya sifatida paydo bo'lib, yangi estetik va kontseptual tilni yaratishga intildi. Modernist "normativistlar" ko'pincha qat'iy geometrik shakllardan, tafsilotlarni soddalashtirishdan va funksionallikka e'tibor berishdan foydalanganlar. Modernizm materiallar va dizayn yechimlariga e'tibor beradi. Bunga misol qilib qavatlar ochiq va katta shisha yuzalarga ega binolarni aytishimiz mumkin.

2. Postmodernizm.

Postmodernizm modernizmning qat'iy asoslari va ideallariga, shu jumladan uning me'moriy shakllariga reaksiya sifatida paydo bo'ldi. Biroq, postmodernizm modernizm tamoyillaridan yangi, eklektik yechimlar qurilgan asos sifatida foydalangan. Postmodernistlar ko'pincha dekorativ elementlarga, ramziy ma'noga va istehzoga murojaat qilib, qat'iy funksionalizmni rad etishdi. Biroq, binolarning tuzilishi ko'pincha modernistik ratsionallikni saqlab qoladi.

Postmodernizm uslubining funktsiyasi tarixiy shakllarga qaytish va

o'tmishdagi uslublardan istehzoli foydalanishni o'z ichiga oladi. Bu hilma-xillik va individuallikni ta'kidlaydi.

Postmodernizmga klassik arxitektura elementlarini zamonaviylari bilan uyg'unlashtirgan holdagi binolarni misol qilib keltirishimiz mumkin .

3. Shafqatsizlik (Brutalizm).

Brutalizm (frantsuzcha "béton brut" dan, ya'ni "xom beton" degan ma'noni anglatadi) XX asr o'rtalarida rivojlangan va normativ modernizm g'oyalarining radikal davomi hisoblanadi. Brutalizm binolari qat'iy, monumental shakllar va beton kabi qo'pol, ishlov berilmagan materiallardan foydalanish bilan ajralib turadi. Normativ modernizmning ta'siri funktsionallik, soddalik va zargarlik buyumlaridan voz kechish istagida namoyon bo'ladi. Biroq, shafqatsizlik strukturaning og'irligi va massivligiga e'tibor qaratib, binolarga dramatik, ba'zan tahdidli ko'rinish beradi.

Bu uslubning funktsiyasi: Materialni (odatda beton) va uning tuzilishini ta'kidlash uchun. Shafqatsizlik uslubi ko'pincha ijtimoiy binolar va muassasalar uchun ishlatiladi. Masalan Londondagi Barbikan binosi shafqatsizlikning yorqin namunasidir, bu yerda modernizm ta'sirini ko'rish mumkin, ammo juda ekstremal amalga oshirish bilan. Kutubxonalar va universitetlar kabi yirik, massiv tuzilmalar ham ushbu uslubni namoyon etadi.

4. Yuqori texnologiyalar (Хай-тек)

Yuqori texnologiyalar 1970-yillarda paydo bo'lgan yuqori texnologiyali me'moriy uslubni normativ modernizmning bevosita vorisi deb hisoblash mumkin. U funktsionallik va soddalik g'oyalarini davom ettiradi, lekin binoning texnologiyasi va konstruktiv elementlariga e'tibor qaratadi. Yuqori texnologiyali binolarda strukturaviy elementlar-quvurlar, ramkalar, aloqa — hamma ko'rishi uchun namoyish etiladi va vizual dizaynning bir qismiga aylanadi. Modernistik ratsionallik va oddiy shakllarga ustunlik ushbu uslubda aks etadi, ammo e'tibor yuqori texnologiyali yechimlardan foydalanishga qaratiladi.

Misol: Parijdagi Pompidu markazi (me'morlar Renzo Piano va Richard Rogers) yuqori texnologiyali arxitekturaning yorqin namunasidir, bu yerda binoning konstruktiv elementlari uning tashqi estetikasi hisoblanadi.

5. Ekologik arxitektura.

Ekologik arxitekturaning funktsiyasi resurslardan barqaror foydalanish va atrof-muhitga salbiy ta'sirni minimallashtirishdan iborat. Ekologik arxitektura qayta tiklanadigan materiallar va energiya tejaydigan texnologiyalardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Bunga yashil tomli binolar, quyosh panellari va energiyani boshqarish tizimlarini misol qilishimiz mumkin.

6. Yangi urbanizm.

Yangi urbanizm uslubining funktsiyasi: Piyodalar harakatini va jamoat bilan muloqotni rag'batlantiradigan qulay va funktsional shahar joylarini yaratishdan iborat.

Do'konlar va jamoat joylari bilan turar-joy hududlarini kompleks rejalashtirish ushbu uslubga misol bo'la oladi.

7. Universal dizayn.

Universal dizayn uslubining funksiyasi jismoniy imkoniyatlaridan qat'iy nazar, barcha foydalanuvchilar uchun qulaylikni ta'minlash. To'siqsiz muhitdan foydalanishni o'z ichiga oladi.

Bunga misol: Keng koridorlar, rampalar (Rampalar - bu binolar va jamoat joylarini harakatchanligi cheklangan odamlar, shu jumladan nogironlar aravachasidan foydalanadiganlar, aravachali ota-onalar va kattalar uchun qulay bo'lishi uchun mo'ljallangan yuzalar.) va moslashtirilgan hojatxonalar.

8. Klassik arxitektura.

Klassik arxitektura uslubining funksiyasi an'anaviy shakllar va simmetriyani saqlab qolish, ko'pincha ustunlar va kornislardan foydalanish. Bu uslub madaniy va tarixiy binolar uchun muhim.

Bunga misol qilib klassik uslubdagi ibodatxonalar, teatrlar va hukumat binolarini aytishimiz mumkin.

Xulosa Modernizm va uning me'yoriy uslubi XX asr me'morchiligi va san'atining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Uning minimalizm, ratsionallik va funksionallik haqidagi g'oyalari boshqa ko'plab yo'nalishlarni keltirib chiqardi, ularning har biri ushbu tamoyillarni boshqacha talqin qildi. Brutalizm modernizm g'oyalarini monumentallik va tortishish tomon, postmodernizm eklektizm va kinoya tomon, yuqori texnologiyalar esa ishlab chiqarish va konstruktiv ochiqlik tomon rivojlantirdi.

Ushbu uslublar nafaqat binolarning vizual ko'rinishini belgilaydi, balki foydalanish imkoniyati, xavfsizlik va makon samaradorligi kabi ko'plab amaliy muammolarni hal qilishga yordam beradi. Ularning har biri o'ziga xos xususiyatlar va tamoyillarga ega. Arxitektorlar foydalanuvchilarning ehtiyojlarini hisobga olishi kerak. Bunga makon tartibi, yoritish, shamollatish va foydalanish imkoniyati kiradi. Zamonaviy arxitektorlar quyosh panellari va yomg'ir suvini yig'ish tizimlari kabi ekologik toza materiallar va texnologiyalardan foydalangan holda barqaror qurilishga tobora ko'proq e'tibor qaratmoqda. 3D bosib chiqarish, BIM (qurilish axborotini modellashtirish) va aqlli tizimlar kabi zamonaviy texnologiyalar loyihalash va qurish uslubimizni inqilob qilmoqda. Arxitektura, shuningdek, madaniy an'analar, mahalliy sharoit va jamoa ehtiyojlari kabi ijtimoiy jihatlarni ham hisobga olishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Айзенман П. Архитектура и язык. Москва: Новое литературное обозрение, 2010.
2. Банов А. Современная архитектура. Краткий курс истории. Санкт-Петербург: Паритет, 2011.

3. Куллер Р. Архитектурная психология. Москва: Логос, 2007.
4. Кропф К. Морфология города и архитектурная форма. Москва: Авангард, 2015.
5. Jencks, C. The Language of Post-Modern Architecture. New York: Rizzoli International Publications, 1977.
6. Sudjic, D. The Edifice Complex: How the Rich and Powerful Shape the World. New York: Penguin Books, 2006.
7. Frampton, K. Modern Architecture: A Critical History. London: Thames & Hudson, 1980.
8. Koolhaas, R. Delirious New York: A Retroactive Manifesto for Manhattan. New York: Monacelli Press, 1994.
9. Banham, R. The New Brutalism: Ethic or Aesthetic? London: Architectural Press, 1966.
10. Rogers, R. Architecture: A Modern View. London: Thames & Hudson, 1991.

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARGA SINFDAN TASHQARI MASHG'ULOTLARNI TASHKIL ETISH SHAKLLARI

Akbarova Maftuna Botirjon qizi

Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi, boshlang'ich ta'lim metodisti

Annotatsiya. Maqolada sinfdan tashqari mashg'ulotlarining boshlang'ich sinf o'quvchilarini bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va qo'shimcha ta'lim berish maqsadida foydalanish yo'llari haqida fikr yuritilgan.

Annotation. The article discusses ways to use extracurricular activities to meaningfully organize the free time of elementary school students, develop their creative abilities, and provide additional education.

Kalit so'zlar: ijodiy qobiliyat, bilim, ko'nikma, raqamli o'yinlar, mantiq, fikrlash, geometrik shakllar, hikoya, sarguzasht.

Keywords: creative ability, knowledge, skills, digital games, logic, thinking, geometric shapes, story, adventure.

Boshlang'ich ta'limda sinfdan tashqari darslar o'quvchilarning darsdan keyin bilim va ko'nikmalarini chuqurlashtirish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, yangi bilimlarni o'zlashtirish va maktabda qo'shimcha ta'lim olish imkoniyatlarini oshirishga qaratilgan. Bu darslar odatda quyidagi faoliyatlarni o'z ichiga oladi:

1. *O'qish va yozish mashg'ulotlari:* Bolalarning o'qish tezligi va tushunish darajasini oshirishga qaratilgan. Bunga hikoyalar yozish, she'rlarni o'rganish yoki kitobxonlik mashg'ulotlari kiradi.

2. *Matematika klublari:* Matematikaga qiziqqan bolalar uchun qiyinroq masalalar va topishmoqlar bilan ishlash, shuningdek, arifmetik va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun qo'shimcha mashg'ulotlar.

3. *Tabiatshunoslik va texnologiya to'garaklari:* Tabiiy fanlarga qiziqish uyg'otish, ilmiy tajribalar qilish va kuzatishlar orqali bolalarning o'z atrof-muhitini o'rganishga undaydi.

4. *Rasm chizish va san'at darslari:* San'at asarlaridan ilhomlanib, o'z ijodini rivojlantirishga qaratilgan. Bu darslar bolalarning tasavvurini kengaytiradi va qo'l mehnati ko'nikmalarini oshiradi.

5. *Jismoniy tarbiya va sport klublari:* Sport turlari va jismoniy mashqlar orqali sog'lom turmush tarzini shakllantirish, shuningdek, bolalarning jismoniy faolliklarini oshirish.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlar o'quvchilarning darslarda olgan bilimlarini mustahkamlash va qiziqishlari bo'yicha rivojlanishiga yordam beradi. Shuningdek, bu darslar bolalarda jamoada ishlash, o'z fikrini aniq ifodalash va ijodkorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Sinfdan tashqari darslarni samarali tashkil etish o'quvchilarning darsdan tashqari vaqtlarda bilim va qobiliyatlarini rivojlantirish uchun muhimdir. Bu

mashg'ulotlar qiziqarli va maqsadga muvofiq bo'lishi kerak, chunki ular o'quvchilarni qo'shimcha bilim olishga undaydi va ijodiy fikrlashga o'rgatadi. Quyidagi usullar sinfdan tashqari darslarni samarali tashkil qilishda yordam beradi:

1. Aniq maqsad va reja tuzish:

- Har bir mashg'ulot uchun aniq maqsad va reja tuzish juda muhim. Mashg'ulot nimaga qaratilganligi, o'quvchilardan nimalar kutilayotgani va qaysi qobiliyatlar rivojlantirilishi kerakligini aniqlash lozim.
- Mashg'ulotlar jadvalini tuzib, har bir darsda erishilishi lozim bo'lgan natijalarni yozib chiqing. Bu rejani o'quvchilar bilan ham muhokama qilish ularni faol ishtirok etishga yordam beradi.

2. Qiziqarli va interaktiv mashg'ulotlar tashkil qilish:

- Bolalar uchun mashg'ulotlar zerikarli emas, balki qiziqarli va hayajonli bo'lishi kerak. Masalan, matematik o'yinlar, ilmiy tajribalar, qo'shiq va she'r o'rganish, ijodiy yozuvlar yoki rasm chizish kabi mashg'ulotlar ularni faol qatnashishga jalb qiladi.
- Texnologiyadan foydalanish: Audio, video materiallar, interaktiv o'yinlar va mobil ilovalar bolalarning qiziqishini oshiradi va jarayonni yanada samarali qiladi.

3. Turli xil faoliyatlarni kiritish:

- Har bir o'quvchi har xil qobiliyat va qiziqishlarga ega bo'ladi. Shuning uchun matematik, ijodiy yozuv, san'at, sport yoki til o'rganish kabi turli faoliyatlar o'quvchilarga o'z qobiliyatlarini rivojlantirishda yordam beradi.
- Bu faoliyatlar o'quvchilarning intellektual, jismoniy va ijodiy qobiliyatlarini keng qamrab oladi va ularni keng ko'lamda rivojlantiradi.

4. O'quvchilarni faol jalb qilish va ularga mustaqillik berish:

- Mashg'ulotlarda o'quvchilarning faol ishtirok etishini ta'minlash uchun ular bilan fikr almashish, guruhlarda ishlash, mustaqil loyihalar tayyorlash imkoniyatini berish muhimdir.
- O'quvchilarga erkin tanlash imkoniyatini yaratish va o'zlarining qiziqishlariga mos mashg'ulotlarni tanlashlariga ruxsat berish ularni yanada rag'batlantiradi.

5. Munosib rag'batlantirish tizimini joriy etish:

- Mashg'ulotlarda muvaffaqiyatga erishgan o'quvchilarni rag'batlantirish ularning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Rag'batlantirish oralig'ida o'quvchilarga maxsus sertifikatlar, kichik sovg'alar yoki maqtov so'zlari berish mumkin.
- Har bir o'quvchining rivojlanish darajasiga ko'ra individual yondashuv bilan rag'batlantirish ularning ko'proq o'qishga intilishlariga turtki beradi.

6. O'quvchilar bilan doimiy aloqa va fikr almashish:

- Mashg'ulotlardan so'ng o'quvchilarning fikrlarini tinglash, ularning qiyinchiliklarini tushunish va kelgusida mashg'ulotlarni yanada yaxshilash uchun ularning takliflarini hisobga olish muhim.

- O‘quvchilarni tinglash orqali ularning qiziqishlari va ehtiyojlarini yaxshiroq tushunish mumkin va bu kelgusi mashg‘ulotlar samaradorligini oshirishga yordam beradi.

7. Ota-onalar bilan hamkorlik qilish:

- Sinfdan tashqari darslar samaradorligini oshirishda ota-onalar bilan yaqin hamkorlik o‘rnatish muhimdir. Ota-onalarga o‘quvchilarning mashg‘ulotlari haqida ma’lumot berish, ular bilan o‘quvchilarning rivojlanish jarayonini muhokama qilish yaxshi natija beradi.
- Ota-onalarning qo‘llab-quvvatlashi o‘quvchilar uchun rag‘bat bo‘lib, ularni sinfdan tashqari faoliyatlarda yanada faol bo‘lishga undaydi.

8. Barcha faoliyatlarni baholash va tahlil qilish:

- Har bir sinfdan tashqari mashg‘ulot natijalarini baholash va tahlil qilish orqali uning samaradorligini kuzatib borish mumkin. Bu jarayonda o‘quvchilarning qanchalik rivojlanayotganini ko‘rish va agar kerak bo‘lsa, mashg‘ulotlarni yaxshilash uchun o‘zgarishlar kiritish mumkin.
- Mashg‘ulotlardan olingan natijalarni o‘quvchilar bilan muhokama qilish orqali ular o‘z ustida ishlash uchun turtki oladilar.

Sinfdan tashqari mashg‘ulotlarni yaxshi tashkil qilish o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularning o‘zini namoyon qilish imkoniyatini kengaytiradi va umumiy ta’lim jarayonini yanada samarali qiladi. Shu sababdan sinfdan va maktabdan tashqari mashg‘ulotlarida boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilarining faolligini oshirish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Boshlang‘ich ta’lim kontsepsiyasi.//Boshlang‘ich ta’lim. 1998.
2. R.Mavlonova Boshlangich ta’limning integratsiyalashgan pedagogikasi 2009.
3. N. Boltayev, O. Qodirov. Boshlang‘ich sinflarda matematikadan sinfdan tashqari ishlar. Toshkent, “O‘qituvchi”-2012.
4. Ijtimoiy axborot ta’lim portallari.

SINFDAN TASHQARI MUSIQIY-TARBIYAVIY ISHLARNING OMMAVIY SHAKLLARINING O‘RNI VA AHAMIYATI

Azamkulov Gayrat Otakuziyevich

Guliston davlat universitetining "An'anaviy xonandalik va xalq cholg'ulari" kafedrası o'qituvchisi

Annotasiya : ushbu maqolada umumta'lim maktablarida o'quvchi - yoshlarga ta'lim berishda, maktabda olgan bilimlarini mustahkamlashda, yanada takomillashtirishda, musiqa faniga, maqom yo'nalishigalarga bo'lgan qiziqishlarini orttirish, yangi bilim, ko'nikma va malakalarni xosil qilishda sinfdan tashqari tashkil etiladigan maqom- ansambl to'garaklarining ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar : ta'lim-tarbiya, sinfdan tashqari ishlar, maqom, ansambl, to'garak

Annotation: this article highlights the importance of extracurricular - organized status - ensemble circles in educating students and young people in secondary schools, strengthening their knowledge gained at school, further improving, gaining interest in music science, status areas, dressing up new knowledge, skills and qualifications.

Keywords: education, extracurricular activities, status, ensemble, circle

O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, 2024-yil 1-fevralda O'zbekiston Respublikasining "Pedagogning maqomi to'g'risida"gi Qonuni va 2022 — 2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi asosida milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalangan, mamlakatimizni modernizasiya qilish va zamonaviy demokratik jamiyat qurish yo'lidagi murakkab va keng ko'lamli vazifalarni hal etishga qodir bo'lgan yangi avlod kadrlarini tayyorlash masalasiga alohida ahamiyat qaratildi.

Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoevning "...Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz", – degan fikrlari maqsadimizning tasdig'i sifatida biz ta'lim va tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o'zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz.

Bu borada aynan, ta'lim-tarbiya jarayoniga innovasiyalarni tadbiq etish, sifat va mazmunga, samaradorlikka erishish, o'quvchini erkin fikr yuritishga, o'z shaxsiy pozitsiyasini qat'iy himoya qilishga o'rgatishda umumta'lim fanlaridan sinfdan va maktabdan tashqari ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirishning o'рни va ahamiyati beqiyos. Bu esa bizning oldimizga:

-mamlakatimizda ta'lim taraqqiyotining hozirgi bosqichida umumta'lim fanlaridan -sinf dan va maktabdan tashqari ishlarni tashkil etishni tahlil qilish;

- umumta'lim fanlaridan sinf dan va maktabdan tashqari ishlarni tashkil etishning zamonaviy shakl va usullari bo'yicha tahliliy xulosalar ishlab chiqish;

-pedagog xodimlar kasbiy mahoratini oshirishda ta'lim resurslaridan foydalanishni yangi sifat bosqichiga ko'tarish kabi dolzarb vazifalarni yukladi.

Umumta'lim maktablarida sinf dan tashqari tashkil etiladigan "Ansaml", "Raqs", "Cholg'uchilar", "Maqom", "Ashula va raqs" to'garaklari "Musiqqa madaniyati" fanining mantiqiy davomi bo'lib, mazkur fan bo'yicha chuqurlashtirilgan ta'lim hisoblanadi. Shuning uchun to'garak xonalarini zamonaviy texnika bilan jihozlash, cholg'u asboblari va o'qitish vositalari bilan ta'minlash, dastur va uslubiy qo'llanmalar bilan boyitish lozim bo'ladi.

Mazkur yo'nalishdagi ishlar samaradorligini ta'minlash uchun o'quvchi yoshlarni to'garak mashg'ulotlariga jalb etish bo'yicha targ'ibot ishlarni rivojlantirish maqsadida ommoviy axborot vositalaridan foydalanish, maktablarda to'garak qatnashchilari ishtirokidagi madaniy-ma'rifiy tadbirlar, konsertlar, uchrashuvlar tashkil qilish, to'garak rahbarining maktab bilan uzviy aloqasini o'rnatish zarur.

Sinf dan tashqari to'garaklarda olib boriladigan barcha ishlar faqat tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lib qolmasdan, balki yoshlarga ta'lim berishni ham ko'zda tutadi. Bu dastavval, o'quvchilarning maktabda olgan bilimlarini mustahkamlash va yanada takomillashtirish, ularning barcha fanlarga bo'lgan qiziqishlarini o'rttirish, yangi bilim, ko'nikma va malakalarni xosil qilish kabi faoliyatlarida namoyon bo'ladi. Zero, o'qituvchi tomonidan mashg'ulot jarayonida pedagogik trening, sharhlab o'qitish, tayanch sxemalar va belgilar, yangi pedagogik ta'lim texnologiyalari, interfaol metodlar, rolli o'yinlar uslublarini dars jarayonida qo'llash orqali o'smirlar o'z tengdoshlari orasida faollik ko'rsatadi, ijtimoiy hulk va harakatlarning andozalarini o'zlashtiradi, kattalar hayotiga kirib boradi, o'quvchilar bajarayotgan rolga ko'ra bir-birlariga bo'ysinadilar va boshqarishni o'rganadilar. Ana shu tariqa o'quvchi shaxsida aqliy qobiliyat, shaxsiy va ijtimoiy burch hislari, o'tkir zehn tarkib topadi, tenglik, birdamlik tuyg'ulari, insoniy fazilatlardan - samimiyat, or-nomus, hushmuomalalik, sertakalluflik kabilar tug'ila boshlaydi. Mazkur yuksak tuyg'ularning amaliyotga joriy qilish jarayoni o'smir shaxsida yuksaklikka intilish ishtiyoqi tarbiyalanadi. Shu bois o'smir yoshdagi o'quvchilar dunyoqarashida ahloqiy qadriyatalar va insoniylik sifatleri to'g'risida bilimlar ham tushunchalarning kamol topishi, komil shaxs bo'lib barkamol avlod bo'lishiga asos bo'ladi. Bu jarayonning kechishini ilmiy jihatdan tadqiq etish va ilmiy qonuniyatlarni asosida shart-sharoitlarning yaratilishi, o'z navbatida, inson shaxsini tarkib toptirish bilan shug'ullanuvchi barcha umumta'lim, sinf dan va maktabdan tashqari ta'lim muassasalari o'qituvchi-pedagoglarga uslubiy qurol sifatida xizmat qiladi.

Sinfdan tashqari musiqiy-tarbiyaviy ishlarning ommaviy shakllari maxsus tayyorgarlikka, keng, alohida layoqatga ega bo'lmagan, musiqiy bilim va malakalari etarlicha shakllanmagan bolalar jamoasini nazarda tutadi. Bolalarga musiqiy tarbiya berishining ommaviy shakllari – maktab o'quvchilarining musiqiy qobiliyat darajasidan qat'iy nazar amalgam oshiriladigan ta'limiy va tarbiyaviy tadbirlar tushuniladi. Sinfdan tashqari ommaviy musiqiy ishlarga ma'ruzali konsertlar, musiqali spektakllarini jamoa bo'lib tomosha qilish, ommaviy musiqa bayramlarini tashkil etish, festivallar, karnavallar, ko'rik-tanlovlar kiradi. Mana shunday tadbirlar jarayonida musiqa pedagoglari musiqiy qobiliyatga ega bo'lgan bolalarni ajratib olishga hamda ularning mavjud bilimlarini yanada rivojlantirishga, ularda musiqiy-estetik tuyg'ularini uyg'otishga va takomillashtirishga yordam berishi kerak. Mazkur ishlarni amalga oshirish yo'lidagi dastlabki tadbirlar ko'p sonli bolalar ommasini qamrab olgan bolalar badiiy havaskorlik ko'rik-tanlovlari hisoblanadi.

Musiqa darsi va sinfdan tashqari mashg'ulotning asosiy maqsadlari bir-biriga yaqin bo'lgan chog'da ham ansambl to'garagi o'ziga xos xususiyatlarga egadir. Birinchi navbatda, bu bolalarning turli yoshga mansubligida namoyon bo'ladi. Quyi sinf ansambl guruhleri, ko'pincha, 1-4, ya'ni boshlang'ich sinf o'quvchilarining, o'smirlar guruhi yoki 4-9 sinf o'quvchilarini birlashtiradi yoki 4-6, 7-9 sinf o'quvchilari guruhlariga bo'linadi.

Jamoadagi maqom yo'nalishida ansambl - ijrochilik ishi nafaqat alohida e'tiborni, balki muntazam ravishda bolalarga ta'lim berishini ham talab qiladi. Mashg'ulotlar davomiyligi maqom ansambl to'garagi qatnashchilarining yoshlariga bog'liqdir. Amaliyot ko'rsatadiki, kichik ansambl guruhi bilan haftada ikki marta 45 minutdan mashg'ulot o'tkazish maqsadga muvofiq. O'smirlar ansambl guruhi esa tanaffus bilan ikki akademik soatdan shug'ullanishi mumkin. Ansambl to'garagida bolalar uchun qulay va qiziqarli, ularning ahl va ruhiyatini boyitadigan, ijrosi engil bo'lgan asarlarning tanlashi katta ahamiyatga egadir.

Sinf va sinfdan tashqari maqom ansambl to'garagidagi ish usullari ko'p hollarda bir-biriga o'xshab ketadi (masalan, asar bilan tanishish, uning qisqa tahlili, qo'shiqni jummalarga bo'lib o'rganish va hokazo), ammo ansamblidagi mashg'ulot jarayoni asarlarning audio yozuvini eshittirish hamda o'quvchining o'zining ijrosida eshitish imkonini beradi. Bularning hammasi o'rganiladigan asar repertuarini chuqur va tez o'zlashtirishiga yordam beradi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni zamonaviy innovasion yondashuvlar asosida olib borish har bir musiqa fani o'qituvchisi va to'garak rahbarining zimmasiga juda katta ma'suliyatni yuklaydi. O'smirlarning milliy o'zligini anglashlarida milliy an'analar, san'at va madaniyat xususan milliy musiqaga, maqom yo'nalishiga qiziqishlari katta ahamiyatga ega.

Bu qiziqishlarni rivojlantirishda maktabda sinfdan tashqari to'garaklarning o'rnini alohida ahamiyatga ega. Zero, mazkur to'garaklar, umumta'lim maktablarida

sinfdan tashqari bo'sh vaqtlaridan unumli foydalanishni biladigan bilim olishga chanqoq, o'z qiziqishi va intilishlari bilan kelgan o'quvchi-yoshlar bilan ishlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI :

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 15 martdagi "Umumiy o'rta ta'lim to'g'risida nizomni tasdiqlash to'g'risida"gi №140-sonli Qarori.

2. M. A. Nurmatova «Musiqqa o'qitish nazariyasi, metodikasi va maktab repertuar» fani bo'yicha ma'ruzalar matni -Ur., 2006

3. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak.–T.: "O'zbekiston". – 2017.

4. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: "O'zbekiston", 2017. – . 5. Yunusov R. O'zbek xalq musiqqa ijodi. (ilmiy – usluby tavsilar) II qism. - T. : "Sharq". 2000

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI IJODIY RIVOJLANISHIDA “SAN’AT” MARKAZINING O’RNI

Po‘latov Foziljon Usibjonovich

*Maktabgacha ta’lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash
va ularning malakasini oshirish instituti katta o‘qituvchisi.*

Annotatsiya. Ushbu maqolada Maktabgacha yoshdagi bolalarni ijodiy rivojlanishida “San’at” markazining o‘rni va ahamiyati ochib berilgan. Xususan, tasviriy faoliyat va uning bolalar ijodkorligini rivojlantirishda amal qilinishi lozim bo‘lgan vazifalar ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: “San’at” rivojlanish markazi, ijodkorlik, an’anaviy va noan’anaviy usullar, qobiliyat, yondashuv, tasviriy faoliyat, rivojlanish, pedagog vazifalari, pedagogik mahorat.

Аннотация. В данной статье раскрывается роль и значение центра «Искусство» в творческом развитии детей дошкольного возраста. В частности, обозначена изобразительная деятельность и ее задачи, которых следует придерживаться в развитии детского творчества.

Ключевые слова: Центр «Искусство», креативность, традиционные и нетрадиционные методы, способность, подход, изобразительная деятельность, развитие, педагогические задачи, педагогические навыки.

Annotation. This article reveals the role and significance of the “Art” center in the creative development of preschool children. In particular, visual activity and its tasks are outlined, which should be carried out in the direction of developing children’s creativity.

Key words: Center "Art", creativity, traditional and non-traditional methods, ability, approach, art activity, development, pedagogical tasks, pedagogical skills.

Maktabgacha ta’lim tizimida bolalar ijodkorligini rivojlantirishga alohida e’tibor berilgan. Bunda eng samarali vosita bolalarda ijodiy fikrlash, estetik did va ma’naviy barkamollikni takomillashtirishdir.

Xususan, maktabgacha ta’lim tashkilotlaridagi tarbiyalanuvchilarni badiiy-estetik rivojlantirishda “San’at” rivojlanish markazi muxim rol o‘ynaydi. Sababi bu markazda olib boriladigan tasviriy faoliyat (rasm, applikasiya, loy ishi) bolalarning ijodini namoyon qilishlaridagi eng sevimli mashg‘ulotlaridan biri sanaladi.

Dunyo bo‘ylab harakatlanish hatto kattalar uchun ham qiyin bo‘lishi mumkin. Shunday qilib, buni birinchi marta kashf etgan kishi nuqtai nazaridan tasavvur qiling! Hozirgi kunda ijodkorlik tushunchasi nafaqat ta’limda, balki hayotning barcha sohalarida va uni turli xil zamonaviy innovatsion texnologiyalar jarayonida ham ko‘rish mumkin. Ijodkorlik tushuncha ko‘pincha “qobiliyat” yoki “iqtidor” sifatida qaraladi, biroq bu faoliyat insonning katta mehnati mahsulidir. Insonning shaxs sifatida shakllanishi uchun tasviriy faoliyat birlamchi vosita bo‘la oladi.

Ijodkorlik tushunchasini ta'riflarini, mazmunini ochish va uni turli manbalarda turlicha talqin etilishi, bu mavzuning dolzarbligi va mohiyatini ochib beradi. Ijodkorlik tushunchasida shaxs, jarayon, mahsulot va faoliyat so'zlarini uyg'unlashtirish, uning moddiyati hamda ma'naviyatini ochib beradi.

Ijodkorlik tushunchasining kognitiv jarayon ekanligini va fikrlash qobiliyatlari bilan birgalikda ko'rib chiqilishini hisobga olsak, uning natijadorligida tajriba va ta'lim muhitining uzviyligi ta'minlanishini asoslash lozim. Maktabgacha bolalik davrida tasviriy faoliyat amaliyoti faqatgina chizish, yasash yoki yaratish bilan cheklanmaydi. Bola bu amaliyotlarni bajarishdan oldin san'atga oshno bo'lishi va uni his qilishi mumkin. Chunonchi, bola mayda motorikasi jarayonida tasavvur qilishi, izlanishi, yaratishini kuzatganmiz.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning eng kichik ijodkorligi—bu ularning rasm, applikatsiya, loy ishi faoliyatlaridagi sodda mazmundagi harakatlari mahsulidir. Bu kichik faoliyatni tashkilotlarda tasviriy faoliyat metodikasi yordamida amalga oshiramiz.

Maktabgacha ta'lim sohasida bolalar ijodiy mahoratlarini badiiy ijodiy faoliyatdan to ularning ijodkorligini badiiy ijodiy qobiliyatlargacha shakllantirish uchun pedagogning mahorati, oiladagi berilgan imkoniyat va jamiyatdagi ta'limni modernizatsiyalashga qaratilgan islohatlar uning tayanchini belgilaydi.

Tasviriy faoliyat bolalarga o'zlarini va maqsadlarini topishda yordam berish uchun asos bo'lishi mumkin. Tasviriy faoliyat bolalarning his-tuyg'ulari va tajribalarini ifoda etishlari uchun xavfsiz va amaliy vositani taqdim etadi. Ijodiy rivojlanish orqali bolalar murakkab his-tuyg'ularni osonroq etkazishlari mumkin. Tasviriy faoliyat bilan shug'ullanish orqali bolalar o'z fikrlarini qayta ishlashlari, his-tuyg'ulari bilan ishlashlari va o'zlarini va tajribalarini yaxshiroq tushunishlari mumkin. Maktabgacha yoshdan bolalar o'zlarining his-tuyg'ularini ijodiy loyihalar va hamkorlikdagi ijodiy ishlari orqali o'rganishga intiladilar, bu ularga hamdardlik va tushunishni shakllantirishga yordam beradi. Tasviriy faoliyat bolalar uchun boshqalar bilan ijtimoiylashuvi va o'zlarining noyob istiqbollari bilan bo'lishish vositasiga aylanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tasviriy faoliyatni kundalik ishlarga qo'shish oddiy va yoqimli bo'lishi uchun ta'lim muhiti va resurs ta'minoti talab darajasida bo'lishi lozim.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tasviriy faoliyat jarayonda faollashtirishga yordam beradigan bir nechta vazifalar bor:

- Faoliyat uchun resurs ta'minotini yarating: qog'oz, qalam, o'chirgich, marker, turli xil bo'yoqlar va boshqa maeriallar bilan belgilangan "San'at" rivojlanish markazi uchun makon yaratish;

- Bolalarga turli texnika va uslublarni o'rgatishga va tajriba o'tkazishida pedagogning kreativligi muhim;

- San'at muzeylari va galereyalariga tashrif buyurish, xususan, tarbiyalanuvchilar bilan turli uslub va san'at turlari bilan tanishtirish uchun

mahalliy san'at muzeylari yoki galereyalariga ekskursiya uyushtirish;

-Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan san'at asarini muhokama qilish va ularning qiziqishi va kuzatuvchanliklarini rag'batlantirish uchun savollar berish, tushunchalar va uning mo'jizaviy olamiga qiziqtirish kabilarni o'z ichiga oladi.

Bolalar vizual materiallarning xususiyatlari va resurslaridan foydalanish qoidalarini o'zlashtirishga yordam beradigan jarayon markazi—bu “San'at” rivojlanish markazidir. Rivojlanish markazidagi bolaning qo'l barmoq motorikasi o'yin va o'yin mashqlar yordamida amalga oshiriladi. Pedagoglarni bolalar bilan birgalikda tasvirni chizish, bo'yash, qirqish, eshish, yelimlash kabi harakatlarida ijodiy faoliyatlari namoyon bo'ladi. Birgalikda ta'lim-tarbiyaviy jarayonni erkin faoliyatda yaratish usullaridan—shablon asosida, siluetda rasm chizish, dekorativ elementlar bilan boyitish va jamoaviy kompozitsiyalarni an'anaviy va noan'anaviy metodlar yordamida tasvirlash qobiliyati bolalarni malakalarini shakllantiradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni har tomonlama ijodiy rivojlanishida “San'at” rivojlanish markazining o'rnini alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki maktabgacha yoshdagi bolalarning o'y hayollari, orzu umidlari va bizga ayta ilmaydigan fikrlari ya'ni ijodlarini ifodalovchi vosita bu “San'at” rivojlanish markazida olib boriladigan tasviriy faoliyatdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. O'zbekiston Respublikasining Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risidagi Qonuni 2019 yil 16 dekabr, O'RQ-595-son.

2. Grosheva I.V., Mirziyoyeva Sh.Sh., Yevstafyeva L.G., Maxmudova D.T., Nabixanova Sh.B., Pak S.V., Nazarova V.A., Isxakova M.R., Abdunazarova N.F. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun “Ilk qadam” davlat o'quv dasturi (takomillashtirilgan ikkinchi nashr) Toshkent 2022-yil (o'zbek va rus tillarida)

3. Грошева.И.В., Шин.А.В. Моделирование предметно-пространственной развивающей среды в дошкольной образовательной организации в контексте Государственной учебной программы Республики Узбекистан // “Современное дошкольное образование” журнал. — 2020. — М: 2. С. 54 – 60.

4. Abdullayeva N.Sh., Rizayeva M.M. “Ilk qadam” davlat o'quv dasturi asosida rivojlanish markazlarini tashkil etish tamoyillari // Ilk qadam. - № 7. — Toshkent, 2021. — B. 40-45.

5. Rizayeva M.M. Maktabgacha ta'lim tizimidagi “Rivojlanish markazlari” sifatli faoliyatini ta'minlovchi tamoyillar // Xalq ta'limi.—Toshkent, 2020.—№6. B.82-85

BOSHLANG'ICH SINFLARDA IQTIDORLI O'QUVCHILAR BILAN ISHLASHNING PSIXOLOGIK AHAMIYATI.

Usmonova Qumrinsa Saidaliyevna, Yangiboyeva Nodira Azamat qizi

CHDPU boshlang'ich ta'lim fakulteti o'qituvchisi

Boshlang'ich ta'lim fakultiteti 2-kurs talabasi

Annontatsiya: Ushbu maqolada iqtidorli bolalar bilan ishlashning psixologik jihatlarini, bolalar psixologiyasi yoritib berilgan. Undan tashqari iqtidorning turlari va uni rivojlantirishning haqida tushunchalar keltirilgan .

Kalit so'zlari : Iqtidor , psixologiya , ishlash , maqsad , tizim , temperament , prinsip, intellektual, metod, metodika, pedagogik masalalar, makings kombinatsiyasi .

Inson psixologiyasini tushunish, tahlil qilish, rivojlantirishga jiddiy e'tibor berish masalasi xamma zamonlarda va davlatlarda xam ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning etakchi vazifalaridan biri bo'lib kelgan. XX asr bo'sag'asida psixologiya fani va uning ilg'or vakillari o'zlarining navbatdagi jahonshumul ilmiy maqsadlari - insonga, ayni paytda, jamiyatga psixologik xizmat ko'rsatish tizimining muqarrarligini nazariy-ilmiy jihatdan asoslab berishga muvaffaq bo'ldilar.

Umuman, psixologik xizmat ko'rsatish muammosi ma'lum ma'noda, ilmiy psixologiyaning etakchi yo'nalishlaridan biri sifatida ko'p bor munozaralar manbai bo'lgan. Bu xaqda dastlabki psixologik tasavvurlar makoni bo'lmish Xindiston, Xitoy, Egipt, Vavilon, O'rta Osiyo, Gretsiyadan, shuningdek, jon (rux) xaqidagi kitobning muallifi Aristoteldan hamda temperament (mijoz) ta'limotining asoschilari Galen, Gippokrat va Abu Ali ibn Sinolardan tortib, to hozirga qadar psixologlar o'z fikr-muloxazalarini bildirib kelmoqdalar.

Bolalar psixologiyasi – psixologiya sohasi, bolalar psixologik rivojlanishining umumiy va alohida xususiyatlarini, turli yosh bosqichlarida bu jarayon qanday kechishi, uni harakatlantiruvchi kuchlar va qonuniyatlarni tadqiq qiladi. Shu sababli bolalar psixologiyasini ko'pincha „Yosh psixologiyasi“ deb ataydilar.

Bolalar psixologiyasi bolalarda psixik jarayonlar (ma'rifiy, nutqiy, hissiy, irodaviy va hokazo) paydo bo'lishi va rivojlanishini, psixik xususiyatlar qaror topishini, xilma-xil faoliyatning (o'yinlar, o'qish, mehnat) rivojlanishini, bolaning shaxs sifatida shakllanishini o'rganadi. Bolalar psixologiyasi umumiy psixologiyada ishlab chiqilgan tadqiqot usullaridan foydalanadi, biroq uni qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari bor. Bola shaxsi yosh xususiyatlarini o'rganishda ko'ndalang, kesma va longityud deb nomlangan tadqiqotlar o'tkaziladi. Birinchi holatda birgina psixik jarayonning o'zi bir vaqtda turli yosh guruhlariga taalluqli bo'lgan bolalarda tadqiq qilinadi. Ikkinchi holatda (longityud) esa ma'lum bir (alohida tanlab olingan) bolalarning psixik xususiyatlari ko'p yillar davomida tadqiq qilinadi. Bu esa o'z navbatida ular psixikasi rivojlanishining

umumiy kechishini kuzatish imkoniyatini beradi. Bolalar psixologiyasida asosan ota-onalarga bolaga unga bo'lgan ishonch, hurmat, qo'llab-quvvatlash, unga bo'lgan e'tiborlarini his qildirish. Mumkin bo'lgan va mumkin bo'lmagan holatlar o'rgatiladi.

Bola dunyoni, atrofni ota-ona ko'zlari bilan anglaydi. Ota-onaga nima yomon bo'lsa, bola shuni yomon deb hisoblaydi. Ota-ona kimni xush ko'rsa, bola uchun u inson yaxshi bo'ladi. Bu holat bolani 10-12 yoshiga qadar davom etadi. Undan keyin bola o'zi xulosa qilishga o'rganishni boshlaydi. Shunday ekan, bolaning har bir harakati – bu ko'zgudagi sizning aksingiz.

Bolalar psixologiyasi 19-asr o'rtalarida mustaqil fan sifatida ajralib chiqqan boshladi. U pedagogika psixologiyasi, pedagogika, oliy asab faoliyati fiziologiyasi bilan chambarchas bog'langandir. Uning ma'lumot va xulosalari yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash nazariyasi va amaliyoti uchun, umumiy psixologiya uchun muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda Bolalar psixologiyasi masalalari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda.

Yurtimizda yuz berayotgan ulkan o'zgarishlar barcha sohalarga, shuningdek, ta'lim jarayoniga xam o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Ta'lim jarayonida shaxsni kamol toptirish shart-sharoitlarini yaratish ta'lim muassasalarida ishlarni to'g'ri tashkil etilganligi bevosita psixologik xizmatni to'g'ri tashkil etishga xam bog'liqdir. Ta'lim tizimida psixologik xizmatning tashkil etilishi tarbiyalanuvchi, o'quvchining individual-psixologik xususiyatlarini o'rganish asosida uning shaxsi har tomonlama kamol topishi, xam ma'naviy, xam aqliy rivojlanishi, o'zligini anglashi va qobiliyatlarini namoyon etishi uchun tegishli ta'lim-tarbiyaviy hamda ma'naviy-ruhiy sharoitlar yaratishni nazarda tutadi. Ma'lumki, keyingi yillarda ta'limni isloh qilishda, milliy mustaqillik prinsiplari va xalqning boy intellektual merosi, umumbashariy qadriyatlarning ustivorligi asosida ta'limning barcha darajalari va bo'g'inlarida ta'lim oluvchilarning ma'naviy va axloqiy fazilatlarini rivojlantirish; ta'lim olishda, shuningdek, bolalar va yoshlarni ma'naviy axloqiy intellektual va jismoniy jihatdan tarbiyalashda jamoat tashkilotlari mahallalar, xayriya va xalqaro fondlarning rolini kuchaytirish yuzasidan chora tadbirlar ishlab chiqish hamda ularni amalga oshirish ishlari jadal suratlar bilan olib borildi.

Yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini rivojlantirishning masadi:

-yoshlarning intellektual salohiyatini rivojlantirish va uni muhofaza qilishdan iboratdir;

- ilm-fan va davlat hokimiyati hamjihatligidagi say-harakati, shuningdek ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, intellektual zahiralarni muhofaza qilish va rivojlantirish:

-intellektual ijodiy salohiyatni rivojlantirish ishlarini tartibga solish;

- yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini rivojlantiruvchi psixologikpedagogik tashkiliy uslubiy asoslarini yaratish.

-Beliglangan maqsadlarni amalga oshirish uchun quyidagi vazifani belgilab olamiz:

-Iqtidorli o'quvchilarni izlash mexanizmi, psixologik-pedagogik, tashkiliy–uslubiy asoslarini yaratish borasidagi kamchiliklarni aniqlash.

- Intellektual ijodiy salohiyatni oshirishda tarbiya jarayonining xususiyatlarini o'rganish.

- Yoshlarning mustaqil faoliyat turlarini o'rganish.

-Yoshlarning ma'naviy intellektual ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish manbalarini yaratish.

-Yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini oshirish usullarini ishlab chiqish.

-yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini nazariy va amaliy jihatdan o'rganib chiqish;

-fanning turli sohalaridagi mutaxassislar intellektual salohiyatini oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish;

-ta'lim menejmenti sohasida innavatsion takliflarni o'rganish va ularni ta'lim tizimiga tadbiq etish;

-bo'lajak rahbar kadrlarning intellektual salohiyatini oshirish va ko'maklashuvchi yuridik malakani (xorijiy) o'rganish va me'riy-huquqiy mexanizmlarini joriy etish.

Barcha ota-onalar farzandlarining sog'lom va baxtli ekanini tushundilar. Ota-onalar va ota-onalar o'zlarining laxtalari bir narsaga qodir ekanliklarini bilib olganlarida, mag'rurlik va baxtning cheki yo'q. Iqtidorlilik nima ekanligini bilishni taklif qilamiz va nima uchun ba'zida iqtidorni aqliy rivojlanishdagi og'ish deb tushunamiz.

Iqtidorli fazilatlari

Ota-onam qobiliyatli bolaning oilada o'sib-ulg'ayishini qanday tushunadi? Psixologiyadagi iqtidorli va xususiy qobiliyatga ega bo'lgan bolalar qanday farq qiladi? Bunday nikohlanishlar quyidagilardan farq qiladi:

1.Ular ta'lim olishda va yangi bilimlarga ega bo'lishda muvaffaqiyatga erishishga intilishadi.

2.Ular ilgari olingan bilim va ko'nikmalar yordamida mustaqil ravishda harakat qilishlari mumkin.

2.Nima sodir bo'layotganini tanqidiy baholash va ayni paytda narsalarning mohiyatiga kirib borishga qodir.

3.Ular koinotning mohiyatiga oid falsafiy muammolarga duch keldilar.

4.Hatto ular tengdoshlariga ko'rinadigan bo'lsa ham, ular yuzaki tushuntirishlardan qoniqmaydi.

5.Ular o'zlarini yaxshilashni va hamma narsani imkon qadar yaxshi qilishni istaydilar. Shu sababli, ularga erishish imkoni bo'lmagan taqdirda, yuqori maqsadlar va tajribalar o'rnatish.

6.Ular butun e'tiborini diqqatini jamlay olishadi va muammolarga duch kelishadi.

Iqtidor va iqtidor orasidagi farq nima?

Oilada qobiliyatli yoki iqtidorli farzand bormi? Aslida iste'dodning iqtidoridan farqli bo'lgan iste'dod qobiliyatmi? Avvalo, bu qobiliyat - bu Xudodan olgan sovg'adir. Ya'ni, insonning har qanday narsaga tug'ilgani ma'lum bo'lgan. Bunday iste'dodlar odatda iste'dod deb ataladi. Iqtidorli bo'lishga kelsak, makonlarni rivojlantirishga ehtiyoj bor. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, sizning iste'dodingizni rivojlantirish, uni takomillashtirish va unga erishish uchun hayotda muvaffaqiyat qozonishingiz va qobiliyatli kishilar bo'lishingiz mumkin.

Iqtidorli turlari:

Bunday iste'dodli turlarni va ularning xususiyatlarini farqlash odatiy holdir:

1. Intellektual iste'dod - bolaning turli sohalarda namoyon bo'lishi. Bu matematika, adabiyot, tillarda maxsus bilim bo'lishi mumkin.

2. Bunday moyillik bilan yaratıcılık, o'z tengdoshlariga ko'ra, yaxshi biladi, raqs etadi yoki qo'shiq aytadi.

3. Akademik - ana shunday mahoratli bolalar o'rganish qobiliyatiga ega. Kelajakda bu ajoyib mutaxassis bo'lishga yordam beradi.

4. Ijtimoiy - boshqalar bilan konstruktiv aloqalarni o'rnatish qobiliyati.

5. Musiqiy - bola musiqa qobiliyatini namoyish etadi. Bunday bolalar osonlik bilan musiqa nishoni beradilar, ular chiroyli qo'shiq aytishadi va mutlaq eshitishadi.

6. Sport - sport bilan shug'ullanadigan bolalarda tengdoshlariga qaraganda yaxshiroq bo'lib, sport musobaqalarida muvaffaqiyatga erishadi. Ular jismoniy tarbiya darslarida eng yaxshisidir.

7. Matematik - bu erda bolaning qobiliyati eng murakkab matematik muammolar va misollarni echishda namoyon bo'ladi.

8. Tilshunoslik - bolalar tili bilan har qanday ma'lumotni osonlikcha etkazib berishi mumkin. Bunday moyilliklarga ega bo'lgan Neposedy kelajakda jurnalistlar va yozuvchilar bo'lishi mumkin.

9. Adabiy - iqtidorli adabiyotlarda, iqtidorli bolalar o'z mahoratini yaxshi ko'rsatadilar. Ular adabiy yo'nalishlarda osongina harakat qilishlari mumkin.

Intellektual iqtidor

Mutaxassislarning fikriga ko'ra, intellektual iste'dodlilik - ijodiy faoliyat uchun imkoniyat yaratadigan maxsus psixologik resurslarning aniq bir davlatidir. Ushbu faoliyat yangi g'oyalar yaratish bilan bir qatorda, muammolarni ishlab chiqish uchun juda oddiy yondashuvlardan foydalanish bilan ham bog'liqdir. Psixologlar bu tushunchani polysemantik deb atashadi. Buning sababi insonning iste'dodli deb atalishi mumkin bo'lgan turli mezonlarga bog'liq. Ushbu intellektual iste'dodli bo'lishlar quyidagilardir:

1. Yuqori aqlli odamlar.

2. Oliy yutuqlarga ega bo'lgan shaxslar. Bunga akademik yutuq ko'rsatkichlari kiradi.

3. Turli xil rivojlanish darajasi yuqori bo'lgan odamlar.

4. Muayyan faoliyatni amalga oshirishda ajoyib ilmiy ishlarga ega bo'lgan shaxs.

5. Maxsus intellektual muvaffaqiyatga ega kishilar.

6. Yuqori intellektual salohiyatga ega insonlar.

Eng iqtidorli talabalarning martaba rivojlanishidagi yangiliklar. Potensial faoliyat turini tanlashga va faoliyatning turli sohalarda malaka oshirishning yuqori darajasiga erishishga tayyorlik sifatida aniqlanadi. Bunday talaba, standart qiziqish testlari va muvaffaqiyat testlarini topshirish natijalariga ko'ra, masalan, biolog va kutubxonachi, musiqachi va jurnalist, o'qituvchi va ma'mur kasblari unga mos kelishini bilib oladi. Agar yashash sharoitlari imkon bersa, bunday talabalar martaba qarorini kechiktirishni, o'z kuchlarini turli sohalarda sinab ko'rishni, aniq maqsadlarsiz o'qishni davom ettirishni va kattalar sifatida ish joyini o'zgartirishni, hamma joyda qandaydir muvaffaqiyatga erishishni afzal ko'radilar, lekin qoniqishni olmaydilar.

Maxsus qiziqishlari bo'lgan bolalar erta yoshdan boshlab kasbga qiziqish bildiradilar. Bu turli xil kasbiy sohalarda - fan, san'at, sportdagi taniqli odamlarga xos xususiyatdir. Agar bolada biron bir faoliyat bilan shug'ullanish istagi, ishtiyoqi paydo bo'lsa, biz unga kasbiy rivojlanish uchun zarur resursni ta'minlash uchun tegishli ko'nikma va qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam berishimiz kerak. Iqtidorning namoyon bo'lishini nafaqat an'anaviy akademik sohalarda, balki o'yin faoliyatida ham qayd etish mumkin, siz faqat bolaning qaysi fazilatlarini qo'llab-quvvatlashni talab qilishini aniqlashingiz kerak (fazoviy tasavvur, og'zaki ijodkorlik va boshqalar). Maxsus iste'dodning dastlabki namoyon bo'lishi hech qanday holatda cheklanmasligi yoki taqiqlanmasligi kerak, hatto ota-onalar bu kelajakdagi kasbiy martaba bilan qanday bog'liqligini bilishmasa ham. Shu bilan birga, haddan tashqari bosim, juda intensiv jadval va ota-onalarning tiborini oshirish (masalan, musiqa darslariga) bolaning darsga bo'lgan qiziqishini o'ldirishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Рабочая концепция одаренности: 2-е изд., расшир. и перераб. М., 2003. 90 с.
2. Комаров Р. В., Громоздова Е. А. Роль самооценки в структуре личности старшеклассников // Материалы V городской научно-практической конференции «Психолого-педагогические аспекты сохранения и укрепления здоровья школьников». М., 2008. С. 16-19.
3. Комаров Р. В. «Звездная болезнь» глазами психолога // Социальная профилактика и здоровье. 2007. № 5. С. 53-55.
4. <https://uz.unistica.com>
5. <https://uz.wikipedia.org>

PEDAGOGLARNING AXLOQIY KOMPETENSIYASI VA UNIVIVOJLANTIRISHNING KASBIY OMILLARI

Abulfayziyev Sardor Rashidovich

GulDU, magistranti abulfayziyevs94@gmail.com

Annatatsiya: Mazkur maqolada kompetentlikning muhim ko‘rinishi bo‘lgan axloqiy kompetentlik va uni bo‘lajak o‘qituvchilarning kelgusidagi pedagogik faoliyatidagi o‘rni haqida bayon etilgan. Shuningdek, axloqiy kompetentlikning sinonimi bo‘lgan pedagogik etika va uning pedagog faoliyatidagi ko‘rinishlari keng ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: kompetentlik, axloqiy kompetentlik, axloq, pedagogik kompetentlik, axloqiy kompetensiya egallashga qo‘yiladigan talablar, etika, pedagogik etika, pedagog shaxsiga qo‘yilgan talablar.

Аннотация: В данной статье описывается этическая компетентность, которая является важной формой компетентности, и ее роль в будущей педагогической деятельности будущих учителей. Также широко описывается педагогическая этика, являющаяся синонимом нравственной компетентности, и ее проявления в педагогической деятельности.

Ключевые слова: компетентность, нравственная компетентность, этика, педагогическая компетентность, требования к приобретению нравственной компетентности, этика, педагогическая этика, требования к педагогической личности.

KIRISH

Ma’lumki, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 11-iyuldagi “Oliy va o‘rta maxsus ta’lim sohasida boshqaruvni isloh qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmonida zamonaviy bilim va yuksak ma’naviy-axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash, oliy va o‘rta maxsus, professional ta’limning ma’naviy-axloqiy mazmunini kuchaytirish, yoshlarni mustaqillik g‘oyalariga sadoqat, milliy qadriyatlarga hurmat, insonparvarlik va yuksak ma’naviy g‘oyalar asosida vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, yot g‘oya va mafkuralarga qarshi immunitetni mustahkamlash kabi vazifalar belgilangan bo‘lib, yoshlarning axloqiy tarbiyasi, jumladan, bo‘lajak o‘qituvchilar, ya’ni talabalarning axloqiy kompetentligini rivojlantirish ushbu farmonning ijrosini ta’minlovchi muhim masalalardan biridir.

Asosiy qism. Kompetensiya va kompetentlik nima va uning bo‘lajak o‘qituvchilar uchun zarurati nimada?

“Kompetensiya” so‘zi “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi”da “lot. “competo” – erishayapman, munosibman, loyiqman” deb izohlanadi.

“Kompetentlik” so‘zining ma’nosi xabardorlik, obro‘, o‘z sohasi bo‘yicha keng qamrovli tushuncha va tajribaga ega bo‘lish bilan belgilanadi.

Kompetentlik tushunchasi o‘z bilimlari va huquqlariga suyanagan holda

muayyan bir masalalarni hal etish va yecha olishga loyiqligi, fikr yurita olish malakasiga ega ekanligini bildiradi .

Inglizcha **“competence”** tushunchasi lug‘aviy jihatdan bevosita “qobiliyat” ma’nosini ifodalaydi.

Mazmunan esa “faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish”ni yoritishga xizmat qiladi. Ilmiy adabiyotlarda **“kompetentlik”** tushunchasi ta’lim sohasiga psixologik izlanishlar natijasida kirib kelganligini bilamiz. Shu sababli, kompetentlik “noan’anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o‘zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o‘zaro munosabatlarda yangi yo‘l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to‘la ma’lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik”ni anglatadi. Psixologik nuqtayi nazardan yondashganda esa kompetentlikni mutaxassisning bilimlilik, kasbiga mos bo‘lish, malakasi, boy tajribaga ega bo‘lish, javobgarlikni, pedagogik faoliyatga singdirib borish, o‘z sohasining ustasi bo‘lish va uning sirlarini chuqur bilish bilan bog‘liq ekanligi haqida fikrlar mavjud. V.S.Merlin nuqtayi nazarida kompetentlik bu – yo‘naltirilgan, uddalay oladigan motivatsiyadir deb ifodalansa, A.A.Leontev fikricha, kompetentlik munosabati ilg‘or pedagogik jarayon hisoblanadi

Pedagog va o‘quvchilar o‘rtasidagi aloqaga quyidagilar kiradi.

O‘quvchilar yoki talabalar bilan o‘zaro hurmat asosida muloqot qilishning mos uslubini pedagogning o‘zi tanlaydi. Pedagog birinchi navbatda o‘ziga nisbatan talabchan bo‘lishi kerak. Pedagogning o‘quvchiga nisbatan talabchanligi ijobiy va asosli bo‘lmog‘i lozim. Pedagog hech qachon, har qanday vaziyatda ham o‘zini yo‘qotmasligi kerak. Pedagog o‘z o‘quvchilarida ijobiy fazilatlar va munosabatlarni rivojlantirishga yordam beradigan ish usullarini tanlashi lozimdir. Bular: mustaqillik, o‘zini o‘zi boshqarish, o‘z-o‘zini tarbiyalash, hamkorlik qilish va boshqalarga yordam berish istagi. Pedagog o‘z o‘quvchilarining xulq-atvori va erishgan yutuqlarini baholashda ularning o‘ziga bo‘lgan hurmati va o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashga, ularni takomillashtirish imkoniyatlarini ko‘rsatishga, o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasini oshirishga intilishi lozim.

Pedagog xolis, barcha shogirdlari bilan birdek do‘stona va qo‘llab-quvvatlaydi. O‘quvchini asossiz ravishda kamsitadigan baholash qarorlarini qabul qilgan pedagog o‘z xatosini darhol tuzatishga harakat qilishi kerak.

O‘quvchilar erishgan yutuqlarni ball bilan baholashda o‘qituvchi xolislik va adolatga intilishi, yozma imtihonlar va nazorat sinovlari vaqtida o‘quvchilarning o‘quv natijalari ko‘rinishini sun‘iy ravishda saqlab qolishi va xatolarini tuzatish uchun baholarni past yoki ortiqcha baholashga yo‘l qo‘yishi mumkin emas.

Pedagog o‘z nutqi, muloqot madaniyati haqida doimo g‘amxo‘rlik qilishi, uning nutqida la’natlar, vulgarizmlar, qo‘pol va haqoratli iboralar bo‘lmasligi lozim.

Pedagogga talaba yoki o‘quvchi tomonidan shaxsan ishonib topshirilgan

ma'lumotlarni boshqa shaxslarga yetkazishi ta'qiqlanadi, qonun hujjatlarida nazarda tutilgan hollar bundan mustasno.

Pedagog o'z mansab mavqeini suiste'mol qilmasligi va o'z shogirdlaridan foydalanmasligi, ulardan biron bir xizmat yoki imtiyoz talab qila olmasligi kerak.

Pedagog o'z o'quvchisidan mehnatiga haq to'lashni, shu jumladan qo'shimcha haq to'lashni talab qilishga haqli emas. Agar pedagog xususiy amaliyot bilan shug'ullansa, mehnatga haq to'lash shartlari ish boshida kelishib olinishi va shartnomada belgilanishi lozim.

Pedagog o'z o'quvchilarining diniy e'tiqodi va siyosiy qarashlariga bag'rikenglik bilan munosabatda bo'lishi hamda o'quvchilarga o'z nuqtai nazarini singdirib, ta'limotni qo'llashga haqli emas.

Pedagoglar o'rtasidagi aloqa quyidagicha bo'lishi lozimdir:

Pedagoglar o'rtasidagi munosabatlar jamoaviylikka, sheriklikka va hurmat tamoyillariga asoslanishi, pedagog nafaqat o'zining, balki hamkasblarining ham obro'sini himoya qiladi. U o'quvchilar yoki boshqa odamlar oldida hamkasblarini kamsitmaydi.

Pedagoglar munosabatlardagi asossiz va janjalli nizolardan qochishi va agar kelishmovchiliklar yuzaga kelsa, ular konstruktiv yechim topishga intilishi lozim.

Pedagogning huquq va burchi hamkasblar va ma'muriyat faoliyatini baholashdan iborat. Pedagogni tanqid qilish uchun ta'qib qilish qat'iyan man etiladi. Tanqid, birinchi navbatda, ichki bo'lishi, ya'ni u ta'lim muassasasidan tashqarida emas, balki muassasalarda va boshqa ta'lim muassasalarida pedagoglar o'rtasida ifodalanishi kerak. Ta'lim muassasalarida g'iybatga joy bo'lmasligi lozim.

Umuman, yuqoridagilardan kelib chiqib, talabalarning bo'lajak o'qituvchi sifatida axloqiy kompetensiyalarni egallashlari uchun quyidagilarni bilishi talab etiladi:

- muloqotda xushmuomala bo'lish. O'quvchilarni haqorat qilish, ularning sha'ni, qadr qimmatini
- kamsitishga yo'l qo'ymaslik;
- madaniy muloqot qoidalariga rioya qilish;
- muloqotda axloqiy me'yorlarga asoslanish;
- bolaga yuqori talablar qo'ymaslik;
- o'quvchiga ovozni balandlatmaslik;
- lug'atda qo'pol so'zlardan voz kechish;
- o'quvchi shaxsiga hurmat ko'rsatish kabilar.

Ushbu talablarning barchasi pedagogik etika tushunchasini tashkil etadi. Ushbu qoida va talablarga rioya qilish o'qituvchidan pedagogik mahoratni talab etadi.

O'qituvchi o'zi uchun muloqotning o'ziga xos uslubini ishlab chiqishi va o'quvchilar bilan munosabatlarni o'rnatishi zarur. Bu o'quvchilar oldida

o'qituvchining obro'-e'tiborini oshishiga va o'quvchilarning ta'lim olishi uchun qulay muhit yaralishiga, shuningdek, pedagogning kasbiy vaziflarini bajarilishiga asos bo'ladi. O'qituvchi o'quvchilarning maslahatchisi va do'sti bo'lishi lozim.

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, axloq – insonning bezagi, ko'rki, yuqori bahosi sanaladi. Pedagoglarda axloqiy kompetentlik barcha kompetensiyalarning asosi desak mubolag'a bo'lmaydi, shuningdek, talabalik davridan boshlanishi va bu uchun oliy ta'lim muassasasi professor-o'qituvchilari muntazam ravishda talabalar xulqi-odobiga singdirib borishi muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 11-iyuldagi "Oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4391-son Qarori.
2. Mirzayev Jamshid Turdaliyevich. "Social and psychological opportunities of information and psychological security in adolescents" International Conference on Developments in Education. Hosted from Bursa, Turkey. <https://econferencezone.org> July 15th 2022 45-48 p
3. Мирзаев, Д., & Наргулова, А. (2022). «Лечение интернет-зависимости. Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы» Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы 1(1), 498–500. извлечено от
4. Мирзоев, Д. (2022). "Internet qaramligini shakllanishning sabablari, mexanizmlari va diagnostikasi." Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы, 1(1), № 1 (2022) 500–503. извлечено от
5. Jamshid Turdaliyevich Mirzayev. Yoshlar ijtimoiy hulq-atvoriga internet muloqoti ta'sirining psixologik jihatlari. Tashkent Medical Academy Volume 4 | TMA Conference | 2023 Integration of Science, Education and Practice in Modern Psychology and Pedagogy: Problems and Solutions. Volume 4 | TMA Conference | 2023. May 6. 812-816 p.
6. Mirzayev Jamshid Turdaliyevich. "Psychological aspects of influence of the internet - communication on the social behavior of the youth" / INTELLECTUAL EDUCATION TECHNOLOGICAL SOLUTIONS AND INNOVATIVE DIGITAL TOOLS. International scientific-online conference. 2023. Part 18. JUNE 3rd. 1295-1300 p.
7. Mirzayev Djamshid Turdaliyevich/ PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INTERNET-COMMUNICATION IN SOCIAL SOCIETY OF YOUTH. The results of the study of Internet addiction on the method of Kimberly-Yang. NEUROQUANTOLOGY | October 2022 | VOLUME 20 | ISSUE 12 | PAGE 3409-3416| DOI: 10.14704/NQ.2022.20.12.NQ77350

IQTIDORLI O'QUVCHILARNI ANIQLASH VA ULAR BILAN ISHLASH USULLARI

Turdikulova Gulchexra Mamaraxim qizi

Guliston davlat universiteti, Pedagogika va psixologiya kafedrası, Magistr

Email: gulixmatova526@gmail.com

Annotatsiya: Iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash pedagogik uslublarni doimiy ravishda to'liq amalga oshirishni talab qiladi. Bu, o'qituvchi uchun katta ko'rsatkichdir, chunki u qobiliyatli talabalar bilan ishlash, ularning potensialini oshirish va ularga o'rganish jarayonini samarali va aniq tashkil etish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: *iqtidor, qobiliyat, iste'dod, qiziquvchanlik, yuqori imkoniyat, bilish jarayonlari, ta'lim, tarbiya, jadallashtirilgan ta'lim, maxsus dastur, shaxs xususiyatlari.*

Abstract: Working with gifted students requires continuous full implementation of pedagogical methods. This is a great indicator for the teacher, because it allows working with gifted students, increasing their potential and organizing their learning process effectively and clearly.

Key words: *talent, ability, talent, curiosity, high potential, cognitive processes, education, upbringing, accelerated education, special program, personality characteristics.*

Psixologik tadqiqot va maxsus kuzatishlarning ko'rsatishicha, yuqori aqliy qobiliyatlarga ega bolalar, aksariyat hollarda, oddiy bolalarga nisbatan birmuncha muvaffaqiyatli bo'lishadi: ta'limni o'zlashtirishlarida muammolar kuzatilmaydi, tengdoshlari bilan yaxshi muloqotda bo'lishadi, yangi sharoitga tezda moslashishadi. Bunda yoshligidan singib ketgan qiziqish va mayllari bolaning kasb tanlashi va muvaffaqiyatlarga erishishida puxta zamin bo'lib xizmat qiladi. Bunday bolalarning ta'limni oson o'zlashtirishidagi yuqori imkoniyatlari inobatga olinganligi va ijodiy rivojlanishi uchun sharoitlar yaratilmaganligi sababli ayrim muammolar tug'ilishi mumkin.

Hozirgi kunda ushbu muammolarni bartaraf etish uchun iqtidorli bolalar bilan ishlashning maxsus dasturlari yaratilmoqda, ko'pgina davlatlarda differensial ta'lim (o'quvchining o'zlashtira olish imkoniyatiga qarab ta'limni tashkil etish) yo'lga qo'yilgan. Kompleks-o'quv dasturlari iqtidorli bolalarning erkin ijod qilishlari uchun imkon yaratmoqda. Amerika Qo'shma Shtatlari (AQSH) da bunday bolalar uchun alohida kurslar tashkil qilinib, o'qituvchi va o'quvchi orasida tuzilgan individual "o'quv shartnoma"lari vaqtni tejashga, iqtidorli bolalar uchun esa individual tarzda faoliyat yuritishga keng imkon bermoqda.

Qobiliyatli va iste'dodli bolalarni maxsus dastur asosida maktabda o'qitish muammosiga juda ko'p izlanishlar bag'ishlangan (Fe Dhusen, 1980; S.Kaplan,

1982; Renzulli, 1977; Forrance, 1988; Sheblanova Ye. I., Averina I.S, 1994; Shumakova N.B, 1994-1996.). Bu izlanishlar natijalari iqtidorli bolalar uchun yaratiladigan o'quv dasturlariga qo'yiladigan talablarni ajratish imkonini berdi. Ushbu talablar iqtidorli o'quvchilar uchun nazariy, amaliy va darsdan tashqari olib boriladigan mashg'ulotlar uchun umum e'tirof etilgan talablardir. Jumladan, iqtidorli bolalar ta'limini tashkillashtirish metodikalarini ishlab chiqish va joriy etish bo'yicha S.Keplen tomonidan iste'dodli o'quvchilar ta'lim dasturlariga talablar ro'yxati ishlab chiqildi.

Keplen tomonidan ishlab chiqilgan iste'dodli o'quvchilar ta'lim dasturlariga talablar ro'yxati:

- bola tomonidan tanlangan mavzu va muammoning chuqur o'rganilishini taqdirlash;
- o'qishda mustaqillik, ya'ni ta'limning o'quvchi tomonidan boshqarilishini ta'minlash;
- bilimlarni va izlanish ishlari metodlarini rivojlantirish;
- samarali fikrlashning yuqori darajasini rivojlantirish (ijodiy, tanqidiy, mantiqiy fikrlash, muammolarni hal kila bilish);
- har xil material, usul va shakllardan foydalanib yaratilgan ishni taqdirlash;
- o'zini o'zi anglash va tushunish, o'zga kishilarning individual xususiyatlarini tushunishni rivojlantirish;
- o'quvchilar tomonidan ish natijalarini tanqidiy baholash va taqdirlanishini o'rgatish.

Butunjahon kengashi tomonidan ma'qullangan ushbu talablar ro'yxatini keyinchalik N.B.Shumakova (2003) davom ettirib, ijodkor shaxsining rivojlanishi va bolalarning o'sha xarakterli xususiyatlari bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqasini ko'rsatib, qobiliyatli va iste'dodli bolalar uchun dasturlar quyidagicha bo'lishi kerakligini ta'kidlab o'tadi:

- o'quvchilar tanlagan mavzularni chuqur o'rganishi uchun imkoniyat taqdim etish;
- o'qishda, ya'ni bolaning o'zi idora qiladigan ta'limda mustaqillikni ta'minlash;
- tadqiqot ishlarining usullari va ko'nikmalarini rivojlantirish;
- ijodiy, tanqidiy va abstrakt–mantiqiy tafakkurni rivojlantirish;
- odatiy stereotiplar va umum qabul qilingan qarashlarni parchalovchi yangi g'oyalarni ilgari surishni rag'batlantirish va rivojlantirish;
- o'zini o'zi anglash va o'zini o'zi tushunish, shaxsiy qobiliyatlarining o'ziga xosligini anglash va boshqa odamlarning individual xususiyatlarini tushunishni rivojlantirishga ko'maklashish;
- bolalarni turli-tuman mezonlar yordamida ishning natijalarini baholashga o'rgatish, ishni o'quvchilarning o'zlari baholashlarini rag'batlantirishi zarur.

Iqtidorli bolalarni o'qitish ideal dasturi ana shu talablarga javob berishi kerak deb taxmin qilinadi.

Ya'ni, bu talablar maktabgacha yoshdagi yoki katta maktab yoshidagi iqtidorli bolalarni o'qitishda universal asos sifatida qabul qilinadi. Bu asoslar iqtidorli bolalarni o'qitish va rivojlantirishda samarali natijani ta'minlovchi yo'nalish bo'ladi.

Iqtidorli bolalar uchun yaratilgan ta'lim dasturlarini tuzishga qo'yilgan talablar ro'yxati, jamiyatning o'zgarishi va ta'lim siyosatining rivojlanishi asosida to'ldirilib borilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirzayev Jamshid Turdalievich. "Social and psychological opportunities of information and psychological security in adolescents" International Conference on Developments in Education. Hosted from Bursa, Turkey. <https://econferencezone.org> July 15th 2022 45-48 p
2. Мирзаев, Д., & Наргулова, А. (2022). «Лечение интернет-зависимости. Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы» Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы 1(1), 498–500. извлечено от
3. Мирзоев, Д. (2022). "Internet qaramligini shakllanishning sabablari, mexanizmlari va diagnostikasi." Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы, 1(1), № 1 (2022) 500–503. извлечено от
4. Jamshid Turdaliyevich Mirzayev. Yoshlar ijtimoiy hulq-atvoriga internet muloqoti ta'sirining psixologik jihatlari. Tashkent Medical Academy Volume 4 | TMA Conference | 2023 Integration of Science, Education and Practice in Modern Psychology and Pedagogy: Problems and Solutions. Volume 4 | TMA Conference | 2023. May 6. 812-816 p.
5. Mirzayev Jamshid Turdaliyevich. "Psychological aspects of influence of the internet - communication on the social behavior of the youth" / INTELLECTUAL EDUCATION TECHNOLOGICAL SOLUTIONS AND INNOVATIVE DIGITAL TOOLS. International scientific-online conference. 2023. Part 18. JUNE 3rd. 1295-1300 p.
6. Mirzayev Djamshid Turdalievich/ PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INTERNET-COMMUNICATION IN SOCIAL SOCIETY OF YOUTH. The results of the study of Internet addiction on the method of Kimberly-Yang. NEUROQUANTOLOGY | October 2022 | VOLUME 20 | ISSUE 12 | PAGE 3409-3416| DOI: 10.14704/NQ.2022.20.12.NQ77350
7. Mirzayev Djamshid Turdalievich / Psychological aspects of the influence of internet communication on the social behavior of young / PEOPLE SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 3 ISSUE 4 APRIL 2024 ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ B volume 3 issue 4 – 359p

NODAVLAT TA'LIM TASHKILOTLARIDA IQTIDORLI O'QUVCHILARNI ANIQLASH VA ULAR BILAN ISHLASH METODLARI

Berdikulova Nasiba Jurakulovna

Guliston davlat universiteti 13.00.02 ixtisosligi bo'yicha tayanch doktaranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada xususiy maktablarda iqtidorli o'quvchilarni aniqlash yo'llari va ular bilan ishlash metodikasi batafsil yoritiladi. O'quvchilar iqtidorlarini rivojlantirish uchun olib borilgan ishlar yuzasidan fikr bildirilgan va atroflicha tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Iqtidor, qobiliyat, ijodiy tashabbus, "qodir bo'lmoq", faoliyatlari darajasi, yuqori intellektual, ijodiy qobiliyat, kasbiy qobiliyat, ilmiy qobiliyat.

Аннотация. В данной статье подробно описаны способы выявления одаренных учеников в частных школах и методы работы с ними. Были высказаны и тщательно проанализированы мнения относительно проводимой работы по развитию талантов студентов.

Ключевые слова: Талант, способности, творческая инициатива, «уметь», уровень активности, высокий интеллектуальный уровень, творческие способности, профессиональные способности, научные способности.

Annotation. This article describes in detail ways to identify gifted students in private schools and methods of working with them. Opinions were expressed and thoroughly analyzed regarding the work carried out for the development of students' talents.

Key words: Talent, ability, creative initiative, "to be able", level of activity, high intellectual, creative ability, professional ability, scientific ability.

KIRISH

Mamlakatimiz miqyosida o'quvchilarning iqtidori, qobiliyati, qiziqishlari va o'zlashtirish darajalarini hisobga olgan holda chuqurlashtirilgan va ixtisoslashtirilgan ta'lim jarayonini tashkil etish tizimini takomillashtirish, o'quvchilarda mustaqillik, ijodiy tashabbuskorlik va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishning pedagogik asoslarini yaratish, ijodiy salohiyatni rivojlantirishning o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqish, o'quvchilarning iqtidorini aniqlash va ma'naviy-ruhiy qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bunday imkoniyatlarga davlat maktabidan ko'ra xususiy maktabda imkoniyatlari beqiyosdir. Chunki, xususiy maktabda chuqurlashtirilgan ta'lim tizimini va aynan o'quvchi qiziqishlarini inobatga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etish imkoniyatlari keng.

Shuningdek, pedagogik faoliyatning ustuvor yo'nalishi sifatida iqtidorli o'quvchilarni tanlash va ularning ta'lim faoliyatini tashkil etish, iqtidorini rivojlantirish zamonamiz dolzarb masalalaridan biridir. Bu masalada,

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2019-yil 3-maydagi PQ–4306-son Qarori [1] misol bo‘la oladi.

Jumladan, “Mamlakatimizda istiqbolli yoshlarni qo‘llab-quvvatlash, ularning iqtidorini ro‘yobga chiqarish, ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatini samarali yo‘lga qo‘yish uchun qo‘shimcha shart-sharoitlar yaratish borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda. Shu bilan birga, ulg‘ayib kelayotgan yosh avlodning ilm egallashga bo‘lgan ishtiyoqi va intellektual salohiyatini oshirish, shuningdek, xalqaro maydonda mamlakatimizning nufuzini yanada yuksaltirish uchun iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini takomillashtirish zarurati mavjud” [1].

“Iqtidor” arabcha “qodir bo‘lmoq”, “qila olmoq”, shaxsning ijodiy xususiyati va aqliy faoliyatini anglatadigan tushuncha[4], shuningdek, iqtidorli o‘quvchilar maqsadga intilish, qat’iyatlilik va mehnatsevarlik kabi fazilatlar hamda o‘z yoqtirgan faoliyat bilan shug‘ullanish istagining kuchliligi ularni boshqalardan ajratib turadilar. Iqtidorli o‘quvchilarni aniqlash va ularni tarbiyalashning asosiy maqsadi, mamlakatimizning ilmiy va ijodiy salohiyatini rivojlantiruvchi intellektual salohiyati bor yoshlarni tayyorlashdan iboratdir.

Psixologik lug‘atlarda “iqtidor” tushunchasi quyidagicha ta’riflanadi:

- 1) iqtidor bu faoliyatning muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta’minlaydigan qobiliyatlarning o‘ziga xos uyg‘unlashuvidir;
- 2) iqtidor bu – insonning imkoniyatlari doirasi, faoliyatlari darajasi va o‘ziga xosligini belgilaydigan umumiy qobiliyatlar;
- 3) iqtidor bu – aqliy potensial, ta’lim olish qobiliyati va bilish imkoniyatlarining bir butun individual tavsifi;
- 4) iqtidor bu – tabiat tomonidan in’om etilgan qobiliyatlar, ularning tabiiy asoslarining o‘ziga xosligi va namoyon bo‘lishi darajalari;
- 5) iqtidor bu–iste’dodlilik, faoliyatda yuqori natijalarga erishish uchun ichki imkoniyat va sharoitlarning mavjudligi [4].

Ushbu tavsiflardan kelib chiqqan holda, shuni ta’kidlash mumkinki, iqtidor asosida umumiy intellektual va insonning bilish imkoniyatlarini belgilaydigan, tabiat tomonidan in’om etilgan qobiliyatlar, biror-bir faoliyatda (masalan, ta’lim, ijodiy, kasbiy, ilmiy) muvaffaqiyatga erishishni ta’minlaydigan maxsus qobiliyatlar yotadi.

Iqtidorli bola – bu u yoki bu faoliyat turida yorqin, ravshan, ba’zan ajoyib yutuqlar bilan ajralib turadigan bola. Umumiy qobiliyat egalari yuqori intellektual imkoniyatlarga ega bo‘lib, muammoning yoki biron-bir masalaning yechimini tezda topishi, faoliyatiga ijodiy yondashishi bilan ajralib turadi.

Maxsus qobiliyat egalari esa biron-bir aniq (masalan, matematika, musiqa, rasm chizish, shaxmat o‘ynash, sport) faoliyat turiga qobiliyati bo‘lgan va mana shu faoliyat bilan shug‘ullanishni afzal ko‘radilar. Iqtidorli bolalar bu umumiy va maxsus qobiliyatlarni o‘zida mujassam etgan bolalardir. Ular boshqa

bolalardan quyidagi belgilari bilan ajralib turadilar:

- qiziquvchanligi;
- doimo turli savollarga javob axtarishligi;
- nutqi, tafakkuri, xotirasining tez rivojlanishi;
- erta yoshdanoq musiqa, rasm chizish, kitob o‘qish, kompyuter va kompyuter o‘yinlariga, matematikaga qiziqishi;
- yuqori darajadagi bilish faolligi va o‘quv faoliyati;
- zamonaviy kompyuter texnologiyasida maqsadga intiluvchanlik va originallik;
- tafakkurning unumdorligi.

Ko‘pgina mashhur olimlar, bastakorlar, rassom va yozuvchilar (masalan, yosh V.A. Motsart, F. Galton, I. Mechnikov, K. Gauss, N. Vinner, G. Leybnits, V. Gyugo) erta yoshdayoq o‘zlarining qobiliyatlarini namoyon qilganlar. Amerikalik olimlar tomonidan 400 ga yaqin taniqli odamlarning tarjimai holi o‘rganib chiqilganda, ulardan 60 foizi maktab ta’limi davrida jiddiy muammolarga duch kelganliklari aniqlandi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, har qanday ta’lim tizimining quyi bosqichlaridanoq o‘quvchilarning imkoniyatlari va qiziqishlarini aniqlash va ta’lim mazmunini shu asosda tashkil etish maqsadga yo‘naltirilgan faoliyatning rivojlanishini ta’minlovchi, intellekt va bilimlarni ro‘yobga chiqaruvchi asosiy omillardan biridir.

Iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlash tizimini takomillashtirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 27-iyundagi “Yoshlar – kelajagimiz Davlat dasturi to‘g‘risida”gi PF–5466-son Farmoni [2] hamda 2018-yil 14-avgustdagi “Yoshlarni ma’naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta’lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–3907-son Qarori [3] qabul qilindi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlarni ma’naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta’lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori bilan tasdiqlangan chora-tadbirlar dasturida iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlashga doir quyidagi vazifalar belgilab berilgan:

- umumiy o‘rta ta’lim tashkilotlarida haftaning bir kunini – o‘zini o‘zi rivojlantirish kuni deb e’lon qilish;
- o‘quvchilarning qiziqish va qobiliyatlaridan kelib chiqqan holda mashg‘ulotlarni tashkil etish va o‘tkazish;
- o‘quvchilar tomonidan ishlab chiqilgan ishlanmalar va ijod namunalari, ko‘rgazmalarini tashkil etish hamda ularni rag‘batlantirish;
- ommaviy axborot vositalari, kino, teatr va musiqa san’atida yoshlar o‘rtasida xalqimiz ma’naviyatini, milliy istiqlol g‘oyasini targ‘ib qilishga,

bugungi islohotlarning mohiyatini yoritishga qaratilgan tizimli ishlarni tashkil etish:

Shuningdek, umumiy oʻrta taʼlim maktablaridan farqli oʻlaroq nodavlat maktablarida joriy qilanayotgan qoʻshimcha dars va mashgʻulotlar ham oʻquvchilarni yashirin qobiliyatlarini aniqlashdan iborat:

- Shaxsiy rivojlanish mashgʻulotlari: fikrini erkin bayon etish va oʻz qahramonini aniqlash;

- Mantiqiy fikrlash darslari: intellektual ongini rivojlantirish maqsadida;

- Tanqidiy muammolarni hal qilish: hayotda uchraydigan realniy voqea hodisalarga oʻz qarashlari bilan yechim izlash;

- taʼlim tashkilotda yoshlar teatr studiyalarini tashkil etish;

- axborot-kommunikatsiya texnologiyalari boʻyicha bilimni oshirish uchun IT darslarini koʻpaytirish;

- taʼlim tashkilotida fanlarni namunalı oʻzlashtirayotgan, ijobiy xulq-atvorini namoyon etgan yoshlarni ragʻbatlantirish tizimini joriy etish, ularning yutuqlarini ommaviy axborot vositalarida boshqalarga oʻrnak sifatida targʻib qilish;

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, iqtidorli oʻquvchilarni iqtidorini oʻz vaqtida aniqlab, uni toʻgʻri yoʻnaltirish bu nafaqat bir shaxsni balkim mamkakatimiz yuksalishi va barkamol shaxslarni yetishtirishimiz uchun juda muhimdir. Ushbu mamkakatimiz rivoji va yuksaltirish uchun davlat taʼlim tashkilotlari bilan bir qatorda nodavlat taʼlim tashkilotlari ham oʻz hissasini qoʻshayotganligi juda quvonarlidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini tashkil etish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi 2019-yil 3-maydagi PQ-4306-son qarori. Qonun hujjatlari maʼlumotlari milliy bazasi, 04.05.2019 y., 07/19/4306/3078-son; 14.12.2019 y., 06/19/5894/4161-son).

2. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 27-iyundagi “Yoshlar – kelajagimiz Davlat dasturi toʻgʻrisida”gi PF-5466-son Farmoni // Qonun hujjatlari maʼlumotlari milliy bazasi, 15.08.2018 y., 07/18/3907/1706-son.

3. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 14 avgustdagi “Yoshlarni maʼnaviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga taʼlim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga koʻtarish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi PQ-3907-son Qarori // Qonun hujjatlari maʼlumotlari milliy bazasi, 15.08.2018 y., 07/18/3907/1706-son.

4. Oʻzbek tilining izohli lugʻati. 2-jild. – T.: «Oʻzbekiston milliy entsiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. – B. 264.

O‘ZBEK OILALARIDA KITOBXONLIKNI SHAKLLANTIRISH MASALALARI

Bazarov Shavkat

Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi ARM bosh mutaxassisi

“Bugungi murakkab va tahlikali dunyoda yoshlar tarbiyasi biz uchun eng muhim va dolzarb vazifa bo‘lib qolayotganini ota-ona, ustoz-murabbiy sifatida hammamiz yaxshi tushunamiz.

Shuning uchun ham yoshlarimizning qonuniy huquq va manfaatlarini ta‘minlash, ta‘lim-tarbiya masalasida xato qilishga hech qanday haqqimiz yo‘q. Bu masalada xato qilsak, bolalarimiz, farzandlarimizda, Vatanimizga xiyonat qilgan bo‘lamiz”

Shavkat Mirziyoyev

Annotatsiya: Mazkur maqolada oilada bolalarni kitobga qiziqtirish, kitobxonlik madaniyatini shakllantirish va bu borada ota-onalarning o‘rni haqidagi fikrlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Mutolaa, kitobxon, kutubxona, oila, ota-ona, tarbiya, bola, o‘smir, maktab, ko‘nikma.

Аннотация: В данной статье освещены мысли о том, как заинтересовать детей чтением, формировать культуру чтения в семье и о роли родителей в этом процессе.

Ключевые слова: Чтение, читатель, библиотека, семья, родители, воспитание, ребенок, подросток, школа, навыки.

Annotation: This article highlights the ideas on how to interest children in reading, form a culture of reading in the family, and the role of parents in this process.

Keywords: Reading, reader, library, family, parents, upbringing, child, adolescent, school, skills.

Jamiyat hayotida ezgu qadriyat va an‘analarni chuqur qaror toptirishda, xususan, xalqimiz, ayniqsa, yosh avlodning ma‘naviy-intellektual salohiyati, ong-u tavakkuri va dunyoqarashini yuksaltirishda, ona vatani va xalqiga muhabbat va sadoqat tuyg‘usi bilan yashaydigan barkamol shaxsni tarbiyalashda beqiyos ahamiyatga ega bo‘lgan omillar bir qancha bo‘lib, shulardan eng muhimi-bu kitobxonlik, yoshlarda mutolaa madaniyatini shakllantirish va rivojlantirishdir!

Kelajagimiz egalari hisoblanmish yosh avlodni ma‘naviy shakllantirishda kitobxonlikning o‘rni o‘ziga xos. Kitobning inson hayoti, kishilik jamiyati

ma'naviy taraqqiyotidagi beqiyos o'rni qadimdan ma'lum. U dunyoni tanish, bilim berish bilan birga go'zallikka muhabbat uyg'otish, undan, zavqlanish, yovuzlikdan nafratlanish tuyg'usini paydo qiladi. Bolalar kitobxonligini tashkil qilishda maktab hamda ota-onalar zimmasiga nihoyatda murakkab ma'suliyatli vazifa yuklanadi. Buning uchun ota-onalarning o'zi ham yuksak didga ega bo'lishlari kerak. Kitob mutolaasiga havasi bolalikdan paydo bo'lmagan o'quvchi keyinchalik berilgan katta hajimli asarlarni o'qishga kuch topolmaydi, ishtiyoq sezmaydi, hohish bildirmaydi, faqat darslikda berilgan qisqartirilgan parcha bilangina tanishadi va yozuvchining butun asar mazmuniga singdirib yuborgan pafosini, g'oyaviy-badiiy maqsadini to'la anglolmaydi, badiiy asarlar uyg'otadigan chinakam zavqidan bebahra qoladi, adabiyotning haqiqiy kuchini, qudratini his qilmaydi, natijada kitob o'qishga mehr qo'ymaydi.

Xususan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 13-sentabrdagi "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ibot qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida" PQ-3271-sonli qarori hamda Vazirlar mahkamasining 2020-yil 14-dekabrdagi "2020-2025-yillarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash milliy dasturini tasdiqlash to'g'risida"gi 781-son qarori bilan nafaqat mutolaa madaniyatini shakllantirish masalasi, balki kitobxon uchun zarur bo'lgan adabiyotlar ta'minoti bilan bog'liq barcha masalalarning huquqiy echimi topilib, sohani rivojlantirish bo'yicha vazifalar aniq ko'rsatib berildi. Kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirishga doir targ'ibot ishlarini tizimli va samarali tashkil etish maqsadida, o'zbek oilalarida kitobxonlik madaniyatini takomillashtirining zaruriyati tug'ilmoqda. Ma'lumki, bola kitob o'qishni bilgan taqdirdagina, kitob uning ma'naviy, hayotida muhim rol o'ynaydi. Buning uchun kitob bolaning ma'naviy boyishi uchun uni ma'naviy, aqliy, estetik o'sishga yo'llashi zarur. Buning uchun daslabki turtki oilada bolaga o'qib berilgan birinchi kitob bo'lsa, ikkinchisi bola otasi va onasining o'qishini eshitib, badiiy obrazlar go'zalligini his etishidir. Ana shu birinchi va ikkinchi uchrashuv bolaning keyingi, o'smirlik davrida uning ma'naviy hayotining barcha sohalari: mehnat, o'yin, musiqa, bolalar ijodi bilan bo'g'liq bo'lib, uni hayotning hamma tomonlarini qamrab olishi zarur.

Chunki, o'smir hayotini ijodiy mehnat, ertaklar olami, fantaziyalar, o'yin va musiqasiz tasavvur etish qiyin. Bularning barchasini kitobxonlik ham qamrab olsa, ana shunda uning hayoti mazmunsiz, ma'naviy qashshoq emas, balki voqea hodisalarning tub mohiyatini anglab olishga harakat qiladigan, turmush ziddiyatlarini tushunadigan barkamol shaxs bo'lib etishishiga yordam beradi. Haqiqatdan ham kitobxonlik insonni barkamollikka yo'llasa, uni o'qimaslik johillikka, ma'rifatsizlikka olib kelib, natijada ma'naviy qashshoqlikni keltirib chiqaradi. **Chunki bugungi kunda davlatimizning jahon hamjamiyatida o'z o'rniga ega bo'lishi, O'zbekistonning jahonda eng rivojlangan mamlakatlar qatoridan o'rin olishi uchun xuddi shu mamlakatda yashaydigan yoshlar**

barkamol aql egalari, yuksak madaniy saviya va ma'naviyatga ega bo'lishlari zarur. Ana shunday aql zakovatni shakllantiruvchi inson ma'naviy dunyosini boyituvchi vosita-bu kitob, kitobxonlikdir. Buning uchun maktabda, oiladagi muhim vazifa-kitobxonlikni inson hayotida zaruriyatga aylaitirishdan iborat. Agar kitobxoilik zaruriyatga aylanmasa, oilada, ham maktabda ham unga mehr-muhabbat e'tibor kuchaytirilmasa farzandni kitobga bo'lgan munosabatini o'zgartirish mumkin emas. Oila kitobxonligi bu-oila a'zolarinihg aql-zakovati va yuksak ma'naviyatini shakllantiruvchi, inson ma'naviy dunyosini boyituvchi, kitobga mehr-muhabbat hamda uni zaruriyatga aylantiruvchi ma'lum tizimdir. Bu tizim o'smirlarning aqliy, ma'naviy, axloqiy, estetik rivojlanishi tizimidan iborat bo'lib, o'zbek oilalarining kitobxonlikka doir boy an'anasi va hozirgi davrda to'plangan boy tajribasiga asoslanadi.

Ma'lumki, kitobxonni avvalo kitobda tasvirlangan voqealar qiziqtiradi. Asta-sekin bu qiziqish uning hissiyotiga ta'sir etib, tasvirlangan voqelik bilan hayot voqeligini taqqoslay boshlaydi, tasvirlardagi go'zallikni anglay boshlaydi, qahramonlarning xarakteri haqida o'ylay boshlaydi, muallifning maqsadi bilan qiziqadi.

Bugungi kunda o'smirlarda kitob o'qish ko'nikmasini hosil qilish uchun asosiy maqsad-targibotning yangicha turli usullari asosida madaniy-tarixiy, manaviy-axloqiy merosni targ'ib qilish, o'tgan buyuk mutafakkirlar ijodlarini keng yoyish, ota-bobolarimiz, buyuk ajdodlarimiz qoldirgan boy madaniy va ma'naviy merosga sadoqatni tarbiyalash, muqaddas qadryatlarimizni saqlash asrab avaylashdek tuyg'ularni uyg'otish kabi targ'ibotni keng yo'lga qo'yishimiz kerak.

Ota-onalar bolalarga kitob tanlashda, ayniqsa o'smirlar yoshi, psixologiyasi, qiziqishi, didini hisobga olishi yoki zarurat paydo bo'lganda mutaxassislar bilan maslahatlashishi kerak. Shu bilan birga har bir badiiy yuksak asarning tarbiyaviy jihatlariga ham e'tibor berish zarur.

Olimlarning fikricha bir odam butun umri bo'yi 2000 ta kitob o'qiy olish imkoniyatiga ega ekan. Shuning uchun o'smirlik yillarida bola o'qigan kitob unda bir umrga iz qoldirishi muhim. O'smir endi bolalik davridan o'tgan. U o'qigan kitobidan mamnun bo'lib, zavq bilan o'qishi zarur. U endi kitobni yozuvchining badiiy mahoratiga qoyil qolib, so'zning hissiy bo'yog'idan ta'sirlanib, uni idrok qilib o'qishga o'tadi. Shunday ekan, u o'ziga yoqib qolgan kitoblar bilan oilasining shaxsiy kutubxonasini boyita boradi yoki o'zi shaxsiy kutubxona tashkil etish tashabbuskori bo'ladi.

Oilada bolaning kitobga qiziqishini oshirishda ota-ona namuna bo'lib farzandlari bilan birga kitoblar mutola qilishi, bolalar shoirlarining she'rlaridan parcha yoddan aytib berishi, ertaklar o'qib yoki gapirib berishlari hamda ular bilan savol-javoblar o'tkazishi lozim.

O'qib bo'lgan kitoblarini yirtmaslikka undashi, javonlardan ular uchun maxsus joylar ajratib kitoblar to'plami yaratish muhimligi tushuntiriladi. Bolaning yoshiga va qiziqishiga qarab kitoblar o'qish tavsiya etiladi. Farzand ulg'aygan sari unga "O'zbek xalq ertaklari", Xudoyberdi To'xtaboevning "Sariq devni minib", "Besh bolali yigitcha", Chingiz Aytmatovning "Oq kema", "Asrga tatigulik kun",

“Qiyomat” asarlari, O‘tkir Hoshimovning “Ikki yeshik orasi”, “Dunyoning ishlari”, Said Ahmadning “Ufq”, Tohir Malikning “Shaytanat”, Nosir Fozilovning “Qorxat”, “Saraton”, Abdulla Qodiriyning “O‘tgan kunlar”, “Mehrobdan chayon”, Cho‘lponning “Kecha va kunduz”, Pirimqul Qodirovning “Yulduzli tunlar”, “Avlodlar dovoni”, Abdulla Qahhorning “Sinchalak”, Oybekning “Navoiy”, Odil Yoqubovning “Diyonat”, Shukrulloning “Kafansiz ko‘milganlar”, Tog‘ay Murodning “Otamdan qolgan dalalar”, Cho‘lpon, G‘afur G‘ulom, Hamid Olimjon, Uyg‘un, Mirtemir, Abdulla Oripov, Erkin Vohidov, Shukrullo, Zulfiya, Saida Zunnunova, Halima Xudoyberdieva, Muhammad Yusuf, Anvar Obidjonlarning she‘riy to‘plamlarini o‘qitish bilan bitga faqat o‘zbek adabiyotigina emas, qardosh va chet el adabiyoti namunalaridan ham tavsiya etish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Sh.Pero Orinyanning “Qizil shapkacha”, aka-uka Grimmlar, Mark Tven, Xans Xristian Andersen, Janni Rodari, Joiatan Svift, Rasul Hamzatov, Nodar Dumbadze, Chingiz Aytmatov, A.S.Pushkin asarlari, K.D.Ushinskiy, L.N.Tolstoy, S.Marshakning hikoyalari doimo bolalar uchun qiziqarli hisoblanadi va ular ushbu asarlarni o‘qiyotganda qahromonlarni o‘zida gavdalantiradi. Bu esa tarbiyasiga, dunyoqarashiga ta’sir etadi.

Hozirgi davrda televizor, mobile aloqalar, internet ommalashgan bir vaqtda qisman kitob oqishni siqib chiqarayotir, degan etirozlar ham paydo bo‘lmoqda. Lekin shuni aytish joizki yuqorida keltirilgan asarlarni bola o‘qigandan keyin yoki televizorda shu asar bo‘yicha ishlangan kino yoki multfilmni tomosha qilsa biror ko‘rsatuvni ko‘rish uchun har bir inson tayyorlanadi, o‘ziga qulay sharoit yaratadi. Teledasturlar qaysi ko‘rsatuvni qachon ko‘rishga o‘rgatadi Agar kitob o‘qish uchun ham ota-onalar ana shunday sharoit yaratsa, televizor, mobile aloqalar, internetdan ko‘rish va tanlab kitob o‘qishni, qiziqib o‘qishni o‘rgatsa, ko‘zlangan maqsadga erishish mumkin.

Kitobxonlikda eng muhimi oilada kitobga mehr uyg‘otish, uni avaylab-asrashni tarkib toptirishdir. Faqat allomalargina emas, ko‘plab oddiy insonlar, ham kitobni asrab-avaylaydilar.

Biz 100 ta oilani farzandlariga yatatib bergan shart-sharoitini, farzandlar qiziqishini ularni kitobga bo‘lgan mehrini oshirishda qanday kitoblar olib berganligi, farzandlaridan qaysi kitob juda yoqqani bo‘yicha so‘rovnoma o‘tkazildi. So‘rovnoma 1-2-sinfda o‘qiydigan bolalar asosan rasmlı kitoblarni va ertak kitoblarni, 3-5-sinfgacha bo‘lgan bolalar ota-onasi sotib olib kelgan, 6-7-sinf o‘quvchilari esa maktab kutubxonasiga obuna bo‘lib kitoblarni o‘qigani, 8-9-sinf o‘quvchilari esa juda kam kitob sotib olishi hamda internetdan asarlar o‘qishini, 10-11-sinfdagi o‘quvchilar ko‘proq tanlayotgan sohasiga oid va aydio kitoblarni tinglashini aytishdi.

Xulosa qilib aytganda, barcha ezgu ishlarning, bunyodkor g‘oyalarning asosi bu kitobdir. Kitob eng yaqin do‘stlardan biridir. Biz savollarga kitoblar orqali javoblar topamiz, kitoblar fikrlash uchun eng muhim oзуqadir. Bizga ilm nurlarini sohadigan ham kitobdir. Shuning uchun ham biz bugungi kunda kitobga bo‘lgan qiziqishni oiladan boshlasak va bu uchun ularni yoshiga mos kutubxonalarni shakllantirsak, oilada bolada o‘qish malakalarni shakllantirish negizida og‘zaki

nutq rivojlantirish va kitobga muhabbatni oshirish kerak deb hisoblaymiz. Biz buyuk ishlarga qodir yoshlarimizni hayot yo‘llarida hamroh va maslahatgo‘y, bir umrlik sodiq do‘st, kitobga tayanishni oiladan boshlasak, kelajagi buyuk yurtimiz uchun munosib bunyodkor yoshlarni tarbiyalab voyaga etkazishda o‘z hissamizni qo‘shgan bo‘lardik.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 13-sentabrdagi “Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ‘ibot qilish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to‘g‘risida” PQ-3271-sonli qarori.

2. 2020-yil 14-dekabrdagi “2020-2025-yillarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash milliy dasturini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 781-son qarori.

3. G‘aniyeva D.A, Ratner R.I. “Ta’lim tizimidagi axborot-kutubxona jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish”.-T., Yangi asr avlodi, 2013.

4. G‘aniyeva D.A.“Ta’lim maqsadlarini amalga oshirishda axborot-resurs markazlarining roli” -T.:Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi, 2009.

ZAMONAVIY DUNYODA IQTIDORLI YOSHLAR BILAN ISHLASH TEXNOLOGIYALARI

Axunboboyev Mamur Mahmudovich, Umirzaqov Oybek Alimqul o'g'li

Guliston davlat universiteti katta o'qituvchisi

Guliston davlat universiteti tayanch doktoranti

Email: oybek_umirzaqov2@gmail.com

Annotation. Improving the system of organization of the in-depth and specialized educational process, taking into account the talent, ability, interests and levels of academic mastery of students on a global scale, creating pedagogical foundations for the development of independence, creative initiative and social responsibility in students, creative potential development of educational technologies focused on the personality of the student, diagnosis of students' talent and moral and spiritual support are gaining importance.

Kay words. pedagogical activity, gifted youth, talent, intellect, mental potential, youth periods.

Pedagogik faoliyatning ustuvor yo'nalishi sifatida iqtidorli o'quvchilarni tanlash va ularning o'quv-biluv faoliyatini tashkil etish, iqtidorli o'quvchilarni tarbiyalash va rivojlantirish bugungi kundagi dolzarb masalalardan biridir. Bu haqida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2019-yil 3-maydagi PQ-4306-son Qarori misol bo'la oladi.

"Mamlakatimizda istiqbolli yoshlarni qo'llab-quvvatlash, ularning iqtidorini ro'yobga chiqarish, ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatini samarali yo'lga qo'yish uchun qo'shimcha shart-sharoitlar yaratish borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda. Shu bilan birga, ulg'ayib kelayotgan yosh avlodning ilm egallashga bo'lgan ishtiyoqi va intellektual salohiyatini oshirish, shuningdek, xalqaro maydonda mamlakatimizning nufuzini yanada yuksaltirish uchun iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini takomillashtirish zarurati mavjud" [1].

"Mamlakatimizda istiqbolli yoshlarni qo'llab-quvvatlash, ularning iqtidorini ro'yobga chiqarish, ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatini samarali yo'lga qo'yish uchun qo'shimcha shart-sharoitlar yaratish borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda. Shu bilan birga, ulg'ayib kelayotgan yosh avlodning ilm egallashga bo'lgan ishtiyoqi va intellektual salohiyatini oshirish, shuningdek, xalqaro maydonda mamlakatimizning nufuzini yanada yuksaltirish uchun iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini takomillashtirish zarurati mavjud" [1].

"Iqtidor" arabcha "qodir bo'lmoq", "qila olmoq", shaxsning ijodiy xususiyati va aqliy faoliyatini anglatadigan tushuncha[2], shuningdek, iqtidorli yoshlar

maqsadga intilish, qat'iyatlilik va mehnatsevarlik kabi fazilatlari hamda ijodiy faoliyat bilan shug'ullanish istagining kuchliligi bilan ajralib turadilar. Iqtidorli o'quvchilarni izlash, aniqlash va tarbiyalashning asosiy maqsadi respublikaning ilmiy va ijodiy salohiyatini rivojlantiruvchi intellektual salohiyati bor yoshlarni tayyorlashdan iboratdir.

Psixologik lug'atlarda "iqtidor" tushunchasi quyidagicha ta'riflanadi:

- iqtidor bu faoliyatning muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta'minlaydigan
- qobiliyatlarning o'ziga xos uyg'unlashuvidir;
- iqtidor bu – insonning imkoniyatlari doirasi, faoliyatlari darajasi va o'ziga xosligini belgilaydigan umumiy qobiliyatlar;
- iqtidor bu – aqliy potensial, ta'lim olish qobiliyati va bilish imkoniyatlarining bir butun individual tavsifi;
- iqtidor bu – tabiat tomonidan in'om etilgan qobiliyatlar, ularning tabiiy asoslarining o'ziga xosligi va namoyon bo'lishi darajalari;
- iqtidor bu–iste'dodlilik, faoliyatda yuqori natijalarga erishish uchun ichki
- imkoniyat va sharoitlarning mavjudligi [3].

Ushbu tavsiflardan kelib chiqqan holda, shuni ta'kidlash mumkinki, iqtidor asosida umumiy intellektual va insonning bilish imkoniyatlarini belgilaydigan, tabiat tomonidan in'om etilgan qobiliyatlar, biror-bir faoliyatda (masalan, ta'lim, ijodiy, kasbiy, ilmiy) muvaffaqiyatga erishishni ta'minlaydigan maxsus qobiliyatlar yotadi.

Iqtidorli bola – bu u yoki bu faoliyat turida yorqin, ravshan, ba'zan ajoyib yutuqlar bilan ajralib turadigan (yoki bunday yutuqlarning ichki shart-sharoitlariga ega) bola. Umumiy qobiliyat egalari yuqori intellektual imkoniyatlarga ega bo'lib, muam-moning yoki biron-bir masalaning yechimini tezda topishi, faoliyatiga ijodiy yondashishi bilan ajralib turadi. Maxsus qobiliyat egalari esa biron-bir aniq (masalan, matematika, musiqa, rasm chizish, shaxmat o'ynash, sport) faoliyat turiga qobiliyati bo'lgan va mana shu faoliyat bilan shug'ullanishni afzal ko'radilar. Iqtidorli bolalar bu umumiy va maxsus qobiliyatlarni o'zida mujassam etgan bolalardir. Ular boshqa bolalardan quyidagi belgilari bilan ajralib turadilar:

- qiziquvchanligi;
- doimo turli savollarga javob axtarishligi;
- nutqi, tafakkuri, xotirasining tez rivojlanishi;
- erta yoshdanoq musiqa, rasm chizish, kitob o'qish, kompyuter va kompyuter ;
- o'yinlariga, matematikaga qiziqishi;
- yuqori darajadagi bilish faolligi va o'quv faoliyati;
- zamonaviy kompyuter texnologiyasida maqsadga intiluvchanlik va originallik;
- tafakkurning unumdorligi.

Pedagogik nuqtayi nazardan umumiy va maxsus qobiliyat yosh davrlarini inobatga olgan holda muhim jihatlariga bog'liq. Erta yosh davrlar – maktabgacha va kichik maktab yoshida iqtidor umumiy hamda universal qobiliyat sifatida ko'rilishi va rivojlanishi mumkin. Vaqt o'tishi bilan bu umumiy qobiliyat o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ma'lum bir yo'nalishni belgilaydi. Ayni vaqtda bu iqtidor bola tomonidan qay darajada namoyon bo'layotganligiga e'tibor qaratish kerak bo'ladi. Aniq namoyon bo'lgan, ya'ni psixolog, pedagog, ota-onalar tomonidan e'tibor berilgan qobiliyat – aktual, atrofdagilar payqamaydigan qobiliyat – potensial qobiliyat deyiladi.

Ko'pgina mashhur olimlar, bastakorlar, rassom va yozuvchilar (masalan, yosh V.A. Motsart, F. Galton, I. Mechnikov, K. Gauss, N. Vinner, G. Leybnits, V. Gyugo) erta yoshdayoq o'zlarining qobiliyatlarini namoyon qilganlar. Va aksincha, ko'p hollarda bolalikda hech qanday iqtidorga ega bo'lmagan bolalar yetuklik davrda muvaffaqiyatlarga erishishlari mumkin.

Bu aqliy potensialga, ko'pincha, atrofdagilar e'tibor bermasliklari mumkin. Tabiiyki, har bir holatda iqtidorni payqamaslikning sabablari turlicha. Potensial qobiliyat haqiqatan ham ma'lum bir vaqtgacha namoyon bo'lmagandir. Balki ota-onalar, pedagoglar va kattalar tomonidan bola qalbining nozik harakatlaridagi o'zgarishlarga yetarlicha ahamiyat beril-magandir, intuitiv holda buni payqamagandirlar yoki bilimlari yetmagandir. Yoki, aksincha, bu narsalarni tushunmaganliklari sababli boladagi buyuk potensial imkoniyatlarni sezmagandir va hattoki, bu ijodkorlikni, intellektual tashabbusni negativ xususiyat sifatida qabul qilganlar. Boshqa xususiyatlarni esa qadrliroq deb hisoblaganlar, ya'ni hammamizga shaxsiy tajribamizdan ma'lumki, tirishqoqlik, itoatkorlik, saranjom - sarishtalik kabi xislatlarni fikrlar originalligi, dadillik, harakatlardagi va mulohaza yuritishdagi mustaqillikdan ustun qo'yadigan ota-onalar, o'qituvchilar, oliy o'quv yurtlari professor-o'qituvchilari, rahbarlar uchraydi.

Amerikalik olimlar tomonidan 400 ga yaqin taniqli odamlarning tarjimai holi o'rganib chiqilganda, ulardan 60 foizi maktab ta'limi davrida jiddiy muammolarga duch kelganliklari aniqlandi. Aktual va potensial qobiliyatlar tushunchasining mavjudligi rivojlanishni oldindan bashorat qilish muammosini muhim deb hisoblaydi. Shaxsning qanday sifatlari va xarakter xususiyatlari, fe'l-atvoridagi va faoliyatidagi fazilatlari kattalarga kelajakda bolaning buyuk olim, rassom yoki davlat arbobi bo'lishi mumkinligini aniqlashga yordam beradi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, uzluksiz ta'lim tizimining quyi bosqichlaridanoq o'quvchilarning imkoniyatlari va qiziqishlarini aniqlash va ta'lim mazmunini shu asosda tashkil etish maqsadga yo'naltirilgan faoliyatning rivojlanishini ta'minlovchi, intellekt va bilimlarni ro'yobga chiqaruvchi asosiy omillardan biridir. Ta'lim-tarbiya tizimini tubdan o'zgartirish, barkamol insonni shakllantirish kelajak taqdirimizni belgilab beruvchi dolzarb masalalardan biriga aylandi.

Iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash tizimini takomillashtirish maqsadida

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 27-iyundagi “Yoshlar – kelajagimiz Davlat dasturi to‘g‘risida”gi PF–5466-son Farmoni [4] hamda 2018-yil 14-avgustdagi “Yoshlarni ma‘naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta‘lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–3907-son Qarori [3] qabul qilindi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlarni ma‘naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta‘lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori bilan tasdiqlangan chora-tadbirlar dasturida iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlashga doir quyidagi vazifalar belgilab berilgan:

- umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida haftaning bir kunini – o‘zini o‘zi rivojlantirish kuni deb e‘lon qilish;

- o‘quvchilarning qiziqish va qobiliyatlaridan kelib chiqqan holda mashg‘ulotlarni

 - tashkil etish va o‘tkazish;

- o‘quvchilar tomonidan ishlab chiqilgan ishlanmalar va ijod namunalari, ko‘rgazmalarini tashkil etish hamda ularni rag‘batlantirish;

- ommaviy axborot vositalari, kino, teatr va musiqa san‘atida yoshlar o‘rtasida xalqimiz ma‘naviyatini, milliy istiqlol g‘oyasini targ‘ib qilishga, bugungi islohotlarning mohiyatini yoritishga qaratilgan tizimli ishlarni tashkil etish;

- yoshlarga har tomonlama o‘rnak bo‘ladigan “Zamonamiz qahramoni” obrazlarini yaratish va targ‘ib qilish;

- “Men nechun sevaman O‘zbekistonni” mavzusidagi ijodiy ishlar tanlovini (insho yozish, she‘riyat, rassomchilik va boshqalar bo‘yicha) har yili o‘tkazish;

- Ziyonet axborot tarmog‘ining elektron va audio kitoblar bazasini milliy va jahonning eng yaxshi badiiy adabiyotlari bilan boyitish va unga barcha umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarining ulanishini ta‘minlash;

 - ta‘lim muassasalarida yoshlar teatr studiyalarini tashkil etish;

- yoshlarning ilmiy dunyoqarashini kengaytirish, tabiiy va texnik fanlarga bo‘lgan qiziqishini qo‘llab-quvvatlash, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bo‘yicha bilimni oshirishga qaratilgan ilmiy-ommabop – “Intellectual taraqqiyot” televizion ko‘rsatuvini tashkil etish;

- umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida fanlarni namunali o‘zlashtirayotgan, ijobiy xulq-atvorini namoyon etgan yoshlarni rag‘batlantirish tizimini joriy etish, ularning yutuqlarini ommaviy axborot vositalarida boshqalarga o‘rnak sifatida targ‘ib qilish;

- yoshlar o‘rtasida milliy g‘oyani targ‘ib qilish, ularda davlat ramzlari va milliy qadriyatlarga hurmat hissini uyg‘otish, amalga oshirilayotgan islohotlarning mazmun-mohiyatini yoshlarga yetkazish [3].

Shuningdek, o'quvchilar iqtidorini aniqlashda iste'dod muhim o'rin tutadi. Iste'dodli bolalar ilk yoshlardan oq sabab-oqibat munosabatlarini kuzatish hamda shunga mos xulosalar chiqarish layoqatlari bilan ajralib turishadi. Odatda, nutq va abstrakt tafakkurni erta o'zlashtirishlariga asoslangan a'lo darajadagi xotiraga ega bo'ladilar. Ularning axborot va tajribani klassifikatsiyalash layoqati, to'plangan bilimlardan keng foydalanish malakasi ajratib turadi. Iste'dodli bolalarga ularning murakkab sintaktik konstruksiyali ulkan lug'at boyligi, shuningdek, savol berish malakasi eng ko'p diqqat ajratishga olib keladi. Ko'plab iste'dodli bolalar lug'at va ensiklopediyalarni qiziqish bilan o'qishadi, yangi so'zlarni o'ylab topishadi, aqliy qobiliyatlarni faollashtirishni talab qiluvchi o'yinlarni afzal ko'rishadi.

Iste'dodlar va ular bilan ishlashning barcha muammolari ikki bosqichga bo'linadi: bunday bolalarni qidirib topish va saralash; ularga ta'lim berish va tarbiyalash. Shuning uchun olimlar iste'dodlarni qidirib topishga kirishishdan oldin, eng avvalo, ularning xususiyatlarini tadqiq qiladilar. Iqtidorli va iste'dodli bolalarning diqqatni nimagadir yuqori darajada jamlay olishi, unga qiziqarli bo'lgan sohada natijaga erishishga qunt bilan intilishi ajratib turadi. Shu bilan birga, ularning ko'pchiligiga xos bo'lgan turli - tuman qiziqishlari ba'zan shunga olib keladiki, ular bir nechta ishni bir vaqtda boshlashadi, shuningdek, nihoyatda murakkab vazifalarni o'z zimmalariga oladilar. Ularda, shuningdek, aniq sxema va klassifikatsiyalarga qiziqish bo'ladi. Masalan, ular turli xil jadvallar tuzish, tarixiy faktlar, sanalarni sistemalashtirishni yaxshi ko'rishadi.

Umuman olganda, iste'dodli bolalarni diagnostikalash mumkin, agar ular ulkan fikrlash mustaqilligi bilan ajralib turishsa, nozik yumor tuyg'usi, ishni tashkil qilish va tartibga e'tibor bermaslik ularga xosdir. Ularning asosiy ustunliklaridan biri shundan iboratki, ular umumqabul qilingan tushunchalarga jur'at bilan shubha bildiradilar, ular hamma narsaga istehzo bilan qarashadi hamda avtoritetlarni ham hurmat qilishadi. Ularni, odatda, atrofdagilarning mavqei va qarashlarini idrok qilish hayajonga solmaydi, ular umumqabul qilingan nuqtayi nazarlarni ajratmaydilar [4].

Shuning uchun ular bolaligida – o'qituvchilariga, ulg'ayganlarida – boshliqlariga ko'plab tashvish keltirishadi... Ammo aynan ular to'g'risida mashhur pedagog va psixolog Sh.Amonashvili mehr bilan o'rinli gap aytgan:

“Shumtakalar – taraqqiyot dvigatelidir”... Bolalikdagi iqtidorni potensial sifatida ko'rish mumkin. Bu bolalikdagi iqtidorning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish kerak (kattalarning iqtidoridan farqli o'laroq). Bolalarning iqtidorliligi, ko'pincha, yosh rivojlanish qonuniyatlarining namoyon bo'lishi sifatida namoyon bo'ladi. Har bir bolaning yoshi qobiliyatlarni rivojlantirish uchun o'ziga xos shartlarga ega [4]. Masalan, maktabgacha yoshdagi bolalar tillarni o'zlashtirishga moyilligi, qiziqishning yuqori darajasi, fantaziyaning nihoyatda yorqinligi bilan ajralib turadi; katta yoshdagi o'spirin uchun she'riyat va adabiy ijodning turli xil turlari va boshqalar xarakterlidir.

Iqtidor belgilaridagi yosh omilining yuqori nisbiy og'irligi ba'zida iqtidorning ko'rinishini (ya'ni oddiy bola bo'lgan iste'dodning "maskasi"), ma'lum aqliy funksiyalarning jadal rivojlanishi, ixtisoslashuvi shaklida yaratadi. Yosh o'zgarishi ta'sirida ta'lim, madaniy xulq-atvor normalarini o'zlashtira olmaslik, nosog'lam oilaviy muhit va boshqalar ta'sirida bolalarning iqtidorliligi belgilari "pasayishi" mumkin. Natijada, ma'lum bir vaqt davomida ma'lum bir bola ko'rsatgan iqtidorning barqarorlik darajasini baholash juda qiyin. Bundan tashqari, iqtidorli bolani iqtidorli kattalarga aylantirish prognozi bilan bog'liq qiyinchiliklar yuzaga keladi. Bolalar iqtidorining namoyon bo'lishini, ko'pincha, o'qishdan ajratish qiyin (yoki kengroq, ijtimoiylashuv darajasi), bu yanada qulay yashash sharoitlari natijasidir.

Teng qobiliyatli bo'lgan holda, yuqori ijtimoiy-iqtisodiy maqomga ega bo'lgan oilaning bolasi (oila uni rivojlantirishga harakat qilgan hollarda) ba'zi bir faoliyat turlarida shunga o'xshash sharoitlar yaratilmagan bolaga nisbatan yuqori yutuqlarni ko'rsatishi aniq. Muayyan bolani iqtidorli deb baholash, asosan, shartli hisoblanadi. Bolaning eng ajoyib qobiliyatlari uning kelajakdagi yutuqlarining bevosita va yetarli ko'rsatkichi emas. Bolalikda namoyon bo'lgan iqtidorlilik alomatlari, hatto, eng qulay ko'rinadigan sharoitlarda ham asta-sekin yoki juda tez yo'q bo'lib ketishi mumkin. Ushbu holatni hisobga olish iqtidorli bolalar bilan amaliy ishlarni tashkil etishda, ayniqsa, muhimdir [4].

O'qituvchi tomonidan iqtidorli bolalarni aniqlashda o'quvchilar orasidagi iqtidorning rivojlanishi darajasini, iqtidorning turli faoliyat doirasida amalga oshirish xususiyatlarini, bola rivojlanishining potensial imkoniyatlarini differentsiatsiya (tabaqalashtirish) qilish talab etiladi. Agar o'quvchi barcha berilgan topshiriqlarni osonlik bilan bajarsa, unda mantiqiy tafakkur, kuzatuvchanlik, mustahkam xotira, barcha vazifalarga qiziquvchanlik, o'z fikrini tushuntira olish, dasturiy amallarni bajara olishi, dunyoqarashining kengligi – bularning barchasi unda bilish jarayonlarining yuqori darajada rivojlanganligi va o'qituvchi tomonidan yetarli darajada e'tibor berish kerakligini talab etadi. Iqtidorli bola quyidagi xususiyatlarni ham o'zida mujassam etadi: ijodiy, original fikrga ega; biror dasturni mukammal bilishga nisbatan cheksiz intilish va qiziquvchanlik; ko'p hollarda o'z tengdoshlaridan mustaqilligi bilan ajralib turadi, o'qituvchi bilan muloqotga intiladi.

O'qituvchilarni ba'zida ayrim o'quvchilarning o'z tengdoshlariga o'xshamasligi, o'quvchida o'ta qiziquvchanlik, bilishga katta ishtiyoq xavotirga soladi. O'quvchining xatti-harakatlari qat'iy va noan'anaviy bo'lsa, masalan, -Nimaga?, -Nima uchun? kabi savollarni ko'p bersa, ba'zida o'qituvchi bu savollarga javob berishga qiynalsalar, o'quvchilarga tanbeh berishlari va hattoki, uni jazolashlari mumkin. Bunday holatlarda o'qituvchilar o'quvchidagi ijodiy imkoniyatlarni rivojlantirish o'rniga uni so'ndiradilar. O'quvchilarning iqtidorini rivojlantirishning samarali ishlashini ta'minlovchi pedagogik shart-sharoitlari e'tiborga quyidagicha olinsa, maqsadga muvofiq bo'ladi:

- o‘quvchilarni ijodiy-amaliy topshiriqlar tuzish va yechish ko‘nikmalarining hosil bo‘lishini ta‘minlovchi ijodiy faoliyatga jalb etish;
- o‘quvchilar ijodiy iqtidorining monitoringini olib borish;

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2019-yil 3-maydagi PQ–4306-son Qarori
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 27-iyundagi “Yoshlar – kelajagimiz Davlat dasturi to‘g‘risida”gi PF–5466-son Farmoni
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 14-avgustdagi “Yoshlarni ma‘naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta‘lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–3907-son Qarori
4. Милорадова Н.Г. Психология и педагогика: Учебник. – М.: Гардарики, 2006. – 335 с.
5. Шаповаленко И.В. Возрастная психология (Психология развития и возрастная психология). – М.: Гардарики, 2006. – 349 с.
6. Обухова Л.Ф. Возрастная психология: Учебник для вузов. – М.: Высшее образование; МГППУ, 2006. – 460 с.

MUSIQA DARSLARIDA BOLALARDA MUSIQA ESHITISH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Xudoynazarov Dilshodbek Obidjon o'g'li

*Sirdaryo viloyat Pedagogik mahorat markazi Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi
musiqa madaniyati fani metodisti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim muassalarida musiqa darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati to'g'risida mulohazalar yuritilgan. Shuningdek maqolada musiqa darslarida musiqa tinglashni o'quvchilarga o'rgatish metodikasi haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: musiqa tinglash, ohanglar, musiqiy belgilar, musiqiy o'yinlar, qo'shiq kuylash.

Musiqa tinglashning ahamiyati. Musiqa tinglashning ahamiyati haqida aytishdan oldin musiqa bu o'zi nima ekanligi, nima uchun uni tinglash kerakligini bilib olsak. Musiqa (yunoncha so'z bo'lib-muzalar san'ati) inson hissiy kechinmalari, fikrlari, tasavvur doirasini musiqiy tovushlar izchilligi yoki majmui vositasida aks ettiruvchi san'at turidir. Musiqa insonning turli kayfiyatlari (masalan, ko'tarinkilik, shodlik, zavqlanish, g'amxo'rlik, xavf-qo'rquv va hokazo)ni o'zida mujassamlashtiradi. Bundan tashqari, musiqa shaxsning irodaviy sifatlari (qat'iylilik, intiluvchanlik, o'ychanlik, vazminlik va boshqalar)ni, uning kayfiyatini ham yorqin aks ettiradi. Musiqaning ushbu ifodaviy-tasviriy imkoniyatlari yunon olimlari: Pifagor, Platon, Aristotel va Sharq mutafakkirlari: Forobiy, Abu Ali Ibn Sino, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Kavkabiy, tasavvuf arboblari: Imom G'azzoliy, Kalobodiy Buxoriy va boshqalar tomonidan yuqori baholangan, sharh va ilmiy tadqiq qilingan. Musiqaning odam ongi va hissiyotiga ta'sir etishning ajoyib kuyi uning ruhiy jarayonlariga hamohang bo'lgan protsessual-muayyan jarayonli tabiati bilan bo'g'liqdir. Musiqaning mazmuni — shaxsiy, milliy va umumbashariy badiiy qiymatlarning birligidan iborat bo'lib, bunda ma'lum xalq, jamiyat va tarixiy davrga xos ruhiy tarovat, sur'at, ijtimoiy fikr va kechinmalar umumlashgan holda ifodalanadi. Musiqa shakllari har bir davrning ma'naviy-ma'rifiy talablariga javob bergan holda, ayni vaqtda inson faoliyatining ko'pgina jabhalari (muayyan jamoaviy tadbirlar, odamlarning o'zaro etik va estetik ta'sir etish, muloqot qilish jarayonlari) bilan mushtarakdir. Musiqaning, ayniqsa, insonning axloqiy va estetik didini shakllantirish, hissiy tuyg'ularini rivojlantirish, ijodiy qobiliyatlarini rag'batlantirish vositasi sifatida roli juda muhimdir. Musiqa inson miyasini og'riq va mushaklarni charchoqdan chalg'itadi. Ba'zi qo'shiqlar o'qitish sifatini va uning hissiy fonini yaxshilaydigan endorinlarni yaxshilaydi. Bir daqiqada ma'lum bir

zarbalar bilan musiqa harakatlanish tezligini oshirishi mumkin. Turli xil holatlarda musiqa bo'shashish, uxlashga yordam beradi. Qo'rquv, stress, tushkunlik, xafa bo'lganda kayfiyatni ko'tarishga qodir. Musiqa ko'plab biologik jarayonlarga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bu charchoqning oqibatlarini kamaytiradi, pulsni o'zgartiradi, nafas olishni yaxshilaydi, bosimni barqarorlashtiradi, psixologiyaga ta'sir qiladi. Musiqani tinglash, qiziqish, musiqiy ufqlar, bolalarning musiqiy sezgirligini oshiradi, biz eshitgan tovushlar shunchalik ko'pki, bu hamkorlik qanchalik kuchli bo'lsa, shunchalik yangi yangi ulanishlar shakllantiriladi, bu bizning kognitiv qobiliyatimizning asosini tashkil qiladi. Ammo har qanday shaxsni afzal ko'rgani haqida bashorat qilish uchun vaqtincha va vaqtinchalik ulushim mas'uliyatli ekanligini bilishingiz kerak.

Musiqani insonlarning ruhiga ta'sir etish bu ko'p paytgacha tadqiq etilgan va o'rganilgan bir mavzu. Musiqa o'ziga xos energiya, his va emotsiya sifatida insonlarga ta'sir qilishi mumkin. Bu qo'shiqlarning ritmi, melodiyasi, so'zlarining ma'nosini o'z ichiga oladi. Biror musiqani eshitganda, insonning gormonal tizimi o'zgarib, endorfinga olib keladi, bu esa insonni xotirasini yangilaydi. Masalan, qo'shiqlar o'zgartiradigan ritmlar va akkordlar uning emotsiyalarini o'zgartirishga yordam berishi mumkin. Biror musiqani eshitish insonning jismoniy va ruhiy holatini o'zgartirishi mumkin. Masalan, qo'shiqlar depressiya, stres yoki qarishni qisqarishi va insonning umidini oshirishi mumkin. Boshqalar esa, biron bir musiqani eshitish orqali maqsadlari va ma'naviyati bilan bog'liq hislarni ko'rsatishga intiladigan qo'shiqlarni qidirib topishadi. Shuningdek, musiqa madaniyati va ijtimoiy o'zgarishlarga ham olib kelishi mumkin. Misol uchun, davrning siyosiy, ijtimoiy, yoki madaniy holatlariga asoslangan qo'shiqlar insonlarda ulkan hissiyotlar va shunchalik qo'shiqning tarixiy ma'nosi haqida muomalar hal qilishini mumkin. Barchasini hisobga olgan holda, musiqa insonlarning ruhiga yo'l ochadigan kuchli vosita bo'lib, buni o'rganish va undan foydalanish, insonlarning umidini oshirish, stresni qisqartirish va o'zining ma'naviyatini yaxshilashda o'z muhim o'rinini egallaydi.

Bolalarda musiqa eshitish qobiliyatini shakllantirish o'ziga xos ahamiyati bor, Chunki musiqa boshlang'ich yoshlarda intellektual, hissiy va ijtimoiy rivojlanish uchun katta ahamiyatga ega. Quyidagi usullar o'quvchi yoshidagi musiqa eshitish qobiliyatini rivojlantirishga yordam berishi mumkin:

1. Musiqa eshitish: Bolalarga musiqa eshitish yordamida ularga turli janrlardagi musiqalarni tanishish mumkin. Bu ularning musiqa qobiliyati, musiqa shakllantirishida o'zlarini rivojlantirishga yordam beradi.

2. Musiqa bilan qo'shiq tushuntirish: Bolalarga musiqa elementlarini o'rganish imkoniyatini berish. Bu ularning musiqani his qilish va ijro etishni o'rganishga yo'l qo'ymoqda.

3. Qo'shiq so'zlari va ma'naviyati: Bolalarga eshitadigan qo'shiqlarning so'zlari va ularning ma'naviyati haqida muloqot olib borish. Bu ularning musiqa qiroati va fikrini tushunishiga yordam beradi.

4. Qo'shiqlar va kinolarni muhokama qilish: Bolalarga ular eshitgan qo'shiqlar va musiqa asarlari haqida fikr bildirish uchun o'zlarining fikrini ifodalashlari va muhokama qilishlari uchun imkoniyat yaratish.

5. Musiqa o'yinlari va mashqlar: O'yinlar va mashqlar orqali bolalarni musiqani o'rganish va uning elementlarini tushunishga intiladigan joylar o'rniga keltirish. Masalan, musiqa notalari, tempi va garmoniyaga oid o'yinlar.

6. Konsertlar va musiqa teatrlari: Bolalarga musiqa konsertlariga va musiqa teatrlariga olib borish orqali yashirin xursandlik va bilim olishlari mumkin.

Bu usullar musiqa eshitish qobiliyatini shakllantirishda yordam beradi va bolalarga musiqaga qiziqtirish va uning olamiga kirishishlarini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Musiqa darslarini samarali tashkil etish uchun quyidagi maslahatlarga amal qilish mumkin:

1. Dars maqsadlarini aniqlash: Darsning maqsadi va rejalarini belgilash juda muhimdir. Bu maqsadlar o'quvchilarning musiqa o'rganishga oid ma'naviy va amaliy maqsadlarini o'z ichiga oladi.

2. Mudir va dastur tuzuvchisini tanlash: Musiqa darslarini olib borish uchun malakali bo'lgan mudir va dastur tuzuvchini tanlash juda muhimdir.

3. Darslar dasturini tuzish: Darslar dasturini tuzishda amaliy va nazariy yondashuvlar, musiqa tarixi, nota va ritmlar, garmoniya, ijro asoslari, musiqa qo'shiqlarining tahlili va boshqalar kabi muhim mavzularni qamrab olish kerak.

4. Amaliy mashqlar va dastlabki vazifalar: Darslar amaliy mashqlar va dastlabki vazifalardan iborat bo'lishi lozim. Bu o'quvchilarning musiqa asoslari va qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

5. Musiqa asoslarini o'rganish: O'quvchilarga musiqa asoslarini o'rganish, notalarni o'qish, ritmlarni his qilish, garmoniyani aniqlash kabi asosiy musiqa ko'nikmalarini o'rgatish muhimdir.

6. Individual va guruh darslarining kombinatsiyasi: Individual darslar shaxsiy ta'limni kuchaytirish uchun juda foydali bo'lishi mumkin, lekin guruh darslari ham ijodiy fikrlash va jamoat bilan musiqa yaratishni o'rganishga imkon beradi.

7. Musiqa tarixi va uslublarini o'rganish: O'quvchilarga musiqa tarixi, turli uslublar va janrlar haqida tushuncha bering. Bularning musiqa dunyosini tushunishiga yordam beradi.

8. Konsertlar va ijro mashqlari: Darslar davomida o'quvchilarga konsertlar tashkil etish va ijro mashqlari o'tkazish juda muhimdir. Bu ularning musiqa bilan real aloqani mustahkam qilishiga yordam beradi.

9. Tezkor testlar va baholash: O'quvchilarning o'zlarining rivojlanish darajasini baholash va monitoring qilish uchun regulyar tezkor testlar va baholar qo'yish muhimdir

Musiq a darslarini samarali tashkil etish uchun dars o'tkazish usullarini individual o'quvchilarning qobiliyat va talablari bo'yicha moslashtirish va o'quvchilarning musiqa bilan real aloqalarini mustahkam qilish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. D.Omonullayeva «Maktabda musiqa tarbiyasi metodikasidagi lersiyalar kursi» T., 1990.
2. H.Nurmatov, N.Yo'ldosheva "O'zbek xalq musiqasi ijodiyoti" T: 2007.
3. Dildora Anvarovna Karimova Musiq a o'qitish metodikasi: boshlang'ich sinflarda musiqa tinglash faoliyati T: 2023

ICHKI DIZAYNNING ASOSIY TAMOIYILLARI

Agibayeva Shaxzoda Baxtiyor qizi

GulDU Interyer dizayn loyihalash yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada biz ichki dizaynning asosiy tamoyillari haqida bilimlarga ega bo'lamiz.

Annotation. In this article, we will have knowledge about the basic principles of interior design.

Аннотация. В этой статье мы получим знания об основных принципах дизайна интерьера.

Kalit so'zlar. Ritm, Interleaving, Progressiya, Vizual tekstura.

Keywords. Rhythm, Interleaving, progressive, visual texture.

Ключевые слова. Ритм, чередование, прогрессивность, визуальная текстура.

Ichki dizayn-bu yashash va ishlash uchun funktsional va estetik jihatdan yoqimli sharoitlarni yaratish uchun makonni tartibga solish san'ati va ilmi. U ranglar, to'qimalar, mebellar, yorug'lik va boshqa ko'plab elementlarni tanlashni o'z ichiga oladi, ular birgalikda makonni nafaqat chiroyli, balki qulay qilish uchun ishlaydi. Bugungi kunda ichki dizayn har bir inson hayotining muhim qismiga aylandi, chunki makonning vakolatli dizayni kayfiyat, mahsuldorlik va farovonlikka sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Ichki dizayn tamoyillari:

- Funktsionallik: bo'sh joy, qulay va kundalik hayot uchun mos bo'lishi kerak.
- Estetika: tashqi ko'rinish, egasining didi va afzalliklarini aks ettirishi kerak.
- Uyg'unlik: dizaynning barcha elementlari bir-biri bilan uyg'un bo'lishi kerak.

Ichki dizayn arxitektura tamoyillari, idrok psixologiyasi va uslubni his qilishni talab qiladi. Ichki dizayn tamoyillari funktsional va uyg'un makon yaratishga yordam beradigan asosiy qoidalardir. Ushbu tamoyillar ichki dizaynning estetik va amaliy jihatlarini birlashtirib, vizual muvozanat va funktsionallikka erishishga imkon beradi. Har bir printsiptni batafsilroq ko'rib chiqamiz.

1. Balans

Balans-bu kosmosdagi elementlarning vizual og'irligini taqsimlash. To'g'ri muvozanatli joy, ko'zga barqaror va yoqimli ko'rinadi.

- Nosimmetrik muvozanat: elementlar markaziy o'qqa nisbatan oynada joylashgan. Ushbu turdagi muvozanat ko'pincha klassik interyerlarda qo'llaniladi, bu tartib va nafislik hissini yaratadi.

- Asimmetrik muvozanat: elementlar nosimmetrik emas, lekin vizual og'irligi teng bo'lgan turli xil narsalardan foydalanish orqali muvozanat hissi yaratadi. Ushbu yondashuv ko'pincha zamonaviy uslublarda qo'llaniladi, bu interyerga dinamizm beradi.

- Radial muvozanat: elementlar Markaziy nuqta yoki o‘q atrofida joylashgan. Masalan, uning atrofida stullar joylashgan dumaloq ovqatlanish stoli.

2. Ritm

Ritm-bu ko‘zni kosmosga yo‘naltiradigan elementlarning takrorlanishi va almashinuvi. Bu dizaynda izchillik va birlikni yaratishga yordam beradi.

- Takrorlash: kosmosda rang, shakl, to‘qima yoki naqshni takrorlash. Masalan, to‘qimachilikdagi bir xil lampalar yoki naqshlar uyg‘un ritmni yaratishi mumkin.

- Interleaving: o‘zgaruvchan elementlardan foydalanish (masalan, har xil balandlikdagi stullar yoki o‘zgaruvchan yorug‘lik va quyuq soyalar) qiziqarli dinamikani yaratadi.

- Progressiya: elementning asta-sekin o‘zgarishi, masalan, kattalashgan lampalar yoki mebellar ko‘zni boshqarishi va kosmosda qiziqarli harakatni yaratishi mumkin.

3. Birlik va uyg‘unlik

Ushbu tamoyil ichki qismning barcha elementlari umumiy maqsadga erishish uchun birgalikda ishlaydigan izchil va yagona makonni yaratishdir.

- Ranglar sxemasi: bir xil ranglar palitrasi yoki izchil ranglar birlik tuyg‘usini yaratadi.

- Stilistik yo‘nalish: ichki qismning barcha elementlari bir xil uslubga tegishli bo‘lishi yoki bir-biri bilan uyg‘unlashishi kerak.

- Takrorlanadigan elementlar: bir xil materiallar, naqshlar va shakllardan foydalanish yaxlitlik tuyg‘usini yaratishga yordam beradi.

4. Urg‘u va fokus nuqtasi

Har bir interyerga diqqatni jalb qiladigan element – fokus nuqtasi kerak. Bu kamin, rasm, mebelning qiziqarli elementi yoki me‘moriy detal bo‘lishi mumkin.

- Fokusni yaratish: fokus nuqtasi ajralib turishi kerak, lekin ayni paytda ichki qismning qolgan qismi bilan uyg‘unlashishi kerak.

- Urg‘ularni qo‘llab-quvvatlash: qolgan elementlar diqqatni chalg‘itmasdan fokus nuqtasini qo‘llab-quvvatlashi kerak. Masalan, xonaning rang palitrasi neytral bo‘lishi mumkin, rasm yoki kamin esa yorqin aksanlar bo‘lishi mumkin.

5. Proportionlar va masshtab

Proportionlar va masshtab xona ichidagi elementlar o‘rtasidagi munosabatni va ularning kosmosning o‘lchamiga mosligini aniqlaydi.

- Proportionlar: bu turli elementlarning bir-biriga nisbati. Mutanosib ravishda tanlangan mebel va aksessuarlar xonada qulay tuyg‘u yaratadi.

- Masshtab: bu atama xonaning o‘ziga nisbatan elementlarning hajmini anglatadi. Misol uchun, kichkina xonadagi juda ko‘p mebel og‘irlik va haddan tashqari to‘lib ketish hissi yaratishi mumkin.

6. Kontrast

Kontrast vizual qiziqishni yaratishga va ichki qismning ba’zi elementlariga e’tiborni jalb qilishga yordam beradi. Bu rang, shakl yoki to‘qimalarning kontrasti bo‘lishi mumkin.

- Rang kontrasti: masalan, qora va oq ranglardan foydalanish kuchli vizual kontrastni yaratadi.

- To‘qimalarning kontrasti: silliq yuzalar yonidagi yumshoq matolar yoki metall yaqinidagi yog‘och, bular teginish qiziqishini yaratadi.

- Shakl kontrasti: yumshoq, yumaloq shakllar, o‘tkir burchaklar yoki geometrik chiziqlar bilan birgalikda dinamikani qo‘shishi mumkin.

7. Funktsionallik

Ichki makon nafaqat chiroyli, balki funktsional ham bo‘lishi kerak. Funktsionallik printsipli unda yashovchilarning ehtiyojlariga mos keladigan makon yaratishni nazarda tutadi.

- Rayonlashtirish: bo‘sh joy funktsional zonalarga bo‘linishi kerak: dam olish, ishlash, ovqatlanish va boshqalar uchun joy.

- Foydalanish qulayligi: mebel va aksessuarlardan foydalanish qulay bo‘lishi kerak va xona bo‘ylab harakatlanish yo‘nalishlari mantiqiy va sodda bo‘lishi kerak.

8. To‘qimalar

Ichki dizayndagi tekstura kosmosning teginish va vizual idrokiga ta’sir qiluvchi elementdir. Turli xil to‘qimalar ichki qismga chuqurlik va hajm qo‘shishi mumkin.

- Taktil to‘qima: bu teginish hissi – silliq, qo‘pol, yumshoq yoki qattiq yuzalar. Masalan, yumshoq to‘qimachilik qoplamalari mebelning qattiq chiziqlarini yumshatishi mumkin.

- Vizual tekstura: agar ob’ekt silliq ko‘rinsa ham, lekin murakkab naqshga ega bo‘lsa ham, u teksturali deb qabul qilinishi mumkin. Ushbu vizual idrok kosmosga hajm qo‘shadi.

9. Rang

Rang makonning kayfiyati va idrokiga ta’sir qiladi. U xonani kengaytirishi yoki aksincha, uni toraytirishi mumkin.

- Rang psixologiyasi: issiq ranglar (qizil, sariq) energiya beradi, sovuq ranglar (ko‘k, yashil) tinchlantiradi.

- Rang kontrasti: qarama-qarshi ranglarning kombinatsiyasi ichki makonni yanada dinamik qilishi mumkin.

- Monoxrom palitrasi: turli xil soyalarda bitta rangdan foydalanish yumshoq va qulay muhit yaratadi.

10. Harakat (Oqim)

Ushbu tamoyil insonning kosmosda qanday harakatlanishini va ichki elementlar uning nigohini yoki harakatini qanday boshqarishini anglatadi. Bo‘sh joyni qulay va oson his qilish uchun turli zonalar o‘rtasida silliq o‘tishlarni yaratish muhimdir.

- Qarash yo‘nalishi: ichki qismdagi chiziqlar (pardalar, gilamlar) kabi dekorativ elementlar ko‘zni boshqarishi va uzluksizlik hissi yaratishi mumkin.

- Haydash yo‘nalishlari: bo‘sh joy tirbandlik va to‘siqlardan qochish uchun harakatlanish yo‘llarini hisobga olgan holda qulay tarzda tashkil etilishi kerak.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki ichki dizayn tamoyillari, nafaqat, chiroyli va estetik jihatdan yoqimli, balki, yashash uchun qulay bo'lgan makonni yaratishga yordam beradi. Ushbu qoidalarga rioya qilish, yashash yoki ish joyida bo'lsin, ichki makonda uyg'unlik, qulaylik va funksionallikka erishishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ching, Francis D.K. Interior Design Illustrated. John Wiley & Sons, 2018.
2. Pile, John F. Interior Design. 5th ed., Pearson, 2014.
3. Ballast, David Kent. Interior Design Reference Manual: Everything You Need to Know to Pass the NCIDQ Exam. 6th ed., Professional Publications, Inc., 2013.
4. Kilmer, Rosemary, and Kilmer, W. Otie. Construction Drawings and Details for Interiors. John Wiley & Sons, 2016.
5. Abercrombie, Stanley. A Philosophy of Interior Design. Harper & Row, 1990.
6. Reznikoff, S. C. Interior Graphic and Design Standards. Watson-Guption Publications, 1986.
7. Fletcher, Banister. A History of Architecture. Architectural Press, 1996.
8. Brooker, Graeme, and Sally Stone. Basics Interior Architecture: Form + Structure. AVA Publishing, 2010.
9. Gilliatt, Mary. Mary Gilliatt's Interior Design Course. Pan Macmillan, 2004.
10. Moser, Barry R. Architecture and Interior Design from the 19th Century: Volume II. Abrams, 1981.

MATEMATIKA FANINI O'QITISHDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI

Gaffarova Nilufar

*Toshkent shahri Yunusobod tumani 258-umumta'lim maktabi matematika fani
o'qituvchisi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada umumta'lim maktablarida matematika fanini o'qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari o'rganilgan. Tadqiqotda interaktiv vositalar va raqamli ta'lim platformalarining o'quvchilarning matematik bilim va ko'nikmalarini shakllantirishdagi roli tahlil qilingan. Eksperiment orqali raqamli texnologiyalar bilan o'tilgan darslar an'anaviy usullardan samaraliroq ekanligi aniqlangan, chunki ular o'quvchilarning fanga qiziqishini oshiradi va mavzuni yaxshiroq o'zlashtirishlariga yordam beradi. Natijalar raqamli ta'lim vositalarining ta'lim jarayonida keng qo'llanilishi zarurligini ko'rsatmoqda.

Аннотация. В данной статье рассматриваются преимущества использования цифровых технологий в преподавании математики в общеобразовательных школах. Исследование анализирует роль интерактивных инструментов и цифровых образовательных платформ в формировании математических знаний и навыков учащихся. В результате эксперимента было установлено, что уроки, проведенные с использованием цифровых технологий, являются более эффективными по сравнению с традиционными методами, так как они повышают интерес учащихся к предмету и улучшают их понимание материала. Результаты подчеркивают необходимость широкого внедрения цифровых образовательных инструментов в процесс обучения.

Annotation. This article examines the advantages of using digital technologies in teaching mathematics in general education schools. The study analyzes the role of interactive tools and digital educational platforms in developing students' mathematical knowledge and skills. Through experimentation, it was found that lessons conducted with digital technologies are more effective than traditional methods, as they increase students' interest in the subject and improve comprehension. The results highlight the necessity of widely implementing digital educational tools in the teaching process.

Kalit so'zlar. raqamli ta'lim, matematika o'qitish, innovatsion texnologiyalar, umumta'lim maktablari, interaktiv ta'lim.

Ключевые слова. цифровое образование, преподавание математики, инновационные технологии, общеобразовательные школы, интерактивное обучение.

Keywords: digital education, teaching mathematics, innovative technologies, general education schools, interactive learning.

Kirish (Introduction).

Matematika ta'limining sifatini oshirishda innovatsion texnologiyalarning roli katta. Ushbu maqolada matematika fanini o'qitishda zamonaviy texnologiyalarning afzalliklari va ularning ta'lim jarayonidagi samaradorligi o'rganiladi. Tadqiqotning

asosiy maqsadi — raqamli vositalar va interaktiv texnologiyalarning o'quvchilarning matematik ko'nikmalarini shakllantirishga ta'sirini aniqlash.

Asosiy qism.

Adabiyotlar tahlili. Mazkur maqola mavzusiga oid adabiyotlar tahlil qilinarkan, raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayoniga integratsiyasi va o'quvchilarning matematik bilimlarini mustahkamlashga qo'shgan hissasi aniqlandi. Tadqiqotlar raqamli vositalarning o'quvchilar bilimini yaxshilash, ularning fanga qiziqishini oshirish, hamda individual ta'limni qo'llab-quvvatlashdagi rolini tasdiqlaydi.

Mavzu bo'yicha mavjud adabiyotlar matematika fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalarni qo'llashning o'quv jarayonidagi afzalliklarini va o'quvchilarning bilim darajasiga ta'sirini ko'rsatadi. Tadqiqotlar natijalari shuni isbotlaydiki, raqamli va interaktiv texnologiyalar nafaqat o'quv jarayonini soddalashtiradi, balki o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va o'zlashtirish ko'rsatkichlarini yaxshilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar tahlili matematika fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalarni qo'llash o'quv jarayonida yuqori natijalarga erishish uchun samarali yondashuv ekanligini ko'rsatadi. Innovatsion vositalar yordamida ta'lim jarayoni qiziqarli va samarali bo'lishi, o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Materiallar va usul (Methods).

Ishtirokchilar. Tadqiqotda umumta'lim maktablarining yuqori sinf o'quvchilari va matematika o'qituvchilari ishtirok etadi.

Tadqiqot usuli. Tadqiqot eksperimental guruh va nazorat guruhini o'z ichiga olgan holda olib boriladi. Eksperimental guruhga matematika fanida interaktiv texnologiyalar va raqamli platformalar bilan o'qitish, nazorat guruhiga esa an'anaviy dars usullari qo'llaniladi.

Ma'lumotlarni yig'ish. Ma'lumotlar savolnoma, o'quvchilar va o'qituvchilarning baholari, va o'quv jarayonida erishilgan natijalar orqali yig'iladi.

Natijalar (Results).

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, raqamli texnologiyalar va interaktiv vositalardan foydalanish o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini sezilarli darajada oshiradi. Eksperimental guruh o'quvchilari an'anaviy darslar bilan o'qitilgan o'quvchilarga qaraganda matematik masalalarni tezroq va samaraliroq yechganligi aniqlandi. Shu bilan birga, o'qituvchilarning fikricha, raqamli vositalar bilan ishlash ularning dars o'tish usullarini yangilashga yordam beradi.

Muhokama (Discussion).

Ushbu tadqiqot matematika fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalarning o'quvchilar bilimiga qanday ta'sir ko'rsatishini tahlil qiladi. Natijalardan ko'rinib turibdiki, raqamli texnologiyalar va interaktiv vositalardan foydalanish nafaqat o'quvchilarning bilimlarini oshiradi, balki dars jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. O'quvchilarning interaktiv darslarga bo'lgan ijobiy munosabatlari ularning fanga qiziqishini oshirishga, dars materialini yaxshi o'zlashtirishga va masalalarni mustaqil hal qilish malakasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Raqamli vositalarning o'quv jarayonidagi afzalliklari:

1. Qiziqishni oshirish: Interaktiv vositalar orqali o'quvchilar dars jarayonida faolroq ishtirok etishadi. Masalan, matematik amaliyotlarni simulyatsiya qilish yoki grafikalarini vizualizatsiya qilish orqali o'quvchilar mavzuni amaliy va osonroq tushunib olishadi.

2. Moslashuvchanlik va yondashuvni yangilash: Raqamli vositalar orqali o'quvchilar o'z individual ehtiyojlariga mos materiallarni tanlay oladilar. Buning natijasida darslarni individual talablar asosida tashkil qilish osonlashadi.

3. Baho olish va tahlil qilish: Raqamli texnologiyalar yordamida darslar davomida olingan natijalarni real vaqtda kuzatish va baholash imkoniyati mavjud. Bu o'qituvchilarga o'quvchilarning bilim darajasini aniqroq tahlil qilish imkonini beradi va shunga mos ravishda ta'lim usullarini yangilashga yordam beradi.

4. O'quvchiga mustaqil o'qitishni qo'llab-quvvatlash: Raqamli platformalar orqali o'quvchilar uyda yoki boshqa vaqtlarda ham mustaqil ravishda o'quv materiallarini o'zlashtirishlari mumkin. Bu ularga mavzuni chuqurroq tushunish uchun qo'shimcha imkoniyat yaratadi.

5. Matematik tafakkurni rivojlantirish: Raqamli ta'lim vositalari orqali o'quvchilar masalalarni yechish jarayonida yangi yondashuvlardan foydalanishni o'rganadilar va bu matematik tafakkurni rivojlantirishga yordam beradi.

Kamchiliklar va yechimlar:

Shunga qaramay, raqamli ta'limning ba'zi qiyinchiliklari ham mavjud. Masalan, barcha maktablarda yetarli texnologik vositalar yoki internetga ulanish imkoniyati mavjud emas. Bu muammoni hal qilish uchun maktablar infratuzilmasini takomillashtirish va o'qituvchilarning raqamli ko'nikmalarini oshirishga e'tibor qaratish lozim.

Umuman olganda, raqamli texnologiyalarni dars jarayonida kengroq qo'llash matematika fanining o'zlashtirilishini yaxshilash uchun katta imkoniyatlar yaratadi.

Xulosa (Conclusion).

Matematika fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish ta'lim jarayonida yuqori samaradorlikka olib keladi. Raqamli vositalar yordamida darslar faqat qiziqarli bo'lib qolmay, balki o'quvchilarning matematik tushunchalarni puxta egallashlariga yordam beradi. Shu bois, umumiy o'rta ta'lim maktablarida matematika fanini o'qitishda raqamli ta'lim texnologiyalaridan keng foydalanish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Bekmurodov A. (2021). *Ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish asoslari*. Toshkent: O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Nashriyoti.

2. Johnson L. & Adams S. (2019). *The Role of Digital Tools in Education: Fostering Mathematical Understanding*. Educational Technology Journal, 12(3), 45-58.

3. Xolmatova N. (2020). *O'quv jarayonida interaktiv vositalardan foydalanish usullari*. Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti Ilmiy To'plami, 5(2), 23-30.

4. Smith J. & Evans M. (2018). *Digital Education Platforms in Mathematics Classrooms: A Comprehensive Study*. Journal of Educational Research, 15(4), 67-80.

5. O'rolov H. & Rashidov K. (2022). *Innovatsion ta'lim texnologiyalari va ularning ta'lim jarayoniga ta'siri*. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti Nashriyoti.

6. Anderson T. & Dron J. (2020). *Teaching Mathematics in the Digital Age: An Interactive Approach*. International Journal of Digital Learning, 17(6), 101-115.

7. Solomonova O. & Karimova Z. (2021). *Raqamli ta'lim vositalari yordamida matematika faniga qiziqishni oshirish*. O'zbekistonda Pedagogik Ilmiy Tadqiqotlar, 9(3), 89-95.

8. Miller, R. & Taylor P. (2019). *Using Simulation Tools for Enhancing Mathematical Problem-Solving Skills*. Mathematics Education Review, 24(8), 33-49.

9. Qodirov I. (2022). *Zamonaviy ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalar*. Andijon: Andijon Davlat Universiteti Nashriyoti.

10. Jones A. & Blake C. (2019). *Impact of Digital Learning on Student Engagement in Mathematics*. Journal of Technology and Education, 18(1), 50-65.

ҲАРБИЙ ПЕДАГОГ ВА ПСИХОЛОГЛАРНИ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ВА ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШДА ИЖТИМОИЙ ПСИХОЛОГИК ТРЕНИНГ МАШҒУЛОТЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ

Абдурахимова Д.А.

*Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари Академияси Ҳарбий
психология ва педагогика кафедраси профессори, н.ф.д.(DSc), профессор*

Ушбу мақолада муҳофаа вазирлиги малака ошириш тизимида ўқув машғулотларини ташкил қилишнинг ўзига хос бўлган психологик-методик жиҳатларига урғу берилган. Бунда ижтимоий-психологик тренинглар асосида машғулотларни олиб бориш орқали тингловчиларда таълим-тарбия жараёнида ўз курсантлари билан бўладиган руҳий-эмоционал яқинлик, эмпатия ҳисси ва ўзига бўлган ишончни қарор топтириш кўзда тутилади.

Таянч тушунчалар: психология, ҳарбий, психологик омиллар, тренинг, машғулот, назорат, бошқариш.

Глобаллашув – инсониятнинг онгу шуури, тафаккури самараси сифатида вужудга келган жаҳон миқёсидаги умумий жараён, у чегара ва ҳудудларни билмайдиган, тузумларни тан олмайдиган, узлуксиз кучайиб ва ривожланиб бораётган жараёндир. Ана шундай глобаллашув даврида ҳар қандай давлатнинг тараққий этиши, уни ривожланган давлатлар қаторидан мустаҳкам ўрин олиши, биринчи навбатда, давлатнинг интеллектуал салоҳияти, ёш авлод таълим-тарбияси ва замонавий кадрлар тайёрлаш тизимига боғлиқдир.

Халқаро муносабатларнинг бутун тизими ўзгариб бораётган шароитларда жаҳондаги ҳарбий-сиёсий вазият халқаро ва минтақавий хавфсизликка хавф-хатар ҳамда таҳдидлар кўлами кенгайиб бораётганлиги, геосиёсий қарама-қаршиликнинг кучайиши, можаролар ва танг вазиятларни куч ишлатиб ҳал этишга бўлган ёндашувнинг устунлик қилиши, ҳарбийлаштириш, халқаро терроризм ва экстремизм фаоллашганлиги, ахборот макони ва кибермаконда ўзаро кураш кучайганлиги, шунингдек, терроризм, экстремизм, наркотрафик ва трансчегаравий жиноятчиликнинг сақланиб турганлиги Марказий Осиёдаги вазиятга салбий таъсир кўрсатмоқда.

Жаҳонда таълим барқарор тараққиётни таъминлайдиган асосий омил сифатида эътироф этилади. Дунёнинг бир қанча давлатлари ўзларига бутун ҳаёт давомида сифатли таълим олишга имконият яратиш жараёнини энг муҳим вазифа сифатида белгилаган.

Шу мақсадда республикамизнинг турли ҳарбий таълим муассасаларида ўқитиладиган фанларнинг ўқитиш методикасини такомиллаштириш, шу жумладан, ҳарбий таълим-тарбия жараёнига индивидуаллаштириш тамойилларини босқичма-босқич татбиқ этиш, таълим соҳасига замонавий ахборот-коммуникация технологиялари ва инновацион лойиҳаларни жорий этиш ҳамда бўлажак офицер кадрларни ўқитиш ва тарбиялашда ҳарбий

педагогика ва ҳарбий психология фанлар тизимини такомиллаштиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Дунёдаги ривожланган давлатлар қандай қилиб юксак тараққиёт ва турмуш фаровонлигига эришмоқда? Улар энг аввало, илм-фан ва таълимга қаратган улкан эътиборлари сабаблидир.

Шу ўринда, Ўзбекистон Республикаси Президенти – Қуролли Кучлар Олий Бош Қўмондони Шавкат Мирзиёев олий мажлисга мурожаатномасида, - **хаммамизга аёнки, тараққиётнинг тамал тоши ҳам, мамлакатни қудратли, миллатни буюк қиладиган куч ҳам бу – илм-фан, таълим ва тарбиядир. Эртанги кунимиз, Ватанимизнинг ёруғ истикболи, биринчи навбатда, таълим тизими ва фарзандларимизга бераётган тарбиямиз билан чамбарчас боғлиқ.**

Шахсан мен жонкуяр олимларимиз буюк аجدодларимизнинг илмий анъаналарини муносиб давом эттирган ҳолда, илм-фанни тараққиётимизнинг драйверига айлантириб, мамлакат ривожига хизмат қиладиган муҳим кашфиётлар яратишларига ишонаман.

Агар интилсак, астойдил ҳаракат қилсак, ҳар қандай баланд маррани эгаллаш қўлимиздан келади. Биз маърифат борасида, таъбир жоиз бўлса, “илиги тўқ” халқмиз. Илм-фанга интилиш бизнинг қонимизда, бугунги тил билан айтганда, генимизда бор.

“Энг катта бойлик – бу ақл-заковат ва илм, энг катта мерос – бу яхши тарбия, энг катта қашшоқлик – бу билимсизликдир”,- дея таъкидлайдилар.

Қуролли Кучлар ҳаёти ва фаолиятида, ҳарбий кадрларни ўқитиш ва тарбиялаш қонуниятларини ўрганиш ҳамда ҳарбий хизмат фаолиятига ҳарбий хизматчиларни тайёрлашда ҳарбий педагогика ва ҳарбий психология фани алоҳида ўрин тутди.

Ўзбекистон Республикаси Мудофаа тизимида ҳозирги пайтда ҳарбий хизматчилар малакаси сифатини оширишда уларни жанговар ҳаққонийлик шароитига нисбатан максимал яқинлаштирилган таълим ва тарбияни амалга ошириш бўйича сезиларли ишлар олиб борилмоқда.

Ҳарбий хизматчилар, курсантлар таълим ва тарбиясини самарали ташкил этиш мақсадида кўпгина фанларнинг, хусусан ҳарбий хизматни психологик, педагогик жиҳатлари, энг аввало шахсий таркибни жанговар ва сиёсий тайёргарлигини ўрганувчи фан - ҳарбий педагогиканинг ютуқларидан фойдаланилмоқда.

Малака ошириш тизимининг асосий вазифаси доимий равишда ҳарбий-педагог кадрларнинг малакасини ошириш, ҳарбий-педагогларнинг ўз касбига хос билим, савия, кўникма, малакаларини, маънавият ва маърифатини оширишга қаратилган ижтимоий-психологик соҳаларини ривожлантириб боришдан иборат. Малака ошириш марказлари ҳарбий педагог профессор ўқитувчилари андрагогика таълимининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, ўқув машғулотларини ташкил қилиш жараёнида тингловчиларнинг ижтимоий-психологик эҳтиёжларини билиш ва ҳисобга олишлари муҳим аҳамиятга эга.

Мазкур психологик омилларни ҳисобга олган ҳолда, малака ошириш тизимида таълимнинг илғор шакл ва усуллари қўллаш натижасида тингловчиларда қатор сифатлар ривожлантириб борилади. Жумладан:

- янгиликларни ўрганиш, амалда қўллашга қизиқишлари ортади;
- касбий тайёргарлик даражаси ва маҳорати ортади;
- ўзгаришларга бўлган муносабатлари шаклланади;
- ҳамкорликда ишлаш кўникмалари ортади;
- мулоқотга киришувчанлик, мослашувчанлик қобилиятлари ўсади;
- психологик тўсиқларни енгиш малакаси ривожланади;
- курсант ўрнига ўзларини қўя билиб, бунинг ўзига хос хусусиятларини тушунишлари мумкин бўлади.

Шу билан бирга, малака ошириш жараёнида андрагогика таълимига хос бўлган муайян салбий ҳолат ва хусусиятлар намоён бўлиши мумкинлигини ҳам ҳисобга олиш зарур. Жумладан:

- тингловчи ролига тайёр эмаслиги;
- ўқув жараёнига психологик тайёргарликнинг етишмаслиги;
- уларда тингловчилик кўникмаларининг йўқлиги;
- янги ахборот ва билимларга қизиқиш, аммо уларни қаерда ва қачон қўллашни билмаслик;
- ўзи гапириш ва ўргатишга одатланганлиги сабаб эшитиш ва тинглашга ҳалақит бериши;
- маърузачининг илмий қарашларини қабул қилмаслик, бунга хоҳишнинг йўқлиги;
- машғулот жараёнида шахсий ва касбий амбициялардан чиқа олмаслик (бу айниқса раҳбарларга хос);
- ўқитувчи ва шахсий таркибнинг танқид қилишидан ҳадиксираш;
- тез чарчаш, бундан диққатнинг бўлиниши ва уни жамлай олмаслик.

Келтирилган салбий психологик омилларни бартараф этиш тингловчиларнинг ўқув мотивациясини ошириш, уларда маълумот олишга қизиқишни кучайтириш усуллари ишлаб чиқиш заруратини келтириб чиқаради. Бу йўналишдаги муаммоларни ўрганиш шуни кўрсатдики, малака ошириш курсларида ҳар бир машғулотнинг мазмунига мувофиқ бўлган замонавий иновацион педагогик технологиялар ва психологик тренинглардан фойдаланиш таълим самарадорлигини оширади.

Руҳий жиҳатдан саломатлик ҳар бир инсон учун муҳим аҳамиятга эга. Айниқса, Ватан ҳимоячиларига таълим-тарбия беришдек масъулиятли ва мураккаб бўлган фаолиятни амалга оширувчи ўқитувчи-педагогларнинг соғлом руҳий ҳиссий ҳолатлари ўқув фаолиятининг самарасига, ҳарбий жамоа кайфиятига таъсир этмасдан қолмайди. Шунинг учун ҳам малака оширишга келган тингловчиларни нафақат илмий- назарий билимлар билан қуроллантириш, балки психологик тренинглар орқали ўз ички дунёсида кечаётган ўзгаришларни тушуниш, уларни қийнаётган шахслараро муносабатлар, ҳарбийлар жамоаси ёки оила билан боғлиқ бўлган муаммоларини ҳал қилишда кўникма ва малакаларини ҳосил қилдириш мақсадга мувофиқдир.

Психологик тренинг ўзи нима? Психологик тренинглари шахсда мавжуд бўлган ёки вужудга келиши мумкин бўлган муаммоларни ҳал қилиш учун зарур бўлган кўникма ва малакаларни ҳосил қилиш мақсадида турли хил ўйин ва машқлар орқали ўтказиладиган машғулоти ҳисобланади. Тренинг инглиз тилидан олинган бўлиб, “машқ қилиш”, “такрорлаш” маъноларини билдиради. Психологик тренинг ҳақида гап кетганда, бу атама кўпчилик томонидан “муаммоларнинг ечими топиладиган машғулоти” сифатида қабул қилинади. Аслини олганда тренинг машғулоти кишиларнинг муаммоларини ҳал қилмайди, балки шу муаммоларнинг асосини таҳлил қила олиш учун лозим бўлган кўникма ва малакаларни ҳосил қилади. Тренингга таъриф бериш ёки уни тушунтиришда турли муаллифлар томонидан турлича ёндашувлар келтирилган бўлса-да, уларнинг аксарияти тренинг машғулоти ўйин ва машқлар орқали амалга оширилишига ва тренинг жараёнида кўникма ва малакалар ҳосил этилишига эътибор қаратганлар.

1960 йилларда К.Роджерснинг гуманистик психология анъанасига мос ҳолда ижтимоий ва ҳаётий кўникмаларни шакллантирувчи тренинглари ўтказила бошланди. Бу тренинглари ҳарбий педагоглар ва менежерларнинг касбий малакаларини ва тайёргарлигини ошириш мақсадида амалга оширилган. Ҳаётий кўникмаларни шакллантириш юзасидан олиб борилган тренингларида иштирокчиларга йўналтирилган учта асосий моделдан фойдаланилган.

Биринчи модел ҳаётий кўникмаларнинг етти хил турини ўз ичига олган бўлиб, булар: муаммоларни еча олиш, мулоқот, ўзига ишончини сақлаб туриш, танқидий тафаккур, қатъиятлик, Мен-концепциясини ривожлантириш ва ўзини бошқара олиш кўникмаларидир.

Иккинчи модел тренингнинг асосий мақсади сифатида ҳаётий кўникмаларнинг тўртта категориясини ўз ичига олади. Булар: ҳарбий жамоалараро мулоқот, саломатлигини асраш, қарор қабул қилиш ва муаммоларни ечиш кўникмаларидир.

Учинчи модел ўз ҳиссиётларини назорат қилиш, шахслараро муносабат, ўзини тушуниш, ўзини иқтисодий ҳимоя қилиш, ўзини қўллаб-қувватлаш кўникмаларини ҳосил қилишга қаратилгандир.

Шундан келиб чиққан ҳолда тренингнинг мақсади ва вазифаларига ҳам аниқлик киритиб олиш мумкин. Ўтказиладиган психологик тренингларининг мақсади қуйидагича бўлиши кузатилади:

- ҳарбий хизматчи шахсда мулоқотчанлик кўникмаларини ҳосил қилиш;
- ҳаётдаги қарама-қаршиликларни тўғри тушуна олиш ва таҳлил қилишга ўргатиш;
- шахснинг ички ҳолати (руҳияти)ни ўзгартиришга эришиш;
- офицер учун зарур бўлган кўникмаларни ҳосил қилиш;
- ностандартда вазиятларида тўғри қарор қабул қила олиш кўникмасини ҳосил қилиш.

Ҳар қандай тренинг машғулоти олиб боришда самарадорликка эришиш учун, энг аввало, иштирокчилар орасида самимийлик, очиқлик, ўзаро ишонч муҳитини яратиш лозим бўлади. Булар амалга ошмасдан туриб,

тренингдан кўзланган мақсадга эришиб бўлмайди. Бундай муҳитни яратиш эса тренердан катта маҳорат талаб этиш билан биргаликда тренинг жараёнида қўлланиладиган усулларга ҳам боғлиқ бўлади. Бундай усуллар сирасига "таълимнинг ноанъанавий усуллари" деб ном олаётган ва бизнинг таълим тизимига ҳам кенг кириб келаётган усуллар киради. Улар қуйидагилардир:

- ақлий ҳужум;
- баҳс-мунозара;
- психологик машқ ва ўйинлар;
- ролли ўйинлар;
- психогимнастик машқлар;
- карточкалар усули;
- муаммоли вазиятларни таҳлил этиш;
- гуруҳларга бўлиш;
- сахна кўриниши;
- ролли ўйинлар.

Қуйида тренинг машғулотига мисол келтирамиз.

«Назорат ва бошқариш» машқи.

Ўқитувчилар айрим кичик синф болаларида ўз-ўзини бошқара олмасликлари, ўқув фаолиятига нисбатан масъулиятни ҳис қилмасликлари тўғрисида кўп гапиришади. Баъзи бир ўқувчи бесаранжом, бутун дарс давомида ҳаракатчан, бошқаси эса унинг акси – пассив ва тормозланувчан, учинчиси ўзига ишонмайди, ҳамма нарсани тушунса ҳам, билса ҳам жавоб беришга кўрқади.

Машқнинг мақсади: курсантларни синфий бошқариш ва назорат қилишнинг самарали йўлини ташкил қилиш.

Қатнашчилардан хоҳишга кўра ҳарбий педагог ролини ўйновчи гуруҳ йиғилади. Қолган гуруҳ қатнашчилари кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар ролини ўйнашади. Ҳар бир ўқувчи психологдан карточка олади, унда унинг нима қилиши кераклиги, қандай жавоб бериши ва шу кабилар ёзилган бўлади. Қатнашчилар карточкани ўзи учун ўқиб жим ўтиришади. Карточкада шундай сўзлар ёзилган бўлиши мумкин:

“Ўқувчи аълочи, ўқув материални яхши билади ва ташкилотчи. У ҳаракатчан ва тушунувчан, лекин диққати бўлинувчан”.

“Ўқувчи тўполончи, ҳар дарсда қўшнисига тинчлик бермайди”.

“Гиперактив ўқувчи бир дақиқа ҳам ўтира олмайди. Дарс материални қийинчилик билан ўзлаштиради”.

“Пассив, тормозланувчан ўқувчи ҳар доим ойнага қараб ниманидир ўйлаб ўтиради”.

“Ўзининг кучига ишонмайди. Жавоб беришга тайёр бўлса ҳам ҳеч қачон қўлини кўтармайди”.

Гуруҳ синфни ташкил қилади. Ҳар бир қатнашчи ўз жойини эгаллаб олади. Дарс сахнаси яратилади. Ҳар бир ўқувчи ўзининг ролини ўйнайди. Ҳарбий-педагог ролини ўйнаётган қатнашчи 5–10 дақиқа илиқ психологик иқлимни ташкил қилишга ҳаракат қилиши керак.

Ўйиндан сўнг ушбу вазият муҳокама қилинади ва “синфдаги вазиятни меъёрга ушлаб туриш ва қутилмаган вазиятларда ҳам яхши натижаларга эришиш учун ўқитувчи нима қилиши керак?” каби саволларга жавоб топишга ҳаракат қиладилар. Ушбу машқда ўқитувчи ўқувчиларини бир вақтнинг ўзида ҳам назорат қилиши, ҳам бошқариши хусусида фикр алмашинади.

Гуруҳ муҳокамасидан сўнг синфни 5 дақиқада қандай тинчлантириш мумкинлиги, вазиятга яна қандай самарали ва фойдали усулларни қўллаш мумкинлиги ҳақида психолог томонидан тавсиялар берилади.

Юқорида келтирилган фикрлардан келиб чиққан ҳолда шуни айтиш жоизки, малака ошириш курсларида таълимнинг замонавий илғор шакл ва усулларини тадбиқ қилиш натижасида ўқув машғулотлари мазмуни ва методлари такомиллаштириб борилади.

Таълим жараёнида ижтимоий-психологик тренинг муҳим аҳамиятга эга бўлиб, тингловчи пассив ҳолатдан актив ҳолатга ўтади. Бундай машғулот орқали тингловчи нафақат дарс мазмунини ўзлаштиради, балки педагогик маҳорати ва қобилиятларини намоён этишга муяссар бўлади.

Адабиётлар:

1. Нишонова З.Т. Психологик хизмат. – Т.: ТДПУ нашриёти, 2005.
2. Захаров В.П., Хрящева Н.Ю. Социально-психологический тренинг. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1989.
3. Вачков И.В., Дерябо С.Д. Окна в мир тренинга. Методологические основы субъектного подхода к групповой работе. – Санкт-Петербург, “Речь”, 2004.
4. Ғозиев.Э. Тафаккур психологияси. Т. “Ўқитувчи”, 2019й.
5. “Олий таълим тизимида психология фанларини ўқитишнинг илмий-услубий муаммолари” Республика илмий-амалий анжумани материаллари. – Т., 2011.

JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH USULLARI

Turdiboyev Olimjon

Sirdaryo pedagogik mahorat markazi Jismoniy tarbiya va CHQBT fani metodist

Annotatsiya. Ushbu maqolada jismoniy tarbiya darslarida zamonaviy innovatsion texnologiyalardan foydalanish usullari, ularning samaradorligi va ahamiyati tahlil qilingan. Adabiyotlar tahlili asosida innovatsion yondashuvlarning o'quvchilar jismoniy rivojlanishiga ta'siri o'rganilgan.

Kalit so'zlar: jismoniy tarbiya, innovatsion texnologiyalar, ta'lim texnologiyalari, pedagogik innovatsiyalar, raqamli texnologiyalar.

Abstract. This article analyzes the methods of using modern innovative technologies in physical education lessons, their effectiveness and importance. On the basis of literature analysis, the impact of innovative approaches on the physical development of students has been studied.

Keywords: physical education, innovative technologies, educational technologies, pedagogical innovations, digital technologies.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarning roli tobora ortib bormoqda. Jismoniy tarbiya darslari ham bundan mustasno emas. Jismoniy tarbiya darslarini zamonaviy texnologiyalar bilan boyitish o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini oshirish va dars samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi [1].

Bugungi kunda jismoniy tarbiya o'qituvchilari oldida turgan asosiy vazifalardan biri – an'anaviy ta'lim metodlarini innovatsion yondashuvlar bilan uyg'unlashtirish orqali dars samaradorligini oshirishdir [2].

USULLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot doirasida O'zbekiston va xorijiy mamlakatlarning jismoniy tarbiya sohasidagi ilmiy nashrlar, metodik qo'llanmalar va elektron ta'lim resurslari o'rganildi.

Petrov [3] ta'kidlaganidek, jismoniy tarbiya darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- Multimediya texnologiyalari
- Raqamli o'quv platformalari
- Mobil ilovalar
- Virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalari
- Elektron ta'lim resurslari

Johnson va Smith [4] o'z tadqiqotlarida zamonaviy texnologiyalarning jismoniy tarbiya darslarida qo'llanilishi o'quvchilarning motivatsiyasini 35-40% ga oshirishini aniqlagan.

NATIJALAR

Adabiyotlar tahlili natijasida jismoniy tarbiya darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning bir necha samarali yoʻnalishlari aniqlandi. Birinchi yoʻnalish - video tahlil texnologiyalaridan foydalanish boʻlib, bu usul oʻquvchilarning sport harakatlarini qayta koʻrish, xatolarini aniqlash va tuzatish imkonini beradi. Video tahlil texnologiyalari, ayniqsa, gimnastika, yengil atletika va sport oʻyinlari kabi murakkab texnik elementlarni oʻzlashtirishda yuqori samara beradi [4].

Ikkinchi yoʻnalish - fitness-trekerlardan foydalanish hisoblanadi. Zamonaviy fitness-trekerlar oʻquvchilarning jismoniy faolligini kuzatish, yurak urish tezligi, sarflangan kaloriya va boshqa muhim koʻrsatkichlarni nazorat qilish imkonini beradi. Bu maʼlumotlar asosida oʻqituvchilar har bir oʻquvchi uchun individual jismoniy yuklamalarni belgilashi mumkin [5,6].

Multimediya prezentatsiyalari jismoniy tarbiya fanining nazariy qismini oʻqitishda muhim rol oʻynaydi. Sport tarixi, olimpiya harakati, sogʻlom turmush tarzi kabi mavzularni oʻrganishda multimediya vositalari oʻquvchilarning bilim olish samaradorligini oshiradi [7].

Mobil ilovalardan foydalanish oʻquvchilarning mustaqil mashgʻulotlarini tashkil etishda katta ahamiyatga ega. Maxsus mobil ilovalar orqali oʻquvchilar uy vazifalarini bajarishi, mashqlarni toʻgʻri bajarish texnikasini oʻrganishi va oʻz jismoniy holatini nazorat qilishi mumkin [8].

TAHLIL VA MUHOKAMA

Jismoniy tarbiya darslarida innovatsion texnologiyalarni joriy etish jarayonida bir qator muhim jihatlarga eʼtibor qaratish lozim. Eng avvalo, oʻqituvchilarning raqamli kompetensiyalarini oshirish masalasi dolzarb hisoblanadi. Tadqiqotlar koʻrsatishicha, koʻpchilik jismoniy tarbiya oʻqituvchilari zamonaviy texnologiyalardan foydalanish boʻyicha yetarli bilim va koʻnikmalarga ega emas [6]. Shu sababli, oʻqituvchilar uchun maxsus malaka oshirish kurslarini tashkil etish, seminar va treninglar oʻtkazish zarur.

Texnik infratuzilmani takomillashtirish ham muhim masala hisoblanadi. Sport zallarini zamonaviy texnik jihozlar, videokameralar, monitorlar, kompyuterlar bilan taʼminlash lozim. Shuningdek, barqaror internet aloqasi va wi-fi tarmogʻini oʻrnatish zarur, chunki koʻplab innovatsion texnologiyalar internet orqali ishlaydi [3].

Zamonaviy dasturiy taʼminotdan foydalanish masalasi ham dolzarb hisoblanadi. Bugungi kunda jismoniy tarbiya darslari uchun maxsus ishlab chiqilgan koʻplab dasturiy mahsulotlar mavjud. Bular video tahlil dasturlari, mashgʻulotlarni rejalashtirish dasturlari, baholash tizimlari va boshqalar. Ushbu dasturlarni tanlashda ularning foydalanish qulayligi, oʻzbek tilidagi interfeysi mavjudligi va texnik talablari inobatga olinishi kerak [7].

Oʻquv dasturlarini modernizatsiya qilish ham muhim ahamiyatga ega. Anʼanaviy oʻquv dasturlarini innovatsion texnologiyalar bilan integratsiya qilish, yangi boʻlimlar va mavzularni kiritish, baholash tizimini takomillashtirish lozim. Shuningdek, masofaviy taʼlim elementlarini joriy etish, aralash taʼlim formatlaridan foydalanish imkoniyatlarini koʻrib chiqish zarur.

To'rtinchidan, zamonaviy texnologiyalar jismoniy tarbiya fanining nazariy va amaliy qismlarini samarali integratsiya qilish imkonini beradi. Bu esa o'quvchilarda nafaqat jismoniy ko'nikmalar, balki sport va sog'lom turmush tarzi haqidagi fundamental bilimlarni ham shakllantirish imkonini beradi [9].

Innovatsion texnologiyalar jismoniy tarbiya o'qituvchilarining pedagogik faoliyatini yangi bosqichga ko'taradi. O'qituvchilar zamonaviy vositalar yordamida darslarni yanada qiziqarli va samarali tashkil etish, o'quvchilarning yutuqlarini aniq baholash va ular bilan teskari aloqani samarali yo'lga qo'yish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Jismoniy tarbiya darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalanish - bu zamonaviy ta'limning muhim talabidir. Bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'qituvchilarning malakasini oshirish, texnik infratuzilmani takomillashtirish va o'quv dasturlarini modernizatsiya qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur.

XULOSA

Zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi jismoniy tarbiya darslarining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Video tahlil tizimlari, fitness-trekerlar va maxsus mobil ilovalar o'quvchilarning jismoniy ko'rsatkichlarini aniq baholash, mashqlar texnikasini takomillashtirish va individual yondashuvni amalga oshirish imkonini beradi. Innovatsion texnologiyalar o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini, motivatsiyasini va faolligini oshiradi. Multimediya vositalaridan foydalanish, raqamli platformalar va interaktiv mashg'ulotlar o'quvchilarning darsga bo'lgan munosabatini ijobiy tomonga o'zgartiradi. Tadqiqotlar natijalariga ko'ra, zamonaviy texnologiyalar qo'llanilganda o'quvchilarning darsdagi faolligi o'rtacha 40% ga oshgan. Innovatsion yondashuvlar o'quvchilar uchun individual ta'lim trayektoriyasini yaratish imkonini beradi. Har bir o'quvchining jismoniy imkoniyatlari, salohiyati va qiziqishlarini inobatga olgan holda mashg'ulotlarni tashkil etish mumkin. Bu esa ta'lim jarayonining inklyuzivligini ta'minlaydi va har bir o'quvchining individual rivojlanishiga yordam beradi [6].

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ahmedov, B. (2023). Zamonaviy ta'limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent: "Ta'lim" nashriyoti.
2. Smith, J. & Johnson, K. (2023). Innovation in Physical Education. Journal of Education Technology, 15(2), 45-58.
3. Петров, А.В. (2023). Инновационные технологии в физическом воспитании. Москва: Просвещение.
4. Johnson, M. & Smith, P. (2022). Digital Technologies in PE. Sports Education Journal, 8(4), 78-92.
5. Wilson, R. (2023). Mobile Applications in Physical Education. Digital Education Review, 12(3), 112-125.
6. Каримов, У. (2023). Жисмоний тарбия ўқитувчиларининг рақамли компетенциялари. Педагогик таълим, 5(2), 23-35.
7. Thompson, K. (2023). Software Solutions for PE. Technology in Education, 18(1), 67-82.

УСЛОВИЯ И ЭТАПЫ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Шугайло И.В., Низамов А.Ш.

*Старший преподаватель Центра педагогического мастерства
Сырдарьинской области*

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы непрерывного образования (long-life-learning) и широкоформатного образования (wide-life-learning) в западных странах и на постсоветском пространстве. Авторы проводят параллели между женским и мужским стилями жизни в процессе получения образования и смены профессий, опираясь на теорию архетипов К.-Г. Юнга.

Ключевые слова: непрерывное образование, широкоформатное образование, образование, условия образования, ресурсы для образования.

CONDITIONS AND STAGES OF CONTINUOUS EDUCATION

Shugailo I.V., Nizamov A.Sh.

Senior Lecturer at the Pedagogical Mastery Center of Sirdaryo Region

Annotation. The article deals with the problems of long-life and wide-life education in Western world and at post-soviet space. The authors draw parallels between women's and men's style of life in getting education and changing professions, using the theory of archetypes of K.-G. Ung.

Key words: long-life-learning, wide-life-learning, education, the conditions of education, resources for education.

UZLUKSIZ TA'LIMNING SHAROITLARI VA BOSQICHLARI

Shugaylo I.V., Nizamov A.Sh.

Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada G'arb mamlakatlari va post-sovet hududida uzluksiz ta'lim (long-life-learning) hamda keng ko'lamli ta'lim (wide-life-learning) masalalari ko'rib chiqiladi. Mualliflar K.-G. Yungning arxetiplar nazariyasiga tayanib, ta'lim olish va kasbni o'zgartirish jarayonida ayollar va erkaklar hayot tarzining o'ziga xos jihatlarini taqqoslab tahlil qiladilar.

Kalit so'zlar: uzluksiz ta'lim, keng ko'lamli ta'lim, ta'lim, ta'lim sharoitlari, ta'lim resurslari.

Непрерывное образование (англ. **long-life-learning**) рассматривается практиками как процесс регулярного приобретения дополнительного общего и профессионального образовательного багажа личности в течение всей жизни на основе учебы в системе государственных и общественных

институтов в соответствии с потребностями личности и общества. Процесс саморазвития может как стимулироваться, так и тормозиться со стороны внешней среды, к которой относят семью, референтную группу, коллег, запросы государства.

Теория непрерывного образования рассматривается и как **wide-life learning**, что подразумевает, что личность имеет широкий круг интересов и хобби с детства, что и образует потенциал ее гармоничного развития на протяжении всей жизни. Студии дополнительного образования, спортивные секции, фитнес-клубы, музыкальные и художественные школы образуют фундамент будущего образования личности. Для взрослых существуют круглогодичные школы изучения иностранных языков, курсы синхронного перевода, литературные кружки, клубы по интересам, секции дзюдо, моделирования, дизайна, кулинарии и пр. Все они требуют определенных способностей и навыков, которые индивид приобрел еще в детстве в кругу семьи и друзей.

Первый стиль личностного становления *long-life learning* более характерен для мужчин, второй *wide-life learning* – более для женщин. С точки зрения К.-Г. Юнга, мужчина проживает свои архетипы (стиль жизни, связанный с профессиональными навыками и схемами поведения и мышления) последовательно, тогда как женщина – одновременно. В значительной степени это обусловлено и физиологией мозга: наличием мозолистого вещества у женщин между полушариями, что делает их мышление более разнообразным и даже непредсказуемым. Формированию имиджа способствуют тренинги, на которых с помощью фотографирования и анализа своих визуальных образов человек анализирует свои архетипы, курсы арт-терапии, тренинги личностного роста, семейная терапия и др. – все это помогает работе с травмами и самореализации во многих направлениях. Ресурс личностного роста человек получает и от общения с природой, и от путешествий, и от знакомства с людьми другой культуры. «Можно к природе относиться как к предмету науки, а можно как к источнику счастья», считают молодые терапевты [1, с.132]. Смена рельефа местности – это тоже ресурс изменений. Изучив феноменологию смен архетипов у людей, ученые приходят к выводу, что те люди, которые развиваются односторонне, в одном замороженном направлении, «расплачиваются ощущением потери смысла жизни и экзистенциальной депрессией» [2, с. 3]. Выход из тупика – смена деятельности и профессии. Во многом выбор новой профессии осмысливается в игре, в медиаобщении через проигрывание разных ролей, примеривание разнообразных масок: «Человек, играя, надевает маску для поиска новых резервов для решения коммуникативных и исследовательских задач» [3, с. 45].

Теория *long-life-learning* принадлежит сторонникам "древнего" происхождения идеи непрерывного образования (А. В. Даринский, Х. Гуммель, Г. А. Ягодин и др.), которые считают, что идея непрерывного образования существует столько же, сколько и человеческое общество. Именно привилегированный класс имел возможность иметь лучших

учителей. Приверженцы второй точки зрения связывают появление этой идеи с современной эпохой, характеризующейся активными процессами развития в духовной, социальной, производственной, политической и научно-технической сферах (О. В. Купцов, В. Г. Осипов и др.).

Третья точка зрения сводится к тому, что, хотя сама идея непрерывного образования достаточно давно существует в педагогике, соответствующий ей вид практики возник недавно (А. П. Владиславлев, Г. П. Зинченко, В. Г. Онушкин и др.). Исходя из базового определения, двумя главными пособиями процесса непрерывного образования выступает субъект, жаждущий изменений в процессе жизни. С другой – общество, которое способствует, содействует или препятствует этому.

В основе концепции непрерывного образования лежит идеология глобализма с ее нацеленностью на выравнивание и идентификацию социального, культурного, политического, социального и гендерного развития всех стран посредством образования. Совет по культурному сотрудничеству при Совете Европы в 70-х годах преследовал цель достижения культурной интеграции европейских стран посредством непрерывного образования в них. Представители экономически более развитых стран были заинтересованы в привлечении крепких кадров из развивающихся стран для получения прибыли и для привлечения лучших студентов к международному сотрудничеству.

Истоки этой концепции можно найти у Аристотеля, Сократа, Платона, Сенеки, Конфуция. Санирующая роль образования представлены во взглядах Вольтера, Гёте, Руссо, Дидро, которые связывали знания с достижением гармонии в человеческом развитии. Таким образом, теория непрерывного образования – скорее, совокупность идей и подходов, сложившийся под влиянием опыта зарубежной гуманистической психологии и педагогики и прагматического подхода, в первую очередь, связанного с протестантизмом, показывающего связь развития производства с ростом образованности участников.

Структура непрерывного образования состоит из следующих элементов:

- 1) Образование на протяжении всей жизни (life-long learning education).
- 2) Образование взрослых (adult education).
- 3) Непрерывное профессиональное образование (continuing vocational education and training).
- 4) Переподготовка, получение новой специальности в рамках общественных структур и коммерческих организаций.

Несмотря на разработанность данной проблемы, до конца не выяснено, какие механизмы лежат в основе мотивов непрерывного образования, и как определять, востребовано ли дополнительное образование на практике и какие качества личности требуется тренировать для получения нового профессионального качества. Поэтому предложим рабочую «таблицу» по определению внутренних и внешних стимулов к самообразованию.

Условия непрерывного образования лежат в качествах и **базовых**

потребностях самой личности (высокая внутренняя мотивация к обучению, исходя из образовательного уровня семьи, окружения, референтной группы, ярко выраженный исследовательский инстинкт по В. Гарбузову [4], запросов общества на высококвалифицированные кадры (девиз личности **«хочу и могу»**).

Обучение длиной в жизнь подразумевает, что людям необходимо продолжать учиться, постоянно возобновлять своё обучение, умения и навыки, так как появляются новые технологии, изобретения, сферы науки, практики общения, требуется знание других иностранных языков в коммуникации и т.п. Государство хочет иметь высококвалифицированные кадры и помогает им стипендиями, грантами, высокими окладами.

Вторая модель мотивации личности **«хочу, но не могу»** характерна для личностей с высокой мотивацией, высоким уровнем способностей, но имеющих материальных возможностей, например, в силу низких зарплат интеллигенции на постсоветском пространстве. Государство при этом не заинтересовано в качественном образовании и высокой квалификации кадров в силу слаборазвитой экономики и других актуальных задач.

Третья модель мотивации **«не хочу, но могу»** характерна на рефлексивной интеллигенции, которая не видит перспектив в высоком образовании, хотя и имеет средства для его получения.

Четвертая модель мотивации **«не хочу и не могу»** характерна для бедных слоев населения, не имеющих семейных ценностей для получения высокого уровня образования или для людей с особенностями здоровья, которые при этом являются незащищенной частью населения страны. Для них создаются специальные школы и бесплатные курсы для приобретения специальности.

Экстенсивное образование предполагает, что люди хотят осваивать те сферы деятельности, которые им самим необходимы и интересны. Они посещают мастер-классы по рисованию, поют в хоре, ведут блоги, изучают иностранные языки, ходят на курсы кулинарии. Во многом сфера будущей деятельности связана с приоритетными ценностями предыдущих поколений, на что указывают исследователи [4; 5].

Самообразование состоит в том, что человек сам стремится повысить свой профессиональный уровень, получить новые знания, развить и усовершенствовать навыки. Летние и зимние школы перевода при университетах, летние школы изучения иностранных языков, мастер-классы по лепке, керамике, дизайну, кулинарии, парикмахерскому искусству и пр.

Впервые понятие непрерывное образование появилось в СССР в Постановлении ЦК КПСС и Совета министров СССР в 1986 году «О мерах по коренному улучшению качества подготовки и использования специалистов с высшим образованием в народном хозяйстве» в качестве обеспечения "непрерывное, на протяжении всего периода обучения, экономическое образование, а также правовую и экономическую подготовку студентов". В 1992 году был принят Закон РФ «Об образовании», в котором упоминалось о "непрерывном повышении квалификации рабочего, служащего, специалиста в связи с постоянным совершенствованием образовательных стандартов".

В 1996 году в федеральном законе РФ «О высшем и послевузовском профессиональном образовании» говорится о непрерывности и преемственности процесса образования. Наряду с этим законом вышло Постановление РФ «О Федеральной целевой программе содействия занятости населения РФ на 1996-1997 годы», в котором непрерывное образование рассматривается как система. Начиная с конца 1990-х годов и вплоть до наших дней непрерывному образованию отводится значительная роль. Ежегодно появляются нормативные акты, посвященные непрерывному образованию. Существует тенденция замены длительных курсов переподготовки кратковременными дистанционными курсами. «Налицо необходимость расширения курсов по изучению культуры, истории и религии ближнего зарубежья для российских студентов» [6, с. 437]. Для этого требуются гранты на международные проекты, типа «Зур!» («Класс!») и «Российский учитель за рубежом».

Дополнительное профессиональное образование в США получают все взрослые для увеличения конкурентоспособности и материального благосостояния (Continuing education). Частично функцию университетов выполняют профессиональные ассоциации, однако основная роль принадлежит крупным университетам. Например, в Массачусетском технологическом институте была разработана программа, в рамках которой за повышение квалификации инженера в течение его профессиональной деятельности отвечает не только учебное заведение, но и фирма, в которой он работает.

В Германии различают **общее** (allgemeine), **профессиональное** (berufliche), **научное** (wissenschaftliche), **культурное** (kulturelle) и **политическое** (politische) дополнительное образование взрослых (Erwachsenenbildung). Это включает такие области, как здоровье, окружающая среда, правовые вопросы, иностранные языки и другие аспекты жизни. Такое образование дают так называемые народные университеты.

Как видим, до настоящего времени нет единства во взглядах на концепцию непрерывного образования, каждая страна решает этот вопрос по-своему, каждый человек выбирает ту модель, которая способствует удовлетворению его запросов и сохранению его здоровья. Тем не менее, запрос государства остается одним из важных факторов в этом сложном процессе работы над собой.

Использованная литература:

1. Соколов Ф. К. Гармония человека и природы как ресурс силы сообщества // Охрана биоразнообразия и экологические проблемы природопользования: Сб. статей конференции. Пенза: ПГАУ, 2024. С. 131-134.
2. Korolenko S.P., Dmitrieva N.V. The Basic Archetypes in Classical Jungian and Contemporary Considerations. Med. psihol. Ross., 2018, vol. 10, no. 1, p. 3. doi: 10.24411/2219-8245-2018-11030 [in Russian, abstract in English].

3. Шугайло И. В. «Множественная личность» как проявление конфликта (на материале анализа визуального образа «ВКонтакте») // Вестник ЛГУ им. А.С. Пушкина. 2012. Т.2. № 2. С. 44-50.
4. Гарбузов В. И. Воспитание ребёнка в семье: Советы психотерапевта. СПб.: КАРО, 2015. 296 с.
5. Рендикова А. В. Изучение доминирующих инстинктов педагогов различных специальностей // Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров. 2017. № 1(54). С. 10-20.
6. Шугайло И. В. Организационно-методические аспекты повышения качества обучения иностранному языку // Организационно-методические аспекты повышения качества образовательной деятельности и подготовки обучающихся по программам высшего и среднего профессионального образования. С. 436-440.

USULIDA TOPISH. C++ DASTURI

*Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi Aniq va tabiiy fanlar metodikasi
kafedrasi informatika fani o'qituvchisi*

Аннотация: Правило Крамера (или правило Крамера) представляет собой метод решения системы линейных уравнений с помощью определителей и применяется для систем с квадратной матрицей. Этот метод работает с определителями базовой матрицы, чтобы найти значение каждого неизвестного. Он эффективен в основном в системах небольших уравнений, таких как 2×2 , 3×3 .

Kramer usuli odatda determinantlar usuli ham deb ataladi. Bu usulning algoritmi quyidagicha. Dastlab quyidagi $(n+1)$ ta n - tartibli

$$\Delta = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{vmatrix} \quad \Delta_{x_1} = \begin{vmatrix} b_1 & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ b_2 & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ b_n & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{vmatrix} \quad \dots \quad \Delta_{x_n} = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & b_1 \\ a_{21} & a_{22} & \dots & b_2 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & b_n \end{vmatrix}$$

determinantlarning qiymatlari hisoblanadi va no‘malumlar $x_1 = \frac{\Delta_{x_1}}{\Delta}$, $x_2 = \frac{\Delta_{x_2}}{\Delta}$, $\dots$,

$$x_n = \frac{\Delta_{x_n}}{\Delta}$$
 formulalar yordamida topiladi.

Chiziqli tenglamalar sistemasi yechimini Oddiy iteratsiya usulida topish

[illegible]

(1) tenglamalar tizimi almashtirishlar va belgilashlar natijasida quyidagi tizimga olib kelinadi:

[illegible]

Bu yerda $\beta_i = \frac{b_i}{a_{ii}}; \alpha_{ij} = -\frac{a_{ij}}{a_{ii}}; a_{ii} = 0$.

Bu yangi olingan tizimni qulaylik uchun matritsa ko‘rinishida yozamiz

$$X = B + AX$$

Bu yerda – $X=\{x_{jj}\}$, $B=\{\beta_{jj}\}$ vektor; A diagonal elementlari nolga teng matritsa $A=\{\alpha_{ij}\}$

Bu tizimni ketma-ket yaqinlashish usuli bilan yechamiz. $B=\{\beta_j\}$ vektorini boshlang'ich nolinchi yaqinlashish deb olib, $(k+1)$ yaqinlashish hisoblash formulasini quyidagicha yozamiz

$$X^{(k+1)} = B + AX^{(k)} \quad (k = 0, 1, 2, \dots, n).$$

Bu ketma-ket yaqinlashish $x^{(0)}, x^{(1)}, x^{(2)}, \dots, x^{(k)}$ limitga ega bo'lsa, u holda bu limit tizim yechimi bo'ladi. Iteratsiya usuli bo'yicha hisoblash oldindan berilgan aniqlik $\varepsilon > 0$ son uchun

$$|X^k - X^{k-1}| \leq \varepsilon$$

tengsizlik bajarilgunga qadar davom etadi. Iteratsiya jarayoni yaqinlashuvchi bo'lishi uchun A matritsaning

$$\|A\|_1 = \max_i \sum_{j=1}^n |\alpha_{ij}| < 1 ; \quad \|A\|_2 = \max_j \sum_{i=1}^n |\alpha_{ij}| < 1 ; \quad \|A\|_3 = \sqrt{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |\alpha_{ij}|^2} < 1$$

formulalaridan birortasi bajarilishi yetarlidir.

Kramer usuli (Cramer's rule) chiziqli tenglamalar sistemasining yechimlarini determinantlar yordamida topishga asoslangan. Quyida C++ tilida n o'lchovli chiziqli tenglamalar sistemasini Kramer usulida yechish uchun dastur algoritmini tuzamiz.

Dastur algoritmi:

1. Matritsa determinantini hisoblash.
2. Har bir o'zgaruvchi uchun determinantlarni o'zgartirilgan matritsa yordamida hisoblash.
3. Kramer usuliga ko'ra o'zgaruvchilarning qiymatlarini topish.

Dastur uchta tenglama va uchta noma'lum uchun yozildi.

```
#include <iostream>
```

```
#include <vector>
```

```
using namespace std;
```

// Matritsa determinantini hisoblaydigan funksiya (3x3 matritsa uchun)

```
double determinant3x3(vector<vector<double>> mat) {
```

```
double det = mat[0][0] * (mat[1][1] * mat[2][2] - mat[1][2] * mat[2][1])
            - mat[0][1] * (mat[1][0] * mat[2][2] - mat[1][2] * mat[2][0])
```

```

        + mat[0][2] * (mat[1][0] * mat[2][1] - mat[1][1] * mat[2][0]);
    return det;
}
// Kramer usuli bilan tenglamalar sistemasini yechish funksiyasi
void kramerMethod(vector<vector<double>> A, vector<double> B) {
    // Asosiy matritsaning determinantini hisoblash
    double detA = determinant3x3(A);
    if (detA == 0) {
        cout << "Tizimning yechimi yo'q yoki cheksiz ko'p yechimga ega." << endl;
        return;
    }
    // X1 o'zgaruvchisi uchun determinantni hisoblash
    vector<vector<double>> A1 = A;
    for (int i = 0; i < 3; i++) {
        A1[i][0] = B[i]; // 1-ustunni B vektori bilan almashtiramiz
    }
    double detA1 = determinant3x3(A1);

    // X2 o'zgaruvchisi uchun determinantni hisoblash
    vector<vector<double>> A2 = A;
    for (int i = 0; i < 3; i++) {
        A2[i][1] = B[i]; // 2-ustunni B vektori bilan almashtiramiz
    }
    double detA2 = determinant3x3(A2);
    // X3 o'zgaruvchisi uchun determinantni hisoblash
    vector<vector<double>> A3 = A;
    for (int i = 0; i < 3; i++) {
        A3[i][2] = B[i]; // 3-ustunni B vektori bilan almashtiramiz
    }
    double detA3 = determinant3x3(A3);
    // Kramer usuli bo'yicha yechimlarni hisoblash
    double x1 = detA1 / detA;
    double x2 = detA2 / detA;
    double x3 = detA3 / detA;
    // Yechimlarni ekranga chiqaramiz
    cout << "Tenglamalar sistemasining yechimlari:" << endl;
    cout << "x1 = " << x1 << endl;
    cout << "x2 = " << x2 << endl;
    cout << "x3 = " << x3 << endl;
}
int main() {
    // 3x3 matritsa (tenglamalar sistemasining koeffitsientlari)
    vector<vector<double>> A = {
        {2, -1, 3},
        {4, 1, 2},

```



```

    {3, 2, -4}
};
// B vektori (tenglamalarning o'ng tomoni)
vector<double> B = {5, 9, -6};
// Kramer usuli orqali yechishni chaqiramiz
kramerMethod(A, B);
return 0;
}

```

- determinant3x3 funksiyasi 3x3 matritsaning determinantini hisoblaydi.
- kramerMethod funksiyasi Kramer usuliga ko'ra x_1 , x_2 va x_3 o'zgaruvchilarining qiymatlarini topadi.
- Dasturdagi matritsa va vektorlarni xohlaganingizcha o'zgartirishingiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shohamidov Sh. Amaliy matematika unsurlari. O'quv qo'llanma. Toshkent, "Fan va texnologiya", 2016, 212 b.
2. Raisov M. Matematik programmalash. Darslik. "Cho'lpon nomidagi" NMIU Toshkent: 2013, 208 b.
3. Xabibullayeva I. Iqtisodiy matematik usullar va modellar. O'quv qo'llanma. Toshkent, "Tafakkur bo'stoni", 2012, 112 b.
4. Otaqulov S. Musayev A. Iqtisodiyotdagi matematik usullar. O'quv qo'llanma. «ИМПРЕСС МЕДИА», Toshkent, 2019. – 259 bet.
5. Isroilov M. Hisoblash usullari. Darslik. Toshkent, "Iqtisod-Moliya", 2008, 320b
6. Mo'minov Sh. Matematik modellar va usullar. Darslik. Toshkent, "Turon-Istiqbol", 2006, 272 b.
7. Safoeva M. Matematik programmalash. O'quv qo'llanma. Toshkent, "UJBHT", 2004, 240 b.

O'QUVCHILARDA BARQAROR TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISH. G'OYALARNI KONSEPTUAL RIVOJLANTIRISH UCHUN BARQAROR TUSHUNCHALARNI YARATISH

Toshxo 'jaye'v Musabek Abdug'offor o'g'li

*Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi metodik xizmat ko'rsatish bo'limi
kimyo fani metodisti*

musobektoshxo'jaye'v@gmail.com, +99899 477 62 63

Annotatsiya: Xalqaro maydonlarda va dunyo miqyosida yuz berayotgan voqea-hodisalardan kelib chiqadigan bo'lsak, biz uchun ham, ya'ni mamlakatimiz milliy iqtisodiyotini jadal sura'tlarda rivojlantirish va nihoyasida yaqin yillarda jahonning yetuk taraqqiy etgan mamlakatlari qatoridan joy olish, davlatimiz, butun xalqimiz oldida turgan asosiy vazifadir. Har qanday taraqqiy etgan malakatning shu kunga qadar yetib kelguncha bosib o'tgan yo'liga nazar tashlaydigan bo'lsak, faqat bir narsani guvohi bo'lamiz, ya'ni ushbu mamlakatlarda ta'lim sohasida izchillik bilan olib borilayotgan samarali islohatlardir.

Kalit so'zlar: kengaytirilgan haqiqat, fanni o'rganish, STEAM, Globallashuv, Bosh (katta, muhim) g'oya, barqaror tushunchalar.

Annotation: Judging from the events taking place in international arenas and on a global scale, for us as well, that is, the rapid development of our country's national economy and, finally, to take a place among the most developed countries of the world in the near future, our state and all our people are facing is the main task. If we look at the progress of any advanced qualification up to this day, we can witness only one thing, namely, the effective reforms in the field of education in these countries.

Keywords: Augmented reality, science learning, STEAM, Globalization, Big idea, stable concepts.

BARQAROR TUSHUNCHALAR YARATISH

Maqsad: Ishtirokchilar barqaror tushunchalar yaratish ko'nikmalariga ega bo'ladilar.

Kutilayotgan natijalar: Tinglovchilar barqaror tushunchalar yaratishga doir savollar tuzadi, mustaqil topshiriqlar asosida ishlaydilar.

Barqaror tushunchalarni yaratish uchun bosh g'oyani tanlab olish zarur.

Bosh g'oyalarning 6 ta xususiyati bo'lib, o'qituvchi mavzuni o'tish jarayonida bosh g'oyani mavzu mazmuniga qarab aniqlay olishi lozim. Bu xususiyatlar:

1. Keng va mavhum
2. Bir yoki ikki so'z bilan ifodalanadi
3. Vaqt ta'sir qilmaydigan – asrlar davomida mavjud.
4. Mutaxassislarning mavzuni tushunish markazidagi g'oyalarga ishora qiladi.

5. Qo'llanilishida universaldir

6. Izoh talab qiladi chunki ma'nosi kamdan-kam hollarda o'quvchiga tushunarli bo'ladi.

Bosh g'oyalarni qanday topish mumkin?

Mavzu yoki kontent standarti haqida savollar bering. Nima sababdan o'rganish kerak. Qaysi kengroq tushuncha, masala va muammo asosida. Agar tushunmasak nimalarni amalga oshira olmaymiz.

Barqaror tushunchalar- bu asosiy g'oyalarni va muhim jarayonlarni o'z ichiga olgan, ta'limning asosiy qismi bo'lgan, sinfdan tashqarida doimiy ahamiyatga ega bo'lgan bilimlardir. Barqaror taraqqiyot- bu o'quvchilar maktabni tugatgandan keyin ham eslab qoladigan fandagi muhim g'oyalardir. Har bir mavzuni o'rganish jarayonida jarayon ko'nikmalari shakllantiriladi.

O'quvchilar, mavzuni o'rganish jarayonida quyidagi jarayonlarda ishtirok etadilar.

Jarayonlar:

- Muammoni yangicha fikrlash orqali hal qilish
- Qaror qabul qilish
- Tadqiqot • (Ijtimoiy soha) olimlar qanday dalillarni To'plashadi?
- Dalillarning asosli va haqqoniyekanligini qanday aniqlash mumkin?
- Qanday qilib muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish uchun dalillardan foydalanish mumkin?
- Tarixchilar, geograflar, fuqarolik yetakchilari, iqtisodchilarni qanday turdagi muammolar tashvishga solmoqda?
- O'tmishdagi dalillarni o'rganish kelajakdagi muammolarni oldini olishga va kelajakka ta'sir qiladigan qarorlar qabul qilishga qay darajada yordam berishi mumkin?

Misol ko'rib chiqamiz. Olimlar muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish uchun dalillarni tahlil qiladilar va sharhlaydilar

Har bir mavzuni o'rganishda quyidagi ko'nikmalar shakllanadi. Demak jarayon ko'nikmalari quyidagilardan iborat

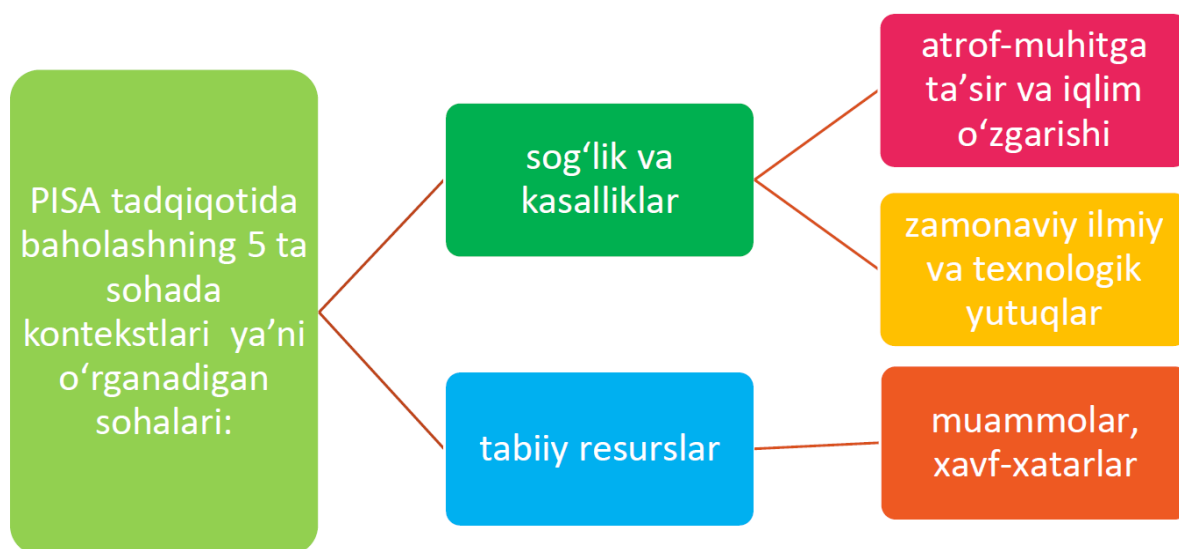
Ko'nikmalar:

- Kuzatish
- Taqqoslash
- Tasniflash
- Qurilma va uskunalardan foydalanish
- Muloqot

- Xulosa qilish
- Gipotezani shakllantirish
- Bashorat qilish
- Tahlil qilish
- Imkoniyatlar yaratish

O'rganishni universal qiladigan narsa nima?

Bu g'oyalar: Xilma-xillik, munosabat, sistema, tuzilma, sikllar, rivojlanish bo'lishi mumkin.

Baholash

O'quvchilar, shuningdek, muammolarni ijodiy hal qilish, qaror qabul qilish va tekshirish kabi jarayonlarda ishtirok etadilar. Ushbu jarayonlar yuqorida sanab o'tilgan jarayonlar qobiliyatlaridan foydalanadi. Mavzuni o'rganishda ilm-fan amaliyotiga katta e'tibor beriladi.

Tadqiq qilish

- Savollar qo'yish va muammolarni aniqlash
- Tadqiqotlarni loyihalash
- Eksperimentlar qilish va natijalarni sinovdan o'tqazish
- Ma'lumotlarni tahlil qilish va sharhlash

Baholash va mulohaza yuritish

- Dalillar bilan fikrlarni yetkazish, baholash va muloqot qilish, asoslangan qarorlar qabul qilish va mas'uliyatli harakatlarni amalga oshirish
- Yechimlarni o'ylab topish va baholash
- Modellardan foydalanish va takomillashtirish
- Sharhlari yaratish va yechimlarni ishlab chiqish

- Ilm-fanning mohiyatini tushunish
- Ilmiy izlanish real dunyoni tushunish uchun dalillarga asoslangan, model yaratish faoliyatidir.
- ilm-fan tabiiy omillarni, tabiiy tizimlarda tartib va muvofiqlikni ta'minlaydi
- Ilmiy bilimlar belgilangan tartib-qoidalar va tanqidiy munozaralar orqali yaratiladi.
- Ilmiy bilimlar ishonchli, mustahkam va yangi dalillar asosida
- o'zgarishga tayyor STSE (ilm-fan, texnologiya, jamiyat, ekologiya)ni bog'lash
- Jamiyatda ilm- fanga oid narsalarni qo'llash bilan bog'liq xavf –hatar va foydali jihatlar mavjud.
- Ilm-fan qo'llanmalari ko'pincha axloqiy, ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik ta'sirga ega.
- Yangi ilmiy kashfiyotlarni qo'llash ko'pincha texnologik taraqqiyotni sabab bo'ladi, texnologiyadagi yutuqlar esa olimlarga yangi yoki chuqurroq izlanishlar olib borishga imkon beradi.

Ilm-fan amaliyoti

- ilm-fan sohasida fikrlash va amalga oshirish usullarini namoyish etish
- Ilmiy bilimlarning mohiyatini tushunish
- Ilm-fan-texnologiya-jamiyat-ekologiyani o'zaro bog'lash

Amaliy mashg'ulot – Barqaror tushunchalarni shakllantirish. G'oyalarni konseptual rivojlantirish uchun barqaror tushunchalarni yaratish.

- Har birda 4 kishidan iborat bo'lgan kichik guruhlariga ajrating.
- 5 ta sohalarning biridan mavzuni tanlang
- Guruh lideri, izohlarni yozib oluvchi, vaqtni nazorat qiluvchi va savol beruvchi rollarini tayinlang
- Bosh g'oyalar bilan barqaror tushunchalarni yozing.

Guruh ishi

Guruhlariga PISA tadqiqotida baholashning 5 ta soha kontekstlaridan birini ya'ni quyidagi o'rganadigan sohalarini tanlab olishadi: *sog'lik va kasalliklar, tabiiy resurslar, atrof-muhitga ta'sir va iqlim o'zgarishi, zamonaviy ilmiy va texnologik yutuqlar va muammolar, xavf-xatarlarni qamrab oladi*. Tinglochilar dastlab bosh g'oyani aniqlab olishlari barqaror tushunchalarni yozishlari kerak bo'ladi va shu sohaga tegishli mavzuni quyidagi na'muna yordamida shakllantiring

Namuna: PISA mavzusi: Atrof-muhitga ta'siri va iqlim o'zgarishi

PISA mavzusi: Atrof-muhitga ta'siri

Kontekst: Mahalliy/Milliy

Bosh g'oya: o'zaro ta'sirlar

Yevropa Ittifoqi bayonoti: Kislotalar karbonatlar bilan reaksiyaga kirishib, atrof-muhitga ta'sir qiluvchi tuz, karbonat angidrid va suv hosil qiladi.

Xulosa

Xulosa o'rnida shuni takidlash kerakki, o'quvchi olgan bilim va ko'nikmalarini hayoti davomida qo'llay olishi bilan bir qatorda tadbiq qila olishi ham kerak.

Barqaror tushuncha - vaqtinchalik xotiraga emas balki vaqt ta'sir qilmaydigan darajadagi ilmiy tushuncha deb qaralishi kerak.

Ilmiy g'oya - bu ilmiy jarayon yordamida aniqlangan narsaning qanday ishlashini yoki dunyoning ba'zi jihatlarini haqidagi haqiqatni tushuntirish. Ilm - bu ma'lumotlarni to'plash va tajribalar qilish orqali dunyoni qanday tushunishimiz. Bizning dalillarimiz takomillashgani sari ilmiy g'oyalar vaqt o'tishi bilan takomillashib boradi.

Bosh g'oya - bu o'quvchilar butun o'rganish davomida bir butun sifatida tushunishga erishadigan katta, izchil va o'zaro bog'liq g'oyalar doirasi.

Nazorat savollari:

1. Ushbu maqsadli tushunchalar davomiymi, barqarormi?
2. Ular fanning asosiy g'oyalariga asoslanganmi?
3. Ularni tushunish uchun tahlil qilish, oydinlashtirish kerakmi?

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Marshal Cavendish Education. New Industrial Road, #01-01, Singapore. 2024. www.mceducation.com

2. Badmus Taofeek, O. va Omosewo Ester, O. (2018). Afrikada STEM, STEAM va STREAM ta'lim evolyutsiyasi: bilimlar bo'shlig'ining oqibatlarini. STEM ta'limida tadqiqotlar bo'yicha xalqaro jurnal, 2(2), 99–106.

3. Conner, L. D. C., Tzou, C., Tsurusaki, B. K., Guthrie, M., Pompea, S., & Teal-Sullivan, P. (2017). Fanda keng ishtirok etish uchun STEAMni loyihalash. Ijodiy ta'lim, 08(14), 2222–2231. <https://doi.org/10.4236/ce.2017.814152>

BULUTLI XIZMAT KO'RSATISH PLATFORMALARINI O'QITISHDA TA'LIM METODLARINI QO'LLASH

Alimardon Butaboyev

*Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi Aniq va tabiiy fanlar metodikasi
kafedrası informatika fani o'qituvchisi*

Annotatsiya. Hozirda amaliyotda qo'llanilayotgan ta'lim metodlari xilma- xil hamda ko'p sonli bo'lib, ularning har biri o'ziga xos xususiyatlarga, ta'lim-tarbiyaviy imkoniyatlarga ega, muayyan maqsadlarga, sharoitlarga mos ekanligi va boshqa sifatlari bilan bir-biridan farqlanadi. Bundan ko'rinib turibdiki, bu metodlarning har biri muayyan ta'lim-tarbiyaviy maqsadlar uchun mos bo'lib, uning o'rniga boshqa metodni qo'llash maqsadga muvofiq emas. Chunki boshqa metod ushbu maqsad uchun mos emas ekanligi ma'lum. Bulutli xizmat ko'rsatish platformalarini o'rganish va ularxozirgi kunda dolzarb.

Kalit so'zlar. Bulutli xizmat ko'rsatish, bulutli platforma, videokonferensiya metodi, zamonaviy metodlar.

Аннотация. В настоящее время применяемые на практике методы обучения разнообразны и многочисленны, и каждый из них имеет свои особенности, воспитательные возможности, пригодность для определенных целей, условий и др. качества, отличные друг от друга. Видно, что каждый из этих методов подходит для определенных образовательных целей, и использовать вместо него другой метод нецелесообразно. Потому что известно, что другой способ для этой цели не подходит. Изучение платформ облачных сервисов и их актуальности сегодня.

Ключевые слова. Облачный сервис, облачная платформа, метод видеоконференции, современные методы.

Abstract. Currently, the educational methods used in practice are diverse and numerous, each of which has its own characteristics, educational opportunities, is suitable for specific goals, conditions, and other qualities. It is clear from this that each of these methods is suitable for specific educational goals, and it is not advisable to use another method instead. Because it is known that another method is not suitable for this goal. Study of cloud service platforms and their relevance today.

Keywords. Cloud service, cloud platform, videoconferencing method, modern methods.

Ta'lim metodlarining qaysinisidan qaysi maqsad uchun foydalanish ko'zda tutilgan samarani berishini bilish muhim ahamiyatga ega. Lekin bu masala hozirgacha to'liq o'rganilgan emas. Bu masala avvalo ta'lim metodlarini ma'lum belgilariga ko'ra turlarga ajratib olish va ularning asosiy xarakteristikalarini aniqlashni talab qiladi. Shuni hisobga olgan holda zamonaviy ta'lim metodlarini turlarga ajratish dolzarb masaladir. Buni hal qilish uchun zamonaviy ta'lim metodlarining turlarga ajratish uchun zarur bo'lgan asosiy belgilarini aniqlab olish lozim. Bu belgilar quyidagilar bo'lishi mumkin:

Bajaradigan vazifasiga, ko'zda tutiladigan natijaga, ta'limiy va tarbiyaviy

maqsadlarga, pedagogik va psixologik yo‘nalishlariga, ta‘lim oluvchilarning yoshiga muvofiqligiga, ayrim fanlarni (ijtimoiy, tillar, tabiiy, aniq, amaliy va boshqa fanlarni) o‘qitishga, nazariy va amaliy bilim, ko‘nikma va malakalarni o‘rgatishga, o‘zlashtirishni nazorat qilishga tegishli va boshqa belgilar.

Shu belgilarga ko‘ra ta‘lim metodlarini quyidagi turlarga ajratish mumkin:

Bajaradigan vazifasiga tegishli belgilariga ko‘ra ta‘lim metodlarini quyidagi turlarga ajratish mumkin:

Nazariy bilim berish metodlari. Amaliy ko‘nikma va malakalarni o‘rgatish metodlari. Amaliy mashklar bajarishni o‘rgatish metodlari. Bilim, ko‘nikma va malakalarni mustahkamlash metodlari. Bilim, ko‘nikma va malakalarni o‘zlashtirishni nazorat qilish metodlari va boshqalar.

1. Ko‘zda tutiladigan natijaga tegishli belgilariga ko‘ra ta‘lim metodlarini quyidagi turlarga ajratish mumkin:

Mashg‘ulot sifati va samaradorligini oshirish; Ta‘lim oluvchilarning o‘zlashtirish qobiliyatlarini rivojlantirish; Ta‘lim oluvchilarning iqtidorlari yo‘nalishlarini aniqlash; Ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish; Yuqori o‘zlashtirishlariga erishish; Bilimlarni o‘zlashtirishlariga erishish; Amaliy ko‘nikma va malakalarni o‘zlashtirishlariga erishish; Faolliklarini oshirishga erishish; Qiziqishlarini orttirishga erishish..

2. Ta‘limiy va tarbiyaviy maqsadlarga tegishli belgilariga ko‘ra ta‘lim metodlarini quyidagi turlarga ajratish mumkin:

Mustaqil fikrlashga o‘rgatish; Mustaqil qarorlar qabul qilishga o‘rgatish; Vazifalarni mustaqil bajarishga o‘rgatish; Ta‘lim jarayoni ishtirokchilarini faollashtirish; Tanqidiy fikrlashga o‘rgatish.

3. Pedagogik va psixologik yo‘nalishlariga tegishli belgilariga ko‘ra ta‘lim metodlarini quyidagi turlarga ajratish mumkin:

Interfaol ta‘lim metodlari; Didaktik uyinlar metodlari; Muammoli ta‘lim metodlari; O‘quvchi shaxsiga yo‘naltirilgan ta‘lim metodlari; Differensial ta‘lim metodlari; Yakka (individual) ta‘lim metodlari; Evristik ta‘lim metodlari; Dogmatik ta‘lim metodlari; Reproduktiv ta‘lim metodlari; Produktiv ta‘lim metodlari; Ijodiy ta‘lim metodlari; Badiiy ta‘lim metodlari; Estetik tarbiya va ta‘lim metodlari; Jismoniy tarbiya va sport ta‘limi metodlari; Mehnat ta‘limi va tarbiyasi metodlari; Maxsus ta‘lim metodlari; Katta yoshdagilar ta‘limi metodlari va boshqalar.

4. Ta‘lim oluvchilarning yoshiga muvofiqligiga tegishli belgilariga ko‘ra ta‘lim metodlarini quyidagi turlarga ajratish mumkin:

Oliy ta‘lim muassasalari uchun mos metodlar; O‘rta maxsus, kasb-hunar ta‘limi muassasalari uchun mos metodlar; Umumiy o‘rta ta‘lim muassasalari uchun mos metodlar; Maktabgacha ta‘lim muassasalari uchun mos metodlar; Maktabdan tashqari ta‘lim muassasalari uchun mos metodlar; Malaka oshirish va qayta tayyorlash ta‘lim muassasalari uchun mos metodlar; Maxsus ta‘lim muassasalari uchun mos metodlar.

5. Ayrim fanlarni (ijtimoiy, tillar, tabiiy, aniq, amaliy va boshqa fanlarni) o‘qitishga tegishli belgilariga ko‘ra ta‘lim metodlarini quyidagi turlarga ajratish mumkin:

Ijtimoiy fanlarni o'qitishga mos metodlar; Tillarni o'qitishga mos metodlar; Tabiiy fanlarni o'qitishga mos metodlar; Aniq fanlarni o'qitishga mos metodlar; Amaliy fanlarni o'qitishga mos metodlar; Texnika fanlarini o'qitishga mos metodlar va boshqalar.

6. Nazariy va amaliy bilim, ko'nikma va malakalarni o'rgatishga tegishli belgilariga ko'ra ta'lim metodlarini quyidagi turlarga ajratish mumkin:

Nazariy bilimlarni o'rgatishga mos metodlar; Amaliy bilim, ko'nikma va malakalarni o'rgatishga mos metodlar; Har turli texnika vositalaridan foydalanish, ularni boshqarishni o'rgatishga mos metodlar; Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishni o'rgatishga mos metodlar; Kasb-hunarlarini o'rgatishga mos metodlar va boshqalar.

7. O'zlashtirishni nazorat qilishga tegishli belgilariga ko'ra ta'lim metodlarini quyidagi turlarga ajratish mumkin:

Yozma ishlar bajarish: diktant, bayon, insho va sh.k; Nazorat ishlarini bajarish: joriy, oraliq, yakuniy nazorat ishlari; Mashqlar bajarish; Masalalar echish; Mustaqil ishlar bajarish; Og'zaki so'rov (savol-javoblar), imtixon, sinov; Test sinovlari va boshqalar.

Yuqorida keltirilgan ta'lim metodlarining turlari ma'lum darajada shartli bo'lib, bu esa, har bir ta'lim metodi bir vaqtda bir nechta sifat va xususiyatlarga ega ekanligi bilan bog'liq. Shu sifat va xususiyatlarning eng umumiy belgilari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

So'zlash va tinglashga asoslangan metodlar.

So'zlash, tushuntirish va tinglashga asoslangan metodlar.

So'zlash, ko'rgazmali vositalardan foydalanib tushuntirish va ko'rish, tinglashga asoslangan metodlar.

- Monologik ma'ruza metodi.
- Suhbat metodi.
- Savol-javoblar metodi.
- Bahs, munozaralar metodi.
- Ishchanlik o'yinlari metodi.
- Rolli o'yinlar metodi.
- Didaktik o'yinlar metodi.
- Hamkorlikda ishlash metodi va boshqalar.

Ta'lim metodlarining ushbu umumiy belgilari so'zlash- tinglash, ko'rsatish-kuzatish, tushuntirish-fikrlash, mustahkamlash-takrorlash jarayonlaridan iborat bo'lib, bu belgilar aslida har bir metod uchun xosdir. Bunday umumiylik ta'lim metodlarini amalda qo'llashda birmuncha keng imkoniyatlar berishi tabiiy. Bu esa, ta'lim metodlarini ma'lum maqsad bo'yicha tanlashda hisobga olinishi zarur omildir.

Masofaviy ta'lim metodlari

Masofaviy ta'lim (lotincha "distanstiya" – masofadan foydalanish) o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri, shaxsiy aloqasiz "masofadan o'qitish" imkonini yaratib beruvchi zamonaviy axborot va telekommunikatsion texnologiyalardan foydalanish bo'lib, unga ko'ra ta'lim jarayoni yangi axborot

texnologiyalari, multimedia tizimi yordamida tashkil etiladi. U O'quv fanlari bo'yicha o'zlashtirish samaradorligini ta'minlash; idrok etish qobiliyatini rivojlantirish kabi imkoniyatlarga ega. Kompyuter ta'limi masofaviy ta'limning o'ziga xos turi sanaladi.

Masofaviy ta'lim metodi o'z tarkibiga birqancha ta'lim shakllarini oladi. Ulardan ayrimlarini ko'rib chiqamiz.

Internet konferensiyalar – ta'lim metodi

Internet konferensiyalar – bu muayyan muammoni hal qilayotgan guruh ishtirokchilarining Internet tarmog'i orqali konferens aloqasi yordamida o'zaro axborot almashinishi jarayonidir.

Tabiiyki, bu texnologiyadan foydalanish huquqiga shaxslar doirasi cheklangan bo'ladi. Adabiyotlarda telekonferensiya atamasini ko'p uchratish mumkin. Telekonferensiya o'z ichiga konferensiyalarning **uch turini: audio, video va kompyuter konferensiyalarini** oladi. Kompyuter konferensiyasi ishtirokchilari soni audio va videokonferensiyalar ishtirokchilari sonidan ancha ko'p bo'lishi mumkin.

Audiokonferensiyalar: Ular tashkilot yoki firmaning hududiy jihatdan uzoqda joylashgan xodimlari yoki bo'linmalari o'rtasida kommunikatsiyalari saqlab turish uchun audioaloqadan foydalanadi. Ikkitadan ko'p ishtirokchi so'zlashuvda qatnashishini ta'minlaydigan qo'shimcha qurilmalar bilan jihozlangan telefon aloqasi tizimi audiokonferensiyalarni o'tkazish uchun qo'llaniladigan eng oddiy texnika vositasi hisoblanadi. Audiokonferensiyalarni tashkil etish kompyuter bo'lishini talab etmaydi, faqatgina uning ishtirokchilari o'rtasida ikki tomonlama audioaloqadan foydalanishni ko'zda tutadi. Audiokonferensiyalardan foydalanish qarorlar qabul qilish jarayonini engillashtiradi, u arzon ham qulay.

Videokonferensiyalar: Videokonferensiyalar ham audiokonferensiyalar qanday maqsadlarga mo'ljallangan bo'lsa, shunday maqsadlarga mo'ljallangan, lekin bunda videoapparat qo'llaniladi. Videokonferensiya – bu shunday kompyuter texnologiyasiki, u orqali foydalanuvchi shaxslar bir-birlarini real vaqtda ko'radi, eshitadi va ma'lumotlar bilan almashadi. Videokonferensiyani o'tkazish kompyuter va monitorlar bo'lishini talab etadi.

Masofadan turib muloqotning videokonferensiya shakli 1964 yilda AT&T kompaniyasi tomonidan ishlab chiqilgan Videophone (real vaqtda ovoz va tasvirni almashish) qurilmasidan boshlanadi. Bu qurilma yordamida ishtirokchilarning masofadan bir-birlarini real vaqtda ko'rib turgan holda muloqotlarini tashkil qilingan.

Videokonferensiya jarayonida bir-biridan ancha uzoq masofada bo'lgan uning ishtirokchilari ekranda o'zlarini va boshqa ishtirokchilarni ko'rib turadilar. Televizion tasvir bilan bir vaqtda ovoz ham eshitilib turadi. Masofadan videokonferensiya tizimi – matnli axborotlar almashish, fayllar almashish imkonini beradi. Shunisi bilan videokonferensiya shaklida masofadan turib interfaol o'qitish tizimi Internet yoki lokal tarmoq orqali o'qitishdan hamda radio yoki televidenie orqali ma'ruza o'qishdan farq qiladi. Videokonferensiyada tashqi elektron

doskadan foydalanilganda o'qituvchi doskaga yozadi va uni videokonferensiya aloqasi ko'magida boshqa auditoriya tinglovchilariga ko'rsatiladi.

Elektron doskadan masofadan o'qitish tizimi foydalanuvchilari bir xil foydalanishlari mumkin, ya'ni bir doskaga chizilgan rasm boshqa auditoriyadagi doskalarda ham ko'rsatiladi. Dars olib borish jarayonida videokamera avtomat tarzda ma'ruza o'qiyotgan professor, talaba yoki savol beruvchi tomonga buriladi.

Videokonferensiya o'tkazish uchun asosan ikkita shartni bajarish lozim:

a) videokonferensiyani amalga oshirish uchun zarur bo'lgan kompyuter (texnik) qurilmalari;

b) videokonferensiyaning o'tkazish talabiga javob beruvchi aloqa kanallaridan foydalangan holda muloqotga chiquvchilar bilan bog'lanish.

Videokonferensiyalar transport va xizmat safari harajatlarini ancha qisqartirish imkonini beradi. Bunda uzoqda joylashgan ta'lim oluvchilarda ta'limni o'zlashtirish samaradorligi oshadi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevral. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi 4947-sonli Farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF 6079 sonli "Raqamli O'zbekiston 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora tadbirlari to'g'risida"gi farmonida O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. 2-bob. 2-§. Ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalar va zamonaviy usullarni joriy etish

3. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Tarbiyada innovasion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog - o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). - T.: "Iste'dod" jamg'armasi, 2009 -160 b.

4. Ваганова О.И., Дворникова Э.И., Кутепов М.М., Лунева Й.Б., Трутанова А.В. Возможности облачных технологий в электронном обучении// Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. –2017. – № 6-2. – С. 183-187.

5. M.A.Maxmudova., M.L Husanova Bo'lajak informatika fan o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning imkoniyatlari Raqamli iqtisodiyot, elektron hukumat va sun'iy intellekt uchun dasturiy vositalar, axborotlarni qayta ishlashning zamonaviy usullari Respublika ilmiy-amaliy anjumani 2023 yil 16-17 iyun 16-19 bet.

O'QUV JARAYONIDA TARIX FANINI O'QITISHNING ZAMONAVIY USULLARI

O.Begiyev, Turdiqulova Dildora Sobirjonovna

*Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi "Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar
metodikasi" kafedrası katta o'qituvchisi, Guliston shahar 15-umumiy o'rta
ta'lim maktabi tarix fani o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqola tarix fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik usullar va texnologiyalarning ahamiyatini o'rganadi. O'quv jarayonida interaktiv metodlar, raqamli resurslar va innovatsion yondashuvlarning qo'llanilishi tahlil qilinadi. Maqola o'quvchilarning qiziqishini oshirish, mustaqil fikrlash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha samarali metodlarni taqdim etadi. Ta'lim jarayonida rol o'yinlar, debatlar, loyiha ishlari va virtual ekskursiyalar kabi usullarni qo'llashning amaliy jihatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar. Tarix ta'limi, zamonaviy metodlar, interaktiv yondashuvlar, raqamli texnologiyalar, pedagogik innovatsiyalar.

Абстрактный. В данной статье рассматривается значение современных педагогических методов и технологий в преподавании истории. В образовательном процессе будет проанализировано использование интерактивных методов, цифровых ресурсов и инновационных подходов. В статье представлены эффективные методы повышения интереса учащихся, развития самостоятельного мышления и аналитических способностей. В образовательном процессе освещены практические аспекты использования таких методов, как ролевые игры, дебаты, проектная работа и виртуальные туры.

Ключевые слова. Историческое образование, современные методы, интерактивные подходы, цифровые технологии, педагогические инновации.

Abstract. This article examines the importance of modern pedagogical methods and technologies in teaching history. The use of interactive methods, digital resources, and innovative approaches in the learning process is analyzed. The article presents effective methods for increasing students' interest, developing independent thinking and analytical skills. The practical aspects of using such methods as role-playing games, debates, project work, and virtual excursions in the learning process are covered.

Keywords. History education, modern methods, interactive approaches, digital technologies, pedagogical innovations.

Kirish

Tarix fani jamiyatni shakllantirishda muhim o'rin tutadi. U insoniyatning o'tmishini o'rganish orqali hozirgi va kelajak uchun muhim saboqlar beradi. Ta'lim jarayonida tarixni zamonaviy metodlar yordamida o'qitish nafaqat bilimni oshiradi, balki o'quvchilarning qiziqishini ham kuchaytiradi. Ushbu maqolada tarix fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va metodlar haqida so'z boradi.

Tarix ta'limida zamonaviy metodlarning ahamiyati

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va yondashuvlar o'quvchilarning dars jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlaydi. An'anaviy usullardan farqli ravishda, zamonaviy metodlar:

- o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi;
- tarixiy voqealarni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantiradi;
- interaktiv va amaliy mashg'ulotlar orqali o'quv materialini mustahkamlaydi.

O'quvchilar tarixiy hodisalarni faqat o'qituvchi so'zidan emas, balki turli manbalar, texnologik vositalar va interaktiv usullar orqali o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Interaktiv yondashuvlar

Interaktiv usullar o'quv jarayonini jonlantiradi va o'quvchilarning faolligini oshiradi. Quyida tarix fanida qo'llanilishi mumkin bo'lgan bir nechta interaktiv metodlar keltirilgan:

1. Rolli o'yinlar

- O'quvchilar tarixiy shaxslar rolini o'z zimmasiga olib, ularning qarorlarini va harakatlarini tahlil qiladi.
- Masalan, Fransuz inqilobi davridagi muhokamalarni sahnalashtirish orqali o'quvchilar voqealarning sabab va oqibatlarini chuqurroq tushunishadi.

2. Debatlar va muhokamalar

- Tarixiy masalalar bo'yicha turli nuqtai nazarlarni himoya qilish orqali o'quvchilar mantiqiy fikrlash va dalillar keltirish ko'nikmasini rivojlantiradi.
- Masalan, "Buyuk ipak yo'lining rivojlanishi" mavzusida savdo-sotiqning ijobiy va salbiy tomonlarini bahs qilish.

3. Loyiha ishlari

- O'quvchilarga ma'lum bir tarixiy mavzu bo'yicha mustaqil tadqiqot o'tkazish topshiriladi.
- Ular yig'ilgan ma'lumotlarni taqdimot, poster yoki insholar shaklida namoyish qilishadi.

Raqamli texnologiyalardan foydalanish

Bugungi kunda ta'limda raqamli texnologiyalarni qo'llash tobora muhim bo'lib bormoqda. Tarix fanida quyidagi texnologiyalarni muvaffaqiyatli qo'llash mumkin:

- **Multimedia materiallari:** Tarixiy filmlar, videodarslar va animatsiyalar o'quvchilar uchun o'tmishni vizual ravishda tushunishga yordam beradi.
- **Elektron resurslar:** Tarixiy manbalar va maqolalar to'plangan onlayn kutubxonalar o'quvchilarga mustaqil o'qish imkonini beradi.
- **Virtual ekskursiyalar:** Muzeylar va tarixiy joylarga virtual sayohatlar orqali o'quvchilar o'tmishni o'z ko'zi bilan ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Tarixni o'qitishda o'quvchining faoliyatini rag'batlantirish

O'quvchilarning tarixga bo'lgan qiziqishini oshirish uchun o'qituvchilar quyidagi yondashuvlarni qo'llashi mumkin:

- **Savol-javob metodi:** O'quvchilarga tarixiy mavzular bo'yicha qiziqarli va tahliliy savollar berish orqali ularni mustaqil izlanishga undash.

- **Gamifikatsiya (o'yinlash):** Tarixiy mavzularni o'yin shakliga moslashtirish orqali darslarni qiziqarli qilish.

- **Individual yondashuv:** Har bir o'quvchining qobiliyati va qiziqishiga mos metodlarni tanlash.

Xulosa

Zamonaviy usullar yordamida tarixni o'qitish o'quv jarayonini samarali va qiziqarli qiladi. O'quvchilar nafaqat tarixiy voqealarni o'rganadi, balki ulardan tegishli xulosalar chiqaradi, mustaqil fikrlash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa ularga nafaqat maktab davrida, balki hayotda ham foyda beradi. Shu sababli, o'qituvchilar zamonaviy texnologiyalar va interaktiv metodlarni dars jarayoniga faol joriy etishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduqodirov A. "Zamonaviy pedagogik texnologiyalar". Toshkent, 2020.
 2. Yuldashev S. "Tarix ta'limida interaktiv metodlar". Toshkent, 2019.
 3. Karimov H. "Pedagogik innovatsiyalar nazariyasi va amaliyoti". Toshkent, 2021.
 4. UNESCO. "Education for the 21st Century: Pedagogical Innovations". Parij, 2018.
- O'zbekiston Respublikasi Ta'lim Vazirligi materiallari. "Ta'limda raqamli texnologiyalarni qo'llash bo'yicha qo'llanma". Toshkent, 2022.

SUN'YIY INTELLEKTNI TA'LIM SOHASIGA TADBIQ ETISH

Xudayberdiyev Suhrob Bahodir o'g'li

Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining ta'lim sohasidagi roli va uning o'qitish jarayoniga ta'siri tahlil qilinadi. Maqola, SI texnologiyalarining o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan ta'lim olish imkoniyatlarini yaratishdagi o'rnini, shuningdek, o'qituvchilarga dars jarayonini samarali tashkil etishda yordam berishini ko'rib chiqadi. Sun'iy intellektning ta'limda qo'llanilishi o'quvchilarga shaxsiylashtirilgan ta'lim va tezkor baholash tizimlarini taklif etib, o'qituvchilarning ishini yengillashtiradi. Maqolada shuningdek, SI texnologiyalarining ta'lim tizimlarida muvaffaqiyatli qo'llanilishi uchun zarur bo'lgan infratuzilma, xavfsizlik va maxfiylikni ta'minlash masalalari ham ko'rib chiqiladi. O'qitish metodikalarini yangilash, ta'lim sifatini oshirish va ta'lim tizimlaridagi innovatsiyalarni qo'llashda sun'iy intellektning imkoniyatlari keng ko'lamda o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, ta'lim, shaxsiylashtirilgan ta'lim, avtomatlashtirilgan baholash, virtual o'qituvchilar, ta'lim innovatsiyalari, ta'lim tizimi, ma'lumotlar tahlili, masofaviy ta'lim.

Kirish

Bugungi kunda texnologiyalar va sun'iy intellekt (SI) sohalaridagi inqilobiy o'zgarishlar ta'lim tizimining kelajagini shakllantirishda muhim rol o'ynamoqda. Sun'iy intellekt texnologiyalari o'quvchilarga ta'limni shaxsiylashtirish, o'qituvchilarga esa dars jarayonini optimallashtirishda imkoniyatlar yaratadi. Ta'limni yanada samarali qilish, o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashuvni kuchaytirish va o'qituvchilarga qo'llanma sifatida yordam berish orqali SI ta'lim tizimini qayta shakllantirmoqda. Biroq, bu texnologiyalarni keng qo'llashni muvaffaqiyatli amalga oshirishda mavjud bo'lgan muammolarni yengish muhimdir.

1. Sun'iy intellektning ta'limda qo'llanishi: yangi imkoniyatlar va yondashuvlar

1.1. Individuallashtirilgan ta'lim: o'quvchilarga mos yondashuv
Sun'iy intellektning ta'limdagi eng muhim imkoniyatlaridan biri – bu o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirilgan, shaxsiylashtirilgan o'qitish. Hozirda o'quvchilar o'zlarining individual tezliklarida o'rganishlari mumkin, masalan,

ularning o'zlashtirish darajalariga qarab o'quv materiallari va topshiriqlar avtomatik tarzda moslashtiriladi. Bu usul o'quvchilarning bilimlarini yanada samarali o'zlashtirishlariga imkon yaratadi va ularga o'z vaqtida yordam ko'rsatadi. Shuningdek, o'qituvchilar o'quvchilarning o'zlashtirishini real vaqt rejimida kuzatishlari va ularga muvofiq yordam berishlari mumkin.

1.2. Avtomatlashtirilgan baholash tizimlari: ob'ektiv va tezkor tahlil
Sun'iy intellekt texnologiyalari o'qituvchilarga o'quvchilarning bilimlarini baholashda avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida yordam beradi. Ushbu tizimlar o'quvchilarning ishlash tezligini, javoblarini, va xatolarini tahlil qilib, baholashning aniqligini oshiradi. Bu tizimlar yordamida o'qituvchilar uchun sinovlarni tayyorlash va baholash jarayoni avtomatlashtiriladi, shu bilan birga o'quvchilarni ob'ektiv tarzda baholash imkoniyati yaratadi. Shuningdek, o'quvchilarga maxsus tayyorlangan testlar va qiziqarli interaktiv mashqlar yordamida o'zlashtirish darajalari yaxshilanadi.

1.3. Ma'lumotlar tahlili va o'quvchilarning prognozlash imkoniyatlari
Sun'iy intellekt texnologiyalari yordamida o'quvchilarning o'quv faoliyati va natijalari to'g'risida katta hajmdagi ma'lumotlar to'planadi. Bu ma'lumotlarni tahlil qilish o'quvchilarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlashda yordam beradi. Tahlil qilingan ma'lumotlar asosida o'qituvchilar o'quvchilarning bilimlarining rivojlanish jarayonini kuzatib borishlari mumkin, bu esa o'qitishni yanada individualizatsiya qilish imkonini beradi. O'quvchilarning o'zlashtirish tezligi va yutuqlarini aniqlash orqali o'qituvchilar va ta'lim tizimi kelajakdagi ta'lim jarayonlarini rejalashtirish imkoniyatiga ega bo'lishadi

1.4. Virtual o'qituvchilar va interaktiv chat-botlar: masofaviy ta'limning kelajagi

Virtual o'qituvchilar va chat-botlar masofaviy ta'limning samaradorligini oshirishda katta rol o'ynamoqda. O'quvchilar bu texnologiyalar yordamida 24/7 o'qitish va yordam olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Masofaviy ta'limda o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash uchun yaratilgan virtual yordamchilar o'quvchilarga har qanday savolga javob berishi, ularning o'zlashtirish jarayonini doimiy ravishda kuzatishi va tushunarsiz joylarda yordam berishi mumkin. Bu usul masofaviy ta'limni yanada qulay va samarali qiladi .

2. Sun'iy intellektning ta'limdagi afzalliklari va imkoniyatlari

2.1. Samaradorlik va vaqtni tejash

Sun'iy intellekt ta'lim tizimlarining samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynamoqda. Avtomatik baholash, interaktiv darslar va adaptiv tizimlar yordamida o'quvchilarning bilim darajasi tez va aniq baholanadi. O'qituvchilar dars jarayonida kamroq vaqt sarflashadi, va ular ko'proq shaxsiy yondashuv bilan o'quvchilarga yordam bera olishadi. Bu tizimlar o'qituvchilarga va o'quvchilarga ko'proq vaqtni samarali tarzda ishlatishga imkon yaratadi.

2.2. O'quvchilarni qiziqtirish va motivatsiya

Sun'iy intellekt yordamida o'quvchilarga interaktiv va gamifikatsiyalangan darslar¹ taqdim etish orqali o'qish jarayonini qiziqarli va motivatsion qilish mumkin. O'quvchilar o'zlashtirgan materiallar bilan haqiqiy dunyo misollarida ishlashadi, bu esa ularni yanada faol o'qishga undaydi. O'quvchilar o'z yutuqlarini real vaqt rejimida ko'rib borishlari mumkin, bu esa motivatsiyani oshiradi va o'z-o'zini rivojlantirishga yordam beradi.

2.3. Barqaror va o'zgarmas baholash

Sun'iy intellekt texnologiyalari baholash tizimlarida xatoliklarni kamaytiradi. O'quvchilarning bilimlari va qobiliyatlari sinovlar va testlar orqali doimiy ravishda baholanadi, va bu tizimlar har qanday sub'ektiv ta'sirni yo'qotadi. O'qituvchilar va talabalarga aniq, haqiqatga mos baholashlar taqdim etiladi, bu esa ta'lim tizimining ishonchliligini oshiradi.

1. Gamifikatsiyalangan darslar – bu o'qitish jarayoniga o'yin elementlarini qo'shish orqali o'quvchilarning qiziqishini va motivatsiyasini oshirishga qaratilgan darslardir. Gamifikatsiya – bu o'yinlarni yaratishda ishlatiladigan elementlarni (masalan, ballar, mukofotlar, darajalar, tanlovlar) boshqa sohalarga, shu jumladan ta'lim jarayoniga qo'llashdir. Gamifikatsiyalangan darslarda o'quvchilar o'zlashtirishni o'yin tarzida amalga oshiradilar. Bu, o'z navbatida, ularning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi va o'rganishni yanada qiziqarli qiladi. Misol uchun, o'quvchilar o'quv maqsadlariga erishish uchun ballar to'plashadi, yoki turli vazifalarni bajarish orqali darajalarni oshiradilar. Bunday yondashuv orqali ular o'qish jarayoniga faol ishtirok etadilar va o'z muvaffaqiyatlarini kuzatishlari mumkin. Gamifikatsiyalangan darslar o'quvchilarga:

- Motivatsiyani oshirish: O'yin formatidagi faoliyatlar o'quvchilarda o'qishga bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi.
- Qiyinchilikni boshqarish: Darslarni bosqichma-bosqich osonlashtirish va qiyinlashtirish orqali o'quvchilar o'zlarini sinovdan o'tkazishadi.
- Hamkorlikni rag'batlantirish: Ko'pincha jamoaviy vazifalar yoki musobaqalar tashkil etiladi, bu esa o'quvchilarni birgalikda ishlashga undaydi.

Gamifikatsiya o'quvchilarning faolligini oshiradi, o'qishni qiziqarli qiladi va natijada o'qish samaradorligini yaxshilaydi.

3. Cheklovlar va muammolar

3.1. Texnologiyalarga qaramlik va infratuzilma masalalari

Sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim tizimida muvaffaqiyatli qo'llanilishi uchun zarur infratuzilma talab qilinadi. Masalan, yuqori tezlikdagi internet, yangi texnologiyalar va kompyuter tizimlarining mavjudligi ta'limda o'quvchilarni to'liq qo'llab-quvvatlash imkonini beradi. Shuningdek, texnologiyalarga haddan tashqari qaramlik ham xavf tug'diradi. Texnologiyalar to'g'ri va samarali ishlash uchun zarur bo'lgan infratuzilma mavjud bo'lishi kerak.

3.2. Maxfiylik va xavfsizlik muammolari

Sun'iy intellekt texnologiyalari ko'plab shaxsiy ma'lumotlarni yig'adi. Bu esa maxfiylik va xavfsizlik masalalariga olib kelishi mumkin. O'quvchilarning ma'lumotlari to'g'ri himoya qilinishi kerak va ta'lim tizimi ushbu ma'lumotlarni qanday ishlatishini aniq belgilashi lozim. Shu bilan birga, sun'iy intellekt tizimlarining maxfiylikni ta'minlashdagi roli muhim.

Xulosa

Sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'limga integratsiyasi o'quvchilarning ta'lim olish jarayonini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Bu texnologiyalar o'qituvchilarga dars jarayonini samarali boshqarishga, o'quvchilarga esa shaxsiylashtirilgan ta'lim olish imkoniyatini yaratadi. Biroq, texnologiyalardan samarali foydalanish uchun zarur infratuzilma, xavfsizlik va maxfiylikni ta'minlash masalalari hal etilishi kerak. Ta'lim tizimining rivojlanishida sun'iy intellektning ahamiyati oshib borayotgani va uning imkoniyatlari yanada kengayib bormoqda.

REFERENCES

1. Aoun, J. E. (2017). *Robot-Proof: Higher Education in the Age of Artificial Intelligence*. MIT Press.
2. Chen, X., Xie, H., Zou, D., & Hwang, G. J. (2020). Application and Theory of Artificial Intelligence in Education. *Educational Technology & Society*, 23(2), 50-60.
3. Heffernan, N. T., & Heffernan, C. L. (2014). The ASSISTments Ecosystem: Building a Platform that Brings Scientists and Teachers Together for Minimally Invasive Research on Human Learning and Teaching. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 24(4), 470-497.

4. Karimov, K. (2022). Sun'iy intellektning ta'lim jarayonidagi o'rni va kelajakdagi istiqbollari. *O'zbekiston Ta'limi*, 9(3), 21-26.
5. Luckin, R. (2017). *Artificial Intelligence and the Future of Teaching and Learning*. Pearson.
6. Miao, F., et al. (2020). Application of Artificial Intelligence in Education and Its Role in Improving Education Quality. *Journal of Education and Learning*, 14(5), 25-35.
7. Rustamova, F. (2021). O'zbekistonda raqamli ta'limni rivojlantirish va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish. *O'zbek Ta'limi*, 12(2), 45-52.
8. Roll, I., & Wylie, R. (2016). Evolution and Revolution in Artificial Intelligence in Education. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 26(2), 582-599.
9. Seldon, A., & Abidoye, O. (2018). *The Fourth Education Revolution: Will Artificial Intelligence Liberate or Infantilize Humanity?* University of Buckingham Press.
10. Timms, M. J. (2016). Letting Artificial Intelligence in Education out of the Box: Educational Cobots and Smart Classrooms. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 26(2), 701-712.
11. Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic Review of Research on Artificial Intelligence Applications in Higher Education. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(1), 39.

TARIX DARSLARINI INTERAKTIV O'QITISH: PEDAGOGIK TAJRIBA VA METODLAR

Begiyev Omonjon

*Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi "Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar
metodikasi" kafedrası katta o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarix fanini o'qitishda interaktiv metodlarning ahamiyati va samaradorligi tahlil qilinadi. Rolli o'yinlar, debatlar, aqliy hujum va kichik guruhda ishlash kabi metodlarning ta'lim jarayonidagi afzalliklari yoritilgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalar, jumladan, interaktiv taxtalar, virtual ekskursiyalar va elektron darsliklarning o'quvchilarning qiziqishini oshirishdagi roli ko'rib chiqilgan. Pedagogik tajribalar interaktiv yondashuvlarning o'quvchilar bilim darajasini oshirish va ularning muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishdagi samarasini namoyish etadi.

Kalit so'zlar. Tarix ta'limi, interaktiv metodlar, rolli o'yinlar, raqamli texnologiyalar, pedagogik innovatsiyalar, aqliy hujum, kichik guruhda ishlash

Абстрактный. В данной статье анализируется важность и эффективность интерактивных методов в преподавании истории. Выделены преимущества таких методов, как ролевые игры, дебаты, мозговой штурм и работа в малых группах в образовательном процессе. В нем также рассматривается роль цифровых технологий, включая интерактивные доски, виртуальные туры и электронные учебники, в повышении вовлеченности студентов. Педагогические эксперименты демонстрируют эффективность интерактивных подходов в совершенствовании знаний учащихся и развитии их коммуникативных навыков.

Ключевые слова. Историческое образование, интерактивные методы, ролевые игры, цифровые технологии, педагогические инновации, мозговой штурм, работа в малых группах

Abstract. This article analyzes the importance and effectiveness of interactive methods in teaching history. The advantages of such methods as role-playing games, debates, brainstorming, and small group work in the educational process are highlighted. The role of digital technologies, including interactive whiteboards, virtual tours, and electronic textbooks in increasing student interest is also considered. Pedagogical experiments demonstrate the effectiveness of interactive approaches in increasing students' knowledge and developing their communication skills.

Keywords. History education, interactive methods, role-playing games, digital technologies, pedagogical innovations, brainstorming, small group work

Kirish

Ushbu maqolada tarix fanini o'qitishda interaktiv metodlarning ahamiyati va samaradorligi tahlil qilinadi. Rolli o'yinlar, debatlar, aqliy hujum va kichik guruhda ishlash kabi metodlarning ta'lim jarayonidagi afzalliklari yoritilgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalar, jumladan, interaktiv taxtalar, virtual ekskursiyalar va elektron darsliklarning o'quvchilarning qiziqishini oshirishdagi roli ko'rib chiqilgan. Pedagogik tajribalar interaktiv yondashuvlarning o'quvchilar

bilim darajasini oshirish va ularning muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishdagi samarasini namoyish etadi.

Bugungi kunda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etishni talab qilmoqda. Tarix fani o'quvchilarda nafaqat bilim va tushunchalarni shakllantirish, balki ularning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va xulosalar chiqarish qobiliyatlarini rivojlantirish uchun qulay imkoniyat yaratadi. Ushbu maqolada tarix darslarini interaktiv usullar yordamida o'qitish tajribasi va samaradorligi ko'rib chiqiladi.

Interaktiv o'qitishning mohiyati va afzalliklari

Interaktiv o'qitish usullari o'quvchilarni faollikka undaydi, ularga o'z fikrlarini erkin ifodalash va muhokama qilish imkonini beradi. Bu usullar orqali o'quvchilar:

- Tarixiy voqealar va jarayonlarni chuqurroq o'rganadi;
- O'zaro hamkorlikda ishlash va muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi;
- Mustaqil tadqiqot olib borish va tahlil qilish ko'nikmasiga ega bo'ladi.

An'anaviy o'qitishdan farqli ravishda, interaktiv yondashuvlar o'quvchini darsning faol ishtirokchisiga aylantiradi. Bu esa ularning qiziqishini oshirish va o'quv materiallarini o'zlashtirishni osonlashtiradi.

Interaktiv metodlarning turlari

Tarix darslarida foydalanish mumkin bo'lgan interaktiv metodlarning ayrim turlari quyidagilardir:

Rolli o'yinlar

Rolli o'yinlar tarixiy voqealarni sahnalashtirish orqali o'quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi. Masalan:

- "Buyuk Ipak yo'lidagi savdo karvoni" mavzusida o'quvchilar savdogar, diplomat yoki qaroqchi roliga bo'lib, tarixiy muammolarni muhokama qilishi mumkin.

Debatlar

Debatlar o'quvchilarning tanqidiy fikrlash va dalillar keltirish qobiliyatini rivojlantiradi. Masalan:

- "Islom madaniyatining Yevropa uyg'onish davriga ta'siri" mavzusida o'quvchilar ikki guruhga bo'linib, turli nuqtai nazarlarni himoya qiladi.

Aqliy hujum (brainstorming)

Ushbu usul yordamida o'quvchilar guruhda ishlaydi va muammoni hal qilish uchun birgalikda yangi g'oyalar taklif etadi. Masalan:

- "Buyuk davlatlarning I va II jahon urushidagi roli" mavzusida o'quvchilar urush sabablarini tahlil qiladi va tinchlikni saqlash yo'llarini muhokama qiladi.

Kichik guruhlarda ishlash

Kichik guruhlarda ishlash orqali o'quvchilar birgalikda ma'lum bir mavzuni o'rganadi va natijalarni sinf oldida taqdim etadi. Masalan:

- "O'zbekiston hududidagi qadimgi sivilizatsiyalar" mavzusida guruhlar har bir sivilizatsiyaning xususiyatlarini o'rganadi.

Raqamli texnologiyalarning o'rni

Raqamli texnologiyalar interaktiv ta'lim jarayonini yanada boyitadi. Quyidagi vositalardan foydalanish samarali bo'lishi mumkin:

- **Interaktiv taxtalar:** Vizual materiallarni ko'rsatish va ular bilan ishlash imkonini beradi.
- **Virtual ekskursiyalar:** Muzeylar va tarixiy obidalariga onlayn sayohatlar o'quvchilarda real voqealarga yaqinroq tasavvur uyg'otadi.
- **Elektron darsliklar:** Turli interaktiv mashqlar va testlarni o'z ichiga oladi.

Masalan, tarixiy joylarning 3D modellaridan foydalanish orqali o'quvchilar qadimgi shaharlarning tuzilishi va ahamiyatini o'rganishi mumkin.

Interaktiv o'qitishning amaliy natijalari

Pedagogik tajriba shuni ko'rsatadiki, interaktiv metodlardan foydalanish quyidagi natijalarga olib keladi:

- O'quvchilarning bilim darajasi va tahliliy qobiliyatlari oshadi;
- Darslarga bo'lgan qiziqish sezilarli darajada ortadi;
- O'quvchilarda jamoa bo'lib ishlash va muloqot ko'nikmalari shakllanadi.

Masalan, Toshkentdagi 12-maktabda o'tkazilgan tajribalar shuni ko'rsatdiki, tarix darslarida rolli o'yinlar va debatlar qo'llanilganida o'quvchilarning tarix faniga bo'lgan munosabati ijobiy tomonga o'zgargan.

Xulosa

Interaktiv metodlar va zamonaviy texnologiyalar yordamida tarix fanini o'qitish ta'lim jarayonini samarali va qiziqarli qiladi. O'quvchilar nafaqat tarixiy voqealarni o'rganadi, balki mustaqil fikrlash, jamoa bo'lib ishlash va tahlil qilish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Ushbu yondashuvlar kelajakda bilimli va izlanuvchan avlodni tarbiyalash uchun mustahkam asos yaratadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. **Berg, I. L.** (2018). *Innovatsion pedagogika: teoriya va amaliyot*. Toshkent: Fan.
2. **Davlatov, A. A.** (2017). *Tarix ta'limida interaktiv usullarni qo'llash*. Tashkent: O'zbekiston davlat pedagogika universiteti nashriyoti.
3. **Shuxratov, M. I.** (2019). *Zamonaviy ta'lim texnologiyalarini qo'llash metodlari*. Toshkent: Sharq.
4. **Gulyamova, G. S.** (2020). *Pedagogik innovatsiyalar va interaktiv o'qitish metodlari*. Tashkent: Ta'lim.
5. **Zokirov, R. F.** (2021). *Tarix fanini o'qitishda interaktiv metodlarning samaradorligi*. Journal of Education, 5(3), 115-120.
6. **Xodjayev, B. S.** (2016). *Tarix ta'limi va metodologiya: Interaktiv yondashuvlar*. Tashkent: O'qituvchi.
7. **Tashkent, A. T.** (2015). *Raqumli texnologiyalar yordamida ta'lim jarayonini tashkil etish*. Journal of Modern Education, 8(2), 70-75.

ELEKTRON TA'LIMNING TA'LIM BERISHDAGI AHAMIYATI

A.A. Butaboyev

*Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi Aniq va tabiiy fanlar metodikasi
kafedrası informatika fani o'qituvchisi*

Annotatsiya. Elektron ta'lim – AKT dan foydalanib, elektron ta'lim tizimini tashkil qiladi. Elektron ta'lim – elektron darsliklar, masofaviy ta'lim, ta'lim xizmatlari va texnologiyalarini qamrab oladi. Dastlab, kompyuterlar yordamida o'qitish an'anaviy keyin esa, klassik amaliy mashg'ulotlar bilan o'rin almashdi. Elektron ta'lim o'zida ta'limning innovatsion yondashuvini qo'llagan holda ta'lim sifati va imkoniyatlarini oshirish uchun multimedia va internet texnologiyalarni qo'llashga asoslanadi.

Аннотация. Электронное обучение – организует систему электронного обучения с использованием ИКТ. Электронное обучение включает в себя электронные учебники, дистанционное обучение, образовательные услуги и технологии. Первоначально компьютерное обучение было заменено традиционным, а затем и классическим практическим обучением. Электронное образование основано на использовании мультимедийных и интернет-технологий для повышения качества и возможностей образования, использовании инновационного подхода к образованию.

Kalit so'zlar. Kompyuter, internet, AKT vositalari, an'anaviy, elektron ta'lim, giperhavola, forum, ijtimoiy tarmoq

Ключевые слова. Компьютер, Интернет, инструменты ИКТ, традиционное, электронное образование, гиперссылка, форум, социальная сеть.

Elektron ta'lim – bu platformalar yoki raqamli muhitlar orqali bilimlarga kirishni targ'ib qiluvchi ta'lim modeli hisoblanadi.

Bugungi kundagi globallashtirish va raqamlashtirish davrida elektron ta'limning ta'lim jarayoniga kirib kelishi muhim ahamiyat kasb etadi. An'anaviy va elektron ta'lim jihatlari ma'lum bir xususiyatlari bilan uzviy bog'lanmoqda. Elektron ta'lim o'zida ta'limning innovatsion yondashuvini, jumladan multimedia va internet texnologiyalarni qo'llagan holda ta'lim sifati va imkoniyatlarini oshirishga xizmat qiladi. Shularni e'tiborga olgan holda elektron ta'lim pedagoglarga qulay tashkillashtirilgan muhitda bilim olish va bilim berish imkonini beradi. Elektron ta'lim metodikasini ishlab chiqish elektron ta'limning masofaviy kurslari o'quv dasturlariga muvofiq holda tizimli yondashgan holda ishlab chiqilishi, innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llagan holda zamonaviy bilimlar va qarashlarga ega bo'lishini talab etadi.

Elektron ta'lim quyidagilarni o'z ichiga oladi:

shaxsiy kompyuter, internet, mobil telefon, televizor va boshqa elektron materiallardan foydalangan holda elektron materiallar bilan mustaqil ishlash;

masofaviy (hududiy) ekspertdan (o'qituvchidan) maslahat, maslahat, baho olish, masofaviy o'zaro aloqa qilish imkoniyati;

umumiy virtual o'quv faoliyatiga rahbarlik qiluvchi foydalanuvchilar (ijtimoiy tarmoqlar) taqsimlangan hamjamiyatini yaratish;

elektron o'quv materiallarini o'z vaqtida kechayu kunduz yetkazib berish;

elektron o'quv materiallari va texnologiyalari, masofaviy o'qitish vositalari uchun standartlar va texnik shartlar;

guruh tarkibidagi barcha korxona va bo'linma rahbarlari o'rtasida axborot madaniyatini shakllantirish va takomillashtirish hamda ularning zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashi, ularning oddiy faoliyati samaradorligini oshirish;

innovatsion pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va ommalashtirish, ularni o'qituvchilarga yetkazish;

ta'lim veb-resurslarini ishlab chiqish qobiliyati;

istalgan vaqtda va istalgan joyda dunyoning istalgan nuqtasida joylashgan zamonaviy bilimlarni olish imkoniyati;

psixofizik rivojlanishning alohida ehtiyojlari bo'lgan shaxslar uchun oliy ma'lumot olish imkoniyati.

An'anaviy ta'limga zamonaviy texnologiyalar qaysidir jihatlarini yangilagan hamda saqlagan holda kirib keldi va natijada ta'lim sohasida elektron ta'lim tushunchasi paydo bo'ldi. Elektron ta'lim talabalarga bir marta yaratilgan multimedia ta'lim kontentini interaktiv rejimda ko'p bora ishlatish imkoniyatini beradi. Bunda talabalar nafaqat kontentni yaratish jarayonini kuzatishi, balki yaratishi ham mumkin bo'ladi. Elektron ta'lim ta'lim kontentida ijtimoiy tarmoqlar, forumlar, chatlarni shakllantiradi. Bundan tashqari, ular sayt kontentini mukammallashtirishning dinamik modelini ishlab chiqish imkonini beradi.

An'anaviy ta'lim tizimida darsliklar uch-to'rt yilda bir marta yangilansa, elektron ta'limda esa, elektron darsliklar deyarli har kuni yangilanadi hamda an'anaviy ta'lim xususiyatlarini o'zida saqlagan holda, ixtiyoriy elektron ta'lim resursidagi giperhavolalar orqali boshqa resursga o'tish imkonini beradi.

Elektron ta'limda pedagog masofadan turib muloqot qilish usullarini o'zlashtirishi kerak. Bu esa pedagogga o'quv materiallarini yaratish, yangilash, to'ldirish, tahrirlash va nashr etish kabi ishlarni ham bajarish imkonini beradi. Buning natijasida ma'ruzalar tashkil qilishning shakli o'zgaradi. An'anaviy ta'limdagi ma'ruzada talabaga oldindan ma'lum bo'lmagan axborotlar beriladi, elektron ta'limda esa barcha o'quv materiallari axborotni uzatishning turli formatlari ko'rinishida tartiblangan holda talabalarga taqdim etiladi. Shuning uchun endi o'qituvchi ma'ruzaga ijodiy yondashgan holda, talabalarga tayyorlanish uchun axborot manbalarini berishi yoki talabalarning o'zlari qo'shimcha axborot manbalarini izlab topishlari mumkin bo'ladi. Keyin ma'ruza yuzasidan muhokama o'tkaziladi. Muhokama jarayonida talabalarning ma'ruza yuzasidan fikrlari ko'rib chiqiladi va umumiy xulosaga kelinadi. O'qituvchi talabalarga mustaqil ish mavzularini ham beradi.

Elektron ta'lim an'anaviy ta'limga nisbatan bir qator afzalliklarga ega:

- Kirish erkinligi – o'quvchi yoki talaba deyarli hamma joyda ta'lim olishi mumkin. Elektron ta'limning barcha funksiyalari Internet orqali amalga

oshirilmaydi. Ta'lim oluvchi asosiy ishdan uzilmagan holatda to'xtovsiz o'qishi mumkin.

- Ta'lim xarajatlarini kamaytirish – talaba axborot tashuvchisi xarajatlarini o'z zimmasiga oladi, lekin uslubiy adabiyotlar narxini o'z zimmasiga olmaydi. Bundan tashqari, o'qituvchilarga to'lanishi kerak bo'lmagan ish haqi, ta'lim muassasalarini saqlash va hokazolar tufayli jamg'armalar o'sib bormoqda. Elektron o'quv materiallarini ishlab chiqarish daraxtlarni kesishni nazarda tutmaydi.

- Ta'limning moslashuvchanligi – ta'lim oluvchining o'zi tanlagan, butun o'quv jarayonini uning qobiliyati va ehtiyojlariga to'liq moslashtirgan holda o'rganishning davomiyligi va ketma-ketligi.

- Zamon bilan rivojlanish imkoniyati – elektron o'quv kurslaridan foydalanuvchilar: o'qituvchilar ham, o'quvchilar ham eng so'nggi zamonaviy texnologiyalar va standartlarga muvofiq o'z malaka va bilimlarini rivojlantirmoqda. Elektron o'quv kurslari o'quv materiallarini o'z vaqtida va samarali yangilash imkonini ham beradi.

- Potentsial teng ta'lim imkoniyatlari – ta'lim ma'lum bir ta'lim muassasasida o'qitish sifatiga bog'liq emas.

- Bilimni baholash mezonlarini belgilash qobiliyati – elektron ta'limda o'quvchining o'quv jarayonida olgan bilimi baholanadigan aniq mezonlarni belgilash mumkin.

Elektron ta'lim o'zida ta'limning innovasion yondashuvini qo'llagan holda ta'lim sifati va imkoniyatlarini oshirish uchun multimedia va internet texnologiyalarni qo'llashga asoslanadi. Ko'plab xorijiy ochiq va virtual universitetlar an'anaviy ta'lim shakllari bilan raqobatlashadigan elektron ta'lim tamoyili asosida faoliyat yuritadi. Ta'lim shakli va muhitini elektron ta'lim o'quvchi va o'qituvchining xohishiga ko'ra o'zgartiradi. Elektron ta'lim ta'lim oluvchilarga qulay tashkillashtirilgan muhitda bilim olish imkonini beradi.

Umuman olganda, metodika – bu o'quv jarayonini tashkil etish va o'tkazish bo'yicha tavsiyalar majmuasi hisoblanadi. Bundan esa, elektron ta'lim metodikasini – elektron ta'limning barcha jabhalarini o'z ichiga olgan holda uni tashkiliy, tarkibiy tuzilmasini ishlab chiqish hamda elektron ta'limning pedagogik boshqaruvini tashkil etish deb ta'riflashimiz mumkin. Elektron ta'lim metodikasi bo'yicha hozirgi kunda ko'plab tadqiqot ishlari olib borilmoqda, xususan L.Buus, M.Georgsen, P.Olitayo, S.F.Sergeyev, Y.A.Nabi, A.E.Ibraymov kabi olimlar bu sohada ko'plab izlanishlar olib borishgan.

Elektron ta'lim muammolari.

Elektron ta'lim nisbatan yangi hodisa, shuning uchun u rivojlanishda nafaqat texnik qismda, balki qonunchilik bazasi, standartlashtirish va boshqalar tomonida ham bir qator muammolarga duch kelmoqda. Elektron ta'limni rivojlantirishning asosiy muammolarini o'z ichiga oladi:

- elektron o'quv materiallari sifati mezonlari va umumiy standartlari yo'qligi, ma'lumotlarni Internet orqali uzatish imkoniyatlari yetarli darajada ochib berilmagan: asosan matn va oddiy grafika kabi shakllardan foydalaniladi;

- ham elektron ta'limni huquqiy ta'minlash, ham mualliflik huquqi bilan

bog‘liq huquqiy muammolar;

- moliyalashtirish masalalari (ishlab chiqish, ma’lumotlarni saqlash, veb-resurslarni yaratish, ularning faoliyatini qo‘llab-quvvatlash va yangilash xarajatlari);

- kadrlar bilan bog‘liq muammolar (malakali kadrlarning etishmasligi, uni tayyorlashning murakkabligi, chunki bir vaqtning o‘zida mavzuni, IT texnologiyalaridan foydalanishni va materiallarni bezashni qamrab olish kerak.

Didaktika borasida A.E.Ibraymov quyidagicha ta’rif bergan: “Didaktika o‘qitishning umumiy qonun va qonuniyatlarini aniqlab berish bilan birga har bir o‘quv fanining o‘qitish usullari uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Didaktika butun pedagogik faoliyat uchun, ya’ni ta’lim-tarbiya bilan shug‘ullanuvchilarning nazariy va amaliy harakatlari uchun metodologik asos vazifasini bajaradi”. Bundan kelib chiqadi-ki, elektron ta’lim metodikasini ishlab chiqishda didaktika muhim o‘rin egallaydi.

Elektron ta’limda ta’lim jarayoniga jalb qilishda elektron ta’lim rivojlantirish metodlari ham ko‘riladi, buni esa Y.A. Nabi o‘z ishlarida quyidagicha ko‘rsatib o‘tgan: Tizimli yondashuv tizimning umumiy nazariyasi vositalarini qo‘llash bilan belgilanadi. Umuman olganda, tizimli yondashuv metodologiyaning asosini tashkil etadi. Bu metodni invasion tizimlarni shakllantirish metodlari sifatida ham qarash mumkin. Dialektik yondashuv. Ta’lim jarayonida sodir bo‘layotgan jarayonlarning dinamik xarakteri – bu ta’lim jarayoni sub’ektlarining takomillashtirishga, eskisidan yangisiga o‘tishga doimiy intilishi natijasidir. Ekspertli baholash metodlari. Tadqiqot metodikasi nafaqat nazariy asoslarga, balki olingan natijalarni empirik tekshirishga ham asoslangan bo‘lishi kerak. Ishonchlilikni tekshirishning turli usullari: kuzatish, pedagogik eksperiment, anketa va suhbatlar, ekspertli baholash va boshqalar pedagogikada asosli va keng qo‘llaniladi. Elektron ta’limning nazariy xususiyatlarini hisobga olgan holda, kuzatish, pedagogik eksperiment va boshqa usullardan foydalanish imkonsiz bo‘lib tuyuladi. Ekspert baholash usuli anketa va intervyu asosida qo‘llaniladi”.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA INTERNET RESURLARI

1. Anarbayeva Fotima Urazaliyevna, Asqar Abduhakimovich Abdullayev, and Abduvafo Fazliddinovich Qorayev. “PEDAGOGICAL APPROACH TO THE USE OF ELECTRONIC EDUCATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS.”

2. Anarbayeva, Fotima, and Gayrat Nurmatov. “Features of electronic learning.” *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal* 10.5 (2020): 1781-1783.

3. Taylakov, Norbek Isakulovich, and Fotima Urazaliyevna Anarbayeva. “Pedagogical Features Of Moodle Platform.” *The American Journal of Applied sciences* 2.07 (2020): 104-107.

4. Xusan Xolmuratovich Muratov. **ELEKTRON TA’LIM RESURLARI VA MULTIMEDIALI ELEKTRON O‘QITISH VOSITALARI ORQALI TA’LIM MUHITINING RIVOJLANISHI.** *ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL*

5. Куфлей О.В, Дмитриенко И.А. Внедрение электронного обучения как системный фактор развития образования. Ksla.kg. [Электронный ресурс]. URL: http://ksla.kg/upload/file/vestnik/vestnik_2014_2/90-94.pdf.

6. Марчук Н.Ю. Психолого-педагогические особенности дистанционного обучения // Педагогическое образование в России. - 2013. - №4.

7. https://uz.wikipedia.org/wiki/Elektron_ta%27lim

8. <https://kompy.info/zbekistonda-elektron-talimni-rivojlantirish-yonalishlari.html?page=3>

МАКТАБГА ҚАБУЛ ҚИЛИШ ТАРТИБИНИНГ ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАЛАРИ

Алмарданов Қахрамон Асқарович

*Мактабгача ва мактаб таълими вазирлиги Умумий ўрта таълим
ташкилотлари фаолиятини мувофиқлаштириш бошқармаси бошлиги
ўринбосари*

Аннотация: Мазкур мақола мактабга қабул қилиш тартиблари бўйича хорижий тажрибаларни ўрганишга бағишланган бўлиб, турли таълим тизимларидаги тузилма, қоидалар ва асосий тамойилларни таҳлил қилади. Америка Қўшма Штатлари, Финляндия, Германиядаги мактабга қабул амалиётлари таҳлили орқали таълимга тенг равишда кириш имкониятини таъминлаш, академик стандартлар ва маҳаллий сиёсатни мувозанатлаштириш бўйича ёндашувлар ёритилган. Қабул мезонлари, кириш имтиҳонлари, квота тизимлари ва ижтимоий-иқтисодий омилларнинг рўйхатга олиш сиёсатларига таъсири муҳокама қилинган. Мақола бу амалиётларнинг таълим тенглиги, ўқувчиларнинг хилма-хиллиги ва умумий академик самарадорликка таъсирини ўрганади. Қиёсий натижалар асосида бошқа контекстларда қабул тартибларини яхшилаш учун энг яхши тажрибалар ва мумкин бўлган сабоқлар аниқланади.

Калит сўзлар: Мактабга қабул, хорижий тажриба, таълим тизимлари, қабул мезонлари, академик стандартлар, рўйхатга олиш, кириш имтиҳонлари, квота тизимлари, ижтимоий-иқтисодий омиллар, қиёсий таҳлил, таълим сиёсати, инклюзив таълим.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ПРОЦЕДУР ПРИЕМА В ШКОЛУ

Аннотация: Данная статья посвящена изучению зарубежного опыта процедур приема в школы, анализу структурных особенностей, нормативных актов и руководящих принципов организации образования в различных странах. Рассматриваются политики доступа, используемые для обеспечения сбалансированного подхода к поддержанию академических стандартов и потребностей местной политики в таких странах, как США, Финляндия, Германия. Обсуждается роль критериев приема, вступительных экзаменов, квотных систем и социально-экономических факторов в политике зачисления. В статье рассматриваются последствия этих практик для образовательного равенства, разнообразия учащихся и общей академической эффективности. На основе сравнительных результатов выявляются лучшие

практики и возможные уроки, которые могут быть полезны для улучшения процедур приема в других контекстах.

Ключевые слова: Прием в школу, зарубежный опыт, образовательные системы, критерии приема, академические стандарты, зачисление, вступительные экзамены, квотные системы, социально-экономические факторы, сравнительный анализ, образовательная политика, инклюзивное образование.

FOREIGN EXPERIENCES OF SCHOOL ADMISSION PROCEDURES

Annotation: This paper is targeted at investigating the foreign experience of procedures of school admissions, analyzing structural features, regulations, and guiding principles of the general organization of education in different countries. It looks into access policies that will be used in ensuring a balanced view of maintaining academic standards and local policy needs in countries such as the United States, Finland, Germany. It debates the role of admission criteria, entrance examinations, quota systems, and socio-economic variables on enrollment policies. The article considers the implications these practices have on educational equity, student diversity, and general academic efficiency. From the comparative results, best practices and possible lessons to be learnt for improving admission procedures in other contexts are identified.

Keywords: School admission, foreign experiences, education systems, admission criteria, academic standards, enrollment, entrance exams, quota systems, socioeconomic factors, comparative analysis, education policy, inclusive education.

КИРИШ / ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION : Мактабга қабул қилиш жараёни ўқувчиларнинг таълим йўналишини шакллантиришда, уларнинг келажакдаги академик муваффақиятлари ва умумий ривожланишига таъсир кўрсатади. Турли мамлакатлар мактабга қабул қилиш учун турли хил тартиблар ва тизимларни ишлаб чиққан, бу уларнинг ўзига хос таълим фалсафалари, сиёсатлари ва ижтимоий контекстларини акс эттиради. Ушбу мақола мактабга қабул қилиш тартибларининг хорижий тажрибаларини ўрганишга қаратилган бўлиб, турли мамлакатларнинг таълим тизимларини қандай тузиши, муаммоларни қандай ҳал қилишини, адолат ва тенгликни қандай таъминлашини кўриб чиқади. Америка Қўшма Штатлари, Финляндия, Германия, Канада, Япония, Исроил, Жанубий Корея, Сингапур ва Бирлашган

Араб Амирликларидаги мактабга қабул қилиш амалиётларини таҳлил қилиш орқали ушбу илмий мақола таълимнинг ушбу муҳим жиҳатига нисбатан хорижий ёндашувлар тўғрисида кенг қамровли тушунча олишни мақсад қилган. Ушбу мақоланинг аҳамияти энг яхши амалиётларни ёритиш, такомиллаштириш мумкин бўлган соҳаларни аниқлаш, янада инклюзив ва тенгликни таъминловчи тизимларни илгари суришда ётади. Таълимга кириш имкониятига бўлган эътибор ривожланиб бораётган бугунги глобаллашган дунёда давлатлар ўзларининг таълим тизимларини такомиллаштириш йўллари излапти. Мақола ижтимоий-иқтисодий омиллар, академик стандартлар ва маҳаллий сиёсатларнинг мактабга қабул қилиш тартибларига қандай таъсир қилишини ўрганади.

ТАДҚИҚОТ УСУЛЛАРИ / МЕТОДЫ / METHODS: Ушбу мақола турли давлатлар бўйича мактабга қабул қилиш тартибларини солиштирувчи қиёсий таҳлилни амалга оширади. Маълумотлар академик мақолалар, илмий китоблар, ҳукумат ҳисоботлари ва расмий сайтларидан олинган.

МУҲОКАМА / ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION: АҚШ таълим тизими бошланғич мактаб, ўрта мактаб, юқори мактаб ва олий таълимдан иборат. Ҳар бир даража ўқувчиларни академик ва профессионал муваффақиятга тайёрлашда аҳамиятга эга³⁶. Бошланғич мактаблар одатда болаларни болалар боғчасидан бошланғич мактабдаги 5-6-синфгача қамраб олади, ўрта мактаблар 6-8-синфларга, юқори мактаблар эса 9-12-синфларга хизмат қилади. Ушбу бўлинмалар ёшга мослаштирилган ўқув дастурлари ва педагогик стратегияларни таъминлайди. АҚШдаги мактабларнинг тузилиши штатлар ва мактаб округларига қараб фарқ қилади, бу мамлакатнинг марказлашмаган таълим бошқаруви билан боғлиқ. Давлат мактаблари маҳаллий ва штат ҳукуматлари томонидан молиялаштирилади ва бошқарилади, хусусий мактаблар эса контракт ва хусусий молиялаштиришга таянади. Давлат ва хусусий таълим ўртасида оралиқ модел ҳисобланган чартер мактаблар давлат маблағлари билан ишлайди, лекин ўқув дастури ва бошқарувда кўпроқ мустақилликка эга. Диний ва магнет мактаблар махсус ўқув дастурларини, масалан, STEM (фан, технология, муҳандислик, математика) ёки санъатга йўналтирилган дастурларни таклиф қилади, бу эса турли хил ўқувчиларни жалб қилади³⁷.

³⁶ Paul R. Fossum. (2020). "The Education System of the United States of America: Overview and Foundations." The Education Systems of the Americas, pp:1-28

³⁷ James, S. M., & Marrett, C. B. (2011). "Innovations in STEM Education". Journal of the Washington Academy of Sciences, 97(3), pp:55–66.

АҚШдаги бошланғич мактабларга қабул жараёнлари давлат мактабларида инклюзивликни таъминлашга қаратилган. Болалар одатда яшаш манзили бўйича мактабларга бириктирилади, бу эса таълимга тенг ҳуқуқли бўлишни таъминлайди³⁸. Бироқ, давлат, хусусий ва чартер мактаблар ўртасидаги қабул тартиблари сезиларли даражада фарқланади. Давлат бошланғич мактаблари одатда ҳудудлаштирилган бўлиб, болалар яшаш манзили асосида мактабга автоматик тарзда қабул қилинади. Ушбу тизим таълимга киришни таъминлайди, аммо ҳудудлар ижтимоий-иқтисодий омиллар таъсирида мактаб сифатидаги тафовутларга олиб келиши мумкин. Ота-оналар ёки васийлар яшаш жойини тасдиқловчи ҳужжат, туғилганлик тўғрисидаги гувоҳнома ва эмлаш картасини тақдим этиши лозим. Хусусий ва чартер мактабларга қабул қилиш одатда ариза топшириш жараёнини талаб қилади. Хусусий мактаблар ота-оналардан батафсил аризаларни, жумладан, академик маълумотлар, тавсияномалар ва шахсий иншо талаб қилади. Баъзи хусусий мактаблар ота-оналар ва болалар билан суҳбатлар ўтказиб, уларнинг мақсад ва қадриятларига мос келишини баҳолайди. Чартер мактаблар талаб юқорилиги ва ўринлар чекланганлиги сабабли кўпинча қабул қилишда “лотерея” тизимидан фойдаланади, бу эса тасодифий ва адолатли танловни таъминлайди. Махсус ўқув дастурлари билан машҳур бўлган магнет мактаблар кўшимча қадамларни, масалан, кириш имтиҳонлари ёки мусиқа ёки тасвирий санъат дастурлари учун танловларни талаб қилиши мумкин. Ушбу мактаблар маълум бир соҳада қобилият ва қизиқишни ривожлантиришга қаратилган бўлиб, маҳаллий округлардан ташқаридаги ўқувчиларни жалб қилади.

Қабул қилиш мезонлари мактаб турига қараб сезиларли даражада фарқ қилади. Давлат мактаблари резидентликка устуворлик берган бўлса, хусусий ва махсус мактаблар кўпинча академик салоҳиятни, дарсдан ташқари машғулотларни ва шахсий фазилатларни ҳисобга олади. Танловли хусусий ва магнет мактабларда кириш имтиҳонлари ўқувчининг тайёргарлиги ва қобилиятини баҳолаш воситаси сифатида кенг қўлланилади. Кириш имтиҳонлари одатда саводхонлик, математик қобилият ва муаммоларни ҳал қилиш кўникмаларини баҳолайди. Масалан, хусусий мактаблар аризачиларни баҳолаш учун Independent School Entrance Exam (ISEE) ёки Secondary School Admission Test (SSAT) каби стандарт тестлардан фойдаланиши мумкин. Ёшроқ ўқувчилар учун баҳолашлар ривожланиш босқичларини ва расмий

³⁸ Conlisk, J. (1969). “Determinants of School Enrollment and School Performance.” The Journal of Human Resources, 4(2), pp:140–157.

таълимга тайёргарликни аниқлашга қаратилган бўлиши мумкин³⁹. Баъзи мактаблар имтиҳон натижаларини ота-оналар ёки болалар билан суҳбатлар билан тўлдиради. Бу усуллар таълимчилар учун ижтимоий-эмоционал ривожланишни, тил кўникмаларини ва мослашувчанликни баҳолаш имкониятини беради.

Квота тизимлари АҚШ бошланғич мактабларида камроқ учрайди, аммо баъзан селектив мактабларда турли-туманликни рағбатлантириш учун қўлланилади. Масалан, магнет мактаблари турли демографик ва ижтимоий-иқтисодий гуруҳлардан вакилликни таъминлаш учун квоталарни амалга ошириши мумкин. Чартер мактаблар эса баъзи тоифаларга, масалан, жорий ўқувчиларнинг ака-укалари ёки ходимларнинг фарзандларига устуворлик бериб, сўнгра лотереяга мурожаат қилиши мумкин. Тенглик масаласи АҚШ таълим тизимида асосий эътиборда туради. Ресурслар тақсимоотидаги тенгсизлик ва таълим сифатига зарар қилувчи омилларга қарши курашиш учун “school choice” дастурлари ва кам таъминланган оилаларга хусусий мактабларда ўқиш учун грантлар каби ташаббуслар жорий этилмоқда⁴⁰.

Германиянинг таълим тизими қатъий тузилмага эга бўлиб, мамлакатнинг федерал характерини акс эттиради. Ҳар бир федерал ҳудуд (Länder) ўзининг таълим сиёсати учун масъулдир. Ҳудудий фарқларга қарамай таълим тизими мамлакат бўйлаб изчилликни таъминлайдиган умумий асосга амал қилади. Таълим тизими бир нечта даражаларга бўлинган: илк болалик таълими, бошланғич таълим, ўрта таълим ва олий таълим⁴¹. Германияда бошланғич таълим Grundschule (бошланғич мактаб) билан бошланади. У одатда аксарият штатларда тўрт йил давом этади (1-4-синфлар), аммо айрим штатларда бу муддат олтита йилгача чўзилиши мумкин. Бошланғич таълимдан сўнг ўқувчилар ўзларининг академик кўрсаткичлари ва касбий мақсадларига қараб бир нечта ўрта таълим йўналишларига, жумладан, Hauptschule, Realschule, Gymnasium ва Gesamtschule га ўтадилар⁴². Ушбу тузилмали фарқлаш ўқувчиларнинг қобилиятлари ва қизиқишларига мос келадиган мослаштирилган таълим имкониятларини тақдим этишга қаратилган. Германия мактаб тизими асосан давлатга тегишли бўлиб, ўқувчиларнинг кўпчилиги бепул давлат мактабларида таълим олади. Бироқ, хусусий ва халқаро мактаблар ҳам мавжуд бўлиб, улар International Baccalaureate (IB)

³⁹ KLEIN, A. M., ZEVENBERGEN, A. A., & BROWN, N. (2006). “Managing Standardized Testing in Today’s Schools.” The Journal of Educational Thought (JET) / Revue de La Pensée Éducative, 40(2), pp:145–157.

⁴⁰ Berends, M. (2021). “The current landscape of school choice in the United States.” The Phi Delta Kappan, 103(1), pp:14–19.

⁴¹ Schneeweiss, M. L. (1950). “The German Schools and Democracy.” The Modern Language Journal, 34(2), pp:111–125.

⁴² German education system <https://edubao.org/ru/blog/the-german-education-system>

каби муқобил ўқув дастурларини ёки Waldorf ёки Montessori каби махсус диний ёки педагогик ёндашувларни таклиф этади. Тизимнинг марказлашмаганлиги мактабларга минтақавий эҳтиёжларга мослашиш имконини беради, шу билан бирга миллий стандартларга риоя этилади.

Германияда бошланғич мактабларга қабул қилиш жараёни оддий ва инклюзив бўлиб, барча 6 ёшдан 15 ёшгача бўлган болаларга бепул ва мажбурий таълимни таъминлашга қаратилган. Жараёнлар давлат, хусусий ва халқаро мактаблар ўртасида бир оз фарқ қилади, аммо одатда тенглик тамойилига устувор аҳамият беради. Германияда давлат бошланғич мактаблари ҳудудлаш тизими асосида фаолият юритади. Унда болалар ўз яшаш ҳудудларидаги мактабларга тайинланади. Ота-оналар болаларининг белгиланган мактаби ҳақида хабардор қилинади ва қабул одатда автоматик тарзда амалга ошади. Керакли ҳужжатларга туғилганлик ҳақидаги гувоҳнома, яшаш жойи ҳақидаги далил ва эмлаш тўғрисидаги ҳужжат киради⁴³. Таълим тизимининг марказлашмаганлиги ҳар бир штатга махсус қоидаларни белгилаш имконини беради. Масалан, баъзи штатлар ота-оналарга агар иш жойига яқинлик ёки махсус таълим эҳтиёжлари каби асосли сабаблар кўрсатилса, ҳудудидан ташқаридаги мактабларга мурожаат қилиш имконини беради. Хусусий ва халқаро мактаблар мустақил равишда ишлайди ва қабул қилиш жараёнлари кўпроқ танлов асосида амалга оширилади. Ота-оналар академик маълумотлар, тил билиш кўникмаси (халқаро мактаблар учун) ва тавсияномаларни ўз ичига олган аризаларни топширишлари керак. Баъзи мактаблар таълим ёндашувининг мос келишини баҳолаш учун ота-оналар ва болалар билан суҳбатлар ўтказадилар.

Бошланғич мактабларга қабул қилиш асосан ёш ва яшаш жойига асосланади, айниқса давлат мактаблари учун. Хусусий ва халқаро мактаблар ёки махсус дастурлар учун танлаш мезонлари ва кириш имтиҳонлари кўпроқ учрайди⁴⁴. Болалар 1-синфга кириш учун белгиланган санагача (бу штатларга қараб фарқ қилади) олти ёшга тўлишлари керак. Ривожланиши илғор ёки қўшимча ёрдамга муҳтож болалар учун эрта ёки кечроқ қабул қилиш мумкин. Давлат мактаблари ўз ҳудудидаги болаларга устуворлик беради. Махсус ҳолатлар учун, масалан, бир мактабда ўқийдиган ака-укалар ёки опасингиллар учун истиснолар мавжуд бўлиши мумкин. Давлат бошланғич мактаблари учун кириш имтиҳонлари кам учрайди, лекин хусусий ёки

⁴³ Information on School Enrollment
<https://www.heidelberg.de/english/Home/Life/information+on+school+enrollment.html#school-enrollment-examination>

⁴⁴ Kolstad, R. K., Windham, R., & Munday, R. (1992). "The German Educational System: A Model for Local Control." The Clearing House, 65(6), 363–366.

халқаро мактаблар учун талаб қилиниши мумкин. Ушбу имтиҳонлар одатда мактабга тайёргарликни баҳолаш учун саводхонлик, математик ҳисоблаш қобилиятларини ўз ичига олади. Махсус дастурлар, масалан, икки тилли таълим ёки истеъдодли ўқувчиларга мўлжалланган мактаблар учун тил билими ёки когнитив қобилиятларни қўшимча баҳолаш амалга оширилади. Давлат мактабларида мактабга тайёргарлик одатда ўқитувчилар ёки мактаб психологлари томонидан ўтказиладиган *Schulfähigkeitstests* (мактабга тайёрлик тестлари) орқали баҳоланади. Ушбу тестлар рақобат асосидаги танловдан кўра ижтимоий, эмоционал ва академик тайёргарликка эътибор қаратади.

Германияда таълим тизими айниқса давлат мактабларида тенглик ва инклюзивликни таъминлашга катта эътибор қаратади. Квота тизимлари бошланғич мактабларда кенг қўлланилмайди, лекин айрим сиёсатлар ва амалиётлар хилма-хиллик ва адолатни тарғиб қилишга қаратилган. Германияда иммигрант ва қочқинлар оилаларидан келган болаларнинг таълим тизимига осон интеграциялашувини таъминлаш учун ташаббуслар амалга оширилмоқда⁴⁵. *Willkommensklassen* ёки *Förderklassen* деб номланган тайёрлов синфлари тил ўрганишни қўллаб-қувватлайди ва ўқувчиларни асосий синфларга ўтишга ёрдам беради. Германияда таълим тизими махсус эҳтиёжли болаларни қамраб олади ва улар учун қўшимча ёрдам билан асосий мактабларга интеграциялашуви ёки махсус мактабларга жойлашиш имкониятини тақдим этади.

Финляндия ўзининг тенглик, инклюзивлик ва юқори сифатли натижаларга асосланган намунали таълим тизими билан бутун дунёда танилган. Финляндия таълим тизими бир неча даражага бўлинган: эрта болалик таълими, мактабгача таълим, асосий таълим (бошланғич ва ўрта мактаб), юқори ўрта таълим ва олий таълим⁴⁶. Мажбурий асосий таълим 7 ёшдан бошланади ва одатда 9 йил давом этади. Бу бошланғич таълим учун 1–6-синфларни, ўрта таълим учун эса 7–9-синфларни ўз ичига олади. Финляндия мактабларининг тузилмаси мамлакатнинг тенглик ва очиқлик тамойилларига асосланган. Мактаблар давлат томонидан молиялаштирилади ва ягона тизим асосида ишлайди, бу эса жойлашуви ёки ижтимоий-иқтисодий шароитидан қатъи назар, барча ўқувчиларга бир хил ўқув дастурини тақдим этади. Хусусий мактаблар кам учрайди ва ҳатто улар ҳам миллий ўқув дастурига риоя қилади. Тузилманинг бундай ягона хусусияти барча

⁴⁵ HOMUTH, C., WELKER, J., WILL, G., & VON MAURICE, J. (2020). "The Impact of Legal Status on Different Schooling Aspects of Adolescents in Germany." *Refuge: Canada's Journal on Refugees*, 36(2), pp:45–58.

⁴⁶ Morten Sjøby., L. Tzu. (2015). "Finnish education system." *Nordic Journal of Digital Literacy*, (2), pp:64-68.

худудларда таълим сифатининг изчиллигини таъминлайди. Санъат ёки фан каби соҳаларга йўналтирилган ихтисослашган мактаблар мавжуд, аммо улар ҳам давлат таълим тизимига тўлиқ интеграциялашган. Финляндиянинг марказлаштирилмаган бошқарув модели маҳаллий ҳокимият ва алоҳида мактабларга ўз амалиётларини маҳаллий эҳтиёжларга мослаштиришга имкон беради. Ўқитувчилар юқори малакали бўлиб, катта профессионал эркинликка эга, бу эса таълим сифатини оширади.

Финляндияда бошланғич мактабларга қабул қилиш жараёни содда ва инклюзивликни устувор ҳисоблайди. Барча болалар бепул асосий таълим олиш ҳуқуқига эга ва бу жараён тенгликни таъминлашга қаратилган. Ёш ўқувчиларни қабул қилиш асосан уларнинг яшаш жойига асосланган бўлиб, бу мактабларнинг маҳаллий жамоаларга хизмат қилишини таъминлайди. Давлат бошланғич мактаблари Финляндияда оилалар учун асосий танлов ҳисобланади. Болалар автоматик равишда ўз яшаш ҳудудига мос келадиган мактабларга бириктирилади⁴⁷. Маҳаллий таълим бошқармаси ота-оналарга уларнинг боласи учун белгиланган мактаб ҳақида хабар юборади. Ушбу тизим рақобатбардош қабул қилиш жараёнларига эҳтиёжни бартараф этади ва барча болалар учун тенг имкониятларни рағбатлантиради. Талаб қилинадиган ҳужжатлар одатда боланинг шахсий идентификация рақами, яшаш жойи тасдиқловчи ҳужжатлар ва соғлиқ ҳақидаги маълумотларни ўз ичига олади. Финляндия таълим тизими ёш болалар учун стресс ва рақобатни минималлаштиришга мўлжалланган. Шу сабабли бошланғич мактабларга кириш учун имтиҳонлар камдан-кам ҳолларда учрайди⁴⁸. Аксарият Финляндия ўқувчилари давлат мактабларида ўқишса-да, ноёб таълим имкониятларини излаётганлар учун хусусий ва ихтисослашган мактаблар мавжуд. Ушбу мактабларга қабул қилиш қўшимча босқичларни, масалан, ариза топшириш ёки суҳбатда қатнашишни талаб қилиши мумкин. Аммо, бу жараёнлар инклюзивликни ҳисобга олади ва кучли рақобат асосида ўтмайди. Масалан, муסיқа ёки икки тилли таълимга йўналтирилган ихтисослашган мактаблар қабул учун муסיқий қобилият ёки тил билими бўйича синовлар ўтказиши мумкин.

Финляндия таълим тизими одатда мактабларга қабул қилишда квота тизимларидан фойдаланмайди, чунки асосий эътибор барча ўқувчиларга тенг

⁴⁷ Ramos Lobato, I., Bernelius, V. (2023). "Divided Cities—Divided Schools? School Segregation and the Role of Needs-Based Resource Allocation in Finland." *Finland's Famous Education System*. Springer, Singapore, pp:227-242.

⁴⁸ Jahnukainen, M., Hienonen, N., Lintuvuori, M., Lempinen, S. (2023). "Inclusion in Finland: Myths and Realities." *Finland's Famous Education System*. Springer, Singapore, pp:401-415

имконият яратишга қаратилган⁴⁹. Аммо, инклюзивлик ва хилма-хилликни таъминлаш мақсадида баъзи сиёсатлар қўлланилади. Ихтисослашган мактаблар турли ижтимоий-иқтисодий келиб чиқиш ёки ҳудудлардан келган ўқувчиларни мувозанатли тақсимлаш учун квоталарни кўриб чиқиши мумкин. Масалан, муסיқа ва санъат мактаблари кам таъминланган гуруҳлардан келган ўқувчилар учун ўринларни захирада сақлаши мумкин. Финляндия мактаблари дизайн жиҳатидан инклюзив бўлиб, махсус эҳтиёжли ўқувчиларни асосий синфлар таркибига қўшишга интилади. Махсус таълим ўқитувчилари ва индивидуал қўллаб-қувватлаш режалар каби ресурслар ҳар бир боланинг муваффақият қозонишини таъминлайди. Финляндияда хилма-хиллик ортиб бораётганини ҳисобга олган ҳолда, мактаблар иммигрант оилалардан келган болаларни қўллаб-қувватлаш чорасини кўрмоқда⁵⁰. Финлянд тилини билмайдиган ўқувчилар учун тайёрлов синфлари ташкил этилади. Мактаблар, шунингдек, барча ўқувчиларнинг ўзларини хуш кўрилган ва кадрланган ҳис қилишларини таъминлаш мақсадида маданий инклюзивликни биринчи ўринга қўяди.

НАТИЖАЛАР / РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS: АҚШ жуда хилма-хил таълим тизимига эга бўлиб, кўплаб дастурлар ва ўқувдан ташқари фаолият турларини таклиф қилади. У инновация ва ижодкорликни кадрлайди, талабаларни танқидий фикрлаш ва турли соҳаларни ўрганишга ундайди. Шунингдек, мамлакат дунёнинг энг яхши университетларига эга бўлиб, олий таълим соҳасида юқори мавқега эга. Мактаб ўқув дастурларининг мослашувчанлиги талабаларга ўз қизиқишлари ва касбий мақсадларига мос келадиган таълим йўналишларини танлаш имконини беради. Шу билан бирга, АҚШ таълим тизими жиддий муаммоларга дуч келади, жумладан, ижтимоий-иқтисодий тенгсизликлар сабабли сифатли таълим олиш имкониятининг йўқлиги. Давлат мактабларини молиялаштириш кўпинча маҳаллий мулк солиғига боғлиқ бўлиб, бу ресурслар ва имкониятлардаги номутаносибликларга олиб келади. Олий таълимнинг тобора қимматлашиши кўплаб одамлар учун уни қўл етмас ҳолга келтиради.

Германия таълим тизими ўзининг назарий билимларни амалий иш тажрибаси билан уйғунлаштирадиган дуал касбий тайёргарлик дастурлари билан машҳур. Ушбу тизим юқори малакали кадрларни таъминлаб, таълимдан ишга ўтиш жараёнини енгиллаштиради. Кўплаб ҳудудларда

⁴⁹ Morgan, H. (2014). "Review of Research: The Education System in Finland: A Success Story Other Countries Can Emulate". *Childhood Education*, 90(6), pp:453–457.

⁵⁰ Mäkelä, ML., Kalalahti, M. (2023). "Negotiated, Given and Self-Made Paths: Immigrant Origin Girls and Post-compulsory Educational Transition in Finland." *Finland's Famous Education System*. Springer, Singapore, pp:335-349.

давлат томонидан молиялаштириладиган бепул олий таълим олиш имкониятини оширади. Даражали тизим тенгсизликларни кучайтириши мумкин, чунки талабалар ёшлигида турли таълим йўналишларига йўналтирилади, кўпинча ижтимоий-иқтисодий омилларга асосланган ҳолда. Ушбу эрта саралаш ижтимоий ривожланиш ва шахсий ривожланиш имкониятларини чеклаши мумкин.

Финляндия тенглик, инклюзивлик ва ўқувчилар фаровонлигига урғу бериши билан дунёда тан олинган. Стандартлаштирилган тестларнинг йўқлиги стрессни камайтиради, юқори малакали ўқитувчилар эса таълим сифатини таъминлайди. Мактаблар давлат томонидан молиялаштирилади ва ягона ўқув дастурига амал қилади, бу эса минтақавий номутаносибликларни минималлаштиради. Финляндия ёндашуви ёдлаш ўрнига ўқувчиларнинг ижодий ва танқидий фикрлашини ривожлантиришга қаратилган. Шунга қарамай, Финляндия маданий хилма-хилликнинг ортиб боришига мослашиш ва шаҳар-қишлоқ ресурсларини тақсимлашдаги номутаносибликларни ҳал қилиш каби қийинчиликларга дуч келмоқда. Бундан ташқари, тизимнинг эркин ёндашуви ижодкорликни ривожлантирса-да, у ўқувчиларни юқори рақобатбардош муҳитларга тайёрламаслиги мумкин.

ХУЛОСА / ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION: Хулоса қилиб айтганда, мактабларга қабул қилиш тартибларининг хорижий тажрибаларини таҳлил қилиш таълим тизимларининг хилма-хиллиги ва сифатли таълимга тенг ҳуқуқли бўлишни таъминлашга бўлган ёндашувларини ёритади. Финляндия инклюзивлик ва ҳар томонлама ривожланишга устуворлик беради, Германия эса турли соҳаларга эрта тақсимлаш ва касб-хунар йўналишларига эътибор қаратади. АҚШ мослашувчанлик ва кўплаб кўшимча дастурларни таклиф этиши билан ажралиб туради, бироқ тенглик масаласида қийинчиликларга дуч келади. Ушбу тажрибалар қобилият, инклюзивлик ва ижтимоий эҳтиёжлар ўртасида мувозанатни таъминлайдиган қабул сиёсатларини шакллантириш учун қимматли маълумотларни беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати / СПИСОК ИСТОЧНИКОВ / REFERENCES:

1. Berends, M. (2021). "The current landscape of school choice in the United States." *The Phi Delta Kappan*, 103(1), pp:14–19.
2. Conlisk, J. (1969). "Determinants of School Enrollment and School Performance." *The Journal of Human Resources*, 4(2), pp:140–157.

3. Fossum, Paul R. (2020). "The Education System of the United States of America: Overview and Foundations." *The Education Systems of the Americas*, pp:1-28.
4. German education system <https://edubao.org/ru/blog/the-german-education-system>
5. HOMUTH, C., WELKER, J., WILL, G., & VON MAURICE, J. (2020). "The Impact of Legal Status on Different Schooling Aspects of Adolescents in Germany." *Refuge: Canada's Journal on Refugees*, 36(2), pp:45–58.
6. Information on School Enrollment <https://www.heidelberg.de/english/Home/Life/information+on+school+enrollment.html#school-enrollment-examination>
7. James, S. M., & Marrett, C. B. (2011). "Innovations in STEM Education." *Journal of the Washington Academy of Sciences*, 97(3), pp:55–66.
8. Jahnukainen, M., Hienonen, N., Lintuvuori, M., Lempinen, S. (2023). "Inclusion in Finland: Myths and Realities." *Finland's Famous Education System*. Springer, Singapore, pp:401-415.
9. KLEIN, A. M., ZEVENBERGEN, A. A., & BROWN, N. (2006). "Managing Standardized Testing in Today's Schools." *The Journal of Educational Thought (JET) / Revue de La Pensée Éducative*, 40(2), pp:145–157.
10. Kolstad, R. K., Windham, R., & Munday, R. (1992). "The German Educational System: A Model for Local Control." *The Clearing House*, 65(6), pp:363–366.
11. Mäkelä, M.L., Kalalahti, M. (2023). "Negotiated, Given and Self-Made Paths: Immigrant Origin Girls and Post-compulsory Educational Transition in Finland." *Finland's Famous Education System*. Springer, Singapore, pp:335-349.
12. Morgan, H. (2014). "Review of Research: The Education System in Finland: A Success Story Other Countries Can Emulate." *Childhood Education*, 90(6), pp:453–457.
13. Morten Sørby., L. Tzu. (2015). "Finnish education system." *Nordic Journal of Digital Literacy*, (2), pp:64-68.
14. Ramos Lobato, I., Bernelius, V. (2023). "Divided Cities—Divided Schools? School Segregation and the Role of Needs-Based Resource Allocation in Finland." *Finland's Famous Education System*. Springer, Singapore, pp:227-242.
15. Schneeweiss, M. L. (1950). "The German Schools and Democracy." *The Modern Language Journal*, 34(2), pp:111–125.

SMART-ПОДХОД КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА ПЕРСОНИФИКАЦИИ ПРОЦЕССА ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

С.Л.Суворова

*доктор педагогических наук, профессор,
заведующий кафедрой иностранных языков
Санкт-Петербургская академия постдипломного
педагогического образования им. К.Д. Ушинского,
г. Санкт-Петербург, Россия*

Аннотация. Актуальность настоящего исследования заключается в том, что современные тенденции развития системы профессионального и постдипломного образования детерминированы все более усложняющимися условиями профессионально-педагогической деятельности, связанными с ее полифункциональностью, многозадачностью, вариативностью профессиональных ситуаций, необходимостью реализации творческого подхода и инновационной компетентности педагогов. В связи с этим у учителей появляются различные профессиональные дефициты: психолого-педагогические, методические, предметные, дефициты в области ИКТ. Эффективному преодолению данных дефицитов способствует четко выстроенная, "подстроенная" под конкретные профессиональные дефициты персонифицированная программа повышения квалификации. Новизна исследования заключается в рассмотрении в качестве методологической основы персонификации процесса повышения квалификации учителей иностранных языков SMART-подхода.

Ключевые слова: повышение квалификации, персонификация, SMART-педагогика, SMART-образование, SMART-обучение, SMART-подход

SMART APPROACH AS A METHODOLOGICAL BASIS FOR PERSONIFICATION OF THE PROCESS OF IMPROVING THE QUALIFICATION OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

S.L.Suvorova

*Doctor of Education, Professor,
Head of the Department of Foreign Languages
St. Petersburg Academy of Postgraduate
Pedagogical Education named after K.D. Ushinsky,
St. Petersburg, Russia*

Abstract. The relevance of this study lies in the fact that modern trends in the development of the system of professional and postgraduate education are determined by increasingly complex conditions of professional and pedagogical activity associated with its polyfunctionality, multitasking, variability of professional situations, the need to implement a creative approach and innovative competence of teachers. In this regard, teachers have various professional deficiencies: psychological and pedagogical, methodological, subject, deficiencies

in the field of ICT. Effective overcoming of these deficiencies is facilitated by a clearly structured, "tailored" to specific professional deficiencies personalized program of advanced training. The novelty of the study lies in considering the SMART approach as a methodological basis for the personalization of the process of advanced training of foreign language teachers.

Key words: advanced training, personalization, SMART pedagogy, SMART education, SMART training, SMART approach

Основной целью повышения квалификации специалистов является совершенствование профессиональных компетенций, освоение новых знаний, умений, навыков в своей профессиональной сфере, личностное и коммуникативное развитие. Для учителей иностранных языков особую значимость приобретает совершенствование коммуникативно-методической и предметной компетенции.

В настоящее время программы дополнительного профессионального образования и повышения квалификации постоянно обновляются в аспекте содержательного наполнения и актуальной тематики. Кроме того, важной тенденцией в реализации таких программ становится учет реальных профессиональных потребностей педагогов в совершенствовании конкретных умений и навыков и их потребностей в устранении выявленных профессиональных дефицитов. Относительно учителей иностранных языков такими дефицитами в большинстве являются методические и предметные.

С целью удовлетворения потребностей учителей проектируются программы в рамках персонифицированной модели повышения квалификации. Также педагогам предлагается повышение квалификации в формате групповой (по 3 человека в группе) и индивидуальной стажировки. Все это свидетельствует о целесообразности персонификации процесса повышения квалификации учителей иностранных языков в целом и их образовательного маршрута по освоению программы в частности.

Кратко рассмотрим основные детерминанты персонификации.

Под **персонификацией** понимается придание образовательному процессу личностной направленности, поиск и актуализация внутренних личностных ресурсов каждого субъекта образовательного процесса [4]. Важной составляющей при реализации процесса персонификации является ориентация образовательного процесса на результаты, обеспечивающие личностное развитие.

Соответственно, **персонификация процесса повышения квалификации учителей иностранных языков** предполагает ориентацию образовательного процесса на актуализацию личностных и профессиональных (методических, предметных) резервов учителей, учет их потребностей и дефицитов.

В ходе нашего исследования мы установили, что одной из эффективных моделей проектирования персонализированного формата повышения квалификации может быть SMART-обучение, а в качестве методологической

основы выступить SMART-подход. Остановимся далее на основных понятиях, входящих в терминологическое поле SMART-педагогики.

SMART-педагогика заключается в предоставлении обучающимся персонализированных услуг, способствующих расширению их возможностей, развитию способностей и творческого мышления [5, с. 8].

SMART-подход - это теоретико-методологическая стратегия, позволяющая разработать и теоретически обосновать форматы и механизмы персонализации образовательного процесса, смоделированного по системе SMART, основными свойствами которой являются: быстрое реагирование на внешние образовательные запросы; адаптация к изменяющимся условиям образовательного процесса; самостоятельное развитие и самоконтроль; эффективное достижение результата.

Как верно полагают ZT. Zhu, MH. Yu, & Riezebos, **SMART-обучение** - это обучение, включающее в себя формальное (обучение, которое происходит в образовательной организации) и неформальное обучение (обучение, реализуемое через неформальные каналы: социальные сети, Интернет, массовые открытые онлайн-курсы, игровое обучение и др.), социальное и совместное обучение, персонализированное обучение, а также обучение, фокусированное на приложениях и контенте [3, с. 563; 5, с. 5-6].

SMART-образование предполагает создание интеллектуальной среды с использованием SMART-технологий, для облегчения SMART-педагогики и предоставления персонализированных услуг обучения и расширения возможностей учащихся [1, с. 76]. Цели такого образования вытекают из его аббревиатуры: построение самоуправляемого (**S**: Self-Directed), мотивированного (**M**: Motivated), гибкого (**A**: Adaptive), обогащенного ресурсами (**R**: Resource-enriched), технологичного (**T**: Technology-embedded) образования.

В русле нашего исследования ценными с практической точки зрения представляются четыре стратегии, реализуемые в контексте SMART-педагогики [2, с. 22]:

- дифференцированного обучения на основе классов;
- совместного обучения на основе групп;
- индивидуального обучения на основе интересов;
- массового генеративного обучения преимущественно через интерактивное взаимодействие.

Персонализированное обучение в рамках повышения квалификации учителей иностранных языков может быть успешно реализовано с учетом данных стратегий:

1. Дифференцированное обучение с учетом имеющихся у педагогов методических или предметных дефицитов (в программы повышения квалификации "вшиваются" соответствующие модули).

2. Совместное обучение в группах (методы групповой динамики, коллективной проектной деятельности и др.).

3. Индивидуального обучения в формате индивидуальной стажировки (по запросу образовательной организации, постконкурсное сопровождение победителей и призеров различных профессиональных конкурсов).

4. Обучение через интерактивное взаимодействие (предпочтительно в малых группах с целью максимальной персонификации и учета потребностей педагогов с использованием интерактивных форм работы).

Подводя итог, необходимо отметить следующее. Увеличение эффективности обучения учителей иностранных языков в рамках курсов повышения квалификации представляется целесообразным в рамках персонифицированного формата с учетом концепции SMART: SMART-педагогики, SMART-подхода, SMART-обучения, SMART-образования и SMART-технологий. В таком случае повышение квалификации будет представлять собой самоуправляемую, мотивированную, гибкую, обогащенную ресурсами, технологичную систему, объединяющую смарт-обучающихся, смарт-педагогику и смарт-среду, включающую в себя как формальное, так и неформальное обучение, а также персонализированный подход к слушателям с целью приобретения ими необходимых знаний, навыков, умений и компетенций.

Список использованных источников

1. Рыбичева О.Ю. Перспективы внедрения смарт-технологий в образовательный процесс // Вестник Вятского государственного университета. – 2019. – № 4 (134). – С. 76-84.
2. Тихомиров В.П. Мир на пути Smart education. Новые возможности для развития // Открытое образование. – 2011. – № 3. – С. 22-28.
3. Черных А.А., Кролевецкая Е.Н. «SMART-обучение» как новая образовательная модель: отношение педагогов и обучающихся // Педагогика. Вопросы теории и практики. – 2021. – Том 6. – Выпуск 4. – С. 563-569.
4. Hwang G.J. Definition, framework and research issues of smart learning environments - a context-aware ubiquitous learning perspective // Smart Learning Environments. – 2014. – Vol. 1. – № 1. – P. 1-14.
5. Zhu Z. T., He B. Smart Education: New frontier of educational informatization // E-education Research. – 2012. – № 12. – P. 1-13.

ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ СИСТЕМ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Ханин В.А.

*кандидат химических наук,
доцент кафедры иностранных языков
Санкт-Петербургская академия постдипломного
педагогического образования им. К.Д. Ушинского,
г. Санкт-Петербург, Россия*

Аннотация. Актуальные тенденции цифровизации образовательной среды включают и новейшие системы искусственного интеллекта, которые получают все большее распространение в различных сферах, в том числе в обучении иностранным языкам. Новизна проводимого исследования заключается в выявлении лингводидактического потенциала систем искусственного интеллекта в обучении иностранным языкам. Автором теоретически обосновывается диверсификация форм и методов работы с применением искусственного интеллекта. Практическая значимость заключается в разработке кейсов заданий с использованием систем искусственного интеллекта на занятиях по иностранному языку.

Ключевые слова: обучение иностранным языкам, лингводидактика, интеллект, искусственный интеллект, системы искусственного интеллекта

LINGUODIDACTIC POTENTIAL OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE SYSTEMS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Vyacheslav Khanin

*Candidate of Chemistry,
Associate Professor of the Department of Foreign Languages
St. Petersburg Academy of Postgraduate
Pedagogical Education named after K.D. Ushinsky,
St. Petersburg, Russia*

Abstract Current trends in the digitalization of the educational environment include the latest artificial intelligence systems, which are becoming increasingly widespread across various fields, including teaching foreign languages. The novelty of this study lies in identifying the linguodidactic potential of artificial intelligence systems in foreign language instruction. The author theoretically substantiates the diversification of forms and methods of work through the application of artificial intelligence. The practical significance of the study is reflected in the development of case-based tasks using AI systems in foreign language classes.

Key words: teaching foreign languages, linguodidactics, intelligence, artificial intelligence, artificial intelligence systems

The digital transformation of education is to ensure that each student achieves the necessary results through the individualization of the educational process using the capabilities of digital technologies, including artificial intelligence and virtual reality.

Artificial intelligence is a set of technological solutions that allows simulating human cognitive functions (including self-learning and searching for solutions without a predetermined algorithm) and obtaining results when performing specific tasks that are at least comparable to the results of human intellectual activity.

An artificial intelligence system in the educational process should consist of the following elements [4, p. 113]:

- an information retrieval system for creating a database of the educational process from various sources;
- an automatically updated library of electronic textbooks, manuals and methodological instructions;
- a system for monitoring the level of students' knowledge, including continuous monitoring of their academic performance, activity and results;
- a library of test assignments adapted to the level of preparation of each student depending on their results;
- an automated system for scheduling and distributing the academic workload;
- a service system for communication between a student and an educational organization.

In teaching foreign languages, the use of artificial intelligence systems helps to select an optimal strategy for studying the language and culture, tailored to the individual abilities and needs of learners, and to coordinate communicative interaction. [1, p. 173].

For example, most of the capabilities of ChatGPT can be widely used to solve a number of problems in teaching a foreign language by integrating ChatGPT into the educational process as a partner participating in educational communication. ChatGPT can be trained to perform the following functions: completing a started sentence, answering questions, and helping to find information. It can also be taught to generate creative solutions for a written text, suggest the right word, and write an annotation of the text. ChatGPT can also serve as an interlocutor, actively engaging students in discussions [2, p. 9; 3, p. 33].

In our research, we used four cases on various thematic blocks using different artificial intelligence websites.

CASE 1. Task for work on the CHARACTER.AI website

1. Choose a famous businessman with whom you would like to talk (Elon Musk, Mark Zuckerberg, Bill Gates, Tim Cook or Jeff Bezos). Make up 10 questions that you would like to ask him, including questions on the following

topics: facts from a biography, business, success, professionalism, money, charity, corporate responsibility, etc.

2. Find the chosen person on the Character.AI website. Ask him your questions. Try to maintain a coherent conversation, responding to the character's lines.

3. Take a screenshot of the conversation and attach it in the comments. Tell the rest of the group what you found most interesting from the conversation with the character.

CASE 2. Task for work on the ELEVENLABS.IO website

1. Compose a presentation text about a well-known travel company or hotel chain, following the proposed outline and incorporating appropriate speech clichés for each stage of the presentation.

2. Enter the text in the designated field on the ELEVENLABS.IO website. Select your preferred voice from the list (British or American accent), and generate audio for the written text.

3. Read the text after the speaker using the shadowing technique.

4. Give a presentation to other students in the group.

CASE 3. Task for work with the GPT chat

1. Use GPT chat to compile a list of arguments supporting the development and use of artificial intelligence across various areas of human activity in the future.

2. Ask GPT chat to provide arguments against the development and use of artificial intelligence in the future.

3. Choose one of the points of view (for or against) and debate with a group that holds the opposing view.

4. Work together to reach a common conclusion.

CASE 4. Task for working with GPT chat – essay "I love challenge"

1. Write an essay on the topic of challenges in the engineering profession. Include your thoughts on how these challenges can foster personal growth and career development. Provide examples to support your points.

2. Paste the essay into GPT chat and request a review for errors.

3. Review GPT chat's corrections. Do you understand the reasons behind these mistakes? What types of mistakes do you make most frequently? What areas need further improvement?

4. Take screenshots of both the original essay and the corrected version. Post an analysis of your mistakes in the comments section of the task.

To summarize, we note the following. The integration of artificial intelligence systems into the linguodidactic process requires adjustments to the traditional functions of teachers or lecturers. When teaching foreign languages, artificial intelligence systems can be used not only to search for information and compose texts, but also to explain grammar rules, look up dictionary definitions, and generate topic-based vocabulary lists.

References

1. Evdokimova M.G., Agamaliyev R.T. Lingvodidactic potential of artificial intelligence systems // Economic and social-humanitarian studies. – 2023. – No. 2 (38). – P. 173-191.
2. Ivakhnenko E.N., Nikolsky V.S. ChatGPT in higher education and science: a threat or a valuable resource? // Higher education in Russia. – 2023. – Vol. 32. – No. 4. – P. 9-22.
3. Kravtsova A.G. CHATGPT-3: prospects for use in teaching a foreign language // MNKO. – 2023. – No. 3 (100). – P. 33-35.
4. Paskova A.A. Artificial Intelligence Technologies in Personalization of E-Learning // Bulletin of the Maikop State Technological University. – 2019. – No. 3 (42). – P. 113-122.

Список использованных источников

1. Евдокимова М.Г., Агамалиев Р.Т. Лингводидактический потенциал систем искусственного интеллекта // Экономические и социальногуманитарные исследования. – 2023. – № 2 (38). – С. 173-191.
2. Ивахненко Е.Н., Никольский В.С. ChatGPT в высшем образовании и науке: угроза или ценный ресурс? // Высшее образование в России. – 2023. – Т. 32. – № 4. – С. 9-22.
3. Кравцова А.Г. CHATGPT-3: перспективы использования в обучении иностранному языку // МНКО. – 2023. – № 3 (100). – С. 33-35.
4. Паскова А.А. Технологии искусственного интеллекта в персонализации электронного обучения // Вестник Майкопского государственного технологического университета. – 2019. – № 3 (42). – С. 113-122.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINING METODIK TAYYORGARLIGINI RAQAMLI DIDAKTIK TIZIMLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH METODIKASIDAN FOYDALANISH

Nishonova Durdona Olimjon qizi

Sirdaryo viloyati pedagogik mahorat markazi Metodik xizmat ko‘rsatish bo‘limi Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi metodisti

ANNOTATSIYA. Ushbu ilmiy ishda bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligini raqamli didaktik tizimlar asosida rivojlantirish metodikasi ishlab chiqilgan. Tadqiqotda zamonaviy raqamli ta‘lim platformalari, elektron resurslar, onlayn baholash vositalari va interaktiv metodlar qo‘llanildi. Metodikaning asosiy maqsadi – kelajak o‘qituvchilarni dars jarayonini samarali tashkil qilish, o‘quvchilarning bilish faolligini oshirish, kompetensiyaga asoslangan yondashuvni tatbiq etish hamda raqamli muhitda pedagogik jarayonni boshqarish ko‘nikmasini shakllantirishdir. O‘tkazilgan eksperimentlar natijasi shuni ko‘rsatdiki, raqamli didaktik tizimlar asosida tayyorlangan talabalar an‘anaviy usulda tayyorlangan talabalar bilan solishtirilganda yuqori o‘quv-motivatsion faollikka, metodik malakalarning shakllanganligiga va dars jarayonida innovatsion yondashuvlardan foydalana olish qobiliyatiga ega bo‘ldilar. Ish yakunida metodika samaradorligi amaliyotda tasdiqlandi hamda uni pedagogik ta‘lim jarayoniga tatbiq qilish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqildi.

АННОТАЦИЯ. В данной научной работе разработана методика развития методической подготовки будущих учителей начальных классов на основе цифровых дидактических систем. В исследовании применялись современные цифровые образовательные платформы, электронные ресурсы, интерактивные методы и онлайн-инструменты оценивания. Основная цель методики – формирование у будущих педагогов профессиональных компетенций, необходимых для организации эффективного учебного процесса в цифровой среде, повышения познавательной активности учащихся и применения инновационных технологий обучения. Результаты педагогического эксперимента показали, что студенты, обучавшиеся по цифровой дидактической модели, продемонстрировали более высокий уровень мотивации, методических навыков и способности к использованию инноваций по сравнению с традиционными подходами. Эффективность разработанной методики подтверждена практическими результатами и рекомендациями по внедрению в систему педагогического образования

ANNOTATION. This research develops a methodological system for improving the methodological training of prospective primary school teachers through digital didactic systems. The study integrates modern digital learning platforms, electronic resources, interactive teaching strategies, and online assessment tools. The main goal of the methodology is to strengthen future teachers' abilities to organize effective lessons, increase learners' cognitive activity, apply competence-based approaches, and manage pedagogical processes in a

digital environment. Experimental results indicated that students trained through the digital didactic model demonstrated higher motivation, stronger methodological skills, and more effective use of innovative teaching technologies compared to students trained through traditional methods. The efficiency of the proposed methodology was validated in practice, and specific recommendations for its implementation in teacher education programs were developed.

KIRISH

So‘nggi yillarda ta‘lim tizimida raqamlashtirish jarayonlari jadal sur‘atlarda rivojlanib, pedagogik faoliyatning mazmuni, shakli va texnologiyasini tubdan o‘zgartirmoqda. Maktab ta‘limining boshlang‘ich bosqichida raqamli texnologiyalardan foydalanish nafaqat o‘quv jarayonining samaradorligini oshiradi, balki kichik yoshdagi o‘quvchilarda bilishga qiziqish, mustaqil o‘rganish, ijodiy fikrlash va axborot madaniyatini rivojlantiradi. Shu bois, zamonaviy boshlang‘ich sinf o‘qituvchisidan raqamli vositalarni bilish, ulardan metodik jihatdan to‘g‘ri foydalanish, darslarni interaktiv va innovatsion tarzda tashkil etish talabi kun sayin ortib bormoqda.

Pedagogik ta‘lim tizimi oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biri – bo‘lajak o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligini yangi avlod raqamli didaktik vositalar asosida takomillashtirishdir. Chunki an‘anaviy ta‘lim shakllari bugungi o‘quvchining psixologik ehtiyojiga, shaxsiylashtirilgan ta‘lim talablariga va XXI asr kompetensiyalariga to‘liq javob bermaydi. Shu nuqtai nazardan, raqamli didaktik tizimlar orqali ishlab chiqilgan metodika o‘quv materialini vizuallashtirish, adaptiv baholash, virtual muhitda muloqot, masofaviy o‘qitish va o‘quv jarayonini avtomatlashtirish imkonini beradi.

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi quyidagi omillar bilan belgilanadi:

raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlarga qo‘yilayotgan yangi talablar;
boshlang‘ich ta‘limda raqamli metodlarning yetarli darajada tatbiq etilmagani;
bo‘lajak o‘qituvchilarning amaliy dars jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanishga tayyorgarligi pastligi;

elektron ta‘lim resurslaridan foydalanish madaniyatini shakllantirish zarurati

Tadqiqotning asosiy g‘oyasi – raqamli didaktik tizimlar asosida ishlab chiqilgan metodika bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining professional kompetensiyalarini samarali shakllantirishiga xizmat qilishidir. Metodika orqali talabalarda:

darsni rejalashtirish

onlayn va oflayn dars o‘tkazish,

elektron platformalarda ishlash,

raqamli baholash tizimidan foydalanish,

innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llash ko‘nikmalari kuchaytiriladi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi – raqamli didaktik tizimlar asosida metodik tayyorgarlikni shakllantirishga qaratilgan kompleks metodikaning ishlab chiqilganida, tajriba-sinov ishlari orqali tekshirilganida va amaliy natijalar asosida samaradorligi isbotlanganidadir.

ADABIYOTLAR SHARHI

So'nggi yillarda ta'lim jarayonida raqamlashtirish strategiyasi global miqyosda ustuvor yo'nalishlardan biriga aylandi. Xalqaro, xorijiy va mahalliy tadqiqotlarda raqamli texnologiyalarni ta'limga joriy etish, metodik tayyorgarlikni takomillashtirish, o'qituvchi kompetensiyasini oshirish masalalari keng yoritilgan.

Raqamli ta'limning nazariy asoslari

J. Dewey, P. Freire, J. Piaget, L. Vygotskiy kabi ilmiy-pedagogik maktab vakollarining tadqiqotlarida ta'lim jarayonining interfaolligi, talabaning bilish faolligi, mustaqil o'rganish va fikrlash jarayonini rivojlantirish muhim omil sifatida qayd etilgan. Keyinchalik ushbu g'oyalar raqamli muhitda takomillashdi.

XXI asr kompetensiyalari (OECD, UNESCO, EU Education Commission) bo'yicha xalqaro hisobotlarda:

axborot texnologiyalaridan foydalanish,

media savodxonlik,

raqamli fikrlash,

muammoli vaziyatni hal qilish,

onlayn hamkorlik kabi ko'nikmalar ta'lim tizimining ajralmas qismi sifatida e'tirof etilgan.

Raqamli didaktik tizimlar bo'yicha ilmiy tadqiqotlar

Raqamli ta'limning didaktik imkoniyatlari E. Polat, A. Khutorskiy, B. Lobanov, M. Clarck, C. Curtis, J. Anderson ishlarida keng o'rganilgan. Ularning tadqiqotlarida quyidagi xulosalar ilgari suriladi:

raqamli didaktika o'qituvchining metodik faoliyatini avtomatlashtiradi;

elektron resurslar o'quv jarayonini shaxsga yo'naltirilgan qiladi;

multimediya vositalari bilish faoliyatini kuchaytiradi;

onlayn baholash o'quvchining rivojlanish dinamikasini aniq ko'rsatadi

virtual muhitda muloqot o'quvchilar motivatsiyasini oshiradi.

Zamonaviy tadqiqotlarda (Anderson, 2020; Westwood, 2021; Smith, 2022) boshlang'ich sinf o'quvchilarida raqamli platformalar orqali o'qish ko'nikmalari an'anaviy texnologiyalarga nisbatan ko'proq samaradorlikka ega ekanligi isbotlangan.

✓ Boshlang'ich ta'limda raqamli metodlardan foydalanish

Ko'plab tadqiqotlar (Heinich, Molenda, Russell; 2019-2023) shuni ko'rsatadiki, elektron darsliklar, interaktiv testlar, virtual laboratoriyalar, animatsiya va simulyatsiyalar boshlang'ich maktab o'quvchilarining:

diqqatini jamlash,

eslab qolish qobiliyati,

mavzuga qiziqishi,

faol ishtiroki,

mustaqil ishlash malakasi kabi psixologik omillarini kuchaytiradi.

Mahalliy olimlar – O.Qodirov, N.To'xtasinov, I.Xolmatov, M.Jo'raevlarning ishlarida o'zbek ta'lim muhitiga mos raqamli o'quv platformalari, elektron ta'lim resurslari, onlayn test tizimlari bo'yicha ilmiy-g'oyaviy qarashlar shakllangan. Ammo ularning aksariyati orasida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini raqamli didaktika asosida shakllantirishga qaratilgan kompleks metodiklik tadqiqotlar yetarli emas.

Bu bo‘lim aynan tadqiqotning yangiligini asoslaydi.

Metodik tayyorgarlik bo‘yicha ilmiy yondashuvlar

Pedagogik metodikaning klassik talqinlari Ya.Komenskiy, I.Lerner, B.Bloom, M.Skatkin, A.Markova, A.Khamidovlar tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lsa, zamonaviy talqinlar kompetensiyaga asoslangan model bilan boyitildi.

Zamonaviy konsepsiyalar:

TPACK (Koehler & Mishra) O‘qituvchida texnologik, pedagogik va predmet bilimlari uyg‘unligi

SAMR modeli (Puentedura) Texnologiya darsni almashtirmasligi, balki yangilashi va transformatsiya qilishi kerak

Blended Learning (Garrison, Vaughan) Onlayn va an‘anaviy ta‘limning integratsiyasi

Universal Design for Learning (CAST) Har bir o‘quvchi uchun individual yondashuv

Bu konsepsiyalarga ko‘ra, raqamli metod o‘zgarish emas — yangilanish va transformatsiya vositasidir.

Amaliy tadqiqotlar sharhi

Eksperimental tadqiqotlarning ko‘pchiligida raqamli platformalar qo‘llanganda:

o‘quvchilar faolroq ishtirok etadi;

tinglash, o‘qish, yozish ko‘nikmalari rivojlanadi;

baholash jarayoni shaffoflashadi;

o‘quv materialining murakkab qismlari vizuallashtiriladi;

o‘qituvchining vaqt resursi tejaydi.

Misol uchun:

Khan Academy, Moodle, Google Classroom, Edmodo, ClassDojo, Phet Simulations

O‘zbekistonda: EduMarket, Kundalik, Opiq, Online Maktab platformalari

Tadqiqotlar shuni tasdiqlaydi: raqamli muhitda ishlay oladigan o‘qituvchi metodik jihatdan kuchliroq bo‘ladi. Chunki u darsning barcha bosqichini – rejalashtirish, tashkil etish, nazorat qilish, tahlil qilishni avtomatlashtiradi.

Xulosa va bo‘limning mantiqiy yakuni

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatdiki:

1. Raqamli texnologiyalar ta‘lim jarayonini interfaol, qiziqarli va samarali qiladi.

2. Boshlang‘ich ta‘limda raqamli didaktika orqali metodik tayyorgarlikni rivojlantirish hozirgi kun talabi.

3. Xalqaro adabiyotlarda metodika tizimli o‘rganilgan bo‘lsa, mahalliy tadqiqotlarda kompleks metodik yondashuv yetarli emas.

METODIKA MAZMUNI VA ILMIY ASOSLARI

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligini raqamli didaktik tizimlar asosida rivojlantirish uchun ishlab chiqilgan metodika quyidagi ilmiy-pedagogik tamoyillarga asoslanadi:

1. Didaktik tamoyillar

Shaxsga yo'naltirilganlik – har bir talabaning tayyorgarlik darajasi, qiziqishi va individual o'rganish sur'ati hisobga olinadi.

Interfaollik – dars, amaliy mashg'ulot va mustaqil ta'lim jarayonida onlayn muloqot, test, simulatsiya, videodarslardan foydalanish.

Vizual-multimedia asosida o'qitish – murakkab mavzularni animatsiya, grafik, audio-video qo'llanmalar bilan tushuntirish.

Adaptiv baholash – elektron testlar orqali o'quvchining rivojlanish dinamikasini doimiy kuzatish.

2. Ilmiy-nazariy asoslar

Metodika TPACK, SAMR, Blended Learning va konstruktivizm nazariyalariga tayanadi. Ularning ahamiyati:

Nazariya Metodik ahamiyati

TPACK modeli o'qituvchi texnologiya + pedagogika + fanga oid bilimlarni uyg'un qo'llaydi

SAMR modeli texnologiya darsni to'ldirmaydi, balki yangilaydi va o'zgartiradi

Konstruktivizm (Vygotskiy, Piaget) bilim tayyor holatda berilmaydi – talaba uni o'zi yaratadi

Blended Learning onlayn va an'anaviy darsning integratsiyasi

METODIKA TUZILMASI

Metodika 3 bosqichdan iborat:

1-bosqich. Motivatsion–tayyorlov bosqichi

Maqsad: talabalarda raqamli didaktika imkoniyatlari haqida tasavvur, qiziqish va ehtiyoj hosil qilish

Mazmuni:

“Raqamli pedagogika”, “Media savodxonlik”, “Onlayn baholash”, “Virtual darslar” mavzularida treninglar

Raqamli platformalar: Moodle, Google Classroom, Opiq, EduMarket, ClassDojo bilan tanishtirish

Elektron resurslar bilan ishlash bo'yicha mahorat darslari

Interaktiv seminar, taqdimot, vebinarlar

Motivatsion refleksiya: “Nima uchun zamonaviy o'qituvchi raqamli bo'lishi kerak?”

Kutilgan natija: talaba raqamli darsni tasavvur qila oladi va unga ehtiyoj sezadi.

2-bosqich. Amaliy–ijodiy bosqich

Maqsad: raqamli resurslar yordamida dars rejalashtirish, interfaol mashg'ulot olib borish va baholash ko'nikmalarini shakllantirish.

Mazmuni:

Elektron dars ishlanmasi tayyorlash (PowerPoint, Canva, Mentimeter, Padlet)

Interaktiv testlar yaratish (Google Forms, Quizizz, Kahoot)

Virtual laboratoriya va simulyatsiyalar (Phet)

Video-dars yozish, subtitrlar, audio bilan integratsiya

Onlayn baholash, diagnostika, kuzatish

Bu bosqichda talaba endi texnik iste'molchi emas — raqamli metod yaratuvchiga aylanadi

3-bosqich. Tajriba–analitik bosqich

Maqsad: egallangan ko'nikmalarni real amaliyotda qo'llash, tahlil qilish va xulosa chiqarish.

Mazmuni:

Boshlang'ich sinfda raqamli dars kuzatuvi

Amaliyot darslarida raqamli texnologiyadan foydalanis

Onlayn baholash natijalarini tahlil qilish

Dars samaradorligini taqqoslash: raqamli vs an'anaviy

Portfolio tayyorlash

Yakuniy loyiha: "Raqamli o'quv muhiti modeli"

METODIKANING AMALIY SHAKLLARI

Treninglar

"Elektron dars rejalari"

"Muloqot va onlayn sinf boshqaruvi"

"Digital Assessment"

Ma'ruza va amaliy mashg'ulotlar

Media resurslar bilan ishlash

Multimedia taqdimotlar

Onlayn test tuzish

Mustaqil ishlash

O'quv kontenti yaratish

Portalga yuklash

Onlayn dars o'tkazish

Har bir talaba yaratgan elektron resurslar jamlanmasi

METODIKA SAMARADORLIGI MEZONLARI

Darsni raqamli rejalashtirish Elektron konspekt, dars ishlanmasi mavjudligi

Interfaollik Talabalar va o'quvchilarning faol ishtiroki

Texnik savodxonlik Platformalardan mustaqil foydalanish

Baholash Onlayn reyting, test natijalari

Refleksiya O'zi va o'quvchilar faoliyatini tahlil qilish

METODIKANING KUTILGAN NATIJALARI

Metodikani tatbiq etgan talabalar:

innovatsion dars o'tadi

elektron kontent yaratadi

o'quvchini individual kuzatadi

raqamli platformani boshqaradi

baholay oladi

mustaqil ijod qiladi

Mazkur metodika raqamli didaktika tamoyillari asosida ishlab chiqilgan bo'lib, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining metodik tayyorgarligini kompleks ravishda rivojlantiradi. Unda nafaqat texnik savodxonlik, balki pedagogik, metodik va ijodiy kompetensiyalar ham shakllanadi.

XULOSA

O'tkazilgan ilmiy-tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, raqamli didaktik tizimlar bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Raqamli resurslar, elektron ta'lim platformalari, multimedia vositalari va onlayn baholash texnologiyalari pedagogik jarayonni interfaol, shaxsga yo'naltirilgan hamda kompetensiyaga asoslangan tarzda tashkil etish imkonini beradi.

Tadqiqot davomida raqamli didaktika nazariyalari o'rganildi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarning afzalliklari tahlil qilindi, ilmiy manbalarga tayangan holda metodikaning nazariy asoslari ishlab chiqildi. Metodika uch bosqichli model asosida takomillashtirildi: motivatsion–tayyorlov, amaliy–ijodiy va tajriba–analitik bosqichlar. Har bir bosqich talaba faoliyatini o'quv jarayoni bilan uyg'unlashtirdi hamda ularda darsni rejalashtirish, tashkil etish, baholash, tahlil qilish kabi kasbiy ko'nikmalarni shakllantirdi.

Tajriba-sinov ishlarining natijalari raqamli didaktik tizimlar asosida tayyorlangan talabalar an'anaviy usulda o'qitilgan guruhlariga nisbatan yuqori metodik savodxonlikka, o'quv jarayonini samarali tashkil etish malakalariga, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalariga ega ekanligini ko'rsatdi. Xususan, talabalar tayyorlagan elektron dars ishlanmalari, interaktiv testlar, videodarslar va multimediya mahsulotlari ta'lim jarayonining sifatini oshirdi hamda o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirdi.

Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. raqamli didaktik tizimlar boshlang'ich ta'lim jarayonida samarali o'qitish va baholash imkonini beradi;
2. bo'lajak o'qituvchilarda kompetensiyaga asoslangan yondashuvni shakllantiradi;
3. dars jarayonini vizual, interfaol, jonli va individuallashtirilgan qiladi;
4. o'qituvchi va talaba o'rtasidagi muloqot yangi sifat darajasiga ko'tariladi;
5. ta'limni masofaviy yoki aralash shaklda tashkil etish imkoniyatini kengaytiradi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini raqamli didaktik tizimlar asosida shakllantiruvchi kompleks metodika ishlab chiqildi, tajriba-sinov asosida tekshirildi va amaliyotda samaradorligi isbotlandi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, taklif etilgan metodi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Anderson, J. (2020). Digital Teaching Tools in Primary Education. London: Routledge
2. Clark, M., & Curtis, C. (2019). Innovative Pedagogies in Digital Learning. New York: McGraw-Hill Education
3. Garrison, D. R., & Vaughan, N. D. (2017). Blended Learning in Higher Education. San Francisco: Jossey-Bas
4. Heinich, R., Molenda, M., Russell, J. (2020). Instructional Media and Technologies for Learning. Boston: Pearson.

5. Koehler, M., & Mishra, P. (2009). What is TPACK? *Journal of Contemporary Educational Technology*, 1(1), 60–70
6. Puentedura, R. R. (2014). SAMR Model for Technology Integration. *Educational Technology Research Journal*.
7. Westwood, P. (2021). *Teaching and Learning Difficulties: Integrating ICT in Primary Classrooms*. London: Bloomsbury
8. CAST (2018). *Universal Design for Learning Guidelines*. Washington, DC: CAST Publishing
9. OECD (2019). *21st Century Skills and Education*. Paris: OECD Publishing.
10. UNESCO (2022). *ICT Competency Standards for Teachers*. Paris: UNESCO

Raqamli ta'lim, elektron platformalar bo'yicha manbalar

11. Adams, S. (2021). *Digital Didactics: Theory and Practice*. Sydney: Springer.
12. Smith, A. (2022). *Online Assessment Technologies in Primary Schools*. Cambridge University Press
13. Brown, T., & Moore, L. (2021). Virtual Classrooms and Student Motivation. *Journal of E-Learning and Education*, 18(4), 112–125
14. Khan Academy (2020). *Teacher Digital Guidebook*. California: Khan Research Center.
15. Glover, I. (2020). Interactive Multimedia in Teaching. *British Journal of Educational Technology*, 19(2), 148–159.

RAQAMLI KOMPETENTLIK IBORASINING TADRIJIY RIVOJLANISHI

Xujakulov Sherzod Amankulovich

Samarqand viloyati pedagogik mahorat markazi,

“Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedrasi katta o‘qituvchisi

Telefon nomer: 97-916-26-86, Elektron pochta: timlandiya@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada “raqamli kompetentlik” tushunchasining kelib chiqishi, tarixiy-pedagogik shakllanish evolyutsiyasi va tarkibiy tuzilishi tahlil qilingan. Tadqiqotda mazkur tushunchaning an’anaviy savodxonlikdan boshlanib kompyuter, axborot va raqamli savodxonlik orqali integral raqamli kompetentlik bosqichiga o‘tish davrlari ilmiy zanjir asosida asoslab berilgan. Shuningdek, xorijiy va respublikamiz olimlarining (D.Bawden, P.Gilster, A.Martin, N.A.Muslimov va boshqalar) ilmiy yondashuvlari qiyosiy tahlil qilinib, raqamli kompetentlik tushunchasining bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashdagi didaktik va kasbiy-shaxsiy ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli kompetentlik, raqamli savodxonlik, kompyuter savodxonligi, axborot savodxonligi, an’anaviy savodxonlik, kasbiy-pedagogik tayyorgarlik, bo‘lajak o‘qituvchi, didaktik muhit, raqamli evolyutsiya, media savodxonlik.

Ta’lim tizimiga raqamli texnologiyalarning shiddat bilan kirib kelishi ilmiy tushunchalar manbasida muayyan nomuvofiqliklarni keltirib chiqardi. Xususan, “raqamli kompetentlik” iborasini tushinishda yagona yondashuvning yo‘qligi, shuningdek, “raqamli savodxonlik”, “raqamli madaniyat”, “raqamli kompetensiya” va boshqa iboralar kabi ma’no va mazmunda tegishli toifalarning mavjudligi e’tiborimizni tordi. Bu borada mamalakatimizda va jahonda raqamli kompetentlik tushunchasi haqida bir qancha olimlar o‘zlarining fikrlarini va ilmiy qarashlarini keltirib o‘tgan.

Raqamli kompetentlik iborasining shakllanish jarayonlarini o‘rganishga doir bir qator tarixiy-pedagogik tadqiqotlar olib borilgan. Jumladan, G.M.Jonson [1] “...raqamli kompetentlik – bu virtual makonda axborot oqimini ongli ravishda filtrlash va undan intellektual topshiriqlarni hal etishda foydalanish qobiliyatidir” degan ilmiy yondashuvni ilgari suradi, M.Feldhouse[2] esa kiber-makondagi ijtimoiy o‘zgarishlarni tahlil qila turib, raqamli kompetentlikka “...shaxsning raqamli jamiyatda ijtimoiy va madaniy moslashuvini ta’minlovchi asosiy hayotiy ko‘nikma” sifatida baho beradi, J.Daves[3] ham texnologik evolyutsiyaning ta’limga ta’sirini tadqiq etib, “...raqamli kompetentlik texnik savodxonlik emas, shungdek shaxsning doimiy o‘zgarib turuvchi texnologik muhitda samarali yashash va faoliyat ko‘rsatish layoqatidir” deb hisoblaydi, C.Lankshear raqamli savodxonlikning falsafiy va ijtimoiy jihatlariga to‘xtalib, uni “...zamonaviy jamiyatda ijtimoiy amaliyotlarni amalga oshirish va yangi bilimlarni konstruksiyalash vositasi” sifatida talqin etadi[4], N.A.Muslimov ham bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy shakllanish jarayonlarini o‘rganish asnosida, raqamli kompetentlikka “...pedagogning zamonaviy axborot-ta’lim muhitida innovatsion faoliyat ko‘rsatishga bo‘lgan kasbiy-shaxsiy tayyorgarligi” deya yondashadi[5],

G‘.I.Boqiev[6] oliy ta‘lim tizimini modernizatsiyalash sharoitida raqamli kompetentlikni “...bo‘lajak o‘qituvchilar kasbiy funksiyalarini raqamli platformalar va dasturiy ta‘minotlar vositasida optimallashtirish mahorati” sifatida ta‘riflaydi, F.A.Zakirova[7] ta‘limni axborotlashtirishning didaktik muammolarini tadqiq etib, “raqamli kompetentlik – pedagogik jarayonni loyihalashda raqamli texnologiyalar va didaktik maqsadlar uyg‘unligini ta‘minlovchi integral xususiyatdir” degan g‘oyani ilgari suradi, U.Sh.Begimkulov ham pedagogik ta‘lim tizimiga axborot texnologiyalarini tizimli tatbiq etish mexanizmlarini asoslagan holda, ushbu tushunchani “bo‘lajak o‘qituvchining yagona interaktiv raqamli-metodik muhitni yarata olish va uni boshqara olish salohiyati” sifatida tahlil qiladi. [8].

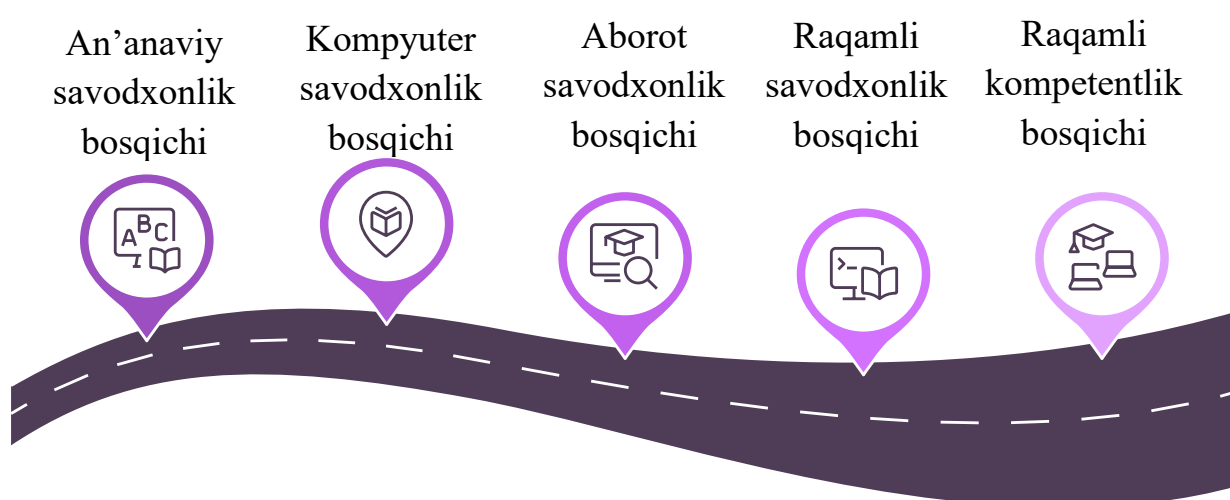
Ushbu tadqiqotchilar tomonidan ilgari surilgan g‘oya va xulosalar tahlili raqamli kompetentlikning oddiydan murakkabga qarab rivojlanish bosqichlarini aniq tizimga solishga hamda jarayonning har bir davrini mantiqiy izchillikda, bir butun holda tasavvur qilish imkonini beradi.

Dastlab “raqamli kompetentlik” tushunchasining rivojlanish bosqichi va kelib chiqish tarixini tizmlashtirgan olim D.Bawden tomonidan o‘rganilgan[9]. Ilmiy tadqiqotchi mazkur konsepsiyasining shakllanishini axborot savodxonligi, kompyuter savodxonligi hamda media savodxonlik kabi mavjud bo‘lgan yondashuvlarning tadrijiy rivojlanishi sifatida tadqiq qiladi hamda quyidagi ilmiy zanjirga joylashtiradi (1-rasmga qarang).

an‘anaviy savodxonlik bosqichi – shaxsning bosma yoki yozma matnlarni o‘qish, tushunish va fikrini yozma ravishda bayon eta olishi bilan izohlanadi;

kompyuter savodxonlik boshqichi – texnik qurilmalar, dasturiy ta‘minot shuningdek raqamli vositalar bilan ishlashning amaliy ko‘nikmalarini shu vositalarning ishlash tamoyillari bilan izohlanadi;

axborot savodxonlik bosqichi – turli shakldagi axborot manbalarini mustaqil qidirib topish, hamda ma‘lumotlarni tizimlashtirish va saralashi bilan izohlanadi;

1.1-rasm. Raqamli kompetentlikning shakllanishi va rivojlanish bosqichlari.

raqamli savodxonlik bosqichi – yuqoridagilarni raqamli muhitda umumlashtirgan holda qo‘llash, virtual muloqot va etiket qoidalarini egallash,

ularni ishonchliligini tanqidiy tahlil qilish, aniq maqsad yo'lida samarali qo'llashi bilan izohlanadi;

raqamli kompetentlik bosqichi – yuqoridagi barcha ko'nikmalarni o'zida mujassam etgan kompleks bosqich hisoblanib bunda raqamli muhitda xavfsiz, samarali ishlash, muloqot qilish hamda yangi mazmun yaratish bilan izohlanadi.

Yo'qoridagi ko'rsatilgan raqamli kompetentlikning rivojlanish bosqichlariga hamda olib borilgan tadqiqot va yondashuvlar izohiga to'xtalamiz.

An'anaviy savodxonlik bosqichi. J.O.Waltherning qarashlarida bu savodxonlikni tarixiy ildizlarini og'zaki madaniyatdan yozma madaniyatga o'tish jarayoni bilan bog'laydi[10]. Tadqiqotchi inson tafakkuri va bilimni uzatish shakllari yozuv paydo bo'lishi bilan tubdan o'zgarishini ta'kidlaydi. Uning ta'biricha, yozma nutq inson tafakkurini tizimlashtirish, bilimni saqlash va avloddan-avlodga uzatish imkonini bergan. An'anaviy savodxonlik dastlab o'qish va yozish ko'nikmalarini egallash orqali bilim olishning vositasi sifatida shakllangan.

Kompyuter savodxonlik bosqichi. Mazkur bosqich shaxsning raqamli texnologiyalar, dasturiy ta'minot tizimlari bilan amaliy ishlash ko'nikmalarini o'zlashtirish bilan tavsiflanadi. Seymor Papert o'z tadqiqotlarida kompyuterlarni o'rganish vositasi sifatida qo'llash orqali tafakkurni rivojlantirish mumkinligini ta'kidlaydi[11]. Uning konstruksionizm nazariyasiga ko'ra kompyuter bilan ishlash vaqtida foydalanuvchi nafaqat tayyor bilimlarni qabul qiladi va o'z intellektual modellarini quradi. Tadqiqotchining fikricha kompyuterni "fikrlash obyekti" deb ataydi. Olimning talqinida kompyuter savodxonligi – bu shaxsning muammolarini yechish, mantiqiy ketma-ketlikni shakllantirish va xatolarni tahlil qilish orqali tafakkurni rivojlantirish jarayonidir. Bu esa bo'lajak o'qituvchilar uchun texnologiyani shunchaki uskuna emas didaktik muhit yaratuvchi vosita deb bilishlariga xizmat qilidi.

Axborot savodxonlik bosqichi. Bu tushuncha XX asrning ikkinchi yarmida shakllanib, axborot izlash, tanlash, baholash va amalda qo'llash bilan bog'liq holda rivojlanadi. Paul Zurkovski tomonidan ilk bor ilgari surilgan bu tushuncha jamiyatda axborot resurslaridan samarali foydalanish hamda raqamli kompetentlik tushunchasining kelib chiqishiga zamin yaratadi[12].

Ushbu bosqichda shaxs turli xil axborot manbalaridan (kutubxona fondlari, elektron kataloglar) kabi shuningdek, ilmiy nashrlardan zarur ma'lumotlarni mustaqil holda qidirib topish, topilgan manbani belgilangan mezonlar asosida saralash hamda tizimli tartibga solish ko'nikmalarini egallaydi. Raqamli kompetentlik kontekstida axborot savodxonligi alohida muhimlikni kasb etadi. Sababi, zamonaviy raqamli muhit ulkan hajmdagi ma'lumotlar oqimidan iborat bo'lib ushbu oqim ichida yo'l topish, saralash va ajrata olish raqamli kompetentlikning markaziy tarkibiy qismi hisoblanadi. Shunday ekan, axborot savodxonligi bosqichida shakllangan ko'nikmalar raqamli kompetentlikni funksional jihatdan ta'minlovchi asosiy mexanizm vazifasini bajaradi.

Raqamli savodxonlik bosqichi. Ushbu bosqich yo'qoridagi savodxonliklarni o'zida sintes qilgan holda sifat jihatdan yangi darajaga ko'taradi. Raqamli savodxonlik ega bo'lgan shaxs axborot manbalarini tanqidiy nuqtai nazaridan

baholash, ularning ishonchliligi va xolisligini tekshirish hamda topilgan ma'lumotlarni aniq belgilangan maqsadlar doirasida samarali tatbiq eta olish qobiliyatiga ega bo'ladi. Raqamli kompetentlik rivojlanish zanjirida ushbu bosqich eng muhim o'tish nuqtasi sanaladi. Chunki aynan shu yerda texnik ko'nikmalar intellektual va tanqidiy fikrlash qobiliyati bilan uyg'unlashadi. Raqamli savodxonlik bosqichisiz raqamli kompetentlik faqat texnik mahoratdan iborat bo'lib qoladi. Ya'ni, u chuqur tahliliy tafakkur va axborotni ongli idrok etish qobiliyatidan mahrum bo'ladi.

Raqamli savodxonlik tushunchasi internet va multimedia texnologiyalari rivoji bilan bog'liq holda shakllandi. Paul Gilster ushbu atamani ilmiy muomalaga kiritib, uni raqamli muhitda axborotni tushunish va baholash qobiliyati sifatida izohlaydi. Uning fikricha, bu jarayonda tanqidiy fikrlash muhim ahamiyat kasb etadi [13].

Raqamli kompetentlik bosqichi. Bu termin zamonaviy ta'limning asosiy tushunchalaridan biri bo'lib, u texnologiyalardan onli va samarali foydalanishni o'z ichiga oladi. Tadqiqotchi Allan Martin raqamli kompetentlikni "...doimiy rivojlanib boruvchi jaryon" sifatida ko'rsatadi[14]. Shuni alohida ta'kidlashimiz kerakki "Raqamli kompetentlik" tushunchasini ilmiy hamjamiyatga kiritgan va atama sifatida tadbiq etgan olim ham aynan Allan Martin pedagogik nuqtaiy nazardan kengroq tahlil qilgan va uni savodxonlikning yuqori boshqichi sifatida fanga kiritgan.

"Raqamli kompetentlik" iborasini 1997-yilda Pol Gilster[13] ishlatgan bu vaqtda esa iboraning nomi savodxonlik (literacy) deb yuritilar edi. U o'zining "Digital literacy" kitobida ushbu tushunchani "...kompyuterlar yordamida taqdim etilgan turli manbalardagi ma'lumotlarni tushunish va ulardan foydalanish qobiliyati" deb ta'riflagan.

Xorijiy va respublikamiz tadqiqotchilarining ilmiy qarashlari tahlili shuni ko'rsatadiki, "raqamli kompetentlik" iborasi an'anaviy, kompyuter, axborot va raqamli savodxonlik kabi bosqichlarni o'zida sintes qilgan eng yuqori, kompleks darajadir. Mazkur tushuncha pedagogik nuqtayi raqamli-didaktik muhitda muammolarni ijodiy hal etish va yangi bilimlar konstruksiyasini yarata olish qobiliyatini anglatadi. Xususan, bo'lajak o'qituvchilarning raqamli kompetentligi zamonaviy axborot-ta'lim makonida innovatsion va xavfsiz faoliyat yuritishni ta'minlovchi hamda didaktik maqsadlar uyg'unligiga xizmat qiluvchi integral shaxsiy-kasbiy xususiyat sifatida baholanishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Johnson G.M. Functional Internet Literacy: Required Cognitive Skills with Implications for Instruction. – New York: Peter Lang, 2008. – P. 33-45.
2. Fieldhouse M. Digital Literacy as Information Savvy: The Road to Information Literacy // Digital Literacies: Concepts, Policies and Practices. – New York: Peter Lang, 2008. – P. 43-72.
3. Davies J. Pay and Display: The Digital Literacies of Online Shoppers // Digital Literacies: Concepts, Policies and Practices– New York: Peter Lang, 2008. – P. 227-248.

4. Lankshear C. Digital Literacy and the Law: Remixing Elements of Lawrence Lessig's Ideal of "Free Culture" // Digital Literacies: Concepts, Policies and Practices. – New York: Peter Lang, 2008. – P. 279-305.
5. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirish: Monografiya. – Toshkent: "Fan" nashriyoti, 2007. – 128 b.
6. Boqiev G'I. Bo'lajak mutaxassislarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bo'yicha kompetentligini rivojlantirish metodikasi: ped. fan. dok. (DSc) ... diss. avtoreferati. – Toshkent, 2019. – 72 b.
7. Zakirova F.A. Oliy ta'lim muassasalari pedagoglarining axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi kasbiy kompetentligini rivojlantirish: O'quv-uslubiy qo'llanma. – Toshkent: TDPU, 2015. – 110 b.
8. Begimkulov U.Sh. Oliy pedagogik ta'lim tizimiga zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini joriy yetishning ilmiy-pedagogik asoslari: ped. fan. dok... diss. – Toshkent: TDPU, 2007. – 250 b.
9. Bawden D. Information and digital literacies: a review of concepts // Journal of Documentation. – 2001. – Vol. 57. – №2. – P. 218-259. – DOI: 10.1108/EUM0000000007083
10. Walter J.O. Orality and Literacy: The Technologizing of the Word. – London: Routledge, 1982.
11. Seymour P. Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas. – New York: Basic Books, 1980 y.
12. Zurkowski P. The Information Service Environment : Relationships and Priorities. – Washington: National Commission on Libraries and Information Science, 1974. – 30 p.
13. Gilster P. Digital literacy. – New York: John Wiley & Sons, 1997. – 276 p. – ISBN 0-471-24895-7.
14. Martin, A. (2006). A European Framework for Digital Literacy. Nordic Journal of Digital Literacy, 1(2), P: 151–161.

MUNDARIJA

1-SHO‘BA. UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHNI TA‘MINLASHDA LIFE-LONG LEARNING – HAYOT DAVOMIDA O‘QISH TAMOYILINING O‘RNI	6
RAQAMLI TA‘LIM MUHITIDA UMUMTA‘LIM MAKTABLARI O‘QITUVCHILARINI UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH <i>Berdaliyeva Gulasal Abduqunduzovna</i>	<i>6</i>
ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI <i>Uralov Azamat Begnarovich</i>	<i>10</i>
BOSHLANG‘ICH SINFLARDA GIPERAKTIV BOLALAR BILAN ISHLASHNING PSIXOLOGIK YONDASHUVLARI <i>O.R.Avezov</i>	<i>15</i>
BO‘LAJAK O‘QITUVCHILAR FAOLIYATIDA PEDAGOGIK QOBILIYATLAR VA UNDAN FOYDALANISH MAHORATI SHAKLLANTIRISH <i>Olimov Temir Hasanovich</i>	<i>21</i>
OILA MAHALLA VA TA‘LIM MUASSASASI HAMKORLIGI <i>O.T. Shirinov</i>	<i>28</i>
BILIMLARNI NAZORAT QILISHNING ASOSIY VAZIFALARI VA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARI <i>S.S.Nasriddinov, A.Mavlyanov</i>	<i>31</i>
UMUMIY O‘RTA TA‘LIM MAKTABLARINING IJTIMOYIY-GUMANITAR FAN O‘QITUVCHILARINI UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH <i>Biybalayev Islombek Abdunazarovich</i>	<i>37</i>
MATEMATIKA O‘QITUVCHILARINI O‘QITISH JARAYONIDA MILLIY MAFKURANI SHALLANTIRISHGA TAYYORLASH <i>K.Eshkuvatov</i>	<i>42</i>
UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISHNI TA‘MINLASHDA “LIFE-LONG LEARNING” TAMOYILI ASOSIDA O‘QITISHNING SAMARADORLIGI <i>Haqnazarova Nilufar Quranboyevna</i>	<i>44</i>
МЕТОДОЛОГИЯ СОЗДАНИЯ МОДЕЛЕЙ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИИ ПО ОТНОШЕНИЮ К РАЗЛИЧНЫМ СФЕРАМ ЗНАНИЙ В ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗАХ <i>Агжанов Тимур, Мухаммет Сеитназарович</i>	<i>49</i>
ВАЖНОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ ЖИЗНЕННЫХ НАВЫКОВ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА <i>Назарова Мавлюда</i>	<i>54</i>
MALAKA OSHIRISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH USULLARI <i>K.Eshkuvatov</i>	<i>60</i>
YEVKLID GEOMETRIYASI AKSIOMALARINING DEKART TALQINI VA ULARDAN KELIB CHIQAIDIGAN NATIJALAR <i>Nafasov G‘anisher Abdurashidovich, Abdimannab Eshmurotov</i>	<i>63</i>
MOBIL TA‘LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA MALAKA OSHIRISH TIZMINI TASHKIL ETISH MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISHNING ILMIY-PEDAGOGIK ASOSLARI <i>Nomozov Hamdam Sobir o‘g‘li</i>	<i>69</i>
PEDAGOGDA FUNKSIONAL SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISH DOLZARB PEDAGOGIK MUMAMMO SIFATIDA <i>Ilyosbek Bozorbayev</i>	<i>74</i>
ENHANCING FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN PROFESSIONAL DEVELOPMENT: INNOVATIONS AND STRATEGIES FOR QUALITY IMPROVEMENT <i>Akhbutayeva Feruza Gofurovna</i>	<i>78</i>
MALAKA OSHIRISH KURSLARIDA SMART TA‘LIMNING O‘RNI <i>A.Aliqulov</i>	<i>83</i>
BOSHLANG‘ICH TA‘LIM UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH KURSLARI JARAYONIDA DARSLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISH IMKONIYATLARI <i>Atayeva Baxrinisa Abduvaxidovna</i>	<i>88</i>
ИСКУССТВО И НРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ <i>Иванова Тамара Николаевна</i>	<i>91</i>
TARBIYA FANINI O‘QITISHGA QO‘YILADIGAN TALABLAR <i>Yunusmetova Nasiba Satimbekovna</i>	<i>95</i>

PEDAGOGLARNING EHTIYOJLARGA ASOSLANGAN UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANISH TIZIMI: IG'OR TAJRIBALAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI <i>Abdug'aniyeva Gulnoza Mamatkarim qizi</i>	100
O'QUVCHILAR MA'NAVIYATINI BOYITISHDA ADABIYOT TA'LIMINING O'RNI <i>Axmirezayeva Klara</i>	107
MAKTABGACHA TA'LIMDA KATTA YOSHDAGI TARBIYALANUVCHILARNING TANQIDIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHNING METODIK MODEL <i>Abdurashidova E'zoza Rauf qizi</i>	111
MAKTABGACHA TAYYORLOV YOSHDAGI BOLALARNING KOGNITIV RIVOJLANISHI JARAYONIDA TANQIDIY FIKRLASH TEXNOLOGIYASINI QO'LLASH – PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA <i>Rayimqulova Maftuna Abduhakim qizi</i>	116
HARBIY PEDAGOG VA PSIXOLOGLARNI MALAKASINI OSHIRISH VA QAYTA TAYYORLASHDA IJTIMOIIY PSIXOLOGIK TRENING MASHG'ULOTLARINING AHAMIYATI <i>D.A.Abdurahimova</i> ..	120
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA EKOLOGIK MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH <i>Eshkuziyeva Mohira Raimqul qizi</i>	126
YANGI BILIMLAR RIVOJLANISHIDA IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING AHAMIYATI <i>Samadov Jahongir Rustamqul o'g'li</i>	129
ZAMONAVIIY KASB TANLASHNING JIXATLARI <i>I.B.Yusupov</i>	133
BOSHLANG'ICH SINFLARIDA REBUSLARDAN FOYDALANIB DARSLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISH IMKONIYATLARI <i>Kulaxmetova Mavlyuda Pulatovna</i>	138
INSON UCHUN HAYOT DAVOMIDA O'QIB – O'RGANISH VA O'Z-O'ZINI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI <i>Nazarova Mavluda</i>	141
O'QUVCHILARNING KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH <i>Bekmatova Umida</i>	145
FIZIKA DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH <i>Edilova Dilbar Sayfiddinova</i>	148
MATEMATIKA DARSLARIDA ILG'OR XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH <i>Gafforova Sarvinoz Asrorovna</i>	150
UZLUKSIZ TA'LIM VA KASBIY RIVOJLANISHNI TA'MINLASH MAQSADIDA PEDAGOG KASBIY MAHORATINI BAHOLASHNI RIVOJLANTIRISH <i>Xalimov Zafar Xatamovich</i>	154
MASOFAVIY TA'LIM TEXNOLOGIK TA'LIMNING YANGI SHAKLI SIFATIDA <i>Jonzoqova Sayora Anvarovna</i>	160
O'YIN TEXNOLOGIYALARI YORDAMIDA BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUVCHILARNI QIZIQISHINI ANIQLASH YO'LLARI <i>Tilavova Sayora Bekmurotovna, Sidiqova Munavvarxon</i>	164
BUGUNGI BOSHLANG'ICH TA'LIM OLDIGA QO'YILGAN MUHIM TALABLAR, BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARNI MUSTAQIL FIKIRLASHGA O'RGATISHDA MODULLI TALIM TEXNOLOGIYALARI. <i>Tashpulatova Dilorom Mukimovna, Bozorboyeva Sarvinoz Hamrobekovna</i>	167
BOSHLANG'ICH SINFLARDA TANQIDIY FIKRLASH QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISH <i>Tursunova Sarvinoz Telman qizi</i>	171
ZAMONAVIIY METODLARDAN TABIIY GEOGRAFIYA DARSLARIDA FOYDALANISH <i>Mavlonqulova Shahlo Sherzod qizi, Mamajonova Xurshida Komiljon qizi</i>	174
BO'LAJAK INFORMATIKA O'QITUVCHILARINI METODIK TAYYORLASHDA WEB TEXNOLOGIYALARNING O'RNI <i>Ergashev Baxtiyor Baxriddinovich</i>	178
USTOZ SHOGIRD TIZMI ASOSIDA TALABALARNI METODIK TAYYORLASH MEXANIZMLARI <i>Dehqanova Muborakxon G'iyoziddin qizi</i>	182

KOGNITIV TERAPIYA VA UNING RIVOJLANISHI: KOGNITIV XATTI-HARAKAT TERAPIYASINING ASOSIY TUSHUNCHALARI VA PSIXOLOGIK MUAMMOLARNI HAL QILISHDAGI O'RNI <i>Toshtemirova Mohinabonu Bahodir qizi</i>	185
UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA IJTIMOIIY-IQTISODIY FANLARNI O'QITISHDA RAQAMLI TA'LIMNING O'RNI <i>Biybalayev Islombek Abdunazarovich, Qurbontoyev O'tkirbek O'ktam o'g'li</i>	189
ПУТИ РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГА В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ <i>Юнусметова Насиба Сатимбековна</i>	193
BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARIDA KROSSVORDLARDAN FOYDALANIB DARSLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI <i>Kulaxmetova Mavlyuda Pulatovna</i>	197
ПРЕИМУЩЕСТВА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА <i>Ёкубов Дониёр Маруфжон угли</i>	200
O'QUVCHILARDA TABIIY ILMIY SAVODXONLIGINI OSHIRISH YO'LLARI <i>Dilorom Xudayqulovna Alimova</i>	206
2-SHO'BA. TA'LIM SIFATINI OSHIRISH VA TAKOMILLASHTIRISHGA OID XORIJIY TAJRIBALAR	210
SAID AHMAD VA OZOD SHARAFIDDINOV ESSELARIDA BADIY TASVIR VOSITALARINING ISHLATILISHI <i>Nasridinova Gulbahor O'ktam qizi</i>	210
TABIIY FANLARDA LOYIHA ISHLARINI BAJARISHDA FANLARARO INTEGRATSIYA <i>Rahmonov Ulfat Ubaydullayevich</i>	214
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АУТЕНТИЧНЫХ МАТЕРИАЛОВ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА <i>Жолдасбаева Арзайым</i>	217
CORPUS-BASED TYPOLOGY: EXPLORING UNIVERSALS AND DIVERSITY IN LANGUAGE USE <i>Radjabova Gulnoza Giyosiddinovna</i>	221
INKLYUZIV TA'LIMDA MAXSUS PEDAGOG FAOLIYATI <i>Alimova Gulmira Kabuljanovna, Mo'minov Sulton Akbar o'g'li</i>	226
OLIY TA'LIM TIZIMIDA RAHBAR FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY TAJRIBALAR O'RNI VA AHAMIYATI <i>Nasrullayev To'liqinjon Ismatulla o'g'li</i>	233
FIZIKA TA'LIMI VA TANQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARI <i>Bagbekov B.B.</i>	237
ОСНОВНЫЕ ПУТИ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГА <i>Юнусметова Насиба Сатимбековна</i>	240
ЗНАЧЕНИЕ АУДИРОВАНИЯ В РАЗВИТИИ НАВЫКОВ И УМЕНИЙ У СТУДЕНТОВ ИЗУЧАЮЩИХ РУССКИЙ ЯЗЫК <i>Рахимова Фируза Шавкатовна</i>	244
АДАПТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ В ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ <i>Акбарова Дилором Ахатовна</i>	248
КУЛЬТУРОВЕДЧЕСКИЙ ПОДХОД ЯЗЫКОВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В ОБУЧЕНИИ СТУДЕНТОВ ИНОЯЗЫЧНОМУ ЯЗЫКУ <i>Акбарова Дилором Ахатовна</i>	253
INTERYER DIZAYN VA UNING ASOSIY ELEMENTLARI <i>Agibayeva Shaxzoda Baxtiyor qizi</i>	258
MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING O'QUV-USLUBIY TA'MINOTI HAQIDA TUSHUNCHALAR <i>Abdurashidova E'zoza Rauf qizi</i>	262
O'QUVCHILARDA KRITIK (TANQIDIY) FIKRLASH DARAJASINI OSHIRISHDA INTERFAOL TEST METODLARIDAN FOYDALANISH USULLARI <i>D.B.Jonibekov</i>	266
DIDAKTIK O'YINLAR TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILI SIFATIDA <i>Boychayeva Sharifa Saidkulovna</i>	270

ATOM YADROSI DARSLARIDA TASAVVUR QILISH QIYIN BO'LGAN JARAYONLARNI VIRTUAL SIMULYATSIYALAR YORDAMIDA BAJARISH USULLARI <i>A.U.Jumaniyazov, X.Miraxmedov</i>	274
FANLARNI O'QITISHDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH (Geografiya fani misolida) <i>Ahmadqulov Saidjon Rauf o'g'li, Raimjonova Ra'no Akrom qizi</i>	278
"TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA PEDAGOG KADRLARNING ROLI VA O'RNI RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI" <i>S.B.Isayeva</i>	283
SIRDARYO VILOYATI SHAROITIDA GELIOISSIQXONALARDA QUYOSH ENERGIYASIDAN SAMARALI FOYDALANISH <i>A.U.Jumaniyazov, O.I.Jo'rayeva</i>	287
TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA XALQARO Tajribalardan FOYDALANISH <i>Qodirqulov Nodirbek Xamroqul o'g'li</i>	290
TUPROQNING KISLOTALILIGINI MUSTAQIL ANIQLASHDA O'QUVCHILARNIG TABIIY-ILMIY SAVODXONLIK BILIMLARINI RIVOJLANTRISH <i>Toshxo'jayev Musabek Abdug'offor o'g'li</i>	293
O'QUVCHILARNING TARIXIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH <i>Berdikulova Munira</i>	299
QOLIPLASH USULIDA YARATILGAN BADIY ASARLAR <i>Djabborova Mashhura Jo'raqulovna</i> ..	303
TA'LIM SIFATI: MUAMMOLAR, YECHIMLARI, ISTIQBOLLARI, XORIJ TAJRIBALARI <i>S.S.Nasriddinov, A.Mavlyanov, F.S.Saidova</i>	309
AHOLI MIGRATSIYASINING IJOBIY VA SALBIY JIHATLARI: MUAMMO VA YECHIMLAR <i>Yaxshiboyeva Muhayo G'ulom qizi, Mansurov Abdulaziz Akbarjonovich</i>	314
SO'ROVGA ASOSLANGAN TA'LIM:INNOVATSION PEDAGOGIK YONDASHUV <i>Qalandarova Matluba Sabirovna</i>	318
ZAMONAVIY O'QUV JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISHDA FRAKTAL PEDAGOGIKA <i>Kayumova Gulshan Asrorovna, Ibrohimova Zulayxo Ergash qizi</i>	321
TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILARNING BILIMLARINI RASH MODEL ASOSIDA BAHOLASH <i>Q.A.Amonov, A.B. Normurodov</i>	327
TA'LIMNING TEXNOGEN SIVILIZATSIYA DAVRIDA MIGRATSIYASINING IJOBIY VA SALBIY JIHATLARI <i>Mansurov Abdulaziz Akbarjonovich</i>	331
INKLYUZIV TA'LIMDA DARSLARNI TASHKIL ETISHNING ZAMONAVIY METODLARI <i>Usarov Jabbor Eshbekovich, Umarov Eldor Do'syarovich</i>	335
TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA XALQARO BAHOLASH DASTURLARIDAN SAMARALI FOYDALANISH YO'LLARI <i>Isayeva G.P, A.Yuldashev, M.Yo'ldosheva</i>	340
PISA XALQARO BAHOLASH DASTURLARINING MAQSADI, ASOSIY YO'NALISHLARI VA MAZMUNI <i>Nurmatova Shaxnozaxon Shavkatbek qizi, Bozorboyeva Sarvinov Hamrobekovna</i>	345
OILA BUZILISHINING AYOLLAR RUHIYATIGA TA'SIRINING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI <i>Turdikulova Gulchexra Mamaraxim qizi</i>	349
BOSHLANGICH TA'LIMDA EKOLOGIK ONG VA BARQAROR RIVOJLANISH DASTURI <i>Eshmanova Nodira Nazarqulovna, Ibragimova Yulduz Abdumalik qizi</i>	353
INTELLEKTUAL RIVOJLANISHIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING ERTAK TERAPIYA USULIDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYASI <i>Shoyusupova Shaxzoda Shoxrux qizi, Sidikova Munavvarxon</i>	357
RAQAMLI PSIXOLOGIYA VA IJTIMOIIY TARMOQLARNING RUHIY SALOMATLIKKA TA'SIRI <i>Ahmadov O'ktamjon Zokirjon o'g'li</i>	361

“TARIX” FANI O‘QITUVCHILARINING KASBIY BILIM VA KO‘NIKMALARINI RIVOJLANISHIDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV <i>Abduraimov Ikrom</i>	364
ILG‘OR TAJRIBALAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARIGA ERISHISHDA QR-KOD LARDAN FOYDALANISH QANCHALIK SAMARALI? QR-KODNI QANDAY YARATAMIZ? <i>Nortoshov O‘tkir Rayimkulovich</i>	370
MATEMATIKA DARSLARIDA TENGLAMALAR SISTEMASINI YECHISHNING SUN‘IY USULLARI <i>Nafasov G‘anisher Abdurashidovich, Abdimannab Eshmuratov</i>	374
3-SHO‘BA. TA‘LIM JARAYONINI INNOVATSION RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA TAKOMILLASHTIRISH	381
TA‘LIM JARAYONIDA INNOVATSION YONDASHUVLARDAN FOYDALANISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI <i>D.E.Toshtemirov</i>	381
PEDAGOGLAR UCHUN ELEKTRON TA‘LIM MUHITIDA O‘QUV DASTURLARINI ISHLAB CHIQISH VA TAKOMILLASHTIRISH <i>Nizamov Akmal Shoxobiddinovich</i>	385
O‘QUV JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING O‘RNI VA AHAMIYATI <i>M.B.Niyozov, G.B.Niyozova</i>	389
TA‘LIM JARAYONIDA BULUTLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH <i>Mavlyanov Mo‘minjon Akramovich</i>	392
IMPROVING THE EDUCATION PROCESS WITH INNOVATIVE DIGITAL TECHNOLOGIES <i>Jumabayeva Nargiza Odilbekovna</i>	395
MAKTAB INFORMATIKA O‘QITUVCHISINING METODIK TAYYORGARLIGINI SHAKLLANTIRISHDA KASBIY KOMPETENTLIKNING O‘RNI <i>M.Berdibaev, M.Babanazarova</i> ..	402
ZAMONAVIY TA‘LIMDA IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING INNOVATSION YONDASHUVLARI <i>Omonjon Begiyev, Xoliqulov Shohruh</i>	405
INFORMATIKA FANINING KASBIY FAOLIYATDAGI O‘RNI <i>Murodova Shaxodat Shamurzayevna</i>	408
TA‘LIMDA INNOVATSIYALARNI QO‘LLASH DAVR TALABI <i>Surmaxon Ismoilova</i>	411
ИННОВАЦИОННЫЕ ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ДЛЯ СОЗДАНИЯ ОНЛАЙН ПРЕЗЕНТАЦИЙ <i>Нишонов Акмал Обидович, Хамракулов Хамидулло Тургунбоевич</i>	416
ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ <i>Н.К. Кучкарова</i>	422
RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA SHAXSGA YO‘NALTIRILGAN TA‘LIMNING ASPEKTLARI <i>Dusmuradov Quvonch</i>	425
OLIY TA‘LIM MUASSASALARI RAHBAR KADRLARINING INNOVATSION TADBIRKORLIGINI TAKOMILLASHTIRISH METODOLOGIYALARI VA KONSEPSIYALARI <i>Normatova Fotima Ismoilovna</i>	429
THE PROCESS OF FORMING THE ICT COMPETENCE OF A FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS <i>Ergasheva M</i>	432
PEDAGOGIK VOSITA SIFATIDAGI INSTRUMENTAL TIZIM VA UNING DASTURIY TA‘MINOTINI ISHLAB CHIQISH <i>Dots.Ibrohimova Z.E, Dots.Kayumova G.A, Mamadaliyev A.M</i>	435
INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING ILMIY NAZARIY ASOSLARI <i>A.U.Yuldashov, M.M. Fayzullayev, S.R.Ahmadqulov</i>	442
O‘QUVCHILARNING DASTURLASHGA OID ALGORITMIK FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHDA MUAMMOLI TA‘LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI <i>Murtazoyeva Sevara Mustafo qizi</i>	445

RAQAMLI VOSITALARNING TA'LIMDAGI O'RNI VA ROLI <i>Yo'ldoshev Abdurauf Suyunboy o'g'li, Xidiraliyev Komil Esanovich</i>	450
TA'LIMNI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA BO'LAJAK MUHANDISLARNI O'QITISHDA MASOFAVIY TA'LIMNING NAZARIY ASOSLARI <i>Kayumova Gulshan Asrorovna, Usmonov Akbar Ibrohim o'g'li</i>	454
TA'LIM JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR, INTERNET VA KOMPYUTERGA QARAMLIK <i>Sheraliyev Sarvarbekh Jumali o'g'li, Salimboyeva Farangiz Dilshod qizi</i>	459
YOSHLARNING INNOVATSION FAOLIYATI IJTIMOIIY RIVOJLANISH MEKANIZMI SIFATIDA <i>Mirzavev Djamshid Turdaliyevich</i>	464
TA'LIM JARAYONLARIDA VIRTUAL MUHITNING O'RNI VA UNDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI <i>Abulfayziyev Sardor Rashidovich</i>	468
JISMONIY TARBIYA VA SPORT SOHASIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH <i>Xudoyqulova Zarifa Ummatqulovna</i>	473
TALABALARI SHAXSINI SHAKLLANISHIDA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING TA'SIRI <i>Mirzavev Djamshid Turdaliyevich</i>	478
ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ ЛИЧНОСТИ РОДИТЕЛЕЙ КАК ФАКТОР КОНСТРУКТИВНОГО ОТНОШЕНИЯ РОДИТЕЛЕЙ К ДЕТЕМ <i>Пулатова Мадинабону</i>	482
4-SHO'BA. IQTIDORLI O'QUVCHILARNI ANIQLASH VA ULAR BILAN ISHLASH USULLARI	486
BOSHLANG'ICH SINFLARDA "TARBIYA" FANINI O'QITISHDA O'QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH. <i>G.A.Nazarqulova, Sh.Ummatova</i>	486
TA'LIM JARAYONIDA IQTIDORLI O'QUVCHILAR BILAN ISHLASHNING PSIXOLOGIK JIHATLARI <i>Shoira Fayzieva</i>	491
BOSHLANG'ICH SINFLARDA IQTIDORLI BOLALAR BILAN ISH YO'LLARI <i>Atayeva Baxrinisa Abduvaxidovna</i>	496
IQTIDORLI O'QUVCHILARNI ANIQLASH VA ULAR BILAN ISHLASH USULLARI <i>Gafforova Sarvinoz Asrorovna</i>	499
IQTIDORLI O'QUVCHILARNI ANIQLASHDA QO'LLANILADIGAN ZAMONAVIY USULLAR VA ULARNI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA YONDASHUVLAR <i>Mashrapova Sabina Turobjonovna</i> ...	503
IQTIDORLI O'QUVCHILARNI ANIQLASH VA ULAR BILAN ISHLASH USULLARI <i>Turdiboyev Olim Rahmatulla o'g'li</i>	507
IQTIDORLI O'QUVCHILAR BILAN ISHLASH USULLARI VA SHAKLLARI <i>K.B.Masharipov</i>	511
ARXITEKTURADA FOYDALANILADIGAN ME'YORIY USLUBLAR <i>Agibayeva Shaxzoda Baxtiyor qizi</i>	516
KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARGA SINFDAN TASHQARI MASHG'ULOTLARNI TASHKIL ETISH SHAKLLARI <i>Akbarova Maftuna Botirjon qizi</i>	520
SINFDAN TASHQARI MUSIQIY-TARBIYAVIY ISHLARNING OMMAVIY SHAKLLARINING O'RNI VA AHAMIYATI <i>Azamkulov Gayrat Otakuziyevich</i>	523
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI IJODIY RIVOJLANISHIDA "SAN'AT" MARKAZINING O'RNI <i>Po'latov Foziljon Usibjonovich</i>	527
BOSHLANG'ICH SINFLARDA IQTIDORLI O'QUVCHILAR BILAN ISHLASHNING PSIXOLOGIK AHAMIYATI. <i>Usmonova Qumrinsa Saidaliyevna, Yangiboyeva Nodira Azamat qizi</i>	530
PEDAGOGHLARNING AXLOQIY KOMPETENSIYASI VA UNI RIVOJLANTIRISHNING KASBIY OMILLARI <i>Abulfayziyev Sardor Rashidovich</i>	535

IQTIDORLI O'QUVCHILARNI ANIQLASH VA ULAR BILAN ISHLASH USULLARI <i>Turdikulova Gulchexra Mamaraxim qizi</i>	539
NODAVLAT TA'LIM TASHKILOTLARIDA IQTIDORLI O'QUVCHILARNI ANIQLASH VA ULAR BILAN ISHLASH METODLARI <i>Berdikulova Nasiba Jurakulovna</i>	542
O'ZBEK OILALARIDA KITOBXONLIKNI SHAKLLANTIRISH MASALALARI <i>Bazarov Shavkat</i>	546
ZAMONAVIY DUNYODA IQTIDORLI YOSHLAR BILAN ISHLASH TEXNOLOGIYALARI <i>Axunboboyev Mamur Mahmudovich, Umirzaqov Oybek Alimqul o'g'li</i>	551
MUSIQA DARSLARIDA BOLALARDA MUSIQA ESHITISH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI <i>Xudoynazarov Dilshodbek Obidjon o'g'li</i>	558
ICHKI DIZAYNNING ASOSIY TAMOIYILLARI <i>Agibayeva Shaxzoda Baxtiyor qizi</i>	562
МАТЕМАТИКА ФАНИНИ О'QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI <i>Gaffarova Nilufar</i>	566
ХАРБИЙ ПЕДАГОГ ВА ПСИХОЛОГЛАРНИ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ВА ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШДА ИЖТИМОИЙ ПСИХОЛОГИК ТРЕНИНГ МАШҒУЛОТЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ <i>Абдурахимова Д.А.</i>	570
JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH USULLARI <i>Turdiyev Olimjon</i>	576
УСЛОВИЯ И ЭТАПЫ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ <i>Шугайло И.В., Низамов А.Ш.</i>	579
CHIZIQLI TENGLAMALAR SISTEMASI YECHIMINI KRAMER USULIDA TOPISH. C++ DASTURI <i>Butaboyev Alimardon Alimjonovich</i>	585
O'QUVCHILARDA BARQAROR TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISH. G'OYALARNI KONSEPTUAL RIVOJLANTIRISH UCHUN BARQAROR TUSHUNCHALARNI YARATISH <i>Toshxo'jayev Musabek Abdug'offor o'g'li</i>	589
BULUTLI XIZMAT KO'RSATISH PLATFORMALARINI O'QITISHDA TA'LIM METODLARINI QO'LLASH <i>Alimardon Butaboyev</i>	594
O'QUV JARAYONIDA TARIX FANINI O'QITISHNING ZAMONAVIY USULLARI <i>O.Begiyev, Turdikulova Dildora Sobirjonovna</i>	599
SUN'IY INTELLEKTNI TA'LIM SOHASIGA TADBIQ ETISH <i>Xudayberdiyev Suhrob Bahodir o'g'li</i>	602
TARIX DARSLARINI INTERAKTIV O'QITISH: PEDAGOGIK TAJRIBA VA METODLAR <i>Begiyev Omonjon</i>	607
ELEKTRON TA'LIMNING TA'LIM BERISHDAGI AHAMIYATI <i>A.A.Butaboyev</i>	610
МАКТАБГА ҚАБУЛ ҚИЛИШ ТАРТИБИНИНГ ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАЛАРИ <i>Алмарданов Қахрамон Асқарович</i>	615
SMART-ПОДХОД КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА ПЕРСОНИФИКАЦИИ ПРОЦЕССА ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ <i>С.Л.Суворова</i>	626
ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ СИСТЕМ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ <i>Ханин В.А.</i>	630
BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINING METODIK TAYYORGARLIGINI RAQAMLI DIDAKTIK TIZIMLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH METODIKASIDAN FOYDALANISH <i>Nishonova Durdona Olimjon qizi</i>	634
RAQAMLI KOMPETENTLIK IBORASINING TADRIJIY RIVOJLANISHI <i>Xujakulov Sherzod Amankulovich</i>	642

